

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝ/ΠΟΛΕΩΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

1

Τα Διμιφιλοχια Α'
Ερωταποκρισεις
(Α'. ΣΓ'.)

Κειμενο - Μεταφραση - Σχολια
απο τον
Σακαλη Ιγνατιο
Φιλολογο

1

ΕΠΟΠΤΗΣ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Π. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1997

ΜΕΓΑΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Copyright :

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ

Μενελάου 3, Θεσσαλονίκη

Τ. Θ. 400 90. 560 00 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 031/283 280. Οικίας 031/696 653.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Μέγας Φώτιος ὑπῆρξε ἡ μεγαλῦτερη πατερικὴ φυσιογνωμία τοῦ θ' αἰώνα, ὁ πιὸ φωτεινὸς φωστήρας τῆς Ἐκκλησίας μας, ὁ θερμὸς ἐκεῖνος μαχητὴς τῆς πίστεως, ἡ ἀληθινὰ γιγαντώδης μορφή, ποὺ δημιούργησε μιὰ νέα ἱστορικὴ ἐποχὴ. Γιατὶ πραγματικὰ ὑπῆρξε τὸ πολὺφωτο ἐκεῖνο λυχνάρι ποὺ ἔλαμπε μὲ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ λόγο του, καὶ ποὺ μὲ τοὺς σπινθῆρες τῆς νέας ζωῆς ποὺ ἀναψε, φούντωσε τὴ μεγάλη ἐκείνη φλόγα ποὺ σκόρπισε τὸ φῶς τῆς σὲ ὅλον τὸν μεσαιωνικὸ Ἑλληνισμό, καὶ δίκαια θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἡ μηχανὴ ἐκείνη ποὺ στὸ διάβα τῆς ἐπηρέασε ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς· θρησκευτικά, θεολογικά, φιλολογικά, ἐπιστημονικά, πολιτικά, πολιτιστικά, παιδαγωγικά, ἱεροποστολικά, καὶ ὅ,τι ἄλλο θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρει κανεὶς ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴ γνώση, μὲ τὴν ἐπιστήμη. Γιατὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱστορικὸς καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «ὑπῆρξε τὸ κέντρον ἐκεῖνο τοῦ μεσαίω-νος, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον περιστράφη καὶ ἔλαβε τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν ἱστορικὴν κατεύθυνσιν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς, διαπλασθεὶς ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, καὶ παραγαγὼν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν». Καὶ πράγματι ὑπῆρξε δακεκριμένος Ἱεράρχης, ποὺ συνεδύαζε ἑλληνικὴ παιδεία καὶ χριστιανικὴ εὐσέβεια, γνώση καὶ πίστη, ἐπιμονὴ καὶ μαχητικότητα, καὶ ἀπέδωκε μέγας πρέσβυς τῆς πολιτείας σὲ ἐκείνην τὴν τόσο ταραγμένη ἐποχὴ, σοφὸς διδάσκαλος, ποὺ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀνθῆσαν σὲ ὑπερβολικὰ μεγάλο βαθμὸ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ τὴ σοφία τοῦ ὁποῖου γεύθησαν πάρα πολλοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ δύο μεγάλοι φωτιστὲς καὶ ἀναμορφωτὲς τῶν Σλαύων, τὰ γνήσια τέκνα τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς μεγάλης αὐτῆς Μητροπόλεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς κτίσεώς της μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας, οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Πολὺ σωστά λοιπὸν ὀνομάσθηκε Μέγας, καὶ ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἅγιος καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, γιατί μὲ αὐτὸν ἄρχισε, σύμφωνα

μέ τον Ζακυνθινό, τὸ «Οἰκουμενικὸν Χριστιανικὸν Κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», καὶ ἀπὸ τότε καὶ σὺν ἐξῆς βλέπομε τὴ στενὴ σύνδεση τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, τοῦ οἰκουμενικοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος, καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ὁ Φώτιος γεννήθηκε ἀπὸ ἐπιφανῆ οἰκογένεια καὶ σύμφωνα μὲ τὴν μέχρι τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα ἐπικρατοῦσα σιωπηρὴ συμφωνία τῶν ἐρευνητῶν πρέπει νὰ γεννήθηκε περὶ τὸ 820 μ. Χ. στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ βασιλίδα τῶν πόλεων, τὴ «Θεοφροῦρητη» αὐτὴ πόλη τῶν πόλεων, τὸ «Καύχημα τῶν ζώντων ὑπὸ τὴν τοῦ ἡλίου Ἀνατολήν», στὴν πόλη ἐκείνη ποῦ μὴ ἄλλη μεγάλη πατερικὴ φυσιογνωμία, ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, θὰ τὴν χαρακτηρίσει μὲ τὰ ἐξῆς λόγια:

«Ὀπλοτέρα Ρώμη, τόσον προφέρουσα πολλῶν,
ὅσατιον γαίης οὐρανὸς ἀστερόεις».

Δηλαδή, «Ρώμη νεώτερη, ποῦ τόσο ξεπερνᾷς τὶς πόλεις, ὅσο τὴ γῆ ὁ ἀστροστολισμένος οὐρανός»¹. Λέμε περὶ τὸ 820, γιατί οἱ γινώμες τῶν ἐρευνητῶν διίστανται ὡς πρὸς τὸν ἀκριβῆ χρόνον γενήσεώς του. Μάλιστα ἀπὸ ὠριμένους ἐρευνητῆς ὑποστηρίχθησαν καὶ ἀκροαῖες ἀπόψεις. Ὁ J. Heigenröther δέχεται ὡς ἔτος γενήσεώς του τὸ 827, ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς τὸ 800, ὁ Στ. Ἀριστάρχης τὸ 810 καὶ ἄλλοι ἄλλο. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἐρευνητῆς δέχονται τὸ 820, ὅπως αὐτὸ ἀποκαθιστᾷ καὶ δέχεται ὁ Π. Χρήστου². Ἔτσι ἡ γέννησή του συμπίπτει σὲ μὴ ἐποχὴ ποῦ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ σὰν προοίμιον καὶ προετοιμασίαν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ποῦ ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὸ 867 μ. Χ. Ὁ πατέρας του, μὲ τὸ ὄνομα Σέργιος, ἦταν πρωτοσπαθᾶριος, δηλαδή μέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, διακρινόμενος γιὰ τὴν ὀρθὴ πίστη του, ἐνῶ ἡ μητέρα του, ὀνομαζόμενη Εἰρήνη, ὑπῆρξε ὑπερβολικὰ φιλόθεος καὶ φιλάρετος, σύμφωνα μὲ τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἰδίου τοῦ Φωτίου στὴν 145ῃ ἐπιστολῇ του, καὶ οἱ δύο τους πέθαναν ὡς ὁμολογητῆς. Τὰ δύο ἄλλα ἀδελφία του, Σέργιος καὶ Ταράσιος, ἀνέβησαν σὲ ὑψηλὰ ἀξιώματα· ὁ πρῶτος διετέλεσε Σπαθᾶριος καὶ ὁ δεύτερος Πατρίκιος. Συνεπῶς οἱ προσβάσεις τῆς οἰκογένειάς του στὰ Ἀνάκτορα ἦταν πολὺ μεγάλες. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς μητέρας του, Σέργιος καὶ αὐτός, εἶχε νυμφευθεῖ τὴν ἀδελφὴν τῆς αὐτοκράτειρας

1. Ἔπη εἰς ἑαυτὸν, Ποίημα Γ, Πρὸς τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱερέας καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν, ΕΠΕ, Ἄπαντα Γρηγορίου Θεολόγου, τόμ. 10, σελ. 58, στίχ. 5-6.

2. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Φωτίου, Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς. Τμ. Ποιμ. ν. σ. 2 (1993).

Θεοδώρας τὴν Εἰρήνη, γυναίκα ποὺ διακρίθηκε γιὰ τὸ ὀρθόδοξο φρόνημά της καὶ ἀναστήλωσε τὶς ἅγιες Εἰκόνες. Τέλος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ταράσιος, ποὺ ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἦταν κι αὐτὸς συγγενῆς του (θεῖος τοῦ πατέρα του).

”Οντας προικισμένος μὲ πλούσια χαρίσματα καὶ ἔχοντας στὴ διαθέσή του κάθε οἰκονομικὴ εὐχέρεια, ἐπιδόθηκε ἀπὸ μικρὸ παιδί στίς σπουδές, σπουδάζοντας τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία, τὴ ρητορικὴ, τὴν ἰατρικὴ, καὶ μελέτησε ὅσο λίγοι ἄλλοι τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τοὺς Μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι εὐκόλο νὰ διευκρινισθεῖ ποῦ ἔλαβε τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ μόρφωση. Τὸ πιθανὸ εἶναι νὰ φοίτησε σὲ κάποια ἰδιωτικὴ σχολή, ἀφοῦ κατὰ τὰ χρόνια τῆς εἰκονομαχίας δὲν λειτουργοῦσαν δημόσιες ἀνώτατες σχολές. ”Ετσι δάσκαλός του, σύμφωνα μὲ ξένους ἱστορικοὺς καὶ τὸν δικό μας ἱστορικό Κωνσταντῖνο Παπαρηγόπουλο, ὑπῆρξε ὁ μέγας μαθηματικὸς Λέων ὁ Σοφός, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν καθάρεισή του ἀπὸ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης συνέχισε νὰ διδάσκει στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀριστης αὐτῆς παιδείας του ἦταν ἡ ἀπόκτηση πολλῶν γνώσεων, καὶ μάλιστα φιλολογικῶν καὶ θεολογικῶν. ”Εχοντας λοιπὸν ἐξοπλίσει ἀριστα τὴ φαρέτρα τῆς πνευματικῆς του πανοπλίας, ἀνέλαβε τὸν μέγιστο ἐκεῖνο ἀγώνα νὰ συνάψει μὲ τὸν πλέον ἀριστο τρόπο τὴν αἰώνια Ἀλήθεια, ὅπως αὐτὴν τὴν γνώρισε μέσα ἀπὸ τὴν μοναδικὴ πηγὴ της, τὴν Ἁγία Γραφή, κάτω ἀπὸ τὸν πλουσιοπάροχο φωτισμὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὲ τὴν ἄλλη αἰώνια ἀκτινοβολία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Καὶ ἦταν πράγματι τόσο μεγάλη καὶ πολυμερῆς ἡ μόρφωση ποὺ ἀπέκτησε, ὥστε νὰ τὴν θαυμάζουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐχθροὶ του. Νὰ τί λέγει ὁ μέγας ἐχθρὸς του Νικῆτας Δαβίδ, ἐπίσκοπος Παφλαγονίας: «Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας καὶ δὴ καὶ ἰατρικῆς καὶ πάσης ἐπιστήμης τῶν θύραθεν, τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιόν, ὡς μὴ μόνον σχεδὸν φάναι τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεᾶν ἀπάντων διενεγκεῖν, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιούς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτρεχεν αὐτῷ, ἢ ἐπιτηδειότης τῆς φύσεως, ἢ σπουδὴ, ὁ πλοῦτος, δι' ὃν καὶ βίβλον ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα»³.

”Εχοντας λοιπὸν συγκεντρώσει ὅλο τὸ πνευματικὸ φῶς καὶ ἔχοντας καταστρεῖ πραγματικὸς φάρος ποὺ σκόρπιζε τὸ φῶς τῆς γνώσεώς του στὴ βασιλεύουσα καὶ μέσω αὐτῆς σ' ὀλόκληρη τὴν αὐτοκρατορία,

κλήθηκε νὰ προσφέρει τὸν πνευματικὸ αὐτὸ πλοῦτο τοῦ στοῦς μαθητῆς τῆς Σχολῆς (Πανεπιστημίου) τῆς Κωνσταντινουπόλεως ποὺ λειτουργοῦσε στὰ ἀνάκτορα τῆς Μαγναύρας, καὶ ποὺ μόλις εἶχε ἀνασυσταθεῖ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ καὶ τὸν θεῖο τοῦ καίσαρα Βάρδα, προκειμένου νὰ καταρτίζονται, φοιτώντας δωρεάν, τὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας. Γιὰ τὸ ἂν δίδαξε καὶ πόσο χρόνο δίδαξε στὸ Πανεπιστήμιο αὐτὸ οἱ γνῶμες καὶ ἔδῳ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐρευνητῶν δὲν συμφωνοῦν, ἄλλοτε ἀπὸ κακὴ ἐκτίμηση τῶν πραγμάτων, καὶ ἄλλοτε μὲ σκοπὸ νὰ ἀφαιρέσουν, ὅπως λέγει ὁ Π. Χρήστου, ἀπὸ αὐτὸν καὶ αὐτὴ ἀκόμα τὴ δόξα, ὅτι ὑπῆρξε σπουδαῖος διδάσκαλος σ' ἐκείνη τὴν περίοδο πνευματικῆς ἀκμῆς τοῦ Βυζαντίου. Πάντως στὸν *Βίο τοῦ Κωνσταντίνου* τοῦ φιλοσόφου⁴, ποὺ γράφτηκε πιθανῶς κατὰ ἀφήγηση τοῦ Μεθοδίου, καὶ ἄρα εἶναι πιὸ ἀξιόπιστος ἀπὸ τὶς ἄλλες χρονογραφίες τοῦ Συνεχιστοῦ Θεοφάνους, τοῦ Γενεσίου καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ ποὺ γράφτηκαν ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, λέγεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) διδάχθηκε διαλεκτικὴ καὶ τὴν ἄλλη φιλοσοφία ἀπὸ τὸν Φώτιο. Καὶ ἡ πηγὴ αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον ἀξιόπιστη, ἀφοῦ γράφτηκε ὄχι κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ στὰ ξένα, καὶ μποροῦσε νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια, ἔστω καὶ κάτω ἀπὸ τὰ ἀγρυπνα βλέμματα τῶν Λατίνων ἀντιπάλων τοῦ Φωτίου.

Στὴ Σχολὴ αὐτὴ τὰ μαθήματα διαιροῦνταν σὲ δύο κύκλους. Ὁ πρῶτος κύκλος περιελάμβανε τὰ θεωρητικὰ μαθήματα, ὅπως γραμματικὴ, ρητορικὴ καὶ διαλεκτικὴ, καὶ ὁ δεύτερος τὰ μαθήματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μουσικὴ. Ἐπίσης διδάσκονταν ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ ἀρχαῖοι κλασικοὶ συγγραφεῖς. Βέβαια τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Κωνσταντινούπολη λειτουργοῦσαν δύο ἀκόμα μεγάλα πνευματικὰ κέντρα, τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου, καὶ ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ στὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἀλλὰ στὰ πνευματικὰ αὐτὰ ἰδρύματα οἱ μαθητῆς ἀσκοῦνταν σὲ μαθήματα μόνον θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ὅπως στὴν ἀνάγνωση, τὴ γραφὴ τῶν χειρογράφων, τὴ μελέτη τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν ἔργων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ στὴν τέχνη τῆς σύνθεσης ὕμνων. Ἐτσι στὰ ἰδρύματα αὐτὰ καταρτίζονταν οἱ νέοι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ στελέχωναν τὰ ἡγετικὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ στὴ Σχολὴ (Πανεπιστήμιο) τῆς Μαγναύρας ἡ μόρφωση ἦταν πολὺ πιὸ εὐρύτερη καὶ οἱ καταρτιζόμενοι

4. Βίος Κωνσταντίνου 4, A. Vaillant, *Texts vieux-slaves*, II, Paris, ἰδίως σ. 27.

σ' αὐτὸ νέοι καλοῦνταν νὰ καταλάβουν τὶς διάφορες θέσεις στὴ διακυβέρνηση τῆς αὐτοκρατορίας.

Στὴ Σχολὴ λοιπὸν αὐτὴ κλήθηκε, ὅπως εἶπαμε, νὰ διδάξει καὶ ὁ Φώτιος, ὁ μεγάλος αὐτὸς μὲ τὴν πολύμορφη γνώση του διδάσκαλος, καὶ δίδασκε ἐρμηνεῖα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μαθηματικά, λογική, φιλολογία, φιλοσοφία, νομική καὶ ἴσως καὶ ἰατρική. Ποικίλες οἱ γνώσεις του, ποικίλος καὶ ὁ τρόπος διδασκαλίας του, πού ἄλλοτε γινόταν ὑπὸ μορφὴ διαλέξεως, καὶ ἄλλοτε εἰσηγοῦνταν τὸ θέμα καὶ ἀκολουθοῦσε συζήτηση. Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἔξοχος διδάσκαλος, ἀλλὰ καὶ σπουδαῖος ἀκροατῆς, καὶ θεωροῦσε ἄξιον εὐγνωμοσύνης ἐκεῖνον πού προέβαλλε γνώμη καλύτερη ἀπὸ τὴ δική του. Παράλληλα πρόσφερε καὶ τὶς ἰατρικὲς γνώσεις του στοὺς διάφορους ἀσθενεῖς, παρασκευάζοντας ὁ ἴδιος καὶ φάρμακα πολὺ ἀποτελεσματικά. Γι' αὐτὸ οἱ σύγχρονοὶ του τὸν παρενέβαλαν μὲ τὸν Γαληνὸ καὶ τὸν Ἴπποκράτη.

Μὲ τέτοια λοιπὸν πολυμερῆ διδασκαλία καὶ δράση ἀπέκτησε γύρω του ἓνα πολὺ σπουδαῖο κύκλο τόσο ἀπὸ κληρικούς, ὅσο καὶ ἀπὸ ἐπιστήμονες κάθε ἐπιστήμης, καθὼς καὶ πολιτικούς καὶ καλλιτέχνες. Τὰ ἐνδιαφέροντά του ὅμως δὲν περιορίζονταν μόνο στὴ διδασκαλία, ἀλλὰ παράλληλα τὸν ἀπασχολοῦσαν καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τὶς ἡμέρες του τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἀπὸ τὸ νότο τὴν ἀπειλοῦσε ὁ φοβερός κίνδυνος τῶν Ἀράβων πού κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο καὶ τὴν Ἀνατολή, στὰ βόρεια σύνορα αὗξανε ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Σλαύων, ἐνῶ στὸ ἐσωτερικὸ οἱ εἰκονομάχοι ἔξακολουθοῦσαν νὰ κλονίζουν τὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ κυριαρχοῦν σ' αὐτήν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, ἡ αὐτοκρατορία παρουσιαζόταν τελείως ἀνοργάνωτη πνευματικά καὶ ἰδεολογικά. Μπροστὰ λοιπὸν σ' αὐτὰ τὰ τεράστια προβλήματα ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ καὶ οἱ σύμβουλοί του στράφηκαν πρὸς τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μαγναύρας καὶ κυρίως τὸν Φώτιο, πού ἦταν ἡ κυρίαρχη φυσιογνωμία αὐτοῦ. Λόγω τῆς μεγάλης του αὐτῆς ἀξίας τιμήθηκε στὰ ἀνάκτορα καὶ σὲ πρώτη εὐκαιρία τοῦ δόθηκε τὸ ἀξίωμα τοῦ Πρωτοασηκρήτη, δηλαδή τοῦ ἀρχιγραμματέα, καὶ ἀργότερα καὶ τοῦ “Πρωτοσπαθάρου”, δηλαδή τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καθὼς καὶ τοῦ συγκλητικοῦ. Ἔτσι τὸ ἔργο του μοιραζόταν στὸ διδασκαλικὸ, πού δὲν ἐπαρκοῦσαν οἱ ὥρες, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ διαμαρτυρία τῶν μαθητῶν του, καὶ στὸ κυβερνητικὸ. Πολλὲς φορές ὅμως διέκοπτε τὸ διδασκαλικὸ χάριν κάποιας διπλωματικῆς ἀποστολῆς

στοὺς γύρω ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία λαούς. Ἔτσι τὸν βλέπομε τὸ 851 κατὰ πᾶσα πιθανότητα νὰ στέλλεται στὴ Βαγδάτη πρὸς συζήτηση θεμάτων τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τὸν Χαλίφη τῶν Ἀράβων. Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀποστολὲς συνέχιζε τὸ διδασκαλικὸ ἔργο του καὶ τὸν καταρτισμὸ τῶν μαθητῶν του. Ἀποτέλεσμα τοῦ τεράστιου αὐτοῦ πνευματικοῦ ἔργου του ἦταν ἡ ἀνάδειξη μιᾶς ὀλόκληρης γενεᾶς ἀπὸ ἄριστα μορφωμένους κληρικούς καὶ λαϊκούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἀναφέρομε τὸν μετέπειτα αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν Σοφὸ, καὶ τὸν Κύριλλο, ὁ ὁποῖος μαζὶ μὲ τὸν μεγαλύτερο ἀδελφὸ του Μεθόδιο ἔγιναν ἀργότερα οἱ ἱεραπόστολοι τῶν Σλαύων.

Ὁ Φώτιος στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο.

Τὴν περίοδο αὐτὴ ἐμφανίζεται ἡ τάξη τῶν Ζηλωτῶν, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἰγνατίου, υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολὺ μικρὸς ἀσπάσθηκε τὸν μοναχικὸ βίον (14 ἐτῶν), ἀργότερα ἔγινε πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Πρώτης τῶν Πριγκηποννήσων, καὶ διακρίθηκε γιὰ τὴ μεγάλη αὐστηρότητα καὶ ἀσκητικότητα τῆς ζωῆς του. Τὸ 847 ἀνέβηκε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ἀποσπάσει τὴ συμπάθεια τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας, μητέρας τοῦ Μιχαήλ. Ἡ τάξη τῶν Ζηλωτῶν ἀντιδροῦσε πρὸς κάθε προοδευτικὸ κίνημα, ὑποτιμώντας τὴ φιλοσοφία καὶ τὰ κλασικὰ γράμματα. Στὸ ἀπέναντι στρατόπεδο ἦταν ἡ τάξη τῶν “μετριοπαθῶν”, ποὺ ἀγαποῦσαν τὰ κλασικὰ γράμματα καὶ κάθε προοδευτικὴ κίνηση· στὴν παράταξη αὐτὴ ἀνῆκε καὶ ὁ Φώτιος. Ἡ στάση τῶν μετριοπαθῶν ἀπέναντι στὸν Ἰγνάτιο ἦταν, ἂν ὄχι εὐγενική, τουλάχιστον ἀνεκτική, ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὴν προθυμία μὲ τὴν ὁποία ἔσπευσε νὰ παραστῆ στὴν ἐνθρόνισή του ὁ ἐπίσκοπος Συρακουσῶν Γρηγόριος Ἀσβεστάς, ἡγετικὴ προσωπικότητα τῆς μερίδας τῶν μετριοπαθῶν, ἀλλὰ ἡ συμμετοχὴ του στὴν τελετὴ δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο. Ἡ ρίξη τοῦ Ἰγνατίου μὲ τὸ Παλάτι ἔγινε ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ Γ΄ ἐνηλικιώθηκε καὶ παρακινούμενος ἀπὸ τὸν θεῖο του καὶ ἐπίτροπό του Βάρδα περιόρισε τὴ βασιλομήτορα Θεοδώρα καὶ τὶς θυγατέρες της σὲ μοναστήρι καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο νὰ τὶς κάνει μοναχές, πράγμα ποὺ αὐτὸς ἀρνήθηκε νὰ τὸ κάνει χωρὶς τὴ συγκατάθεσή τους. Ἡ δυσμένεια τοῦ αὐτοκράτορα κορυφώθηκε τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων,

κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰγνάτιος ἀρνήθηκε νὰ κοινωνήσει τὸν πανίσχυρο Βάρδα λόγω ἠθικῶν παρεκτροπῶν. Καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Βάρδας, πρὸς ἀποφυγὴ τῶν σχολίων, ζήτησε συγγνώμη ἀπὸ τὸν πατριάρχη καὶ τὴ θεία κοινωνία, ὁ Ἰγνάτιος δὲν ὑποχώρησε, καὶ μάλιστα οὔτε καὶ ὅταν τοῦ τὸ ζήτησε καὶ ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας ἄλλοτε μὲ πραότητα καὶ ἄλλοτε μὲ ἀπειλές, ἐπειδὴ γνώριζε καλά, ὅτι ὁ Βάρδας δὲν εἶχε ἀλλάξει τὸν τρόπο ζωῆς του. Μετὰ τὴν ἀρνηση τοῦ Ἰγνατίου νὰ παραδώσει στὴν αὐτοκρατορική φρουρὰ κάποιον Γήβωνα ἀπὸ τὸ Δυρράχι, ποῦ διέδιδε ὅτι εἶναι τάχα υἱὸς τῆς Θεοδώρας ἀπὸ ἄλλον ἄνδρα, ὁ αὐτοκράτορας καὶ ὁ Βάρδας ἐξοργισθέντες ἀπομάκρυναν τὸν Ἰγνάτιο ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸ θρόνο. Ἔτσι ὁ θρόνος ἔμεινε κενός. Ἡ κατάσταση ἦταν κρίσιμη. Ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ προκληθοῦν ταραχές. Ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Βάρδας μαζὶ μὲ τὴ Σύγκλητο συγκάλεσαν σύνοδο γιὰ ἐκλογή Πατριάρχη. Οἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦσαν προσωπικότητα μὲ σοφία καὶ ἀρετή, καὶ τέτοια ἦταν μόνον ὁ Φώτιος. Ὅλοι ἔπεσαν ἐπάνω του γιὰ νὰ τὸν πείσουν νὰ δεχθεῖ τὸ θρόνο. Αὐτὸς ἀρχικὰ ἀρνήθηκε, ἐπειδὴ διαισθανόταν βαρὺ τὸ ἔργο τοῦ ἐπισκόπου, μιμνῶμενος καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων. Παρὰ τὶς ἀντιρροήσεις του, ὅμως στὸ τέλος τὸν ἔπεισαν νὰ ἀνεβεῖ στὸ θρόνο. Ἔτσι ἀπὸ λαϊκὸς σὲ ἕξι ἡμέρες ἔγινε Πατριάρχης. 20 Δεκεμβρίου ἔκάρη μοναχός, στίς 21 ἀναγνώστης, στίς 22 ὑποδιάκονος στίς 23 διάκονος, στίς 24 πρεσβύτερος καὶ τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 857 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας παρουσία πάρα πολὺ κόσμου ποῦ εἶχε κατακλύσει τὸ ναό, «κλαίων καὶ ὀδυρόμενος καὶ κοπτόμενος», ὅπως ὁ ἴδιος γράφει.

Πρωταρχικὴ μέριμνὰ του ὑπῆρξε ἡ εἰρήνευση τῆς Ἐκκλησίας· γι' αὐτὸ θέλησε νὰ περιβάλει μὲ ἀγάπη τὸν Ἰγνάτιο καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του, δηλώνοντας ὅτι δὲν εἶχε τίποτε ἐναντίον αὐτοῦ. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Ἰγνάτιος ἀκολοῦθησε τὸν ἀντίθετο δρόμο· τὸν κατηγοροῦσε ὡς «ἀλλότριον καὶ ληστήν καὶ μοιχόν». Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἀρχίσουν οἱ ἐξορίες τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου ἀπὸ τὸν Βάρδα, καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰγνατίου, κατ' ἀρχὴν στὸ νησάκι τῆς Προποντίδας Τεβέρινθο, ἔπειτα στὴ Μυτιλήνη, καὶ πάλι στὴν Τεβέρινθο. Ὅλα αὐτὰ βέβαια γίνονταν ὄχι μόνο χωρὶς τὴν ἔγκριση τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔντονες διαμαρτυρίες καὶ παρακλήσεις πρὸς τὸν ἰσχυρότατο Βάρδα, μπροστὰ στὸν ὁποῖο οἱ πάντες ἐκλιναν τὸ κεφάλι.

Μόλις ὁ Φώτιος ἀνῆλθε στὸ θρόνο ἔστειλε ἐνθρονιστήριες ἐπιστολὲς στὸν Ρώμης Νικόλαο καὶ στοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς γιὰ νὰ τοὺς ἀναγγεῖλει τὴν ἐκλογὴ του. Ἐν τῷ μεταξὺ στὸν Ρώμης κατέφθασαν φίλοι τοῦ Ἰγνατίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Θεόγνωστο, ποὺ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Νικόλαο νὰ μὴν ἀναγνωρίσει τὸν Φώτιο καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ νὰ ἐπαναφέρει τὸν Ἰγνάτιο. Στὴν ἀρχὴ ὁ Νικόλαος δὲν θέλησε νὰ ἐπέμβῃ στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως, ἀλλὰ οἱ φιλοδοξίες του νὰ γίνῃ κυρίαρχος ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τὸν ὤθησαν στὸ νὰ ἐπαναφέρει τὸ θέμα τοῦ πρωτείου. Μὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰγνατίου ἀπὸ τὸ θρόνο χωρὶς τὴ γνώμη του, ἐνῶ μὲ τὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Φώτιο τὸν ἐπιτίμησε γιὰ τὴν αἰφνίδια ἐκλογὴ του ἀπὸ λαϊκὸ σὲ Ἐπίσκοπο καὶ ὅτι ἡ συναίνεσή του ἢ μὴ θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴν πλήρη γνώση τῶν γεγονότων ποὺ θὰ τοῦ προσκομίσουν οἱ ἀπεσταλμένοι του. Φθάνοντας οἱ ἀπεσταλμένοι του στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ διαπίστωσαν ὅτι ἦταν ἀδύνατη ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ Ἰγνατίου, ἔλαβαν μέρος στὴν ἐκ 318 πατέρων συγκληθεῖσα σύνοδο τοῦ 861 στὸ ναὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἡ σύνοδος αὕτη ὀνομάσθηκε «πρωτοδευτέρα», γιὰτὶ διέκοψε σὲ κάποια φάση τὶς συνεδριάσεις τῆς καὶ τὶς ἐπανέλαβε μετὰ ἀπὸ λίγο. Ἡ σύνοδος μὲ σύμφωνη γνώμη καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Νικολάου ἐπεκύρωσε τὴν καθαίρεση τοῦ Ἰγνατίου, ποὺ ἦταν παρών, καὶ τὴν ἀνύψωση τοῦ Φωτίου στὸ θρόνο καθὼς καὶ τὴν ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου στάλθηκαν στὸν πάπα Ρώμης μαζί μὲ ἐπιστολὲς τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Φωτίου, στὴν ὁποία ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Φώτιος ἐξαίρει τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὁμόνοιας, τονίζει ὅτι δέχθηκε τὸ θρόνο διαζόμενος, καὶ παράλληλα ἀναιρεῖ τὴν κατηγορία γιὰ τὴν ἀθρόα χειροτονία του, ἀναφέροντας παραδείγματα προηγουμένων πατριαρχῶν ποὺ ἀνῆλθαν ἔτσι στὸ θρόνο Κων/πόλεως, ἀλλὰ καὶ στὴ Δύση, καθόσον δὲν ὑπῆρχε στὴν Ἀνατολὴ κανόνας ἀπαγορευτικός.

Ὅταν ὁ Νικόλαος ἔλαβε τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, βλέποντας νὰ διαψεύδονται τὰ ὄνειρά του, ὀργίσθηκε ἐναντίον τῶν ἀντιπροσώπων του καὶ ἔγραψε στὸν αὐτοκράτορα ἀποδοκιμάζοντας τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, καθὼς καὶ στὸν Φώτιο, ποὺ δὲν τὸν ἀποκαλοῦσε πιά ἐπίσκοπο, ἀλλ' ἀπλῶς «φρονιμώτατον ἄνδρα». Παράλληλα ἔστειλε ἐγκύκλιο στοὺς Ἱεράρχες τῆς Ἀνατολῆς, στὴν ὁποία δήλωνε ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε τὴν καθαίρεση τοῦ Ἰγνατίου, οὔτε τὴν ἀνύψωση τοῦ Φωτίου. Ἀκολου-

θησε ἐπιστολή δριμύτατη τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς τὸν πάπα, στήν ὁποία τονιζόταν ὅτι οἱ ἀποφάσεις τοῦ πάπα δὲν ἔχουν ἰσχὺ γι' αὐτόν, καὶ ὅτι γι' αὐτόν κανονικὸς πατριάρχης εἶναι ὁ Φώτιος. Ὁ πάπας τοῦ ἀπάντησε κι αὐτὸς μὲ δριμύτερο ὕφος, γράφοντάς του ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἀποφανθεῖ γιὰ τὴ νομιμότητα ἢ μὴ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου, γιατί αὐτὸς ἔλαβε ἀπὸ τὸν Σωτήρα μέσω τοῦ Πέτρου τὴν ἐξουσία «ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ συνεπῶς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας», ἀποκαλώντας παράλληλα τὴν πρωτοδευτέρα σύνοδο *ληστροική* καὶ ἀπαιτώντας νὰ μεταβοῦν στὴ Ρώμη ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος γιὰ νὰ τοὺς κρίνει αὐτός. Ὁ αὐτοκράτορας δὲν ἀπάντησε, καὶ ὁ πάπας ἔστειλε μὲ τρεῖς κληρικούς του ὑβριστικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν κλῆρο τῆς Βασιλεύουσας, ἀλλὰ οἱ κληρικοὶ δὲν ἔγιναν δεκτοὶ στὰ ἀνάκτορα, ἀφοῦ δὲν ἐπετράπη νὰ μποῦν κἂν στὴν Κων/πολη, καὶ γύρισαν μὲ τὶς ἐπιστολὲς στὴ Ρώμη. Τότε ὁ πάπας συνεκάλεσε σύνοδο στὴ Ρώμη, κατὰ τὴν ὁποία καθαίρεσε τὸν Φώτιο, καὶ ἀναγνώρισε ὡς κανονικὸν ἐπίσκοπο Κων/πόλεως τὸν Ἰγνάτιο.

Βέβαια στὴν οὐσία τὸν ποντίφικα Ρώμης ποσῶς τὸν ἐνδιέφερε ἢ διένεξε Ἰγνατίου καὶ Φωτίου. Ἐκεῖνο πού τὸν ἀπασχολοῦσε ἔντονα ἦταν τὸ θέμα τῆς ἐπαρχίας Ἰλλυρικοῦ ποὺ εἶχε ἀποσπασθεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς Ρώμης καὶ εἶχε ὑπαχθεῖ στὸ Πατριαρχεῖο Κων/πόλεως, καθὼς καὶ ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἤδη μὲ ἱεραποστόλους καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως, πράγμα ποὺ γιὰ τοὺς πρώτους ἦταν θέμα γοήτρου, ἐνῶ γιὰ τὸ Βυζάντιο ὑπόθεση ζωῆς ἢ θανάτου. Μέσα σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ φουρτουνιασμένο πέλαιος βρέθηκε νὰ πλέει ὁ Φώτιος, ἀλλὰ ἀποδείχθηκε ἰκανότατος καρaboκύρης, ἔχοντας στραμμένα τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν μεγάλο ἐκεῖνο κυβερνήτη τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἔχει τὸ θρόνο του στοὺς οὐρανοὺς, πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Γι' αὐτὸ παρὰ τὶς πολλαπλὲς ἀντιδράσεις, αὐτὸς συνέχισε τὸ πολὺπλευρο πνευματικὸ ἔργο του καὶ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας του, καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Ἡ κατάσταση στὴν αὐτοκρατορία ἀρχίζει νὰ βελτιώνεται ραγδαῖα. Ἡ πληγὴ τῆς εἰκονομαχίας ἔχει σταματήσει. Τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν Ἀνατολή ἐδραιώνονται μετὰ τὴ συντριβὴ τῶν Ἀράβων κοντὰ στὰ Σαμόσατα καὶ ὀχυρώνονται καὶ πάλι τὰ φρούρια τῆς Ἀγκυρας καὶ τῆς Νίκαιας. Παράλληλα ὅμως ἀρχίζει νὰ αὐξάνει ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὰ βόρεια σύνορα ἐκ μέρους τῶν Σλάβων ποὺ φθάνουν οἱ Ρῶσοι μέχρι ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη, τὴν πολιορκοῦν καὶ λεηλατοῦν τὴν ἐπαρχία. Θρηνοὶ κα-

λύπτουν και πάλι την Βασιλεύουσα. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή ο Φώτιος δείχνει τις ηγετικές ικανότητές του. Με λόγους φλογερούς εξυψώνει το φρόνημα του λαού, καλώντας τον να συνέλθει και να στρέψει τις ελπίδες του προς την Προστάτρια της Πόλης, την Ἀρχιστράτηγο Θεοτόκο και τον Υἱό της τὸν Παντοκράτορα. Καὶ τὸ θαῦμα γίνεται. Οἱ πολιορκητές ἔλυσαν τὴν πολιορκία καὶ ἡ Πόλη σώθηκε. Ἀκολούθησε εὐχαριστήριος λιτανεία πρὸς τὴ Θεοτόκο ἀπὸ ὅλο τὸ λαό, πὺ ἐπισφραγίσθηκε μὲ ἕναν θαυμάσιο λόγο τοῦ Φωτίου.

Τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τοῦ Φωτίου.

Μετὰ τὴν παρέλευση αὐτῆς τῆς τρικυμίας ὁ Φώτιος δὲν μένει ἀναπαυμένος· τὴν προσοχή του τὴ στρέφει στὴν ὀριστική ἐξάλειψη τοῦ κινδύνου ἐκ μέρους τῶν Σλάβων· ὄχι βέβαια μὲ πολεμικὰ μέσα, ἀλλὰ μὲ εἰρηνικά· μὲ τὸ φῶς τῆς Ἀλήθειας, μὲ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, μὲ τὴν ἀγάπη, μὲ τὴν αὐτοθυσία. Αὐτὸ θέλει νὰ βάλει μέσα στις καρδιές τῶν Σλάβων, τὸ μόνο πὺ μπορεῖ νὰ μετατρέψει τὰ ἄγρια θηρία σὲ ἡμερα πρόβατα. Ἔτσι συλλαμβάνει τὴν ἰδέα ἐκχριστιανισμοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν Σλάβων, ζητώντας τὴ βοήθεια τῶν πνευματικῶν τέκνων καὶ συνεργατῶν του. Πλήθη φλογερῶν ἱεραποστόλων ἐξαπολύονται ἀνάμεσα στοὺς Σλάβους καὶ μὲ κινδύνους πολλοὺς κατορθώνουν νὰ διαδώσουν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου στις καρδιές τους. Πολλοὶ ἀσπάζονται τὴ νέα πίστη καὶ ζητοῦν ἐπίσκοπο ἀπὸ τὴ Βασιλεύουσα πὺ δὲν ἀργεῖ νὰ σταλεῖ. Παράλληλα ἀρχίζει καὶ ἡ προσπάθεια ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Χαζάρων πὺ κατοικοῦσαν πέρα ἀπὸ τὰ βορειοανατολικά σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ προηγήθηκε αἴτησή τους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Τὴν αἴτησή τους αὐτὴ ὁ Φώτιος τὴ θεώρησε σὰν φωνὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρότεινε στὰ δύο ἀδελφία καὶ στενοὺς συνεργάτες του Κύριλλο καὶ Μεθόδιο νὰ ἀναλάβουν τὸ θεῖο αὐτὸ ἔργο. Ἡ ἀποστολὴ ξεκίνησε γιὰ τὴ χώρα τῶν Χαζάρων τὸ φθινόπωρο τοῦ 860 μὲ τις εὐλογίες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας, ἔτυχε λαμπρᾶς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τῶν Χαζάρων Χαγάνο, καὶ γρήγορα ἀρχισαν οἱ Χαζάροι νὰ ἀσπάζονται τὴ νέα πίστη καὶ νὰ βαπτίζονται. Ἡ ἀποστολὴ ἐπέστρεψε τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου ἔτους μὲ πλοῦσιους τοὺς πνευματικούς καρπούς.

Παράλληλα ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Βόγορις, πιεζόμενος ἀπὸ τις δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας πὺ εἶχαν καταλάβει τις βουλγαρικές

ἀκτές, ὑποσχέθηκε νὰ βαπτισθεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κων/πόλεως καὶ ἔδωξε ἀπὸ τὴ χώρα του τοὺς δυτικούς ἱεραποστόλους, ματαιώνοντας τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τοῦ πάπα Νικολάου, καὶ ἔτσι τὸ Ἰλλυρικό καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας περιῆλθαν ὀριστικὰ στὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως. Τὸ ἔργο ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Βουλγάρων συνεχίζεται, καὶ ὁ Φώτιος μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βόγορη, τοῦ παρέχει συμβουλές γιὰ εἰδικὰ θέματα πίστεως, ὑποδεικνύοντάς του παράλληλα κανόνες ὀρθῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τὸν λαό του, ὥστε νὰ εἶναι γι' αὐτὸν ὑπογραμμὸς καὶ παράδειγμα κάθε ἀρετῆς καὶ εὐσέβειας.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 862 ὁ ἡγεμόνας τῶν Μοραβῶν Ρατσισλάβος μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ ζήτησε νὰ σταλοῦν διδάσκαλοι τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τὸ αἶτημα βρίσκει γρήγορη ἀνταπόκριση. Μετὰ ἀπὸ διεργασίες καὶ κατάλληλη προετοιμασία ἀποστέλλονται τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 863 οἱ πλέον εἰδικοί γιὰ τὸ θέμα αὐτό, οἱ ἀδελφοὶ καὶ πάλι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ἀφοῦ πρῶτα συνέταξαν τὸ σλαβικό ἀλφάβητο καὶ ἄρχισαν τὴ μετάφραση τοῦ Εὐαγγελίου μὲ βάση τὴ γραφὴ αὐτῆ. Ἐκεῖ παρέμειναν τρία περίπου ἔτη, ὀδηγώντας στὴ χριστιανικὴ πίστη πλήθη λαοῦ καὶ ἔχοντας μεταφράσει στὴ σλαβικὴ γλῶσσα ὄχι μόνο τὸ Εὐαγγέλιο, ἀλλὰ καὶ πολλὰ θεολογικὰ κείμενα, εἰσάγοντας παράλληλα στὶς ἰδρυόμενες ἐκκλησίες καὶ τὴν ὀρθόδοξη θεία λειτουργία τελούμενη στὴ σλαβικὴ γλῶσσα. Καὶ ὅλα αὐτὰ διαδραματίζονταν κάτω ἀπὸ τὴ σκιὰ καὶ τοὺς ἀκοίμητους ὀφθαλμοὺς τοῦ Φωτίου, γιατί αὐτὸς ἦταν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ κινητήρια δύναμη τοῦ ὅλου ἱεραποστολικοῦ αὐτοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν συστηματικὰ ὅλες οἱ πτυχές τοῦ φωτιστικοῦ καὶ ἱεραποστολικοῦ ἔργου κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὥστε νὰ μποῦν τὰ πράγματα στὴν πραγματικὴ θέση τους.

Παράλληλα ὅμως μὲ διάφορες ὁμιλίες του καὶ λοιπές ἐνέργειες ἐδραίωνε τὸ φρόνημα τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας του στὴν Ὀρθοδοξία, ἐξαλείφοντας κάθε ἴχνος αἰρέσεως καὶ ἰδίως τῆς εἰκονομαχίας πού ταλαιπώρησε τόσα πολλὰ χρόνια τὴν Ἐκκλησία, καὶ προβάλλοντας τὴν ἐνότητα τῶν μελῶν τῆς ὡς τὴν μόνη δύναμη γιὰ νὰ συνεχίζει αὐτὴ ἀπρόσκοπτα τὸ σωτήριο ἔργο της. Καὶ δὲν φρόντιζε νὰ καθοδηγεῖ μόνο τὰ πιστὰ μέλη τοῦ ποιμνίου του, ἀλλὰ ἀκολουθώντας καὶ σ' αὐτὸ τὸν μοναδικὸ Ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Χριστό, μὲ πνεῦμα πραγματικῆς ἀγάπης προσπαθοῦσε νὰ ἐπαναφέρει στοὺς σωτήριους κόλπους αὐτῆς καὶ τὰ πλανεμένα μέλη της, πράγμα πού πολλές φορὲς τὸ πετύχαινε.

Βέβαια παρά τους μεγάλους αυτούς αγώνες του πολλά από τα προβλήματα εξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναφύονται καινούργια. Ὁ βούλγαρος ἡγεμόνας ζήτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο νὰ ἰδρῦσει αὐτόνομο πατριαρχεῖο, καὶ στὴν ἀντίδραση τῆς Κων/πόλεως, ζήτησε βοήθεια ἀπὸ τὸν πάπα Ρώμης, ὅποτε ἄρχισαν καὶ πάλι τὰ στίφη τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων νὰ κατακλύζουν τὴ Βουλγαρία. Ὁ Φώτιος ἀνησύχησε καὶ ζήτησε μὲ ἐπιστολὴ του ἐξηγήσεις ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, ἐνημερώνοντας παράλληλα καὶ τοὺς Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς, καὶ στὴ συνέχεια συνεκάλεσε τὸ 867 σύνοδο στὴν Κων/πολη, κατὰ τὴν ὁποία παρουσία 1000 ἐπισκόπων καὶ ἱερέων καὶ παρόντων τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ καὶ τοῦ συμβασιλέως αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας καταδίκασε τὴν αἵρετικὴ διδασκαλία τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων στὴ Βουλγαρία καὶ τὸν ἴδιο τὸν πάπα Νικόλαο, ὄχι βέβαια τὴν ἴδια τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὅπως πιστεύεται ἀπὸ πολλούς. Τὰ δραματικὰ γεγονότα ὅμως πού σημειώθηκαν λίγο πρὶν τελειώσει τις ἐργασίες τῆς ἡ σύνοδος ἄλλαξαν ριζικὰ τὴν κατάσταση. Τῆ νύχτα τῆς 23ης Σεπτεμβρίου τοῦ 867 δολοφονήθηκε ὁ Μιχαὴλ Γ' ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Βασιλείου Μακεδόνας, καὶ τὴν ἐπομένη ἀνακηρύχθηκε ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας, τὸ φτωχὸ ἐκεῖνο χωριατόπαιδο τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μὲ τὴ γενναία καὶ ἀτρόμητη ψυχὴ, τὸ ὁποῖο ἐμελλε νὰ παίξει σπουδαῖο ρόλο στὴν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ προσδώσει σ' αὐτὸ μεγάλη λαμπρότητα, ἀφοῦ ἀναδείχθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἰσχυροὺς καὶ δοξασμένους αὐτοκράτορες.

Ὁ Φώτιος στὴν ἐξορία.

Μετὰ τὴν ἀνοδο στὸ θρόνο τοῦ Βασιλείου Μακεδόνας, ἐνῶ θὰ περίμενε κανεὶς συνεργασία μὲ τὸν Φώτιο πρὸς ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν του στὸ Ἔθνος, αὐτὸς ἀντίθετα, θέλοντας νὰ ἀποσπᾶσει τὴν εὐνοια τῆς Ρώμης καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴ μερίδα τῶν Ζηλωτῶν, πού ἀντιμάχονταν τὴν πολιτικὴ τοῦ Βάρδα, καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὸ ἀκαμπτο φρόνημα τοῦ Πατριάρχη, γιατί σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸ Ζεμπέλιο φέρεται νὰ εἶπε σὲ ὁμιλίᾳ του, «Ἐνὰξιός εἰ τῶν θείων μυστηρίων, σὺ ὁ τὰ χεῖρας μολύνεις ἐν τῷ αἵματι τοῦ εὐεργέτου σου», ἐξεθρόνισε τὸν Φώτιο καὶ ἐπανέφερε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Ἰγνάτιο. Τὰ ὅσα ἐπακολούθησαν μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Ἰγνατίου δὲν περιγράφονται. Ὅλοι οἱ χειροτονηθέντες

ἀπὸ τὸν Φώτιο καθαιρέθηκαν, καὶ τὰ βιβλία τοῦ Φωτίου παραδόθηκαν στὴ φωτιά, ἐνῶ ἐκκλησίες ποὺ ἐγκαινιάσθηκαν ἀπὸ τὸν Φώτιο κατεδαφίσθηκαν. Συγχρόνως μὲ ἐπιστολὴ του ὁ αὐτοκράτορας πρὸς τὸν διάδοχο τοῦ πάπα Νικολάου Ἀδριανὸν Β΄ ζητοῦσε νὰ ἐπικυρώσει τὰ γεγονότα. Κατ' αἴτηση τοῦ Ἀδριανοῦ συγκλήθηκε σύνοδος στὴν Κων/πολη τὸν Ἰούνιο τοῦ 869 μὲ συμμετοχὴ ἐλάχιστων ἀντιπροσώπων. Στὴ σύνοδο αὐτὴ κλήθηκε δύο φορές καὶ ὁ Φώτιος, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου χρησιμοποιήθηκε κάθε βίαιος τρόπος. Ὁ Φώτιος, μὴ ἔχοντας χάσει τὴν ὑποστήριξη τῶν περισσοτέρων φίλων του, δέχθηκε σιωπηλὸς τὴν καταδίκη του, μὲ τὴν ὁποία ἀναθεματίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα καὶ τοὺς φανατικὸς φίλους τοῦ Ἰγνατίου. Γιὰ μιᾶ ἄλλη φορὰ βλέπομε στὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας νὰ συγκρούεται ἢ μοχθηρία μὲ τὴν εὐγένεια καὶ νὰ θγαίνει προσωρινά, ὡς συνήθως, νικητὴς ἢ κακία, ἀλλὰ τὸ στεφάνι δὲν θὰ ἀργήσει καὶ πάλι νὰ δοθεῖ στὴν ἀρετή. Στὸ τέλος τῆς συνόδου, ποὺ κράτησε πέντε μῆνες, ξέσπασε ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτηση καὶ ὀπαδῶν ἀκόμα τοῦ Ἰγνατίου γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν, γιατί ἔβλεπαν νὰ ταπεινῶνεται ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία στὴ Δυτικὴ, καὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ μὴ ἐπιτρέψει τὴν ἀποστολὴ τῶν πρακτικῶν στὴ Ρώμη. Καὶ αὐτὸ ποὺ δὲν τὸ πέτυχε ὁ αὐτοκράτορας μὲ τὰ λόγια, τὸ πέτυχαν ἔξω ἀπὸ τὸ Δυρράχιο ὁμάδα ληστῶν ποὺ ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα καὶ ἀπέσπασαν ἀπὸ τὰ χέρια τους τὰ πρακτικὰ καὶ τὸ χρυσάφι ποὺ προοριζόταν ὡς δῶρο γιὰ τὸν πάπα. Ἔτσι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἄφησαν τὰ πρακτικὰ νὰ φτάσουν στὸν πάπα, ὅμως δὲν ἄλλαξαν τὴ στάση τους ἐναντίον τοῦ Φωτίου. Ζήτησαν τότε καὶ πέτυχαν τὴν ἐξορία τοῦ Φωτίου στὴ μονὴ Σκέπης, ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὸ Βυζάντιο, καὶ ἐκεῖ ἄρχισε τὸ μεγάλο μαρτύριό του ποὺ διήρκησε τρία χρόνια. Ὑποφέρει ἀτάραχα τὰ πάντα, δείχνοντας τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του, μιμούμενος ἕναν ἄλλο προηγούμενο ἀρχιερέα τοῦ ἰδίου θρόνου, τὸν ἅγιο Χρυσόστομο. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει εἶναι ἡ στέρηση τῶν βιβλίων του, καὶ παρὰ τίς ἔντονες παρακλήσεις του, δὲν εἰσακούεται ἀπὸ κανένα. Μαζὶ μὲ αὐτὸν ὑποφέρουν τὰ πάνδεινα καὶ οἱ φίλοι του ποὺ παρέμειναν στὴν Κων/πολη. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐξορία ποὺ βρίσκεται συνεχίζει ἀκούραστα τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του, παρέχοντας ἐπίλυση σὲ πλῆθος ἀποριῶν ποὺ κατέφθαναν ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς κανένα ἄλλο βοήθημα, παρὰ μόνο τῆς μνήμης του. Συγχρόνως ὅμως ἡ κατάσταση στὴ Βασιλεύουσα ἄλλαζε ραγδαία. Παρὰ τὴ στροφή

αὐτὴ τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς τὸν Ἰγνάτιο καὶ τοὺς ὄπαδούς του, ἡ στάση τῆς Ρώμης δὲν ἄλλαξε, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ διεκδικεῖ τὴν κυριαρχία ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Βουλγαρίας, πρῶγμα ποῦ διέψευσε τὶς ἐλπίδες τοῦ αὐτοκράτορα. Παράλληλα ἀντιπροσωπεῖα τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κων/πόλεως καὶ τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς τὸ τέλος τῆς συνόδου ποῦ ἀναθεμάτισε τὸν Φώτιο, δήλωνε τὴν ἀποκήρυξη τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἐπιθυμία ἐπανασύνδεσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας μὲ τὸ Πατριαρχεῖο. Ἔτσι, ἔχοντας κρατήσῃ ὁ Ἰγνάτιος τὴν ἴδια στάση ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας μὲ τὴν τοῦ Φωτίου, καὶ διαβλέποντας ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος, ὅτι ἐσωτερικὰ δὲν θὰ μπορούσε νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος χωρὶς τὴ συνεργασία τῶν ἀποφοίτων τῆς σχολῆς τῆς Μαγναύρας, ποῦ ἦταν κατὰ τὸ πλεῖστον φίλοι τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ καὶ ἓνας τρομερὸς σεισμὸς ποῦ συγκλόνισε καὶ κατέστρεψε τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ πολλοὺς ὡς ὄργη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὰ ἀδικήματα ποῦ προξενήθηκαν ἐναντίον τοῦ Φωτίου, ὁδήγησαν τὸν αὐτοκράτορα στὸ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιο ἀπὸ τὴν ἐξορία, ἀκολουθώντας καὶ ἐδῶ ὁ Φώτιος τὴν τύχη τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ποῦ πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες εἶχε ἀνακληθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξορία πρὸς συνέχιση ἐκείνου ἴσως τοῦ μοναδικοῦ ἔργου στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν ἐξορία ἔγινε σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορα καὶ παιδαγωγὸς τῶν μικρῶν παιδιῶν του, ἐπανακτώντας ἔτσι καὶ πάλι μεγάλη δύναμη, χωρὶς ὅμως αὐτὴ νὰ τὸν κάνει νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς διῶκτες του. Γιατὶ ἐκεῖνο ποῦ πρυτάνευε στὴ λογικὴ του σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του ἦταν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἔσβησε μέσα ἀπὸ τὴ μνήμη του διὰ μᾶς ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀδικες συκοφαντίες καὶ πίκρες καὶ ἐκεῖνο τό, πόσο ἀλήθεια ἀδικο, «ἀνάθεμα». Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰγνατίου, παρὰ τὴ φανατικὴ στάση πολλῶν ὄπαδῶν του ἐναντίον τοῦ Φωτίου, δείχθηκε κατανόηση πρὸς τὸν ἴδιο καὶ πρὸς ὅλους ἐκείνους ποῦ εἶχε χειροτονήσει ὁ Φώτιος, πρῶγμα ποῦ ὁδήγησε γρήγορα στὴ συμφιλίωσή τους, καὶ ἐκείνη ἡ ἱστορικὴ πραγματικὰ ἀλληλοπροσκύνηση καὶ ὁ ἀλληλοσπασμὸς κατὰ τὴν πρώτη συνάντηση τῶν δύο πατριαρχῶν σκόρπισε ρίγη συγκίνησης στὶς καρδιές τόσο τῶν ἰδίων, ὅσο καὶ ὅλου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Ἡ ἐνθρόνιση στὶς καρδιές τοῦ τόσο δοκιμασμένου ποιμνίου τους τῆς μοναδικῆς αὐτῆς πηγῆς κάθε ἀγαθοῦ στὴ ζωὴ τοῦ

ἀνθρώπου, τῆς εἰρήνης, πού σάν μονοκονδυλιὰ ἦρθε καὶ ἔσθησε ὅλα ἐκεῖνα τὰ πάθη τοῦ παρελθόντος, καὶ χαρίζοντας ἀληθινὸ μεγαλεῖο στὸν πρωταγωνιστὴ καὶ πάλι αὐτῆς τῆς τόσο ὑπέροχης προᾶξεως, τὸν πραγματικὰ Μέγα Φώτιο! Τὴν ἔχθρα τοῦ παρελθόντος διαδέχθηκε μὰ μοναδικὴ συνεργασία τῶν δύο ἀνδρῶν πού συνεχίσθηκε μέχρι τὴν 23ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 878, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ γέρον πατριάρχης Ἰγνάτιος ἀπεδήμησε εἰς Κύριον. Τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα ἀνήλθε καὶ πάλι ὁ Φώτιος στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνο, γιὰ νὰ ἀρχίσει μὰ νέα περίοδος λαμπρῆ, μὰ νέα περίοδος θριάμβου καὶ δόξης γιὰ τὸν Φώτιο καὶ τὴν Ἐκκλησία τὴν ἴδια.

Ὡς πρῶτο μέλημά του ἔθεσε τὴν ἀποκατάσταση καλῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Πρὸς τοῦτο πείθει τὸν αὐτοκράτορα νὰ συγκαλέσει σύνοδο. Μὲ ἐπιστολὴ του ὁ αὐτοκράτορας πρὸς τὸν νέο πάπα Ἰωάννη Η' ἀνήγγειλε τὴν ἀποκατάστη τοῦ Φωτίου καὶ ζήτησε νὰ σταλοῦν ἀντιπρόσωποι του γιὰ τὴ σύνοδο. Ὁ πάπας μὲ ἐπιστολὴ του ἀποδέχθηκε τὸν Φώτιο ὡς νόμιμο Πατριάρχη καὶ κήρυξε ἄκυρες τὶς συνόδους Ρώμης καὶ Κων/πόλεως πού εἶχαν ἀναθεματίσει τὸν Φώτιο, ἀλλὰ ζήτησε ἢ Κωνσταντινούπολη νὰ μὴ ἐπεμβαίνει στὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας. Ἡ σύνοδος συγκλήθηκε στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας τὸν Νοέμβριο τοῦ 879, στὴν ὁποία ἔλαβαν μέρος 383 ἐπίσκοποι, οἱ τρεῖς ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα, καὶ ἀπεσταλμένοι τῶν ἄλλων πατριαρχείων, μὲ πρόεδρο τῆς συνόδου τὸν ἴδιο τὸν Φώτιο. Κατὰ τὴν πρώτη συνεδρίαση παραβρέθηκε καὶ ὁ αὐτοκράτορας πού ζήτησε πρὸς εἰρήνευση τῆς Ἐκκλησίας νὰ καθιερωθεῖ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ σύμβουλο τῆς πίστεως, πρᾶγμα πού ἔγινε ἀποδεκτὸ ἀπὸ ὅλους, καὶ στὴ συνέχεια ἀναγνωρίσθηκε ὁ Φώτιος ὁμόφωνα ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τῆς συνόδου. Ἀκολούθησαν ἄλλες ἕξι συνεδριάσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἔνωση καὶ ὁμόνοια τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μὲ κοινὸ τὸ Σύμβουλο Πίστεως, καὶ ἀφοῦ ὅλοι ὁμολόγησαν πίστη στὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου καὶ τὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐπικυρώθηκαν τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, δίνοντας τὴν εὐκαιρία γιὰ μὰ εἰρηνικὴ πορεία τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἡ σύνοδος ἔκλεισε μὲ προσευχὴ ὑπὲρ τοῦ πάπα Ἰωάννη καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ἔτσι ἐπισφραγίσθηκε μὰ ἄλλη λαμπρὴ σελίδα τῶν ἀγώνων τοῦ Φωτίου ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου, ἀνεβάζοντας τὸν ἴδιο στὸ ἀποκορύφωμα τῆς δόξας καὶ τῆς δυνάμεώς του.

Ἀπερίσπαστος πλέον ὁ Φώτιος ρίχνεται καὶ πάλι σὲ νέους ἀγῶνες

πρός ανύψωση τῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντας μεγάλο βοηθό του τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο τὸν Μακεδόνα. Τὸ ἐνδιαφέρον του συγκεντρώνει ἢ κάθε εἶδους πρόνοια τοῦ ποιμνίου του, ἢ ἐπιστροφή τῶν πλανημένων προβάτων, ἢ καταπολέμηση τῶν διαφόρων αἱρέσεων, ἢ ἀνοικοδόμηση τῶν κατεστραμμένων ναῶν, ἢ ἴδρυση βιβλιοθηκῶν καὶ ἰδρυμάτων, χωρὶς νὰ παραλείπει φυσικὰ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του. Καὶ ἐνῶ ὅλα προχωροῦσαν τόσο ὠραῖα, σύννεφα θύελλας ἄρχισαν νὰ ἀναφαίνονται καὶ πάλι στὸν ὄριζοντα. Ὁ πάπας Ἰωάννης Η΄ ὅταν ἔλαβε τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Φώτιο ἀναγνώρισε τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, ἀλλὰ διατύπωσε δυσαρέσκεια γιὰ τὸ ὅτι δὲν εἰσακούσθηκε τὸ αἴτημά του σχετικὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, καὶ ζήτησε νὰ γίνει δεκτὸ αὐτὸ ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Τὸν Ἰωάννη Η΄ πού πέθανε μετ' ὀλίγον διαδέχθηκε ὁ Μαρίνος, ἄλλοτε ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα στὴν Κων/πολη, πού ἔτρεφε ἔχθρα ἐναντίον τοῦ Φωτίου καὶ γι' αὐτὸ εἶχε ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ ἀπὸ τὴ Βασιλεύουσα. Τὸ μῖσος ἐκείνο τὸν ὀδηγεῖ νὰ ἀναθεματίσει τὸν Φώτιο. Αὐτόν, μετὰ ἀπὸ αἰφνίδιο θάνατό του, διαδέχθηκε ὁ Ἀδριανὸς Γ', πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ αὐτοκράτορας μὲ ἐπιστολὴ του διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴ στάση τοῦ Μαρίνου. Ἡ ἐπιστολὴ ὅμως ἔφθασε στὰ χέρια τοῦ διαδόχου τοῦ Στεφάνου Ε', πού ἀπάντησε μὲ ἀλαζονεία, ὑπενθυμίζοντας τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας του, καὶ εἰδικὰ τὸ «πρωτεῖο», πού ἦταν καὶ τὸ μῆλο τῆς ἔριδας. Τὰ ἄλλα, «Filioque», ζήτημα Βουλγαρίας κλπ. ἦταν δευτερεύοντα γιὰ τὴν ἁγία Ἔδρα. Τὸ «πρωτεῖο», παρερμηνευόμενο βέβαια ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, εἶχε ἐκδηλωθεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια, φούντωσε ἐπὶ τῶν παπῶν Λέοντος (440-461), Γελασίου (492-496), Γρηγορίου Α' (590-604) καὶ στὶς ἡμέρες τοῦ Φωτίου ἐπὶ Νικολάου, γιὰ νὰ φθάσει ὅμως τώρα σχεδὸν στὸ ἀποκορύφωμά του.

Ἐν τῷ μεταξὺ στὶς 29 Αὐγούστου τοῦ 886 πεθαίνει ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, καὶ τὸν διαδέχεται ὁ υἱός του Λέων Η' ὁ Σοφός, μαθητὴς ἰδιαιτέρα ἀγαπητὸς τοῦ Φωτίου, πού ὅμως ἀντὶ μάνα, θὰ θελήσει νὰ προσφέρει χολὴ στὸν διδάσκαλό του, ἀντὶ εὐγνώμοσύνης, ἀχαριστία. Ἐδιώξε λοιπὸν τὸν Φώτιο ἀπὸ τὸ θρόνο καὶ τὸν ἐξόρισε στὴ Μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν, καὶ ἀνέβασε σ' αὐτὸν τὸν νεώτερο ἀδελφὸ του Στέφανο σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν, διακρινόμενον γιὰ τὸν ἀκόλαστο βίο του. Στὸ μοναστήρι αὐτὸ θὰ περάσει τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς της ἢ μεγάλη αὐτὴ πατερικὴ φυσιολογία, μέχρι τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 897 ἢ 898 πού ὁ Κύ-

ριος τὸν κάλεσε γιὰ νὰ τοῦ ἀπονεύσει τὸν στέφανο τῆς δικαιοσύνης ποὺ ἐπιφυλάσσει γιὰ τὰ γνήσια τέκνα του. Τὸ λείψανό του μεταφέρθηκε μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες μὲ μεγαλοπρέπεια στὴ Βασιλεύουσα καὶ τοποθετήθηκε στὸ ναὸ τοῦ Ἰωάννου Προδροῦμου, καὶ γρήγορα ἡ Ἐκκλησία μας τὸν κατέταξε στὴ χορεία τῶν Ἁγίων. Τὸν λεπτομερῆ βίο του, τὸν πραγματικὰ ξεχασμένο μέχρι τώρα, θὰ πρέπει νὰ μελετήσει ὁ κάθε πιστὸς Χριστιανός, καὶ μάλιστα οἱ προκαθήμενοι τῆς Ἐκκλησίας μας, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ γίνουν, ἂν ὄχι σοφοὶ καὶ ἐπιστήμονες, τουλάχιστον πραγματικοὶ ἡγέτες, ποὺ θὰ θέτουν πάνω ἀπὸ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ τὶς δόξες, τὸ συμφέρον καὶ τὴ δόξα τῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντας ὡς φωτεινὸ παράδειγμα καὶ ὅλους βέβαια τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, πολὺ περισσότερο ὅμως τὴ μεγάλη αὐτὴ πατερικὴ φυσιογνωμία, ποὺ μὲ τὸν πλοῦτο τῆς γνώσεώς της, τὴ διδασκαλία της καὶ τὸ πολὺπλευρο ἔργο της ὠφέλησε τόσο πολὺ τὴν Ἐκκλησία, ὅσο λίγα μόνο ἀπὸ τὰ λοιπὰ τέκνα της..

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Φωτίου.

Ἡ πολὺπλευρὴ καὶ πολυτάραχη αὐτὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου καὶ ἀληθινὰ σοφοῦ αὐτοῦ ἀνδρα ἔχει νὰ ἐπιδείξει καὶ ἓνα πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο ἔτυχε σημαντικῆς μελέτης ἀπὸ τοὺς θεολόγους ἀλλὰ καὶ φιλόλογους τῶν μεταγενεστέρων μέχρι σήμερα γενεῶν, ἢ ἐπίδραση τοῦ ὁποίου ἦταν μεγάλη στὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ πνευματικὰ αὐτὰ ἔργα του μποροῦν νὰ διακριθοῦν σὲ *Θεολογικά* (ἐξηγητικά, δογματικά), *Φιλολογικά*, *Λόγους*, *Ἐπιστολές* καὶ *Ὑμνους*, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐκδοθεῖ στοὺς τόμους 100-104 τῆς *Patrologia Migne*, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὰ συνηθισμένα, J. P. Migne τὰ ἀνατύπωσε σὲ πέντε τμήματα: α) *ἐξηγητικά*, β) *δογματικά*, γ) *παραινετικά*, δ) *ἱστορικά* καὶ ε) *κανονικά*, μὲ ἐκτενῆ προλεγόμενα, στὰ ὁποῖα εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἐχθρικὴ διάθεση τῶν σχολιαστῶν τόσο πρὸς τὸ πρόσωπό του, ὅσο καὶ πρὸς τὶς ἀπόψεις του.

Α. – Θεολογικά – ἐξηγητικά:

1). *Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ Λόγων ἱερῶν συλλογὴ, ἐν ἧ ἑρητήματα τῆς θείας Γραφῆς διαλύεται.* Πρόκειται γιὰ τὸ ἐκτενέστερο ἔργο τοῦ Φωτίου, στὸ ὁποῖο δίνονται ἀπαντήσεις σὲ τριακόσιες εἴκοσι δύο ἀπορίες δογματικῆς καὶ ἱστορικῆς φύσεως, ποὺ εἶχε στείλει ὁ φίλος του Ἀμφιλόχιος, Μητροπολίτης Κυζίκου, στὸν Φώτιο, ὄντα Πατριάρχῃ, καὶ ζητοῦσε

τὴν ἐπίλυσή τους. Ἰκανοποιώντας ὁ Φώτιος τὸ αἶτημα τοῦ πνευματικοῦ φίλου του, δίνει τὶς πρέπουσες λύσεις ἄλλοτε μὲ συντομία καὶ ἄλλοτε ὑπὸ μορφὴν πραγματείας, ἀναπτύσσοντας, ὅπου κρίνει σκόπιμο, τὰ δογματικὰ θέματα περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ τοῦ Βαπτίσματος, περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἄλλα Ἡ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιεῖται εἶναι φιλολογικὴ καὶ τυπολογικὴ. Ἐπωφελεῖται τὶς ἐρμηνεῖες παλαιῶν σπουδαίων ἐρμηνευτῶν, φανερώνοντας τὴν καταπληκτικὴ πολυμάθειά του. Παράλληλα μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐρωτήσεως ἀναπτύσσονται καὶ θέματα φιλοσοφικά, ἱστορικά, ἀναφερόμενα σὲ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, καθὼς καὶ ποικίλα ἄλλα θέματα, ὅπως ἰατρικά, φυσικά καὶ ἄλλα. Δίκαια λοιπὸν ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμου τὰ διαιρεῖ σὲ ἐρμηνευτικά, δογματικά, ἱστορικά καὶ ποικίλα. Πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἓνα ἔργο μεγάλης σπουδαιότητος, τὸ ὁποῖο ἔτυχε τοῦ θαυμασμοῦ ὄλων τῶν μελετητῶν αὐτοῦ, ἐπιβεβαιώνοντας τὸν λόγο ποὺ διετύπωσε ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων Μάξιμος Μαργούνιος: «Τίς τῶ τῶν Ἀμφιλοχίων αὐτῶ πεπονημένῳ συγγράμματι ἐντυχῶν οὐκ ἂν εἰκότως θαυμάσειε;». Πάρα πολλοὶ μεταγενέστεροι ἐρμηνευτὲς ἐπωφελήθηκαν εὐρύτατα αὐτοῦ, ὅπως ὁ Οἰκουμένιος, ὁ Ζυγαβινός, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Νικήτας Σερρών, ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς κ. ἄ.

Πάντως, ὅπως ἡ ἐρευνα ἀπέδειξε, πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀπορίες αὐτῆς τῶν Ἀμφιλοχίων δὲν εἶναι ἐρωτήσεις τοῦ Ἀμφιλόχιου καὶ ἀπαντήσεις τοῦ Φωτίου πρὸς αὐτόν, ἀλλ' εἶναι ἐπιστολὲς ἀπευθυνόμενες πρὸς διάφορα ἄλλα πρόσωπα. Ἔτσι οἱ ἐρωτήσεις 81-121 ἀντιστοιχοῦν: ἡ ἐρώτηση 81 πρὸς τὴν ἐπιστολὴν 145, ἡ 82 πρὸς τὴν 147, ἡ 83 πρὸς τὴν 151, ἡ 84 πρὸς τὴν 152, ἡ 85 πρὸς τὴν 155, ἡ 86 πρὸς τὴν 156, ἡ 87 πρὸς τὴν 157, ἡ 88 πρὸς τὴν 161, ἡ 89 πρὸς τὴν 162, ἡ 90 πρὸς τὴν 163, ἡ 91 πρὸς τὴν 164, ἡ 92 πρὸς τὴν 165, ἡ 93 πρὸς τὴν 166, ἡ 94 πρὸς τὴν 167, ἡ 95 πρὸς τὴν 176, ἡ 96 πρὸς τὴν 177, ἡ 97 πρὸς τὴν 178, ἡ 98 πρὸς τὴν 180, ἡ 99 πρὸς τὴν 181, ἡ 100 πρὸς τὴν 182, ἡ 101 πρὸς τὴν 187, ἡ 102 πρὸς τὴν 192, ἡ 103 πρὸς τὴν 196, ἡ 104 πρὸς τὴν 203, ἡ 105 πρὸς τὴν 205, ἡ 106 πρὸς τὴν 208, ἡ 107 πρὸς τὴν 209, ἡ 108 πρὸς τὴν 210, ἡ 109 πρὸς τὴν 211, ἡ 110 πρὸς τὴν 213, ἡ 111 πρὸς τὴν 214, ἡ 112 πρὸς τὴν 216, ἡ 113 πρὸς τὴν 219, ἡ 114 πρὸς τὴν 228, ἡ 115 πρὸς τὴν 241, ἡ 116 πρὸς τὴν 246, ἡ 117 πρὸς τὴν 247, ἡ 118 πρὸς τὴν 248, ἡ 119 πρὸς τὴν 249, ἡ 120 πρὸς τὴν 250, ἡ 121 πρὸς τὴν 253, ἡ 193 πρὸς τὴν 34, ἡ 194 πρὸς τὴν 35, ἡ 195 πρὸς τὴν 36, ἡ 196 πρὸς τὴν 37, ἡ 197 πρὸς τὴν 38. ἡ 198 πρὸς τὴν 44, ἡ 199 πρὸς τὴν 51, ἡ

200 πρὸς τὴν 55, ἢ 201 πρὸς τὴν 59, ἢ 202 πρὸς τὴν 62, ἢ 203 πρὸς τὴν 63, ἢ 204 πρὸς τὴν 64, ἢ 205 πρὸς τὴν 65, ἢ 206 πρὸς τὴν 73, ἢ 207 πρὸς τὴν 75, ἢ 208 πρὸς τὴν 76, ἢ 209 πρὸς τὴν 77, ἢ 210 πρὸς τὴν 78, ἢ 211 πρὸς τὴν 103, ἢ 212 πρὸς τὴν 125, ἢ 213 πρὸς τὴν 127, ἢ 214 πρὸς τὴν 129, ἢ 215 πρὸς τὴν 132, ἢ 216 πρὸς τὴν 133, ἢ 217 πρὸς τὴν 134, ἢ 218 πρὸς τὴν 137, ἢ 219 πρὸς τὴν 138, ἢ 220 πρὸς τὴν 139, ἢ 221 πρὸς τὴν 144 καὶ ἢ 222 πρὸς τὴν 135.

Στὸν δεύτερο τόμο, ὅπου θὰ δημοσιευθοῦν οἱ ἐρωταποκρίσεις 64η-141 θὰ ἀναφερθοῦν καὶ τὰ πρόσωπα πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται οἱ ἐπιστολές αὐτές.

Ἡ ἐκδοσις τῶν Ἀμφιλοχίων ἐπιχειρήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Κ. Οἰκονόμου, χωρὶς ὅμως νὰ ὀλοκληρωθεῖ· τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ πατέρα του συνέχισε καὶ ὀλοκλήρωσε ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου ὁ ἐξ Οἰκονόμων, στὴν Ἀθήνα τὸ 1858. Σύγχρονη καὶ ἡ πλέον πληρέστερη ἐκδοσις αὐτῶν εἶναι ἡ φιλοτεχνηθεῖσα ἀπὸ τὴν ΑΚΑΔΗΜΙΕ DER WISSENSCHAFTEN DER DDR ZENTRALINSTITUT FÜR ALTE GESCHICHTE UND ARCHAEOLOGIE, στὴ σειρὰ BIBLIOTHECA SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM TEUBNERIANA, τῆς Λειψίας ἀπὸ τοὺς Β. LAURDAS & L. G. WESTERINK, ὑπὸ τὸν τίτλο PHOTII PATRIARCHAE CONSTANTINIPOLITANI EPISTULAE ET AMPHILOCHIA, πού ἄρχισε τὸ 1983 καὶ ὀλοκληρώθηκε τὸ 1988 σὲ 8 τομῖδια, στὰ ὁποῖα συμπεριελήφθησαν καὶ ὅλες οἱ λοιπές ἐπιστολές τοῦ Φωτίου, ἀπὸ ὅπου καὶ παραλαμβάνεται τὸ κείμενο στὴ δική μας σειρὰ μὲ ἀρκετές ἀλλαγές πού ἔγιναν βάσει τῆς ἐκδόσεως τοῦ MIGNE. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι στοὺς τρεῖς πρώτους συνεργάσθησαν οἱ BASIL LAURDAS & L. G. WESTERINK ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι 5 τόμοι ἐκδόθηκαν ἀπὸ μόνον τὸν WESTERINK, L. G.,

2) Ὑπομνήματα:

Πιστεύεται ὅτι ὁ Φώτιος ἐρμήνευσε μέγα μέρος τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως τὰ τέσσερα εὐαγγέλια, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου, καθὼς καὶ τὶς ἐπιστολές Παύλου Πρὸς Ρωμαίους, τὶς δύο Πρὸς Κορινθίους, καὶ τὴν Πρὸς Ἑβραίους. Ὅλων αὐτῶν διασώθηκαν δυστυχῶς μόνο μικρὰ ἀποσπάσματα. Ἴσως ἐρμήνευσε καὶ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πού κατὰ πάσα πιθανότητα καταστράφηκαν καὶ κᾶηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης ἐξορίας του.

3) Δογματικά:

α) *Διήγησις περί τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως*. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις Λόγους (βιβλία), στρεφόμενους ἐναντίον τῶν νέων Μανιχαίων, τῶν Παυλικιανῶν, αἵρεση ποῦ ἐμφανίσθηκε τὸν ζ' αἰῶνα στὴν Ἀρμενία καὶ θεωροῦσε ἀρχηγό της τὸν ἀπόστολο Παῦλο, τὸν ὁποῖο τιμοῦσαν ὅλως ἰδιαιτέρως. Δέχονταν δύο ἀρχές τῶν ὄντων, τὸν ἀγαθὸ Θεό, δημιουργὸ τοῦ ἀόρατου κόσμου, καὶ τὸν δημιουργὸ καὶ ἐξουσιαστή τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Ἐπίσης δὲν δέχονταν τὴ δόξα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἀλλ' ἀτίμαζαν αὐτήν, κηρύττοντας ὅτι ὁ Κύριος δὲν σαρκώθηκε ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ τὸ σῶμα του κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἀφοῦ διῆλθε ἀπὸ αὐτήν σὰν μέσα ἀπὸ σωλήνα. Ἐλεγαν μάλιστα, ὅτι μετὰ τὸν φρικτὸ τόκο τοῦ Κυρίου ἡ Ἀειπάρθενος γέννησε καὶ ἄλλους υἱοὺς ἀπὸ τῆ σχέσης της μὲ τὸν Ἰωσήφ. Σχετικὰ μὲ τὸν τελευταῖο δεῖπνο τοῦ Κυρίου ἔλεγαν ὅτι δὲν ἔδωσε ὁ Κύριος στοῦ μαθητῆς του ἀληθινὰ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ συμβολικὰ ἢ παραβολικὰ εἶπε «λάβετε φάγετε». Διακρίνονταν ὁμως γιὰ τὴν αὐστηρότατη ἐγκράτειά τους. Στὸ πρῶτο βιβλίον ἐκθέτει τὰ τῆς αἵρέσεως, καὶ στὰ ὑπόλοιπα τρία ἀναιρεῖ τὶς πλανημένες αὐτῆς δοξασιές τῶν Μανιχαίων (PG 102, 15-263).

β) *Περί τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας*: Μία ἀπὸ τὶς αἰτίες διάστασης μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θεωροῦσε ὁ Φώτιος καὶ τὶς ἀξιώσεις τοῦ πάπα Ρώμης περί πρωτείου καὶ τὴν προσθήκη στὸ σύμβολο τοῦ Filioque, δηλαδή τὴν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ Φώτιος γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἔγραψε μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μητροπολίτη Ἀκυληῖας καὶ ἀργότερα ἐξέδωσε τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὸν παραπάνω τίτλο. Στὸ ἔργο αὐτὸ μὲ εὐστροφία καὶ ὀξύτητα συλλέγει μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Γραφή καὶ τοὺς Πατέρες καὶ μὲ βάση τὰ βιβλικὰ καὶ πατερικὰ χωρία καθὼς καὶ μὲ λογικὲς θεολογικὲς ἀποδείξεις ἀναπτύσσει ὁ Φώτιος κατὰ τρόπο τελείως πρωτότυπο τὸ θέμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ μόνον τὸν Πατέρα: «Ὡσπερ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἱερολογεῖται γεννᾶσθαι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου θεολογεῖται ἐκπορεύεσθαι».

γ) *Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ρώμης περί τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*. Ὅπως δηλώνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο διαπραγματεύεται καὶ στὸ ἔργο αὐτὸ τὴν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ μόνον τὸν Πατέρα.

Τὸ ἔργα αὐτὰ ἀποτέλεσαν μεγάλο βοήθημα στοὺς μεταγενέστερους ὀρθοδόξους θεολόγους γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς περὶ Filioque αίρετικῆς δοξασίας τῶν Παπικῶν. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι δημοσιευμένα στὴν PG 102, 263-399. Στὴ σειρά αὐτὴ θὰ ἐκδοθοῦν στὸν 4ο τόμο μαζί μὲ τὴ διήγηση περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως.

4) Ἀπολογητικά:

Ὁ Φώτιος συνέταξε καὶ ἔργο γιὰ ν' ἀποδείξει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του, ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὴν ἀθρόα χειροτονία του, μὲ τὸν τίτλο, *Συναγωγαὶ καὶ ἀποδείξεις ἀκριβεῖς*. Ἡ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του ἀποδεικνύεται μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναφέρονται πάρα πολλοὶ πού τόσο στὴν Ἀνατολὴ ὅσο καὶ στὴ Δύση εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀθρόως μέσα σὲ λίγες ἡμέρες, ἀπὸ λαϊκοὶ πού ἦταν, σὲ ἐπισκόπους.

B.- Ἱστορικοφιλολογικά:

α) *Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη ἢ Βιβλιοπανούλλεκτος Ἀνθολογία*. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: *Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, ὧν εἰς κεφαλαιώδη διάγνωσιν ὁ ἡγαπημένος ἡμῶν ἀδελφὸς Ταράσιος ἐξητήσατο· ἔστι δὲ ταῦτα εἴκοσι δεόντων ἐφ' ἐνὶ τριακόσια (ἦτοι κεφάλαια 281)*.

Ἡ Μυριόβιβλος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Φωτίου. Ἀποτελούμενη ἀπὸ 281 βιβλία ἢ τίτλους, περιλαμβάνει ἀναλύσεις καὶ βιβλιοκρισίες πολλῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Λογοτεχνίας. Χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀποβλέπει μὲ τὸ μακροσκελὲς αὐτὸ ἔργο στὴ συγγραφή λογοτεχνίας, ἀλλὰ στὸ νὰ διαπραγματευθεῖ καὶ νὰ κρίνει βιβλία πού ἀναγνώσθηκαν καὶ συζητήθηκαν κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ ἀδελφοῦ του Ταρασίου καὶ πού κατὰ τὴν ἱστοριογράφους, φυσιολόγους, γιατροὺς καὶ ἄλλους μέχρι καὶ ποιητῆς, καθὼς ἐπίσης ἐκκλησιαστικὸς διδασκάλους, πρᾶξεις συνόδων, βιβλιογραφίες ἁγίων, ἱστορικούς, ἀλλὰ καὶ μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ δείχνει τὴ μεγάλη πολυμέρεια τοῦ Φωτίου, πρᾶγμα πού ἐγίνε αἰτία νὰ συγκριθεῖ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἀριστοτέλη. Λεῖπουν μόνον οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι καὶ οἱ ποιητῆς, ἀλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι ἀνάλυση τῶν ἔργων αὐτῶν εἶχε γίνε σὲ προηγούμενες συναντήσεις πού εἶχε παρακολουθήσει καὶ ὁ Ταράσιος. "Ὅλα

αυτὰ παρατίθενται χωρὶς καμμὶὰ ταξινομήση, ἀλλ' ἔτσι ὅπως ἀναγινώσκονταν.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη, γιατί σ' αὐτό περιλαμβάνονται ἀποσπάσματα πολλῶν ἔργων, ἀγνώστων ἀλλιῶς σὲ μᾶς, τῶν ὁποίων δὲν κρίνεται μόνο τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο αὐτῶν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ὀξυδέρχεια καὶ τὴ σοφία ἐκείνη πού μόνο ἓνας Φώτιος γνώριζε νὰ διαθέτει, καὶ πού οἱ κρίσεις αὐτὲς ἐξακολουθοῦν καὶ μέχρι σήμερα νὰ ἀποτελοῦν τὸν γνώμοντα τῆς κριτικῆς. Τέτοια ἔργα εἶναι τοῦ Θεόπομπου τοῦ Χίου, ἡ ἱστορία τῶν διαδόχων τοῦ Ἀγαθάρχιδου, ἔργα τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶ, ἡ ἑβραϊκὴ ἱστορία τοῦ Ἰούστου, ἡ ἱστορία τοῦ Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου, καθὼς καὶ οἱ περσικὲς καὶ ἰνδικὲς ἱστορίες τοῦ Κτησία. Ἀλλὰ καὶ ἔργα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀγνώστων ἀλλιῶς σὲ μᾶς, περιλαμβάνονται σ' αὐτό, ὅπως γιὰ παράδειγμα τοῦ Σωφρονίου, τοῦ Προκοπίου, Ἀδριανοῦ, Ἡρακλείου, Γεωργίου Λαοδικείας, Ἀρχελάου, Ἰωάννη Σκυθουπόλεως, Ἡσυχίου Ἱεροσολύμων, Ἀστερίου Ἀμασειας καὶ ἄλλων.

β) *Λεξικὸν ἢ Λέξεων Συναγωγὴ, αἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων ῥήτοροι καὶ λογογράφοις ἀνήκουσιν εἰς χρεῖαν.* Τὸ λεξικὸ αὐτὸ τὸ ἀφιέρωσε σὲ κάποιον Θωμᾶ πρωτοσπαθᾶριο, ἄρχοντα τοῦ Λυκοστομίου, καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ γερμανὸς Κάρολος Κρουμβάχερ, συντάχθηκε ἀπὸ μαθητὴ του ἢ ὁμάδα μαθητῶν του, στοὺς ὁποίους ὁ Φώτιος εἶχε δώσει τὶς ἀναγκαῖες ὁδηγίες, θέτοντας στὴ διάθεσή τους τὰ ἀναγκαῖα βιβλία. Μὲ τὸ λεξικὸ αὐτὸ ὁ Φώτιος ἀπέβλεπε στὸ καταρτισμὸ ἓνα λεξιλογίου γιὰ τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες τῶν μαθητῶν του πρὸς ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς Ἀγ. Γραφῆς, πρᾶγμα πού ἐξηγεῖ γιατί παραλείπονται οἱ εὐκολονόητες λέξεις καὶ προτιμῶνται οἱ δυσκολονόητες. Ὡς βοηθήματα ἴσως χρησιμοποιήθηκαν τὸ λεξικὸ τοῦ Ἀρποκρατίωνα, τοῦ Δεγενιανοῦ, τοῦ Παισανία, Διονύσιου Ἀλικαρνασσεῶ, τὰ πλατωνικὰ λεξικά τοῦ Βοηθοῦ (Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορουμένων λέξεων) καὶ τοῦ Τιμαίου (Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων), τοῦ Δωροθέου (Περὶ τῶν ξένως εἰρημένων λέξεων), τῆς Μοίριδας (Ἀπικιστής), τοῦ Φρυνίχου, τοῦ Ἑλλαδίου, τοῦ Ἀπολλωνίου, τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ ἄλλα. Ἡ ἔκδοσις πού κυκλοφορεῖ σήμερα εἶναι ἀτελής, πρόκειται ὅμως νὰ συμπληρωθεῖ αὐτὴ βάσει τοῦ χειρογράφου πού βρέθηκε τὸ 1959 στὴ Μονὴ τοῦ Ὀσίου Νικάνωρος Ζάβορδας Κοζάνης⁵.

5. Πρὸβλ. Λίνου Πολίτη, *Filologus*, 105, 961, σ. 136-144.

Γ.- ‘Ομιλίες:

Δέν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑστερήσει καὶ στὸν τομέα αὐτὸ μὰ τόσο πολύμορφη καὶ πολυτάλαντη προσωπικότητα. Ὄντας δεινὸς ρήτορας, ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους ὁμιλητὲς τῆς βυζαντινῆς περιόδου, συναρπάζοντας τὴ πλήθη καὶ ὑψώνοντας τὸ φρόνημά τους στὶς δύσκολες περιστάσεις. Ἐξεφώνησε πολλὰ ὁμιλίες, ἀλλὰ δυστυχῶς δέν διασώθηκαν ὅλες. Οἱ ὁμιλίες ποὺ διασώθηκαν καὶ ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Β. Λαούρδα τὸ 1959 σὲ μνημειώδη ἔκδοση ἀνέρχονται σὲ 19, διαιρούμενες ἀπὸ τὸν ἴδιο βάσει τοῦ περιεχομένου τους σὲ τρεῖς κατηγορίες.

α) *Περιστατικές*, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται: ἡ Γ', ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ρώσων, ἡ Γ' ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὰ ἐγκαίνια κάποιου αὐτοκρατορικοῦ ναοῦ, ἡ ΙΖ', ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν καθιέρωση εἰκόνας τῆς Θεοτόκου στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ ΙΗ', ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου τοῦ 867, καὶ ἡ ΙΘ', ποὺ ἐκφωνήθηκε πιθανῶς κατὰ τὴ συζήτηση περὶ γάμου μεταξὺ Βασιλείου καὶ Θέκλας.

β) Ὅμιλίες ἀναφερόμενες σὲ ἐκκλησιαστικὲς ἐορτές: ἡ Ε' καὶ Ζ', ποὺ ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἡ Η', ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐορτὴ τῶν Βαΐων καὶ στὸν Λάζαρο, ἡ Θ', ποὺ ἀναφέρεται στὸ Γενέσιο τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἡ ΙΑ', καὶ ἡ ΙΒ', ποὺ ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὸ Μ. Σάββατο καὶ ἀναφέρονται στὴ Σταύρωση, καὶ οἱ ΙΓ' καὶ ΙΔ', ποὺ ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὴν Πρώτη Ἑβδομάδα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευή.

γ) Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν ὁμιλίες μὲ ἰδιόμορφο χαρακτήρα. Ἡ Α', Β', καὶ ΣΤ', λέχθηκαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκφώνηση κατηχήσεων πρὸς πιστοὺς ποὺ μόλις εἶχαν εἰσέλθει στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ΙΕ', καὶ ΙΣΤ', ποὺ ἀποτελοῦν εἶδος μαθημάτων γιὰ τὴν ἔριδα στὴν Ἐκκλησία μὲ ἀφορμὴ τὴν ὑποκινηθεῖσα αἵρεση τοῦ Ἀρείου.

Ὅλες οἱ ὁμιλίες αὐτὲς ἐκφωνήθηκαν κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Φωτίου καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 858 καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 867.

Σώζονται ἐπίσης καὶ οἱ ἠθικὲς ὁμιλίες του *Περὶ ἀγάπης, Περὶ ὀλιγοπιστίας, Περὶ ἐλεημοσύνης, Περὶ ἀγωγῆς, Περὶ ὑπερηφανείας*. Οἱ ὁμιλίες αὐτὲς διακρίνονται γιὰ τὰ πολυσύνθετα θεολογικὰ νοήματά τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴ συντομία, τὴ σαφήνεια καὶ τὴ γλαφυρότητά τους, χω-

ρίς φυσικά νὰ ἀποφεύγεται καὶ τὸ πομπῶδες ὕφος. Ἀπὸ τὶς περιστατικὲς ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐπίθεση τῶν Ρώσων τὸ 861.

Μέσα ἀπὸ τὶς ὁμιλίαι αὐτὲς φαίνεται ἡ μεγάλη στοργή του πρὸς τὸ ποίμνιό του. Ὁ πόνος τῶν τέκνων του ἦταν καὶ δικός του πόνος. Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦνταν μόνο σ' αὐτό· ζητοῦσε καὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς του νὰ γίνῃ καὶ δικός τους πόνος. Γιατὶ τόνιζε, ὅτι ἡ πίστη πρέπει νὰ συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ ἔργα ἀρετῆς καὶ ἀγάπης. Γιατὶ τότε μόνο γίνεται ὁ ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ ἀληθινὰ πιστός.

Δ.- Ἐπιστολές:

Ὁ Φώτιος κατέχει σπουδαία θέση μεταξὺ τῶν βυζαντινῶν ἐπιστολογράφων καὶ ἔξαιτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιστολῶν του (ἔχουν ἐκδοθεῖ περίπου 300 ἐπιστολές) καὶ λόγῳ τῆς ξεχωριστῆς χάριτος ποὺ διακρίνει αὐτὲς. Τὰ θέματα ποὺ διαπραγματεύονται εἶναι ποικίλα. Περιλαμβάνουν νουθεσίες πρὸς κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, πρὸς ἄρχοντες καὶ ἀρχομένους, πρὸς πλούσιους καὶ φτωχοὺς, πρὸς νέους καὶ ἡλικιωμένους, πρὸς μορφωμένους καὶ ἀνθρώπους μικρᾶς γνώσεως, πρὸς ἀδικοῦντες καὶ ἀδικουμένους, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς τὴν πολυμέρεια τῆς γνώσεώς του, τὴν εὐστροφία τῆς σκέψεώς του, καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ πνεύματός του. Νὰ τί γράφει ὁ Δ. Σ. Μπαλάνος: «Ἐκεῖ ὅπου ὁ Φώτιος ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ του. Εἰς αὐτὰς ἀντικατοπτρίζεται ἡ ἔξαιρετικὴ μόρφωσις καὶ πολυμέρεια τοῦ ἀνδρός, τὸ εὐρύτερον πνεῦμα του, ἡ βάθεια γνώσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀνησυχιῶν, ἡ εὐγένεια τοῦ ἠθους καὶ ἡ χάρις τοῦ ὕφους». Ὄντας μεγάλος παιδαγωγὸς καὶ γνώστης πραγματικᾶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, παρέχει μὲ ἀγάπη στὸν κάθε παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς μέσα ἀπὸ τὸν ἀπέραντο πλοῦτο τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ κατάλληλο φάρμακο, ἀναδεικνυόμενος ἀληθινὰ σοφὸς γιατρός.

Ε.- Οἱ ὕμνοι:

Ὁ Φώτιος συνέθεσε καὶ πλῆθος ἀπὸ ὕμνους ποὺ ἀνυμνοῦν θεῖα καὶ ἱερὰ πρόσωπα (ὅπως τὴ Θεοτόκο, τὴν ἁγία Εἰρήνη τὴν Παρθένο, τὸν Μεδόδιο τὸν ὁμολογητὴ), ἢ τὸν αὐτοκράτορα, ἢ ἀναφέρονται στὶς δοκιμασίες του. Ὅπωςδήποτε μέσα καὶ ἀπὸ αὐτοὺς μπορεῖ νὰ διακρίνει

κάνεις τὴ βαθειὰ πίστη του. Ἀπὸ μερικοὺς ἀποδίδεται σ' αὐτὸν ἢ σὲ μαθητὴ τοῦ πνευματικοῦ κύκλου του ἢ συγγραφή τοῦ περίφημου Ἀκαθίστου Ὑμνου. Βέβαια οἱ ὕμνοι του μπορεῖ νὰ ὑστεροῦν σὲ σχέση μὲ τοὺς ὕμνους τῶν μεγάλων ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως δὴποτε ὁμως δείχνουν τὸ τάλαντο τὸ μεγάλου αὐτοῦ ἱεράρχη καὶ στὸν τομέα αὐτό.

Κλείνοντας τὴ σύντομη αὐτὴ πραγματικὰ εἰσαγωγή, γιατί θὰ χρειαζόταν ὀλόκληρο πολυσέλιδο βιβλίο γιὰ νὰ δοθεῖ μιὰ πλήρης εἰκόνα τοῦ βίου καὶ τῆς δράσης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πατέρα τοῦ 9 αἰώνα, θὰ ἀναφέρομε γνῶμες ὀρισμένων μόνον συγχρόνων του καὶ μεταγενέστερων ἀνδρῶν, μὲ τίς ὁποῖες ἔχει περιπλεχθεῖ τὸ φωτοστέφανο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φωστήρα τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ μέγας πολέμιός του καὶ θαυμαστής τοῦ Ἱγνατίου Νικήτας ὁ Παφλαγῶν γράφει: «Ἦν δὲ οὗτος ὁ Φώτιος, οὐ τῶν ἀγενῶν τε καὶ ἀνωνύμων, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα καὶ περιφανῶν σοφία τε κοσμηκῆ καὶ συνέσει τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ στρεφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο». Ποιὸς ἄλλος μεγαλύτερος ἔπαινος θὰ χρειαζόταν, ὅταν καὶ αὐτὸς ὁ πολέμιός του ἔρχεται καὶ τοῦ πλέκει μὲ τέτοιο ἐγκώμιο τὸ στεφάνι του; Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μιχαὴλ ἔγραφε στὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον τὸν Μακεδόνα ὅταν ἐπανεφέρε τὸν Φώτιον ἀπὸ τῆ δεύτερη ἔξορία: «Ἡ κραταιὰ σου βασιλεία ἀπέδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν δόξαν αὐτῆς. Φαμέν δὴ Φώτιον τὸν ἀγιώτατον Πατριάρχην, τὸν φωτοειδῆ καὶ φωτοποιὸν ἄνθρωπον, τῆς ἱερωσύνης τὴν τελειότητα, τὸν γνῶμονα τῆς ἀληθείας τὸν ἀδιάστροφον, τῆς ἀρετῆς τὸν κανόνα τὸν εὐθύτατον, τῆς σοφίας τὸ ἐνδιαίτημα, τῶν ξένων τὸ καταφύγιον». Ὁ Ἀρέθας Καισαρείας λίγα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φωτίου ἔγραφε: «Ἱερός μὲν τὸ γένος, ἱερώτατος δὲ τὴν σοφίαν, ὅση τε θεία καὶ ὅση τῆς κατ' ἀνθρώποις λογίζεται».

Στὰ μεταγενέστερα χρόνια, ὅταν πιά μελετήθηκε ἐξονυχιστικὰ κάθε πτυχή τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ὁ Φώτιος χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τοὺς μελετητὲς ὡς ἡ λαμπρότερη μορφή τοῦ 9 αἰώνα. Ἔτσι ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ γένους μας Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων γράφει ἐπιγραμματικὰ: «Φώτιος, τὸ μέγα ὄνομα, καὶ τοῦ τε κατ' αὐτὸν καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αἰώνων τὸ θαῦμα». Ὁ Ἰωάννης Βαλέππας, ποὺ μελέτησε πολὺπλευρα τὸν Φώτιο, τὸν χαρακτηρίζει «σοφώτατον καὶ γενναῖον τῆς Ὁρθοδοξίας πρόμαχον καὶ σωτήρα». Ὁ ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος γράφει: «Κατὰ τὸ χιλιετὲς διάστημα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους μέχρι τῆς πώσεως οὐδὲν ἄλλο ὄνομα

διέλαμψε λαμπρότερον ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν στερεώματος, ἢ τὸ τοῦ Φωτίου». Ἄλλὰ καὶ ὁ ἄλλος ἱστορικός Σ. Ζαμπέλιος γράφει ὅτι ὁ Φώτιος ὑπῆρξε «ὁ κορυφαῖος τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος, ὁ ἔνδοξος ἐγκαινιστὴς τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος, οὗ τὸ κλέος πληροῖ τὴν ἱστορίαν, τὴν γραμματολογία καὶ τὴν ἐθνολογίαν τοῦ Μεσαίωνα..., τῆς ἱστορικῆς ἅμα καὶ τῆς πνευματικῆς παραδόσεως φύλαξ καὶ διερμηνεύς, ἀνοίγει καινὸν στάδιον εἰς τὸν μεσαῖωνα τῆς Ἑλλάδος». Ὁ σύγχρονος πάλι Ν. Τωμαδάκης γράφει: «Ὁ Φώτιος ὑπῆρξεν ἄνθρωπος συνδυάζων ἑλληνικὴν παιδείαν, εὐσέβειαν, πίστιν, ἐπιμονήν, μαχητικότητα, εὐστροφίαν, θεωρητικὸς ὡς πρὸς τὴν σκέψιν, πρακτικώτατος ὡς πρὸς τὸ ἔργον, ἀνεδείχθη διὰ τῶν περιστάσεων ἀντάξιος τῶν ζητήσεων καὶ τῶν κινδύνων τῆς ἐποχῆς του». Ἐπίσης ὁ Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος γράφει: «Ὁ Φώτιος ἦτο μία τῶν ἀξιολογωτέρων προσωπικοτήτων τῆς ἐποχῆς του. Λίαν πεπαιδευμένος, ὀξυνούστατος καὶ μὲ διπλωματικὰ χαρίσματα πρώτης τάξεως, ἦτο ὁ ἐνδεδεγμένος ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον καὶ ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Νικολάου καὶ τῶν οἰκομενικῶν του ἀξιώσεων».

Τὸ ἀνυπέρβλητο μεγαλεῖο τοῦ Φωτίου ἀναγνωρίζεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος. Ἐτσι ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος γράφει: «Ὁ Φώτιος εἰς τὸ ἄκρον τῆς μαθήσεως φθάσας καὶ ἀπείρου γνώσεως, ἀνεδείχθη σοφία καὶ μαθήσει πάντων εὐδοκιμώτατος». Ἐπίσης ὁ μέγας ἱστορικός ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος γράφει: «Ἐπῆρξεν ἐγκαλλώπισμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ μεγάλη τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους δόξα». Ὁ Δ. Σ. Μπαλάνος διαζωγραφίζοντας μὲ τὰ πιὸ λαμπρὰ χρώματα τὸ στεφάνι τῆς δόξας τοῦ φωτεινότατου αὐτοῦ φωστήρα τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ μεγάλου ὑπέρμαχου τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῶν παπικῶν ἀξιώσεων, τὸν χαρακτηρίζει «ὡς τὴν ἐξοχωτέραν ἐκκλησιαστικὴν προσωπικότητα ὀλοκλήρου τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς».

Θὰ ἦταν ὅμως μεγάλη παράλειψη νὰ μὴ ἀναφέρομε καὶ κάποιες ἀπὸ τίς πολλὰς κατὰ καιροὺς ξένες φωνές πού ὑψώθηκαν πάνω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ παρὰ τίς φιλοδυτικὰς ἀντιλήψεις τοὺς ἔκριναν ἀναγκαῖο νὰ προσδώσουν τὴν πρέπουσα αἴγλη στὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἱεράρχη, στὸ ζωντανὸ καὶ φωτεινὸ αὐτὸ παράδειγμα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἀληθινοῦ ὑπηρέτη τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, πού ὅλη ἡ ζωὴ του ἦταν μὴ διαρκῆς πορεία κάτω ἀπὸ τὸ φῶς

τῆς αἰώνιας Ἀλήθειας. Ὁ Ehrhard λοιπὸν γράφει· «Ὁ Φῶτιος δὲν εἶναι μόνον ἡ σπουδαιότερα προσωπικότης εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας καὶ γραμματολογίας τοῦ 9 αἰῶνος, ἀλλὰ καταλαμβάνει εἰς τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς θέσιν οἷαν οὐδεὶς τῶν μετ' αὐτὸν Βυζαντινῶν πλέον καθεῖξε καὶ ἡ ὁποία τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν μεγάλων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας». Ἀλλὰ καὶ ὁ διαπρεπέστατος Γερμανὸς βυζαντινολόγος Κάρολος Κρουμβάχερ ὡς ἔξῃς πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ φωτεινώτατου αὐτοῦ φωστήρα· «Αἴφνης ἀνεγείρεται ὡς ὠψηλὴ βουνοῦ κορυφὴ, ἀπὸ χώρας ὀμαλῆς, μία τῶν γιγαντώδων μορφῶν τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Θαυμαστὴ ἐν τῷ μεγαλείῳ αὐτῆς προσωπικότης, ἣτις ἐνεφύσησε νέαν καὶ ἰσχυρὰν πνοὴν εἰς τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν· ὁ μοναδικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διδάσκαλος, ὁ ἀναστήσας αὐθις τὴν παλαιὰν λογοτεχνίαν». Φθάνει μάλιστα νὰ τὸν χαρακτηρίσει καὶ ὡς τὸν «Κολόμβον τῆς φιλολογίας».

ΕΛΕΥΘ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μ. ΦΩΠΟΥ, PG MIGNE, Τόμοι 101-104.
2. ΒΑΛΕΤΑ Ί., *Φωτίου Ἐπιστολαί*, Λονδίνον 1864.
3. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ ΣΤ., *Φωτίου Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι 83*, Κωνσταντινούπολις, τόμοι Α-Β, 1900.
4. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣ., *Περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μεγάλου Φωτίου*, Ἀθῆναι 1912.
  5. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως, «Αἱ περὶ τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου κρίσεις τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς μας», *Περιοδικὸν Ὁρθοδοξία*, τ. Δ', 1955.
6. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, τ. Α', σελ. 331-336, Θεσσαλονίκη 1989, 1992.
  7. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. «Ἡ μνήμη τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου», *Κληρονομία* 23 (1994).
8. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. «Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου», *Μνήμη Ἀγίων Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Μεγάλου Φωτίου*, (Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου 14-17 Ὀκτωβρίου 1993), σελ. 353-366, Θεσσαλονίκη 1994.
8. ΤΩΜΑΔΑΚΗ Β. Ν., Φώτιος, *Χριστιαν. καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπ.*, Τ. 12, σσ. 21-31.
  9. ΛΑΟΥΡΔΑ ΒΑΣ., *Φωτίου Ὁμιλία*, Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσ-σαλονίκη 1959.
  10. ΑΛΕΞΙΟΥ ΙΩ., *Ὁ Μέγας Φώτιος*, Ἀδελφότης Θεολόγων Η ΖΩΗ, Ἀθῆναι 1968.
11. Πρακτικὰ ΙΕ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου «Μέγας Φώτιος», Θεσσαλονίκη 1995.
12. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩ., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τ. Β', (565-1081), Θεσσαλονίκη 1992.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ
Ἡ
ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΠΡΟΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ
ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΚΥΖΙΚΟΥ
ΕΝ Τῷ ΚΑΙΡῷ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΣΜΩΝ
ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ
ΣΥΝΤΕΙΝΟΝΤΩΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΑΙΤΗΣΑΜΕΝΟΝ

ΕΡΩΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ Α΄. – ΕΓ΄.

ΦΩΤΙΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ
Ἡ
ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΠΡΟΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ
ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΚΥΖΙΚΟΥ
ΕΝ Τῷ ΚΑΙΡῷ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΣΜΩΝ
ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ
ΣΥΝΤΕΙΝΟΝΤΩΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΑΙΤΗΣΑΜΕΝΟΝ

Τῆς σπουδῆς σου τὸ γνήσιον δυσωπηθεῖς τὴν σὴν ἀφήκα πρὸς
πέρας ἐλθεῖν, ὡς ἤλπισας, αἴτησιν, καίτοι πολλὰ ἦν καὶ κράτος εἶ-
χεν, ἃ τὴν ἐμὴν γνώμην ἐκεῖθεν ἀνέστελλεν. Ἐν μὲν, ὅτι περ οὐκ
ὀλίγοις τοῖς πρὸ ἡμῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τὰ πλεῖστα τῶν σῶν ἀπορημά-
5 των τῆς δεούσης διακρίσεως ἔτυχεν. Ἐτερον δέ, ὅτι ἡμῖν αὐτοῖς οὐκ
ὀλίγα τούτων ἀλλαχόθεν ἐπιλέλυται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὄχλον το-
σοῦτον διελθεῖν συχνὸν ἀπαιτεῖ χρόνον, καίτοι «τοῦ καιροῦ συνε-
σταλμένου» κατὰ τὴν θεῖαν τοῦ Κήρυκος φωνήν, καὶ ὁπὲ τυγχάνο-
ντος, ἡμῖν δὲ οὐχὶ τῷ κοινῷ λόγῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μόνον, ἀλλὰ
10 γε νῦν καὶ τῷ ἰδιάζοντι ὁ καιρός, ὡς ὄρας, ὑποστέλλεται. Πῶς δ' ἂν
πλήθος ζητημάτων εἰς τριακοσίων συγκεφαλαιούμενον ἀριθμὸν
(μέχρι γὰρ τοσούτου τὸ περὶ ταῦτά σου φιλότιμον τὴν παροῦσαν ἡ-
μῖν στενοχωρίαν πλατύνειν ἐνόμισεν) οὐχὶ καὶ συχνὸν συναναλώσει
χρόνον καὶ τὴν ἡμετέραν σχολὴν ἐκδιάσοιτο; Τὸ δὲ σποράδην αὐτὰ
15 προδεβλήσθαι τὰ ἐρωτήματα καὶ τὸ ἀκοῦσαι παρόντα τῆς ἡμετέρας
γλώττης ἐνίαν αὐτῶν ἀφαιρουμένης τὸ ἄπορον (τί γάρ, ἐνὸν τὰ ἡ-
κουσμένα μνήμη φυλάξαι, σὺ δὲ δευτέρους ἡμᾶς ἀπαιτεῖς πόνους;) καὶ τὸ εἰς ὄγκον τὴν γραφὴν ἀπελθεῖν, οὐ τι τῶν εἰρημένων εἶην

Φ Ω Τ Ι Ο Υ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ
”Η
ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΙΕΡΟΛΟΓΙΕΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ
ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΥΖΙΚΟΥ
ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΣΜΩΝ
ΠΟΥ ΖΗΤΗΣΕ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΟΥ ΦΤΑΝΟΥΝ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ

Ἐπειδὴ ἔνωσα σεβασμὸ γιὰ τὸ γνήσιο ἐνδιαφέρον σου, ἔσπευσα νὰ πραγματοποιηθεῖ, ὅπως ἤλπισες, ἢ αἴτησή σου, ἂν καὶ βέβαια ἦταν πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ὅσα μοῦ δημιουργοῦσαν ἀναστολές ἀπὸ αὐτό. Ἐνα, ὅτι δὲν εἶναι λίγοι οἱ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς πού ἐπισήμαναν δεόντως τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀπορίες σου. Δεύτερον, ὅτι ἐγὼ ὁ ἴδιος σὲ ὄχι λίγες ἀπὸ αὐτὲς ἔχω δώσει ἀπάντηση ἄλλοῦ. Ἄλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ νὰ ἀπαντήσεις σὲ τόσο μεγάλο πλῆθος ἀποριῶν ἀπαιτεῖ πολὺν χρόνο, ἂν καὶ βέβαια ὁ χρόνος εἶναι περιορισμένος, σύμφωνα μὲ τὸ θεῖο λόγο τοῦ Ἀποστόλου¹, καὶ εἶναι ἀργά. Καὶ γιὰ μένα, ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἀντίληψη πού ὑπάρχει κοινὰ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς παροῦσες ἰδιαιτέρες συνθήκες, ὅπως βλέπεις, ὁ χρόνος περιορίζεται. Καὶ πῶς τὸ πλῆθος τῶν ζητημάτων, πού φτάνει τὸν ἀριθμὸ τῶν τριακοσίων (γιατὶ ὡς τὸν μεγάλο αὐτὸν ἀριθμὸ ἢ φιλοτιμία σου γι' αὐτὰ θέλησε νὰ διευρύνει τὴ στενοχώρια πού ὀπωσδήποτε ἔχω), δὲ θὰ καταναλώσει πολὺν χρόνο καὶ δὲ θὰ παραβιάσει τὴν ἡσυχία μου; Τὸ ὅτι ὁμως μοῦ ὑπέβαλες σποραδικὰ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, ἂν καὶ βέβαια μὲ ἄκουσες πρόσωπο μὲ πρόσωπο νὰ ἀφαιρῶ προφορικὰ τὴ δυσκολία μερικῶν ἀπὸ αὐτὰ (γιατὶ δηλαδή, ἐνῶ δὲν ἦταν δύσκολο νὰ τὰ κρατήσεις στὴ μνήμη σου, ἐσὺ μοῦ ζητᾷς νὰ κάνω δεύτερο κόπο;) καὶ τὸ νὰ φτάσει τὸ σύγγραμμά μου νὰ γίνεῖ τόσο ὀγκῶδες, δὲν θὰ μπορέσει νὰ μὲ ἐμποδίσῃ κάτι ἀπὸ αὐτὰ πού λέχθησαν νὰ γίνεῖ

ἐλάττω κωλύσαι, καίπερ ἑτέροις ἤρκεσεν ἂν εἰς κωλυμάτων ὑπόθεσιν. Οὐμενοῦν ταῦτα οὐκ αἰτιάσομαι.

Πλὴν τοσοῦτων γε καὶ τηλικούτων ὄντων τῶν πρὸς τὰναντία φερόντων, ἔχεις, ὥσπερ φθάσαντες ἔφαμεν, ὅπερ ἤτησας οὐ λέξει μὲν ἐξειργασμένη καλλωπιζομένου τοῦ συντάγματος, τοῖς ἐπιτυχοῦσι δὲ τῶν ὀνομάτων, καὶ ἃ μὴ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς περιορᾷ τὸν νοῦν τῶν ἠπορημένων ἐκκαθαίρον-τος. Σὺ δὲ μὴ μόνον ἀγαθὸς ἦσθα ζητεῖν καὶ λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς δωρεᾶς ἀπολαύειν ὀφθείης μοι σπουδαιότερος.

10

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄

Φωτίου Ἀμφιλόχια

Πρὸς Ἀμφιλόχιον, μητροπολίτην Κυζίκου,
 Λόγων ἱερῶν συλλογή, ἐν ἧ ἑτηήματα τῆς θείας Γραφῆς δια-
 λύεται, ὧν προδιευκρινεῖται τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο παραγγελ-
 15 μα τὸ λέγον· «μὴ ἔχετε ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν,
 ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν»,
 καὶ τὰ ἑξῆς.

α. Πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται καὶ τὴν λύσιν
 20 ὑποφεύγει χωρὶς ἐπιούσαν προκαταστάσεως. Τοιαύτης τινὸς οἰκο-
 νομίας λόγον, κατ' ἐνίων δόξαν καὶ ὑπόληψιν, καὶ τῆς σῆς συνέσεως
 ἀπαιτεῖ τὸ ἐρώτημα. Διόπερ ἐκεῖνο δεῖ προειρηθῆσθαι καὶ προλαβεῖν
 τὴν τάξιν εἰς μάθησιν, ὅτι οὐχ ὅσα φαινομένην ὑποβάλλει μάχην,
 ἤδη καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁρᾶται μαχόμενα. Πολλὰ μὲν γὰρ φαίνεται πολ-
 25 λάκις ἀλλήλοις ἀντιπίπτοντα, οὐκ ἔστι δέ· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀπλῶς καὶ
 ὡς ἔτυχεν ἡ μάχη συνέστηκεν, οὐκ ἐν λόγοις, οὐκ ἐν πράγμασιν, πολ-
 λῶν δὲ περιστάσεων συνδρομῇ ταύτην συγκροτεῖ καὶ συνίστησιν.
 Καὶ οὐκ ἔργον τοῦτο συνιδεῖν· οὐ γὰρ ὅσοι τὰ παλαιὰ φιλοσοφεῖν
 καὶ τὰ ῥητόρων πράττειν ἐγνώκασιν, οὐκ ἐν τούτοις μόνον πολὺ καὶ
 30 ἄπειρον ὑπονοηθὲν τὸ διάφορον, ὕστερον ἀκριβείας δικαζούσης,
 διαφορᾶς ἀφείθη ἐλεύθερα, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γε τῇ καθωμιλημένη
 τῶν πολλῶν χρήσει πολλὰ μὲν ἀπλῶς οὕτως ἀκοῦσαι φαίνεται μάχε-
 σθαι, κριθέντων δέ, εἰς συμφωνίαν ἢ μάχην μετέπεσεν. Εἴ τις οὖν τὴν

1. Ματθ. 10, 9, 10· Λουκᾶ 9, 3· 10, 4. 22, 35-36. Μάρκ. 6, 8.

αὐτὸ μικρότερο, ἂν καὶ βέβαια γιὰ ἄλλους θὰ ἦταν ἄρκετὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἄρνησὶ τους· ἐγὼ ὥστόσο δὲ θὰ τὰ προφασιστῶ αὐτὰ.

Ἄλλ' ὅμως, ἐνῶ εἶναι τόσο ἰσχυροὶ καὶ τόσο πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ ὀδηγοῦν στὸ ἀντίθετο, ἔχεις, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, αὐτὸ ποὺ ζητήσες. Βέβαια δὲν στολίζει τὸ γραπτὸ μου λόγος καλοδουλεμένος, ἀλλὰ λέξεις τυχοῦσες, ποὺ διασαφηνίζουν τὸ μὴ ὄρατὸ γιὰ τὶς ἀκοές τῶν πολλῶν νόημα τῶν ἀποριῶν τους. Ἐσὺ ὅμως νὰ μὴν εἶσαι καλὸς νὰ ζητεῖς μόνο καὶ νὰ λαβαίνεις, ἀλλὰ νὰ μοῦ φανεῖς καλύτερος καὶ στὸ ν' ἀπολαύσεις τὸ δῶρο ποὺ σοῦ ἔγινε.

ΕΡΩΤΗΣΗ 1η

Ἄμφιλόχια τοῦ Φωτίου

Πρὸς τὸν Ἄμφιλόχιο, τὸν μητροπολίτη Κυζίκου.

Πρόκειται γιὰ συλλογὴ ἱερῶν λόγων, στὴν ὁποία δίνεται λύση σὲ ζητήματα τῆς ἁγίας Γραφῆς. Πρῶτα γίνεται διευκρίνηση ἐκείνου τοῦ δεσποτικοῦ παραγγέλματος ποὺ λέει· «Νὰ μὴν ἔχετε ζώνη, οὔτε ὑποδήματα, οὔτε σακκίδιο, ἀλλ' ὅποιος ἔχει τώρα χρηματοφυλάκιο, ἅς πάρει καὶ σακκίδιο»¹ καὶ τὰ ἔξῃς.

1. Πολλὰ ἀπορήματα χρειάζονται μιὰ διατύπωση καὶ χωρὶς αὐτὴν τὴν προαποκατάσταση διαφεύγουν τὴ λύση ποὺ τοὺς δίνεται. Ἔτσι ἀπαιτεῖ νὰ διευθετηθεῖ τὸ πράγμα, ὅπως πιστεύουν καὶ νομίζουν μερικοί, καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ ὑποβάλλει ἡ σύνεσός σου. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ποῦμε πρῶτα ἐκεῖνο, νὰ βάλουμε τὴν τάξη μπροστὰ ἀπὸ τὴ μάθηση, γιατί, ὅσα φαίνονται ν' ἀλληλομαχοῦν, δὲν ἀποδεικνύονται ὅτι μάχονται καὶ στὴν ἀλήθεια. Πολλὰ δηλαδὴ φαίνονται πολλές φορές ὅτι εἶναι μεταξύ τους ἀντίθετα, ἐνῶ δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητά. Ἡ ἀλληλομαχία αὐτὴ στὰ λόγια ἢ στὰ πράγματα δὲ στήθηκε ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλὰ τὴ συνθέτει καὶ τὴ συγκροτεῖ ἡ σύμπτωση πολλῶν περιστάσεων. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ καταλάβουμε αὐτὸ. Γιατί ὅσοι ἔμαθαν νὰ φιλοσοφοῦν τὰ παλαιὰ καὶ νὰ ἀσκοῦν τὴ ρητορικὴ δὲ βλέπουν νὰ παρουσιάζεται πολλὴ καὶ ἀπειρη διαφορὰ σ' αὐτοὺς μόνο τοὺς τομεῖς καὶ ἔπειτα μὲ ἀκριβὴ κρίση ν' ἀπαλλάσσονται ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν καθημερινὴ ὁμιλία τῶν πολλῶν στὸ πρῶτο ἄκουσμά τους πολλὰ φαίνονται ν' ἀντιμαχοῦν, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ κρίση ἢ μάχη καταλήγει σὲ συμφωνία. Ἄν λοιπὸν κανεῖς στὴν ὁμιλία ποὺ κρατᾶ στὰ χέρια του μὲ ἀνεπηρέαστη

μὲν ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμιλία φαινομένην στάσιν τῆς ἀληθοῦς μάχης ἀδεκάστῳ γνώμῃ διακρίνει, ἀφορίζει δὲ καὶ τοῖς τὸν φιλόσοφον καὶ ῥήτορα βίον ἀσκουμένοις τὰ μαχόμενα τῶν φαινομένων, ἐπὶ δὲ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν φιλοσοφίας οὐ τὸν αὐτὸν διασώζει νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν
5 ἐπιπόλαιον ἀντιλογίαν εἰς ἄσπονδον ἐκδιάζεται, οὗτος καὶ χωρὶς τινος αἰτιωμένου συκοφάντην ἑαυτὸν καὶ φαῦλον κριτὴν ἀποφαί-
νει.

δ'. Αὐτίκα γοῦν, ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν συνηθείας ἄρξωμαι, ὁ φόνος αὐτοῖς καὶ πολιτείας ἐστὶ φύλαξ καὶ μύσους ὑπόθεσις· καὶ δὴ
10 καὶ ἡ ἐμπορία κόσμος τῇ πόλει καὶ ὕβρις οὐκ ἔλαττον. Καὶ πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα; Ὅτι φονεύειν μὲν οὐκ ἔξεστιν εὐεργέτην, οὐδὲ πολί-
την εὖνον τῇ πόλει, οὐδ' εἴ τις ἀναίτιος, πολέμιον δὲ καὶ κακοῦργον καὶ προδότην ἄλλως ἔνδικον τεθάναι. Καὶ δὴ καὶ τὸν ἀλλοτρίους γάμους διορύττοντα, ἐπ' αὐτοφόρῳ ἄλόντα, κύριός ἐστιν ὁ ἡδίκημέ-
15 νος καὶ τοῦ εἰσπράτεσθαι τὴν δίκην, ἔξω δὲ τοῦ μύσους λαβῶν, δικαστὴν ἄλλον ἐπιζητεῖ τοῦ ἐγκλήματος. Πάλιν ὅσοι τὸ ταπεινὸν σχῆμα τῆς πολιτείας ὑποδύονται, ἐμπορίαις τὴν πόλιν συναύξουσιν, οἱ δὲ στρατηγεῖν ἢ δημογαγεῖν ἢ τὰ τοιαῦτα ταχθέντες, εἰς ἐκείνην καταβαίνοντες τὴν προᾶξιν, τῆς πολιτείας ἐξυβρίζουσι τὸ ἀξίωμα. Καὶ τῶν
20 παραδειγμάτων οὐκ ἔστι πέρας τῶ βουλομένῳ διαπεράνασθαι. Ὁρᾶς ὡς πολλὰ μὲν φαντασίαν παρέχεται ἀντιθέσεως, ἔξεταζόμενα δὲ τὴν συμφωνίαν ἀσπάζεται; Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς δέον θεωρεῖν, ἧς ῥητὸν καὶ τὸ σὸν πρόβλημα, πρὸς ὃ δηλονότι διετυπώθη καὶ τὸ ὅλον τοῦ λόγου προοίμιον.

25 γ'. Μωσῆς ὁ νομοθέτης εἶπε, μᾶλλον δ' ὁ κοινὸς καὶ πλάστης καὶ νομοθέτης δι' αὐτοῦ, «οὐ φονεύσεις» καὶ πάλιν· «θέσθε ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρόν, καὶ διέλθετε καὶ ἀνακάμψατε ἀπὸ πύλης εἰς πύλην διὰ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἀποκτείνατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν
30 ἔγγιστα αὐτοῦ». Πῶς οὖν αὐταὶ αἱ φωναὶ τὴν ἀλλήλων οὐ νομοθετοῦσιν ἀναίρεσιν, ἢ δηλονότι οὐ φονεύσεις μὲν τὸν ἀναίτιον, τὸν δὲ γε θανάτου ἔνοχον καὶ τὸν πατρῶους νόμους ἐνυβρίσαντα, εἰδώλοισ τε τὸ τοῦ Πλάστου σέβας ἀναψάμενον, φόνο κολάσεις; Ἐάσειν μοι

γνώμη διακρίνει τὴ φαινόμενη διάσταση ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ μάχη καὶ χωρίζει καὶ γι' αὐτοὺς πού ἀσκοῦνται στὸ βίον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ρητορικῆς τὰ φαινομενικὰ ἀπὸ τὰ πραγματικὰ ἀντίθετα, δὲν τηρεῖ ὅμως τὸν ἴδιο κανόνα καὶ στὴ δική μας ἱερὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐξωθεῖ βίαια καὶ τὴν ἐπιφανειακὴ ἀντιλογία σὲ ἀνένδοτη ἀντίθεση, αὐτὸς καὶ χωρὶς νὰ τὸν κατηγορεῖ κανένας παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του συκοφάντη καὶ φαῦλο κριτὴ.

2. Ἀμέσως λοιπὸν, γιὰ ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὸ συνηθισμένο στοὺς πολλοὺς φαινόμενο, ὁ φόνος πιστεῦουν ὅτι εἶναι φύλακας τῆς πολιτείας ἀλλὰ καὶ ἐγκληματικὴ ἐνέργεια. Καὶ τὸ ἐμπόριο βέβαια εἶναι κόσμημα τῆς πόλης, ὄχι λιγότερο καὶ πλεονεξία. Καὶ πῶς αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα; Νὰ φονεύσει κανεὶς τὸν εὐεργέτη του δὲν ἐπιτρέπεται, οὔτε ἓναν πολίτη πού ἀγαπᾷ τὴν πόλη, οὔτε κάποιον ἄθῳο. Ἀντίθετα ὁ ἐχθρὸς καὶ ὁ κακοῦργος καὶ ὁ προδότης πρέπει νὰ φονεύονται ἔπειτα ἀπὸ δίκη. Ἐπίσης καὶ ἐκεῖνον πού πιάνεται ἐπ' αὐτοφόρῳ νὰ ὑπονομεύει ξένους γάμους, ἔχει τὸ δικαίωμα ὁ προσβλημένος νὰ λάβει ἐκδίκηση, ἐνῶ ἂν συλληφθεῖ μὲ ἄλλο τρόπο, ζητεῖ γιὰ τὴν εἰς βάρους του μοιχεῖα ἄλλον δικαστὴ. Καὶ πάλι ὅσοι εἶναι ταπεινοὶ καὶ ἄσημοι πολῖτες, μὲ τὶς ἐμπορικὰς ἀσχολίας τοὺς προάγουν τὴν πόλη, ἐνῶ ἂν, ὅσοι γίνονται στρατηγοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ τὰ ὅμοια, κατεβοῦν σ' αὐτὰς τὶς ἀσχολίας, ταπεινώνουν τὴν αἴγλη τῆς πόλης τοὺς. Τὰ παραδείγματα δὲν ἔχουν τέλος ἂν θέλει κάποιος νὰ τ' ἀναφέρει ὅλα. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι πολλὰ φαντάζουν ὡς ἀντίθετα, ἐνῶ ἂν τὰ ἐξετάσομε βλέπομε ὅτι συμφωνοῦν; Ἔτσι λοιπὸν πρέπει νὰ βλέπομε καὶ τὴν ἱερὴ μας Γραφή, ὅπου ὑπάρχει διατυπωμένο καὶ τὸ δικό σου πρόβλημα, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἔχει συντεθεῖ καὶ τὸ προοίμιον τοῦ λόγου στὸ σύνολό του.

3. Ὁ νομοθέτης Μωυσῆς, ἢ καλύτερα ὁ κοινὸς καὶ πλάστης καὶ νομοθέτης εἶπε μὲ τὸ στόμα τοῦ Μωυσῆ· «δὲ θὰ φονεύσεις»². Καὶ πάλι· «ζωστεῖτε καθένας τὸ σπαθί του στὸ μηρό του, καὶ πηγαίνετε καὶ γυρίσετε ἀπὸ τὴ μὲ πύλη ὡς τὴν ἄλλη τοῦ στρατοπέδου καὶ νὰ σκοτώσει καθένας σας τὸν ἔνοχο ἀδελφὸ του, καὶ καθένας τὸ γείτονά του, καὶ καθένας τοὺς πιὸ κοντινοὺς του»³. Πῶς λοιπὸν δὲν νομοθετοῦν τὴν ἀλληλοαναίρεσίν τοὺς οἱ δύο αὐτὰς παραγγελίες; Ἐκτὸς βέβαια ἂν ἐννοεῖ, ὅτι δὲ θὰ φονεύσεις τὸν ἄθῳο, ἀλλὰ θὰ τιμωρήσεις μὲ θάνατον τὸν ἔνοχον γιὰ θάνατον κι αὐτὸν πού καταπάτησε τοὺς νόμους τῶν πατέρων του κι ἀπέδωσε στὰ εἶδωλα τὸν ὀφειλόμενο στὸν πλάστη σεβασμό. Δὲν χρειάζεται,

δοκῶ τό, «οὐ μοιχεύσεις», καί τό, «λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας καί τέκνα πορνείας». Ἔχει γάρ τι καί τοῦ ζητουμένου βαθύτερον· πλήν ὅτι περιστάσις κἀνταῦθα ποιεῖ τήν φαινομένην μάχην μὴ μάχεσθαι. Οὐκ ἔξεστιν εἰς Θεοῦ προφήτην ὑβρίζειν, οὐ χειροῖ, οὐ γλώσση, οὐχ 5 ἑτέρω τρόπῳ τινί· καί μαρτύριον, παῖδες ἀθύροντες καί προφήτην ποιούμενοι γέλωτα, ἀντὶ σκωμιμάτων, σωμάτων εἰσεπράχθησαν ὄλεθρον. Ἀλλ' εὐρήσεις τινά, ἐπεὶ μὴ τοῦ προφήτου τὴν ὄψιν ἐπάταξεν, ὅτι τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπέτισε· καί τὸ κρατύνον μᾶλλον τὸ ἄπορον, τοὺς τε πρὸς ὕβριν ἐξενεχθέντας θηρίον ἐσπάρραξε, καί τὸν εὐλαβηθέν- 10 τα τὴν μίμησιν θηρίον ἄλλο διέσπασε. Τί οὖν; ἄρα οὐκ ἐναντία ταῦτα; Οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοῦ δεῖ· οὐκ ἔξεστι μὲν γὰρ οὐδ' ὄλως οἰκεία κρίσει καί ὀρητῇ ἀνερεθιζόμενον ἐπειδὴν δὲ Θεὸς κελεύη καί ἡ ψῆφος ἄνωθεν φέροίτο, οὐ μόνον οὐκ ἔχει χώραν τὸ “οὐκ ἔξεστιν”, ἀλλὰ καί τὸν παρημεληκότα πικρῶς ἡ δίκη μετέρχεται. Ἐκάτερον οὖν τῶν 15 ἱερῶν γραμμῶν παράδειγμα δικοῦσαν ἐναντίωσιν ἀποσκευάζεται· τὸ μὲν ἐκ τῆς τοῦ ἀνευθύνου καί ὑπευθύνου δηλονότι περιστάσεως, τὸ δὲ παρὰ τὴν θεῖαν ψῆφον καί τὸ ἀνθρώπινον ὄρημα.

δ'. Πολλὰ δὲ καί ἄλλα τὴν ἐν ἄλλοις μάχην προφαίνοντα, τῶν περιστάτικῶν ὀρθῶς διακριθέντων, εἰς συμφωνίαν μεθίσταται· ἄλλο 20 δὲ γίνεται ποτὲ μὲν παρὰ τὸν τόπον, ἄλλο τε παρὰ τὸν χρόνον, ἐνίοτε δὲ καί παρὰ τὸ πρόσωπον. Ἔχει μὲν οὖν καί ὁ χρόνος διαφορὰς οὐκ ὀλίγας, πολὺ δὲ τὸ πρόσωπον πλείους ἄρχοντα καί ἀρχόμενον· εἰσάγοντα, εἰσαγόμενον· τελειοῦντα, τελειούμενον· μαθητὴν, διδάσκαλον· καί τὸ αἴτιον καί τὸ ἀναίτιον· καί κοινὴ πάλιν τοῦ προσώπου 25 τομῇ, μεταβολὴ τούτου καί ὑπαλλαγὴ· ἄλλο γὰρ εἶδος ἀποτελεῖται, τοῦ ἡθους μὲν μεταπίπτοντος, τοῦ προσώπου δὲ διαμένοντος καί ἕτερον πάλιν ὅταν ἀνθ' ἑτέρου ἕτερον ὑποβάλληται. Οἷον ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς τὸν Σαοῦλ, καί πάλιν ἀφεῖλεν αὐτὸν τῆς βασιλείας «Ἔτι 30 τρεῖς ἡμέραι, καί Νινευὴ καταστραφήσεται», καί μένει χρόνον ἡ πόλις τῆς προθεσμίας ἐλεύθερος τοῦ πάθους ἀπειράτος· καί ἄλλα δὲ μυρία τῇ μεταβολῇ τῶν ἡθῶν τὸ πρόσωπον μεριζόμενα, τῶν λογισμῶν τὴν στάσιν καλεῖ πρὸς διάλυσιν. Τὸ δὲ τὸν Ἀαρῶν μὴ δοῦναι

4. Ἐξ. 20, 15.

5. Ὠσηὲ 1, 2.

6. Δ' Βασ. 2, 23-24.

7. Γ' Βασ. 21, 35-36.

8. Α' Βασ. 15, 10-35.

9. Ἰωνᾶ 3, 4-10.

νομίζω, ν' ἀναφερθῶ στήν ἐντολή, «δὲ θὰ μοιχεύσεις»⁴, καὶ σ' ἐκεῖνο τό, «λάβε γυναῖκα ποὺ πορνεύεται κι ἀπόχτησε μαζί της παιδιὰ πορνείας»⁵. Γιατὶ αὐτὰ ἔχουν κι ἓνα νόημα βαθύτερο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ζητοῦμε. Ἐνῶ καὶ ἐδῶ πάλι ἡ περίπτωση κάνει τὴ μάχη ποὺ βλέπομε νὰ μὴν ὑπάρχει πραγματικὰ. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ βρίζει κανεὶς τὸν προφήτη τοῦ Θεοῦ οὔτε μὲ τὸ χέρι, οὔτε μὲ τὴ γλῶσσα, οὔτε μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο. Καὶ ἀπόδειξη, τὰ παιδιὰ ποὺ περιέπαιζαν καὶ χλεύαζαν τὸν προφήτη, εἰσέπραξαν γιὰ τὰ σκώμματα τοὺς τὸν ὄλεθρο τῶν σωμάτων τους⁶. Ἐνῶ θὰ βρεῖς κάποιον ποὺ δὲν προσέβαλε τὸ πρόσωπο τοῦ προφήτη, καὶ ὅμως δέχθηκε τὴν ἔσχατη τιμωρία⁷. Κι αὐτὸ ποὺ ἐνισχύει ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀπορία, θηρίο σπάρραξε καὶ ἐκείνους ποὺ προέβησαν σὲ ὕδρες, καὶ θηρίο πάλι κομμάτιασε ἐκεῖνον ποὺ ἀπέφυγε νὰ μιμηθεῖ τοὺς πρώτους. Τί λοιπόν, δὲν εἶναι αὐτὰ ἀντίθετα; Πολὺ ἀπέχει τὸ πρᾶγμα βέβαια ἀπὸ αὐτὰ. Γιατὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παροξύνεται κανεὶς μὲ κρίση δική του καὶ ὁρμὴ· ἀν ὅμως προστάζει ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἀπόφαση ἔρχεται ἀπὸ ἄνω, ὄχι μόνον δὲν ἔχει θέση τὸ “Δὲν ἐπιτρέπεται”, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ποὺ τὴν παραμελεῖ τὸν κυνηγᾷ ἡ τιμωρία σκληρὰ. Καθένα λοιπόν ἀπὸ τὰ δύο παραδείγματα τῶν ἱερῶν γραμμάτων διαλύει τὴ φαινομενικὴ ἀντίθεση. Τὸ ἓνα δηλαδὴ μὲ τὴν ἀνεύθνη ἢ τὴν ὑπεύθνη περίσταση, καὶ τὸ ἄλλο, σύμφωνα μὲ τὴ θεία ἀπόφαση καὶ τὴν ἀνθρώπινη παρόρμηση.

4. Καὶ ἄλλα πολλὰ ποὺ παρουσιάζουν τὴ διαφορετικὴ ἀντίθεσή τους, μὲ ὀρθὴ διάκριση τῶν περιστάσεων ὁδηγοῦνται σὲ συμφωνία. Τὸ ἓνα γίνεται ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο, τὸ ἄλλο ἀνάλογα μὲ τὸ χρόνο, καὶ κάποτε καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ πρόσωπο. Ἐχει βέβαια καὶ ὁ χρόνος ὄχι λίγες διαφορές, πολὺ περισσότερες ὅμως ἔχει τὸ πρόσωπο· ὁ ἄρχοντας καὶ ὁ ἀρχόμενος, ὁ ὀδηγὸς καὶ ὁ ὀδηγούμενος, ὁ μνητὴς καὶ ὁ μνυόμενος, ὁ μαθητὴς καὶ ὁ δάσκαλος, ἀλλὰ καὶ τὸ αἶτιο καὶ τὸ ἀναίτιο. Καὶ εἶναι πάλι κοινὴ ἡ διαίρεση τοῦ προσώπου, ἡ μεταβολὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀλλαγὴ. Γιατὶ γίνεται ἄλλο εἶδος ὅταν μεταβάλλεται τὸ ἦθος, ἀλλὰ μένει τὸ πρόσωπο σταθερό, καὶ ἄλλο πάλι ὅταν καταλάβει τὴ θέση ἑνὸς πράγματος ἓνα ἄλλο. Γιὰ παράδειγμα· Ἐκανε ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ βασιλέα, καὶ πάλι τοῦ ἀφαίρεσε τὴ βασιλεία⁸. «Τρεῖς μέρες ἀκόμα καὶ ἡ Νινευὴ θὰ καταστραφεῖ»⁹, κι ὅμως ἡ πόλη μένει πολὺν καιρὸ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς προθεσμίας χωρὶς νὰ πάθει τίποτε. Καὶ ἄπειρα ἄλλα ποὺ διαιροῦν τὸ πρόσωπο μὲ τὴ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν, καλοῦν τὴν πάλιν τῶν λογισμῶν νὰ διαλυθεῖ. Τὸ ὅτι πάλι ὁ Ἀαρὼν δὲν τιμωρήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ

δίκην τῆς μοσχοποιίας, ὅτε τὸ ξίφος τοὺς μετεσχηκότας τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐδίκαζε, καὶ εἰς ἄλλας μὲν ἔστιν ἀναφέρειν αἰτίας, καὶ τὸ ἀντιπίπτον ἐκεῖθεν συνάγειν εἰς τὸ ἀκόλουθον, ἀλλ' οὖν γε καὶ ἡ τῶν προσώπων ἑτερότης οὐ μικρὸν διαλύσασθαι τὴν ἐναντίωσιν, εἴ γε 5 μάλιστα καὶ τὰ ἄλλα περὶ αὐτό τε καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὴν πρόοδον. Ἀλλὰ πολὺ μὲν καὶ πολλαχοῦ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τῷ προσώπῳ περιστάσεως, καὶ πολλὰ παρὰ τὴν ἄγνοιαν ἢ κακουργίαν τοῦ θεωρήματος οὐκ ἔχοντα μάχην, ὡς μηδ' ἀποστροφὴν εὔρειν δεδυνημένα συμφωνίας, προτείνεται.

10 ε'. Ἐκ τῶν τοιούτων τοιγαροῦν ἀγνοημάτων ἢ κακουργημάτων καὶ τό, «μὴ ἔχετε ζῶνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν», καὶ τό, «Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων θαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν», καὶ « μὴ ἔχων, πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν», ὡς ἐναντία 15 προβάλλονται καὶ μαχόμενα. Ἐγὼ δὲ οὕτω μὲν λέγω τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐκεῖνο, πῶς ἡ τῶν ῥητῶν ἐφεξῆς καὶ κατὰ συνέχειαν σύνθεσις οὐκ ἐδυσώπει φυγεῖν τὴν τῆς μάχης ὑπόληψιν, παραπέμπει δὲ μᾶλλον ἐλθεῖν ἐπὶ ζήτησιν καὶ τὸ θάθος ἀνιχνεύειν τοῦ προστάγματος; Ἄμα γὰρ καὶ ἐν τῷ ἀκαρεῖ μήτε λήθης ἐμπιπτούσης, μήτε γνώμης ἀστατούσης, οὐ μὴν οὐδὲ βίας ἰσχυρούσης, ἀλλ' οὐδ' ἀκοῆς τὸ διά- 20 φορον ὑποβαλλομένης, πῶς ἐνῆν τὸν αὐτὸν τὰναντία ἐπισημαινόμενον νομοθετεῖν αἰρεῖσθαι ἃ καὶ φεύγειν προσέταπτεν; Ἀλλ' εὐγνώμονος μὲν ἴσως ἂν εἴη λαβεῖν ἐντεῦθεν τῆς θεωρίας ὑπόθεσιν, τὸ δὲ καὶ ῥητῶς τὸν χρόνον ἀμείθειν καὶ τοῖς ῥαδιουργοῦσιν ἀντιστήσεται. «ὅτε», γὰρ φησιν, «ἀπέστειλα ὑμᾶς», – «νῦν δὲ λέγω ὑμῖν». 25 ἄλλω δὲ καὶ ἄλλω καιρῷ ἑτέραν καὶ ἑτέραν ἐναρμόζειν ἐντολήν, οὐ μόνον οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε μᾶλλον οἰκειότερον, ἢ εἴ τις τὰ αὐτὰ προστάττει, τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν διαφόρου ἐξ ἀνάγκης ζητοῦντος διάφορα.

ζ'. Ἀλλὰ γὰρ οὕτω τῶν εἰρημένων διεσκευασμένων, τινὲς τὸ 30 προκειμένον ἐπιλυόμενοι, φασὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην τοὺς μαθητὰς πάλαι μὲν παιδοτριβοῦντα, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης εἰσάγοντα στάδιον, μηδὲν αὐτοῖς τῶν προσύλων καὶ χαμαὶ καθέλκειν δυναμένων ἐπιτρέψαι συνεφέλκεσθαι, μηδ' ἂν εἴη οἷς ὁ ῥέων βίος οὗτος καὶ πρὸς τὴν φθορὰν ἐλαύνων συνέχηται. εἴωθε γὰρ πολλάκις, καὶ μάλι-

10. Ἐξ. κεφ. 32.

11. Λουκᾶ 22, 35-36. Ματθ. 10, 9-10.

μόσχου¹⁰, ὅταν τὸ ξίφος τιμωροῦσε τοὺς συνενόχους του στὴν πράξη αὐτή, μποροῦμε βέβαια νὰ τὸ ἀποδώσομε καὶ σὲ διαφορετικούς λόγους, κι αὐτὰ ποὺ ἀντιτίθεται νὰ τὰ πάρωμε ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τὰ κάνωμε νὰ συμφωνήσουν· ἀλλὰ βέβαια καὶ ἡ διαφορὰ τῶν προσώπων δὲ συνετελεῖ λίγο στὴ διάλυση τῆς ἀντίθεσης, ἂν μάλιστα καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ μὲ αὐτὸ καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀντλοῦν τὴν πρόοδό τους. Καὶ εἶναι βέβαια μεγάλη ἡ ποικιλία τῶν περιπτώσεων σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ προβάλλονται σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ πολλά, ἂν ἀφαιρέσομε τὴν ἄγνοια ἢ τὴν κακότητα τοῦ ἀναγνώστη, δὲν περιέχουν ἀντίθεση, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ διαφύγουν τὴ συμφωνία.

5. Ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν ποὺ ἀγνοοῦνται ἢ διασπρέφονται εἶναι κι αὐτό· «νὰ μὴν ἔχετε ζώνη οὔτε ὑποδήματα οὔτε σακκίδιο», καθὼς καὶ τό· «ἀλλὰ τώρα ὅποιος ἔχει χρηματοφυλάκιο, νὰ ἔχει ὅμοια καὶ σακκίδιο», καὶ «ὅποιος δὲν ἔχει, νὰ πουλήσει τὰ ρούχα του καὶ ν' ἀγοράσει μαχαίρι»¹¹ ποὺ προβάλλονται ὡς ἀντίθετα κι ἀντιμαχόμενα. Ἐγὼ ἀφήνω τὰ ἄλλα καὶ ρωτῶ τοῦτο· Πῶς ἢ κατὰ σειρά καὶ συνέχεια παράθεση τῶν χωρίων δὲν τοὺς ὠθοῦσε ν' ἀποφύγουν τὴν ἰδέα τῆς μάχης, ἀλλὰ τοὺς κάνει μᾶλλον νὰ στραφοῦν στὴν ἀνάλυση καὶ στὴν κατὰ βάθος ἔρευνα τοῦ παραγγέλματος; Γιατὶ ἔτσι ξαφνικὰ καὶ μέσα σὲ μιὰ στιγμή, χωρὶς νὰ μεσολαβεῖ λησμονιὰ οὔτε ν' ἀλλάζει ἢ γνώμη, οὔτε βέβαια ν' ἀναγκάζει κάποια βία, ἀλλ' οὔτε ἡ ἀκοὴ νὰ ὑποβάλλει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἀκούστηκε, πῶς ἦταν δυνατό ὁ ἴδιος ἄνθρωπος ἐπισημαίνοντας τὰ ἀντίθετα νὰ ἔρχεται καὶ νὰ νομοθετεῖ ν' ἀποφεύγονται αὐτὰ ποὺ παρήγγελε; Ἄλλ' ἴσως εἶναι ἱκανότητα ἀνθρώπου συνετοῦ νὰ λάβει ἀπὸ ἐδῶ ἀπόδειξη τῆς θεωρίας· τὸ ὅτι ὅμως ρητὰ ἀλλάζει τὸ χρόνο, θ' ἀντισταθεῖ σ' αὐτοὺς ποὺ διασπρέφουν τὰ πράγματα. Γιατὶ λέει· «σᾶς ἀπέστειλα» – καὶ «τώρα σᾶς λέγω»· τὸ νὰ ἐφαρμόζει τὴ μιὰ ἐντολὴ καὶ τὴν ἄλλη σὲ διάφορους χρόνους ὄχι μόνο δὲν εἶναι καθόλου ἄτοπο, ἀλλὰ συχνὰ εἶναι καὶ πιὸ συνηθισμένο ἀπὸ τὸ νὰ προστάζει κανεὶς τὰ ἴδια, ἐνῶ ἡ διαφορὰ τοῦ χρόνου ζητᾶ ἀναγκαστικὰ διάφορα πράγματα.

6. Ἀλλὰ καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἐξομάλυνση ὅσων εἶπαμε, μερικοὶ λύνοντας τὴν προκείμενη ἀπορία, λένε ὅτι ὁ κοινὸς Δεσπότης ὅλων παιδαγωγώντας τοὺς μαθητὲς του καὶ ὀδηγώντας τους στὸ στάδιο τῆς ἀκτημοσύνης, δὲν ἐπέτρεπε νὰ συμπαρασύρονται ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὸ πρόσυλα καὶ ἱκανὰ νὰ σύρουν πρὸς τὸ κάτω, οὔτε ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι δεμένος ὁ κόσμος αὐτός, ποὺ ρέει καὶ ὀδηγεῖ στὴ φθορὰ. Γιατὶ εἶναι πολὺ συνη-

στα τοῖς ἀτελεστέροις ἢ τῶν ἀναγκαίων μέριμνα, καὶ τῶν περιπτῶν
καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν καὶ σπουδὴν κατ' ὀλίγον συνεπισύρεσθαι, καὶ
πολλὴν τῇ ψυχῇ τὴν λύμην συγκατεργάζεσθαι. Διὰ τοῦτο, φασίν, ὁ
Σωτὴρ ἄρτι μυσταγωγούμενοις ἀπεῖπε τότε μηδὲν τοῖς μαθηταῖς τῶν
5 γηῖνων καὶ σωματικῶν συνεφέλκεσθαι· ὕστερον δὲ τὸν ἀγῶνα διηνυ-
κότας ἀνύδριστον, καὶ πείραν ὅσον ἔδει δόντας ἐν οἷς τοῦ σαρκικοῦ
κατεφρόνησαν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους λοιπὸν ἐνεστηκότος,
μεθ' ὃ πολλῶν πειρασμῶν νιφάδες τοὺς ἀγωνιστὰς περιστοιχίζειν ἠ-
φίεντο καὶ χειμῶν ἀνυπόστατος διωγμῶν καὶ θλίψεων ὑπεδέχετο,
10 διὰ ταῦτα τὴν τῶν μετριῶν κτήσιν καὶ ἅ συγκροτεῖ τὴν ζωὴν μὴ
διαρρηῖναι συγχωρεῖ. Τοῦ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας πάθους τῶν ἀπο-
στολικῶν ἡθῶν τε καὶ τρόπων ἐξ αὐτῆς κρηπίδος ἀνατραπέντος, καὶ
τοῦ διωγμοῦ σφοδρὸν καὶ ἀνυπόστατον πνέοντος, ἔχρην τι παραμύ-
θιον εἰς ἐφόδιον φέρειν τῆς πανταχόθεν ἐπηρεαζομένης ζωῆς. Καὶ
15 οὐδ' ἐν οὐδ' ὄλως θατέρα τῆς ἐντολῆς ἢ ἑτέρα λυμαίνεται, ὥσπερ
οὐδ' εἴ τις στρατιώτην μετὰ νίκας καὶ τρόπαια τῶν πολεμικῶν ἀγώ-
νων τέως ἀπάγων δίδωσι πιεῖν καὶ ὅσα εἰρήνη χαρίζεται, ἢ εἴ τις εἰς
διδασκάλου μὲν φοιτῶντα ἄλλαις συνασκει μελέταις, τὸν ἔφηβον δὲ
διεξιόντα βαθυτέροις νόμοις καὶ ὑψηλοτέραις ἐγγυμνάζει θεωρίαις
20 καὶ ποιμνιον μὲν ἄλλοις ἔθεσι καὶ θεσμοῖς εὐθηνεῖται, τὸν ποιμένα δὲ
οὐχ ἢ αὐτὴ τοῦ θίου τρίδος κατευθύνει.

ζ. Ἄλλ' οὕτω μὲν τινες εἰς συμφωνίαν τὰς ἐν τοῖς ῥητοῖς συνά-
γουσι διανοίας, οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν προτεθειμένων οὐκ ἔλαττον ἀ-
γαπῶσι· φασὶ δὲ, τῶν μαθητῶν πρότερον μὲν εἰσαγομένων καὶ τελει-
25 ουμένων τάξιν ἐπεχόντων, ἀναγκαῖον εἶναι περὶ μηδὲν ἄλλο τοὺς
λογισμοὺς μερίζεσθαι ἐπιτρέπειν, ὅλον δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὴν μάθησιν
τῶν σωτηρίων καὶ μεταχείρισιν ἐπεστράφθαι· ἄλλως τε δὲ καὶ τοῦ
διδασκάλου παρόντος καὶ παρέχοντος αὐτοσχεδίως οὐχ ὅσα μόνον ἢ
φύσις οὐκ ἔχουσα λύσιν ἔχει, ἀλλὰ καὶ χειρὰς πολλοῖς πλήθεσι τρο-
30 φὴν ἀγεώργητον ὑπηρετούμενας. Ἐπεὶ δὲ αὐτοὶ μὲν τὴν τῶν ἀτελῶν
ὑπερανέδραμον παιδαγωγίαν, ἐγγυτέρω δ' ἐγένοντο τοῦ τελείου, αὐ-
τὸς δὲ ἤδη τῷ ἐκουσίῳ καὶ σωτηρίῳ θανάτῳ τῆς σωματικῆς αὐτοῦς
ἀποστερεῖν ἐπλησίαζε παρουσίας καὶ πρὸς γε τὸ κήρυγμα αὐτοῖς
ἐγχειρίζειν καὶ εἰς διδασκάλων καὶ ποιμένων προνόμιον ἀναβιδά-

θισμένο, και μάλιστα στους πιο άτελείς, ή φροντίδα για τὰ ἀπαραίτητα νὰ ἐπισύρει σιγά-σιγά τὸ ἐνδιαφέρον και για τὰ περιττά και τὰ μὴ ἀναγκαῖα και νὰ προξενεῖ στήν ψυχὴ μεγάλη βλάβη. Γι' αὐτό, λέει, παιδαγωγώντας στήν ἀρχὴ ὁ Σωτήρας τοὺς μαθητές του, τοὺς ἀπαγόρευσε νὰ συμπαρασύρονται ἀπὸ κάποιο γήινο και σωματικό· ἔπειτα ὅμως, ὅταν τελείωσαν ἀνεπίληπτα τὸν ἀγώνα και ἔδωσαν δείγματα ὅσο ἔπρεπε καταφρόνησης τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, και ἀκόμα ἐνῶ ἦταν ἐπικείμενο τὸ σωτήριο πάθος, ἔπειτα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπιτράπηκε νὰ περιστοιχίζουσαν τοὺς ἀγωνιστές οἱ νιφάδες πολλῶν πειρασμῶν και τοὺς περίμενε ἀνυπόφορος χειμῶνας διωγμῶν και θλίψεων, ἕξαιτίας ὅλων αὐτῶν ἐπιτρέπει μιὰ μέτρια κτήση πού συγκροτεῖ τὴ ζωὴ, ὥστε νὰ μὴ διαλυθεῖ. Ἀφοῦ δηλαδή τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τὸ ἀνέτρεψε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ θεμέλια του ἀπὸ τὰ ἀποστολικά ἦθη και τοὺς ἀποστολικούς τρόπους και ὁ διωγμὸς μάνιαζε σφόδρα και ἀνυπόφορα, ἔπρεπε νὰ δώσει κάποια παραγοριὰ ὡς ἐφόδιο τῆς ζωῆς τους πού δεχόταν ἐπιθέσεις ἀπὸ παντοῦ. Καὶ καθόλου ἢ μιὰ ἐντολὴ δὲν βλάπτει σὲ τίποτα τὴν ἄλλη. "Ὅπως οὔτε ἂν κάποιος, ἀπομακρύνοντας πιά τὸ στρατιῶτῃ ἔπειτα ἀπὸ νίκες και τρόπαια ἀπὸ τοὺς πολεμικούς ἀγῶνες, τοῦ δίνει νὰ πιεῖ ἢ ὅσα ἄλλα χαρίζει ἢ εἰρήνη." Ἡ ἂν ὁ δάσκαλος, αὐτὸν πού παρακολουθεῖ τὴν κατώτερη παιδεία τὸν ἀσκεῖ και σὲ ἄλλα σπουδάσματα, ἐνῶ ὅταν περᾶσει στους ἔφηβους τὸν γυμνάζει μὲ αὐστηρότερους κανόνες και πὺ ὑψηλὸς θεωρίες. Καὶ τὸ κοπάδι βέβαια μὲ ἄλλους τρόπους και συνήθειες πηγαίνει καλά, ὁ ποιμένας ὅμως δὲν ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο δρόμο στὴ ζωὴ.

7. "Ἐτσι λοιπὸν μερικοί φέρουν τὰ νοήματα τῶν χωρίων σὲ συμφωνία, ἄλλοι πάλι δὲν ἱκανοποιοῦνται λιγότερο μὲ τὰ ὅσα παρατέθηκαν. Λένε ὅτι οἱ μαθητές, πού στήν ἀρχὴ βρίσκονται στήν τάξη ἐκείνων πού εἰσάγονται στὴ μάθηση και τελειοποιοῦνται, εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴν ἀφήνουν νὰ διασπῶνται οἱ λογισμοὶ τους σὲ τίποτε ἄλλο, ἀλλ' ὅλη ἢ διανοητική ἐνέργειά τους νὰ εἶναι στραμμένη στὴ μάθηση και τὴ χρῆση ὅσων ὀδηγοῦν στὴ σωτηρία. Ἐξάλλου εἶναι παρὼν και ὁ δάσκαλος και παρέχει ἐπίκαιρα ὄχι μόνο αὐτὰ χωρὶς τὰ ὁποῖα ἢ ζωὴ ρέει, ἀλλὰ και τὰ χέρια τους γεμίζει ἔτσι, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ μεταδώσουν τροφὴ ὄχι ὑλικὴ και γήινη σὲ πολλὰ πλήθη." Ὅταν ὅμως αὐτοὶ εἶχαν ὑπερβεῖ τὴν παιδαγωγία πού ἀρμόζει στους ἀτελείς και ἦταν κοντὰ τὸ τέλειο και ὁ ἴδιος πλησίαζε πιά μὲ τὸν ἐκούσιο και σωτήριο θάνατό του νὰ τοὺς στερήσει τὴ σωματική παρουσία του και ἐπιπλέον νὰ τοὺς παραδώσει τὸ κήρυγμα και νὰ

ζειν ἀκώλυτον αὐτοῖς τότε τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς ἐφόδια φέρειν ἀποφαίνει ὅπερ, ἐκεῖθεν φυέν τὴν ἀρχήν, καὶ τὴν τῶν διδασκομένων πρόνοϊαν ἐκαρποφόρει, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ἔστι τοῖς ἔργοις προῖον ἰδεῖν· καὶ γὰρ «παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων» τὰς τιμὰς τῶν
5 οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν φέροντες «ἐτίθουν, καὶ ἐδίδοτο ἐκάστῳ καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν».

ἦ. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς ἐπιθεωρεῖν ὑποτίθενται. Αὐτὸς ὁ Δημιουργὸς καὶ συνοχεὺς τοῦ παντός, ὅτε συμπάσης ἀπῆγε τοὺς μαθητὰς περιπαθείας προσύλου καὶ κτήσεως, γλωσσόκομον εἶχε καὶ
10 τοὺς βάλλοντας ἀπεδέχετο, ὥστε οὐ τὸ μὴ κεκτηῖσθαι ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ τούτοις ἔχεσθαι καὶ προσηλωθῆναι καὶ διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης κωλύει. Ἐπεὶ καὶ αὐτός, ὡσπερ ἔφημεν, εἶχεν οὐκ ἔχων, ἔνεκεν γὰρ τῶν δεομένων καὶ παραμύθιον τῶν ἀπορουμένων καὶ τῆς ἀνάγκης ἀποστροφὴν τινα καὶ λύσιν. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐναντίον αὐτὸν μὲν
15 γλωσσόκομον φέρειν, ἐκείνους δὲ μηδὲν συνεπιφέρειν ὅλως ἀπαγορεύειν, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐναντίον οὐδὲ πάλαι μὲν αὐτοὺς πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης τραχύ τε καὶ δυσπρόσοδον ἀνατρέχειν, ὕστερον δὲ καὶ τῇ συμμέτρῳ τῶν ἀναγκαίων κτήσει τῶν πολλῶν ἀνίσθαι πόνων, καὶ τῆς ἐσχάτης ἔχειν παραμύθιον στενοχωρίας. Ἄλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τού-
20 τοις, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν εἰρημένων, ὅταν ἴδῃς, φασί, τῆς ἀκτημοσύνης ἄθλον τὸν πλοῦτον, σαφέστερον ἂν ἐπιστήσας συνήσῃ, ὡς οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικὰ οὐδὲ διαμάχεται ἢ ἐντολὴ τοῦ μὴ κεκτηῖσθαι πρὸς τὴν ἐπιτρέπουσαν κεκτηῖσθαι, ἂν τὸ μὲν συνάπτης δηλονό-
τι τῷ ἐμπαθεῖ, ἢ κτήσις δέ σοι τοῦ πάθους ἐλεύθερον. Πῶς γὰρ ἂν τὸ
25 ἀφιλόγυρον τῆς γνώμης καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἀνυπέροβλητον εἰς τὸ πολλαπλάσιον καὶ θαυμασιώτερον ἐβλάστανεν ἂν καὶ ἐκαρποφόρει τῆς περιουσίας τὸ ἄφθονον, εἰ διὰ μάχης ἀλλήλοις ἢ δικαία κτήσις καὶ ὁ τῆς ἀκτημοσύνης λόγος προήεσαν; Καὶ τίς μάρτυς, τίς δὲ παράστασις τοῦ λόγου; Αὐτὸς ὁ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ καὶ Δε-
30 σπότης, ὃς τοῖς δι' αὐτὸν λιποῦσι πάντα τὰ αὐτῶν ἑκατονταπλασίονα λήψεσθαι ἐπηγγείλατο, καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων τὸ ἔπαθλον περιέγραψεν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ μείζον, καὶ οὐδ' ὅσον ἔστιν εἰπεῖν μείζον, ἐξαίρει καὶ ὑπερτίθησι τὴν γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρὸν αὐτοῖς ἐπιφέρει.

τούς ἀνεβάσει στὸ προνόμιο τῶν δασκάλων καὶ τῶν ποιμένων, τοὺς διδάσκει τότε, ὅτι δὲν εἶναι ἐμπόδιο νὰ ἔχουν τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια τῆς ζωῆς. Αὐτό, ἀφοῦ βλάστησε ἀρχικᾶ ἀπὸ ἐκεῖ, στή συνέχεια καρποφοροῦσε στοὺς διδασκόμενους τὴν πρόνοια, ὅπως μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε στὴν ἴδια τὴν πράξη. Γιατὶ στὰ πόδια τῶν ἀποστόλων ἔφερναν καὶ κατέθεταν τὴν ἀξία τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν χωραφιῶν τους καὶ ἔδιναν στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του.

8. Ἀλλὰ συμβουλευοῦν νὰ δοῦμε προσεκτικὰ κι αὐτό. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς, ποὺ δημιούργησε καὶ συνέχει τὰ πάντα, ὅταν ἀπέτρεπε τοὺς μαθητὲς του ἀπὸ κάθε πρόσυλη ἐπιδίωξη καὶ κτήση, εἶχε χρηματοκιβώτιο καὶ δεχόταν τὰ ὅσα ἔριχναν κάποιοι¹². Ὡστε μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτὴ δὲν ἐμποδίζει γενικὰ τὴν ἀπόκτηση ὑλικῶν, ἀλλὰ τὴν προσκόλλησι καὶ προσήλωσι σ' αὐτά. Γιατὶ κι ὁ ἴδιος, ὅπως εἶπαμε, εἶχε χωρὶς νὰ ἔχει, γιὰ χάρη ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀνάγκη, καὶ πρὸς ἀνακούφιση καὶ ἀποτροπὴ καὶ λύση τῆς ἀνάγκης τῶν ἀπόρων. Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ αὐτὸς νὰ ἔχει χρηματοφυλάκιο, καὶ ἐκείνους νὰ τοὺς ἀπαγορεύει νὰ μὴν φέρουν μαζί τους τίποτε ἀπολύτως, ἔτσι δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ οὔτε τὸ ν' ἀγωνίζονται στὴν ἀρχὴ τὸν τραχὺ καὶ δυσπρόσιτο ἀγῶνα τῆς ἀκτημοσύνης, κι ἀργότερα νὰ βρίσκουν ἄνεση στοὺς πολλοὺς κόπους μὲ τὴ μετρημένη κτήση τῶν ἀπαραίτητων καὶ νὰ ἔχουν κάποιο στήριγμα σὲ μιὰ πολὺ μεγάλη δυσκολία. Ἀλλὰ καὶ μαζί μ' αὐτά, ἢ καλύτερα πρὶν ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε, ὅταν δεῖς, λένε, τὸν πλοῦτο σὰν ἔπαθλο τῆς ἀκτημοσύνης, προσέχοντας καλύτερα θὰ μπορέσεις νὰ καταλάβεις, ὅτι δὲν ἀλληλοαναιροῦνται αὐτά, οὔτε ἡ ἐντολὴ ποὺ ἀπαγορεύει τὴν κτήση μάχεται τὴν ἄδεια τῆς κτήσης, ἂν δηλαδὴ συνδέεις τὸ ἓνα μὲ τὴν ἐμπάθεια, ἐνῶ ἡ κτήση εἶναι γιὰ σένα ἐλεύθερη. Γιατὶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ βλαστήσει ἡ ἀφιλαργυρία καὶ ἡ ἀνυπέροβλητη ἀκτημοσύνη στὸ πολλαπλάσιο καὶ τόσο θαυμαστὸ καὶ θὰ καρποφοροῦσε ἡ ἀφθονία τῆς κτήσης, ἂν προχωροῦσαν ἀλληλομαχώντας ἡ δίκαιη κτήση καὶ ἡ ἐντολὴ γιὰ τὴν ἀκτημοσύνη; Καὶ ποιὸς μαρτυρεῖ γ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποιὸς διακηρύττει αὐτὸ τὸ λόγο; Ὁ ἴδιος ὁ καινὸς Σωτὴρας καὶ Δεσπότης τοῦ ἀνθρώπινου γένους, αὐτὸς ποὺ ὑποσχέθηκε ὅτι, ὅσοι ἐγκατέλειψαν ὅλα τὰ δικά τους γιὰ χάρη αὐτοῦ, θὰ λάβουν ἑκατὸ φορές περισσότερα. Καὶ δὲν περιορίσε τὸ ἔπαθλο σ' αὐτὰ μόνο, ἀλλὰ τὸ ἐξαίρει καὶ τὸ ἀνεβάξει πολὺ πιὸ πάνω, καὶ τόσο πιὸ πάνω, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ λεχθεῖ. Γιατὶ τοὺς δίνει ὡς κληρονομία τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν¹³.

θ. Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ οἱ μετὰ τοὺς πρώτους συμφωνεῖν ἀλλή-
 λοις τὰ ἱερὰ κατασκευάζοντες λόγια· καὶ δῆλον ὡς ἑκατέρα μοῖρα
 διὰ τῆς κατὰ τὸ πρόσωπον περιστάσεως ἐλκύσαι τὴν λύσιν ἐνεδυνα-
 μώθη τοῦ ἀπορήματος ἕτεροι δὲ παρ' ὅσον ἐπήλθομεν δόξαι ἐκ τῶν
 5 αὐτῶν μὲν ἐγγὺς ἐκείναις ἀφορμῶν ἔσχον τὴν κίνησιν, οὔτε δὲ ταῖς
 προλαβούσαις οὔτε πρὸς ἀλλήλοις τὰ αὐτὰ διασώζουσι τέλη· ἀπὸ
 μὲν γὰρ τῆς τῶν προσώπων ἑτερότητος καὶ αὐταῖς τὸ ἄπορον λύεται.
 Λέγουσι δὲ τὴν μὲν προτέραν ἐντολήν, ἣτις τὸν τῆς ἀκτημοσύνης
 εἰσέφερε νόμον, πρὸς τοὺς μαθητὰς ὡς ἀληθῶς εἰρησθαι, κακείνοις
 10 ἐφαρμόζειν μόνοις καὶ ὅσοις τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔντονον καὶ παρα-
 πλήσιον ἄλυτον διὰ θίου μένει, τὴν δὲ δευτέραν οὐδὲν μὲν παρακι-
 νεῖν τοῦ περὶ τῆς ἀκτημοσύνης τοῖς ἀθληταῖς δεδομένου νόμου, πρό-
 σωπον δὲ ὑποβάλλειν μὲν τῶν μαθητῶν, εἰς ἑτέρους δὲ τὴν ἀναφο-
 ρὰν ἔχειν. Ἄλλ' ἑκατέρα μὲν δόξη τὰ κοινὰ μέχρι τούτου, σχίζεται δὲ
 15 τὸ λοιπὸν θατέρας ἢ ἑτέρα· καὶ ἡ μὲν πρόσωπον ὑποτιθεμένη ὅσον
 πολιτικόν τε καὶ τοῦ μιγάδος οὐδὲν ἀνέχει, ἅτε δὴ πρὸς μείζονα φι-
 λοσοφίαν δυσανάγωγόν τε καὶ δυσήνιον, τούτοις δὲ ἄρα ὑπαγορεύει
 διοικονομεῖσθαι καὶ τὴν τῶν μετριῶν κτῆσιν, καὶ τῆς τοὺς μαθητὰς
 ἀθλοθετούσης νομοθεσίας ἐλευθέρους τούτους ἀφήσιν. Ἡ δὲ τοὺς
 20 Ἰουδαίους τῶν μαθητῶν ἀντεισάγουσα προφητείαν εἶναι τῆς δευτέ-
 ρας τὰ ῥήματα διατίθεται κατὰ παντὸς τοῦ γένους, ἣτις καὶ πρὸς ἔρ-
 γον ἐκβέβηκεν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου εἰς πολιορκίαν τῆς Ἱερου-
 σολύμων πόλεως καταστάντων, οἳ καὶ ταύτην πολέμου νόμῳ παρα-
 στησάμενοι, μαχαίρας ἔργον τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπέδειξαν. Τότε
 25 γὰρ δὴ, τότε οἷς μὲν ἢ κτῆσις ἐπιπλά τε καὶ ὅσα ἄλλα κομίσαι ῥάδια,
 ταῦτα φέροντες εἰς τὰς ἐπέκεινα τῆς Ἰουδαίας πόλεις τῆς οἰκείας
 ἀπέτρεχον μητροπόλεως, οἱ δ' ἄλλως πλούτῳ βαρυνόμενοι, ἢ καί
 τισιν ἑτέροις τρόποις ἐνισχημένοι, οὔτοι δὴ τῇ πόλει μένειν ἐξαπαι-
 τούμενοι, ξίφη καὶ μαχαίρας καὶ τὰς ἄλλας πολεμικὰς πανοπλίας
 30 ἐξωνεῖσθαι συνηλαύνοντο, τοῦ πολέμου πρὸς τὴν πράξιν καὶ μὴ βου-
 λομένους ἐπαναγκάζοντος καὶ τοῦτο δὴ, τοῦτο εἶναι ὃ τὸ δεσποτικὸν
 προαπεθέσπεσε στόμα· «νῦν δὲ ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτῳ ὁμοίως καὶ
 πήραν, ὃ δὲ μὴ ἔχων, πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαι-
 ραν»· τοῦτο δὲ ἄρα καὶ χρησιμοῖς ἄνωθεν προδηλοῦσθαι· «συγκόψα-
 35 τε τὰ ἄροτρα ὑμῶν εἰς ῥομφαίας, καὶ τὰ δρέπανα εἰς σειρομάστας»,
 τοῦ θείου προκαταγγέλλοντος. Οὕτως οὖν φασιν, οὐδαμῶς μάχεσθαι

9. Αὐτὰ λένε λοιπὸν καὶ ὅσοι ἔπειτα ἀπὸ τοῦς πρώτους ἀποδεικνύουν ὅτι συμφωνοῦν μεταξύ τους οἱ ἱεροὶ λόγοι. Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι καθε πλευρὰ ἐνισχύθηκε νὰ ἐπιδιώξει τὴ λύση τῆς ἀπορίας μὲ τὴν προσωπικὴ περίπτωση. Διαφορετικὲς γνώμες, ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἔξετάσαμε, εἶχαν ξεκινώντας ἀπὸ τὶς ἴδιες μ' ἐκεῖνες ἀφορμές. Δὲν συμφωνοῦν ὁμως στὸ σκοπὸ οὔτε μὲ τὶς προηγούμενες οὔτε μεταξύ τους. Κι αὐτὲς λύνουν τὴν ἀπορία ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῶν προσώπων. Ἰσχυρίζονται ὁμως ὅτι ἡ πρώτη ἐντολή, ποὺ ἔφερε τὸ νόμο τῆς ἀκτημοσύνης, ἔχει λεχθεῖ ἀληθινὰ στοὺς μαθητὲς, γιὰ νὰ τὸν ἐφαρμόζουν μόνο ἐκεῖνοι καὶ ὅσοι διατηροῦν ἀμείωτο τὸ παραπλήσιο πάθος τῆς φιλοσοφημένης αὐτῆς ζωῆς. Ἡ δευτέρα δὲν κλονίζει καθόλου τὸ νόμο τῆς ἀκτημοσύνης ποὺ δόθηκε στοὺς μαθητὲς, ἀλλὰ, ἐνῶ προβάλλει τὸ πρόσωπο τῶν μαθητῶν, ἀναφέρεται σὲ ἄλλους. Ἀλλὰ τὰ κοινὰ σημεῖα καθε μᾶς γνώμης φτάνουν ὡς ἐδῶ. Στὰ ἄλλα ἀπομακρύνεται ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη. Καὶ ἡ μία, προβάλλοντας τὸ πρόσωπο, δὲν περιέχει κανένα στοιχεῖο πολιτικὸ ἢ λαϊκὸ, ἐπειδὴ τείνει σὲ φιλοσοφία ἀνώτερη, δυσκολοαπόκτητη καὶ δυσκολοκυβέρνητη. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν ὑπαγορεύει νὰ φροντίζουν καὶ γιὰ τὴ μετρημένη κτήση καὶ τοὺς ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴ νομοθεσία ποὺ θέτει τὰ βραβεῖα στοὺς μαθητὲς. Ἡ ἄλλη, ἀντιπαραθέτοντας τοὺς Ἰουδαίους μαθητὲς, ἀποφαίνεται ὅτι οἱ λόγοι τῆς δευτέρας ἀποτελοῦν προφητεία ποὺ ἀφορᾷ ὅλο τὸ γένος, ἢ ὁποία καὶ πραγματοποιήθηκε ὅταν ὁ Βεσπασιανὸς καὶ ὁ Τίτος πολιορκήσαν τὴν πόλη τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ τὴν κατέλαβαν μὲ τὸ δίκαιο τοῦ πολέμου, παρέδωσαν στὸ μαχαίρι τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος. Καὶ τότε ἦταν ποὺ, ὅποιων ἢ περσοῦς ἦταν ἐπιπλα καὶ ὅσα ἄλλα σκεύη ἦταν εὐκόλο νὰ μεταφερθοῦν, φορτωμένοι μ' αὐτὰ κατέφευγαν ἀπὸ τὴ μητρόπολή τους σὲ πόλεις πέρα ἀπὸ τὴν Ἰουδαία. Διαφορετικὰ ὁμως ἀπὸ αὐτούς, ὅσοι βαρύνονταν ἀπὸ τὰ πλούτη τους ἢ ἐμποδίζονταν μὲ κάποιους ἄλλους τρόπους, ἔτρεχαν ὅλοι τους ν' ἀγοράσουν σπαθιά καὶ μαχαίρια καὶ ἄλλα πολεμικὰ ὅπλα, καθὼς τοὺς ἀνάγκαζε χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ὁ πόλεμος νὰ φερθοῦν ἔτσι. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ παρήγγειλε ἀπὸ πρὶν ὁ δεσποτικὸς λόγος· «τώρα ὁμως ὅποιος ἔχει χρηματοφυλάκιο ἢ πάρει ἐπίσης καὶ σακκοῦλι, κι ὅποιος δὲν ἔχει, ἢς πουλήσει τὰ ρούχα του καὶ ἢς ἀγοράσει μαχαίρι». Αὐτὸ ἐξάλλου καὶ μὲ χρησμούς δηλώνεται ἀπὸ παλαιά. Παραγγέλλει δηλαδή ἀπὸ παλαιά ὁ Θεός· «κάνετε τὰ ἄροτρά σας σπαθιά καὶ τὰ δρεπάνια σας λόγχες»¹⁴. Ἔτσι λοιπὸν λένε δὲν εἶναι καθόλου ἀντίθετο τὸ «νὰ μὴν ἔχει κανεὶς

τὸ «μὴ ἔχειν ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν», πρὸς τὸ «νῦν δὲ ὁ ἔχων θαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν, ὁ δὲ μὴ ἔχων, πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν».

ι'. Ἀλλά γε τοῖς οὕτω τὴν ἀπορίαν ἐπιλυομένοις ἀντιπεσεῖται
 5 μὲν ἴσως αὐτὰ τὰ δεσποτικὰ ῥήματα· «ὅταν γὰρ ἀπέστειλα ὑμᾶς»,
 φησί, καί, «νῦν δὲ λέγω ὑμῖν»· οὐκ ἄλλοις, ἀλλ' ὑμῖν αὐτοῖς, οὓς καὶ
 κηρύσσειν ἀπέστειλα· ὥστε νῦν ἢ τῶν προσώπων ὑπαλλαγή οὐδε-
 μίαν εὐρίσκει χώραν ἀποδοχῆς· Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τίνα λόγον, ποῖον
 δὲ συνδιασώσει εἰρμόν τό, «ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων θαλάντιον, ἀράτω καὶ
 10 πήραν», πρὸς τὴν τῆς ἀκτημοσύνης ἐντολήν; Πῶς γὰρ ἂν ὁ ἀκτῆμων
 θαλάντιον ἔχοι; Τίνα δὲ προφητείαν τὸ προσλαβεῖν τῷ θαλαντίῳ καὶ
 πήραν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὑπογράφει καταστροφῆς; Ἀλλ' ἡ τοιαύτη
 μὲν ἔρευνα τῶν λογισμῶν ἀδεκάστῳ κρίσει καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀπο-
 δεδομένων λόγων ἐνίοις τισὶ διανοοίαις ἐμποδῶν ἂν σταίη, καὶ οὐκ
 15 ἂν συγχωρήσειε τὴν λύσιν ἀναμφισβήτητον προελθεῖν· τὸ γὰρ πάλαι
 μὲν τοῖς μαθηταῖς ἀποκωλύσαι, ὕστερον δ' ἐπιτρέψαι τὴν κτήσιν,
 ταύταις δὲ ταῖς ἐντολαῖς πῶς ἂν ἐφελκυσθεῖη συναρμόσαι τό, «ἀλλὰ
 νῦν ὁ ἔχων θαλάντιον, ἀράτω καὶ πήραν», καὶ τό, «ὁ δὲ μὴ ἔχων, πω-
 λήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν»; Οὔτε γὰρ, εἰ ταῦτα
 20 δοθείη, τῆς προτέρας ἐντολῆς οὐδαμῶς ἐπιγινώσκεται τοῖς λαβοῦσιν
 ἢ φυλακῆ (οὐ γὰρ ἂν χώραν εἶχε τὸ θαλάντιον), καὶ ἡ δευτέρα δὲ οὐκ
 ἐπιτροπὴν εἰσάγει μᾶλλον τοῦ κτήσασθαι, ἀλλ' ἔλεγχον τοῦ μὴ φυ-
 λάξαι τὰ πρότερα· Ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν ἱερούς ἐκείνους ἄνδρας ἄγειν
 τε χρεῶν καὶ θειάζειν τῆς τε πρώτης ἐπιβολῆς καὶ τῆς εὐσεβοῦσης
 25 γνώμης, καὶ ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς εὐπορίας ἐκεῖθεν οἱ μετ' αὐτοὺς ἀνε-
 δέξαντο, σπέρματα λαβόντες καὶ ἀπαρχὰς ἀκριδεστέρων ἐπιλύσεων,
 καὶ τό γε πατέρας αὐτοὺς μᾶλλον ἡμῖν ἐπιγράφων καὶ τροφείων
 ἡμᾶς ἀποφαῖνον χρεώστας, ὅτι ταῖς συντόνοις αὐτῶν ἐπιβολαῖς καὶ
 φιλοπονίαις εἰς ἄκρον ἔστιν ἰδεῖν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν γραμμιάτων
 30 τὴν ἐργασίαν ἀπειληφότα, καὶ μηδεμίαν ἀγνοίας ἢ ἀμφισβητήσεώς
 τισι καταλειπτότα πρόφασιν.

ια'. Φαίη δ' ἂν τις ἴσως ὁδηγῶ τῷ Πνεύματι χρώμενος, ὥστε καὶ
 τὰς εἰρημένας λαβὰς ἐκφυγεῖν, ὡς τὸ μὲν πολλὰ τῶν φαινομένων ἐν
 τῇ θείᾳ Γραφῇ μάχεσθαι παρὰ τὴν ἀγνοίαν ἢ τὴν κακουργίαν τῶν

ζώνη οὔτε ὑποδήματα οὔτε σακκούλι», με τὸ, «ἀλλὰ τώρα ὅποιος ἔχει χρηματοφυλάκιο, ἄς πάρει ἐπίσης καὶ σακκούλι· κι ὅποιος δὲν ἔχει, ἄς πουλήσει τὰ ροῦχα του καὶ ἄς ἀγοράσει μαχαίρι».

10. Ἄλλὰ αὐτοὶ ποὺ ἐπιλύουν τὴν ἀπορία μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ προσκρούσουν ἴσως στοὺς ἴδιους τοὺς δεσποτικούς λόγους. Γιατὶ λέει· «Ὅταν σᾶς ἀπέστειλε», καὶ «Τώρα ὅμως σᾶς λέγω»· ὄχι σὲ ἄλλους, ἀλλὰ σὲ σᾶς τοὺς ἴδιους, ποὺ σᾶς ἀπέστειλα καὶ στὸ κήρυγμα. Ὡστε ἐδῶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν προσώπων δὲν βρῖσκει καμμιά θέση. Ἄλλ' ὅμως ποιὸ λόγο καὶ πὼς εἶρμό ἔχει ἡ παραγγελία, «ἀλλὰ τώρα ὅποιος εἶχει χρηματοφυλάκιο, ἄς πάρει καὶ σακκούλι» με τὴν ἐντολὴ τῆς ἀκτημοσύνης; Πῶς ὁ ἀκτῆμων μπορεῖ νὰ ἔχει χρηματοφυλάκιο; Καὶ ποιά προφητεία τῆς καταστροφῆς τῶν Ἰουδαίων ὑποδηλώνει τὸ «νὰ πάρουν μαζί με τὸ χρηματοφυλάκιο καὶ σακκούλι»; Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἔρευνα τῶν λογισμῶν, ἂν γίνεῖ με ἀδέκαστη κρίση, θὰ σταθεῖ ἐμπόδιο στὴ σκέψη μερικῶν καὶ γιὰ τὴν ἐξήγησιν ποὺ δώσαμε πὼς πάνω, καὶ δὲ θὰ ἐπιτρέψει νὰ προκύψει ἡ λύση τῆς ἀπορίας ἀναμφισβήτητη. Τὸ ὅτι ἐμπόδισε δηλαδὴ πρῶτα τὴν κτήσιν στοὺς μαθητῆς καὶ ἔπειτα τοὺς τὴν ἐπέτρεψε. Σ' αὐτὲς τίς ἐντολὰς πῶς θὰ μπορέσει νὰ συμφωνήσῃ ἡ παραγγελία, «ἀλλ' ὅποιος τώρα ἔχει χρηματοφυλάκιο, ἄς πάρει καὶ σακκούλι», καὶ ἡ ἄλλη, «κι ὅποιος δὲν ἔχει, θὰ πουλήσῃ τὰ ροῦχα του καὶ θ' ἀγοράσῃ μαχαίρι»; Οὔτε δηλαδὴ ἂν αὐτὰ γίνουν δεκτὰ κατανοεῖται καθόλου ἡ τήρησιν τῆς προηγούμενης ἐντολῆς ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὴν ἔλαβαν· γιατί δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει θέσιν τὸ χρηματοφυλάκιο. Καὶ ἡ δεύτερη δὲν εἰσάγει ἄδεια ἀπόκτησης, ἀλλὰ μᾶλλον ἔλεγχον γιὰ μὴ τήρησιν τῶν πρώτων. Σὲ κέθε περίπτωση ὅμως ἐκείνους τοὺς ἱεροὺς ἐρμηνευτῆς εἶναι χρέος μας νὰ τοὺς ἐκθειάζομε καὶ γιὰ τὴν πρώτη προσπάθεια κατανόησης καὶ τὴν εὐσεβὴ γνώμη τους, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς ἔλαβαν ἀπὸ αὐτοὺς τὴν ἀρχὴ τῆς εὐκολῆς ἐργασίας τους, παίρνοντας σπέρματα καὶ ἀφορμὲς γιὰ πὼς ἀκριβεῖς λύσεις, καὶ ὅτι τοὺς χαρακτηρίζει πατέρες μας μᾶλλον καὶ μᾶς ἀποδεικνύει χρεῶστες πρὸς αὐτοὺς γιὰ τὰ τροφεῖα, ἐπειδὴ με τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ φιλοπονία τους, μπορούμε νὰ δοῦμε ὅτι ἔχουν ἐρμηνεύσει τὴν πλειονότητα τῶν ἱερῶν γραμμάτων καὶ δὲν ἄφησαν σὲ κάποιους καμμιά πρόφασιν ἀγνοίας καὶ ἀμφισβήτησης.

11. Θὰ ἔλεγε ἴσως κανεὶς, ἔχοντας ὁδηγὸ τὸ Πνεῦμα, ὥστε νὰ ἀποφύγει τὰ λάθη ποὺ εἶπαμε, ὅτι ~~πολλὰ ἀπὸ ὅσα βλέπομε στὴν ἁγία Γραφή~~ καὶ ἀντιμάχονται ἐξαιτίας τῆς ἀγνοίας ἢ κακότητος ἐκείνων ποὺ ἐπιτί-

τοῖς ῥητοῖς ἐπιβαλλόντων ὀρθῶς τε καὶ δικαίως εἴρηται (οἱ μὲν γὰρ οὐ συνορῶντες τὰ περιστατικά δι' ὧν τὰ μαχόμενα λύεται, οἱ δὲ κακομηχανοῦντες τὴν ἀπορίαν κρατύνουσι), πλὴν ἀλλὰ γε νῦν ἢ ἀπὸ τοῦ προσώπου περιστάσις οὐδὲν μέγα τῇ παρούσῃ θεωρίᾳ συμβάλλεται, αὐτῶν δὲ μᾶλλον τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἢ ἀκριβοῦς συνεξέτασις ἐξ ἑαυτῶν διασκεδάζεται τὴν ἐπιθολοῦσαν ἄγνοϊαν τῇ καθαρότητι τοῦ νοήματος. Καί μοι συνδιασκόπει τοῖς λογισμοῖς καὶ συνακολούθει τῷ ἐγχειρήματι. Πρῶτον μὲν ὁ Δεσπότης οὐκ ἐπιτάττει τοὺς μαθητὰς θαλάντιον αἶρειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας, καὶ πῆραν συνεπιφέ-
 10 ρειν ἀφήσι. Πού τοίνυν ταῦτα ἀσύμφωνα, καὶ πῶς ἂν ἀλλήλοις μάχοιτο, μαθητὰς μὲν ποιεῖν καὶ δεικνύναι τῆς ἀκτημοσύνης νομοφύλακας, τοὺς ἠθεταικότας δὲ συγχωρεῖν καπὶ τῶν ὁμοίων λύειν τὸ πρόσταγμα; Ἀρρωστήματι γὰρ γνώμης κανὼν ἀκριβείας ἀσύμφωρον, καὶ ὁ δοὺς τοῖς προλαβοῦσι τῆς ὀλιγωρίας τὸν ἔλεγχον, αὐτὸς
 15 ἀναχαιτίζει τοῦ νομοθέτου τὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι πρόνοιαν. Συγχωρεῖται μὲν οὖν, ὡς ἔφημεν, τοῖς κτησαμένοις τὸ θαλάντιον καὶ ἡ πῆρα· ἢ, εἰ θούλει, προαναφωνεῖται τῆς ἐσομένης πολιτείας τοῖς μὴ τὰ φθάσαντα συντηρήσασιν ὁ τρόπος· ἐναντίον δὲ τῇ ἐντολῇ, δι' ἧς οἱ τελειωθέντες τὴν ἀκτημοσύνην κατώρθωσαν, οὐδαμῶς ἂν τοῦτο
 20 συνοραθείη. Ὅρας πῶς ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως καθαρῶς ἢ λύσις προέρχεται, μηδὲν ἐργῶδες μηδὲ περινενοσημένον παρέχουσα; «Ἀλλὰ νῦν», φησὶν, «ὁ ἔχων θαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πῆραν».

ιβ'. Δύο τάξεις νῦν, ὃ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ἔστιν εὐρεῖν ἐντολῆς, συνορῶνται· οἱ μὲν κατορθοῦσιν, οἱ δὲ τὸ πρόσταγμα παραβαίνουσι.
 25 Τοῖς μὲν κατωρθωκόσι καὶ τῶν μειζόνων ὁ πόνος πιστεύεται, τοῖς δ' ἐρραθυμηκόσι οὐδὲν ἄλλο θάρος ἐπιτίθεται, ἀλλὰ καὶ συγχωρεῖται τὸ φθάσαν, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐξ ἀπογνώσεως ἀπολέσῃσι. Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς μηδὲν κεκτηῖσθαι· οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ἀναγκαίων ἐπιλέλοιπεν, οὐ μικρόν, οὐ μέγα· οὐχ εὖρον ἀφορμὴν οὐδεμίαν οὐδ' αἰτίαν
 30 πλάσαι παραβάσεως καὶ μάρτυρες αὐτοὶ τοῦ μηδενὸς ἐν ἐνδείᾳ νο-

θενται σὰ χωρία, ὅτι αὐτὰ εἰπώθησαν ὀρθὰ καὶ δίκαια (γιατὶ ἄλλοι ἀπὸ αὐτοῦς δὲν βλέπουν τὶς ἰδιαίτερες περιπτώσεις χάρις στὶς ὁποῖες λύνονται οἱ ἀντιθέσεις, καὶ ἄλλοι πάλι μὲ τὴν κακία τους ἐνισχύουν τὴν ἀπορία). Ὡστόσο τώρα ἡ περίπτωση τοῦ προσώπου δὲν ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν παρούσα θεωρία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀκριβὴς παραβολὴ καὶ ἐξέταση τῶν ἰδίων τῶν ἱερῶν Γραμμάτων διαλύει μὲ τὴν καθαρότητα τοῦ νοήματος τὴν ἀγνοία πού προκαλεῖ θολούρα. Ἐξέταξε σὲ παρακαλῶ μαζί μου τοὺς λογισμούς καὶ ἀκολούθησε τὸ ἐγχείρημά μου. Πρῶτον ὁ Κύριος δὲν προστάζει τοὺς μαθητὲς του νὰ παίρνουν χρηματοφυλάκιο, ἀλλὰ σ' αὐτοῦς πού ἔχουν βαλάντιο ἐπιτρέπει νὰ παίρνουν μαζί καὶ σακκούλι. Ποιὰ ἀσυμφωνία ὑπάρχει σ' αὐτά, καὶ πῶς μποροῦν νὰ μάχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, τὴ στιγμή πού θεωρεῖ καὶ ἀναδεικνύει μαθητὲς του ὅσους τηροῦν τὸ νόμο τῆς ἀκτημοσύνης, ἐνῶ συγχωρεῖ ὅσους τὸν ἀθετοῦν καὶ γι' αὐτοῦς καὶ τοὺς ὁμοίους τους ἀκυρώνει τὸ πρόσταγμα; Γιατὶ σὲ περίπτωση ἀσθένειας τῆς γνώμης ὁ κανόνας τῆς αὐστηρότητας δὲν ὠφελεῖ. Καὶ αὐτὸς πού ὄρισε γιὰ τοὺς προηγούμενους τὸν ἔλεγχο τῆς ἀδιαφορίας, αὐτὸς ἀναχαιτίζει τὴν πρόνοια τοῦ νομοθέτη γιὰ τοὺς μελλοντικούς. Ἐπιτρέπεται λοιπόν, ὅπως εἶπαμε, σ' αὐτοῦς πού ἀπόκτησαν τὸ χρηματοφυλάκιο νὰ πάρουν καὶ σακκούλι. Ἡ, ἂν θέλεις, προαναγγέλλεται σὲ ὁποίους δὲν φύλαξαν τὰ προηγούμενα ὁ τρόπος τῆς μελλοντικῆς πολιτείας. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ θεωρηθεῖ καθόλου ἀντίθετο πρὸς τὴν ἐντολὴ βάσει τῆς ὁποίας πραγματοποιήσαν τὴν ἀκτημοσύνη ὅσοι ἔγιναν τέλειοι. Βλέπεις πῶς βγαίνει καθαρὰ ἡ λύση ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διατύπωση χωρὶς νὰ προκαλεῖ καμμιά δυσκολία ἢ νὰ περιπλέκει τὸ νόημα; «Ἄλλὰ τώρα», λέει, «ὅποιος ἔχει χρηματοφυλάκιο, ἅς πάρει κατὰ τρόπο ὁμοιο καὶ σακκούλι».

12. Βλέπομε τώρα δύο τάξεις ἀνθρώπων, πού μποροῦμε νὰ ἐπισημάνομε καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἐντολή· τῆς μιᾶς τάξης οἱ ἀνθρώποι ἐφαρμόζουν τὴν ἐντολή, τῆς ἄλλης τὴν παραβαίνουν. Σ' αὐτοῦς πού τὴν ἐφαρμόζουν ἐμπιστεύεται κόπος καὶ γιὰ τὰ μεγαλύτερα, ἐνῶ σ' αὐτοῦς πού δείχνουν ραθυμία δὲ φορτώνει κανένα ἄλλο βάρος, ἀλλὰ γίνεται δεκτὸ ὅσο μπόρεσαν, γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὸ πᾶν ἀπὸ ἀπελπισία. Παρήγγειλε στοὺς μαθητὲς νὰ μὴν ἀποχτοῦν τίποτε ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα καὶ δὲν τοὺς ἔλειψε τίποτε ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα οὔτε μικρὸ οὔτε μεγάλο. Δὲ βρῆκαν τρόπο νὰ δημιουργήσουν ἀφορμὴ ἢ αἰτία παράβασης, ὥστε νὰ καταστοῦν ἔτσι οἱ ἴδιοι μάρτυρες, ὅτι φυλάγοντας τὸ νόμο δὲν στερήθηκαν τίποτε· γιατί

μοφυλακοῦντες καταστῆναι. «Μή τινος», γάρ φησιν, «ὑστερήσατε;»· Οἱ δέ «οὐδενός». Ἐπεὶ οὖν ὁμοτίμως μὲν ἡ ἐντολή ἐδόθη, ὁμοτίμως δὲ τὸ τῆς χρείας ἄφθονον ὑπῆρχεν, ἀλλ' οἱ μὲν οὐ δέον συνεπιφέρειν θαλάντιον εἶχον, οἱ δὲ τῆς ἐντολῆς ἦσαν, τοὺς μὲν ὑπεριδόντας τὸ
5 πρόσταγμα ἅμα μὲν ἐλέγχων, ἅμα δὲ ἀφιεῖς φέρεσθαι τῇ γνώμῃ, καὶ οὐ συγκλείων εἰς θίαν, ἅμα δέ, εἰ βούλει, καὶ προαναφωνῶν αὐτοῖς τῆς πολιτείας τὸ μέλλον, «ὁ ἔχων», φησί, «θαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πῆραν» (προανεκήρυξε γάρ ὁ παραβάς οἷς ἔφθασε πράξας καὶ τῆς ἐντολῆς ἀλογήσας, οἷαν καὶ περὶ τῶν συστοίχων τὴν ἐν τῷ μέλ-
10 λοντι διάθεσιν δείξει), τοῖς δὲ καθαρῶς ἀσπασαμένοις τὸ πρόσταγμα, τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποδεξάμενος τὸ στερρόν, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν κατορθωμάτων ἐν ἀγῶνος μοίρᾳ χαρίζεται καὶ πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἄκρον οἷς εἰσάγει ἀναφέρει.

ιγ'. Διό φησι πρὸς ἑκατέρους τοῦ λόγου σχιζομένου. Νῦν δέ ὅτε
15 μάλιστα τὸ πάθος ἦκει τὸ ἐμὸν καὶ ὁ καθ' ὑμῶν ἐπὶ μέγα κρατύνεται πόλεμος καὶ πολλῶν ἔλεγχον δώσουσι λογισμοί, οἷς μὲν ὁ τῆς ἐντολῆς λόγος, οὐδ' οὕτω χαλεπὸς ὢν, οὐκ ἐφυλάχθη, τούτοις ἀκολουθήσει μετὰ τοῦ θαλαντίου καὶ ἡ περιποίησις τῆς πῆρας· οἷς δ' ἀνωτέρω γενέσθαι τῆς ἀθετήσεως διεπονήθη, οὗτοι καὶ τὸ τέλος οἰκεῖον
20 τῶν προηγωνισμένων ἐπιθήσουσι. Καὶ τοὺς μὲν τῆς ἄκρας φιλοσοφίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἀκτησίας κατενηνεγμένους, ἢ τῶν πολλῶν μέρμινα καὶ ἡ φροντίς ὑποδέξεται, οἷς μετὰ τοῦ θαλαντίου καὶ ἡ πῆρα, καὶ ὅσα ἂν τὸ εὐπερίστατον ἐπιτάτῃ τοῦ βίου, οὐ διαλείψει δι' ὄχλου γινόμενα. Τοῖς δὲ γε τηρήσασιν ἐν σπουδῇ καὶ πόνοις τὸ
25 ἀγώνισμα, ἐπὶ τοῦτο, φησὶν, ὑμῖν ὀρθῶς τε καὶ ἐπιμελῶς διατέπρακται, καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἄθλον ὥσπερ ἀρραγῆ κρηπίδα τῶν μελλόντων ἀγῶνων ἐπήξατε, λείπεται δὲ παρεσκευασμένους ἔτι μᾶλλον καὶ ἐτοιμοὺς ὑμᾶς εἶναι νῦν ἢ πρότερον πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον ἥδη γάρ καγὼ τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ὑπέρχομαι. Εὖ δὲ ποι-
30 οῦντες προαπέθεσθε μὲν πάντα τὰ τοῦ βίου· οὐδὲν δ' ὑμῖν ἐπισύρεται τῶν μεθέλκειν δυναμένων ἀπὸ τοῦ μὴ χαίροντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ πάντων κεφάλαιον, τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγὴν ἔψεται πάντως ὑμῖν προθύ-

λέει· «μήπως στερηθήκατε κάτι;». Καὶ αὐτοὶ ἀπαντοῦν· «Τίποτε». Ἐπειδὴ ἡ ἐντολὴ δόθηκε ἰσότιμα σὲ ὅλους, καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἦταν ἰσότιμα ἀφθονα γιὰ ὅλους. Ἄλλοι ὅμως εἶχαν χρηματοφυλάκιο, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχουν, καὶ ἄλλοι τηροῦσαν τὴν ἐντολή. Ὅποιους περιφρόνησαν τὴν ἐντολή ἀπὸ τῆ μὰ τοὺς ἐπέπληττε καὶ ταυτόχρονα τοὺς ἄφηνε νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τους, καὶ δὲν τοὺς ὑποχρέωνε μὲ τὴ βία. Καὶ παρὰλληλα, ἂν θέλεις, τοὺς προανήγγελλε τί ἔπρεπε μελλοντικὰ νὰ πράξουν· «ὅποιος», λέει, «ἔχει χρηματοφυλάκιο, ἂς πάρει ἐπίσης καὶ σακκούλι» (γιατὶ προανήγγειλε, ὃ παραβάτης μὲ ὅσα ἔπραξε παραβαίνοντας τὴν ἐντολή, ποιά διάθεση θὰ δείξει καὶ σὲ ἀνάλογα πράγματα στὸ μέλλον), σὲ ὅσους ὅμως ἀσπάστηκαν εὐχαρίστως τὴν προσταγή, ἐπιδοκιμάζοντας τὴ σταθερότητα τῆς γνώμης τους, χαρίζει καὶ τὴν ἀνώτατη τελειότητα ποὺ δίνει ὁ ἀγώνας καὶ τοὺς ἀνυψώνει στὴν κορυφὴ τῆς φιλοσοφίας (τῆς ἐνάρετης ζωῆς) μὲ ὅσα συμβουλεῦει.

13. Γι' αὐτὸ λέει καὶ πρὸς τοὺς δύο σχίζοντας ἔτσι τὸ λόγο. Καὶ τώρα ποὺ πλησιάζει ὀρμητικὸ τὸ πάθος μου καὶ ὁ πόλεμος ἐναντίον σας γίνεται σφοδρῶτερος καὶ πολλῶν οἱ λογισμοὶ θ' ἀποκαλυφθοῦν, ὅποιοι δὲν φύλαξαν τὴν ἐντολή, ἂν καὶ δὲν εἶναι τόσο αὐστηρή, αὐτοὶ στὴ συνέχεια μαζί μὲ τὸ χρηματοφυλάκιο θὰ πάρουν καὶ τὸ σακκούλι. Ὅσοι ὅμως μόχθησαν νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν ἀθέτηση (τῆς ἐντολῆς), αὐτοὶ θὰ προσθέσουν καὶ τὸ τέλος σύμφωνα μὲ τὸν προηγούμενο ἀγώνα τους. Καὶ αὐτοὺς βέβαια ποὺ ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴν ἄκρα φιλοσοφία καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀκτημοσύνη, τοὺς παραλαμβάνει ἢ μέριμνα καὶ ἢ ἀπασχόληση μὲ πολλὰ πράγματα, καὶ τοὺς ὁποίους μαζί μὲ τὸ χρηματοφυλάκιο καὶ τὸ σακκούλι, καὶ ὅσα τὰ ἀφθονα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς τους ἀπαιτοῦν, δὲ θὰ παύσουν αὐτὰ νὰ τοὺς πνίγουν μὲ τὸ πλῆθος τους. Σ' αὐτοὺς ὅμως ποὺ τήρησαν μὲ πολλὴ προθυμία καὶ κόπο τὸ ἀγώνισμα λέει· Ἐπειδὴ πραγματοποιήσατε τὸν ἀγώνα σας αὐτὸν ὀρθὰ καὶ προσεκτικὰ καὶ σὰν ἀρράγιστο θεμέλιο τῶν μελλοντικῶν ἀγώνων σας βάλατε τὸ ἄθλημα τῆς ἀκτημοσύνης, σᾶς ἀπομένει νὰ εἴστε ἀκόμα καλύτερα προετοιμασμένοι καὶ προθυμότεροι τώρα ἀπὸ ὅ,τι πρωτύτερα γιὰ νὰ δεχθεῖτε τὸν γιὰ χάρη μου θάνατὸ σας. Γιατὶ καὶ ἐγὼ τώρα θὰ ὑποστῶ τὸν θάνατο γιὰ χάρη τοῦ κόσμου. Καὶ ἐνεργώντας πολὺ σωστὰ παραιτηθήκατε ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ βίου, καὶ τίποτε πιά δὲ σᾶς παρασύρει ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ σᾶς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν χαρούμενη προσέλευσή σας στὸ πιὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα, ποὺ εἶναι ἡ θυσία σας γιὰ χάρη μου. Καὶ θὰ ἐπακολου-

μους εἶναι, καὶ τὸ ἔσχατον ἀποδοῦναι περιβόλαιον, καὶ ἀλλάξασθαι
 τῆς ζωῆς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον. Τοῦτο γὰρ σημαίνοι ἂν τῶν εἰρη-
 μένων πάντων εὐστοχώτερον τὸ θαλάντιον μὴ ἔχειν καὶ ἢ τοῦ ἱματί-
 ου προᾶσις καὶ ἢ μάχαιρα· ὡσανεὶ ὅτι περ οὐδὲ τοῦ ἔσχατου περιβο-
 5 λαιίου ὁ τὴν τῆς ἀκτημοσύνης τελεσάμενος φείσεται, ἀλλὰ κακεῖνο
 δώσει χωρῶν εὐθύμως πρὸς μάχαιραν. Διὸ οὐ “πωλησάτω”, φησὶν,
 οὐδὲ “ἀγορασάτω”, ἀλλὰ «πωλήσει καὶ ἀγοράσει»· ἅμα μὲν οὐ νό-
 μον, οὐδ’ ἐπίταγμα τὰ ῥήματα ποιῶν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μέλλον προαγο-
 ρεύων· οἶον, Οὐκ ἐπιτάσσω, φησὶ, τοῦτο γενέσθαι, ἀλλ’, εἰδὼς τὸ
 10 γενησόμενον, προλέγω, ὡς ἢ τῆς ἐντολῆς φυλακῆ καὶ τὸ ἔσχατον
 τοῦτο καὶ μέγα ὑμῖν προὑπογράφει κατόρθωμα· ἐκείνη γὰρ πείσει
 καὶ τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον ἠδέως ἐλέσθαι, τὸ πάσης ὑμᾶς διωτικῆς
 ἐλευθέρους εἶναι μερίμνης, πρὸς τὸ μηδὲν ἐπιστρέφειν τῶν σωμα-
 τικῶν, τὸ πάντα πρὸς τὴν ἐμὴν ἀναφέρειν θεραπείαν. “Οτι δὲ οὐ
 15 μᾶλλον ἐτέρου τινὸς χάριν τὰς μαχαίρας ὁ τὰ ἀπ’ ἀρχῆς προβλήματα
 φθεγγόμενος αἰνιγματίζεται Λόγος, ἢ σύμβολον αὐτὰς πεποιημένος
 τοῦ τε οἰκείου πάθους καὶ τῶν μαθητῶν, σαφῶς ἀναπτύσσεται τοῖς
 ἐφεξῆς Ἀποκριναμένων γὰρ τῶν μαθητῶν ὡς μάχαιραι δύο εἰσὶν,
 οὐθ’ ἕτερόν τι προσαπήτησε παρ’ αὐτῶν, οἶον ἱμάτιον πωλήσαι ἢ
 20 τοῖς ἔχουσι τὸ θαλάντιον, εἰ καὶ ἢ πῆρα προσείληπται, οὔτε πρὸς
 ἄλλην διάνοιαν μετεδίβασεν, ἀλλ’, Ἰκανόν ἐστι, φησὶν, ἀντὶ τοῦ
 περιεγρᾶφη τοῖς συμβόλοις τὸ μηνυόμενον καὶ ἀρκούντως ἔχει πα-
 ραστῆσαι ταῦτα τὸν σκοπόν. Αἱ γὰρ δύο μάχαιραι τὴν χρεῖαν ὄλην
 ὑπογράφουσι καὶ τοῦ συμβόλου τὸ βούλημα διαγγέλλουσι· καὶ γὰρ
 25 τούτων ἢ μὲν παραβολὴν ἐπέιχε τοῦ δεσποτικοῦ πάθους, ἢ δὲ τῶν
 γνησίων τε καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ Λόγου μαθητῶν, οἷς ἅπαντα τῆς εἰς
 τὸν Δεσπότην εὐνοίας ἀλλασσομένοις καὶ αὐτὴ προσαποδεύεται ἢ
 τελευταία περιβολή, γυμνοὶ δὲ τῶν περιγείων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς
 φύσεως, χαίροντες ἔδραμον πρὸς τήν, ὅταν ὁ καιρὸς ἐκάλει τοὺς
 30 ἀθλητάς, ὑπὲρ τοῦ ποθουμένου σφαγῆν.

ιδ’. Ἀλλὰ τοιαύτη μὲν καὶ ἢ νῦν τῶν ῥητῶν τὴν συμφωνίαν
 δεικνῦσα θεωρία, τῇ μὲν τῶν προσώπων οὐ χρησαμένη διαφορᾷ, ὅτι
 μηδ’ ἐπέτρεπε τοῦτο τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἢ φωνῆ, ὑπ’ αὐτῶν δὲ τῶν
 ἐκβεβηκότων πραγμάτων καὶ τῆς καθ’ εἰρμὸν προόδου τοῦ λόγου

θήσει ὅπωςδήποτε γιὰ σᾶς, καὶ νὰ εἶστε πρόθυμοι νὰ προσφέρετε καὶ τὸ τελευταῖο ροῦχο σας καὶ ν' ἀνταλλάξετε τὴ ζωὴ σας μὲ τὸν γιὰ χάρη μου θάνατο. Ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε αὐτὸ εἶναι τὸ εὐστοχότερο νόημα πού δίνει τὸ νὰ μὴν ἔχει κανένας χρηματοφυλάκιο, νὰ πουλήσει τὸ ροῦχο του καὶ νὰ πάρει μαχαίρι· νὰ μὴν ὑπολογίσει δηλαδή ὅποιος πραγματοποίησε τὴν τέλεια ἀκτημοσύνη οὔτε τὸ τελευταῖο του ροῦχο, ἀλλὰ νὰ τὸ δώσει κι αὐτὸ προχωρώντας χαρούμενος πρὸς τὸ μαχαίρι τῆς σφαγῆς του. Γι' αὐτὸ δὲ λέει, “νὰ πουλήσει”, οὔτε ‘ν' ἀγοράσει’, ἀλλὰ «νὰ πουλήσει καὶ ν' ἀγοράσει». Μὲ αὐτὸ πού λέει δὲν νομοθετεῖ οὔτε προστάζει, ἀλλὰ προαναγγέλλει τὸ μέλλον. Εἶναι σὰ νὰ λέει· Δὲν ἐπιβάλλω νὰ γίνῃ αὐτό, ἀλλὰ, ἐπειδὴ γνωρίζω αὐτὸ πού θὰ γίνῃ, προλέγω ὅτι ἡ τήρηση τῆς ἐντολῆς προεξασφαλίζει καὶ τὸ τελευταῖο καὶ μεγάλο κατόρθωμά σας. Γιατὶ ἡ τήρησή της θὰ σᾶς πείσει νὰ ἐκλέξετε μὲ χαρὰ τὸ θάνατο γιὰ χάρη μου, τὸ νὰ ἐλευθερωθεῖτε δηλαδή ἀπὸ κάθε βιστικὴ μέριμνα, ὥστε νὰ μὴν ἐνδιαφέρεστε γιὰ τίποτε τὸ σωματικὸ, ἀλλὰ νὰ προσφέρετε τὰ πάντα γιὰ νὰ μὲ ὑπηρετεῖτε. Ἀλλ' ὅτι δὲν δηλώνει αἰνιγματικὰ κάτι ἄλλο μὲ τὰ μαχαίρια ὁ Λόγος πού ἐξαρχῆς μιλοῦσε παραβολικὰ, ἀλλὰ τὰ χρησιμοποιεῖ ὡς σύμβολα τοῦ δικοῦ του πάθους καὶ τῶν μαθητῶν του, ἐξηγεῖται αὐτὸ μὲ σαφήνεια μὲ τὰ παρακάτω. Ὅταν δηλαδή οἱ μαθητὲς ἀποκρίθηκαν, ὅτι ὑπάρχουν δύο μαχαίρια, δὲν τοὺς ζήτησε κανένα ἀπὸ τὰ δύο, νὰ πουλήσουν δηλαδή τὸ ἱμάτιό τους, ἢ ἂν αὐτοὶ πού εἶχαν τὸ βαλάντιο πῆραν μαζί καὶ τὸ σακκούλι, οὔτε τοὺς ἔκανε νὰ σκεφτοῦν κάτι ἄλλο, ἀλλὰ τοὺς εἶπε, «εἶναι ἀρκετό»· σὰ νὰ ἔλεγε δηλαδή, καθόρισαν τὰ σύμβολα τὸ μήνυμά μου καὶ εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ παραστήσουν τὸ σκοπὸ. Γιατὶ τὰ δύο μαχαίρια περιγράφουν ὅλο τὸ ἔργο πού χρειαζόταν καὶ διακηρύττουν τὸ τί θέλει νὰ πεῖ τὸ σύμβολο. Τὸ ἓνα μαχαίρι ἀπὸ αὐτὰ δήλωνε παραβολικὰ τὴν εἰκόνα τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, τὸ ἄλλο εἰκονίζει τὸ πάθος τῶν γνήσιων καὶ ἀληθινῶν μαθητῶν τοῦ Λόγου, πού, ἀνταλλάσσοντας τὰ πάντα μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Κυρίου, μαζί μὲ τ' ἄλλα ἀποβάλλουν καὶ τὸ τελευταῖο φόρεμά τους· καὶ ἔτσι γυμνοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ γήινα, ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους, ἔτρεξαν, ὅταν ἡ περίσταση καλοῦσε τοὺς ἀθλητὲς, στὴ σφαγὴ γιὰ χάρη ἐκείνου πού ποθοῦσαν.

14. Ἀλλὰ καὶ ἡ τωρινὴ ἐξέταση, παρουσιάζοντας μὴ τέτοια συμφωνία αὐτῶν τῶν λόγων, δὲν χρησιμοποίησε τὴ διαφορὰ τῶν προσώπων, γιατί αὐτὸ δὲν τὸ ἐπέτρεπε οὔτε ἡ διατύπωση τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἀλλὰ προχώρησε στὴν ἀνάπτυξη τῆς συμβολικῆς σημασίας τῶν λόγων ἀπὸ

τὴν συμβολικὴν τῶν ῥημάτων σημασίαν ἀναπτύσσουσα. Ἔστι μὲν
 οὖν, ἔστιν οὐ κατὰ τοὺς εἰρημένους μόνον τρόπους τὴν φαντασίαν
 τῆς μάχης ἀπαντῶσαν λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους πολλῶ τῶν εἰρη-
 μένων πλείονας, ὧν ἡ στοιχειώσις καὶ συγκεφαλαίωσις ἰδιαζούσης,
 5 ἀλλ' οὐχὶ τῆς νῦν ἔστιν ὑποθέσεως. Πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τινὰς αὐ-
 τῶν διελθεῖν, οἳ καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν σῶν ἀπορημάτων τοῖς συν-
 επισκοποῦσι πόρον παρέχονται. Πολλὰ μὲν γὰρ τῶν οὐ μαχομένων,
 ἂν τὸ μὲν οἰκονομία λέγη, τὸ δὲ τῆς φύσεως τὸ ἀκόλουθον, σὺ δὲ μὴ
 διαστείλῃς, πλάνην ποιεῖ ἀντιθέσεως οἰκονομία δὲ λέγοιτ' ἂν κυρί-
 10 ως μὲν ἡ τοῦ Λόγου φρικτικὴ ὑπὲρ ἔννοιαν ἐνανθρώπησις. Καὶ καθ'
 ἕτερον δὲ τρόπον τῶν ἀκριβεστέρων νόμων ἢ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπο-
 στολή ἢ σχολή ἢ τῶν ἀνεμμένων εἰσφορᾶ πρὸς τὴν τῶν δεχομένων
 ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσταγμα. Προκύ-
 πτουσι δὲ τῆς πρώτης οἰκονομίας, οὐδὲ τῆς δευτέρας ἐχούσης τὸ
 15 ἀδιαίρετον, καὶ ἄλλοι τρόποι διάφοροι. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ ἠγωνία τε
 καὶ παρητεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν εἶχε θεῖναι τὴν ψυ-
 χὴν αὐτοῦ, καὶ πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Καὶ ὄρα ὡς, εἴ τις μὴ τὸ μὲν τῆ
 οἰκονομία δοίῃ, τὰ δὲ τῆ ἐξουσία τῆ θεϊκῆ, ἑαυτὸν τοῖς ἐναντίοις
 περιτρέψει. Καὶ τό γε νῦν τῆς οἰκονομίας ὄνομα φύεται μὲν, ὥσπερ
 20 εἴρηται, ἀπὸ γε τῆς δηλούσης τὴν ἐνανθρώπησιν, ἣτις καὶ κυρίως ἂν
 καὶ πρώτως οἰκονομία τῶ ἀξιώματί τε καὶ τῶ αἰτίῳ τῆς ἐξ αὐτῆς λέ-
 γοιτο, οὐ μὴν εἰς ὅλον ἐκείνη συμφύεται. σχίζεται γὰρ εἰς δύο τέως
 καὶ αὕτη, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον, τὸ δὲ ἐπ' ἔλαττον τῶ σημαίνο-
 μένω συμβιδάζεται. Εἰ μὲν γὰρ τις τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου
 25 παραίτησιν, καθ' ὃ γέγονεν ἄνθρωπος, λαβεῖν ἐθέλησιν, οἰκονομίαν
 ἐνταῦθα τὴν μᾶλλον προσφνομένην ἔξει τῶ προταχθέντι ῥήματι. εἰ δ'
 ἀγωνιᾶν καὶ παραιτεῖσθαι τὸν θάνατον, οὐκ αὐτὸ τοῦτο, διότι γέγο-
 νεν ἄνθρωπος, τὶς ὑπολάβοι (πολλοῖς γὰρ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἀ-
 σκητῶν ἐκούσιος ὄρμη καὶ χαρὰ πρὸς τὸν θάνατον), ἀλλ' οἰκονο-
 30 μείσθαι νῦν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν εἰς δεδαί-
 ωσιν μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἔλεγχον δὲ φθάνοντα τῶν ὑποθεμέ-
 νων φαντασίαν τὸ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παράδοξον, τὴν
 ἐπ' ἔλαττον οὗτος συναπτομένην τῆς οἰκονομίας φωνὴν πρὸς τὴν
 τῆς μάχης λύσιν εὗρεν ἐπίκουρον. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον ἐκατέ-
 35 ρωθεν ἢ φαντασία τῆς μάχης ἐλαύνεται.

τὴν ἴδια τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων καὶ τὴν πρόοδο μὲ λογικὸ εἰρμὸ τοῦ λόγου. Γιατὶ βέβαια εἶναι δυνατὸ νὰ φανταστοῦμε τὴν εἰκόνα τῆς μάχης ὄχι μὲ τοὺς τρόπους μόνο πού εἴπαμε, ἀλλὰ καὶ μὲ πολὺ περισσό- τερους ἀπὸ ὅσους ἀναφέραμε, πού ἢ πραγμάτευση καὶ ἢ σύννοσή τους εἶναι ἓνα ἰδιαίτερο θέμα καὶ ὄχι τῆς διαπραγμάτευσης αὐτῆς. Τίποτε ὁμως δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐξετάσομε κάποιους ἀπὸ αὐτούς, πού καὶ σὲ κά- ποια ἄλλα ἀπορήματά σου δίνουν ἀπάντηση σ' αὐτούς πού συζητοῦν μαζί σου. Πολλὰ δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ πού δὲν ἀντιφέρονται, ἂν τὸ ἓνα λέ- γεται σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομία καὶ τὸ ἄλλο μὲ τὴ φυσικὴ ἀκολουθία καὶ ἐσὺ δὲν τὰ διαστεῖλεις, προκαλοῦν τὴν πλάνη τῆς ἀντίθεσης. Καὶ οἰ- κονομία βέβαια θὰ λεγόταν κυρίως ἢ πέρα ἀπὸ κάθε σκέψη φρικτὴ ἐν- ἀνθρώπηση τοῦ Λόγου. Καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο τρόπο ἢ ἀναστολή γιὰ κά- ποιο διάστημα τῶν αὐστηρότερων νόμων ἢ ἢ εἰσαγωγή τῶν ἐπεικῶν, προσαρμόζοντας ὁ νομοθέτης τὴν ἐντολὴ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀδυναμία αὐ- τῶν στοὺς ὁποίους ἐφαρμόζεται. Ἐπὶ τὸν πρῶτο τρόπο οἰκονομίας προ- κύπτουν καὶ ἄλλοι διαφορετικοὶ τρόποι, χωρὶς καὶ ὁ δεύτερος νὰ μένει ἀδιαίρετος. Ἐξάλλου ὁ Σωτῆρας εἶχε ἀγωνία καὶ ἤθελε ν' ἀποφύγει τὸ θάνατο¹⁵, ἀλλὰ εἶχε καὶ τὴν ἐξουσία νὰ θυσιάσει τὴν ψυχὴ του καὶ πάλι νὰ τὴ λάβει¹⁶. Καὶ πρόσεξε ὅτι, ἂν κανεὶς δὲν ἀποδώσει τὸ ἓνα στὴν οἰκο- νομία καὶ τὰ ἄλλα στὴ θεϊκὴ ἐξουσία, θὰ ἐμπλέξει τὸν ἑαυτό του σὲ ἀντι- θέσεις. Τὸ ὄνομα τῶρα τῆς οἰκονομίας λέγεται, ὅπως εἴπαμε, γιὰ νὰ δη- λωθεῖ μ' αὐτὸ ἢ ἐνανθρώπηση, ἢ ὁποία κυρίως καὶ πρῶτιστα μπορεῖ νὰ λεχθεῖ γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν αἰτία τῆς οἰκονομίας, ἀλλ' ὁμως δὲν ἀποτελεῖ μὲ ἐκείνη ἓνα ὅλο. Γιατὶ καὶ αὐτὴ διαιρεῖται σὲ δύο. Καὶ τὸ ἓνα μέρος τῆς συμβιδάζεται μὲ τὸ σημαινόμενον περισσότερο, ἐνῶ τὸ ἄλλο λιγότερο. Ἐάν δηλαδὴ θελήσει κάποιος νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου, καθότι ἐγίνε ἀνθρώπος, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι αὐτὴ εἶναι ἢ πὺρ ταιριαστὴ μὲ τὴν ἐντολὴ πού προτάξαμε. Ἐάν ὁμως κάποιος θελήσει νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου, ὄχι γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο, ὅτι δηλαδὴ ἐγίνε ἀνθρώπος (γιατὶ σὲ πολλοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς μάρτυ- ρες καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσκητὲς ὑπάρχει ἐκούσια ὀρμὴ καὶ χαρὰ πρὸς τὸ θάνα- το), ἀλλὰ ὅτι τῶρα οἰκονομεῖται ἢ ἀγωνία καὶ ἢ ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου πρὸς βεβαίωση τῆς ἐνανθρώπησης καὶ ἔλεγχον ἐκείνων πού θεώρησαν φαντασία τὸ φρικτὸ καὶ παράδοξον μυστήριον τῆς ἐνανθρώπησης, αὐτὸς βρῆκε βοήθον γιὰ τὴ διάλυση τῆς μάχης τὸ ὄνομα πού λιγότερον ταιριάζει τῆς οἰκονομίας. Ἐλλ' ὁμως ἢ φαντασία τῆς μάχης ἀπομακρύνεται ἐξί- σου καὶ μὲ τὸ ἓνα καὶ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο.

ιε'. Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ τούτοις οἰκονομίας διάφορα μὲν σημαίνον-
 μενα, τῆς αὐτῆς δ' ὁμῶς λαχόντα γενέσεως. Πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μυρία
 μὲν καὶ ἄλλα τῶν εἰς ἀπορίαν ἀναφερομένων, τῇ ἐπικρίσει τε καὶ δια-
 λήψει τοῦ τὴν κυρίως οἰκονομίαν δηλοῦντος ὀνόματος ἢ λύσις ἐ-
 5 κεῖθεν πρὸς τὸ σαφὲς ἄγει ἐπιλύσεως δὲ οὐδὲν ἔλαττον διὰ ταύτης
 τύχοι ἂν, ἢ δι' ἄλλης ἐφόδου, καὶ τό, «τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄν-
 θρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν;» καὶ, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἔσμεν». Συγκρούειν μὲν γὰρ ἀλλήλοις δοκεῖ πως τοῖς ἀσυνέτοις ἢ
 ραδιουργοῦσι τὰ ῥητά· ἀλλ' ὃ γε σοφὸς τῆς ἀληθείας λόγος τὴν μὲν
 10 τῶν φωνῶν τῇ ἀκηράτῳ καὶ μακαρίᾳ τῆς θεϊότητος ὑποφέρων φύσει,
 τὴν δέ, καθ' ἣν αὐτὴν ὁ Λόγος τὴν ἡμετέραν οὐσίαν προσεῖληφεν,
 πᾶσαν διωθεῖται ἀμφισβήτησιν. Οὐκ ἀποστατήσσειε δ' ἂν τοῦ εἰκότος
 καὶ εἴ τις τῇ αὐτῇ διαλύοιτ' ἂν ἐπισκέψαι καὶ τό, «ὁ Πατὴρ μου μεί-
 ζων μου ἔστι». Δεῖται μὲν γὰρ συνετῶν καὶ καθ' ἑαυτὸ τοῦτο τὸ ἱερὸν
 15 χωρίον ἀκροατῶν, μᾶλλον δ' ἂν δεηθεῖη καὶ τῆς εἰρημένης φωνῆς,
 ἣτις ἐδήλου τὴν ἰσότητα Πατρὸς, συνεξεταζομένης καὶ συμπαρι-
 βαλλομένης αὐτῶ. Εἰ γὰρ καὶ ἑτέραις πατρικαῖς ἐπιστασίαις ἢ ἐν
 αὐταῖς φαινομένη μάχη τὴν συμφωνίαν προήνεγκεν, οἷον ὅτι τὸ μὲν
 «μείζων» εἰς τὸ αἴτιον ἀναφέρεται, τὸ δὲ «ἐν» μηνύει τῆς φύσεως τὴν
 20 ἰσότητα, ἀλλ' οὖν καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος εἰς ἑαυτὸν τὸ «μείζων»
 ἀναδεχόμενος, ἐλευθέραν ἐπηρείας τὴν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν
 διὰ τοῦ «ἐνός» συγκατασκευάζει ἰσότητα. Οὐδὲν δὲ κωλύει τοὺς τὴν
 ἔριν ἐπιτιθεμένην αὐτοῖς ὑποφέροντας λόγους διαφόροις ἀποσκευά-
 ζεσθαι ταύτην ἐφόδοις· ἐπεὶ καὶ ὅπερ νῦν εἴρηται, «ὁ Πατὴρ μου μεί-
 25 ζων μου ἔστιν», ἑτέραις παρ' ἡμῶν ἐπισκέψεσιν, αἱ τὴν τῶν ἀκροα-
 τῶν ὑπόληψιν ὑπε(ρε)βάλλοντο, τῆς ἀπορίας ἀνεκαθάρθη, οὐ μεμ-
 πτήν, οἶμαι, τὴν λύσιν ἀπενεγκάμενον.

ις'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἄ-
 δειαν οἱ εἰς τὸ ἄπορον ἐπηρεαζόμενοι λόγοι συκοφάντες τοὺς ἐπιτι-
 30 θεμένους αὐτοῖς ἀπελέγχουσιν, ἐξ οὗ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ
 πλάστης τοῦ γένους καὶ Σωτὴρ τὸν Δαβὶδ τοὺς ἄρτους φαγόντα τῆς
 προθέσεως, νόμων ἀφίησιν ἀθετήσεως ὧς γὰρ θέμενος καὶ εἰδὼς
 τὴν τε φύσιν καὶ ἰσχὴν τοῦ νόμου, καὶ ὧν ὁ νόμος τὴν πολιτείαν ἐτέ-
 θη ῥυθμίζειν, τοὺς μὲν ὑβριστὰς καὶ οἷς ὑπεροψία ποιεῖ τὴν παράβα-

15. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἶδη ὑπάρχουν καὶ διάφορα σημαίνοντα τῆς οἰκονομίας, πού γεννήθηκαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο· ἀλλ' ὅμως τώρα καὶ ἄλλα μύρια, πού προκαλοῦν τὴν ἀπορία, μὲ τὴν ἐπίκριση καὶ τὴν παράλειψη τοῦ ὀνόματος, πού κυρίως δηλώνει τὴν οἰκονομία, ἢ λύση τους τὰ διασαφηνίζει ἀπὸ ἐκεῖ. Τὸ ἴδιο καλὴ ἐπίλυση μὲ αὐτὴν τὴν οἰκονομία, παρὰ μὲ ἄλλη προσέγγιση, θὰ ἐπιτύχει καὶ τὸ ρητὸ· «γιατί ἐπιδιώκετε νὰ μὲ σκοτώσετε, ἄνθρωπο πού σᾶς κήρυξα τὴν ἀλήθεια;»¹⁷, καὶ τὸ ἄλλο, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας μου εἴμαστε ἓνα»¹⁸. Στους ἀνόητους ἢ σὲ ὅσους ἐξηγοῦν ἐπιπόλαια τὰ ρητὰ φαίνεται ὅτι συγκρούονται μεταξύ τους. Ἄλλ' ὁ σοφὸς λόγος τῆς ἀλήθειας, ἀποδίδοντας τὴ μία φράση στὴν ἀκήρατη καὶ μακάρια φύση τῆς θεότητας, καὶ τὴν ἄλλη στὴ δική μας οὐσία πού προσέλαβε ὁ Λόγος, ἀπομακρύνει κάθε ἀμφισβήτηση. Καὶ δὲν θ' ἀπομακρυνθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία ἂν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἐξηγήσει καὶ τὴ φράση, «ὁ Πατέρας μου εἶναι ἀνώτερός μου»¹⁹. Χρειάζεται ὅμως νὰ ἔχει καὶ συνετοὺς ἀκροατὲς καὶ σ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ χωρίου τὴν ἀνάλυση. Ἡ καλύτερα θὰ χρειαστεῖ καὶ τὸ ρητὸ πού ἀναφέραμε, καὶ πού δηλώνει τὴν ἰσότητα μὲ τὸν Πατέρα, νὰ συνεξεταστεῖ καὶ νὰ συμπαραβληθεῖ μ' αὐτό. Ἄν δηλαδή καὶ σὲ ἄλλες ἐκφράσεις σχετικὲς μὲ τὸν Πατέρα ἢ φαινομενικὴ ἀντίθεση σ' αὐτὲς ὀδήγησε σὲ συμφωνία, ὅπως ὅτι τὸ ἐπιθετὸ «ἀνώτερος» ἀναφέρεται στὸ αἴτιο, ἐνῶ τὸ «ἓνα» δηλώνει τὴν ἰσότητα στὴ φύση, ἐπομένως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας ἂν ἐξηγηθεῖ μ' αὐτὴν τὸ «ἀνώτερος» συναποδεικνύει χωρὶς πλάνη μὲ τὸ «ἓνα» τὴν ἰσότητα τοῦ Πατέρα πρὸς τὸν Υἱό. Καὶ τίποτε δὲν ἐμποδίζει τοὺς λόγους πού προκαλοῦν τὴν ἀντίθεση πού ὑπάρχει σ' αὐτοὺς νὰ τὴ διαλύουν μὲ διάφορους τρόπους. Γιατὶ κι αὐτὸ πού εἶπαμε τώρα, «ὁ Πατέρας μου εἶναι ἀνώτερός μου», μὲ διάφορους συλλογισμούς, πού ἀντέκρουσαν τὴ γνώμη τῶν ἀκροατῶν, ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ κάθε ἀμφισβήτηση καὶ βρῆκε λύση νομίζω πού δὲν μπορεῖ νὰ ψεχθεῖ.

16. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ, οἱ λόγοι πού κατηγοροῦνται ὡς ἀντιφατικοὶ ἀποδεικνύουν συκοφάντες ἐκείνους πού τοὺς κατηγοροῦν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ πλάστης τῶν ἀνθρώπων καὶ Σωτῆρας τους ἀπαλλάσσει τὸν Δαβὶδ ἀπὸ τὴν παράβαση τῶν νόμων, ὅταν ἔφαγε τοὺς ἄρτους τῆς προσφορᾶς. Ἐπειδὴ δηλαδή ἦταν ὁ νομοθέτης καὶ γνώριζε τὴ φύση καὶ τὴν ἰσχὺ τοῦ νόμου καὶ γνώριζε γιὰ ποιὸν εἶχε τεθεῖ ὁ νόμος, ὥστε νὰ ρυθμίζει τὴν πολιτεία τους, κρίνει δίκαιο νὰ θεωροῦνται σὲ πολλὰ περι-

σιν δικαιοῖ τὴν δίκην ἐν ἄλλοις πολλάκις ὑπέχειν, οἷς δὲ στοργὴ μὲν καὶ αἰδῶς τῶν νόμων, ἀνάγκη δὲ τὴν στοργὴν καὶ τὸ αἰδούμενον διὰ τῆς ἀσθενείας ἐκλύει, συγγνώμην διδούς τῇ ἀτονίᾳ καὶ σπλάγχνοις ἐλέους τούτους ἀνακρίνων, καθάπερ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ νόμων παρα-
5 θάσεως ἀπολύει, τοῖς ἠναγκασμένοις οὐχ ὑπεροψίαν ἐγκαλῶν τολμῆσαι τῶν νόμων, τῆς δ' ἐν τῇ φύσει ῥώμης οὐ συμπαρατεινομένης τῇ γνώμῃ, καὶ τοῦτο λόγον αὐτοῖς τιθέμενος ὁ φιλόανθρωπος γράφει τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀπορορουμένων εἰς τὸ εὖπορον διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς μεθοδεύεται.

10 ιζ. Τί δὲ δεῖ τὰς ἄλλας ἐπεξιέναι περιστάσεις; Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ τῆς ἀναγνώσεως τρόπος οἰκείως μὲν τοῖς νοήμασι τῆς φωνῆς τὸν ἦχον ἐναρμοζόμενος, πάσης ἀπορίας ἀποτειχίζει πάροδον· ἐπαλλατομένης δὲ τῆς καταλλήλου φωνῆς τῷ νοήματι, εἰς τὸ ἀδιανόητον τὸ σαφὲς καταδύεται· «*Εγὼ*», φησὶν, «*ἐξελεξάμην ὑμᾶς*», πρὸς τοὺς μα-
15 θητὰς ὁ Σωτὴρ, καί, «*οὐκ ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς*;». Εἴ τις οὖν ἐκατέρωθεν τῶν προκειμένων περιόδον τῷ αὐτῷ τῆς φωνῆς κατασχηματίσειε τόνω, ἢ τὸ ἀνάπαλιν τὴν μὲν προτέραν ἐν ἐρωτήσῃ, τὴν δὲ δευτέραν ὅπερ ἦν τῆς προτέρας ἀποφηνάμενος προενέγκοι, τὰ σαφῆ ποιήσει δυστέκμαρτα καὶ τὰ λαθῆς ἀπάσης ὑπερανεστηκότα ἐπίμωμα. Ὁ
20 γὰρ ἐκλεξάμενος, εἰδὼς τε ὡς ἐξελέξατο, καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐκλογὴν ἐπὶ μνήμης φέρων, ὡς ἂν τό τε ἀρχαῖον χρέος τῆς εἰς αὐτὸν εὐνοίας μὴ ῥεύματι λήθης ὑποσύροιτο καὶ πειθηνίους μᾶλλον τοῖς προσταττομένοις ἔχοι, δῆλον ὡς οὐκ ἀπαγορεύων οὐδ' ἐξαρνούμενος ὅπερ ἔπραξε, ἀλλ' ἐπιθεβαιούμενος μᾶλλον διὰ τῆς ἐρωτήσεως· «*οὐκ ἐ-*
25 *γὼ*», φησὶν, «*ἐξελεξάμην ὑμᾶς*;». Εἴωθε γὰρ ἐν πολλοῖς ὁ λόγος ἐκεῖνα τῶν εὐεργετημάτων ἐρωτήματα ποιεῖν, ἃ περιφανεστάτην ἔχει τὴν ἐνάργειαν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ τῶν λαβόντων ἐξαρνεῖσθαι τὴν χάριν. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ κανόνι καὶ τό, «*εἰάν ἐγὼ περὶ ἔμαντοῦ μαρτυρῶ, ἢ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστὶ*» καί, «*εἰάν ἐγὼ περὶ ἔμαντοῦ*
30 *μαρτυρῶ, ἢ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς*;». Εἴ γὰρ καὶ ἕτερα διασκέψει τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα διαμάχεσθαι λύσιν εὐρίσκει, ἀλλ' οὖν οὐδεὶς ἂν ἐπιτιμήσειεν ὁρῶν πρὸς τὴν δίκην, καὶ εἴ τις μὴ ἀποφαινομένου λέγοι τό, «*ἢ μαρτυρία μου οὐκ ἀληθὴς*», ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἀπογυμνουῖντός τε καὶ ἀνακαλύπτοντος τὴν τοῖς Ἰουδαίοις ἐμ-

20. Ματθ. 12, 3-4. Μάρκ. 2, 25. Λουκᾶ 6, 3-4

23. Ἰω. 8, 14.

24. Ἰω. 5, 31.

21. Ἰω. 15, 16.

22. Ἰω. 6, 71.

25. Βλέπε παρακάτω ἐρώτηση 98.

πτώσεις ἔνοχοι τιμωρίας οἱ ὑβριστὲς καὶ ὅσοι κάνουν τὴν παράβαση ἀπὸ ὑπεροψία. Σὲ ὅσους ὅμως ἀσπάζονται καὶ σέβονται τοὺς νόμους, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀσθένεια ἐμποδίζει τὴν ἀποδοχὴ τῶν νόμων καὶ τὸ σεβασμὸ, σ' αὐτοὺς δίνει συγνώμη γιὰ τὴν ἀσθενεία τους καὶ τοὺς κρίνει μὲ φιλευσπλαχνία. Ὅπως καὶ τὸν Δαβὶδ τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν παράβαση τῶν νόμων²⁰, χωρὶς νὰ κατηγορεῖ αὐτοὺς ποὺ πῆραν (τὰ ψωμιά) ἀπὸ ἀνάγκη γιὰ περιφρόνηση τῶν νόμων, γιὰτὶ ἡ φυσικὴ ἀντοχὴ τους δὲν παρακολουθοῦσε τὴ θέλησή τους, κι αὐτὸ θεωρώντας το ὁ φιλόανθρωπος ὡς δικαιολογία, κηρύσσει τὴν ἐλευθερία τους. Κι ἄλλα πολλὰ χωρία ποὺ προκαλοῦν ἀμφιβολία μὲ τὸν ἴδιο τρόπο βρίσκουν τὴ σωστὴ λύση τους.

17. Καὶ γιὰτὶ χρειάζεται νὰ ἐξετάζομε τίς ἄλλες περιπτώσεις; Αὐτὸς καθ'αυτὸς ὁ τρόπος τῆς ἀνάγνωσης, προσαρμόζοντας τὸν ἦχο τῆς φωνῆς ἀνάλογα μὲ τὰ νοήματα, ἀποκρούει τὴν ἐμφάνιση κάθε ἀπορίας. Ἐάν λείψει ἀπὸ τὸ νόημα ἡ κατάλληλη ἐκφώνηση, βυθίζει τὸ σαφὲς στὴν ἀκατανόησι. «Ἐγὼ σᾶς διάλεξα»²¹, λέει στοὺς μαθητὲς τοῦ Ὁ Σωτήρας, ἀλλὰ καί, «Ἐγὼ δὲν σᾶς διάλεξα»²². Ἐάν κάποιος λοιπὸν κάθε μία ἀπὸ τίς φράσεις αὐτὲς τίς διατυπώσει μὲ τὸν ἴδιο τόνο τῆς φωνῆς, ἢ ἀντίθετα προφέρει τὴ μία ἐρωτηματικὰ καὶ τὴ δευτέρη τὴ διατυπώσει μὲ τὸν τρόπο τῆς πρώτης, θὰ κάνει δυσδιάκριτα τὰ σαφῆ, καὶ ψεκτὰ ὅσα εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε κατηγορία. Γιὰτὶ αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὴν ἐκλογή, γνωρίζοντας πῶς τὴν ἔκανε καὶ ὑπενθυμίζοντας στοὺς μαθητὲς τὴν ἐκλογή τους, γιὰ νὰ μὴν παρασύρει τὸ ρεῦμα τῆς λήθης τὸ ἀρχαῖο χρέος τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἔχει πιὸ ὑπάκουους στὶς ἐντολές του, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν ἀποκήρυττε οὔτε ἀρνιόταν ἐκεῖνο ποὺ ἔπραξε, ἀλλὰ τὸ ἐπιβεβαίωνε ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐρώτησή του, λέγοντάς τους «δὲν σᾶς διάλεξα ἐγὼ;». Στὴν ὁμιλία τους δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι συνηθίζουν σὲ πολλὰς περιπτώσεις νὰ διατυπώνουν μ' ἐρώτηση τίς εὐεργεσίες ἐκεῖνες ποὺ εἶναι φανερὲς κι ἀναμφισβήτητες, καὶ δὲν μπορεῖ κανένας εὐεργετημένος ν' ἀρνηθεῖ τὴ χάρη. Στὸν ἴδιο κανόνα μπορεῖ νὰ ὑπαχθοῦν κι αὐτά: «ἂν ἐγὼ δίνω μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, ἢ μαρτυρία μου εἶναι ἀληθινὴ»²³· καί, «ἂν ἐγὼ δίνω μαρτυρία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, ἢ μαρτυρία μου δὲν εἶναι ἀληθινὴ;»²⁴. Ἐάν δηλαδὴ καὶ μὲ ἄλλο σκεπτικὸ βρίσκει λύση αὐτὸ ποὺ ἐδῶ φαίνεται ν' ἀντιφάσκει²⁵, κανένας ὅμως δὲ θὰ ἐπιτιμήσει ἀποβλέποντας στὴ δίκη, ἀκόμα κι ἂν κάποιος δὲ λέει σάν ἀπόφαση «ἢ μαρτυρία μου δὲν εἶναι ἀληθινὴ», ἀλλὰ ἀπογυμνώνει μὲ τὴν

βαθυνομένην καὶ ἀνελιπτομένην τῆς ἀποστασίας τε καὶ κακουργίας γνώμην. Εἰ μέντοι γέ τις τὰς ἀποφάσεις ἐν ὁμοίῳ σχήματι τῶν καταφάσεων τῇ ἀναγνώσει διεξίει, μάχης ὡς ἀληθῶς ἑαυτὸν καὶ ταράχου ἐμπλήσει, κἂν τῆς θεορημοσύνης τὸ θαυμάσιον πάσης ἐπιδοῦλῆς καὶ 5 ἐναντιώσεως ὑπερανωκισμένον ὁρᾶται. Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη διασκέψεως καὶ ἡ, «μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐκ ἐγήγερται ἐν τοῖς γεννητοῖς τῶν γυναικῶν», δεσποτικὴ μαρτυρία· εἶτα, «ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστι»· ἐρωτηματικῶς γὰρ ἀναγινωσκομένης τῆς, «ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, 10 μείζων αὐτοῦ ἐστι;» φωνῆς, οὐδεμία μὲν ἀναίρεσις τῆς προτεταγμένης μαρτυρίας, οὐδεμία δὲ μικρολογίας εὐρίσκεται χώρα, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ περινοίας ἄλλης δεήσεται ἢ τῶν προκειμένων ῥημάτων σαφήνεια. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν καὶ ἰδίας ἐν ἄλλοις ἔτυχεν ἐργασίας. Τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ τό, «καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε;»· οὐ γὰρ 15 ἀποφαινομένου τὸ ῥῆμα, ἐν ἐρωτήσει δὲ ποιουμένου τὴν τῆς ὀλιγορίας ἐπιτίμησιν, οἷς ἐπιφέρεται ἀκόλουθόν τε καὶ συναρμοζόμενον τό, «ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν». Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐτοιμότερον ἢ τῶν ῥημάτων συνέπεια ἐλευθεροῦσαν ὑπέλθοι ψῆφον τοῦ μηδὲν μάχεσθαι, εἰ μὴ τό, «καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε;», τὴν ἐρωτηματικὴν 20 διὰ τῆς ἀναγνώσεως προβάλλοιτο ἐπιτίμησιν· καὶ μυρία ἄλλα.

ιη'. Κακουργήσειε δ' ἂν τις τῶν τὰ τοιαῦτα τολμᾶν εἰωθότων παρὰ τὴν σύγχυσιν τῆς αἰτίας τὸ κακούργημα διαπλέκων, καὶ πρὸς τό, «ἐάν τις σε ῥαπίσῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην», τὴν ἀντεπενεχθεῖσαν τῷ τυπτήσαντι δεσποτικὴν φωνήν, «τί 25 με δέρεις;», ὡς ἀντιπράπτουσαν προβαλλόμενος· ἀλλ' εἰς τὸ ἐμφανέστατον καθισταμένου, ὡς ἡ αἰτία διάφορος, θᾶπτον ἀπαιτεῖται τὸν ἔλεγχον. Καὶ γὰρ τῷ μὲν εἰς ἀργύριον ἢ κτήσιν ἄλλην καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τὴν ζημίαν ὑπομένοντι μὴ ἀντεπεξιέναι, παραχωρεῖν δὲ τῷ κριτῇ τῶν ὄλων, τῆς εἰρήνης Θεὸς ἐπιτάττει τὴν ἐκδίκησιν. Ἐπειδὴν 30 δέ τις τὰς ἀδίκους ἐκτείνῃ χειρὰς οὐχ ὅπως εἰς τι τῶν εἰρημένων τὴν βλάβην ἐνοσίξειεν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ προσώπου ὕβρει τὸ πρεσβευόμενον λωθήσεται τὴν εὐσέβειαν, τότε μὴ φέρειν ῥαθύμως τὴν ὕβριν προσταπτόμεθα, μηδὲ σιγῇ συγκατασκευάζειν τῷ ἐχθρῷ τὸν προπηλακισμόν τοῦ σεβάσματος. Ταύτην καὶ ὁ θεῖος Παῦλος, ἅτε δὴ γνήσιος

26. Ματθ. 11, 11.

27. Βλ. ἐρώτηση 98.

28. Ματθ. 26, 45. Μάρκ. 14, 41.

29. Ἰω. 14, 31. Ματθ. 26, 46. Μάρκ. 14, 42.

30. Ματθ. 5, 30.

31. Ἰω. 18, 23.

32. Ρωμ. 15, 33. 16, 20. Φιλ. 4, 9. Α' Θεσ. 5, 23. Ἐβρ. 13, 20.

ἐρώτηση κι ἀποκαλύπτει τὴ θέληση τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς κακουργίας ποὺ ξεδιπλωνόταν μέσα στὰ βάθη τῆς ἰουδαϊκῆς ψυχῆς. Ἄν ὅμως κάποιος ἀποδίδει μὲ τὴν ἀνάγνωση τὶς ἀρνήσεις ὅμοια μὲ τὸν τρόπο τῶν καταφάσεων, θὰ γεμίσει τὸν ἑαυτό του μὲ μάχη καὶ ταραχὴ, ἀκόμα κι ἂν τὸ θαυμαστὸ τῶν θείων λόγων εἶναι ὀλοφάνερα πάνω ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή καὶ ἐναντίωση. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πρέπει νὰ ἐξεταστῆ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίου· «δὲ γεννήθηκε ἀπὸ γυναίκα παιδί ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή», κι ἔπειτα· «ὁ πιὸ μικρὸς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ αὐτόν»²⁶. Ὅταν διαβαστῆ ἐρωτηματικά ἢ διατύπωση «ὁ πιὸ μικρὸς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ αὐτόν;», δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀναίρεση τῆς προηγούμενης μαρτυρίας, οὔτε χῶρος γιὰ μικρολογία, οὔτε θὰ χρειαστοῦν κι ἄλλη βαθιὰ σκέψη γιὰ νὰ διασαφηνιστοῦν οἱ λόγοι αὐτοί. Ἄλλ' αὐτὸ ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἰδιαίτερα καὶ σὲ ἄλλη ἐρώτηση²⁷. Παρόμοιο εἶναι κι αὐτό· «Κοιμᾶστε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεστε;»²⁸. Δὲν ἐκφράζει ἀπλῶς τὴ διαπίστωσή του, ἀλλὰ ἐπιτιμᾷ τὴν ὀλιγωρία τους μὲ ἐρώτηση, ὅποτε ἐπακολουθεῖ σύμφωνο καὶ ταιριαστὸ τό, «σηκωθεῖτε, ἄς φύγομε ἀπὸ ἐδῶ»²⁹. Δὲ θὰ μποροῦσε δηλαδὴ ἡ ἀκολουθία τῶν λόγων νὰ δηλώσει εὐχερέστερα ἀπαλλακτικὴ ἀπόφαση ὅτι τίποτε δὲν ἀντιφάσκει, ἂν μὲ τὴν ἀνάγνωση δὲν προβαλλόταν ἡ ἐπιτίμηση ἐρωτηματικά· «κοιμᾶστε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεστε;». Καὶ ἄπειρα ἄλλα.

18. Κάνει ἀσφαλῶς κακὸ κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τολμοῦν συνήθως τέτοια πράγματα, ἐμπλέκοντας τὴν κακία του στὴ σύγχυση τῆς αἰτίας καὶ προβάλλοντας στὴν ἐντολή, «ἂν σοῦ δώσει κάποιος ράπισμα στὸ δεξιὸ μάγουλο, γύρισέ του καὶ τὸ ἀριστερό»³⁰, ὡς ἀντίθετο τὸ λόγο ποὺ ἀπηύθυνε ὁ Κύριος σὲ ἐκεῖνον ποὺ τὸν χτύπησε, «γιατί μὲ χτυπᾶς;»³¹. Ἄλλ' ὅταν γίνῃ φανερό, ὅτι πρόκειται γιὰ διαφορετικὴ αἰτία, ἀμέσως ἡ κατηγορία πέφτει. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ τῆς εἰρήνης³² προστάζει νὰ παραχωρήσει τὴν ἐκδίκηση στὸν κριτὴ τῶν ὅλων ὅποιος παθαίνει ζημία στὰ χρήματά του ἢ σὲ κάτι ἄλλο ποὺ ἔχει ἢ στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα, καὶ νὰ μὴν παίρνῃ τὸ ζήτημα στὰ χέρια του ὁ ἴδιος. Ὅταν ὅμως κάποιος ἀπλώσει τὰ ἄδικα χέρια του ὄχι γιὰ νὰ προκαλέσει βλάβη σὲ κάποιον ἀπὸ ὅσα εἴπαμε, ἀλλὰ μὲ τὴν προσβολὴ τοῦ προσώπου βλάψει κάτι σεβαστότερο, ἐννοῶ τὴν εὐσέβεια, τότε ἔχομε τὴν ἐντολὴ νὰ μὴ δεχόμαστε ἀδιάφορα τὴν προσβολή, οὔτε νὰ συνεργοῦμε σιωπηλὰ μὲ τὸν ἐχθρὸ στὸν προσηλακισμό αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ. Αὐτὴ τὴν ἐντολὴ πραγματοποιοῦσε μὲ σοφία καὶ ὁ θεῖος Παῦλος, ἐπειδὴ ἦταν γνήσιος μαθητὴς τοῦ Λόγου. Ἀπὸ

τοῦ Λόγου μαθητής, ἐν σοφία τὴν ἐντολὴν κατωρθώσατο· τοῦτο μὲν
 Ἐλύμαν τὸν μάγον ἐπιβουλεύοντα τῷ κηρύγματι στερήσει τῶν ὄ-
 ψεων ἀναστέλλων τε τοῦ τολμήματος καὶ δίκην ἀπαιτῶν, τοῦτο δὲ
 τῷ χιλιάρχῳ τὸν ῥωμαϊκὸν ἐπισείων φόβον, ἵνα μὴ, ῥᾶον ὃν ἀνασώ-
 5 σασθαι, τῆς σωτηρίας προδότης ἀλῶ καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας ὑποκατα-
 κλινόμενος ἐχθρῶ, τοῦτο δὲ μακροῖς ἐπιστομίζων ἐλέγχους τοὺς τὴν
 συκοφαντίαν κατὰ τῆς πίστεως συσκευάζοντας. Καὶ τῶν καλλινίκων
 δὲ μαρτύρων ὁ θεῖος χορὸς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν πρὸς τοὺς τυράν-
 νους ἐπαρρησιάζοντο ἀπτόητῳ γλώσση καὶ δυσωπήτοις ὀφθαλμοῖς
 10 τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας λόγον συνείροντες, καὶ τῆς ἀσεβείας τὸ δύσ-
 φημον διελέγχοντες Ἐν οἷς μὲν γὰρ ὁ τύραννος τὸν τοῦ μαρτυρίου
 λόγον ἔνδον κακούργως ἀποκρυπτόμενος ἄλλαις ἐπηρείαις, ὥσπερ
 τισὶ προαγωνίσμασι, τὸν ἀθλητὴν δοκιμάζει, σιγᾶν ἄμεινον καὶ πρά-
 ως φέρειν τὴν ἐνόχλησιν· ἐπειδὴν δὲ τὴν σκηνὴν διαλύσας, ἀπρόσω-
 15 πον τὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰσέρχεται κωμωδίαν, τότε δὴ, τότε γεν-
 ναῖόν τε καὶ φίλον Θεῷ καὶ τῆς Δεσποτικῆς ἐργασίας μίμησις ἀντε-
 πεξιέται λόγοις, καὶ μὴ τῇ σιωπῇ προδιδόναι ταῖς κωμωδίαις τὸ λα-
 τρευτόμενον· κρεῖττον δὲ παρέχειν λαβῆς ἀπάσης καὶ συσκευῆς, τοῦ-
 το μὲν ἀληθέσι λόγοις, τοῦτο δὲ τῷ τῆς ψυχῆς παραστήματι. Εἰς ἀρ-
 20 γυρίον τις ἐπιβουλεύει, εἰς ἀγρούς, ἧ καὶ χεῖρα ὕβρεως ἐπανατείνε-
 ται τῷ σώματι· Ἀνεξικάκως προσήκει φέρειν, μακροθυμίᾳ διαπραῦ-
 νειν τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλαργυρίας, ὀλιγωρία τῆς
 ζημίας ὑποστέλλειν τὸ ἄπληστον. Ἄλλ' ὡς ἐναγεῖς, ὡς ἀσεβεῖς τοὺς
 τῆς ἀρετῆς ἐργάτας καὶ τῆς εὐσεβείας κήρυκας ὁ ταύτης ἐλαύνει
 25 ἐχθρὸς καὶ κακοῖς παραδίδωσιν; Οὐ σιγῇ τὴν ὕβριν οἴσομεν, ἀλλ' ὡς
 ἄδικα μὲν πάσχομεν εὐσεβοῦντες αὐτοί, ἄδικα δὲ πάσχοι τὸ σεπτὸν
 τοῦ κηρύγματος, καὶ γνώμη καὶ γλώσση παρρησιασόμεθα. Ἐκεῖ μὲν
 γὰρ ἡ σιγὴ θαυμασίας ἐστὶν ἀρετῆς ὑποτύπωσις, ἐνταῦθα δὲ τὸ σι-
 γᾶν καταθρασύνεσθαι τοῦ λόγου μᾶλλον παρακαλεῖ τὴν ἀσέβειαν.

30 ιθ'. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ τῆς διακρίσεως τύπῳ καὶ ὁ Ἄνα-
 νίας καὶ ἡ Σάπφειρα, τῷ κορυφαίῳ ποινὰς εἰσπραττόμενοι, καὶ ἡ
 ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἐντολὴ μετροῦσα τοῖς ἁμαρτάνουσι τὴν
 συγχώρησιν. Καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἐντολῆς αὐτὸς τε Πέτρος καὶ ἡμεῖς

33. Πράξ. 13, 8.

34. Πράξ. 22, 25-29.

35. Πράξ. 22, 1-21. 24, 10-21. 26, 1-23.

36. Πράξ. 5, 5.

37. Ματθ. 18, 21-22.

τῆ μιὰ τὸν μάγο Ἐλύμα³³ μὲ στέρηση τῆς ὄρασῆς του σταματώντας τὴν ἀπόπειρά του καὶ ἀπαιτώντας τὴν τιμωρία του· ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπισείοντας στὸ χιλίαρχο τὸ φόβο τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας³⁴, ὥστε, ἐνῶ ἦταν εὐκολο νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν σωτηρία του, νὰ μὴ βρεθεῖ προδότης τῆς σωτηρίας καὶ μαζὶ ὑποχωρήσει καὶ στὸν ἐχθρὸ τῆς εὐσέβειας³⁵. Καὶ τέλος ἀποστομώνοντας μὲ μικροὺς ἐλέγχους ἐκείνους ποὺ δολοπλοκοῦσαν γιὰ νὰ συκοφαντήσουν τὴν πίστη. Ἄλλὰ καὶ ὁ θεῖος χορὸς τῶν καλλίνικων μαρτύρων γιὰ τὸν ἴδιο λόγο στέκονταν ἀδείλιαστοι μὲ ἀπτόητη γλῶσσα καὶ βλέμμα σταθερὸ μπροστὰ στοὺς τυράννους, διακηρύττοντας τὸ λόγο τῆς εὐσέβειας καὶ ἐλέγχοντας τὴν κακόφημη ἀσέβεια. Ὅπου δηλαδὴ ὁ τύραννος, κρύβοντας ὑπόβουλα τὴν αἰτία τοῦ μαρτυρίου μὲ ἄλλες συκοφαντίες σὰν προκαταρκτικὰ ἀγωνίσματα, δοκιμάζει τὸν ἀθλητὴ, εἶναι καλύτερα νὰ σιωπᾷ καὶ νὰ ὑποφέρει ἤρεμα τὴν ἐνόχληση. Ὅταν ὅμως διαλύσει τὸ θέατρο καὶ ἀρχίσει χωρὶς προσωπεῖο τὴν κωμωδία κατὰ τῆς εὐσέβειας, τότε πᾶ, τότε εἶναι γενναιότητα καὶ ἀγαπητὸ στὸ Θεὸ καὶ μίμηση τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Κυρίου νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ τὸ λόγο καὶ νὰ μὴν παραδοθεῖ μὲ τὴ σιωπῆ, αὐτὸ ποὺ πιστεύει ὁ μάρτυρας, στίς κωμωδίες τοῦ τυράννου. Γιατὶ εἶναι καλύτερο ἀπὸ κάθε συκοφαντία καὶ μηχανορραφία ν' ἀντιμετωπίζει κανεὶς τὸν ἐχθρὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ λόγους ἀληθινούς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴ γενναιότητα τῆς ψυχῆς. Ἐπιβουλεύεται κάποιος τὰ χρήματά μας, τὰ χωράφια μας, ἢ σηκώνει τὸ χέρι του νὰ μᾶς χτυπήσει στὸ σῶμα; Πρέπει νὰ τὸ ὑπομένομε μὲ ἀνεξικακία, μὲ τὴ μακροθυμία νὰ καταπραῦνομε τὴ φωτιὰ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλαργυρίας, καὶ μὲ τὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴ ζημία νὰ ὑποδαθμίζομε τὴν ἀχόρταγη πείνα. Ἄλλὰ ἀντίθετα διώχνει καὶ παραδίδει στοὺς κακοὺς ὡς μαροὺς καὶ ἀσεβεῖς τοὺς ἐργάτες τῆς ἀρετῆς καὶ τοὺς κήρυκες τῆς εὐσέβειας ὁ ἐχθρὸς αὐτῆς; Δὲ θὰ δεχτοῦμε τότε τὴν προσβολὴ σωμαίνοντας, ἀλλὰ θὰ δεῖξομε παρρησία μὲ τὴ γνώμη καὶ τὴ γλῶσσα, ἐπειδὴ πάσχομε ἄδικα ἐνῶ εἴμαστε εὐσεβεῖς, καὶ ὑποφέρει ἄδικα τὸ σεβάσμιο τοῦ κηρύγματος. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ σιωπὴ εἶναι ὑποδήλωση θαυμασίας ἀρετῆς, ἐνῶ ἐδῶ ἡ σιωπὴ προκαλεῖ μᾶλλον τὴν ἀσέβεια ν' ἀποθρασύνεται ἐναντίον τοῦ λόγου.

19. Μποροῦν νὰ ὑπαχθοῦν στὸν ἴδιο τύπο διάκρισης καὶ ὁ Ἄνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα ποὺ δέχονται τιμωρία ἀπὸ τὸν κορυφαῖο ἀπόστολο³⁶ καὶ ἡ ἐντολὴ ποὺ παρέχει τὴ συγχώρηση γι' αὐτοὺς ποὺ ἁμαρτάνουν μέχρι ἑβδομήντα φορὲς τὸ ἑφτά³⁷. Γιατὶ μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτὴ ὁ ἴδιος ὁ Πέτρος

τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτήματα πολλάκις ἀφιέναι διδασκόμεθα, τὴν δ' εἰς τὸ Θεῖον ὕβριν οὔτε παρορᾶν ἐντολὴν ἔχομεν, οὔτε παρεῖδεν ἐκεῖνος, ὅς γε τοὺς ἠσεδηκότας καὶ νοσφισαμένους μὲν τὰ ἀναθήματα, ψευσαμένους δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπήτη-
 5 σε. Ναὶ δὴ καὶ ὁ τοῦ κορυφαίου μὲν συνόμιλος, οὐκ ἐλάττοσι δὲ προεσβείοις τῶν ἄλλων μαθητῶν φέρων τὸ προνόμιον, Παῦλον λέγω πάλιν τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ λέγειν, «εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε», καὶ πάλιν, «Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλὰ κακά μοι ἐνε-
 10 δεῖξατο», ἀπολυθείη ἂν τῆς δοκούσης ἐναντιώσεως. Τὸ μὲν γὰρ δίκην δοῦναι τὸν ἠδίκηκότα ἐπαρᾶσθαι ὁ προπηλακισμὸς ποιεῖ καὶ ὁ πόλεμος τοῦ κηρύγματος, ὧν ἐπαίτιος καὶ Ἀλέξανδρος, τὸ δὲ εὐλογίαις ἀμείδεσθαι τοὺς ὑβριστάς, ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸν διωγμὸν παλαμῶνται διατέτακται.

15 κ'. Οὐκ ἄγνοῶ δὲ ὡς οὐκ ἀρᾶς ἐπέχειν λόγον τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ τὰς περὶ τοῦ χαλκέως φωνὰς ἐνιοί φασιν, ἀλλὰ πρόρρησιν μᾶλλον εἶναι τῶν μελλόντων αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτῳ δεινῶν καταλαμβάνειν δυσσεβοῦντά τε καὶ τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας πνέοντα πόλεμον· καὶ ταῦτα προανακηρύττειν καὶ ὑπογράφειν διὰ ῥημάτων τὸν κήρυκα, ἅμα
 20 μὲν τῆς τοσαύτης λύσεως τὸν ἀποστάτην ἀπάγοντα, ἅμα δὲ καὶ τοῖς συναθλοῦσιν εἰσάγοντα παραμύθιον, τὸ δοῦναι δίκην πάντως τὸν ἐπηρεαστήν, μηδὲ λαθεῖν ἐφ' οἷς ἔδρασε τὸ τῆς προνοίας ἀλάθητον, δι' ὧν καὶ τῶν πολλῶν τοὺς ὀκλάζοντας ἀνακτώμενόν τε καὶ πρὸς τὸ θαρρεῖν ἔστι συνορᾶν ἐπανάγοντα. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν μηδαμοῦ κατὰ
 25 τῶν ἐπιβουλεπόντων τῷ δόγματι μηδεμίαν εἶδον τοῖς ἀγίοις ἢ ἀγανάκτησιν ἢ ἐπιτίμησιν, οὐδ' αὐτὸς ἂν ἀποστροφὴν ἄλλην ἐποιοῦμένην τῆς νομιζομένης νυνὶ μάχης ἢ τὴν πρόρρησιν· ἀλλ' ὅ γε μάγος Ἐλύμας· πλήρης μὲν παντὸς δόλου, πλήρης δὲ ῥαδιουργίας, υἱὸς δὲ καταβοώμενος διαδόλου καὶ πάσης δικαιοσύνης ἐχθρός, καὶ δὴ καὶ αὐ-
 30 τὰς πικρῶς ἀφηρημένος τὰς ὄψεις, καὶ ὁ κεκονιαμένος τοίχος, εἴτε τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἔφερε τυπτομένῳ τῷ ἀθλητῇ γνώρισμα, εἴτε καὶ μὴ, καὶ ὅσα μὲν ἄλλα πρὸ βραχείος εἴρηται, ὅσα δὲ καὶ τῶν ῥηθέντων πλέον πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς φέρεται Γραφῆς. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα δὴ,

38. Ρωμ. 12, 14.

39. Β' Τιμ. 4, 14.

καὶ ἡμεῖς διδασκόμαστε νὰ συγχωροῦμε πολλές φορές τὰ ἁμαρτήματα ποὺ γίνονται σὲ μᾶς. Τὴν προσβολὴ ὅμως πρὸς τὸ Θεὸ οὔτε νὰ παραβλέψομε ἔχομε ἐντολή, οὔτε ἐκεῖνος τὴν παρέβλεψε, αὐτὸς ποὺ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔδειξαν ἀσέβεια καὶ σφετερίστηκαν τ' ἀφιερῶματα καὶ εἶπαν ψέματα στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ζήτησε γι' αὐτοὺς τὴν ἔσχατη ποινή. Τὸ ἴδιο βέβαια κάνει καὶ ὁ σύντροφος τοῦ κορυφαίου, ποὺ ἦταν τιμημένος μὲ ὄχι λιγότερες τιμὲς ἀπὸ τοὺς ἄλλους μαθητές, ἐννοῶ πάλι τὸν Παῦλο, τὸν δάσκαλο τῆς οἰκουμένης. Γιατὶ κι αὐτὸς ὁ θεῖος ἀπόστολος, ποὺ λέει, «Νὰ εὐλογεῖτε τοὺς διῶκτες σας, νὰ τοὺς εὐλογεῖτε καὶ νὰ μὴ τοὺς καταριέστε»³⁸, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη γράφει, «ὁ Ἀλέξανδρος ὁ σιδηρουργὸς μου προξένησε πολλὰ κακά»³⁹, μπορεῖ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ ἀντίθεση. Τὸ νὰ εὐχεται δηλαδή νὰ τιμωρηθεῖ ὁ ἄδικος, τὸ προκαλεῖ ὁ προπηλακισμὸς καὶ ὁ πόλεμος τοῦ κηρύγματος, ποὺ αἰτιὸς τοὺς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐχει ὀριστεῖ ὅμως νὰ ἀμείβονται μ' εὐλογίες οἱ ὑβριστὲς γιὰ ὅσα τοὺς κάνουν νὰ μηχανεύονται τὸ διωγμὸ ἐναντίον μας.

20. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ λόγια γιὰ τὸ σιδηρουργὸ δὲν ἔχουν θέση κατάρτας στὸ στόμα τοῦ θεσπέσιου Παύλου, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελοῦν πρόρρηση τῶν μελλοντικῶν δεινῶν, ποὺ τελικὰ θὰ τὸν καταλάβουν, ἕξαιτίας τῆς ἀσέβειάς του καὶ τοῦ πολέμου του ἐναντίον τῆς εὐσέβειας. Κι αὐτὰ εἶναι ποὺ προαναγγέλλει καὶ δηλώνει μὲ τὰ λόγια του ὁ κήρυκας, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὴ μὰ ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν τόση λύσσα τὸν ἀποστάτη, καὶ ταυτόχρονα προσφέρει καὶ παρηγορία στοὺς συναθλητὲς του, ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ τιμωρηθεῖ ὁ κακοῦργος καὶ δὲ θὰ διαφύγει τὴν ἀλάθητη Πρόνοια γιὰ ὅσα ἔπραξε, καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ἀνακτᾶ κι ὅσους ἀπὸ τοὺς πολλοὺς λιποψύχησαν, καὶ μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι τοὺς ξαναδίνει τὸ θάρρος. Ἐγὼ ὅμως, ἂν πουθενὰ δὲν εἶχα δεῖ καμμιά ἀγανάκτηση ἢ ἐπιτίμηση τῶν ἁγίων ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἐπιβουλεύονται τὴν πίστη, κι ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲ θὰ ἐξηγοῦσα ἀλλιῶς τὴ νομιζόμενη τώρα μάχη, παρὰ ὡς πρόρρηση. Ἀλλὰ βέβαια ὁ Ἐλύμας ὁ μάγος ἦταν γεμάτος ἀπὸ κάθε δόλο καὶ πλήρης ἀπὸ ἀπάτες· τὸν καταμαρτυροῦσαν ὡς υἱὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἦταν ἐχθρὸς κάθε δίκαιης πράξης⁴⁰, καὶ μάλιστα εἶχε χάσει κατὰ τρόπο ὀδυνηρὸ τὴν ὄρασή του, ὁ ἀσβεστωμένος ἐκεῖνος τοίχος⁴¹, εἴτε εἶχε τὸ γνῶρισμα τῆς ἀρχιερωσύνης, ὅταν ὁ ἀθλητὴς δεχόταν τὰ χτυπήματα, εἴτε ὄχι. Καὶ ὅσα βέβαια πρὶν ἀπὸ λίγο εἶπαμε καὶ ὅσα περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπαμε τὰ βρισκομε σὲ ὅλα τὰ μέρη

40. Πράξ. 13, 10.

41. Πράξ. 23, 3.

ταῦτα λαμπρῶς οὐ κοινήν οὐδ' ἀσφαλῆ τὴν διὰ τῆς προορήσεως καταφυγὴν μοι δεικνύουσι.

κα'. Πλὴν ἡμῖν οὐχ ἔρμηνείας νῦν ἀκρίβεια, παραδείγματα δὲ μόνον ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις γυμνάζεται, πραγματεύεται· ἐπεὶ καὶ 5 ἄλλην τινὰ οἶδα τοῦ προκειμένου ῥητοῦ διασάφειν, ἥτις καὶ τὴν ἀρὰν καὶ τὴν πρόορρησιν ἀποκλίνουσα, οὐδὲν χαλεπὸν οὐδ' ἐφύβριστον τῷ Ἀλεξάνδρῳ περιτίθει. Τὸν γὰρ Κύριον, ὅς ἐστι φιλανθρωπίας καὶ σωτηρίας πηγὴ, τοῦτον ἀποδιδόναί, φησί, τοῖς κακούργοις οὐ τιμωρούμενον τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ κολάζοντα, μεθιστῶντα δὲ 10 τῶν φαύλων ἔργων καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀμεινόνων προᾶξιν μεταρρυθμίζοντα. Ὁ τίνος ἂν εἶη ἀρᾶς; τίνος δὲ ποινὰς ἀναβοώσεως προορήσεως; Ἀλλ' οὖν, ὥσπερ καὶ θατέρα τῶν ἐπιβολῶν, οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ταύτῃ τὰ ἐφεξῆς διαμάχεσθαι· καὶ γὰρ ἐπάγει· «ὄν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις». Ἀλλ' ἐμποδῶν 15 μὲν τοῖς ἄλλοις ἴσως ἴσταται ταῦτα, συμφωνεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀρὰν τὸ χωρίον ἀναφέρουσι.

κβ'. Οὐκ ἐναντιώσεται δὲ ἡμῖν οὐδὲν οὔτε Στέφανος τῶν μαρτύρων πρῶτος, τοὺς φονευτὰς εὐλογίαις ἀλλ' οὐκ ἀραῖς ἀμυνόμενος, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ κοινὸς Δεσπότης ὑπὲρ τῶν σταυρούντων τὸν Πα- 20 τέρα ἐξιλεούμενος Ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ Σωτῆρος λόγος ἔχει τι καὶ τῆς παρούσης ἐρεῦνης θαθύτερόν τε καὶ μυστικώτερον, ὁ δὲ καλλίνικος μάρτυς πῶς ἡμῖν οὐ δι' ἀγῶνος ἐλεύσεται; ὅτι, τοὺς Ἰουδαίους βλέπων τοῖς κατ' αὐτοῦ θυμοῖς ἀναφλεγομένους καὶ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύον- 25 τας, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ὄλους τῷ φόνῳ βαπτίσαντας, αὐτὸς ἤδη λοιπὸν ἐπὶ πύλαις ἐστηκῶς τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, καιρὸν δὲ παραι- νέσεως πάντα τῆς μαιφονίας ἀποτεριχίζούσης, οὐδεμίαν τε ἐπιτίμη- σιν ἐνδιδούσης, τοῦτο μὲν ὅτι ἐπὶ ξυροῦ ἴστατο ἀκμῆς, τοῦτο δὲ ὅτι μηδεμία ὄνησις τοῖς οὕτω κεκρατημένοις ἐπιτίμησις ἢ παραίνεσις, ὁ 30 λοιπὸν ἦν, τὴν ἐσχάτην ὁ ἀθλητῆς ἐπὶ τοὺς φονευτὰς ἀρπάζει θερα- πείαν καὶ μὴ στήσαι αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν τὸν κοινὸν Δεσπότην ἐξαιτεῖ. Τίς οὗτος; Ὁ μακρὰν μὲν αὐτοῖς πρότερον νουθέτησιν καὶ δι- δασκαλίαν ἀποτείνας ὡς δ' ἀπειθεστέρους τε τοῖς παραινοῦσι λό- γοις καὶ μᾶλλον ἑώρα πρὸς δυσσέβειαν παροξυνομένους, τότε δὴ,

42. Β' Τιμ. 4, 15.

44. Λουκᾶ 23, 34.

43. Πράξ. 7, 60.

45. Πράξ. 7, 2-50.

τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἄλλὰ αὐτὰ βέβαια ὀλοκάθαρα μοῦ δείχνουν, ὅτι οὔτε κοινὴ εἶναι οὔτε ἀσφαλῆς ἢ καταφυγὴ στὴν πρόρρηση.

21. Ὅμως ἔμεῖς τώρα δὲν ἀπασχολούμαστε μὲ ἀκριβῆ ἑρμηνεία, ἀλλὰ μὲ παραδείγματα ζητημάτων μόνο, πού ἡ λύση τους δοκιμάζεται καὶ διαπραγματεύεται. Γιατὶ γνωρίζω καὶ ἄλλη διασάφηση τοῦ ἔξεταζόμενου ρητοῦ, ἢ ὁποῖα, ἀποφεύγοντας καὶ τὴν κατάρα καὶ τὴν πρόρρηση, δὲν ἐπιρρίπτει τίποτε βαρὺ καὶ ὑβριστικὸ ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Γιατὶ λέει, ὁ Κύριος, πού εἶναι ἡ πηγὴ φιλανθρωπίας καὶ σωτηρίας, αὐτὸς θὰ ἀποδώσει στοὺς κακούργους, ὄχι τιμωρώντας τὸ δικό του δημόσυργημα οὔτε βασανίζοντάς το, ἀλλὰ μεταθέτοντάς το ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα καὶ μεταβάλλοντάς το, ὥστε νὰ πράττει τὰ καλά. Τί κατάρα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτό; Καὶ τί πρόρρηση πού προαναγγέλλει ποινές; Ἄλλὰ βέβαια, ὅπως καὶ στὴν κάθε μία ἀπὸ τίς δύο ἐξηγήσεις, ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι καὶ σ' αὐτὴν διαμάχονται τὰ ἐπόμενα· γιατί προσθέτει· «Νὰ φυλάγεσαι καὶ σὺ ἀπὸ αὐτόν, γιατί πρόβαλε μεγάλη ἀντίσταση στὰ λόγια μου»⁴². Αὐτὰ ἴσως στέκονται ἐμπόδιο στὰ ἄλλα, ἀλλὰ μᾶλλον συμφωνεῖ τὸ χωρίο μὲ ὅσα ἀναφέρονται στὴν κατάρα.

22. Ὅμως δὲ θὰ σταθεῖ καθόλου ἀντίθετός μας οὔτε ὁ Στέφανος⁴³, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς μάρτυρες, πού ἀπέκρουσε τοὺς φονεῖς του μὲ εὐλογίες καὶ ὄχι μὲ κατάρες, οὔτε πρὶν ἀπὸ αὐτόν ὁ κοινὸς Κύριος, πού παρακαλοῦσε τὸν Πατέρα του νὰ δείξει εὐσπλαχνία πρὸς τοὺς σταυρωτὲς του⁴⁴. Ἄλλ' ὁ λόγος βέβαια τοῦ Σωτήρα ἔχει καὶ κάτι πιὸ βαθὺ καὶ πιὸ μυστικὸ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔρευνά μας, ὁ καλλίνικος ὁμως μάρτυρας πῶς δὲ θὰ συνηγορήσει μ' ἐμᾶς; Γιατὶ ἔβλεπε τοὺς Ἰουδαίους ξαναμμένους ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ μεθυσμένους ἀπὸ τὴν ἀνοησία τους καὶ βουτηγμένους ὀλόκληρους στὸ αἷμα, αὐτὸς ὡστόσο στεκόταν ἤδη στὶς πύλες τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, ἐνῶ ὁ βδελυρὸς φόνος ἀπομάκρυνε κάθε εὐκαιρία γιὰ παραινήσεις καὶ δὲν ἄφηνε περιθώρια ἐπιτίμησης, ἀπὸ τὴ μὰ γιατί στεκόταν στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί δὲν εἶχαν νὰ ὠφεληθοῦν καθόλου οἱ κυριαρχημένοι ἀπὸ τέτοιο πάθος ἀπὸ τὴν ἐπιτίμηση ἢ τὴν παραίνηση· αὐτὸ λοιπὸν πού ἀπέμενε, τὴν ἔσχατη θεραπεία γιὰ τοὺς φονεῖς του ἀρπάζει ὁ ἀθλητῆς καὶ παρακαλεῖ τὸν κοινὸ Κύριο ὅλων νὰ μὴν λογαριάσει εἰς ἄραρος τους τὴν ἁμαρτία τους. Ποιὸς εἶναι αὐτός; Αὐτὸς πού προηγουμένως τοὺς ἀπηύθυνε μακρὰ νουθεσία καὶ διδασκαλία⁴⁵. Καὶ καθὼς τοὺς ἔβλεπε νὰ μὴν ὑπακούουν στοὺς παραινετικούς λόγους καὶ νὰ ἀνάβει περισσότερο ἢ φλόγα τους πρὸς τὴν ἀσέβεια, τότε

τότε και μάλα δικαίως, και τοῖς ἐλέγχουσί τε και στηλιτεύουσι τούτους ὑποβαλῶν, ἀπεριτιμήτους τῆ καρδία και σκληροτραχήλους, φονεῖς τε και προδότας, και προγονικόν τὸ μίasma φέροντας, ἄτε δὴ προφητοκτόνων τέκνα, δεικνὺς ἅμα και ἀποκαλῶν. Ὡστε οὐ μόνον
 5 οὐδαμῶς ἡμῖν ὁ πλήρης χάριτος και σοφίας και Πνεύματος ἁγίου και δυνάμεως οὐ μὲν οὖν ἀνταγωνιστῆς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ και πάντων μάλιστα συναγωνιστῆς και ὑπέρμαχος. Εἰ δ' ὁ γνήσιος τοῦ Δεσπότη μαθητῆς και μαρτύρων πρῶτος δόξαν ἡμῖν τοῖς ἔργοις ἔδειξε μετελθὼν τὴν αὐτήν, δῆλον ὅτι και τὸν διδάσκαλον (ἵνα μὴ νῦν λέγω, «ὕμεῖς ἐκ
 10 τοῦ πατρὸς τοῦ διαδόλου ἐστέ», και, «γενεὰ πονηρὰ και μοιχαλὶς», και μυρία ἄλλα, ὧν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὑπεύθυνον), τὰ αὐτὰ και τελεσάμενον και διδάξαντα τὸν στεφανοδότην τῷ γνησίῳ μάλιστα τοῦ κηρύγματος και τῷ δι' αἵματος πόθῳ λαμπρῶς και ἀναμφιβόλως ὁ στεφανίτης παρέστησεν, καὶ ἐν εὐχῇ και συγγνώμῃ μετὰ προκαταβληθεῖσαν
 15 πᾶσαν ἄλλην προνοίας τε και φιλανθρωπίας μέθοδον ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους τοὺς διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτῷ ἐπανεγκόντας ἀνέφερεν.

καγ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως και τῆς παρουσίας μακρότερον ὑποθέσεως. Χωρὶς μέντοι γε τῶν προεκτεθέντων και παρὰ τὸ διττὸν τοῦ ὀνόματος συνταράξοι ἂν τις τὸ βούλημα τῆς Γραφῆς οὐκ ἐν ὀλίγοις
 20 Αὐτίκα «τὰ κακὰ και οὐκ ἔστιν ἃ μὴ κτίξει Κύριος»· και, «τῶν κακῶν πάλιν οὐδενός ἐστιν αἴτιος». Και πῶς ἂν συμβιθασθεῖ ταῦτα, εἰ μὴ τὸ διττὸν τῆς φωνῆς διαιτήσῃ; Κακὰ μὲν λέγεσθαι κυρίως τὰ ἁμαρτήματα, ὧν ἐστι και τὸ Θεῖον ἀναίτιον, κακὰ δὲ και τὰ λυποῦντα πάλιν και ἀβούλητα, νόσος και πενία και τραύματα, ἀκρίς και βροῦχος
 25 και ἐρυσίθη και κάμπη και χάλαζα, και ὅσα ἄλλα πολλάκις ἢ πρόνοια, τὰς τῶν πλημμελούντων ὁρμᾶς ἀναστέλλουσα και τῶν κηλίδων ἀποκαθαίρουσα, τοῖς ἐνόχοις ἐπαφιέναι και λέγεται και πιστεύεται οὐ κακύνουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐδὲ πρὸς τὸ χειρόν τὸ δημιούργημα μεταπλάττουσα (μὴ τι γένηται), ἀπάγουσα δὲ τῶν κακυνόντων μᾶλ
 30 λον και τῆ καταλλήλῳ τοῦ νοσοῦντος θεραπείᾳ τὸ ἠρωσθηκὸς τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἄμεινον ἐπανάγουσα.

Τοιοῦτον ἂν εἶη και τό, «παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῆ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ», και, «παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας», και,

46. Πράξ. 7, 51-53.

47. Πράξ. 6, 8. και 6, 3-5.

48. Ἰω. 8, 44.

49. Ματθ. 12, 39. 16, 4.

50. Ἀμώς 3, 6. Ἦσ. 45, 7. Σοφ. Σολ. 1, 13-14.

51. Ἰακ. 1, 13.

52. Ἰωήλ 1, 4, 2, 25.

53. Πράξ. 7, 42.

54. Ρωμ. 1, 26.

πιά, τότε, και πολύ δίκαια, τούς υποχρεώνει νὰ δεχτοῦν και τὰ ἐλεγκτικὰ και στηλιτευτικὰ λόγια του, ἀποδεικνύοντας κι ἀποκαλώντας τους ἀπερίτητους στην καρδιά και σκληροτράχηλους, φονιάδες και προδότες, πού τούς βαρύνει τὸ προγονικὸ μίasma, ἐπειδὴ ἦταν παιδιὰ ἐκείνων πού σκότωναν τούς προφήτες⁴⁶. "Ὡστε ὄχι μόνο δὲν εἶναι καθόλου ἀνταγωνιστὴς μας αὐτὸς ὁ γεμάτος ἀπὸ χάρη και σοφία και ἅγιο Πνεῦμα και δύναμη⁴⁷, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ εἶναι μεγάλος συναγωνιστὴς και ὑπέρμαχός μας. "Αν λοιπὸν ὁ γνήσιος μαθητὴς τοῦ Κυρίου μας και πρῶτος ἀπὸ τούς μάρτυρες ἔδειξε ὅτι ἀκολούθησε μὲ τὰ ἔργα του τὴν ἴδια τὴ δική μας πίστη, εἶναι φανερό ὅτι τὸ ἴδιο ἔκανε και ὁ δάσκαλος (νὰ μὴν ἀναφέρω τώρα τὰ, «ἐσεῖς κατὰγεστε ἀπὸ τὸν πατέρα σας τὸ διάβολο»⁴⁸, και «γενιὰ πονηρὴ και μοιχαλίδα»⁴⁹, και ἄπειρα ἄλλα, γιὰ τὰ ὁποῖα εὐθύνεται τὸ ἔθνος τοῦ Ἰουδαίων), τὰ ἴδια, πού ἔπραξε και δίδαξε ὁ στεφανοδότης, τόσο μὲ τὸ γνήσιο κήρυγμά του κυρίως, ὅσο και μὲ τὸν πόθο τῆς θυσίας, ἔδειξε και ὁ στεφανηφόρος λαμπρὰ και ἀναμφίβολα, ἔστω κι ἂν μὲ εὐχές και συγγνώμη, ἀφοῦ ἐξάντλησε κάθε ἄλλη μέθοδο πρόνοιας και φιλανθρωπίας, ὁ Σωτὴρας τοῦ ἀνθρώπινου γένους προέπεμπε ἐκείνους πού τοῦ προξένησαν τὸ θάνατο μὲ τὸ σταυρό.

23. "Ὁμως αὐτὰ εἶναι ἴσως ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ ἐξεταζόμενο θέμα μας. Χωρὶς ὅμως ὅσα ἔχουν προεκτεθεῖ κι ἐξαιτίας τῆς διπλῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος θὰ προκαλέσει κανεὶς σύγχυση στοὺς σκοπὸ τῆς Γραφῆς ὄχι σὲ λίγα σημεία. Γιὰ παράδειγμα: «δὲν ὑπάρχει κακὸ πού δὲν τὸ δημιουργεῖ ὁ Κύριος»⁵⁰, και «κανενὸς ἀπὸ τὰ κακὰ δὲν εἶναι αἷτιος ὁ Θεός»⁵¹. Πῶς μπορεῖ αὐτὰ νὰ συμβιβαστοῦν, ἂν δὲν διακριθεῖ τὸ διπλὸ νόημα τῆς λέξης; Κακὰ στην κυριολεξία εἶναι τὰ ἁμαρτήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα και ὁ Θεός εἶναι ἀναίτιος. Κακὰ ὅμως εἶναι ἐπίσης και ὅσα μᾶς λυποῦν και εἶναι ἀθέλητα, ὅπως νόσος, φτώχεια, τραύματα, ἢ ἀκρίδια, ὁ βροῦχος, ἢ ἐρυσίβη, ἢ κάμπια, τὸ χαλάζι και ὅσα ἄλλα⁵² πολλές φορές ἢ Πρόνοια, ἀναστελλοντας τις ὁρμὲς ἐκείνων πού παρανομοῦν και ἀποκαθαίροντας τους ἀπὸ τις κηλίδες, λέγεται και πιστεύεται ὅτι ἐπιτρέπει νὰ συμβοῦν στοὺς ἐνόχους. Δὲν ἐξαχρειώνει τούς ἀνθρώπους οὔτε μεταπλάθει τὸ δημιουργημά του πρὸς στοὺς χειρότερο (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ μάλλον, ἀπομακρύνοντας ἀπὸ ὅσα ἐξαχρειώνουν, μὲ τὴν κατάλληλη θεραπεία αὐτοῦ πού νοσεῖ ἐπαναφέρει τὴν ἁρρωστη γνώμη στοὺς καλύτερο.

Παρόμοιο εἶναι και τὸ, «τούς παρέδωσε νὰ λατρεύουν τὴ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ»⁵³, και «τούς παρέδωσε σὲ πάθη ἀτιμίας»⁵⁴, και «ἐπέτρεψε

«ἔδωκεν αὐτοῖς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν». Τῆς γὰρ φωνῆς τὸ ὁμώνυμον κἀνταῦθα, οὐ τυχὸν μὲν διακρίσεως, εἰς ἀτοπίαν συστρέφει τὸ νόημα (πῶς γὰρ καὶ πότε ψυχικὸν ὄμμα τυφλοῦ ὁ Θεός; πῶς δὲ πάθουσιν ὁ τούτων καθαιρέτης καὶ ἀσεβεία καὶ πλάνη 5 παραδίδωσι;), διακριθέντος δὲ τοῖς σημαινομένοις τοῦ ῥήματος, παντὸς ὁ λόγος σοφίσματος ἀπολύεται. Τὸ γὰρ, «παρέδωκε», σημαίνει μὲν καὶ τὸ ἐνεχείρισε καὶ παρέπεμψε, ἢ συνώθησε καὶ συνήλασε, σημαίνει δ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ μάλιστα γὰρ τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς καὶ τὸ συνεχώρησε, καθυψήκε καὶ ἐνέδωκεν, εἶασε φέρεσθαι ταῖς 10 ὁρμαῖς, ἀφῆκε τὸ ἐκούσιον αὐτοδέσποτον, καθ' ὃ σημαινόμενον ὑπειλημμένου τοῦ «παρέδωκεν», οὐδὲν τῶν παραλόγων ὄλως ὑφίσταται. Ἀφέλκει μὲν γὰρ τὸ Θεῖον νόμῳ φιλανθρωπίας καὶ προνοίας τῶν παθῶν καὶ ἁμαρτημάτων τὸ ἀνθρώπινον, ἐπειδὴν δὲ μοχθηρίας ὑπερβολῆ τὸ ἀναστελλόμενον τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος οὐκ ἀνέχοιτο 15 οὐδ' ἐθέλοι τῷ μεθέλκοντι πείθεσθαι, τότε δὴ, τότε ὑπενδίδωσι φέρεσθαι τῇ ῥύμῃ τὸ ἀπειθοῦν καὶ ἀφίησιν ἀποκεχρησθαι τῷ βουλήματι, ἵνα μὴ, ἐπὶ πλεόν ἀναστέλλων καὶ ἀναχαιτίζων τῆς ῥοπῆς, δόξῃ διαφθεῖρειν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ πρόνοια τοῖς ἀγνώμοσι καὶ ἀχαρίστοις εἰς ἔγκλημα περιτρέποιτο.

20 κδ. Κατὰ τοῦτο δὴ τὸ σημαινόμενον ἔθος ἐστὶ παραλαμβάνεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Γράμμασι τὸ «ἔδωκε» καὶ «παρέδωκε» καὶ εἴ τι τοιοῦτον, ὅπερ οὐδένα μῶμον οὐδὲ λαθὴν τῇ φιλανθρωπία καὶ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἠντιναοῦν, ὡς πᾶσιν ἐστὶ φανερόν, προσάπτει. Οὕτω λέγεται σκληροῦναι πάλιν τὴν καρδίαν Φαραῶ· οὐχ ὅτι λαθῶν 25 εἶκουσαν καὶ πειθομένην αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν, εἰς τὸ σκληρὸν καὶ ἀτέραμινον καὶ ἀπειθὲς μετεπλάσατο, ἀλλ' ὅτι μεθέλκων καὶ ἀνακόπτων τῆς ἀπειθείας καὶ τοῦ ἀντιτύπου φρονήματος, ἐπεῖπερ οὐδαμῶς εὗρεν ὑπενδιδόντα καὶ πρὸς πειθῶ μεθιστάμενον τὸν Αἰγύπτιον, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ποιοῦντα τοῦ ἀντιθέτου καὶ ἀντιτεταγμένου 30 βουλήματος, ὁ μηδαμοῦ φθείρων τὸ αὐτεξούσιον, ἀφῆκε τῇ γνώμῃ φέρεσθαι τὸν οὐ βουληθέντα πεισθῆναι τῇ κρείττονι. Εἶη δ' ἂν ἀπαῖδον οὐδὲν καὶ εἴ τις ἐνταῦθα τὸ «ἐσκληρυνεν» ἀντὶ τοῦ, σκληρὰν οὐσαν καὶ ἀπότομον αὐτὸς διὰ τῶν ἐπενεχθέντων σημείων μᾶλλον ἐξή-

νά τούς πιάσει μὰ νάρκη καὶ μάτια γιὰ νὰ μὴ βλέπουν»⁵⁵. Ἡ ὁμωνυμία τῆς λέξης κι ἐδῶ, ἂν δὲν διακριθεῖ, ὀδηγεῖ τὸ νόημα σὲ παράλογες ἐρμηνεῖες. Πῶς δηλαδή καὶ πότε τυφλώνει ὁ Θεὸς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς; Καὶ πῶς αὐτὸς πού καταστρέφει τὰ πάθη παραδίδει σ' αὐτὰ καὶ στὴν ἀσέβεια καὶ στὴν πλάνη; Ὅταν ὅμως διακριθοῦν οἱ σημασίες τῆς λέξης, ὁ λόγος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε σόφισμα. Τὸ “παρέδωσε” δηλαδή σημαίνει καὶ ἔδωσε στὸ χέρι καὶ παρέπεμψε ἢ ἔσπρωξε καὶ ὀδήγησε ὅλους μαζί. Σημαίνει ὅμως ἐξίσου καὶ κατὰ κύριο λόγο σύμφωνα μὲ τὴ βούληση τῆς Γραφῆς, συγκατένευσε, παραχώρησε καὶ ὑποχώρησε, τοὺς ἄφησε νὰ κινοῦνται σύμφωνα μὲ τὶς ὁρμές τους, ἄφησε τὴ θέλησή τους ἐλεύθερη. Ὅταν ἐκλάβομε τὸ “παρέδωκε” μ' αὐτὸ τὸ νόημα, δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπολύτως παράλογο. Ἀπομακρύνει δηλαδή τὸ Θεῖο μὲ τὸ νόμο τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς πρόνοιας ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰ ἁμαρτήματα τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν ὅμως ἀπὸ ὑπερβολικὴ κακία δὲν ἀνέχονται τὴν ἀναστολή πού προκαλοῦν ἢ εὐεργεσία καὶ ἢ χάρη καὶ δὲ θέλουν ν' ἀκολουθήσουν ἐκεῖνον πού τοὺς ἀπομακρύνει, τότε ἀκριβῶς ὑποχωρεῖ κι ἀφήνει ἐκεῖνον πού δὲν ὑπακούει ν' ἀκολουθεῖ τὴ φορά του, τὸν ἀφήνει νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ θέλησή του, ὥστε νὰ μὴ φανεῖ, ἀναστέλλοντας κι ἄλλο ἀκόμα καὶ ἀναχαιτίζοντας τὴ φορά του, ὅτι καταστρέφει τὸ αὐτεξούσιο, καὶ ἔτσι ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ πρόνοια μετατραπεῖ σὲ ἔγκλημα γιὰ τοὺς ἀγνώμονες καὶ τοὺς ἀχάριστους.

24. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια συνήθως λαμβάνομε στὴν ἁγία Γραφή τὸ “ἔδωσε”, καὶ “παρέδωσε” καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο, πράγμα πού, ὅπως εἶναι φανερό σὲ ὅλους, δὲν προσάπτει καμμιά κατὰκριση καὶ τὴν παραμικρὴ κατηγορία γιὰ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἴδια ἔννοια λέγεται πάλι ὅτι σκλήρυνε τὴν καρδιὰ τοῦ Φαραῶ⁵⁶. Ὅχι ὅτι πῆρε τὴν καρδιὰ του ὑπάκουη καὶ ὑποχωρητικὴ στὰ προστάγματά του καὶ τὴν μετέβαλε σὲ σκληρὴ καὶ ἄκαμπτη καὶ ἀνυποχώρητη, ἀλλὰ ἀποσύροντας καὶ σταματώντας τον ἀπὸ τὴν ἀνυπακοή καὶ τὸ ἀνυποχώρητο πνεῦμα, ἐπειδὴ δὲ βρῆκε μὲ κανένα τρόπο νὰ ὑποχωρεῖ καὶ νὰ μεταπείθεται ὁ Αἰγύπτιος, ἀλλὰ νὰ ἐπιτίθεται καὶ ν' ἀντιτάσσεται μὲ ὅλο τὸν ἑαυτό του, αὐτὸς πού δὲν παραβιάζει πουθενὰ τὸ αὐτεξούσιο, ἄφησε νὰ ἐνεργεῖ μὲ τὴ δική του γνώμη ἐκεῖνον πού δὲ θέλησε νὰ πειστεῖ στὴν καλύτερη. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀσύμφωνο, ἂν κάποιος τὸ «σκλήρυνε» ἐδῶ τὸ πάρει στὴ θέση τοῦ, ἐνῶ ἦταν σκληρὴ κι ἀπότομη ἡ καρδιὰ τοῦ Φαραῶ, αὐτὸς φανέρωσε ἀκόμα καλύτερα πῶς ἦταν τέτοια μὲ τὶς διάφο-

λεγξε, και την απείθειαν ἐθριάμβευσε και τὸ τῆς γνώμης ἀμείλικτόν τε και ἀνίατον, οὕτω τοῖς πᾶσιν οὕτω γνώριμόν τε και περιδότητον περιφανῶς ἐστηλίτευσεν. Ἡ γὰρ τῶν θαυμάτων ὑπερβολή, παρακλήσεως και πειθοῦς ἀπάσης τοὺς νόμους νικῶσα, τοῦ Φαραῶ δὲ τῆς
5 γνώμης ἐλαττουμένη, πῶς οὐκ ἀνυπέβλητον αὐτοῦ και ἀθεράπευτον τὴν σκληροκαρδίαν παρίστησιν; Οὕτω μὲν οὖν τό, «ἔδωκεν ὁ Θεός», και, «παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας», και, «ἐσκήρυνε τὴν καρδίαν Φαραῶ», πᾶσαν συκοφαντίας ἐκφεύγει περιδρομὴν και δεινότητα

κε'. Τί δὲ τὰ ἄλλα με δεῖ τῶν ὁμωνύμων ἐπέρχεσθαι, ὅπου γε και ἡ
10 «τίς» συλλαβή, τοὺς τῆς διαστολῆς λανθάνουσα νόμους, οὐ τὴν τυχοῦσαν σύγχυσιν και ταραχὴν τοῖς μηδὲν τούτων ἐπικοινωνοῦσιν εἰσάγει; Και γὰρ δηλοῖ μὲν αὐτὸ τοῦτο και τὸ ἀνὰ χεῖρα τὴν ἐρώτησιν, συμφθέγγεται δὲ και τῶν ἀποφάσεων, ἥτις αὐτῶ μάλιστα διαμάχεται, τῇ «οὐδεῖς». Ἄλλοτε δὲ τὸ ἀόριστον σημαίνει, οὐ μὴν οὐδὲ
15 θαυμασμοῦ και καταπλήξεως τάξιν ἀπαρνεῖται, ἀλλὰ και πρὸς τὸ σπάνιον ὑποφέρειαι, ἐπιτίμησιν δὲ πάλιν ἔσθ' ὅτε και ἀμηχανίαν και διαπόρησιν μηνύει· ὅτι δὲ και προσδιορισμὸς τοῖς φιλοσοφοῦσι καθωμίληται, οὐδὲ τὴν εὐτέλειαν οὐδὲ τοιαῦτα ἕτερα παρατρέχει. Και τῶν παραδειγμάτων τὰ ἱερὰ γέμει Γράμματα, ἅπερ, εἴ τις μὴ φιλοκρι-
20 νήσειε, μηδ' ἐκάστῳ τῆς φωνῆς τὸ προσῆκον ἀπονέμοι, οὐδὲ λόγου δεῖ, πλάνης ὄσης τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀναπλήσει. Και τοῦτο κατάδηλον ἀπ' αὐτῆς γε τῆς τῶν ῥημάτων παραθέσεως. Αὐτίκα τό, «τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;», και τό, «τίς εἶ σύ, ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμπασιν ἡμᾶς;» και ὅσα τοιαῦτα ἐρώτησίν τε δηλοῦσι
25 και οὐδεμίαν ἀπορίαν κινουῦσιν. Εἰ δὲ τις διὰ τὴν τῆς φωνῆς ὁμοιότητα, και τό, «τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;», και, «τίς προέδωκεν αὐτῶ και ἀνταποδοθήσεται αὐτῶ;», και, «τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται, και οὐκ ὄψεται θάνατον;»· εἴ τις οὖν και ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς φωνῆς πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκ-
30 διάσοιτο, πολὺ ἂν τῆς ἀληθείας ἀποσφαλείη. Ταῦτα γὰρ, τὴν τῆς ἀποφάσεως ἐπέχοντα δύναμιν, τὴν τῆς ἐρωτήσεως οὐκ ἀναδέχεται τάξιν. Οὐδεῖς γὰρ οὔτε νοῦν ἔγνω Κυρίου, οὔτε σύμβουλος αὐτοῦ γέγονεν, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδ' ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται και οὐκ ὄψεται θάνατον· οὐδ' ἕτέρῳ δὲ πάλιν τῶν εἰρημένων συμφέρεται, εἰ και τῇ

57. Τίς = ποιός; (οὐδεῖς τίς) = κανένας = κάποιος. Τέτοια λέξη πολυσήμαντη δὲν ἔχομε στὴ νεοελληνικὴ. 58. Ψαλμ. 23, 8. 10. 59. Ἰω. 1, 22. 60. Ρωμ. 11, 34.

ρες θαυματουργίες του και διαπόμπευσε τὴν ἀνυπακοή του, στηλιτεύοντας ἔτσι περίλαμπρα τὴν ἀθεράπευτη σκληρότητα τῆς γνώμης του, πού δὲν ἦταν ἀκόμα γνωστὴ καὶ διαδιδομένη σὲ ὄλους. Γιατὶ τὰ ὑπερβολικὰ θαύματα, νικώντας τοὺς νόμους κάθε προτροπῆς καὶ πειθοῦς, κατώτερα ὅμως ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ Φαραώ, πῶς δὲν παρουσιάζουν ἀνυπέροβλητη καὶ ἀγιάτρευτη τὴ σκληροκαρδία του; Ἔτσι λοιπὸν τό, «ἔδωσε ὁ Θεός», καὶ «παρέδωσε σὲ πάθη ἀτιμίας», καὶ «σκήρυνε τὴν καρδιά τοῦ Φαραώ», ξεφεύγουν κάθε παγίδα συκοφαντίας καὶ παράλογης ἐρμηνείας.

25. Καὶ τί χρειάζεται ν' ἀναφερθῶ στὰ ἄλλα ὁμώνυμα, τὴ στιγμή πού καὶ ἡ λεξούλα «τίς», πού λέγεται πέρα ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς διάκρισης, προκαλεῖ, σὲ ὅσους δὲν ἔχουν σχέση μ' αὐτά, ὄχι τυχαία σύγχυση καὶ ταραχή; Γιατὶ καὶ αὐτὴ ἡ λέξη δηλώνει ταυτόχρονα τὴν ἐρώτηση, ἀλλὰ συνάπτεται καὶ μὲ τὴ λέξη “οὐδείς” τῶν ἀρνήσεων, πού ἀντιμάχεται τὸ προηγούμενο νόημά της⁵⁷. Ἄλλοτε σημαίνει τὸ ἀόριστο, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἐκφράσει καὶ τὸ θαυμασμό καὶ τὴν κατάπληξη, καὶ ἀκόμα νὰ δηλώσει καὶ τὸ σπάνιο καὶ κάποιες φορές πάλι καὶ τὴν ἐπιτίμηση καὶ τὴν ἀμηχανία καὶ τὴν ἀπορία. Κι ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους καὶ ὡς προσδιορισμός, δὲν παραλείπει οὔτε τὴν εὐτέλεια οὔτε ἄλλα παρόμοια. Ἡ ἀγία Γραφή εἶναι γεμάτη ἀπὸ παραδείγματα. Αὐτὰ ἂν δὲν τὰ διαχωρίσει κανεὶς καὶ δὲν ἀποδώσει στὸ καθένα τὸ νόημα πού πρέπει, οὔτε κὰν χρειάζεται νὰ ποῦμε μὲ πόση πλάνη θὰ γεμίσει τοὺς λογισμοὺς του. Κι αὐτὸ εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν ἴδιων τῶν λόγων. Γιὰ παράδειγμα τό, «Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ἐδῶ ὁ βασιλιάς τῆς δόξας;»⁵⁸, καὶ τὸ «Ποιὸς εἶσαι ἐσύ, γιὰ νὰ μεταφέρουμε κάποια ἀπάντηση σ' ἐκείνους πού μᾶς ἔστειλαν;»⁵⁹, καὶ ὅσα παρόμοια δηλώνουν ἐρώτηση καὶ δὲ δημιουργοῦν καμμιά ἀπορία. Κι ἂν κάποιος ἐξαιτίας τῆς ὁμοιότητος τῆς λέξης καὶ τὸ «Ποιὸς κατάλαβε τὴ σκέψη τοῦ Κυρίου; Ἡ ποιὸς ἔγινε σύμβουλος του;»⁶⁰, καὶ «Ποιὸς ἄνθρωπος τοῦ ἔδωσε πρῶτος καὶ θὰ τοῦ ἀνταποδώσει;»⁶¹, καὶ «Ποιὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού θὰ ζήσει καὶ δὲ θὰ δεῖ θάνατο;»⁶². Ἄν λοιπὸν κάποιος κι αὐτὰ τὰ χωρῖα ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τύπου φωνῆς τὰ χρησιμοποιήσῃ ἐκδιάζοντάς τα μὲ τὸ ἴδιο νόημα, θ' ἀστοχήσῃ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ αὐτὰ, ἔχοντας θέση ἀρνήσεως, δὲν ἀποδέχονται τὸν τύπο τῆς ἐρώτησης. Γιατὶ κανένας οὔτε τὴ σκέψη τοῦ Κυρίου κατάλαβε οὔτε κι ἔγινε σύμβουλος του, ἀλλ' οὔτε βέβαια ὑπάρχει καὶ ἄνθρωπος πού θὰ ζήσει καὶ δὲ θὰ πεθάνει. Οὔτε πάλι συμφωνεῖ μὲ ἓνα ἀπὸ

61. Ρωμ. 11, 35.

62. Ψαλμ. 88, 49.

προόδω τοῦ ῥήματος οὐ διήλλακται· οὐδὲ τό, «ἄνθρωπός τις ἦν ἐν
 χώρα Αὐσίτιδι», καὶ «ἄνθρωπός τις κατέβαινε ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς
 Ἱεριχώ»· τὸ γὰρ ἀόριστον ἢ φωνὴ νυνὶ σημαίνει, τῶν ἄλλων ἀποστή-
 5 σασα ὡσπερ καὶ τό, «εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύ-
 σονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», τὴν τοῦ
 προσδιορισμοῦ χρεῖαν ἀναπληροῦν. Ἀρκεῖ γὰρ καὶ μνήμη μόνον
 ἐνὸς παραδείγματος τὴν χρῆσιν ἐπιδειῖσαι τῆς φωνῆς, ὡς οὐδενὶ τῶν
 προτεταγμένων συμβιδάσεται.

κς'. Τίνα δ' ἂν ἔχοι κοινωνίαν πρὸς τὰ προλαβόντα, εἰ καὶ τῆς φω-
 10 νῆς ἀπαράλλακτος ὁ ἦχος, τό, «τίς ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυμνὸς εἶ;», καί,
 «τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς;», καί, «τίς εἶ σὺ ὁ
 κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;», καί, «τίς ἐπάταξε τὸν Ἀθιμέλεχ υἱὸν Ἱε-
 ροδοάμ;», καί, «τίς ἐστὶν οὗτος ὁ κρύπτων με δουλήν;». Ταῦτα γὰρ εἰς
 ἀγανάκτησιν μὲν καὶ ἐπιτίμησιν ἀφορῶσιν, οὐδὲν δὲ ὅμοιον τῶν προ-
 15 δεδηλωμένων παριστώσιν. Εἰ δέ τις καὶ ταῦτα εἰς τὸν τῆς ἐρωτήσεως
 μεθελκύσει νόμον, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἄλλα λέγω, ἀγνοίαν τε κατηγορή-
 σοι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ καταμέμφεσθαι τὰς πράξεις διὰ τῆς φωνῆς, ἀλ-
 λά μαθεῖν ζητεῖν ἐξ ἀγνοίας τὸν παρασχόντα τὴν τοῦ προᾶξαι ἄδειαν.
 Ναὶ δὴ καὶ τό, «τίς εἰμι ἐγώ, Κύριός μου, Κύριος, καὶ τίς ἐστὶν ὁ οἶκος
 20 τοῦ πατρός μου;», ἐπὶ τοσοῦτον ἐμφανεστάτην φέρει τὴν παραλλα-
 γήν, ἐφ' ὅσον ἀπαράλλακτον προάγει τὴν φωνήν· εὐτελείας γὰρ ὁμο-
 λογίαν ἰδίας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας γνώμην ἀναφαίνει· οὐ
 μὲν εἰς ἐρώτησιν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πρὸς ἐπιτίμησιν ἢ ἀγανάκτησιν ἢ
 πρὸς ἄλλο τι τῶν προειρημένων τὸν λογισμὸν διαδιδάσκει.

25 κς'. Τὸ μέντοι σπάνιον, εἴπερ τι ὄλωσ, δηλοῖ τό, «τίς σοφός, καὶ
 φυλάξει ταῦτα;», καὶ τό, «τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;», καί, «ὁ βρα-
 χίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;». Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οὖν γέ-
 τινες καὶ πεπιστεύκασι, καὶ τὴν φρουρητικὴν τε καὶ κυβερνητικὴν
 καὶ παντοκρατορικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς καὶ τῆς
 30 περὶ τὸ σύμπαν εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας συνιδεῖν ἠξιώθησαν, καὶ
 τῆς ἐκεῖθεν μαρμαρυγῆς ταῖς λαμπηδόσι τὸν νοῦν ἐλλαμφθῆναι. Πῶς
 δ' αὐτίκα τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκπληξιν οὐκ ἀφήσιν ὁ λέγων, «τίς οὗτος
 ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ;», καί, «τίς ἐστὶν οὗτος, ὅτι καὶ ἡ θάλασσα

63. Ἰωβ 1, 1. 64. Λουκᾶ 10, 30. 65. Λουκᾶ 9, 27. Ματθ. 16, 28. Μάρκ. 9, 1.
 66. Γεν. 3, 11. 67. Ἐξ. 2, 14. 68. Ρωμ. 14, 4.
 69. Β' Βασ. 11, 21. 70. Ἰωβ 38, 2. 42, 3. 71. Β' Βασ. 7, 18.

ὅσα ἀναφέραμε ἂν καὶ δὲν παράλλασσει στὴν ἐκφορὰ τῆς λέξης. Οὔτε τὸ «ὑπῆρχε κάποιος ποὺ ζοῦσε στὴν Αὐσίτιδα χώρα»⁶³, καὶ «κάποιος ἄνθρωπος κατέβαινε ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὴν Ἱεριχώ»⁶⁴· γιατί ἡ λέξη ἐδῶ ἔχει ἀοριστολογικὴ σημασία ἀπομακρυνόμενη ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ὅπως κι αὐτό, «εἶναι κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται ἐδῶ, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ πεθάνουν ὥσπου νὰ δοῦν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»⁶⁵, ποὺ ἀναπληρώνει τὴ θέση τοῦ προσδιορισμοῦ. Φτάνει δηλαδὴ καὶ ἡ μνήμη μόνο ἑνὸς παραδείγματος νὰ δείξει τὴ χρῆση τῆς λέξης, ὅτι δὲ συμφωνεῖ μὲ κανένα ἀπὸ ὅσα ἔχουν προαναφερθεῖ.

26. Τί σχέση ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἔχει μὲ τὰ προηγούμενα, ἂν καὶ εἶναι ἀπαράλλαχτος ὁ ἦχος τῆς φωνῆς, τὸ χωρίο, «ποιὸς σοῦ εἶπε πῶς εἶσαι γυμνός;»⁶⁶, καὶ «ποιὸς σέ ὄρισε ἄρχοντα καὶ δικαστὴ μάς;»⁶⁷, καὶ «ποιὸς εἶσαι ἐσὺ ποὺ κρίνεις τὸν ὑπηρέτη τοῦ ἄλλου;»⁶⁸, καὶ «ποιὸς χτύπησε τὸν Ἀδιμέλεχ, τὸν γιὸ τοῦ Ἱεροβοάμ;»⁶⁹, καὶ «ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ μοῦ κρῦβει τὴ σκέψη του;»⁷⁰. Αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ ἀγανάκτηση καὶ ἐπιτίμηση, καὶ δὲ σημαίνουν κανένα ἀπὸ ὅσα προδηλώσαμε. Ἄν ὅμως κι αὐτὰ τὰ ὑπαγάγει κανεὶς στὸν κανόνα τῆς ἐρώτησης, γιὰ νὰ μὴν πῶ τὰ ἄλλα, θ' ἀποδώσει ἄγνοια στὸ Θεό, καὶ τότε δὲ μέμφεται τὶς πράξεις τῶν ἄλλων μὲ αὐτὰ τὰ λόγια, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ μάθει γιατί τὸν ἀγνοεῖ αὐτὸν ποὺ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ πράξει. Ὅμοια βέβαια κι αὐτό· «Ποιὸς εἶμαι ἐγώ, Κύριέ μου, Κύριε, καὶ ποιὸ εἶναι τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου (ἢ καταγωγὴ μου);»⁷¹ ποὺ ἔχει τόσο φανερὴ τὴν παραλλαγή, ὅσο ἀπαράλλαχτα διατυπώνει τὰ λόγια. Γιατὶ δείχνει τὴν ὁμολογία τῆς ἴδιας του τῆς ταπεινότητος καὶ τὴ διάθεση τῆς εὐχαριστίας τοῦ πρὸς τὸν Θεό. Δὲ μεταφέρει τὴ σκέψη μας στὴν ἐρώτηση, οὔτε πολὺ περισσότερο στὴν ἐπιτίμηση ἢ τὴν ἀγανάκτηση ἢ σὲ κάτι ἄλλο ἀπὸ ὅσα εἶπαμε.

27. Τὴ σπανιότητα ὅμως περισσότερο ἀπὸ ἄλλα δηλώνει τὸ χωρίο· «ποιὸς εἶναι σοφὸς καὶ θὰ τὰ φυλάξει αὐτά;»⁷², καὶ «ποιὸς πίστεψε στὸ κῆρυγμά μας, καὶ ἡ δύναμη τοῦ Κυρίου σὲ ποιὸν ἀποκαλύφθηκε;»⁷³. Γιατί, ἂν ὄχι ὅλοι, μερικοὶ ὅμως ἔχουν πιστέψει καὶ ἀξιώθηκαν ν' ἀντιληφθοῦν τὴ φρουρητικὴ καὶ κυβερνητικὴ καὶ παντοκρατορικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν εὐεργεσία καὶ τὴν πρόνοια γι' αὐτοὺς καὶ τὸ σύμπαν καὶ νὰ φωτισεῖ ὁ νοῦς τους ἀπὸ τὶς λαμπηδόνες τῆς ἐκεῖ φωταύγειας. Πῶς πάλι εἶναι ἄσχετος μὲ τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἐκπληξὴ αὐτὸς ποὺ λέει, «ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἐδώμ;»⁷⁴, καὶ «ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ καὶ ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπακούουν σ' αὐτόν;»⁷⁵· γιατί αὐτὸ τὸ

72. Ψαλμ. 106, 43. 73. Ἦσ. 53, 1. Ἰω. 12, 38. 74. Ἦσ. 63, 1. 75. Μάρκ. 4, 41.

καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπακούουσιν αὐτῶ;», ὅπερ οὐδεμία τῶν προτεταγμένων φωνῶν οὐ μὲν οὖν οὐκ εἶχεν ἰσχὺν σημαίνειν. Προσθεῖη δ' ἄν τις τοῖς εἰρημένοις καὶ τό, «τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ;», καί, «τίς ἂν με θείη κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν;», καί, «ταλαιπῶρος ἐγὼ 5 ἄνθρωπος! τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;». Εὐχῆς μὲν γὰρ καταφυγὴν ἐξ ἀμηχανίας τὰ εἰρημένα δηλώσει, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν προδιεσταλμένων συνενεχθεῖη· καὶ ἀπαλλαγῆς μὲν ἐξαίτησιν τῶν συνεχόντων, οὐ μὴν ἐρώτησιν οὐδὲ προσδιορισμὸν οὐδὲ τὸ ἀόριστον οὐδ' ἐπιτίμησιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σπάνιον, ἀλλ' οὐδὲ 10 εὐχαριστίαν ἢ εὐτέλειαν, οὐδὲ θαῦμα καὶ ἔκπληξιν ὑπογράφει.

κη'. Σὺ δέ μοι κάκεῖνο προσεπιζήτει, τό, «τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαάβ;», καί, «τίνα ἀποστελῶ καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν;». Φαντασίαν μὲν γὰρ παρέχεται ὡς δυνατὸν ὑφ' ἐν τῶν προδιευκρινημένων ἀναχθῆναι, οὐ μὴν γε καὶ τῇ ἀληθείᾳ πάροδον εὐρίσκει, ἀλλὰ 15 προκλητικῆς μᾶλλον ἐστὶ διανοίας, ἢ ἑτέρου τινὸς τύπον διασώσει. Τὸ δέ, «τίς γὰρ μου ἢ ἰσχὺς, ὅτι ὑπομένω; ἢ τίς μου ὁ χρόνος, ὅτι ἀνέχομαι;», πῶς οὐκ ἕτερόν τι σημαίνόμενον ἐπιζητήσει, δι' οὗ τὸ ἐκείνου θούλημα οὐκ ἐξυβρίσοι; Τὸ γὰρ βραχὺ καὶ ἄτονον καὶ ὀλιγοχρόνιον τοῦ θίου καὶ τῆς ἰσχύος ὃ τῇ ταλαιπωρίᾳ ἐκτροχωθεῖς παρα- 20 στῆσαι βουληθεῖς, διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἐκεῖνά τε ἅμα καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοφυρόμενον νοῦν καὶ ἀπειρηκότα ἀναπτύσσει. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό, «τίς ἄρα γνοίη, ὅτι εὐροῖμι αὐτόν;», καὶ τό, «τίς οἶδεν εἰ ἐπιστρέψοι;», κατὰ διαπόρησιν εἰρημένα, εἰ οὕτω προσληφθεῖη, οὐδὲν μὲν τὴν διάνοιαν ἀμαυρώσει, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν τὸν ἀκρο- 25 ατὴν περιτρέψει· ἐκπεσόντα δὲ τῆς τοιαύτης σημασίας, οὐδὲν ἔλαττον, ἢ ὅπερ ἐβούλετο δηλοῦν ὀρθότης τοῦ σημαινομένου, ἀπορίας αὐτὸν ἀναπλήσει. Καὶ οὐ ταύτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰς διαφορὰς τῆς προκειμένης φωνῆς παραλελειμμένας ὃ βουλόμενος τὴν ἱερὰν ἀναλεγόμενος Γραφὴν εὐρήσει, ἅς οὐδὲν ἔργον οὔτε αὐτὸν λαβεῖν 30 οὔτε τοῖς ἄλλοις ἐκκαλύψαι.

κθ'. Οὐ μόνον δὲ μία λέξις, καὶ τότε βραχεῖα, κατὰ πολλῶν μὲν ὑποκειμένων φερομένη, οὐ προσφυῶς δὲ παραλαμβανομένη, τὸν

76. Ἱερ. 9, 1.

79. Γ Βασ. 22, 20.

77. Ἱωβ 29, 2.

80. Ἱσ. 6, 8.

78. Ρωμ. 7, 24.

81. Ἱωβ 6, 11.

νόημα δὲν εἶχε τῆ δύναμη νὰ τὸ δώσει καμμιά ἀπὸ τὶς προηγουμένες ἐκφράσεις. Σὲ ὅσα εἶπαμε μπορεῖ νὰ προσθέσει κανεὶς κι αὐτό· «ποιὸς θὰ βάλλει στὸ κεφάλι μου νερό;»⁷⁶, καὶ «καὶ ποιὸς θὰ μὲ μεταφέρει στὶς προηγουμένες μέρες τοῦ χρόνου;»⁷⁷, καὶ «ταλαιπῶρος ἐγὼ ἄνθρωπος! Ποιὸς θὰ μὲ σώσει ἀπὸ τὸ σῶμα αὐτὸ τὸ ὑποταγμένο στὸ θάνατο;»⁷⁸. Καταφυγὴ στὴν εὐχὴ ἀπὸ ἀμηχανία θὰ δηλώσουν αὐτὰ πού εἶπαμε καὶ δὲ θὰ συμφωνήσουν μὲ κανένα ἀπὸ ὅσα διακρίναμε προηγουμένως. Καὶ ἀκόμα ἀποτελοῦν αἴτηση ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ δεινὰ πού μᾶς πιέζουν, ὄχι ὅμως ἐρώτηση οὔτε προσδιορισμό, οὔτε ἀοριστολογία, οὔτε ἐπιτίμηση, ἀλλ' οὔτε καὶ σπανιότητα, οὔτε εὐχαριστία ἢ ταπεινώση, οὔτε θαυμασμὸ καὶ ἐκπληξη.

28. Σὺ ὅμως, σὲ παρακαλῶ, ἐξέτασε ἐπιπλέον καὶ αὐτό· «ποιὸς θ' ἀπατήσει τὸν Ἀχαάβ;»⁷⁹, καὶ «ποιὸν θ' ἀποστείλω, καὶ ποιὸς θὰ πορευθεῖ πρὸς τὸ λαό;»⁸⁰. Δίνουν βέβαια κάποια ὑποψία, ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναχθοῦν σὲ ἓνα ἀπὸ ὅσα ἐξετάσαμε προηγουμένως, ἀλλὰ δὲν πλησιάζουν καὶ τὴν ἀλήθεια· ἔχουν μᾶλλον προκλητικὸ νόημα, παρὰ διασώζουν τὸν τύπο κάποιου ἄλλου. Ἐπίσης καὶ τὸ, «ποιὰ εἶναι ἡ δύναμή μου πού μὲ κάνει νὰ ὑπομένω; ἢ ποιὸ τὸ χρονικὸ διάστημα πού θὰ δείχνω ἀνοχή;»⁸¹, πῶς δὲ θὰ ζητήσῃ κάποιο ἄλλο νόημα, μὲ τὸ ὁποῖο δὲ θὰ προσβάλλει τὸ θέλημα ἐκείνου; Γιατί, θέλοντας νὰ παραστήσῃ, ἐκεῖνος πού βασανίστηκε ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία, τὴ συντομία καὶ τὴν ἀδυναμία καὶ τὸ ὀλιγοχρόνιο τοῦ βίου καὶ τῆς δύναμης, μὲ τὶς λέξεις αὐτὲς ἀποκαλύπτει ἐκεῖνα καὶ ταυτόχρονα καὶ τὸ νοῦ πού γι' αὐτὰ θρηνεῖ καὶ ἔχει ἀποκάμει. Ἄλλὰ κι αὐτό, «ποιὸς θὰ γνωρίσει λοιπὸν ὅτι θὰ τὸν βρῶ;»⁸², καὶ τὸ «ποιὸς ξέρει ἂν θὰ ἐπιστρέψῃ;»⁸³, πού ἔχουν λεχθεῖ μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀπορίας, ἂν ἐκληφθοῦν μ' αὐτὴ τὴ σημασία, δὲ θὰ θολώσουν καθόλου τὸ νόημα καὶ δὲ θὰ ὀδηγήσουν σὲ καμμιά ἀμφιβολία τὸν ἀκροατή. Ἄν ὅμως δὲν τοὺς δοθεῖ αὐτὴ ἡ σημασία, θὰ τὸν γεμίσουν μὲ ἀπορία καθόλου λιγότερη ἀπὸ ὅ,τι ἤθελε νὰ δηλώσει ἡ ὀρθὴ ἀπόδοση τοῦ νοήματος. Καὶ βέβαια δὲ θὰ βρεῖ ὅποιος θέλει αὐτὲς μόνο τὶς διαφορὲς τῆς λέξης πού ἐξετάζομε, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες πού ἔχουν παραλειφθεῖ ἀπὸ μᾶς φυλλομετρώντας τὴν ἁγία Γραφή, πού δὲν εἶναι δύσκολο ἔργο νὰ τὶς βρεῖ αὐτὸς καὶ νὰ τὶς παρουσιάσῃ στοὺς ἄλλους.

29. Καὶ δὲν εἶναι μιὰ λέξη μόνο καὶ τότε βραχεία, πού πηγαίνει σὲ πολλὰ ὑποκείμενα, ἀλλὰ δὲν κατανοεῖται ὅπως πρέπει, πού θολώνει καὶ

82. Ἰωβ 23, 3.

83. Ἰωήλ 3, 9.

νοῦν τῶν ὀρθῶς ἐχόντων ἐπιθολοῖ καὶ διαταράττει, ἀλλὰ καὶ γραμ-
 ματος παραλλαγὴ ἢ πρόσθεσις καὶ ἀφαίρεσις, εἰ καὶ μὴ χαλεπὸν
 ἀποσκευάσαι, ὅμως ἄτοπὸν τι ἀπαντᾶν εἴωθε παρασκευάζειν. Καὶ
 ἵνα νῦν ἐάσω τὰ ἄλλα, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ «ἐκτησεν» εἴ τις μηχανόμενον
 5 διὰ τοῦ βραχυνομένου καὶ γράψειε καὶ νοήσειεν ἐν τῷ, «Κύριος
 ἔκτησέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ», εἶτα πρὸς τὴν τοῦ Ἀ-
 ρείου γνώμην ἀποκλίνοι, κατὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος τὴν γλῶσσαν
 ὀξύνοι, οὐ τὸ δύσφημον πολλαχῶς μὲν ἐρραπίζειν καὶ διελέγχειν
 ῥᾶον, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ ὅτι τὸ «ἐκτησεν» οὐ τῆς διὰ τοῦ ἰῶτα
 10 γραμμῆς, διὰ δὲ τῆς τοῦ ἦτα προφερόμενον ὁ ὑποδεικνύς ἀνακαλύ-
 πτων, εἰς σιγὴν αἰσχύνης τοῦ αἰρετικοῦ φρονήματος τὸ λάλον θρά-
 σος συνελᾶσει. Ἡ γὰρ μετὰ τοῦ μεγέθους προιοῦσα λέξις οὐκ ἐ-
 λαττοῖ τὴν φύσιν, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ συστέλλει πρὸς τὸ βραχύτερον,
 οὐδὲ εἰς κτίσμα τὴν ἄκτιστον οὐσίαν κατάγει (μὴ τι γένηται), οἰκειώ-
 15 σιν δὲ μᾶλλον καὶ πρόσληψιν καὶ κοινωνίαν τῶν ὁμοφυῶν Πατρὸς
 ὑπογράφει καὶ Υἱοῦ Ὁ γὰρ διαστατῶς πανταχοῦ συνῶν τῷ γεννή-
 ματι γεννήτωρ, καὶ μηδὲν ἀπότομον καὶ διηρημένον τῆς ἐκείνου
 βουλής καὶ γνώμης κατὰ δημιουργίαν μηδὲ κατὰ πρόνοιαν πράτ-
 των, δῆλον ὅτι μετ' οἰκειώσεως καὶ προσλήψεως τῶν βουλευμάτων
 20 τῶν τοῦ Υἱοῦ πάντα ἂν καὶ προαγάγοι καὶ προνοίας ἀξιῶση. Οἷς
 γὰρ ἀπαράλλακτον καὶ κοινὸν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ φύσις καὶ ἐξουσία,
 τούτοις δηλονότι καὶ τὸ δημιουργεῖν καὶ προάγειν, ἀμέριστόν τε καὶ
 ἀδιάστατον καὶ παραλλαγὴν τῆς γνώμης οὐ φέρον οὐδεμίαν. Ὁ καὶ
 ἡ παροῦσα συνεπιμαρτύρηται ῥῆσις ἐπὶ τε γὰρ τῇ κοσμογενεῖα τοῦ
 25 παντός καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει καὶ σωτηρίᾳ τοῦ παρολισθησαντος
 ἡμῶν γένους καὶ καταπεσόντος εἰς συντριβὴν, κοινὴν καὶ τὴν δημι-
 ουργίαν εἶναι καὶ τὴν πρόνοιαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκδιδάσκει. Ἡ τε
 γὰρ τῶν ὄλων ἐκ μὴ ὄντων πρόοδος, καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς
 τὸ χεῖρον ἀπονευσάσης ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀνάκτησις καὶ ἐπιστροφή,
 30 δῆλον ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματός ἐστι δημι-
 ουργίας καὶ προνοίας. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐκ τοῦ συστέλλεσθαι καὶ μηκύνε-
 σθαι γραφή, ὡς ἐπὶ παραδείγματος εἰπεῖν, τὴν ἀπορίαν οὕτω δια-
 σκεδάζει. Ὡσαύτως καὶ τὸ «ἐγέννησεν» ἀφαίρεσιν μὲν ἐξ ἐπιβουλής
 ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ ἐνός ν πεπονηθός, κτισμάτων ὑπαρξιν ἐπεισάγει,
 35 λαβὸν δὲ τὸ ἀφαιρεθέν, πρὸς τὸ ὁμοφυές τε καὶ ὁμοούσιον κατευ-

συγχύζει τὸ νόημα ὅσων ἔχουν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ γράμματος παραλλαγή ἢ πρόσθεση καὶ ἀφαίρεση, ἂν καὶ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀποκατασταθεῖ, ὅμως συνήθως κάνει νὰ προκύψει κάποιο ἄτοπο. Καὶ γιὰ ν' ἀφήσω γιὰ τὴν ὥρα τὰ ἄλλα, αὐτὸ τὸ «ἔκτησε» μὲ τὴ μακρὰ συλλαβή, ἂν τὸ γράψει κανεὶς μὲ βραχεία συλλαβή (ἔκτισε) καὶ τὸ ἐννοήσει ἔτσι στὸ χωρίο, «ὁ Κύριος μὲ ἔκτησε ὡς ἀρχὴ τῶν ὁδῶν του κατὰ τὴ δημιουργία»⁸⁴, κι ἔπειτα κλίνει πρὸς τὴ γνώμη τοῦ Ἀρείου, τότε ὀξύνει τὴ γλώσσα του ἐναντίον τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἡ κακογλωσσιὰ βέβαια τοῦ Ἀρείου εἶναι πολὺ εὐκόλο μὲ πολλοὺς τρόπους νὰ χτυπηθεῖ καὶ νὰ ἐλεγχθεῖ, ἀλλὰ καθόλου λιγότερο, δείχνοντας κάποιος ὅτι τὸ «ἔκτησε» προφέρεται ὄχι μὲ τὸ γράμμα ἰῶτα ἀλλὰ μὲ τὸ ἦτα, θὰ ἀναγκάσει τὴ φλύαρη θρασύτητα σὲ σιγὴ ντροπῆς τοῦ αἰρετικοῦ φρονήματος. Γιατὶ ἡ λέξη ποὺ προφέρεται ὡς μακρὰ δὲν μειώνει τὴ φύση, οὔτε βέβαια καὶ τὴ συστέλλει στὸ βραχύτερο, οὔτε κατεβάζει στὸ ἐπίπεδο τοῦ κτίσματος τὴν ἄκτιστη οὐσία· μὴ γένοιτο. Ὑποδηλώνει μᾶλλον τὴν οἰκείωση καὶ τὴν πρόσληψη καὶ τὴν κοινωνία τῆς κοινῆς φύσης τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ γεννητορας δηλαδὴ ποὺ συνυπάρχει μὲ τὸν Υἱὸ παντοῦ διακεκριμένα καὶ ποὺ δὲν πράττει τίποτε ξεκομμένο καὶ χωρισμένο ἀπὸ τὴ βούληση καὶ τὴ γνώμη ἐκείνου κατὰ τὴ δημιουργία οὔτε κατὰ τὴν πρόνοια, εἶναι φανερό ὅτι μὲ οἰκείωση καὶ πρόσληψη τοῦ θελήματος τοῦ Υἱοῦ θὰ κάνει τὸν καθένα νὰ προοδεύσει καὶ θὰ τὸν κάνει ἄξιο γιὰ τὴν πρόνοια. Γιατί, ὅποιοι ἔχουν ἀπαράλλαχτο καὶ κοινὸ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴ φύση καὶ τὴν ἐξουσία, αὐτοὶ εἶναι φανερό ὅτι ἔχουν ἀμέριστο καὶ ἀχώριστο καὶ τὸ νὰ δημιουργοῦν καὶ νὰ ὀδηγοῦν στὴν πρόοδο καὶ χωρὶς καμμιά παραλλαγή στὴ γνώμη. Αὐτὸ συνεπιβεβαιώνει καὶ τὸ παρὸν ρητό. Κατὰ τὴ δημιουργία δηλαδὴ τοῦ κόσμου ὅλου καὶ κατὰ τὴν ἀνακαίνιση καὶ τὴ σωτηρία τοῦ γένους μας ποὺ παρεξέκλινε καὶ κατέπεσε στὴ συντριβή, διδάσκει πὼς εἶναι κοινὴ καὶ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Γιατὶ καὶ ἡ δημιουργία ὅλων ἀπὸ τὸ μηδὲν καὶ ἡ ἀνάκτηση καὶ ἡ ἐπιστροφή στὸ καλὸ τῆς φύσης μας ποὺ εἶχε παρασυρθεῖ στὸ κακό, εἶναι φανερό πὼς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς Πρόνοιας τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλά, γιὰ νὰ μλήσομε μὲ παράδειγμα, ἡ γραφὴ μὲ τὸ βραχὺ καὶ μὲ τὸ μακρὸ λύνει τὴν ἀπορία μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Παρόμοια καὶ τὸ «ἐγέννησε», ποὺ ἔπαθε ἀπὸ ἐπιβουλή ἢ ἄγνοια ἀφαίρεση τοῦ ἑνὸς ν (ἐγέννησε), ἐπείσάγει τὴν ὑπαρξὴ κτισμάτων. Ὅταν ὅμως λάβει αὐτὸ ποὺ τοῦ ἀφαιρέθηκε, ὀδηγεῖ στὴν

θύνει. Καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα κατὰ τε τοὺς ἔξω λόγους καὶ τοῖς ἱεροῖς δὲ καὶ ἡμετέροις χρησιμοῖς φωράσειέ τις εἰς τὴν αὐτὴν ἀναφερόμενα σκέψιν.

λ'. Οὐ μόνον δὲ γράμματος ἐνὸς πρόσθεσις καὶ ἀφαίρεσις οὕτω
 5 πολλῶν πραγμάτων καταστροφὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἀπεργάζεται, ἀλλὰ
 καὶ τόνου χρῆσις οὐκ εὐκαιρος, τό τε ῥῆμα ἀνθ' ἑτέρου, καίτοι τῆς
 γραφῆς ἀναλλοιώτου μενούσης, παρέδειξεν ἕτερον, καὶ εἰς νόημα
 παντελῶς ἀλλοτριώτατον τὸν νοῦν ἐκτοπήσασα, ἢ δυσσεβῆ δόξαν ἢ
 γελώμενον λῆρον συνήγαγε. Τί δὲ λέγω γράμματα, ὅπου γε καὶ αὐτὸ
 10 τὸ πάντων βραχύτατον, ἢ στιγμή, κακουρούμενον ἢ παρορούμενον
 καὶ τῆς οἰκειᾶς μετατιθέμενον λήξεως, παντοδαπὰς μὲν καὶ μεγάλας
 αἰρέσεις ἀπέτεκεν, ἀφρόνων δὲ πολὺν χρόνον κατενεμήθη φρονήμα-
 τα, καὶ τοῖς εὐσεβοῦσιν, ὥστε θριαμβεῦσαι τὰ τῆς δυσσεβείας δόγμα-
 τα, μακρὰ παρέσχε τὰ ἀγωνίσματα; Αὐτίκα, ἵνα τὰ ἄλλα παρῶ, ὁ
 15 μετάρσιος ἄνθρωπος καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ὁ μέγας Ἀπό-
 στολος, ἐν τισι τῶν αὐτοῦ γραμμαῶν (Κορίνθιοι δὲ τὴν ἐπιστολὴν
 ὑποδέχονται) οὕτω φησὶν «ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύ-
 φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἐνανυῶσαι αὐτοῖς τὸν
 φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ». Ἄλλ' ὁ μὲν τοῦ-
 20 το εἰπόν, θαυμάσιόν τινα καὶ τῶν οὐρανίων ἀπηχημάτων ἐπάξιον
 νοῦν τοῖς τετελεσμένοις τὴν ἐκείνου σοφίαν μυσταγωγεῖ, οἱ δ' ἀπὸ
 Μάνεντος καὶ Μαρκίωνος δυσσεβεῖς ἀρπάσαντες τὴν φωνὴν καὶ
 πρὸς τὴν ἰδίαν αἰχμαλωτίσαντες ὁρμὴν, εἶτα μεταξὺ τοῦ «Θεὸς» καὶ
 «τοῦ αἰῶνος τούτου» οὐ παρέντες κειῖσθαι τὴν στιγμήν, εἰς τοσαύτην
 25 ἤλθον δυσσεβείας ὑπερβολήν, ὡς μὴ μόνον τὰ ἔσχατα δυσσεβεῖν,
 ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ἀνάγειν τὴν αἰτίαν τοῦ θεομαχεῖν, καὶ
 ἕτερον μὲν εἶναι δοξάζειν Θεὸν ὅς τῶν ἀοράτων τε καὶ νοητῶν τῆς
 δημιουργίας ἔχει τὴν ἀρχήν, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος καὶ
 ὅσα σύστοιχα τούτου καὶ ὁμοταγῆ ἀνακηρύττειν Δημιουργόν.
 30 Ἄλλ' ἢ μὲν περὶ τὸ ῥητὸν φρενοβλαθῆς ἐπιβουλή καὶ ἄλλοτε μὲν
 πολλαχόθεν δείκνυται σαθρά, οὐδὲν δὲ ἤττον διελεγχθείη ἂν καὶ ὅτι
 μὴ τὴν στιγμήν ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς χώρας ἀφήκεν ἡρεμεῖν. Ἐπεὶ καὶ ὁ
 παρῶν αἰῶν ποτὲ μὲν αὐτὴν τὴν χρονικὴν παράτασιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ

κοινότητα τῆς φύσης καὶ τῆς οὐσίας. Καὶ πολλὰ ἄλλα εἶτε κατὰ τοὺς εἰδωλολατρικούς λόγους εἶτε μέσα στὶς ἱερές καὶ δικές μας θεῖες ἀποφάσεις θὰ διαπιστώσει κανεὶς νὰ ἀνάγονται στὴν ἴδια σκέψη.

30. Καὶ δὲν προκαλεῖ τὴν καταστροφή καὶ τὴν ἀλλοίωση πολλῶν πραγμάτων μόνο ἡ πρόσθεση καὶ ἡ ἀφαίρεση ἑνὸς γράμματος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄκαιρη χρῆση τοῦ τόνου, καὶ ἡ μὴ λέξη στὴ θέση μιᾶς ἄλλης, ἂν καὶ βέβαια ἡ γραφὴ παραμένει ἀναλλοίωτη, δήλωσε κάτι διαφορετικὸ, καὶ ἐκτοπίζοντας τὸ νοῦ σὲ τελείως διαφορετικὸ νόημα, συνάγει σὰν ἀποτελεσμα μὴ δυσσεβὴ δόξα ἢ μὴ καταγέλαστη φλυαρία. Καὶ γιατί μιῶν γιὰ γράμματα, τὴ στιγμῇ πού κι αὐτὸ ἀκόμα τὸ πιὸ μικρὸ ἀπὸ ὅλα, ἡ στιγμή, μὲ τὴν κακοτοποθέτησή της ἢ τὴν παράβλεψη καὶ τὴ μετὰθεσή της ἀπὸ τὴ θέση της, γέννησε μεγάλες καὶ κάθε εἶδους αἱρέσεις, καὶ οἱ γνῶμες τῶν ἀνόητων κατέφαγαν πολὺ χρόνο καὶ προκάλεσαν μακροὺς ἀγῶνες στοὺς πιστοὺς, ὥστε νὰ θριαμβεύσουν κατὰ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων; Γιὰ παράδειγμα, γιὰ νὰ παραλείψω τὰ ἄλλα, ὁ ἄνθρωπος πού ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ καὶ εἶναι ὁ δάσκαλος τῆς οἰκουμένης, ὁ μέγας Ἀπόστολος, σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του (ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται στοὺς Κορινθίους) λέει τὰ ἑξῆς: «ὁ σατανᾶς, ὁ θεὸς αὐτοῦ τοῦ αἵωνα, τύφλωσε τὴ σκέψη αὐτῶν τῶν ἀπίστων, ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ δοῦν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου πού ἀποκαλύπτει τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ»⁸⁵. Ἄλλ' αὐτὸς βέβαια πού τὸ εἶπε αὐτό, διδάσκει τοὺς μνημένους στὴ σοφία ἐκείνου ἕνα θαυμάσιο κι ἀντάξιο γιὰ τὰ οὐράνια ἀπηχήματα νόημα. Οἱ ἀσεβεῖς ὅμως ὀπαδοὶ τοῦ Μάνεντα καὶ τοῦ Μαρκίωνα πῆραν τὸ χωρίο, κι ἀφοῦ τὸ αἰχμαλώτισαν στὶς προθέσεις τους, ἔπειτα, μὴ ἀφήνοντας νὰ τοποθετηθεῖ ἡ στιγμή ἀνάμεσα στὶς λέξεις «Θεὸς» καὶ «τοῦ αἵωνα αὐτοῦ», ἔφτασαν σὲ τόση ὑπερβολὴ ἀσέβειας, ὥστε ὄχι μόνο νὰ διαπραττοῦν τὴν ἔσχατη ἀσέβεια (βλάπτοντας τὴν πίστη), ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνάγουν τὴν αἰτία τῆς μάχης τους πρὸς τὸ Θεὸ σὰ ἱερὰ λόγια, καὶ νὰ δοξάζουν καὶ νὰ διακηρύττουν ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ Θεὸς πού ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τῶν ἀόρατων καὶ τῶν νοητῶν, καὶ ἄλλος ὁ Δημιουργὸς τοῦ αἵωνα αὐτοῦ καὶ ὅσων εἶναι σύστοιχα καὶ ὁμοταγῆ αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ φρενοβλάβεια τῆς ἐπιβουλῆς τους, πού ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ χωρίο, δειχθῆκε σαθερῇ κι ἄλλοτε ἀπὸ πολλὰ σημεῖα, καθόλου λιγότερο ὅμως μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἄφησε τὴ στιγμῇ νὰ παραμείνει στὴ θέση της. Γιατὶ καὶ ὁ αἰώνας αὐτὸς σημαίνει ἄλλοτε τὴ χρονικὴ παράτα-

85. Β΄ Κορ. 4, 4.

τὰς ἀτόπους πράξεις, αἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον εἰώθασιν ἀναφύε-
σθαι σημαίνει. Ὡστε, καὶ εἴ τις αὐτοῖς τὸ περὶ τὴν στιγμὴν κακούρ-
γημα ἐνδώσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν τὸ φρόνημα καθαιρούμενον
διελέγχει. Τῶν γὰρ πονηρῶν ἔργων καὶ πράξεων ἅτε δὴ σπορευς καὶ
5 ὑποβολεύς ὁ ἀρχέκακος ὢν, εἰ κύριος αὐτῶν καὶ δημιουργός καὶ
Θεὸς ῥηθείη, πρὸς τὴν δόξαν μάλιστα τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῦ τῆ
πονηρία τῶν ῥημάτων μεθαρμοζομένων, οὐδὲν ἂν ἢ ἀποστάτις ἐπι-
βουλή κέρδος εὐρήσῃ· ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν ἔθνῶν εἰδῶλα, οὐκ ἦσαν μὲν
ὄπερ ἐλέγοντο, ἐλέγοντο δ' ὅμως θεοί. Θεὸς μὲν γὰρ δημιουργίας
10 τινὸς ἢ πραγμάτων ἐχόντων σταθηρὰν καὶ γνωριζομένην ὑπόστα-
σιν, οὐμενοῦν οὐκ ἂν οὔτε λεχθείη οὔτε νομισθείη, ἐκθέσμων δὲ
παθῶν καὶ ἀμαρτίας, οἷς ἤδεται καὶ τρυφᾶ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς
αὐτὰ δι' ἀπάτης ἔλκειν ἄπαιστον ἔχει τὸ φιλονεικεῖν, μέχρις ἂν ταῦ-
τα ἐνεργῇ, οὐδεὶς αὐτὸν οὔτε τῆς ὀλεθρίου ταύτης καὶ ἀθλίας κυριό-
15 τητος, οὔτε μὴν τῆς ἀρχῆς ἀπαλλάξει.

λα'. Οἶδα δ' ὅτι τὸ ἱερόν τοῦ Παύλου ῥητόν, οὐ μόνον ἐκ τῆς τοι-
αύτης θεωρίας τὴν δόξαν διαφεύγει τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις
τὸν περὶ στιγμῆς λόγον ἐάσει, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν καταισχύνη τὸ
προπετές Ὡσπερ γὰρ ὁ ἀληθὴς Θεὸς ἡμῶν καὶ τοῦ παντός Δημι-
20 ουργός, Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, λέγοιτ' ἂν καὶ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ
Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ Θεὸς παρακλήσεως, καὶ Θεὸς εἰρήνης, καὶ
οὐδέπου διὰ ταῦτα τῶν ὁμοταγῶν καὶ συστοίχων οὐκ ἔστι Θεός,
ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ὧν λέγεται τούτων καὶ τῶν ἄλλων συνεισάγεται Θε-
ός, οὕτω καὶ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου λεχθείς, ἀπὸ μέρους καὶ τοῦ
25 παντός, ὅσα τε εἰς νοητὴν λῆξιν καὶ ὅσα πρὸς αἴσθησιν ἀναφέρεται,
συνεπινοεῖται καὶ συνανακηρύττεται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὑπέρθε-
σιν τὸ ῥητόν ἐκληφθέν, πᾶσαν ῥαδίως τῶν ἐπηρεαζόντων διαφεύγει
λαβὴν. Τὰ γὰρ νοήματα τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ Θεὸς
τυφλοῖ· τουτέστιν ἀνάξια κρίνει τῆς τῶν κεκαθαρμένων θεωρίας, δι'
30 ἧς αὐτοῖς ἐνῆν τὸν φωτισμὸν ἐναυγασθῆναι τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ μὲν
γὰρ τοῦ νῦν αἰῶνος ἄπιστοι καὶ στασιάζειν καὶ προσφιλονεικεῖν
ἀφίενται τῷ οἰκείῳ Δεσπότη καὶ Δημιουργῷ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι, ὅτε
πᾶν γόνη κάμψει αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων
καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται αὐτῷ, οὐδεὶς αὐτῶν οὔτε ἀποστα-

86. Γεν. 24, 3.7. 87. Ἐξ. 3, 6. Ματθ. 22, 32. Μάρκ. 12, 26. Λουκᾶ 20, 37.
Ρωμ. 15, 5. Β' Κορ. 1, 3. 88. Ρωμ. 15, 33. Β' Κορ. 13, 11. Φιλ. 4, 9. Α' Θεσ. 5, 23.

ση και μερικὲς φορές και τὶς ἄτοπες πράξεις ποὺ ἀναφύονται συνήθως στὴν παρούσα ζωὴ. Ὡστε, και ἂν κάποιος συγχωρήσει σ' αὐτοὺς τὸ κακούργημά τους σχετικὰ μὲ τὴ στιγμὴ, καθόλου λιγότερο ἀνατρέπει τὸ φρόνημά τους ἀπὸ τὴ ρίζα. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ ἀρχέκακος εἶναι ὁ σπορέας και ὑποβολέας τῶν πονηρῶν ἔργων και πράξεων, ἂν ὀνομαστῆι κύριος αὐτῶν και δημιουργὸς και θεὸς μὲ τὴ μεταβολὴ τῶν λόγων σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη ἐκείνων ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν κακία του, ἢ ἐπιβουλή τοῦ ἀποστάτη δὲν ἔχει νὰ κερδίσει τίποτε. Γιατὶ και τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν δὲν ἦταν αὐτὸ ποὺ λέγονταν ὅτι εἶναι, και ὅμως τὰ ἔλεγον θεοὺς. Ἄλλὰ θεὸς (ὁ διάβολος) κάποιας δημιουργίας ἢ πραγμάτων ποὺ ἔχουν σταθερὴ και διακριτὴ ὑπόσταση οὔτε μπορεῖ ποτὲ νὰ εἰπωθεῖ οὔτε νὰ νομοστῆι. Ἀπὸ τὰ παράνομα ὅμως πάθη και τὴν ἁμαρτία, μὲ τὰ ὁποῖα εὐχαριστεῖται και τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνει και μὲ ἀπάτη φιλονεικεῖ ἀκατάπαυστα νὰ ἔλκει σ' αὐτὰ και τοὺς ἄλλους, ὅσον καιρὸ θὰ ἐνεργεῖ αὐτὰ, κανένας δὲν θὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν ὀλέθρια και ἄθλια αὐτὴ κυριότητα και ἐξουσία.

31. Και γνωρίζω ὅτι τὸ ἱερό ρητὸ τοῦ Παύλου, ὅχι μόνο διαφεύγει τὴ γνώμη τῶν ἀποστατῶν ἀπὸ αὐτὴ τὴ θεωρία, ἀλλὰ κι ἂν κάποιος ἀφήσει τὸ λόγο για τὴ στιγμὴ, δὲν κατασχύνει καθόλου λιγότερο τὴν ἀλαζονεία τους. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἀληθινὸς Θεὸς μας και δημιουργὸς τοῦ παντός, ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ και τῆς γῆς⁸⁶, μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆι και Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ και τοῦ Ἰσαὰκ και τοῦ Ἰακώβ⁸⁷, και Θεὸς τῆς παρηγοριᾶς και Θεὸς τῆς εἰρήνης⁸⁸, και πουθενὰ ἐξαιτίας αὐτῶν δὲν εἶναι Θεὸς αὐτῶν ποὺ εἶναι ὁμοταγῆ και σύστοιχα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τὰ λεγόμενα αὐτὰ και ἄλλα συνεισάγεται Θεός, ἔτσι, ἀφοῦ ὀνομάστηκε και Θεὸς τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, συναγόμενος ἀπὸ τὸ μέρος και τὸ σύνολο, συνεπινοεῖται και συνανακηρύσσεται ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὴ νοσητὴ περιοχὴ και ὅσα στὴν περιοχὴ τῆς αἴσθησης. Ἄλλὰ και ὅταν ἐκληφθεῖ ὁ λόγος μ' εὐρύτερο νόημα, διαφεύγει εὐκόλα κάθε κατηγορία ἐκείνων ποὺ τὸν βλάπτουν. Γιατὶ ὁ Θεὸς τυφλώνει τὰ νοήματα τῶν ἄπιστων τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, δηλαδὴ τὰ θεωρεῖ ἀνάξια νὰ τὰ ἐξετάσουν αὐτοὶ ποὺ ἔχουν καθαρθεῖ, μὲ τὴν ὁποῖα ἐξέταση (θεωρία) ἦταν δυνατὸ νὰ δεχθοῦν τὸ φωτισμὸ τοῦ Εὐαγγελίου. Γιατὶ οἱ ἄπιστοι τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ ἔχουν τὴν ἐλευθερία και νὰ στασιάζουν και νὰ φιλονεικοῦν μὲ τὸν Κύριο και δημιουργό τους. Κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ὅμως, ὅταν θὰ γονατίσει μπροστὰ του κάθε ὑπαρξὴ ἀπὸ τὶς οὐράνιες, τὶς ἐπίγειες και τὶς καταχθόνιες και κάθε γλῶσσα θὰ ἐξομολογηθεῖ σ' αὐτόν⁸⁹, δὲ θὰ τὶς ἐμποδίσει κανένα σκότος και καμμιὰ πυ-

σίας οὔτε φιλονεικίας ἢ ἀγνοίας εἰς τὸ μὴ συνιδεῖν τὴν κατὰ πάντων κυριότητα καὶ τὸ κράτος, ἐπιπροσθήσει γνόφος ἢ ἀγλὺς

λβ'. Ἄλλ' ὅπερ ἐλέγετο μὲν, ἢ περὶ τῆς στιγμῆς σκέψις, οὐ μόνον ἐν τοῖς θεοπνεύστοις τοῦ Παύλου ῥητοῖς, κακουργήμασι μὲν δίδωσι 5 πλάνης ἀφορμᾶς, ἀκριβολογουμένη δὲ καταστρέφει τὰς τῆς ἀπάτης μηχανάς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Δεσποτικαῖς τε καὶ Κυριακαῖς φωναῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν πρὸς ἑκάτερα δίδωσι ῥοπήν. Οἱ γὰρ αὐτοὶ τῆς ἀποστασίας ἐρασταί, τῆς Δεσποτικῆς δημιουργίας τὸ ὠραῖον τοῦτο καὶ θαυμασιώτατον φιλοτέχνημα, τὸν ὀρώμενον λέγω καὶ περικαλλῆ 10 κόσμον, οὐ θέλοντες ἀνομολογεῖν ἔργον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλ' εἰς ἑτέραν ἄτοπον φιλονεικοῦντες ἀναφέρειν ἀρχήν, τό, «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονεν», οὐκ ἀγαπῶσι καταλήγειν εἰς στιγμήν, συνείροντες δὲ τοῖς προλαβοῦσι καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω λήγουσαν τὴν φωνὴν ἀφιασιν εἰς στιγμήν. Διὰ τί; Ἴνα 15 τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ γενέσθαι λέγοντες μόνον, ὅποια ἂν αὐτῶν καὶ τὸ μάταιον τῶν λογισμῶν ἀναπλύσοι, τῶν γεγονότων λοιπῶν ἀπάντων τὴν γένεσιν αὐτὸν ἀφαιρήσωσι καὶ δημιουργίαν Ὁραῶς, καὶ οὐ βραχύτερον οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, μὴ τῇ πρεπούσῃ κρίσει καθυποβληθέν, οἷων ἀτόπων τε καὶ δυσσεβεστάτων νοημάτων ἀφορμὴ τοῖς ἀσεβοῦ- 20 σι καθίσταται καὶ καταφυγή;

λγ'. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς καὶ ἄλλας τινὰς ἐπαναστάσεις ἢ αὐτόλεπτος αὕτη καὶ Δεσποτικὴ παρὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπέστη φωνή. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἀπερίεργος λόγος μετὰ τό, «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονεν», ὡς 25 καὶ προεῖρηται, οὕτως ἐπάγει τὴν στιγμήν, οἱ δὲ στίζουσι μὲν μετὰ τὸ οὐδὲν, ἀρχῆς δὲ ἀπ' ἄλλης προφέρουσαν τό, «ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν», νοῦν μὲν ἀναγκαῖον οὐδένα δηλοῦσιν, ἀνοίγουσι δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ μυστικὰ καὶ φρικτὰ κάλλη τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογίων κατορχεῖσθαι πλατεῖαν ὁδόν. Τί γὰρ ἐνὸν ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐγνωσμένοις 30 καὶ κάλλιστα τῆς ἐρμηνείας ἔχουσιν, ὑπερορῶντας ταῦτα, ζητεῖν τοῖς μηδὲν ὁμοιον κεκτημένοις, καινότητα δὲ μόνον χαριζομένοις, καλλωπίζεσθαι; Καὶ οὐ κατὰ πάντων φέρω τὴν ψῆφον, ἀλλ' ὣν ἢ γνώμη τὸν λόγον μοι δείκνυσιν ἐπαληθεύοντα. Ἄρχει δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ὅσα γε τὴν ἐμὴν οὐκ ἔλιπε μνήμην, ὃ πολυμαθὴς μὲν οὐδὲν δὲ ἤττον

κνή ὁμίχλη οὔτε ἀποστασίας οὔτε φιλονεικίας ἢ ἄγνοιας νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐξουσία καὶ τὴ δύναμή του ποὺ ὑποτάσσει τὰ πάντα.

32. Ἄλλ' αὐτὸ ποὺ λέγαμε, ἡ παρατήρηση δηλαδή γιὰ τὴ στιγμή, ὄχι μόνο στὰ θεόπνευστα λόγια τοῦ Παύλου δίνει ἀφορμὴ κακουργίας καὶ πλάνης, ὅταν ὅμως γίνεῖ μὲ ἀκριβολογία καταστρέφει τὰ τεχνάσματα τῆς ἀπάτης, ἀλλὰ καὶ στὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Κυρίου μας δίνει ὄχι τυχαία ροπή καὶ πρὸς τὰ δύο. Οἱ ἴδιοι δηλαδή ἐραστές τῆς ἀποστασίας, ἐπειδὴ δὲ θέλουν αὐτὸ ἐδῶ τὸ ὠραῖο καὶ πολυθαύμαστο φιλοτέχνημα τῆς δημιουργίας τοῦ Κυρίου μας, ἐννοῶ τὸν πανέμορφο κόσμον ποὺ βλέπομε, νὰ ὁμολογήσουν πὺς εἶναι ἔργον τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλὰ διαμάχονται νὰ τὸν ἀποδώσουν σὲ μιὰν ἄλλην ἀνυπόστατη ἀρχή, τὸ ρητό, «ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, καὶ χωρὶς αὐτόν δὲν ἔγινε τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔχουν γίνεῖ»⁹⁰, δὲ θέλουν νὰ καταλήγει σὲ στιγμή, ἀλλὰ συνδέοντας μὲ τὰ προηγούμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ ρητοῦ τὸ περιεχόμενο, ἔτσι ἀφήνουν τὸ λόγο νὰ καταλήξει στὴ στιγμή. Γιὰ ποιὸ λόγο; Γιὰ νὰ ποῦν ὅτι μόνο ὅσα περιέχονται σ' αὐτὸ τὸ ρητὸ ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, ὅποια ἀπὸ αὐτὰ μποροῦν ν' ἀναπλάσουν καὶ οἱ μάταιοι λογισμοὶ τους, καὶ ν' ἀφαιρέσουν ἀπὸ αὐτόν τὴ γένεση καὶ τὴ δημιουργία ὅλων τῶν ἄλλων γεγονότων. Βλέπεις κι αὐτό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖς νὰ βρεῖς πιὸ βραχὺ πρᾶγμα (τὴ στιγμή), ἂν δὲν τεθεῖ μὲ τὴν πρέπουσα κρίση, ποιῶν παράλογων καὶ δυσσεβέστατων νοημάτων ἀφορμὴ καὶ καταφυγὴ γίνεται γιὰ τοὺς ἀσεβεῖς;

33. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι καὶ κάποιες ἄλλες ἐπιθέσεις δέχθηκε γι' αὐτὴ τὴν ἴδια αἰτία αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ποὺ ἔγινε μὲ τὶς ἴδιες λέξεις. Ὁ κοινὸς δηλαδή καὶ ἀνεπιτήδευτος λόγος τῆς ἀλήθειας μετὰ ἀπὸ τό, «ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν καὶ χωρὶς αὐτόν δὲν ἔγινε τίποτε τὸ δημιουργημένο», ὅπως ἔχει λεχθεῖ, θέτει τὴ στιγμή, ἐνῶ ἐκεῖνοι θέτουν στιγμή μετὰ τὸ «τίποτε», καὶ μὲ τὸ «τὸ δημιουργημένο» κάνουν ἀρχὴ ἄλλης φράσης προσθέτοντας καὶ τὸ, «ἦταν ζωὴ μέσα σ' αὐτόν», χωρὶς νὰ δίνουν κανένα ἀναγκαῖο νόημα, ἀπλῶς ἀνοίγουν πλατὺ δρόμον γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ παραδιάσουν τὶς μυστικὲς καὶ φρικτὲς ὁμορφιὲς τῶν ἱερῶν Λογιῶν μας. Γιὰ ποιὸ λόγο δηλαδή, ἐνῶ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀρκοῦμαστε στὰ γνωστά καὶ ἄριστα ἐρμηνευμένα, περιφρονώντας αὐτά, νὰ ζητοῦμε νὰ κοσμούμαστε μὲ ὑπερηφάνεια μὲ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε ὅμοιον μὲ τὰ παραπάνω, ἀλλὰ χαρίζουν μονάχα τὴν πρωτοτυπία τους; Καὶ βέβαια δὲν τοὺς καταδικάζω ὅλους, ἀλλὰ ἐκείνους ποὺ μὲ τὴ γνώμη τους ἐπαληθεύεται ὁ λόγος μου. Τὸ δρόμον αὐτόν τὸν ἀνοιξε, ἀπ' ὅσο θυμᾶμαι, ὁ

ἢ πολυπλανῆς Ὠριγένης, ἐκδέχεται δὲ τὴν μίμησιν ὁ Πνευματομά-
 χος, εἰ καὶ μὴ τῆς δυσσεβείας (οὐ γὰρ ἅμα τε τὴν στιγμὴν ἐκεῖνος
 ὑπερετίθει, καὶ τὴν ἀσέβειαν διὰ τοῦ ῥήτου μετεδίδασκεν), ἀλλ' οὖν
 γε τῆς περὶ τὴν στιγμὴν καινοτομίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως ζηλωτῆς ὁ
 5 Πνευματομάχος γεγονώς, τῆς οἰκειᾶς δυσσεβείας ὄργανον αὐτὸς
 ποιεῖται τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν. Τὸ γὰρ, «ὁ γέγονεν ἐν αὐτῶ», συν-
 θείς, ἔκ τε τῆς προλαβούσης συναφείας τὴν λέξιν τεμών, καὶ ἐκ τῆς
 ἐπακολουθούσης διαστάσεως τὴν στιγμὴν ἀφελών, τοῦτο τολμηρῶς
 τε καὶ ἀδεῶς κατὰ τοῦ Πνεύματος ἔλκει· τοῖς γεγονόσι τε διὰ τὴν τοῦ
 10 «γέγονε» φωνὴν καὶ εἰς κτίσμα τελουσι τὴν ἄκτιστον φύσιν συναρι-
 θμῶν, μήτε τῆς τῶν ῥημάτων ἀκολουθίας τὴν ἐπήρειαν ἀνεχομένης,
 μήτ' ἄλλης αὐτῶ πρὸς τὴν δυσσεβείαν μηδεμιᾶς παρακροτούσης
 αἰτίας. Ἀπολιναρίου δὲ καὶ αὐτὸς τὴν μίμησιν Ὠριγένους κατὰ δια-
 δοχὴν ὑποδύς, οὐκέτι ὁμοίως καὶ τῆς διανοίας μιμητής. Ἡ μὲν γὰρ, εἰ
 15 καὶ τὸ περιέργον ἔχει, ἀλλ' οὖν γε μετὰ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην ἀτοπίαν
 συνεφέλκειν, οὐδέ τις γλαφυρότητος παντελῶς ἀμοιρεῖ, ὁ δέ, μετὰ
 τοῦ μηδὲν τῶν ἐπαινουμένων εἰπεῖν, καὶ εἰς μακροὺς λήρους καὶ ἀνα-
 κολούθους γνώμας καταστρέφει τὴν σπουδὴν αὐτῶν, καὶ μικροῦ δι'
 ὧν λέγει τὴν κύαμον καὶ τὸν ἄλα παροιμιάζεται. Εἰ δὲ καὶ τῷ θεοπε-
 20 σίῳ Κυρίλλῳ ἢ τοιαύτη θέσις ἤρесе τῆς στιγμῆς, ἀλλ' οὖν ὅσον τῶν
 ἀσεβῶν τῆς γνώμης διέστηκε, τοσοῦτο καὶ τὸ ἀναπτυσσόμενον τοῦ
 ῥήτου πρὸς τὴν ἐκείνων σπουδὴν ἐνδείκνυται τὸ διάφορον.

λδ'. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν ὡς οὐ δεῖ καὶ τὰ θεῖα
 Λόγια κατ' ἀλλήλων συγκρούειν, ἄμεινόν ἐστι τὸ διαπορεῖν εἰς τὸ
 25 μαθεῖν, ἔτι δὲ καὶ πολλῶ μᾶλλον περὶ τὴν συζήτησιν καὶ θεωρίαν
 τῶν τε λεγομένων περιστατικῶν, καὶ εἴ τις ἄλλος τρόπος τούτοις
 παραπλήσιος ἐγγυμνάζεσθαι, αὐτὸς μὲν εὖ οἶδ' ὅτι λόγων οὐ δεήσῃ,
 διδάσκαλον δέ σε καὶ ἑτέρων ἀξιῶν γενέσθαι, οὐκ ἂν ἀπελπίσαμεν
 οὐ μόνον δὲ τοσοῦτοις καταμερίζεται τρόποις ἢ διὰ τῶν ἱερῶν Λο-
 30 γίων προιέναι δοκοῦσα φαντασία τῆς ἐναντιώσεως, ἀλλὰ καὶ πολ-
 λῶν μὲν ἄλλων μνήμην οὕτω πεποιήμεθα. Ἡ δ' οὖν ἐπὶ τοῖς εἰρημέ-
 νοις γυμνασία οὐκ ἐν αὐτοῖς μόνον περιγράφει τὸ χρήσιμον, πολλὴν
 δὲ ῥώμην καὶ κράτος παρέχει πρὸς τὸ τὴν ἀλήθειαν μεθοδεύειν καὶ
 διευκρινεῖν, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ γὰρ ὅσα δι' ὑπέρθεσιν λόγων ἢ ῥημά-

πολυμαθῆς βέβαια, ἀλλὰ καὶ πολυπλανῆς ἐξίσου Ὠριγένης. Διάδοχος καὶ μιμητῆς του εἶναι ὁ Πνευματομάχος⁹¹, ἂν καὶ ὄχι τῆς δυσσέδειας του (γιατὶ ἐκεῖνος δὲν μετέθετε ταυτόχρονα τὴ στιγμὴ, διδάσκοντας μὲ τὸ ρητὸ καὶ τὴν ἀσέβεια). ἄλλ' ὁ πνευματομάχος, ἀφοῦ ἔγινε θαυμαστῆς τῆς καινοτομίας καὶ τῆς ἀνάγνωσις σχετικὰ μὲ τὴν στιγμὴ, ἔκανε ὄργανο τῆς δικῆς του αἵρεσις αὐτὴ τὴν ἀνάγνωσις. Γιατί, συνθέτοντας τὴ φράσις, «αὐτὸ πού ἔγινε ἀπὸ αὐτόν», καὶ κόβοντάς τιν ἀπὸ τὴν συνάφειά της μὲ τὰ προηγούμενα καὶ ἀφαιρώντας τὴ στιγμὴ ἀπὸ τὸ διάστημα πού ἐπακολουθεῖ, τὴ στρέφει μὲ μεγάλη θρασύτητα καὶ χωρὶς φόβο ἐναντίον τοῦ Πνεύματος, συναριθμώντας το μὲ αὐτὰ πού ἔχουν γίνε, μὲ τὴ λέξις «δημιουργήθηκαν», καὶ πού ἀνήκουν στὴν τάξι τοῦ δημιουργήματος, τὴν ἀκτιστὴ φύσις, ἐνῶ οὔτε ἡ ἀκολουθία τῶν λόγων ἀνέχεται τὴ βλάβη αὐτῆ, οὔτε καμμιά ἄλλη αἰτία τὸν παρακινεῖ στὴ δυσσάβεια αὐτῆ. Ἀναλαμβάνοντας διαδοχικὰ καὶ ὁ Ἀπολινάριος νὰ γίνε μιμητῆς τοῦ Ὠριγένη, δὲν ἦταν ὅμοια μιμητῆς καὶ τῆς σκέψης του. Γιατί ἡ σκέψις τοῦ Ὠριγένη, ἂν καὶ εἶναι ἐπιτηδευμένη, ὅμως μὲ τὸ νὰ μὴν σύρει μαζί της καμμιά ἄλλη ἀτοπία, δὲν στερεῖται τελείως καὶ κάποια γλαφυρότητα. Ἐνῶ ὁ Ἀπολινάριος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν εἶπε τίποτα τὸ καλὸ, καταστρέφει τὴ σπουδὴ του καὶ σὲ μακρὲς φλυαρίες καὶ ἀνακόλουθες γνώμες, καὶ λίγο ἀκόμα καὶ θὰ ἐφέρμοζε μ' αὐτὰ πού λέει τὴν παροιμία τῶν κουκιῶν καὶ τοῦ ἀλατιοῦ. Ἄν καὶ αὐτῆ ἡ θέσις τῆς στιγμῆς ἄρесе καὶ στὸ θεῶπνευστο Κύριλλο, ἀλλ' ὅμως ὅσο ἀπέχει ἀπὸ τὴ γνώμη τῶν ἀσεβῶν, τόσο καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ρητοῦ δείχνει τὴ διαφορὰ της μὲ τὴν προσπάθεια ἐκείνων.

34. Ἀλλὰ βέβαια ὅτι, ἀντὶ νὰ συζητοῦμε κατὰ τρόπο πού δὲν πρέπει καὶ νὰ δάξομε ἀντιμέτωπες μεταξὺ τους τίς θεῖες Γραφές, εἶναι καλύτερο νὰ ἐρωτοῦμε γιὰ νὰ μαθαίνομε, κι ἀκόμα πολὺ περισσότερο ν' ἀσκούμαστε στὴ συζήτησις καὶ τὴ θεωρία τῶν λεγόμενων περιστατικῶν καὶ μὲ ὅποιον ἄλλον τρόπο παραπλήσιο μ' αὐτὰ, ὁ ἴδιος βέβαια ξέρω καλὰ ὅτι δὲ θὰ χρειαστεῖ νὰ τὸ ἀποδείξω, ὅμως δὲ θὰ ἀπογοητευθῶ, ἂν κάνω ἄξιον ἔσένα νὰ γίνεις δάσκαλος καὶ ἄλλων. Καὶ δὲν μοιράζεται μόνο σὲ τόσους τρόπους ἡ φαινομενικὴ ἐναντίωσις πού θεωρεῖται ὅτι χωρεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἱερὰ Λόγια, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους πολλοὺς πού δὲν ἀναφέραμε ἀκόμα. Ἡ ἀσκησις λοιπὸν σὲ ὅσα εἶπαμε δὲν περιορίζει τὴ χρησιμότητά της σ' αὐτὰ μονάχα, ἀλλὰ μᾶς παρέχει καὶ πολλὴ δύναμη καὶ ἰσχὺ στὴ μεθοδικὴ ἐξέτασις καὶ διευκρίνησις τῆς ἀλήθειας καὶ τὰ ὅμοια. Γιατί,

των ἢ ὀνομάτων, ἢ τούτων ἔλλειψιν καὶ περικοπήν, ἢ τροπήν καὶ μεταφοράν, εἰς ἀμφίβολον καὶ μαχομένην διάνοιαν συσκευάζεται, καὶ ταῦτα ὁ ταῖς εἰρημέναις ἔμπροσθεν ἐφόδοις ἐγγυμνασάμενος, τὴν τῆς ἀκριβείας θάσανον κἀνταῦθα καθιεῖς, οὐ χαλεπῶς τε τὸ συγκεχυ-
 5 μένον διακρινεῖ, καὶ τὸ περιτρεπόμενον ὧδε κακεῖσε πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐδράσει διάγνωσιν. Αὐτίκα πῶς οὐκ ἐκεῖθεν πρὸς ἔλεγχον ῥάδιον ὁ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν γένος ἀπεδουκόλησεν; Ἀφορ-
 μὰς γὰρ ὁ λαβὼν τὰς ἐν τοῖς τοιούτοις διαφορὰς ἐπισκοπεῖν, τὴν δὲ
 σύγχυσιν πολλὴν τὴν πλάνην ἐργάζεσθαι, εὐθύς ἐπέγνω καὶ διεστεί-
 10 λατο, ἄλλην μὲν χρῆσιν ἔχειν τὰ κατὰ μεταφοράν, ἄλλην δὲ τὴν τῆς λέ-
 ξεως κυριότητα. Ὡν οὐδὲν ἐπὶ νοῦν τὰ αἰρετικὰ λαβόντα φρονήμα-
 τα, ὅσα τροπικῶς καὶ κατὰ μεταφοράν ἐπὶ Θεοῦ εἴρηται, τροπῆς καὶ
 ἀτρέπτου φωνῆς οὐ βουληθέντες συνιδεῖν ἑτερότητα, τὴν ἀπλήν καὶ
 ἄληπτον καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι χεῖρας καὶ πόδας
 15 καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὀσφραίνεσθαι καὶ στόμα καὶ λόγους ἤκουσαν,
 ὁμοιοσχημάτιστον ἡμῖν τὸ Θεῖον δυσσεβῶς τε καὶ ἀσυνέτως ἐπλάσαν-
 το.

λέ'. Οὕτω γοῦν καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὁ αἰρετίζων ἢ ὁ
 φίλονεικος ἀρπάσας λογισμὸς πρὸς δυσσέβειαν ἢ ἀπορίαν ἐλκῦσαι
 20 φιλονεικήσειεν, εἰ μὲν καθ' ἓν τι τῶν διευκρινημένων τὸ κακομήχανον
 ἐπινοεῖ, αὐτόθεν ἔξει καθ' ἑαυτοῦ φερομένην ἄφνικτον τὴν ἀνατρο-
 πὴν, εἰ δὲ καθ' ἓν τι τῶν παρεμμένων, οὐ χαλεπὸν ἐκ τῶν φθασάντων
 τὴν ὁμοίαν κρίσιν καὶ ἐπὶ τούτοις ἐλκύσαντα, τοῖς ὁμοίοις ἐλέγχους
 τοὺς μμησαμένους ὑποβαλεῖν, οἷς καὶ οἱ προλαβόντες ἀπερραπίστη-
 25 σαν. Καὶ τοῦτό ἐστι μετὰ τῶν ἄλλων ὁ μὴ πάσας τὰς αἰτίας ἐπεξελθεῖν
 ἡμᾶς κατὰ μέρος οὐκ ἐξεδιάσατο· οὔτε γὰρ στοιχείωσιν τούτων συνα-
 γαγεῖν ὑπεσχόμεθα, οὔτε δυσθήρατός ἐστιν ἐκ τῶν προειρημένων τῶν
 παρεμμένων ἢ θεωρία καὶ διάκρισις. Καὶ ὅτι τὰ ἄλλα οὐχ ὥσπερ
 ταῦτα ἐπιπολάζει καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπινέμεται, καὶ ὅτι ὅσα φθάσας
 30 αὐτὸς διηπόρησας κατὰ γε τὴν νῦν καὶ τὴν προλαβοῦσαν ἀξίωσιν,
 αὐτάρκως τὸ σαφές καὶ τὴν τῆς ἀποικρίας λύσιν εἰλήφασι.

λς'. Πλὴν, εἴ τίς γε καὶ τοῦτο τῶν ἐπιπολαζόντων θεῖη (ἔστι γὰρ
 τοῖς τε ἄλλοις αἰρετικοῖς καὶ τοῖς εἰκονομάχοις μέγα καταφύγιον)·
 καθολικὸν γὰρ τύπον πολλάκις ἢ ἱερὰ φωνὴ σχηματίζουσα, οὐ
 35 καθολικὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνεσθαι, εἰς ὠρισμένα δέ τινα

92. Ἀνθρωπομορφῖται: Πίστευαν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνο ἀνθρώπινη μορφή.

ὅσα ἀπὸ μετάθεση φράσεων ἢ λέξεων ἢ ὀνομάτων ἢ ἀπὸ ἔλλειψη αὐτῶν καὶ περικοπή ἢ μετατροπή καὶ μεταφορᾶ, γίνονται ἀμφίβολο καὶ ἀντιμαχόμενο νόημα, ὅποιος γυμνάστηκε σ' αὐτὰ μὲ προηγούμενες προσπάθειές του, μεταφέροντας κι ἐδῶ τὴν ἀκριβῆ βάσανο, δὲ θὰ διακρίνει σ' αὐτὰ δύσκολα τὸ συγκεχυμένο κι αὐτὸ ποῦ πλανιόταν ἐδῶ κι ἐκεῖ θὰ τὸ ἐδραιώσει στὴ διάγνωση τῆς ἀλήθειας. Ἐπίσης, πῶς δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκεῖ εὐκολο πρὸς ἔλεγχο αὐτὸ ποῦ παραπλάνησε τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν²²; Γιατί, ὅποιος ἔλαβε ἀφορμὴ νὰ ἐξετάσει τίς διαφορὲς σ' αὐτὰ, καὶ ὅτι ἡ σύγχυση προκαλεῖ πολλὴ πλάνη, αὐτὸς ἔμαθε ἀμέσως καὶ ξεχώρισε ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ χρῆση τῆς μεταφορᾶς, καὶ ἄλλο τὸ κυριολεκτικὸ νόημα τῆς λέξης. Κανένα ἀπὸ αὐτὰ, ὅσα ἔχουν λεχθεῖ τροπικὰ καὶ μεταφορικὰ γιὰ τὸ Θεό, οἱ αἱρετικοὶ δὲ σκέφτηκαν, μὴ θέλοντας νὰ δοῦν τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς μεταφορικῆς καὶ τῆς εὐθείας ἔκφρασης. Ἔτσι, ἐπειδὴ ἄκουσαν γιὰ χέρια καὶ πόδια καὶ μάτια καὶ ὄσφρηση καὶ στόμα καὶ ὄμιλία, ἔπλασαν τὸ Θεῖο, τὴν ἀπλή καὶ ἀσύλληπτη καὶ ἀσχημάτιστη οὐσία τοῦ Θεοῦ, κακόπιστα κι ἀνόητα, νὰ ἔχει τὴν ἴδια μ' ἐμᾶς μορφή.

35. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὅποιο ἄλλο χωρίο ἀπὸ τίς θεῖες Γραφές ἀρπάξει ἢ σκέψη ποῦ ρέπει στὴν αἵρεση καὶ τὴν ἀμφισβήτηση καὶ φιλονεικήσει νὰ τὸ σύρει στὴν ἀσέβεια ἢ τὴν ἀπορία, ἂν βέβαια ἐπινοεῖ δολιότητες ἐναντίον κάποιου ἀπὸ ὅσα ἔχουν διευκρινιστεῖ, θὰ ἔχει ἀμέσως φερόμενη ἐναντίον του ἀναπόφευκτη τὴν ἀνατροπή, ἂν ὅμως τίς ἐπινοεῖ ἐναντίον κάποιου ἀπὸ ὅσα ἔχουν παραλειφθεῖ, δὲν εἶναι δύσκολο ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν, μεταφέροντας καὶ σ' αὐτὰ τὴν ὅμοια κρίση, νὰ ὑποβάλλει τοὺς μμητῆς στοὺς ὅμοιους ἐλέγχους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίστηκαν καὶ οἱ προηγούμενοι. Κι αὐτὸ εἶναι μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ποῦ δὲν μᾶς ἀνάγκασε νὰ μὴν ἐξετάσομε ὅλες τίς ἐπιμέρους αἰτίες. Γιατί οὔτε ὑποσχέθηκαμε νὰ δώσομε μιὰ συνοπτικὴ καταγραφή τους, οὔτε εἶναι δύσκολο νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τὰ προλεχθέντα ἢ ἔκθεση καὶ ἢ διάκριση ὅσων παραλείφθηκαν. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, τὰ ἄλλα δὲν εἶναι στὸ προσκήνιο ὅπως αὐτὰ καὶ δὲν ἀπασχολοῦν τοὺς πολλοὺς, καὶ ὅσες ἀπορίες ἔχεις ὡς τώρα ἐκφράσει κατὰ τὴν παρούσα καὶ τὴν προηγούμενη ἀπαιτήσή σου, ἔχουν λάβει μὲ ἱκανοποιητικὴ σαφήνεια καὶ τὴ λύση τῆς ἀπορίας σου.

36. Πλὴν ὅμως, ἂν κάποιος θέσει καὶ αὐτὸ ἀπὸ ὅσα εἶναι στὸ στόμα τῶν πολλῶν (γιατὶ αὐτὸ εἶναι μεγάλο καταφύγιο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς καὶ γιὰ τοὺς εἰκονομάχους²³· γιατί πολλές φορές ὁ ἱερός λόγος, ἐνῶ σχηματίζει ἓνα γενικὸ τύπο, δὲν ἀπαιτεῖ νὰ ἐκλαμβάνεται τὸ

καὶ προειλημμένα συνάγουσα τὴν διήγησιν, μερικὴν ἐνδείκνυται τὴν ἀπόφασιν *Τοιοῦτόν ἐστι τό, «πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί»*. Ὑποβάλλουσι γὰρ τῷ καθολικῷ χαρακτῆρι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ Μαρκίανος καὶ τῆς γείτονος φατριάς, Μωσέα τε 5 καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Θεοῦ προφήτας, τὴν Παλαιὰν Διαθήκην συσκευὴν εἶναι δυσφημοῦντες τοῦ πονηροῦ· καίτοι γε οὐ κατ' ἐκείνων, ὡς δῆλον, ἐρρήθη, ἀλλ' οὐς ὁ μικρῷ πρόσθεν χρόνος τῆς Δεσποτικῆς παρουσίας ἀπατεῶνας καὶ πλάνους ἀπέδειξε. Τὸ γὰρ εἰς τοὺς δαίμονας ὑπειληφθαι τὴν Δεσποτικὴν ταύτην ἀπερροῖφθαι φωνήν, κἂν εἰς 10 ἀσεδημάτων οὐκ ἂν ἦκη λογισμὸν, κἂν ὁμοίως φρονῆ μὴ πάντοτε τὸ καθολικὸν σχῆμα τῆς φωνῆς καὶ καθολικὴν ἔννοιαν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' οὖν τὸ περιεργότερον καὶ μὴ τῆς εὐαγγελικῆς βουλήσεως περὶ πόδα εἶναι, δευτέραν αὐτῷ δίδωσι τοῦ προειρημένου τάξιν λαβεῖν· πλὴν γε τὸ ἀσύνετον καὶ δυσσεβὲς τῶν θεομαχούντων θράσος τῷ τύπῳ τῆς 15 καθολικῆς προσανέχοντες φωνῆς, τῆς οἰκείας δυσσεβείας ἀναχώρησιν τὰ Κυριακὰ νομίζουσι λόγια.

λζ'. Ὅμοιόν ἐστι καὶ τό, «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», καὶ ὁμοίως τοῖς Πνευματομάχοις ὄργανον τῆς πλάνης ὑποβάλλεται. Τῶν πάντων γὰρ τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τὸ καθόλου τῆς φωνῆς οὐκ ἐξαι- 20 ρούμενοι τῶν γεγονότων, καὶ αὐτὸ δεδυσφημήκασιν. Καὶ μυρία δ' ἄλλα οἱ ἱεροὶ Λόγοι εἰς τὸ καθ' ὅλου μὲν σχηματίζουσι, μερικωτέραν δὲ ποιοῦνται τὴν δήλωσιν, ὡς τό, «ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης»· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἡ ἀρετὴ τῶν ματαίων, οὐδ' ἡ σοφία, οὐδ' ἡ εὐσέβεια. Καί, «πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν»· οὐδὲ 25 γὰρ οὐδ' οἱ παρὰ Θεοῦ καθ' ἑκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων καὶ τυράννων στεφανῆται δεικνύμενοι. Καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ σχολῆς ἂν τις θεωρήσειεν, ἀρκεῖν δ' οἶμαι καὶ τὰ παρατεθεμένα. Τῆς γὰρ εἰκονομαχικῆς λύσεως τὴν διὰ τῆς κακουργίας ταύτης ἀπόνοιαν, μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν φρενοβλαβοῦς κακο- 30 μηχανίας, ἰδιαζόντως ἡμῖν λόγος ἐθριάμβευσεν.

Ἄλλ' ὅτι μὲν πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ ὅτι τὰ σὰ παρὰ τε τῶν προλαβόντων ἀνδρῶν ἀγίων καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐκεῖθεν χειραγωγουμένοις διευκρίνηται, καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα

νόημα γενικά, ἀλλά, περιορίζοντας τὴ διήγηση σὲ ὀρισμένες προϋποθέσεις, παρουσιάζει μιὰ βεβαίωση μερική. Τέτοιο εἶναι αὐτό· «ὄλοι ὅσοι ἦρθαν πρὶν ἀπὸ ἐμένα εἶναι κλέφτες καὶ ληστές»⁹³. Μέσα σ' αὐτὸν τὸ γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ λόγου οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνα καὶ τῆς συγγενικῆς φατρίας περιλαμβάνουν καὶ τὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς ἄλλους προφῆτες τοῦ Θεοῦ, δυσφημώντας τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὅτι εἶναι μηχανορραφία τοῦ Πονηροῦ, ἂν καὶ δὲν ἔχει λεχθεῖ γι' αὐτοὺς, ἀλλὰ γιὰ ἐκείνους ποὺ ὁ χρόνος λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ Δεσποτικὴ παρουσία τοὺς ἀπέδειξε ἀπατεῶνες καὶ πλάνους. Γιατί, τὸ νὰ ὑποτεθεῖ, ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Κυρίου ἐκτοξεύθηκε ἐναντίον τῶν δαιμόνων, κι ἂν ἀκόμα δὲν φτάνει στὴν ἔννοια τῆς ἀσέβειας, κι ἂν ἀκόμα πιστεύει ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ λόγου δὲν ἀπαιτεῖ γενικὸ νόημα, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐκζητημένη λεπτολογία καὶ ἡ μὴ συμμόρφωση μὲ τὸ εὐαγγελικὸ πνεῦμα, τοῦ δίνει τὴ δεύτερη θέση ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶπαμε. Ἡ ἀνόητη ὡστόσο καὶ ἀσεβῆς θρασύτητα τῶν θεομάχων, ἀποβλέποντας στὸν χαρακτηρισμὸ τῆς γενικῆς ἐκφρασης, νομίζουν ὅτι τὰ λόγια τοῦ Κυρίου εἶναι καταφύγιο τῆς δυσσέβειάς τους.

37. Ὅμοιο εἶναι καὶ τό, «ὄλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν»⁹⁴, ποὺ ὅμοια γίνεται ἀφορμὴ νὰ πλανηθοῦν οἱ Πνευματομάχοι. Γιατί δυσφῆμησαν καὶ τὸ πανάγιο Πνεῦμα, μὴ ἐξαιρώντας το ἀπὸ ὄλα ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ. Καὶ ἄπειρα ἄλλα οἱ ἱερὲς Γραφές τὰ ἐκφράζουν μὲ γενικὸ χαρακτηρισμὸ, ἀλλὰ δηλώνουν κάτι μερικὸ, ὅπως γιὰ παρὰδειγμα αὐτὸ· «ματαιότητα ματαιότητων· ὄλα εἶναι ματαιότητα»⁹⁵. Γιατί βέβαια ἀνάμεσα στὰ μάταια δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀρετὴ οὔτε ἡ σοφία οὔτε ἡ εὐσέβεια. Καὶ αὐτὸ· «ὄλοι ἐξέκλιναν ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο, ὄλοι ἐξαχρειώθηκαν»⁹⁶. Τέτοιοι βέβαια δὲν εἶναι ὅσοι σὲ κάθε μία γενιὰ ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὸ Θεὸ νικητὲς ἐναντίον τῶν παθῶν καὶ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν τυράννων. Καὶ πολλὰ τέτοια θὰ συναντήσῃ κανεὶς μελετώντας τὸ θέμα μὲ ἡσυχία, φτάνουν ὅμως νομίζω ὅσα ἔχουν παρατεθεῖ. Γιατί τὴν ἀνοησίαν τῆς εἰκονομαχικῆς λῦσσης ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ αὐτὴν τὴν πανουργίαν τὴν ἀντικρούσαμε σὲ χωριστὸ ἔργο μας⁹⁷ μαζὶ μὲ ὄλη τὴν ἄλλη δόλια φρενοβλάβειά τους.

Ὡστόσο ὅτι πολλὰς ἀπορίες χρειάζονται προκαταρκτικὸ λόγο, καὶ ὅτι οἱ δικές σου διευκρινίστηκαν καὶ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἀπὸ ἐμᾶς ἅγιους ἄνδρες κι ἀπὸ μένα τὸν ἴδιο μὲ τὴ χειραγωγία ἐκείνων, καὶ ὅτι ἐκθέσαμε τίς περισσότερες αἰτίες ποὺ συνήθως δημιουργοῦν τὴν ἀπορία,

97. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ὑπάρχει αὐτὸ τὸ χωριστὸ ἔργο· ἀναφορὰ ὑπάρχει.

τῶν αἰτίων παρ' ἃ εἴωθε συμβαίνειν τὸ ἄπορον ἐπεξήλθομεν, ὁ λόγος ἐπέδειξε. Καὶ ὅτι μὲν τῆς ἀκριθείας πάντων ἐπειλήμμεθα, οὐκ ἂν φαίημεν, ὅτι δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἔλαττον εἰσηνέγκαμεν, οὐκ ἂν ὑπερηφάνων λόγων, δικαζούσης ἀληθείας, οὐδεὶς ἂν ἡμᾶς αἰτιάσαιτο.

5

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Β'.

Εἰ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, πῶς ὁ σωτήριος τοῦ Πατρὸς Λόγος φησὶν, «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι»;

Τέσσαρας ὁρῶμεν τοῦ Δημιουργοῦ ἐργασίας, ὧν πρώτη μὲν ἐστὶν
 10 αὐτὴ τῶν ὄντων ἢ κατ' ἀρχὰς προβολή τε καὶ δημιουργία, καθ' ὃ
 σημαίνονμενον εἴρηται, «καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς
 ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ»· καὶ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὄντων ἀπάν-
 των ἐν ἑπτὰ τελεσάμενός τε καὶ οὐσιώσας ἡμέραις ὁ Δημιουργός,
 οὐκέτι παραγωγὴν οὐδεμίαν ἐπέδειξάτο. Δευτέρα δὲ ἡ ἐξ ἐκείνου
 15 μέχρι τοῦ νῦν τῶν ἅπαξ ἐφεστώτων ἐνεργουμένη διαμονή τε καὶ συν-
 τήρησις καὶ μηδαμῇ παραχωροῦσα εἰς ὀλόκληρον εἶδος παραπολέ-
 σθαι καὶ πρὸς τὸ μὴ ὂν χωρῆσαι· ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια καὶ συντήρη-
 σις πρόνοιά τε Θεοῦ καὶ κηδεμονία καλεῖται, καὶ ταύτης τῆς ἐνεργείας
 τε καὶ ἐργασίας οὐδεμίαν οὐδέποτε κατάπαυσιν, μέχρις ἂν τὸ περιέγει-
 20 ον τόδε σύγκρομα τὴν ὑπόστασιν ἔχη, ὁ ἀληθὴς ἐξεπίσταται λόγος,
 Ἔτι δὲ τρίτην ὁρῶμεν τοῦ Δημιουργοῦ ἐργασίαν, ἐξ ἧς ἐκάστη φύσις
 τὰ οἰκεία πράττουσα, οὐδὲν ἀνόμοιον ἢ ἀλλότριον αὐτῆς προβάλλε-
 ται, ἀλλ' ἐκάστη πρὸς τὸ οἰκείον καὶ ἐμφερές διαπλαττομένη καὶ μορ-
 φοποιουῦσα τὸ γέννημα, ἀνόθεντον τὴν διαδοχὴν ἐπιδείκνυται· εἴη δ'
 25 ἂν καὶ ἡ τοιαύτη ἐργασία εἰς τὸν τῆς προνοίας καὶ κηδεμονίας ἀνη-
 γμένη λόγον. Πλὴν τῶν εἰρημένων τριῶν ἐργασιῶν, ἡ μὲν περὶ οὐσιώ-
 σεως, ἡ δὲ περὶ διαμονῆς, ἡ δὲ περὶ ὁμοιότητος τὸν σκοπὸν ἀπευθύνει.
 Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ συναχθεὶς λόγον καὶ τῆς τάξεως τῶν ὑποστάντων ἢ
 ἀναλλοιώτός τε καὶ ἀμετακίνητος διαδοχῆ· ἡλὶός τε γε καὶ σελήνη τὰς
 30 ἀνατολάς τε καὶ δύσεις, συνόδους τε καὶ ἀποστάσεις, καὶ τὰς ἄλλας ἐν-
 ενεργείας, ἃς ὁ δημιουργικὸς αὐτοῖς ἐναπέθετο λόγος οὐκ ἂν ἀμείβον-
 τες, οὐδὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς παγεῖσαν εὐτακτον τοῦ δρόμου περι-
 φορὰν φωραθεῖεν διαφθείροντες, οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν ἀστέρων χορὸς

1. Γεν. 2,2.

2. Ἰω. 5,17.

3. Γεν. 2,2.

τὸ ἀπέδειξε ὁ λόγος μας. Δὲ θὰ μπορούσαμε βέβαια νὰ ποῦμε ὅτι τὰ ἐξετάσαμε ὅλα λεπτομερῶς ὅτι ὅμως δὲν σοῦ πρόσφερα λιγότερα ἀπὸ ὅσα μου ζήτησες, κανένας, μὲ δικαστὴ τὴν ἀλήθεια, δὲ θὰ μπορούσε νὰ μὲ κατηγορήσει γιὰ λόγια κομπαστικά.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2η.

Ἐάν ὁ Θεὸς ἀναπαύθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα του τὴν ἑβδόμη ἡμέρα¹, πῶς ὁ Σωτῆρας Λόγος τοῦ Πατέρα λέει, «ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα, καὶ ἐγὼ ἐπίσης ἐργάζομαι»²;

Τοῦ Δημιουργοῦ βλέπομε τέσσερες ἐργασίες πρώτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ παραγωγή καὶ δημιουργία τῶν ὄντων καὶ μ' αὐτὸ τὸ νόημα εἰπώθηκε: «καὶ τὴν ἑβδόμη ἡμέρα ἀναπαύθηκε ὁ Θεὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα του»³. Ἐφοῦ δηλαδή ὁ Δημιουργὸς ὀλοκλήρωσε καὶ πραγματοποιοίησε τὶς φύσεις ὅλων τῶν ὄντων μέσα σὲ ἑπτὰ ἡμέρες, δὲν παρήγαγε τίποτα πιά στὸ ἕξις. Δεύτερη ἐργασία εἶναι ἡ ἀπὸ τὸ χρόνο ἐκεῖνο ἐνεργούμενη παραμονὴ καὶ συντήρηση αὐτῶν ποὺ μὰ φορὰ δημιουργήθηκαν καὶ ποὺ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἀφήνει νὰ ἐξαφανιστεῖ ὀλόκληρο εἶδος καὶ νὰ καταλήξει στὸ μηδέν. Αὐτὴ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ συντήρηση καλεῖται πρόνοια καὶ κηδεμονία τοῦ Θεοῦ, καὶ γνωρίζει ὁ ἀληθινὸς λόγος, ὅτι σ' αὐτὴ του τὴ δραστηριότητα καὶ τὴν ἐργασία δὲ θὰ ἔχει ποτὲ ἀνάπαυση, ὅσο θὰ ὑπάρχει αὐτὸς ὁ γήινος σύνθετος κόσμος. Ἐλλ' ἀκόμη βλέπομε καὶ τρίτη ἐργασία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε φύση, ἐνεργώντας τὴ δική της λειτουργία, δὲν ἐκδηλώνει τίποτε διαφορετικὸ ἢ ξένο ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ κάθε μία, διαπλάθοντας καὶ μορφοποιώντας τὸ γέννημά της, ὥστε νὰ εἶναι οἰκεῖο καὶ ὅμοιο μὲ αὐτήν, παρουσιάζει ἀνὸθευτὴ τὴ διαδοχὴ. Κι αὐτὴ ἡ ἐργασία μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὸ λόγο τῆς πρόνοιας καὶ τῆς κηδεμονίας. Ἐπὶ τὶς τρεῖς ἐργασίες ποὺ εἶπαμε ἡ μία ἔχει σκοπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ ἄλλη τὴ συντήρηση, καὶ ἡ ἄλλη τὴν ἐξασφάλιση τῆς ὁμοιότητας. Στὸν ἴδιο λόγο μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ καὶ ἡ ἀναλλοίωτη καὶ ἀδιάσπαστη διαδοχὴ τῆς τάξης ὅσων ἔλαβαν ὑπόσταση. Καὶ ὁ ἥλιος δηλαδή καὶ ἡ σελήνη δὲν ἀλλάζουν τὶς ἀνατολὰς καὶ τὶς δύσεις, τὶς συνόδους καὶ τὶς ἀπομακρύνσεις, καθὼς καὶ τὶς ἄλλες ἐνέργειες ποὺ παραχώρησε σ' αὐτὰ ὁ δημιουργικὸς λόγος, οὔτε συλλαμβάνονται νὰ παραδιάξουν τὴν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὀρισμένη γι' αὐτὰ εὔτακτη διαγραφὴ τῆς περιφορᾶς τους. Οὔτε τὸ ὑπόλοιπο πλῆθος τῶν ἀστεριῶν μπορούσιν νὰ συλλη-

τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἐνδοθέντα τῆς τε περιφορᾶς καὶ τῆς τάξεως εἰρ-
 μόν, φάσεώς τε καὶ κρύψεως, οὐκ ἂν ἄλοϊεν ἀμειδόμενοί τε καὶ διαλύ-
 οντες νύκτες τε ταῖς ἡμέραις ὑποχωροῦσαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν αἱ ἡμέ-
 ραι ταῖς νυξίν ἐξιστάμεναι, ἀνόθεντόν τε καὶ ἀπαραποίητον τὴν εὐτα-
 5 κτον ἀναλογίαν διεσώσαντο· ὡσαύτως καὶ ὠρῶν αἱ φύσεις τὰς διαδο-
 χᾶς ἀλλήλαις παραπέμπουσαι, οὐδεμίαν καινοτομίαν ἐδέξαντο, ἀλλὰ
 τὴν ἀρχαίαν καὶ θαυμασίαν ταύτην μεταβολὴν ἀμετάβλητον καὶ ἀμε-
 τακίνητον συνετήρησαν. Καὶ ταύτην τὴν ἐν τοῖς οὕσιν εὐταξίαν τε καὶ
 ἀναλογίαν, δῆλον ὡς ὁ τῆς προνοίας συνέχει τε καὶ συγκροτεῖ λόγος
 10 ἐργασία δ' ἂν εἴη καὶ τοῦτο τοῦ πάντα ἐν σοφίᾳ δημιουργήσαντος
 Θεοῦ.

Ἔστι δέ τις ἐπὶ τούτοις καὶ ἕτερα ἐργασία, φιlanθρωπία δεσπο-
 τικῇ τῷ ἀνθρωπίνῳ μάλιστα ἐπιθεωρουμένη γένει· διπλῆ δὲ καὶ αὕτη·
 ἢ μὲν γὰρ τέμνεται περὶ σῶμα δι' ἧς λῶδαί τε καὶ πάθη μυρία ἄλλα
 15 τοῦ πλάσματος ἀπελαύνεται, ἃ δὴ παραγεγονῶς ὁ κοινὸς τοῦ γένους
 Σωτὴρ ἔπραττέ τε καὶ ἐνήργει, παντοδαπῶς παθημάτων καὶ νόσων τὸ
 ἀνθρώπινον ἐλευθερῶν, ἢ δὲ περὶ ψυχὴν ταύτην γὰρ πολλοῖς ἁμαρ-
 τήμασι συγκεχωσμένην καὶ κατάστικτον ὅλην γεγεννημένην ταῖς τοῦ
 πονηροῦ μυρίαις αἰκίαις, ὁ αὐτὸς ἡμῶν πλάστης καὶ Δημιουργὸς
 20 ἀποκαθηράμενός τε καὶ ἀποξέσας διὰ τῆς αὐτοῦ ὑπὲρ νοῦν καὶ λό-
 γον ἐπιδημίας, εἰς τε τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἐπανήγαγε, καὶ τὸ κατ' εἰκό-
 να πάλιν ἀναλαβῶν, ἰσχύν τε καὶ χαρὰν παρέσχετο. Αὕτη τοιγαροῦν ἢ
 περὶ τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐργασία τυφλοῖς τὸ βλέπειν χαρίζε-
 ται, παράλυτον σφίγγει, τεταρταῖον ἀνιστᾶ τοῦ τάφου, καὶ κρεῖσσον ἢ
 25 ἀριθμεῖσθαι ὑπερφυῆ ἔργα ἐπεδείξατο, ἃ τοῦ Δεσπότητος φιlanθρω-
 πίας ὄρω καὶ νόμῳ διαπραττομένου, ἐξονειδίζει μὲν τὴν εὐεργεσίαν ὁ
 ἀχάριστος τῶν Ἰουδαίων δῆμος, τὴν τοῦ Σαβδάτου τιμὴν πρόφασίν τε
 καὶ προκάλυμμα τοῦ φθόνου καὶ τῆς πονηρίας προβαλλόμενος, ἀκού-
 ει δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότητος τοῦτο μὲν δεσποτικῶς, τοῦτο δὲ διδασκαλι-
 30 κῶς τε καὶ σωτηριωδῶς «ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐρ-
 γάζομαι». Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀχαρίστους Ἰουδαίους τὴν περὶ τὸ σῶμα θε-
 ραπείαν, ὅτι γέγονε Σαβδάτω, διασύροντας καὶ δυσφημοῦντας οὕτως
 ὁ Δεσπότης ἐπιστομιζῶν, τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων ἔργων μῆτε τὸν
 Πατέρα πεπαῦσθαι, μῆτε αὐτὸν τῆς ἐργασίας λήγειν τρανῶς ἡμᾶς
 35 ἀνεδίδαξεν.

Ἀπὸ δὲ τῆς Δεσποτικῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἃ πρὸ βραχέος

φθοῦν ὅτι ἀλλάζουν καὶ διασποῦν τὴ σειρά τῆς περιφορᾶς καὶ τῆς τάξης, τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ἔξαφάνισή τους. Οἱ νύχτες ὑποχωρώντας στίς μέρες καὶ μὲ τὴ σειρά τους οἱ μέρες δίνοντας θέση στίς νύχτες, διατήρησαν ἀνόθευτη καὶ ἀπαραποίητη τὴν ἀναλογία τους μέσα στὴ γενικὴ τάξη. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐποχὲς παραπέμποντας τὴ διαδοχὴ ἢ μὰ στὴν ἄλλη, δὲν δέχθηκαν καμμιά νέα μεταβολή, ἀλλὰ διατηροῦν ἀμετάβλητη καὶ σταθερὴ αὐτὴ τὴν ἀρχικὴ καὶ θαυμαστὴ ἐναλλαγή. Καὶ αὐτὴ τὴν τάξη καὶ ἀναλογία πού ἐπικρατεῖ μέσα στὰ δημιουργήματα εἶναι φανερό ὅτι τὴ συγκρατεῖ καὶ τὴ σταθεροποιεῖ ὁ Λόγος τῆς πρόνοιας. Εἶναι κι αὐτὴ ἐργασία τοῦ Θεοῦ πού δημιούργησε τὰ πάντα μὲ σοφία⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι καὶ μιὰ ἄλλη ἐργασία, ἡ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου πού παρατηροῦμε κυρίως στὸ ἀνθρώπινο γένος, πού εἶναι διπλή. Ἡ μία ἀφορᾶ τὸ σῶμα καὶ μὲ αὐτὴν ἀπωθοῦνται οἱ διάφορες ἀσθένειες καὶ τὰ πάθη ἀπὸ τὸ δημιούργημα, ἐργασία πού ἐκτελοῦσε ὁ κοινὸς Σωτὴρας τοῦ γένους μας ὅταν ἦρθε στὴ γῆ καὶ ἐλευθέρωνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ κάθε λογῆς πάθη καὶ ἀσθένειες. Ἡ δεύτερη ἀφορᾶ τὴν ψυχὴ. Στὴν ψυχὴ δηλαδή πού ἔχει καταχωθεῖ σὲ πολλὰ ἁμαρτήματα κι εἶναι γεμάτη μώλωπες ἀπὸ τὰ μύρια χτυπήματα τοῦ πονηροῦ, ὁ ἴδιος ὁ πλάστης καὶ Δημιουργὸς μας, ἀφοῦ τὴν καθάρισε καὶ τὴν ἐλάμπρυνε μὲ τὴν πάνω ἀπὸ κάθε νοῦ καὶ λόγο ἐπιδημία του, καὶ στὸ ἀρχαῖο ἀξίωμα τῆς τὴν ἐπανέφερε, καὶ κἀνοντάς τὴν πάλι εἰκόνα του⁵, τῆς ἔδωσε δύναμη καὶ χαρὰ. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἐργασία του γύρω ἀπὸ τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν του χαρίζει τὴν ὄραση στοὺς τυφλοὺς, σφίγγει τὰ μέλη τοῦ παραλύτου, ἀνασταίνει τεσσάρων ἡμερῶν νεκρὸ ἀπὸ τὸν τάφο του⁶ καὶ παρουσιάζει ἀναρίθμητα ὑπερφυσικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁ Δεσπότης ἔπραττε σύμφωνα μὲ τὸν ὄρο καὶ τὸ νόμο τῆς φιλανθρωπίας· ἀλλ' ὅμως ὁ ἀχάριστος ὄχλος τῶν Ἰουδαίων κατηγορεῖ τὴν εὐεργεσία, βρίσκοντας πρόφαση καὶ προκάλυμμα τοῦ φθόνου καὶ τῆς κακίας του τὴν τιμὴ τοῦ Σαββάτου⁷, καὶ ἀκοῦει τὸν Κύριο νὰ λέει ἀπὸ τὴ μιὰ σὰν Δεσπότης κι ἀπὸ τὴν ἄλλη σὰν διδάσκαλος καὶ Σωτὴρας· «Ὁ Πατέρας μου ἐγάζεται μέχρι τώρα, καὶ ἐγὼ ἐπίσης ἐργάζομαι»⁸. Ἀλλὰ τοὺς ἀχάριστους Ἰουδαίους, πού διέβαλλαν καὶ κατηγοροῦσαν τὴ θεραπεία τοῦ σώματος ἐπειδὴ εἶχε γίνει τὸ Σάβ-βατο, ἀποστομώνοντάς τους ὁ Κύριος μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μᾶς δίδαξε με-γαλόφωνα, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ εἶδους οὔτε ὁ Πατέρας εἶχε παύσει νὰ ἐκτελεῖ οὔτε ὁ ἴδιος εἶχε σταματήσει αὐτὴ τὴν ἐργασία.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση τοῦ Κυρίου καὶ

⁴Ἰω. 5, 5-9. Ἰω. 11, 17-44.

⁷Ἰω. 5, 9-16.

⁸Ἰω. 5, 17.

διευκρίνησεν ὁ λόγος σημαινόμενα τῆς ἐργασίας εὐχερές ἐστί σοι λαβεῖν, ποίων μὲν ἔργων κατέπαυσεν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, τίνα δὲ μέχρι τοῦ νῦν οὐ παύεται ἐργαζόμενος καὶ γὰρ δημιουργῶν μὲν τὰς φύσεις πάλαι κατέπαυσεν, ἀδιάφθορα δὲ δημιουργηθέντα συντηρῶν, 5 ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπαραχαράκτους καὶ ἀκιβδηλεύτους τὰς ὀλότητες τῶν οὐσιωθέντων διὰ τῆς αὐτοῦ συνέχων προνοίας, καὶ τὴν ἐντεθειῶσαν εὐταξίαν τε καὶ τὸν εἰρμὸν ἀναλλοίωτα συντηρῶν, οὐδαμοῦ φαίνεται πεπαυμένος οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε ὁ Υἱός, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς γὰρ ὑπερουσίου καὶ παντοκρατορικῆς καὶ 10 δημιουργικῆς τῶν ὄλων οὐσίας μία τε καὶ ἡ αὐτὴ βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια· δῆλον δὲ ὡς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃ τὰς θεοσημείας ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπετέλει, εἰργάζεται μὲν ὁ Υἱός, συνεργάζεται δὲ αὐτῷ Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ΄.

15 **Διὰ τί, χρησάμενος πηλῷ ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ μὴ ἄλλῳ τρόπῳ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξιάσατο τοῦ τυφλοῦ;**

Πηλῷ δὲ χρησάμενος ὁ Πλάστης ὀφθαλμοὺς ἐκαινούργησεν τῷ τυφλῷ, ἵνα τῶν διαπορούντων, πῶς ἀπὸ γῆς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη, ἐπείπερ τῆς τοιαύτης δημιουργίας οὐδεὶς ἐπόπτῃς οὐδὲ 20 μάρτυς εἰστήκει, τὴν γνώμην εἰς ἀναμφίδολον συμβιδάσῃ πίστιν. Ἡ γὰρ περὶ τὸ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου μελῶν δημιουργία ὑπ' ὄψιν ἀπάντων προτεθειῶσα καὶ περὶ λοιποῦ σώματος, ᾧ πλαττομένῳ οὐδεμία ὄψις ἐφεισθήκει, μὴ ἀμφιβάλλῃ μηδεὶς ἀπορομένας διασχίζεσθαι γνώμας, μεγάλην ἰσχὺν καὶ βεβαίωσιν παρέχει 25 οἷς γὰρ ἂν τις τὸ ἄριστόν τε καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ πηλοῦ τὴν πλάσιν καὶ ὑπόστασιν ὄρᾳ προαχθεῖσαν, πῶς οὗτος οὐκ ἀναντιορήτῳ λογισμῷ καὶ τὸ λοιπὸν ὄργανον ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ δυνάμεως ἀνομολογήσει γεγενῆσθαι; Ἄλλως τε δέ, ἵνα τοῦτο τρανῶς ἀναμάθῃς, ὅτι περ ἐν πᾶσιν οἷς ὁ Πατὴρ τὸ Θεὸς εἶναι γνωρίζεται, δυνά- 30 μεις, λέγω, καὶ δόξη καὶ οὐσία καὶ κυριότητι, ἐν τούτοις καὶ ὁ Υἱός τὸ ἴσον ἔχειν καταλαμβάνεται καὶ ἀπαράλλακτον, πηλὸν καὶ οὐκ ἄλλην ὕλην λαβῶν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπλάττει τοῦ τυφλοῦ, ὥσπερ καὶ ὁ Πατὴρ πάλαι σὺν αὐτῷ ἐκ πηλοῦ τὸν ἄνθρωπον δημιουργεῖ. Συνα-

1. Ἰω. 9, 6-7.

2. Γεν. 2, 7.

ἀπὸ ὅσα νοήματα διευκρινίσαμε πρὶν ἀπὸ λίγο γιὰ τὴν ἐργασία, εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβεις ποιά ἔργα ἔπαυσαν νὰ πράττουν ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός, καὶ πᾶς δὲν παύει νὰ ἐκτελεῖ ὡς τώρα." Ἐπαυσε δηλαδὴ ἀπὸ παλαιὰ νὰ δημιουργεῖ τὰ ὄντα, ἀλλὰ διατηρώντας ἐνεπηρέαστα τὰ δημιουργήματα του καὶ συγκρατώντας ἐπίσης μὲ τὴν πρόνοιάν του ἀπαράβιαστες καὶ ἀπαραχάρακτες τὶς φύσεις ὅσων δημιούργησε, καὶ διατηρώντας ἔτσι ἀναλλοίωτη τὴ σειρὰ καὶ τὴν τάξιν ποὺ τοὺς εἶχε ἐπιβάλλει, δὲ φαίνεται πούθεν νὰ ἔχει σταματήσει τὸ ἔργο του οὔτε ὁ Πατέρας οὔτε ὁ Υἱός, ἀλλ' οὔτε βέβαια καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, γιὰτὶ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια τῆς ὑπερούσιας καὶ παντοκρατορικῆς καὶ δημιουργικῆς τῶν ὅλων οὐσίας. Καὶ εἶναι φανερό ὅτι ἐκεῖνο τὸν καιρὸν ποὺ ὁ Σωτὴρας ἐπιτελοῦσε τὰ θεϊκά του σημεῖα ἐργαζόταν ὁ Υἱός, ἀλλὰ συνεργάζονταν μαζί του καὶ ὁ Πατέρας καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

ΕΡΩΤΗΣΗ 3η

Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Κύριος χρησιμοποίησε πηλό¹ καὶ δὲν θεράπευσε τὰ μάτια τοῦ τυφλοῦ μὲ ἄλλο τρόπο;

Ὁ πλάστης χρησιμοποίησε πηλό καὶ ἔβαλε νέα μάτια στὸν τυφλό, γιὰ νὰ καταστήσει σὲ ἀναμφίβολη πίστη τὴν ἀμυδρὴ ἰδέα ἐκείνων ποὺ ἀποροῦσαν πῶς πλάστηκε ἀπὸ γῆ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος², ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε κανένας αὐτόπτης μάρτυρας αὐτῆς τῆς δημιουργίας. Γιὰτὶ ἡ δημιουργία ποὺ ἀφοροῦσε τώρα τὸ πολυτιμότερο ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ ἔγινε μπροστὰ σὲ ὅλων τὰ μάτια, δίνει μεγάλη καὶ ἰσχυρὴ βεβαίωση καὶ γιὰ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα, ποὺ κανένας ἄνθρωπος δὲν τὸ εἶχε δεῖ κατὰ τὴν ὥρην τῆς δημιουργίας του, ὥστε νὰ μὴν ἀμφιβάλλει κανένας μὲ ἀβέβαιες ἀπορίες καὶ γνώμες. Ὅταν δηλαδὴ κάποιος βλέπει τὸ πιὸ καλὸ καὶ πολυτιμότερο ὄργανό μας νὰ πλάθεται καὶ νὰ δημιουργεῖται ἀπὸ πηλό, πῶς δὲ θὰ ὁμολογήσει μὲ ἀδιαφιλονίκητη σκέψη, ὅτι καὶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα ἔχει γίνει ἀπὸ τὴν ἴδια ὕλη καὶ δύναμις; Ἐξάλλου γιὰ νὰ μάθεις σαφῶς καὶ αὐτό, ὅτι καὶ μὲ ὅσα ὁ Πατέρας ἀναγνωρίζεται πῶς εἶναι Θεός, ἐννοῶ μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν κυριότητα, σὲ αὐτὰ ἐννοεῖται ὅτι καὶ ὁ Υἱός ἔχει τὸ ἴσο καὶ ἀπαράλλαχτο, γι' αὐτὸ παίρνει πηλό, καὶ ὄχι κάποια ἄλλη ὕλη, καὶ ξαναπλάθει τὰ μάτια τοῦ τυφλοῦ, ὅπως καὶ ὁ Πατέρας παλαιὰ μαζί του δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πηλό. Μαζί βέβαια μ' αὐτὸ γίνεται φανερό καὶ τοῦτο: Ὅτι

να φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι περὶ ὃ νῦν ἐν μορφῇ ἀνθρώπου χρηματί-
σας Θεὸς καὶ πηλὸν εἰς φύσιν μεταβάλλον ὀφθαλμοῦ, αὐτὸς ἦν καὶ ὁ
πάλαι τὸν ἄνθρωπον συμπλαστουργῶν ἐκ πηλοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Δ΄.

5 **Τί ἐστι, «μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον
χιτῶνα»;**

Ἐνδυμα γάμου παρὰ τῆς θείας διδασκόμεθα Γραφῆς, τὸν κατ'
ἀρετὴν εἶναι βίον καὶ πολιτείαν τὴν ἐλευθέραν ἁμαρτημάτων καὶ κα-
θαράν, ἣν οἱ ἐστολισμένοι, τῆς τε μυστικῆς παστάδος παρ' αὐτοῦ
10 Χριστοῦ τοῦ νυμφίου ἐπάξιοι κρίνονται, καὶ εἰς τὸν μακάριον ἐκεῖ-
νον καὶ δεσποτικὸν ἀνακλίνονται δεῖπνον, οἱ δέ γε τὰ τοιαῦτα τῶν ἐν-
δυμάτων ῥυπώσαντες καὶ τῆς θαυμασίας ταύτης ἀπελαύνονται ἀπο-
λαύσεως καὶ πικρὰν τὴν ἀτιμίαν ὑφίστανται. Εἰ δὲ τοῦτο μεμαθήκα-
μεν, δῆλος ἂν εἶη καὶ ὁ παρὰ τῷ θεσπεσίῳ ἀποστόλῳ ἐσπιλωμένος
15 καλούμενος χιτῶν, ὃν καὶ μισεῖν ἡμᾶς καλῶς τε καὶ δικαίως παρα-
κελεύεται· ὁ γὰρ ταῖς ἁμαρτίαις κατάστικτος καὶ ῥυπῶν ὅλος, οὗτος
ἂν εἶη ὁ ἐσπιλωμένος χιτῶν. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἀνακαλύπτων οὐχ
ἀπλῶς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς φησιν ἐσπιλω-
μένον καὶ ἐρρυπωμένον καὶ ὅσα ἢ σὰρξ ἐπιθυμοῦσα κατὰ τοῦ πνεύ-
20 ματος, τὸν βίον ἡμῶν κεκληλιδωμένον καὶ κατάστικτον ἀποτελεῖ, ὃν
ἀποστρέφεται παντὶ τρόπῳ προσήκει, ὅτι τῆς μυστικῆς παστάδος
τὰς θύρας ἡμῖν ἀποκλείει, ὅτι τοῦ καλοῦ Νυμφίου ποιεῖ ἀναξίους, ὅτι
τοῦ φρικτοῦ καὶ σωτηρίου δεῖπνου πόρρωθεν ἀπελαύνει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε΄.

25 **Εἰ πᾶν τὸ ὑποκείμενον ἀνάγκη καὶ μὴ βουλόμενον ποιεῖ τὰ τῆς
βίας, «ἀνάγκη δὲ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα» ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δίκαι-
ον ἀραῖς ὑποβάλλειν τὸν διασθέντα, οὐδὲ μὴν δίκας
ἀπαιτεῖσθαι τοῦ ἁμαρτήματος.**

Ἐχει μὲν τι πιθανὸν ἢ κατασκευὴ τοῦ λόγου, πλὴν ἐπὶ θύραις καὶ
30 τὸ δυσσεβές εἰσπράττει γὰρ τὸν Θεὸν δίκας ἀνθ' ὅτου τὸ διαζόμενον
κολάζει, καὶ περὶ τὸ οἰκειὸν πλάσμα πικρὰν ἀφήσει τὴν ψῆφον. Εἰ
γὰρ «ἀνάγκη», φησὶ «τὰ σκάνδαλα ἐλθεῖν», καὶ τὸ γένος ἡμῶν ἐξ

1. Ἰούδα 23. 2. Ματθ. 22, 11-12. 3. Ματθ. 22, 1-14. 4. Γαλ. 5, 17. 1. Ματθ. 18, 7.

δηλαδή ὁ Θεός, ποῦ τώρα ἔχει τὴ μορφή ἀνθρώπου καὶ ποῦ μεταβάλλει τὴν ὕλη τοῦ πηλοῦ σὲ μάτι, αὐτὸς ἦταν παλαιὰ μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα πλαστοουργὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πηλό.

ΕΡΩΤΗΣΗ 4η

Τί σημαίνει, «μισώντας καὶ τὸ χιτώνα ποῦ εἶναι σπιλωμένος ἀπὸ τὴ σάρκα»¹;

Ἡ ἅγια Γραφή μᾶς διδάσκει, ὅτι ἔνδυμα γάμου² εἶναι ὁ βίος τῆς ἀρετῆς καὶ ὁ τρόπος ζωῆς ὁ ἐλεύθερος καὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτήματα, καὶ ὅποιοι φοροῦν αὐτὴ τὴ στολή κρίνονται ἄξιοι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ γιὰ τὸν μυστικὸ νυμφώνα του καὶ παίρνουν θέση στὸ μακάριο ἐκεῖνο καὶ δεσποτικὸ δεῖπνο. Ἐκεῖνοι ὅμως ποῦ λέρωσαν αὐτὰ τὰ ἐνδύματα, καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ θαυμάσια αὐτὴ ἀπόλαυση καὶ δέχονται πικρὴ προσβολή³. Ἄν λοιπὸν τὸ ἀντιληφθοῦμε αὐτό, θὰ μπορέσει νὰ γίνει γνωστὸς κι ὁ λερωμένος χιτώνας, γιὰ τὸν ὁποῖο μιᾶ ὁ θεσπέσιος ἀπόστολος καὶ μᾶς προτρέπει νὰ τὸν μισοῦμε. Γιατὶ αὐτὸς ποῦ εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὰ στίγματα τῶν ἁμαρτιῶν καὶ εἶναι ὅλος γεμάτος ἀπὸ ρύπους, αὐτὸς ὀπωσδήποτε εἶναι ὁ λερωμένος χιτώνας. Αὐτὸ ἐξηγώντας το καλύτερα, δὲ μιᾶ ἀπλῶς γιὰ λερωμένο χιτώνα, ἀλλὰ γιὰ τὸν λερωμένο καὶ βρώμικο ἀπὸ τὴ σάρκα καὶ γιὰ ὅσα ἢ σάρκα, ἐπιθυμώντας κατὰ τοῦ πνεύματος⁴, καθιστᾶ τὴ ζωὴ μας γεμάτη κηλίδες καὶ στίγματα, τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἀποστρεφόμεστε μὲ κάθε τρόπο, γιατί μᾶς κλείνει τὶς πόρτες τοῦ μυστικοῦ νυμφώνα, γιατί μᾶς καθιστᾶ ἀνάξιους τοῦ ωραίου Νυμφίου, γιατί μᾶς διώχνει μακριὰ ἀπὸ τὸ φρικτὸ καὶ σωτήριο δεῖπνο.

ΕΡΩΤΗΣΗ 5η

Ἄν κάθε τι ποῦ ὑπόκειται στὴν ἀνάγκη καὶ χωρὶς νὰ θέλει πράττει τὰ τῆς ἀνάγκης, κι ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ ρθοῦν τὰ σκάνδαλα στὸν κόσμο, δὲν εἶναι δίκαιο νὰ καταριέμαστε ἐκεῖνον ποῦ ἐξαναγκάστηκε, οὔτε βέβαια καὶ ν' ἀπαιτοῦμε τιμωρία γιὰ τὸ ἁμαρτημὰ του.

Ἡ σύνθεση αὐτοῦ τοῦ λόγου ἔχει κάποια εὐλογοφάνεια, ἀλλὰ κοντὰ βρίσκεται καὶ ἡ ἀσέβεια. Ζητεῖ δηλαδή τὸ λόγο ἀπὸ τὸ Θεό, ἐπειδὴ τιμωρεῖ αὐτὸν ποῦ πράττει τὸ ἔργο τῆς ἀνάγκης καὶ βγάζει γιὰ τὸ δικό του πλάσμα ὀδυνηρὴ ἀπόφαση. Γιατὶ λέει, «ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν

ἀνάγκης ἀλώσεται τοῖς σκανδάλοις εἰ δ' ἄκων ἐγὼ δουλεύω, διὰ τί
 τὸ διαζόμενον παραδραμών, ἐμὲ τὸν θεδιασμένον ὁ κριτῆς ἀραῖς
 ὑποβάλλει; «Οὐαὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνω», φησί, «δι' οὗ τὰ σκάνδα-
 λα ἔρχεται». Οὐ γὰρ ἐχρῆν ἐπαρᾶσθαι καὶ ἐπεμβαίνειν τῷ ἡδίκη-
 5 μένω καὶ τυραννίδος ἄρπαγμα γεγενημένῳ, φιλάνθρωπίας δὲ μᾶλ-
 λον καὶ συμπαθείας ἄξιον νομίζειν, ἵνα μὴ λέγω καὶ πρὸ τούτων, ὡς
 ἀπαλλάττειν ἔδει τῆς βίας τὸ οἰκεῖον πλάσμα. Οὕτω μὲν οὖν ἂν τις
 καὶ δριμύτερον τὴν σὴν συμπλέξειεν ἀπορίαν. Ἀρχὴ δ' ἂν εἴη, φασί,
 λύσεως τῆς ἀπορίας τὸ κραταιότερον· τὸ γάρ, Οὐκ ἐχρῆν, φάναι, τὸ
 10 οἰκεῖον πλάσμα ἐπαρᾶσθαι, ἀλλὰ τῇ ποιῆ καθυποβάλλειν τῆς βίας
 τὸ αἴτιον, οὐκ ἔστιν ἄλλο τι λέγειν, ἀλλ', Ἐχρῆν ὑπὸ κατάραν ποιεῖ-
 σθαι τὸν ἄνθρωπον. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοθεν ποθεν καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμε-
 τέρας καὶ αὐτοδεσπότης γνώμης ἠπλοῦτο τὰ σκάνδαλα, εἰκότως τε
 ἂν ὁ λόγος ἀπήτει μηδὲ ἀραῖς τινα τῶν ἀνθρώπων ὑποβάλλεσθαι· εἰ
 15 δὲ καταβάλλω μὲν ἐγὼ τῶν σκανδάλων τὰ σπέρματα, ἐπεὶ δὲ κατε-
 βλήθη, ἀνάγκη καὶ γεωργηθῆναι καὶ καρποφορῆσαι τὴν ἀκάνθαν, ὁ
 προξενήσας ἐμαντῷ διὰ τῶν σκανδάλων τῆς ἀκάνθης τὸ ἐπιτίμιον.
 εἰκότως καὶ τῆς ἀραῖς καὶ τῆς δίκης ἐμαντὸν παρίστημι ἔνοχον, ἀλλ'
 οὐ συγγνώμην ποθεν ἀπαιτεῖν, οὐδὲ φιλάνθρωπίας οὐμενοῦν οὐδα-
 20 μοῦ κριθείης ἄξιος

Σκάνδαλα δ' ἂν ἐκεῖνα εἴη, ὅσα κωλύματα γίνεται τῆς πρὸς τὴν
 ζωὴν ἀγούσης ὁδοῦ τὴν αἰώνιον. Τίνα δ' ἔστι ταῦτα; Πορνεία, μέθη,
 κλοπὴ, καταλαλιά, καὶ πρὸ τούτων φόνος καὶ φιλαργυρία καὶ ὅσα
 ἄλλα κακὰ διὰ τούτων· ἅπερ ὁ ἀνθρώπινος καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ
 25 πεπλασμένος νοῦς, ῥαθυμία καὶ ῥαστώνη παρασχών ἑαυτόν, εἰς τὸν
 κόσμον ἐλθεῖν παρασκευάζει, καὶ τῶν ἀρετῶν ἐργάτης πλασθεῖς,
 γεωργὸν ἑαυτόν κατασκευάζει τῶν φαύλων. Ῥοπήν δὲ ἅπαξ ἐξ
ἡμῶν καὶ βλάστην τὰ τοιαῦτα τῶν παθημάτων λαβόντα, ἐξ ἀνάγκης
τὸ λοιπὸν ἐπιχωριάζει τε καὶ παρρησιάζεται τῷ ἡμετέρῳ βίῳ. Εἰ γὰρ
 30 καὶ ὁ ἀρχαῖος τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸς ἀνακινεῖ τε καὶ ἀνεγείρει
πρὸς τὰ χείρονα τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐδαμοῦ φαίνεται κρατῶν ἡμῶν μὴ
πειθόμενων. μηδὲ τὰ χείρονα πράττειν ὠρμημένων, ἐρεθισμοῦς δὲ τι-

τὰ σκάνδαλα στὸν κόσμῳ», τότε καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ συλληφθοῦν ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὰ σκάνδαλα, κι ἂν ἐγὼ γίνομαι ὑπηρετῆς τοῦ σκανδάλου χωρὶς νὰ τὸ θέλω, γιατί, παρατρέχοντας αὐτὸ ποῦ μὲ ὑποχρεώνει, ρίχνει ὁ κριτῆς κατὰρες ἐπάνω σ' ἐμένα ποῦ ἐξαναγκάζομαι; Γιατὶ λέει· «ἄλλοί-μονο στὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο, μέσω τοῦ ὁποίου συμβαίνουν τὰ σκάνδαλα»¹. Γιατὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ καταριόμαστε καὶ νὰ ἐπιτιθέμεθα σ' αὐτὸν ποῦ ἔχει ἀδικηθεῖ καὶ ἔχει γίνει αἰχμάλωτος τοῦ τυράννου, ἀλλὰ νὰ τὸν θεωροῦμε μᾶλλον ἄξιο φιλανθρωπίας καὶ συμπάθειας, γιὰ νὰ μὴν πῶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸ τὸ ἴδιο του τὸ πλάσμα. Ἔτσι βέβαια θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κάνει ἀκόμα πιὸ περίπλοκη τὴν ἀπορία σου. Ἀρχὴ γιὰ τὴ λύση τῆς ἀπορίας, λένε, μπορεί νὰ εἶναι τὸ πιὸ ἰσχυρό. Γιατὶ, τὸ νὰ λέμε, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ καταριέται τὸ ἴδιο του τὸ πλάσμα, ἀλλὰ νὰ ἐπιβάλλει ποινὴ στὸ αἴτιο τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο, παρὰ ὅτι ἔπρεπε νὰ ρίχνει τὴν κατὰρα στὸν ἄνθρωπο. Ἄν δηλαδὴ ξεκινοῦσαν ἀπὸ κάπου ἄλλοῦ τὰ σκάνδαλα κι ὄχι ἀπὸ τὴ δική μας αὐτοκυδέονητη γνώμη, δικαιολογημένα ὁ λόγος θ' ἀπαιτοῦσε νὰ μὴ ὑποβάλλεται σὲ κατὰρες κάποιος ἄνθρωπος. Ἄν ὅμως καταβάλλω ἐγὼ τὰ σπέρματα τῶν σκανδάλων κι ἀφοῦ ρίχτηκαν οἱ σπόροι εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ καρποφορήσουν τὰ ἀγκάθια τους, ἐγὼ ποῦ προξένησα τὸ ἐπιτίμιο στὸν ἑαυτὸ μου γιὰ τὰ σκάνδαλα τῶν ἀγκαθιῶν, εὐλογα παρουσιάζω τὸν ἑαυτὸ μου ἔνοχο καὶ γιὰ τὴν κατὰρα καὶ γιὰ τὴν τιμωρία. Ἀλλὰ δὲ θὰ κριθεῖς καθόλου ἄξιος ν' ἀπαιτήσεις οὔτε συγγνώμη οὔτε φιλανθρωπία.

Σκάνδαλα μπορούν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὅσα γίνονται ἐμπόδια στὸ δρόμο ποῦ ὀδηγεῖ στὴν αἰώνια ζωὴ. Καὶ ποιά εἶναι αὐτὰ; Ἡ πορνεία, ἡ μέθη, ἡ κλοπὴ, ἡ καταλαλιά, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ ὁ φόνος καὶ ἡ φιλαργυρία κι ὅσα ἄλλα κακὰ προέρχονται ἀπὸ αὐτὰ, τὰ ὁποῖα ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ποῦ ἔχει πλαστεῖ κατ' εἰκόνα Θεοῦ, παραδίδοντας τὸν ἑαυτὸ του στὴ ραθυμία καὶ στὴν ἀνεση, τὰ ἐτοιμάζει νὰ ἔρθουν στὸν κόσμῳ, καὶ ἐνῶ εἶναι πλασμένος νὰ εἶναι ἐργάτης τῶν ἀρετῶν, κάνει τὸν ἑαυτὸ του γεωργὸ τῶν φαύλων. Κι ἀφοῦ μὰ φορὰ τὰ παθήματα αὐτὰ ἔλαβαν τὴ σπορὰ καὶ τὴ βλάστηση ἀπὸ ἐμᾶς, ἀναγκαστικὰ στὸ ἐξῆς γίνονται μόνιμοι σύντροφοί μας καὶ ἐκδηλώνονται μὲ θρασύτητα στὴ ζωὴ μας. Γιατὶ, ἂν καὶ ὁ ἀρχαῖος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀνακινεῖ καὶ διεγείρει πρὸς τὰ χειρότερα τὴ φύση μας, πουθενὰ ὅμως δὲ φαίνεται νὰ μᾶς ὑποτάσσει χωρὶς τὴ θέλησή μας καὶ χωρὶς νὰ ἔχομε τὴν πρόθεση νὰ πράττομε τὰ χειρό-

νας καὶ οἶον παρακλήσεις ἀλλαχόθεν ἀναμενόντων, ἡμῶν δὲ τοῦ
 ἄρρενωποῦ τε καὶ γενναίου τῆς ἀρετῆς ὑπολισθαιόντων, λαμβάνει
 χώραν ἢ τοῦ πονηροῦ συμβουλή, καὶ γίνεται συνεργὸς ἀλλ' οὐκ
 ἀρχηγὸς τοῦ παραπτώματος Δῆλον δὲ ὅτι καθάπερ τῷ κατ' ἀρετὴν
 5 βίῳ ἐπιλυμαίνεται τε καὶ ἀνατρέπει τὰ τοιαῦτα σκάνδαλα καὶ πάθη,
 οὕτω δὴ, οὕτω καὶ τῷ κατ' εὐσέβειαν λόγῳ ἐπιπροσθεῖ τε καὶ κατα-
 ληΐζεται τὰ αἰρετικὰ καὶ παλίμφημα τῶν δυσσεβούντων δόγματα
 καὶ φρονήματα, οἵπερ ἐξ ἀρχῆς ταῖς πονηραῖς αὐτῶν διανοίαις συλ-
 λαβόντες αὐτὰ καὶ ἀποτεκόντες οὐκ ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ βία, ἐκουσιό-
 10 τητι δὲ βουλήσ τε καὶ γνώμης τὰς τε τῶν πλησίον ἀκοὰς τῆς δυσφη-
 μίας ἐνέπλησαν καὶ ἐξ ἀνάγκης δι' ἑαυτῶν τε καὶ τῶν παραδεξαμέ-
 νων εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα παρεσκεύασαν, οἷς καὶ τὸ
 «οὐαί», ἀδεκάστω κρίσει, ἢ θεία ψῆφος ἐπαφήσιν, ἑαυτοὺς ἀναξί-
 οους παρεσκευασάσι παντός οἰκτιρμοῦ, ὡς πού καὶ ἀλλαχόθι φησίν,
 15 ὅτι «τοῖς τοιούτοις συμφέρει, ἵνα μύλος ὀνικός δεθῆ περι τὸν τράχη-
 λον αὐτῶν καὶ ἀπορριφῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν». Λέλυται τοίνυν
 ἀπορία ἐξ ᾧν ἐδόκει κρατύνεσθαι, καὶ οὐχ ὁ διασθεὶς ἔχει τὴν ἀράν,
 ἀλλ' ὁ τῶν σκανδάλων προβολεύς, δι' οὗ προέβη τὰ σκάνδαλα· τού-
 του γὰρ προβαλλομένου, ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν ἐπιδημεῖ τε καὶ παρρη-
 20 σιάζεται τῷ κόσμῳ τὰ σκάνδαλα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤ'.

**Τί δὴ ποτε Μωσῆς τῶν οὐρανῶν οὐ μέμνηται βασιλείας, καίτοι
 τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρῶς εἰπόντος ἀπὸ κατα-
 βολῆς κόσμου τοῖς δικαίοις ταύτην ἐτοιμασθῆναι;**

25 α'. Πολλὰ τῶν νοητῶν ὁ θεῖος Μωσῆς παρήκε, καὶ ἡ βασιλεία δὲ
 τῶν οὐρανῶν κρείττονα καὶ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἢ κατ'
 αἴσθησιν ἔχει· φησὶ γάρ, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε
 καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη». Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἀσω-
 μάτων δημιουργίαν δυνάμεων μὴ ἐπεξελθόντα τὸν θεόπτην Μωσῆν
 30 διὰ τὴν παχύτητά τε καὶ ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, μηδὲ τῆς ὑπὲρ αἴ-
 σθησιν βασιλείας τῶν οὐρανῶν διήγησιν παραθέσθαι, κατ' αἴσθησιν
 μᾶλλον ἢ κατὰ θεωρίαν βιοῦντι λαῷ. Τὸ γὰρ νομίζειν τινὰς τῷ κατὰ

τερα. Ἄλλὰ, ὅταν δεχόμεστε ἀπὸ ἄλλου κάποιους ἐρεθισμοὺς καὶ παροτρύνσεις κι ἔμεῖς ὀλισθαίνομε ἀπὸ τὴν ἀρρενωπότητα καὶ τὴ γενναιότητα τῆς ἀρετῆς, γίνεται πραγματικότητα ἢ συμβουλή τοῦ πονηροῦ καὶ γίνεται συνεργὸς ὄχι ὅμως καὶ ἀρχηγὸς τῆς παράβασης. Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι, ὅπως τὰ σκάνδαλα αὐτὰ καὶ τὰ πάθη καταστρέφουν κι ἀνατρέπουν τὸ βίον τῆς ἀρετῆς, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ λόγο τῆς πίστεως τὸν διαφθείρουν καὶ τὸν λεηλατοῦν τὰ αἰρετικὰ καὶ ἀντιφατικὰ δόγματα καὶ φρονήματα τῶν ἀσεβῶν, οἱ ὅποιοι ἔξαρχῆς τὰ συνέλαβαν αὐτὰ μὲ τὶς διεφθαρμένες διάνοιές τους καὶ τὰ γένησαν, ὄχι ἔξαναγκασμένοι οὔτε βιασμένοι, ἀλλὰ μὲ ἐκούσια θέληση καὶ γνώμη, γέμισαν μὲ τὴν κακολογία τὶς ἀκοῆς τῶν πλησίον τους καὶ ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὰ παραδέχτηκαν ἔκαναν νὰ ρθοῦν στὸν κόσμον τὰ σκάνδαλα. Σ' αὐτοὺς καὶ τὸ ἀλλοίμονο μὲ ἀδέκαστη κρίση ἢ θεία ἀπόφαση ἀπευθύνει, ἐπειδὴ ἔκαναν τὸν ἑαυτό τους ἀνάξιο γιὰ κάθε εὐσπλαχνία, ὅπως καὶ σὲ κάποιο ἄλλο σημεῖο λέει, ὅτι σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς ἀνθρώπους συμφέρει νὰ δεθεῖ στὸν τράχηλό τους μὴ μυλόπετρα καὶ νὰ ριχτοῦν στὴ θάλασσα². Λύθηκε λοιπὸν ἡ ἀπορία ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ φαινόταν ὅτι τὴν ἐνίσχυαν καὶ δὲν ἔχει τὴν κατάρα ἐκεῖνος ποὺ ἔξαναγκάστηκε, ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ πρόβαλε τὰ σκάνδαλα καὶ ἐκδηλώθηκαν μέσω αὐτοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸς τὰ προβάλλει, γι' αὐτὸ κατ' ἀνάγκη ἔρχονται καὶ ἐκδηλώνονται μὲ θρασύτητα τὰ σκάνδαλα μέσα στὸν κόσμον.

ΕΡΩΤΗΣΗ 6η

Γιατί ἄραγε ὁ Μωυσῆς δὲν ἀναφέρει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἂν καὶ βέβαια ὁ Σωτῆρας δήλωσε ρητὰ στὸ Εὐαγγέλιο¹, ὅτι αὐτὴ ἔχει ἐτοιμαστῆ γιὰ τοὺς δίκαιους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου;

1. Πολλὰ ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἀποσιώπησε ὁ θεῖος Μωυσῆς, καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν περιλαμβάνει ἀνώτερες ἀπὸ τὴν αἴσθηση, καὶ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἀπόλαυση. Γιατὶ λέει· «τὰ ὅποια μάτια δὲν εἶδαν καὶ αὐτιά δὲν ἄκουσαν καὶ στὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀνέβηκαν»². Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου περίεργο ποὺ ὁ θεόπτης Μωυσῆς δὲ μίλησε γιὰ δημιουργία ἀσώματων δυνάμεων ἔξαιτίας τῆς προσήλωσης στὰ ὑλικά καὶ τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας τῶν ἀκροατῶν του, οὔτε ποὺ δὲν ἔκανε λόγο γιὰ τὴν πάνω ἀπὸ τὴν αἴσθηση βασιλεία τῶν οὐρανῶν σ' ἓνα λαὸ ποὺ

1. Ματθ. 25, 34.

2. Α' Κορ. 2, 9.

τὸν παράδεισον διηγήματι συμπεριλαβεῖν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣτις εἰς ταῦτὸν ἔρχεται τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἂν ἀκριδῆς παραδέξοιτο λογισμὸς· ταπεινὸν γὰρ ἂν εἶη τοῦτο πολλῶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὄψει τε γὰρ ὁ παράδεισος καταληπτὸς ἐγγύσθῃ, καὶ πολίτας ἔσχε τοὺς πρωτογόνους, καὶ τὸ κάλλιστον μὲν τῶν περικοσμίων ἐστὶ τῆς γῆς δ' ὅμως μέρος καὶ φυτοῖς μὲν ὠραιόις κομᾶ καὶ διανγεστάτοις κατάρδεται νόμασι, πλὴν οὐδὲν τούτων ὑψηλότερον ὄψεως, οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀνακεχώρηκε λογισμῶν, ὥσπερ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ γῆς δὲ καὶ οὐρανοῦ οὐδ' ἔστιν εἶπεῖν ὅσον 10 τὸ μέσον.

β'. Εἰ δέ, διότι τοῦ γενναίου εἰπόντος ληστοῦ, «μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου», ὁ Σωτὴρ αὐτῷ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὑπισχνεῖται, διὰ τοῦτο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τὴν τοῦ παραδείσου τίθεται λῆξιν (οὐ γὰρ ἄλλα μὲν αἰτεῖν τὸν ληστήν, ἄλλα δὲ λαμβάνειν 15 παρὰ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ ἀκόλουθον εἶναι φαίη ἂν), ἐκεῖνο μᾶλλον σκοπεῖται, ὡς τί δὴ ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν⁴, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ, οὐδαμῶς ὁ ληστής συνεγνώκει (πρόθεν γὰρ ἂν ἐξαιτεῖν προήχθη ἃ καὶ τοῦ λογίζεσθαι τὴν ἰσχὺν ἐνίκα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὑπερβαίνει·) Οὐκ οὖν τί ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία 20 τῶν οὐρανῶν ὁ ληστής οὐδαμῶς συνεγνώκει, οὐδὲ πρὸς ὠρισμένον τι καὶ γνώριμον τὸν νοῦν ἀπευθύνων τὴν αἴτησιν ἐποιεῖτο, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτῆς αἰτήσεως ἀγαθῶν τινῶν μετασχεῖν καὶ μακαρίας ἀπολαύσεως ἠτεῖτο. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων καλῶν γνωριμώτερος αὐτῷ ὁ παράδεισος καθιεστήκει (ἐκ γὰρ τῆς Μωσαϊκῆς διδασκαλίας τῷ Ἰουδαίων ἐπιγινωσκόμενος ἔθνει, οὐδὲ τὴν ἐκείνου διέφυγε γνῶσιν), διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὁ Δεσπότης αὐτῷ κατεγγυᾶται, καὶ οὐχ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων δωρεῖται, ἀλλ' ὡς τυχεῖν ὁ ἐξαιτούμενος ἐπεθύμει· ἐπεθύμει δὲ μνήμης τυχεῖ ἐν τῇ βασιλείᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἀγαθοῖς τε καὶ μακαρίοις γενέσθαι· καὶ λαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐν παραδείσῳ δια- 30 γωγὴν, ἣν οἱ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέται μήπω τῆς ἐντολῆς ἐκπεσόντες διεκλήρουοντο. Εἰ δέ τις τὸν παράδεισον αὐτῷ οἰονεῖ τινα προομιμαζόμενα δῶρα καὶ ἀρραβῶνα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας λέγοι δεδῶσθαι, οὐκ ἀποτεύξεσθαι δὲ αὐτὸν οὐδὲ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τοῦτο δὴ τοῦτο οὐδὲν μὲν ὅλως μάχεται τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ ἐν τῇ 35 κοινῇ πάντων ἀναστάσει τε καὶ διακρίσει καὶ τῶν θεδωμένων ἀντα-

3. Γεν. 2, 8-15.

4. Λουκᾶ 23, 42-43.

ζούσε αίσθητικά περισσότερο παρά πνευματικά. Τὸ νὰ νομίζουν δηλαδή μερικοί, ὅτι στὴ διήγηση γιὰ τὸν παράδεισο³ συμπεριέλαβε καὶ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, πού ταυτίζεται μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸ ἀπὸ μιὰ προσεκτικὴ σκέψη. Γιατί αὐτὴ θὰ παρουσιαζόταν κατὰ πολὺ ὑποδεέστερη ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Γιατί ὁ παράδεισος ἔγινε ἀντιληπτὸς μὲ τὰ μάτια καὶ ὡς πολῖτες εἶχε τοὺς πρωτόπλαστους. Καὶ ἦταν βέβαια ὅ,τι καλύτερο εἶχε ὁ κόσμος, ἀλλ' ἦταν ὥστόσο μέρος τῆς γῆς. Ἐπίσης τὸν στόλιζαν ὠραῖα δένδρα καὶ τὸν πότιζαν κρυστάλλινα νερά³, ἀλλὰ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπῆρχε πέρα ἀπὸ τὰ μάτια, οὔτε ξέφευγε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους λογισμοὺς, ὅπως ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ εἶναι ἀδύνατο βέβαια νὰ πεῖ κανεὶς πόσο ἀπέχουν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς μεταξύ τους.

2. Κι ἂν, ἐπειδὴ στὸ αἶτημα τοῦ καλοῦ ληστῆ, «θυμήσου με, Κύριε, στὴ βασιλεία σου»⁴, ὁ Σωτῆρας τοῦ ὑπόσχεται τὸν παράδεισο, γι' αὐτὸ θεωρεῖ κάποιος ὅτι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι ὁ παράδεισος (γιατί δὲν εἶναι λογικὸ, θὰ ἔλεγε, ἄλλο νὰ ζητεῖ ὁ ληστής, κι ἄλλο νὰ παίρνει ἀπὸ τὸν μεγαλόδωρο Θεό), ἄς προσέξει ἐκεῖνο μᾶλλον, ὅτι ὁ ληστής δὲν γνώριζε καθόλου τί ἦταν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, δηλαδή ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ (τί θὰ τὸν ἔκανε δηλαδή νὰ ζητήσῃ αὐτὸ πού καὶ τὴ δύναμη τοῦ λογισμοῦ του νικοῦσε καὶ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ ξεπερνοῦσε;). Καθόλου λοιπὸν δὲν γνώριζε ὁ ληστής τί πράγμα ἦταν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οὔτε διατύπωνε τὸ αἶτημά του ἔχοντας ὑπόψη κάτι τι ὀρισμένο καὶ γνωστό, ἀλλὰ ζητοῦε μὲ αὐτὴ του τὴν αἴτηση νὰ καταστῇ μέτοχος κάποιων ἀγαθῶν καὶ κάποιας μακάριας ἀπόλαυσης. Κι ἐπειδὴ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ πιὸ γνωστὸς τοῦ ἦταν ὁ παράδεισος (γιατί τὸν γνώριζε τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Μωυσῆ, κι ἔτσι δὲν ἦταν ἀγνωστος καὶ σ' ἐκεῖνον), γι' αὐτὸ ὁ Κύριος τοῦ ἐγγυᾶται τὸν παράδεισο. Δὲν τοῦ χαρίζει ἄλλα ἀντὶ ἄλλων, ἀλλὰ ἐκεῖνα πού ἐπιθυμοῦσε νὰ λάβῃ ὁ ληστής. Κι ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν θυμηθεῖ στὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, πράγμα πού σημαίνει νὰ συναριθμηθεῖ μὲ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ μακάριους. Καὶ κερδίζει λοιπὸν τὴ ζωὴ στὸν παράδεισο, τὴν ὁποία εἶχαν λάβῃ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἀνθρώπινου γένους πού δὲν εἶχαν παραβεῖ τὴν ἐντολή. Κι ἂν κάποιος διατυπώσῃ τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ παράδεισος τοῦ δόθηκε σὰν ἓνα προκαταρκτικὸ κατὰ κάποιο τρόπο δῶρο καὶ ἀρραβῶνας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, κι ὅτι αὐτὸς δὲ θὰ χάσῃ οὔτε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, αὐτὸ βέβαια καθόλου δὲν ἀντιμάχεται τὴ λογικὴ. Καὶ μᾶλλον στὴν κοινὴ ἀνά-

ποδόσει εἰσόμεθα ἀκριδέστερον· τὰ νῦν δὲ αὐτοῦ ἂν εἶη ἐξεπίστα-
σθαι τοῦ κριτοῦ.

γ'. Ἀλλὰ γὰρ Μωσεῖ μὲν οὐκ ἦν ἀνάγκη οὐδὲ σκοπὸς ἀναπτύσ-
σειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· πολλὰ γάρ, ὥσπερ ἔφημεν, τὴν
5 κοσμογένειαν ἀναγράφων, τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν παρηλθεν. Εἰ δὲ τυ-
πικῶς τις καὶ ἐν αἰνίγματι καὶ αὐτὴν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν
ὑποσημαίνειν ἐθέλοι λέγειν ἐν τῷ εἰπεῖν, «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», οὐδὲν πρὸς αὐτὸν διοισόμεθα· οὐδὲ γάρ,
οὐδὲ τοῦτό γε φασίεν ποθεν ὡς ἠγνόει ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ τη-
10 λικούτου καὶ τοσοῦτου θεάματος τῆς θεοπτίας ἠξιωμένος Μωσῆς,
ἀλλ' ὅτι τοῖς πολλοῖς ἀνέκφορα διετήρει, καὶ τῆς μὲν συγκλύδου ἀ-
κοῆς φειδῶ πολλὴν ἐποιεῖτο, τοῖς ὑψηλοτέροις δὲ καὶ τελειότεροις
σπέρματα καταβάλλων, τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ θαυμασιωτέρων ἴσως
διετέλει θεωρημάτων. Καὶ γάρ, φασί, διὰ τοῦτο τὴν μὲν τοῦ αἰσθητοῦ
15 κόσμου δημιουργίαν εἰπῶν, λεπτοουργεῖ τε καὶ ἐπεξέρχεται καὶ ἅ
συμπληροῦσι τοῦτον, τὴν δὲ γένεσιν ἀναγραψάμενος τοῦ οὐρανοῦ,
ὅσα μὲν αὐτοῦ πρὸς τὸν περιγίειον κόσμον ἀφορᾷ, καὶ ταῦτα παρα-
πλησίως διεξῆλθεν, ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τὴν ἀστέρων κυριότητά τε
διαλαβῶν καὶ φύσιν, τὰ δὲ τῆς περιγείου ἀπονεύοντα διακοσμήσεως,
20 καὶ ὅσα τῆς ἀνωτέρω λήξεώς ἐστι, οὐχ ὁμοίως διέλαβεν· εἰ δὲ τοῦτο,
πολλῶ μᾶλλον οὐδ' ὅσα ὑπεραναδέθηκε τούτων. Καταλιμπάνει δὲ τὴν
τούτων σαφῆ καὶ διευκρινημένην διήγησιν τῷ Πλάσῃ καὶ Δεσπότη
πάντων Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅς, ἐπιδημήσας ἡμῖν τοῖς ἐν γῆ καὶ τὰ
οὐράνια καὶ τὰ θεῖα παραδιδούς μαθήματά τε καὶ μυστήρια, καὶ τὴν
25 τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐξηγήσατο. Ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλλα, νομοθεσίαι τε
καὶ εὐαγγελίαι, ἀραὶ τε καὶ εὐλογίαι, τὸ σωματικώτερον ἔχουσαι, παν-
ταχοῦ τῷ Μωσεῖ παραλαμβάνονται· ὁ δὲ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ
ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἀπαλλάξει τῆς πλάνης προθέμενος, τὰ ὑπουρά-
νια καὶ θεῖα ἡμῖν τοῖς πειθομένοις ἐπηγγείλατο ἀγαθὰ, ὥσπερ καὶ τοῖς
30 ἀπειθοῦσιν ὑπέδειξεν, ὡς ὑποδέξεται αὐτούς οὐ τὰ πρόσκαιρά τε καὶ
χρόνῳ καταμαραινόμενα λυπηρά, ἀλλ' ὅσα δι' αἰῶνος ἀπεράντου
παρατεινομένην ἔχουσι τὴν πείραν τῶν ἀλγεινῶν.

δ'. Εἰ δὲ καὶ ἀγωνιστήριον ἦν ὁ παράδεισος (ἐν αὐτῷ γὰρ τὸ
γυμνάσιον τῷ προτοπλάστῳ προτέθειτο), πῶς ἂν εἶη τῷ αὐτῷ καὶ
35 βραβεῖον καὶ στάδιον; Οὐκοῦν ὁ παράδεισος προοίμιον μὲν τῆς

σταση καὶ στὸ ξεχώρισμα καὶ στὴν ἀνταπόδοση ὅσων ἔχομε πράξει θὰ τὸ μάθομε ἀκριδέστερα. Τώρα ὅμως τὸ γνωρίζει μόνο ὁ ἴδιος ὁ κριτῆς.

5. Ἄλλὰ ὁ Μωυσῆς δὲν εἶχε ἀνάγκη οὔτε σκοπὸ νὰ περιγράψει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Περιγράφοντας, ὅπως εἶπαμε, τὴν κοσμογονία, παρέβλεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ ὑπεραισθητά. Ἄν ὅμως κάποιος θελήσει νὰ πεῖ, ὅτι ὑποδηλώνει τυπικὰ καὶ αἰνιγματικὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν λέγοντας, «στὴν ἀρχὴ ὁ Θεὸς ἔκανε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ»⁵, δὲ θὰ διαφωνήσουμε καθόλου μ' αὐτὸν· γιατί πουθενὰ δὲν ὑποστηρίζομε, ὅτι ἀγνοοῦσε αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια ὁ Μωυσῆς πού ἀξιώθηκε ἓνα τέτοιο καὶ τόσο μεγάλο θέαμα, νὰ δεῖ τὸ Θεό. Ἄλλὰ τὰ διατηροῦσε κρυφὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κι ἔδειχνε πολλὴ προσοχὴ γιὰ τὴν ἀκοή τοῦ ὄχλου, ἐνῶ ρίχνοντας σπέρματα γιὰ τοὺς ἀνώτερους καὶ τελειότερους, τοὺς μυοῦσε στὰ ὑψηλότερα καὶ θαυμασιότερα θεωρήματα. Γιατὶ λένε, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, μιλώντας γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀναφέρει λεπτομέρειες καὶ ἀναπτύσσει καὶ ὅσα τὸν συμπληρώνουν, ἐνῶ περιγράφοντας τὴ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ, ὅσα στοιχεῖα τοῦ ἀφοροῦν τὸν κόσμον τῆς γῆς, τ' ἀνέπτυξε ἔκ παραλλήλου κι αὐτὰ, περιλαμβάνοντας ὅμοια τὴν κύρια λειτουργία καὶ φύση τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστεριῶν. Ὅσα ὅμως βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὴν γύρω ἀπὸ τὴ γῆ κοσμοποιία⁶ καὶ ὅσα ἀνήκουν στὴν ἀνώτερη τάξη, δὲν τὰ περιέλαβε ὅμοια. Κι ἂν συμβαίνει αὐτό, πολὺ περισσότερο δὲν περιλαμβάνει οὔτε ὅσα εἶναι ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλ' ἀφήνει τὴ σαφὴ καὶ ἀναλυτικὴ διήγηση αὐτῶν στὸν Πλάστη καὶ Δεσπότη τῶν ὅλων Χριστὸ, τὸ Θεὸ μας, ὁ ὁποῖος ὅταν ἦρθε στὴ γῆ καὶ παρέδωσε τὰ οὐράνια καὶ θεῖα μαθήματα καὶ μυστήρια, ἐξήγησε καὶ τὸ νόημα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Γιατὶ καὶ τὰ ἄλλα, οἱ νομοθεσίαι καὶ τὰ εὐαγγέλια, οἱ κατάρτες καὶ οἱ εὐλογίες, πού ἔχουν τὸ σωματικότερο στοιχεῖο, παραλαμβάνονται παντοῦ ἀπὸ τὸ Μωυσῆ. Ὁ κοινὸς ὅμως Σωτῆρας τοῦ γένους μας, ἔχοντας ὡς σκοπὸ του νὰ ἀπαλλάξει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν πλάνη, μᾶς ὑποσχέθηκε τὰ ἐπουράνια καὶ θεῖα ἀγαθὰ, ὅπως βέβαια ὑπέδειξε καὶ στοὺς ἀνυπάκουους, ὅτι τοὺς περιμένουν ὄχι τὰ πρόσκαιρα λυπηρὰ πού ὁ χρόνος καταμαραίνει, ἀλλ' ὅσα ἔχουν παρατεινόμενη στὸν ἀπέραντο αἰῶνα τὴν πείρα τῶν ὀδυνηρῶν.

4. Ἄν λοιπὸν ὁ παράδεισος ἦταν καὶ τόπος ἀγώνων (γιατὶ σ' αὐτὸν εἶχε τεθεῖ τὸ γύμνασμα τοῦ πρωτόπλαστου), πῶς θὰ ἦταν γι' αὐτὸν καὶ ἔπαθλο καὶ στάδιο; Ὁ παράδεισος λοιπὸν ἦταν τὸ προοίμιο τῆς βασιλεί-

βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ βασιλεία δέ· καὶ μακάριον μὲν καὶ πολυέ-
 ραστον ἐνδαιτηθῆναι καὶ ἐπαναπαύεσθαι τῷ χωρίῳ, μακαριώτερον
 δὲ καὶ ἐρασιμώτερον τὸ εἰς τὰς οὐρανίας ἐκεῖθεν παραπεμφθῆναι σκη-
 νάς· Καὶ τὸ ἀρχηγὸν δὲ φῶς, ὅπερ, ἀναχεόμενον πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου
 5 δημιουργίας, τὴν ἡμέραν ἐποίει, βασιλείαν οὐρανῶν ὑψηλοτέραν τε
 καὶ θειοτέραν καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον λῆξιν ἡμᾶς ἐννοεῖν, ἢ τὸν
 παράδεισον ἀπευθύνει, ἐν ᾗ τοῖς ἀξιωθησομένοις ἐνδαιτᾶσθαι τὴν
 χρεῖαν ἀποπληρώσει· καὶ εἴη ἂν εἰκότι λόγῳ ἀναλογίαν διασῶζον τὸ
 οὐράνιον σῶμα πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣν συνδιασῶζει
 10 πρὸς αὐτὴν ἡ γῆ. Ἐκείνη τε γὰρ πρὸς τὸ ὄρώμενον οὐράνιον κῦτος
 τάξιν ἐδάφους ἐπέχουσα φαίνεται, αὐτὸς τε πάλιν ἐδάφους ἀναπλη-
 ρώσει χώραν τοῖς ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ τὴν δίαιταν ἀξιωθεῖσι
 λαχεῖν. Οὐδὲν οὖν ὅλως ἔστιν ἀπορεῖν τοῦ λοιποῦ πῶς, τοῦ Δεσπότητος
 Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ σωτήριον παρουσίαν οὐράνιον ἡμῖν καὶ δι-
 15 δάσκοντος καὶ ἐπαγγελιαμένου βασιλείαν, ὃ θεράπων αὐτοῦ Μωσῆς
 ἢ οὐδ' ὅλως ἢ ὡς ἐν αἰνίγματι ταύτης ἐμνήσθη· οὐδὲ πότερον, ταυτόν
 ἔστιν ἢ ἕτερον ὃ παράδεισος καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ΄.

20 **Εἰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων εἰς ἡμᾶς κατήνησεν, ἐν ποίοις αἰῶσιν
 ὁ τοῦ Χριστοῦ πλοῦτος εἰς ἡμᾶς ἐπιδειχθήσεται;**

Οὐκ ἄπορον δέ, οὐδ' εἰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων εἰς ἡμᾶς κατήνησεν,
 ἐν τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐπεδείξασθαι εἰς ἡμᾶς
 τὸν κοινὸν τοῦ γένους σωτήρα καὶ λυτρωτὴν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ τέλει
 τῶν αἰώνων ἡμεῖς ἔσμεν, ὅσοι τὸν παρόντα κόσμον ἤδη μαραινόμε-
 25 νόν τε καὶ καταρρέοντα πρὸς τέλος ἐτάχθημεν παραμετροεῖν, ἐπερχο-
 μένους δὲ αἰῶνας ἐκεῖνους δεῖ νοεῖν, ὅσοι τῇ τῶν μελλόντων ἀδια-
 δόχῳ παραπολαύσει συμπαρατεινομένην ἔχουσι φύσιν τὴν ἑαυτῶν.
 Ὅρα δέ μοι καὶ οὕτως ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς ἡμᾶς τὰ τέλη κατή-
 ησεν, τὸ πρὸ τῶν αἰώνων ὀρισθὲν μυστήριον ἐπὶ κοινῇ τοῦ ἀνθρωπί-
 30 νου γένους σωτηρία πέρας ἔλαβέ τε καὶ ἐτελέσθη, ὅπερ ἔστιν ἡ τοῦ
 Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἔνωσις τε καὶ ἐπιδημία, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομέ-
 νοις ἐπιτελεσθεῖη ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν ἄνοδος τε καὶ ὑψη-
 λοτέρα συνάφεια, καὶ τὸ κατὰ χάριν ἡμᾶς γενέσθαι θεοῦς, μηκέτι

7. Γεν. 1, 3-5.

1. Α' Κορ. 10, 11. Ἐφ. 2, 7.

2. Α' Κορ. 2, 7.

ας τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἦταν βέβαια μακάριο καὶ πολυαγάπητο νὰ ζήσει κανεὶς στὸ χῶρο αὐτόν, ἀλλὰ πιὸ μακάριο καὶ πιὸ πολυαγάπητο ἦταν νὰ παραπεμφθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ στὶς οὐράνιες σκηνές. Κι ἐκεῖνο τὸ φῶς τὸ πρωτόγονο, ποὺ ἦταν διάχυτο πρὶν ἀπὸ τὸν ἥλιο τῆς δημιουργίας καὶ ἔκανε τὴν ἡμέρα⁷, μᾶς ὀδηγεῖ νὰ φανταστοῦμε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ποὺ εἶναι ὑψηλότερη καὶ θεϊκότερη καὶ πραγματικὰ οὐράνια κατοικία, παρὰ τὸν παράδεισο, στὴν ὁποία, ὅποιοι θ' ἀξιωθοῦν νὰ ζοῦν, θὰ δοῦν νὰ ἐκπληρώνονται οἱ εὐχές τους. Καὶ κατὰ φυσικὸ λόγο μπορεῖ τὸ οὐράνιο στερέωμα νὰ διασώζει τέτοια ἀναλογία πρὸς τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅποια διασώζει πρὸς αὐτὴν ἢ γῆ. Ἡ γῆ δηλαδὴ σὲ σχέση μὲ τὸ οὐράνιο κοίλωμα φαίνεται νὰ ἔχει θέση ἑδάφους· καὶ ὁ οὐρανὸς πάλι θὰ ἀντικαταστήσει τὸ ἑδάφος γι' αὐτοὺς ποὺ θ' ἀξιωθοῦν νὰ ζήσουν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Δὲν πρέπει λοιπὸν στὸ ἔξῃς ν' ἀποροῦμε καθόλου πῶς, ἐνῶ ὁ Κύριός μας ὁ Χριστὸς κατὰ τὴ σωτήρια ἐδῶ παρουσία του καὶ μᾶς δίδαξε καὶ μᾶς ὑποσχέθηκε τὴν οὐράνια βασιλεία, ὁ ὑπηρέτης του Μωυσῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ δὲν τὴν ἀνέφερε καθόλου, ἢ μόνο αἰνιγματικᾶ· οὔτε καὶ εἶπε ἂν εἶναι ἴδια ἢ διαφορετικὰ ὁ παράδεισος καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

ΕΡΩΤΗΣΗ 7η

Ἄν τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα κατέληξαν σ' ἐμᾶς, σὲ ποιὸς αἰῶνες θὰ μᾶς φανερωθεῖ ὁ πλοῦτος τοῦ Χριστοῦ¹;

Οὔτε αὐτὸ εἶναι ἄξιο ἀπορίας, ἂν τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατέληξαν σ' ἐμᾶς, νὰ μᾶς δείξει ὁ κοινὸς τοῦ γένους μας Σωτήρας καὶ Λυτρωτὴς τὸν πλοῦτο τοῦ στοὺς αἰῶνες ποὺ θὰ ρθοῦν. Γιατὶ βρισκόμαστε στὸ τέλος τῶν αἰώνων ἐμεῖς, ὅσοι ταχθήκαμε νὰ παρακολουθοῦμε τὸν παρόντα κόσμον, ποὺ ἤδη φθίνει καὶ καταρρέει καὶ βρῖσκεται στὸ τέλος του, καὶ ὡς αἰῶνες ποὺ ἔρχονται πρέπει νὰ ἐννοήσομε ἐκείνους, ὅσων ἡ φύση συμπαρατείνεται μὲ τὴν ἀδιάρδοχη ἀπόλαυση τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν. Καὶ πρόσεχε σὲ παρακαλῶ τὸ πράγμα καὶ ὡς ἔξῃς: Στὸς αἰῶνες, τῶν ὁποίων τὰ τέλη κατέληξαν σ' ἐμᾶς, ἔλαβε τέλος κι ὀλοκληρώθηκε τὸ μυστήριον ποὺ προκαθορίστηκε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους², πράγμα ποὺ εἶναι ἡ ἔνωση καὶ ὁ ἐρχομὸς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Στὸς αἰῶνες ὅμως ποὺ ἔρχονται θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἄνοδος καὶ ἡ ὑψηλότερη συνάφεια τῶν ἀνθρώπων

πρὸς τὰ χεῖρω τὴν μεταβολὴν δεχομένους Ἔτι δὲ ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς τὰ τέλη κατηντήσαμεν, τὴν ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν ἀπαιτούμεθα καὶ πρὸς τὸ γυμνάσιον ἀποδυνόμεθα, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις τὰ τε τῶν πρακτέων ἐπίχειρα κομιζόμεθα καὶ τῶν βραβείων ἀξιούμεθα, ὅτε 5 δὴ, ὅτε καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Δεσποτικῆς χρησιότητος καὶ φιλοτιμίας ἀρρήτῳ λόγῳ καὶ ἀκαταλήπτους λογισμοῖς ἡμῖν ἐπιδαφιλεύσοιτο.

Εἰ βούλει δὲ ἐν μὲν τοῖς περατουμένοις αἰῶσι φθαρτῷ σώματι τὸν βίον ἡμῶν διανύομεν, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις τῆς φθορᾶς τὴν ἀφθαρσίαν ἀμειβόμενοι, οὕτω τὸν ἀτελεύτητον διατελοῦμεν αἰῶνα. 10 Καὶ πάλιν ἐν μὲν τοῖς παροῦσι τὴν κατεξανισταμένην ἡμῶν τὴν ἀμαρτίαν καὶ διενογλοῦσαν ὑφιστάμεθα, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις οὐκέτι καταστρατηγοῦσαν οὐδὲ ἐνεργομένην, ἀλλὰ μηδὲ ὑφεστῶσαν ὅλως εὐρήσομεν, μηδὲ δυναμένην ὑφίστασθαι. Πολλὰ δ' ἂν τις καὶ ἄλλα μυρία τούτοις ἐπιθείη, δι' ὧν ἡ διαφορὰ τῶν τε πρὸς τέλος ἐπει- 15 γομένων αἰώνων καὶ τῶν εἰς ἀπέραντον διαμενόντων ῥαδίως καταλαμβάνεται, καὶ ὡς τὰ προκείμενα ῥητὰ οὐδὲ ἀλλήλοις ἀντινομοθετεῖ οὐδὲ διαμάχεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Η΄.

Πῶς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ λέγεται ἀμαρτίαν μὴ ποιεῖν, εἶναι δὲ 20 ταῦτα ἡ αὐτὴ λέγει Γραφή τὰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθέντα, καὶ πάλιν πολλοὺς ὀρῶμεν τοὺς διὰ βαπτίσματος υἰοποιηθέντας τὴν ἀμαρτίαν διαπραττομένους;

Εἰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος οἱ γεννηθέντες τέκνα Θεοῦ χρηματίζουσι, τὰ δὲ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης βοᾷ, ἀμαρ- 25 τίαν οὐ ποιεῖ, ἐπερωτᾶς καὶ διαπορεῖς πῶς, μεθ' ὃ τοῦ λουτροῦ τῆς παλλιγενεσίας τοῦ τηλικούτου χαρίσματος ἠξιώθημεν, πρὸς ἀμαρτίαν καταφερόμεθα. Ἀλλὰ πρό γε τῆς λύσεως τῶν δοκούντων ἔχειν ἐναντιότητα ῥημάτων, αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἀποστολικὸν ἐπισκεπτέον ῥητόν· Πῶς ὅλως ἄνθρωπος τέκνον Θεοῦ γεγονώς, ἀμαρτίαν οὐ δύ- 30 νεται ποιεῖν. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπιλυόμενος ἐπάγει τό, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ· τοῦ γὰρ δεσποτικοῦ σπέρματος, ἤτοι διδασκαλικοῦ λόγου· «ἐξῆλθεν», γάρ, φησίν, «ὁ σπεῖρων τοῦ σπεῖραι»· τούτου δὴ τοῦ σπέρματος ἐν τῇ ψυχῇ ῥιζωθέντος καὶ

3. Α' Κορ. 15,53-54. 1. Α' Ἰω. 3,9. 2. Λουκᾶ 8,5. Ματθ. 13,4. Μάρκ. 4,3.

μέ τὸ Θεὸ καὶ τὸ νὰ γίνομε ἐμεῖς θεοὶ κατὰ χάρη, χωρὶς νὰ ἀπειλοῦμαστε πιά ἀπὸ τὴ μεταβολὴ στὰ χειρότερα. Ἀκόμη στοὺς αἰῶνες ποὺ βρεθήκαμε στὰ τέλη τους μᾶς ζητεῖται ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν καὶ ἀποδύομαστε στοὺς ἀγῶνες. Στὸς αἰῶνες ὅμως ποὺ ἔρχονται θὰ λάβομε ὅσα ἀντιστοιχοῦν στὶς πράξεις μας καὶ θὰ γίνομε ἀξιοὶ γιὰ τὰ βραβεῖα, ὅταν πιά καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Δεσποτικῆς ἀγαθότητος καὶ τιμῆς μὲ ἄρρητο λόγο καὶ ἀκατάληπτους λογισμοὺς θὰ μᾶς χορηγηθεῖ μὲ ὑπεραφθονία. Κι ἂν θέλεις, στοὺς αἰῶνες ποὺ προχωροῦν πρὸς τὸ τέλος τους διανύομε τὴ ζωὴ μας μὲ φθαρτὸ σῶμα³, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἔρχονται, ἀλλάζοντας τὴ φθορὰ μὲ ἀφθαρσία, θὰ ζήσομε ἔτσι τὴ δίχως τέλος ζωὴ. Καὶ πάλι, στοὺς παρόντες αἰῶνες ἀντιμετωπίζομε τὴν ἁμαρτία ποὺ μᾶς προσβάλλει καὶ μᾶς ἐνοχλεῖ, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ ρθοῦν δὲ θὰ μᾶς καταπολεμᾶ πιά οὔτε θὰ ἐνεργεῖ ἐναντίον μας, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ τὴ βροῦμε νὰ ὑπάρχει, οὔτε καὶ θὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ προσθέσει σ' αὐτὰ μύρια ἄλλα, μὲ τὰ ὁποῖα εὐκόλα γίνεται κατανοητὴ ἡ διαφορὰ τῶν αἰώνων ποὺ σπεύδουν στὸ τέλος τους, καὶ αὐτῶν ποὺ παραμένουν αἰώνια: καὶ ἀκόμα ὅτι τὰ ρητὰ ποὺ ἐξετάσαμε δὲ νομοθετοῦν ἀντίθετα πράγματα, οὔτε διαμάχονται μεταξὺ τους.

ΕΡΩΤΗΣΗ 8η

Πῶς λέγεται, ὅτι τὰ παιδιά τοῦ Θεοῦ δὲν κάνουν ἁμαρτία¹, καὶ αὐτὰ εἶναι, λέει ἡ ἴδια ἡ Γραφή, αὐτὰ ποὺ ἀναγεννήθηκαν μὲ τὸ βάπτισμα καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ πάλι βλέπομε πολλοὺς νὰ γίνονται τέκνα Θεοῦ μὲ τὸ βάπτισμα, ἐνῶ διαπράττουν τὴν ἁμαρτία;

Ἄν γίνονται παιδιά τοῦ Θεοῦ ὅσοι γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ βάπτισμα καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅπως φωνάζει ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης, δὲν ἁμαρτάνουν, ρωτᾶς καὶ ἀπορεῖς πῶς ἔπειτα ἀπὸ τὸ τόσο μεγάλο χάρισμα τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγέννησης ποὺ ἀξιωθήκαμε, τρέχομε πάλι στὴν ἁμαρτία. Ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξομάλυνση τῶν λόγων ποὺ δείχνουν ἀντίθεση, πρέπει νὰ ἐξετάσομε πῶς ἔχει καθ'ἑαυτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀποστολικὸ ρητό. Πῶς ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἔγινε τέλεια τέκνο τοῦ Θεοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἁμαρτία. Μερικοὶ λοιπὸν βεβαιώνουν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, λύνοντας τὴν ἀπορία, προσθέτει, ὅτι ἔχει μέσα του τὸ σπέρμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὸ δεσποτικὸ σπέρμα, ἥτοι τὸν διδασκαλικὸ λόγο. Γιατὶ λέει: «βγῆκε ὁ σπορέας γιὰ νὰ σπείρει τὸ σπόρο του»². Ὅταν λοιπὸν ὁ σπόρος

παραμένοντος οὐ δύναται ποιεῖν ἁμαρτίαν ὁ ἐκείνου τοῦ σπόρου τὴν
 ἀφομοίωσιν πρὸς τὸν γεγεννηκότα κτησάμενος Θεόν· περιαιρεθέν-
 τος δὲ τοῦ τοιούτου σπέρματος ἐκ τῆς διανοίας ἡμῶν, αὐτίκα ὁ τοῦ
 ἐχθροῦ ἀντικαταβάλλεται σπόρος, καὶ ἡ τῶν ζιζανίων βλάστη λαμ-
 5 θάνει ἀρχὴν. Ἔνιοι μὲν οὕτως, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ τῆς ἀληθείας
 ἐγγὺς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν νενοήκασιν. Οἱ δὲ ἀπλούστερόν φασιν,
 ὡς οὔτε ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην πράττων, οὔτε ὁ σώφρων τὴν σω-
 φροσύνην ἐπιτελῶν, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδ' ἄλλος παρώνυμος ἀπὸ τῆς ἀ-
 ρετῆς, ἐν ᾧ ταύτην τελεῖ καὶ διαπράττεται, οὔμενον οὐκ ἂν ποτε καὶ
 10 τῆς ἁμαρτίας ὑπάρξειε δημιουργός

Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, εἰ καὶ τισιν εἴρηται, οὐ μοι δοκεῖ τοῦ ὕψους τῆς
 ἀποστολικῆς ἐφικεῖσθαι διανοίας· οὐδὲ γὰρ σοφὸν εἰδέναί, ἀλλ' οὐδὲ
 διδάσκειν, ὡς ὁ δίκαιος δικαιοπραγῶν οὐκ ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ σώ-
 φρων οὐκ ἀκολασταίνει ἐν τῷ σωφρονεῖν· ἄμεινον δὲ ἂν ἴσως εἴη
 15 κάκεῖνο συνιδεῖν, ὡς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ σπέρμα αὐ-
 τοῦ ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, ἦτοι τὴν ἀρετὴν («πᾶν γὰρ δώρημα τέλειον
 ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων») καὶ τελειωθείς
 ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ταύτης καθαρῶς εἰς ἕξιν ἐλάσαι, μὴ ἔχων ἐπιμιγνυμέ-
 νην ἑαυτῷ τοῦ κακοῦ τὴν σποράν, ὁ τοιοῦτος οὐ δύναται ποιεῖν ἁ-
 20 μαρτίαν· τουτέστιν, οὐκ ἔχει τὴν γνώμην ῥέπουσαν πρὸς τὰ πάθη, οὐ-
 δὲ πρὸς ἐκεῖνα τὸν νοῦν ἐπιστρεφόμενον. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀδίδακτος
 φύσις ἰσχυρόν τὰ παρὰ φύσιν ἀποστρέφεται, οὕτως ἡ ἐκ διδασκα-
 λίας διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως γυμνασίας ἐπιγινομένη ἕξις μεγά-
 λην λαμβάνει τὴν ἰσχύν εἰς τὸ πρὸς μηδὲν τῶν φαύλων ἐπιρροεπῶς
 25 ἔχειν καὶ τούτοις ἐφήδουσαι.

Ἄλλ' ἡ μὲν τοῦ ῥητοῦ καθ' ἑαυτὴν σκέψις τοιαύτη τις ἂν εἴη, ἐπι-
 λύοιτο δ' ἂν καὶ ἡ κατὰ συμπλοκὴν τῶν ῥητῶν προκεμένη ἀπορία
 οὐδὲν ἔλαττον καὶ δι' ἐνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημένων. Οὐδὲν γὰρ ἄπορον
 οὔτε τὸν ἔχοντα τοὺς σπερματικούς λόγους ἐν ἑαυτῷ βλαστάνοντας,
 30 εἴτε τῶν ἀρετῶν εἴησαν, εἴτε τῆς εὐσεβείας αἱ καταβολαί, τότε μὲν
 μηδαμῶς ἀποδέχεσθαι τὴν ἐπισποράν τοῦ πονηροῦ, ἐπειδὴν δὲ τοῦ
 κακοῦ βλαστήματος ἔρημοι καταστῶμεν, τότε πρὸς τὴν τῶν ζιζανίων
 ὑποδοχὴν παρασκευασμένους ὁρᾶσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν πράττοντα
 τὴν ἀρετὴν, ἐπειδὴν ταύτην εἰλικρινῶς πράττη, ἀνενέργητον αὐτὸν

αὐτὸς ριζώσει στὴν ψυχὴ καὶ παραμένει σ' αὐτή, τότε δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἁμαρτία ὅποιος ἀπόχτησε τὴ δύναμη ἀφομοίωσης τοῦ σπόρου ἐκείνου πρὸς τὸ γεννήτορά του Θεοῦ. "Ὅταν ὅμως ἀπορριφθεῖ ὁ σπόρος αὐτὸς ἀπὸ τὴ διάνοιά μας, ἀμέσως παίρνει τὴ θέση του ὁ σπόρος τοῦ ἐχθροῦ, κι ἀρχίζουν νὰ βλαστάνουν τὰ ζιζάνια³. "Ἔτσι, κατὰ τὴ γνώμη μου, μερικοί, καὶ δὲν ἔπασαν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, κατανόησαν τὴν ἀποστολικὴν ρῆση. Ἀλλὰ οἱ ἀπλούστεροι λένε, ὅτι οὔτε ὁ δίκαιος ὅταν ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὴ δικαιοσύνη, οὔτε ὁ φρόνιμος πού ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὴ φρόνησή του, ἀλλ' οὔτε καὶ κανένα ἄλλος πού ὀνομάζεται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ πού ἀσκεῖ καὶ ἐφαρμόζει, ποτέ, μὰ ποτέ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ δημιουργὸς τῆς ἁμαρτίας.

Αὐτὸ ὅμως, ἂν καὶ τὸ εἶπαν μερικοί, δὲν νομίζω ὅτι ἀγγίζει τὸ ὕψος τῆς ἀποστολικῆς σκέψης. Γιατὶ δὲν εἶναι σοφία νὰ γνωρίζει κανεὶς ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ διδάσκει, ὅτι ὁ δίκαιος δὲν ἀδικεῖ πράττοντας τὴ δίκαιη πράξη του, οὔτε ὁ φρόνιμος διαπράττει ἀκολασία μὲ τὸ νὰ εἶναι σώφρων· καλύτερο ἴσως εἶναι νὰ κατανοήσομε καὶ αὐτὸ, ὅτι ὅποιος γεννήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ κι ἔχει συλλάβει μέσα του τὸ σπέρμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὴν ἀρετὴ (γιατὶ «κάθε τέλειο δῶρο κατεβαίνει ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν Πατέρα τῶν φώτων»⁴) κι ἔχει γίνῃ τέλειος σ' αὐτήν, ὥστε νὰ φτάσει καθαρὰ νὰ τὴν κάνει ἔξῃ του, καὶ δὲν ἔχει ἀναμίξει μέσα του τὴ σπορὰ τοῦ κακοῦ, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἁμαρτία, δηλαδή δὲν ἔχει τὴ γνώμη του νὰ ρέπει σιὰ πάθη οὔτε τὸ νοῦ νὰ στρέφεται πρὸς ἐκεῖνα. "Ὅπως δηλαδή ἡ φύση πού δὲν ἔχει διδαχθεῖ εἶναι ἰσχυρὴ σιὸ νὰ ἀποστρέφεται τὰ παρὰ φύση, ἔτσι ἡ ἔξῃ πού δημιουργεῖται μὲ τὴ διδασκαλία καὶ μὲ τὴν ἐξάσκηση τῆς διάπραξης τῶν ἀγαθῶν ἀποχτᾷ μεγάλη ἰσχύ, ὥστε νὰ μὴ ρέπει σὲ κανένα ἀπὸ τὰ φαῦλα καὶ νὰ εὐχαριστεῖται μ' αὐτὰ.

Ἡ ἐξήγηση βέβαια τοῦ ρητοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι τέτοια, καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιλυθεῖ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπορία, πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ συμπλοκὴ τῶν ρητῶν καθόλου λιγότερο καὶ μὲ καθένα ἀπὸ ὅσα εἶπαμε. Γιατὶ δὲν εἶναι ἄξιο ἀπορίας αὐτὸς πού ἔχει μέσα του νὰ βλαστάνουν τοὺς σπερματικούς λόγους, εἴτε εἶναι οἱ καταβολές τῶν ἀρετῶν εἴτε τῆς εὐσέβειας, νὰ μὴ δέχεται τότε καθόλου τὴν ἐπιπλέον σπορὰ τοῦ Πονηροῦ, ἀλλ' ὅταν ἔχομε ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴν κακὴ βλάστηση, τότε νὰ φαινόμεστε ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθοῦμε τὰ ζιζάνια. Οὔτε βέβαια ὅποιος πράττει τὴν ἀρετὴ, ὅταν τὴν πράττει μὲ εἰλικρίνεια, μένει ἀνεπηρέαστος

3. Ματθ. 13, 25.

4. Ἰακ. 1, 17.

πρὸς τὴν κακίαν εἶναι, ἀμελήσαντα δὲ τῶν καλῶν ἔργων πρὸς τὰ χεῖρονα κατενεχθῆναι, οὐδεὶς ἂν διαμφισθητήσῃ.

Λυθείη μὲν ἂν, ὥσπερ εἴρηται, διὰ τούτων καὶ ἡ δοκοῦσα κατ' ἀρχάς τῶν ῥητῶν ἐναντιολογία· οἰκειότερα δὲ καὶ ἰδιάζουσα λύσις
5 εἴη ἂν αὐτῇ προσαγομένη τοιαύτη. Διπτός ἐστιν ὁ τῆς ἄνωθεν νίθεσι-
σίας τρόπος· ὁ μὲν ἐκ μόνης τῆς φιλοτιμίας τοῦ νίθετουῦντος ἐπιδει-
κνύμενος, ὁ δὲ μετὰ συνεισφορᾶς τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καθ' ἣν ἡ
τῶν ἀρετῶν συνεισάγεται ἐργασία, καὶ ἡ δοθεῖσα τῆς νίθεσι-
θεν χάρις τῇ ἀπὸ τῆς γνώμης συνελθοῦσα τῶν ἀρετῶν πράξει, ὅλον
10 ἀναμορφοῖ τὸν νίθετουμένον πρὸς τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὸν χαρακτῆ-
ρα, καθ' ὅσον ἐστὶν ἀνθρώπῳ μιμήσασθαι δυνατὸν τὸν γεγεννηκότα
Θεόν. Οὗτος μὲν οὖν ὁ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρηματίσας τέκνον
Θεοῦ, καὶ οὕτω βεβαίαν καὶ ἀμετακίνητον τὴν νίθεσίαν κτησάμε-
νος, ἀναλλοίωτον λαμβάνει τὴν ἔξιν τοῦ καλοῦ, καὶ μισεῖ τὴν ἁμαρ-
15 τίαν καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐκ ἐθέλει ταύτην οὐδαμῇ ποιεῖν. Ὁ μὲν-
τοι γε τῆς Δεσποτικῆς ἀπολαύσας φιλοτιμίας, μηδὲν δὲ τηλικούτον
συνεισενεγκῶν ὡς βεβαίαν τὴν νίθεσίαν δεῖξαι καὶ ἑαυτὸν ἄξιον
ταύτης διὰ τῶν ἔργων παραστήσαι, οὗτος δὴ, οὗτος, κὰν τῆς νίθεσί-
ας ἔτυχεν, ἣν ἡ Δεσποτικὴ χαρίζεται φιλοτιμία, τῷ ταύτην οἰκεία
20 γνώμη καὶ σπουδῇ μὴ συγκροτεῖν, εὐχερῶς φέρεται πρὸς τὰς τῶν
ἁμαρτημάτων πράξεις, τὸ μὲν ἀπὸ τῆς χάριτος δοθὲν σπέρμα, οἷον
ἀτελεσφόρητον καταλιπών, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ ἐπισπαρέν, τελεσ-
φορούμενόν τε καὶ γεωργούμενον οἰκεία ῥαθυμία, ὅπερ καὶ περιφέ-
ρων ἐν ἑαυτῷ, εἰκότως ἀντὶ τοῦ τέκνον εἶναι Θεοῦ, τέκνον χρηματίζει
25 τοῦ διαδόλου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

**Πῶς τοῦ θεοπάτορος Δαβὶδ εἰπόντος, «ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος
αἱ ἡμέραι αὐτοῦ», καὶ ἔξῃς, ὁ τούτου παῖς Σολομὼν ἀποφαί-
νεται, «μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνήρ»;**

30 Τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ κατεν-
τελίζων καὶ ὁ σοφὸς μεγαλύνων Σολομῶν, οὐκ ἐναντίαν ἀλλήλοις
ἀντεισάγουσι δόξαν· οὐ γὰρ οὗτοι μόνον τοιαύτας ἀποφάσεις περὶ
τοῦ ἀνθρωπείου γένους ποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τῆς θείας
Γραφῆς εὐρήσεις, τοῦτο μὲν ἐπαίρουσαν τὴν ἡμετέραν φύσιν, τοῦτο

1. Ψαλμ. 102, 15.

2. Παροιμ. 20, 6.

ἀπὸ τὴν κακία, ἀλλὰ ὅταν ἀμελήσει τὰ καλὰ ἔργα, κανέναν δὲ θὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι θὰ ξεπέσει στὰ χειρότερα.

Μὲ αὐτὰ βέβαια πὺ εἶπαμε θὰ ἐξομαλυνθεῖ καὶ ἡ μὲ πρώτη ματιὰ ἀντίθεση τῶν ρητῶν πὺ φαίνεται νὰ ὑπάρχει. Οἰκειότερη ὅμως καὶ πιὸ ἀρμόδια λύση γι' αὐτὴ θὰ ἦταν ἡ ἔξῃς. Ὁ τρόπος τῆς υἰοθεσίας μας ἀπὸ τὸ Θεὸ εἶναι διπλὸς. Ὁ ἕνας ἐκδηλώνεται ἀπὸ μόνη τὴ γενναιοδωρία ἐκείνου πὺ υἰοθετεῖ, ἐνῶ ὁ ἄλλος μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ δικοῦ μας ζήλου, κατὰ τὴν ὁποία ἐκδηλώνεται ἡ ἀσκησιὴ τῶν ἀρετῶν. Καὶ ἡ χάρις τῆς υἰοθεσίας πὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, συμφωνώντας μὲ τὴν ἐκούσια ἀσκησιὴ τῶν ἀρετῶν, ἀναμορφώνει ὁλόκληρο τὸν υἰοθετούμενο στὴν ὁμοιότητα καὶ τὴ σφραγίδα, ὅσο εἶναι δυνατὸ στὸν ἄνθρωπο νὰ μιμηθεῖ τὸν γεννήτορα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς λοιπὸν πὺ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐγίνε τέκνο τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπόκτησε ἔτσι σταθερὴ καὶ ἀμετακίνητη τὴν υἰοθεσία, ἀποκτᾷ ἀναλλοίωτη τὴν ἔξῃ τοῦ ἀγαθοῦ, μισεῖ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀποστρέφεται καὶ δὲ θέλει νὰ τὴν κάνει μὲ κανένα τρόπο. Αὐτὸς λοιπὸν πὺ ἀπόλαυσε τὴ γενναιοδωρία τοῦ Κυρίου καὶ δὲν πρόσφερε τίποτε σπουδαῖο ὥστε νὰ δείξει βέβαιη τὴν υἰοθεσία καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἄξιο τῆς υἰοθεσίας μὲ τὸ ἔργο του, αὐτὸς βέβαια, ἔστω καὶ ἂν ἔλαβε τὴν υἰοθεσία πὺ χαρίζει ἡ Δεσποτικὴ μεγαλοδωρία, μὲ τὸ νὰ μὴν τὴν ἐπιβεβαιώνει μὲ τὴ δικὴ του θέληση καὶ τὸ ζῆλο, βαδίζει εὐκόλα στὶς πράξεις τῶν ἁμαρτημάτων, ἀφοῦ ἀφήνει χωρὶς καρποφορία τὸ σπέρμα πὺ δόθηκε ἀπὸ τὴ χάρις, ἐνῶ ἐκεῖνο πὺ σπάρθηκε πάνω ἀπὸ αὐτό, τὸ σπέρμα τοῦ πονηροῦ, ἀξιοποιεῖται καὶ καλλιεργεῖται ἀπὸ τὴ ραθυμία του, καὶ κουβαλώντας αὐτὸ μέσα του, εὐλόγα, ἀντὶ νὰ εἶναι παιδὶ τοῦ Θεοῦ, γίνεται παιδὶ τοῦ διαδόλου.

ΕΡΩΤΗΣΗ 9η

Πῶς, ἐνῶ ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ εἶπε, «Οἱ μέρες τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὡς τὸ χόρτο»¹ κ.τ.λ. ὁ υἱὸς του ὁ Σολομὼν διακηρύττει, «μεγάλον πρᾶγμα εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄξιος τιμῆς ὁ ἄνδρας»²;

Μὲ τὸ νὰ ἐξευτελίζει συχνὰ ὁ θεῖος Δαβὶδ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν νὰ μεγαλύνει αὐτήν, δὲν διατυπώνουν ἀντίθετη γνώμη ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Γιατὶ δὲν εἶναι αὐτοὶ μόνο πὺ κάνουν τέτοιες δηλώσεις γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ σημεία τῆς ἁγίας Γραφῆς θὰ βρεῖς τὸ ἕνα νὰ ἐξυψώνει τὴν ἀνθρώπινη φύση, καὶ τὸ ἄλλο

δὲ πάλιν κατευτελίζουσιν καὶ κάτω τιθεῖσιν οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἡμετέρων ἱερῶν Πατέρων ἐκεῖθεν τὴν ἀληθινὴν ἐμυσταγωγῆθησαν σοφίαν, καὶ οὗτοι, διαφόρους δόξας θέμενοι περὶ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἐν τῷ διαφορῶ τῶν ψηφισμάτων στάσιν ἢ μάχην πρὸς 5 ἑαυτοὺς ἢ πρὸς ἀλλήλους φαίνονται συνεισηνεγκόντες, ἀλλ' ὁμόνοι-
 ἄν τε καὶ συμφωνίαν ὁρῶνται διαπεπραγμένοι. Πῶς δὲ διάφορα ἀποφαινομένων οὐδεμία μάχη ἢ ἐναντίωσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπακολουθεῖ, ἐντεῦθεν ἔστιν ῥάδιον λαβεῖν.

Διπλὴν τὴν κατασκευὴν ὁ ἄνθρωπος ἔχει, καὶ διπλοῦν ἐπολιτεύ-
 10 σατο βίον τὸν μὲν πρὸ τῆς παραβάσεως, τὸν δὲ μετὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ἐντολῆς ἢ δὲ κατασκευῆς, τὸ μὲν αὐτοῦ πηλὸς ἐστὶ καὶ κόνις, τὸ δὲ τὴν παντοκρατορικὴν καὶ δεσποτικὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ἐξεικονίζει φύσιν. Ὅσα οὖν ἐπαίρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄνω ἴστησιν, ἢ τοῦ δοθέντος αὐτῷ ἀξιώματος τὸ μέγεθος ὑπεμφαίνει, ἢ τὸν πρὸ τῆς
 15 παραβάσεως μακάριον καὶ εὐδαίμονα βίον ὅσα δὲ εὐτελίζει καὶ κάτω τίθησι, τοῦτο μὲν τὰ μετὰ τὴν παράδασιν τίθησιν ἀλγεινά, τοῦτο δὲ καὶ ὅτι χεῦς ἐστὶ καὶ εἰς γῆν ἀναλύει παρίστησι σαφῶς.

Ἄλλὰ ταῦτά φαμεν οἶονεὶ τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας ἀναγρά-
 φοντες ἀρχάς. Ἐκ δὲ τούτων πολλὰ καὶ ἄλλα φύεται. Μεθόριον γὰρ
 20 ὡσπερ ὁ ἄνθρωπος γεγονῶς καὶ δυνάμενος εἴπερ βούλοιο θεωθῆ-
 ναι, οὐκ ἔχων δὲ ἀνάγκην, ἂν περ βούλοιο, πρὸς τὰ χεῖρω ῥέψαι ἀναστελλουσιν τὴν ὁρμὴν, θεούμενος μὲν τῶν μυριῶν ἐπαινῶν ἀξιός ἐστὶ τυγχάνειν, ἀποθηριούμενος δὲ καὶ κτηνώδης γενόμενος, ἵνα μὴ λέγω τῇ τῶν πονηρῶν δαιμόνων παραμιλλώμενος κακία, μυρίοις
 25 ὑποβάλλεται ψόγοις. Καὶ πρὸ γε τούτου περὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τερπνὰ καὶ ἡδέα τὸν νοῦν ἐνησχολημένος, μυρίοις καθ' ἑκάστην περιαντλεῖται κακοῖς, μόλις ποτὲ τὸ «ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης», δυνάμενος συνιδεῖν, ἑαυτὸν δὲ τῷ λόγῳ χωρίζων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ περιστάσεων καὶ ἀδολεσχιῶν τῆς ὅτι μάλι-
 30 στα εὐδαμονίας ἀπολαύει, καὶ πρὸ τοῦ τυχεῖν τῶν ἐκεῖθεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ παρόντι καὶ ἐν προοιμίᾳ πολλῆς τῆς μακαριότητος ἐντρουφᾶ Ὡστε οὔτε ὁ πατὴρ τῷ παιδί μάχεται, ὁ θεοπάτωρ, φημί, Δαβὶδ τῷ σοφῷ Σολομῶντι, ὁ μὲν ἐπαινῶν, ὁ δὲ κατάγων τὸν ἄνθρωπον, οὔτε ἡ θεία Γραφή διαμάχεται ἑαυτῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Πατέρων ἡμῶν ὁ θεῖος
 35 χορός, ποτὲ μὲν τὴν ἀνθρώπου ἐκθειάζοντες φύσιν, ποτὲ δὲ κατευτε-

3. Γεν. 2, 7.

4. Γεν. 1, 26-27.

5. Γεν. 3, 19.

6. Ἐκκλ. 1, 2.

πάλι νὰ τὴν κατευξετελίζει καὶ νὰ τὴν ταπεινώνει. Κι ὄχι αὐτὸ μονάχα, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς πατέρες μας διδάχθηκαν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἀληθινὴ σοφία, κι αὐτοί, διατυπώνοντας διαφορετικὲς γνῶμες γιὰ τὸν ἄνθρωπο, δὲν φαίνονται νὰ προκαλοῦν μὲ τὴ διαφορὰ τῶν ἀπόψεών τους στάση καὶ μάχη πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ φαίνονται νὰ συνεργοῦν σὲ ὁμόνοια καὶ σὲ συμφωνία. Πῶς τώρα, ἐνῶ δηλώνουν διάφορες ἀπόψεις, ὅμως δὲν ἐπακολουθεῖ καμμιά μάχη ἢ ἐναντίωση πρὸς τὴν ἀλήθεια, εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ καταλάβομε ἀπὸ τὸ ἔξης.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει διπλὴ κατασκευὴ καὶ ἔζησε διπλὸ βίον· τὸ ἓνα μέρος τοῦ βίου αὐτοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν παράβαση, καὶ τὸ ἄλλο μετὰ τὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς. Ἡ συγκρότησή του πάλι εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος πηλὸς καὶ σκόνη³, κι ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐξεικονίζει τὴν παντοκρατορικὴ καὶ δεσποτικὴ φύση τοῦ ἐπάνω σ' ὅλα τὰ ὄντα. Ὅσα λοιπὸν ἐξυψώνουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν τοποθετοῦν ψηλά⁴, ὑποδηλώνουν ἢ τὸ μέγεθος τῆς ἀξίας ποῦ τοῦ ἔχει δοθεῖ, ἢ τὸν πρὶν ἀπὸ τὴν παράβαση μακάριο κι εὐτυχημένο βίον· ὅσα τὸν ἐξευτελίζουν καὶ τὸν ταπεινώνουν, ἀπὸ τὴ μὰ θέτουν τὰ μετὰ τὴν παράβαση ὀδυνηρά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη παριστάνουν σαφῶς ὅτι εἶναι χῶμα καὶ θὰ διαλυθεῖ στὴ γῆ⁵.

Ἄλλ' αὐτὰ τὰ λέμε σημειώνοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὶς πρώτες καὶ κυριότατες ἀρχές. Ἀπὸ αὐτὲς προκύπτουν καὶ ἄλλα πολλά. Δημιουργημένος δηλαδή ὁ ἄνθρωπος σὰν κάτι τὸ ἐνδιάμεσο καὶ ἔχοντας τὴ δύναμη, ἂν ἤθελε, νὰ γίνεαι θεός, καὶ μὴ ὄντας ἀναγκασμένος, ἂν ἤθελε, ν' ἀναστείλει τὴν ὁρμὴ του πρὸς τὰ χειρότερα, ἔφόσον τελικὰ γίνεαι θεός, εἶναι ἄξιος ν' ἀκούσει τοὺς ἀπειροὺς ἐπαίνους, ἐνῶ γενόμενος θηρίο καὶ κτῆνος, γιὰ νὰ μὴν πῶ συναγωνιζόμενος τὴν κακία τῶν πονηρῶν δαιμόνων, δέχεται μύριες κατηγορίες. Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτό, ἔχοντας ἀπασχολημένο τὸ νοῦ του μὲ τὰ εὐχάριστα τῆς ζωῆς, ταλαιπωρεῖται καθημερινὰ μὲ μύρια κακὰ καὶ μόλις καὶ μετὰ δυσκολίας μπορεῖ κάποτε νὰ κατανοήσῃ τὸ «ματαιότητα ματαιότητων, τὰ πάντα εἶναι ματαιότητα»⁶, ἐνῶ ἀποχωρίζοντας τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸν κόσμον κι ἀπὸ τὶς δύσκολες περιστάσεις τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τὶς φλυαρίες αὐτοῦ, ἀπολαμβάνει τὴ μεγαλύτερη εὐδαιμονία, καὶ προτοῦ ἀπολαύσει τὰ ἀπὸ ἐκεῖ, σὰν σὲ εἰκόνα κατὰ τὸ παρόν καὶ ὡς προοίμιον ἀπολαμβάνει πολλὴ μακαριότητα. Ὡστε οὔτε ὁ πατέρας μάχεται τὸν υἱόν, θέλω νὰ πῶ ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ τὸν σοφὸ Σολομώντα, ὁ ἓνας ἐπαινώντας καὶ ὁ ἄλλος ταπεινώνοντας τὸν ἄνθρωπον, οὔτε ἡ θεία Γραφή διαμάχεται τὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀλλ' οὔτε ὁ θεὸς χορὸς

λίζοντες καὶ εἰς ἔσχατον συγκατακλείοντες ταπεινότητος Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων τὰ περὶ τὸ σωματίον πάθη καὶ αἱ καθημεριναὶ λῶδαι πῶς οὐ κατευτελίζουσι τὰ ἡμέτερα; ἢ δὲ πρὸς θεωρίαν ἐπιστροφή τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἐκεῖθεν τῆς ἡδονῆς καθαρὸν, πῶς οὐ μακα-
5 ρίαν ἡμῶν καὶ εὐδαίμονα τὴν πολιτείαν ὑποδεικνύουσιν;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ι΄.

Τί δὴ ποτε τοὺς δαιμονία νόσῳ κακουμένους, σεληνιαζομένους
ὁ εὐαγγελιστῆς ὀνομάζει;

Σεληνιαζομένους ὁ εὐαγγελιστῆς τοὺς δαιμονία κατόχους ὀνο-
10 μάζει νόσῳ, οὐχὶ τὴν σελήνην αἰτίαν τοῦ πάθους ἀναγράφων, οὐδ' ὅτι αὐτὴ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀλῶναι τῷ κακῷ τὰς ἀφορμὰς παρέχει, ἀλλ' ἐθίμοις τῷ πλήθει καὶ γνωρίμοις ὀνόμασι τὰς τοῦ Δεσπότητος θαυματουργίας σπουδάζων διηγείσθαι. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ σκοπῷ ἀ-
τικῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ σαφῶς τὴν ἀλήθειαν διδάξαι· τοῦτο δ' ἂν ὑπάρ-
15 ξαι, εἰ τῇ κοινῇ χρῆσει τῶν ὀνομάτων καὶ ὡς ἐπιχωριάζει τὸ ἔθος τὰ γεγονότα τις ἀπαγγελεῖ. Ἄλλως τε δὲ οὐδ' ἐμποδὼν ἦν τοῦ ῥήματος ἢ χρῆσις τῷ κηρύγματι τῆς εὐσεβείας. Ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ λελατρευκότων ἔμελλον κατήκοοι τῶν Δεσποτικῶν γίνε-
σθαι θαυμάτων, ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς ὑπολήψεως καὶ τῆς τῶν ῥημάτων
20 χρήσεως, τῆς ἀρχαίας αὐτοῦς καὶ δυσσεβοῦς ἀπαλλάττει πλάνης, μονονουχὶ τούτους ἀνακαλούμενος καὶ βοῶν. Ἄνθρωποι, πῶς σε-
λήνη καὶ ἡλίῳ τι σέβας ἀνάπτετε καὶ θεοὺς καὶ εὐεργέτας νομίζετε, ἐξ ὧν ὑμεῖς ὡς ἂν αὐτοὶ καὶ τῷ ῥήματι φαίητε τηλικαῦτα μὲν μαθή-
ματα φέρετε, τοσαύτη δὲ λύμη τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐπινέμεται, δέον
25 σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀπαλλάττεσθαι, οὕτω χαλεπῶς καὶ ἀθλίως ὡς ὑπειλήφατε, διατεθέντων ὑμῶν· τῷ δὲ καὶ τούτων καὶ ἄλλων μυ-
ρίων παθῶν νέμοντι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ αἰώνια ἐπιδαψιλευομέ-
κω ἀγαθὰ, ἐκεῖνῳ καὶ τὸ σέβας ἀνάπτειν καὶ τὴν λατρείαν προσά-
γειν καθαρῶς. Οὕτως οὐδὲν προσίσταται τῆς κοινῆς καὶ ἐθίμου λέ-
30 ξεως ἢ χρῆσις τοῖς εὐσεδέσι λογισμοῖς.

τῶν Πατέρων μας, ποὺ ἄλλοτε ἐκθειάζουν τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, κι ἄλλοτε τὴν κατεξευτελίζουν καὶ τὴ ρίχνουν στὰ ἔσχατα τῆς ταπεινότητος. Ἄλλὰ καὶ ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα εἶπαμε τὰ πάθη καὶ οἱ καθημερινὲς ἀρρώστιες γύρω ἀπὸ τὸ σαρκίο πῶς δὲν κατεξευτελίζουν τὸν ἄνθρωπο; Ἀντίθετα ἡ ἐπιστροφή τοῦ νοῦ στὴ θεωρία καὶ ἡ καθαρότητα τῆς ἡδονῆς ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ ἐκεῖ, πῶς δὲν ἀποδεικνύει μακάριο κι εὐτυχισμένο τὸ βίο μας;

ΕΡΩΤΗΣΗ 10η

**Γιὰ ποιὸ λόγο ὅποιους κατατρέχονται ἀπὸ δαιμονικὴ νόσο ὁ
Εὐαγγελιστὴς τοὺς λέει σεληνιαζόμενους¹;**

Ὁ Εὐαγγελιστὴς ὀνομάζει σεληνιαζόμενους ὅποιους κατατρέχονται ἀπὸ νόσο δαιμονικὴ, χωρὶς νὰ θεωρεῖ ὡς αἰτία τῆς νόσου τὴ σελήνη, οὔτε νὰ λέει ὅτι αὐτὴ παρέχει στὸν ἄνθρωπο τὶς ἀφορμὲς νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ κακό, ἀλλὰ φροντίζει νὰ διηγηθεῖ τὶς θαυματουργικὲς ἐπεμβάσεις τοῦ Κυρίου μὲ τὸν συνήθη στὸ πλῆθος τρόπο καὶ τὶς γνώριμες σ' αὐτὸ λέξεις. Γιατὶ ὁ σκοπὸς του δὲν ἦταν νὰ μιλήσει σύμφωνα μὲ τὴν ἀπικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ νὰ διδάξει μὲ σαφήνεια τὴν ἀλήθεια. Κι αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἂν ἐκθέσει κανεὶς τὰ γεγονότα μὲ τὴν κοινὴ χρῆση τῶν λέξεων καὶ ὅπως εἶναι ἡ συνήθεια. Ἐξάλλου οὔτε κὰν ἐμπόδιζε ἡ χρῆση τῆς λέξης τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ λάτρευαν τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη ἦταν οἱ μελλοντικοὶ ἀκροατὲς τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου, μὲ τὶς δικές τους ἀντιλήψεις καὶ τὴ χρῆση τῶν λέξεων τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀσεβὴ πλάνη τους, ἀνακαλώντας τους κατὰ κάποιον τρόπο καὶ φωνάζοντας πρὸς αὐτούς: Ἄνθρωποι, πῶς ἀποδίδετε σεβασμὸ στὴ σελήνη καὶ τὸν ἥλιο καὶ ἔχετε τὴ γνώμη ὅτι εἶναι θεοὶ καὶ εὐεργέτες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅπως καὶ οἱ ἴδιοι θὰ παραδεχθεῖτε, τόσα μαθήματα ἀποκομίζετε καὶ τόσο μεγάλη βλάβη προξενεῖται στὸ ἀνθρώπινο γένος, ἐνῶ πρέπει ν' ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ τὴ σελήνη καὶ τὰ ἄλλα, ἀφοῦ σᾶς ἔφεραν, ὅπως γνωρίζετε, σὲ τόσο δύσκολη καὶ ἄθλια κατάσταση, καὶ ν' ἀποδίδετε τὸ σέβας καὶ νὰ προσφέρετε τὴ λατρεία μὲ καθαρότητα σὲ ἐκεῖνον ποὺ μᾶς χαρίζει τὴν ἐλευθερία ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ μύρια ἄλλα πάθη καὶ μᾶς ἐπιδαψιλεύει τὰ αἰώνια ἀγαθὰ; Ἐτσι δὲν ἐμποδίζεται καθόλου ἡ χρῆση τῆς κοινῆς καὶ συνηθισμένης λέξης στοὺς εὐσεβεῖς λογισμούς.

1. Ματθ. 4, 24 καὶ 17, 15.

Ἦκουσα δέ τινων λεγόντων, ὡς ἄλλο τι τὸ σεληνιαζέσθαι παρὰ τὸ δαμονῶν ὁ εὐαγγελιστῆς οἶδεν· οὐ γὰρ ἂν εἰπὼν «σεληνιαζόμενους», ἐν ταυτῶ προσέθηκε καὶ «δαμονιζομένους»· καὶ εἶναι τὸν σεληνιαζόμενον οὐχ ὑπὸ δαίμονος ἐνεργούμενον, ἀλλ' ὑπὸ τινος ἐτέρου νοσήματος, ὃ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἐν σώματι σεσηπύτων χυμῶν λαμβάνει· οὗτοι δὲ μᾶλλον αὐξοῦνται καὶ σφοδρότερον ἐπιτίθενται τῆς σελήνης πλησιφαοῦς οὕσης· καὶ γὰρ πολλὰ τῶν ἄλλων ὑγρῶν καὶ ἐν ὑγρῷ διαιωμένων, ὥσπερ ὄστρεά τε καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε μᾶλλον ὁρᾶται πρὸς αὐξήν ἐπιδιδούντα, οὐκ αὐτοδεσπότη κράτει τῆς σελήνης τοῦτο πραττούσης, ἄπαγε, ἀλλὰ τῆς ἀπορρήτου δημιουργίας τοῦ πάντα ἐν σοφία πεποιηκότος τοιαύτας αὐτῇ τὰς ἐνεργείας ἐγκαταθεμένου. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὡς τὸ ἐν αὐτῇ θερμὸν φύσεως χλιαρᾶς ὑπάρχον, ἐπειδὴ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ταῖς βολαῖς ἐπιψαύοι, ἀνάχυσιν μὲν τῶν ἐν ἡμῖν ὑγρῶν παρασκευάζει, διαφόρησιν δὲ καὶ ἀπόκρισιν τῶν ἀναχυθέντων διὰ τὸ μὴ σφοδρὰν εἶναι τὴν θερμην, ὥσπερ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου, οὐ ποιεῖ· τουτωνὶ δὲ τῶν χυμῶν οὕτως ἀναχυθέντων ἐν τῷ σώματι καὶ συνταραχθέντων, μᾶλλον τε τὸ νόσημα ἰσχύει, καὶ μᾶλλον ἐπιτιθέμενον τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ τῇ κεφαλῇ, διαστρέφει τε τὸ ζῶον καὶ ἀλλοιοῖ, καὶ τὰς φυσικὰς παραποδίζον ἐνεργείας ῥήγνυσθαι τε καὶ σπαράσσεσθαι παρασκευάζει· καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ὑπὸ τοιούτου κατόχους νοσήματος καὶ τὸ πλῆθος σεληνιαζόμενους καλεῖ, καὶ καλεῖν οὐδὲν ἐστὶν ἐμποδίων.

Ἔστι δέ τις καὶ παρὰ ταῦτα λόγος ἕτερος ὡς δαμονιῶσι μὲν καὶ οὗτοι οὐς οἱ πολλοὶ λέγουσι σεληνιαζόμενους· τὰ δαμόνια δὲ διαβάλλειν τὰ κτίσματα τοῦ Δημιουργοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἔχοντα σπουδὴν, ἐπιτηρεῖ τὰς αὐξήσεις τῆς σελήνης καὶ τότε τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὸ πάθος ἐκδηλότερον ποιεῖ, ἵνα κακῶς αἷτια τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα πείσωσιν ὑπονοεῖν, κακεῖθεν βλασφημεῖν τὸν Δημιουργόν. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος οὐ διὰ τί κέχρηται τοιαύτῃ λέξει ὁ θεῖος ἀπόστολος γνάμην εἰσάγει, ἀλλὰ τί δήποτε ἐφεδρεύοντα τὰ δαμόνια τῆς σελήνης τοὺς καιρούς, τότε καθ' ἡμῶν σφοδρότερον ἐπιπηδᾷ καὶ τὴν τυραννίδα κρατύνει. Πλὴν πολλῶν εἰρημένων καὶ οὐδενὸς τῶ εὐσεβοῦντι διαμαχομένου λογισμῶ, τὸ δοκοῦν ἐκάστῳ τοῦτο καὶ κρατεῖται.

Ἔκτου μερικῶν νὰ λένε, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς διακρίνει τὸν σεληνιασμὸ ἀπὸ τὸν δαιμονισμό. Γιατί, λέγοντας σεληνιαζόμενους, δὲ θα πρόσθετε ταυτόχρονα καὶ δαιμονιζόμενους. Καὶ ὁ σεληνιαζόμενος δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ κινεῖται ἀπὸ κάποιο δαίμονα, ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ πάσχει ἀπὸ κάποιο ἄλλο νόσημα, ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τοὺς σάπιους χυμοὺς τοῦ σώματος, οἱ ὁποῖοι αὐξάνουν περισσότερο καὶ δροῦν ἐντονότερα ὅταν εἶναι πανσέληνος. Γιατί πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα μὲ ὑγρὴ μορφή, καὶ ποὺ ζοῦνε στὰ ὑγρά, ὅπως τὰ στρεΐδια καὶ τὰ ὄμοιά τους, τότε τὰ βλέπομε νὰ παίρνουν μεγαλύτερη αὐξηση, ὅχι ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ κάνει ἡ σελήνη μὲ τὴν αὐτεξούσια δύναμή της, μακριὰ μὴ τέτοια σκέψη, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἔχει θέσει σ' αὐτὴν αὐτὲς τὶς ἐνέργειες μὲ τὴ μυστικὴ του δημιουργία ἐκεῖνος ποὺ δημιουργήσε μὲ σοφία τὰ πάντα². Γιατί, λέει, τὸ θερμὸ ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὴν χλιαρῆς φύσης, ὅταν μὲ τὴν ἀκτινοβολία του ἀγγίζει τὰ σώματά μας, προκαλεῖ σύγχυση τῶν χυμῶν ποὺ κυκλοφοροῦν μέσα μας, δὲν κάνει ὅμως διαφοροποίηση καὶ ἀπέκκριση τῶν χυμῶν ποὺ ἀναμείχθηκαν, ἐπειδὴ ἡ θερμοκρασία δὲν εἶναι ὑψηλή, ὅπως ἡ θερμοκρασία τοῦ ἡλίου. Καὶ ὅταν διαχυθοῦν ἔτσι ὅλοι αὐτοὶ οἱ χυμοὶ μέσα στὸ σῶμα καὶ διαταραχθοῦν, καὶ τὸ νόσημα ἐνισχύεται περισσότερο, καὶ προσβάλλοντας ἐντονότερα τὸν ἐγκέφαλο καὶ τὸ κεφάλι, διαστρέφει τὸ ζῶο καὶ τὸ ἀλλοιώνει καί, στομώνοντας τὶς φυσικὰς ἐνέργειες, τὸ κάνει νὰ συγκλονίζεται καὶ νὰ σπαράζει. Καὶ γι' αὐτὸ αὐτοὺς ποὺ κατέχονται ἀπὸ τέτοιο νόσημα καὶ σεληνιαζόμενους τὶς καλεῖ τὸ πλῆθος, καὶ τίποτα δὲν τοὺς ἐμποδίζει νὰ τοὺς καλεῖ ἔτσι.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει κι ἄλλος λόγος· ὅτι δηλαδὴ κατέχονται ἀπὸ δαίμονα κι αὐτοὶ ποὺ οἱ πολλοὶ τοὺς ἀποκαλοῦν σεληνιαζόμενους, καὶ τὰ δαιμόνια, ἐπειδὴ σπεύδουν νὰ διαβάλλουν στοὺς ἀνθρώπους τὰ ἔργα τοῦ Δημιουργοῦ, παρακολουθοῦν τὶς αὐξήσεις τῆς σελήνης. Καὶ τότε ἐκδηλώνει ἐντονότερα τὴν ἐπίθεσή του καὶ τὸ πάθος, ὥστε νὰ πείσουν κακῶς νὰ ἐννοοῦν ὡς αἴτια τὰ καλὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ αὐτὸ νὰ βλασφημήσουν τὸν Δημιουργό. Ἀλλὰ βέβαια αὐτὸς ὁ λόγος δὲν ἐξηγεῖ γιὰ ποιὸν λόγο ὁ θεῖος ἀπόστολος χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴ λέξη, ἀλλὰ γιατί τὰ δαιμόνια παραμονεύουν τὶς φάσεις τῆς σελήνης καὶ ὁρμοῦν τότε μὲ πῶς μεγάλη σφοδρότητα ἐναντίον μας καὶ δυναμώνουν τὴν τυραννικὴ ἐπιρροή τους. Ἀλλὰ ἐπειδὴ πολλὰ εἰπώθηκαν καὶ τίποτε δὲν εἶναι ἀντίθετο στὸ εὐσεβὴ λογισμό, καθένας ἅς ἔχει τὴ γνώμη του.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ΄.

Διὰ τί, τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκός και τὸ τοῦ θανάτου δεξαμένου ἐπιτίμιον, ὁ τούτου παῖς μηδὲ ἡμαρτηκῶς προτελευτᾷ;

Ὁ μὲν βαρύτερος και ὑψηλότερος περὶ τούτου λόγος ἐμφιλο-
 5 χωρεῖν ἴσως εἰς τὴν τῶν θείων κριμάτων ἐθέλει ἄδυσσον, τοὺς ἀν-
 θρωπίνους λιπῶν λογισμούς. Πλὴν ὅσα και εἰς ἡμετέραν γνῶσιν κα-
 τέβη, λαμβάνει μὲν Ἀδάμ τὸ ἐπιτίμιον, προτελευτᾷ δὲ ὁ τούτου παῖς,
 ἵνα, τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ ὑπεύθυνος τὸ τοῦ θανάτου βαρὺ και ἐπώδυνον
 καθορῶν, εἰς συναίσθησιν μὲν μᾶλλον τοῦ ἁμαρτήματος καταστῆ, εἰς
 10 φόβον δὲ και ἀγωνίαν ἐμβάς, μεταμελεία και πένθει τοῦ τολμη-
 θέντος ἐαντῶ καταπραῦνη τὴν ποιήν. Καὶ γὰρ πᾶσα μὲν ἀπειλή,
 πᾶσα δὲ ἐπανατεινομένη δίκη τότε καθίσταται φοβερόν, ἡνίκα πο-
 θὲν ἢ πείρα τῶν δεινῶν εἰς γνῶσιν ἔλθοι τῶν ὑπευθύνων· οὐδὲ γάρ,
 οὐδ' εἰ μὴ τεθηκότα ὁ Ἀδάμ ἤδει τὸν παῖδα, οὐδ' ἄν, οὐδ' ὅσα ὁ
 15 θάνατος συνεπιφέρεται φρικτὰ συνήδει, οὐ τὸν πολὺν ἐκεῖνον και
 ἀδοθήτητον ἀγῶνα, οὐ τὸν θόρυβον τῆς ψυχῆς, οὐ τὸν μερισμὸν αὐ-
 τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, οὐδ' ὅσα ἄλλα ἔπεται, λύσις και σῆψις και
 δυσωδία και χοῦς και ἰχῶρες και σκώληκες. Ὁρᾷ τοίνυν ὁ Ἀδάμ ἐν
 ἑτέρῳ τοῦ ἰδίου ἐπιτιμίου τὸ φοβερόν και ἀνυπόστατον, και ὀρῶν,
 20 μᾶλλον τὸ μέγεθος τοῦ πταίσματος συναισθάνεται, και διὰ τοῦτο χει-
 ραγωγεῖται πρὸς τὴν μετάνοιαν και κερδαίνει λοιπόν, παιδὸς στερη-
 θεῖς, τῆς ἐαντοῦ ψυχῆς τὸ σωτήριο. Εἰ δὲ και θανάτου τις οὐδὲν ἀ-
 νεκτότερον τὴν ἀποβολὴν τοῦ παιδὸς ἐπιλογίσειτο τῷ Ἀδάμ, εὐρή-
 σοι πολλοὺς πατέρας τῆς τοιαύτης διανοίας μάρτυρας, οἱ πολλῶν
 25 ἰδίων θανάτων τὴν τοῦ παιδὸς αὐτῶν πολλάκις σωτηρίαν ἀλλάσ-
 σονται· φθάνει τοιγαροῦν τὸν Ἀδάμ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον και πρὸ
 τοῦ θανάτου, τοῦ παιδὸς τὸ ἀφορισθὲν αὐτῷ ἐπιτίμιον, βαρύτερα
 θανάτου πληγῇ, τῇ ἀφορήτῳ λύπῃ ἀλισκόμενον.

Σὺ δέ μοι και τρίτον ἐπιθεώρει. Τρεῖς ἄνδρας ὁ σύμπας κόσμος
 30 πολίτας εἶχε τότε, γυνὴ δ' αὐτοῖς συνεπολιτεύετο μία, ὣν οἱ μὲν γεν-
 νήτορες, οἱ δὲ παῖδες ἦσαν τῶν γεννησαμένων. Ὁ μὲν Ἀδάμ οὐχ
 ὑπάγεται τῇ δίκῃ, δι' ἣν ὁ λόγος ἔδωκεν αἰτίαν· και ἡ Εὐὰ δὲ τοῦτο
 μὲν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν οὐχ ὑποβάλλεται τῷ θανάτῳ, τοῦτο δὲ ὅτι
 και μιᾶς οὔσης γυναικός, ὁ ταύτης ἀφανισμὸς ὄλον τὸ γένος, τῆς γε-

1. Γεν. 3, 19. 4, 8.

2. Ψαλμ. 35, 7.

ΕΡΩΤΗΣΗ 11η

Γιατί, ἐνῶ ὁ Ἄδὰμ ἁμάρτησε καὶ δέχθηκε ὡς ἐπιτίμιο τὸ θάνατο, ὁ γιὸς του, ποὺ δὲν εἶχε κἂν ἁμαρτήσῃ, πεθαίνει πρὶν ἀπὸ αὐτόν;

Ὁ βαρύτερος καὶ ὑψηλότερος λόγος γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἴσως θέλει νὰ εἰσχωρήσῃ στὴν ἄβυσσο τῶν θείων κριμάτων², ἀφήνοντας τοὺς ἀνθρώπινους λογισμοὺς. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ ὅσα ὑπέπεσαν στὴ γνῶση μας, ἔλαβε βέβαια ὁ Ἄδὰμ τὴν ποινή, ἀλλὰ πεθαίνει πρὶν ἀπὸ αὐτόν ὁ γιὸς του, ὥστε ὁ ὑπεύθυνος, βλέποντας μὲ τὰ μάτια του πόσο βαρὺς καὶ ὀδυνηρὸς εἶναι ὁ θάνατος, νὰ ἔρθῃ σὲ συναίσθηση μᾶλλον τοῦ ἁμαρτήματος, καὶ ἔτσι, κυριευμένος ἀπὸ φόβο καὶ ἀγωνία, μὲ τὴ μεταμέλεια καὶ τὴ λύπη γιὰ τὸ τόλμημά του νὰ μαλακώσῃ τὴν ποινή. Γιατὶ πράγματι κάθε ἀπειλή καὶ κάθε ἐπαιτιλούμενη τιμωρία, τότε γίνεται πιὸ φοβερή, ὅταν συμβεῖ κάποτε οἱ ἔνοχοι νὰ γνωρίσουν τὰ δεινά. Οὔτε βέβαια ὁ Ἄδὰμ θὰ ἐρχόταν σὲ συναίσθηση ἂν δὲν ἔβλεπε νεκρὸ τὸ παιδί του καὶ δὲν ἔβλεπε μαζί καὶ ὅσα φριχτὰ ἔχει μαζί του ὁ θάνατος, τὸν πολὺ ἐκεῖνο ἀγῶνα ποὺ δὲ δέχεται βοήθεια, τὴν ταραχὴ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, οὔτε ὅσα ἄλλα ἀκολουθοῦν, τὴ διάλυση καὶ τὴ σήψη, τὴ δυσωδία, τὸ χῶμα, τὸ πύο, τὰ σκουλήκια. Βλέπει λοιπὸν σὲ ἄλλον ὁ Ἄδὰμ πόσο φοβερὴ καὶ ἀνυπόφορη εἶναι ἡ δικὴ του ποινή, καὶ βλέποντάς την, συναισθάνεται βαθυτέρα τὸ μέγεθος τῆς παράβασής του, καὶ γι' αὐτὸ ὀδηγεῖται στὴ μετάνοια, καὶ παρόλο ποὺ στερήθηκε τὸ παιδί του, κερδίζει τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Κι ἂν κάποιος θεωρήσῃ ὅτι γιὰ τὸν Ἄδὰμ ἦταν πολὺ πιὸ ἀνυπόφορη ἢ ἀπώλεια τοῦ παιδιοῦ του ἀπὸ τὸ δικό του θάνατο, θὰ βρεῖ πολλοὺς πατέρες νὰ γίνονται μάρτυρες τῆς σκέψης αὐτῆς, οἱ ὅποιοι πολλές φορές μὲ πολλοὺς δικούς τους θανάτους ἀνταλλάσσουν τὴ σωτηρία τῶν παιδιῶν τους. Προφταίνει λοιπὸν, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ δικό του θάνατο, ἡ ὀρισμένη γι' αὐτόν ποινή τοῦ γιοῦ του, ποὺ μὲ βαρύτερο ἀπὸ τὸν δικό του θάνατο χτύπημα ἀρπάζει αὐτόν μὲ ἀνυπόφορη λύπη.

Σὺ ὅμως, σὲ παρακαλῶ, πρόσεξε κι ἓνα τρίτο. Ὁ κόσμος εἶχε τότε ὡς κατοίκους του τρεῖς ἄνδρες μόνο, καὶ ζοῦσε μαζί τους μὴ μόνο γυναίκα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναίκα ἦταν οἱ γονεῖς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο ἦταν παιδιὰ τῶν γονιῶν τους. Ὁ Ἄδὰμ λοιπὸν δὲν τιμωρεῖται γιὰ τὸ λόγο ποὺ εἶπαμε. Καὶ ἡ Εὐᾶ ἐπίσης ἀπὸ τὴ μὴ δὲν τιμωρεῖται γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπειδὴ ἦταν μία γυναίκα, ὁ θάνατός της,

νέσεως ἀνηρημένης, συνήλανθεν εἰς φθοράν. Οὐ μὴν ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Κάιν ὃ ἐξ ἐπιβουλῆς εἶχε λόγον διαδέξασθαι θάνατος· χείρων μὲν γὰρ οὗτος, ἀμείνων δι' ἦν Ἄβελ· καὶ πῶς οἶόν τε ἦν τὸν καὶ δόλου καὶ φθόνου καὶ τῆς ἄλλης κακίας καθαρεύοντα μαιφόνους ἐπαφεῖναι
5 χεῖρας τῷ ἀδελφῷ; Λείπεται δὴ ἐκεῖνον εἰς τὸν ἐξ ἐπιβουλῆς ὀρμηῆσαι θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, ὃς καὶ πρὸ τῆς ἀθέσμου ταύτης πράξεως ἐλύπει μὲν οἷς ἐκαρποφόρει Θεόν, εἰς φθόνον δὲ τοῦ μηδὲν ἠδίκηκότος ἀνηρέθιστο, πονηρᾷ δὲ γνώμῃ καὶ βουλῇ δολία τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας εἰς τὴν ἀδελφοκτονίαν ἠντρέπιζε.

10 Καὶ ὄρα μοι κἀνταῦθα τῆς Προνοίας τὸ σοφόν τε καὶ ἀνεξιχνίαστον δι' ὧν γὰρ ἐνόμιζεν ὁ πονηρὸς κρατεῖν τὰς χεῖρας κατὰ τῶν ἀμεινόνων ἐπανιστῶν, δι' ἐκείνων αὐτῶ τὰ προοίμια τῆς καταστροφῆς ἀπαντᾷ. Συγκωρεῖ μὲν γὰρ ὁ τῆς θείας τε καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν οἰκονομίας λόγος, ἔργον ἀδίκων καὶ μαιφόνων χειρῶν τὸν Ἄβελ
15 γενέσθαι, καὶ προφθάνει τὸν φύντα ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὁ παῖς, ἀλλὰ γίνεται τοῦ ἄδου τὸ κράτος καὶ ἡ πρώτη καταβολὴ ἀσθενῆς. Εἰ μὲν γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδέξατο πρῶτον, ἰσχυρὸς ἂν αὐτῷ ὁ θεμέλιος ἐπήγγυτο, τὸν θεία καταδικασθέντα ψήφῳ τοῦτον ὑποδεξαμένου καὶ πρῶτον. Ἐπεὶ δὲ τὸν ἀναίτιον ἐξ ἐπηρείας ὑπεβάλλετο, αὐτόθεν αὐτοῦ ἀνατε-
20 τραμμένον τὸ κράτος εὐρίσκεται, ὡς σαθρὸν ἐξ ἀρχῆς ὑποβαλλομένου θεμέλιον, καὶ γίνεται προοίμιον τῆς παντελοῦς καταλύσεως τοῦ ἄδου ὃ τοῦ δικαίου ἐξ ἐπηρείας θάνατος

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ΄.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐ μάχεται, κἄν τισι δοκῇ, τό, «εἰς κριμα ἐγὼ
25 εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα», καὶ τό, «οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον».

Τό, «εἰς κριμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα», καὶ τό, «οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον», οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐναντιότητα πρὸς ἄλληλα φέρουσι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ πολλὴν
30 τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν συμφωνίαν δεικνύουσι. «Εἰς κριμα», γὰρ, φησὶν, «ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα»· οἱ γὰρ ὀφείλοντες βλέπειν, ἐκόντες τυφλώττουσι, καὶ ὅσοι τυφλώττειν ἐνομίζοντο, πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐδείχθησαν βλέποντες. Οἱ μὲν γὰρ τὴν σωτηρίαν οὐ

3. Γεν. 4, 3-5.

4. Ρωμ. 11, 33.

1. Ἰω. 9, 39 καὶ Ἰω. 12, 47.

ἀφοῦ πιά θά γινόταν ἀδύνατη ἡ γένεση, θά ὀδηγοῦσε ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος στή φθορά. Ἄλλ' οὔτε ὁ Κἄιν ἦταν λογικὸ νὰ δεχθεῖ γιὰ τὴν ἐπιβουλή του τὸ θάνατο. Ὁ Κἄιν ἦταν χειρότερος, ἐνῶ ὁ Ἄβελ καλύτερος. Πῶς λοιπὸν θά ἦταν δυνατὸ, αὐτὸς ποὺ ἦταν καθαρὸς καὶ ἀπὸ δόλο καὶ ἀπὸ φθόνο καὶ ἀπὸ ὅλη τὴν ἄλλη κακία, ν' ἀπλώσει δολοφονικὰ χέρια ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του; Ἀπομένει λοιπὸν σὲ ἐκεῖνον νὰ προχωρήσει στὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ ἀπὸ ἐνέδρα, αὐτὸς ποῦ, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄνομη πράξη, λυποῦσε μὲ τὶς προσφορὲς του τὸ Θεὸ καὶ εἶχε κυριευθεῖ ἀπὸ φθόνο πρὸς αὐτὸν ποῦ δὲν εἶχε κάνει καμμιά ἀδικία, καὶ μὲ κακὴ γνώμη καὶ δόλια σκέψη ἐτοίμαζε τὰ χέρια του γιὰ τὴν ἀδελφοκτονία³.

Καὶ πρόσεχε, σὲ παρακαλῶ, καὶ ἐδῶ τὴ σοφία καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστο τῆς Πρόνοιας⁴. Μὲ ἐκεῖνα δηλαδή ποῦ ὁ πονηρὸς νόμιζε ὅτι θά ὑπερσχύσει σηκώνοντας τὰ χέρια ἐναντίον τῶν καλύτερων, μὲ αὐτὰ τὸν βρίσκουν τὰ προοίμια τῆς καταστροφῆς. Παραχωρεῖ βέβαια ὁ λόγος τῆς θείας καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ἐννοια οἰκονομίας νὰ γίνεῖ ὁ Ἄβελ θύμα ἀδικῶν καὶ δολοφονικῶν χειρῶν καὶ ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ προσηγεῖται τοῦ θανάτου τοῦ πατέρα του, ἀλλὰ ἡ δύναμη τοῦ ἄδη καὶ ἡ πρώτη ἐπίδειξή της εἶναι ἀδύναμη. Ἄν δηλαδή δεχόταν τὸν Ἀδάμ πρῶτα, θά εἶχε θεμέλια ἀκλόνητα νὰ ὑποδεχθεῖ, πρῶτο μάλιστα, αὐτὸν ποῦ καταδικάστηκε μὲ τὴ θεία ἀπόφαση. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ ἀδικία κατέβαλε τὸν ἀναίτιο, ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονὸς βρίσκεται καὶ ἡ δύναμή του νὰ ἔχει ἀνατραπεῖ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔβαλε σαθρὸ θεμέλιο, καὶ ἔτσι γίνεται ὁ ἀδικὸς θάνατος τοῦ δίκαιου, προοίμιο τῆς τέλειος κατάργησης τοῦ ἄδη.

ΕΡΩΤΗΣΗ 12η

Ἔστι δὲν εἶναι ἀντίθετα μεταξὺ τους, ἔστω κι ἂν νομίζουν μερικοὶ, τό, «Ἐγὼ ἦρθα στὸν κόσμον γιὰ νὰ τὸν κρίνω»¹, καὶ τό, «δὲν ἦρθα γιὰ νὰ κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλὰ γιὰ νὰ σώσω τὸν κόσμον»².

Ἡ ρῆσις, «Ἐγὼ ἦρθα στὸν κόσμον γιὰ νὰ τὸν κρίνω», καὶ ἡ, «δὲν ἦρθα γιὰ νὰ κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλὰ γιὰ νὰ σώσω τὸν κόσμον», ὄχι μόνον δὲν ἔχουν καμμιά ἀντίθεση μεταξὺ τους, ἀλλ' ἀντίθετα δείχνουν μάλλον πολλὴ ἀκολουθία καὶ συμφωνία. Γιατὶ λέει, «Ἐγὼ ἦρθα στὸν κόσμον γιὰ νὰ τὸν κρίνω». Ἐκεῖνοι δηλαδή ποῦ ὀφείλουν νὰ βλέπουν, γίνονται τυφλοὶ θεληματικὰ, καὶ ἐκεῖνοι ποῦ θεωροῦνταν ὅτι ἦταν τυφλοὶ, ἀποδείχθηκαν ὅτι βλέπουν πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. Ἄλλοι δηλαδή δὲν ἀπο-

προσήκοντο, οί δὲ παραγενομένη προσέδραμον ὥστε, κὰν ἢ ἐμή, φησί, ἔλευσις ἐπὶ σωτηρία τοῦ κόσμου γεγένηται, ἀλλ' οὖν οἱ ἔθελοκάκῃ ῥοπήν πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπαυθαδιαζόμενοι λυσιτέλειαν, κριμα ἐαυτοῖς τὴν ἐμὴν παρουσίαν κατεπράξαντο. Τί οὖν οὐ πῦρ κατάγεις, 5 οὐδὲ τὴν γῆν αὐτοῖς ἀνασεύεις, οὐδὲ τοὺς καταρράκτας τοῦ οὐρανοῦ ἀνοίγεις καὶ θυθίζεις αὐτῶν τὴν ἀπόνοιαν; Ὅτι «οὐκ ἦλθον», φησί, «κριναὶ τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι», ἀλλ' ἀνακαλέσασθαι διὰ τοῦτο μακροθυμῶ, διὰ τοῦτο ταμιεύομαι τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ κρίσεως καιρὸς τῆς πρώτης μου παρουσίας ὁ καιρὸς, ἀλλὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ 10 συμπαθείας, ἀλλ' εὐμενείας, ἀλλὰ ἀνακλήσεως. Οὕτως οὖν οὐ μόνον οὐδεμίαν μάχην ἀλλήλοις ἐπιφέρουσιν οἱ προκειμένοι θεῖοι χρησιμοί, ἀλλὰ καὶ πλεῖστον, ὡς ὄρας, τὸ ἐναρμόνιον διασφύζουσιν. Ἄλλως τε δὲ καὶ «κριμα» καὶ «κρίσις» συμφέρονται μὲν ἐν πολλοῖς, ἀναδέχονται δὲ καὶ διαφορὰν· τὸ μὲν γὰρ «κριμα» μᾶλλον δηλοῖ τὸ κατάκρι- 15 μα, ἢ δὲ «κρίσις» εἰς τὴν τοῦ προσήκοντος ἀπονεύει διανέμησιν. Εἰς κριμα οὖν ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον, τουτέστιν εἰς κατάκριμα γέγονεν ἐκεῖνοις ὅσοι μὴ διαβλέψαι πρὸς τὴν ἐαυτῶν ἠθέλησαν λυσιτέλειαν, μηδὲ σύνεσιν παρέσχον ἐπιγνώσασθαι τὴν ἐαυτῶν ἀπολύ- τρωσιν. Τούτοις οὖν εἰς κριμα γέγονεν ὁ κοινὸς ἡμῶν Σωτὴρ, οὐκ 20 αὐτὸς αἴτιος τοῦ δίκην ὀφείλειν αὐτοὺς γεγονῶς, ἀλλ' ἐκεῖνων τὸ σωτήριον εἰς ὀλέθριον ἐαυτοῖς μετασκευασαμένων φάρμακον. Τὸ γὰρ, «ἵνα οἱ βλέποντες» καὶ ἐξῆς, οὐκ αἰτίας ἐστὶν ἔνδειξις, ἀπαγγελία δὲ τῶν ἐθελοκάκῃ γνώμη τὰ χεῖρω τῶν κριμαίων ποιησαμένων ἐπίπροσθεν. Τὸ μὲν οὖν ἐνόχους ἐαυτοὺς κριματος ἀποφῆναι καὶ μὴ 25 παραδεξαμένους τὸν κοινὸν Σωτῆρα, τῆς ἐκεῖνων ἐστὶ μοχθηρίας ἀπόδειξις, ἀντιπίπτει δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν εἰπόντα, «ἐλθεῖν οὐκ ἐπὶ τὸ κριναὶ τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ σῶσαι».

Τούναντίον οὖν μαρτυρεῖ φιλανθρωπίας πέλαγος ἄπειρον, ὅτι τε πολλοὺς τῆς πλάνης ἀνείλκυσε, καὶ ἀπειθήσαντας καὶ ὑπὸ κριμα 30 θέντας ἐαυτοὺς οὐκ εὐθύνει οὐδὲ κολάζει οὐδὲ κατακρίνει, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπειθοῦντας χρηστεύεται· «οὐδὲ ὄλην», γὰρ φησι, «τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα;». Κατάκριμα οὖν γίνεται παραγεγονῶς ὁ Σωτὴρ διὰ μοχθηρίαν τῶν παραδεξαμένων αὐτόν, οὐ κρίνει δὲ τούτους οὐδὲ τιμωρεῖται διὰ φι- 35 λανθρωπίαν ἄκραν, καὶ τὸ τὴν προτέραν αὐτοῦ παρουσίαν μὴ κρι-

3. Ἰω. 12, 47.

4. Ρωμ. 10, 21. Ἦσ. 65, 2.

δέχθησαν τὴ σωτηρία, κι ἄλλοι ὅταν ἦρθε ἔτρεξαν σ' αὐτήν. "Ὡστε, ἂν καὶ ἡ ἔλευσή μου, λέει, ἔγινε γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ κόσμου, αὐτοὶ ὅμως ποῦ μὲ ἐκούσια ροπή στὸ κακὸ ὑπερηφανεύονταν γιὰ τὴν ὠφέλειά τους, μετέβαλαν τὴν παρουσία μου σὲ κρίση δική τους. Γιατί λοιπὸν δὲν ρίχνεις ἐπάνω τους φωτιὰ, οὔτε συγκλονίζεις ἐξαιτίας τους τὴ γῆ, οὔτε ἀνοίγεις τοὺς καταρράκτες τοῦ οὐρανοῦ γιὰ νὰ βυθίσεις σ' αὐτοὺς τὴν ἀνοησία τους; Ἐπειδὴ, λέει, «δὲν ἦρθα γιὰ νὰ κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλὰ νὰ τὸν σώσω», νὰ τὸν ἀνακαλέσω ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ βρισκόταν. Γι' αὐτὸ δείχνω μακροθυμία, γι' αὐτὸ ἀναβάλλω τὴν κρίση. Γιατί ὁ καιρὸς τῆς πρώτης παρουσίας μου δὲν εἶναι καιρὸς κρίσης, ἀλλὰ φιλανθρωπίας καὶ συμπάθειας καὶ καλοσύνης καὶ ἀνάκλησης." Ἔτσι αὐτοὶ οἱ θεῖοι λόγοι ὄχι μόνο δὲν ἀντιμάχονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἀλλὰ, ὅπως βλέπεις, καὶ συμφωνοῦν πάρα πολὺ μεταξύ τους. Ἄλλωστε καὶ οἱ λέξεις «κρίμα» καὶ «κρίση» συμφωνοῦν σὲ πολλὰ, παρουσιάζουν ὅμως καὶ διαφορὰ. Τὸ «κρίμα» δηλώνει τὴν κατάκριση, ἐνῶ ἡ «κρίση» ἀποβλέπει στὴν ἀπονομή τοῦ πρέποντος. Γιὰ κρίμα λοιπὸν ἦρθε ὁ Σωτῆρας στὸν κόσμον, δηλαδή ἔγινε κατάκριση γιὰ ἐκείνους ποῦ δὲ θέλησαν νὰ διακρίνουν τὴν ὠφέλειά τους οὔτε ἔδειξαν τὴ σύνεση νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀπολύτρωσή τους. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν ὁ κοινὸς Σωτῆρας μας ἦρθε γιὰ νὰ τοὺς κατακρίνει· δὲν ἔγινε αὐτὸς αἰτία τοῦ ὅτι ὀφείλουν νὰ δικαστοῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι μετέβαλαν τὴ σωτηρία τους σὲ ὀλέθριο φάρμακο. Γιατί τό, «ὥστε αὐτοὶ ποῦ βλέπουν» καὶ τὰ ἐξῆς, δὲν εἶναι ἔνδειξη αἰτίας, ἀλλὰ ἀναγγελία γιὰ τὸ κακὸ ἐκείνων ποῦ ἔκαναν μὲ ἐθελούσια γνώμη ἐμπόδιο τῶν καλῶν τὰ χειρότερα. Τὸ ὅτι λοιπὸν κατέστησαν τὸν ἑαυτὸ τους ἔνοχο κατάκρισης καὶ δὲν παραδέχθησαν τὸν κοινὸ Σωτῆρα, εἶναι ἀπόδειξη τῆς δικῆς τους μοχθηρίας, δὲν ἀντιλέγει ὅμως καθόλου σὲ ἐκεῖνον ποῦ εἶπε, ὅτι «δὲν ἦρθε γιὰ νὰ κρίνει (καταδικάσει) τὸν κόσμον, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν σώσει»³.

Τὸ ἀντίθετο μάλιστα· μαρτυρεῖ ἀπέραντο πέλαγος φιλανθρωπίας, γιατί καὶ πολλοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὴν πλάνη, καὶ ἐνῶ ἔδειξαν ἀνυπατακοὴ κι ἔκαναν τὸν ἑαυτὸ τους ἔνοχο καταδίκης, οὔτε τοὺς καταλογίζει εὐθύνη οὔτε τοὺς τιμωρεῖ οὔτε τοὺς κατακρίνει, ἀλλὰ δείχνει στοὺς ἀνυπάκουους καλοσύνη. Γιατί λέει· «δὲν ἄπλωσα ὅλη τὴ μέρα τὰ χέρια μου πρὸς ἓνα λαὸ ποῦ εἶναι ἀνυπάκουος καὶ προβάλλει ἀντιρρήσεις;»⁴. Ἐρχόμενος λοιπὸν ὁ Κύριος γίνεται καταδίκη ἐξαιτίας τῆς μοχθηρίας ἐκείνων ποῦ τὸν ὑποδέχθησαν, δὲν τοὺς κρίνει ὅμως οὔτε τοὺς τιμωρεῖ ἀπὸ ἄκρα φιλανθρωπία, καὶ θέλει ν' ἀποδείξει, ὅτι ὁ πρῶτος καιρὸς τῆς παρουσίας του

σεως καιρόν, ἀλλ' οἰκονομίας καὶ συμπαθείας ἐπιδειξαὶ βούλεται.

Εἰ δέ τις ἐθέλοι νεανικώτερον ἐκδιάσασθαι καὶ μεταλαβεῖν τὸ κριμα εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμόν, παρὰ μὲν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν οὐκ ἄν, οἶμαι, τὴν λέξιν τοῦτο σημαίνουσαν κατὰ χρῆσιν ἀδιά-
5 πτωτον εὔροι, εὐρήσει δ' ἴσως διανοίας οὐδ' ἀποφαινούσας πρὸς τὰ τοιαῦτα σημαινόμενα· οἶον, «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν· ἦλθον γὰρ δικάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς»· καί, «οὐ τὸ
10 πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ τὸ μὲν σῖτον συνάξει εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ», καὶ τινα τοιαῦτα ἕτερα. Πλὴν οὐδ' οὕτως ἢ τῶν ἱερῶν ῥημάτων μάχη τῷ ταύτην διασκευαζομένῳ, λέγω δὴ τό τε, «εἰς κριμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα», καὶ τό, «οὐκ ἦλθον κριμαί τὸν κόσμον,
15 ἀλλὰ σῶσαι», οὕμενον οὐδαμῶς συγκροτηθήσεται. Ὁ μὲν γὰρ Σωτὴρ εἰρηνεῦσαι τὸν κόσμον καὶ καταλλάξαι τῷ Πατρὶ τοὺς ἐκπεπολεμωμένους πάλαι αὐτῷ παραγέγονε, καὶ δὴ καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ περιελών, τοῖς κάτω τὰ ἄνω συνῆψέ τε καὶ εἰρηνοποίησεν. Εἰ δέ τινες ἑαυτοῖς τὴν εἰρήνην εἰς ἔχθραν μετέστησαν, καὶ τὴν
20 διαλλαγὴν εἰς διάστασιν ἀπειργάσαντο, οὐχὶ τοῦ τὴν εἰρήνην παρασχόντος οὐδὲ τοῦ καταλλάξαντος ἢ αἰτία, ἀλλὰ τῶν διασπασάντων ἑαυτοὺς καὶ διακοψάντων ἀπὸ τῶν καταλλαγέντων τῷ Πατρὶ καὶ τῶν τῆς εἰρήνης ἀπολελανκώτων ἀγαθῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΓ΄

25 **Εἰ τὸ ἐν κολάσει διηνεκεῖ εἶναι πολλῷ χαλεπώτερον, τοῦ γὰρ ἀλγηδόσι καὶ ὀδύναις κατατείνεσθαι, τὸ μηδὲν τοιοῦτον πάσχειν πολλῷ ἄμεινον, πῶς ὁ Θεὸς τοὺς ἐν ἁμαρτίαις, φασί, μέλλοντας τὸν βίον κατατρίβειν παρῆγαγε; τὸ χειρόν ἢ τὸ ἄμεινον προελόμενος;**

30 **α΄.** Ὅτι μὲν οὖν βέλτιον ἦν τοῖς εἰς χαλεπότητα πταισμάτων ἐληλακόσι τὸ μηδ' ὄλως γενέσθαι, αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν εἰπών· «Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος». Ἀλλ' Ἰουδα μὲν καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἄμεινον ἦν τοῦ γενέ-

δέν εἶναι καιρὸς κρίσης, ἀλλὰ οἰκονομίας καὶ συμπάθειας.

Ἄν ὅμως κάποιος θέλει νὰ δώσει δυναμικότερη ἐξήγηση στὴ λέξη «κρίμα» καὶ νὰ τὴ θεωρήσει ὡς διάκριση καὶ χωρισμὸ (δια-κρίνω), δὲ θὰ βρεῖ βέβαια, νομίζω, στὴν ἁγία Γραφή νὰ ἔχει αὐτὴ τὴ σημασία ἢ λέξη σύμφωνα μὲ τὴν πάγια χρῆση της, θὰ βρεῖ ὅμως ἴσως νοήματα ποὺ δέν ταιριάζουν σ' αὐτὲς τὶς σημασίες. Γιὰ παράδειγμα: «μὴ νομίσετε ὅτι ἦρθα γιὰ νὰ ἐγκαταστήσω εἰρήνη στὴ γῆ· δέν ἦρθα νὰ ἐγκαταστήσω εἰ-ρήνη, ἀλλὰ μάχαιρα· ἦρθα νὰ κρίνω τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀντιδικεῖ κατὰ τοῦ πατέρα του καὶ τὴν κόρη κατὰ τῆς μητέρας της καὶ τὴ νύφη κατὰ τῆς πεθερᾶς της»⁵· καί· «Ὁ ὁποῖος κρατάει φτυᾶρι στὰ χέρια του, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ καθαρίσει τὸ ἄλώνι του, καὶ τὸ σιτᾶρι θὰ τὸ βάλει στὴν ἀποθήκη του, ἐνῶ τὸ ἄχυρο θὰ τὸ κάψει μὲ τὴν ἄσθηστη φωτιά»⁶, καὶ κάποια ἄλλα πα-ρῶμοια. Ἀλλὰ δὲ θὰ συγκροτηθεῖ μὲ κανένα τρόπο οὔτε ἔτσι ἢ μάχη τῆς ἁγίας Γραφῆς γι' αὐτὸν ποὺ ἔτσι τὴ σχεδιάζει, ἐννοῶ καὶ τὸ «Ἐγὼ ἦρθα γιὰ νὰ κρίνω τὸν κόσμον», καὶ τό, «δέν ἦρθα νὰ κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλὰ νὰ τὸν σώσω». Γιατὶ ὁ Σωτῆρας μας ἦρθε γιὰ νὰ φέρει εἰρήνη στὸν κόσμον καὶ νὰ συμφιλιώσῃ μὲ τὸν Πατέρα ἐκείνους ποὺ τὸν πολεμοῦσαν ἀπὸ παλιά, καὶ γκρεμίζοντας τὸ μεσότοιχο⁷ ἐπιτέλους, ἔνωσε τὰ ἄνω μὲ τὰ κάτω καὶ ἔφερε τὴν εἰρήνη μεταξύ τους. Ἄν τώρα μερικοὶ μετέβαλαν τὴν εἰρήνη σὲ ἔχθρα καὶ τὴ συμφιλίωση τὴν ἔκαναν διάσταση, ἢ αἰτία δέν βρῖσκεται σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἔφερε τὴν εἰρήνη καὶ ἔκανε τὴ συμφιλίωση, ἀλλὰ σ' αὐτοὺς ποὺ διασπᾶστηκαν καὶ χωρίστηκαν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ συμφιλιώ-θηκαν μὲ τὸ Θεὸ καὶ ἀπόλαυσαν τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης.

ΕΡΩΤΗΣΗ 13η

**Ἄν τὸ νὰ βρῖσκεται κανεὶς σὲ αἰώνια κόλαση εἶναι πολὺ βαρύτερο ἀπὸ τὸ νὰ ζεῖ μὲ δάσανα καὶ πόνους, καὶ τὸ νὰ μὴν πάσχει τίποτε τέτοιο εἶναι πολὺ καλύτερο, πῶς ὁ Θεὸς, λένε, δημιούργησε ἄν-θρώπους ποὺ μέλλουν νὰ περάσουν τὴ ζωὴ τους μὲ ἁμαρτίες;
Διάλεξε τὸ χειρότερο ἢ τὸ καλύτερο;**

1. Ὅτι βέβαια ἦταν προτιμότερο γι' αὐτοὺς ποὺ ὑπέπεσαν στὰ βα-ρια πταίσματα νὰ μὴ γεννηθοῦν καθόλου, τὸ δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας μας μέσα στὸ Εὐαγγέλιο λέγοντας: «θὰ ἦταν καλὸ γι' αὐτόν, ἂν δέν εἶχε γεννηθεῖ καθόλου ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος»¹. Πράγματι γιὰ τὸν Ἰούδα καὶ τοὺς ὁμοίους του ἦταν καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ γεννηθοῦν, τὸ νὰ μὴ γεν-

σθαι τὸ μὴ γενέσθαι, οὐ μὴν δὲ ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ Θεῷ ἄμεινον ὅπου γε τὸ μὲν εἰς ἀπόλαυσιν ἄγει τοῦ ὄντος καὶ τῆς θείας προνοίας καὶ δημιουργίας ἐστὶν ἐξαγγελτικόν, τὸ δὲ τοῦ ὄντος ἅπαξ διαπεσόν, μετὰ τοῦ μηδὲν ἐκκαλύπτειν τῆς ὑπερφυοῦς σοφίας τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ
 5 τῶν καλῶν τινος μετέχειν δύναται. Οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ γενέσθαι τοῦ μὴ γενέσθαι κρείσσον καὶ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, ἔδει τὸ Θεῖον, εἰς δημιουργίαν ἀπιδόν, μὴ τοῦ χειρόνος γενέσθαι, τὸ δὲ κρεῖττον ἀπεργάζεσθαι· οὕτως οὖν οὐδαμῶς ἐστὶ Θεῷ πρόπον, ἀντὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι προαγωγῆς τῶν ἐσομένων, ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν ἐγκατάλειψις, εἰ καὶ τῶ
 10 προδότῃ ἐν νόμῳ ταλανιζομένων ἢ φιλάνθρωπος ἔφη σοφία, «καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεγένητο». Ἐπεὶ καὶ ἄλλως τοὺς ἁμαρτάνοντας τοῖς ἀναμαρτήτοις ἐν ἴσῳ τετάχθαι, χαριέστατον μὲν ἂν εἴη, Θεοῦ δὲ κρίσει οὕμενον οὐδαμῶς ἀνεκτὸν οὐδὲ ἄξιον· καὶ τὸ μὴ δοῦναι δίκην ὀφείλοντας, δεύτερον μὲν αὐτοῖς ἀγαθόν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς δικαιο-
 15 κρισίας ἐγγὺς τοῦ Θεοῦ· καὶ μυρία ἄλλα.

β'. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν ἀμετάθετον εἰρμόν τοῦ λόγου, καὶ ἢ τῶν ἐσομένων προαγωγή αὐτοῖς τε βέλτιον καὶ Θεῷ προπωδέστατον, εἰ καὶ τινες τῶν προαχθέντων χρόνῳ ὕστερον αὐθαιρέτῳ γνώμῃ τῶν κρειπτόνων τὰ χειρόνα ἠλλάξαντο, καὶ τὴν θαυμα-
 20 στήν καὶ σωτήριον δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ σφαλερὸν αὐτοῖς κατεστήσαντο, τὸ ἄριστον προαγαγεῖν φιλονεικήσαντες εἰς τὸ χειρίστον Ἔτι δὲ εἰ τὸ μὲν Θεῖον αἰεὶ τέ ἐστὶ καὶ ἐν ἀτρέπτοις καὶ ἀναλλοιώτοις ὄροις τῆς ἰδίας ἰδρυται φύσεως, πᾶν δὲ τὸ διὰ γενέσεως προελθὸν μεταβολαῖς μυρίαῖς ὑπηρετεῖται καὶ ἀλλοιώσεσιν, ὁ τοὺς μέλλοντας
 25 ἁμαρτήσιν ἀξιῶν, μὴ δεῖν προαγαγεῖν τὸν Θεόν, ἢ οὐδ' ὄλως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν νομοθετεῖ, ἢ ἀτρέπτον αὐτὴν προαχθῆναι καὶ ἀναλλοιώτον· τὸ δὲ ἐστὶν ἢ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς δημιουργίας διατεμεῖν, ἢ ἀπαιτεῖν Θεοῦ φύσιν ἔχοντα τὸν ἄνθρωπον προελθεῖν, ὧν ἐκάτερον, εἰς ὅσον ἀπονοίας καὶ δυσσεβοῦς ἦκει γνώ-
 30 μης, αὐτόθεν ἐστὶν ἰδεῖν τὴν στήλην ἰσταμένην ἀνεξάλειπτον. Ἄλλως τε δὲ τὸ μὲν μηδ' ὄλως γεγενημένον μήτε ὄν, οὐκ ἂν δύναται εἶναι ἀγαθόν, ὁ δὲ ἐν ἁμαρτίαις ἀναστρεφόμενος δύναται γενέσθαι

νηθοῦν· καὶ ὄχι ἀπλῶς γι' αὐτόν, ἀλλ' οὔτε γιὰ τὸ Θεὸ ἦταν καλύτερο, τῆ στιγμῇ πού τὸ ἕνα ὀδηγεῖ στὴν ἀπόλαυση τοῦ ὄντος καὶ ἐξαγγέλλει τὴ θεία πρόνοια καὶ δημιουργία, ἐνῶ ὅποιο μιὰ φορὰ ξέπεσε ἀπὸ τὸ ὄν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν φανερώνει τίποτε ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ μετέχει μπορεῖ κάποιου καλοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ νὰ γεννηθεῖ κανεὶς εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ μὴ γεννηθεῖ καὶ τὸ νὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ μὴν ὑπάρχει, ἔπρεπε ὁ Θεός, ὅταν ἀποφάσισε τὴ δημιουργία, νὰ μὴ συνταχθεῖ μὲ τὸ χειρότερο, ἀλλὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ καλύτερο. Ἔτσι λοιπὸν δὲν ἀρμόζει καθόλου στὸ Θεό, ἀντὶ νὰ φέρει στὸ φῶς τὰ ὅσα ἔγιναν, νὰ τὰ ἐγκαταλείψει στὸ μὴ ὄν. Ἄν καὶ βέβαια γιὰ τὸν προδότη, ἐλεεινολογώντας τον κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ φιλόανθρωπη σοφία εἶπε· «ἦταν καλὸ γι' αὐτόν νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ». Γιατὶ καὶ ἀλλιῶς, θὰ ἦταν πολὺ εὐχάριστο νὰ τεθοῦν στὴν ἴδια μοῖρα ὅσοι ἁμαρτάνουν μὲ τοὺς ἀναμάρτητους, ἀλλὰ γιὰ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι καθόλου οὔτε ἀνεκτὸ οὔτε ἄξιο. Καὶ τὸ νὰ μὴν τιμωρηθοῦν, ἐνῶ πρέπει, εἶναι βέβαια ἕνα δεύτερο ἀγαθὸ γι' αὐτούς, οὔτε αὐτὸ ὅμως συμφωνεῖ μὲ τὴ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἄπειρα ἄλλα τέτοια.

2. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ μὲ τὴν ἴδια ἀμετάβλητη λογικὴ καὶ ἡ δημιουργία τῶν ὄσων ἔχουν γίνεῖ εἶναι καὶ γι' αὐτούς καλὸ καὶ περισσότερο πρέπουσα γιὰ τὸ Θεό, ἂν καὶ κάποιον ἀπὸ ὄσους δημιουργήθηκαν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ μὲ αὐθαίρετη ἐκλογή προτίμησαν ἀπὸ τὰ καλύτερα τὰ χειρότερα καὶ ἔκαναν καταστροφικὴ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὴ θαυμαστὴ καὶ σωτήρια δημιουργία τοῦ Θεοῦ, φιλονεικώντας νὰ μετατρέψουν τὸ ἄριστο στὸ χείριστο. Κι ἀκόμα, ἂν τὸ Θεῖο ὑπάρχει πάντοτε καὶ εἶναι ἐγκαθιδρυμένο στους ἀμετάτρεπτους καὶ ἀναλλοίωτους ὄρους τῆς φύσης του, ἐνῶ κάθε τι πού προῆλθε ἀπὸ γέννηση ὑπόκειται σὲ μύριες μεταβολές καὶ ἀλλοιώσεις, ὅποιος ἀξιώνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε αὐτούς πού ἐπρόκειτο ν' ἁμαρτήσουν νὰ τοὺς εἶχε δημιουργήσει ὁ Θεός, αὐτὸς ἢ δὲν βλέπει καθόλου ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση ὀρίζεται ἀπὸ νόμους, ἢ ὅτι αὐτὴ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀμετάτρεπτη καὶ ἀναλλοίωτη. Καὶ αὐτὸ σημαίνει, ἢ ὅτι αὐτὸς ἀποκόπτει ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπὸ τὴ δημιουργία, ἢ ἀπαιτεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει δημιουργηθεῖ μὲ τὴ φύση τοῦ Θεοῦ. Κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς τίς δύο ἀπόψεις σὲ πόσο βαθμὸ ἀνοησίας καὶ ἀσέβειας ἔχει φτάσει, ἀπὸ αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ δοῦμε τὴ στήλη νὰ παραμένει ἀνεξάλειπτη. Ἐξάλλου αὐτὸς πού δὲν ἔγινε καθόλου οὔτε ὑπάρχει, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀγαθός. Ἐνῶ αὐτὸς πού στριφογυρίζει μέσα σὲς ἁμαρτίες μπορεῖ

ἀγαθός τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ἔκδηλον φέρει μακαριζόμενον τὸ διάφορον.

γ'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, ὁ λέγων, "Διότι ἔμελλόν τινες τῶν ἀνθρώπων εἰς ἁμαρτίας ἐξολισθαίνειν, διὰ τοῦτο ἔδει τούτους μηδὲ 5 γενέσθαι", ὁ τοιοῦτος οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἢ ὅτι ἔδει τὴν ἁμαρτίαν καὶ μήπω γεγενημένην τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐπικρατεῖν. Εἰ γὰρ ὅτι ἔμελλόν τινες ἁμαρτάνειν, ἔδει τὴν ἐπ' αὐτοὺς δημιουργίαν πεπαύσθαι τοῦ Θεοῦ, δῆλον ὅτι τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας ἂν εἴη ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ἔτι δὲ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνώ- 10 μης καὶ προαιρέσεως, ἢ δὲ δημιουργία τοῦ πλάσαντος. Τί οὖν τις, ἀφείς τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν, εἰς τὸν ἀναίτιον ταύτην ἐγχειρεῖ μεταφέρειν; Οὐδὲ ταύτης δὲ τῆς ἀνοίας ἀπολύεται ὁ ψῆφον εἰσάγων, ὅτι περ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν ἐχρῆν μηδ' ὄλως παρὰ τοῦ Δη- 15 μιουργοῦ γενέσεως μετασχεῖν, ἢ πρὸς αὐτὰς ἡλίου προαχθῆναι. Ἔοικε γὰρ ὁ τοιοῦτος δυσχεραίνειν μὲν εἰάν τις ἁμαρτῶν δίκην δῶ, φιλο- νεικεῖν δὲ παρὰ τῶν μηδὲν μηδέπω ἁμαρτησάντων τιμωρίαν λαβεῖν (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτάνειν γενέσεως καὶ ὑπάρξε- 20 ως ἀποστερεῖν, καὶ τῆς δημιουργίας ἐκκόπτειν τοῦ Θεοῦ), ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς θείας προγνώσεως καταδικάζειν μὲν βούλεσθαι τοὺς ἀμαρτήσοντας, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς πράξεσι γεγενημένους ζητεῖν ἀφίε- 25 σθαι τῶν κολάσεων, ὅπερ οὔτε ἀνθρώπινον οὔτε θεῖον ἐπίσταται δίκαιον. Καὶ τὸ μὲν πρὸ τῶν ἁμαρτημάτων μηδένα δίκην ἀπαιτεῖν, κοινή τε πᾶσιν ἀνθρώποις κρίσις καὶ θείοις νόμοις ἀρμόδιον, ἀπαι- 30 τεῖν δὲ μετὰ τὴν ἀνεπίστροφον ἁμαρτίαν τὴν δίκην, τῆς θείας μισο- πονηρίας καὶ δικαιοσύνης ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἂν τις μελετήσας, ἃ μὲν πᾶσι δοκεῖ, τούτων τὰναντία φρονεῖν, ἃ δὲ μισοπόνηρον καὶ δίκαιον δείκνυσι τὸν Θεόν, ταῦτα μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν; Εἶτα οὗτος οὐχὶ τῆς ἐσχάτης καὶ παραπληξίας καὶ δυσσεβείας αὐτὸς ἑαυτὸν ἔνοχον ποιεῖ; Τί λέγεις; ἄτρεπτον πρὸς ἁμαρτίαν, ἵνα αὐτὴν κόλασιν 30 διαφύγη, τὸν ἀνθρωπινὸν ἐχρῆν γεγενῆσθαι; Καὶ πῶς οὐχὶ λαμπρῶς λέγεις, κἂν μὴ λέγῃς, ὡς ἄτρεπτον ἐχρῆν πρὸς ἁμαρτίαν δημιουρ- γηθῆναι τὸν ἀνθρωπινόν, ἵνα μὴ τῶν στεφάνων, ἐξ ὧν ἀγωνιζόμενοι

νά γίνει ἀγαθός. Ἐνῶ τὸ ἀγαθὸ πού μακαρίζεται δείχνει ὀλοφάνερη τὴ διαφορὰ του ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του τὸ μὴ ἀγαθὸ.

3. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε, αὐτὸς πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἔμελλαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὀλισθήσουν σὲ ἁμαρτίες, καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔπρεπε οὔτε καὶ νὰ γεννηθοῦν, τίποτε διαφορετικὸ δὲ λέει, παρὰ ὅτι ἔπρεπε ἡ ἁμαρτία, καὶ πρὶν ἀκόμα γεννηθεῖ, νὰ κυριαρχοῦσε στὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἄν δηλαδή, ἐπειδὴ ἔμελλαν μερικοὶ ν' ἁμαρτήσουν, ἔπρεπε ὁ Θεὸς νὰ μὴν προβεῖ στὴ δημιουργία τους, εἶναι φανερὸ ὅτι θὰ εἶχε περισσότερη δύναμη ἡ ἁμαρτία καὶ ὄχι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀκόμα, ἡ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη γνώμη καὶ προαίρεση, ἐνῶ ἡ δημιουργία ἀπὸ τὸν Πλάστη. Γιατί λοιπὸν κανεὶς, ἀφήνοντας τὴν αἰτία τῆς ἁμαρτίας, ἐπιχειρεῖ νὰ τὴ μεταφέρει στὸν ἀναίτιο; Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνοησία δὲν ἀπαλλάσσεται οὔτε αὐτὸς πού ὑποστηρίζει, ὅτι ὅσοι ἔμελλαν νὰ ἁμαρτήσουν, δὲν ἔπρεπε καθόλου ὁ Δημιουργὸς νὰ τοὺς κάνει νὰ μετᾶσχουν στὴ γένεση ἢ νὰ βγοῦν στὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Φαίνεται δηλαδή αὐτὸς ὅτι δυσανασχετεῖ ἂν κάποιος τιμωρεῖται ἐπειδὴ ἁμαρτήσε, καὶ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν αὐτοὶ πού δὲν ἔπραξαν ποτὲ καμμιά ἁμαρτία (γιατὶ τελικὰ αὐτὸ σημαίνει, ὅτι αὐτὸς στερεῖ ἀπὸ αὐτοὺς πού μέλλει ν' ἁμαρτήσουν τὴ γένεση καὶ τὴν ὑπαρξη, καὶ τοὺς ἀποκόπτει ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὅτι θέλει νὰ καταδικάζονται ὅποιοι θ' ἁμαρτήσουν ἀπὸ τὴ θεία πρόγνωση, ὅταν ὅμως ἔχουν φτάσει στὴ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας, ζητεῖ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς τιμωρίες, πράγμα βέβαια πού δὲν τὸ γνωρίζει οὔτε τὸ ἀνθρώπινο οὔτε τὸ θεῖο δίκαιο. Καὶ τὸ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀπαιτοῦμε νὰ τιμωρηθεῖ κανεὶς πρὶν ἁμαρτήσῃ εἶναι κοινὴ ἀναγνώριση τῶν ἀνθρώπων καὶ σύμφωνο μὲ τοὺς θεῖους νόμους, τὸ ν' ἀπαιτοῦμε ὅμως τιμωρία ἔπειτ' ἀπὸ τὴν ἀμεταμέλητη ἁμαρτία εἶναι ἀπόδειξη τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀποστροφῆς τοῦ κακοῦ. Πῶς λοιπὸν μπορεῖ κάποιος, γνωρίζοντας αὐτὰ πού πιστεύουν ὅλοι, νὰ φρονεῖ τ' ἀντίθετα καὶ νὰ μὴ θέλει νὰ σεβαστεῖ αὐτὰ πού ἀποδεικνύουν τὸ Θεὸ ἐχθρὸ τοῦ κακοῦ καὶ δίκαιο; Ἐπειτα δὲν κάνει αὐτὸς τὸν ἑαυτό του ἔνοχο τῆς ἔσχατης παραφροσύνης καὶ ἀσέβειας; Τί λές; ὅτι ὁ ἄνθρωπος γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν ἁμαρτία ἔπρεπε νὰ γεννηθεῖ χωρὶς κλίση στὴν ἁμαρτία; Καὶ πῶς δὲν ὑποστηρίζεις ἀπερίφραστα, ἔστω κι ἂν δὲν τὸ λές τώρα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ χωρὶς κλίση στὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ μὴν γίνει ἄξιος γιὰ τὰ στέφανα τῶν ἀγώνων πού ἀναδεικνύουν τοὺς νικητὲς τῆς

κρατῶσιν αὐτῆς, ἀξιωθῆ; Καὶ μὴν, εἴ τις γε νοῦ μετέχων, καὶ μὴ τῆς
 ἁμαρτίας εἶη ἅμα τε θερμὸς ἐραστής καὶ τὰς βασάνους φεύγων, ἐλέ-
 σθαι θάτερον τῶν δύο τὴν ἐξουσίαν εἴπερ εἰλήφει, πότερον, ἵνα μὴ
 τινες ἁμαρτήσαντες δῶσι δίκην, ἐχρῆν τοὺς στεφάνους τῶν κεφαλῶν
 5 ἀφελεῖν τῶν ἀνδραγαθησάντων, ἢ διὰ τοὺς δικαίως τῶν ἐπὶ τοῖς
 ἄθλοις γερῶν ἀξιωθησομένους, μὴδ' ἀτιμώρητον τὴν ἁμαρτίαν
 ὄραϊν, πῶς οὐκ ἂν πολλῶ ποιήσαιτο ἔμπροσθεν τοῖς τε τῆς ἀνδραγα-
 θίας στεφάνοις τοὺς ἀθλητὰς ὄραϊν κεκοσμημένους, καὶ τοὺς ὑποχρέ-
 οὺς τῶν ὀφλημάτων κατατιθεμένους;

10 δ'. Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις, ἄρα μόνη σε τῶν ἀνθρώπων ἡ δημι-
 ουργία θορυβεῖ, ἢ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ αὐτῶν φύσεων καὶ πρὸς τὴν
 ἀθανασίαν ἀνηγμένων εἰς τὴν αὐτὴν σε ταραχὴν ἐμβάλλει; Καὶ γὰρ
 τούτων τῶν οὐρανίων ταγμάτων καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης λήξεως, ὁ
 μὲν ἐκεῖθεν ἐκὼν ἐκρυεῖς, ἀρχηγὸς κακίας γέγονεν, ὁ διάβολος, καὶ
 15 ὅσοι τὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν ἐκείνου γνώμην τρεψάμενοι, τὸ χεῖρον ἀντὶ
 τοῦ κρείττονος μεθηρμόσαντο· οἱ δέ γε ἄλλοι τῶν ἀθανάτων ἐκείνων
 καὶ θεσπεσιῶν χορῶν προσοχῆ καὶ σπουδαία νήψει, οὐδὲν τῆς οἰκειᾶς
 καλλονῆς ἢ τάξεως ἀλλοιώσαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην
 καὶ Δημιουργὸν ἀνευδότης ἑαυτοὺς ἀνατείνοντες, καὶ κόρον τῆς ἀγα-
 20 θοδότου οὐσίας οὐκ ἔχοντες, οὐκ αὐτοὶ μόνον ἀγαθοὶ κατὰ μετοχὴν
 διαμένουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶ τῶν ἀνθρώπων γένει τὴν θεῖαν κἂν τούτῳ
 ἐξυπηρετοῦμενοι βούλησιν, ἀγαθοεργίας συνεργοὶ καὶ ἐπίκουροι
 γίνονται. Καὶ οἱ μὲν ὅσοι κατέπεσον καὶ αὐτὸν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ
 χαρασσόμενον ὄργάνου τύπον, δι' οὗ τὸ σωτήριον ἐτελέσθη πάθος,
 25 φρίττοντες τρέμουσι καὶ ὡς πορρωτάτω δραπετεύουσιν, οἱ δέ τῶ θεῶ
 θρόνῳ περιεστώμενοι τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ φοβεραῆς θεᾶς, ὅσον
 ἐγχωρεῖ φύσει κτιστῆ, τὰς μαρμαρυγὰς ὑποδέχονται. Καὶ τοῖς μὲν, οἷς
 δρωσί τε καὶ δεδράκασι, πῦρ ἠτοιμάσται τὸ ἐξώτερον, οἱ δέ, δι' ὧν τὸ
 αὐτοκρατορικὸν τῆς ῥοπῆς ἐν ταῖς ἀμείνοσι προκοπαῖς καὶ ἀναβάσε-
 30 σι συντηροῦσι καὶ συνετήρησαν, ἐν ἀδιηγῆτῳ τρυφῇ καὶ αἰωνία δια-
 μένειν ἀπολαύσει τὰς ψήφους ἤδη κατέχουσιν

ε'. Ἐρεῖς οὖν πάντως Διὰ τί γέγονεν ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος καὶ ὅσαι
 αὐτῷ μοῖραι συναπεστάτησαν; Ἐχρῆν γὰρ τὸν Θεόν, ἀγαθὸν ὄντα,
 τῆς οὐσίας προεξελέσθαι καὶ προανελεῖν τὰ τοιαῦτα δημιουργή-

ἀμαρτίας; “Ὅμως, ἂν κάποιος, πού διαθέτει βέβαια νοῦ καὶ δὲν εἶναι θερμὸς ἐραστής τῆς ἀμαρτίας καὶ φοβᾶται τὰ βασανιστήρια, λάβει τὴν ἐξουσία νὰ διαλέξει τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο, ποιὸ ἔπρεπε νὰ κάνει γιὰ νὰ μὴν τιμωρηθοῦν μερικοὶ ἂν ἀμαρτήσουν, ἔπρεπε ν’ ἀφαιρέσει τὰ στεφάνια ἀπὸ τὰ κεφάλια ὅσων ἀνδραγάθησαν, ἢ νὰ μὴν ἀφήνει τὴν ἀμαρτία ἀτιμώρητη γι’ αὐτοὺς πού δίκαια θ’ ἀξιωθοῦν τὰ βραβεῖα γιὰ τοὺς ἀθλοῦς τους; Πῶς δὲ θὰ θεωρήσει πολὺ καλύτερο νὰ βλέπει καὶ τοὺς ἀθλητὲς στολισμένους μὲ τὰ στεφάνια τῆς ἀνδραγαθίας, καὶ ὅσους εἶναι χρεωμέ- νοι γιὰ ὀφειλὲς νὰ τὰ καταθέτουν;

4. Κοντὰ σ’ αὐτὰ πού εἶπαμε, ἄραγε σὲ ἀνησυχεῖ μόνο ἡ δημιουργία τῶν ἀνθρώπων, ἢ σοῦ δημιουργεῖ τὴν ἴδια ταραχὴ καὶ ἡ δημιουργία τῶν ἀσώματων καὶ ἄυλων φύσεων πού ἔχουν περᾶσει στὴν ἀθανασία; Γιατὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ οὐράνια τὰγματα κι ἀπὸ αὐτὴ τὴ μακάρια κατάληξη, ἔ- κείνος πού μὲ τὴ θέλησή του ξέφυγε ἀπὸ ἐκεῖ, ἔγινε ἀργηγὸς τῆς κακίας, ὁ διάβολος, καὶ ὅσοι ἔστρεψαν τὴν κλίση τους πρὸς τὴ γνώμη ἐκείνου ἔβαλαν τὸ χειρότερο στὴ θέση τοῦ καλύτερου. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀθάνατους ἐκείνους καὶ θεϊκοὺς χοροὺς μὲ προσοχὴ καὶ γεμάτη ἀπὸ προθυμία νηφαλιότητα, χωρὶς ν’ ἀλλοιώσουν τίποτε ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν τάξη τους, ἀλλὰ ὑψώνοντας μὲ ἐπιμονὴ τὸν ἑαυτό τους πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὸν κοινὸ Δεσπότη καὶ Δημιουργό, καὶ χωρὶς νὰ χορταίνουν τὴν οὐσία του πού εἶναι πηγὴ κάθε ἀγαθοῦ, δὲν μένουν αὐτοὶ μόνο ἀγα-θοὶ κατὰ μετοχὴ, ἀλλὰ ὑπηρετώντας τὴ θεία βούληση ὡς πρὸς αὐτὸ καὶ στὸ ἀνθρώπινο γένος, γίνονται συνεργοὶ καὶ βοηθοὶ τῶν καλῶν ἔργων. Κι αὐτοὶ βέβαια πού ἔξέπεσαν, φρίττοντας καὶ τὸν ἴδιο τὸν τύπο τοῦ σταυροῦ, πού χαράσσεται μὲ τὸν τύπο ὀργάνου μὲ τὸ ὁποῖο τελέστηκε τὸ σωτήριο πάθος, τρέμουν καὶ δραπετεύουν ὅσο γίνεται μακρύτερα. “Ὅσοι ὅμως στέκονται γύρω στὸ θεῖο θρόνο, δέχονται τὶς μαρμαρυγὲς ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μακάριο καὶ φοβερὸ θέαμα, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ σὲ δημιούρ-γημα. Καὶ γιὰ τὴ μὲν τάξη γιὰ ὅσα κάνουν κι ἔπραξαν ἔχει ἐτοιμαστῆ τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερο², ἐνῶ ὅσοι διατηροῦν καὶ διατήρησαν τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησής τους γιὰ τὶς προόδους καὶ τὶς ἀναβάσεις τους στὸ καλὸ ἔχουν ἤδη τὴν ἀπόφαση νὰ διαμένουν σὲ ἀνέκφραστη τρυφὴ καὶ αἰώνια ἀπό- λαιψη.

5. Ὅπως δὴποτε ὅμως θὰ πεῖς: Γιατὶ δημιουργήθηκε ἐκεῖνος ὁ πονη-ρὸς καὶ ὅσες τάξεις τὸν ἀκολούθησαν στὴν ἀποστασία του; Ἐπρεπε ὁ Θεός, ἀφοῦ εἶναι ἀγαθός, νὰ ἐκλέξει ἀπὸ πρῶτα τὴν οὐσία καὶ νὰ ἐξαι-

ματα· ἄμεινον γὰρ αὐταῖς ἦν, ἢ πρὸς ἀπαραίτητον παραπέμπεσθαι
 θάσανον. Εἶτα τῶν αὐτῶν σε περιέργων λογισμῶν τὸ ἀκόλουθον καὶ
 ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῶν κτισμάτων παραπέμψει· ἔδει γὰρ τὴν γῆν προα-
 χθεῖσαν ἢ μένειν ἀκίνητον ἐπὶ τῆς προαγωγῆς καὶ τῷ ἀτρέπτῳ περι-
 5 τειχίζεσθαι, ἢ, ἵνα τὰ ἄλλα ταύτης πάθῃ καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἐάσω, μὴ
 τοῖς ὕδασιν, εἰ καὶ μὴ καθ' ὅλην, κατὰ πολλὰ δὲ τῶν μερῶν περικλύ-
 ζεσθαι, καὶ μικροῦ μηδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε ἀόρατος καὶ ἀκατασκευά-
 στος ἦν τῇ πλημμυρίδι συγκρούπτεσθαι· καὶ τὸν ἀέρα δὲ καθαρὸν τε
 καὶ πάσης ἀπηλλαγμένον νόθου μετουσίας, σωτήριόν τε ἀνθρώποις
 10 καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ὑποστάντα, οὐκ ἔδει πρὸς λοιμώδη καὶ φθα-
 ρτικὴν τῶν σφζομένων κατάστασιν μεταπίπτειν. Εἰ δὲ ταῦτα προαγο-
 μένοις αὐτοῖς ὄρος ἐνεπάγη μεταβάλλεσθαι τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα δὲ
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτοις σύστοιχα, ἄμεινον ἦν μηδὲν τούτων εἰς
 προαγωγὴν ἐνεχθῆναι. Εἶτα ὁ τὴν κτίσιν ὅλην οὕτως ἀνασκευάζων,
 15 ὅση τε ἐν νοητοῖς καὶ ὅση ἐν αἰσθητοῖς, καὶ μηδὲ τῶν ἀψύχων φειδό-
 μενος, ἀλλὰ πάντα πικρῶς οὕτω ζυγοστατῶν, καὶ τῇ ἰδίᾳ καθυπο-
 βάλλων τῶν λογισμῶν κρίσει, καὶ μηδενὶ τούτων συναρεσκόμενος, τί
 ποεῖ; Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ἐνὸς εἶδους τῶν γεγονό-
 των διαπορεῖ, ἢ Θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ (Ἰλεως δὲ ἡμῖν
 20 εἶη), ἀμαθῆ δὲ τοῦ κρείττονος τὸν ταῦτα προαγαγόντα πάντα ἀ-
 ναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀπυλώτῳ στόματι διακωμῶδει; Τί δὲ λέγω θεὸν
 ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ; Αὐτὸν γὰρ αὐτὸς καθίσας ἐν τῷ τῆς
 ἀπονοίας καὶ ἀνοίας ὕψει τῶν γεγονότων διορθωτὴν, ἀφελεῖν σπου-
 δάζει παντελῶς τὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν, ἣν τῆς ἰδίας προαφείλετο,
 25 τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς κατὰ λόγον κεφαλαιώ-
 δη ἱκανὰ οἶμαι καὶ τῶν παραλελεμμένων εἰς ἔννοιαν ἀναγαγεῖν, καὶ
 τοὺς ἀντιλέγειν πάλαι θρασυνομένους, ὡς βοῦς ἐπέβη τὴν παροι-
 μίαν, καὶ πειῖσαι μεταμαθεῖν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΔ΄.

30 **Τί ἐστὶ τό, «διηνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί», καὶ πῶς ἡ
 παράδασις ἰσχὺν ἔσχε διανοίγειν ὀφθαλμούς;**

Τὸ δέ, «διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο», οὐχ ὅτι ἡ παράδα-

ρέσει ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τὰ δημιουργήματα αὐτά. Γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν καλύτερο γι' αὐτά, παρὰ νὰ σταλοῦν στὰ ἀναπόφευκτα βασανιστήρια. "Ἐπειτα ἡ συνέπεια αὐτῶν τῶν περιέργων συλλογισμῶν σου θὰ σέ παραπέμψει καὶ στὰ ὑπόλοιπα δημιουργήματα. "Ἐπρεπε δηλαδὴ ἡ γῆ ἀφοῦ δημιουργήθηκε ἢ νὰ παραμένει ἀκίνητη σ' αὐτὸ πού εἶχε γίνει καὶ νὰ κατοχυρωθεῖ μὲ τὴ σταθερότητα τὸ ἄτρεπτο, ἢ, γιὰ ν' ἀφήσω τίς ἄλλες μεταβολές καὶ τίς ἀλλοιώσεις της, νὰ μὴν κατακλύζεται πάντοτε ἀπὸ τὰ νερά, ἂν καὶ ὄχι σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνειά της, σὲ πολλὰ μέρη, καὶ νὰ φτάνει νὰ καλύπτεται ἀπὸ τὴν πλημμύρα σχεδὸν ἔτσι ὅπως τότε πού ἦταν ἀόρατη καὶ ἀσχημάτιστη³. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀέρας, καθαρὸς κι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε νόθο στοιχεῖο, ἀφοῦ δημιουργήθηκε πρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων, δὲν ἔπρεπε νὰ μεταπίπτει σὲ κατάσταση λοιμοῦ καὶ φθορᾶς τῶν ζωντανῶν. "Ἄν ὅμως κατὰ τὴ δημιουργία τους τοὺς ἐμφυτεύθηκε πάγιος ὄρος νὰ μεταβάλλεται ἡ φύση τους, καὶ ὄχι σ' αὐτὰ μόνο, ἀλλὰ καὶ στὰ σύστοιχὰ τους, ἦταν καλύτερο νὰ μὴ φτάσει στὴ δημιουργία κανένα ἀπὸ αὐτά. "Ἐπειτα, αὐτὸς πού ἀνατρέπει ὅλη τὴν κτίση μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, καὶ τὴ φύση τῶν νοητῶν καὶ τὴ φύση τῶν αἰσθητῶν, χωρὶς νὰ λυπᾶται οὔτε τὰ ἄψυχα, ἀλλὰ ἰσοζυγίζοντας τὰ πάντα τόσο ἐχθρικά καὶ ἐπιβάλλοντάς τα στὴ δική του κρίση καὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ μὴ μένοντας ἱκανοποιημένος μὲ κανένα ἀπὸ αὐτά, τί κάνει; Σχετικὰ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπορεῖ γιὰ μιὰ κατηγορία τῶν δημιουργημάτων, ἢ ἀναζητεῖ ἕναν ἄλλο θεὸ καὶ δημιουργὸ (εἶθε νὰ εἶναι μαζί μας σπλαχνικὸς) καὶ διακωμωδεῖ τὸν δημιουργὸ ὅλων αὐτῶν μὲ ἀδιάντροπο πρόσωπο καὶ ἀπύλωτο στόμα, ὅτι τάχα δὲν γνωρίζει τὸ καλύτερο. Καὶ γιατί λέγω, ὅτι ἀναζητεῖ ἄλλο θεὸ καὶ δημιουργό; Γιατὶ αὐτός, ἐγκαθιστώντας τὸν ἑαυτό του στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνοησίας καὶ τῆς βλακειᾶς του ὡς διορθωτὴ τῶν δημιουργημάτων, προσπαθεῖ νὰ ἐξαλείψει τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποία ἀφαίρεσε πρῶτα ἀπὸ τὴ δική του. Αὐτὰ λοιπὸν πού ἐκθέσαμε κατὰ κεφάλαια νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὰ νὰ μᾶς κάνουν νὰ ἐννοήσομε καὶ ὅσα παραλείψαμε, κι αὐτοὺς πού μὲ θρασύτητα ἀντέλεγαν προηγουμένως, ὅπως τὸ βόδι τῆς παροιμίας, πιέζοντάς τους, νὰ τοὺς πείσουν νὰ καταλάβουν.

ΕΡΩΤΗΣΗ 14η

Τί σημαίνει ὁ λόγος «ἄνοιξαν τὰ μάτια τους»¹, καὶ πῶς ἡ παράβαση εἶχε τὴ δύναμη ν' ἀνοίγει τὰ μάτια;

Ἁ ὁ λόγος «ἄνοιξαν τὰ μάτια τῶν δύο», δὲν σημαίνει ὅτι ἡ παράβαση

σις διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, ἄπαγε· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐν αὐτῇ
 τῇ παραβάσει γέγραπται τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν διανοιχθῆναι, ἀλλὰ
 μετὰ τὴν παράδασιν· φησὶ γάρ· «Καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ
 καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, καὶ ἔφαγον καὶ
 5 διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο», ὅπερ τοιοῦτόν ἐστι· Μετὰ τὴν
 ἁμαρτίαν ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ἁμαρτήματος γίνεται, καὶ τὸ
 μέγεθος τοῦ τολμήματος τότε μᾶλλον ἐπιγινώσκεται· τοῦ γὰρ ἐπι-
 προσωθοῦντος πάθους καὶ κινουῦντος οἴστρου πρὸς τὴν ἁμαρτίαν,
 μετὰ τὴν ἔκθεσμον προᾶξιν πεπαιμένου τε καὶ ἡρεμοῦντος, τότε δὴ
 10 τότε, ὡσπερ διακύψας τῆς πολλῆς ἀχλύος ἐκείνης ὁ λογισμὸς καὶ
 ἀνανήψας, ἐφορᾷ τὰ πεπραγμένα καὶ εἰς οἴαν κατάστασιν καὶ ἐξ οἴας
 μετηνέχθη τὴν συναίσθησιν μᾶλλον λαμβάνει, καὶ τὸ συνειδὸς τι-
 τρωσκον αὐτὸν καὶ διεγείρον ἔχων, διαβλέπει τρανῶς ἅ τοῦ πάθους
 ἐπιπροσωθοῦντος οὐχ ὁμοίως ἔδλεπεν. Ἄλλως τε δὲ πρὸς τὴν ἁμαρ-
 15 τίαν ἕκαστος χωρῶν, οἷς ὁ πονηρὸς διαγαργαλίζων τε καὶ ὑποθέλ-
 γων ἡμᾶς ἐκθηλύνει καὶ γνόφου πληροῖ κεκαρωμένους ὡσπερ φέρει
 τοὺς λογισμοὺς καὶ πεπηρωμένους τὸ ὀπτικὸν τῆς διακρίσεως· μετὰ
 δὲ τὴν προᾶξιν ὑπ' ὄψιν ἄγει τὸ τολμηθὲν καὶ ἀνακαλύπτει πικρῶς ὁ
 πρότερον πολλαῖς μηχαναῖς συνεκάλυπτεν· εἶτα δι' ὧν κατάφωρον
 20 τὸν ὄγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς ἀπόγνωσιν ὠθεῖν πειροᾶται
 τὸν ἁμαρτήσαντα.

Τὸ γοῦν, «διηνοιχθήσαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί», οὐ πρὸς τὸν ἔμ-
 προσθεν χρόνον, οὐδὲ πρὶν ἢ τῆς ἐντολῆς αὐτοὺς ἐκπεσεῖν παρα-
 ληπτέον· τότε γὰρ ἠνευγμένους τε μᾶλλον εἶχον, μήπω τοῦ ὄφους τοῖς
 25 ψιθυρισμοῖς ὑποκλαπέντες, καὶ συνοραῖν τὸ πρακτέον ἐγρήγορον ἔφε-
 ρον τὴν διάνοιαν. Οὐκ οὖν τὸ βλέπειν οὐκ ἔχοντες, ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας
 ἀνέλαβον· τὸναντίον δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ πράττειν τυφλώττοντες,
 πεπαιμένης, τὴν ὄρασιν ἀνεκτήσαντο. Ὁ γοῦν πονηρὸς καὶ ἀρχέκα-
 κος ἡμῶν τῆς φύσεως ἐχθρὸς εἰδῶς καὶ αὐτὸς ἐξ ὧν ἐπεπόνθει, ὡς
 30 μετὰ τὴν τοῦ κακοῦ προᾶξιν ἡ συναίσθησις ἐφίσταται τοῦ πλημμελή-
 ματος, καὶ αὐτὸς οὐκ ἐπεστράφη πρὸς τὴν ἀνάνηψιν, καὶ πείρα μα-
 θῶν ὡς ἔπεται τοῖς ἁμαρτάνουσι τὸ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κέντρον τῆς
 συνειδήσεως, καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀδὰμ ἁμαρτεῖν διὰ παραβάσεως ὑπο-
 τιθέμενος, «ἢ δ' ἄν», φησὶν, «ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσον-

ἄνοιξε τὰ μάτια τους· μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη! Οὔτε βέβαια ἔχει γραφεῖ, ὅτι μὲ τὴν ἴδια τὴν παράβαση θὰ ἀνοίξουν τὰ μάτια τους, ἀλλὰ μετὰ τὴν παράβαση. Γιατὶ λέει· «κι ἀφοῦ πῆρε ἡ γυναῖκα ἀπὸ τοὺς καρπούς του ἔφαγε, καὶ ἔδωσε ἐπίσης καὶ τὸν ἄνδρα της, καὶ ἔφαγαν καὶ ἄνοιξαν τὰ μάτια καὶ τῶν δύο»², πράγμα πού σημαίνει τὸ ἕξης· Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ ἁμαρτήματος γίνεται συνήθως μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ τότε μᾶλλον εἶναι πού συνειδητοποιεῖται τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος. "Ὅταν δηλαδή τὸ πάθος ὠθεῖ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ ὁ οἶστρος κινητοποιεῖ πρὸς τὴν ἁμαρτία, μετὰ τὴν ἄνομη πράξη, ἀφοῦ παύσει καὶ ἡρεμήσει, τότε πιά, προβάλλοντας ὁ λογισμὸς ἀπὸ ἐκείνη τὴν πηχτὴ ὀμίχλη καὶ ἀφοῦ ἀποκτήσει τὴ νηφαλιότητά του, βλέπει τί ἔχειπραχθεῖ καὶ σὲ ποιά ἀπὸ ποιά κατάσταση ἔχει μεταφερθεῖ, ἀποχτᾶ τότε καλύτερη συναίσθηση καὶ μὲ τὴ συνείδησή του νὰ τὸν τρώει καὶ νὰ τὸν ἐνοχλεῖ βλέπει καθαρὰ αὐτὰ πού ὅταν τὸ πάθος ἐμπόδιζε δὲν τὰ ἔβλεπε ἴδια." Ἄλλωστε προχωρεῖ καθένας στὴν ἁμαρτία μὲ ὅσα ὁ πονηρὸς μᾶς ἐρεθίζει καὶ μᾶς γλυκαίνει καὶ μᾶς ἐξασθενίζει καὶ μᾶς γεμίζει σύγχυση, δημιουργώντας μας ἔτσι χαννωτικούς λογισμοὺς καὶ καθιστώντας ἀνίκανη τὴ δύναμη τῆς διάκρισης. Μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν πράξη φέρνει μπροστὰ στὰ μάτια μας τὸ τόλμημά μας καὶ ξεσκεπάζει χαιρέκακα αὐτὸ πού συγκάλυπτε πρῶτα μὲ πολλὰ τεχνάσματα. "Ἐπειτα, μὲ ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα κάνει ὀλοφάνερο τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος, προσπαθεῖ νὰ ὠθήσει στὴν ἀπόγνωση αὐτὸν πού ἁμάρτησε.

Ἐὸ λόγος λοιπόν, «ἄνοιξαν τὰ μάτια τους», δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ σὲ σχέση μὲ τὸν προηγούμενο χρόνο, οὔτε πρὶν ἀπὸ τὴν καταπάτηση τῆς ἐντολῆς πού ἔλαβαν. Γιατὶ τότε τὰ εἶχαν μᾶλλον ἀνοιχτὰ καὶ δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀπατηθεῖ ἀπὸ τὰ ψιθυρίσματα τοῦ φιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς τους ἦταν σὲ ἐγρήγορηση γιὰ νὰ διακρίνει τί ἔπρεπε νὰ πράξουν. "Ὅχι λοιπόν ὅτι δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ βλέπουν καὶ τὴν ἔλαβαν τὴν ὥρα τῆς ἁμαρτίας. Τὸ ἀντίθετο, τυφλωμένοι τὴν ὥρα πού ἔπρατταν τὴν ἁμαρτία, ὅταν σταμάτησαν, τότε ἀνέκτησαν τὴν ὄρασή τους. Ἐὸ πονηρὸς λοιπόν κι ἀπ' τὴν ἀρχὴ κακὸς ἐχθρὸς τῆς φύσης μας, ἂν καὶ γνώριζε κι αὐτὸς ἀπὸ ὅσα εἶχε πάθει, ὅτι ἡ συναίσθηση τοῦ ἁμαρτήματος ἔρχεται μετὰ τὴν πράξη τοῦ κακοῦ, ὅμως ὁ ἴδιος δὲν μεταστράφηκε καὶ δὲν ἀνένηψε, κι ἐνῶ ἔμαθε ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἔπαθε, ὅτι ἀκολουθεῖ γιὰ ὅσους ἁμαρτάνουν τὸ κεντρί τῆς συνείδησης μετὰ τὴν ἁμαρτία, ὅμως ὑπέβαλε καὶ στοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ νὰ ἁμαρτήσουν μὲ τὴν παράβαση· γιατί λέει· «ὅποια μέρα

ται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί». Εἶτα κακομήχανος ὢν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ψεύδους πατήρ, συγκαταμιγνύει τῇ τῆς ἀληθείας θρυαλλίδι ὅλον τὸ τοῦ ψεύδους σκότος καὶ φησιν· «ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν». Οὐ γὰρ ὡς θεῖον ἀναλαβόντες ὄμμα ἐπέγνων τὸ καλὸν καὶ 5 πονηρόν, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἁμαρτάνειν μὲν τυφλώττοντες τῷ τῆς παραβάσεως ἔρωτι, μετὰ δὲ τὴν ἁμαρτίαν συναίσθησιν καὶ ἀνάνηψιν τοῦ τολμηθέντος ἀναλαβόμενοι. Διὰ τί δὲ μετὰ τὸ διανοιχθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν πρῶτον τὴν γύμνωσιν τῶν παιδογόνων μορίων αἰσθάνονται καὶ αἰσχύνονται; Ὅτι τε δρομύτερον ἐπιτίθεται τῶν ἄλλων ἁμαρτη- 10 μάτων, θεσμοῖς σωφροσύνης οὐ χαλιναγωγούμενον, τὸ διὰ τούτων πάθος, καὶ ὅτι κινηθείσης τῆς κατὰ τὰ ἀφροδίσια ἐν τῷ ζῶῳ διαθέσεως, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν συναναφύεσθαι εἶωθε, καὶ διότι ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῶν ἁμαρτημάτων ὑπὸ κρίσιν ἄγεται· τὰ γὰρ πρὸ ἐκείνου ὡς ἐπίπαν φρενῶν ἀρρωστίαι καὶ νηπιότητι 15 ὅ τε πνευματικὸς νόμος καὶ ὁ διὰ τῆς πολιτείας ἀνατίθησιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΕ΄.

Τί δήποτε Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμογενεΐα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μνήμην οὐ πεποιήται, καίτοι τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἐτοιμασθῆναι τοῖς δικαίοις;

20 α΄. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς ἀτελέσι καὶ προσύλοις τοῖς Ἰουδαίοις οὕσι καὶ πρὸς τὰ εἰσαγωγικώτερα τῶν μαθημάτων μᾶλλον νενευκόσι καὶ τὸ ἦττον ἔχουσι ἢ διὰ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν τοῖς ὑπὲρ αἰσθησιν ἐπιβάλλειν, διὰ τοῦτο τὴν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰσῆγησιν ὁ Μωσῆς αὐτοῖς ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ προσσητῇ αὐτοῖς, 25 ἀρχομένοις μανθάνειν τοῦ τε κόσμου τὴν γένεσιν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θειοτέρων τε καὶ ὑπὲρ αὐτούς, ἢ παράδοσις, κἀντεῦθεν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀκρόασιν διατεθῶσι ῥαθυμότερον· δεῖ γὰρ μέτρον τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἰσχὺν ποιεῖσθαι. Ἀλλὰ γὰρ τί, φασίν, ἐμποδῶν αὐτοῖς ἦν ἢ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κατήχησις; δι' 30 ἴσου γὰρ πρὸς τε τὴν γνῶσιν τῆς κοσμογενεΐας καὶ πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, κἀν τὰ μὲν ὑπὸ τὴν αἰσθησιν πίπτῃ, τὰ δὲ κρείττω καθέστηκε τῆς αἰσθήσεως, τὸ Ἑβραίων γένος ἀφεστηκότες ἐτύγχανον· ἔδει δὲ ἄρα, καὶ προσύλους ὄντας καὶ περὶ τὰ γήϊνα

3. Γεν. 3, 5.

4. Ἰω. 8, 44.

5. Γεν. 3, 5.

1. Γεν. 1, 1 ἔ. Ματθ. 25, 34.

θὰ φᾶτε ἀπὸ αὐτό, θ' ἀνοίξουν τὰ μάτια σας»³. "Ἐπειτα, ὄντας μηχανορράφος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ πατέρας τοῦ ψεύδους, ἀναμινύει μαζί μὲ τὴ φλόγα τῆς ἀλήθειας ὅλο τὸ σκότος τοῦ ψεύδους⁴ καὶ λέει: «θὰ γίνετε σὰν θεοί, γνωρίζοντας τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν»⁵. "Ὅχι ὅτι γνώρισαν τὸ καλὸ καὶ πονηρὸ σὰν νὰ ἀπέκτησαν θεῖο ὄμμα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦταν τυφλοὶ κατὰ τὴν ἁμαρτία ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς παράβασης, μετὰ τὴν ἁμαρτία ἔλαβαν συναίσθηση γιὰ τὸ τόλμημά τους καὶ ἀνάνηψαν. Καὶ γιὰ μετὰ τὸ ἀνοιγμα τῶν ματιῶν τους τότε πρώτη φορὰ συνειδητοποιοῦν τὴ γύμνωσι τῶν γεννητικῶν τους μοριῶν καὶ ντρέπονται; Ἐπειδὴ καὶ σφοδρότερα ἀπὸ ἄλλα ἁμαρτήματα ἐπιτίθεται καὶ δὲ χαλιναγωγεῖται ἀπὸ νόμους σωφροσύνης τὸ πάθος μ' ὅλα αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ γιὰ, ὅταν ζωοποιηθεῖ ἡ ἀφροδιασιακὴ διάθεσι στὸ ζῶν, συνήθως ἀναφύονται καὶ τὰ ἄλλα πάθη, καὶ γιὰ ἀπὸ τὸ χρόνο ἐκεῖνο καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ὀδηγοῦνται σὲ κρίσι. Καθόσον τὰ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν τὸ χρόνο συνήθως καὶ ὁ πνευματικὸς νόμος καὶ ὁ νόμος τῆς πολιτείας τὰ ἀποδίδει στὴν ἀσθένεια καὶ τὴ νηπιότητα τοῦ νοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 15η

Γιὰτί ὁ Μωυσῆς στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἂν καὶ βέβαια ὁ Σωτῆρας λέει, ὅτι αὐτὴ ἐτοιμάστηκε γιὰ τοὺς δίκαιους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου¹.

1. Μερικοὶ λένε ὅτι, ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν ἀτελεῖς καὶ δεμένοι μὲ τὰ ὑλικά καὶ ἔκλιναν μᾶλλον πρὸς τὰ προκαταρκτικὰ μαθήματα καὶ εἶχαν ἀδυναμία νὰ προσεγγίσουν μὲ τοὺς νοερούς ὀφθαλμοὺς τὰ ὑπεραισθητά, γι' αὐτὸ ὁ Μωυσῆς δὲν τοὺς μίλησε γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, γιὰ νὰ μὴ σταθεῖ ἐμπόδιο μπροστὰ τους, ἀρχίζοντας νὰ μαθαίνουν γιὰ τὴ γένεσι τοῦ κόσμου καὶ τὰ θεϊκὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν σ' αὐτὸν καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὶς δυνατότητές τους, ἢ παράδοσή του γι' αὐτὰ, καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ δείξουν μεγαλύτερη ραθυμία γιὰ τὴν ἀκρόασι καὶ τῶν λοιπῶν. Γιὰ πρὲσι μῆτρο τῆς διδασκαλίας νὰ κάνομε καὶ τὴ δυνατότητα τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλὰ βέβαια λένε: καὶ τί τοὺς ἐμπόδιζε ἢ διδασκαλία γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, Γιὰτί ἐξίσου καὶ ἀπὸ τὴ γνώσι τῆς κοσμογονίας καὶ ἀπὸ τὴν κατανόησι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἔστι κι ἂν τὸ πρῶτο ὑποπίπτει στὴν αἴσθησι καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν αἴσθησι, τὸ γένος τῶν Ἑβραίων βρισκόταν σὲ ἀπόστασι. Ἐπρεπε ὅμως, ἂν καὶ ἦταν δεμένοι μὲ τὰ ὑλικά καὶ στρέφο-

στρεφομένους, μεταρσίους μάλλον και ὑψηλοὺς τῇ τῶν αὐτῶν και
 ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἐπαγγελία και διδασκαλία ἀπεργάζεσθαι· διδα-
 σκάλου γὰρ τὴν τέχνην ἀμείνονος καταμιγνύντα τοῖς συντρόφοις
 και τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν κατὰ μικρὸν ἐθίζειν πρὸς τὴν τῶν θειοτέρων
 5 σπουδάζειν ἐπίβασιν. Διὸ και εἰπεῖν ἐθάρησαν οἱ τοιοῦτοι, ὡς τυ-
 πικῶς και δι' αἰνίγματος και Μωσῆς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν
 εἰσηγήσατο. Ποῦ τοῦτο; Ἐν αὐτῷ τῷ προομίῳ, φασί, λέγων· «ἐν ἀρ-
 χῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν». Ἐφεξῆς μὲν γὰρ τὴν
 ὑπουράνιον και ἐγκόσμιον δημιουργίαν ἀναπτύσσει· τὸν οὐρανὸν
 10 δὲ προτάξας, τὴν πρὸ τοῦ στερεώματος και ὑπὲρ κόσμιον κατάστα-
 σιν διὰ τῆς τούτου ποιήσεως ὑπεδήλωσεν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν
 ῥαδίως ἀγαπήσῃ ἢ ἀλήθεια, ὅτι τε λίαν ἐκδεδίασται, και ὅτι εἰπὼν
 οὐρανῶν ποιήσιν περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους
 οὐδὲν ἤττον ὠφέλησεν, ἢ εἰ παντελῶς ἀπεσιώπησε· και πολλὴ ἄλλη
 15 πρὸς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ὑπεναντίωσις.

β'. Ἄλλοι δὲ ἐν τῇ περὶ παραδείσου διηγήσει φασί και τὴν τῶν
 οὐρανῶν βασιλείαν συνεισάγεσθαι· μέρος γὰρ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν
 και μακαριότητος ἀπόλαυσις ὁ παράδεισος· διὸ και τῷ ληστῇ, αἰτη-
 σαμένῳ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ μνήμης τυχεῖν, ἢ τοῦ παραδείσου
 20 διατριβὴ ἀποδίδοται. Ἄλλὰ μήποτε τοῦτο τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλεί-
 ας πολὺ ἂν ταπεινότερον εἴη· φυτῶν μὲν γὰρ ἄνθη και κάλλη, ποτα-
 μοὶ και νάματα τὸ χωρίον περιρρέοντα, καρπῶν τε ὠραίων ποικιλία
 και βοτανῶν φύσεις ἡδύ τε και ἐπίχαρι πνεύουσαι, και διὰ πάντων
 τὸ πρόσωπον τῆς γῆς κοσμούμενόν τε και ὠραϊζόμενον, και ἀέρος
 25 κρᾶσις εἰς καθαρότητα και διαύγειαν ἀνηπλωμένη και τὰς πρώτας
 ἀκτῖνας ὑποδεχομένη τοῦ ἡλίου, πῶς οὐχὶ τὸ χωρίον ὅλον ἀποτελοῦ-
 σι τερπνότητός τε και ἡδονῆς, ὅση γοητεύει τὰς αἰσθήσεις, πάντων
 φέρειν τὸ ἀκρότατον; Πλὴν ἀλλὰ γε τῆς βασιλείας τὰ ἀγαθὰ ἀπείρω
 μέτρῳ ὑπερανέστηκεν. «Οὔτε γὰρ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκου-
 30 σεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
 ἀγαπῶσιν αὐτόν». Ἄλλως τε δὲ και ὅτι τῷ Ἀδὰμ ὁ παράδεισος οὐ
 βραβείων και ἐπάθλων γέρας ἐγνωρίζετο, γυμνάσιον δὲ μάλλον τὸ
 χωρίον προῦκείτο και στάδιον ἀρετῆς, τὰ δὲ ἔπαθλα και οἱ στέφανοι
 δηλονότι μείζω και τελειότεραν τὴν ἀπόλαυσιν φέρουσι· και στάδιον
 35 οὐδεὶς οὐδέπω βραβείων και ἐπάθλων φύσιν μετελθεῖν οὐδ' ἀκοήν

2. Γεν. 1, 1.

3. Γεν. 2, 8-15.

4. Λουκᾶ 23, 42-43.

5. Α' Κορ. 2, 9.

νταν πρὸς τὰ γήινα, νὰ τοὺς ἀνεβάσει μᾶλλον στὰ ὕψη μὲ τὴν ὑπόσχεση καὶ τὴ διδασκαλία τῶν ἄυλων καὶ ὑπεραιοθητῶν. Γιατὶ ὁ ἑξαίρετος δάσκαλος, ἀναμιγνύοντας στὴν τέχνη τὰ οἰκειὰ μὲ τὰ ὑπεραιοθητὰ, συνηθίζει λίγο λίγο (τοὺς μαθητές του) νὰ σπεύδουν πρὸς τὴν κατανόηση τῶν θείκότερων. Γι' αὐτὸ καὶ πῆραν τὸν θάρρος αὐτοὶ νὰ ποῦν, ὅτι καὶ ὁ Μωυσῆς μὲ τύπους καὶ μ' αἰνίγματα μίλησε γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ποῦ λέγεται αὐτὸ; Στὸ ἴδιο τὸ προοίμιο, λένε, ὅπου λέγεται: «στὴν ἀρχὴ ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ»². Στὴ συνέχεια ἀναπτύσσει τὴν κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐγκόσμια δημιουργία. Προτάσσοντας ὅμως τὸν οὐρανὸ, ὑποδήλωσε μὲ τὴ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ τὴν πρὶν ἀπὸ τὸ στερέωμα ὑπερκόσμια κατάσταση. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ τὸ ἀποδεχθεῖ εὐκόλα ἢ ἀλήθεια, γιατί εἶναι πολὺ βεβιασμένο, κι ἐπειδὴ, μιλώντας γιὰ τὴ δημιουργία τῶν οὐρανῶν, ὠφέλησε περισσότερο τοὺς Ἰουδαίους γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ ὅ,τι ἂν σιωποῦσε τελείως. Στὴν ἀντίληψη αὐτὴ ὑπάρχουν καὶ πολλὲς ἄλλες ἀντιρροήσεις.

2. " Ἄλλοι πάλι λένε, ὅτι στὴ διήγηση γιὰ τὸν παράδεισο³ περιλαμβάνεται καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Γιατὶ ἓνα μέρος τῶν οὐράνιων ἀγαθῶν καὶ ἀπόλαυση τῆς μακαριότητος εἶναι ὁ παράδεισος. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ ληστή, πού ζήτησε νὰ τὸν θυμηθεῖ στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τοῦ παραχωρεῖται ἡ διαμονὴ στὸν παράδεισο⁴. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι κατὰ κανένα τρόπο κατὰ πολὺ κατώτερο ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Γιατὶ ὠραῖα φυτὰ καὶ λουλούδια, ποτάμια καὶ νερὰ πού περιορροῦν τὸ μέρος, διάφοροι ὠριμοὶ καρποί, εἶδη χόρτων μὲ γλυκιὰ κι εὐχάριστη μυρωδιά, μὲ τὰ ὅποια κοσμίζεται καὶ ἐξωραϊζεται τὸ πρόσωπο τῆς γῆς, καθὼς καὶ αὔρα καθαρὴ καὶ διαιυγῆς πού ἀπλώνεται παντοῦ καὶ ὑποδέχεται τὶς πρῶτες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, πῶς δὲν κάνουν ὅλο τὸν τόπο μὲ τὴν τέρψη καὶ τὴ γλυκύτητα, πού γοητεύουν τὶς αἰσθήσεις, νὰ εἶναι ἀνώτερος ὅλων; Ἄλλ' ὅμως, παρ' ὅλα αὐτὰ, τὰ ἀγαθὰ τῆς βασιλείας εἶναι ἀπείρως ἀνώτερα. Γιατὶ λέει, «οὔτε μάτι εἶδε, οὔτε αὐτὶ ἄκουσε, οὔτε ἀνέβηκαν στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου αὐτὰ πού ὁ Θεὸς ἐτοίμασε γιὰ ἐκείνους πού τὸν ἀγαποῦν»⁵. Ἐξάλλου, ἐπειδὴ στὸν Ἀδάμ ὁ παράδεισος δὲ νομιζόταν ὡς βραβεῖο καὶ ἔπαθλο, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχε δοθεῖ ὡς τόπος ἀσκήσεως καὶ στάδιο ἀρετῆς, ἐνῶ τὰ ἔπαθλα καὶ τὰ στεφάνια προφανῶς προσφέρουν μεγαλύτερη καὶ τελειότερη ἀπόλαυση, καὶ κανεὶς ποτὲ δὲν ἄκουσε ὅτι τὸ στάδιο ἔχει θέση βραβείων καὶ ἐπάθλων. Ὁ ληστής λοιπὸν γίνεται δεκτὸς στὸν παράδεισο, καθιστάμενος κατὰ κάποιον τρόπο ἄξιος γιὰ ἓνα

εὔρε διδάσκαλον. Εἰσάγεται δὲ πρὸς τὸν παράδεισον ὁ ληστής οἶον ἀρραβῶνός τινος καὶ προοιμίου τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀξιούμενος ἐπεὶ γε τῆς κοινῆς ἀνταποδόσεως τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν μήπω τότε καιρὸν ἔχούσης, οὐδ' αὐτὸς ἦν δίκαιος μόνος ἐκ πάντων τῶν ἀπ' αἰ-
5 ὠνος εὐαρεστησάντων Θεῷ πρὸς τὸ τέλος φθάσαι τῆς ἐσχάτης μακαριότητος καὶ χωρὶς τῶν μυρίων ἐκείνων χορῶν τῶν ἁγίων τέλειωθῆναι, ὡς πού καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διαμαρτύρεται.

γ'. Τῶν τοίνυν εἰρημένων ἔνια οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν πρὸ ἡμῶν ὡς αἰτίας τοῦ μὴ τυχεῖν μνήμης τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν ᾗ Μω-
10 σῆς τὴν τοῦ κόσμου καταβολὴν ἔγραψεν, ἀποδεδώκασιν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ εἰς ἀμφισβήτησιν περιεἴλκυσαν. Ἴσως δ' ἂν τις εἰπὼν ἐκφύγοι τὰς προειρημένας λαβὰς, ὡς ἐπέιπερ ἡ τοῦ Μωσέως συγγραφή καὶ νομοθεσία οὐχ οἷα τε ἦν βασιλείαν οὐρανῶν χαρίζεσθαι, διὰ τοῦτο οὐδὲ ταύτης εἰς μνήμην ἀφίκετο. Τί γάρ με δεῖ βασιλείαν οὐρανῶν
15 μαθεῖν, ἦν ἐκ τῆς κατὰ νόμον πολιτείας οὐκ ἔστι μοι λαβεῖν; Ὁ δὲ κοινὸς Δεσπότης καὶ Σωτὴρ, ἐπεὶ τοιαύτην ἡμῖν κατεστήσατο πολιτείαν, ἑαυτὸν παράδειγμα προθεῖς («ὧν γὰρ ἤρξατο», φησί, «ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν»), δι' ἧς ἔστι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὸν κλη-
ρον ὑπελθεῖν, εἰκότως εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ἐπαναγαγὼν πολιτείαν καὶ
20 περὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας σαφεστάτην καὶ ἀδίστακτον τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἔχαρίσατο. Εἰ δέ τις πρὸς ἀμί-
νονα θεωρίαν τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀναβὰς ταύτην ἐκδιδάξει, τὸ εὐκταῖον οὗτος ἂν ἐμοὶ πράττων εἴη καὶ χαριέστατον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΣΤ'.

25 **Διὰ τί ἀόρατον τὴν γῆν ὁ Μωσῆς ὠνόμασεν;**

Ἀόρατον τὴν γῆν ἔφησεν ὁ Μωσῆς, ἐπὶ τὸ τῆς θεᾶς δίκαιον, τῆς τῶν ὑδάτων πλημμύρας περικεχυμένης αὐτῇ, οὕτω εἶχεν ἀπολαβοῦ-
σα, ἀλλ' ἦν ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ κράτος τῆς ἀδύσσου, τοῦτο μὲν τὴν ἔμφυ-
τον τῆς γῆς ξηρότητα περινοτιζούσης, τοῦτο δὲ τὸν ἴδιον κόσμον
30 ἀπολαβεῖν οὐκ ἐώσης, ὅς δὴ φυτῶν ἦν γένη καὶ βοτανῶν καὶ ἡ ἄλλη τῶν ἀνθέων καὶ καρπῶν ὠραιότης. Ἔτι δὲ ἀόρατος ἦν ἡ γῆ ὅτι μήπω παρῆν ὁ ταύτην ὄραν ἄνθρωπος λαβὼν ὄψιν. Καὶ προσέτι ἀόρατος λέγοιτ' ἂν εἰκότως, ὅτι τοῦ φωτὸς οὕτω γεννηθέντος δι' οὗ τὸ ὄρατον

6. Κολ. 1,26.

7. Πράξ. 1,1.

1. Γεν. 1,2.

ἀρραδῶνα καὶ ἓνα προοίμιο τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τότε δὲν ἦταν ἀκόμα ὁ καιρὸς τῆς κοινῆς ἀνταπόδοσης τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν, οὔτε αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος δίκαιος, ἀπὸ ὅλους ἐκείνους πού μέσω τῶν αἰώνων εἶχαν εὐαρεστήσει τὸ Θεό, νὰ φτάσει στὸ τέλος τῆς ἔσχατης μακαριότητος καὶ νὰ τελειωθεί χωρὶς τοὺς ἄπειρους ἐκείνους χοροὺς τῶν ἀγίων, ὅπως μαρτυρεῖ κάπου καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος⁶.

3. Μερικὰ ἀπὸ ὅσα εἶπαμε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς τὰ θεώρησαν ὡς αἰτίες γιὰ τὸ ὅτι δὲ μνημόνευσε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν στὸ βιβλίο πού ἔγραψε ὁ Μωυσῆς γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ κόσμου, πολλοὶ ὅμως καὶ τὰ ἀμφισβήτησαν. Ἴσως ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ καὶ νὰ ξεφύγει τίς προηγούμενες κατηγορίες, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ συγγραφή καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ Μωυσῆ δὲν μποροῦσε νὰ χαρίσει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, γι' αὐτὸ κι οὔτε κἀν τὴ μνημόνευσε. Τί δηλαδὴ μοῦ χρειάζεται νὰ πληροφορηθῶ γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τὴν ὁποία δὲν μπορῶ νὰ κερδίσω μὲ τὴ ζωὴ μου σύμφωνα μὲ τὸ νόμο; Ὁ κοινὸς ὅμως Δεσπότης καὶ Σωτήρας, ὅταν θέσπισε γιὰ μᾶς αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς, προβάλλοντας ὡς παράδειγμα τὸν ἑαυτό του (γιατὶ λέει, «ὅσα ἄρχισε νὰ κάνει καὶ νὰ διδάσκει»⁷), μὲ τὴν ὁποία ζωὴ μποροῦμε νὰ κληρονομήσομε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, πολὺ εὐλόγα, ὀδηγώντας μας σ' αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς, μᾶς χάρισε καὶ γιὰ τὴν ἴδια βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαφέστατη καὶ ἀναντίρρητη διδασκαλία καὶ ὑπόσχεση. Ἄν ὅμως κάποιος φτάσει στὸ ὕψος μᾶς ἀνώτερης θεωρίας γιὰ τὸ προκείμενο ζήτημα καὶ μᾶς τὴ διδάξει, αὐτὸς θὰ κάνει γιὰ χάρη μου τὸ πιὸ εὐχάριστο καὶ πού εὐχομαι.

ΕΡΩΤΗΣΗ 16η

Γιατί ὁ Μωυσῆς ὀνόμασε τὴ γῆ ἀόρατη¹;

Ὁ Μωυσῆς ὀνόμασε «ἀόρατη τὴ γῆ», ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἀκόμα ἀπολαύσει τὴ δυνατότητα νὰ φανεῖ, καθὼς ἦταν σκεπασμένη ἀπὸ τὴν πλημμύρα τῶν νερῶν. Ὑπῆρχε ὅμως ἡ δύναμη καὶ ἡ βία τῆς ἀθύσσου, πού ἀπὸ τὴ μιὰ περιέβρεχε τὴ σύμφυτη ξηρότητα τῆς γῆς, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲν ἄφηνε ν' ἀπολαύσει τὸν δικό της στολισμό, πού τὸν ἀποτελοῦσαν εἶδη φυτῶν καὶ χόρτων καὶ ἡ ἄλλη ὁμορφιὰ τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν καρπῶν. Ἐπίσης ἦταν ἡ γῆ ἀόρατη, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα ὁ ἄνθρωπος πού πλάστηκε μὲ τὴ δυνατότητα νὰ τὴ βλέπει. Κι ἀκόμα εὐλόγα θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ἀόρατη, ἐπειδὴ, καθὼς τὸ φῶς δὲν εἶχε ἀκόμα δημιουργηθεῖ μὲ

τῇ ὄψει καταλαμβάνεται, οὐδ' αὐτὴ τὴν αἴγλην εἶχε δι' ἧς ἂν ὑπηρε-
 τεῖτο τῷ ὄμματι· ὥστε, εἰ καὶ τοῖς οἰκειοῖς κόλλοις ἢ ἄβυσσος κα-
 ταμερισθεῖσα συνεστέλλετο καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ἢ γῆ
 ἐκεκόσμητο καὶ ὁ μέλλων ὄραῖν ἐφεστήκει ἄνθρωπος, οὐπω δὲ τοῦ
 5 φωτὸς ἢ φύσις ἐξέλαμπεν, οὐδ' οὕτως ἂν ἐχρημάτιζεν ὄρατῆ. Δῆλον
 δὲ ὡς κατὰ τὸν ἴσον τρόπον οὐδ' αὐτὸς ἀήρ, ὃς τὴν ἀκτίνα τοῦ φω-
 τὸς δεχόμενος τὴν τοῦ ὄραῖντος ἐνέργειαν τῷ ὄρωμένῳ συνάπτει μέ-
 σος γινόμενος. Οὐδ' αὐτὸς οὐν οὐδὲ τὸ ὕδωρ, τοῦ φωτὸς οὐ λαβόν-
 τος ὑπόστασιν, οὐκ ἂν ἐτύγχανεν ὄρατός, καίτοι γε μήτε ὑφ' ἐτέρων
 10 ἐπιπροσθούμενος, ὥσπερ οὐδ' ἢ ἄβυσσος, μηδὲ κόσμου τινὸς οἴκο-
 θεν ἀποστερούμενος. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ Μωσῆς, τὸν ἀέρα εἰδὼς τῷ
 ὕδατι ἐποχούμενον, τὸ ἐπάνω τῆς ἀβύσσου σκότος ὠνόμασε· τῆς γὰρ
 φωτιζούσης αἰγῆς διὰ τῆς ἀερίου φύσεως οὐ δικνουμένης (οὐπω
 γὰρ οὐδὲ τὸ πηγάζον ταύτην εἶχε τὴν ὑπαρξιν), οὔτε αὐτὸν ὄρατὸν
 15 εἶναι τὸν ἀέρα, πολλῶν δὲ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἀβυσσον, ἐφ' ἧς ὠχεῖτο τὸ
 ἀέριον πνεῦμα, ἐνεδέχετο· διὸ καὶ σκότος εἰκότως ἐπονομάζεται. Τὸ
 γὰρ λέγειν τὸ θεῖον εἶναι Πνεῦμα τὸ τῆς ἀβύσσου περιφερόμενον, μή-
 ποτε καὶ περιγραφὴν τοῦ ἀπεριγράπτου συνεισάγει καὶ τῶν ἄλλων
 κτισμάτων οἷς οὐκ ἐπέφερετο τὴν θεῖαν πρόνοιαν καὶ ἐποψίαν συ-
 20 στέλλει; Ἴσως δ' ἂν οὐκ ἂν εἴη θεολογίας ἐπάξιον ἐν τῇ τῆς κρίσεως
 καταβολῇ τῇ ἀκτίστῳ καὶ μακαρίᾳ φύσει, ἥτοι τῷ παναγίῳ Πνεύμα-
 τι, χώραν ἐκνέμειν. Εἰ δὲ καὶ Σύρα γλῶσσα τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς
 ὕδασι ἐποχεῖσθαι βούλεται, καὶ οἶον ἐπῳάζειν ταῦτα καὶ ζωογο-
 νεῖν, οὐκ ἂν καταγνοίην· ἀρκεῖν γὰρ εἰδέναι τέως τὸ πανάγιον Πνεῦ-
 25 μα, ὅθεν ἂν καὶ δύναιτο, ζωογόνου τε καὶ δημιουργικῆς ὑπάρχειν
 οὐσίας καὶ δυνάμεως.

Ἄόρατος οὐν ἢ γῆ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν στοιχείων κατὰ τε τὴν εἰρη-
 μένην αἰτίαν καὶ τὰς προδεδομένας, πλὴν μιᾶς ὅτι τὸ ἐπιπροσθούν
 οὐκ εἶχον οὔτε τὸ ὕδωρ οὔτε ὁ ἀήρ. Τὸ μέντοι σκότος εἴ τις μὴ στέρη-
 30 σιν τοῦ φωτὸς, ἀλλὰ τὸν ἀρχέκακον διάβολον ὑπολάβοι, ἀβυσσον δὲ
 τὰς ὑπ' αὐτὸν πονηρὰς δυνάμεις, πόρρω τε τῆς ἀληθείας οὗτος πλα-
 νώμενος εἴη καὶ δυσσεβούσης ἀνάπλευς δόξης, μετὰ τοῦ μὴ δύνα-
 σθαι συνοραῖν εἰρμὸν διηγήσεως καὶ τάξιν καὶ ἀπαρίθμησιν τῶν κατ'

τό ὅποιο βλέπομε καὶ ἀντιλαμβανόμεσθε τὸ ὄρατό, οὔτε αὐτὴ εἶχε τὴ λάμψη μὲ τὴν ὁποία ὑποβοηθεῖται τὸ μάτι. "Ὡστε, ἂν καὶ ἡ ἄβυσσος περιοριζόταν καταμοιρασμένη στοὺς δικοὺς τῆς κόλπους, καὶ ἡ γῆ στολιζόταν μὲ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄλλα στολίδια, καὶ ἦταν παρὼν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐμελλε νὰ τὴ βλέπει, ἐπειδὴ τὸ φῶς δὲν ἔλαμπε ἀκόμα, οὔτε ἔτσι ἦταν δυνατὸ νὰ γίνεαι ὄρατὴ. Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο οὔτε καὶ ὁ ἀέρας ἦταν ὄρατός, ὁ ὅποιος δεχόμενος τὴν ἀκτίνα τοῦ φωτός συνδέει τὴν ἐνέργεια ἐκείνου ποὺ βλέπει μ' αὐτὸ ποὺ βλέπεται μὲ τὸ νὰ γίνεαι ἐνδιάμεσος. Οὔτε αὐτὸς λοιπὸν οὔτε τὸ νερὸ ἦταν ὄρατό, ἐπειδὴ δὲν εἶχε δημιουργηθεῖ ἀκόμα τὸ φῶς, ἂν καὶ βέβαια οὔτε ἀπὸ ἄλλα ἐμποδιζόταν, ὅπως δὲν ἐμποδιζόταν οὔτε ἡ ἄβυσσος οὔτε κανένα στολίδι δικό του τοῦ ἔλειπε. Γι' αὐτὸ ἐπομένως καὶ ὁ Μωυσῆς, γνωρίζοντας ὅτι ὁ ἀέρας διατρέχει ἐπάνω στὸ νερὸ, τὸ ἐπάνω μέρος τῆς ἀβύσσου τὸ ὀνόμασε σκότος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ λάμψη ποὺ τὸν φώτιζε δὲν περνοῦσε μέσω τῆς ἀέρινης φύσης του (οὔτε βέβαια ἡ πηγὴ του εἶχε ἀκόμα λάβει ὑπαρξῆ), οὔτε καὶ ὁ ἀέρας ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι ὄρατός, καὶ πολὺ περισσότερο οὔτε ἡ ἴδια ἡ ἄβυσσος, πάνω στὴν ὁποία διέτρεχαν οἱ πνοὲς τοῦ ἀέρα· γι' αὐτὸ καὶ εὐλόγα ὀνομάζεται σκότος. Γιατὶ τὸ νὰ λέμε, ὅτι πάνω στὴν ἀβύσσο περιφερόταν τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μήπως εἰσάγει τὴν ἰδέα τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ ποὺ δὲν περιγράφεται καὶ περιορίζει τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἐποπτεία τῶν ἄλλων δημιουργημάτων πάνω στὰ ὅποια δὲν περιφερόταν; Ἴσως δὲ θὰ ἦταν ἀντάξιο τῆς θεολογίας στὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας ν' ἀπονέμεται ἕνας χῶρος στὴν ἀκτιστὴ καὶ μακάρια φύση, δηλαδὴ στὸ πανάγιο Πνεῦμα." Ἄν ὅμως καὶ ἡ συριακὴ γλῶσσα θέλει τὸ πανάγιο Πνεῦμα νὰ περιφέρεται στὰ νερὰ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τὰ ἐπῶάζει καὶ νὰ τὰ ζωογονεῖ, δὲ θὰ τὸ κατηγορήσω. Ἀρκεῖ ν' ἀναγνωρίζουν, ἀπ' ὅπου καὶ ἂν μποροῦν, ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔχει ζωογόνο καὶ δημιουργικὴ οὐσία καὶ δύναμη.

Εἶναι λοιπὸν ἀόρατη ἡ γῆ καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν αἰτία ποὺ εἶπαμε καὶ σύμφωνα μὲ τῆς ἄλλες ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως, ἐκτὸς ἀπὸ μία· ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶχαν κάποιον ἐμπόδιο οὔτε τὸ νερὸ οὔτε ὁ ἀέρας. Τὸ σκότος ὅμως, ἂν δὲν τὸ θεωρήσει κάποιος στέρηση τοῦ φωτός, ἀλλ' ὡς τὸν ἀρχηγὸ τῆς κακίας διάβολο, καὶ τὴν ἀβύσσο ὡς τῆς πονηρῆς δυνάμεις ποὺ ἀξουσιάζει, αὐτὸς θὰ παραπλανηθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ θὰ βρεθεῖ γεμάτος ἀπὸ ἀσεβῆ γνώμη, μαζί μὲ τὴν ἀδυναμία νὰ διαπιστώσει τὸν εἰρμό τῆς διήγησης καὶ τὴν τάξη καὶ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν αἰσθητῶν δημιουργημάτων, τὴν ἱστορία τῶν ὁποίων ἔγραψε ὁ Μωυσῆς, καὶ τὴν

αἰσθησιν γενητῶν, ὧν ὁ Μωσῆς τὴν ἱστορίαν συνέγραψεν, καὶ ἀσωμάτου καὶ νοεράς φύσεως δημιουργίαν τε καὶ θεωρίαν καὶ καιρὸν ὃς ἀφορίζειν οἶδεν εὐτάκτως τὴν περὶ τούτων παράδοσιν. Πνεῦμα δὲ Θεοῦ ὁ ἀῆρ εἴρηται, καθάπερ καὶ τὰ λοιπά, οἷα δὴ κτίσμα καὶ ποίημα αὐτοῦ· «ἐξαποστελεῖ», γάρ φησι, «τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τήξει αὐτήν· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ῥνήσεται ὕδατα», περὶ τηκομένης ἐκ τῶν νοτίων πνευμάτων λέγων χιόνος ὁ Δαβίδ. Καὶ εἴη ἂν εἰρημένον «πνεῦμα Θεοῦ» ἐν ἴσῳ τό, «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»· κἀκεῖνα γὰρ Θεοῦ ὡς ποιήματα, καὶ 10 τοῦτο ὁμοίως κτίσμα Θεοῦ καὶ ποίημα τοῦ αὐτοῦ· διὸ καλῶς εἴρηται πνεῦμα Θεοῦ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ΄.

Διὰ τί θηριάλωτα κρέα τοὺς ἀνθρώπους ἐσθίειν ἀποκωλύει;

15 Παρηλλαγμένον διὰ τοῦ παρόντος προστάγματος νομοθετεῖ τὸν τῶν θηρίων εἶναι τρόπον καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον· οἷς γὰρ ἢ τράπεζα κωλύεται μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι, τούτοις καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἦθη τε καὶ δίαιτα καὶ ὄρμαι καὶ πράξεις κατὰ πολὺ διαφέρειν συνεισάγεται νόμος Ἄρπάζει τὸ θηρίον καὶ πλεονεκτεῖ καὶ πρὸς τὰς ὀρμάς ἐστι 20 προπετέστατον καὶ νόμους οὐκ οἶδε φιλανθρωπίας καὶ κοινωνίας καὶ ἡμερότητος τούτων ἀπάντων καθαρὸν καὶ ἀπηλλαγμένον προσήκει τὸν ἀνθρώπον εἶναι. Ὡσαύτως δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα τῶν παθῶν ἀκρατές ἐστι τὸ θηρίον καὶ ἀχαλίνωτον· οὐκοῦν ἢ τῶν ἀνθρώπων πολιτεία, δι’ ἐγκρατείας καὶ παιδαγωγίας ὀδεύουσα, ταῦτα παρά- 25 σχοι τῆς διαφορᾶς τὰ γνωρίσματα, καὶ τὸν γε τούτοις ἀσήμαντόν τε καὶ ἀνεπίγνωστον τοῖς γνωρίσμασιν ὡς θηρίον καὶ θηριάλωτον καὶ τῆς ἡμέρου καὶ λογικῆς καταψευδόμενον φύσεως ἐκτραπήσεται.

Εἰ δὲ πρὸς καθαριότητα παιδεύειν τε καὶ ἀνάγειν φαίη τις διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν θηριαλώτων τὸ κατ’ εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλασμένον 30 φιλοτέχνημα καὶ βδελυρίας ἀπάσης κατασκευάζειν ἀμέτοχον, ὅση τε διαμιολύνει τὴν γεῦσιν καὶ ὅση διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων πρόεισιν (ἢ γὰρ ἐπὶ τῆς μιᾶς παραφυλακῆ καὶ συντήρησις, καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως τῆς ἀκαθαρσίας καὶ βδελυρίας καθαρεύειν δι’ ἐκείνης ἀσφα-

δημιουργία και τή θεωρία τῆς ἀσώματης και νοερῆς φύσης και τόν καιρό, πού ξέρει νά καθορίζει μέ τήν ὀρθή τάξη τήν παράδοση γι' αὐτόν. Ὁ ἀέρας εἰπώθηκε πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὅπως και τὰ λοιπὰ, ἀφοῦ εἶναι κτίσμα και δημιούργημα του. Γιατί λέει: «θὰ ἔξαποστείλει τὸ λόγο του, και θὰ τὴ λειώσει· θὰ πνεύσει τὸ πνεῦμα του, και τὰ νερὰ θ' ἀκολουθήσουν τὴ ροή τους»². Αὐτὰ τὰ λέει ὁ Δαβὶδ μιλώντας για τὸ χιόνι πού λειώνει ἀπὸ τοὺς νότιους ἀνεμους. Και θὰ μπορούσε νά λεχθεῖ «πνεῦμα Θεοῦ» μέ τὸ νόημα τῆς φράσης, «δημιούργησε ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸ και τὴ γῆ»³, γιατί και ἐκεῖνα εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὡς δημιουργήματά του, και αὐτὸ εἶναι ὅμοια κτίσμα τοῦ Θεοῦ και δημιούργημα τοῦ ἴδιου. Γι' αὐτὸ σωστὰ εἰπώθηκε «πνεῦμα τοῦ Θεοῦ».

ΕΡΩΤΗΣΗ 17η

Γιατί ἀπαγορεύει τοὺς ἀνθρώπους νά τρῶνε κρέατα ἀπὸ ἀγρίμια, θύματα ἄλλων θηρίων¹;

Μέ τήν παρούσα διαταγή του ὀρίζει ὅτι εἶναι διαφορετικὸς ὁ τρόπος ζωῆς τῶν θηρίων και ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων. Σὲ ὅποιους δηλαδή ἀπαγορεύεται νά ἔχουν ἓνα και τὸ αὐτὸ τραπέζι, σ' αὐτοὺς και ὅλα τὰ ἄλλα, ἦθη, τρόπος ζωῆς, ὀρμές, και πράξεις, θεσπίζεται νόμος νά διαφέρουν πολὺ. Τὸ θηρίο ἀρπάζει και εἶναι ἀδηφάγο, στίς ὀρμές του εἶναι ἀσυγκράτητο, και δὲ γνωρίζει νόμους φιλανθρωπίας και ἐπικοινωνίας μέ τὰ ἄλλα και ἡμερότητας. Ὁ ἀνθρωπος πρέπει νά εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ ὅλα αὐτά. Ὁμοίως και σ' ἄλλα πάθη τὸ θηρίο εἶναι ἀκράτητο και ἀχαλίνωτο. Ἐπομένως ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, περνώντας μέσα ἀπὸ τὴν ἐγκράτεια και τὴν παιδεία, θὰ παρουσιάσει αὐτὰ τὰ γνωρίσματα τῆς διαφορᾶς· και αὐτὸν βέβαια πού δὲν εἶναι σφραγισμένος μέ τὰ γνωρίσματα αὐτὰ και δὲν τὸ διακρίνουν αὐτά, θὰ τὸν ἀποφύγει σὰν κάποιον θηρίο και σὰν θύμα θηρίου, ἐπειδὴ διαψεύδει τὴν ἡμερη και λογικὴ φύση. Ἄν ὅμως κάποιος ἰσχυριστεῖ, ὅτι μέ τὴν ἀποχή ἀπὸ θύματα θηρίων διδάσκει και ὀδηγεῖ στὴν καθαρότητα τὸ φιλοτέχνημα τὸ διαμορφωμένο σύμφωνα μέ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ² και τὸ κάνει ἀμέτοχο ἀπὸ κάθε αἰσχροτήτα πού ἢ τὴ γεύση μολύνει ἢ προχωρεῖ μέσω τῶν ἄλλων αἰσθήσεων (γιατί ἢ προφύλαξη και ἢ προσοχή μας ἀπὸ τὴ μία, ἔξασφαλίζει ὅμοια μέσω ἐκείνης νά μένομε καθαροὶ ἀπὸ τίς ἄλλες ἀκαθαρσίες και αἰσχροτήτες),

2. Ψαλμ. 147, 7.

3. Γεν. 1, 1.

1. Ἐξ. 22, 31.

2. Γεν. 1, 27.

λίξεται), οὐδὲ τοῦτο ἂν εἶη τῆς πολιτικῆς προνοίας καὶ ἀγιοπρεποῦς ἀλλότριον καταστάσεως

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ΄.

Πῶς νοητέον τό, «οὐκ ὀφθήσῃ κενὸς ἐναντίον μου»;

5 Τινὲς μὲν οὖν φασιν ὡς ἀπιόντα προσκνηῆσαι Θεῷ δεῖ καὶ δῶρα προσάγειν ὧν ἡ χεὶρ εὐπορος, οὐχ ὡς ἐν χρεία τούτων καθεστῶτος Θεοῦ (τίνος γὰρ ἂν εἶη Θεὸς προσδεής;), ἀλλ' ὡς εὐεργετουμένου κἀνταῦθα τοῦ προσάγοντος· ἐν ᾧ γὰρ τις ἀξιοῦται καρποφορεῖν Θεῷ, καὶ τῶν ἔνδον διὰ τῶν ἐκτὸς ἀνακαλύπτειν εὐσέβειαν, καὶ συν-
10 ἄπτεσθαι διὰ μέσων τῶν μελιγμάτων τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τοῦ μὲν ἴλεω δεχομένου, τοῦ δὲ πιστῶς καὶ προθύμως φέροντος, πῶς οὐκ ἂν εἶη θαυμαστῆς προνοίας καὶ εὐεργεσίας ἀπόλαυσις; καὶ τί ἂν ἄλλο, εἰ μὴ τοῦτο, εἶη πρὸς εὐεργεσίαν καὶ πρόνοιαν τῷ λογικῷ ζῶν σπουδαιότερόν τε καὶ τιμιώτερον; τί δὲ χαριέστερόν τε καὶ ἡδύτερον;
15 Εἶη δ' ἂν καὶ προσφυέστερον μᾶλλον τὰς ἀρετὰς ἐνταῦθα καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐννοεῖν, ὧν οὐ κενὸν οὐδέποτε δεῖ κατενώπιον ὄρασθαι Θεοῦ· ὁ γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας κεκενωμένος, κἂν δοκῇ προσιέναι Θεῷ, οὐτ' ἂν ὄψεται Θεὸν οὔτε ὀφθήσεται ὑπ' αὐτοῦ· ὁ γὰρ ἀσεβῆς οὐκ ὄψεται δόξαν Θεοῦ, οὐδὲ διηγῆσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὰ δικαιώ-
20 ματα αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ γινώσκει Κύριος οὐδ' εὐμενείας ὄμματι καὶ οἰκειώσεως καθορᾷ τοὺς τῆς ἀνομίας ἐργάτας Ἐναγκαῖον οὖν ὡς δῶρα τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐν ψυχῇ φέροντας, οὕτω προσιέναι Θεῷ καὶ τὸ πρόσταγμα πληροῦν τὸ δεσποτικὸν τὸ παρακελευόμενον, «οὐκ ὀφθήσῃ κενὸς ἐναντίον μου».

25 Πρέποι δ' ἂν κἀν τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ θείων ζητήμασι μὴ κενὸν εὐλαθείας μηδὲ πνευματικῆς ἀνακρίσεως εἶναι· «ὁ γὰρ ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος», οὐδὲ ὁ ἰταμῶς ἐπιρροίπτων ἑαυτὸν τοῖς θεοπρεπέσι ζητήμασιν οὐμενοῦν οὐκ ἂν ἀνιχνεύσῃ τὴν ἀλήθειαν («ζητεῖτε», γὰρ φησι, «καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς ζη-
30 τεῖτε»). Ὁ μέντοι πνευματικὸς σὺν εὐλαθείᾳ διασκοπῶν τε καὶ ἐπιζητῶν τὰ τοῦ Πνεύματος, οὗτος εἰς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀφίξεται

1. Ἐξοδ. 23, 15. 34, 10. Δευτ. 16, 16

Ἦσ. 26, 10.

οὔτε αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ξένο ἀπὸ τὴν πολιτικὴ πρόνοια καὶ τὴν ἀγιοπρεπὴ κατάσταση.

ΕΡΩΤΗΣΗ 18η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε τό, «δὲ θὰ παρουσιαστεῖς μπροστὰ μου»¹;

Μερικοὶ λένε ὅτι, πηγαίνοντας νὰ προσκυνήσει κάποιος τὸ Θεό, πρέπει καὶ τὸ χέρι νὰ εἶναι γενναιόδωρο στὴ προσφορὰ δώρων, ὄχι γιατί τὰ χρειάζεται ὁ Θεὸς (ἀπὸ τί δηλαδή ἔχει ὁ Θεὸς ἀνάγκη;), ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ αὐτὸ εὐεργετῆται αὐτὸς πού προσφέρει. Γιατὶ αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται κάποιος ἄξιος νὰ προσφέρει τοὺς καρπούς του στὸ Θεὸ καὶ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ του νὰ ἀποκαλύπτει τὴν ἐσωτερικὴ του εὐσέβεια καὶ νὰ ἐνώνει μὲ τὶς προσφορὰς τὸ πλάσμα μὲ τὸν πλάστη του, ἐκεῖνον μὲ τὸ νὰ δέχεται μὲ καλοσύνη, καὶ αὐτὸ μὲ τὸ νὰ προσφέρει μὲ πίστη καὶ προθυμία, πῶς αὐτὸ δὲ μαρτυρεῖ θαυμαστὴ πρόνοια καὶ ἀπολαυσιμὴ εὐεργεσίας; καὶ τί ἄλλο μπορεῖ νὰ εἶναι, ἂν ὄχι αὐτό, σπουδαιότερο καὶ πιὸ πολύτιμο γιὰ τὴν εὐεργεσία καὶ τὴν πρόνοια τοῦ λογικοῦ ζώου; τί πιὸ εὐχάριστο καὶ γλυκύτερο; Καὶ θὰ εἶναι καὶ πιὸ κατάλληλο μὲ αὐτὸ νὰ ἐννοοῦμε μᾶλλον τὶς ἀρετὲς καὶ τὴν εὐσέβεια, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οὐδέποτε πρέπει νὰ παρουσιαστεῖ κανεὶς κενὸς μπροστὰ στὸ Θεό. Γιατὶ ὁ κενὸς ἀπὸ ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια, ἀκόμα καὶ ἂν νομίζει πῶς πλησιάζει τὸ Θεό, οὔτε τὸ Θεὸ θὰ δεῖ οὔτε ὁ Θεὸς θὰ δεῖ ἐκεῖνον. Ὁ ἀσεβὴς δηλαδή δὲ θὰ δεῖ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ², οὔτε ὁ ἀμαρτωλὸς θὰ διηγηθεῖ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ³. Οὔτε βέβαια γνωρίζει ὁ Κύριος οὔτε βλέπει μὲ μάτι καλοσύνης καὶ οἰκειότητος τοὺς ἐργάτες τῆς ἀνομίας⁴.

Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη, ἔχοντας σὰν δῶρα μέσα στὴν ψυχὴ τὶς ἀρετὲς καὶ τὴν εὐσέβεια, ἔτσι νὰ προσερχόμαστε στὸ Θεὸ καὶ νὰ ἐκπληρώνομε τὴ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ πού σοῦ ζητεῖ «δὲ θὰ παρουσιαστεῖς κενὸς μπροστὰ μου». Καὶ πρέπει, ὅσον ἀφορᾷ τὸ Θεὸ καὶ τὰ θεῖα ζητήματα, τὸ αἴτημά μας νὰ μὴν εἶναι κενὸ ἀπὸ εὐλάβεια καὶ πνευματικὴ διάκριση. Γιατὶ «ὁ ἄνθρωπος τῶν αἰσθήσεων δὲ δέχεται τὶς ὑποδείξεις τοῦ πνεύματος»⁵, καὶ ὁποῖος ὁρμᾷ μὲ θράσος σὲ θεῖα ζητήματα, δὲ θὰ μπορέσει νὰ βρεῖ τὰ ἴχνη τῆς ἀλήθειας (γιατὶ λέει· «ζητεῖτε καὶ δὲν λαμβάνετε, ἐπειδὴ δὲν ζητεῖτε ὀρθά»⁶). Ὁ πνευματικὸς ὅμως ἄνθρωπος, πού προσέχει καὶ ἐπιζητεῖ τὶς ἐπιταγὰς τοῦ Πνεύματος, αὐτὸς θὰ φτάσει στὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας καὶ

3. Ψαλμ. 49, 16.

4. Ψαλμ. 58, 6.

5. Α' Κορ. 2, 14.

6. Ἰακ. 4, 3.

καὶ τῆς σπουδῆς οὐ διαψευσθήσεται· ἀψευδῆς γὰρ ἔστιν ὁ ὑποσχόμενος, «αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν».

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΘ΄.

5 Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λέγον, «ἰδοὺ πάντα καλὰ λίαν»,
καὶ τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιδιελεῖν, καὶ τὰ μὲν τῶν ζώων καθαρὰ
λέγειν, τὰ δὲ ἀκάθαρτα;

Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις εἴποι περὶ ταύτης τῆς ζητήσεως καὶ γὰρ καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι ταύτην ἐπελύσαντο· εἴποι δ' ἂν τις οὐ πόρρω τῆς ἀκριθείας φερόμενος, ὡς οὐκ ἀλλήλοις τό τε καθαρὸν καὶ τὸ 10·καλόν· τῷ μὲν γὰρ καλῷ τὸ κακόν, τῷ δ' ἀκαθάρτῳ τὸ καθαρὸν διαμάχεται· ἀκάθαρτον δὲ καὶ καλόν οὐκ ἂν εἴη τῇ γε ἀκριθείᾳ μαχόμενον. Εἰ μὲν οὖν εἰπὼν ἔμπροσθεν, «πάντα καλὰ λίαν», ὕστερον ἐπήγαγε “τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καλὰ, τὰ δὲ φαῦλα”, τοῦτο ἂν εἴη παρέχον τὸ ἄπορον· ἐπεὶ δὲ «καλὰ λίαν» εἰπὼν, τὰ μὲν αὐτῶν ἔφησε καθαρὰ, τὰ 15 δὲ ἀκάθαρτα, τὴν μάχην διέφυγεν. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἂν κοινότερον ἂν τις εἴποι καὶ λογικώτερον. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ συνιδεῖν, ὡς τὸ μὲν καλὰ λίαν πάντα εἶναι ἐπὶ τῆς τῶν δημιουργηθέντων φύσεως εἴρηται, τὸ δὲ καθαρὸν καὶ ἀκάθαρτον ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων χρήσεως χρῆσις δὲ καὶ φύσις παμπόλλην ἔχουσι τὴν διαφορὰν· πολλὰ μὲν γὰρ τῇ 20 φύσει ἔστι λίαν χρηστά, τοῖς χρωμένοις δὲ γίνεται λίαν πονηρά, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν χρωμένων φαυλότητα. Καὶ ἵνα τοῖς προκειμένοις ἢ πίστις καὶ ἐτέρωθεν ἐπιστῆ, αὐτίκα ὁ οὐρανός, τὸ θαυμαστόν τοῦτο καὶ σοφὸν φιλοτέχνημα, τῶν λίαν ἔστι καλῶν, τοῖς δὲ ζῶον ἔμψυχον αὐτὸ καὶ λογικὸν καὶ θεὸν ἀναπλάσσει, 25 καὶ ἀντὶ τοῦ δημιουργοῦ τῷ δημιουργήματι τὸ σέβας ἀνάψαι, καὶ οἷς ἕξον μὲν χρῆσθαι ὡς κτίσματι πρὸς δόξαν τοῦ κτίσαντος, οἱ δὲ παραχρῶμενοι δεσπότην ἐποίησαν τὸ ὁμόδουλον, τούτοις δὲ, τούτοις τὸ κάλλιστον τῇ φύσει, ὀλέθριόν τε καὶ κάκιστον ἀναδείκνυται, οὐδὲν μὲν αὐτὸ τῆς οἰκειᾶς καὶ ἐμφύτου καλλονῆς ἀποβαλόν, παρὰ δὲ τὴν 30 ἀγνώμονα τῶν ὁμοδούλων τόλμαν καὶ παράχρησιν ἔσχατον αὐτοῖς κακὸν γεγονός οὕτως ἕτερόν ἐστι φύσεως καλλονῆ, καὶ χρῆσις ἀπρόσφορος. Πάντα μὲν οὖν λίαν καλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, ἢ δὲ τούτων

7. Ματθ. 7,7.

1. Γεν. 1,31. καὶ 7,2. καὶ Λευιτ. κεφ. 11.

δὲ θὰ διαψευστεῖ ὁ πόθος του· γιατί δὲν ψεύδεται αὐτὸς ποὺ ὑπόσχεται, «νά ζητεῖτε, καὶ θὰ σᾶς δοθεῖ· νὰ χτυπᾶτε, καὶ θὰ σᾶς ἀνοιχτεῖ»⁷.

ΕΡΩΤΗΣΗ 19η

Πῶς δὲν εἶναι ἀντίθετο τὸ νὰ λέει, «νά, τὰ πάντα εἶναι πολὺ ὠραῖα», κι ἔπειτα αὐτὰ νὰ τὰ διαιρεῖ καὶ νὰ λέει, ὅτι ἄλλα ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι καθαρὰ κι ἄλλα ἀκάθαρτα¹;

Πολλὰ βέβαια μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, καὶ ἀσφαλῶς τὸ ἔλυσαν ὄχι λίγοι ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ μᾶς. Δὲ θὰ εἶναι λοιπὸν κανεὶς μακριὰ ἀπὸ τὸ ἀκριβὲς ἂν πεῖ, ὅτι δὲν ἀντιφέρονται μεταξὺ τους τὸ καθαρὸ καὶ τὸ καλὸ. Γιατὶ ἀντίθετο στὸ καλὸ εἶναι τὸ κακὸ καὶ στὸ ἀκάθαρτο τὸ καθαρὸ· καὶ βέβαια κατ' ἀκρίβειαν τὸ ἀκάθαρτο καὶ τὸ καλὸ δὲν εἶναι ἀντιμαχόμενα. Ἄν λοιπὸν, λέγοντας πρῶτα, «ὅλα εἶναι πολὺ καλὰ», ἔπειτα πρόσθετε, «ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ὠραῖα καὶ ἄλλα εἶναι ἄσχημα», αὐτὸ θὰ ἦταν ποὺ θὰ προκαλοῦσε τὴν ἀπορία μας. Ἐπειδὴ ὅμως εἶπε «πολὺ καλὰ», χαρακτηρίζοντας μετὰ ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ καθαρὰ κι ἄλλα ἀκάθαρτα, ἀπέφυγε τὴ μάχη. Αὐτὴ εἶναι μὰ κοινὴ καὶ λογικότερη ἐξήγηση. Ἐκεῖνο ὅμως πρέπει νὰ προσέξει κανεὶς, ὅτι τὸ «ὅλα εἶναι πολὺ καλὰ» εἰπώθηκε γιὰ τὴ φύση τῶν δημιουργημάτων, ἐνῶ τὸ «καθαρὸ κι ἀκάθαρτο» γιὰ τὴ χρῆση τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ χρῆση ὅμως μὲ τὴ φύση ἔχουν πολὺ μεγάλη διαφορά. Πολλὰ ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι πολὺ χρήσιμα, γι' αὐτοὺς ὅμως ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν γίνονται πολὺ βλαβερά, ὄχι ἔξαιτίας τῆς φύσης τους, ἀλλ' ἔξαιτίας τῆς φαυλότητος ἐκείνων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν. Καὶ γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν τὰ ἐξεταζόμενα καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ, νὰ, ὁ οὐρανός, αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὸ καὶ σοφὸ φιλοτέχνημα, εἶναι ἀπὸ τὰ «πολὺ καλὰ». Αὐτοὶ ὅμως τὸν φαντάστηκαν ὡς ζῶο ἔμψυχο καὶ λογικὸ καὶ θεὸ κι ἀπέδωσαν τὸ σέβας στὸ δημιούργημα ἀντὶ στὸ Δημιουργό, καὶ ἐνῶ εἶχαν τὴν ἐξουσία νὰ χρησιμοποιοῦσαν τὸ κτίσμα πρὸς δόξα τοῦ Κτίστη του, αὐτοὶ μὲ κακὴ χρῆση ἔκαναν κύριό τους τὸ ὁμόδουλό τους. Γι' αὐτοὺς αὐτὸ τὸ κάλλιστο ἀπὸ τὴ φύση του ἀποδεικνύεται θανάσιμο καὶ κάκιστο. Δὲν ἔχασε τίποτε ἀπὸ τὴν ἐμφυτὴ καλλονὴ του, ἔξαιτίας ὅμως τῆς ἀνόητης τόλμης καὶ σφαλερῆς χρήσης ἀπὸ τοὺς ὁμόδουλούς του ἔγινε γι' αὐτοὺς τὸ ἔσχατο κακόν. Ἔτσι ἄλλο πρᾶγμα εἶναι καλλονὴ τῆς φύσης καὶ ἄλλο ἀκατάλληλη χρῆση. Ὅλα λοιπὸν εἶναι πολὺ καλὰ σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία τῆς φύσης τους, ἢ χρῆση τους ὅμως δὲν εἶ-

χρησις οὔτε πᾶσι καλή, οὔτε πάντων ὁμοία, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀνθρω-
πίνην παραβαλλομένη φύσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων πρὸς ἄλληλα.

Τάχα δὲ οὐδ' ἡ λύσις αὕτη πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν κατῆλθε σαφή-
νειαν, ἀλλ' ἔτι δεῖ κατιέναι πλησιαίτερον· διό φαμεν τὸ μὲν «καλὰ
5 λίαν» εἶναι πάντα, εἰς τὸν τῆς δημιουργίας καὶ φύσεως λόγον ἀναφέ-
ρεσθαι, τὸ δὲ «τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα», οὐδὲ εἰς
τὸν τῆς δημιουργίας, οὔτε μὴν εἰς τὸν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς
θυσίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπόληψεως· δημιουργία δὲ καὶ φύσις
πρὸς ὑπόληψιν καὶ θυσίαν οὐδὲ ῥητῶ μέτρῳ διατειχίζεται, μάλιστα
10 γε τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ὑπολήψεων οὐχὶ τῶν αὐτῶν διὰ παντός ἐπὶ
τῆς αὐτῆς ἰσταμένων κρίσεως, καὶ ὅτι οὐδ' ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουρ-
γίας τὰ μὲν καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα διεστέλλετο, ἀπὸ τινος δὲ περι-
στάσεως τὴν διαφορὰν ταύτην ἐδέξατο. Αἰγυπτίων γάρ, ἐν οἷς τὸ
Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος ἐθήτευε, πολλὰ τῶν ζώων εἰς θεῶν ἀναφερόντων
15 σέβας, ἐπειδήπερ αὐτοῖς, λίαν οὔσι καλοῖς, κακῶς ἐκέχρητο, ἵνα μὴ
καὶ τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος εἰς ἐκείνην τὴν φαύλην ἀπενεχθῆ χρησιμ
καὶ τὸ θεῖον σέβας τοῖς ἀλόγοις περιιάψῃ, ἀκάθαρτα ταῦτα νομο-
θετῶν ὁ Μωσῆς δικαίως ἀνόμασε· μέτοχον γὰρ ἀκαθαρσίας οὐκ ἀπὸ
τῆς δημιουργίας, ἅπαγε, οὐδ' ἡ φύσις εἶχε τὸ ἀκάθαρτον, ἀλλ' ὅτι οὐ
20 καθαρῶς, μᾶλλον δὲ βεβήλως λίαν καὶ ἀνιέρως, τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος
τούτοις ἀπεχρήσατο. Εἰ δὲ καὶ τινα τῶν θεοποιουμένων παρὰ τοῖς
Αἰγυπτίοις ὁ Μωσῆς, ὥσπερ τὸν βουῖν καὶ τὸν τράγον, εἰς τὴν τῶν κα-
θαρῶν τάξιν ἀπέκρινεν, οὐδὲν οὔτε παρὰ τὴν προκειμένην θεωρίαν,
οὐδὲ παρὰ τὸν οἰκειὸν σκοπὸν διεπράξατο· καὶ γὰρ τῶν θειαζομένων
25 παρ' αὐτοῖς τὰ μὲν βδελυκτὰ καλέσας, τὰ δὲ σφαγῆ καὶ αἵματι καὶ
ἀναιρέσει δούς, τῆς τούτων λατρείας τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ τῆς αὐτό-
θεν αὐτοῖς ἀναφνομένης βλάβης ὁμοίως ἀπεκώλυσεν· οὔτε γὰρ τὸ
βδελυκτὸν οὔτε τὸ σφαιαζόμενον καὶ θοίνῃ προκειμένον οὐκ ἂν
νομισθεῖν τοῖς οὕτω περὶ αὐτὰ διακεμένοις θεός

30 Ἡ μὲν οὖν δημιουργία τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα πάντα λίαν
καλὰ προηγάγετο καὶ ἡ φύσις πάντων ἔχει τὸ ἄριστον, ἀνθρώπων δὲ
παράλογοι καὶ ἔκθεσμοι χρήσεις πολλὰ τῶν δημιουργηθέντων βεβη-
λώσασαι, τὰ μὲν ἀκάθαρτα καὶ νομίζεσθαι καὶ καλεῖσθαι παρεσκεύ-
ασαν, τὰ δέ, κἂν τὴν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας κλησιν διέφυγεν, ἀλλ' οὖν
35 παρέσχον αἰτίαν τῷ θεόπτη συνιδεῖν ἑτέρον μεθόδῳ, καὶ ταῦτα τῆς

ναι για όλα καλή ούτε όλων ὅμοια, ὄχι μόνο σέ σύγκριση μέ τήν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλ' οὔτε τῶν ἄλλων μεταξύ τους.

Ἴσως ὅμως οὔτε αὐτή ἡ λύση βρῆκε τή σαφήνεια πού τῆς χρειάζεται, ἀλλά πρέπει νά προχωρήσουμε ἀκόμα πιό κοντὰ στοῦ θέμα. Γι' αὐτό λέμε, ὅτι τὸ «ὅλα εἶναι πολὺ καλά» ἀναφέρεται στή δημιουργία καὶ στή φύση τους, ἐνῶ τὸ «ἄλλα εἶναι καθαρὰ» κι «ἄλλα ἀκάθαρτα» δὲν ἀναφέρεται οὔτε στή δημιουργία οὔτε βέβαια καὶ στή φύση τους, ἀλλὰ στή θυσία καὶ στή γνώμη τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δημιουργία ὅμως καὶ ἡ φύση δὲν διαχωρίζονται μέ ρητὸ μέτρο, ἀφοῦ μάλιστα οἱ θυσίες καὶ οἱ γνώμες δὲ σταματοῦν στήν ἴδια για πάντοτε κρίση, καὶ ὅτι οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας διαχωρίζονταν ἄλλα σὲ καθαρὰ καὶ ἄλλα σὲ ἀκάθαρτα, ἀλλὰ δέχθηκαν αὐτὴ τὴ διαφορὰ ἀπὸ κάποιο περιστατικό. Ἐπειδὴ δηλαδή οἱ Αἰγύπτιοι, στοὺς ὁποίους τὸ Ἰσραηλιτικὸ γένος ὑπῆρξαν δοῦλοι, πολλὰ ἀπὸ τὰ ζῶα τὰ λάτρευαν ὡς θεούς, καὶ τὰ ζῶα αὐτὰ, ἂν καὶ ἦταν πολὺ καλά, τὰ χρησιμοποιοῦσαν κακῶς, για νὰ μὴν πέσουν οἱ Ἰσραηλίτες σ' αὐτὴ τὴν κακὴ χρῆση καὶ προσφέρουν σὲ ἄλογα ζῶα τὸν θεῖο σεβασμὸ, ὃ Μωυσῆς ὀρίζοντας τὸ νόμο του τὰ χαρακτήρισε δίκαια ἀκάθαρτα. "Ὅχι βέβαια γιατί μετεῖχαν τὴν ἀκαθαρσία ἀπὸ τὴ δημιουργία, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη, οὔτε ἡ φύση τους ἔφερε τὴν ἀκαθαρσία, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Αἰγύπτιοι τὰ χρησιμοποίησαν ὄχι καθαρὰ, ἀλλὰ μᾶλλον βέβηλα κι ἀνίερα. Κι ἂν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ πού οἱ Αἰγύπτιοι θεοποιοῦσαν, ὅπως τὸ βόδι καὶ τὸν τράγο, ὃ Μωυσῆς ἔκρινε καλὸ νὰ συμπεριληφθοῦν στήν τάξη τῶν καθαρῶν, δὲν ἔκανε τίποτε καθόλου ἀντίθετο μέ τὴ θεωρία πού ἐκθέτομε, οὔτε καὶ μέ τὸ δικό του σκοπὸ. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὰ πού τὰ εἶχαν ὡς θεούς, καλώντας ἄλλα βδελυκτὰ κι ἄλλα παραδίδοντάς τα στοῦ μαχαίρι καὶ τὴ σφαγὴ καὶ στοῦ σκοτωμὸ, συγκράτησε τοὺς Ἰσραηλίτες ἀπὸ τὴ λατρεία αὐτῶν τῶν ζώων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ βλάβη πού προερχόταν γι' αὐτοὺς ἀπὸ αὐτό. Καθόσον οὔτε τὸ ἀκάθαρτο οὔτε αὐτὸ πού τὸ θυσίαζαν καὶ τὸ παρέθεταν στοῦ τραπέζι θὰ μπορούσε νὰ νομισθεῖ θεὸς ἀπὸ αὐτοὺς πού εἶχαν τέτοιες ἰδέες γι' αὐτὰ.

Ἀπὸ τὴ δημιουργία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ βγῆκαν ὅλα τὰ δημιουργήματα πολὺ καλά καὶ ἡ φύση ὅλων εἶναι ἡ ἄριστη, οἱ παράλογες ὅμως καὶ παράνομες χρήσεις τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐπειδὴ βεβήλωσαν πολλὰ ἀπὸ ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ, ἔκαναν ὥστε ἄλλα νὰ θεωροῦνται καὶ νὰ καλοῦνται ἀκάθαρτα, καὶ ἄλλα, ἂν καὶ ἀπέφυγαν νὰ κληθοῦν ἀκάθαρτα, ἔδωσαν ὅμως ἀφορμὴ στοῦν θεόπτη Μωυσῆ νὰ σκεφθεῖ ἄλλη μέθοδο,

θεβηλώσεως ἐπτεμεῖν, καὶ δι' ἑκατέρου τρόπου τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς διανοίας τό τε πολύθεον ἐξελεῖν, καὶ τὸ ἀκατάγνωστον πραγματεύσασθαι. Καὶ γὰρ καὶ κληῖσις ἀκάθαρτος καὶ χρῆσις τὸ θυόμενον εἰς γαστέρα παραπέμπονσα, οὐδὲν θεῖον οὐδέ σεπτὸν ἐννοεῖν περὶ αὐτῶν, 5 ἀλλ' οὐδὲ ψιλὴν τινα φαντασίαν παραχωρεῖ ἀναδέχεσθαι.

Εἰ δέ τις ἐρεῖ, Πῶς οὖν τῷ Νῶε, τῆς Μωσαικῆς νομοθεσίας οὐπω δοθείσης, καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα διακρίνειν καὶ συνεισάγειν τῇ κιβωτῷ προστετάχθαι εἴρηται; ἴστω ὡς οὐδὲν μάχεται. Πρόληψις μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ σχῆμα· καὶ εἰ μὴ ἐξ ὧν τότε ἐγνωρίζοντο τὰ ζῶα, ἀλλ' ἐξ 10 ὧν ἔσχατον ἐπεγνωσθήσαν, ὠνομάσθησαν, οὐδὲ παρὰ τὸ τοῦ εἰρημένου λόγου ἰδίωμα (καὶ γὰρ καὶ τὴν Γένεσιν οὐχὶ Νῶε γράφει, ὃς τῆς νομοθεσίας ὑπῆρχε προεσβύτερος, ἀλλὰ Μωσῆς, ὁ περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων νόμον ἐκθέμενος), εἰ δὲ καὶ ἃ ὁ νόμος ὕστερον ἔθετο, ταῦτα τῷ Νῶε προανεκηρύττετο, θαυμαστὸν οὐδὲν· ἐπεὶ καὶ τοῦ 15 κοινοῦ ναυαγίου, μήπω σάντος, τὴν γνῶσιν λαβῶν εἶχεν ἀδίστακτον. Πῶς οὖν συνῆκε, καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διαφορὰν ἐνωτιζόμενος, διάκρισιν τούτων καταπράξασθαι; Τοῖς ἐγγύς εἰρημένοις καὶ τοῦτο συμπεριεἴληπται· ὁ γὰρ τὸ παγκόσμιον ναυάγιον πρὶν ἐπιστῆναι διαγνοῦς, καὶ σπέρμα τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει διασώσασθαι παρὰ 20 Θεοῦ χάριν εἴληφώς, οὗτος οὐδὲ τὴν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διάγνωσιν ἄνωθεν λαβεῖν, καὶ τῶν ὀνομάτων ἢ χρῆσις οὐκ ἐπεχωρίαζεν, οὔμενον οὐδαμῶς ὑστερίζων ἦν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Κ'.

Διὰ τί τῆς αἰρέσεως ἀφιστάμενος ὁ ἄνθρωπος τὸν θίον οὐκ ἔχων 25 ἐπίμωμον πρὸς ἱερωσύνην ἀνέρχεται, ὁ δὲ κηλίδων σωματικῶν γεγονῶς ὑπεύθυνος, κἂν τῶν ἀθεμίτων ἀποστῆ πράξεων, πρὸς τὸ τῆς ἱερωσύνης τέλος οὐκ ἀνάγεται;

Τὸ δ' εἰς ἀπορίαν ἀναγόμενον πρόβλημα, τί δήποτε, τῶν πλημμελημάτων τὸ χαλεπώτατον λιπῶν, τὴν αἵρεσιν, ἄνθρωπος εἰς ἱερω- 30 σύνην, μὴ τῶν ἄλλων ἔργων μαχομένων, παραγγέλλειν δύναται, ὁ δ' ὀρθόδοξον φέρων τὸ φρόνημα, ἐμφύλῳ τὴν χεῖρα μιάνας αἵματι ἢ τάφους ἀνορύξας ἢ κατενεχθεῖς μέχρι σώματος εἰς κατενοχλοῦσαν

ὥστε κι αὐτὰ νὰ τὰ ἐξαιρέσει ἀπὸ τὴ βεβήλωση, καὶ ἔτσι καὶ μὲ τὸν ἕνα καὶ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο νὰ ἐξαλείψει ἀπὸ τὸ νοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τὴν πολυθεΐα καὶ νὰ τοὺς προφυλάξει ἀπὸ τὴν καταδίκη. Γιατὶ καὶ ἀκάθαρτη ὀνομασία καὶ χρῆση ποὺ παραπέμπει τὸ θυσιαζόμενο στὸ στομάχι, δὲν ἐπιτρέπει νὰ βάζομε στὸ νοῦ μας καμμιά ἔννοια θείου ἢ σεβασμοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ καμμιά ἀπλή φαντασία.

Κι ἂν κάποιος πεῖ; Πῶς στὸ Νῶε, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμα δοθεῖ ἡ νομοθεσία τοῦ Μωυσῆ, εἰπώθηκε ὅτι ἔλαβε ἐντολὴ νὰ διακρίνει τὰ καθαρὰ καὶ τὰ ἀκάθαρτα ζῶα² καὶ νὰ τὰ βάλει μαζὶ στὴν κιβωτό; ἃς ξέρει ὅτι αὐτὸ δὲν ἀντιμάχεται· εἶναι τὸ σχῆμα τῆς πρόληψης. Κι ἂν τὰ ζῶα ὀνομάσθηκαν τότε ὄχι ἀπὸ ὅ,τι τὰ ἀναγνώριζαν, ἀλλ' ἀπὸ ὅ,τι τελευταῖα χαρακτηρίστηκαν, οὔτε σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιότητα ποὺ εἶπαμε προηγουμένως (γιατὶ καὶ τὴ Γένεση δὲν τὴ γράφει ὁ Νῶε ποὺ ἦταν ἀρχαιότερος ἀπὸ τὸ Νόμο, ἀλλὰ ὁ Μωυσῆς, ποὺ διατύπωσε τὸ νόμο τῶν καθαρῶν καὶ τῶν ἀκάθαρτων), κι ἂν αὐτὰ ποὺ ὁ νόμος ὄρισε ἀργότερα, αὐτὰ τὰ προανήγγελε ὁ Νῶε, δὲν εἶναι καθόλου περιεργό, ἀφοῦ καὶ γιὰ τὸ κοινὸ ναυάγιο τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμα συμβεῖ, εἶχε σίγουρη καὶ ἀναμφίβολη γνώμη. Πῶς λοιπὸν κατανόησε τὴ διαφορὰ καθαρῶν κι ἀκάθαρτων, ἀκούοντας ὅτι ἔπρεπε νὰ προβεῖ στὴ διάκρισή τους, αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔχει συμπεριληφθεῖ σ' αὐτὰ ποὺ ἐκθέσαμε πρὶν ἀπὸ λίγο. Αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ διέγνωσε τὸ παγκόσμιο ναυάγιο προτοῦ συμβεῖ κι ἔλαβε ἀπὸ τὸ Θεὸ τὴ χάρη νὰ διασώσει τὸ σπέρμα γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος³, αὐτὸς δὲν ὑστέρησε καθόλου στὸ νὰ λάβει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὴ διάκριση τῶν καθαρῶν καὶ τῶν ἀκάθαρτων ζώων, ἂν καὶ ἡ χρῆση τῶν ὀνομάτων δὲν συνηθιζόταν.

ΕΡΩΤΗΣΗ 20η

Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν αἵρεση καὶ ὁ βίος του εἶναι ἄμεμπτος, ἀνεβαίνει στὸ βαθμὸ τῆς ἱερωσύνης, ἐνῶ ὅποιος εἶναι ἔνοχος γιὰ σωματικὲς κηλίδες, ἀκόμα κι ἂν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ ἀθέμιτες πράξεις, δὲν ἀνεβαίνει στὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης;

Τὸ πρόβλημα ποὺ προκαλεῖ τὴν ἀπορία μας εἶναι τὸ ἑξῆς: Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐγκατέλειψε τὴν αἵρεση, τὸ βαρύτερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ ἄλλα ἔργα του δὲν εἶναι ἀντίθετα, μπορεῖ νὰ προσέλθει στὴν ἱερωσύνη, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ ἔχει ὀρθόδοξο τὸ φρόνημα, ἔχει ὁμῶς μολύνει τὰ χέρια του μὲ ἀδελφικὸ αἷμα ἢ παραβίασε τάφους ἢ ἔ-

ἡδονὴν ἢ ἄλλης τινὸς οὐκ εὐαγοῦς πράξεως ἔνοχος γεγονώς, οὐκέτι, οὐδὲ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρεφόμενος, οὐδὲ διδούς πληροφορίαν μὴ διατάξουσιν τοῖς ἀδεκάστως κρίνουσι, τῶν μολυσμάτων κεκάθαρται ἀλλὰ γὰρ οὐδεὶς τῶν τοιούτων, μηδὲ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιμαρ-
5 τυρούντων, οὔμενον οὐ νομίζεται τῆς ἱερωσύνης ἐπάξιος.

Τὸ μὲν οὖν ζήτημα παλαιὸν τε καὶ τὴν τοιαύτην προαγωγὴν οἰκειούμενον· εἰ δέ τινες ὀρθῶς ἐπελύσαντο, ἡδέως ἂν αὐτῶν μαθητῆς γενοίμην, διδάξαμι δ' ἂν ἴσως, εἰ καὶ μὴ ἄλλους, σὲ δὲ πάντως, ὡς ὅσοι μὲν δυσσεβεῖν εἶχοντο γνώμης προῆλθον οὐχ αἰρουμένης τὸ
10 φαῦλον, ἀλλ' ἐπιζητούσης τὸ ἄμεινον, ἀποσφαλέντες δὲ τοῦ ἱεροῦ τῶν κρειττόνων ἔρωτος, πρὸς τὸ χειρόν, ὃ μὴ προέθεντο, ἀπηνέχθησαν. Ἡ μὲν ἀπ' ἀρχῆς ὁρμὴ τούτοις ἦνθει τὸ ἀγαθόν, ἡ δὲ ἀποτυχία δύναιτ' ἂν καταφεύγειν εἰς τὸ τῆς φύσεως ὑπομαραινόμενον καὶ ἀσθενές. Καὶ οὗτοι μὲν τῶν χειρόνων μεταναστάντες, εὐμενῶς αὐτοῖς
15 ὀρῶσιν τὴν συγγνώμην ἐπιβλέπουσαν, οἱ δὲ φαῦλον μὲν εἰδότες ἀπ' ἀρχῆς τὸ πραττόμενον, πρὸς ἐκεῖνο δὲ τὸν νοῦν ἀπερείδοντες, πολλὴν κατ' αὐτῶν παρέχονται τοῖς πρὸς εὐσέβειαν μεταβαλλομένοις τὴν ὑπεροχὴν. Οἱ μὲν γὰρ ὁρμῆς ἀντείχοντο τῆς ἀγαθῆς, εἰς τὸνναντίον δὲ μὴ τοῦτο προθέμενοι παρεσύρησαν, τοῖς δὲ τῶν τε φαύλων
20 ἦν ἢ κατ' ἀρχὰς αἵρεσις, καὶ κατὰ σκοπὸν συνέβαινε ἡ ἀπώλεια. Καὶ τοῖς μὲν οὕτως ἐδόκει τὸ δοξαζόμενον βέλτιστον, ὡς ἐπιγαυριᾶν τε τῆ δόξῃ καὶ θάνατον ἔστιν ὅτε προαιρεῖσθαι τῶν δεδοξασμένων τῆς ἐξομώσεως, τοῖς δὲ τὸ κακὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐγνωρίζετο, ὡς καὶ μηδενὸς ἐξωθεν συνειδότης, καθ' ἑαυτοὺς ἐπερυθριᾶν τῆ πράξει, καὶ
25 εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζεῖν λαθεῖν ἅπαντας.

Ἐξ ὧν οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθὸς ἦν ὁ σκοπὸς (πρὸς γὰρ τὸ ἄριστον ἔβλεπον), καὶ ἡ μεταβολὴ προϊοῦσα δι' ἐπιγνώσεως ἐπὶ στεροῆς κρηπίδος ἐβάλλετο, τῆς ἀληθοῦς αὐτὴν πηγνυμένης διακρίσεως, ἀσάλευτον οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον τηροῦσι τῆς ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν με-
30 ταβολῆς τὸ κραταίωμα· τοῖς δὲ φαύλη τε ἦν ἐξ αὐτῆς κινήσεως ἡ ὁρμὴ (οὐ γὰρ ἠγνόουν ἄτοπον ἀπτόμενοι), καὶ τῆς μεταθέσεως γεγενημένης μὲν, οὐκ ἐχούσης δὲ τῷ ἀμεταθέτῳ στηρίζεσθαι (οὐδὲν γὰρ οὗτοι τῶν προεγνωσμένων πλέον προσειλήφεσαν, ἐν οἷς ἂν ἐδρασθεῖ-

σπρωξε τὸ σῶμα του στὴν ὀλέθρια ἡδονὴ ἢ ἔγινε ἔνοχος κάποιας ἄλλης πράξης ὄχι καθαρῆς, δὲν καθαίρεται ἀπὸ τοὺς μολυσμούς του, οὔτε κι ἂν στράφηκε σὲ μετάνοια, οὔτε κι ἂν δίνει ἀδίστακτη διαβεβαίωση σὲ ἐκείνους πού κρίνουν ἀδέκαστα; γιατί κανένας ἀπὸ αὐτούς, οὔτε κι ἂν μαρτυροῦν θετικά οἱ ἄλλες ἀρετές του, δὲν θεωρεῖται καθόλου ὅτι εἶναι ἄξιος γιὰ τὴν ἱερωσύνη.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν εἶναι παλαιὸ καὶ ἔλαβε αὐτὴ τὴ διατύπωση. "Ἄν ὅμως κάποιος τοῦ ἔδωσαν τὴν ὀρθὴ λύση, εὐχαρίστως θὰ γινόμενον μαθητὴς τους καὶ θὰ τὴ μάθαινα, ἂν ὄχι σὲ ἄλλους, ὅπωςδὴποτε ὅμως σ' σένα." Ὅσοι λοιπὸν θεωροῦνταν ὅτι ἦταν ἀσεβεῖς, προχώρησαν ἀπὸ θέληση πού δὲν προτιμοῦσε τὸ φαῦλο ἀλλὰ ἐπιδίωκαν τὸ καλὸ· ἐπειδὴ ὅμως ἔκαναν λάθος στὸν ἱερὸ ἔρωτα τῶν καλῶν, κατέληξαν στὸ χειρότερο, πού δὲν ἦταν ἢ πρόθεσή τους. Ἡ ἀρχικὴ δηλαδή ὁρμὴ τους ἔβγαξε τὸ ἄνθος τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνῶ ἢ ἀποτυχία μποροῦσε νὰ καταφύγει στὸν ἀπομαρασμὸ καὶ τὴν ἀσθένεια τῆς φύσης. Αὐτοὶ λοιπὸν, ἐγκαταλείποντας τὰ χειρότερα, βλέπουν τὴ συγγνώμη νὰ τοὺς ἀκολουθεῖ μὲ ἀγάπη, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γνωρίζουν ὅτι ἢ πράξη τους εἶναι κακὴ καὶ δὲν ξεκολλοῦν τὸ νοῦ τους ἀπὸ αὐτήν, δημιουργοῦν πολλὴ ὑπεροχὴ εἰς βάρος τους ἐκείνων πού μετανοοῦν. Γιατὶ οἱ πρῶτοι ὠθοῦνταν ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ ὁρμὴ καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν παρασύρθηκαν στὸ ἀντίθετο, ἐνῶ στοὺς ἄλλους ἢ ἀρχικὴ ἐκλογή ἦταν τῶν φαύλων καὶ ἢ ἀπώλειά τους ἦταν σύμφωνη μὲ τὸ σκοπὸ τους. Καὶ αὐτοὶ θεωροῦσαν τὴ γνώμη τους τόσο καλύτερη, ὥστε νὰ ἀλαζονεύονται γιὰ τὴ δοξασία τους καὶ κάποτε νὰ προτιμοῦν τὸ θάνατο ἀπὸ τὴν ἀπάρνηση τῶν δοξασιῶν τους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀναγνώριζαν τὸ ἁμάρτημά τους, ὥστε, καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζει κανεὶς ἄλλος, νὰ ντρέπονται μόνοι τους γιὰ τὴν πράξη τους, καὶ θεωροῦσαν πὼς εἶναι εὐχῆς ἔργο νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴ ὄλων.

"Ὅποιοι λοιπὸν εἶχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀγαθὸ σκοπὸ (ἀφοῦ ἔβλεπαν πρὸς τὸ ἄριστο) καὶ ἢ μεταβολὴ προχωρώντας μ' ἐπίγνωση στερεωνόταν πάνω σὲ ἰσχυρὸ θεμέλιο, καθὼς παγιωνόταν σ' αὐτούς ἢ ἀληθινὴ διάκριση, αὐτοὶ τηροῦν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσάλευτη τὴ δύναμη τῆς μεταβολῆς στὴν εὐσέβεια. Στους ἄλλους ἦταν ἀπὸ τὸ ξεκίνημά τους φαύλη ἢ πρόθεσή τους (γιατὶ δὲν ἀγνοοῦσαν ὅτι ἔκαμναν κατὰ ἀνεπίτρεπτο) καὶ ἐνῶ γινόταν ἢ μεταστροφή, δὲν εἶχε ὅμως νὰ στηριχτεῖ σὲ κάποιον σταθερὸ. Γιατὶ τίποτε ἐπὶ πλέον, ἀπὸ ὅσα γνωρίζαν προηγουμένως, δὲν πρόσθεταν, σὰ ὅποια θὰ μποροῦσαν νὰ ἐδραιωθοῦν πιὸ σταθερά, ἀλλὰ μὲ τὸ

εν σταθερώτερον), ἀλλ' ἐπισκιρτώσης τῷ αὐτοδεσπότῳ τῆς γνώμης ἐφ' ἑκάτερα ἄδηλόν τε τὴν κρίσιν παρεχομένης ἐφ' ᾧ ῥέψειεν, εἰκότως οὐκ ἔστιν αὐτοῖς πίστιν ῥᾶον παρασχεῖν, ὡς οὐ μηκέτι εἶησαν εἰς τὴν προτέραν ἐπανιόντες φαυλότητα. Πρόσθε, εἰ βούλει, καὶ διότι 5 τοῖς μὲν καὶ ἡ προτέρα δόξα καὶ ἡ μεταγενεστέρα κατὰ τὸν ἴσον τρόπον, ἵνα μὴ λέγω καὶ πολλάκις προέχουσα, παρηρησιάζεται, ἀλλ' οὖν οὐκ ἔστιν ἡ δευτέρα τῆς προτέρας πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπίγνωσιν δευ-τερεύουσα· τοῖς δὲ τὸ μὲν ἁμάρτημα θριαμβεύεται (φίλον γὰρ ἀν-θρώποις διακωδωνίζειν τὰ ἀλλότρια), ἡ δὲ μεταμέλεια ἐν ἡσυχίᾳ 10 τε καὶ καταμόνας πραττομένη οὐχ ὅτι μόνον τῷ λανθάνοντι ἐκφεύγει τοὺς πολλούς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν φθόνον ἔχειν πικρὸν ἔξεταστήν, οὐχ οὕτω περιφανῆ καὶ κατάδηλον τῆς καθάρσεως (δεῖ δὲ μηδὲ τῶν μικρῶν μηδένα σκανδαλίζειν) οὕμενον οὐ παρέχεται παραπλησίαν πᾶσιν ὥσπερ δὴ τοῦ ἐλαττώματος τὴν ἐπίγνωσιν.

15

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΑ΄.

Ἐπὶ τίνος παραλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἡ τοῦ «ἀπεκρίθη» φωνή, αὐτὴ τε καὶ τὰ παρὰ ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς σχηματιζόμενα λέξεως;

α'. Πολλῶν ὄντων φωνῶν πολυσήμων, ὥστε καὶ πραγματείαν ὀλό- 20 κληρον οὐκ ὀλίγοις ἐπελθεῖν περὶ αὐτῶν ἐξεργάσασθαι, οὐδὲν ἀπεικὸς ἂν εἶη οὐδέ τινα παρέχον ἀπορίαν τοιαύτας φωνὰς ὀρᾶσθαι καὶ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἐνούσας λογίοις. Καὶ γὰρ παρ' οἷς ἡ ἀττική σπουδάζεται γλῶσσα, οὐ μόνον ἔστιν εὐρεῖν φωνὰς κατὰ τοὺς ἐπιδεικτικούς τε καὶ ἱστορικούς τῶν λόγων τὸ πολύσημον ἐμποιοιμένας, ἀλ- 25 λά καὶ πρὸς ἀντικειμένας διανοίας τὴν αὐτὴν φωνὴν ἀποσχιζομένων.

Αὐτίκα Πλάτων μὲν “ἄλοχον” τὴν παρθένον λέγει, καὶ δοκεῖ τι σοφὸν λέγειν, οὕτω γὰρ ἐπέβη λέχους ἀλλ' ὁ αὐτός τε πάλιν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τὴν ἐν λόγοις δευτέραν οὐκ ἔχοντες τάξιν, τὴν συνιοῦσαν ἀνδρὶ πρὸς λέχος σημαίνουσι τῷ ὀνόματι. Πάλιν “σοφιστὴν” ἔστιν ἀ- 30 κούειν τὸν τὰς λογικὰς τέχνας διδάσκοντα, δεύτερον δὲ ᾧ τὸ λεκτικὸν εἶδος ἐπήσκηται, καὶ τρίτον ὃς τις τὴν ἐν τοῖς λόγοις γυμνασίαν τῶν πλησιαζόντων πρὸς τὴν ἐπηρεάζουσαν ἔριν διέφθειρεν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ “σταθερόν” οὐ τὸ στάσιμον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρόν καὶ

1. Ματθ. 18, 6. Μάρκ. 9, 42. Λουκᾶ 17, 2.

νά ἐπιτηδᾶ ἢ γνώμη τους μὲ τὴν αὐτεξουσιότητά τους ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο καὶ θολώνοντας τὴν κρίση γιὰ τὸ ποῦ θὰ κλίνει, εὐλόγα δὲν εἶναι εὐκόλο σ' αὐτοὺς νὰ δώσουν τὴ βεβαιότητα, ὅτι δὲ θὰ ἐπανέλθουν πιά στὴν προηγούμενη φυαλότητά τους. Πρόσθεσε ἀκόμα, ἂν θέλεις, καὶ τὸ λόγο, ὅτι σ' αὐτοὺς ἢ προηγούμενη γνώμη καὶ ἢ μεταγενέστερη μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅτι συχνὰ ἢ δεύτερη ἐντονότερα, διατυπώνονται μὲ παρρησία, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι ἢ δεύτερη δευτερεύουσα ὡς πρὸς τὴν ἐπίγνωσή της ἀπὸ τοὺς πολλοὺς. Ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους τὸ ἀμάρτημά τους προβάλλεται θριαμβευτικά (γιατὶ οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν νὰ διατυμπανίζουν τὰ ξένα), ἢ μεταμέλεια ὅμως, μὲ τὸ νὰ γίνεται στὴν ἡσυχία καὶ τὴ μοναξιά, δὲν εἶναι μόνο πού μὲ τὴν ἀφάνειά της διαφεύγει τοὺς πολλοὺς, ἀλλ' ἔχει καὶ τὸ φθόνο σκληρὸ ἐξεταστή, πού δὲν συμβάλλει λαμπρὰ καὶ ὀλοφάνερα στὴν κάθαρση (γιατὶ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ σκανδαλίζει οὔτε ἀπὸ τοὺς μικροὺς κάποιον¹), κι ἔτσι δὲν δίνει σ' ὅλους τὴ μεταμέλεια παραπλήσια, ὅπως τὴ γνώση τοῦ ἁμαρτήματος.

ΕΡΩΤΗΣΗ 21η

**Μὲ ποιὸ νόημα χρησιμοποιεῖται στὴν ἅγια Γραφή
ἡ λέξη «ἀποκρίθηκε», καὶ αὐτὴ ἢ ἴδια
καὶ τὰ παράγωγά της;**

1. Ἐπειδὴ εἶναι πολλές οἱ λέξεις μὲ πολλές σημασίες, ὥστε ὄχι λίγοι νὰ σκεφτοῦν νὰ γράψουν γι' αὐτὲς ὀλόκληρη πραγματεία, γι' αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξο οὔτε ἄξιο ἀπορίας νὰ συναντοῦμε τέτοιες λέξεις καὶ στίς θεῖες Γραφές. Σ' αὐτοὺς δηλαδή πού σπουδάζουν τὴν ἀπτική γλώσσα, ὄχι μονάχα μπορεῖς νὰ βρεῖς λέξεις καὶ στοὺς ἐπιδεικτικούς λόγους καὶ στίς ἱστορικές συγγραφές πού περιέχουν πολλές σημασίες, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια λέξη νὰ διασπᾶται καὶ σὲ ἀντίθετες ἔννοιες.

Ἐτσι λοιπὸν ὁ Πλάτων λέει “ἄλοχο” τὴν παρθένο, καὶ φαίνεται πὼς λέει κάτι σοφό, ἐπειδὴ ἢ ἄλοχος δὲν πλάγιασε ἀκόμη σὲ λέχος (κλίνη). Ὁ ἴδιος ὅμως πάλι, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὄχι δευτερεύοντες συγγραφεῖς, λένε πὼς ἢ λέξη σημαίνει τὴ γυναίκα πού συνευρίσκεται μὲ ἄνδρα στὸ κρεβάτι. Ὁ “σοφιστής” πάλι εἶναι αὐτὸς πού διδάσκει τὴν τέχνη τῆς λογικῆς, κατὰ δεύτερη ὅμως ἔννοια εἶναι αὐτὸς πού ἀσκεῖ τὴν τέχνη τοῦ λόγου, καὶ κατὰ τρίτη, ὅποιος τὴν ἀσκῆση στοὺς λόγους τῶν μαθητῶν του τὴ διέστρεψε στὴν καταστρεπτικὴ φιλονεικία. Καὶ βέβαια καὶ τὸ “σταθερὸ”

θερμόν και ὄξυ σημαῖνον εὐρίσκειται. Καὶ δὴ καὶ τὸ “φαῦλον”, οὐ τὸ
κακὸν μόνον οὐδὲ τὸ μοχθηρὸν οὐδὲ τὸ ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα
καὶ τὸ μικρὸν ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ “ῥάδιον” καὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπό-
νηρον καὶ τὸ τυχόν καὶ τὸ ἀπλῶς περιεῖληφε. Ναι δὴ καὶ τὸ “πυθνά-
5 νεσθαι”, δοκοῦν πρὸς ἓν ἀναφέρειν, διαφόρων ἐστὶν ἀποφυάδων
ρίζα· προβάλλεται γὰρ τό τε μανθάνειν, καὶ τὸ ἱστορεῖν καὶ ἐρωτᾶν
καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ὁ δὲ “πελανός” ἢ λέξις πέμμα τε ἐξ ἀλεύρου
θυσῖαις ἐπιτήδειον δηλοῖ, δηλοῖ δὲ καὶ τὸν περὶ τῶ στόματι πεπηγό-
τα ἀφρόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀπῶδες δάκρυον πεπηγός τε καὶ ἐξηραμένον,
10 οἷον κόμμι καὶ τὰ ὅμοια, καὶ τέταρτον τὸν ὀβολὸν ὅσον τοῖς μάντεσιν
εἴωθε δίδοσθαι μισθός. Καὶ τὸ “ὁμόσε” δὲ τὸ ἐπίρρημα δηλοῖ μὲν τὸ
“ἐξεναντίας”, ἢ δὲ τῶν ἀρχαίων χρῆσις ἐπιδείκνυσιν αὐτὸ καὶ ἀντι-
τοῦ “σχεδόν”, καὶ ἀντι τοῦ “ἐγγύς” παραλαμβάνομενον. Οὐ μὴν
ἀλλὰ καὶ τὸ “νῦν δὴ”, οὐ τὸ παρὸν ἤδη μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μικρὸν ἔμ-
15 προσθεν γεγονός ὑποβάλλεται. Ἦδη δὲ καὶ τὸ “κομψόν” εἰς πολλὰ
μερίζεται σημαίνοντα· τό τε γὰρ περίτρανον καὶ τὸ τεχνικόν.

Τὸ δὲ πολυθρύλλητον “ἦ δ' ὅς”, καὶ “ἦν δ' ἐγώ”, ἢ τοῦ Πλά-
τωνος φιλοτιμία· ἀλλὰ γὰρ τὸ “ἦ δ' ὅς”, σημαίνει μὲν ὡς ἐπίπαν τό,
“ἔφη δὲ οὗτος”, ἀλλὰ καὶ τὸ “ἔφη” μόνον, τοῦ συνδέσμου καὶ τοῦ
20 ἄρθρου παρέλκοντος ἐνταῦθα χώραν ἔχόντων· ἢ μὴδὲ σύνδεσμον,
μὴδὲ ἄρθρον ὑπεμφαινόντων, ἀλλὰ τῆς ὅλης φωνῆς μερῶν ὑπαρχόν-
των, ἢνίκα μὴδὲ γένος μὴδ' ἀριθμὸν δύναται ἂν παρεμφαίνειν ἢ λέξις
ἐξ οὗ καὶ καθορᾶται τὸ “ἦ δ' ὅς” οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ θήλεος μεθελκόμε-
νον, οἷον “ἔφη αὕτη”, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλῆθος ἀπὸ τῆς ἐνικῆς φωνῆς
25 περιτρεπόμενον σημαίνει γὰρ καὶ τὸ “ἔφασαν”. Εἰ δὲ καὶ τὸ “ὦ φί-
λος” δηλοῖ, οὐπω παρέχειν ἐστὶν ἀξιοπιστίαν Κριτόβουλος. Ἀλλὰ το-
σαῦτα μὲν τέως παραδηλοῖ τὸ “ἦ δ' ὅς”. Τὸ δὲ “ἦν δ' ἐγώ”, καίτοι γε
τὸν ὅμοιον σχηματισμὸν ἔχον, εἰς τρία τέμνεται ταῦτα, εἰς τε τὸ “ἔφην
δ' ἐγώ”, καὶ εἰς τὸ ἀπλῶς “ἔφην”, ὅπερ ὁμοίως ἐπὶ τε ἀρρένων παρα-
30 λαμβάνουσι καὶ θηλειῶν. Καὶ τὸ “θράττειν” δέ, σημαίνει μὲν τὸ τα-
ράσσειν καὶ τὸ ἐνοχλεῖν, σημαίνει δὲ καὶ τὸ νύσσειν καὶ κινεῖν, ἀλλὰ
καὶ τὸ δυσωπεῖσθαι καὶ τὸ ὑφορᾶσθαι. Καί γε καὶ τὸ “τευτάζειν” εὐ-
ρήσεις κατὰ διαφόρων ὑποκειμένων φερόμενον· καὶ γὰρ ἀντι τοῦ
πραγματεύεσθαι παραλαμβάνεται, καὶ ἀντι τοῦ σκευωρεῖσθαι, στραγ-
35 γεύεσθαι τε καὶ διατρίβειν, καὶ φροντίζειν ἐνίοτε, ἐπιστρεφῶς τε πρᾶτ-
τειν τι καὶ ἐνεργεῖν, καὶ μὴν καὶ σπουδάζειν, καὶ δεῖπνον παραθεῖναι.

τὸ βρίσκομε νὰ σημαίνει ὄχι μόνο τὸ σταθερό, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρὸ καὶ τὸ θερμὸ καὶ τὸ ἔντονο. Ἐπίσης καὶ τὸ “φαῦλο” δὲ σημαίνει μονάχα τὸ κακὸ καὶ τὸ μοχθηρὸ καὶ τὸ ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο καὶ τὸ μικρό. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ “ῥάδιο” (εὐκόλο) περιέχει τὶς ἔννοιες καὶ τοῦ ἀπλοῦ καὶ τοῦ ἀκακου καὶ τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ χωρὶς ἐκζήτηση. Καὶ βέβαια καὶ τὸ “πυρθάνεσθαι” (ζητῶ νὰ μάθω), ἐνῶ φαίνεται νὰ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἔννοια, εἶναι ρίζα διαφόρων παραφυάδων· γιατί σημαίνει καὶ μαθαίνω καὶ ἐρευνῶ καὶ ἐρωτῶ καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἡ λέξη ἐπίσης “πελανός” σημαίνει τὴν πίττα ἀπὸ ἀλεύρι κατάλληλο γιὰ τὶς θυσίες, σημαίνει ὅμως καὶ τὸν ἀφρὸ ποὺ πῆζει γύρω ἀπὸ τὸ στόμα, ἀλλὰ καὶ τὸ παχύρρευστο δάκρυ ποὺ ἔπηξε καὶ στέγνωσε, ὅπως ἡ μαστίχα, καὶ τὰ ὅμοια· καὶ τέταρτο σημαίνει τὸν ὄβολο ποὺ συνήθως ἔδιναν στοὺς μάντες ὡς ἀμοιβή. Ἐπίσης τὸ ἐπίρρημα “ὁμόσε” σημαίνει ἐξ ἀντιθέτου, ἀλλὰ οἱ ἀρχαῖοι φαίνεται νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ στὴ θέση τοῦ σχεδὸν καὶ τοῦ πλησίον. Ἀλλὰ καὶ τὸ “νῦν δὴ” δὲ φανερώνει μόνο αὐτὸ ποὺ εἶναι ἤδη παρόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ ἔγινε λίγο πρωτύτερα. Ἐπίσης καὶ τὸ “κομψὸ” χωρίζεται σὲ πολλὰ σημασίες· δηλώνει καὶ τὸ προφανές καὶ τὸ τεχνικό.

Καὶ αὐτὸ τὸ πολυλεγόμενον “ἦ δ’ ὅς” καὶ “ἦν δ’ ἐγὼ”, ἡ χαρακτηριστικὴ δόξα τοῦ Πάτωνα. Γιατὶ βέβαια τὸ “ἦ δ’ ὅς” σημαίνει γενικὰ τὸ “αὐτὸς εἶπε”, ἀλλὰ καὶ μόνο “εἶπε”, ἐνῶ ὁ σύνδεσμος καὶ τὸ ἄρθρο ἔχουν ἐδῶ τὴ θέση στοιχείων περιπτώων. Ἡ δὲν ὑποδηλώνουν οὔτε σύνδεσμο οὔτε ἄρθρο, ἀλλὰ εἶναι μέρος ὅλης τῆς λέξης, ὅταν ἡ λέξη δὲν μπορεῖ νὰ φανερώνει οὔτε γένος οὔτε ἀριθμὸ. Γι’ αὐτὸ βλέπομε ἡ διατύπωση, “ἦ δ’ ὅς” νὰ πηγαίνει ὄχι μόνο στὸ θηλυκὸ, λόγου χάρις, “εἶπε αὐτή”, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ νὰ πηγαίνει στὸ πληθὸς· σημαίνει δηλαδὴ καὶ τὸ “εἶπαν”. Ἄν δηλώνει καὶ τὸ “ὦ φίλος”, ὁ Κριτόβουλος δὲν εἶναι ἀξιόπιστος. Τόσα λοιπὸν εἶναι τὰ παραδηλώματα τοῦ «ἦ δ’ ὅς». Τὸ “ἦν δ’ ἐγὼ” πάλι, ὃν καὶ βέβαια ἡ διατύπωσή του εἶναι ἴδια, χωρίζεται σὲ τρεῖς σημασίες· “εἶπα ἐγὼ”, καὶ ἀπλῶς “εἶπα”, ποὺ λέγεται ὅμοια γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ. Ἀλλὰ καὶ τὸ “θράπτειν” σημαίνει ταραζῶ καὶ ἐνοχλῶ, σημαίνει ὅμως καὶ κεντῶ καὶ κινῶ, ἀλλὰ καὶ παρακαλῶ καὶ σέβομαι. Καὶ βέβαια καὶ τὸ “τευτάζειν” θὰ βρεῖς νὰ ἐκφέρεται κατὰ διάφορες ἔννοιες. Γιατὶ καὶ στὴ θέση τοῦ πραγματεύομαι χρησιμοποιεῖται καὶ ἀντὶ τοῦ μηχανεύομαι, ἐκστρατεύω, περνῶ τὸν καιρὸ μου, καὶ κάποτε καὶ φροντίζω, πράττω καὶ ἐνεργῶ κάτι ὀλοπρόθυμα, ἀλλὰ καὶ ἀσχολοῦμαι μὲ πολὺ ζῆλο καὶ παραθέτω δεῖπνο.

“Ορα δὲ καὶ τὰ συνήθη ταῦτα οὐχὶ μίαν ἐθέλοντα σημασίαν περιπτύσσειν αὐτίκα δὴ τὸ “ἐπιεικῶς” καὶ “ἐπὶ κόρῃς”· τὸ μὲν εἰς τε τὸ ἱκανῶς καὶ μετρίως, καὶ εἰς τὸ ἀστείως ἐπιμερίζεται, τὸ δὲ “ἐπὶ κόρῃς” τὸ κατὰ κεφαλῆς τύπτεσθαι σημαίνει, καὶ μὴν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν σια-
5 γόνων. Οὐδὲ τὸ “ἐπισκηπτόμενος” δὲ εἰς ἓν περιγράφεται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐναπερειδόμενον δηλοῖ καὶ τὸν ἐνδεικνύμενον καὶ τὸν ἐπὶ τελευτῆς ἐντελλόμενον καὶ πρὸς τούτοις τὸ ἐναντιούμενον. Ὡσαύτως δὲ τῶν πολυσήμων ἐστὶ καὶ τὸ δυσωπειῖσθαι· ὑφοραῖσθαι γὰρ ἀπαγγέλλει, καὶ τὸ φοβεῖσθαι μεθ’ ὑπονοίας, καὶ τὸ σκυθρωπάζειν ἔνιοι δὲ τῶν τὴν ἑλλη-
10 νικὴν γλῶσσαν ἐξακριβοῦντων, εἰ καὶ μὴ τῶν ἀττικῶν ἢ κομψεία, καὶ ἀντὶ τοῦ αἰδεῖσθαι τὴν φωνὴν παραλαμβάνουσι· ἢ μέντοι συνήθεια ἐπὶ τοῦ ἰκετεύειν καὶ παρακαλεῖν κέχρηται. Καὶ τὸ “δεῦρο” δὲ μετὰ τοῦ σημαίνει τὸ “ἄγε”, καὶ τὸ “ἐνταῦθα”, οὐδὲ τὸ “ἐλθέ” ἀποστρέφεται.

Σκόπει δὲ καὶ τὸ “γενναῖον”, ὅπως τὸν τε συγγενῆ δηλοῖ καὶ τὸν
15 ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐγενῆ καὶ τῶν ἀνδρεῖον, οὐκ ἔλαττον. Ἴδιοις δ’ ἂν καὶ τὸ “ἄτοπον”, οὐ μόνον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ μοχθηροῦ κατηγορούμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ μὴ τόπον ἔχοντος ἄτοπον γὰρ κἀκεῖνο λέγουσιν ὡσπερ καὶ τὸ ἀνυπινόητον, οἷον ὃ μὴ ἔστι τοπάσαι· ἀλλ’ ἔτι περιέχει καὶ τὸ ξένον καὶ παράδοξον καὶ θαυμάσιον καὶ γε καὶ τὸ
20 παράλογον. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ “ἀρνύμενος” πρὸς τε τὸ καταλλαπτόμενος ἀποδίδεται, καὶ τὸ περιποιούμενος περιλαμβάνοιτο δ’ ἂν ὑπὸ τῆς αὐτῆς φωνῆς καὶ ὁ φυλάττων. Οὐδὲ τὸ “ἀεὶ” δὲ περιπτύσσεται τὸ ἀμέριστον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐναντίας ἀποσχίζεται μερίδας· σημαίνει μὲν γὰρ τὸ διὰ παντός, ὃ καὶ πάντες ἴσασι, σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἀντικείμε-
25 νον, οἷον τὸ “ἕως τινός”, καὶ “μέχρι τινός”. Καὶ αὐτὸ δέ γε τὸ “ἕως”, ποτὲ μὲν ὠρισμένον χρόνον περιγράφει, ποτὲ δὲ τὴν περιγραφὴν ἀπαρνούμενον, ἕα τὸν χρόνον πρὸς τὸ ἀόριστον παρατείνεισθαι. Καὶ μὴν καὶ τὸ “ἀντικρυσ” ἀποφύεται τό τε διαμπερές καὶ εὐθύ καὶ ἐπ’ εὐθείας, καὶ τὸ ἰσχυρῶς καὶ σοφῶς καὶ τὸ ἰθύς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλῶς καὶ
30 ἀκριβῶς. Εἰ δὲ τὸ τελευταῖον ἀποβάλλει σύμφωνον, τῆς ἀρχῆς τὸν τόνον τοῦ τέλους ἀναλαμβάνοντος, καὶ τὸ κατέναντι, καὶ ἐξεναντίας ἀναβλαστάνει.

Οὐχ ὁραῖς δὲ καὶ τὸ ἄρα; οὐ λέγω δὲ ὁ τόνον τε διατέμνει καὶ εἰς δύο μέρη περιόστησιν, ἀλλ’ ὁ κατὰ τὴν αὐτὴν προσφῶδιαν ῥυθμίζεται,
35 καὶ πρὸς τὸ διαπορούμενον διαστέλλεται· σημαίνει μὲν σύνδεσμον

1. Κυρίως αὐτὸς ποὺ προσπαθεῖ νὰ διασώσῃ· «ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων», Ὀδύσ. Α, 5

Πρόσεχε κι αὐτὰ τὰ συνηθισμένα πού δέ θέλουν νά περιέχουν μιὰ μόνο σημασία. Γιὰ παράδειγμα τὸ “ἐπεικῶς” καὶ τὸ “ἐπὶ κόρρης”· τὸ πρῶτο χωρίζεται στὶς ἔννοιες ἀρεκτά, μέτρια καὶ κομπιά, ἐνῶ τὸ “ἐπὶ κόρρης” σημαίνει τὸ χτύπημα στὸ κεφάλι, ἀλλὰ καὶ στὰ μάγουλα. Οὔτε ἡ λέξη “ἐπισκηπτόμενον” περιορίζεται σὲ μιὰ ἔννοια, ἀλλὰ δηλώνει καὶ τὸ στηριζόμενο καὶ τὸν ἐνδεδειγμένο κι αὐτὸν πού διατυπώνει τὶς τελευταῖες θελήσεις του πρὸ τοῦ θανάτου του, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ κι αὐτὸ πού ἀντιτίθεται. Ἐπίσης ἀπὸ τὰ πολυσήμαντα εἶναι καὶ τὸ “δυσωπεῖσθαι”· γιατί δηλώνει καὶ τὸ σέβομαι καὶ τὸ φοβοῦμαι μὲ ὑποψία, καὶ εἶμαι σκυθρωπός. Μερικοὶ μάλιστα πού κατέχουν ἀκριδῶς τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἂν καὶ τοὺς λείπει ἡ κομπιότητα τῶν ἀπτικῶν, χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη καὶ στὴ θέση τοῦ ντρέπομαι· ἡ κοινὴ συνήθεια ὅμως τὴ χρησιμοποιοῦν στὴν ἔννοια τοῦ ἱκετεύω καὶ παρακαλῶ. Καὶ τὸ “δεῦρο” ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σημασία τοῦ πηγαινε καὶ τοῦ ἐδῶ, δὲν ἀποστρέφεται καὶ τὸ ἔλα. Πρόσεχε ἐπίσης καὶ τὴ λέξη “γενναῖος” πῶς δηλώνει τὸν συγγενὴ καὶ τὸν ἀγαθό, ἀλλὰ βέβαια ὄχι λιγότερο καὶ τὸν εὐγενὴ καὶ τὸν ἀνδρεῖο. Θὰ δεῖς καὶ τὴ λέξη “ἀτοπον” νὰ μὴν ἀποδίδει μόνο τὸ κακὸ καὶ τὸ μοχθηρό, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πού δὲν ἔχει τόπο· γιατί κι αὐτὸ ἀτοπο τὸ λένε. Ὅπως βέβαια καὶ τὸ “ἀνυπονόητο”, αὐτὸ δηλαδή πού δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ὑποθέσουμε, περιέχει ἐπὶ πλέον καὶ τὸ ξένο καὶ τὸ παράδοξο καὶ τὸ θαυμάσιο, καὶ βέβαια καὶ τὸ παράλογο. Μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ τὸ “ἀρνύμενο” ἀποδίδεται μὲ τὸ ἀνταλλασσόμενο καὶ τὸ ἰδιοποιούμενο· ἡ ἴδια λέξη ἔχει καὶ τὴ σημασία αὐτὸς πού φυλάει¹. Οὔτε τὸ “ἄει” ὅμως περιορίζεται σὲ μιὰ ἔννοια, ἀλλὰ διασπᾶται καὶ σὲ ἀντίθετες σημασιολογικὲς μερίδες. Σημαίνει βέβαια τὸ γιὰ πάντα, πού ὅλοι γνωρίζουν, σημαίνει ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετο, δηλαδή “ἕως ἓνα διάστημα” καὶ “ὡς αὐτό”. Ἀκόμα κι αὐτὸ τὸ “ἕως” ἄλλοτε προσδιορίζει ἓνα ὀρισμένο χρόνο, κι ἄλλοτε ἀρνεῖται τὸν προσδιορισμὸ καὶ ἀφήνει τὸ χρόνο νὰ παρατείνεται ἀορίστως. Καὶ τὸ “ἀντικρυς” ἐπίσης σημαίνει καὶ ἀπ’ ἀκροῦ εἰς ἄκρον, καὶ τὸ εὐθὺ καὶ σ’ εὐθεία γραμμὴ καὶ ἰσχυρὰ καὶ σοφὰ καὶ ἴσια, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς καὶ ἀκριδῶς. Κι ἂν ἀποβάλλει τὸ τελευταῖο σύμφωνο καὶ δεχτεῖ ἡ λήγουσα τὸν τόνο τῆς προπαραλήγουσας, τότε δηλώνεται μ’ αὐτὸ ἡ ἔννοια τοῦ ἀπέναντι καὶ τοῦ ἀπεναντίας.

Ἄλλὰ δὲν βλέπεις καὶ τὸ “ἄρα”; Δὲ λέγω αὐτὸ πού διαχωρίζει τὸν τόνο καὶ δημιουργεῖ δύο μέρη, ἀλλ’ αὐτὸ πού ρυθμίζεται κατὰ τὴν ἴδια προφορὰ καὶ διαστέλλεται πρὸς αὐτὸ πού ἀποροῦμε, πού σημαίνει τὸν

τὸν συλλογιστικόν, σημαίνει δὲ καὶ τὸν δὴ τόνον παραπληρωματι-
 κόν, παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ “ὡς ἔοικε” καὶ “ὡς φαίνεται”.
 Ἐπισκόπει δὲ καὶ τὸ “ἀτεχνῶς” περισπῶμενον, ὅσαις διανοίαις
 ὑποτέμνεται· τῇ τε γὰρ σημασίᾳ τοῦ ἀληθῶς καὶ τῇ τοῦ ἀπλῶς καὶ
 5 τελείως καὶ ἀδόλως, καὶ μὴν καὶ τῇ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ καθάπαξ προέρ-
 χεται πληθυνόμενον. Εὐροῖς δ’ ἂν καὶ τὸ “ἄττα” διαφόρως προαγό-
 μενον νῦν μὲν γὰρ τὸ “ἄτινα”, νῦν δὲ τὸ “τινά”, ἄλλοτε δὲ τὸ “ἂ ἄν”,
 καὶ ἄλλοτε τὸ “ποτέ” σημαίνειν ἐθέλοι, καὶ εἰς τοσαῦτα καταμερίζε-
 σθαι. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ “σοφός” τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον,
 10 σημαίνει μὲν τὸν μετεσχηκότα σοφίας τινός, ἰδίως δὲ καὶ τὸν λογι-
 καῖς τέχναις προσανακειόμενον, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν συνέσει τῶν ἄλλων
 προέχοντα, ἐφ’ οἷς καὶ ὄν ἀρεταὶ κοσμεῖν ἴσασιν, ἀλλά γε δὴ καὶ τὸν
 ἐπιτήδειον, καὶ πρὸς ὃ τι ἂν ὀρμήσῃ, θεωρούμενον ἔτοιμον, ἐξ οὗ καὶ
 φασι, Σοφός ἦν τοῦ κακοποιῆσαι, καὶ σοφός ἀρετὴν μετελθεῖν.
 15 Συνταγείη δ’ ἂν οὐκ ἀπεικότως τούτοις καὶ τὸ “θεσπέσιον”· καὶ γὰρ
 καὶ τοῦτο σημαίνει μὲν τὸ θεῖον, σημαίνει δὲ καὶ τὸ πρᾶον, ἀλλὰ καὶ
 τὸ θαυμάσιον καὶ τὸ πολὺ. Καὶ τὸ “κομιδῆ” δὲ εἰς τε τὸ λίαν διαιρεῖ-
 ται καὶ εἰς τὸ παντελῶς καὶ εἰλικρινῶς τε καὶ δὴ καὶ τελείως. Ἀλλὰ
 καὶ τὸ “τέως” διαφόρους διανοίας περιέχει· καὶ γὰρ τάττεται μὲν
 20 καὶ ἐπὶ τοῦ “τέως”, τάττεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ “πρίν”, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ
 “ἕως τινός”, δηλοῖ δὲ καὶ τὸ “ἐπὶ τοσοῦτον”. Καὶ ὁ “ἀλάστωρ” δὲ
 σημαίνει μὲν ἀπλῶς τὸν κακοῦργον, σημαίνει δὲ καὶ τὸν αὐτοχειρία
 φόνον εἰργασμένον, ἀλλά γε δὴ καὶ τὸν ἐπεξιόντα τούτους ὡς τὰ ἄ-
 λαστα ἐπισκοποῦντος καὶ τοὺς εἰργασμένους εἰσπράττοντα δίκας
 25 ἔνθεν παρ’ αὐτοῖς καὶ ὁ Ζεὺς ἀλάστωρ.

Εὐροῖς δ’ ἂν καὶ τὸ “πῦον” εἰς πέντε διαιρούμενον σημαινόμενα·
 εἰς τε τὰς πρὸ τοῦ γάλακτος ῥανίδας τῶν θηλαῶν ἀποθλιβομένας, καὶ
 εἰς αὐτὸ τὸ γάλα, καὶ μὴν καὶ εἰς τὸ μεταβεβληκὸς αἷμα, καὶ δὴ καὶ εἰς
 τὸ γαλακτώδες ὑγρόν, ὅπερ καὶ ὀρρόν καλοῦσι· τινὲς δὲ “πῦον” κα-
 30 λούσι καὶ τὸ νέον τῶ χθεσινῶ συνεψηθὲν γάλα. Οἶδε δὲ καὶ τὸ “εἶεν”
 διάφορα σημαίνειν· καὶ γὰρ παραλαμβάνεται μὲν ὡς ἀρχὴ λόγου,
 παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ κατανεύσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως οἱ δὲ
 συλλαμβάνοντες ἄμφω τὰ εἰρημένα, συγκατάθεσίν τε δηλοῦν αὐτὸ
 βούλονται τῶν ἐν τῷ λόγῳ προειρημένων καὶ ἀρχὴν τῶν μελλόντων εἰ-
 35 ρῆσθαι· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ “ἄγε δὴ” τῇ φωνῇ κέχρηται τοῖς δὲ παρα-
 λαμβάνεται καὶ κατὰ τοῦ “ἐπαῖω” καὶ “συνήμι”. Καὶ πολύστιχον ἂν

συλλογιστικὸ σύνδεσμο, σημαίνει ὅμως καὶ τὸν παραπληρωματικὸ τόνο· χρησιμοποιεῖται ἐπίσης καὶ ἀντὶ τοῦ ὅπως ἀρμόζει καὶ ὡς φαίνεται. Ἐξέτασε ἐπίσης καὶ τὸ περισπώμενο «ἀτεχνῶς» σὲ πόσες ὑποέννοιες χωρίζεται· πολλαπλασιάζεται στὶς σημασίες τοῦ ἀληθινὰ καὶ τοῦ ἀπλῶς καὶ τέλεια καὶ ἄδολα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔντονα καὶ γιὰ μιὰ. Θὰ βρεῖς καὶ τὸ “ἄπτα”, νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ διάφορους τρόπους· ἄλλοτε σημαίνει τὰ ὁποῖα, ἄλλοτε μερικὰ, καὶ ἄλλοτε θέλει νὰ σημαίνει τὸ κάποτε, καὶ νὰ διασπᾶται σὲ τόσες σημασίες. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπαμε καὶ ἡ λέξις “σοφός”, ἡ τόσο πολὺ συνηθισμένη, σημαίνει αὐτὸν ποὺ διαθέτει κάποια σοφία, καὶ ἰδίως αὐτὸν ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὶς λογικὲς τέχνες· ἔπειτα καὶ αὐτὸν ποὺ ὑπερέχει ἀπὸ τοὺς ἄλλους στὴ σύνεση, καὶ αὐτὸν ποὺ κοσμεῖται ἀπὸ ἀρετές, ἀλλὰ καὶ τὸν κατάλληλο καὶ τὸν θεωρούμενο προετοιμασμένο γιὰ ὅ,τι ἐπιχειρήσει νὰ κάνει. Γι’ αὐτὸ καὶ λένε, Ἦταν σοφὸς νὰ κάνει τὸ κακό, καὶ σοφὸς ν’ ἀσκήσει τὴν ἀρετὴ. Θὰ προστεθεῖ σ’ αὐτὰ ὄχι ἀταίριαστα καὶ τὸ “θεσπέσιο”. Γιατὶ τὸ θεῖο ἔχει καὶ αὐτὴ τὴ σημασία καὶ σημαίνει ἀκόμα καὶ τὸ πρᾶο, ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμάσιο καὶ τὸ πολὺ. Ἐπίσης καὶ τὸ “κομιδῆ” διαιρεῖται στὸ πάρα πολὺ καὶ ὀλότελα, καὶ βέβαια καὶ στὸ εἰλικρινὰ καὶ τελείως. Ἀλλὰ καὶ τὸ “τέως” περιέχει διαφορὰς ἔννοιες· χρησιμοποιεῖται δηλαδὴ καὶ ἀντὶ τοῦ πρὸ ὀλίγου καὶ ἀντὶ τοῦ πρὶν, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ ὡς ἓνα σημεῖο, καὶ ἀκόμα δηλώνει καὶ τὸ τόσο πολὺ. Καὶ ὁ ἀλάστωρ δὲ σημαίνει ἀπλῶς τὸν κακούργο, ἀλλὰ σημαίνει καὶ αὐτὸν ποὺ κάνει ἓνα φόνο μὲ τὰ ἴδια τοῦ τὰ χέρια, ἀλλὰ βέβαια καὶ αὐτὸν ποὺ καταδιώκει τοὺς κακούργους ἐπειδὴ ἐποπτεύει τὰ κακούργηματα καὶ τιμωρεῖ τοὺς κακούργους. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο γιὰ ἐκείνους καὶ ὁ Δίας εἶναι ἀλάστωρ.

Ἀκόμα θὰ βρεῖς καὶ τὸ “πῦο” νὰ διαιρεῖται σὲ πέντε σημασίες· στὶς σταγόνες ποὺ θγαίνουν ἀπὸ τὶς θηλὲς πρὶν ἀπὸ τὸ γάλα, στὸ ἴδιο τὸ γάλα, καθὼς καὶ στὸ ἀλλαγμένο αἷμα καὶ μάλιστα στὸ γαλακτῶδες ὑγρὸ, ποὺ τὸ ἀποκαλοῦν καὶ ὄρρο. Μερικοὶ μάλιστα “πῦο” ὀνομάζουν καὶ τὸ νέο γάλα, ποὺ ζυμώθηκε μὲ τὸ χθεσινό. Καὶ τὸ “εἶεν” γνωρίζει διάφορα σημασιόματα. Χρησιμοποιεῖται σὰν ἀρχὴ ὁμιλίας, ἀλλὰ καὶ στὴν περιπτώσιν συναίνεσης καὶ συγκατάθεσης. “Ὅποιοι παίρνουν μαζὶ καὶ τὰ δύο εἰπωμένα θέλουν νὰ δηλώνει συγκατάθεσις γιὰ ὅσα εἰπώθηκαν πρὸ μπροστὰ καὶ ἀρχὴ γιὰ ὅσα πρόκεινται νὰ λεχθῶν. Ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν τὴ λέξις καὶ στὴ θέσιν τοῦ “ἐμπρὸς λοιπόν”, καὶ ἄλλοι τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν ἀκούω καὶ καταλαβαίνω. Καὶ πολυσέλιδο βιβλίον ἂν

τις ἀπαρτίση δίβλον, οὐκ ἐάν ποθεν τὰς πολυσήμους φωνὰς ἀπάσας περιλαβεῖν ἐθελήσοι (ἐργῶδές τε γὰρ τοῦτο καὶ πλησίον τῶν ἀνεφί-
κτων), ἀλλ' ἐάν εἰς ἓν συναγαγεῖν βουληθεῖη τὰς ἐπὶ πλεόν τῶν ἄλ-
λων συνήθεις, καὶ τοῖς λόγοις μᾶλλον ἐπιπολαζούσας· οἷα δὴ καὶ ἡ-
5 μῖν ἐπράχθη τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα, παραλ-
λάττουσι, νυνὶ δὲ καὶ ὅσαι εἴρηνται, τὴν χρεῖαν ἀντάρκη παρέχονται
καὶ οὐδὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἂν ὁ περὶ αὐτῶν προῆλθε λόγος (φίλον γὰρ
αἰεὶ μοι διευλαβεῖσθαι τὸ ἀπειρόκαλον), εἰ μὴ πολλάκις περὶ ἐνίας
τῶν διευκρινηθέντων λέξεων πολλοὺς οἶδα συζητοῦντας καὶ σπου-
10 δὴν εἰς μάθησιν συνεισάγοντας

β. Ἀλλὰ γὰρ τοσαύτης ἀφθονίας εὐρισκομένης τῶν πολυσήμων
ἐν τοῖς τῶν ἀρχαίων συντάγμασιν, ὧν ὁ θίος εἴτερ τι ἄλλο λογάδων
λέξεων ἢ σοφία, τί κωλύει καὶ ταῖς ἡμετέραις ἱερολογίαις, αἷς τῶν
σωτηρίων ἔργων σκοπὸς ἢ διδασκαλία καὶ ἢ παραίνεσις, διαφόρων
15 ὑποκειμένων σήμαντρα παραλαμβάνειν ὀνόματα; Διὸ καὶ τὸ “ἀπεκρί-
θη”, ὅπερ σε πολλάκις εἰς ἀμφιβολίαν ἔφησ ἔμβαλεῖν, ἵνα νῦν ἐάσω τὸ
διεχωρίσθη, καὶ ὁ μάλιστα παῖδες ἰατρῶν ἴσασι τὸ “διεφορήθη” τε καὶ
“ἐξεκρίθη” καὶ “ἐξεχύθη”, καὶ εἰς τοῦτο κατέληξεν, ἀλλ' ἐφ' ὧν γε
συνήθης ἐστὶ τῶν θεοσόφων ἢ χρῆσις λογίων, σημαίνει μὲν τὸ “ἀπε-
20 κρίθη”, καὶ ἦν οὐδεὶς ἀγνοεῖ διάνοιαν, ἥτις καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν
ἀποδίδεται· πολλάκις δὲ καὶ παραπληρώματος ἐπέχει τάξιν, ἄλλοτε δὲ
καὶ ἀρχὴν ἀναπληροῦ λόγου· ναὶ δὴ καὶ τὸ διαδέξασθαι τὸν προρρη-
θέντα λόγον ὑποβάλλεται· καὶ μὴν καὶ τὸ “ἰκέτευσε” καὶ “ἐδέησε”
εὗροις δ' ἂν σημαῖνον, καὶ τὸ “ἠρώτησεν”. Μαρτύρια δὲ τοῦ μὲν παρὰ
25 πᾶσιν ἐγνωσμένου πολλά τέ ἐστι καὶ λαβεῖν πρόχειρον, οἷον· «ἀποκρι-
θεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος».
Καὶ γὰρ πρὸς τὴν Δεσποτικὴν ἐρώτησιν τὴν προλαβοῦσαν, «ὕμεις δὲ
τίνα με λέγετε εἶναι;», τὴν αὐτοῦ γνώμην ὁ κορυφαῖος καὶ τῶν συμμα-
θητῶν ἀποδίδωσι· Καὶ ἐν τῷ, «ἀπεκρίθη δὲ λέγων αὐτοῖς· Ὁ ἔχων δύο
30 χιτῶνας, μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι», ἢ αὐτὴ καθορᾶται γνώμη· τοῖς γὰρ
ἐρωτήσασιν ὄχλοις ὅθεν καρπώσονται τὴν σωτηρίαν ὑποδείκνυσιν.
Ὡς περ καὶ τό, «ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν
ὔδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἔστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε». Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν
καὶ τοῦτο χρεῖαν ἀναφέρεται καὶ μυρία ἄλλα· Τὸ δέ, «ἐν ἐκείνῳ τῷ
35 καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ Κύριε

2. Ματθ. 16, 16.

3. Ματθ. 16, 15.

4. Λουκᾶ 3, 11.

5. Ἰω. 1, 26.

συνθέσει κανείς, μὲ σκοπὸ νὰ περιλάβει σ' αὐτὸ ὄχι βέβαια ὅλες τὶς λέξεις μὲ τὶς πολλὲς σημασίες (γιατὶ αὐτὸ ἀπαιτεῖ πολὺ μόχθο κι εἶναι σχεδὸν ἀπὸ τὰ ἀδύνατα), ἀλλὰ ἂν θελήσει νὰ συγκεντρώσει σὲ ἓνα τὶς πιὸ συνηθισμένες ἀπὸ τὶς ἄλλες λέξεις ποὺ βρίσκονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ λόγου μας, ὅπως ἔκανα καὶ ἐγὼ ὅταν ἄφηνα τὴν παιδικὴ ἡλικία, ὅπως κι ὁ ἴδιος γνωρίζεις, ἀλλὰ καὶ ὅσες ἀναφέρθηκαν τώρα φτάνουν γι' αὐτὰ ποὺ μᾶς χρειάζονται. Καὶ δὲ θὰ ἔπαιρνε τόσο μάκρος ὁ λόγος μας γι' αὐτὲς (γιατὶ μ' ἀρέσει πάντοτε νὰ προφυλάγομαι ἀπὸ τὶς ἀπειροκαλίες), ἂν δὲν γνώριζα ὅτι πολλοὶ πολλὰς φορὲς συζητοῦν καὶ ἐκδηλώνουν προθυμία γιὰ μάθηση γιὰ μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ διευκρινήσαμε .

2. Ἄλλ' ἀφοῦ ἔχομε τόση ἀφθονία λέξεων μὲ πολλὰς σημασίες στὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἦταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἢ σοφία τῶν λογίων λέξεων, τί ἐμποδίζει καὶ οἱ δικές μας ἱερὲς Γραφές, ποὺ σκοπὸ τους ἔχουν τὴ διδασκαλία καὶ τὴν παραινέση, νὰ περιέχουν ὄνόματα μὲ πολλὰς σημασίες; Γι' αὐτὸ καὶ ἀνέφερα τὸ “ἀποκρίθηκε”, τὸ ὁποῖο πολλὰς φορὲς σὲ ἔκανε ν' ἀμφιβάλλεις, γιὰ ν' ἀφήσω τώρα τὸ “διαχωρίσθηκε”, κι αὐτὰ ποὺ κυρίως γνωρίζουν οἱ γιατροί, τὰ διεφορήθη καὶ ἐξεκρίθη καὶ ἐξεχύθη καὶ ποὺ κατέληξαν σ' αὐτό. Ἄλλὰ σὲ ὅποια εἶναι συνηθισμένη ἡ χρῆση τῶν λόγων, ποὺ ἔχουν τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἔχει αὐτὴ τὴ σημασία τὸ “ἀπεκρίθηκε”, καὶ νόημα ποὺ κανένας δὲν ἀγνοεῖ, τὸ ὁποῖο καὶ ἀντιστοιχεῖ σὲ μὴ ἐρώτηση. Πολλὰς φορὲς ὅμως ἔχει καὶ θέση παραπληρώματος, καὶ ἄλλοτε πάλι ἀναπληρώνει καὶ τὴν ἀρχὴ ἑνὸς λόγου, ὅπως βέβαια καὶ ὑποβάλλει τὴ διαδοχὴ τοῦ προηγουμένου λόγου. Ἄλλὰ θὰ βρεῖς ὅτι σημαίνει καὶ τὸ ἰκέτευσε καὶ ἐδέησε καὶ ἐρώτησε. Ἀποδείξεις γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι γνωστὸ σὲ ὅλους ὑπάρχουν πολλὰς καὶ πρόχειρο παράδειγμα εἶναι τὸ «ἀποκρίθηκε ὁ Σίμων Πέτρος καὶ εἶπε· Σὺ εἶσαι ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ ζεῖ»². Γιατὶ στὴν ἐρώτηση τοῦ Κυρίου ποὺ εἶχε προσηγηθεῖ, «ἐσεῖς ποιὸς λέτε ὅτι εἶμαι;»³, ὁ κορυφαῖος διατυπώνει τὴ γνώμη τὴ δική του καὶ τῶν συμμαθητῶν του. Καὶ στὸ λόγο, «Ἀποκρίθηκε σ' αὐτούς καὶ εἶπε· ὁποῖος ἔχει δύο χιτῶνες, ὡς δώσει καὶ σ' αὐτὸν ποὺ δὲν ἔχει»⁴, διαπιστώνεται ἡ ἴδια γνώμη. Δείχνει δηλαδὴ στὰ πλήθη ποὺ τὸν ρώτησαν ἀπὸ ποῦ θὰ πετύχουν τὴ σωτηρία. Τὸ ἴδιο καὶ τό, «ἀποκρίθηκε σ' αὐτούς ὁ Ἰωάννης καὶ τοὺς εἶπε· Ἐγὼ βαπτίζω μὲ τὸ νερό· ἀνάμεσά σας ὅμως στέκεται αὐτὸς ποὺ δὲν τὸν γνωρίζετε»⁵. Στὴν ἴδια χρῆση ἀναφέρεται κι αὐτὸς ὁ λόγος καὶ ἀπειροὶ ἄλλοι. Ἡ ἄλλη πάλι φράση· «τότε ὁ Ἰησοῦς ἀποκρίθηκε καὶ εἶπε· Ἐξομο-

τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς», δῆλον ὅτι τῆς μὲν προειρημένης ἐννοίας διέστηκεν, ἀρχῆς δὲ χώραν ἐπέχει· οὔτε γὰρ ἐρώτησις προηγήσατο, ἀλλ' οὐδέ τινα λέγοντα διεδέξατο, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, ἀρχὴν ἐμβαλὼν τῷ λόγῳ, τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πατρὶ προσηνέγκατο. Ὡσαύ-
 5 τως καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, ὅτι τῷ Σαβ-
 θάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς»· ναὶ δὴ καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιε-
 ρεὺς εἶπεν αὐτῷ, ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, εἴπερ ἡμῖν εἰ σὺ
 εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ». Ἀρχὴν δ' ἂν ἐπέχει λόγου καὶ τό
 «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ὅς εἰάν δέξηται ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνό-
 10 ματι, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὅς ἂν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν
 ἀποστείλαντά με».

γ'. Ἐν μέντοι γε τῷ, «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· Ὡ γύναι,
 μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις», εἰς οὐδέτερον μὲν
 ἀναφέρεται τῶν εἰρημένων, διαδοχὴν δὲ λόγου συνεισάγει. Τῆς γὰρ
 15 Χανανίτιδος ἐλεεινολογουμένης μὲν τὸ τῆς θυγατρὸς πάθος, τὴν θε-
 ραπειάν δὲ αἰτουμένης, καὶ πρὸς τὴν ἀποτρέπουσαν τὴν σπουδὴν
 αὐτῆς ὕβριν εὐγνωμονούσης καὶ λεγούσης, «ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ
 κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν», ἐπάγεται
 κατὰ διαδοχὴν ἐκεῖνον τὸν λόγον, «τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν
 20 αὐτῇ. Μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις»· δῆλον γὰρ ὅτι
 τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ δεήσεως λόγους δεξάμενος ὁ Ἰησοῦς,
 τὴν πίστιν αὐτῆς ἐμεγάλυνε καὶ τὴν θεραπείαν παρέσχετο. Εἰς τὴν
 αὐτὴν δὲ διάνοιαν ἀφορᾷ καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ·
 Μακάριος εἶ, Σίμων βᾶρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ
 25 σοι»· διαδεξάμενος γὰρ τῷ λόγῳ τὴν ἀνακηρύξασαν αὐτὸν ὁμολο-
 γίαν Χριστόν τε καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὑπολαβὼν ἐπιφέρει
 τὸν μακαρισμὸν. Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη συστοιχίας καὶ τό, «ἀπεκρίθη
 δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης λέγων· Διδάσκαλε, εἶδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματι
 σου ἐκβάλλοντα δαμόνια, ὅς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν», καὶ πολλὰ τοι-
 30 αὔτα. Ἡ δὲ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς θεοφανείας ἱστορία τὸν
 Μωσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν παράγουσα συλλαλοῦντας τῷ Δεσπότη, καθ'
 ἣν καὶ ὁ Πέτρος ἐδεῖτο γενέσθαι αὐτοῖς σκηναὶς τρεῖς, ἐν τῷ «ἀπο-
 κριθεὶς ὁ Πέτρος», τὴν ἰκεσίαν καὶ τὴν δέησιν σημαίνει· ὥσπερ πάλιν
 καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἐλ-

6. Ματθ. 11, 25. 7. Λουκᾶ 13, 14. 8. Ματθ. 26, 63. 9. Ματθ. 10, 40. 8.
 Μάρκ. 9, 37. Λουκᾶ 9, 48. 10. Ματθ. 15, 28. 11. Ματθ. 15, 22-27.

λογοῦμαι σέ σένα, Πατέρα, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς»⁶, εἶναι φανερό ὅτι διαφέρει ἀπὸ τὴν προηγούμενη καὶ ἔχει θέση ἀρχῆς. Γιατὶ οὔτε ἐρώτηση προηγήθηκε, οὔτε διαδέχθηκε τὴν ὁμιλία κάποιου, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς, βάζοντας ἀρχὴ στὸ λόγο του, ἀπηύθυνε τὴν εὐχαριστία του στὸν Πατέρα του. Ἐπίσης καὶ τό, «ἀποκρίθηκε ὁ ἀρχισυνάγωγος μὲ ἀγανάκτηση, ἐπειδὴ ὁ Ἰησοῦς θεράπευσε τὸ Σάββατο»⁷. Τὸ ἴδιο βέβαια εἶναι καὶ τό, «ἀποκρίθηκε ὁ ἀρχιερέας καὶ τοῦ εἶπε· Σὲ ἐξορκίζω στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ποῦ ζεῖ, πές μας ἂν εἶσαι ἐσὺ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»⁸. Ἀρχὴ λόγου θὰ μποροῦσε ν' ἀποτελέσει καὶ τό· «Ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπε· Ὅποιος σᾶς δεχθεῖ στὸ ὄνομά μου, δέχεται ἐμένα· κι ὅποιος δεχθεῖ ἐμένα, δὲ δέχεται ἐμένα στὴν πραγματικότητα, ἀλλ' Ἐκεῖνον ποῦ μ' ἔστειλε»⁹.

3. Μὲ τοὺς λόγους, «ὁ Ἰησοῦς ἀποκρίθηκε καὶ τῆς εἶπε· Γυναίκα, εἶναι μεγάλη ἢ πίστη σου, ἃς γίνεῖ ὅπως θέλεις»¹⁰, δὲν ἀναφέρεται σὲ καμμιά ἀπὸ τὶς δύο περιπτώσεις ποῦ εἶπαμε καὶ εἰσάγει διαδοχῆς καὶ συνέχιση τοῦ λόγου. Γιατί, ἐνῶ ἡ Χαναναία διατραγαγωδεῖ τὴν ἀσθένεια τῆς κόρης της ζητώντας τὴν θεραπεία της καὶ μὲ ὑπομονὴ δέχεται τὴν προσβολὴ ποῦ ἀποκρούει τὴν ἐνθερμη παράκλησή της καὶ λέει, «ναί, Κύριε, ἀλλὰ καὶ τὰ σκυλιὰ τρῶνε ἀπὸ τὸ τραπέζι τῶν κυρίων τους»¹¹, ἐκεῖνος προσθέτει κατὰ διαδοχὴ τὰ λόγια αὐτά· «τότε ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ τῆς εἶπε· Εἶναι μεγάλη ἢ πίστη σου· ἃς γίνεῖ ὅπως θελεῖς». Εἶναι δηλαδὴ φανερό, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ἀκούοντας τοὺς λόγους τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς παράκλησής της, ἐπαίνεσε τὴν πίστη της καὶ τῆς ἔδωσε τὴν θεραπεία. Ἴδιο νόημα ἔχει κι αὐτὸ· «τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ τοῦ εἶπε· Εἶσαι μακάριος, Σίμων, υἱὲ τοῦ Ἰωάνᾳ, γιατί αὐτὸ δὲ σοῦ τό ἀποκάλυψε ἄνθρωπος μὲ σάρκα καὶ αἷμα»¹². Συνεχίζοντας μὲ τὸ λόγο του τὴν ὁμολογία τοῦ Πέτρου, ποῦ τὸν ἀνακήρυττε Χριστὸ καὶ Υἱὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωντανοῦ, ἀπαντώντας διατυπώνει τὸ μακαρισμὸ του. Στὴν ἴδια γραμμὴ εἶναι κι αὐτὸ· «ἀποκρίθηκε σ' αὐτὸν ὁ Ἰωάννης λέγοντάς του· Διδάσκαλε, εἶδαμε κάποιον ποῦ ἔβγαζε δαιμόνια στὸ ὄνομά σου, ποῦ δὲν εἶναι μαζί μας»¹³, καὶ πολλὰ ὅμοια. Ἡ διήγηση πάλι τῆς θεοφάνειας κατὰ τὴν μεταμόρφωση ποῦ παρουσιάζει τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἠλία νὰ συνομιλοῦν μὲ τὸν Κύριο, ὅποτε καὶ ὁ Πέτρος πρότεινε νὰ στηθοῦν γι' αὐτοὺς τρεῖς σκηνὲς μὲ τό, «ἀποκρίθηκε ὁ Πέτρος»¹⁴, σημαίνει τὴν ἰκεσία καὶ τὴν δέηση. Ὅπως πάλι καὶ τὸ ἄλλο· «ἀποκρίθηκε ὁ Πέτρος καὶ εἶπε· Κύριε, ἂν εἶσαι

12. Ματθ. 16, 17.

13. Μάρκ. 9, 38.

14. Ματθ. 17, 2-4. Μάρκ. 9, 3-5.

θεῖν πρὸς σέ ἐπὶ τὰ ὕδατα»· καὶ γὰρ τῆς δειλιώσης γνώμης τοὺς μαθητὰς ἀπάγοντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ λέγοντος, «Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε», δραξάμενος ὁ Πέτρος ἀφορμῆς εἰς ἰκεσίαν αὐτὸν καθιστώσης, «Κύριε, εἰ σὺ εἶ», φησί, «κέλευσόν με πρὸς σέ ἔλθειν ἐπὶ τὰ
5 ὕδατα». Δῆλον γὰρ ὅτι τὸ “ἀποκριθεὶς” ἐνταῦθα ἰκεσίαν καὶ δέησιν σημαίνει, ὥσπερ καὶ ἐν οἷς τὰ λόγια φησι, «ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην»· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρεῖαν ἰκεσίας καὶ δεήσεως ἐμφαίνει. Τίσι δ’ ἂν οὐκ ἂν γένοιτο δῆλον ὡς τὸ “ἀπεκρίθη” ἔσθ’ ὅτε καὶ ἀντὶ τοῦ ἀπεδέξατο καὶ συγκατέθετο τίθεται;
10 Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐν τῷ νόμῳ δύο πρώτας ἐντολὰς ἀπηγγελοῦτος καὶ τοῦ γραμματέως συμφωνήσαντός τε καὶ τῆ τοῦ Δεσπότητος συγκαταθεμένου κρίσει, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς «καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ». Καὶ γὰρ εὐδῆλον ὡς τὴν ὁμολογίαν καὶ συγκα-
15 τάθεσιν τοῦ γραμματέως διὰ τοῦ ἀπεκρίθη τὰ λόγια παρεδήλωσε.

δ’. Παρέλκοντος δ’ ἂν εἶη δηλωτικόν, ὀπηνίκα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀσθενούσαν ἐπιθανάτιον τὴν θυγατέρα καταλιπών, τὸν Ἰησοῦν μὲν ἐδεῖτο σωτῆρα γενέσθαι παραγεγονότα τῆς παιδός, ἐν δὲ τούτῳ τῆς φήμης αὐτῷ τὸν θάνατον ἐπαγγελούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς «ὁ
20 δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε»· ἐμφανὲς γὰρ ὡς, εἰ καὶ μηδαμῶς παρεντεθείη τὸ ἀπεκρίθη, οὐδὲν ἔλαττον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λόγου τὴν αὐτὴν παρίστησι διάνοιαν. Τοιοῦτον δὲ καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε». Ὅτι μὲν τοι παρέλκον
25 ἔστιν ἐνταῦθα τὸ “ἀποκριθεὶς”, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος ἐκδιδάσκει μάλιστα· καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο διερχόμενος τὸ χωρίον, ὅπερ ὁ Ματθαῖος σὺν τῷ ἀπεκρίθη διηγήσατο, αὐτὸς οὐδὲν ὄλως τῆς φωνῆς δεηθείς, «ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ· Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ’ οὐκ ἐγώ». Οὕτω δὲ σαφῶς ἐπιδείκνυται παρέλκον καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν
30 Πιλάτον ἱστορίᾳ, ὅτε τὸν Ἰησοῦν ἐπεχείρει τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπολύειν μαιφονίας ἑκατέρου γὰρ τῶν δύο εὐαγγελιστῶν μετὰ τοῦ “ἀποκριθεὶς” τὴν τοῦ λόγου σύνταξιν προενεγκαμένον, ὁ θεόσοφος Λουκᾶς τὴν αὐτὴν ἀναγράφων προᾶξιν, οὐδ’ ὄλως χρησάμενος τῷ “ἀποκριθεὶς”, ἔδειξε τοὺς ἄλλους κατὰ τὸ παρέλκον χρησαμένους τῇ φωνῇ·

15. Ματθ. 14, 27-28.

16. Ματθ. 15, 15.

17. Μάρκ. 12, 29-34.

ἐσύ, πρόσταξέ με νὰ ρθῶ σ' ἐσένα βαδίζοντας πάνω στὰ νερά». Θέλοντας δηλαδή ὁ Ἰησοῦς νὰ ἀπαλλάξει τοὺς μαθητὲς τοὺς ἀπὸ τῆ δειλία καὶ λέγοντάς τους, «ἔχετε, θάρρος, ἐγὼ εἶμαι, μὴ φοβᾶσθε», παίρνοντας ἀφορμὴ ὁ Πέτρος γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν παρακλήσή του, λέει· «Κύριε, ἂν εἶσαι ἐσύ, πρόσταξέ με νὰ ρθῶ σ' ἐσένα βαδίζοντας πάνω στὰ νερά»¹⁵. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ «ἀποκρίθηκε» ἐδῶ σημαίνει ἰκεσία καὶ παρακλήση. Τὸ ἴδιο κι αὐτὸ πού λέει ἡ Γραφή· «ἀποκρίθηκε ὁ Πέτρος καὶ εἶπε· Ἐξηγησέ μας αὐτὴ τὴν παραβολή»¹⁶. Κι αὐτὸ φανερώνει χρῆση ἰκεσίας καὶ παρακλήσης. Σὲ ποιὸν λοιπὸν δὲ γίνεται φανερὸ, ὅτι τὸ «ἀποκρίθηκε» κάποτε χρησιμοποιεῖται καὶ στὴ θέση τοῦ δέχθηκε καὶ συγκατατέθηκε; Ὅταν δηλαδή ὁ Σωτήρας μας εἶπε τὶς δύο πρῶτες ἐντολὲς τοῦ νόμου καὶ ὁ γραμματέας συμφώνησε κι ἀποδέχθηκε τὴν κρίση τοῦ Κυρίου, ὁ εὐαγγελιστὴς προσθέτει· «καὶ ὁ Ἰησοῦς, βλέποντας ὅτι ἀποκρίθηκε συνετά, τοῦ εἶπε· Δὲν εἶσαι μακριὰ ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁷. Εἶναι φανερὸ δηλαδή, ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ ἔδειξαν μὲ τὸ «ἀποκρίθηκε» τὴ συμφωνία καὶ τὴ συγκατάθεση τοῦ γραμματέα.

4. Πλεονασμὸ πάλι δηλώνει (τὸ ἀποκρίθηκε), ὅταν ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀφήνοντας τὴ θυγατέρα του μὲ τὴ θανάσιμη ἀσθένειά της, παρακαλοῦσε τὸν Ἰησοῦ νὰ πάει καὶ νὰ σώσει τὴν κόρη. Στὸ μεταξὺ ὅταν ἦρθε ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου της, προσθέτει ὁ εὐαγγελιστὴς· «ὅταν ἄκουσε ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἀποκρίθηκε· Μὴ φοβᾶσαι, νὰ πιστεύεις μονάχα»¹⁸. Εἶναι φανερὸ δηλαδή, ὅτι καὶ χωρὶς νὰ παρεμβληθεῖ καθόλου τὸ «ἀποκρίθηκε», ὁ ὑπόλοιπος λόγος δίνει τὸ ἴδιο καλὰ τὸ νόημα. Ὅμοιο εἶναι κι αὐτὸ· «ἀποκρίθηκε ὁ Πέτρος καὶ τοῦ εἶπε· Κι ἂν ὅλοι χάσουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους σ' ἐσένα, ἐγὼ οὐδέποτε»¹⁹. Ὅτι ἐδῶ τὸ «ἀποκρίθηκε» πλεονάζει, τὸ διδάσκει ἄριστα καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος. Πράγματι, ἀναφέροντας τὸ ἴδιο τὸ χωρίο πού ὁ Ματθαῖος τὸ ἐκθέτει μὲ τὸ «ἀποκρίθηκε», αὐτὸς, χωρὶς νὰ χρειαστεῖ καθόλου τὴ λέξη, γράφει· «ὁ Πέτρος τότε τοῦ εἶπε· Κι ἂν ὅλοι χάσουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους σ' ἐσένα, ἐγὼ ὅμως οὐδέποτε»²⁰. Ἔτσι ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι εἶναι περιττὸ καὶ στὴ διήγηση σχετικὰ μὲ τὸν Πιλάτο, ὅταν προσπαθοῦσε νὰ σώσει τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τὰ δολοφονικὰ χέρια τῶν Ἰουδαίων. Ἐνῶ δηλαδή καθέννας ἀπὸ τοὺς δύο εὐαγγελιστὲς συγκροτεῖ τὸ λόγο του μὲ τὸ «ἀποκρίθηκε», ὁ θεόσοφος Λουκᾶς, περιγράφοντας τὴν ἴδια πράξη, χωρὶς νὰ χρησιμοποιήσῃ καθόλου τὸ «ἀποκρίθηκε», ἔδειξε ὅτι οἱ ἄλλοι εἶχαν χρησιμοποιήσει τὴ

18. Μάρκ. 5, 36. Λουκᾶ 8, 49-50.

19. Ματθ. 26, 33.

20. Μάρκ. 14, 29.

ἔφη γάρ· «πάλιν οὖν ὁ Πιλάτος προσεφώνησε θέλων ἀπολύσαι τὸν Ἰησοῦν». Καὶ πολλὰ ἂν εἶη τοιαῦτα. Ἡμῖν δὲ οὐ συλλέγειν ἐστὶ πλῆθος μαρτυριῶν σκοπός, ἀλλὰ παραδείγματι μόνον ἐνδείξασθαι, κἂν τῷ ἐνὶ περιγράφοιτο, τοῦ σημαινομένου κατάδηλον τὴν διάνοιαν.
 5 Ἐπεὶ καὶ τὸ ῥηθὲν μετὰ τὴν θεραπείαν τῆς συγκυπτούσης γυναικός, «ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν», εἴ τις περιέλοι τὸ “ἀποκριθεὶς”, τὸ ἄλλο μέρος τῆς φράσεως ἀκήρατον τὴν αὐτὴν ἀναπτύσσει διάνοιαν. Οὕτω μὲν, οἶμαι, σαφῶς ἐπιδέδεικται ἀρχῆς τε λόγον πολλάκις ἐπέχειν τὸ “ἀποκριθεὶς”, καὶ διαδοχὴν ἡγησαμένων
 10 ῥημάτων, καὶ παρέλκοντος τόπον ἔχειν καὶ ἰκεσίας ἀναπληροῦν χρεῖαν.

ε'. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὑπέρχεται, ἢ τοῦ κορυφαίου Πέτρου παρίστησιν ἐναργῶς φωνή· τὸ γὰρ κατὰ τὸν Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν πάθος ἀπαγγέλλων ὁ λόγος καὶ τῆς ψευδολογίας τὸν εἰσ-
 15 πραχθέντα θάνατον, συνῆψε μὲν, «καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν», ἐπάγει δέ· «καὶ ἀπεκρίθη αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι, εἰ τοσοῦτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε». Τί γὰρ ἂν ἕτερον οἰκειότερον εὔρεθείη ὑπὸ τοῦ “ἀπεκρίθη” νυνὶ δηλούμενον, ἢ τὸ ἠρώτησεν; Ὡσπερ καί, «ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί σημεῖον δει-
 20 κνύεις ὅτι ταῦτα ποιεῖς;»· ναὶ δὴ καὶ τό, «ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην;». Φανερόν γὰρ ἐπὶ τούτων, ὡς ἑκατέρω λέξις τὴν τοῦ ἠρώτησε δύναμιν ἔχει. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον τὸ “ἀπεκρίθη” σημαίνει, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε μὲν καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν προφορικῶν ῥημάτων ἐπιφέρεται, πρὸς δὲ τὴν ἐνδομυχοῦσαν τῶν ἀν-
 25 θρώπων διάνοιαν ἀπευθύνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ· «ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτόν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ· Οὗτος, εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνὴ ἣτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν». Ὅρα γάρ, μηδεμιᾶς ἐρωτήσεως προσηγησαμένης, μηδ' εἰς ἀρχὴν τοῦ ἐξῆς ἀναφερομένου λόγου, μηδ' ἄλλο τι τῶν προειρημένων τῆς φρά-
 30 σεως συνεισαγωγούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής· «καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν»· καὶ δι' ἐρωτήσεως προελθῶν, τό τε βλάσφημον τῶν διαλογισμῶν ἐπερράτισε, καὶ πρὸς τὸ θεοσεδὲς καὶ ἀδίστακτον, ὅσα γε τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπία, μετερ-
 ρύθμισεν. Οὐκ ἄδηλον γὰρ ὡς τό, «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς

λέξη ὡς πλεονασμό. Γιατί εἶπε· «Πάλι ὁ Παλάτος τοῦ ἀπηύθυνε τὸ λόγο, θέλοντας νὰ τὸν ἀφήσει ἐλεύθερο»²¹. Καὶ θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρει κανεὶς πολλὰ τέτοια. Ὁ δικός μας σκοπὸς ὅμως δὲν εἶναι νὰ συγκεντρώσομε ἓνα πλῆθος μαρτυριῶν, ἀλλὰ νὰ δείξομε μονάχα μὲ παράδειγμα, ἀναφέροντας ἔστω καὶ ἓνα μονάχα, ὀλοφάνερα τὸ νόημα. Γιατί καὶ στὸ λόγο πού εἶπε μετὰ τὴ θεραπεία τῆς συγκύπτουσας, «Ἀφοῦ ἀποκρίθηκε ὁ ἀρχισυνάγωγος μὲ ἀγανάκτηση»²², ἂν ἀφαιρέσει κανεὶς τὸ «ἀποκρίθηκε», ἢ ὑπόλοιπη φράση δίνει ἀκέραιο τὸ ἴδιο νόημα. Ἔτσι λοιπὸν νομίζω ἀποδείχθηκε, ὅτι τὸ «ἀποκρίθηκε» ἔχει πολλές φορές θέση ἀρχῆς καὶ συνέχιση λόγων πού προηγήθηκαν, καθὼς καὶ θέση πλεοναστική καὶ ἀναπληρώνει ἀνάγκη ἰκεσίας.

5. Ὅτι τὸ «ἀπεκρίθηκε» ἔχει θέση καὶ ἐρώτησης τὸ παριστάνει καθαρὰ ὁ λόγος τοῦ Πέτρου. Ἐκθέτοντας δηλαδὴ ὁ λόγος στὸ περιστατικὸ μὲ τὸν Ἀνανία καὶ τὴ Σάπφειρα καὶ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου πού ἔλαβαν γιὰ τὴν ψευδολογία τους, ἀφοῦ εἶπε, «καὶ ἡ γυναῖκα του, ἀγνοώντας τί εἶχε συμβεῖ, μπῆκε μέσα», προσθέτει· «καὶ ἀποκρίθηκε σ' αὐτὴν ὁ Πέτρος· Πές μου ἂν πουλήσατε τὸ χωράφι σ' αὐτὴ τὴν τιμὴ»²³. Τί ἄλλο λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ βρεθεῖ στὴν περίπτωσι αὐτὴ προσφορότερο γιὰ νὰ δηλώσει τὸ «ἀποκρίθηκε», παρὰ τὸ ἐρώτησε; Ὅπως κι αὐτό· «ἀποκρίθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ εἶπαν· Μὲ ποιὸ θαῦμα μπορεῖς νὰ μᾶς δείξεις ὅτι ἔχεις δικαίωμα νὰ τὰ κάνεις αὐτά;»²⁴. Ἐπίσης κι αὐτό· «ἀποκρίθηκε σ' αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς· Δὲ σᾶς διάλεξα ἐγὼ ἐσᾶς τοὺς δώδεκα;»²⁵. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἡ λέξη ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ρώτησαν—ρώτησε. Καὶ δὲ σημαίνει τὸ «ἀπεκρίθηκε» αὐτὸ μονάχα, ἀλλὰ μερικὲς φορές δὲν ἀναφέρεται στὰ ρήματα μὲ νόημα προφορικό, ἀλλὰ ἐκφράζει ρήματα ψυχικῆς διάθεσης τῶν ἀνθρώπων, ὅπως στὸ χωρίο· «ὅταν εἶδε ὁ Φαρισαῖος πού τὸν εἶχε καλέσει, εἶπε μέσα του· Αὐτὸς ἐδῶ, ἂν ἦταν προφήτης, θὰ γνώριζε τὴν ἐθνικότητα τῆς γυναῖκας πού τὸν ἀγγίζει κι ὅτι εἶναι ἁμαρτωλὴ»²⁶. Πρόσεχε δηλαδὴ ἐδῶ, πῶς, χωρὶς νὰ ἔχει προηγηθεῖ ἐρώτησι, χωρὶς ν' ἀναφέρεται στὴν ἀρχὴ λόγου πού ἀκολουθεῖ, χωρὶς νὰ εἰσάγει τίποτε ἀπὸ τὴν προηγούμενη φράσι, ὁ εὐαγγελιστὴς προσθέτει· «ἀπεκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ τοῦ εἶπε· Σίμωνα, ἔχω νὰ σοῦ πῶ κάτι». Ἐπειτα προχωρώντας σὲ ἐρώτησι, καὶ τοὺς βλάσφημους συλλογισμοὺς του ἀπέκρουσε, καὶ τὸν ἄλλαξε ὀδηγώντάς τον στὴ θεοσέβεια καὶ στὴν πίστι, ὅσες ἀλλαγὲς ἐπέφερε ἡ φιλιανθρωπία του. Εἶ-

23. Πράξ. 5, 7-8.

24. Ἰω. 2, 18.

25. Ἰω. 6, 70.

26. Λουκᾶ 7, 39-43.

αυτόν», προταπτόμενον τῆς προορηθείσης ἐρμηνείας, πρὸς τὴν ἐν τῷ
 βάθει τῆς καρδίας κίνησιν τῶν διαλογισμῶν εἴη ἂν ἀποδεδομένον.
 Ὅμοστοιχεῖ δὲ τῷ ῥηθέντι καὶ τό, «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς
 νομικούς», ἐπαγόμενον τῇ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ταραχῇ καὶ στά-
 5 σει, ἠνίκα τὸν ὑδρωπικὸν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἰστάμενον ἐθεώρουν· καὶ
 δέον τῷ πάθει πρὸς ἔλεον μεταβαλέσθαι, οἱ δὲ τῆς ἀπονοίας οὐ μεθί-
 εντο. Τὴν αὐτὴν δ' ἂν παρέχοιτο σημασίαν καὶ τό, «ἀποκριθεὶς δὲ ὁ
 Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ
 διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ τῷ ὄρει τούτῳ
 10 εἴπητε, Μετάβηθι εἰς τὴν θάλασσαν, μεταθήσεται». Καὶ γὰρ ὅσα γε
 κατὰ τι πρόχειρον τῆς συνεπειάς, πρὸς τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας
 μελέτην ἀπεδίδοτο ἂν τὸ «ἀποκριθεὶς», εἰ μὴ Μάρκος ὁ θεσπέσιος
 ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον σαφέστερον εἰς τὴν τοῦ λόγου διαδοχὴν τὴν
 σημασίαν μεθίστησιν εἰπὼν γάρ, «καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει
 15 αὐτῷ· Ραβδί, ἴδε ἡ συκὴ ἦν κατηράσω ἐξήρανται», εἰσάγει τὸν Ἰη-
 σοῦν διαδεχόμενον τὸν λόγον καὶ λέγοντα, «ἔχετε πίστιν Θεοῦ· ἀμήν
 γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι, ὃς ἂν εἴπη τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς
 τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῆ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύει
 ὅτι, ὃ λαλεῖ γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ λέγει».

20 ζ'. Εἰ μέντοι γε τῶν Λογίων ἡ αὐτὴ περικοπὴ μὴ ἐφ' ἑνὸς μόνου
 τῶν εἰρημένων ἐπιθεωρηθεῖη παράδειγμα, ἀλλὰ μεθελκυσθῆναι
 δύναιτο εἰς τε τὴν ἀπαρχὴν καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ λόγου, τάχα δὲ καὶ
 εἰς τὸ παρέλκον, οὐδ' οὕτω τῶν σημαινομένων ὁ ἀριθμὸς πρὸς τὸ βρα-
 χύτερον συσταλήσεται, ἀλλὰ τὴν ἴσην συνδιασώσει ποσότητα. Ἀρκεῖ
 25 γὰρ τὸ πλῆθος μὴ καταδιβάξιν, καὶ ἕνια τῶν παραδειγμάτων εὐρε-
 θεῖη μὴ πρὸς ἕν τι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς διάφορα τῶν σημαινομένων
 ἀναφέρεσθαι δυνάμενα, ἐπειδάν τι τούτων ὅλως εὐρίσκοιτο τὴν τοῦ
 ἑνὸς σημασίαν ἐξοικειούμενον. Τὸ γὰρ συνεπιπίπτει πῶς ἀλλήλοις
 ἐπ' ἐνίων ῥητῶν τὰ διάφορα σημαινόμενα, οὐκ ἔστιν αὐτῷ τοῦ πλῆ-
 30 θους ἀναίρεσις ἐπεὶπερ οὐδὲ ἐξ ὧν συμβαίνουσι, ἀλλ' ἐξ ὧν παρα-
 λάττουσι, χαρακτηρίζονται. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἕκαστον
 προσῆκε σκοπεῖν καὶ τὸ εἶδος φυλάττειν ἀσύγχυτον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ὧν
 εἰς κοινωνίαν συνάγονται τὴν ἐν αὐτοῖς διαφθεῖρειν ἑτερότητα.

ζ'. Οὐ μόνον δὲ τοῦ «ἀπεκρίθη» διάφοροι σημασίαι, ὡς ὁ λόγος
 35 ἔδειξεν, ἀποφύονται, ἀλλὰ καὶ τὸ «ἠρώτησε» δύο τινῶν τὸ ἐλάχιστον

27. Λουκᾶ 14, 2-3.

28. Ματθ. 21, 21. 17, 20.

29. Μάρκ. 11, 21-23.

ναι πολύ φανερό λοιπόν ὅτι τό, «ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπε σ' αὐτόν», πού προτάσσεται στήν προηγούμενη ἐρμηνεία, ἀναφέρεται στοὺς διαλογισμοὺς πού κινοῦνται στὰ βάθη τῆς καρδιᾶς. Σὺστοιχο πρὸς αὐτό πού εἰπώθηκε εἶναι κι αὐτό: «ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς στοὺς νομικοὺς»²⁷, πού ταιριάζει στήν ψυχικὴ ταραχὴ καὶ μάχη, ὅταν ἔβλεπαν μπροστά τους νὰ στέκεται ὁ ὑδρωπικός. Κι ἐνῶ ἔπρεπε τό πάθημα νὰ τοὺς μεταστρέψει στήν εὐσπλαχνία, αὐτοὶ δὲν ἄφηναν τὴν παραφροσύνη τους. Τὴν ἴδια σημασία μπορεῖ νὰ δώσει κι αὐτό: «ἀποκρίθηκε ὁ Ἰησοῦς καὶ τοὺς εἶπε: Σᾶς βεβαιώνω, ἂν ἔχετε πίστη καὶ δὲν διστάζετε, δὲ θὰ ἐπιτύχετε μόνο ὅ,τι ἔγινε μὲ τὴ συκιά, ἀλλὰ καὶ σὸ βουνὸ αὐτὸ ἂν πεῖτε, Μετακινήσου στὴ θάλασσα, θὰ μετακινηθεῖ»²⁸. Σύμφωνα λοιπόν μὲ μιὰ πρόχειρη θεώρηση τῆς συνέπειας τὸ «ἀποκρίθηκε» θὰ μπορούσε ν' ἀποδοθεῖ στοὺς διαλογισμοὺς μέσα στὰ βάθη τῆς καρδιᾶς, ἂν ὁ Μάρκος ὁ θεσπέσιος, διατυπώνοντας σαφέστερα τὸ χωρίο, δὲν μετέφερε τὴ σημασία του στὴ διαδοχὴ τοῦ λόγου. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «θυμήθηκε ὁ Πέτρος καὶ τοῦ λέει: Δάσκαλε, κοίταξε, ἡ συκιά πού καταρᾶστηκες ξεράθηκε», παρουσίασε τὸν Ἰησοῦ νὰ διαδέχεται τὸ λόγο καὶ νὰ λέει: «νὰ ἔχετε πίστη σὸ Θεό· γιατί σᾶς βεβαιώνω, ὅποιος διατάξει αὐτὸ τὸ βουνό, λέγοντάς του, Σηκώσου καὶ πέσε στὴ θάλασσα, καὶ δὲν διστάσει μέσα στήν καρδιά του, ἀλλὰ πιστεύει πὼς ὅ,τι λέει γίνεται, θὰ τοῦ συμβεῖ πράγματι ὅ,τι λέει»²⁹.

6. Ἄν ὅμως ἡ ἴδια περικοπὴ τῆς Γραφῆς δὲν ἐξεταστεῖ μόνο σύμφωνα μὲ ἓνα παράδειγμα, ἀλλὰ μπορούσε νὰ μεταφερθεῖ τόσο στήν ἀρχὴ ὅσο καὶ στὴ διαδοχὴ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἴσως καὶ στὸν πλεονασμό, οὔτε κι ἔτσι θὰ περιοριστεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν σημασιῶν, ἀλλὰ θὰ διατηρήσει τὴν ἴδια ποσότητα. Γιατί εἶναι ἀρκετὸ νὰ μὴν περιορίζεται ὁ ἀριθμὸς ἀκόμα κι ἂν μερικὰ ἀπὸ τὰ παραδείγματα βρεθοῦν νὰ μποροῦν ν' ἀναφέρονται ὄχι σὲ ἓνα μονάχα, ἀλλὰ σὲ διάφορα σημασιόμενα, ὅταν κάποιος ἀπὸ αὐτὰ βρεθεῖ νὰ οἰκειοποιεῖται ἀποκλειστικὰ τὴ σημασία τοῦ ἑνός. Τὸ νὰ συμπίπτουν δηλαδὴ μεταξύ τους κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ὀρισμένα χωρία τὰ διάφορα σημασιόμενα, δὲν εἶναι ἀναίρεση τοῦ πλήθους τους, καθόσον χαρακτηρίζονται ὄχι ἀπὸ αὐτὰ στὰ ὁποῖα συμφωνοῦν, ἀλλὰ ἀπὸ ὅσα διαφέρουν. Ἐπομένως τὸ καθένα ἔπρεπε νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ τὴ διαφορὰ του καὶ νὰ διατηρεῖ ἀσύγχυτο τὸ εἶδος, καὶ ὄχι ἀπὸ αὐτὰ πού ὀδηγοῦν σὲ συμφωνία νὰ καταστρέφουν τὴν ἑτερότητά τους.

7. Καὶ δὲν βλαστάνουν ἀπὸ τὸ «ἀποκρίθηκε» μόνο διαφορετικὲς σημασίες, ὅπως ἔδειξε ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ τὸ ρῆμα «ἐρώτησε» δύο τουλάχιστον

ὑποκειμένων παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Λογίοις ἀπαγγέλλει διάνοιαν, ὧν
 ἡ μὲν καὶ τοῖς ἔξωθεν ἐπιπολάζει, ἡ καὶ τὴν ἀπόκρισιν ἀπαιτεῖν εἴω-
 θεν, ἡ δὲ πόρρωθεν μὲν ταύτης τῆς διανοίας δίσταται, σημαίνει δὲ τὸ
 “παρεκάλεσε” καὶ «ἠτήσατο», ἣτις οὐκ ἔλαττον τῆς προειρημένης ἐν
 5 τοῖς θεοσόφοις χρησιμοῖς ἐπιφαίνεται πλεονάζουσα. Τὸ γάρ, «ἠρώτα
 ἐλεημοσύνην», καὶ «ἠρώτησαν αὐτὸν Ῥαββί, φάγε», καὶ «ἔρωτῶ σε,
 ἔχε με παρητημένον», καὶ τό, «ἠρώτα τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα
 φάγη μετ’ αὐτοῦ», καὶ μυρία ἄλλα, τὴν τοῦ ἱκετεύειν καὶ δεῖσθαι οὐδέ-
 να λανθάνει τὴν χώραν ἐπέχειν. Παραλαμβάνεται δὲ καὶ τὸ “ἠρώτη-
 10 σε” καὶ ἀντὶ τοῦ “προσέταξεν”, “ἐνετείλατο”, καὶ “εἶπεν”. «Ἐμβάς»,
 γάρ φησιν, «ὁ Ἰησοῦς εἰς ἐν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν
 αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον»· οὐδὲ γάρ ἀποκρίσεως ἐστὶν
 ἀπαιτήσεις ἢ φωνή, οὐδὲ τὸ παρεκάλεσεν ἐνταῦθα σημαίνει, ἀλλ’ ἐπι-
 τάγματος καὶ ἐντολῆς προβάλλεται χρεῖαν· καὶ τοῦτο μάλιστα τό τε
 15 ἡγούμενον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐπαγόμενον παριστᾷ· οὐχ ὅτι μόνον δι-
 δασκαλικῶ λόγῳ χρώμενος καὶ τὸν ὄχλον ἔχων ἡδέως προσέχοντα καὶ
 τὴν προσήκουσαν διδασκάλῳ τιμὴν νέμοντα, τοὺς λόγους ὁ Σωτὴρ
 μετ’ ἐξουσίας ἐποιεῖτο, ἀλλ’ ὅτι καὶ μετ’ ὀλίγον παραπλησίῳ πράξει
 χρῆσθαι τὸν Σίμονα κελεύοντος τοῦ Ἰησοῦ, ἀντὶ «τοῦ ἠρώτησεν» ὃ
 20 εὐαγγελιστῆς «τὸ εἶπε» τῆς ὁμοίας χρεῖας προτάττει· «εἶπε», γάρ, φη-
 σί, «πρὸς τὸν Σίμονα· Ἐπανάγαγε πρὸς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ
 δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγρην»· προστακτικὴν γάρ ἄμφω δύναμιν ἔχει. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τὴν σὴν οἴμαι χρεῖαν ἱκανὰ πληρῶσαι
 οὐ γὰρ ἂν σε λήσεται μνήμην ἔχοντα τῶν εἰρημένων, ποίαις τῶν ἱερῶν
 25 λογίων περιόδοις τίνα τῶν τοῦ «ἀπεκρίθη» σημεινομένων ἐφαρμο-
 σθείη· τῶν δ’ ἄλλων ῥημάτων οἷς τὰ ἱερά γράμματα ἐπὶ διαφόρων
 πραγμάτων ἐχρήσατο, τὰ μὲν ἤδη λόγῳ περιεῖληπται, τὰ δὲ τῆς θείας
 φιλανθρωπίας εὐμενέστερον εἰς ἡμᾶς ὁρώσης τάχα ἂν ὑποβληθήσεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΒ’

30 **Τί δήποτε πρὶν διανοηθῆναι τὸν Ἰωσήφ ἀπολυῖσαι τὴν Μαριάμ,
 μὴ ἐπέστη ὁ ἄγγελος αὐτὴν προαναστέλλον τὴν μελέτην, ἀλλ’
 ὅτε πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀπὸ τῆς μελέτης κατέβη, τότε κωλύσων
 ἐφίσταται; Καὶ διὰ τί τὴν Παρθένον γυναῖκα λέγει τοῦ Ἰωσήφ;**

Περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν Πα-

30. Πράξ. 3, 3.

31. Ἰω. 4, 31.

32. Λουκᾶ 14, 18.

33. Λουκᾶ 7, 36.

34. Λουκᾶ 5, 3.

35. Λουκᾶ 5, 1.

36. Λουκᾶ 4, 32.

37. Λουκᾶ 5, 4.

χιστο σημασίες παίρνει στις ιερές Γραφές μας. Ἐκείνη ἢ μία εἶναι συνηθισμένη καὶ στοὺς ἐθνικοὺς συγγραφεῖς, ἢ ὅποια συνήθως ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἀπόκριση, ἐνῶ ἡ ἄλλη βρίσκεται σὲ μεγάλη διάσταση ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια, καὶ σημαίνει “παρακάλεσε” καὶ “ζήτησε”, ἢ ὅποια ἐξίσου μὲ τὴν προηγούμενη ἀπαντᾷ σὰ θεῖα λόγια ὡς πλεονασμός. Δηλαδή τὰ χωρία «ἠρώτα ἐλεημοσύνην»³⁰, καὶ «τὸν ἐρώτησαν, Διδάσκαλε, φάγε»³¹, καὶ τὸ «σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἐξαιρέσεις»³², ἐπίσης καὶ τό, «τὸν ἐρωτοῦσε κάποιος ἀπὸ τοὺς Φαρισαίους νὰ φάει μαζί του»³³, καὶ πάρα πολλὰ ἄλλα, δὲν διαφεύγει κανέναν, ὅτι ἔχουν τὴ θέση τοῦ ἰκετεύω καὶ παρακαλῶ. Ἀκόμα τὸ ρῆμα «ἐρώτησε» χρησιμοποιεῖται καὶ ἀντὶ τοῦ “πρόσταξε”, “ἔδωσε ἐντολή” καὶ “εἶπε”. Γιατὶ λέει· «μπῆκε ὁ Ἰησοῦς σὲ μία ἀπὸ τίς βάρκες, πού ἦταν τοῦ Σίμωνα, καὶ τὸν ἐρώτησε (πρόσταξε) ν’ ἀπομακρυνθεῖ λίγο ἀπὸ τὴν παραλία»³⁴. Τὸ ρῆμα δὲν ἀπαιτεῖ ἀπόκριση, οὔτε σημαίνει ἐδῶ “παρακάλεσε”, ἀλλὰ ἔχει θέση προσταγῆς καὶ ἐντολῆς. Κι αὐτὸ σὲ μέγιστο βαθμὸ τὸ παριστάνει καὶ τὸ προηγούμενο τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐπόμενο. Δὲ χρησιμοποιοῦσε ὁ Σωτῆρας μὲ ἐξουσία τὸ διδακτικὸ μόνον λόγο³⁵ καὶ δὲν προσεῖλκυε τὴν πρόθυμη προσοχὴ τοῦ ὄχλου καὶ τὴν πρέπουσα στὸ δάσκαλο τιμὴ πού τοῦ πρόσφερε³⁶ ἀλλὰ καὶ εἶπει ἀπὸ λίγο προστάζοντας ὁ Ἰησοῦς τὸν Σίμωνα νὰ κάνει κάτι παραπλήσιο, ἀντὶ τοῦ «ἐρώτησε» ὁ εὐαγγελιστῆς προτάσσει γιὰ ἴδια χρῆση τὸ «εἶπε». Γιατὶ λέει· «εἶπε στὸν Σίμωνα· Γύρισε πίσω σ’ ἀνοιχτὰ καὶ ρίξε τὰ δίχτυα γιὰ ψάρεμα»³⁷. Καὶ τὰ δύο ρήματα (ἐρώτησε-εἶπε) ἔχουν σημασία προστακτικὴ. Αὐτὰ μὲ συντομία, καὶ εἶναι ἀρκετὰ νὰ συμπληρώσουν τίς ἀνάγκες σου σχετικὰ μὲ τὴν ἐκφράσεις. Γιατὶ δὲ θὰ σοῦ διαφύγει, ἔχοντας στὴ μνήμη σου ὅσα εἶπαμε, σὲ ποιά χωρία τῶν ἁγίων Γραφῶν, ποιά σημασία τοῦ «ἀποκρίθηκε» θὰ ἐφαρμοστεῖ. Ἀπὸ τὰ ἄλλα ρήματα ὅσα χρησιμοποίησε ἡ ἁγία Γραφή γιὰ διάφορες περιπτώσεις, ἄλλα περιλήφθηκαν εἶδη στὸ λόγο μου, καὶ ἄλλα, ἔχοντας μαζί μας εὐμενέστερη τὴ θεῖα φιλανθρωπία, θὰ μπορέσουμε ἴσως νὰ τὰ ἐκθέσουμε.

ΕΡΩΤΗΣΗ 22η

Γιὰ ποιὸ λόγο, προτοῦ σκεφτεῖ ὁ Ἰωσήφ νὰ ἀπολύσει τὴ Μαριάμ, δὲν πῆγε ὁ ἄγγελος ν’ ἀναστείλει ἐκεῖνο πού μελετοῦσε, ἀλλ’ ὅταν ἀπὸ τὴ σκέψη προχώρησε στὴν πράξη, τότε σπεύδει νὰ τὸν ἐμποδίσει; Καὶ γιατί ὀνομάζει τὴν Παρθένο γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ;

Γι’ αὐτὸ τὸ ζήτημα μίλησαν ὄχι λίγοι κι ἀπὸ τοὺς μακάριους Πα-

τέρων οὐκ ὀλίγοι διέλαβον, καὶ οἶδά τινες αὐτῶν εἰπόντας, διὰ
 τοῦτο τηρικαῦτα τὸν ἄγγελον ἐπιστῆναι καὶ τῆς ὀρμῆς τὸν δίκαιον
 ἐπισχεῖν, ἵνα μὴ δεηθῆ πίστεως ἑτέρας κύειν ἐπαγγέλλων τὴν Παρ-
 5 θένον, ἀλλ' ἔχη τὸ κνοφορούμενον μάρτυρα τῆς κνοφορίας. Τάχα δ'
 εἴλκυσσε τῆς ἄνωθεν σοφίας. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τῶν λεγομένων τε καὶ
 πραττομένων τότε τὴν οἰκείαν ἰσχὺν ἕκαστον παρέχειν, ὅτε τὸν οἰ-
 κειὸν καιρὸν ἀναμένει· τὸ γὰρ ἄκαιρον περιθραύειν εἴωθεν ὡς τὰ
 10 πολλὰ τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν. Ὅτε οὖν εἰς ἀπορίαν λογισμῶν
 κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε τὴν ἔριν ὁ ἄγγελος ἐπέστη λύων τῶν λογι-
 σμῶν. Ὅτι δὲ διηπορεῖτο καὶ ταῖς τῶν διαβουλιῶν ἀντιπνοίαις ἐκν-
 μαίνεται, δῆλον ἢ μελέτη τῆς πράξεως ποιεῖ· «ἠβουλήθη», γὰρ φησι,
 «λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν»· οὐκ ἂν οὔτε λάθρα δηλονότι οὔτε ὄλως
 15 ἐκπέμψαι βουληθείς, εἰ νόθου γονῆς τὸν ὄγκον ἐπέπειστο τῆς γα-
 στρός, ἀλλὰ τὸναντίον δίκαιος ὢν καὶ ἔραστῆς καὶ παρανομίαν εἴ-
 τις ἄλλος μισῶν, νόμῳ ἂν καὶ τιμωρία τοῦ γάμου τὴν κλοπὴν, λύων τε
 πᾶσαν ὑπόνοιαν εἰς αὐτὸν ἀναφυομένην πονηράν, καὶ τοῦ δικαίου
 τὴν προστασίαν οὐ προδιδούς. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὔμενον οὐδόλως
 ἐπέπειστο· πολλὰς γὰρ ἢ Παρθένος τὰς πίστεις, αἱ τὴν τοιαύτην
 20 αὐτοῦ ὑπόληψιν ἀφήρουν, παρεῖχε, τὴν ἀκρίβειαν τοῦ βίου, τῆς
 ἀναστροφῆς τὴν σεμνότητα, τὸ καθαρὸν τῆς διαίτης, καὶ πρὸ τούτων
 τὸ ἐκ λαμπροῦ γένους προελθεῖν (βασιλικῆς γὰρ καὶ ἱερατικῆς κατή-
 γετο φυλῆς), τὴν ἐν ἱερῷ τῆς πρώτης ἡλικίας ἀνιέρωσιν. Ταῦτα καὶ
 τούτων πλείονα μακρὰν ὑπονοίας οὐχὶ τῆς ὀρώσης εἰς εὐθύνας, ἀλλ'
 25 οὐδὲ τῆς τὸ ἀπρεπὲς εὐλαβουμένης τὸν πρεσβύτην ἐποίει. Οὐδὲ ἐ-
 κείνο δὲ πάλιν ἤδει τὴν κύησιν τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι· ὑπὲρ ἔννοι-
 αν γὰρ ἀνθρωπίνην καὶ λόγον ἅπαντα τῆς περὶ ἡμᾶς Θεοῦ κηδεμο-
 νίας τὸ ἔργον ὑπῆρχε. Διόπερ τοὺς λογισμοὺς ἐνοχλούμενος, οὐκ
 εἶχε συνορᾶν ὅπερ ἂν διαπραξέμενος τὴν τε τοῦ δικαίου μὴ καθυ-
 30 βρίσῃ κλησιν καὶ Θεῷ συνδιασφάζων τὸ εὐάρεστον ὀφθεῖη.

Ὅτε τοίνυν ἐν τοῖς τοιούτοις διεκλονεῖτο καὶ ἡ πρὸς θάτερον
 ὀροπὴ τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως αὐτὸν ἐπελελοίπει, τότε λίαν ἀρμω-
 δίως καὶ κατὰ καιρὸν ὁ ἄγγελος ἤκε, στηρίζων αὐτοῦ τὴν κεκινήμε-
 νην διάνοιαν, ἐφ' οὗπερ ἔδει μένειν ἀκλόνητον, καὶ φησιν· «Ἰωσήφ

τέρες μας, και γνωρίζω ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶπαν, πῶς γι' αὐτὸ ὁ ἄγγελος πῆγε αὐτῇ τῇ χρονικῇ στιγμή νὰ ἐμποδίσει τὸν δίκαιο Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ σχέδιό του, γιὰ νὰ μὴ χρειαστεῖ ἄλλη πίστη ἀναγγέλλοντας ὅτι θὰ συλλάβει ἡ Παρθένος, ἀλλὰ νὰ ἔχει τὸ κυοφορούμενο ἤδη μάρτυρα τῆς κυοφορίας. Καὶ ἴσως κι ἄλλοι ἔδωσαν κάποιες παρόμοιες ἐξηγήσεις ἀνάλογα μὲ τὸ ποσὸ τῆς οὐράνιας σοφίας ποὺ τοὺς ἔλκυσε. Ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη, ὅτι καθένα ἀπὸ ὅσα λέγονται καὶ πράττονται παρέχει τὴ δική του σημασία τότε, ὅταν περιμένει τὴν ὥρα του· γιὰ τὸ ἄκαιρο συνήθως τίς πιὸ πολλές φορές σπάζει τὴ δύναμη τῆς ἐνέργειας. Ὅταν λοιπὸν ἡ σκέψη τοῦ Ἰωσήφ κυριεύθηκε ἀπὸ λογισμοὺς, τότε ἔφτασε ὁ ἄγγελος φέροντας τὴ λύση στὴν ἀμφιβολία τῶν λογισμῶν. Τὸ ὅτι πράγματι βρισκόταν σὲ ἀπορία καὶ ταλαντευόταν μὲ τίς ἀντίθετες ριπὲς τῶν σκέψεών του, τὸ φανερῶνει ἡ μελέτη τῆς πράξης του· γιὰ τὴν λέει· «θέλησε νὰ τὴν ἀπολύσει κρυφά»¹. Προφανῶς οὔτε κρυφά θὰ ἤθελε οὔτε καὶ θὰ ἤθελε καθόλου νὰ τὴ διώξει ἀπὸ τὸ σπίτι του, ἂν εἶχε πειστεῖ ὅτι ἡ κοιλία διογκωνόταν ἀπὸ νόθο ἔμβρυο, ἀλλ' ἀντίθετα, ἐπειδὴ ἦταν δίκαιος καὶ ζηλωτῆς καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα μισοῦσε τὴν παρανομία, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο θὰ τιμωροῦσε τὴν ἀπάτη τοῦ γάμου καὶ θὰ διέλυε κάθε κακὴ ὑπόψια ἐναντίον του καὶ δὲ θὰ πρόδιδε τὴν προστασία τοῦ δίκαιου. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ δὲν εἶχε πειστεῖ καθόλου. Γιατὶ ἦταν πολλές οἱ ἀποδείξεις ποὺ ἔδινε ἡ Παρθένος, ποὺ τοῦ ἀφαιροῦσαν αὐτῇ τὴ σκέψη, ὅπως ἡ αὐστηρότητα τῆς ζωῆς της, ἡ σεμνότητα τῆς συμπεριφορᾶς της, ἡ ἀγιότητα τῆς ζωῆς της, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ τὸ ὅτι προερχόταν ἀπὸ ἐπιφανῆ γενιὰ (ἀφοῦ καταγόταν ἀπὸ βασιλικὴ καὶ ἱερατικὴ φυλὴ) κι ἀκόμα τὴν ἀφιέρωσή της κατὰ τὴν πρώτη ἡλικία στὸ ναό. Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀκόμα περισσότερα ἀπομάκρυναν τὸ γέροντα ἀπὸ τὴν ὑπόψια ὅχι ποὺ καταλογίζει εὐθύνη, ἀλλὰ ποὺ οὔτε κὰν φοβᾶται τὴν ἀπρέπεια. Οὔτε ἐκεῖνο πάλι γνώριζε, ὅτι ἡ κυοφορία προερχόταν ἀπὸ θεία ἐνέργεια· γιὰ τὸ ἔργο τῆς φροντίδας τοῦ Θεοῦ γιὰ μᾶς ἦταν πάνω ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη σκέψη καὶ κάθε λογικὴ. Γι' αὐτὸ πάνω στὴ σύγχυση τῶν λογισμῶν του δὲν μποροῦσε νὰ δεῖ αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνει, ὥστε νὰ μὴν προσβάλλει τὸ ὄνομα τοῦ δίκαιου καὶ νὰ φανεῖ ὅτι διασώζει ἀπὸ μέρους του τὸ εὐάρεστο στὸ Θεό.

Ἐνῶ λοιπὸν ταλαντευόταν μὲ τέτοιες σκέψεις καὶ τοῦ ἔλειπε ἡ ἀνθρώπινη κρίση νὰ κλίνει πρὸς τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο, τότε πολὺ κατάλληλα καὶ στὸν κατάλληλο καιρὸ πῆγε ὁ ἄγγελος γιὰ νὰ στηρίξει τὸν ταραγμένονοῦ του ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ μείνει ἀκλόνητος, καὶ λέει· «Ἰωσήφ, υἱὲ τοῦ

υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ
 γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου· τέξεται δὲ Υἱόν, καὶ
 καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν». Μηκέτι, φησὶν, τῆς ἀμηχανίας
 ἔσο, μηδέ σε δόξαι μαχόμεναι διαπορεῖν ἀναπειθέτωσαν τὸ πρα-
 5 κτέον· ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν· ἁγίου δὲ Πνεύ-
 ματος παρουσία καὶ θέλημα σαρκός, οὐκ οἶόν τέ ἐστιν (οὐδέ σε λέλη-
 θεν), εἰς ἐν συνελθεῖν, οὐδέ τὴν αὐτὴν ἐξοικειοῦσθαι προᾶξιν· παράδο-
 ξος ὁ λόγος, ἀλλ' εὐαγγελίον ἐστιν παραδοξότερου τόκου· «Ἐκ Πνεύ-
 ματός ἐστιν ἁγίου», καὶ «τέξεται υἱόν»· ὄρα καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως
 10 τὸν υἱόν, καὶ γεννηθέντος ἔστω σοι τεκμήριον τοῦ ἐκβεθηκότος ἢ
 πρόρρησις καὶ τῆς ἄλλης τῶν Εὐαγγελίων ἀληθείας. Ὁ γὰρ ἔτι τὸ
 κρυπτόμενον ἐν τοῖς θαλάμοις τῆς φύσεως καὶ εἰδώς καὶ προανακη-
 ρύττων υἱόν, οὗτος καὶ τεχνίτης γέγονε τῆς ἄνευ σπορᾶς ὑπὲρ λόγον
 δημιουργηθείσης σαρκός, καὶ τῆς παρθενίας φύλαξ, ὥσπερ μετὰ τὸν
 15 τόκον, οὕτω καὶ πρὸ τοῦ τόκου μὴ διαλύων τὰ σήμαντρα. «Καὶ καλέ-
 σεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν». Ἀλλὰ καὶ ἡ κλησις ἄνωθεν ἔχει τὴν
 κρίσιν· «Ἰησοῦς» γὰρ «ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ».

«Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου». Ταῦτα
 γὰρ οὐ πάντα μόνον ἀφαιρεῖται φόβον, ἀλλὰ καὶ μεγάλης θυμηδίας
 20 καὶ ἐλπίδων ἀνελπίστων χαρίζεται πλουτόν· «μὴ φοβηθῆς παρα-
 λαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου». «Γυναῖκα σὴν» τὴν Παρθένον
 ἀκούων ἔχεις ἐκ τῆς φωνῆς τὴν πρὸς πᾶσαν ἀνδρὸς ὁμιλίαν καθαρό-
 τητα. Εἰ γὰρ ᾧ συνήφθη νόμῳ τὸ τῆς παρθενίας, ἀνέπαφόν τε καὶ
 ἀκήρατον συνδιέσωσε, πῶς ἂν ἐτέρου τινὸς ἔρωτα παραδέξασθαι;
 25 Κἂν γοῦν σκιάν τινα καταλίπη ὑπολήψεως, σοῦ γυνῆ νόμῳ γεγενη-
 μένη μνηστείας κρείττω καὶ ὑψηλοτέραν ἑαυτὴν καὶ τῶν νομίμων
 διετήρησεν, ἐτέρῳ παρανομεῖν πῶς ἂν ὑπέστη χώραν παρασχεῖν, καὶ
 τῆς ἐκείνου χάριτος ὕδριν ἀλλάξασθαι, ἢ μηδὲ χωρὶς ὕδρευς ἀνασχο-
 μένη τῆς παρθενίας ἐξίστασθαι; Ἐχεις οὖν παρὰ σεαυτῷ τῆς καθα-
 30 ρότητος τὴν μαρτυρίαν ἀπαράγραπτον· διὸ «μὴ φοβηθῆς παραλα-
 βεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου»· οἷς γὰρ πρὸς σὲ τὸ τῆς παρθενίας ἀ-
 μόλντον διεσώσατο, τούτοις καὶ περὶ τῶν ἄλλων δίκαιος εἶ τὰς ἀπο-
 δεῖξεις ἀναντιρρήτους πορίζεσθαι· γυνῆ σου, φησὶν, ὁρᾶς, καὶ παρ'
 ἐμοῦ λέγεται, καὶ πείραν αὐτῆς οὐκ ἔσχες· εἰ δ' ἐφ' οὗ τὸ τῆς γυναικὸς

Δαβίδ, μὴ φοβηθεῖς νὰ πάρεις στὸ σπίτι σου τὴ Μαρία τὴ γυναῖκα σου· γιατί αὐτὸ ποὺ ἔχει συλληφθεῖ μέσα της, προέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· θὰ γεννήσει υἱὸ καὶ θὰ τὸν ὀνομάσεις Ἰησοῦ»². Μὴ νιώθεις, λέει, πιά ἀμηχανία, οὔτε ἀντιμαχόμενες γνώμες νὰ σ' ἐμποδίζουν νὰ κάνεις αὐτὸ ποὺ πρέπει. Αὐτὸ ποὺ ἔχει συλλάβει προέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸ θέλημα τῆς σάρκας, εἶναι ἀδύνατο (καὶ δὲν σοῦ διαφεύγει) νὰ συμφωνήσουν, οὔτε νὰ οἰκειοποιηθοῦν τὴν ἴδια πράξη. Ὁ λόγος εἶναι παράδοξος, ἀλλ' εἶναι Εὐαγγέλιο πιὸ παράδοξης γέννησης. «Προέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα» καὶ «θὰ γεννήσει υἱό»². Βλέπε τὸν υἱὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του, κι ἀφοῦ γεννηθεῖ, ἃς σοῦ γίνει ἡ πρόρρηση τοῦ γεγονότος ἀπόδειξη καὶ τῆς ἄλλης ἀλήθειας τῶν Εὐαγγελίων. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ καὶ γνωρίζει τὸ κρυμμένο μέσα στοὺς θαλάμους τῆς φύσης καὶ τὸ ἀνακηρύττει ὡς υἱό, αὐτὸς ἔγινε καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς σάρκας ποὺ δημιουργήθηκε πάνω ἀπὸ τὴ λογικὴ χωρὶς σπορά, καὶ φύλακας τῆς παρθενίας, ὅπως μετὰ τὴ γέννηση, ἔτσι καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτή, χωρὶς νὰ διαλύει τίς σφραγίδες της. «Καὶ θὰ τὸν ὀνομάσεις Ἰησοῦ»³. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα ἔχει τὴν ἔγκριση ἀπὸ ἄνω. Γιατὶ λέει, «Θὰ ὀνομαστῆ Ἰησοῦς, γιατί θὰ σώσει τὸ λαό του».

«Μὴ φοβηθεῖς νὰ πάρεις στὸ σπίτι σου τὴ Μαρία, τὴ γυναῖκα σου»⁴. Γιατὶ ὅλα αὐτὰ ὄχι μόνο ἀφαιροῦν κάθε φόβο, ἀλλὰ χαρίζουν καὶ πλοῦτο μεγάλης χαρᾶς καὶ ἀνελλπιστων ἐλπίδων· «μὴ φοβηθεῖς νὰ πάρεις στὸ σπίτι σου τὴ Μαρία, τὴ γυναῖκα σου». Ἀκούοντας νὰ λέει τὴν Παρθένο «γυναῖκα σου», ἔχεις ἀπὸ αὐτὸν τὸν λόγο τὴ διαβεβαίωση ὅτι εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε σχέση μὲ ἄνδρα. Γιατί, ἂν ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖο δέθηκε μὲ τὸ νόμο διέσωσε ἀνέπαφη καὶ ἄσπιλη τὴν παρθενία της, πῶς θὰ δεχόταν τὸν ἔρωτα κάποιου ἄλλου; Καὶ ἂν ὥστόσο ἀφήνει κάποια σκιά ὑποψίας, πρόσεχε ὅμως ὅτι, ἂν καὶ ἔγινε γυναῖκα σου μὲ τὸ νόμο, διατηρήθηκε ἀνώτερη καὶ ὑψηλότερη ἀπὸ μνηστεῖες καὶ νόμιμα· πῶς λοιπὸν θὰ δεχόταν νὰ δώσει δικαίωμα σὲ ἄλλον νὰ παραβεῖ τὸ νόμο, καὶ τὴ χάρη ἐκείνου νὰ τὴ μεταβάλει σὲ ὕδρη, αὐτὴ ποὺ οὔτε χωρὶς ὕδρεις δέχθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν παρθενία της; Ἐχεις λοιπὸν μπροστά σου ἀπεριόριστη τὴ μαρτυρία τῆς καθαρότητος. Γι' αὐτὸ «μὴ φοβηθεῖς νὰ πάρεις στὸ σπίτι σου τὴ Μαριάμ, τὴ γυναῖκα σου». Μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἐξασφάλισε ἀπέναντί σου νὰ μείνει ἡ παρθενία της ἀμόλυντη, ἀπὸ αὐτὰ εἶναι δίκαιο νὰ πάρεις καὶ γιὰ τὰ ἄλλα τίς ἀναντίρρητες ἀποδείξεις. Βλέπεις, λέει, ὅτι λέγεται κι ἀπὸ μένα γυναῖκα σου, ἐνῶ δὲν ἦρθες σ' ἐπαφὴ μαζί της. Ἄν ἐκείνου ποὺ ὀνο-

ἤρμοσεν ὄνομα, τοῦτον ἢ Παρθένος ἔδειξε καθαρεύοντα τῆς πρὸς αὐτὴν ὀμιλίας, πῶς οὐκ εὐδῆλον ὅτι καὶ παντὸς ἄλλου, οὐ μῆτε ἀνθρώπινος μῆτε θεῖος λόγος ὀνομάζων ὤφθη γυναῖκα;

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἄγγελος διὰ τῆς προσηγορίας τῆς γυναικὸς καθαρεύειν πάσης οὐκ εὐαγοῦς ὑπολήψεως τὸν Ἰωσήφ ἐκδιδάσκει. Ὀνομάζει δ' ἂν ἴσως αὐτὴν γυναῖκα, καὶ διότι περὶ γυναικὸς ὅσαι φροντίδες ἔχουσιν ἄνδρα, οὐδεμιᾶς ταύτην ὁ δίκαιος ἀπεστέρει. Τά τε γὰρ ἄλλα προνοούμενος αὐτῆς οὐκ ἡμέλει, καὶ οἴκοι συνοῦσαν περιεῖπε, καὶ μώμου παντὸς καὶ διαβολῆς ἀπάσης, οἷα δὴ κόσμιος ἀνὴρ γυναικὸς σωφρονούσης ἀνωτέραν ἐσπούδαζε καθορᾶσθαι. Εἰ δὲ καὶ γυναῖκα προσεῖπε, διότι μνηστῆρος τάξιν ὁ Ἰωσήφ εἶχεν, ὥσπερ δὲ καὶ τοὺς μνηστῆρας τὸ ἔθος, κἂν οὕτω συνῆλθον εἰς εὐνήν, οὐ κωλύει προσαγορεύειν ἄνδρας, οὕτω δὲ καὶ ὅσαι τὴν παρθενίαν ἔτι διασώζουσι, γυναῖκας αὐτῶν δίδωσι καλεῖσθαι, οὐδὲν ἐμοὶ διαφέρει-
15 σθαι προσήκει. Καὶ γὰρ καὶ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης, ἧς οὕτω καταστάς ἦν εἰς πείραν ὀμιλίας, τὴν Ῥαχὴλ λέγω, γυναῖκα αὐτοῦ περιφανῶς ὀνομάζει. Φησὶ πρὸς Λάβαν, ἤδη τὸν τῆς δουλείας ὄρον ἐκπεπληρωκώς, «ἀπόδος τὴν γυναῖκά μου, πεπλήρωνται γὰρ αἱ ἡμέραι μου, ὅπως εἰσέλθω πρὸς αὐτήν». Οὕτως ἐστὶ παλαιὸν ἔθος γυναικας καὶ τὰς
20 μεμνηστευμένας ὀνομάζειν. Ὡστε κἀντεῦθεν ἐστὶ λαβεῖν ὡς μηδὲν ἢ τῆς γυναικὸς προσηγορία παραλυπεῖν ἐθέλει τὴν παρθενίαν.

Ὅτι δὲ πρὸς τὴν παρθένον τὸ τῆς γυναικὸς οὐ μάχεται ὄνομα, ἢ τε συνήθης τοῦ γένους διαίρεσις εἰς ἄνδρα καὶ γυναῖκα τέμνουσα τὴν φύσιν, ποιεῖ φανερόν. Τῷ γὰρ τῆς γυναικὸς ῥήματι οὐχ ὅσαι μόνον
25 ἔλαβον γνῶσιν ἀνδρός, οὐδ' ὅσαις γέγονεν ἐν τῷ τῆς παρθενίας ἀπαρράλλακτῳ τὴν τῶν νεανίδων ἡλικίαν ὑπαλλάττειν, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ τῆς ἀκμῆς θῆλυ μέχρι τοῦ νεογενοῦς περιλαμβάνεται ὥσπερ δηλονότι τῆς προσηγορίας μετέχουσι τοῦ ἀνδρός ὅσοι τε παῖδας ἔφυσαν καὶ ὅσοι τῶν ἡιθέων τὴν τάξιν ἐπέχουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῆς ἡλικίας ταύ-
30 τῆς μέχρι βρέφους ὑποβεθήκασιν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς εἰθισμένης χρήσεως ἐστὶν λαβεῖν ὡς ἢ τῆς γυναικὸς οὐκ ἀφαιρεῖται φωνὴ τῆς παρθενίας τὸ δίκαιον γυναῖκα γὰρ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τὴν Εὐάν ὀνομάζει τοῦ Ἀδάμ ἔτι τοῖς παρθενικοῖς ἐμπρέπουσαν ὠραῖμασιν καὶ τοῖς ἀκηράτοις ἀνθεσι τοῦ παραδείσου ἐνεαρίζουσιν καὶ
35 πόρρω τῆς παραβάσεως καὶ τῆς Δεσποτικῆς καθισταμένην ἐντολῆς καὶ τῆς γυμνώσεως καὶ τῆς τοῦ θηρίου συμβουλῆς ὑψηλότερον τὸ πολίτευμα φέρουσιν, ὅτε καὶ αὐτοὺς οὐκ ἐστὶ σοι ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν

5. Γεν. 29, 21.

6. Γεν. 2, 25. 3, 8, 17, 20, 21.

7. Γεν. 3, 1-7.

μάστηκε γυναίκα, αὐτὸν ἢ παρθένος τὸν ἔδειξε καθαρὸ ἀπὸ ἐπαφῆ μαζί της, πῶς δὲν εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι θὰ κάνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ ὅποιον ἄλλο, τοῦ ὁποίου οὔτε ὁ θεῖος οὔτε ὁ ἀνθρώπινος λόγος τὴν ὀνόμασε γυναίκα;

Ἔτσι λοιπὸν ὁ ἄγγελος χαρακτηρίζοντάς τὴν γυναίκα του, διδάσκει τὸν Ἰωσήφ ὅτι εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε ὄχι ἀγνή γνώμη. Καὶ τὴν ὀνομάζει ἴσως γυναίκα του καὶ ἐπειδὴ, ὅσες φροντίδες γιὰ τὴ γυναίκα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἄνδρα της, ἀπὸ καμμιὰ δὲν τὴ στεροῦσε ὁ δίκαιος. Γιατὶ καὶ δὲν ἀμελοῦσε νὰ φροντίζει γιὰ τὰ ἄλλα, καὶ τὴν περιποιόταν στὸ σπίτι, καὶ φρόντιζε νὰ τὴν παρουσιάζει, σὰν φρόνιμος ἄνδρας φρόνιμης γυναίκας, ἀνώτερη ἀπὸ κάθε κατηγορία καὶ διαβολή. Κι ἂν τὴ χαρακτηρίσει γυναίκα του, ἐπειδὴ ἦταν ὁ Ἰωσήφ μνηστήρας της, ὅπως ἢ συνήθεια καὶ τοὺς μνηστήρες, ἀκόμα κι ἂν δὲν ἦρθαν σ' ἐπαφή, δὲν ἀπαγορεύει νὰ τοὺς λένε ἄνδρες, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ὅσες διατηροῦν ἀκόμα τὴν παρθενία τους, ἐπιτρέπει νὰ τίς καλοῦν γυναῖκες τους, ἐγὼ δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ ἔχω διάφορη γνώμη. Γιατὶ καὶ ὁ Ἰακώβ, ὁ πατριάρχης, αὐτὴν μὲ τὴν ὁποία δὲν εἶχε ἀκόμα ἔρθει σ' ἐπαφή, ἐννοῶ τὴ Ραχήλ, τὴν ὀνομάζει ὀλοφάνερα γυναίκα του. Γιατὶ λέει στὸν Λάβαν, ὅταν εἶχε ἐκπληρώσει τὸ χρόνο τῆς δουλείας του· «δῶσε μου τὴ γυναίκα μου, γιατί ὀλοκλήρωσα τὸ χρόνο, γιὰ νὰ συνευρεθῶ μαζί της»⁵. Ἔτσι εἶναι παλαιὰ συνήθεια νὰ λέγονται γυναῖκες καὶ οἱ μνηστευμένες. Ἄρα κι ἀπὸ ἐδῶ μπορούμε νὰ καταλάβομε, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας δὲ θέλει καθολοῦ νὰ προσβάλλει τὴν παρθενία.

Ἔτσι τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας δὲν μάχεται τὴν παρθένο, τὸ κάνει φανερὸ καὶ ἢ συνηθισμένη διαίρεση ποῦ χωρίζει τὴ φύση σὲ ἄνδρα καὶ γυναίκα. Γιατὶ στὸ ὄνομα τῆς γυναίκας δὲν περιλαμβάνονται μόνο ὅσες ἦρθαν σ' ἐπαφή μὲ ἄνδρα, οὔτε ὅσες περνοῦν τὴ νεανικὴ ἡλικία παραμένοντας παρθένες, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀκμὴ του ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ θὰ γεννηθεῖ. Ὅπως δηλαδὴ ἄνδρες ὀνομάζονται καὶ τὰ παιδιά καὶ οἱ νέοι καὶ πέρα ἀπὸ τίς ἡλικίες αὐτὲς καὶ τὰ βρέφη, ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὴ συνηθισμένη χρῆση μπορούμε νὰ καταλάβομε, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας δὲν καταργεῖ τὸ δίκαιο τῆς παρθενίας. Καὶ πράγματι γυναίκα τοῦ Ἀδάμ, ὄχι μιὰ φορὰ μόνο ἀλλὰ πολλὰς φορές, ὀνομάζει τὴν Εὐά⁶ ὅταν ἀκόμα κοσμεῖται ἀπὸ τὴν παρθενικὴ χάρη πάνω στὴν ἀνοιξή της μὲ τὰ ἀγνὰ λουλούδια τοῦ παραδείσου, μακριὰ ἀκόμα ἀπὸ τὴν παράβαση καὶ ἀπὸ τὴν ἐντολή τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τὴ γύμνωση καὶ τὴ συμβουλή τοῦ θηρίου, ζώντας ζωὴ ὑψηλότερη⁷, ὅταν δὲν τὴν ἐνοχλοῦσαν ἀκόμα οἱ λογι-

πραγμάτων ἐνεργείας λογίσασθαι, ἀνενοχλήτους ἔφερε τοὺς λογισμοὺς σωματικῆς ἡδονῆς, ἢ πολλάκις ἐξονομασθεῖσα γυνὴ τοῦ Ἀδάμ, κρείττονος ἀξιουμένη κλήσεως ἢ σαρκικῶν ἐρεθισμάτων ἐνταλαιπωρεῖσθαι μάχαις.

5

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ΄.

Τί σημαίνει τό, «ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν»;

Οἶδα μὲν οὖν ὡς τινες τὸν εἴρωνα λόγον διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων φασὶ προενηνέχθαι, καὶ ὄνειδίζειν τὸν Ἀδὰμ ἐφ' οἷς ὑπέρογκα
10 φαντασθεῖς καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Πλάσαντος χερσὶ κατεῖχεν ἐξ ἰδίας ἀβουλίας ἀπώλεσεν οἱ δὲ γείτονα προκομίζοντες λόγον, ἕτερόν τι νομίζουσι λέγειν. Διασύρεσθαι γάρ, φασί, καὶ διαχλευάζεσθαι τοῖς παροῦσι λόγοις τὴν τοῦ Ἀδὰμ περιπέτειαν. Καὶ ἄλλοις ἔδοξεν ἐπεγελᾶσθαι τὴν προᾶξιν, δι' ἣν ὑψηλότερον τῆς αὐτοῦ φύσεως τοῖς λο-
15 γισμοῖς ὁ ἄνθρωπος ἀναδραμών, καὶ ἥς ἠξιώθη τάξεως παρὰ τοῦ Πλάσαντος ἐφεστάναι, κατηνέχθη. Παραπλήσια ταῦτα καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς τὴν πρόοδον λαβόντα, εἰ καὶ πρὸς διαφόρους δοκοῦσι παραφυάδας ἀποσχίζεσθαι. Ἐγὼ δὲ ταῦτα μὲν οὐκ ἂν οἰηθείην σοφὸν ἀποδοκιμάζειν· ἀκολουθότερον δ' ἂν φαίην κατανοεῖν ἑτέρας
20 εἶναι διανοίας παραστατικὸν τὸ ἱερόν ἐκεῖνο χωρίον. Ποίας ταύτης; Ἐπειδήπερ ὁ Ἀδὰμ ἀντὶ τοῦ νομοθετεῖσθαι, νομοθέτου ἀξίωμα ἤρπασεν· ἀντὶ τοῦ κηδεμονίας καὶ παιδαγωγίας τῆς ἄνωθεν ἀπολαύειν, τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ καὶ προνοίᾳ τὰς τοῦ βίου πράξεις κατεπίστευσε, καὶ τὴν ῥώμην ἔχειν ἐνόμισεν ἄνευ θείας ἐπιτροπῆς καὶ τῆς τοῦ κρείττονος
25 ἐπινεύσεως, ἐξαρκεῖν αὐτῷ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ χείρονος οὐ γὰρ ἂν μὴ ταῦτα διαθέμενος καὶ κυρώσας παρ' ἑαυτῷ, οὐμενοῦν οὐκ ἂν ὑψῶσαι δόξαν ἑαυτὸν ὑπέδραμεν εἰς τὸ μέγεθος τῆς πρώτης ἀρχῆς, ἢ κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τοῦ πονηροῦ τὸ καλόν, σοφία ἔμφυτος καὶ ἀπερινόητος ἐξ αἰδίου περίεστιν, ἀλλ' οὐδ' ἂν προτάττειν ὄρημν
30 ἐτόλμησε τὴν αὐτοῦ τῆς ἀπάντων δεσποζούσης τε καὶ πάσας χάριτας διαγνώσεως πηγαζούσης καὶ διακρίσεως, οὐδ' ἂν τὴν θεῖαν ἐντολὴν παρ' οὐδὲν θέμενος, ὅλην αὐτοῦ τῇ γνώμῃ τῶν πρακτέων διοίκησιν ἐνεχείρισεν. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν ὁ Θεός, τοῖς ἔργοις παρέσχε τὸν ἔλεγχον,

σμοὶ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς, τοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖς νὰ συναγάγεις ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῶν πραγμάτων, αὐτὴν ποὺ πολλὰς φορὲς ὀνομάστηκε γυναίκα τοῦ Ἀδάμ, κρινόμενη ἄξια γιὰ καλύτερη ὀνομασία, παρὰ νὰ ταλανίζεται μὲ τὸν πόλεμο τῶν σαρκικῶν ἐρεθισμάτων.

ΕΡΩΤΗΣΗ 23η

Τί σημαίνει ὁ λόγος, «νὰ, ὁ Ἀδάμ ἐγινε σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς, στὸ νὰ γνωρίζει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ»¹;

Γνωρίζω βέβαια ὅτι μερικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι μὲ τὶς ὑπὸ ἐξέταση λέξεις ἐκφράζεται εἰρωνικὸς λόγος καὶ ὄνειδίζεται ὁ Ἀδάμ γιὰ τὶς ὑπερογκές φαντασίες του καὶ γιὰ ὅσα ἀπὸ τὴν ἀβουλία του ἔχασε, αὐτὰ ποὺ εἶχε στὰ χέρια του ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Πλάστη. Ἄλλοι πάλι, ποὺ διατυπώνουν ἕνα παραπλήσιο λόγο, θέλουν νὰ ποῦν κάτι ἄλλο. Διατείνονται δηλαδή, ὅτι μὲ τὰ λόγια αὐτὰ διασύρεται καὶ χλευάζεται ἡ ἄτυχη περιπέτεια τοῦ Ἀδάμ. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποὺ νομίζουν ὅτι ἡ πράξη περιπαίζεται, γιὰ τὴν ἔξαιτίας τῆς κατακρημνίστηκε ὁ ἄνθρωπος, ξεπερνώντας μὲ τοὺς λγουςμοὺς του τὶς φυσικὲς του δυνάμεις καὶ τὴ θέση γιὰ τὴν ὁποία κρίθηκε ἄξιος ἀπὸ τὸ Δημιουργὸ του νὰ τοποθετηθεῖ. Αὐτὰ εἶναι παραπλήσια καὶ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀντίληψη, ἂν καὶ φαίνονται νὰ διασχίζονται σὲ διάφορες παραφυάδες· ἐγὼ ὅμως δὲ θεωρῶ φρόνημο νὰ τ' ἀποδοκιμάζω αὐτὰ, ἀλλὰ εἶναι, θὰ ἔλεγα, πιὸ λογικὸ νὰ σκεφτοῦμε, ὅτι αὐτὸ τὸ ἱερὸ χωρίο ἐκφράζει μὴ διαφορετικὴ ἔννοια. Καὶ ποῖα εἶναι αὐτή; Ὁ Ἀδάμ δηλαδή, ἀντὶ νὰ ὑπακούσει σὲ νόμους, ἰδιοποιήθηκε τὸ ἀξίωμα τοῦ νομοθέτη, καὶ ἀντὶ ν' ἀπολαμβάνει τὴ φροντίδα καὶ τὴν παιδαγωγία τοῦ οὐρανοῦ, ἐμπιστεύθηκε τὶς πράξεις τοῦ βίου του στὴ δική του τὴ γνώμη καὶ πρόνοια, καὶ νόμισε ὅτι θὰ ἔχει τὴ δύναμη, χωρὶς τὴ θεία βοήθεια καὶ τὴν ἀνώτερη συναίνεση, νὰ μπορεῖ νὰ διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ χειρότερο. Γιατί, ἂν δὲν εἶχε αὐτὲς τὶς διαθέσεις καὶ ἂν δὲν τὶς εἶχε ἐπικυρώσει στὸν ἑαυτό του, δὲ θὰ εἶχε τὴν ἰδέα νὰ ὑψώσει τὸν ἑαυτό του στὸ μέγεθος τῆς πρώτης ἀρχῆς, ἡ ὁποία ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κρίνει καὶ νὰ διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ εἶναι σοφία αἰώνια, ἔμφυτη καὶ ἀπερίληπτη στὸ νοῦ, ἀλλ' οὔτε θὰ εἶχε τολμήσει νὰ προτάξει τὴ δική του θέληση στὴ θέληση ποὺ ἐξουσιάζει τὰ πάντα καὶ ποὺ ἀναβλύζει κάθε χάρη διαγνώσης καὶ διάκρισης, καὶ οὔτε, θεωρώντας μηδαμνὴ τὴ θεία ἐντολή, θὰ ἀνέθετε στὴ δική του γνώμη τὴ

ἑαυτῶ καταπιστεύσας τοῦ θίου τὴν πρόνοιαν καὶ οὐκέτι τοῖς ἡμετέ-
 ροις ὑποκίπτειν ἐθέλει προστάγμασιν, ἀλλὰ τό γε δοθὲν αὐτῶ αὐτε-
 ξούσιον πρὸς τὴν τοῦ δεδωκότος ὕβριν ἀπεχρήσατο, καὶ ἐνόμισεν
 ἑαυτὸν εἶναι ὡς ἓνα ἐξ ἡμῶν, νομοθέτην, οὐ νομοθετούμενον, προνοη-
 5 τὴν, οὐ προνοίας δεόμενον, δεσπότην, οὐ δεσποζόμενον, ἄμεινόν ἐστιν
 αὐτὸν ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου, διὰ δύο μάλιστα ταῦτα· ἓν μὲν, ἵνα
 μὴ, τρυφῆς εἰς ἄκαιρόν τε καὶ ἀπαιδαγώγητον ἀπόλαυσιν καταστάς,
 χεῖροσι κατολισθήσῃ παραπτώμασι, καὶ δεύτερον, ἵνα τοῖς τῆς ὑπερο-
 ρίας κόλποις ἐνταλαιπωρούμενος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων καὶ τῆς τῶν
 10 παθῶν πείρας μάθοι τῆς τε οἰκείας τὸ μέτρον δυνάμεως, καὶ ὡς πολὺ
 αὐτῶ λυσιτελέστερον ἦν τῆς ἡμῶν προνοίας ἐξάπτειν τὰ τῆς διανοίας
 καὶ τῆς πολιτείας κινήματα, ὅσον τε καθέστηκεν ἐνδεῆς τοῦ γινώσκειν
 ἀφ' ἑαυτοῦ τε τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρόν.

Ταύτης δὲ τῆς διανοίας, οἶμαι, καὶ Σύμμαχον ἐγγὺς γεγονότα τὴν
 15 περιοχὴν τοῦ ῥήτου ἐκδεδακέσαι· «ἰδοὺ Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡ-
 μῶν, τοῦ γινώσκειν ἀφ' ἑαυτοῦ καλὸν καὶ πονηρόν». Αἱ δὲ ἔμπροσθεν
 εἰρημέναι τοῦ ῥήτου διηγήσεις ἐδίδασκον ἂν ἡμᾶς, μὴ πρὸς ἕτερόν τι
 βλέπειν, εἴ γε σύνηθες ἡμῖν ἐνῆν ὄραν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἐν πῶ
 διασύροντί τε καὶ εἰρωνικῶ καὶ διαγελῶντι τρόπῳ τὰ ἀντικείμενα τοῖς
 20 προτεινομένοις παραδηλούμενά τε καὶ αἰνιγματιζόμενα. Καὶ οὐπω
 εἶπον ὃ διὰ γράμματος ἰσχύει. Οὐδὲν γὰρ ἐν πλάτει κωλύει λόγων
 παρεμπίπτειν κατὰ τὸ σπάνιον καὶ τὸ ἄηθες. Ἀλλὰ πῶς οὐκ ἐκλύσειε
 τοῦ διασύρειν καὶ εἰρωνεύεσθαι καὶ ἐπιγελᾶν τὸν τόνον ἢ κατὰ παρα-
 βολὴν γεγεννημένη καὶ ὁμοίωσιν λέξεις; Τούναντίον γὰρ εἶπερ εἶχεν
 25 ἀκολουθίαν τὰ εἰρημένα, ἅπαν ἔδει παραφυλάττεσθαι ῥῆμα τὸ ἀπό-
 τομον καὶ πικρὸν διαπραῦνον τῶν ὄνειδισμῶν, ἢ δέ, «ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν»,
 τὸ δομὴν τῆς εἰρωνείας ὑποτέμνεται καὶ τὴν τραχύτητα καταλαεαίνει
 τοῦ προπηλακισμοῦ. Οὐ γὰρ ἴσον εἶπεῖν εἰς ἐπίπληξιν, οὐδέ, πολλοῦ
 δεῖ, «ἰδοὺ γέγονεν Ἀδάμ εἷς ἐξ ἡμῶν», καί, «ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν»· τὸ μὲν
 30 γὰρ ἄκρατον καὶ σφοδρὸν ἐπάγει καὶ καίριον τὸν χλευασμόν, τὸ δὲ
 διὰ τῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως κεκραμένην πῶς καὶ μετριάζου-
 σαν τὴν ἐπιτίμησιν ποιεῖ, καὶ τινὰ λόγον ὑφέξει χλευάζειν τε ἅμα καὶ
 τὴν χλεύην ὑφαιρεῖσθαι, ἐξὸν ἀπ' ἀρχῆς τὸν τρόπον μηδὲ ὅπως ὑπελ-
 θεῖν τῆς χλεύης

2. Μεταφραστῆς τῆς Π. Διαθήκης ἀπὸ τὰ ἑβραϊκὰ εἰς ἑλληνικά.

3. Γεν. 3, 22.

διαχείριση ὄλων τῶν πρακτέων. Ἐφοῦ λοιπόν, λέει ὁ Θεός, πῆρε τὴν εὐθύνη τῶν ἔργων του, κι ἐμπιστεύθηκε στὸν ἑαυτό του τὴ φρονίδα τῆς ζωῆς του καὶ δὲ θέλει νὰ ὑπακούει στὶς διαταγές μου, ἀλλὰ χρησιμοποίησε τὸ αὐτεξούσιο πού τοῦ δόθηκε γιὰ νὰ προσβάλλει ἐκεῖνον πού τοῦ τὸ ἔδωσε, καὶ νόμισε πὼς εἶναι ἕνας ἀπὸ μᾶς, καὶ νομοθετεῖ χωρὶς νὰ ὑπακούει σὲ νόμους, εἶναι προνοητῆς πού δὲ χρειάζεται πρόνοια, καὶ δεσπότης πού δὲν ἐξουσιάζεται, εἶναι καλύτερα νὰ τὸν θγάλομε ἀπὸ τὸν παράδεισο γιὰ δύο κυρίως λόγους· ὁ ἕνας, γιὰ νὰ μὴ βρεθεῖ σὲ ἄκαιρη καὶ ἀπαιδαγώγητη ἀπόλαυση τῆς τρυφῆς καὶ ὀλισθήσει σὲ χειρότερα παραπτώματα, καὶ ὁ δεύτερος, ταλαιπωρούμενος μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἐξορίας, νὰ συνειδητοποιήσει ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἔργα καὶ τὰ πάθη του τὰ ὅρια τῆς δυνάμης του, καὶ ὅτι τοῦ ἦταν πολὺ πιὸ ὠφελιμότερο νὰ ἐξαρτᾶ τις σκέψεις καὶ τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὴ δικὴ μας πρόνοια, καὶ πόσο ἀδύναμος κατέστη θέλοντας ἀπὸ μόνος του νὰ φτάσει στὴ γνῶση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Αὐτὸ τὸ νόημα πλησίασε, νομίζω, καὶ ὁ Σύμμαχος² καὶ ἀπέδωσε τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ρητοῦ· «Νὰ, ὁ Ἄδὰμ ἔγινε σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς, ἀφοῦ μπορεῖ ἀπὸ μόνος του νὰ γνωρίζει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό»³. Οἱ προηγούμενες ἐξηγήσεις τοῦ χωρίου θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς διδάξουν νὰ μὴν διαβλέπομε κάτι διαφορετικὸ, ἐφόσον βέβαια εἶναι συνηθισμένο σ' ἐμᾶς νὰ βλέπομε στὶς ἱερὲς Γραφές μας μὲ τὸν τρόπο νὰ διασύρομε καὶ νὰ εἰρωνευόμαστε καὶ νὰ χλευάζομε ὅσα δηλώνονται ἢ ὑπονοοῦνται. Καὶ δὲν εἶπα ἀκόμα αὐτὸ πού ἰσχύει σὸ νόμο. Γιατὶ τίποτε γενικὰ δὲν ἐμποδίζει νὰ γίνεται λάθος ἀπὸ τις σπάνιες καὶ ἀσυνήθιστες λέξεις. Ἀλλὰ πὼς δὲ θὰ διαλύσει τὴν ἔνταση τοῦ διασυρμοῦ καὶ τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ χλευασμοῦ ἢ διατύπωση πού γίνεται μὲ παραβολὴ καὶ παρομοίωση; Ἀντίθετα, ἂν εἶχαν λογικὴ συνέπεια ὅσα εἰπώθηκαν, ἔπρεπε νὰ προσέχομε κάθε διατύπωση πού ἀπαλύνει τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ὀξύτητα τῶν κατηγοριῶν. Ἡ φράση, «σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς»⁴, ἀμβλύνει τὴν δριμύτητα τῆς εἰρωνείας καὶ μαλακώνει τὴν τραχύτητα τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Γιατὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο, πολὺ ἀπέχει, νὰ πεῖ, «νὰ, ὁ Ἄδὰμ ἔγινε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς», ἀπὸ τὸ «ἔγινε σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς». Τὸ πρῶτο ἀποτελεῖ ἕνα καθαρὸ καὶ ὀξύ καὶ καίριο χλευασμό, ἐνῶ τὸ ἄλλο μὲ τὴν παραβολὴ καὶ τὴν παρομοίωση κάνει τὴν ἐπιτίμηση μετριασμένη κάπως καὶ ἤπια καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὑπεύθυνη ὅτι χλευάζει μαζὶ καὶ ἀναιρεῖ τὴ χλεύη, ἐνῶ μποροῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ μὴν ἐκδηλωθεῖ καθόλου χλευαστικά.

4. «Σὰν ἕνας ἀπὸ μᾶς»· ὁ πληθυντικὸς «μᾶς» παραπέμπει στὸν τριαδικὸ Θεό.

Ἐπὶ δὲ τούτοις κάκεινο συλλογίζου· εἰ διασύροντος ἢ διαγε-
 λῶντος ἢ εἰρωνείαν προβάλλοντος ὁ λόγος ἦν ὁ λέγων, «ἰδοὺ Ἀδάμ
 γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν», τίνα πρὸς αὐτὴν συνάφειαν ἢ ἀκολουθίαν
 ἔξει τὸ ἐπαγόμενον, οὐκ ἂν ἐθελήσῃ γινῶσιν παρασχεῖν. Ὁμοιον γὰρ
 5 ὡσεὶ ἔλεγεν· Ἐπειδὴ τῶν ἐλπίδων καταπεσῶν ὁ Ἀδάμ, αἷς ὀχούμε-
 νος τὰς ὀφρῦς ἀνέσπα, ὀρμῆς μὲν καὶ ἄκων τῆς ἀλόγου καθυφῆκε,
 τὸ γαυρίαμα δὲ κατήφεια διεδέξατο, καὶ αἰσχύνῃ τῆς γυμνώσεως
 αὐτὸν περιτείχισεν· εἶτα τὸ ἐπαγόμενον διὰ τοῦτο προσῆκεν αὐτὸν
 ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ τὸ περιγεγονὸς αὐτῷ θράσος
 10 καὶ τὸ ὑπέρογκον τοῦ φρονήματος θραυστέραν τὴν χεῖρα ἀπεργα-
 σάμενα εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἐκείνων συνελάσῃ, ὧν οὐδ' ἄπτεσθαι πρότε-
 ρον οὐδεμίαν τόλμαν ἐπεδείκνυτο. Ἐὰρ γὰρ ἔχει τινὰ ταῦτα λόγον
 ἀκολουθίας, ἢ συνδιασώζει καθαρεύουσαν μάχης διάνοιαν; Καὶ μὴν
 οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον τὸ ἐπαγόμενον ἢ τὸ εἰρημένον δηλοῖ· λέγει γάρ,
 15 «καὶ νῦν, μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς
 ζωῆς καὶ φάγῃ καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα». Πῶς γὰρ οὐκ ἐπίδηλον,
 εἰ ἐφ' οἷς τῆς προσδοκίας διέπεσεν ἐγλευάζετο, ὡς τούτοις ἐδείκνυτο
 πᾶσαν τε δύναμιν εἰς τὸ ἀσθενὲς μεταβεβλημένος, καὶ τῆς ἐφ' οἷς
 ἐσοβαρεύετο παρησιᾶς ὑποστάς ἀφαίρεσιν, καὶ οὐ περιτειχίζεσθαι
 20 συνεχόμενον οἴκοθεν προσῆκον ἦν ὧν ἀπετειχίζετο πρότερον, ὡς
 αὐτῆς τῆς τοῦ βουλήματος διαμαρτίας καὶ τὸ περιθραυσθῆναι τὸ
 γενναῖον τοῦ φρονήματος ἱκανῶν ὄντων δευτέρας αὐτὸν ἀπάγειν
 θρασύτητος· Ἐμφανὲς δὲ καὶ ὡς ἡ μὲν χλεύη τὴν κατάπτωσιν αὐτοῦ
 τῶν νεανικῶν λογισμῶν καὶ ἀσθένειαν στηλιτεύει περιφανῶς, τὸ δὲ
 25 κωλύειν αὐτὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς μετασχεῖν τὸ ἀκμάζειν μετὰ τὴν
 παράδασιν καὶ ἀνδρίζεσθαι ποιεῖν, ἃ μὴ πρότερον ἠδύνατο, μαρ-
 τυρεῖ. Οὐδεὶς γὰρ ἀπειρογεί τὸν οἴκοθεν ἀπειρογόμενον. Ἀλλ' ἐκ πολ-
 λῶν μὲν ὀλίγα ταῦτα.

Εἴρηται μέντοι γέ τισι τῶν χαριεστέρων τό, «ἰδοὺ Ἀδάμ γέγονεν
 30 ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν», οὐ πρὸς τὴν τῆς Τριάδος ὑπεροχὴν τὴν ἀναφορὰν
 ἔχειν, ἀλλ' εἰς τὸ πλῆθος ἀφορᾶν τῶν λειτουργικῶν καὶ ἀσωμάτων
 δυνάμεων. Ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν λόγον μετὰ τοῦ ἐνέχεσθαι ταῖς προειρη-
 μέναις αἰτίαις, οὐδ' ὀρῶ τίνα χώραν ὅλως ἔχει παρεντεθῆναι ἐνταῦθα.
 Οὔτε γὰρ τὴν συμβολὴν τοῦ ὄψεως διασύρει, οὐδ' ἀγγέλων φύσιν

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ νὰ συλλογιστεῖς κι αὐτό· Ἐὰν ἀποτελεῖ διασυρμὸ ἢ περιγέλασμα ἢ εἰρωνεία ὁ λόγος ποὺ λέει, «νά, ὁ Ἄδὰμ ἔγινε σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς», δέ θὰ γίνῃ κατανοητὸ ποιά συνάφεια ἢ ἀκολουθία μὲ αὐτὸ θὰ ἔχει ἐκεῖνο ποὺ ἀκολουθεῖ. Εἶναι δηλαδὴ ὅμοιο σὰ νὰ ἔλεγε· Ἐπειδὴ ὁ Ἄδὰμ κατέπεσε ἀπὸ τὶς ἐλπίδες του, μὲ τὶς ὁποῖες πετώντας ὑψωνε τὰ φρύδια του, κατέβηκε ἀπὸ τὴν παράλογη τάση του καὶ χωρὶς νὰ θέλει, καὶ ἔτσι τὴν ἔπαρση τὴ διαδέχθηκε ἢ κατήφεια καὶ τὸν περικύκλωσε ἢ ντροπὴ τῆς γύμνωσης. Κι ἔπειτα αὐτὸ ποὺ προστίθεται. Γι' αὐτὸ ἔπρεπε αὐτὸς νὰ διωχθεῖ ἀπὸ τὸν παράδεισο, ὥστε νὰ μὴ συμβεῖ τὸ ὑπέροτρο θράσος του καὶ ἡ ὑπέρογκη ὑπεροψία του, κάνοντας θρασύτερο τὸ χέρι του, νὰ τὸ σπρώξουν στὴν ἀρπαγὴ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα προηγουμένως οὔτε νὰ τὰ ἀγγίξει δὲν τολμοῦσε καθόλου. Ἐπειδὴ ἔχουν αὐτὰ μεταξὺ τους κάποια λογικὴ ἀκολουθία, ἢ διατηροῦν ἕνα νόημα καθαρὸ ἀπὸ ἀντίθεση; Ὅμως αὐτὸ ποὺ προστίθεται δὲν δηλώνει τίποτε ἄλλο, παρὰ αὐτὸ ποὺ εἶπαμε. Γιατὶ λέει· «καὶ τώρα, μὴ τυχὸν καὶ ἀπλώσει ποτὲ τὸ χέρι του καὶ πάρει ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς καὶ φάει καὶ ζήσει στὸν αἰῶνα»⁵. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ὀλοφάνερο, ἂν χλευαζόταν γι' αὐτὰ ποὺ διαψεύστηκαν οἱ προσδοκίαις του, ὅπως ἀποδεικνύεται μ' αὐτὰ, καὶ ὅλη ἡ δύναμὴ του εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἀδυναμία καὶ εἶχε χάσει τὴν πεποίθησή του σ' αὐτὰ, γιὰ τὰ ὁποῖα ἦταν ὑπερήφανος, καὶ ἂν, ἐνῶ ἔπρεπε, δὲ συνέχιζε νὰ προστατεύεται ἀπὸ τὶς δικές του δυνάμεις ποὺ τὸν προστάτευαν πρωτύτερα, ἔπειδὴ αὐτὸ τὸ σφάλμα τῆς θέλησής του καὶ τὸ τσάκισμα τῆς γενναιότητος τοῦ φρονήματος ἦταν ἱκανὰ νὰ τὸν ἀποτρέψουν ἀπὸ δεύτερη θρασύτητα; Εἶναι ἀκόμα φανερό, ὅτι ὁ χλευασμὸς στηλιτεύει καθαρὰ τὴν κατάπτωση ἐκείνου ἀπὸ τοὺς γενναίους λογισμοὺς καὶ τὴν ἀσθένειά του, ἐνῶ τὸ ὅτι τὸν ἐμποδίζει νὰ λάβει κάτι ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς μαρτυρεῖ τὴν μετὰ τὴν παράβαση ἀκμὴ καὶ ὅτι εἶχε τὴ δύναμη νὰ κάνει ὅσα δὲν μπορούσε πρωτύτερα. Γιατὶ κανένας δὲν ἐμποδίζει αὐτὸν ποὺ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἄλλ' αὐτὰ ποὺ παρέθεσα εἶναι λίγα ἀπὸ τὰ πολλά.

Ἐχει ἐπίσης ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς πιὸ παιδευμένους, ὅτι τὸ, «Νά, ὁ Ἄδὰμ ἔγινε σὰν ἕνας ἀπὸ μᾶς»⁶, δὲν ἀναφέρεται στὴν ὑπεροχὴ τῆς Τριάδας, ἀλλὰ ἀφορᾷ στὸ πλῆθος τῶν λειτουργικῶν καὶ ἀσώματων δυνάμεων. Ἐγὼ ὅμως αὐτὸ τὸ λόγο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι περιέχεται στὶς προηγούμενες κατηγορίες, δὲν βλέπω καθόλου τί θέση ἔχει νὰ παρεντεθεῖ ἐδῶ. Γιατὶ οὔτε τὴ συμβολὴ τοῦ φιδιοῦ διασύρει, οὔτε φάνηκε ἀπὸ

ὑπελθεῖν ἔρωτά ποθεν λαβεῖν ὁ Ἀδάμ ἐφωράθη, οὐδ' ἦν πολὺ πόρρω
 δόξης τῆς ἀγγελικῆς διεστώς, κατὰ τὸν παράδεισον τὰς διατριβὰς
 ἔχων, καὶ τῆς ἀθανασίας ἐπὶ γε τῇ προνοίᾳ τοῦ Πλάσαντος ἀπολαύων.
 Διὰ ταῦτα τοίνυν οὐ ῥάων εἰμὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ ῥητοῦ συνεπινεύειν
 5 ἔρμηναί, μάλιστα δὲ καὶ διότιπερ τὸ ἀντι ὀνόματος παραληφθὲν τοῦ
 λόγου μέρος εἰς τοιοῦτον σχηματίζεται τύπον. Τάχα δ' ἂν καὶ ἑτέροις
 τεθεώρηται τῶν εἰρημένων θειότερά τε καὶ τελειότερα, ἐμὲ δὲ μήτε
 μνήμην ἔχειν τούτων ἢ τῶν πολλῶν καὶ ἄλλεπαλλήλων πειρασμῶν
 πληγὴ παραχωροῦσα, μηδ' εἰς ἔρευναν καθίστασθαι μηδεμίαν ἄδειαν
 10 παρεχομένη (εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων φθόνος συνέκλει-
 σεν), ἃ παρῆν εἰπεῖν ἐξ ὧν συνεῖδον κατὰ τὴν σὴν φιλομαθεστάτην
 ἀξίωσιν οὐκ ἐπέσχεν οὐδεμία, καίπερ πολλῶν ὄντων σιγῆς πρόφασις.
 Ἀλλὰ κατὰ μὲν ἐπιβολὴν κεφαλαιώδη καὶ σύντομον καὶ καιρὸν τοι-
 οῦτον ἀρκέσοι σοὶ τὰ εἰρημένα. Εἰ δέ τι καὶ σὺ τούτοις προσθείης οὐκ
 15 ἔλαττον σαυτῷ ἢ καὶ ἡμῖν γε τοῖς διδασκάλοις τὴν χάριν ἀνταποδοίης.
 Ἴσως δ' ἂν τινος ἀφορμῆς παρὰ σοῦ πορισθείσης, καὶ ἡμῖν ἂν γένοιτο
 τῆς Μωσαϊκῆς θεοπτίας οὐ πόρρω τὴν σπουδὴν ἡμῶν διωθουμένης,
 μάλιστα γὰρ καὶ τῶν συνεχόντων παθῶν, εὐμενεῖα τοῦ κρείττονος, ἐλατ-
 τουμένων, σοφώτερόν τι περὶ τῶν προκειμένων διανοηθῆναι.

20

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΔ΄

**Πῶς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ἂν
 εἶναι τοῦ Χριστοῦ, καὶ πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ
 πονηρῷ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος;**

α'. Ἡ μὲν οὖν ἀπορία γλαφυρωτέρας τινὸς θεωρίας ἀπαιτεῖ καὶ
 25 διακρίσεως λόγον, οὐκ ἔστι δ' ἀπροσδεῆς ἐπικουρίας, ἐκάτερον τῶν
 ἀπορουμένων ἀξιόλογον ἐπιδειχθῆναι. Δεῖ δ' οὖν ἐκεῖνα πρότερον
 εἰς τὴν ἐνισχύουσαν ῥοπὴν ἀναγαγόντας, οὕτω κατὰ τὴν προσήκου-
 σαν τάξιν καὶ τὴν λύσιν ἐπάγειν πειραῖσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν θέλη-
 μα τοῦ Πατρὸς ἦν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ δι-
 30 δάσκει ἐν τῇ τοῦ θανάτου παραιτήσῃ λέγων, «πλὴν οὐχὶ τὸ ἐμὸν θέ-
 λημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω», ἠνίκα τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης φύ-
 σεως τὴν ἀληθείαν ἐπιδεικνύς, ἀπηύχετό τε καὶ ἀθέλητον ὠνόμαζεν.
 Οὐ μόνον δὲ τότε, ἀλλὰ καὶ ἠνίκα ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, φρόνημα μὲν

1. Ματθ. 26, 39. Λουκᾶ 22, 42.

κάπου, ὅτι ὁ Ἄδὰμ ἐπιθύμησε νὰ ἀποκτήσει τὴ φύση τῶν ἀγγέλων, οὔτε καὶ βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἀγγελικὴ δόξα, ἀφοῦ ἡ ζωὴ του κυλοῦσε στὸν Παράδεισο καὶ μὲ τὴν Πρόνοια τοῦ Δημιουργοῦ του ἀπολάμβανε τὴν ἀθανασία. Γι' αὐτὸ λοιπὸν δυσκολεύομαι νὰ συμφωνήσω μ' αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ρητοῦ, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὸ μέρος τοῦ λόγου ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὴ θέση τοῦ ὀνόματος σχηματίζεται σ' αὐτὸν τὸν τύπο. Ἴσως βέβαια κι ἄλλοι νὰ διατύπωσαν γιὰ ὅσα εἴπαμε ἀπόψεις θεϊκότερες καὶ τελειότερες, ἐμένα ὅμως, ἐπειδὴ ἡ ἐπίθεση τῶν πολλῶν καὶ ἀλλεπάλληλων πειρασμῶν δὲν μὲ ἐπιτρέπει οὔτε κὰν νὰ τὰ θυμᾶμαι αὐτὰ οὔτε μοῦ παρέχει καμμιά ἐλευθερία ν' ἀσχοληθῶ μὲ ἔρευνα (γιατί σ' αὐτὸ μὲ περιορίσε ὁ φθόνος τῶν ἀνθρώπων), δὲν μ' ἐμπόδισε τίποτε νὰ πῶ αὐτὰ ἀπὸ ὅσα εἶχα ἀντιληφθεῖ σύμφωνα μὲ τὴ φιλομαθέστατη ἀξιῶση σου, ἂν καὶ βέβαια ἔχω πολλὰς προφάσεις σιγῆς· ἀλλὰ γιὰ μιὰ προσέγγιση γενικὴ καὶ σύντομη καὶ μ' αὐτὲς τὶς συνθήκες θὰ φτάσουν ὅσα εἰπώθηκαν. Ἄν ὅμως καὶ σὺ προσθέσεις κάτι σ' αὐτὰ θ' ἀνταποδώσεις τὴ χάρη ὅχι λιγότερο σ' ἐσένα ἀπὸ ὅτι σὲ ἐμένα τὸν δάσκαλο. Καὶ ἴσως, ἂν λάβει κάποια ἀφορμὴ καὶ ἡ δική μου προθυμία, μπορέσει νὰ φτάσει σὲ σημεῖο ὅχι μακρινὸ ἀπὸ τὴ Μωσαϊκὴ θεοπτία, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἐλάτωση, χάρη στὴν ἀγάπη τοῦ δυνατοῦ, τῶν παθῶν ποὺ μὲ συνέχουν, νὰ σκεφτῶ κάτι σοφότερο γιὰ ὅλα αὐτὰ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 24η

Πῶς μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι ὁ Πατέρας ἤθελε ἀλλὰ καὶ δὲν ἤθελε τὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, καὶ πῶς πάλι τὸν ἴδιο συμβαίνει καὶ νὰ τὸν θέλει ὁ πονηρὸς καὶ ταυτόχρονα νὰ μὴν τὸν θέλει;

1. Ἡ ἀπορία βέβαια αὐτὴ ἀπαιτεῖ μιὰ σαφέστερη ἀνάλυση κι ἓνα σαφέστερο λόγο διακρίσεως, ὅμως χρειάζεται βοήθεια ὥστε τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ λάβει μιὰ ἀξιόλογη ἐρμηνεία. Πρέπει λοιπὸν πρῶτα νὰ παρουσιάσουμε τὸ καθένα ἀπὸ ἐκεῖνα μὲ τὸ κύριο νόημά του, κι ἔτσι μὲ τὴ σειρά ποὺ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε τὴ λύση τους. Ὅτι βέβαια ἦταν θέλημα τοῦ Πατέρα ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, μᾶς τὸ διδάσκει ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας, λέγοντας, κατὰ τὴν προσπάθειά του ν' ἀπομακρύνει τὸ θάνατο, «Ὅμως ὡς γίνεαι τὸ δικό σου θέλημα, κι ὄχι τὸ δικό μου»¹, ὅταν, ἀποδεικνύοντας ὅτι ἦταν ἀληθινὰ ἄνθρωπος, ἀπευχόταν καὶ χαρρακτῆριζε ἀθέλητο τὸ πάθος. Καὶ ὄχι τότε μονάχα, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπιτίμη-

τοῦ Θεοῦ εἰπὼν τὸν ἐκούσιον θάνατον αὐτοῦ, φρόνημα δὲ διαδόλου,
 ᾧ δὴ καὶ ὁ Πέτρος, ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐκείνου κλησιν κατεδικάζετο, τη-
 νικαῦτα συννυπήγετο, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς διαθέσεως (ὁ μὲν γὰρ ἐκ
 φιλοστοργίας καιρὸν οὐκ ἐχούσης, ὁ δὲ τὴν ἡμῶν ἐξ ὧν ἐκακούργει
 5 καὶ ἐνήδρευε σωτηρίαν). ἀλλ' οὖν εἰς ἓν συνέρρεον, καίτοι γνώμης ἐκ
 μαχομένης ὠρμημένοι, τὸ μὴ βούλεσθαι παθεῖν τὰ πάθη τῆς ἀνθρω-
 πίνης ἰάσατο φύσεως. Ὁρῶν μὲν γὰρ ὁ τῆς κακίας γενεσιουργὸς τὸ
 πανάχραντον ἐκείνο καὶ θεοπρεπὲς σῶμα τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδια-
 βλήτοις ὑποκείμενον πάθεσι, τὴν ἐπιβουλήν ἐβούλευέ τε καὶ εἰς
 10 ἔργον ἄγειν ἐσπούδαζεν. Ὁρῶν δὲ πάλιν διὰ τῶν θεοσημείων τῆς
 θεϊκῆς ἀξίας τὴν αἴγλην ὑπεραστράπτουσαν, συνεστέλλετό τε καὶ
 ἀνεδύετο, καὶ πρὸς τὸ θέλειν τε ἅμα καὶ μὴ θέλειν τὸν Δεσποτικὸν
 θάνατον ὑποφερόμενος, τὴν μηχανὴν εἶχεν εἰς ἀμηχανίαν καταστρέ-
 φουσαν. Ὅμως ἐνῖκα τὸ δειλὸν ἢ ἀπόνοια· τῷ γὰρ τῆς μαιφονίας
 15 τεχνίτη μᾶλλον αἰρετὸν τὸ σύνηθες, ἢ φοβερὸν ὁ ἐπιφυόμενος φό-
 βος. Οὕτω γοῦν ἐμφανῶς τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων θελητὸν εἶναι τῷ
 Πατρὶ τὸν θάνατον ἀνακηρυττόντων τοῦ Υἱοῦ, ἀθέλητον δὲ τῷ πο-
 νηρῷ (τὸ γὰρ ὅτι παντὸς αὐτῷ μᾶλλον ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος ἠγνω-
 νίζετο λαθεῖν ἔστι καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων, καὶ ὅθεν οὐκ ἄδηλον καὶ
 20 γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐκείνου κακουργεῖν ἀνακινουῦντος, τὸν κατὰ
 Σωτῆρος ἐπαλαμῶντο θάνατον). ἀλλ' ὁμοίως μὲν ἐπίδηλον καὶ ὡς
 οὐχὶ τῷ Πατρὶ τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ θελητόν, ἔτι δὲ τοῦ λόγου προϊόν-
 τος ἐπὶ πλέον δηλωθήσεται.

β'. Ἐπεὶ οὖν εἰς τάξιν ἤχθη ταῦτα διατυπώσεως, διαλογίζεσθαι
 25 προσῆκε καὶ σκοπεῖν, ὡς εἰ καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τάναντία
 λέγεται, τοῦ Δεσποτικοῦ, φημί, θανάτου, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν
 τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάθους ὃ πέπονθε λέγεται, τὸ δὲ
 ἐκ τοῦ ἐκβεθηκότος τὸ μὲν γὰρ ἐκβεθηκὸς διὰ τοῦ θανάτου, ἢ σωτη-
 ρία τοῦ γένους ἐπράχθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦ διαδόλου τυ-
 30 ραννίδος ἢ καθαίρεσις ὃ δηλονότι θελητόν τε τῷ Πατρὶ καὶ εὐδοκία,
 καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας συμπάσης περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ
 κεφάλαιον· τοῦτο δὲ πῶς οὐκ εὐδῆλον ὅτι καὶ τῷ ἐχθρῷ ἀθέλητόν τε
 καὶ ἐσχάτη πληγῇ; Τὸ μέντοιγε σφαιγιασθῆναι τὸν Υἱόν, ὅπερ ἦν ἢ
 διὰ τοῦ πάθους προϊούσα πράξις, καθ' ἑαυτὸ μὲν οὔτε ἠδὺ τῷ Πατρὶ
 οὔτε εὐπρόσδεκτον, ἀλλὰ λίαν ὀργῆς ἄξιον καὶ θυμοῦ, ὥσπερ δὴ τῷ

σε τὸν Πέτρο, λέγοντας πὺς ἦταν σχέδιο τοῦ Θεοῦ ὁ ἐκούσιος θάνατός του, ἦταν ὅμως μηχανορραφία τοῦ Διαβόλου πού ἐπανέλαβε καὶ ὁ Πέτρος, καὶ γι' αὐτὸ καταδικάστηκε νὰ κληθεῖ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα², ἂν καὶ ἡ πρόθεση ἦταν διαφορετικὴ (ὁ ἕνας δηλαδὴ κινήθηκε ἀπὸ ἄκαιρη φιλοστοργία, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὶς μηχανορραφίες του ὑπονόμευε καὶ τὴ σωτηρίας μας), συνέκλιναν ὅμως στὸ ἴδιο σημεῖο, ἂν καὶ ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πρόθεση, ὅτι δὲν ἤθελαν νὰ ὑποστῆ ὁ Χριστὸς τὰ πάθη πού θεράπευσαν τὴν ἀνθρώπινη φύση. Βλέποντας δηλαδὴ ὁ πατέρας τῆς κακίας ἐκεῖνο τὸ πανάχραντο καὶ θεῖο σῶμα νὰ ὑποτάσσεται στὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη, ὕφανε τὴν ἐπιβουλή του καὶ βιαζόταν νὰ τὴ μετατρέψει σὲ πράξη. Βλέποντας ὅμως ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὶς θεοσημεῖες νὰ φωτοβολεῖ ἔξοχα ἡ λάμψη τοῦ θείου μεγαλείου, μαζευόταν καὶ ὑποχωροῦσε, καὶ παρασυρόμενος στὸ νὰ θέλει καὶ νὰ μὴ θέλει τὸ θάνατο τοῦ Κυρίου, ἔβλεπε τὴ μηχανορραφία του νὰ καταλήγει σὲ ἀμηχανία. Ἀλλὰ ὁ παραλογισμὸς νικοῦσε τὴ δειλία του. Γιατὶ στὸν τεχνίτη τοῦ μαροῦ φόνου ἦταν προτιμότερες οἱ συνήθειές του καὶ ὄχι τόσο φοβερός ὁ φόβος ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἁγία Γραφή διακηρύττει φανερὰ, ὅτι ὁ Πατέρας ἤθελε τὸ θάνατο τοῦ Υἱοῦ, ἐνῶ δὲν τὸν ἤθελε ὁ πονηρός. Τὸ ὅτι βέβαια περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πολεμοῦσε νὰ μὴ γίνει ὁ σταυρικὸς θάνατος, μποροῦμε νὰ τὸ καταλάβομε καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα, καὶ ἀπὸ αὐτὸ πού εἶναι φανερό. Ἐκεῖνος δηλαδὴ ξεσήκωνε τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος καὶ ἔφεραν σὲ πέρας τὸ θάνατο τοῦ Σωτήρα. Ἐπίσης ἐξίσου φανερό εἶναι, ὅτι τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ δὲν τὸ ἤθελε οὔτε ὁ Πατέρας, πράγμα πού θὰ γίνει φανερότερο μὲ τὴν πρόοδο τοῦ λόγου.

2. Ἀφοῦ λοιπὸν διατυπώθηκαν μὲ τάξη τὰ ἀπορήματα, πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε καὶ νὰ ἐξετάσομε, ὅτι, παρόλο πού λέγονται τὰ ἀντίθετα γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα, ἐννοῶ τὸ Δεσποτικὸ θάνατο, δὲν λέγονται ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ τὸ ἓνα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ πάθος πού ἔπαθε, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ. Γιατὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ θανάτου ὑπῆρξε ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ κατάλυση τῆς τυραννικῆς ἐξουσίας τοῦ διαβόλου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο φαίνεται, ὅτι ἦταν θέλημα καὶ χαρὰ τοῦ Πατέρα καὶ τὸ ἀποκορύφωμα ὅλης τῆς πρόνοιᾶς του γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Αὐτὸ ὅμως πῶς δὲν εἶναι φανερό, ὅτι γιὰ τὸν ἐχθρὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἦταν κάτι πού δὲν τὸ ἤθελε καὶ τὸ ἔσχατο χτύπημα; Τὸ νὰ θυσιαστῆ βέβαια ὁ Υἱός, πού ἦταν τὸ ἀπότοκο τοῦ πάθους γεγονός, δὲν ἦταν καθ'αυτὸ οὔτε εὐχάριστο οὔτε εὐπρόσδεκτο ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ

πονηρῶ καταθύμιόν τε καὶ πάντων ἐρασιμώτατον τῶν τερπνῶν· διὸ καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ ἐν τύπῳ μεθοδεύων προσευχῆς τὴν ἄφεσιν τῶν ἐξυθρισάντων εἰς αὐτόν, «Πάτερ», φησὶν, «ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν». Οὕτω μὲν ἀθέλη-
 5 τον τοῦ παιδὸς ἢ σφαγὴ τῷ Πατρὶ, καὶ πολλὴν τὴν ἀγανάκτησιν ἀνακινουῖσα, ὡς καὶ αὐτῆς δεῖσθαι τῆς δεήσεως τοῦ ἠδίκημένου, ἐφ' ᾧ διὰ μετανοίας καθηραμένους, μὴ δοῦναι δίκην τοῖς ἠδίκηκότας. Καὶ οὐκ ἐναντίον τὸ θέλειν καὶ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα· τὸ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἐκβεβηκότος κατορθώματος, τὸ δὲ ἐξ αὐ-
 10 τῆς τῆς προκαταρχούσης λέγεται πράξεως.

γ'. Καθάπερ γὰρ εἴ τις στρατηγὸς τὸν ἀριστεῖα βλέπων δεχόμενον τραύματα καὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἐναντίων τὰς παρατάξεις κενουῖντα καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πολέμου καταβάλλοντα, χαίρει μὲν οἷς τὸ τρόπον κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὁ ἀριστεὺς ἴσῃσι, καὶ τοῖς τραύμασι
 15 πρὸς τὸ παράδοξον βλέπων τοῦ κατορθώματος οὐκ ἀλγύνεται, καθ' ἑαυτὰς δὲ τὰς πληγὰς λογοθετῶν καὶ ταύτας ἐπιστρεφόμενος, οὐχ' ἠδέως ὀρᾷ τραυματίαν τὸν τὴν νίκην ἀναδησάμενον, οὕτω δὲ καὶ ὁ Πατὴρ, οἷς μὲν ἑώρα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸν πολέμιον ταῖς ἐπὶ τοῦ σώματος πληγαῖς καταβάλλοντα, τῆς Θεῶν προεπούσης
 20 εὐφροσύνης ἦν καὶ ταῖς τοῦ παιδὸς ἀνδραγαθίαις ἐσεμνύετο, οἷς δ' ὁ φίλτατος τετραυματισμένος ἦν ταῖς πληγαῖς καὶ τοῖς μώλωψι, καθ' ἑαυτό γε εἰς αἴρεσιν οὐκ ἀνέφερε· μᾶλλον δ' ἐνταῦθα πλέον τὸ τῆς θελήσεως, ἤπερ ἐν τῷ παραδείγματι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀρχομένων τῶν τραυμάτων, ἐπεὶπερ ἄδηλος ἦν ἡ νίκη, πικρὸν τὸ θέαμα τῷ στρατη-
 25 γῶ, τῆς τροπῆς τῶν ἐχθρῶν οὕτω παρούσης, κατεφαίνετο, ἐνταῦθα δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν τραυμάτων, μᾶλλον δὲ καὶ πρὶν ἢ τοὺς μαιφόνους τὸν Σωτῆρα τοῖς τραύμασι ἐνυθρίσαι, λαμπρὸν τε καθεωρᾶτο τὸ τρόπον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον, ἢ ὅτε τοῖς ἐναγεστάτοις ἐτολμᾶτο τὰ ἀτόλμητα· Θεῶν τε γὰρ καὶ τὰ μέλλοντα πάρεστι καὶ ἡ γνῶσις ἀμφοῖν
 30 πρόεισι δι' ἴσον· οὐδὲν κατ' αὐτό γε τοῦτο τῶν ἐπιγενομένων, οὔτε τῶν πάλαι γεγονότων οὔτε μὴν τῶν ἤδη παρόντων, τὸ ἔλαττον ἀπο-

ἄξιζε τὴν ὀργὴν καὶ τὸ θυμὸν του. Ὅπως ἀπὸ τὴν ἄλλη ἦταν ἐπιθυμία τοῦ πονηροῦ καὶ τὸ πιὸ εὐχάριστο ἀπὸ ὅλες τὶς εὐχαριστήσεις του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Σωτήρας μας, διατυπώνοντας μὲ τὴ μορφὴ προσευχῆς τὴ συγχώρηση τῶν ὑβριστῶν του, λέει· «Πατέρα μου, συγχώρεσέ τους γι' αὐτὴ τὴν ἁμαρτία τους· γιατί δὲν γνωρίζουν τί κάνουν»³. Ἐπομένως ἦταν ἀθέλητη γιὰ τὸν Πατέρα ἡ σφαγὴ τοῦ παιδιοῦ του καὶ προξένησε σ' αὐτὸν μεγάλη ἀγανάκτηση, ὥστε νὰ χρειαστεῖ καὶ τὴν παράκληση ἐκείνου ποὺ δεχόταν τὴν ἀδικία, κι ἀφοῦ μὲ τὴ μετάνοια πετύχουν τὴν κάθαρσίν τους, νὰ μὴ τιμωρήσει ἐκείνους ποὺ τοῦ προξένησαν τὴν ἀδικία αὐτή. Καὶ δὲν εἶναι ἀντίθετο τὸ νὰ θέλει καὶ νὰ μὴ θέλει ὁ Πατέρας τὸ θάνατο τοῦ Υἱοῦ. Γιατὶ τὸ ἓνα λέγεται σύμφωνα μὲ τὸ κατόρθωμα ποὺ πραγματοποιήθηκε, ἐνῶ τὸ ὅτι δὲν τὸν ἤθελε, λέγεται σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀρχικὴ πράξη τοῦ πάθους.

3. Ὅπως δηλαδὴ ἓνας στρατηγός, βλέποντας τὸν πρῶτο μαχητὴ του νὰ τραυματίζεται καὶ μὲ τὰ τραύματά του νὰ θερίζει τὶς τάξεις τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ ἐξολοθρεύει καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχηγὸ τοῦ πολέμου, χαίρεται γιὰ τὶς πράξεις μὲ τὶς ὁποῖες ὁ πρωτομαχητὴς στήνει τὸ τρόπαιο κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ δὲν νιώθει λύπη γιὰ τὰ τραύματα ἀποβλέποντας στὸ ἀξιοθαύμαστο ἀποτέλεσμα, ἐκτιμώντας ὅμως καθαυτὸς τὶς πληγὲς καὶ συγκινημένος ἀπὸ αὐτὲς, δὲν νιώθει εὐχαρίστηση βλέποντας τὸν τραυματία ποὺ πῆρε ἐπάνω του τὴ νίκη, ἔτσι καὶ ὁ Πατέρας, ὅταν ἔβλεπε τὸν Υἱὸ μὲ τὰ χτυπήματα τοῦ σώματός του νὰ καταβάλλει τὸν ἐχθρὸ τοῦ ἀνθρώπινου γένους, δοκίμαζε τὴ χαρὰ τὴν ἀρμόζουσα στὸ Θεὸ καὶ ἐνιωθε ὑπερηφάνεια γιὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Υἱοῦ του, ὅταν ὅμως ἔβλεπε τὸν φίλτατὸ του γεμάτο τραύματα καὶ πληγὲς καὶ χτυπήματα, αὐτὸ βέβαια δὲν τὸ ὑπέφερε αὐτὸ καθεαυτὸ μὲ ἀταραξία. Ἡ καλύτερα ἐδῶ ἦταν ἐντονότερη ἢ θέληση (γιὰ τὸ πάθος) ἀπὸ ὅ,τι στὸ παράδειγμα. Ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν τραυμάτων, ἐπειδὴ ἡ νίκη δὲν ἦταν φανερὴ, τὸ θέαμα γιὰ τὸ στρατηγὸ ἦταν πικρὸ, καθόσον δὲν εἶχαν ἀκόμα τραπεῖ σὲ φυγὴ οἱ ἐχθροί, ἐνῶ ἐδῶ ἀπὸ τὴ στιγμή τῶν τραυμάτων, ἡ καλύτερα πρὶν ἐκεῖνοι οἱ στυγεροὶ φονιάδες κακοποιήσουν μὲ τὰ χτυπήματά τους τὸν Σωτήρα, φαινόταν ὀλοκάθαρο τὸ τρόπαιο τῆς νίκης, καὶ καθόλου πιὸ μικρὸ ἀπὸ ὅ,τι ὅταν τολμοῦσαν οἱ ἐγκληματίες ἐκεῖνοι τ' ἀνεπίτρεπτα. Γιατὶ γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τὰ μελλοντικὰ εἶναι παρόντα καὶ ἡ γνώση καὶ τῶν δύο προχωρεῖ παράλληλα. Κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη δὲν ἔχουν μικρότερο μερίδιο οὔτε αὐτὰ ποὺ θὰ συμβοῦν στὸ μέλλον οὔτε ὅσα ἔγιναν στὸ πα-

φερομένων. Οὐδὲν οὖν ἄπορον ἔτι παραδέχεται, τὸ θελητὸν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀθέλητον, οὐδὲ τὸ σπουδὴν μὲν αὐτὸν εἶναι καταπραχθῆναι τῷ ἀρχεκάκῳ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθρῷ, πάσης δὲ μᾶλλον χαλεπωτέραν πληγὴν φέρειν τὸ προελθὸν πέρασ ἀπὸ 5 τῆς σπουδῆς. Ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς τῷ αἵματι χαίρων καὶ περιχανῶν τοῦ Σωτῆρος, οὐπω τῆς χαρᾶς τοῖς σπλάγχνοις ἐμβαθυναμένης, τὴν τε ἀνίατον ἔσχε καταλαμιδάνουσαν πληγὴν καὶ τὸν ὄλεθρον ἀπαραίτητον, ὁ δὲ Πατὴρ οὐκ ἀρεσκόμενος αὐτόθεν τῇ τοῦ αἵματος χύσει, ἠρέσθη τε μάλιστα συμπροῖόν τὸ τέλος ὁρῶν καὶ περιχαρῶς προσεδέξατο, 10 οὐκ αὐτὸ τοῦτο φιλῶν τὴν σφαγὴν τοῦ παιδός, ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους, ὡς εἴρηται, καὶ ταύτην ἐξοικειούμενος καὶ εἰς εὐδοκίας λόγον μεταποιῶν.

δ'. Καὶ ἔχεις κἀντεῦθεν, εἰ βούλει, καὶ ἀπορήματος παλαιοῦ πρὸς λύσιν ὁρῶσαν ἀναφυομένην ἀφορμὴν· τὸ δὲ ἀπόρημα, εἰ καὶ τοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν οὐκ ἄδηλον, ἀλλ' οὖν εἰς κοινὴν ἀπάντων 15 γινῶσιν εἰπεῖν λυσιτελέστερον. Εἰ λύτρον ἐδόθη τὸ σωτήριον αἷμα τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάρρυσιν τοῦ γένους ἡμῶν μεθοδεῦον, τίς ὁ λαβῶν; Πατρὶ μὲν γὰρ οὐχ ἡδὺ τοῦ Παιδός ἢ σφαγῆ, τῷ δὲ ληστῇ πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ φονεῖ δοῦναι κύριον αἵματος γενέσθαι τοῦ δεσποτικοῦ; Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλα τὴν διάλυσιν παραστήσει 20 τοῦ ζητήματος, ὧν οὐκ ἄκαιρον ἴσως μετ' ὀλίγον ἐπιμνησθῆναι. Τὸ δὲ διὰ τῶν ῥηθέντων προῖόν, ὁ Πατὴρ μὲν δέχεται τὸ αἷμα τοῦ Παιδός πόθῳ τοῦ ἐκβεβηκότος, ὁ δὲ πονηρὸς ἐτόλμα μὲν καὶ ἐθρασύνετο λαβεῖν, ἀντέλαβε δὲ τῆς τυραννίδος αὐτοῦ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὴν ἀπροσδόκητόν τε καὶ ἀνίατον πληγὴν, ἣν καὶ ὑπιδόμενος, ἅμα τε 25 ἐπεπήδα τῷ σταυρῷ, καὶ ἅμα συνεστέλλετό τε καὶ ἀφίστατο τῆς θεομαχούσης ὁρμῆς. Καὶ οὐκέτι παρενοχλεῖν, οἶμαι, τὸ τῆς ἀπορίας ἰσχὺν ἔξει τὰς τῶν εὐσεβοῦντων ἀκοάς. Πλὴν οὐδὲν κωλύει πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν ἐλθεῖν, ὡς ἐπεὶ τὸ λύτρον πρὸς δύο τινὰ τὴν ἀναφορὰν ὡς ἐπὶ πᾶν ἔχει, ῥύσιόν τε τῶν κατεχομένων εἶναι, καὶ δῶρον ὁρᾶ- 30 σθαι τῷ κατέχοντι, ὡς μὲν ῥύσιον τῶν κατεχομένων λύτρον ἂν εἴη τὸ σωτήριον αἷμα, ὡς δὲ δῶρον τοῦ κατέχοντος οὐδαμῶς. Ἐπεὶ καὶ πολλὰ ἄλλα τῷ κυρίως λεγομένῳ προσόντα λύτρῳ τῇ ἀφράστῳ ταύτῃ καὶ ὑπὲρ λόγον οὐ πρόσεστιν οἰκονομία· καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ λύτρον

4. Ματθ. 20, 28. Μάρκ. 10, 45.

5. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 45, 22. Εἰς τὸ Πάσχα, ΕΠΕ τόμ. 5, σ. 198, 14έ.

ρελθὸν οὔτε ὅσα εἶναι τώρα παρόντα. Δὲν δημιουργεῖ λοιπὸν καμμιά ἀπορία τὸ ὅτι ὁ Πατέρας καὶ θέλει καὶ δὲν θέλει τὸ θάνατο τοῦ Υἱοῦ, οὔτε τὸ ὅτι ὁ ἀρχέκακος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου βιαζόταν νὰ τὸν πραγματοποιήσῃ καὶ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βίας καὶ σπουδῆς τοῦ προκάλεσε τὴν πιὸ βαριά ἀπὸ κάθε ἄλλη πληγὴ. Χαίροντας λοιπὸν ὁ πονηρὸς γιὰ τὸ φόνου τοῦ Χριστοῦ καὶ χάσκοντας ν' ἀρπάξῃ τὸν Σωτῆρα, ἐνῶ δὲν εἶχε ἀκόμα ἐδραιωθεῖ ἡ χαρὰ στὰ σπλάχνα του, ἔλαβε καὶ τὴν πληγὴ ἀνίατη, καὶ τὸν ὄλεθρο ἀνεπίτρεπτο. Ἀντίθετα ὁ Πατέρας, χωρὶς νὰ νιώθῃ εὐχαρίστηση γιὰ τὸ αἷμα ποῦ θὰ χυνόταν, εὐχαριστήθηκε ἐξαιρετικὰ βλέποντας νὰ ἔρχεται μαζί καὶ τὸ τέλος καὶ τὸ δέχθηκε μὲ χαρὰ. Δὲν ἀγαποῦσε βέβαια τὴ σφαγὴ τοῦ παιδιοῦ του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐκβασή, ὅπως εἶπα, ἀποδεχόταν καὶ τὴ σφαγὴ καὶ τὴ μετέβαλλε σὲ λόγο χαρᾶς.

4. Καὶ ἔχεις καὶ ἐδῶ, ἂν θέλεις, ἀνακλύπτουσα ἀφορμὴ, ποῦ ἀποβλέπει στὴ λύση παλαιᾶς ἀπορίας. Καὶ ἡ ἀπορία, ἂν καὶ σὲ ὅσους φιλοσοφοῦν τὰ θεῖα δὲν εἶναι ἀγνωστὴ, ἀλλὰ τὸ νὰ προταθεῖ σὲ κοινὴ γνώση ὄλων εἶναι ὠφελιμότερο. Ἄν τὸ σωτήριο αἷμα δόθηκε ὡς λύτρο⁴ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ γένους μας ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία, ποιὸς εἶναι ποῦ τὸ ἔλαβε; Γιατὶ γιὰ τὸν Πατέρα βέβαια δὲν ἦταν εὐχάριστη ἡ σφαγὴ τοῦ παιδιοῦ του, ἐνῶ γιὰ τὸ ληστὴ καὶ φονιά πῶς δὲ θὰ φανεῖ ὑπερβολικῶς νὰ παραχωρηθεῖ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος; Κι ἄλλες βέβαια πολλές παρατηρήσεις θὰ δώσουν τὴ λύση τοῦ προβλήματος, ποῦ ἴσως δὲν εἶναι ἄκαιρο νὰ τίς θυμηθοῦμε σὲ λίγο. Τὸ συμπέρασμα τῶν λόγων μας εἶναι, ὅτι ὁ Πατέρας δέχεται τὸ αἷμα ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἐκβασῆς του (τῆς σωτηρίας), ἐνῶ ὁ πονηρὸς εἶχε βέβαια τὴν τόλμη καὶ τὸ θράσος νὰ τὸ διεκδικεῖ, ἔλαβε ὅμως ὡς πληρωμὴ τῆς τυραννικῆς συμπεριφορᾶς του τὴν καθαίρεση καὶ τὴν ἀπροσδόκητη καὶ ἀθεράπευτη πληγὴ, τὴν ὁποία ὑποπτεῖτο καὶ γι' αὐτὸ ταυτόχρονα ὀρμουῖσε σιὸ σταυρὸ ἀπὸ τὴ μιά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μαζευόταν καὶ παρατοῦσε τὴ θεομάχο ἐπιθετικότητά του. Καὶ δὲ νομίζω ὅτι ἡ ἀπορία θὰ ἔχει πιά τὴ δύναμη νὰ παρενοχλήσῃ τὴν ἀκοή τῶν εὐσεβῶν⁵, τίποτε ὅμως δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ προχωρήσομε σ' ἐκεῖνο ποῦ ὑποσχεθήκαμε. Τὰ λύτρα δηλαδὴ ἀναφέρονται σὲ δύο πράγματα γενικά· εἶναι σωτήρια γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ δῶρο στὸν αἰχμαλωτευτὴ. Ὡς σωτηρία δηλαδὴ τῶν αἰχμαλωτισμένων θὰ μπορούσε νὰ εἶναι λύτρο τὸ σωτήριο αἷμα, καθόλου ὅμως ὡς δῶρο στὸν αἰχμαλωτευτὴ. Γιατὶ καὶ πολλὲς ἄλλες ιδιότητες τοῦ κοινῶς λεγομένου λύτρου δὲν προσιδιάζουν σ' αὐτὴ τὴν ἄφραστη καὶ πάνω ἀπὸ τὴ λογικὴ οἰκονομία.

διδούς, οὐκέτι δυνάμενος εἶναι κύριος ὧν παρέσχε, τὴν ζημίαν ἔχει
 κατὰ τὸ ἀπαραίτητον ἀκολουθοῦσαν, κερδαίνει δ' ὁ λαβὼν καὶ καθί-
 σταται δεσπότης ὧν πρότερον τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχε· ἐνταῦθα δὲ
 τὸνναντίον ἅπαν· ὁ μὲν καταθέμενος τὸ λύτρον (καὶ γὰρ πάντα ἐν τῇ
 5 χειρὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ τοῦ Ἰαβελ αἷμα, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν μαρτύρων
 ἔξω τῆς αὐτοῦ καθέστηκε προνοίας καὶ χειρὸς) οὐδὲν μὲν δηλονότι
 ἐζημιώται. Τίς γὰρ ἂν ὅλως εἰπεῖν ἐννοήσῃ, ὡς μὲν τῶν θεραπόντων
 αὐτοῦ καὶ ὧν ἐκενώθησαν αἱμάτων ἔστι λόγος αὐτῶ, καὶ μετὰ θάνα-
 τον ὡς ἀθάνατον βοῶντων ἀκούει, τὸ δὲ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν
 10 αἷμα τοῦ κόσμου οὐκ ἐν τοῖς ἀθανάτοις τῆς αὐτοῦ προνοίας ταμείοις
 συνέχει ἀνώλεθρον αὐτῶ, καὶ φθορᾶς σωμάτων ἀνέπαφον συντηρού-
 μενον; Οὐκ ἐζημιώται τοίνυν οὐμενοῦν ὁ τὸ λύτρον καταθέμενος,
 ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν παντὸς ὁ φιλόανθρωπος προσεκέρδησε τὴν
 σωτηρίαν, ὁ δὲ λαβεῖν νομίσας, ὅτι λαβεῖν μόνον ἐνόμισε, καὶ αὐτὴν
 15 προσαπώλεσεν, ἐφ' ἧ τε μέγα ἐφρόνει καὶ ἦν ἐνισχύειν ἐνόμισεν αὐ-
 τοῦ τυραννίδα. Ὡστε τὸ σωτήριον καὶ δεσποτικὸν αἷμα καὶ λύτρου
 χώραν ἂν ἐπέχοι (ἀνεκομίσατο γὰρ ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας), καὶ τοῦ
 λύτρου παραλλάσσει, ὅτι μηδὲ προσενέχθη τῶ τὴν ἡμετέραν φύσιν
 ἀπάτη δουλωσαμένῳ, καὶ ὅτι ἐν μὲν τῶ λύτρῳ τὸ κέρδος ὁράται μέγα,
 20 μηδεμιᾶς συνεπινοουμένης ζημίας, ἐν δὲ τῶ κατέχοντι τοὺς αἰχμαλώ-
 τους διπλῆ, μᾶλλον δὲ παντελῆς ἢ ζημία. Εἰ βούλει δὲ καὶ διότι τῶν
 μὲν ἄλλων λύτρων συμβατήριοι προηγοῦνται λόγοι, ἐνταῦθα δὲ τοῦ
 λύτρου μελετωμένου, ἢ δικαία κρίσις ἐκ παλαιτάτου τῶ πολεμίῳ τὸ
 ἄσπονδον καταψηφιζομένη, ἔτι μᾶλλον τηνικαῦτα τὴν τοιαύτην ἐξ
 25 ὧν ἐκεῖνος ἔπραττεν ἐπιβάλλει καταδίκην. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν
 ἄλλων σπονδαὶ πάντως ἢ ἐπὶ πολὺν ἢ ἐπ' ὀλίγον συνίστανται χρόνον,
 ἐν δὲ τῶ παρόντι λύτρῳ οὐδ' ἐπινοία λαβεῖν ἔστι ψιλῆ τοιοῦτόν τι
 προενηγμένον· καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα. Ὡστε χώραν ὁ λόγος προτεί-
 30 λεσθαι λύτρου· ἐκ μεταφορᾶς γὰρ ἐνταῦθα, εἴπερ ἀλλαχοῦ, παρείλη-
 πται ἢ φωνή.

ε'. Καὶ δῆλον ὡς οὐ χρὴ διάζεσθαι συνεφαρμοττεῖν τοῖς κατὰ
 μεταφορὰν λεγομένοις, ὅσα πάντως παρέπεσθαι εἴωθε τῶ κατὰ τὴν
 ἀπ' ἀρχῆς θέσιν τῆς φωνῆς ὀνομασμένῳ· δεῖ γὰρ εἰς κοινὸν ἀναγα-

6. Ψαλμ. 94, 4.

7. Ματθ. 23, 35. Λουκᾶ 11, 51.

Γιατί αὐτὸς ποὺ δίνει τὸ λύτρο, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κύριος σ' αὐτοὺς ποὺ τὸ ἔδωσε, ἔχει σὰν ἀναπόφευκτο ἐπακόλουθο τὴ ζημία, ἐνῶ κερδισμένος θγαίνει ἐκεῖνος ποὺ τὸ ἔλαβε καὶ γίνεται κύριος ἐκείνων ποὺ πρῶτα δὲν εἶχε τὴν ἐξουσία τους. Ἐδῶ ὅμως γίνεται τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο. Αὐτὸς ποὺ πλήρωσε τὰ λύτρα (αὐτὸς βέβαια τὰ ἔχει ὅλα στὰ χέρια⁶ του καὶ οὔτε τὸ αἷμα τοῦ Ἄβελ οὔτε καὶ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἐξουσία του⁷) εἶναι φανερὸ ὅτι δὲ ζημιώθηκε καθόλου. Γιατί ποιὸς γενικὰ θὰ σκεφτεῖ νὰ πεί, ὅτι ἐνδιαφέρεται βέβαια γιὰ τοὺς ὑπηρέτες του καὶ γιὰ τὸ αἷμα ποὺ ἔχυσαν αὐτοί, καὶ ὅτι τοὺς ἀκούει μετὰ τὸ θάνατό τους νὰ τοῦ φωνάζουν σὰν νὰ μὴ ἔχουν πεθάνει, καὶ τὸ αἷμα ποὺ σώζει καὶ ζωοποιεῖ τὸν κόσμο δὲν τὸ φυλάει ἀνόλεθρο θησαυρὸ στὰ ἀθάνατα ταμεῖα τῆς πρόνοιᾶς του καὶ δὲν τὸ συντηρεῖ ἀνεπαφο ἀπὸ τὴ φθορὰ τῶν σωμάτων; Δὲν ἔπαθε λοιπὸν ζημία, ὄχι βέβαια, αὐτὸς ποὺ κατέβαλε τὰ λύτρα, ἀλλὰ ἀπεναντίας κέρδισε ἐπιπλέον ὁ φιλάνθρωπος Κύριος κι ὅλου τοῦ γένους μας τὴ σωτηρία, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ νόμισε ὅτι ἔλαβε, ἔμεινε μόνο μὲ τὴν ἰδέα του αὐτή, κι ἔχασε ἐπιπλέον κι αὐτὴν ποὺ ἦταν ἡ περηφάνεια καὶ ἡ δύναμή του, τὴν τυραννικὴ ἐξουσία του. Ὡστε τὸ σωτήριο καὶ Δεσποτικὸ αἷμα μπορεῖ νὰ πάρει καὶ τὴ θέση λύτρου (γιατί μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία), διαφέρει ὅμως ἀπὸ τὸ λύτρο, γιατί οὔτε κὰν προσφέρθηκε σὲ ἐκεῖνον ποὺ μὲ τὴν ἀπάτη ὑποδούλωσε τὴ φύση μας, καὶ ὅτι στὸ λύτρο ὑπάρχει μεγάλο κέρδος καὶ δὲν συνυπολογίζεται καμμιά ζημία, ἐνῶ σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τοὺς αἰχμαλώτους ἢ ζημία εἶναι διπλή, ἢ καλύτερα πλήρης. Κι ἂν θέλεις καὶ ἐπειδὴ στὰ ἄλλα λύτρα προσηγοῦνται διαπραγματεύσεις συμβιβασμοῦ, ἐνῶ ἐδῶ ὅταν μελετᾶται τὸ λύτρο, ἡ δίκαιη κρίση (τοῦ Θεοῦ) ἀποφάσισε τὸν ἄσπονδο παμπάλαιο πόλεμο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ κι ἀκόμα περισσότερο ἐπιβάλλει τότε τὴν ἀνάλογη μὲ ὅσα ἔπραττε ἐκεῖνος καταδίκη· καὶ μάλιστα στὶς ἄλλες βέβαια περιπτώσεις λύτρων γίνονται ὅπωςδὴποτε σπουδὲς ἢ γιὰ πολὺ ἢ γιὰ λίγο χρόνο, ἐνῶ στὸ παρὸν λύτρο οὔτε ἀπλή σκέψη ὑπάρχει ὅτι ἔγινε κάτι τέτοιο καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια. Ὡστε ὁ λόγος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ προτείνεται κατὰ τὸν τρόπο ποὺ μπορεῖ νὰ προβάλλεται στὴν περίπτωση τοῦ κυρίως λύτρου, γιατί ἐδῶ λέγεται μεταφορικὰ ἢ λέξη περισσότερο ἀπὸ ἄλλοῦ.

5. Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποχρεώνομε σὲ συνεφαρμογή μὲ ὅσα λέγονται μεταφορικὰ, αὐτὰ ποὺ ὅπωςδὴποτε συνήθως ἐπακολουθοῦν μ' αὐτὸ ποὺ ἔχει τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἐκφραση

γεῖν τύπον, ἃ νῦν ἐπὶ τοῦ προταθέντος ἐγυμνάσθη προβλήματος· ὡς
 ἂν πρὸς πολλὰ εἶη τῶν αὐτὴν ἀπορίαν συνάγεσθαι δυναμένων, ἐξ
 ἐτοίμου καὶ καθολικωτέρας ἐφόδου τὴν λύσιν ἐπάγειν, καὶ τὸ συντα-
 ράττον ἀποσκευάζεσθαι. Οὐ τοῦτο δέ φημι, ἅπαγε, ὡς τοῖς τροπι-
 5 κοῖς τῶν ὀνομάτων οὐ δεῖ κεχρηῆσθαι· σύντροφος γὰρ ἡμῖν οὐ πολὺ
 τῶν κυρίων ἔλαττον ἢ χρησις αὐτῶν, καὶ εἴ τις ἀφέλοι ταύτας ἐκ τε
 τῆς ἀνὰ χεῖρα ὀμιλίας καὶ ἐξ αὐτῆς γε τῶν συγγραμμάτων τῆς ἐρμη-
 νείας, καὶ μάλιστα γὰρ τὰς πολλὴν ἐχούσας τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐγγύ-
 τητα πρὸς τὰς οὐδὲν τετραμμένον παρεχομένας, οὐκ ἐπὶ πολὺ ἔλατ-
 10 τον εἰς στενὸν κομιδῇ τὴν τῶν λόγων συγκλείσει χρεῖαν, ὡς πολλὰ
 τῶν πραγμάτων μὴ ἔχειν ὀνόματι δηλῶσαι, ἢ εἴ τις τὴν κυριότητα
 τῶν ὀνομάτων τῆς ἡμετέρας χρήσεως ὑπερόριον ποιήσει. Οὐκ οὖν
 ἀχρηστίαν ἔτι καταγινώσκειν τῶν ἀπὸ τῆς τροπῆς τὴν γένεσιν ἐχόν-
 των ὀνομάτων, ἀλλ' ἐκεῖνο φαίην ἂν, ὡς εἰδέναι χρὴ λέξεως ἰδίωμα
 15 κυρίως τε λεγομένης καὶ κατὰ μετάθεσιν τινὰ τοῖς πράγμασι ἐπιτι-
 θεμένης, καὶ χρησθαι μὲν ταῖς φωναῖς ὡς ἐπιτρέπει τὸ ἔθος, μὴ μέν-
 τοιγε τὰ ὑπ' αὐτῶν σημαινόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης συνάγειν
 τε καὶ συνδιαπλέκειν φύσιν. Μεγάλων γὰρ γένοιτ' ἂν τοῦτο σφαλμά-
 των αἰτία, καὶ ἀπορίαι δόξουσι προκύπτειν, ἀπορίας μὲν τῇ ἀληθείᾳ
 20 λόγον οὐδένα προβεβλημένοι, τῇ δὲ μὴ κατὰ λόγον χρήσει τῶν ση-
 μαινομένων οὐ πρὸς ἑτέρους μᾶλλον, ἢ καθ' ἑαυτῶν τῶν οὕτω χρω-
 μένων ταῖς φωναῖς τὴν ἀπορίαν ἐπινοούντων.

ζ'. Αὐτίκα μάρτυρας καλοῦμεν τοὺς ὑπεραθλήσαντας Χριστοῦ
 καὶ τὰ αἵματα αὐτῶν προσαγαγεῖν φημὲν τῷ Θεῷ καλῶς γε καὶ δι-
 25 καίως, ἀλλ' ἐκ μεταφορᾶς τῶν ὀνομάτων ἐκάτερον λέγεται· ἀπὸ γὰρ
 οὗς ἢ πολιτεία μάρτυρας καλεῖν οἶδεν οἱ πάρεισιν ἐπὶ βεβαιώσει τῆς
 κατὰ τὸν βίον ἀληθείας καὶ πίστιν δι' ὧν ἴσασιν ἐπάγουσι τοῖς προ-
 τεινομένοις, ἀπὸ τούτων καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς ὀνομάζο-
 μεν μάρτυρας· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οὗτοι τὴν ἐννυπόστατον θεολο-
 30 γοῦντες ἀλήθειαν, ἐνώπιον τυράννων καὶ βασιλέων ἐμαρτύρησαν·
 Καὶ προσενεγκεῖν αὐτῶν τὰ αἵματα τῷ Χριστῷ, φημὲν, μετενεγκόντες
 τὴν προσφορὰν ἀφ' ὧν τε Ἄβελ ὁ δίκαιος τὰ τῶν ἀρνῶν ἐστεατωμέ-
 να, καὶ Ἄβραάμ τὰ διχοτομήματα καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τὸν οἶνον ὁ

8. Ἰω. 14, 6.

9. Ματθ. 10, 88. Μάρκ. 13, 9. Λουκᾶ 21, 12-13.

τῆς φωνῆς. Πρέπει δηλαδή νὰ τὰ ἐκφράσομε σὲ κοινὸ τύπο αὐτὰ πού διαπραγματεύθηκα γιὰ τὸ πρόβλημα πού προτάθηκε, ὥστε ἔτσι νὰ γίνῃ δυνατὸ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, πού μποροῦν νὰ προκαλέσουν τὴν ἴδια ἀπορία, ἀπὸ ἔτοιμο καὶ καθολικότερο συλλογισμὸ νὰ προσφέρουν λύση καὶ νὰ ἐξομαλύνουν τὴ δυσκολία. Καὶ δὲ λέγω βέβαια αὐτό, μακριὰ μὲ τέτοια σκέψη, ὅτι δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὶς λέξεις μὲ ἔννοια μεταφορική. Δὲν εἶναι πολὺ λιγότερη σ' ἐμᾶς ἢ ἡ χρήση τους ἀπὸ τὴν χρήση τῶν κυρίων ὀνομάτων, κι ἂν τὶς ἀφαιρέσει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλία αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν καὶ μάλιστα τὶς λέξεις πού ἔχουν πολλὴ ὁμοιότητα καὶ πλησιάζουν ἐκεῖνες πού δὲν ἔχουν καμμιά μεταφορικότητα, δὲ θὰ περιορίσει σὲ πολὺ στενότερα πλαίσια τὴν χρήση τῶν λόγων. Γιατὶ πολλὰ πράγματα δὲν μποροῦν νὰ δηλωθοῦν μὲ ὄνομα, παρὰ ἂν ἐξορίσει κανεὶς ἀπὸ τὸ λεκτικὸ μας τὴν κυριολεκτικὴν χρήση τῶν ὀνομάτων. Νὰ μὴν καταδικάζεις λοιπὸν σὲ ἀχρηστία ὅσα ὀνόματα ἔχουν τὴ γένεσίν τους ἀπὸ τὴ μεταφορά, ἀλλὰ θὰ ἔλεγα ἐκεῖνο· ὅτι πρέπει νὰ ξέρομε τὸ ἰδίωμα τῆς λέξης πού λέγεται κυριολεκτικὰ, καὶ μὲ μὴ μετάθεσιν νὰ ἀποδίδεται στὰ πράγματα. Καὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε βέβαια τὶς λέξεις, ὅπως τὸ θέλει ἡ συνήθεια, ἀλλὰ νὰ μὴ συνάγομε καὶ νὰ μὴν ἐμπλέκομε τὰ σημασιώμενά τους ἐξανάγκης στὴν ἴδια κατηγορία. Γιατὶ αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ αἰτία πολλῶν σφαλμάτων καὶ θὰ φανεῖ ὅτι προκύπτουν ἀπορίες, ἐνῶ ἀληθινὰ δὲν ἔχουν καμμιά δικαιολογία νὰ προβάλλουν ἀπορίες, ἀλλὰ μὲ τὴ μὴ λογικὴν χρήση τῶν σημασιωμένων, αὐτοὶ πού χρησιμοποιοῦν ἔτσι τὰ ὀνόματα, δὲν ἐπινοοῦν τὴν ἀπορία γιὰ ἄλλους τόσο, ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν τους.

6. Γιὰ παράδειγμα μάρτυρες καλοῦμε ὅσους ἄθλησαν γιὰ χάρι τοῦ Χριστοῦ καὶ λέμε ὅτι πρόσφεραν τὰ αἵματά τους στὸ Θεὸ καλὰ καὶ δίκαια, ἀλλὰ τὸ καθένα λέγεται μὲ τὴ μεταφορικὴ σημασίαν τῶν ὀνομάτων. Ἐκτὸς αὐτῶν δηλαδή πού ἡ πολιτεία χαρακτηρίζει μάρτυρες, οἱ ὅποιοι παρίστανται (στὸ δικαστήριον) γιὰ νὰ βεβαιώσουν τὴν ἀλήθειαν τῆς ζωῆς κάποιου καὶ δημιουργοῦν τὴν πίστη γιὰ τοὺς ἀδίκους ἀπὸ ὅσα γνωρίζουν, ἀπὸ αὐτοὺς ὀνομάζομε μάρτυρες καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς εὐσέβειας. Γιατὶ εἶναι αὐτοὶ πού, ἐκφράζοντας τὴ θεολογίαν τῆς ἐνυπόστατης ἀληθείας⁸, μαρτύρησαν ἀντιμέτωποι μὲ τυράννους καὶ μὲ βασιλιάδες καὶ πρόσφεραν λέμε τὰ αἵματά τους στὸ Χριστῷ⁹, μεταφέροντας τὴν προσφορὰ ἀπὸ τὴν προσφορὰ τοῦ Ἰακώβ τοῦ δίκαιου, τὰ καλοθρεμμένα ἄρνια, καὶ τοῦ Ἀβραάμ τὰ κομμάτια τὰ κρέατα καὶ τὰ ψωμιά καὶ τὸ κρασί τοῦ

Μελχισεδέκ τῷ Ἀβραάμ, εἰ θούλει δὲ καὶ τὴν δεκάτην τῷ Μελχισεδέκ ὁ προσδεξιωθείς προσεήνοχε. Καὶ δῆλον ὡς ἕκαστος τῶν προσενεγκόντων ἕτερον προσήνεγκε παρ' ἑαυτόν, καὶ μηδὲν ἀνιαρόν ὑφιστάμενος οὐδέ τι τῶν μελῶν περικοπτόμενος· οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες οὔτε τι κεχωρισμένον προσήνεγκαν, οὐδ' ἀπαθείς τὸ σῶμα προσφέροντες ἔμειναν, ἀλλ' οὐδὲ κληθέντες ὑπὸ τινος μαρτυρεῖν ἐφεστήκασιν, ἀλλ' αὐτοκλήτῳ γνώμῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ θεόλογον μαρτυρίαν ἐμαρτύρησαν. Εἴ τις οὖν μὴ διαστείλας τὰ τοῦ μάρτυρος σημαινόμενα, ἐπὶ θατέρου τὰ τοῦ ἑτέρου συμβιδάξιν φιλονεικήσειεν, ἄρ' οὐκ ἐμπλήσει ἀποριῶν τὰ ὅσα τῶν ἀπειρότερον ἀκουόντων, σφαλεῖή δὲ οὐδὲν ἔλαττον αὐτὸς ἀπορίαν οἰόμενος προκομίζειν, ἣν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία παρέσχεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνου τῶν ὀνομάτων οὐκ ἐν γνώσει μεταχειρίσις; Ἐρεῖ γὰρ κἀνταῦθα ῥᾶον, τῶν μαρτύρων προσενεγκάντων τὸ αἷμα, τίς ὁ προσδεξάμενος; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Χριστός, καὶ πῶς ὁ φιλάνθρωπος ἀνθρώπων αἷμασιν ἐπαγάλλεται; Εἰ δ' ὁ πονηρός, καὶ πῶς ἠνέσχοντο τῷ ἐχθρῷ τὸ οἰκεῖον αἷμα σπείσασθαι; Ποῦ δ' ὁ κριτής, ὃς τὴν ἴσην γνώμην τοῖς κρινομένοις διένεμεν; Οἱ δὲ κρινόμενοι, ὧν ὁ μάρτυς θατέρῳ τὴν ἐπὶ νίκη ῥοπήν παρασχεῖν ἐφέστηκε, τίνες;

20 ζ'. Καὶ πόσα ἂν τις τοιαῦτα λαβὼν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν μαρτύρων ἐπὶ τοὺς θεολόγους διαβιδάσειε μάρτυρας, ᾧ φορυτὸς ἔρως ἀποριῶν, καὶ μυθολογεῖν καὶ παίξειν κἀν τοῖς σπουδαίοις ἀνύβριστον. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἔργον πρὸς τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν ἀπορημάτων εἶπεῖν, ὡς οὐχὶ τῷ αἵματι τῶν ἀθλητῶν, τῇ δὲ γνώμῃ συναρεσκό-
25 μενος ὁ Χριστός, καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὸ κενωθὲν αἷμα προσεδέξατο ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐπενεγκεῖν ὡς ἐσφάγησαν μὲν οἱ μάρτυρες ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεαν, τοῦτο κυρίως καὶ οὐ τροπικόν, τὸ δὲ “προσήνεγκαν” καὶ “προσέφερον” καὶ τὰ τοιαῦτα, ῥημάτων ἐστὶν ἐξοικειουμένων τὴν τροπήν. Οὐκ οὐκ οὐδ' ἀναγκαῖον ἐπιζητεῖν τίνι προσή-
30 νεγκαν, ὥσπερ οὐδὲ ζητεῖν, πῶς οἱ νεκρωθέντες τὸ σῶμα τῇ κενώσει τοῦ αἵματος δύναιντ' ἂν προσενεγκεῖν λέγεσθαι, πῶς δὲ προσέφερον, οὐχ ἕτερον προσάγοντες, ὅπερ ἐστὶ τῶν κυρίως προσφερόντων· τὰ

Μελχισεδέκ στον Ἀβραάμ¹⁰. Κι ἂν θέλεις αὐτὸς ποὺ πρόσφερε τὴ φιλοξενία πρόσφερε καὶ τὴ δεκάτη στον Μελχισεδέκ¹¹. Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔκαναν τὴν προσφορὰ πρόσφερε κάτι διάφορο ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ δὲν ἔνωθε κανένα πόνον ἀκόμα καὶ ἂν τοῦ ἔκοβαν κάποιο μέλος τοῦ σώματός του. Οἱ μάρτυρες ὁμως τοῦ Χριστοῦ οὔτε κάτι χωρισμένο ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους πρόσφεραν οὔτε προσφέροντας τὸ σῶμα τους ἔμεναν ἀπαθεῖς, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τοὺς καλέσει κανένας προσῆλθαν νὰ μαρτυρήσουν, καὶ μὲ αὐτόβουλη γνώμη ἔδωσαν τὴ θυμαστή ἐκείνη μαρτυρία περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄν λοιπὸν κάποιος, χωρὶς νὰ διαστείλει τὰ σημαινόμενα τοῦ μάρτυρα, ἐπιδιώξει τὰ γνωρίσματα τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο νὰ τὰ ἐφαρμόσει στὸ ἄλλο, ἄραγε δὲ θὰ γεμίσει μὲ ἀπορίες τ' αὐτιὰ τῶν πιὸ ἀπειρων ἀκροατῶν του; Αὐτὸς θὰ κάνει ἐξίσου λάθος, νομίζοντας ὅτι διατυπώνει ἀπορία, ποὺ δὲν τοῦ τὴν προκάλεσε κάποια πραγματικὴ δυσκολία, ἀλλὰ ἡ χρῆση τῶν ὀνομάτων ποὺ ἔκανε ἐκεῖνος χωρὶς νὰ τὰ γνωρίζει. Γιατὶ εὐκολότερα θὰ πεῖ κι ἐδῶ· Ποιὸς δέχθηκε τὸ αἷμα ποὺ πρόσφεραν οἱ μάρτυρες; Ἄν δηλαδὴ αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός, πῶς ὁ φιλάνθρωπος εὐχαριστεῖται μὲ αἷματα ἀνθρώπων; Ἄν πάλι εἶναι ὁ πονηρός, τότε πῶς ἀνέχτηκαν νὰ κάνουν τὸ αἷμα τους σπονδὴν στὸν ἐχθρό; Καὶ ποῦ εἶναι ὁ κριτὴς ποὺ ἀπένειμε τὴν ἰσοδίκαιη κρίση του στοὺς κρινόμενους; Καὶ οἱ κρινόμενοι, ποὺ ὁ μάρτυρας ἦρθε γιὰ νὰ προσφέρει στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς δύο τὸ βάρος του γιὰ τὴ νίκη, ποιοὶ εἶναι;

7. Πόσα παρόμοια, παίρνοντάς τα ἀπὸ τοὺς μάρτυρες τῆς πολιτείας, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ μεταφέρει στοὺς μάρτυρες τῆς πίστεως, αὐτὸς ποὺ ἀγαπᾷ νὰ συσσωρεύει ἀπορίες καὶ θέλει νὰ μυθολογεῖ καὶ νὰ κάνει παιχνίδι του τὰ σπουδαῖα χωρὶς ντροπὴ. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ ποῦμε γιὰ τὴν πρώτη μορφή τῶν ἀπορημάτων, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἀρέσκεται μὲ τὸ αἷμα τῶν ἀθλητῶν, ἀλλὰ μὲ τὴ γνώμη τους, καὶ ἔτσι δέχθηκε καὶ τὴ σφαγὴ καὶ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε, ὅπως ἐπίσης δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε, ὅτι οἱ μάρτυρες ἔχουν σφαγεῖ γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους, κι αὐτὸ εἶναι κυριολεκτικὸ καὶ ὄχι μεταφορικὸ. Τὸ “προσκόμισαν καὶ πρόσφεραν” καὶ τὰ ὅμοια εἶναι ρήματα ποὺ ἐπιδέχονται τὴ μεταφορὰ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἀναζητοῦμε σὲ ποιὸν τὰ πρόσφεραν, ὅπως οὔτε νὰ ζητοῦμε, πῶς ὅσοι ἔγιναν νεκροὶ ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τοῦ αἵματός τους μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι πρόσφεραν, καὶ πῶς πρόσφεραν, ἀφοῦ δὲν πρόσφεραν κάτι ἄλλο, ποὺ εἶναι γνώρισμα αὐτῶν ποὺ

10. Γεν. 15, 8-21. καὶ 14, 18.

11. Γεν. 14, 20

γὰρ τοιαῦτα τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ διαπορητικοῦ τύπου, ὡς ἄμεινον
 ὑπεριδεῖν, μή ποτε ἄρα σοι δόξωμεν, συμπλεκόμενοι τοῖς παίζουσι,
 οὐκ ἔξωθεν τοῦ εἰκότος συνδιαβάλλεσθαι. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς σπου-
 δαίοις παίζειν ἀσύνετον, οὕτω πρὸς τὰ γελοιότερα σπουδάξαι κα-
 5 ταγέλαστον τὰ δὲ τῆς ἐμφανοῦς μὲν ἀτοπίας καὶ οἴκοθεν ἐχόντων
 τὸν ἔλεγχον ἀνακεχωρηκότα, ταραχὴν μὲν καὶ θόρυβον προτεινόμε-
 να ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, καὶ οἷς οὐκ ἔστι κρίσις διαστέλλειν τῶν
 ἄνευ τροπῆς προαγομένων φωνῶν, ἃς ὁ τῆς τροπῆς νόμος ἐσχη-
 μάτισεν· ἐπεὶ ῥᾶόν ἐστι τοῖς τὸ διάφορον αὐτῶν ἐπεσκεμμένοις ἀπο-
 10 κρούεσθαι καὶ διαλύειν τῆς δοκούσης ἀπορίας τὸ περιέργον. Δεῖ δ'
 οὖν λέγειν μὲν τὰς φωνὰς καὶ τιθέναι ἐφ' ὧν φέρειν εἰώθαμεν, εἰδέ-
 ναι δὲ τὰ ἐκάτερα παρεπόμενα καὶ φυλάττειν αὐτῶν ἀσύγχυτον καὶ
 τὸ σημαινόμενον καὶ τὸ ἰδίωμα. Ὁρᾶν δὲ ἔστι κἀντεῦθεν ὁ μάρτυς ὁ
 πολιτικὸς ἓνα τῶν δικαζομένων συνιστῶν, τὸν ἕτερον συκοφάντην
 15 ἀπελέγχει, τοῦ κριτοῦ τὴν γνώμην ἴσην διανέμοντος τοῖς προσώποις·
 ἐν δὲ τῷ θεολογοῦντι μάρτυρι ποῦ σχέσις ἢ πόθεν ἔχει παρρησίαν ἢ
 τοιαύτη; Πάλιν ὁ ἀθλητῆς τὸν ἀντίπαλον χερσὶ καὶ πυγμαῖς παίων
 καὶ κατακρατῶν εἰς τέλος, τοῦ νικητικοῦ τυγχάνει στεφάνου· ἐνταῦ-
 θα δὲ βαλλόμενός τε καὶ τιρωσκόμενος καὶ πυρὶ θανατούμενος ἢ
 20 σιδήρῳ ἢ δι' ὧν ἄλλων ἐπενόησεν ἢ δῆμιος ὠμότης κατὰ τῆς ἀν-
 θρωπίνης φύσεως τοὺς ἀνθρώπους ἐξαγαγεῖν τῆς ζωῆς, τὰ τῆς νίκης
 ἐστὶν ἀναδούμενος διαδήματα· καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων ἢ διαφορὰ.
 Πῶς οὖν οὐ παράλογον ἐν ἐκατέρῳ τῶν σημαινομένων τὰ αὐτὰ ζη-
 τεῖν ἐπιθεωρεῖν, καὶ ἂ προσῆν τῷ ἑτέρῳ, τὰ αὐτὰ θατέρῳ περιάπτειν
 25 ἐκδιάζεσθαι;

η'. Πολλὰ μὲν οὖν τῶν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ταπτομένων
 ὀνομάτων ἐμφανεστάτην ἔχει τὴν διαφορὰν, ὡς μηδέ τινα τῶν εἰς
 ἄκρον ἀναισχυντίας ἢ ἀσθενείας ἠκόντων χωρὶς αἰσχύνης ἢ εὐλα-
 βείας μετενεγκεῖν ἐπὶ θάτερον ἢ τῷ ἑτέρῳ διωμολόγηται. Πολλὰ δὲ
 30 κρύφιον φέρει τὴν ἑτερότητα, ὡς ὁ μάρτυς, ὡς ὁ ἀθλητῆς, ὡς τὸ
 λύτρον, ὡς τὸ τρόπαιον, ὡς τὰ τοῦ ἁδοῦ βασιλεία, ὡς μυρία ἄλλα, ἐφ'
 ὧν ἐστι ῥᾶον καὶ αὐτὸν πολλάκις ἀπάτης λαβεῖν τὴν ἀπορίαν παρα-
 δυόμενον, ἢ ἑτέροις τὴν ἀπάτην προάγειν ἐν τῷ λανθάνοντι. Δεῖ δ'

Γιατί αὐτὰ ἀπέχουν τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν ἀπορητικὸ τύπο, ὥστε εἶναι καλύτερο νὰ τὰ παραβλέψουμε, μήπως τελικὰ σοῦ φανοῦμε, συμπλεκόμενοι μὲ ἀνθρώπους ποὺ παίζουν, ὅτι δὲν συκοφαντούμαστε ἀδικαιολόγητα. Ὅπως δηλαδὴ δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ παίζουμε μὲ τὰ σπουδαῖα θέματα, ἔτσι εἶναι ἄξιο γιὰ γέλια ν' ἀντιμετωπίζουμε σοβαρὰ τὰ γελοῖα. Οἱ φανερὲς πάλι ἀνεξέλεγκτες ἀτοπίες προκαλοῦν ταραχὴ καὶ θόρυβο προτεινόμενες στὶς ἀκοὲς τῶν πολλῶν καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν τὴν κριτικὴ ἱκανότητα νὰ κάνουν τὴ διάκριση ἀπὸ τίς λέξεις ποὺ διατυπώνονται χωρὶς μεταφορικότητα καὶ τίς ὁποῖες σχημάτισε ὁ νόμος τῆς μεταφορᾶς. Γιατί εἶναι εὐκολότερο γιὰ ἐκείνους ποὺ ἐξετάζουν τίς διαφορὲς τοὺς νὰ ἀποκρούουν καὶ νὰ διαλύουν τὸ περίεργο νόημα τῆς νομιζόμενης ἀπορίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ διατυπώνουμε τίς λέξεις καὶ νὰ τίς θέτομε ὅπου συνήθως τίς χρησιμοποιοῦμε, νὰ γνωρίζουμε καὶ τὰ δύο παρεπόμενα, καὶ νὰ διατηροῦμε ἀσύγχυτα καὶ τὸ σημαίνόμενο καὶ τὸ ἰδίωμα τοὺς. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ μποροῦμε νὰ κάνουμε τὴν ἐξῆς παρατήρηση: Ὁ μάρτυρας στὰ πολιτικὰ δικαστήρια ὑπερασπίζεται τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς διὰδικους, ἐνῶ ἀποδεικνύει ὡς συκοφάντη τὸν ἄλλο, μοιράζοντας ἐξίσου στὰ πρόσωπα τὴ γνώμη τοῦ κριτῆ. Στὸ μάρτυρα ὅμως τῆς θεολογικῆς συζήτησης ποῦ ὑπάρχει ἢ ἀπὸ ποῦ βρίσκει τὸ στήριγμά της αὐτὴ ἢ σχέση; Ὁ ἀθλητὴς πάλι, χτυπώντας τὸν ἀντίπαλό του μὲ τίς γροθιές του καὶ καταβάλλοντάς τον στὸ τέλος, πετυχαίνει τὸ νικητήριο στεφάνι. Ἐδῶ ὅμως ὁποῖος δέχεται χτυπήματα καὶ πληγὲς καὶ θανατώνεται μὲ τὴ φωτιὰ καὶ τὸ ξίφος, ἢ μὲ ὅ,τι ἄλλο ἐπινόησε ἢ δημόσια σκληρότητα κατὰ τῆς ἀνθρώπινης φύσης γιὰ νὰ βγάλει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴ ζωὴ, στεφανώνεται μὲ τὰ στεφάνια τῆς νίκης. Ἡ διαφορὰ ὑπάρχει καὶ σὲ μύρια ἄλλα. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράλογο σὲ καθένα ἀπὸ τὰ σημαίνόμενα νὰ ζητοῦμε νὰ βροῦμε τίς ἴδιες ιδιότητες, καὶ αὐτὲς ποὺ ἔχει τὸ ἕνα, νὰ θέλομε νὰ τίς προσδώσουμε ἀναγκαστικὰ καὶ στὸ ἄλλο;

8. Πολλὰ λοιπὸν ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ τίθενται σὲ διάφορα πράγματα ἔχουν ἐμφανέστατη διαφορὰ, ὥστε κάποια ἀπὸ αὐτὰ ποὺ φτάνουν στὸ ἔσχετο ὄριο τῆς ἀναισχυντίας ἢ τῆς ἀδυναμίας νὰ μὴ μποροῦν νὰ μεταφερθοῦν χωρὶς αἰσχύνῃ ἢ εὐλάβεια καὶ στὸ ἄλλο αὐτὰ ποὺ συμφωνήθηκαν γιὰ τὸ ἕνα. Πολλὰ πάλι ἔχουν κρυμμένη τὴ διαφορετικότητα, ὅπως ὁ μάρτυρας, ὅπως ὁ ἀθλητὴς, ὅπως τὸ λῦτρο, ὅπως τὸ τρόπαιο, ὅπως τὰ βασίλεια τοῦ ἁδῆ¹² καὶ ἄπειρα ἄλλα, ὅπου εἶναι εὐκολότερο κι αὐτὸς ποὺ προχωρεῖ στὴν ἀπορία νὰ ἀπατηθεῖ ἢ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ἄλλους μὲ τὸ

12. Σοφ. Σολ. 1, 14.

οὖν ἐκ τῶν ἐμφανεστάτην ἔχόντων τὴν παραλλαγὴν καὶ παντελῶς ἐπιπόλαιον τῶν προτεινομένων τὴν διάλυσιν, τὸν κανόνα λαβεῖν, καὶ ἀπευθύνειν τῇ κοινῇ μεθόδῳ καὶ ἅ, πολλὴν τὴν ἐγγύτητα πρὸς ἄλληλα κεκτημένα, τὸ τῆς ἀπάτης σχῆμα πιθανώτερον προβάλληται, καὶ
5 οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὴν κρίσιν ἀπλανῆ καὶ ἐπὶ τούτων συνδιασώζειν

Αὐτίκα τὸ περὺγιον τοῦ ἱεροῦ· τὸ δὲ περὺγιον οἷς μέλει τῆς Ἀττικῆς γλώττης, οἱ μὲν ἀετόν, οἱ δὲ καὶ ἀετώμα καλοῦσι, καὶ στέγασμα φασὶν εἶναι τοῦτο τῶν ἱερῶν οἴκων, τῷ σχήματι τὴν πτῆσιν τοῦ ζώου μιμούμενον, ὃ δὴ καὶ περὸν ἔνιοι καλοῦσιν. Οἱ δὲ διαστέλλου-
10 σι τὸ περὸν καὶ τὸ περὺγιον τοῦ ἀετοῦ τε καὶ τοῦ ἀετώματος· φασὶ γὰρ εἶναι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτῶν, τὸ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκ λίθου πρὸς ὕψος ἀνατεινόμενον μᾶλλον κατεσκευασμένον οἰκοδόμημα. Πλὴν ἀλλὰ γὰρ εἴ τις προτεῖνας τὸ περὺγιον, διερωτῶη πότερον ἐξήπλωτο τῷ ἀέρι καὶ ὑπηρέτει κινούμενον τῷ ὄρνιθι τὴν πτῆσιν, ἢ συνέ-
15 σταλό τε καὶ συνεπτύσσετο καὶ εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἠρεμούντων τὸ πτηνὸν συνῆγεν, οἷμαι ἂν ἀντὶ τοῦ λύσιν αἰτεῖν τῆς ἀπορίας, γέλωτα παρασχεῖν· καίτοι γ' ἂν ἴσως καὶ ἐπιανεωτερίσαιτο, ὡς, ὀπότερον ἂν τις δοίη, ἀδύνατα λέγων φωραθήσεται· οὔτε γὰρ ἐκτεταμένον τὸ περὺγιον ὄγκον σώματος καὶ βάρους ἐπιβαῖνον ἀνέχειν δύναται, οὔτε
20 τὴν κατὰ συστολὴν θέσιν ἔχον, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἐπίδασιν ὄλως παραδέχοιτ' ἂν. Ἐρα γὰρ οἱ τὰ τοιαῦτα προάγοντες ἀντὶ τοῦ συνάγειν εἰς ἀπορίαν ἑτέρους, οὐ πολὺ πρότερον ἑαυτοὺς εἰς χλεύην ἀπάγουσιν; Ἐρεῖ γὰρ, οἷμαι, ῥαδίως καὶ τῶν ἐπιτυγχανόντων ἕκαστος, ὡς, ὦ βέλτιστοι, ταῦτά σου τὰ δριμύα διαπορήματα ἐπὶ μὲν
25 τοῦ ἑτέρου σημαινομένου ἀπορίαν ἐμποιήσειεν, ἐνταῦθα δὲ καὶ οὐδ' ἕτερον ἔνεστιν εἰπεῖν, καὶ οὐδεμία φαίνεται πρόφασις ἀπορίας ἀνακύπτουσα. Ἀπὸ γοῦν τῶν οὕτω περιφανεστάτην τὴν διαφορὰν ἔχόντων, εὐχερέστατόν ἐστι καὶ οὐδὲν ἐργῶδες, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκεκρυμμένην ταύτην φερόντων, τῷ κοινῷ χρωμένους κανόνι, τὰς ἀπορίας εἰς
30 εὐπορίαν μεταβάλλειν.

θ'. Τροπαιὸν ἐστὶν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ διαβόλου ἰστάμενον, καὶ τροπαίων τὸ λαμπρότατον, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ τύπος αὐτοῦ τῷ ἀέρι χαρασσόμενος, πᾶσαν αὐτῷ συμφυγαδεύει τὴν δύναμιν. Καὶ οὐ δήπου δεῖται θαυτέρας περινοίας, εἴ τις εἰς ἀπορίαν
35 διαπλάσαι τὸ ῥῆμα προέλοιτο· ἐκ γὰρ τῶν προειρημένων εὐφωρότα-

νόημα πού λανθάνει. Πρέπει λοιπόν ἀπὸ αὐτὰ πού ἔχουν ὀλοφάνερη τὴ διαφορὰ καὶ τελείως κοινὴ καὶ πρόχειρη τὴ λύση τῶν ἀντιρρήσεων νὰ λάβομε τὸν κανόνα καὶ νὰ ὑποτάξομε στὴν κοινὴ μέθοδο καὶ ὅσα, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ κοινὰ μεταξὺ τους, κάνουν πιὸ πιθανὸ τὸ σχῆμα τῆς ἀπάτης, καὶ ἔτσι ἀπὸ αὐτὰ νὰ διασώζομε καὶ σὲ τοῦτα ἀπλανῆ τὴν κρίση.

Γιὰ παράδειγμα τὸ πτερύγιο τοῦ ναοῦ¹³. Τὸ πτερύγιο ὅμως, ὅσοι σπουδάζουν τὴν Ἀπτική γλῶσσα, ἄλλοι τὸ λένε ἀετὸ καὶ ἄλλοι ἀέτωμα, καὶ λένε ὅτι εἶναι τὸ στέγασμα τῶν ἱερῶν, πού μμεῖται μὲ τὸ σχῆμα του τὸ πέταγμα τοῦ ζώου καὶ γι' αὐτὸ βέβαια μερικοὶ τὸ λένε καὶ πτερόν. Ἄλλοι ὅμως διακρίνουν τὸ φτερὸ καὶ τὸ πτερύγιο τόσο τοῦ ἀετοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἀετώματος. Γιατὶ λένε, ὅτι αὐτὸ πού δηλώνουν εἶναι τὸ μέρος τοῦ οἰκοδομήματος τὸ κατασκευασμένο ἀπὸ πέτρες μπροστὰ στὰ ἱερὰ σὲ ἀρκετὸ ὕψος. Ὡστόσο, ἂν κάποιος, μιλώντας γιὰ τὸ πτερύγιο, ρωτῆσει ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, ἀπλωνόταν στὸν ἀέρα καὶ βοηθοῦσε τὸ πουλὶ στὸ πέταγμά του, ἢ διπλωνόταν καὶ μαζευόταν, ὅπως τὰ πουλιὰ πού ἤρεμοῦν καθισμένα, νομίζω πὼς ἀντὶ γιὰ λύση τῆς ἀπορίας πού ζητεῖ, θὰ προκαλέσει τὰ γέλια. Ἄν καὶ βέβαια θὰ μπορούσε ἴσως νὰ προσθέσει κανεῖς καὶ ἄλλες ἀπόψεις, ὅτι, ὅποιο ἀπὸ τὰ δύο δεχτεῖ κανεῖς, θὰ συλληφθεῖ νὰ λέει ἀδύνατα πράγματα. Γιατὶ οὔτε ἀπλωμένο τὸ πτερύγιο μπορεῖ νὰ σηκώσει ὄγκο καὶ βᾶρος σώματος πάνω του, οὔτε κι ὅταν μαζευτεῖ, καὶ πολὺ περισσότερο δὲν θὰ μπορούσε καθόλου νὰ πετάξει στὸν ἀέρα. Ἄρα λοιπόν, αὐτοὶ πού ἀνακινοῦν τέτοια πράγματα, ἀντὶ νὰ δημιουργοῦν ἀπορία στοὺς ἄλλους, δὲν παραδίνουν προηγουμένως τὸν ἑαυτὸ τους στὴ χλεύη; Θὰ πεῖ, νομίζω, ὁ ὅποιοσδήποτε εὐκόλα· Αὐτὰ, φίλοι μου, τὰ ὀξύτατα ἀπορήματά σου γιὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο σημαίνόμενα θὰ προκαλέσουν ἀπορία, ἐδῶ ὅμως καὶ τίποτε ἄλλο δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε, καὶ καμμιά πρόφαση ἀπορίας δὲ φαίνεται νὰ ἀνακύπτει. Ἀπὸ αὐτὰ λοιπόν πού ἔχουν τόσο περίλαμπρη διαφορὰ εἶναι πάρα πολὺ εὐκόλο καὶ καθόλου κόπος, καὶ γι' αὐτὰ πού κρύβουν τὴ διαφορὰ τους, χρησιμοποιοῦντας τὸν κοινὸ κανόνα, νὰ μεταβάλομε τίς ἀπορίες σὲ εὐκολονόητες.

9. Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ εἶναι τρόπαιο πού ἔχει στηθεῖ κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ μάλιστα τὸ πιὸ λαμπρότερο ἀπὸ ὅλα τὰ τρόπαια, ἀφοῦ κι αὐτὸς ὁ τύπος του ἀκόμα ὅταν χαράσσεται στὸν ἀέρα συμφυγαδεύει μαζί του καὶ κάθε ἀντίθετη δύναμη, καὶ δὲν χρειάζεται βέβαια βαθύτερη σκέψη, ἂν προτιμήσει κανεῖς νὰ διαμορφώσει τὸ λόγο σὲ ἀπορία. Γιατὶ

13. Ματθ. 4,5. Λουκᾶ 4,9.

τον ἔχει τὴν διάκρισιν· οἷον, εἰ τρόπαιον ὁ σταυρός, τίς ὁ στήσας τὸ
 τρόπαιον; Εἰ μὲν ὁ νικήσας, τί μάτην τὸ Ἰουδαίων ἔθνος εἰς χριστο-
 κτονίαν διαβάλλεται; Εἰ δ' αὐτοὶ τοῦτον ἐπήξαντο (οὐδὲ γὰρ ἀμφι-
 σθητήσιμον τοῦτο), πῶς ὁ Χριστὸς κατὰ τοῦ διαδόλου τρόπαιον στή-
 5 σαι λέγεται; Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τις λαβῶν τῷ λόγῳ τὰ τοῦ ἄδου βασι-
 λεια, εἴτα προσαναπνθάνοιτο εἰ ἔστιν ἄδου βασιλεία, δῆλον ὅτι τὸν
 βασιλέα συνεπάγεται. Λέγει δὲ πού καὶ Παῦλος, ὁ τῆς ἀληθείας κη-
 ρυξ, ὡς «ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωυσέως», οὐ
 μόνον ὧν ἦν τὸ ἁμάρτημα καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ
 10 τοὺς κατ' ἐκείνην τὴν μίμησιν ἁμαρτήσαντας. Εἰ δὲ βασιλεύς, τῷ δὲ
 βασιλεῖ νόμος τε τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων ἐγχειρίζεται ψῆφος, ᾧ
 δὲ ταῦτα περίεστι, πῶς ἂν εἴη λόγον ἔχον τῆς ὅτι δικαίως ἐβασίλευε
 τιμῆς, ἀντὶ τοῦ γέρας προσλαμβάνειν, ὑπέχειν τὴν στέρησιν; Καὶ γὰρ
 ἐκάτερον τῶν εἰρημένων ἴσως μὲν καὶ αὐτόθεν τὴν ἀπορίαν τοῖς ἀκρι-
 15 θέστερον ὁρῶσιν οὐδὲν ἦττον, ἢ τὴν λύσιν προβάλλεται, μάλιστα δὲ ἐκ
 τῶν προειρημένων ραδίαν ἔλκουσι τὴν ἀπάντησιν. Καὶ γὰρ ἐπίδηλον
 τρόπαιον μὲν λέγεσθαι τὸν σταυρὸν, ἀπὸ τοῦ κατὰ τοὺς πολέμους τρο-
 παίου τῆς φωνῆς μετενεχθείσης, ἐπεὶ γε λαμπρῶς καθεῖλεν ὁ Χριστὸς
 δι' αὐτοῦ τὸν ἐχθρὸν· οὐ διότι δὲ τὸν σταυρὸν ἔστησεν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς
 20 ἔστησεν. Ἐπήξατο μὲν γὰρ αὐτὸν τὸ θεομάχον ἔθνος, οὐχ ὡς τρόπαι-
 ον δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος κολαστήριον· ὁ δὲ
 τὴν ἐκείνων κακουργίαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκη ἂντιστρέψας,
 οἷα δὴ τροπαίῳ τῷ σταυρῷ προσεχρήσατο.

Οὐτε γοῦν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἄγος τὸ τρόπαιον ἔστησεν, οὐ μὴν
 25 ἀλλ' οὐδ' ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν συνεπήξατο, ἀλλ'
 ἐκείνων ἐπὶ κολάσει τοῦ Δεσπότητος πηξαμένων, αὐτὸς ἐπὶ σωτηρία τῆς
 ἡμετέρας φύσεως εἰς τρόπαιον μετετάξατο. Καὶ ἄδου δὲ βασιλεία λέ-
 γεται καὶ βασιλεὺς ὁ θάνατος, οὐχ ὅτι θεσμοῖς καὶ γνώμη τῶν ἀρχομέ-
 νων τὴν κατ' αὐτῶν ἔσχε κυριότητα (ταῦτα γὰρ τῷ κυρίως σημαινομέ-
 30 νη διὰ τῆς τοῦ βασιλέως φωνῆς ἔπεται), ἀλλ' ἐπειδήπερ τῶν ἐπὶ γῆς ὁ
 βασιλεύων τὸ κράτος ἀδέσποτον φέρει κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα, τοῦτο δὲ ὁ
 θάνατος διὰ τῆς παραβάσεως ἤρπασεν, ταύτη δὲ καὶ βασιλεὺς εἶναι,
 καὶ τὰ τούτου βασιλεία λέγεσθαι μεταθεμένοις τὸ ὄνομα δύναται. Καὶ
 ἦν μὲν αὐτῷ πρὸ τοῦ σταυροῦ καθ' ἡμῶν ἄμαχος ἢ τοιαύτη ἀρχή,

μέ βασιληία ὅσα ἔχομε πεί, μπορεῖ νά διακριθεῖ καθαρότατα. Γιὰ παράδειγμα, ἂν ὁ σταυρὸς εἶναι τρόπαιο, ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔστησε τὸ τρόπαιο; Ἄν ἐκεῖνος ποὺ νίκησε, γιατί κατηγορεῖται ἄδικα τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος γιὰ τὸ φόνο τοῦ Χριστοῦ; Ἄν ὅμως τὸν ἔστησαν αὐτοὶ (κι αὐτὸ δὲν ἀμφισβητεῖται), πῶς λέγεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἔστησε τὸ τρόπαιο κατὰ τοῦ διαβόλου; Ἐπίσης, ἂν κανεῖς μιᾶ γιὰ τὰ βασιλῆα τοῦ ἄδη¹⁴, καὶ ἐρωτηθεῖ ἂν ὑπάρχουν τὰ βασιλῆα τοῦ ἄδη, εἶναι φανερὸ ὅτι μιᾶ γιὰ τὸ βασιλιά τους. Ἀναφέρει κάπου ὁ Παῦλος, ὁ κήρυκας τῆς ἀλήθειας, ὅτι «ὁ θάνατος βασιλέψα ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸ Μωυσῆ»¹⁵, ὄχι μόνο σ' ἐκείνους ποὺ τὸ ἀμάρτημά τους ἦταν ὅμοιο μὲ τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἀμάρτησαν μιμούμενοι ἐκεῖνον. Κι ἂν εἶναι βασιλιάς, καὶ στὸ βασιλιά ἀναθέτει τὸ ἀξίωμα ὁ νόμος καὶ ἡ ψῆφος τῶν ὑπηκόων του, πῶς, σὲ ἐκεῖνον ποὺ ὑπάρχουν αὐτὰ, εἶναι λογικὰ ἀκόλουθο νὰ στερεῖται αὐτὸς τὴν τιμὴ γιὰ τὴ δίκαιη βασιλεία, ἀντὶ νὰ ἀπολαμβάνει τὸ τιμητικὸ βραβεῖο; Γιατὶ καθένα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν ἴσως καὶ ἀπὸ μόνο του προκαλεῖ σ' αὐτοὺς ποὺ βλέπουν ἀκριδέστερα τὴν ἀπορία πρὸς πολὺ, παρὰ τὴ λύση, καὶ πάρα πολὺ εὐκόλα ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν ἀντλεῖ τὴν ἀπάντηση. Καὶ πράγματι εἶναι ὀλοφάνερό, ὅτι ὁ σταυρὸς λέγεται τρόπαιο μὲ μεταφορὰ τῆς λέξης ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἐπειδὴ μὲ αὐτὸν ὁ Χριστὸς κατακρήμνισε τὸν ἐχθρὸ μας, κι ὄχι γιατί ἔστησε τὸ σταυρὸ. Ἐξάλλου δὲν τὸν ἔστησε αὐτὸς τὸν ὑψωσε τὸ ἐχθρικὸ στὸ Θεὸ ἔθνος, καὶ ὄχι σὰν τρόπαιο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ σὰν ὄργανο βασανισμοῦ τοῦ κοινοῦ Σωτήρα. Ἐκεῖνος ὅμως, ἀντιστρέφοντας τὴν κακουργία τους στὴ νίκη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, χρησιμοποίησε τὸ σταυρὸ σὰν ἓνα εἶδος τροπαίου.

Οὔτε λοιπὸν οἱ βέβηλοι Ἰουδαῖοι ἔστησαν τὸ τρόπαιο, ἀλλ' οὔτε ὁ Σωτήρας τοῦ γένους μας ἔστησε μαζί τους γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὸ σταυρὸ, ἀλλὰ, ἐνῶ ἐκεῖνοι τὸν ἔστησαν γιὰ νὰ βασανίσουν τὸν Κύριο, αὐτὸς τὸν μετέβαλε σὲ τρόπαιο γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας. Καὶ λέγονται βασιλῆα τοῦ ἄδη καὶ ὁ θάνατος βασιλιάς, ὄχι γιατί ἔλαβε μὲ τὸ νόμο καὶ μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν ὑπηκόων του τὴν ἐξουσία ἐπάνω σ' αὐτοὺς (γιατὶ αὐτὰ ἀπαιτεῖ ἡ λέξη βασιλιάς στὴν κυριολεκτικὴ σημασία της), ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐπίγειος βασιλιάς ἔχει ἀνεξέλεκτη ἐξουσία κατὰ τῶν ὑπηκόων του, καὶ αὐτὴ τὴν ἐξουσία τὴν εἶχε ἰδιοποιηθεῖ ὁ θάνατος μὲ τὴν παράβαση, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι βασιλιάς καὶ μεταθέτοντας τὸ ὄνομα μποροῦν νὰ λεχθοῦν καὶ τὰ βασιλῆα του. Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ σταυρὸ βέβαια ἡ ἐξουσία του αὐτὴ εἰς βάρος μας ἦταν ἀκαταμάχητη, περικόπτο-

πάσαν ἀναστάσεως ἐλπίδα περικόπτουσά τε καὶ νεκροποιούσα, τοῦ δὲ δεσποτικοῦ πάθους τῆς ἰσχύος αὐτὸν παντελῶς ἀφελομένου, εἰκότως καὶ κατὰ λόγον φαμὲν ἐσκυλευσθαι τὰ τοῦ ἄδου βασιλεία.

ί. Ἐνεστὶν οὖν, οἶμαι, γνώμη τε χαιρούση καὶ παρησιαζομένη
5 γλώσση λέγειν, ὅπως τε θελητόν ἐστι καὶ ἀθέλητον ὁ θάνατος τοῦ
Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, καὶ ὅπως ἑκάτερον αὐτῶν περὶ τὸν πολέμιον ὁράται
λεγόμενον καὶ ὡς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν ὑπέστη καὶ τὸ οἰκεῖον ὁ
φιλόανθρωπος αἷμα ἐξέχεεν, οὐ προσήνεγκε δὲ τοῦτό τινι· οὐ γὰρ
αὐτῷ σκοπὸς ἦν προσενεγκεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἀπολωλὸς ἀνασώ-
10 σασθαι. Οὐ προσήνεγκεν οὖν, εἰ μὴ τινι κατὰ μεταφορὰν τὸ ὑπὲρ
ἡμῶν παθεῖν αὐτὸν φίλον ἐστὶν ὀνομάζειν προσενεγκεῖν· ἀκώλυτος
γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς φωνῆς ἢ χρῆσις ἐν σχήματι λεγομένης
τροπῆς, ὥσπερ κεκωλυμένον τῆς τὸ κύριον ἐχούσης προσηγορίας τὸ
ιδίωμα ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖν. Καὶ φανερὸν ὡς οὔτε προσήνεγκεν οὔτε
15 προσέφερεν ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τὸ
σωτήριον καὶ καθάρσιον αἷμα τοῦ γένους ἡμῶν, εἰ καὶ ὁ Πατὴρ ὁ
διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ πάθους ἐκδεθηκὸς τερπομένη καὶ χαιρούση γνώμη τὸ
αἷμα τοῦ παιδὸς ὑποδέξασθαι λέγεται.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἦν ὥδινεν ἢ ἐξαίτησις ἴσως μὲν
20 ἐντελέστερον, πλὴν γε κατὰ τὸν ἐπίτομον προενήνεκται τύπον· ἐπεὶ
μηδ' ἐπιλέλησμαι κατὰ τὰς σχολαζούσας μελέτας τοῖς ἱερωτάτοις
ἡμῶν δόγμασι πολλάκις ἀκοῦσαι τὴν σὴν ἀρετὴν φιλοκρινούμενα τὰ
τοιαῦτα, καὶ ῥᾶόν ἐστιν ἐκ τῶν παρόντων, εἴ τι καὶ λήθη τῶν λογισμῶν
ἀφείλετο, εἰς τὴν τῶν παραλελειμμένων συνάγεσθαι μνήμην.

25

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΕ΄.

Τίνος ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, «Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε»; Πότερον,
τοῦ συγγραφέως, ἢ τοῦ Ἀρχαγγέλου;

Ὅτι μὲν ἐκπληττομένου καὶ θαυμάζοντός ἐστι τῶν ἔργων τε καὶ
τῶν λόγων τὸ ὑπερφυές, αὕτη τε τοῦ λόγου ἡ περικοπή καὶ τῶν ὀνο-
30 μάτων ἡ συνθήκη παρίστησι σαφῶς «Τοῦτο γὰρ ὅλον γέγονε», φησί,
ἀντὶ τοῦ, Πῶς ὅλον τοῦτο προῆλθε; Πῶς, ὦ τοῦ θαύματος! ἐφάνη τὸ
ἐκπληκτικὸν τοῦτο καὶ γέμον ἐκστάσεως; Πῶς τοιοῦτον ἡλῖος εἶδε; Πῶς
ἀνθρώποις ἐπεγνώσθη τοιοῦτον; Καὶ δὴ καὶ ὅτι μετὰ τὸ ἀνακηρῦξαι

ντας και νεκρώνοντας κάθε ἐλπίδα ἀνάστασης, ἀφοῦ ὅμως τὸ πάθος τοῦ Κυρίου τοῦ ἀφαίρεσε ἐξολοκλήρου τὴ δύναμή του, φυσικὰ και δικαιολογημένα λέμε, ὅτι ἔχουν λεηλατηθεῖ τὰ βασιλεία τοῦ ἁδῆ.

10. Μποροῦμε, νομίζω, μὲ χαρωπὴ γνώμη και γλώσσα θαρρετὴ νὰ ἐξηγήσομε, πῶς εἶναι γιὰ τὸν Πατέρα ὁ θάνατος τοῦ Υἱοῦ κάτι πού τὸ ἤθελε και δὲν τὸ ἤθελε, και πῶς καθένα ἀπὸ αὐτὰ βλέπομε νὰ λέγεται γιὰ τὸν ἐχθρὸ μας, και ὅτι γιὰ χάρη μας ὑπέφερε τὸ σταυρικὸ θάνατο και ἔχυσε τὸ αἷμα του ὁ φιλόανθρωπος, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ προσφέρει σὲ κάποιον. Γιατὶ σκοπὸς του δὲν ἦταν νὰ τὸ προσφέρει, ἀλλὰ μὲ τὸ πάθος του νὰ ἀνασώσει τὸ πρόβατο πού εἶχε χαθεῖ. Δὲν τὸ πρόσφερε λοιπόν, παρὰ μονάχα ἂν ἀρέσκειται κανεὶς νὰ ὀνομάζει μεταφορικὰ τὸ πάθος του γιὰ χάρη μας, ὡς προσφορά. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κώλυμα νὰ χρησιμοποιηθεῖ μεταφορικὰ ἡ λέξη χάρη στὴν ὁμοιότητα, ὅπως βέβαια εἶναι ἔμπόδιο νὰ ἀπαιτεῖ γι' αὐτὴ τὸ ἰδίωμα τῆς κυριολεκτικῆς ὀνομασίας. Και εἶναι φανερὸ πῶς οὔτε προσκόμισε οὔτε πρόσφερε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, πού πῆρε ἐπάνω του τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου¹⁶, τὸ αἷμα τῆς σωτηρίας και τῆς κάθαρσης τοῦ γένους μας, ἂν και ὁ Πατέρας λέγεται ὅτι μὲ εὐχαρίστηση και χαρὰ ὑποδέχθηκε τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ του πού ἔρρευσε ἀπὸ τὸ πάθος.

Ἄλλ' αὐτὰ, ἂν και εἶναι τελειότερα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πού σοῦ γέννησε ἡ αἴτησή σου, ὥστόσο δὲν προσφέρθηκαν κατὰ τὸν κυριολεκτικὸ τύπο. Καθόσον δὲν ἔχω λησμονήσει κατὰ τὶς πολύωρες μελέτες τῶν ἱερῶν δογμάτων, ὅτι ἄκουσα πολλές φορὲς τὴν ἀρετὴ σου νὰ τὰ διακρίνει αὐτὰ, και εἶναι εὐκολότερο, ἂν τυχόν ἡ λήθη ἀφαίρεσε κάτι ἀπὸ τὶς σκέψεις μου, νὰ ἐπανέλθει ἀπὸ τὰ παρόντα ἢ μνήμη ὅσων ἔχουν παραληφθεῖ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 25η

**Τίνος εἶναι ἡ φράση «Αὐτὸ ὅλο ἔχει γίνεи»;
Τοῦ συγγραφέα ἢ τοῦ ἀρχαγγέλου;**

“Ὅτι εἶναι ἀπὸ κάποιον γεμάτον ἐκπληξη και θαυμασμὸ γιὰ τὰ ὑπερφυσικὰ ἔργα και λόγια τὸ μαρτυρεῖ σαφῶς ἡ ἴδια ἢ περικοπὴ και ἡ συμπλοκὴ τῶν λέξεων. «Γιατὶ λέει, «Αὐτὸ ὅλο ἔχει γίνεи»¹, ἀντὶ νὰ πεῖ· Πῶς ἔγινε ὅλο αὐτό; Πῶς, τί θαῦμα! συνέβηκε αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὸ γεγονὸς πού μᾶς γεμίζει ἔκσταση; Πῶς ἔνα τέτοιο γεγονὸς ἀντίκρουσε ὁ ἥλιος; Πῶς ἔγινε ἀντιληπτὸ ἔνα τέτοιο πράγμα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους;

τό τε ἄσπορον τοῦ τόκου, καὶ τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου σύλληψιν καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλήσιν, ἦν, διότι σώζει, προσεΐληφε, τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τό γε οὐκ ἀπὸ τινων σωματικῶν νοσημάτων, οἷς καὶ ἰατρῶν πολλάκις χεῖρες ἐπήρκεσαν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν γε τῆς ψυχῆς ἀρρωστημάτων τε καὶ μολυσμάτων, ὧν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν καθάρισον οὔτε ἴαμα τῆς θείας χωρὶς εὐμενείας τε καὶ ἐπινεύσεως. Διὰ γοῦν τὸ εἰπεῖν τὰ εἰρημένα, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τῆς κοινῆς εὐεργεσίας, ὀνομασίαν εὐθὺς ἐπήγαγε· «τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· “Ἴδου ἡ Παρθένος ἐν 10 γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ”». Ἀλλὰ ὅτι μὲν ἐκπληττομένου τε καὶ θαυμάζοντος ἔστι τὸ ἄπειρον πέλαγος τῆς περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος προνοίας ἢ προκειμένη φωνή, φανερόν.

Εἴτε δὲ ταύτην ἀνεῖπεν ὁ ἄγγελος, εἴτε καὶ αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστής, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν οὐδετέρωθεν τὰ λόγια ἐπιδέχεται. Τὰ μὲν γὰρ μεγάλην τινὰ τάξιν ἔχοντα πολλάκις εἴωθε καὶ ἐκ τῆς τῶν προσώπων ποιότητος προσλαμβάνειν τὴν αὔξησιν, ἧ δὴ ἀμετροῦ λόγῳ τὴν ὑπεροχὴν πρὸς πάντα φέρεται, καὶ οἴκοθεν προβάλλεσθαι τοῦ μεγέθους τὸ ἀσύγκριτον, ὅστις ἂν ὁ λέγων περὶ αὐτῶν εἴη, οὐ κατα- 20 διδάξει τῆς ἀνεκφράστου μεγαλειότητος τὸ ἀξίωμα. Πλήν γε καὶ ἡ προλαβοῦσα τοῦ λόγου περικοπὴ εἰς τὸν Ἀρχάγγελον ἀναφέρει μᾶλλον καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν συνέπειαν, καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς μάρτυρα καλεῖν τῶν ὀρωμένων τε καὶ λεγομένων τὸν προφήτην· διὰ γὰρ τῶν συντρόφων ὀνομάτων μᾶλλον καὶ γινωσκομένων τῆ τῶν ἀνθρώπων 25 ἀκοῇ τὸ τῆς πίστεως ἀδίστακτον παραγίνεται. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ μέχρι τοῦ προφήτου προσάγει τὴν μαρτυρίαν, ἀλλ' ἐκεῖθεν εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην ταύτην ἀνάγει· «τὸ ῥηθὲν», γὰρ φησι, «ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου».

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΣΤ'.

30 **Τίνος ἔνεκεν γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς συνεχώρησε δι' αὐτὸν τὴν ἀναίρεσιν προελθεῖν τῶν νηπίων;**

Καλὸν μὲν καὶ συμπαθείας τὸ σὸν διαπόρημα, οὐ χειρόνων δ' ἴσως, ἀλλὰ καὶ κρίσεως, οἶμαι, γλυκντέρας τυγχάνει τῶν ἐπιλύσεων. Ἔδει τὴν Ἡρώδου παῖσιν ἐμφανῆ καὶ κατάδηλον γενέσθαι μισο-

2. Ματθ. 1, 22-23. Ἦσ. 7, 14.

1. Ματθ. 2, 16-18.

Προηγήθηκαν ἡ ἀνακήρυξη τῆς χωρὶς σπορᾶς γέννησης, ἡ σύλληψη ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρα, πού τὸ ἔλαβε ἐπειδὴ εἶναι αὐτὸς πού σώζει τὸ λαό του, καὶ μάλιστα ὄχι ἀπὸ κάποιες σωματικές ἀσθένειες, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐπαρκοῦν πολλές φορές τὰ χέρια τῶν γιατρῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ νοσήματα καὶ τὶς μολύνσεις τῆς ψυχῆς, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ κάθαρση καὶ φάρμακο χωρὶς τῆ θεία καλοσύνη καὶ συναίνεση. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἰπώθηκαν αὐτὰ καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ Σωτήρα ἀπὸ τὴν κοινὴ εὐεργεσία, πρόσθεσε ἀμέσως: «Αὐτὸ ὄλο ἔγινε, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐκεῖνο πού εἶπε ὁ Κύριος μέσω τοῦ προφήτη· Νὰ, ἡ Παρθένος θὰ συλλάβει καὶ θὰ γεννήσει Υἱὸ καὶ θὰ τοῦ δώσουν τὸ ὄνομα Ἐμμανουήλ»². Εἶναι φανερὸ λοιπὸν πῶς ἡ διατύπωση αὐτὴ εἶναι ἀπὸ κάποιον γεμάτο κατάπληξη καὶ θαυμασμὸ γιὰ τὸ ἄπειρο πέλαιος τῆς πρόνοιας πρὸς τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Ἄν τώρα τὴν εἶπε ὁ ἄγγελος ἢ ὁ ἴδιος ὁ εὐαγγελιστής, τὰ λόγια δὲν ἐπιδέχονται καμμιά μείωση οὔτε ἀπὸ τὸ ἓνα οὔτε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Αὐτὰ δηλαδὴ πού ἔχουν μιὰ σημαντικὴ θέση, πολλές φορές συμβαίνει νὰ ἐνισχύονται καὶ ἀπὸ τὸ ποιὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ αὐτὰ πού ἡ ὑπεροχὴ τους ἔναντι ὄλων δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ μὲ τὸ λόγο καὶ ἡ προβολὴ τοῦ ἀσύγκριτου μεγαλείου τους γίνεται ἀπὸ τὰ ἴδια, ὅποιος κι ἂν εἶναι αὐτὸς πού μιλάει γι' αὐτὰ, δὲν μειώνει τὸ ἀξίωμα τῆς ἀνέκφραστης μεγαλειότητος. Ὡστόσο καὶ αὐτὴ ἡ περικοπὴ τοῦ λόγου ἀναφέρεται στὸν Ἀρχάγγελο μᾶλλον καὶ τῆ συνέπεια πού ἀκολουθεῖ. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου κακὸ νὰ καλέσομε μάρτυρα γιὰ ὅσα συλλαμβάνουν τὰ μάτια καὶ τὰ αὐτιά μας τὸν προφήτη. Γιατὶ μὲ τὰ ὀνόματα μᾶλλον πού μεγαλώσαμε μαζί τους καὶ εἶναι γνώριμα στὴν ἀκοή τῶν ἀνθρώπων φτάνουμε στὴν ἀταλάντευτη πίστη. Ἐξάλλου δὲν σταματᾷ τῆ μαρτυρία ὡς τὸν προφήτη, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸν τῆ μεταφέρει ὡς τὸν κοινὸ μας Δεσπότη. Γιατὶ λέει: «ἐκεῖνο πού λέχθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτη».

ΕΡΩΤΗΣΗ 26η

Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Χριστὸς κατὰ τὴ γέννησή του ἐπέτρεψε νὰ γίνει ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων¹;

Εἶναι καλὴ καὶ μαρτυρεῖ πολλὴ συμπάθεια ἢ ἀπορία σου, καὶ δὲν εἶναι ἴσως μία ἀπὸ τὶς χειρότερες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες λύσεις κρίνεται, νομίζω, πὺ εὐχάριστη. Ἐπρεπε ἡ βδελυρὴ νηπιοκτονία τοῦ Ἡρώδη νὰ

νίαν. Εἰ μὲν οὖν διὰ τῆς εἰς τελειότητα φθασάντων ἡλικίας ἐπεδείξατο ταύτην, οὐδὲν ἐκώλυε τῶν κολάκων καὶ παρασίτων τὸ ἔθνος αἰτίας τινὰς ἀναπλάττειν, δι' ὧν μετριώτερον αὐτῷ κατεσκευάζετο τὸ τῆς μαιφονίας ἄγος, ἐνόχους τε κακῶν οὐκ ὀλίγων τοὺς ἀνηρημένους
5 ἀποφαίνοντας, καὶ βασιλεῖ πρέπον μὴ καταλμπάνειν ἀτιμώρητα τὰ ἀδικήματα. Ἐπὶ δὲ τῶν νηπίων οὐδὲν τοιοῦτον οὔτε ἐννοῆσαι οὔτε ἀναπλάσαι οὐδ' ὁ τῶν μύθων ἀναιδέστατος εὐρήσει χώραν, ἀλλὰ γυμνὸν διὰ πάντων καὶ ἀπροφάσιστον ἐλέγχεται τὸ μισάνθρωπον καὶ τῆς παλαμναίας γνώμης καὶ γλώσσης καὶ χειρὸς τὸ ἀνυπέροβλητον.

10 Ἄλλως τε δὲ καὶ τοῦ καινοῦ καὶ ἀναμαρτήτου θύματος καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀποκαθαίροντος τοῦ γένους ἔδει τὰ προτέλεια κεχωρισμένα πάσης ἁμαρτίας, ὅση γε διὰ τῶν πράξεων πρόεισι, κεκαθαυμένα τε εἶναι καὶ μὴ καθυβρίζειν τὸ μέγα θῦμα αὐτῶν θυσία. Διόπερ οἰκειότερον ἦν τὸν χορὸν τῶν νηπίων, ἢ τῶν τισιν ὀλισθήμασιν ἐνεχομένων τοῦ
15 θείου Ἀμνοῦ τοῦ τὴν ἁμαρτίαν αἴροντος τοῦ κόσμου προτυθῆναι.

Εἰ βούλει δέ, καὶ παραμύθιον ταῖς μεγίσταις περιστάσεσιν ἐταξόμενον ὄρα ἔστιν ἀναφυόμενον ἐντεῦθεν. Σφαγιάζεται γὰρ τὰ βρέφη, ὧν ὁ θίος ἀνεπίδεκτος ἁμαρτίας, ἴν', ἐπειδὰν πάσχωσιν τινες, μὴ, διὰ βαρύτητα πλημμελημάτων νομίζοντες πάσχειν, τὴν ἐκ τῶν
20 παθῶν πληγὴν ὑφίστανται βαρυτέραν ἢ πικροτέραν καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ὧσιν ἀφορῶντες, ἀλλ' ἵνα, τὸ ἀναμάρτητον τῶν βρεφῶν καὶ τὸ ἐπ' ἐκείνοις τόλμημα τῶν ἀλαστόρων ἔχοντες παράδειγμα ψυχαγωγίας καὶ ἱκανὸν παρακαλέσαι μακροθυμεῖν, εἰς εὐχαριστίαν διανίστανται τοῦ πάντα σοφῶς τὰ ἡμέτερα οἰκονομοῦντος. Καί γε δὴ
25 καὶ τὸ δι' ὧν ὁ φθόνος οὐδεὶς ἀναφλέγεσθαι χώραν εἶχεν (ἀρτιγενῆ γὰρ βρέφη τίν' ἂν παράσχοι πρόφασιν βασκανίας), ἀλλὰ γὰρ τὸ κατ' ἐκείνων εἰς σφαγὴν οὕτως ἀναίσχυντον καὶ ἀνιστόρητον ἐξορμησαι, ζητήματος λύσιν οὐκ ἔστιν ἄπορον παρασχεῖν, οὐδ' εἰς εὐμάρειαν μεταρρυθμίσαι, ὅπως, τὸ μισόχριστον τῶν Ἰουδαίων γένος εὐεργε-
30 τοῦντα καὶ θεραπεύοντα νόσους ἀνιάτους τὸν Σωτῆρα ἀντὶ τοῦ δοξολογεῖν καὶ στεφάνοις ἀμείβεσθαι χαρίτων, σταυρῷ κατεδίκασε καὶ ἐπονειδίστω θανάτῳ. Εἰ γάρ, ἐφ' ὧν ὁ φθόνος οὐδεμίαν πάροδον εἶχε, σφαγῇ τοὺς ἀναιτίους ὁ τῶν Ἰουδαίων ἡγεμῶν μετῆλθεν, οἱ ταῖς μαιφονίαις ὑπ' αὐτοῦ παιδοτριβηθέντες τε καὶ προγυμνασθέντες,

γίνει φανερή και γνωστή σὲ ὅλους. Ἐν δηλαδή τὴν ἐκδήλωνε σ' ἐκείνους πού εἶχαν φτάσει στὴν τελειότητα τῆς ἡλικίας, τίποτε δὲν ἐμπόδιζε τὸ ἔθνος τῶν κολάκων καὶ τῶν παρασίτων νὰ πλάσουν μερικές αἰτίες, μὲ τίς ὁποῖες θὰ δειχνόταν μετριότερο τὸ ἔγκλημα τῆς βδελυρῆς δολοφονίας καὶ θὰ παρουσίαζε τοὺς φονευμένους ἐνόχους ὄχι λίγων κακῶν κι ὅτι ὁ βασιλιάς δὲν πρέπει ν' ἀφήνει ἀτιμώρητα τὰ ἀδικήματα. Γιὰ τὰ νήπια ὅμως δὲ θὰ μπορέσει οὔτε νὰ σκεφθεῖ οὔτε ν' ἀναπλάσει κάτι τέτοιο ἀκόμα καὶ ὁ ἀναιδέστατος μῦθος, ἀλλὰ μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐλέγχεται γυμνή καὶ ἀδικαιολόγητη ἡ μισανθρωπία καὶ τὸ ἀνυπέροβλο τῆς ἐγκληματικῆς γνώμης καὶ τῆς γλώσσας καὶ τοῦ χειριοῦ.

Ἐξάλλου καὶ τοῦ νέου καὶ ἀναμάρτητου θύματος πού καθάρισε τὴν ἁμαρτία τοῦ γένους μας, ἔπρεπε τὰ προτέλεια (ἡ ἀρχὴ τῆς ἰλαστήριας θυσίας) νὰ εἶναι ἀμέτοχα ἀπὸ κάθε ἁμαρτία, ὅσες δημιουργοῦνται ἀπὸ τίς πράξεις, καὶ καθαρένα καὶ νὰ μὴν καθυβρίζουν τὸ μέγα θύμα μὲ τὴ θυσία τους. Γι' αὐτὸ ἦταν οἰκειότερο ὁ χορὸς τῶν νηπίων κι ὄχι ἐκεῖνοι πού ἐνέχονταν σὲ κάποια ἁμαρτήματα νὰ θυσιαστοῦν πρὶν ἀπὸ τὸν θεῖο Ἄμνὸ πού σηκώνει τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου².

Κι ἂν θέλεις καὶ παρηγοριὰ γιὰ τίς δυσκολότερες περιστάσεις, ἔξετάζοντας μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἐδῶ. Σφαγιαζονται δηλαδή τὰ βρέφη πού δὲν ἔχει ἀγγίξει τὴ ζωὴ τους ἡ ἁμαρτία, ὥστε ὅταν πάσχουν μερικοὶ νὰ μὴ νομίζουν ὅτι πάσχουν γιὰ τὴ σοβαρότητα τῶν ἁμαρτημάτων τους καὶ νιώθουν βαρύτερο καὶ ὀδυνηρότερο τὸ χτύπημα ἀπὸ τὰ πάθη τους καὶ ὀδηγοῦνται σὲ ἀπόγνωση, ἀλλ' ἔχοντας παράδειγμα παρηγοριᾶς τὰ ἀναμάρτητα βρέφη καὶ τὴν εἰς βάρος τους θρασύτητα τῶν ἀνιέρων διωκτῶν καὶ ἱκανὸ νὰ προκαλέσει μακροθυμία, νὰ προβαίνουν σὲ εὐχαριστία ἐκείνου πού οἰκονομεῖ σοφὰ ὅλα ὅσα μᾶς ἀφοροῦν. Ἀλλὰ βέβαια ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶχε θέση νὰ ἀνάψει κανένας φθόνος (βρέφη δηλαδή νεογέννητα τί ἀφορμὴ μίσους μποροῦν νὰ δώσουν;), ἡ ἐπίθεση ἐναντίον ἐκείνων γιὰ μιὰ σφαγὴ τους τόσο ἀδιάντροπη καὶ πρωτάκουστη, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ δώσει λύση στὸ ζήτημα καὶ ἀνακούφιση, γιὰ τὸ πῶς τὸ μισόχριστο γένος τῶν Ἰουδαίων, ἀντὶ νὰ δοξολογοῦν τὸ Σωτήρα, πού εὐεργετοῦσε καὶ θεράπευε ἀνίατες ἀσθένειες, καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν στεφάνια εὐγνωμοσύνης, τὸν καταδίκασαν στὴ σταύρωση καὶ στὸν ἐπονείδιστο θάνατο. Ἐν δηλαδή ὁ ἡγεμόνας τῶν Ἰουδαίων χρησιμοποίησε τὴ σφαγὴ ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἀθῶων, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχε καμμιά θέση ὁ φθόνος, τί δὲ θὰ τολμοῦσαν ἐκεῖνοι

τί οὐκ ἂν ἀπετόλμησαν, μάλιστα αὐτῶν τηλικούτου φθόνου στρατη-
 γοῦντος; Καὶ γὰρ ὧν ἔστιν ὄρᾱν ἔργα μεγάλα καὶ θαυμάσια καὶ τῶν
 πολλῶν πρὸς αὐτὰ οὐδὲν ἔλαττον τὴν θεάν ἢ τὴν εὐνοϊαν ἐπιστρέφον-
 τα, ὅσα τοὺς εὐγνώμονας εἰς εὐφημίαν καὶ θαῦμα γλυκὺ καὶ σεβα-
 5 σμιότητα διεγείρει, τοσοῦτω μάλιστα τοῖς ἀχαρίστοις καὶ κακομηχά-
 νοις τὸ ἐξάγιστον τοῦτο πάθος ἐνδυναστεύει καὶ τὸ κράτος ἄμαχον
 περιβάλλεται.

Εἰ δέ σοι φίλον καὶ πλείους ἐπιθεωρεῖν αἰτίας, πρῶτος μὲν ὁ
 δίκαιος Ἄβελ οὐδὲν ὀφείλων, ὅσα γε ἤκεν εἰς οἰκειῶν ἔργων ὀφει-
 10 λήν, παραδοθεὶς καὶ ὑποβλήθεις τῷ θανάτῳ σαθρὰν αὐτοῦ τῶν θε-
 μελίων τὴν κρηπίδα καταβαλλομένην ἔδειξεν. Ἐπεὶ δὲ μετ' αὐτὸν
 πολλοὶ τῶν ἐνόχων περιετείχισάν τε καὶ ἐξωρόφωσαν αὐτοῦ τὴν
 οἰκοδομὴν εἰς ὀχύρωμα, ἔμελλε δὲ ὁ Σωτὴρ ἐπ' εὐεργεσία τοῦ γένους
 παραγεγονῶς σκυλεύειν αὐτοῦ τὰ βασίλεια, οἴονεὶ δορυφόροι τινὲς
 15 καὶ πρόδρομοι τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναμάρτητοί τε καὶ τοῖς μαρ-
 τυρικοῖς αἵμασι περιορρόμενοι καταλαβεῖν τοὺς ἐν τῷ ἄδη κατεχομέ-
 νους διοικονομοῦνται καὶ προαποστέλλονται, ἅμα τε τὴν Δεσποτι-
 κὴν παρουσίαν καὶ κοινὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῆς αὐτῶν ἐπιστασίας
 εὐαγγελιζόμενοι καὶ δεικνύντες τὰς σφαγὰς, ἃς διὰ τὸν κοινὸν ἔλευ-
 20 θερωτὴν ὑπέσχον, καὶ δι' αὐτῶν πιστούμενοι παραγενέσθαι τὸν ὑπὸ
 προφητῶν ἀνακηρυττόμενον Σωτῆρα τοῦ γένους, καὶ δὴ καὶ τὸν
 ἄδην ὄρωντα τοσαύτην φάλαγγα μυρίων ἀνευθύνων ἁμαρτίαις ἐπι-
 στάσαν, ἐκδεματῶσαί τε καὶ τὴν ὅσον οὕτω μέλλουσαν αὐτῷ παν-
 τελῆ καθαίρεσιν διὰ τῶν προσιμίαν ἐπιδειῖξαι. Ἀναμαρτήτων γὰρ
 25 καὶ τότε τοσοῦτων σφαγῆ καταβάλλει παντελῶς καὶ ἀφαιρεῖται τὸ
 τοῦ θανάτου δικαίωμα.

Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ σύνηθες τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας
 ἐνταῦθα μάλιστα παρρησιάζεται. Ποῖον τοῦτο; Εἴωθεν ὡς ἐλίπαν ἢ
 ἀπερινόητος καὶ ἀνέκφραστος τοῦ Θεοῦ σοφία ἐκ τῶν ἀνιαρῶν προ-
 30 ἄγειν, ἃ χαρᾶς ἔστι καὶ εὐφροσύνης παρεκτικὰ, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων
 πηγάζειν τὰ ἀντικείμενα. Αὐτίκα ἐκ τῆς βασκανίας τῶν ἀδελφῶν
 τὸν Ἰωσήφ τὸν φθονηθέντα τῆς Αἰγύπτου κατέστησε κύριον. Εἰ μὴ
 γὰρ φθονερὸν αὐτῷ ἐπέβαλον ὄμμα οἱ τῶν ὠδίνων κοινωνοί, οὐκ ἂν
 ἐπράθη, οὐκ ἂν μὴ πραθεῖς καὶ δουλεύων καὶ τὴν τῆς σωφροσύνης

πού είχαν ἀσκηθεῖ καὶ προγυμναστῆ ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὶς μαρῆς δολοφονίες, καὶ μάλιστα ἔχοντας ὄδηγό τους ἕναν τόσο μεγάλο φθόνου; Γιατὶ ὅσοι διακρίνονται γιὰ τὰ μεγάλα καὶ θαυμάσια ἔργα τους καὶ τραβοῦν πρὸς αὐτὰ τὴν προσοχὴ καὶ τὴν ἐκτίμησι ὅχι λιγότερο ἀπὸ ὅσο διεγείρουν τοὺς καλοδιάθετους στὸν ἔπαινό τους, στὸν εὐχάριστο θαυμασμό καὶ στὸ σεβασμό, τόσο περισσότερο καταδυναστεύει τὶς ψυχὰς τῶν ἀχάριστων καὶ κακόβουλων αὐτὸ τὸ καταραμένο πάθος πού διαθέτει ἀκαταμάχητη δύναμη.

Ἄν ὅμως θέλεις νὰ δοῦμε καὶ περισσότερα παραδείγματα, πρῶτος ὁ δίκαιος Ἄβελ³, πού δὲν ἦταν ὑπόλογος καμμιᾶς ὀφειλῆς σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα του, μὲ τὸ νὰ παραδοθεῖ καὶ νὰ ὑποστῆ τὸν θάνατο, ἔδειξε μὲ αὐτὸν ὅτι ἦταν σαθρὴ ἢ καταβολὴ τῶν θεμελίων του. Ἐπειδὴ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν πολλοὶ ἐγκληματίες πρόσθεσαν τοίχους καὶ ὄροφὴ καὶ ὀλοκλήρωσαν τὸ οἰκοδόμημα σὲ ὄχυρὸ φρούριο καὶ ἔμελλε ὁ Σωτήρας, ἐρχόμενος στὸν κόσμον γιὰ νὰ εὐεργετήσῃ τὸ γένος μας, νὰ λαφυραγωγῆσῃ τὰ βασιλεία του, ρυθμίζεται καὶ προαποστέλλονται αὐτοί, σὰν κάποιοι δορυφόροι καὶ πρόδρομοι τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ ἀναμάρτητοι καὶ ἔχοντας τὰ μαρτυρικὰ αἵματα νὰ τρέχουν ὀλόγυρά τους, νὰ καταλάβουν ἐκείνους πού κατέχονταν στὸν ἄδη, εὐαγγελιζόμενοι ταυτόχρονα τὴν κοινὴ ἀπολύτρωσι μὲ τὸν ἐρχομό τους καὶ δείχνοντας τὴ σφαγὴ πού ὑπέφεραν γιὰ χάρι τοῦ κοινοῦ Ἐλευθερωτῆ, καὶ βεβαιώνοντας μὲ αὐτὲς ὅτι θὰ ρθεῖ ὁ Σωτήρας τοῦ γένους πού διεκήρυξαν οἱ προφῆτες. Καὶ ὁ ἄδης τότε, βλέποντας νὰ φτάνει τόση ἄπειρη φάλαγγα ψυχῶν πού δὲν τὶς βάραιναν ἁμαρτίες, γέμισε ἀπὸ φόβο καὶ ἔδειξε μὲ πρόδρομα σημεῖα τὴν πλήρη μελλοντικὴ του καθάρσι πού ἔφτανε ὅπου νὰ ἴναι. Μὲ τὴ σφαγὴ δηλαδὴ καὶ τότε τῶν ἀναμάρτητων πληρώνει καὶ ἐξοφλεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ θανάτου.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε ἐδῶ παρουσιάζεται μὲ τὸν καλύτερο τρόπο καὶ ἡ συνηθισμένη σοφία τοῦ Θεοῦ. Ποιὰ εἶναι αὐτὴ; Συνηθίζει γενικὰ ἢ ἀχώρητη στὸ νοῦ καὶ ἀνέκφραστη σοφία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ λυπηρὰ νὰ προκαλεῖ αὐτὰ πού προξενοῦν τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐφροσύνη καὶ ἀπὸ τὰ ἀνάξια νὰ ἀντλεῖ τὰ ἀντίθετὰ τους. Γιὰ παράδειγμα, μέσα ἀπὸ τὸ μίσος τῶν ἀδελφῶν του τὸν φθονημένο Ἰωσήφ τὸν ἔκανε ἄρχοντα τῆς Αἰγύπτου³. Ἄν δηλαδὴ δὲν τοῦ ἔρριχναν βλέμμα φθονερὸ ἐκεῖνοι πού ὑπῆρξαν μέτοχοι τῶν ἰδίων πόνων τοῦ τοκετοῦ, δὲν θὰ τὸν πουλοῦσαν ἂν δὲν τὸν πουλοῦσαν καὶ δὲ γινόταν δοῦλος χωρὶς νὰ ντροπιάσει τὴν ἔ-

3. Γεν. 4, 8.

οὐκ αἰσχύνων ἐλευθερίαν δεσμοτήριον ᾤκησεν· εἰ μὴ δέσμιος ἐγεγόνει, οὐκ ἂν τοὺς ὀνειρούρους δεδεμένους διέλυνεν, οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ἐγνωρίζετο βασιλεῖ, οὐδὲ τὴν μετ' αὐτὸν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου ἐκεχειρίστο. Ὁραῖς ἠλίκων ἐκ φθόνου καὶ μισαδελφίας ἔφν ἀγαθὸν καὶ ὅσαις ὁ
5 Θεὸς τὸν Ἰωσήφ δόξαις κατεστέψατο;

Ἄλλος ὕστερον Φαραὼ κατὰ τῆς Ἰσραηλίτιδος φυλῆς ἐξεμάνη καὶ τοῖς τῶν βρεφῶν ἄρρεσι τὸν ποταμὸν ὁ παράνομος ἐπενόησε δήμιον. Ἄλλὰ ἐκ τῆς ἐκείνου μισαιφονίας ὁ Μωσῆς ἀντὶ τῆς ἰδίας ἐστίας, μιᾶς τῶν πολλῶν οὔσης, καὶ οὐδὲν τῆς τῶν ὁμοφύλων διαφε-
10 ρούσης ἐν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἀνακτόρων ἀνετρέφετο, αὐτόθεν τῆς θείας προνοίας ἐπιδηλούσης, ὡς ὁ ἐπιβουλευόμενος, αὐτὸς ἐγκρατῆς τῆς τῶν ἐπιβουλευόντων δυναστείας ἔσται. Ἐπειτα γὰρ δίκας φόνου λαβῶν, ὑπὲρ ὧν ἠδίκηει τὸν ὁμόφυλον ὁ Αἰγύπιος, καὶ κατάφωρος γεγονῶς, φεύγει τε ἐκεῖθεν, καὶ πάλιν ὀχυρωθεὶς σημείοις τε καὶ
15 τέρασι, καὶ παρὰ δόξαν ἐφίσταται καὶ μαστίζει τὴν Αἴγυπτον· καὶ τέλος τοὺς μὲν ὁμοφύλους τῆς χαλεπῆς δουλείας ἀπαλλάττει, τοὺς δὲ καταδουλωσαμένους πανοστρατιᾶ θαλάττης ἀντὶ τῆς ποταμίου μισαιφονίας ἐναποπνίγει ῥεύμασιν. Ὡστε ἐξ ὧν ὁ Φαραὼ τὰ τῶν Ἑβραίων βρέφη ποταμίῳ θανάτῳ κατεδικάσατο, ἐκ τούτων τε τὸ γένος
20 ἅπαν ἀνεσώθη τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὸ φρύαγμα αὐτῆ στρατιᾶ καὶ ἄρμασι καὶ τριστάταις ὑποβρούχιον γεγόνασι.

Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἱερῶν λεμιόνων τῆς Ἐκκλησίας ἀνθολογησάμενος ἐπιδειξίειεν. Οὕτω δὴ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀλάστορος καὶ παλαμναίας τῶν νηπίων σφαγῆς οἱ μαρτυρικοί τε καὶ ἀκήρατοι τοῖς
25 μακαρίοις ἐξήνθησάν τε καὶ διεπλάκησαν στέφανοι, καὶ τὸ σὺν παρησιᾷ παρίστασθαί τε τῷ Θεῷ καὶ τὴν ἄληκτον ἐκείνην ἐν ἀδιηγῆτῳ χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ σὺν τοῖς ἀσωμάτοις τάγμασι συνεξελίσσειν χορεύειν, καὶ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἀκροτάτου τῶν ὀρεκτῶν ἀπολαύειν θεάματος, ὧν πόσαι σφαγαί, ποῖαι δὲ τιμωριῶν δομιότητες ἀντάξια
30 λογισθήσονται; Ὡστε οὐ μόνον οὐκ ἦν ἄμεινον οὐδαμῶθεν ἐπισχεῖν τὸν ἐκθεσμόν τε καὶ ἄωρον τῶν βρεφῶν θάνατον, ἀλλὰ καὶ πολλῶ κρεῖσσον ἐναφεῖναί τε καὶ ἐνδοῦναι προελθεῖν τοσοῦτων αὐτοῖς ἐκεῖθεν αἰωνίων τε καὶ ἀδιηγῆτων ἀναβλαστησάντων ἀγαθῶν.

4. Ματθ. 1, 22-23. Ἦσ. 7, 14.

5. Ἐξ. 1, 8-2, 10.

6. Ἐξ. 2, 11-15.

λευθερία τῆς σωφροσύνης του, δὲ θὰ κλεινόταν στὴ φυλακὴ· ἂν δὲ φυλακιζόταν, δὲ θὰ ἐξηγοῦσε τὰ περίπλοκα ὄνειρα, δὲ θὰ τὸν γνώριζαν στὸν βασιλιά, οὔτε θὰ τοῦ ἀνέθετε τὴν δεύτερη ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐξουσία στὴν Αἴγυπτο. Βλέπεις πόσο μεγάλο ἀγαθὸ βλάστησε ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὸ ἀδελφικὸ μίσος, καὶ μὲ πόση δόξα στεφάνωσε ὁ Θεὸς τὸν Ἰωσήφ⁴;

Ἐνας ἄλλος ἔπειτα Φαραὼ ἔγινε πῦρ καὶ μανία κατὰ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους καὶ ἐπινόησε ὁ ἄνομος ὡς δῆμο τὸν ποταμὸ Νεῖλο γιὰ τὰ ἀγόρια τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ βδελυρὸ ἔγκλημα ἐκείνου ὁ Μωυσῆς ἀντὶ τοῦ δικό του σπίτι, ποῦ δὲν διέφερε σὲ τίποτε ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν ὁμοφύλων του, μεγάλωνε μέσα στὰ ἀνάκτορα τῶν Αἰγυπτίων⁵, καὶ μὲ αὐτὸ ἢ θεία πρόνοια ἔκανε φανερό, ὅτι αὐτὸς ποῦ καταδιωκόταν ἔγινε ὁ ἴδιος κύριος τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπιβουλευτῶν του. Ἐπειτα, ἐπειδὴ ἐκδικήθηκε μὲ φόνο τὴν ἀδικία τοῦ Αἰγύπτου εἰς βάρος τοῦ ὁμοφύλου του⁶ καὶ ἔγινε ἡ πράξη του φανερὴ, ἀσφαλισμένος πάλι μὲ τέρατα καὶ σημεῖα, ἐμφανίζεται ἀπροσδόκητα καὶ δίνει χτυπήματα στὴν Αἴγυπτο⁷, καὶ τέλος ἐλευθερώνει τοὺς ὁμοφύλους του ἀπὸ τὴ βαρὴ δουλεία, καὶ ἐκείνους ποῦ τοὺς εἶχαν ὑποδουλώσει τοὺς πνίγει μὲ ὅλο τὸ στρατό τους στὰ κύματα τῆς θάλασσας καὶ ὄχι στὸ ποτάμι ὅπου εἶχε διαπραχθεῖ τὸ βδελυρὸ ἔγκλημα. Ὡστε, ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς καταδίκης ἀπὸ τὸν Φαραὼ τῶν βρεφῶν τῶν Ἑβραίων σὲ θάνατο στὸ ποτάμι, σώθηκε ὅλο τὸ ἔθνος ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν Αἰγυπτίων μὲ ὅλη τὴ στρατιὰ, τὰ ἄρματα καὶ τοὺς ἄρχοντες βυθίστηκαν στὸν πυθμὲνα τῆς θάλασσας⁸.

Καὶ πολλὰ τέτοια μπορεῖ ν' ἀνθολογήσει κανεὶς ἀπὸ τὰ πνευματικὰ λιβάδια τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ τὰ παρουσιάσει. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μὲ τὸ ἔγκλημα καὶ τὴ βδελυρὴ σφαγὴ τῶν νηπίων στολίστηκαν μὲ ἀνθη καὶ πλέχτηκαν τὰ αἰώνια μαρτυρικὰ στεφάνια γιὰ τοὺς ἀγίους, κερδήθηκε ἢ μὲ παρηγορία παράσταση κοντὰ στὸ Θεό, καὶ ἢ χωρὶς τέλος ἐκείνη ἀνεκδιήγητη χαρὰ καὶ εὐφροσύνη νὰ συμμετέχουν στὸ χορὸ τῶν ἀσώματων ταγμάτων καὶ ν' ἀπολαμβάνουν τὸ πιὸ μακάριο καὶ πιὸ κορυφαῖο ἀπὸ τὰ ἐπιθυμητὰ θεάματα, πρὸς τὰ ὁποῖα πόσες σφαγὲς καὶ ποιῆς ὀδυνηρὲς τιμωρίες μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀντάξιες, Ὡστε, ὄχι μόνον δὲν ἦταν καλύτερο νὰ ἀποτραπεῖ μὲ κανένα τρόπο ὁ ἄνομος καὶ πρόωρος θάνατος τῶν βρεφῶν, ἀλλὰ πολὺ καλύτερο ἀπὸ αὐτὸ ἦταν νὰ ἐπιτραπεῖ καὶ νὰ παραχωρηθεῖ νὰ συμβεῖ, ἀφοῦ τόσα αἰώνια καὶ ἀνεκδιήγητα ἀγαθὰ πῆγασαν γι' αὐτοὺς ἀπὸ αὐτὸν⁹.

7. Ἐξ. 3-14.

8. Ἐξ. 15, 4.

9. Β' Κορ. 12, 4.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔστω σοι τῆς ἱερᾶς φιλομαθίας ὥσπερ τις ἱερὰ ἀφοσίωσις. Εἰ δέ τις, τῶν ἀπορρήτων τοῦ Παύλου ῥημάτων μύστης γεγονώς, μυσταγωγεῖν ἡμᾶς ἐθελήσειε τελειότερον, ἡδέως ἂν, καὶ χάριν ἀνομολογοῦντες ὀφείλειν τῷ ἀνδρὶ, διὰ θίου καὶ κοινῆ μαθη-
5 τεύσωμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΖ΄.

Πῶς, λέγοντες Θεὸν μὲν ἓνα, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τὸν Πατέρα λέγομεν Θεόν, καὶ τὸν Υἱὸν κατ' αὐτὸν Θεόν, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως Θεότητα δὲ λέγοντες μίαν, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις,
10 οὐκ ἔτι δυνάμεθα λέγειν οὔτε τὸν Πατέρα Θεότητα, οὔτε τὸν Υἱόν, οὔτε τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἅμα τὰ τρία;

Τὸ μὲν οὖν ἅμα μὴ λέγειν τὰς θεαρχικὰς ὑποστάσεις Θεότητα, καίτοι λεγομένας ἐν μιᾷ θεωρεῖσθαι Θεότητι, εἰ βούλει δέ, καὶ γνωρίζεσθαι καὶ περιέχεσθαι, τοῦτο δέξοιτ' ἂν αἰτίαν οὐκ ἄλογον, τὸ μὴδ'
15 ἐκάστην καθ' ἑαυτὴν τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ δημιουργικῶν ὑποστάσεων δύνασθαι λέγειν ἡμᾶς Θεότητας. Διὰ τί δὲ Θεὸν μὲν ἐκάστην τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων λέγομεν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ Θεότητα, ὧδε ἂν ἴσως θεωροίης. Μᾶλλον δὲ πρὸ τούτου ζητητέον (ἐκεῖθεν γὰρ καὶ τοῦ παρόντος ζητήματος ἡ βλάβησις τὰς ἀφορμὰς ὑπεβάλλ-
20 λετο) πότερον ὁ Θεὸς καὶ ἡ Θεότης ταυτὸν εἶη, ἢ ἕτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο καὶ τί παρὰ τὸν Θεόν; Εἰ δὲ ταυτόν, πῶς ἐκάστη τῶν ζωαρχικῶν ὑποστάσεων Θεὸς λεγόμενος οὐ λέγεται Θεότης; Οἱ μὲν οὖν τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αἰτιασάμενοι, ὡς ἡ μὲν ἀρρενικοῦ τύπου, ἡ δὲ πρὸς τὸ θῆλυ τῆς φωνῆς σχηματίζεται, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὁμοίως
25 ἐκάτερον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος λέγεται, αὐτόθεν τὸν ἔλεγχον δέχονται. Κατ' οὐδέτερον γὰρ σχηματισμὸν τὸ Πνεῦμα τῇ γλώττῃ προφερόμενον, οὐδὲν ἥττον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Θεὸς λέγεται, καὶ τῶν ὀνομάτων τὸ ἕτερογενὲς οὐδὲν ἐκώλυσε τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἐπάγεσθαι, ἣν καὶ οὐ τὸ αὐτὸ γένος τῆς φωνῆς
30 περιεπτύσσετο. Καὶ τούτου σαφέστερον ἔτι· γένους ἑτέρου τυγχάνουσα κατὰ φωνὴν ἢ οὐσία ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ὁμοτίμως κατηγορεῖται· οὐσίαν τε γὰρ αὐτὰς λέγομεν καὶ μιᾶς οὐ-

1. Ὑπάρχει καὶ γραφὴ "ἄλλ' ἅμα τὰ τρία" πού ἀντικρούεται ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς παρακάτω ἀνάλυσης.

Ἄλλ' αὐτὰ βέβαια ἄς εἶναι σὰν κάποια ἱερὴ προσφορὰ στὴν ἱερὴ φιλομάθειά σου. Ἄν ὅμως κάποιος, πού ἔγινε γνώστης τῶν ἀπόρρητων λόγων τοῦ Παύλου, θελήσει νὰ σᾶς διδάσκει τελειότερα, μὲ πολλή εὐχαρίστηση, καὶ ὁμολογώντας ὅτι τοῦ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, γιὰ ὅλη μας τὴ ζωὴ θὰ γίνουμε κι ἐμεῖς μαθητὲς του μαζί σας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 27η

Πῶς, λέγοντας ἓνα Θεὸ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ὀνομάζουμε καὶ τὸν Πατέρα Θεό, καὶ τὸν Υἱὸ ἐπίσης Θεό, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπίσης, ἐνῶ λέγοντας Θεότητα μία καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, δὲν μποροῦμε νὰ λέμε οὔτε τὸν Πατέρα Θεότητα οὔτε τὸν Υἱὸ οὔτε τὸ Πνεῦμα, οὔτε νὰ τοὺς ὀνομάζουμε θεότητα καὶ τοὺς τρεῖς μαζί;¹

Τὸ νὰ μὴν ὀνομάζουμε βέβαια ταυτόχρονα Θεότητα τὶς θεαρχικὲς ὑποστάσεις, παρόλο πού ὅταν τὶς ἀναφέρομε τὶς θεωροῦμε, κι ἂν θέλεις, καὶ τὶς ἀναγνωρίζομε καὶ τὶς τοποθετοῦμε μέσα σὲ μιὰ Θεότητα, αὐτὸ μπορεῖ νὰ δεχθεῖ τὴν ὄχι παράλογη κατηγορία, ὅτι οὔτε κάθε μία χωριστὰ ἀπὸ τὶς μακάριες ἐκεῖνες καὶ δημιουργικὲς ὑποστάσεις μποροῦμε νὰ τὴν ποῦμε Θεότητα. Γιατί ὅμως λέμε κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὑπερφυσικὲς ὑποστάσεις Θεό, ὄχι ὅμως καὶ Θεότητα, μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἴσως ὡς ἐξῆς. Ἡ καλύτερα πρὶν ἀπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξεταστῆ (γιατὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔχει τὶς ἀφορμὲς του καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ζητήματος αὐτοῦ) ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, ὁ Θεὸς καὶ ἡ Θεότητα εἶναι τὸ ἴδιο, ἢ διαφορετικὸ. Κι ἂν εἶναι διαφορετικὸ, τί εἶναι αὐτὸ καὶ τί εἶναι δίπλα στὸ ὄνομα Θεός. Ἄν ὅμως εἶναι τὸ ἴδιο, πῶς καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ζωαρχικὲς ὑποστάσεις, ἐνῶ λέγεται Θεός, δὲ λέγεται ἐπίσης θεότητα. Ὅσοι λοιπὸν βρίσκουν αἰτία τὴ μορφή τῆς λέξης, ἐπειδὴ ἡ μία σχηματίζεται κατὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὸ θηλυκὸ, καὶ γι' αὐτὸ δὲ λέγεται ὅμοια καθενα ἀπὸ τὰ δύο γιὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα, παίρνουν ἀμέσως τὴν ἀπάντηση. Τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ σχηματίζεται καὶ προφέρεται σὲ γένος οὐδέτερο, κι ὅμως λέγεται ἐξίσου μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ Θεός, καὶ τὸ διάφορο γένος τοὺς δὲν ἐμπόδισε σὲ τίποτα νὰ δεχθοῦν τὴν ἴδια ὀνομασία, τὴν ὁποία δὲν περιέβαλλε καὶ τὸ ἴδιο γένος τῶν ὀνομάτων. Καὶ ἀκόμα σαφέστερο ἀπὸ αὐτὸ ἐνῶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα εἶναι διαφορετικοῦ γένους, ἡ οὐσία ἀποδίδεται ἰσότιμα στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱὸ καὶ στὸ Πνεῦμα. Τὶς ὑποστάσεις αὐτὲς τὶς ὀνομάζομε οὐσία καὶ ὅτι εἶναι μιᾶς οὐσίας.

σίας. Οὐδὲ τὸν ἄνθρωπον δὲ ζῶον ἢ οὐσίαν καλεῖσθαι τὸ ἕτερογενὲς τῆς φωνῆς ἀπεκάλυσε.

Τί οὖν δεῖ λέγειν, ἢ ὅτι, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον παραδεχόμενα λόγον, ὅμως τὸ μὲν λέγεται κατὰ 5 τοῦ Σωκράτους ἀκωλύτως, τὸ δὲ οὐκέτι, οὕτω καὶ ἡ Θεὸς φωνὴ καὶ ἡ Θεότης, οὐκ εἰς ἕτερον καὶ ἕτερον ἀναπτυσσόμενα νόημα, οὐχ ὁμοίως δύνανται καὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λέγεσθαι. Ἀλλὰ εἴποιεν ἂν τις ἴσως τῶν χαριεστέρων· ὡς αὕξησίς ἐστιν, οὐ λύσις τοῦ ἀπορήματος τοῦτο, καὶ τὴν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς αἰτεῖσθαι ὑποψίαν οὐκ 10 ἐκφεύγει. Τοὺς δὲ μάθοις ἂν ἐντεῦθεν, ὡς διαπέφηνγε τὸ ἀκριβές· Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ προκείμενον ἐπὶ ζήτησιν μετάβασις οὐτε κρατύνει μᾶλλον τὸ ἄπορον, ἀλλ' οὐδ' ἐπισύρεται τὴν αἰτίαν τοῦ ἀπαρχῆς αἰτεῖσθαι· ἐκεῖθεν δὲ μᾶλλον διελέγχουσι ἂν οὐκ ὀρθὴν ὑπελθόντες τὴν κρίσιν. Τὸ γὰρ ὄρα ἔν φυσιολογίᾳ τοιαύτην ὀνομά- 15 των θέσιν, ἐν οἷς καὶ τὸ ταῦτόν οὐ λυμαίνεται καὶ πρὸς τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν οὐχ ὁμοίαν παρέχεται, πῶς ἐστὶ σαφῆς τε καὶ ἀναντίρρητος παράστασις τοῦ μηδὲν ἄπορον νομίζειν μηδὲ παράλογον ἐν τῇ πολλῇ τῆς ὕλης ὑπερκειμένη θεολογίᾳ, καὶ πολλῇ πανταχόθεν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐν τοῖς βαθυτέροις τῶν ζητημάτων ἀπορία 20 περιτειχιζούση, ἐφ' ᾧ οὐδὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων ὀνομάτων οὐδενὶ ὄρα ἔστι δηλῶσαι τοῦ ζητουμένου τὴν ἀκριβείαν, ἐπὶ τούτων ἀμωσγένως τοιαύτην φωνῶν ἀνευρίσκειν χρῆσιν, αἱ κὰν τοῖς ἐνύλοις ὄρα ῶνται παλαιᾷ καὶ συνήθει κρίσει ἐναρμόττουσαι, καὶ τῆς μὲν ταυτότητος οὐκ ἐξιστάμεναι, ἐν δὲ τῷ κατηγορεῖσθαι διιστάμεναι; Ποῦ τοίνυν 25 ἐνταῦθα ἢ τῆς ἀπορίας ἐπίτασις, ἢ τῆς ἄλλης αἰτίας ὑπόληψις;

Τινὰς δὲ λύειν νομίσαντας οἶδα ἐκ τοῦ τὸν ἄνθρωπον παραλαβεῖν καὶ τὴν φύσιν καὶ τὸ εἶδος, ᾧ δοκεῖ μὲν πῶς ἀλλήλοις εἰς ταῦτόν συνιέναι, ἐν δὲ τῇ τοῦ Σωκράτους κατηγορίᾳ τὴν διάστασιν ἀντὶ τῆς ὁμολογίας ἐξοικειοῦνται. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης, οὔτε δὲ 30 εἶδος, οὔτε φύσις, εἰ βούλει δέ, οὐθ' ἡ συνταπτομένη τούτοις μορφή δύναται ἂν λέγεσθαι. Λανθάνει δὲ τούτους, ὡς ἔοικεν, ἢ τῶν ὀνομάτων διάκρισις, καὶ ὅτι ὅσα μὲν ἐστὶ φυσικῶν πραγμάτων ὀνόματα, ταῦτα περιφανῶς τε καὶ καθαρῶς κατὰ τῶν ὑποκειμένων φέρεται· ὅσα δὲ διαλεκτικῆς προήλθον ἐπινοίας καὶ διαλεκτικόν τινα περιέχουσι νοῦν,

2. Ἰδια μὲ τὸ Θεὸς καὶ θεότης· Θεὸς καὶ ἄνθρωπος συγκεκριμένα· θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἢ ιδιότητα νὰ εἶναι κανεὶς θεὸς-ἄνθρωπος.

Ούτε τὸ διαφορετικὸ γένος τῶν λέξεων ἐμπόδισε τὸν ἄνθρωπο (ἀρσενικὸ) νὰ καλεῖται ζῶο (οὐδέτερο) ἢ οὐσία (θηλυκό).

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε, παρὰ ὅτι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα, ἐνῶ δὲν εἶναι διαφορετικὸ νόημα, ὅμως τὸ ἓνα λέγεται ἀκώλυτα γιὰ τὸ Σωκράτη ἐνῶ τὸ ἄλλο ὄχι, ἔτσι καὶ τὰ ὀνόματα Θεὸς καὶ θεότητα, ἐνῶ δὲν ἔχουν διαφορετικὸ νόημα, δὲν μποροῦν νὰ λεχθοῦν ὅμοια καὶ γιὰ τὶς θεαρχικὲς ὑποστάσεις; Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ ἴσως κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν τὶς εὐφυολογίες· Αὐτὸ εἶναι ἐπαύξηση τῆς ἀπορίας, δὲν εἶναι λύση αὐτῆς τῆς ἀπορίας καὶ δὲν διαφεύγει τὴν ἀρχικὴ ὑποψία τοῦ αἰτουμένου. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ μπορεῖς νὰ μάθεις πῶς διέφυγε ἀπὸ αὐτοὺς τὸ ἀκριβές. Γιατὶ ἡ μετὰβαση ἀπὸ τὸ ὅμοιο στὸ προκείμενο γιὰ συζήτηση, οὔτε ἐνισχύει περισσότερο τὴν ἀπορία οὔτε ἐπισύρει τὴν κατηγορία τοῦ ἀρχικοῦ αἰτουμένου· καὶ μᾶλλον ἀπὸ ἐκεῖ μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ὅτι δὲν ἔβγαλαν ὀρθὴ κρίση. Γιατὶ τὸ νὰ ἐπιδιώκομε στὸ λόγο γιὰ τὴ φύση τέτοια θέση τῶν ὀνομάτων, στὰ ὅποια καὶ ἡ ταυτότητα δὲν καταστρέφεται, καὶ ὡς κατηγορήματα δὲ χρησιμοποιοῦνται ὅμοια, πῶς εἶναι σαφὴς καὶ ἀναντίρρητη ἀπόδειξη τοῦ ὅτι δὲν θεωροῦμε τίποτε ἀπορο οὔτε παράλογο στὴ Θεότητα ποὺ βρίσκεται κατὰ πολὺ πάνω ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ περιτειχίζει ὀλόγυρα μὲ πολλὴ ἀπορία τὸν ἀνθρώπινο νοῦ στὰ βαθύτερα ζητήματα, γιὰ τὰ ὅποια δὲν εἶναι καθόλου εὐκολο οὔτε ἀπὸ τὰ ἄλλα ὀνόματα σὲ κανένα νὰ δηλώσει τὴν ἀκρίβεια τοῦ ζητουμένου, καὶ σ' αὐτὰ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ βρῖσκει κανεὶς τέτοια χρῆση τῶν λέξεων, οἱ ὅποιες φαίνονται νὰ ταιριάζουν καὶ στὰ ὕλικά κατὰ μιὰ παλαιὰ καὶ συνηθισμένη κρίση, καί, ἐνῶ δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ταυτότητά τους, κατὰ τὴν ἀπόδοσή τους ὡς κατηγορούμενα νὰ διίστανται; Ποῦ λοιπὸν εἶναι ἐδῶ ἡ ἐπίταση τῆς ἀπορίας, ἢ ἡ προτίμηση τῆς ἄλλης κατηγορίας;

Γνωρίζω ὅμως μερικοὺς ποὺ νόμισαν ὅτι λύνουν τὴν ἀπορία ἀπὸ τὸ ὅτι στὸν ἄνθρωπο ἀποδίδονται τόσο ἡ φύση ὅσο καὶ τὸ εἶδος, τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι συμπύπτουν κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ταυτότητα, στὸν χαρακτηρισμὸ ὅμως τοῦ Σωκράτη οἰκειώνουν τὴ διαφωνία ἀπὸ τὴ συμφωνία. Ὁ Σωκράτης δηλαδὴ εἶναι ἄνθρωπος, ὅμως δὲν μπορεί νὰ λεχθεῖ οὔτε εἶδος οὔτε φύση, κι ἂν θέλεις, οὔτε μορφή ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια κατηγορία μαζί μ' αὐτὰ. Τοὺς διαφεύγει ὅμως, ὅπως φαίνεται, ἡ διάκριση τῶν ὀνομάτων, καὶ ὅτι ὅσα εἶναι ὀνόματα φυσικῶν πραγμάτων, αὐτὰ ἀποδίδονται στὰ ὑποκείμενα μὲ σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια. Ὅσα ὅμως προῆλθαν ἀπὸ διαλεκτικὴ σκέψη κι ἔχουν νόημα διαλεκτικόν, αὐτὰ δὲν ἔχουν

σίας. Οὐδὲ τὸν ἄνθρωπον δὲ ζῶον ἢ οὐσίαν καλεῖσθαι τὸ ἕτερογενὲς τῆς φωνῆς ἀπεκάλυσε.

Τί οὖν δεῖ λέγειν, ἢ ὅτι, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον παραδεχόμενα λόγον, ὅμως τὸ μὲν λέγεται κατὰ 5 τοῦ Σωκράτους ἀκωλύτως, τὸ δὲ οὐκέτι, οὕτω καὶ ἡ Θεὸς φωνὴ καὶ ἡ Θεότης, οὐκ εἰς ἕτερον καὶ ἕτερον ἀναπτυσσόμενα νόημα, οὐχ ὁμοίως δύνανται καὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λέγεσθαι. Ἀλλὰ εἵποιεν ἂν τις ἴσως τῶν χαριεστέρων ὡς αὐξήσις ἐστίν, οὐ λύσις τοῦ ἀπορηήματος τοῦτο, καὶ τὴν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς αἰτεῖσθαι ὑποψίαν οὐκ 10 ἐκφεύγει. Τοὺς δὲ μάθοις ἂν ἐντεῦθεν, ὡς διαπέφηνγε τὸ ἀκριβές. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ προκείμενον ἐπὶ ζήτησιν μετάβασις οὐτε κρατύνει μᾶλλον τὸ ἄπορον, ἀλλ' οὐδ' ἐπισύρεται τὴν αἰτίαν τοῦ ἀπαρχῆς αἰτεῖσθαι. ἐκεῖθεν δὲ μᾶλλον διελέγχοιεν ἂν οὐκ ὀρθὴν ὑπελθόντες τὴν κρίσιν. Τὸ γὰρ ὄραν ἐν φυσιολογίᾳ τοιαύτην ὀνομά- 15 των θέσιν, ἐν οἷς καὶ τὸ ταῦτόν οὐ λυμαίνεται καὶ πρὸς τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν οὐχ ὁμοίαν παρέχεται, πῶς ἐστὶ σαφῆς τε καὶ ἀναντίρρητος παράστασις τοῦ μηδὲν ἄπορον νομίζειν μηδὲ παράλογον ἐν τῇ πολλῇ τῆς ὕλης ὑπερκευμένη θεολογίᾳ, καὶ πολλῇ πανταχόθεν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐν τοῖς βαθυτέροις τῶν ζητημάτων ἀπορία 20 περιτειχιζούσῃ, ἐφ' ᾧ οὐδὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων ὀνομάτων οὐδενὶ ὄραόν ἐστι δηλῶσαι τοῦ ζητουμένου τὴν ἀκριβείαν, ἐπὶ τούτων ἀμωσγέντως τοιαύτην φωνῶν ἀνευρίσκειν χρῆσιν, αἱ κὰν τοῖς ἐνύλοις ὄρωνται παλαιᾶ καὶ συνήθει κρίσει ἐναρμόττουσαι, καὶ τῆς μὲν ταυτότητος οὐκ ἐξιστάμεναι, ἐν δὲ τῷ κατηγορεῖσθαι διιστάμεναι; Πού τοίνυν 25 ἐνταῦθα ἢ τῆς ἀπορίας ἐπίτασις, ἢ τῆς ἄλλης αἰτίας ὑπόληψις;

Τινὰς δὲ λύειν νομίσαντας οἶδα ἐκ τοῦ τὸν ἄνθρωπον παραλαβεῖν καὶ τὴν φύσιν καὶ τὸ εἶδος, ἃ δοκεῖ μὲν πῶς ἀλλήλοις εἰς ταῦτόν σνιέναι, ἐν δὲ τῇ τοῦ Σωκράτους κατηγορίᾳ τὴν διάστασιν ἀντὶ τῆς ὁμολογίας ἐξοικειοῦνται. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης, οὔτε δὲ 30 εἶδος, οὔτε φύσις, εἰ βούλει δέ, οὐθ' ἢ συνταπτομένη τούτοις μορφὴ δύναται ἂν λέγεσθαι. Λανθάνει δὲ τούτους, ὡς ἔοικεν, ἢ τῶν ὀνομάτων διάκρισις, καὶ ὅτι ὅσα μὲν ἐστὶ φυσικῶν πραγμάτων ὀνόματα, ταῦτα περιφανῶς τε καὶ καθαρῶς κατὰ τῶν ὑποκειμένων φέρεται. ὅσα δὲ διαλεκτικῆς προῆλθον ἐπινοίας καὶ διαλεκτιόν τινα περιέχουσι νοῦν,

2. Ἰδία μὲ τὸ Θεὸς καὶ θεότης· Θεὸς καὶ ἄνθρωπος συγκεκριμένα· θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἢ ιδιότητα νὰ εἶναι κανεῖς θεὸς-ἄνθρωπος.

Ούτε τὸ διαφορετικὸ γένος τῶν λέξεων ἐμπόδισε τὸν ἄνθρωπο (ἀρσενικὸ) νὰ καλεῖται ζῶο (οὐδέτερο) ἢ οὐσία (θηλυκό).

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε, παρὰ ὅτι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα², ἐνῶ δὲν εἶναι διαφορετικὸ νόημα, ὅμως τὸ ἓνα λέγεται ἀκῶλυτα γιὰ τὸ Σωκράτη ἐνῶ τὸ ἄλλο ὄχι, ἔτσι καὶ τὰ ὀνόματα Θεὸς καὶ θεότητα, ἐνῶ δὲν ἔχουν διαφορετικὸ νόημα, δὲν μποροῦν νὰ λεχθοῦν ὅμοια καὶ γιὰ τὶς θεαρχικὲς ὑποστάσεις; Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ ἴσως κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν τὶς εὐφυολογίες· Αὐτὸ εἶναι ἐπαύξηση τῆς ἀπορίας, δὲν εἶναι λύση αὐτῆς τῆς ἀπορίας καὶ δὲν διαφεύγει τὴν ἀρχικὴ ὑπόψια τοῦ αἰτουμένου. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ μπορεῖς νὰ μάθεις πῶς διέφυγε ἀπὸ αὐτοὺς τὸ ἀκριβές. Γιατὶ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ ὅμοιο στὸ προκείμενο γιὰ συζήτηση, οὔτε ἐνισχύει περισσότερο τὴν ἀπορία οὔτε ἐπισύρει τὴν κατηγορία τοῦ ἀρχικοῦ αἰτουμένου· καὶ μᾶλλον ἀπὸ ἐκεῖ μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ὅτι δὲν ἔβγαλαν ὀρθὴ κρίση. Γιατὶ τὸ νὰ ἐπιδιώκομε στὸ λόγο γιὰ τὴ φύση τέτοια θέση τῶν ὀνομάτων, στὰ ὅποια καὶ ἡ ταυτότητα δὲν καταστρέφεται, καὶ ὡς κατηγορήματα δὲ χρησιμοποιοῦνται ὅμοια, πῶς εἶναι σαφὴς καὶ ἀναντίρρητη ἀπόδειξη τοῦ ὅτι δὲν θεωροῦμε τίποτε ἀπορο οὔτε παράλογο στὴ Θεότητα ποὺ βρίσκεται κατὰ πολὺ πάνω ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ περιτειχίζει ὀλόγυρα μὲ πολλὴ ἀπορία τὸν ἀνθρώπινο νοῦ στὰ βαθύτερα ζητήματα, γιὰ τὰ ὅποια δὲν εἶναι καθόλου εὐκολο οὔτε ἀπὸ τὰ ἄλλα ὀνόματα σὲ κανένα νὰ δηλώσει τὴν ἀκριβεία τοῦ ζητουμένου, καὶ σ' αὐτὰ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ βρῆσκει κανεὶς τέτοια χρῆση τῶν λέξεων, οἱ ὅποιες φαίνονται νὰ ταιριάζουν καὶ στὰ ὑλικά κατὰ μιὰ παλαιὰ καὶ συνηθισμένη κρίση, καί, ἐνῶ δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ταυτότητα τους, κατὰ τὴν ἀπόδοσή τους ὡς κατηγορούμενα νὰ δίστανται; Ποῦ λοιπὸν εἶναι ἐδῶ ἡ ἐπίταση τῆς ἀπορίας, ἢ ἡ προτίμηση τῆς ἄλλης κατηγορίας;

Γνωρίζω ὅμως μερικοὺς ποὺ νόμισαν ὅτι λύνουν τὴν ἀπορία ἀπὸ τὸ ὅτι τὸν ἄνθρωπο ἀποδίδονται τόσο ἡ φύση ὅσο καὶ τὸ εἶδος, τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι συμπίπτουν κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ταυτότητα, τὸν χαρακτηρισμὸ ὅμως τοῦ Σωκράτη οἰκειώνουν τὴ διαφωνία ἀπὸ τὴ συμφωνία. Ὁ Σωκράτης δηλαδὴ εἶναι ἄνθρωπος, ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ οὔτε εἶδος οὔτε φύση, κι ἂν θέλεις, οὔτε μορφή ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια κατηγορία μαζί μ' αὐτὰ. Τοὺς διαφεύγει ὅμως, ὅπως φαίνεται, ἡ διάκριση τῶν ὀνομάτων, καὶ ὅτι ὅσα εἶναι ὀνόματα φυσικῶν πραγμάτων, αὐτὰ ἀποδίδονται στὰ ὑποκείμενα μὲ σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια. Ὅσα ὅμως προήλθαν ἀπὸ διαλεκτικὴ σκέψη κι ἔχουν νόημα διαλεκτικὸ, αὐτὰ δὲν ἔχουν

ταῦτα τῶν ὑποκειμένων τῆς φύσεως ἔργων ἰσχὺν οὐκ ἔχει διαδιβάζε-
σθαι. Ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ δὴ καὶ ἡ Θεότης καὶ ὁ
Θεὸς οὐ λογικῆς ἐστὶ τεχνασμάτων προβλήματα, ὑποκειμένου δὲ
5 πρᾶγματος ὀνόματα· πλὴν καὶ τούτου ἔστιν ἴχνη τινὰ λαβεῖν πρὸς τὴν
τῆς ἀπορίας λύσιν ἐνάγοντα. Καὶ γὰρ ἀλλήλοις ταῦτα συνιόντα, τὰ τε
τῶν πραγμάτων ὀνόματα καὶ ἅπερ τῆς λογικῆς ἐντρεχείας τυγχάνει
προσρήματα, οὐκ ὀλίγην ἐν τῇ διαστολῇ τὴν πρὸς ἀλλήλα κοινωνίαν
ἀσπάζεται. Περιέχουσι γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ταῦτα, καὶ ὑπερίδρου-
ται τούτων, καὶ πρὸς ἐκεῖνα λέγεται, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸν ὅμοιον τρό-
10 πον. Φαμὲν γὰρ Σωκράτην φύσιν καὶ εἶδος καὶ μορφήν, εἰ καὶ μὴ τῶν
ἐν τῇ προτάσει μερῶν, ὥσπερ ἐν ταῖς φυσικαῖς ὁράται φωναῖς, ἐκάτε-
ρον ὁμολόγως κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν προάγεται κλήσιν.

Ἔτι δὲ φαμὲν τὸν τε ἄνθρωπον καὶ τὸ ζῷον λογικόν, θνητόν,
ταυτόν, ναὶ μὴν καὶ τὸ γελαστικόν ἐκατέρω· οὐ μὴν, ὅσα περὶ ἐνός
15 τούτων λέγεται, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν δυνατόν ἐστιν εἰπεῖν. Τὸ μὲν
γὰρ ἴδιον ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὄρος, οὐδέτερον δὲ τούτων ὁ ἄνθρωπος
ῥηθεῖῃ ἂν ἀνθρώπου, καίτοι κατὰ τὸ μάλιστα ταυτόν τὴν ταυτότητα
διεκληρώσαντο ταῦτα. Πλὴν τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ
τῆς φύσεως καὶ τοῦ εἶδους λόγον κἀνταῦθα λαβεῖν ἔστι τὴν τούτων
20 κρίσιν ἀναδεχόμενον. Καὶ γὰρ ἀφαιρουμένων τῆς λογικῆς φωνῶν,
ταυτόν ἐστιν ἕκαστον ἀλλήλων τῶν τριῶν.

Ἄλλὰ ἐπὶ μὲν τῶν εἰρημένων αἰτιάσαιτ' ἂν τις τὸ ἕτερογενὲς τῶν
φωνῶν μεταρρουθμίζων εἰς τὸ εὔπορον τὴν ἀπορίαν, ἐπὶ δὲ τοῦ ῥηθη-
σομένου τί ποτ' ἂν ἐρεῖ· Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρωπός ἐστιν οὐσία καὶ ζῷον,
25 ταυτόν δὲ ὃν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν, ὅπερ ἐστὶ φυσικοῦ πρᾶ-
γματος φωνή, οὔτε οὐσία οὔτε ζῷον ἂν ῥηθεῖῃ, ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος πολ-
λαὶ ἂν εἴησαν οὐσίαι καὶ ζῶα. Ὡστε οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἔπεται θατέρω
τῶν συναπτομένων τῇ ταυτότητι ὅσα καὶ τῷ ἑτέρῳ παρέπεται. Ἡ ὁ
λόγος οὗτος διορισμοῦ δεῖται. Εἰ μὲν γὰρ γελαστικόν λέγων τις τὴν
30 τοῦ ἰδίου ἐννοίαν ἐνδέχεται, οὐκ ἂν οὔτε ζῷον οὔτε οὐσία τοῦτο εἴη·
εἰ δ' αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον καθ' οὗ φέρεται τὸ γελαστικόν ἐννοεῖ, καὶ
οὐσία καὶ ζῷόν ἐστιν. Καὶ οὐδὲ πολλὰ ζῶα οὔτε οὐσίαι ὁ ἄνθρωπος
τὸ γὰρ πρῶτον ὑποκείμενον διὰ τῶν φωνῶν τούτων παραδηλοῦσιν,
οὐχ ἕτερά τινα, ἢ μὴ ἀπαρχῆς ὑπῆρχεν ἐκεῖνῳ, προσεπεισυνάγουσι
35 καὶ μᾶλλον ἂν ἐπεῖχε χώραν μῆτε λογικόν ζῷον λέγειν, μῆτε σῶμα,
ἀλλὰ μηδὲ οὐσίαν ὑπάρχειν τὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ τοιοῦτον πλήθος

δύναμη νὰ μεταβιδάζονται σὲ ὅσα εἶναι πράγματα φυσικά. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως καὶ ἡ ἀνθρωπότητα, καὶ βέβαια καὶ ἡ Θεότητα καὶ ὁ Θεός, δὲν εἶναι ἀποτελέσματα τεχνασμάτων τῆς λογικῆς, ἀλλὰ ὀνόματα ἑνὸς πραγματος ποῦ ὑπάρχει. Ὡστόσο εἶναι δυνατὸ κι ἀπὸ αὐτὸ νὰ λάβομε κάποια στοιχεῖα ποῦ ὀδηγοῦν στὴ λύση τῆς ἀπορίας. Γιατί, ἀφοῦ αὐτὰ συνέπεσαν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, καὶ αὐτὰ ποῦ εἶναι ἀποτελέσματα τῆς διαλεκτικῆς ὀξύνοιας, δὲν ἔχουν μεταξὺ τους λίγη κοινωνία μέσα στὴ διάκρισή τους. Γιατὶ κι αὐτὰ περιέχουν τὰ καθέκαστα, καὶ βρίσκονται πάνω ἀπὸ αὐτὰ, καὶ λέγονται σχετικὰ μ' ἐκεῖνα, ἂν καὶ ὄχι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Λέμε δηλαδή τὸν Σωκράτη καὶ φύση καὶ εἶδος καὶ μορφή, ἂν καὶ στὴν πρόταση τῶν μερῶν, ὅπως φαίνεται στὰ φυσικά ὀνόματα, δὲν ἐκφέρεται καθένα ἀντίστοιχα κατὰ τὴν ὀνομαστικὴ κλήση.

Ἄκόμα λέμε ὅτι καὶ ἄνθρωπος καὶ ζῶο λογικὸ καὶ θνητὸ εἶναι τὸ ἴδιο· νὰ προσθέσομε βέβαια καὶ στὰ δύο καὶ τὸ γελαστικὸ. Ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν ὅσα λέμε γιὰ τὸ ἓνα, νὰ τὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ. Γιατὶ τὸ πρῶτο εἶναι ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἄλλο ὄρισμός τοῦ ἀνθρώπου, κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο τοῦ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ βέβαια αὐτὰ ἔχουν τὴν ταυτότητα στὸν ἀπόλυτο βαθμό. Ὡστόσο εἶναι δυνατὸ νὰ βροῦμε κι ἐδῶ ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύση καὶ τὸ εἶδος δέχεται τὴ διάκρισή τους. Γιατί, ἂν ἀφαιρεθεῖ ἡ ὀρολογία τῆς λογικῆς, καθένα ἀπὸ τὰ τρία εἶναι ἴδιο μὲ τὰ ἄλλα.

Ἄλλὰ γιὰ ὅσα εἶπαμε θὰ βρεῖ κανεὶς ὡς αἰτία τὸ διαφορετικὸ γένος τῶν λέξεων στὴν προσπάθειά του νὰ μεταβάλει τὸ ἄπορο σὲ εὔκολο. Τί θὰ πεῖ ὅμως γι' αὐτὸ ποῦ θὰ τοῦ ποῦμε; Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή εἶναι οὐσία καὶ ζῶο, τὸ γελαστικὸ ὅμως, ποῦ ταυτίζεται μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ εἶναι λέξη ποῦ δηλώνει κάτι φυσικό, δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ οὔτε οὐσία, οὔτε ζῶο. Γιατὶ τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦταν πολλές οὐσίες καὶ πολλὰ ζῶα. Ὡστε δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ ν' ἀκολουθοῦν καθένα ἀπὸ τὰ δύο ποῦ συνάπτονται μὲ τὴν ταυτότητα ὅσα ἀκολουθοῦν καὶ τὸ ἄλλο. Ἄλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ὁ λόγος χρειάζεται διευκρίνηση. Ἄν δηλαδή κάποιος, λέγοντας γελαστικὸ, τὸ δέχεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἰδιότητος, αὐτὸ δὲ θὰ εἶναι οὔτε ζῶο οὔτε οὐσία· ἂν ὅμως ἔννοεῖ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ γελαστικὸ, εἶναι καὶ οὐσία καὶ ζῶο. Καὶ δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος οὔτε πολλὰ ζῶα οὔτε οὐσίες· γιατί μὲ τὶς λέξεις αὐτὲς δηλώνεται τὸ πρῶτο ὑποκείμενο, δὲν συμπεραίνουν ἐπιπλέον κάποια ἄλλα ποῦ δὲν τὰ εἶχε αὐτὸ ἀπαρχῆς. Καὶ μᾶλλον θὰ ἦταν πιὸ σωστὸ νὰ μὴ λέμε οὔτε λογικὸ ζῶο οὔτε σῶμα, ἀλλ' οὔτε ὅτι εἶναι οὐσία ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ μὴν καλύψει τὸν

ληρημάτων Σωκράτην καταλήψεται. Πλήν, εἰ καὶ καθ' ἑκάτερον μέρος τῆς διαιρέσεως ὁράται μὴ τῶ ἑτέρῳ συνεπόμενα, ἃ συνόντα τῶ ἑτέρῳ ἐγνωρίζετο, οὐδὲν ἦττον ὁ λόγος εὗρεν τὸ σπουδαζόμενον οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ πάντα ὅσα ταῦτα προὔκειτο δεῖξαι τὴν διαφορὰν 5 ἐξοικειούμενα, ἀλλ' ἤρκει τῶ λόγῳ παραστήσαι, εἴ τινα ἐν τοῖς τοιούτοις λεγομένων ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ καὶ τὴν ἑτερότητα διασώζουσιν.

Ἴσως δ' ἂν τις ἐρεῖ, ὡς οὐδὲν τῶν παραδειγμάτων εἰς ὁμοιότητα τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἠπορημένοις συνέρχεται· οὔτε γὰρ ἴδιον θατέρον 10 θάτερον, οὔτε ὀρισμός, ἀλλ', ὡς ἂν εἴποι τις, ὀνόματα δύο περὶ ἐν ὑποκείμενον ἀναστρεφόμενα, ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον· πῶς οὖν, φασίν, ὅσοις προνομίῳ τὸ ἕτερον, τοῖς αὐτοῖς οὐχὶ καὶ θάτερον ἐπιγινώσκειται; Οἶδα μὲν οὖν ἐν ταῖς συγγυμνασίαις λόγον εἰρημένον τοιοῦτον, ὡς τὸ μὲν ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης τὸ αὐτὸ μὲν ὑπο- 15 κείμενον δηλοῦσιν, οὐχ ὡσαύτως δὲ παραλαμβάνονται· καὶ σὺ δ' ἂν ἴσως ἀναμνησθείης Ἡνίκα μὲν γὰρ ἀνθρωπὸν φάμεν, τὴν ἐγκατατεταγμένην τῇ ὑποστάσει φύσιν λογιζόμεθα, ἡνίκα δ' ἀνθρωπότητα, τὴν αὐτὴν μὲν ἀνθρώπου φύσιν, οὐ τὴν ἐγκατατεταγμένην δέ, ἀλλ' ἦν ὁ νοῦς, ἐξαιρῶν τῆς ὕλης, καθ' ἑαυτὴν πολυπραγμονεῖ. Ὡστε 20 ταῦτ' ἔστιν ὁ ἀνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης καὶ τρόπον ἕτερον παραλάττοντα. Διὸ οὐκ ἀναγκαῖον, ὅσοις ἐνθεωρεῖται τὸ ἕτερον, τοῖς αὐτοῖς ὁρᾶσθαι καὶ θάτερον. Οἷς γὰρ ἀλλήλων παρήλλακται, παρηλλαγμένην πάντως καὶ τὴν χρεῖαν παράσχοιτ' ἂν. Διὸ καὶ ἀνθρωπον μὲν εὐλόγως φάμεν τὸν Σωκράτην, ἀνθρωπότητα δὲ οὐκ ἔτι. Ἐν γὰρ 25 τῶ παραλάττοντι τῆς κατηγορίας ἔχειν μέντοι τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Σωκράτην ἐροῦμεν, καὶ περιέχεσθαι τὸ καθ' ἕναστον ὑπ' αὐτῆς, ὡσπερ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἐν τοῖς τοιούτοις γὰρ αὐτῶν ἐδόκει καὶ ἡ ταυτότης. Ὡστε, εἰ καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφ' ᾧ ὁ ἀνθρωπος λέγεται, ἐπ' αὐτῶν ἀρμόζειν δύναται καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ἀλλὰ περιε- 30 κτικὴν τε εἶναι τῶν ἀτόμων καθαρῶς ἂν τις τὴν ἀνθρωπότητα φαίη, καὶ ἔχειν ταύτην τὸν Σωκράτην, καὶ θεωρεῖσθαι αὐτὴν τοῖς ἀτόμοις.

Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς φύσεως λόγος ἔτοιμός ἐστι καὶ περὶ τῶν ὑπερφυῶν τὴν ἀμφισβήτησιν διαλύειν. Ἄλλὰ τὰ μὲν προσεχῶς εἰρημένα σκιρτώντων ἴσως ἔτι κατὰ τὰς διαλεκτικὰς παλαιίστρας, οὕτω δὲ τῶν εἰς

3. Ἐντὶ τοῦ «εἰ με» χρησιμοποιοῦμε τὴν γραφὴν ἄλλου κώδικα «ἐχρῆν».

Σωκράτη ἓνα τόσο πλῆθος φλυαριῶν. Πλήν ὅμως, ἂν καὶ βλέπομε σέ κάθε μιὰ διαίρεση νὰ μὴν ἀκολουθοῦν στὸ ἓνα μέρος ὅσα εἶδαμε νὰ ἀκολουθοῦν στὸ ἄλλο, ὁ λόγος ὅμως δὲν ἀστόχησε καθόλου στὸ ἐπιδιωκόμενο. Οὔτε βέβαια ἂν δὲν εἶναι οἰκεῖα ὅλα αὐτὰ πού ὑπάρχουν γιὰ νὰ δείξουν τὴ διαφορὰ, ἀλλ' ἦταν ἀρκετό νὰ δείξει ὁ λόγος μας, ὅτι μερικά ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται σ' αὐτὰ, μέσα στὴ μεταξύ τους κοινωνία διασώζουν καὶ τὴν ἑτεροῦτητά τους.

Καὶ ἴσως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς, ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ παραδείγματα δὲν εἶναι ὅμοιο μὲ τὰ ἀρχικὰ ἀπορήματα· οὔτε βέβαια τό ἓνα εἶναι ἰδιότητα τοῦ ἄλλου, οὔτε ὀρισμός, ἀλλά, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς, δύο ὀνόματα πού στρέφονται γύρω ἀπὸ ἓνα ὑποκείμενο, ὅπως ἔνδυμα καὶ ροῦχο· πῶς τότε, λένε, τὰ προνόμια πού ἔχει τό ἓνα, δὲ νοεῖται μὲ αὐτὰ καὶ τὸ ἄλλο; Γνωρίζω ὅτι κατὰ τὶς φιλοσοφικῆς θεωρίες ἔχει λεχθεῖ τὸ ἕξῃς· ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα δηλώνουν τὸ ἴδιο ὑποκείμενο, δὲν χρησιμοποιοῦνται ὅμως κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Θὰ μπορέσεις νὰ τὸ θυμηθεῖς ἴσως κι ἐσύ. “Ὅταν δηλαδή λέμε “ἄνθρωπος” σκεφτόμαστε τὴ φύση πού ἔχει ἐνταχθεῖ μέσα στὴν ὑπόσταση, ἐνῶ ὅταν λέμε “ἄνθρωπότητα” ἐννοοῦμε τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι ὅμως αὐτὴν πού ἔχει ἐνταχθεῖ στὴν ὑπόσταση, ἀλλ' ἐκείνη πού ὁ νοῦς, ἐξαιρῶντας τὴν ἀπὸ τὴν ὕλη, τὴν ἐξετάζει καθ' ἑαυτήν. “Ὄστε ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι τό ἴδιο, παραλλάσσουν ὅμως ὡς πρὸς τὸν τρόπο χρήσης τους. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικό σὲ ὅσα νοεῖται τὸ ἓνα, σ' αὐτὰ νὰ νοεῖται καὶ τὸ ἄλλο. Γιατί σ' ὅσα παραλλάσσουν μεταξύ τους, θὰ δοθεῖ ὀπωσδήποτε καὶ παραλλαγμένη χρῆση. Γι' αὐτὸ καὶ λέμε δικαιολογημένα τὸν Σωκράτη ἄνθρωπο, ἀνθρωπότητα ὅμως ὄχι. Θὰ ποῦμε δηλαδή, ὅτι ὁ Σωκράτης ἔχει τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὸ παραλλαγμένο νόημα τοῦ κατηγορούμενου, καὶ περιέχεται τό ἐπὶ μέρους ἀπὸ αὐτὴν, ὅπως βέβαια καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· παρόμοια μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ ταυτότητα. “Ὄστε, ἂν καὶ ὄχι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅμως σὲ ὅποια λέγεται ὁ ἄνθρωπος, σ' αὐτὰ μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ καὶ ἡ ἀνθρωπότητα. Ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα περιέχει τὰ ἄτομα, καὶ ὅτι ὁ Σωκράτης ἔχει αὐτὴν, καὶ ὅτι αὐτὴ συνάγεται ἀπὸ τὰ ἄτομα.

Ὁ λόγος ὅμως γιὰ τὰ φυσικὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ διαλύσει καὶ τὴν ἀμφισβήτηση γύρω ἀπὸ τὰ ὑπερφυσικά. Ἀλλὰ αὐτὰ πού διευκρινήσαμε λίγο πιὸ πρῖν, πρέπει νὰ θεωρήσομε ὅτι εἶναι ἐκείνων πού σκιρτοῦν ἀκόμα μετὰ τὶς παλαιῶστερες τῆς διαλεκτικῆς, δὲν ἔχουν ὅμως φτάσει ἀκόμα

τὸ βραβεῖον ἀφιγμένων, ὃ χαρίζεται τῆς ἀληθείας ἢ κατόληψις, νομιστέον. Πῶς γὰρ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἐξήρηται τῶν ἀτόμων, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔχεται; Πῶς δὲ περιέχει ταῦτα, μῆδ' ὅλως αὐτῶν κατηγορομένη; Τὸ γὰρ ἔχειν καὶ τὸ εἶναι, κἂν γραμμάτων ἐναλλαγῇ βραχεῖα
5 διίσταται, μεγάλην πραγμάτων ἀπαγγέλλει ἑτερότητα.

Τὴν δ' ἀπὸ τῆς ταυτότητος καταδρομὴν εὐχερέστερον ἀναστέλλειν ἂν εἴη, οὐχ ὡς ἀνάγκη τις, εἴπερ καὶ δοίη ταυτὸν ἀνθρώπῳ τὴν ἀνθρωπότητα, κατηγορουμένου τοῦ ἑτέρου καὶ τὸ ἕτερον κατηγορεῖσθαι. Ταυτὸν γὰρ ὁ Σωκράτης τῷ ἀνθρώπῳ, εἴπερ οὐχ ἕτερον ἑτέ-
10 ρου κατηγορεῖται. Ἄλλὰ γὰρ τοῦ Σωκράτους μὲν κατηγορεῖται δῆλον ὁ ἀνθρώπος, οὐκ ἔτι δὲ ὁ Σωκράτης ἀνταποδίδωσι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν κατηγορίαν. Λέγεται μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης ἀνθρώπος, οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἀνθρώπος Σωκράτης. Ὡστε οὐκ ἄπορον ἐπ' ἐνίων ὀνομάτων λέγειν συμπροῖέναι τὴν ἑτερότητα τῇ ταυτότητι.

15 Ἄλλ' ἔτι καὶ τὸ ῥηθέν, παραδειγματικὴν πιθανότητα φέρον, οὐ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν προβάλλεται τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἠπορημένοις παρασχεῖν τὴν λύσιν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μὲν κοινόν, τὸ δὲ τῶν καθ' ἕκαστον, ἐν ἐκείνοις δὲ παραπλησίως ἐκάτερον ἀπολαύει τῆς κοινότητος. Τίς οὖν ἢ πανταχόθεν καὶ πάσης λαβῆς ἀνακεχώρηκε λύσις;
20 Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν οὐ πάντα τὰ εἰς ταῦτὸν συνιόντα κατὰ πάντα κοινωνοῦν ἀλλήλοις ἀπαιτεῖται, δέδεικται τρόπον τινά, καὶ ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος φωνῆς προτεινομένη χρῆσις τὴν ἐν τῇ θεολογίᾳ διαλύει ἔριν. Τάχα δ' ἂν ἐπὶ μέρους ἔτι μένει τὸ ζήτημα καὶ τὸν ἔρωτα τῶν φιλοσοφεῖν αἰρουμένων ἀναφλέγει, ὅτι
25 μὴ καὶ τὸ λεῖπον συνορᾶν χειραγωγίαν εὔροι.

Τί οὖν ἔστι φάναι; Τί δὲ σοφώτερον ἕτερον πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπορίαν, ἢ διότι ἡ μὲν Θεὸς φωνὴ τὴν τε φύσιν εἴωθε δηλοῦν καὶ τῶν ἀτόμων ἕκαστον οὐδὲν ἕλαττον πέφυκε σημαίνειν, ἢ δὲ Θεότης σημαντικόν τε καὶ δηλωτικὸν αὐτῆς γε μόνῃς τῆς φύσεως; Διὸ περιεκτικὸν
30 μὲν ἢ Θεότης, ὡπερ καὶ ἡ φύσις, εἰκότως ἂν ῥηθείη τῶν ὑποστάσεων, οὐδὲν δὲ Θεότης τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων (καὶ γὰρ οὐδὲ φύσις) δύναται λέγεσθαι. Ἡ δὲ "Θεὸς" φωνή, ὡπερ περιληπτικόν, οὕτω δὴ καὶ δηλωτικὸν τῶν ὑπερφυῶν ὑποστάσεων διὸ καὶ ἀκολούθως ὁ λόγος ἕκαστον τῶν τριῶν Θεὸν ὀνομάζειν συνεπίσταται.

στό βραβεῖο πού χαρίζει ἡ κατανόηση τῆς ἀλήθειας. Πῶς δηλαδή ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ἔχει ἐξαιρεθεῖ ἀπὸ τὰ ἄτομα, καὶ κατέχεται ἀπὸ αὐτά; Καὶ πῶς αὐτὰ τὰ περιέχει, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καθόλου κατηγορούμενό τους; Γιατί τὸ ἔχειν καὶ εἶναι, ἔστω κι ἂν παραλλάσσουν λίγο στὰ γράμματα, δηλώνουν μεγάλη διαφορὰ στὰ πράγματα.

Ἡ δυσκολία ὅμως ἀπὸ τὴν ταυτότητα θὰ μπορούσε εὐκολότερα νὰ ἀνασταλεῖ. Γιατί δὲν εἶναι ἀνάγκη, ἂν δεχθοῦμε ὡς ταυτόσημο τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ ἓνα νὰ γίνεται καὶ τὸ ἄλλο νὰ δέχεται κατηγορούμενο. Ὁ Σωκράτης δηλαδή εἶναι ἴδιο μὲ τὸν ἄνθρωπο, ἂν φυσικὰ δὲν γίνεται τὸ ἓνα κατηγορούμενο τοῦ ἄλλου. Ἀλλὰ τοῦ Σωκράτη βέβαια γίνεται κατηγορούμενο ὁ ἄνθρωπος, ὁ Σωκράτης ὅμως δὲν γίνεται κατ' ἀνταπόδοση κατηγορούμενο τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δηλαδή, ὁ Σωκράτης εἶναι ἄνθρωπος, ὄχι ὅμως καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι Σωκράτης. Ὡστε δὲν εἶναι παράξενο νὰ λέμε ὅτι σὲ κάποια ὀνόματα πηγαίνουν παράλληλα ἡ ἑτερότητα καὶ ἡ ταυτότητα.

Ἀλλὰ κι αὐτὸ πού εἶπαμε, ἐνῶ εἶναι πειστικὸ παράδειγμα, δὲν διαθέτει τὴν ἴδια δύναμη νὰ δώσει λύση σὶς ἀρχικὲς ἀπορίες. Γιατί ἐδῶ τὸ ἓνα εἶναι κοινὸ σὲ ὅλα, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι τῶν ἀτόμων. Σ' ἐκεῖνα (τὰ θεῖα) καθένα ἀπὸ τὰ δύο μὲ παραπλήσιο τρόπο ἀπολαμβάνει τὴν κοινότητα. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἡ λύση πού διαφεύγει ἀπὸ κάθε μέρος καὶ κάθε δυσκολία; Γιατί βέβαια, ὅτι δὲν ἀπαιτεῖται ὅλα, ὅποια συμπίπτουν στὸ ἴδιο, νὰ κοινωνοῦν μεταξύ τους, ἔχει κατὰ κάποιο τρόπο ἀποδειχθεῖ, καὶ ὅτι ἡ χρῆση πού προτείνεται τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος διαλύει τὴ θεολογικὴ φιλονεικία. Ἀλλ' ἴσως παραμένει ἀκόμα τὸ ζήτημα γιὰ νὰ ἀναφλέγει τὸν ἔρωτα ἐκείνων πού ἐπιλέγουν νὰ φιλοσοφοῦν, μήπως καὶ χειραγωγηθοῦν νὰ λύσουν καὶ τὴν ἀπορία τῶν ὑπόλοιπων.

Τί μπορούμε λοιπὸν νὰ ποῦμε; Καὶ τί ἄλλο εἶναι σοφότερο νὰ ποῦμε στὴν ἀρχικὴ ἀπορία, παρὰ ὅτι ἡ ἔννοια Θεὸς συνήθως δηλώνει τὴ φύση, καὶ ἔχει στὴ φύση τῆς νὰ δηλώνει καθόλου λιγότερο καὶ καθένα ἀπὸ τὰ ἄτομα, ἐνῶ ἡ Θεότητα σημαίνει καὶ δηλώνει τὴ φύση μονάχα. Γι' αὐτὸ ἡ Θεότητα μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ δικαιολογημένα περιεκτικὸ, ὅπως καὶ ἡ φύση, τῶν ὑποστάσεων δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ λεχθεῖ Θεότητα ἀπὸ ὅσα περιέχει (ὅπως βέβαια οὔτε καὶ ἡ φύση). Ἡ λέξη ὅμως “Θεός”, ὅπως εἶναι περιληπτικὸ, ἔτσι ἀκριβῶς εἶναι καὶ δηλωτικὸ τῶν ὑπερφυσικῶν ὑποστάσεων. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ θεῖος λόγος κάθε μία ἀπὸ τὶς τρεῖς ὑποστάσεις γνωρίζει καὶ τὴν ὀνομάζει Θεό.

Εἰ δέ τις αἰτίαν νεανιευόμενος ἐπιζητεῖ, τί δὴ ποτε ἢ μὲν ἀνθρω-
 πότης τὴν φύσιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸ καθ' ἕκαστα
 πέφυκε δηλοῦν, λέληθεν ἑαυτὸν ἐν τῷ νομίζειν σοφίας ὑπόληψιν
 θηρᾶν, εἰς ἀμαθίαν ἐκφέρεσθαι, ἀρχὰς ἐπιζητῶν τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν
 5 ἀναιτίων ἀπαιτεῖν αἰτίας ὑποσυρόμενος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ κεφα-
 λαιώδης τοῦ λόγου τύπος

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΗ΄.

Εἰ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου πρόεισιν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐχί
 τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀναδέχονται κλησιν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ

10

προσηγορίαν ὑπέλθοι τὸ Πνεῦμα;

Ἡ μὲν πρόοδος, ᾧ βέλτιστε, ἅμα τε καὶ ἀδιαστάτως ἐκ τοῦ Πα-
 τρός τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι θεολογεῖται, οὐδεὶς δ' ἀναγκάσει
 λόγος εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ μεταπεσεῖν τὸ Πνεῦμα προσηγορίαν ἢ τὴν
 ἀδελφικὴν ἀναδέξασθαι σχέσιν, ὅτι μηδὲ τὸ ἀνάπαλιν ἐστὶν ἐννοεῖν ἢ
 15 λέγειν, ὡς ὁ Υἱὸς εἰς τὸ ἐκπορευτὸν μέτεστι Πνεῦμα, ἢ τὴν ἐκείνου σχέ-
 σιν ἐξιδιώσατο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἕκαστος τῶν νοῦν ἔχειν ἠξιωμένων
 Χριστοῦ καὶ φρονεῖν καὶ διδάσκειν ἄλλους ἔτοιμον παρέχεται τὴν
 χάριν. Οὐ γάρ, διότι ἐκ τοῦ αὐτοῦ θεολογοῦνται προιέναι, ἢ εἰς υἰότη-
 τα τὸ Πνεῦμα συνδιαστήσεται τῆς ἰδίας ἐξιστάμενον ιδιότητος, ἢ ὁ
 20 Υἱός, τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἀποστάς γεννήσεως, εἰς τὸ τοῦ
 Πνεύματος ἰδίωμα συγχυθήσεται· ἐκ τοῦ αὐτοῦ γὰρ ἄμφω, ἀλλ' οὐχ
 ὡσαύτως οὐδὲ κατὰ τὴν ιδιότητα τὴν αὐτὴν ἢ ἐκατέρου πρόοδος. Καὶ
 γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Πατρὸς προῆλθε διὰ γεννήσεως, τὸ Πνεῦμα δὲ δι'
 ἐκπορεύσεως. Ὡσπερ οὖν αἱ σχέσεις καθ' ἃς ἡ πρόοδος ἐκατέρου δια-
 25 φέρουσιν (οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ γέννησις τὸ τῆς κυρίας ἐκπο-
 ρεύσεως οἰκειομένη ἰδίωμα, ἀλλὰ οὐδὲ ἡ ἐκπόρευσις τὸν τῆς γεννήσε-
 ως χαρακτῆρα ἐναρμόζεται), οὕτω δὴ, οὕτω καὶ ἅ κατὰ τὰς διαφό-
 ρους σχέσεις ἱερολογεῖται τοῦ Πατρὸς προέρχεσθαι, διάφορον ἔχουσι
 καὶ τὴν κλησιν καὶ τὴν ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν ιδιότητα, αἷς αὐτοῖς τὸ
 30 τῶν σχέσεων ἀφώριστο ιδιότροπον.

Ἀλλὰ ἡ μὲν πραγματικὴ τοῦ δοκοῦντος ἀπορήματος λύσις
 οὕτως ἂν εἰς τὸ ἀναμφίβολον προαχθείη· εἰ δὲ καὶ παραδειγματικὴν
 ἐθέλεις πίστιν ἐκ τῶν ἐνύλων περὶ τῶν αὐλῶν λαβεῖν, τὸ καυστικὸν
 καὶ φωτιστικὸν πῦρ οὐδεὶς ἐστίν, ὃς ἀγνοεῖ ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου λαμ-
 35 βάνειν τὴν πρόοδον (πυρὸς γὰρ ἄμφω ἔργα τε καὶ προβλήματα).

Ἐάν κάποιος ἐπιζητεῖ ἐπίμονα, γιά ποιό τέλος πάντων λόγο ἡ ἀνθρωπότητα δηλώνει τή φύση, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος συνήθως καί τή φύση καί καθένα χωριστά, τοῦ διαφεύγει ὅτι, νομίζοντας ὅτι ἐπιδιώκει τή σοφία, ὁδηγεῖται στήν ἀμάθεια, ἀναζητώντας τίς ἀρχές τῶν ἀρχῶν, καί παρασύρεται στό ν' ἀπαιτεῖ τίς αἰτίες ἐκείνων πού δέν ἔχουν αἰτίες. Ἄλλ' αὕτη εἶναι μιά σύντομη διατύπωση τοῦ λόγου μας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 28η

Ἐάν ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα προέρχονται ἀπό τήν ἴδια αἰτία, πῶς δέ θά δεχθοῦν νά ὀνομάζονται ἀδελφοί, καί τό Πνεῦμα νά ὀνομαστεῖ Υἱός;

Ἡ θεολογία, ἀγαπητέ μου, διδάσκει, ὅτι ἡ πρόοδος γίνεται ταυτόχρονα καί χωρίς διάσταση ἀπό τόν Πατέρα στόν Υἱό καί τό Πνεῦμα. Ἄλλά κανένας λόγος δέ θά ἀναγκάσει νά ὀνομαστεῖ τό Πνεῦμα Υἱός, ἢ νά ἀποδεχθεῖ τήν ἀδελφική σχέση. Γιατί οὔτε τό ἀντίθετο μποροῦμε νά ἐννοήσουμε, ἢ νά ποῦμε, ὅτι δηλαδή ὁ Υἱός μετέχει τοῦ Πνεύματος πού ἐκπορεύεται ἢ ὅτι οἰκειοποιεῖται τή σχέση ἐκείνου. Ἄλλά καθένας ἀπό ὅσους ἀξιώθηκαν νά ἔχουν νοῦ Χριστοῦ εἶναι πρόθυμος νά τά πιστεύει αὐτά καί νά τά διδάσκει πρόθυμα καί στούς ἄλλους. Ὁμως, ἐπειδή ἡ θεολογία διδάσκει ὅτι προέρχονται ἀπό τόν ἴδιο, δέ θά δεχθεῖ ἡ τό Πνεῦμα νά χαρακτηριστεῖ Υἱός ἀφήνοντας τή δική του ἰδιότητα, ἢ ὅτι ὁ Υἱός, ἀφήνοντας τή γέννηση πού τόν χαρακτηρίζει, θά ἀναμιχθεῖ μέ τήν ἰδιότητα τοῦ Πνεύματος. Ἀπό τόν ἴδιο βέβαια προέρχονται καί οἱ δύο, ὄχι ὅμως μέ τόν ἴδιο τρόπο, οὔτε ἡ προέλευση τοῦ καθενός ἔγινε μέ τήν ἴδια ἰδιότητα. Γιατί ὁ Υἱός προῆλθε ἀπό τόν Πατέρα μέ γέννηση, ἐνῶ τό Πνεῦμα μέ τήν ἐκπόρευση. Ὅπως λοιπόν διαφέρουν οἱ σχέσεις σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες γίνεται ἡ πρόοδος τους (γιατί οὔτε ἡ γέννηση οἰκειοποιεῖται τήν ἰδιότητα τῆς κυρίως ἐκπόρευσης, οὔτε ἡ ἐκπόρευση δέχεται τόν χαρακτήρα τῆς γέννησης), ἔτσι λοιπόν καί ὅσα διδάσκουν τά ἱερά Γράμματα ὅτι προέρχονται ἀπό τόν Πατέρα σύμφωνα μέ τίς διάφορες σχέσεις, ἔχουν διαφορετικό ὄνομα καί διαφορετική ἰδιότητα στίς ὑποστάσεις, γιά τίς ὁποῖες ἔχει ὀριστεῖ μιά ἰδιότροπη σχέση.

Ἄλλά ἡ πραγματική λύση τῆς φαινομενικῆς μόνο ἀπορίας μ' αὐτόν τόν τρόπο θά ὀδηγηθεῖ στήν ἀπαλλαγῆ ἀπό τήν ἀμφιβολία. Κι ἂν θέλεις μπορεῖς νά βεβαιωθεῖς γιά τά ἄλλα μέ παράδειγμα ἀπό τά ὑλικά. Δέν ὑπάρχει κανένας πού νά μὴ γνωρίζει, ὅτι ἡ θερμότητα καί τό φῶς προέρ-

Ἄλλ' οὔτε τὸ καυστικὸν συνεργεῖν τῇ ὄψει, τὸν ἀέρα διαυγάζον
 πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν ὄρατῶν, τοῖς γε σωφρονοῦσιν ἔνεστιν εἰπεῖν
 (ἴδιον γὰρ τοῦτο τοῦ φωτίζοντος), οὐ μὴν οὐδὲ τὸ φθαρτικὸν τῆς
 ὑποκειμένης ὕλης οὐδεὶς ἂν ἀποδοῦναι, καθὼ γε φωτίζει, παρενε-
 5 χθείη τῷ φωτί, οὐδὲ μεταδώσει θατέρῳ τὸ ἕτερον τοῦ ὀνόματος, δι'
 οὗ τὴν γνῶσιν παρέχεται τῆς ὑπάρξεως. Οὕτω γοῦν ἐκ τοῦ αὐτοῦ
 αἰτίου, κατὰ γε τὸ πλεῖστον, ὅμα μὲν καὶ ὁμοτίμως προερχόμενα, οὐ
 κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τὴν πρόοδον ἔχοντα, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς
 ὑπάρξεως καὶ τὸ διάφορον τῶν ἰδιωμάτων ἐκάτερον ἀσυγχύτως καὶ
 10 ἀμεταβλήτως συνδιασφύζει πρὸς ἐκάτερον.

Σὺ δέ μοι, τοῖς παραδείγμασιν εἶ γε πλατύνεσθαι βούλει, καὶ τὸν
 Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐὰν καὶ τὸν Ἄβελ ἐννοεῖ· ἡ πρόοδος μὲν γάρ, ἧς τε
 γέγονεν ἀπαρχὴ τῆς διαπλάσεως ἢ πλευρά, καὶ οὗ τῆς γενέσεως αἰ-
 πηγαὶ τοῦ πρώτου πλάσματος αἱ γοναί, ἐκ τοῦ Ἀδὰμ· ἀλλὰ οὔτε ἡ
 15 Εὐὰ εἰς τὸν τῆς υἰότητος λόγον περιενεχθήσεται, οὔτε μὴν ὁ Ἄβελ
 τὸν υἱὸν ἀπαρησάμενος εἰς ἕτερον τινὰ σχέσιν παραδύσει καὶ συμ-
 μεταστήσεται. Τὸ δὲ φωτίζειν τὸν ἥλιον καὶ φλογίζειν ἐστὶν ἅ τῶν
 σωμάτων καὶ ὃ τε κοινόν ἐστι τῶν αἰσθανομένων ὁμολόγημα· ἀλλὰ
 οὔτε αἱ φλόγες εἰς ἑαυτὰς τὴν διαύγειαν ἀντὶ τοῦ φλέγειν ἠλλάξαντο
 20 μεταστήσασαι, οὐ μὴν οὐδὲ τὸ φωτίζον εἰς τὴν τοῦ φλέγοντος κλησιν
 ἢ τὴν ὑπόστασιν ἀντὶ τοῦ φωτίζειν ὑπενεχθήσεται, ἀλλὰ τὸν ἀπ'
 ἀρχῆς ἐντεθέντα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῇ φύσει νόμον διευλαβού-
 μενα, ἐν τῷ ἀδιαιρέτῳ τῆς προόδου καὶ ἀπαρἀλλάκτῳ τῆς οὐσιώσε-
 ως ἀπαράδατόν τε καὶ ἀναλλοιώτον ἐκάτερον τούτων τὴν προσηγο-
 25 ρίαν αὐτῶν ὄραονται διαφυλάττοντα.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν σοι κατιέναι φίλον, ὄρα,
 ὡς τὸ αὐτὸ φυτόν καρπὸν τε καὶ ἄνθος καὶ φύλλα προβάλλεται (δεῖ
 γὰρ ἴσως πρὸς τοὺς παντελῶς ἑτεροπίστους ἀνθυποφορὰς παραδει-
 γματικὰς οὐ μίαν, ἀλλὰ πλείους προκομίζειν, καὶ διελέγχειν αὐτῶν
 30 εἰς τὸ μάταιον διαλυόμενον τὸ περίεργον). Ποῦ γὰρ τὰ φύλλα πρὸς
 τὴν ἰδιότητα τῶν καρπῶν συναγαγόν τις ἐκδιάσαιτο; Τίς δὲ τὸ ἄνθος,
 οὔπερ ἢ ἀποβολὴ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ καρποῦ γνωρίζεται προβολή,
 καρπὸν ὀνομάσειεν; Ἀλλὰ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέτερον ἂν τις, φύσιν
 εἰδὼς καὶ φύσεως ἔργα καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μετὰ τοῦ συμφυοῦς οὐκ
 35 ἀγνωῶν ἑτερότητα, εἰς τινὰ τῶν εἰρημένων μεταμορφώσειέ τε καὶ
 μεταστήσειεν ὑπόστασιν. Οὕτω γοῦν κὰν τῇ παχύτητι τῶν σωμα-

χονται ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία (γιατὶ καὶ τὰ δύο εἶναι ἔργα καὶ ἐκδηλώσεις τῆς φωτιᾶς). Ὅμως οὔτε ἡ θερμότητα, μποροῦν οἱ φρόνιμοι νὰ ποῦν, καθαρίζοντας τὴν ἀτμόσφαιρα, βοηθᾷ τὴν ὄραση γιὰ νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ τὰ ὄρατὰ (γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἰδιότητα τοῦ φωτός), οὔτε τὴ θερμότητα αὐτὴ, ποὺ κατατρῶει τὰ ξύλα, ἐπειδὴ φωτίζει, μπορεῖ νὰ τὴν ἀποδώσει κανεὶς στὸ φῶς. Οὔτε θὰ μεταδώσει τὸ ἓνα στὸ ἄλλο τὸ ὄνομά του, μὲ τὸ ὁποῖο καθιστᾷ γνωστὴ τὴν ὑπαρξή του. Ἔτσι λοιπὸν, ἐνῶ καὶ τὰ δύο προέρχονται, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία καὶ ἰσότημα, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν τὴν προέλευσή τους κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, σ' αὐτὴν τὴν κοινὴ ὑπαρξή τους διασώζει τὸ καθένα ἀσύγχυτη καὶ ἀμετάβλητη καὶ τὴ διαφορὰ τοῦ ἰδιαίτερου χαρακτήρα τους ἔναντι τοῦ ἄλλου.

Σὺ ὅμως, σὲ παρακαλῶ, ἂν θέλεις νὰ ἐπεκταθῶ σὲ παραδείγματα, σκέψου τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐὰ καὶ τὸν Ἀβελ¹. Γιατὶ τὸ ξεκίνημα ἦταν ἡ πλευρὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐγινε ἡ ἀρχὴ τῆς διάπλασης, καὶ οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πρώτου πλάσματος, τοῦ Ἀβελ, προήλθαν πάλι ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ. Ἀλλ' ὅμως οὔτε ἡ Εὐὰ θὰ ὀνομαστῆ ἑμιτέρα, οὔτε ὁ Ἀβελ, ἀπαρνούμενος τὴν ἰδιότητα τοῦ γιοῦ, θὰ μετατεθεῖ καὶ θὰ εἰσέλθει σὲ μιὰ ἄλλη σχέση. Τὸ ὅτι πάλι ὁ ἥλιος φωτίζει καὶ φλογίζει, αὐτὰ εἶναι σωματικὲς ἰδιότητες καὶ τίς ὁμολογοῦν ἀπὸ κοινοῦ ὅσοι τίς αἰσθάνονται. Ἀλλ' ὅμως οὔτε οἱ φλόγες μεταβλήθηκαν καὶ δέχθηκαν στὸν ἑαυτό τους τὸ νὰ φωτίζουν ἀντὶ νὰ καΐνε, οὔτε βέβαια καὶ ἡ φωτιστικὴ ἰκανότητα θὰ δεχθεῖ τὸ ὄνομα ἢ τὴν ὑπόσταση τῆς θερμότητας, ἀλλὰ σεβόμενα τὸ νόμο ποὺ ἀρχικὰ ἐπέβαλε στὴ φύση τους ὁ Δημιουργός, στὴν ἀδιαίρετη πρόοδο καὶ τὴν ἀπαράλλαχτη οὐσίωσή τους διατηροῦν ἀπαρέγκλιτα καὶ ἀναλλοίωτα τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὸ ὄνομά τους.

Ἄν πάλι θέλεις ἀπὸ τοὺς οὐρανούς νὰ κατεβοῦμε στὴ γῆ, πρόσεξε τὸ ἴδιο φυτὸ βγάζει καὶ καρπὸ καὶ ἄνθος καὶ φύλλα (γιατὶ ἴσως χρειάζεται, γιὰ ὅσους ἔχουν τελείως διάφορη γνώμη, νὰ παραθέτομε ὅχι ἓνα παράδειγμα, ἀλλὰ περισσότερα, ἀποδεικνύοντας ὅτι οἱ παραδοξότητές τους διαλύονται καὶ ἐξαφανίζονται). Πῶς λοιπὸν θὰ μποροῦσε νὰ προσδώσει κανεὶς μὲ τρόπο ἐκβιαστικὸ στὰ φύλλα τίς ἰδιότητες τῶν καρπῶν; Καὶ ποιὸς θὰ ὀνομάσει τὸ ἄνθος καρπὸ, ποὺ τὸ πέσιμό του κατὰ τὸ πλεῖστον θεωρεῖται δέσιμο τοῦ καρποῦ; Ἀλλ' οὔτε ἀπὸ τὰ ἄλλα μπορεῖ κανεὶς, γνωρίζοντας τὴ φύση τοῦ εἴδους καὶ τὰ ἔργα τῆς φύσης καὶ μὴ ἀγνοώντας τὴ σύμφυτή τους ἑτερότητα, νὰ μεταμορφώσει καὶ νὰ μεταβάλλει τὴν ὑπόσταση σὲ κάποια ἀπὸ ὅσα εἶπαμε. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑλικότητα τῶν σωματικῶν ἔργων καὶ ἐκδηλώσεων, καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχὴ θεω-

τικῶν ἔργων τε καὶ προβλημάτων, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καθορῶνται
 προϊόντα καὶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως, οὐ πρὸς ἄλληλα μεθιστάμενα
 καὶ τῆς προταθείσης κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐνστάσεως προφανῆ τε τὸν
 ἔλεγχον προβαλλόμενα, καὶ τὸ σαθρὸν τῆς κακουργίας ἐξ αὐτῶν τῶν
 5 ὀρωμένων τε καὶ ἀνὰ χεῖρα στηλιτεύοντα· καὶ μυρία ἄλλα.

Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως ἐπὶ τὴν τέχνην μετὰ βασίς (καὶ ὅρα μέχρι
 τίνος διασφύζεται τὸ ἀκόλουθον μὲν τῇ φύσει, ἀντικείμενον δὲ τῇ ἐξ
 ἀρχῆς προθέσει) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σοι τῶν παραδειγμάτων χαρι-
 εῖται· καὶ τὸν κεραμέα δὲ σοι δείξει ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ φυράμα-
 10 τος ἀμίδας τε καὶ πίνακας ἱεραῖς ἐναρμοζομένους τελεταῖς διαπλάττο-
 ντα, ὧν οὐδ' αὐτοὺς γε τοὺς ἀνιέρους ἀνευθριάστως εὐρήσεις, οἷμαι,
 θάτερον τῶν κατασκευασμάτων εἰς τὴν τοῦ ἐτέρου χρεῖαν ἢ προσηγο-
 ρίαν μετασκευάζοντας καὶ τὴν ἰδιότητα συγγέειν ἑκατέρας τῶν ὑπο-
 στάσεων ἄνευ τινὸς δαμονίας πληγῆς συνεπαγομένης τὸ ἀνίατον.

15 Εἰ βούλει δὲ πάλιν ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, δριμύτερον
 αὐτοῖς ἐπαφήσεις τὸν ἔλεγχον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὅ τε λόγος καὶ ἡ φωνή (εἰ
 βούλε δέ, τὸ πνεῦμα· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἄλλο φωνῆ ἢ πλήτεω τινὶ τῶν
 ἐπιτηδείων πνεῦμα κρουόμενον), ἀλλ' οὖν ὁ λόγος καὶ ἡ φωνή, ἀνθρω-
 πίνου προχεόμενα στόματος καὶ μικροῦ γε διὰ τῶν αὐτῶν ὀργάνων
 20 διαμορφούμενά τε καὶ προαγόμενα. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ὄντων κοι-
 νῶν, ὁ μὲν τῷ ἄκρω τῆς γλώττης, τὸ δὲ τῇ γλωττίδι μᾶλλον ἀποτίκτε-
 ται· καὶ τὸ μείζον καὶ θαυμασιώτερον, ὡς οὐδ' ἂν προέλθοι λόγος ἄνευ
 φωνῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαμορφώσει ὑπερείδει τε καὶ ὑπερανέχει
 τὴν τοῦ λόγου μορφήν ἢ φωνή, συνυφιστῶσά τε καὶ συμπροάγουσα.
 25 Ἀλλὰ γὰρ τοσαύτης οὔσης τῆς συναφείας καὶ συνανακράσεως, ὅμως,
 ὅτι μήτε λόγος ἢ φωνή, οὐ μὴν οὐδ' ὁ λόγος φωνή, τοὺς καὶ τὰ μέτρα
 συνορᾶν δυναμένους οὐδεμία ποθὲν ἐνοχλήσει ἀμφισβήτησις. Οἷς
 ἐρωμένος σαυτὸν τε τῆς νομιζομένης ἀπορίας ἀπολύων διανάστηθι,
 καὶ τῶν κακουργεῖν ἐθελόντων ἐπιστόμιζε τὸ περίεργον.

30

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΘ'.

Εἰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἄφεςιν ἁμαρτιῶν, ὡς ὁ ἱερός Λουκᾶς
 ἀναγράφει, παρεῖχε, τίς ἢ πρὸς αὐτὸ τοῦ Δεσποτικοῦ διαφορά;

Ὁ μὲν θεόσοφος Λουκᾶς, ὅτι μὲν τοιαύτην ἀναγράφει φωνήν,
 οἷς αὐτὸς συνέταξεν εὐαγγελικοῖς λογίοις, οὐκ ἄδηλον, ὅτι δὲ τῷ

ροῦνται ὅτι προῆλθαν, καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν ὑπόστασι δὲν μεταβαίνουν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, καὶ προβάλλουν προφανῆ τὸν ἔλεγχο τῆς ἔνστασις πού προτάθηκε κατὰ τῆς εὐσέβειας, καὶ στηλιτεύουν τὴ σαθρότητα τῆς κακουργίας ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια πού βλέπομε καὶ πιάνομε καὶ μύρια ἄλλα.

Ἡ μετάβασι τώρα ἀπὸ τὴ φύσι στὴν τέχνη (καὶ πρόσεχε μέχρι ποιὸ βαθμὸ διασώζεται αὐτὸ πού εἶναι ἀκόλουθο στὴ φύσι καὶ ἀντίθετο στὴν ἀρχικὴ πρόθεσι) θὰ σοῦ προσφέρει καὶ ἄλλα πολλὰ παραδείγματα. Θὰ σοῦ παρουσιάσει καὶ τὸν κεραμοπλάστη ἀπὸ τὸν ἴδιο πηλὸ καὶ τὴν ἴδια μάζα νὰ πλάθει οὐροδοχεῖα ἀπὸ τὴ μιά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη πιατέλες γιὰ τὶς ἱερὲς τελετές², τὰ ὁποῖα οὔτε οἱ βέβηλοι, νομίζω, θὰ βρεθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν χωρὶς νὰ ντρέπονται τὸ ἓνα σκεῦος στὴ θέσι τοῦ ἄλλου, ἢ νὰ ἀντικαθιστοῦν τὰ ὀνόματά τους τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ νὰ συγγέουν τὴν ξεχωριστὴ ἰδιότητα καθεμῶς ἀπὸ τὶς ὑποστάσεις, χωρὶς κανένα ἀνίατο πλῆγμα ἀπὸ τοὺς θεούς.

Κι ἂν θέλεις νὰ ξαναγυρίσεις στὸν ἄνθρωπο, θὰ τοὺς ἐλέγξεις ἀκόμα δριμύτερα. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὸν βγαίνουν ὁ λόγος καὶ ἡ φωνή (κι ἂν θέλεις τὸ πνεῦμα· γιὰτὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ φωνή, παρὰ ἀέρας κρουόμενος μὲ κάποιον ἀπὸ τὰ εἰδικὰ πλῆκτρο) ἀλλ' ὁ λόγος καὶ ἡ φωνή βγαίνουν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο στόμα καὶ σχεδὸν μὲ τὰ ἴδια ὄργανα διαμορφώνονται καὶ προφέρονται. Γιατὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ἔχουν κοινὰ, ὁ λόγος ὅμως γεννιέται στὴν ἄκρη τῆς γλώσσης, ἐνῶ ἡ φωνή μᾶλλον ἀπὸ τὴν ἐπιγλωττίδα. Καὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ πιὸ θαυμαστὸ εἶναι, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σχηματιστεῖ λόγος χωρὶς φωνή, ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴ διαμόρφωσι τοῦ λόγου ἡ φωνή ὑποστηρίζει καὶ συγκρατεῖ τὴ μορφὴ του, συνοδεύοντας καὶ προάγοντας αὐτόν. Ἄλλ' ὅμως, ἂν καὶ εἶναι τόσο μεγάλῃ ἡ συνάφειά τους καὶ ἡ ἀνάμιξή τους, ὥστόσο ὅτι ἡ φωνή δὲν εἶναι λόγος οὔτε ὁ λόγος φωνή δὲν θὰ τὸ ἀμφισβητήσουν ποτὲ ἀκόμα κι αὐτοὶ πού ἔχουν μέτρια διανοητικὴ ἱκανότητα. Ἀντλώντας δύναμιν ἀπὸ αὐτὰ κι ἀπαλλασσόμενος ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ ἀπορία, ὕψωσε τὸ ἀνάστημά σου καὶ κλείνε τὸ φαῦλο στόμα ἐκείνων πού θέλουν νὰ πράπτουν τὸ κακό.

ΕΡΩΤΗΣΗ 29η

* Ἄν τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη ἔδινε ἄφεσι ἀμαρτιῶν, ὅπως ἱστορεῖ ὁ ἱερὸς Λουκᾶς, ποιά ἢ διαφορὰ του πρὸς τὸ βάπτισμα τοῦ Κυρίου;

Δὲν εἶναι βέβαια ἄγνωστο, ὅτι ὁ κάτοχος τῆς θείας σοφίας Λουκᾶς ἀναγράφει μὰ τέτοια φράσι σὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις πού συνέγραψε¹,

βαπτίσματι, ὅπερ ὁ ἱερουργὸς ἐχρημάτισεν Ἰωάννης, τὴν ἄφεσιν, οὐκέτι ὁμοίως δῆλον. Πλὴν ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐξῆς ἀκριδέστερον τεθεωρηῆσθω. Ὁ δὲ θεῖος Ματθαῖός φησιν, εἰ καὶ μὴ προτίθησι ῥήματι τὸ «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν», ἀλλ' οὖν δι' ὧν εἶπεν, «ἐξομολογούμενοι τὰς
5 ἁμαρτίας αὐτῶν», καὶ αὐτὸς δίδωσι συνεπινοεῖν ἀφέσεως ἁμαρτιῶν εἶναι τὸ βάπτισμα. Ὡν γὰρ ἡ ἐξομολόγησις, εἴπερ μὴ μάτην τῶν πεπραγμένων ἢ κατάγνωσις καὶ ὁ θρίαμβος, τούτων κερδαίνομεν καὶ τὴν ἄφεσιν. Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ ὁ ἐκ τελωνῶν θεολόγος Ὁ δὲ μακάριος Μάρκος τοσοῦτον ἀπέχει διαφωνεῖν τῷ θεορρήμονι Λουκᾶ, ὡς
10 καὶ πηγὴ ἂν οὐκ ἀπεικότως δόξει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων λέγει γάρ, «ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Οὕτω πολλαχόθεν ταῖς μαρτυρίαις ἡ πρόοδος, δι' ὧν ἡ πίστις παρησιάζεται ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα τοῖς βαπτιζο-
15 μένοις καταπράττεσθαι καὶ μάλιστα γε, ὅτι μὴδ' αὐτὸς τὴν προᾶξιν αὐτῷ ἐνεχείρησεν, ἀλλὰ τῷ θεῷ πειθαρχῶν νεύματι τῆς ἱερουργίας ταύτης ἐγένετο. Καὶ γὰρ «ῥῆμα Θεοῦ ἐγένετο», φησί, «πρὸς αὐτόν», ὁ Λουκᾶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἀληθείας κηρύξ, «ὁ ἀποστεύλας με», φησί, «βαπτίζειν». Ἄ δὴ πάντα σαφῶς παρίστησι δῶρόν τε εἶναι θεί-
20 ας εὐμενείας τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα καὶ τῶν ἰουδαϊκῶν περιορισμῶν τε καὶ θυσιῶν καὶ τελετῶν ὑψηλότερον, δι' ὧν ἐκεῖνοι τῶν ἁμαρτημάτων, ὡς ἐν τύποις, ἠξιοῦντο τῆς καθάρσεως. Εἰ δὲ κρεῖττον ἐκείνων τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐχαρίζετο. Ὁ γὰρ προσῆν τῷ ἐλάττονι, πῶς οὐχὶ πολλῶ μᾶλλον ἐνυπάρξει τῷ μείζονι;

25 Καὶ οὐ δήπου γε, διότι τῶν βαπτισμάτων ἐκάτερον τό τε Ἰωάννου καὶ τὸ Δεσποτικὸν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἐχαρίζετο, διὰ τοῦτο τὴν ἐν αὐτοῖς ἀγνωστὴν διαφορὰν. Οὐδὲ γάρ, οὐδ' αἱ νομικαὶ θυσίαι καὶ αἱ τελεταὶ καὶ τὰ βαπτίσματα, διότι τῶν ἁμαρτημάτων ἐχρημάτιζον κάθαρσις, διὰ τοῦτο καὶ τὸ Ἰωάννου μὴδὲν αὐτῶν διαφέρειν ἀπαιτήσουσιν,
30 ἀλλὰ, ὡςπερ ὁ Πρόδρομος «μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν», οὕτω τὸ βάπτισμα αὐτοῦ μείζων τῶν νομικῶν. Καὶ γὰρ αἱ τῶν προσώπων ὑπεροχαὶ συνεισάγειν εἰώθασιν τῶν πράξεων τὰς ὑπεροχὰς ἐπεὶ καὶ ὅσον πρὸς τὸ ἐλάττον ὑποστέλλεται ἡ φωνὴ τοῦ λόγου, ὁ κηρύξ τοῦ κηρυτ-

2. Ματθ. 3,6. 3. Μάρκ. 1,4. 4. Λουκᾶ 3,2. 5. Ἰω. 1,33. 6. Ἀριθμ. 19,9.
7. Ματθ. 11,11. Λουκᾶ 7,28. 8. Ματθ. 3,3. Μάρκ. 1,3. Λουκᾶ 3,4.

ὅτι ὅμως τὸ βάπτισμα, τὸ ὁποῖο ἐπιτελοῦσε ὁ ἱερουργὸς Ἰωάννης, ἔδινε τὴν ἄφεση, δὲν εἶναι ἀκόμα ὅμοια φανερό. Πλὴν ὅμως πρέπει αὐτὸ νὰ τὸ ἀναλύσομε λεπτομερέστερα στὴ συνέχεια. Ὁ θεῖος πάλι Ματθαῖος λέει, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρει στὸ λόγο του τὸ «πρὸς ἄφεση ἁμαρτιῶν», ἀλλ' ὅμως μ' αὐτὰ πού λέγει, «ἔξομολογούμενοι τὶς ἁμαρτίες τους»², κι αὐτὸς μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ σκεφτοῦμε, ὅτι τὸ βάπτισμά του ἀφοροῦσε ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Γιὰ τὶς πράξεις δηλαδὴ πού γίνεται ἡ ἔξομολόγηση, ἂν αὐτὴ δὲν γίνεται στὰ χαμένα καὶ εἶναι καταδίκη καὶ διαπόμπευση αὐτῶν, αὐτῶν τῶν πράξεων κερδίζομε καὶ τὴν ἄφεση. Ἔτσι λοιπὸν μιᾶ καὶ ὁ θεολόγος πού προέρχεται ἀπὸ τοὺς τελῶνες. Ὁ μακάριος Μάρκος πάλι ἀπέχει τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ διαφωνεῖ μὲ τὸν θεορρήμονα Λουκᾶ, ὥστε μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ, ὄχι ἀδικαιολόγητα, καὶ πηγὴ τῶν λόγων του. Γιατὶ λέει· «Πῆγε ὁ Ἰωάννης στὴν ἔρημο καὶ βάπτισε καὶ κήρυττε βάπτισμα μετάνοιας πρὸς συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν»³.

Ἔτσι ἔρχονται μαρτυρίες ἀπὸ πολλὰ σημεῖα, μὲ τὶς ὁποῖες ἡ πίστη παρουσιάζει τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη νὰ παρέχει τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν γιὰ ὅσους βαπτίζονταν, καὶ τόσο περισσότερο, ἀφοῦ οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος τοῦ ἔδωσε τὸ βάπτισμα, ἀλλ' ἀνέλαβε αὐτὴ τὴν ἱερουργία πειθαρχώντας στὴ θεία προσταγή. Γιατὶ λέει ὁ Λουκᾶς, «Τοῦ ἦρθε λόγος τοῦ Θεοῦ»⁴. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ κήρυκας τῆς ἀλήθειας, ὁ Ἰωάννης, λέει· «Αὐτὸς πού μ' ἔστειλε γιὰ νὰ βαπτίζω»⁵. Αὐτὰ ὅλα παρουσιάζουν, ὅτι τὸ βάπτισμα τοῦ Προδρόμου εἶναι δῶρο τῆς θείας ἀγαθότητος, καὶ ὑψηλότερο ἀπὸ τοὺς Ἰουδαϊκοὺς περιρραντισμοὺς καὶ τὶς θυσίες καὶ τὶς τελετές⁶, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι ἀξιώθηκαν, ὑπὸ μορφὴ τύπων, νὰ λάβουν τὴν κάθαρση τῶν ἁμαρτημάτων. Κι ἂν τὸ βάπτισμα εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὰ, εἶναι φανερό ὅτι χάριζε καὶ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Αὐτὸ δηλαδὴ πού ὑπῆρχε στὸ μικρότερο, πῶς δὲ θὰ ὑπῆρχε πολὺ περισσότερο στὸ μεγαλύτερο;

Καὶ οὔτε βέβαια, ἐπειδὴ καθένα ἀπὸ τὰ δύο βαπτίσματα, τοῦ Ἰωάννη καὶ τοῦ Κυρίου, χάριζε τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀγνοήσομε τὴ διαφορὰ ἀνάμεσά τους. Οὔτε φυσικά, ἐπειδὴ οἱ νομικὲς θυσίες καὶ οἱ τελετές καὶ τὰ βαπτίσματα παρεῖχαν ἄφεση ἁμαρτιῶν, γι' αὐτὸ θ' ἀπαιτήσουν, ὅτι δὲ διαφέρει καθόλου ἀπὸ αὐτὰ καὶ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη, ἀλλά, ὅπως ἀκριδῶς ὁ Πρόδρομος «εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὰ παιδιὰ πού γέννησαν οἱ γυναῖκες»⁷, ἔτσι καὶ τὸ βάπτισμά του ἦταν ἀνώτερο ἀπὸ τὰ βαπτίσματα τοῦ νόμου. Γιατὶ συνήθως οἱ ὑπεροχὲς τῶν προσώπων δείχνουν καὶ τὶς ὑπεροχὲς τῶν πράξεων ἔτσι ὅσο ἡ φωνὴ τοῦ λόγου κατεβαίνει πρὸς τὸ κατώτερο, ὁ κήρυκας ἐκείνου πού ἀναγγέλλεται⁸, ὁ

τομένου, ὁ πρόδρομος τῆς βασιλικῆς παρουσίας, ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότη, τοσοῦτον καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα, εἰ καὶ κάθαρσιν παρείχεν ἁμαρτιῶν, τὸ ἐνδεέστερον πρὸς τὸ Σωτήριον ἀποφέρεται. Πρόδρομός ἐστιν ἐκεῖνος τοῦ βασιλέως πάντων καὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας κῆρυξ καὶ τίμιος ὁ ἀνὴρ καὶ «μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν»· πρόδρομός ἐστι καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ τοῦ σωτηρίου καὶ παγκοσμί-
 5 ου βαπτίσματος, καὶ τῶν φθασάντων μὲν ἐντελέστερον, πολλῶ δὲ τοῦ μέλλοντος ἐνδεέστερον καὶ καθαῖρον μὲν ἁμαρτίαις μᾶλλον, ἥπερ ὁ νόμος, οὐκ ἐν πυρὶ δὲ καὶ Πνεύματι, ὅπερ ἡ τελειότης τῆς Δεσποτι-
 10 κῆς γάρ ἐστι μόνῃς καὶ ἱερουργίας καὶ φιλανθρωπίας καὶ Θεῷ προπούσης δυνάμεως τοῦτο δῶρον καὶ χάρισμα.

Ἐπεὶ οὖν τῶν ὑψηλοτέρων τούτων οὐδὲν περίεστιν τῆς τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸ βάπτισμα τελετῆς, διὰ τοῦτο καὶ τινες τῶν ἱερῶν ἡμῶν Πατέρων ἐθάρρησαν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἶπειν μὴ παρέχειν αὐτό·
 15 πολλῶ γὰρ τῆς χάριτος τῆς κατὰ τὸ Σωτήριον ἀπελείπετο βάπτισμα. Καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκεῖνο συγκρίσεως, ἐπεὶ τῆς ἴσης δωρεᾶς ἀπεκρίνετο, καὶ τῆς ὁμοίας οὐκ ἦν χορηγίας οὐδαμῶθεν καθάρσεως, εἰκότως οὐδὲ τὴν ἄφεσιν αὐτῶ τῶν ἁμαρτημάτων ὑπελείποντο. Τοῦ γὰρ μακαρίου Μάρκου λέγοντος καὶ τοῦ ἱεροκήρυκος Λουκᾶ συνάδοντος ἄφε-
 20 σιν ἁμαρτιῶν εἶναι παρεκτικὸν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, πῶς (εἰ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ἀλλὰ μὴ, ὃν ἡ σύγκρισις τὸ τραχὺ τῆς ἀντιλογίας διαπραῦνουσα παραδέχεται) οὐκ ἂν αὐθαδεῖας ὑπαίτιον ἦ τὸ μὴ παρέχειν αὐτὸ κάθαρσιν τῶν ἁμαρτημάτων δισχυρίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῶν νομικῶν κατ' αὐτό γε τοῦτο πολὺ διελέγχειν εὐτελέστερον;

25 Τοῖς δὲ γένοιτ' ἂν ἴσως καταφυγὴ καὶ τὸ τοῦ θεοσόφου Λουκᾶ ῥητὸν διὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ἐξευμενίζεσθαι καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς δοκοῦσαν διαφωνίαν ἐκτρέπεσθαι. Τὸ γάρ, «κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν», οὐχὶ τὸ αὐτουρογούμενον βάπτισμα παρὰ τοῦ Προδρόμου εἶποιεν ἂν παραδηλοῦν, ἀλλ' ἐκείνου τοῦ
 30 βαπτίσματος εἶναι παραστατικόν, οὐ κῆρυξ ὁ Ἰωάννης ἀπέσταλτο. Καὶ γὰρ τὸν ἱερὸν Μάρκον περὶ μὲν ἐκείνου λέγειν, «ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ», ἐν δὲ τῷ, «κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν», τὸ Σωτήριον ἀνακηρύττειν βάπτισμα. Καὶ οὕτω φαίεν ἂν τὸν μακάριον Μάρκον ἐκάτερον τῶν βαπτισμάτων
 35 διαστείλασθαι, ἐπιμαρτυρούμενον μὴ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχειν, μηδ'

9. Ματθ. 11, 11.

10. Ματθ. 3, 11. Λουκᾶ 3, 16.

11. Μάρκ. 1, 4.

Πρόδρομος τῆς βασιλικῆς παρουσίας, ὁ δούλος τοῦ Κυρίου μας, τόσο καὶ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη, ἂν καὶ παρεῖχε κάθαρση ἁμαρτιῶν, φαίνεται κατώτερο ἀπὸ τὸ τοῦ Σωτήρα μας. Ἐκεῖνος εἶναι Πρόδρομος τοῦ Βασιλιᾶ τῶν πάντων καὶ κήρυκας τῆς κοινῆς σωτηρίας καὶ ἄνδρας ἄξιος τιμῆς καὶ «ἀνώτερος ἀπὸ τὰ παιδιά πού γέννησαν οἱ γυναῖκες»⁹. πρόδρομο εἶναι καὶ τὸ βάπτισμά του τοῦ σωτήριου καὶ παγκόσμιου βαπτίσματος τοῦ Σωτήρα μας, τελειότερο βέβαια ἀπὸ τὰ προηγούμενα, πολὺ πιὸ κατώτερο ὅμως ἀπὸ τὸ μελλοντικό. Καὶ καθαρίζει βέβαια τὶς ἁμαρτίες πολὺ καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι ὁ νόμος, ὄχι ὅμως μὲ φωτιὰ καὶ Πνεῦμα, πού εἶναι τὸ τέλει¹⁰. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι δῶρο καὶ χάρισμα μόνο τῆς ἱερουργίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς δύναμης πού ἀρμόζει στὸ Θεό.

Ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑψηλότερα στοιχεῖα δὲν ὑπῆρχε κανένα κατὰ τὴν τελετὴ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννη, γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς Πατέρες μας πῆραν τὸ θάρρος νὰ ποῦν, ὅτι αὐτὸ δὲν παρεῖχε ἄφεση ἁμαρτιῶν· γιατί ὑπολειπόταν κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτήρα μας. Καὶ ἀπὸ τὴ σύγκρισή του μὲ ἐκεῖνο, ἀφοῦ ὑποσχόταν ἴση δωρεὰ ἀλλὰ δὲν χορηγοῦσε μὲ κανένα τρόπο τὴν ἴδια κάθαρση, εὐλόγα λοιπὸν δὲν στεροῦνταν αὐτὸ οὔτε καὶ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Γιατὶ, λέγοντας ὁ μακάριος Μάρκος καὶ συμφωνώντας ὁ κήρυκας τῶν θείων λόγων Λουκᾶς, ὅτι τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη παρεῖχε ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, πῶς, ἂν γιὰ κάποιον ἄλλον τρόπο κι ὄχι γι' αὐτὸν πού παραδέχεται ἢ σύγκριση μειώνοντας τὴν τραχύτητα τῆς ἀντιλογίας, δὲν εἶναι αἰτία ἀυθάδειας ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι αὐτὸ δὲν παρεῖχε κάθαρση ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔλεγχός του κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ὅτι εἶναι πολὺ κατώτερο ἀπὸ τὶς ἀνάλογες τελετὲς τοῦ νόμου;

Αὐτοὶ ἴσως θὰ μποροῦσαν νὰ καταφύγουν στὴ συμφιλίωση τοῦ ρητοῦ τοῦ σοφοῦ σὰ θεῖα Λουκᾶ μέσω τοῦ μακαρίου Μάρκου καὶ στὴν ἀποτροπὴ τῆς διαφωνίας πού φαίνεται μεταξύ τους. Γιατὶ ὁ λόγος τοῦ Μάρκου, «Κηρύττοντας βάπτισμα μετάνοιας πρὸς ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν»¹¹, μποροῦν νὰ ποῦν, ὅτι δηλώνει ὄχι τὸ βάπτισμα πού τελοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Πρόδρομος, ἀλλὰ παριστάνει τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο πού ἀπεσταλμένος κήρυκας του ἦταν ὁ Ἰωάννης. Γιατὶ ὁ ἱερός Μάρκος γιὰ ἐκεῖνο τὸ βάπτισμα λέγει, «Ἦρθε ὁ Ἰωάννης στὴν ἔρημο καὶ βάπτισε»¹¹, ἐνῶ λέγοντας, «Κηρύττοντας βάπτισμα μετάνοιας πρὸς ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν»¹¹, ἀνακηρύττει τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτήρα μας. Κι ἔτσι μποροῦν νὰ ποῦν, ὅτι ὁ μακάριος Μάρκος διακρίνει τὰ δύο βαπτίσματα, βεβαιώντας ὅτι οὔτε ἄφεση

αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸ βάπτισμα παρεχόμενον διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰρη-
κέναι φιλαλήθει τε καὶ θεοσεβεστάτη γνώμη· «ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα
ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ».

Εἰ δ' ὁ Μάρκος σαφῶς ἡμᾶς τὴν διαστολὴν τῶν βαπτισμάτων
5 ἐδιδάξατο, τῷ Δεσποτικῷ μὲν βαπτίσματι τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπονέ-
μων ἄφεσιν καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τοῦτο δὴ τελεσιουργεῖσθαι, τὸ δὲ
Ἰωάννου καὶ ὕδατος εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι βάπτισμα, δῆλον, ὡς καὶ
ὁ Λουκᾶς ἄρα πρὸς τὸν συνευαγγελιστὴν καὶ συνόμιλον τὸ σύμφω-
νον διασώζων, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀληθείας ἀνύδριστον συνδιαφυλάξει
10 ἀξίωμα. Καὶ εἶη ἂν αὐτῷ εἰρημένον τό, «καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν
περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν», οὐ περὶ ἐκείνου δήπουθεν, ὅπερ αἱ τοῦ Προδρόμου χεῖ-
ρες εἰργάζοντο, ἀλλὰ περὶ τοῦ Σωτηρίου καὶ Δεσποτικοῦ καὶ ὁ πάν-
τας τοὺς βαπτισμένους τῶν ψυχικῶν μολυσμάτων ἀπεκάθαιρε. Καὶ
15 γὰρ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς εἰσάγει τὸν Ἰωάννην λέγοντα· «ἐγὼ μὲν ἐν
ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμι ἱκανὸς
λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ»· εἶτα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ
Κυριακοῦ βαπτίσματος· «αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ
πυρί». Ναὶ μὴν καὶ Μάρκος πάλιν μετὰ τὸ φυγεῖν τοὺς Φαρισαίους
20 καὶ Σαδδουκαίους ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς (ἡ δὲ φυγὴ τίς ἂν ἦν, εἰ
μὴ τὸ προσδραμεῖν τῷ βαπτίσματι;), «ποιήσατε», ἐπιφέρει, «καρποὺς
ἀξίους τῆς μετανοίας», ὡς τοῦ δοθέντος βαπτίσματος οὐκ ἔχοντος
ἰσχὺν παρασχεῖν τὴν τελείαν ἁμαρτημάτων ἀπολύτρωσιν. Ἡ τοῦτο
μὲν ἂν τις εἰρησθαι θεῖη οὐ πρὸς ἐκείνους, οὓς τὰ τελεσθέντα ῥεῖθρα
25 δεξάμενα τῶν μολυσμάτων ἐπλύνατο, ἀλλὰ τοῖς ὠρημένοις μὲν ἐπὶ
τῷ βαπτίσματι, οὕτω δὲ καταξιοθεῖσι τῆς καθάρσεως. Πλὴν εἰ τις
καὶ πρὸς τοὺς ἤδη βαπτισμένους τὸν προκειμένον λόγον ἀρμόττειν
δοίη, οὐδὲ τοῦτ' ἂν ἐξ ἀνάγκης ὀφθεῖη τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ
κατὰ τὸν Πρόδρομον βαπτίσματος ἀφαιρούμενον. Ἡ γὰρ καρποφο-
30 ρία τῶν ἀρετῶν ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐστὶ τῆς κεκαθαρμένης ψυχῆς,
ἢπερ ἦν πολλαὶ παθῶν ἄκανθαι καὶ παραφυάδες ζιζανίων λελυμα-
σμένην τε καὶ ὀνυπῶσαν ἐξειργάσαντο. Ἀλλὰ αὕτη μὲν ἡ ἐκβολὴ καὶ
μετ' ὀλίγον τάχα ἂν τύχη καὶ τελειοτέρας διακρίσεως.

ἽΟτι δὲ μὴ παρεῖχεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτι-

12. Μάρκ. 1, 8.

13. Λουκᾶ 3, 3.

14. Λουκᾶ 3, 16..

15. Ὅπ. π.

ἀμαρτιῶν παρέχει, οὔτε ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι παρέχει τὸ βάπτισμα αὐτό. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὁμολογεῖ μὲ φιλαλήθη καὶ θεοσεβέστατη διάθεση· «Ἐγὼ σᾶς βάπτισα μὲ νερό, αὐτὸς θὰ σᾶς βαπτίσει μὲ Πνεῦμα ἅγιο»¹².

Ἄν τώρα ὁ μακάριος Μάρκος δίδαξε τὴ διάκριση τῶν βαπτισμάτων, ἀποδίδοντας στὸ βάπτισμα τοῦ Κυρίου τὴν ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τὴν τελεσιουργία του μέσω τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ τοῦ Ἰωάννη εἶναι καὶ ὀνομάζεται βάπτισμα μὲ νερό, εἶναι ἄρα φανερό, ὅτι καὶ ὁ Λουκᾶς, διασώζοντας τὴ συμφωνία μὲ τὸν συνευαγγελιστὴ καὶ συνὸμιλό του, ἔτσι θὰ διαφυλάξει μαζί μ' ἐκεῖνον ἄθικτο τὸ κύρος τῆς ἀλήθειας, ὅποτε αὐτὸ πού εἶπε, «καὶ ἦρθε σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ τοῦ Ἰορδάνη καὶ κήρυττε βάπτισμα μετάνοιας γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν»¹³, δὲν ἀναφέρεται βέβαια στὸ βάπτισμα πού τελοῦσαν τὰ χέρια τοῦ Ἰωάννη, ἀλλὰ στὸ βάπτισμα τοῦ Σωτήρα καὶ Κυρίου μας, τὸ ὁποῖο καὶ καθάριζε ὅλους ὅσους βαπτίζονταν ἀπὸ τὰ ψυχικὰ μολύσματα. Γιατὶ καὶ ὁ ἴδιος μετὰ ἀπὸ λίγο παρουσιάζει τὸν Ἰωάννη νὰ λέει· «Ἐγὼ βέβαια σᾶς βαπτίζω μὲ νερό, ἔρχεται ὅμως ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ μένα, πού δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ λύσω τὸ κορδόνι τῶν παπουτσιῶν του»¹⁴. Ἐπειτα παρουσιάζει καὶ τὸ κύρος τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυρίου· «Αὐτὸς θὰ σᾶς βαπτίσει μὲ Πνεῦμα ἅγιο καὶ φωτιᾶ»¹⁵. Καὶ ὁ Μάρκος βέβαια μετὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς μέλλουσας ὀργῆς ἐκ μέρους τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδουκαίων (καὶ ἡ ἀποφυγὴ αὐτὴ ποιά θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, παρὰ ἡ προσφυγὴ τους στὸ βάπτισμα;), προσθέτει· «Κάνετε καρπὸς ἄξιους τῆς μετάνοιας»¹⁶, ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα πού τοὺς ἔγινε δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τοὺς παράσχει τὴν τέλεια ἀπολύτρωση ἀπὸ τὰ ἀμαρτήματά τους. Ἡ θὰ ὑποθέσει κάποιος, ὅτι αὐτὸ δὲν εἰπώθηκε πρὸς ἐκείνους πού τοὺς δέχθηκαν τὰ ἁγιασμένα νερὰ καὶ τοὺς ἔπλυναν ἀπὸ τὰ μολύσματά τους, ἀλλὰ πρὸς αὐτοὺς πού ἔσπευδαν στὸ βάπτισμα, δὲν εἶχαν ὅμως ἀκόμα ἀξιωθεῖ νὰ καθαρθοῦν. Ὅμως, ἂν κάποιος ἐφαρμόσει αὐτὸν τὸ λόγο καὶ σ' αὐτοὺς πού εἶχαν ἤδη βαπτιστεῖ, οὔτε αὐτὸ θὰ φανεῖ ὑποχρεωτικὰ ὅτι ἀφαιρεῖ τὴν ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν ἀπὸ τὸ βάπτισμα τοῦ Προδρόμου. Γιατὶ ἡ καρποφορία τῶν ἀρετῶν εἶναι πλησιέστερα στὴν καθαρμένη ψυχὴ, καὶ ὄχι σὲ ἐκείνην πού τὴν ἔχουν καταστρέψει πολλὰ ἀγκάθια παθῶν καὶ παραφυάδες ζιζανίων καὶ τὴν κατέστησαν γεμάτη ἀπὸ ρύπους. Ἐδῶ τερματίζει ὁ λόγος μας, ἀλλ' ἴσως σὲ λίγο μπορέσει νὰ τύχει καὶ τελειότερης διάκρισης.

Ἄν τὸ βάπτισμα τοῦ Προδρόμου δὲν παρεῖχε ἄφεση ἀμαρτιῶν, τὸ

16. Δὲν τὸ λέει ὁ Μάρκος, ἀλλὰ ὁ Ματθαῖος 3, 7-8. καὶ Λουκᾶς 3, 7.

σμα, καὶ ὁ Σωτὴρ, φασί, πρὸς Νικόδημον διαλεγόμενος περὶ παλιγγενεσίας ὑπεδήλωσεν, «ἐάν τις μὴ γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος», ἀποφαινόμενος, «οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Καὶ μὴν ὁ Ἰωάννης οὐκ ἐβάπτιζεν ἐν Πνεύματι· οὐκοῦν οὐδὲ
5 εἰς τὴν βασιλείαν παρέπεμπε τῶν οὐρανῶν· εἰ δὲ μὴ παρέπεμπε, οὐδὲ τὴν ἄφεσιν ἐδίδου τῶν κωλυόντων τὴν εἴσοδον.

Ἐξ οὖν τῶν εἰρημένων καὶ δι' ὧν προῆλθεν ἡ ἀμφισθημάτων παράθεσις, πρὸς τε τὴν δίαιταν ὁ λόγος ὠρημένος ἐφέρετο, σκοπεῖν προσῆκε τίνος μὲν ἐν κέρδει καταστήσομεν, ποῦ δὲ στησόμεθα τοῦ
10 ζητήματος καὶ πρὸς τὸ ἀσάλευτον ἢ διάνοια στηριχθήσεται. Ἄλλὰ γὰρ πρό γε τοῦ τέλους βραχύς τις προηγείσθω τῆς διαίτης λόγος μέχρι νῦν ὑπολειπόμενος. Τό τε γὰρ τοῦ θεσπεσίου Μάρκου λόγιον διπλῆν ἀναπτύσσειν βαπτίσματος χρεῖαν ἐκδεδίασται (τὸ γὰρ τοῦ Ἰωάννου μόνον ἀδιάστω κρίσει καὶ ἀποστολικῇ φράσει ἐπισημαίνε-
15 ται), καὶ δὴ καὶ τὸ ἀμφιβαλλόμενον εἰς κατασκευὴν μεταλαμβάνειν διανοίας πρὸς διάφορον ὁμολογίαν ἐναρμοζομένης ἀνακόλουθον τούναντίον γὰρ ἅπαν τὸ μονότροπον τῶν ἱερῶν ῥημάτων τοῦ Λουκά, δι' ὧν ἐν βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου μόνον τρανώς ἀπαγγέλλεται, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων ἢ ἄφεσις παραδίδοται. Τοῦτο μᾶλλον, εἴπερ
20 τινὰ καὶ ἀμφιβολίαν μερισμοῦ παρεῖχεν τὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ῥήματα, εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς ἂν ἰθύνετό τε καὶ συναπτηρτίζετο βαπτίσματος δήλωσιν. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἐν ὕδατι βαπτίζειν τὸν Ἰωάννην, ἐν Πνεύματι δὲ τὸν Ἰησοῦν, τὸ μέγεθος ἴσμεν τῆς διαφορᾶς, καὶ τὸ κατὰ παραβολὴν ἀσύγκριτον ἀπαγγέλλει, οὗ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν
25 ἀφαιρεῖται τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου. Ναὶ δὴ καὶ τὸ μετὰ τὸ βάπτισμα καρποὺς ἀξίους τῆς προλαβούσης μετανοίας ἐπιζητεῖν τε παρὰ τῶν βαπτισαμένων καὶ παραινεῖν ἐπιδείκνυσθαι, ἀλλὰ μὴ καταισχύνειν διὰ τῶν ὑστέρων τὰ φθάσαντα, βεβαιωτικὸν μᾶλλον ἂν εἴη καὶ παραστατικὸν τοῦ κεκαθάρθαι διὰ τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου τοὺς λε-
30 λουμένους τοῖς Ἰορδάνου νόμασι, ἀλλὰ οὐκ ἀναίρεσις οὕμενοῦν τῆς λελουμένης καθάρσεως.

Τούτων οὕτω διατυπωθέντων, καὶ τῶν ἀντιπίπτειν δοκούντων τῶν μὲν ἐκκαθαρθέντων, τῶν δὲ τὴν συμφωνίαν ἀνθελομένων, μετὰ παρρησίας φιλαλήθους καὶ θεοφιλοῦς ἔξεστι καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν,

ὑποδήλωσε, λένε, καὶ ὁ Σωτήρας συνομιλώντας μὲ τὸ Νικόδημο περὶ ἀναγεννήσεως καὶ λέγοντας· «Ἄν δὲν γεννηθεῖ κανεὶς ἀπὸ νερὸ καὶ Πνεῦμα, δὲ θὰ μπεῖ στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁷. Καὶ βέβαια ὁ Ἰωάννης δὲ βάπτισε μὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπομένως δὲν ἔστειλε στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἂν δὲν ἔστειλε στὴ βασιλεία, οὔτε τὴν ἄφεση ἔδινε γιὰ ὅσα ἐμπόδιζαν τὴν εἴσοδο σ' αὐτήν.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ ὅσα εἶπαμε καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προχώρησε ἡ παράθεση τῶν ἀμφισβητούμενων γνωμῶν καὶ ὁ λόγος βάδισε πρὸς τὴ διευθέτηση τοῦ προβλήματος, ἔπρεπε νὰ ἐξετάσουμε σὲ ποιῶ τὴν ὠφέλεια θὰ τὸν πιστώσουμε, ποῦ νὰ σταματήσουμε τὴ συζήτηση καὶ σὲ ποῖα βεβαιότητα θὰ στηριχθεῖ ἡ σκέψη μας. Ἀλλὰ πρὶν τελειώσουμε ὡς προηγήθει τῆς διευθέτησης τοῦ προβλήματος ἕνας σύντομος λόγος ποῦ ὑπολείπεται. Γιατὶ εἶναι ἀνακόλουθο καὶ τὸ χωρίο τοῦ θεσπέσιου Μάρκου νὰ ἀναπτύσσει σὲ διπλὴ ἐπανάληψη τὸ βάπτισμα (γιατὶ ὡς μόνο ἐπισημαίνεται τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη μὲ ἀναντίρρητη γνώμη καὶ ἀποστολικὴ διατύπωση), καὶ βέβαια καὶ αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀμφίβολο νὰ παίρνει στὴν ἀπόδειξη νόημα ποῦ ἑναρμονίζεται σὲ διαφορετικὴ γνώμη. Γιατὶ εἶναι τελείως ἀντίθετο τὸ μονότροπο τῶν ἱερῶν λόγων τοῦ Λουκᾶ, μὲ τοὺς ὁποῖους διακηρύσσεται περίλαμπρα ἕνα μόνο βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη καὶ παραδίδεται ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτημάτων. Αὐτὸ πολὺ περισσότερο, ἀκόμα καὶ ἂν δημιουργοῦσαν κάποια ἀμφιβολία διάκρισης τὰ λόγια τοῦ μακάριου Μάρκου, θὰ κατευθυνόταν καὶ θὰ συναπάρτιζε τὴ δήλωση ἑνὸς βαπτίσματος. Ἀλλὰ βέβαια καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Ἰωάννης βάπτισε μὲ νερό, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς μὲ τὸ Πνεῦμα, διαπιστώνομε τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς καὶ μᾶς πληροφορεῖ μὲ τὴ σύγκρισή τους τὸ ἀσύγκριτο τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ ὁποῖου ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν ἱεραρχία τοῦ Ἰωάννη. Ἀλλὰ βέβαια καὶ τὸ νὰ ζητᾶ μετὰ τὸ βάπτισμα καρποὺς ἀξίους τῆς μετάνοιας ποῦ προηγήθηκε ἀπὸ ἐκείνους ποῦ βαπτίστηκαν καὶ νὰ τοὺς προτρέπει νὰ τοὺς παρουσιάζουν, ἀλλὰ νὰ μὴν ντροπιάζουν μὲ τὰ κατοπινὰ τὰ προηγούμενα, βεβαιώνει μᾶλλον καὶ παριστάνει τὴν κάθαρση μὲ τὴν ἱεραρχία τοῦ Ἰωάννη ἐκείνων ποῦ λούζονταν στὰ νερὰ τοῦ Ἰορδάνη, ἀλλὰ δὲν ἀναιρεῖται ὅπωςδήποτε ἡ κάθαρση ποῦ προερχόταν ἀπὸ τὸ λούσιμο στὰ νερὰ.

Ἄφοῦ αὐτὰ διατυπώθηκαν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, καὶ ἀπὸ ὅσα φαίνονται ἀντίθετα ἄλλα καθάρθηκαν καὶ ἄλλα προτίμησαν αὐτὴ τὴ συμφωνία, μὲ παρηγορία ποῦ ἀγαπᾶ τὴν ἀλήθεια καὶ ἀγαπᾶ ὁ Θεὸς μποροῦμε καὶ νὰ

ὡς παρεῖχε μὲν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, οὐ πάντων δέ, ὥσπερ οὐδὲ αἱ νομικαὶ τελεταὶ καὶ θυσίαι. Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ τῶν ἐκ προνοίας φόνων, οὐ μὴν οὐδ' εἴ τις ἀλλοτρίους γάμους διώρουξεν, οὐδ' ὅσα τὸ φρικτὸν ἐκείνο καὶ οὐράνιον πῦρ τοῖς ἐνόχοις
5 ζημίαν ἐπέβαλλον, οὐδ' ἄλλων πολλῶν ἐξαγίστων καὶ παραπλησίων ἔργων τὴν κάθαρσιν οὔτε ὁ νόμος, οὔτε τὸ Ἰωάννου διεπράττετο βάπτισμα, ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ὁ μὲν νόμος, ὅσα μὴ προλαβῶν ὁ πρῶτος νομοθέτης εἰσεπράττετο, δικαστὴν τὸ ξίφος ἐκάθιζε, τὸ δὲ Ἰωάννου βάπτισμα εἰς τὸ κοινὸν καὶ Σωτήριον, ὡς πολλῶ μείζον
10 ὑπάρχον τῆς ἰδίας ἰσχύος, παρέπεμπε.

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν σκληροκαρδίαν καὶ τὸ ἀπειθὲς ἐξο-
νειδίξων τῶν Φαρισαίων καὶ δηλῶν, ὡς τῶν ἐν πορνείᾳ καὶ τελωνείᾳ
βιούντων χεῖρους τὰς γνώμας καὶ ἀδιορθώτους μᾶλλον ἔφερον, καὶ
ἅμα διδάσκων, τίνες τε εἶησαν τῶν ἐξ ἁμαρτίας ἐπιστρεφόντων, καὶ
15 τίνων ἁμαρτημάτων ἀπελύοντο, «ἦλθε πρὸς ὑμᾶς», φησὶν, «ὁ Ἰωάν-
νης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ». Ὡστε τελωνεί-
ας μὲν καὶ πορνείας καὶ τῶν τοιούτων εἶη ἂν ὁ Ἰωάννης διὰ τοῦ βα-
πτίσματος τοῖς εἰλικρινῶς μετανοοῦσι πραγματευόμενος κάθαρσιν,
οὐ μὴν γε ληστὰς οὐδὲ τυμβωρύχους οὐδὲ τοὺς ἄλλους ἀρρητουρ-
20 γοὺς τῶν μολυσμάτων ἀπήλλαττεν, ὅτι μηδὲ θαρρεῖν εἶχον οὗτοι
προσιέναι καὶ ἐξομολογεῖσθαι τὸ τόλμημα, τοῦ συνειδότος αὐτοῖς
προαπαντῶντος καὶ τὴν ἀπὸ τῶν νόμων δίκην ἐπισείοντος, καὶ οὐκ
ἔωντος τοῖς ἄλλοις συγκαταλέγεσθαι.

Παρεῖχε μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα
25 τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, οὐ πάντων δέ (τοῦτο γὰρ τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ
θειοτάτου βαπτίσματος τὸ ἐξαίρετον), παρεῖχε δὲ προευτρεπίζον τῷ
Σωτηρίῳ τὴν τελειότητα, καὶ λουτρὸν ἦν πρὸ λουτροῦ, καὶ ἄφεις ἐκ
μέρους πρὸ τῆς παντελοῦς ἀφέσεως, καὶ ἀτελῆς κάθαρσις προοιμα-
ζομένη τὴν τελειοποιόν, καὶ καθαῖρον μὲν τὰ φθάσαντα τῶν ἁμαρτη-
30 μάτων, οὐδὲν δ' ἀσφαλὲς οὐδὲ ἐχέγγυον περὶ τῶν μελλόντων χαριζό-
μενον. Τὸ Δεσποτικὸν δὲ καὶ Σωτήριον πάντων μὲν τῶν προλαβόντων
ῥύσιον, ῥώμης δὲ παρεκτικὸν καὶ ἰσχύος, μὴ κατὰ τὰς πρώτας ὀλισθή-
σεις ἔτι πρὸς τὰ πάθη κατασύρεσθαι. Καὶ τὸ μὲν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν

18. Γεν. 19,24-25. Δ' Βασ. 1,10,12.

19. Ματθ. 21,32.

πιστεύομε καὶ νὰ λέμε, ὅτι παρεῖχε ἄφεση ἁμαρτιῶν τὸ βάπτισμα τοῦ Προδρόμου, ὄχι ὅμως ὅλων τῶν ἁμαρτημάτων, ὅπως βέβαια οὔτε οἱ νομικὲς τελετὲς καὶ θυσίαι. Γιατὶ οὔτε ὁ νόμος οὔτε τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη πραγματοποιοῦσε τὴν κάθαρση οὔτε τῶν προμελετημένων φόνων, οὔτε ἂν κάποιος παραβίαζε τοὺς γάμους τοῦ ἄλλου, οὔτε ὅσα ἐπέβαλαν ὡς τιμωρία ἐκεῖνο τὸ φρικτὸ καὶ οὐράνιο πῦρ¹⁸, οὔτε πολλῶν ἄλλων ἀνιερότατων καὶ παρόμοιων ἔργων. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ ὅλα, ὅσα δὲν πρόφταινε νὰ τιμωρήσει ὁ νομοθέτης, ὁ νόμος ἔβαζε δικαστὴ τὸ ξίφος, ἐνῶ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη παρέπεμπε στὸ κοινὸ βάπτισμα τοῦ Σωτήρα μας, γιατί ἦταν πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὴ δική του δύναμη.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σωτήρας μας, κατηγορώντας τὴ σκληροκαρδία καὶ τὴν ἀνυπακοή τῶν Φαρισαίων καὶ δηλώνοντας ὅτι οἱ γνῶμες τους ἦταν χειρότερες καὶ περισσότερο ἀδιόρθωτες ἀπὸ ἐκείνων ποὺ ζοῦν τὴ ζωὴ τῶν πορνῶν καὶ τῶν τελωνῶν, καὶ συγχρόνως διδάσκοντας ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὶς ἁμαρτίαι τους καὶ ποιά ἁμαρτήματά τους συγχωροῦνταν, λέει· «Ἔρθε σ' ἐσᾶς ὁ Ἰωάννης βαδίζοντας τὸ δρόμο τῆς δικαιοσύνης καὶ δὲν τὸν πιστέψατε»¹⁹. Ὡστε ὁ Ἰωάννης μὲ τὸ βάπτισμα παρεῖχε σ' ὅσους μετανοοῦσαν εἰλικρινὰ τὴν κάθαρση ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν τελωνῶν καὶ τῶν πορνῶν καὶ τῶν παρόμοιων, δὲν ἀπάλλασσε ὅμως ἀπὸ τὰ μολύσματα τους οὔτε τοὺς ληστές, οὔτε τοὺς τυμβωρύχους, οὔτε τοὺς ἄλλους κακούργους πράξεων ποὺ δὲ λέγονται. Γιατὶ αὐτοὶ δὲν εἶχαν τὸ θάρρος νὰ πλησιάσουν καὶ νὰ ἐξομολογηθοῦν τὸ ἁμάρτημά τους, προκαταλαμβάνοντάς τους ἢ συνείδησή τους καὶ ἐπισειοντάς τους τὴν τιμωρία ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ μὴ ἀφήνοντάς τους νὰ συγκαταλεχθοῦν μὲ τοὺς ἄλλους καθαμένους.

Παρεῖχε λοιπόν, ὅπως ἔχει λεχθεῖ, καὶ τὸ βάπτισμα τοῦ Προδρόμου ἄφεση ἁμαρτιῶν, ὄχι ὅμως ὅλων (γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἐξαιρετὸ γνῶρισμα τοῦ θεϊκότατου βαπτίσματος τοῦ Κυρίου μας), καὶ παρεῖχε τὴν ἄφεση προετοιμάζοντας τὴν τελειότητα τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτήρα. Ἦταν λουτρὸ πρὶν ἀπὸ τὸ λουτρὸ καὶ συγχώρηση μερικὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ὀλικὴ ἄφεση, καὶ κάθαρση ἀτελής, ἀποτελώντας προοίμιον τῆς τέλειαις, ποὺ καθάριζε βέβαια τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ δὲν παρεῖχε καμμιά ἀσφάλεια καὶ καμμιά ἐγγύηση γιὰ τὰ μελλοντικά. Ἐνῶ τὸ βάπτισμα τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρα μας ἀπαλλάσσει ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα καὶ παρέχει δύναμη καὶ ἀντοχή νὰ μὴν παρασύρεται κανεὶς πρὸς τὰ πάθη ἀμέσως ἀπὸ τὰ πρῶτα ὀλισθήματα. Καὶ τὸ ἓνα ἀνεβάζει στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καί, τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα, χαρίζει τὴν υἱοθεσίαν, ἐνῶ τὸ ἄλλο

ἀναφέρει βασιλείαν, καί, τὸ μείζον πάντων, νίθησίαν χαρίζεται, τὸ δὲ τὴν μὲν ἄφεισιν ὡνπερ εἶρηται παρεῖχεν, οὔτε δὲ βασιλείας οὐρανῶν κληρουχίαν οὐδέ, πολλῶ μᾶλλον, πρὸς νίθησίας ἀναδιβάσει ἀξίωμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

5 Πῶς, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος, «Οὐχὶ δύο στρουθία ἄσ-
σαρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἄνευ τοῦ
Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς», Παῦλος, ὁ τὸν Χριστὸν
ἔχων λαλοῦντα ἐν ἑαυτῷ, φησί· «Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ
10 Θεῷ;». Ἀντιφθέγγεσθαι γὰρ ἢ τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν
διδάσκαλον φαντασίαν παρέχεται φωνή.

“Οτι μὲν ἢ τοῦ Θεοῦ πρόνοια καὶ μέχρι τῶν στρουθίων διήκει,
καὶ οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ περιγράφει κηδεμονίαν, ἀλλ’ ἤδη καὶ
φυτῶν καὶ βοτανῶν καὶ ἀπλῶς, ὡν ἐγνώσθη γενεσιουργός, τούτων
καὶ τῆς διαμονῆς καὶ οἰκονομίας ἀναλλοιώτόν τε καὶ ἀδιάδοχον φέ-
15 ρει τὴν φροντίδα, αἵ τε ἄλλαι τρανῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν ἱεραὶ
Γραφαί, καὶ δὴ καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμός, ὅς τὸν παραγαγόντα καὶ
ὑποστήσαντα ἐκ μὴ ὄντων καὶ συνέχειν τὸ παραγαγόμενον, καὶ
προνοεῖσθαι κατὰ τὸν ἐκάστω πρέποντα τῆς Προνοίας λόγον ἀπαι-
τεῖ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν φιλανθρώπως ἀπάγων ἡμᾶς τῆς
20 πολλῆς περὶ τὰ ἀνθρώπινα σπουδῆς τε καὶ κατατριβῆς καὶ τῶν ῥε-
όντων καὶ διαλυομένων τῆς σχολῆς ἐλευθερίαν τε καὶ ἀπαλλαγὴν
εἰσηγούμενος, οὐκ ἀπὸ τῶν στρουθίων μόνον καὶ τῶν ἄλλων πτηνῶν
τὴν ἀρίστην ταύτην εἰσήγησιν ποιεῖται, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπ’ αὐτῶν γε
τῶν βοτανῶν. «Κατανοήσατε», γὰρ φησι, «τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς
25 αὐξάνει οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει»· εἶτα τοῦ ἀμφιάσματος τὸ κάλλος καὶ
τὸ ἀξίωμα· «λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὸν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ
περιεβάλλετο ὡς ἐν τούτων». Ποίων τούτων; «Τῶν μετ’ ὀλίγων ἐμ-
βαλλομένων εἰς κάμινον». Εἰ δὲ τῶν οὕτω μικρὰν τινα πληροῦντων
ἀνθρώποις χρεῖαν (πόσον γὰρ ἀνάφει πῦρ ἢ καλάμη τῶν κρίνων, ἢ
30 τοῦ χρώματος τὸ ἄνθος ἐπὶ πόσον χαριεῖται τὴν τέρψιν τῷ ὄμματι;),
τοσαύτην ὁ Θεὸς τὴν πρόνοιαν ἔχει, πῶς οὐχὶ πολλῶ μᾶλλον καὶ
ἀσυγκρίτῳ διαφορᾷ τῶν ἀνθρώπων; Οὕτω γοῦν οὐ μόνον ἢ τῶν
στρουθίων ἀνεῖται γενεαίς τε καὶ αὐξήσις καὶ διαμονὴ τῷ Θεῷ, καὶ

1. Ματθ. 10, 29.

3. Α΄ Κορ. 9, 9.

2. Β΄ Κορ. 13, 3.

4. Ματθ. 6, 28-30. Λουκᾶ 12, 27-28.

παρεῖχε βέβαια τὴν ἀφεση αὐτῶν ποὺ εἶπαμε, ἀλλὰ δὲν χάριζε οὔτε τὴν κληρονομία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καί, πολὺ περισσότερο, δὲν ἀνέβαζε στὸ ἀξίωμα τῆς υἱοθεσίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 30

Πῶς, ἐνῶ ὁ Σωτήρας μας λέει, «Δυὸ σπουργίτια δὲν τὰ πουλοῦν μιὰ δραχμή; κι ὅμως οὔτε ἓνα ἀπ' αὐτὰ δὲν θὰ πέσει χωρὶς νὰ τὸ θέλει ὁ οὐράνιος Πατέρας μου»¹, ὁ Παῦλος, ποὺ μέσα του μιᾶ ὁ Χριστός², λέει, «Μήπως ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ βόδια;»³.

Μᾶς δίνεται ἡ ἐντύπωση, ὅτι ὁ λόγος τοῦ μαθητῆ ἀντιλέγει στὸ λόγο τοῦ δασκάλου.

“Ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ φτάνει καὶ ὡς τὰ σπουργίτια καὶ οὔτε σ' αὐτὰ περιορίζει τὴν κηδεμονία του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ φυτὰ καὶ τὰ βότανα καὶ γενικὰ γιὰ ὅλα, ὅσων εἶναι δημιουργός, καὶ γιὰ τὴ διαμονή τους καὶ τὴ ζωὴ τους δείχνει ἀμετάβλητη καὶ ἀδιάκοπη τὴ φροντίδα του, μᾶς διδάσκουν καθαρά καὶ οἱ ἄλλες ἱερὲς Γραφές, καὶ μάλιστα καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ ἀπὸ Ἐκεῖνον ποὺ δημιούργησε καὶ ἔδωσε ὑπαρξη στὰ ὄντα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία, καὶ νὰ συντηρεῖ τὸ δημιούργημά του καὶ νὰ προνοεῖ γι' αὐτὸ σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸ τῆς πρόνοιας ποὺ πρέπει στὸ καθένα. Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας μας, ἀπομακρύνοντάς μας μὲ φιλανθρωπία ἀπὸ τὴ μεγάλη γύρω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα προσήλωσι καὶ καταπόνησή μας, καὶ προτείνοντάς μας τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀσχολία μας μὲ αὐτὰ ποὺ τρέχουν σὰν τὸ νερὸ καὶ διαλύονται, δὲν προβαίνει σ' αὐτὴ τὴν ἄριστη διδασκαλία ἀπὸ τὰ σπουργίτια μονάχα καὶ τὰ ἄλλα πουλιὰ, ἀλλὰ κι ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμα τὰ βοτάνια. Γιατὶ λέει· «Σκεφτεῖτε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς μεγαλώνουν· οὔτε κοπιᾶζουν οὔτε γνέθουν». Στὴ συνέχεια μιᾶ γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ντυσίματός τους καὶ τὴν ἀξία τους· «Σᾶς λέγω, ὅτι οὔτε ὁ Σολομών σὲ ὅλη τὴ δόξα του ντυνόταν ὅπως ἓνα ἀπὸ αὐτά». Ἀπὸ ποιὰ αὐτά; «Ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μετὰ ἀπὸ λίγο θὰ ριχτοῦν στὸ καμίνι»⁴. Κι ἂν ὁ Θεὸς δείχνει τόση πρόνοια γι' αὐτὰ ποὺ τόσο λίγη χρησιμότητα ἔχουν γιὰ τὸν ἄνθρωπο (γιατὶ πόση φλόγα δίνει τὸ ἄχυρο τῶν χόρτων, ἢ ἡ λάμψη τοῦ χρώματος γιὰ πόσο θὰ εὐχαριστήσῃ τὰ μάτια;), πῶς δὲ θὰ δείξει πολὺ περισσότερη πρόνοια καὶ μὲ ἀσύγκριτη διαφορὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους; Ἐτοι λοιπὸν δὲν συντελεῖται ἀπὸ τὸ Θεὸ μόνον τῶν σπουργιτιῶν ἡ γένεση καὶ ἡ αὔξησι καὶ ἡ

πάλιν ἢ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς λύσις. ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ βοτανῶν ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐνὸς εἶδους καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμογενῶν ὁ αὐτὸς ἂν τῆς ἀκολουθίας διαβαίνει λόγος. Οὕτως οὐ μόνον τῶν βοῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαρχῆς ἀτελεστέρας φύσεως
5 τετυχηκότων ἢ κηδεμονία τῆς θείας ἐξῆπται ῥοπῆς.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει Παῦλος, ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος, ἡ γλῶσσα τοῦ Πνεύματος, ἣν οὐδὲν δυσχερὲς οὐδὲ πολλοῦ, δεῖ μάχης, ἀπτόμενον; Νομίμων γὰρ παλαιῶν εἰς μνήμην καταστάς, ἃ πολλὰ παρὰ τῶν ἀλόγων νομοθετεῖ ζώων, δι' ἐκείνων παιδαγωγοῦντα τὸ λογικόν
10 οἷον οὐ δεῖ νεοττοὺς ὀρνίθων τῆς νοσοσιᾶς ἀφαιρούμενον καὶ τοὺς γεγεννηκότας λαμβάνειν, οὐδ' ἐψεῖν ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ· εἰ βούλει δέ, μηδὲ διαφόροις σπέρμασι τὸν ἀμπελῶνα κατασπεύρειν, οὐδ' ἱμάτιον διαφόρων ἐκ νημάτων ὑφασμένον περιδύεσθαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὧν ἐστὶ καὶ τό, «οὐ φμῶσεις βοῦν ἀλοῶντα». Ἐν
15 χρεῖα τοίνυν ὁ νομομαθῆς ἐκεῖνος ἄνθρωπος τοῦ παρόντος νομίμου γεγονῶς κἀκεῖθεν ὑφαίνων τὴν παραίνεσιν, ὡς δεῖ τὸν εἰς ἀρετὴν ἑτέρους προτρεπόμενον, αὐτὸν ταύτης ἀπολαύειν πρότερον, εἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν μίμησιν τοὺς ἀκροατὰς παρακαλεῖν, ἢ, εἰ βούλει, τοὺς κοπιῶντας τῆς ἀπὸ τῶν πόνων παραμυθίας μὴ ὑστερεῖσθαι, ταῦτα
20 καὶ διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας συγκροτῶν, ἐπήγαγεν «οὐ φμῶσεις βοῦν ἀλοῶντα». Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, «Καὶ τί πρὸς ἀνθρώπων φύσιν τὸ τῶν βοῶν γένος;» “Οὐ τῶν βοῶν, φησὶν, ἐνταῦθα μέλει τῷ Θεῷ. Δι' ἡμᾶς γὰρ ὃ ἐπ' αὐτοῖς ἐτέθη νόμος”. Οὐ γὰρ ἔχει προηγουμένην τὴν θέσιν ἐπ' ἐκείνων, οὐδὲ τῆς τῶν ἀλόγων πολιτείας ἢ
25 Μωσαϊκῆ νομοθεσία στοχάζεται, ἀλλ' ἅπερ ἑτέροις περιετέθη προσώποις, ταῦτα δι' ἡμᾶς ἐρρέθη.

Μέλει μὲν γὰρ τῶν βοῶν τῷ Θεῷ, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, ἀλλ' οὐχ ὥστε περὶ αὐτῶν καὶ νόμους ἐκτίθεσθαι καὶ τῆς πολιτείας τύπους καθ' οὓς γε διώσσονται, ἀλλὰ καὶ ὧν προῆλθε διάταγμα,
30 διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρεῖαν καὶ παιδαγωγίαν τὴν εἰσφορὰν οἰκειώσατο. Καὶ τοῦτο φανερόν οὐδὲν ἔλαττον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ζώων καθίσταται, περὶ ὧν οὐδεμία νόμων εἰσφορὰ διαδείκνυται. Ποῖος γὰρ περὶ λεόντων, τίς δὲ περὶ ἐλεφάντων ἢ μονοκερῶτων ἢ δρακόν-

5. Δευτ. 22, 6.

6. Ἐξ. 34, 25. Δευτ. 14, 21.

7. Δευτ. 22, 9.

8. Δευτ. 22, 11.

9. Λευϊτ. 19, 19. Δευτ. 25, 4. Α' Κορ. 9, 9.

10. Πράξ. 22, 3.

παραμονή τους, και πάλι κατά τους κατάλληλους καιρούς ἢ διάλυσή τους, ἀλλὰ καὶ τῶν βοτάνων τῶν ἀγρῶν. Γιατὶ ἀπὸ τὸ ἓνα εἶδος ἢ ἴδια λογικὴ ἀκολουθία περνᾷ καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ὁμογενή. Ἔτσι ὄχι μόνο τῶν βοδιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ποὺ τοὺς ἔχει τύχει ἔξαρχῆς ἀτελέστερη φύση ἢ κηδεμονία ἔξαρετᾶται ἀπὸ τῆς θείας βοήθειας.

Τί σημαίνει λοιπὸν αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, ἢ γλῶσσα τοῦ Πνεύματος, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει καμμιά δυσκολία οὔτε θὰ μπορούσε, θὰ χρειαζόταν πολὺ γι' αὐτό, νὰ πολεμηθεῖ; Ἄφοῦ δηλαδὴ ἔφερε στὴ μνήμη του διατάξεις τῶν παλαιῶν νόμων, ποὺ πολλὲς τὶς νομοθετεῖ παίρνοντας παραδείγματα ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα, παιδαγωγεῖ μ' αὐτὲς τὶς λογικὲς φύσεις. Γιὰ παράδειγμα, Δὲν πρέπει ν' ἀφαιρεῖ κανεὶς τὰ μικρὰ τῶν πουλιῶν ἀπὸ τῆς φωλιά τους καὶ νὰ συλλαμβάνει τοὺς γονεῖς τους, οὔτε νὰ βράζει ἄρνι μέσα στὸ γάλα τῆς μάννας του⁶, καὶ ἂν θέλεις, οὔτε νὰ σπέρνει στὸ ἀμπέλι του διάφορους σπόρους⁷, οὔτε νὰ φορᾷ ροῦχο ὑφασμένο ἀπὸ διάφορα νήματα⁸, καὶ πολλὰ ὅμοια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἓνα εἶναι καὶ τὸ, «Δὲ θὰ βάλεις φίμωτρο σὲ βόδι ποὺ ἀλωνίζει»⁹. Χρησιμοποιώντας λοιπὸν ὁ νομομαθὴς¹⁰ ἐκεῖνος ἄνθρωπος τὸν νόμο ποὺ ἴσχυε καὶ ὑφαίνοντας ἀπὸ ἐκεῖ τὴν παραίνεσή του, ὅτι ὅποιος προτρέπει τοὺς ἄλλους στὴν ἀρετὴ, πρέπει αὐτὸς πρῶτος νὰ τὴν κατέχει, καὶ ἔπειτα νὰ καλεῖ τοὺς ἀκροατὲς του νὰ τὸν μιμηθοῦν, ἢ, ἂν θέλεις, ὅποιοι κοπιᾶζουν δὲν πρέπει νὰ στεροῦνται τὴν ἱκανοποίησιν ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων τους, συνθέτοντας αὐτὰ καὶ ἀπὸ τῆς Μωσαικῆς νομοθεσίας, πρόσθεσε· «Δὲ θὰ βάλεις φίμωτρο σὲ βόδι ποὺ ἀλωνίζει». Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴν πεῖ κάποιος, Τί σχέση ἔχουν τὰ βόδια μὲ τὴ φύσιν τῶν ἀνθρώπων, λέει· Δὲν ἐνδιαφέρεται ἐδῶ ὁ Θεὸς γιὰ τὰ βόδια. Ἀλλὰ γιὰ χάριν μας νομοθετήθηκε γι' αὐτὰ αὐτὸς ὁ νόμος. Γιατὶ δὲν δίνει τὴν προτεραιότητα σ' αὐτὰ, οὔτε ἡ Μωσαικὴ νομοθεσία σκέφτεται τὸν τρόπο ζωῆς τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ ὅσα νομοθετήθηκαν γιὰ ἄλλα ὄντα, αὐτὰ ἔχουν λεχθεῖ γιὰ μᾶς.

Ἐνδιαφέρεται βέβαια ὁ Θεὸς γιὰ τὰ βόδια, ὅπως καὶ γιὰ τὰ ἄλλα δημιουργήματα, ὄχι ὅμως στὸ βαθμὸ νὰ θέτει καὶ νόμους γι' αὐτὰ καὶ τύπους τρόπου ζωῆς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ζήσουν, ἀλλὰ καὶ ὅποια διάταξη θεσπίσθηκε γι' αὐτὰ, νομοθετήθηκε γιὰ τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν παιδαγωγία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸ γίνεται φανερὸ ὄχι λιγότερο καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει καμμιά νομοθεσία. Ποιὸς δηλαδὴ νόμος ὀρίστηκε γιὰ τὰ λιοντάρια; Ποιὸς γιὰ τοὺς ἐλέφα-

των νόμος εἰσηγήνεκται, ἢ μυρίων ἄλλων γενῶν, ὧν τὰ μὲν ὁράται χειροθήτη γινόμενα, τὰ δὲ παντελῶς τὴν πρὸς ἀνθρώπων ὁμιλίαν καὶ τὸ ὁμορρόφιον ἀποστρέφεται; Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ θεῖος ἄνθρωπος, εἴπερ τις ἄλλος, οἷα δὴ μάλιστα καὶ νομομαθῆς, εἰ-
 5 δῶς, τῆς Ἐκκλησίας ἢ σάλπιγξ, ὁ νοῦς ὁ μετάρσιος, καὶ τὴν πρόνοιαν ἀνηρητῆσθαι πάντων πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἀνακηρύττει Θεῶ, καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀλόγων νόμους, οἷς ἐχρήσατο τὸ γράμμα τὸ Μωσαϊκόν, οὐ διὰ τὸν ἐκείνων θίον θεσπισθῆναι προηγουμένως ἀποφαίνεται, οὐδὲ τοσοῦτον αὐτῶν μέλειν τῷ Θεῶ, ὥστε καὶ θεσμούς εἰς τὴν ἐκεί-
 10 νων πολιτίαν ἀναφερομένους ἀναγράφεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ παιδαγωγία καὶ νομοθεσία τοῦ δυσηνίου καὶ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους καὶ ῥηθῆναι καὶ ἀναγραφῆναι σοφωτάτη καὶ συνεπτυγμένη κρίσει παραδίδωσι.

Δῆλον οὖν ὡς οὐ μόνον οὐδὲν οὐδαμῶς ὁ κῆρυξ ἀντιφθέγγεται πρὸς τὰ διδασκάλου διδάγματα, ἀλλὰ καὶ θεδαίωσις αὐτῶν καθίστα-
 15 ται, μάλιστα ἐν τῷ διαφόρῳ τῶν ὑποθέσεων καὶ τὴν διαφορᾶν τῆς χρήσεως καταλλήλως ἀρμοττόμενος, καὶ φυλάττων ἐκάστη χρεία τὸ τῆς θεωρίας διακεκριμένον καὶ ἀσύγχυτον, καὶ νόμον τοῖς εὐσεδέσιν ἑαυτὸν προτιθείς, ὅπως χρῆ τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων τὸν νοῦν ἀνιχνεύειν, καὶ τῷ προχείρῳ τῶν ῥημάτων, τῆς διανοίας ἀντιφθεγγομέ-
 20 νης μάλιστα, μὴ κατὰ τὸ ῥᾶον παρασύρεσθαι.

Ἐνεστιν οὖν διδασκάλῳ, τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλῳ χρώμενον, οἷς ἔρως μὲν ἢ εὐσέβεια, ἔργον δὲ σοφίας ἢ διάκρισις, καὶ ἢ ἄνωθεν τῶν λόγων χάρις ἐναυγάζουσα, κατὰ μίμησιν τοῦ καθηγεμόνος μεθοδεύοντα φανερώτερον ἔτι δεικνύναι, ὡς οὐδὲν ἢ τοιαύτη
 25 τῶν ῥημάτων χρῆσις οὔτε τι τῶν ἱερῶν ἡμῶν δογμάτων ἐπιλυμαίνε-ται οὔτε τινὰ μῶμον ἐπιτρίβεται, ἀλλὰ καὶ τούναντίον ἅπαν τὸ σύμφωνόν τε καὶ ἀδιάβλητον συνεργάζεται. Οἷον ἀσπλαγχνίας τις καὶ ἀσυμπαθείας μεθέλκων τινά, ἢ πρὸς ἀπληστίαν ῥέουσαν ἀναχαιτί-ζων γνώμην, ἢ ταῖς ἰγνύσιν ἀμφοτέραις, τὸ λεγόμενον, ἐπιχωλαίνον-
 30 τα ἀνορθῶν τε καὶ ὑποστηρίζων καὶ πρὸς τὴν σωτήριον καὶ μονότροπον ἀπευθύνων τρίβον, τούτων ἕκαστον τῆς ἀλόγου ῥοπῆς εἴ τις ἄλλαις μὲν πολλαῖς παραινέσεσιν ἐπιχειροῖ ἀνακτᾶσθαι, συνείρει δὲ μάλα εὐστόχως τε καὶ ἐπικαίρως. Οὐ γὰρ ἔμαθες, ἄνθρωπε, παρὰ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων καὶ παραγγελμάτων, μὴ ἔψεῖν ἄρνα ἐν γάλα-
 35 κτι μητρὸς αὐτοῦ, μηδὲ σπεῖρειν τὸν ἀμπελῶνα, μηδὲ περιδόλαιον

ντες ἢ τοὺς ρινόκερους ἢ γιὰ τοὺς δράκοντες ἢ γιὰ ἀπειρα ἄλλα εἶδη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα βλέπομε νὰ ἐξημερώνονται καὶ ἄλλα ἀποστρέφονται τελείως τὴν οἰκειότητα καὶ τὴ συγκατοίκηση μὲ τοὺς ἀνθρώπους; Αὐτὸ λοιπὸν γνωρίζοντας καὶ ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ θεῖος ἄνθρωπος περισσότερο ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλον, ἀφοῦ μάλιστα ἦταν καὶ νομομαθῆς, ἢ σάλπιγγα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ οὐράνιος νοῦς, πού ἀνακηρύττει συχνὰ σὲ πολλές ἐπιστολές, ὅτι ἡ πρόνοια γιὰ ὅλα πρέπει ν' ἀποδίδεται στὸ Θεό, καὶ ἀποφαίνεται ὅτι οἱ νόμοι γιὰ τὰ ἄλογα ζῶα πού ἀναφέρονται στὸ νόμο τοῦ Μωυσῆ δὲν ἔχουν θεσπιστεῖ γιὰ τὴ ζωὴ ἐκείνων, οὔτε ἐνδιαφέρεται τόσο πολὺ ὁ Θεὸς γι' αὐτά, ὥστε νὰ γράφονται καὶ νόμοι γιὰ τὴ ζωὴ ἐκείνων, παραδίδει ὅτι γιὰ τὴν παιδαγωγία καὶ τὴ νομοθεσία τοῦ δύσκολου Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἔχουν δοθεῖ καὶ καταγραφεῖ μὲ μιὰ σκέψη σοφότατη καὶ ἀπόκρυφη.

Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι ὄχι μόνο δὲν ἀντιλέγει καθόλου ὁ κήρυκας στὰ διδάγματα τοῦ δασκάλου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιβεβαιώνει, προσαρμόζοντας μάλιστα κατάλληλα τὴ διαφορὰ τῆς χρήσης παράλληλα μὲ τὸ διαφορο τῶν πραγμάτων καὶ διατηρώντας γιὰ κάθε περίπτωση ἀσύγχυτες τὶς διακρίσεις τῆς θεωρίας καὶ προβάλλοντας γιὰ τοὺς εὐσεβεῖς ὡς νόμο τὸν ἑαυτοῦ, ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητοῦμε τὸ νόημα τῶν ἱερῶν Λογίων μας, καὶ προβάλλοντας τὸν ἀντίλογο τῆς διάνοιάς μας στὴν πρόχειρη ἐξήγηση τῶν λόγων, νὰ μὴν παρασυροῦμαστε πολὺ εὐκόλα σὲ σφάλματα.

Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν ὁ δάσκαλος, χρησιμοποιώντας τὸν κοινὸ Διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας σὲ ἐκείνους πού πόθος τους εἶναι ἡ εὐσέβεια καὶ ἔργο σοφίας ἢ διάκριση, καὶ ἡ χάρη τῶν λόγων φωτίζοντας ἀπὸ ψηλὰ, ἐνεργώντας κατὰ μίμηση τοῦ ὁδηγοῦ μας, νὰ δείχνει ἀκόμα πιὸ φανερά, ὅτι δὲν βλάπτει αὐτὴ ἡ χρῆση τῶν λέξεων κανένα ἀπὸ τὰ ἱερὰ δόγματα μας, οὔτε τοὺς προσάπτει κάποιο ψεγάδι, ἀλλ' ἀντίθετα πραγματοποιοῦν μαζί ὅλα τὴν ἀδιάβλητη συμφωνία τους. Γιὰ παράδειγμα, ἕνας ἀποσπώντας κάποιον ἀπὸ τὴν ἀσπλαχνία καὶ τὴν ἀσυμπάθεια, ἢ ἀναχαιτίζοντας τὴ γνώμη πού ρέπει πρὸς τὴν ἀπληστία, ἢ ἀνορθώνοντας καὶ ὑποστηρίζοντας ἐκεῖνον πού κουτσαίνει μὲ τὰ δύο πόδια¹¹, σύμφωνα μὲ τὴν παροιμία, καὶ κατευθύνοντάς τον στὸ σωτήριο μονόδρομο, καθένα ἀπὸ αὐτούς, ἂν ἐπιχείρησε κάποιος μὲ ἄλλες πολλές παραίνεσεις νὰ τὸν ξανακερδίσει, τοῦ ἀπευθύνει πολὺ εὐστοχα καὶ ἐπίκαιρα τὰ ἐξῆς· Δὲν ἔμαθες, ἄνθρωπε, ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ καὶ τὰ παραγγέλματα νὰ μὴ βράζεις ἄρνι μέσα στὸ γάλα τῆς μητέρας του¹², οὔτε νὰ σπέρνεις στὸ ἀμπέλι

σαντῶ ποιεῖσθαι κίβδηλον ἐξ ἑτερογενῶν νημάτων ἐρίου τε καὶ λίνου συννυφασμένον; Ἡ οὐ πᾶσιν ἐπίδηλον, ὡς τὰ θεσπίσματα ταῦτα οὔτε ἄρνῶν καὶ μητροῦ γάλακτος προηγουμένην ἔχει τὴν θέσιν, ἀλλ' οὐδέ γε περὶ ἀμπελώνος, οὐ μὴν οὐδέ περὶ τῶν διαφόροις νήμα-
5 σι συντεθειμένων ὑφασμάτων; Ποῦ γὰρ περὶ νημάτων ἢ περὶ ἀμπελώνων ἢ ἄρνῶν καὶ γάλακτος τῷ Θεῷ μέλει, ὥστε καὶ νόμοις ὑποβάλλειν αὐτά, καὶ μηδὲν αὐτῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δι' ἣν ἅπαντα προήχθη, διαφέρειν;

Ἄλλὰ δῆλον, ὅτι δι' ἡμᾶς καὶ προὔνοήθη τὴν ἀρχὴν τὰ τοιαῦτα
10 καὶ γράμμασι διετυπώθη. Τὸ μὲν τῶν ἄρνῶν, εἰ βούλει δὲ καὶ τῶν στρουθίων, ὡς ἄν, ἐπὶ τῶν ἀλόγων τὸ συμπαθὲς καὶ εὐσπλαγχνον παιδαγωγηθέντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν καὶ τὴν αὐτὴν λαχόντων φύσιν τὸ φιλάνθρωπόν τε καὶ τὸ ἔλεον ὧμεν ἐπιδεδειγμένοι, τὸ δέ, ἵνα μὴ πρὸς ἀπληστίαν κεχηνότες τὰ τε ἄλλα δυστυχῶς
15 φερώμεθα· πολλῶν γὰρ ἢ ἀπληστία κακῶν αἴτιον, καὶ συναπορρεῖν, ὡς ἐπίπαν, εἴωθεν αὐτῇ καὶ ὁ δικαίως ἂν ἡμῖν ἐξ αὐταρκείας περιεγένετο. Τὰ δὲ νήματα, ἵνα μὴ τὰς γνώμας ὧμεν ποικίλοι τε καὶ πολύτροποι, ἐκ διαφορῶν ἢ δογμάτων ἢ ἐθῶν ἢ βουλευμάτων ἢ ῥημάτων ἢ πράξεων συντεθειμένοι, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀθλίως τε καὶ καταγε-
20 λάστως στασιάζοντες.

Ὡστε οὐ μόνον οὐδὲν ἢ τοῦ θεσπεσίου Παύλου μέθοδος οὐδ' ἢ ἐξ αὐτοῦ προχεομένη τῶν δογμάτων αἴγλη τοὺς εὐσεβεῖς λογισμοὺς εἰς δισταγμὸν τινα καὶ σύγχυσιν παρίστησιν, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία δύναται πρόκεισθαι θαυμαστὴ τοῖς ἐκεῖθεν τὰς τῆς σοφίας ἀκτῖνας
25 ἐναντάζεσθαι δυναμένοις, ὅπως χρὴ δαιτῶν μετὰ τοῦ Πνεύματος τὰ τοῦ Πνεύματος λόγια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΑ΄

Πῶς νοητέον τό, «δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ»;

30 Τὸ μὲν οὖν πρόχειρον τῆς φωνῆς ἄνευ τινὸς βαθυτέρας ἐπινοίας ἐκδιδάσκει ἄν, ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἐκ τῆς εὐδιαχύτου καὶ ἀπαγοῦς καὶ γεηρᾶς ὕλης συνέπηξεν ὁ Θεὸς τῷ ζῶν τὸ σῶμα καὶ εἰς ἀνθρώ-

13. Λευϊτ. 19, 19.

14. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 13.

σου διάφορους σπόρους, οὔτε νὰ κάνεις φόρεμα γιὰ τὸν ἑαυτό σου κίβδηλο, ὑφασμένο ἀπὸ νήματα μαλλιῶν καὶ λιναριῶν¹³; Ἡ δὲν εἶναι φανερὸ σὲ ὅλους, ὅτι αὐτὰ τὰ νομοθετήματα δὲ δίνουν τὴν προτεραιότητα οὔτε στὰ ἄρνια οὔτε στὸ γάλα τῆς μητέρας οὔτε γίνονται γιὰ ἀμπελώνες, ἀλλ' οὔτε βέβαια καὶ γιὰ ὑφάσματα ὑφασμένα μὲ διάφορα νήματα; Ἀπὸ ποῦ κι ὡς ποῦ ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ νήματα ἢ γιὰ ἀμπέλια ἢ ἄρνια καὶ γάλα, ὥστε νὰ τὰ δένει καὶ μὲ νόμους, καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση, γιὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκαν ὅλα, νὰ μὴ διαφέρει σὲ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ;

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ, ὅτι γιὰ μᾶς ἀρχικὰ προνοήθηκαν καὶ γράφθηκαν αὐτὰ τὰ νομοθετήματα. Ἐχοντας διδαχθεῖ δηλαδὴ νὰ δείχνουμε τὴ συμπάθεια καὶ τὴν εὐσπλαχνία μας γιὰ τὰ ἄρνια, ἂν θέλεις καὶ γιὰ τὰ σπουργίτια, τὰ ἄλογα αὐτὰ ζῶα, νὰ δείχνουμε πολὺ περισσότερο στοὺς συνανθρώπους μας, ποὺ μᾶς ἔχει λάχει ἢ ἴδια φύση, τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν εὐσπλαχνία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴ κυριευόμαστε ἀπὸ τὴν ἀπληστία καὶ νὰ μὴ φερόμαστε πρὸς τὰ ἄλλα κακὰ. Γιατὶ ἡ ἀπληστία εἶναι αἰτία πολλῶν κακῶν καὶ μαζὶ μ' αὐτήν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κυλᾷ καὶ χάνεται καὶ ὅ,τι κατορθώθηκε δίκαια μὲ τὴν αὐτάρκειά μας. Ὁ νόμος πάλι γιὰ τὰ νήματα θεοπίσθηκε γιὰ νὰ μὴν ἔχομε διαφορές καὶ πολλῶν λογιῶν γνῶμες, συγκροτημένοι ἀπὸ διάφορα ἢ δόγματα ἢ συνήθειες ἢ συλλογισμοὺς ἢ λόγια ἢ πράξεις, καὶ ν' ἀντιφάσκομε ἔτσι πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς μας μὲ τρόπο ἄθλιο καὶ καταγέλαστο.

Ὡστε ἡ διδασκαλία τοῦ θεσπέσιου Παύλου καὶ τὸ φῶς τῶν δογμάτων ποὺ χύνεται ἀπὸ αὐτὸν ὄχι μονάχα δὲν ὀδηγοῦν σὲ δισταγμὸ καὶ σύγχυση τοὺς εὐσεβεῖς λογισμοὺς, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ διδασκαλία θαυμαστὴ γιὰ ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ φωτίζονται ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὶς ἀκτίνες τῆς σοφίας, γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ ἑναρμονίζονται μὲ τὸ Πνεῦμα τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος¹⁴.

ΕΡΩΤΗΣΗ 31η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὸ χωρίο, «Μπορεῖ ὁ Θεὸς ἀπὸ αὐτὲς τὶς πέτρες νὰ κάνει παιδιά γιὰ τὸν Ἀβραάμ»¹;

Τὸ πρῶτο βέβαια νόημα τοῦ χωρίου χωρὶς βαθύτερη ἐξέταση μᾶς διδάσκει, ὅτι μὲ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Θεὸς συγκρότησε ἀπὸ τὴν χαλαρὴ καὶ παχύρρευστη γαιώδη ὕλη τὸ σῶμα γιὰ τὸ ζῶο καὶ διαμόρφωσε τὴ σκόνη

1. Ματθ. 3,9. Λουκᾶ 3,8.

που φύσιν καὶ εἶδος διεμορφώσατο τὴν κόνιν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ῥᾶόν τε καὶ οὐδὲν ἐργῶδες ἐκ τῆς στερεωτέρας φύσεως τῶν λίθων ἀνθρώπων ὑπόστασιν συντεθῆναι, Θεοῦ τεχνίτου τὴν πλάσιν ἀναδεχομένου, καὶ τέκνα τοὺς γεγονότας ἐκ τοιοῦτου φυράματος
5 χρηματίσαι τοῦ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ ἤττον εἰς θαῦμα, ἵνα μὴ λέγω καὶ μεῖζον, κόνιν εἰς ἀνθρώπου συμπηξαί τε καὶ συναρμολογήσαι σάρκα, καὶ λίθου φύσιν στερᾶν εἰς σώματος ζῶου μεταπλάσαι χρεῖαν.

Ἄλλως τε δὲ οὐ μόνον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ χοῦς καὶ παράδοξον ἔσχε τὴν γένεσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Λὼτ γυνή, εἰς στήλην ἀλὸς ἀπο-
10 λιθωθεῖσα, τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀδιήγητόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἀνακηρύττει ἐν τῷ ἀδιαλύτῳ τοῦ θαύματος τὴν τῆς φύσεως ἀπόθεσιν ἄνευ ἐπιφανοῦς φθορᾶς, ἑτέρας μορφῆς ἐπιδεικνυμένη καὶ ὑποστάσεως γένεσιν καὶ ὁ μὲν γέγονεν, οὐκ ἦν, ὁ δὲ μὴ οἶόν τε ἦν ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς γενέσθαι, χωρὶς ὑπέστη τῆς τοῦ πρότερον διαλύσεως
15 Ὁ τοίνυν Θεὸς ὁ ταῦτα παραδοξοποιῶν, καὶ τότε δίκην εἰσπραττόμενος γύναιον ἐν παραβάσεως ἐντολῆς, «ὁ θέλων τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν», τί οὐκ ἂν δράσειε διὰ φιλανθρωπίαν, εἰ λίθων ὄψεται φύσιν ἐπιτηδειοτέραν παρέχουσαν χρεῖαν εἰς τὸ γενέσθαι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ; Οὐ γὰρ οὕτω ῥᾶον τοῖς
20 Ἰουδαίοις τοῦ Ἀβραάμ χρηματίζειν τέκνα, ὧν οὐκ ὀλίγον μέρος τοῦ γένους ἐξώσθησαν, ὡς τῷ Θεῷ διὰ τῶν λίθων αὐτῷ πολλοὺς υἱοὺς ἀπεργάσασθαι.

Εἰ δέ τις ἐθέλοι καὶ προφητικὸν ἀνακηρύττειν ἔργον τὸ ῥῆμα, οἱ τότε ῥηθέντες λίθοι τῷ Προδρόμῳ, ἐξ ὧν τῷ Ἀβραάμ ἐχρησιμώδησε
25 ἀνίστασθαι τέκνα, οὗτοι δὴ κατὰ τὸ ἐκούσιον τοῦ Σωτῆρος πάθος καὶ τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν καὶ ἀνάστασιν, τῷ Δεσποτικῷ ῥαγέντες πάθει καὶ διασχισθέντες καὶ οἶον ἐγκύμονες γεγονότες τῷ θαύματι, πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων εἰς εὐσέβειαν ὠδίνησάν τε καὶ ἀπέτεκον, οἷα δὲ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ καὶ οὐρανίῳ κηρύγματι τῷ κατ' αὐτοὺς
30 παθήματι τῆς ἐπὶ τῷ Σωτῆρι τόλμης καὶ πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀνακαλοῦντες καὶ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας χειραγωγοῦντες καὶ πρὸς τὸ τῆς παλιγγενεσίας δῶρον ὄραν ἀφορμὰς χαριζόμενοι, οὓς καὶ ἡ κοινωνία τῆς πίστεως υἱοὺς Ἀβραάμ καὶ νομίζειν οἶδε καὶ ὀνομάζειν μᾶλλον, ἢ τοὺς ἐξ αἵματος

2. Γεν. 2, 7.

3. Γεν. 19, 26.

4. Α' Τιμ. 2, 4.

5. Ματθ. 27, 51-53.

σὲ ἀνθρώπου φύση καὶ μορφή², μὲ τὸν ἴδιο τρόπο εἶναι εὐκολότερο καὶ χωρὶς καθόλου κόπο νὰ πλαστεῖ ἢ φύση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ στερεότερο ὑλικὸ τῶν λίθων, ἐφόσον ὁ τεχνίτης Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀναλαμβάνει τὴν πλάση αὐτή, καὶ νὰ γίνουν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ὅσοι ἔγιναν ἀπὸ μιὰ τέτοια μάζα. Γιατὶ δὲν εἶναι μικρότερο θαῦμα, γιὰ νὰ μὴν πῶ καὶ μεγαλύτερο, τὸ νὰ μεταβάλλει τὴ σκόνη καὶ νὰ τὴ συναρμολογήσει σὲ σάρκα, καὶ τὴν στερεὰ ὕλη τῆς πέτρας νὰ τὴ μεταπλάσει σὲ φύση ἀνθρώπου.

Ἐξάλλου δὲν εἶναι μόνο ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ποὺ ἔλαβε τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ μὲ τρόπο παράδοξο³, ἀλλὰ καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Λώτ, ποὺ ἀπολιθώθηκε καὶ ἔγινε στήλη ἄλατος, διακηρύσσει ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπερίγραπτη καὶ ἀκατανόητη, παρουσιάζοντας, ἐξαιτίας τοῦ μυστηριώδους θαύματος, χωρὶς φανερὴ φθορὰ, τὴν ἀπόθεση τῆς φύσης μιᾶς ἄλλης μορφῆς καὶ ὑπόστασης γένεση. Καὶ αὐτὸ βέβαια ποὺ ἔγινε δὲν ὑπῆρχε, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνοι μὲ ἀνθρώπινους λογισμούς, ἔλαβε ὑπόσταση χωρὶς τὴ διάλυση τοῦ προηγουμένου. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ποὺ δημιουργεῖ αὐτὰ τὰ παράδοξα καὶ ποὺ τότε ἔπαιρνε ἐκδίκηση ἀπὸ ἓνα γύναιο γιὰ τὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς, ὁ Θεὸς «ποὺ θέλει νὰ σωθεῖ ὁ ἀνθρώπος καὶ νὰ γνωρίσει τὴν ἀλήθεια»⁴, τί δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κάνει ἀπὸ φιλανθρωπία, ἂν δεῖ ὅτι ἡ φύση τῶν λιθαρῶν εἶναι καταλληλότερη γιὰ νὰ γίνουν παιδιὰ γιὰ τὸν Ἀβραάμ; Γιατὶ δὲν εἶναι τόσο εὐκολο στοὺς Ἰουδαίους νὰ εἶναι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸ γένος, ὅσο εἶναι εὐκολο στὸ Θεὸ νὰ κάνει πολλοὺς υἱοὺς ἀπὸ τὶς πέτρες.

Ἄν πάλι θέλει κάποιος ν' ἀνακηρύξει τὸ λόγο καὶ ἔργο τῶν προφητῶν, οἱ λίθοι ποὺ μνημόνευσε τότε ὁ Πρόδρομος, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προφήτευσε ὅτι θὰ γεννηθοῦν παιδιὰ τοῦ Ἀβραάμ, αὐτοὶ κατὰ τὸ ἐκούσιο πάθος τοῦ Σωτήρα μας καὶ τὴν παγκόσμια σωτηρία καὶ ἀνάσταση, ραγίζοντας ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ σπάζοντας⁵, καὶ σὰ νὰ εἶχαν μείνει ἔγκυοι ἀπὸ τὸ θαῦμα, πολλοὺς ἀνθρώπους κοιλοπόνησαν καὶ γέννησαν στὴν εὐσέβεια, ἀνακαλώντας κατὰ κάποιο τρόπο, σὰν μὲ λαμπρὴ φωνὴ καὶ οὐράνιο κήρυγμα, μὲ αὐτὸ ποὺ εἶχαν πάθει, τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν τόλμη τους ἐναντίον τοῦ Σωτήρα καὶ τὴν πλάνη τους καὶ καθοδηγώντας τους πρὸς τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας, χάριζαν ἀφορμὲς ν' ἀτενίζουν τὸ δῶρο τῆς παλιγγενεσίας. Αὐτοὺς καὶ ἡ συμμετοχὴ τους στὴν πίστη γνωρίζει νὰ τοὺς θεωρεῖ καὶ νὰ τοὺς ὀνομάζει υἱοὺς τοῦ Ἀβραάμ περισσότερο, ἀπὸ ὅσο τοὺς υἱοὺς ἔξ αἵματος.

Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος ἐπιβαίνειν τινὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ἔρως ἔχει σου τὸ φιλόθεον, καὶ λίθοι μὲν ἂν νοοῖντο οἱ τῶν ἔθνῶν πεπωρωμένοι καὶ σκληροκάριοι, ἐξ ἐκείνων δὲ ὁ τοῦ Ἀβραὰμ κληρὸς ἀναπεπλήρωται, μεταβληθέντων ἐκ τῆς παρώσεως ἐπὶ τὸ
5 συνοραῖν τὸ σωτήριον καὶ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης εἰς τὴν μυσταγωγίαν τοῦ Πνεύματος), οὐδ' οὕτως, οἶμαι, πόρρω ἂν ὀφθείης τῆς νύσσης ἐλαύνων, ἣν ἡ κατάληψις τῆς κατὰ τὴν θεωρίαν ἀληθείας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπήξατό τε καὶ ὑπεστήσατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΒ'.

10 **Τί δηλοῖ, «οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ»,
καὶ τὰ ἐξῆς;**

Ἐπειδὴ τὸν Σωτῆρα κηρύσσω ὁ Πρόδρομος, ἄλλα τε θεολογῶν περὶ αὐτοῦ διεξήει, καὶ ὡς «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ τοὺς προσιόντας αὐτῷ βαπτίσει» (τὸ δὲ «βαπτίσει» τῆς δωρεᾶς τὸν πλοῦτον καὶ
15 τὸ δαψιλὲς τῆς εὐεργεσίας ἐμφαίνει τε καὶ παρίστησι καὶ γάρ, ἀπολύτρωσιν καὶ νίθεσίαν παρεχόμενον, πανταχόθεν ἡμᾶς περιαντλεῖ τοῖς τῆς χάριτος ἀειρρῦτοις νόμασι), ταῦτα εἰπὼν τὰ σωτήρια καὶ πολλῆς τῆς περὶ ἡμᾶς φιλοτιμίας γέμοντα, ἵνα μὴ δόξη τιςίν, ὡς δωρήσασθαι μὲν τηλικαῦτα δῶρα καὶ ἐν εὐεργεσίᾳ τοσαύτῃ καταστήσαι παρῆν τῷ
20 Σωτῆρι ἡμῶν βούλησις καὶ ἰσχὺς, τιμωρήσασθαι δὲ καὶ κολάσαι τοὺς ὑπευθύνους καὶ ἀπειθεῖς οὐδεὶς αὐτῷ λόγος περιῆν, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε διορθούμενος τὴν ἀπάτην αὐτῶν «οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ». Οἶον οὐ μόνον ἐστὶν εὐεργετικὸς καὶ χορηγὸς ἀφθονος τοῖς ἐπιτηδείοις τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ κολαστικὸς τῶν ἐκθέσμων ἔργων καὶ τῶν παραβάσεων τιμωρητικὸς.

«Τὸ γὰρ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», ἀντὶ τοῦ, Πρόχειρος αὐτῷ ἢ ἀνταποδοτικῆ τῶν φαύλων πράξεων τιμωρία, ὥσπερ δὴ καὶ τῶν καλῶν ἀντιμισθία· διὸ ἢ διακρίνουσα καὶ χωρίζουσα δύναμις καὶ ἐξουσία τοὺς ἐνόχους τιμωρίας τῶν ἀξίων τῆς εὐεργεσίας πρόχειρος αὐ-
30 τῷ καὶ ἀνά χειρᾶ. Ἐξ οὗ τὸν μὲν σῆτον, ὃν νῦν ὁ τῶν δικαίων ὀνομαζόμενος χορὸς εἰς τὰς ἄνω μονὰς ἀποθησαυρίζει, ἐν αἷς ἀποθήκαις «οὔτε σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσιν», οἷς δὲ τὸ ἀμεταμέλητον κακοῦ προσθήκη τοῖς ἡμαρτη-

Ἄν ὅμως ἡ ἀγάπη σου πρὸς τὸ Θεὸ ἐπιθυμεῖ καὶ μὲ τὴ λέξη ἐρμηνεῖα νὰ φτάσει σὲ κάποια ὑψηλότερη θεωρία, ὡς λίθοι θὰ μπορούσαν νὰ ἐννοηθοῦν οἱ μὲ πωρωμένη καὶ σκληρὴ συνείδηση ἔθνη (ἀπὸ τοὺς ὁποίους συμπληρώθηκε ὁ κληρὸς τοῦ Ἀβραάμ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν πώρωσή τους πέρασαν στὴ γνώση τῆς σωτηρίας καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλάνη στὴ μυσταγωγία τοῦ Πνεύματος), οὔτε ἔτσι, νομίζω, θὰ φανεῖς νὰ τρέχεις ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ στίβου πού ἔθεσε καὶ στερέωσε ἡ κατανόηση τῆς θεωρητικῆς ἀλήθειας μέσα στὸ στάδιο τῆς Ἐκκλησίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 32η

Τί σημαίνει ἡ φράση, «τὸ φτυάρι του βρῖσκεται στὰ χέρια του»¹
καὶ τὰ ἑξῆς;

Ἐπειδὴ ὁ Πρόδρομος κηρύττοντας τὸν Σωτήρα, δίδασκε καὶ ἄλλα θεολογώντας γι' αὐτόν, καὶ ὅτι «ἐκείνους πού θὰ πᾶνε μαζί του, θὰ τοὺς βαπτίσει μὲ Πνεῦμα ἅγιο καὶ φωτιά»² (τὸ «θὰ τοὺς βαπτίσει» φανερώνει καὶ παριστάνει τὸν πλοῦτο τῆς δωρεᾶς καὶ τὴν ἀφθονία τῆς εὐεργεσίας· γιατί, παρέχοντάς μας ἀπολύτρωση καὶ υἱοθεσία, μᾶς περιοραντίζει ὁλόκληρους μὲ τὰ αἰετοειδῆ νάματα τῆς χάριτος). Ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ τὰ σωτήρια λόγια, τὰ γεμάτα ἀπὸ πολλὴ γενναιοδωρία πρὸς ἡμᾶς, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν μερικοί, ὅτι ὁ Σωτήρας μας εἶχε βέβαια τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη νὰ μᾶς δωρίσει τόσα δῶρα καὶ νὰ μᾶς κάνει μιὰ τόσο μεγάλῃ εὐεργεσία, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ τιμωρήσει καὶ νὰ βασανίσει τοὺς ἔνοχους καὶ ἀνυπάκουους, γι' αὐτὸ πρόσθεσε θέλοντας νὰ διηρθώσει τὴν πλάνη τους: «τὸ φτυάρι του βρῖσκεται στὰ χέρια του καὶ θὰ καθαρίσει τὸ ἄλῳνι του». Δὲν εἶναι δηλαδὴ μόνο εὐεργετικὸς καὶ πλούσιος δωρεοδότης τῶν ἀγαθῶν στοὺς ἄξιους, ἀλλὰ καὶ κολάζει τὶς ἄνομες πράξεις καὶ τιμωρεῖ τὶς παραβάσεις.

«Τὸ φτυάρι εἶναι στὸ χέρι του» ἀντὶ νὰ πεῖ, εἶναι πρόχειρη γι' αὐτόν ἡ ἀνταποδοτικὴ τιμωρία τῶν φαύλων πράξεων, ὅπως βέβαια καὶ ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν καλῶν. Γι' αὐτὸ ἡ δύναμη καὶ ἐξουσία, ποὺ διακρίνει καὶ ξεχωρίζει τοὺς ἔνοχους τιμωρίας, ἀπὸ τοὺς ἄξιους γιὰ εὐεργεσία, εἶναι ἔτοιμη καὶ βρῖσκεται στὸ χέρι του. Γι' αὐτὸ τὸ σιτάρι, πού ὁ λεγόμενος χορὸς τῶν δικαίων ἀποθησαυρίζει σὲ οὐράνιες κατοικίες, δὲν τὸ καταστρέφει σὲ ἀποθήκες αὐτὲς οὔτε «τὸ σαράκι οὔτε ὁ σκόρος οὔτε οἱ κλέφτες τρυποῦν τοὺς τοίχους καὶ τὸ κλέβουν»³. Ἐνῶ ἐκείνων πού τὶς ἁμαρτίες τους ἀκο-

Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος ἐπιβαίνειν τινὸς ὑψηλοτέρας θεω-
 ρίας ἔρως ἔχει σου τὸ φιλόθεον, καὶ λίθοι μὲν ἂν νοοῖντο οἱ τῶν ἔ-
 θνῶν πεπωρωμένοι καὶ σκληροκάρδιοι, ἐξ ἐκείνων δὲ ὁ τοῦ Ἀβρα-
 ἄμ κληρὸς ἀναπεπλήρωται, μεταβληθέντων ἐκ τῆς πωρώσεως ἐπὶ τὸ
 5 συνορᾶν τὸ σωτήριον καὶ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης εἰς τὴν μυσταγω-
 γίαν τοῦ Πνεύματος), οὐδ' οὕτως, οἶμαι, πόρρω ἂν ὀφθείης τῆς νύσ-
 σης ἐλαύνων, ἣν ἡ κατάληψις τῆς κατὰ τὴν θεωρίαν ἀληθείας ἐν τῷ
 σταδίῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπήξατό τε καὶ ὑπεστήσατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΒ΄.

10 **Τί δηλοῖ, «οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ»,
 καὶ τὰ ἐξῆς;**

Ἐπειδὴ τὸν Σωτῆρα κηρύσσων ὁ Πρόδρομος, ἄλλα τε θεολογῶν
 περὶ αὐτοῦ διεξήκει, καὶ ὡς «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ τοὺς προσι-
 όντας αὐτῷ βαπτίσει» (τὸ δὲ «βαπτίσει» τῆς δωρεᾶς τὸν πλοῦτον καὶ
 15 τὸ δαψιλὲς τῆς εὐεργεσίας ἐμφαίνει τε καὶ παρίστησι καὶ γὰρ, ἀπολύ-
 τρωσιν καὶ νίθεσίαν παρεχόμενον, πανταχόθεν ἡμᾶς περιαντλεῖ τοῖς
 τῆς χάριτος ἀειρῦτοῖς νόμασι), ταῦτα εἰπὼν τὰ σωτήρια καὶ πολλῆς
 τῆς περὶ ἡμᾶς φιλοτιμίας γέμοντα, ἵνα μὴ δόξη τις, ὡς δωρήσασθαι
 μὲν τηλικαῦτα δῶρα καὶ ἐν εὐεργεσίᾳ τοσαύτῃ καταστήσασθαι παρῆν τῷ
 20 Σωτῆρι ἡμῶν βούλησις καὶ ἰσχύς, τιμωρήσασθαι δὲ καὶ κολάσαι τοὺς
 ὑπευθύνους καὶ ἀπειθεῖς οὐδεὶς αὐτῷ λόγος περιῆν, διὰ τοῦτο ἐπήγα-
 γε διορθούμενος τὴν ἀπάτην αὐτῶν «οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ
 καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ». Οἷον οὐ μόνον ἐστὶν εὐεργετικὸς
 καὶ χρηγὸς ἄφθονος τοῖς ἐπιτηδεύουσιν τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ κολα-
 25 στικὸς τῶν ἐκθέσμων ἔργων καὶ τῶν παραβάσεων τιμωρητικὸς.

«Τὸ γὰρ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», ἀντὶ τοῦ, Πρόχειρος αὐτῷ ἡ
 ἀνταποδοτικὴ τῶν φαύλων πράξεων τιμωρία, ὥσπερ δὴ καὶ τῶν κα-
 λῶν ἀντιμισθία· διὸ ἡ διακρίνουσα καὶ χωρίζουσα δύναμις καὶ ἐξου-
 σία τοὺς ἐνόχους τιμωρίας τῶν ἀξίων τῆς εὐεργεσίας πρόχειρος αὐ-
 30 τῷ καὶ ἀνά χειρα. Ἐξ οὗ τὸν μὲν σῖτον, ὃν νῦν ὁ τῶν δικαίων ὀνομα-
 ζόμενος χορὸς εἰς τὰς ἄνω μονὰς ἀποθησαυρίζει, ἐν αἷς ἀποθήκαις
 «οὔτε σῆς οὔτε βρωσῖς ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διορῦσσουσι καὶ
 κλέπτουσιν», οἷς δὲ τὸ ἀμεταμέλητον κακοῦ προσθήκη τοῖς ἡμαρτη-

Ἄν ὅμως ἡ ἀγάπη σου πρὸς τὸ Θεὸ ἐπιθυμεῖ καὶ μὲ τὴ λεξιλογικὴ ἐρμηνεία νὰ φτάσει σὲ κάποια ὑψηλότερη θεωρία, ὡς λίθοι θὰ μπορούσαν νὰ ἐννοηθοῦν οἱ μὲ πωρωμένη καὶ σκληρὴ συνείδηση ἔθνηκοι (ἀπὸ τοὺς ὁποίους συμπληρώθηκε ὁ κλῆρος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν πώρωσή τους πέρασαν στὴ γνώση τῆς σωτηρίας καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλάνη στὴ μυσταγωγία τοῦ Πνεύματος), οὔτε ἔτσι, νομίζω, θὰ φανεῖς νὰ τρέχεις ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ στίβου πού ἔθεσε καὶ στερέωσε ἡ κατανόηση τῆς θεωρητικῆς ἀλήθειας μέσα στὸ στάδιο τῆς Ἐκκλησίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 32η

**Τί σημαίνει ἡ φράση, «τὸ φτυάρι του βρίσκεται στὰ χέρια του»¹
καὶ τὰ ἐξῆς;**

Ἐπειδὴ ὁ Πρόδρομος κηρύττοντας τὸν Σωτῆρα, δίδασκε καὶ ἄλλα θεολογώντας γι' αὐτόν, καὶ ὅτι «ἐκείνους πού θὰ πᾶνε μαζί του, θὰ τοὺς βαπτίσει μὲ Πνεῦμα ἅγιο καὶ φωτιὰ»² (τὸ «θὰ τοὺς βαπτίσει» φανερώνει καὶ παριστάνει τὸν πλοῦτο τῆς δωρεᾶς καὶ τὴν ἀφθονία τῆς εὐεργεσίας· γιατί, παρέχοντάς μας ἀπολύτρωση καὶ υἱοθεσία, μᾶς περιρραντίζει ὁλόκληρους μὲ τὰ ἀείρωμα νάματα τῆς χάριτος). Ἰσχυρῶς εἶπε αὐτὰ τὰ σωτήρια λόγια, τὰ γεμάτα ἀπὸ πολλὴ γενναιοδωρία πρὸς ἡμᾶς, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν μερικοί, ὅτι ὁ Σωτῆρας μας εἶχε βέβαια τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη νὰ μᾶς δωρίσει τόσα δῶρα καὶ νὰ μᾶς κάνει μὴν τόσο μεγάλη εὐεργεσία, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ τιμωρήσει καὶ νὰ βασανίσει τοὺς ἔνοχους καὶ ἀνυπάκουους, γι' αὐτὸ πρόσθεσε θέλοντας νὰ διηρθώσει τὴν πλάνη τους· «τὸ φτυάρι του βρίσκεται στὰ χέρια του καὶ θὰ καθαρίσει τὸ ἀλώνι του». Δὲν εἶναι δηλαδὴ μόνον εὐεργετικὸς καὶ πλούσιος δωρεοδότης τῶν ἀγαθῶν στοὺς ἄξιους, ἀλλὰ καὶ κολάζει τὶς ἄνομες πράξεις καὶ τιμωρεῖ τὶς παραβάσεις.

«Τὸ φτυάρι εἶναι στὸ χέρι του» ἀντὶ νὰ πεί, εἶναι πρόχειρη γι' αὐτόν ἡ ἀνταποδοτικὴ τιμωρία τῶν φαύλων πράξεων, ὅπως βέβαια καὶ ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν καλῶν. Γι' αὐτὸ ἡ δύναμη καὶ ἐξουσία, πού διακρίνει καὶ ξεχωρίζει τοὺς ἔνοχους τιμωρίας, ἀπὸ τοὺς ἄξιους γιὰ εὐεργεσία, εἶναι ἔτοιμη καὶ βρίσκεται στὸ χέρι του. Γι' αὐτὸ τὸ σιτάρι, πού ὁ λεγόμενος χορὸς τῶν δικαίων ἀποθησαυρίζει στὶς οὐράνιες κατοικίες, δὲν τὸ καταστρέφει στὶς ἀποθήκες αὐτῆς οὔτε «τὸ σαράκι οὔτε ὁ σκόρος οὔτε οἱ κλέφτες τρυποῦν τοὺς τοίχους καὶ τὸ κλέβουν»³. Ἐνῶ ἐκείνων πού τὶς ἁμαρτίες τους ἀκο-

μένοις συνεφέλκεται, πυρὶ ἀσδέστω τὴν τιμωρίαν οὐκ ἔχοντι λήγουσαν, τούτους παραπέμψειεν.

Εἰκότως δὲ «τὸ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ πτύον» τὸ πρόχειρον αἰνιγματίζει καὶ ἔτομον· οὐ γὰρ μελέτη καὶ χρόνω καὶ λογισμῶν ἐρευνῆ διαχωρίζει τῶν βελτιόνων τοὺς χείρονας, ἀλλ' ἐκ τοῦ εὐθέως καὶ παραχρῆμα διαστέλλει τῆς σωζομένης μοίρας τὸ τιμωρούμενον. Ἦβουλήθη γάρ, ἠκολούθησεν ἡ διάκρισις· προῆλθεν ἡ κρίσις, καὶ ἡ τιμωρὸς συμπροῆλθε δίκη· ἀθροῖα γὰρ ἐνώπιον Θεοῦ πάντα. Ἐπεὶ καὶ ἡ τιμωρὸς ἐνέργεια καὶ δίκη πάρεδρός ἐστι καὶ ὑπηρέτις τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων, ὥσπερ ἡ ἄφθονος καὶ φιλόανθρωπος καὶ κρείττων ἀμοιβῆς ἀνταπόδοσις, δι' ἧς ἡμῖν τὰ ἀμείνω προτανεύεται. Σίτον μέντοι ὀνομάζει τὰ ἱερά λόγια, οἵτινες τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν φυλαξάμενοι καὶ τῆς θεόθεν τῇ φύσει καταβληθείσης ἀρχηγόνου τε καὶ σωτηρίου σπορᾶς τὸ ἀνόθευτον καὶ καθαρὸν μέχρις αὐτῆς τῆς καρποφορίας διεσώσαντο, ἄχρον δὲ καὶ πυρὸς δαπάνην, οἷς ἡ ἐπιμῆξία τῶν ζιζανίων παραφνεῖσα τὴν τοῦ Πνεύματος γεωργίαν ἐναπέπνιξε καὶ ἀτελεσφόρητον ἀπειργάσατο καὶ πρὸς τὴν τῶν σκυβάλων ἀχρηστίαν τὴν τῶν καρπῶν ἐλπιζομένην ἀπέρριψεν ὠραιότητα.

Τὸ δέ γε «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίσει καὶ πυρὶ», οὐχ ὡς δύο τινῶν τὴν φύσιν παρηλλαγμένων, μίαν τὴν τοῦ βαπτίσματος χρεῖαν καὶ τελειότητα ἀποτελούντων (τίνος γὰρ ἂν καὶ δεῖσῃ ἔνθα τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ; Τί δ' ἂν εἴη συμπααραλαμβανόμενον, ὃ τὴν χώραν ἀναπληρώσει τοῦ λείποντος;), ἀλλὰ γε τὸ «ἐν πυρὶ» νυνὶ συμπαρείληπται τὴν καθαρτικὴν ἀπαγγέλλον τοῦ Πνεύματος δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν. Ἐπεὶ γὰρ διάφορα τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ χαρίσματα, ἐν δὲ αὐτοῦ τῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ καθαρτικὸν καὶ τῆς χείρονος ὕλης ἀφανιστικόν, καί, οἷς ἂν ἐπιφοιτήσκειν, ὄλην διόλου τὴν φύσιν ἀναχωνεύειν, μηδὲν τῶν καταρροπούντων αὐτὴν ἐμφωλεύειν ἔτι καὶ λανθάνειν δυνατόν, διὰ τοῦτο εἰπῶν, «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ», προσέθηκε «καὶ πυρὶ», ἵνα εἴπῃς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τῶ καθαρτικῶ τε καὶ δαπανητικῶ τῶν ἐν ἡμῖν τῆς κακίας παθῶν, ὧν διὰ τῆς ἐμπύρου καὶ δραστηκῆς ἅμα καὶ ἀναχωνευτικῆς ἐνεργείας ἀποκαθαιρούμενοι τῆς ἀγιότητος ἀξιούμεθα. «Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἐστί», τὴν τε ἄλλην φθοροποιὸν μοχθηρίαν καὶ ὅση παρεισέδου καὶ ἐναπετάκη ἐξ ἀπροσεξίας τῆ φύσει ἡμῶν.

4. Ματθ. 13,7,25.

5. Ἐβρ. 12,29.

λουθεῖ τὸ ἀμετανόητο, ἢ αὔξησι τοῦ κακοῦ θὰ τοὺς παραπέμψῃ στὴν ἄσθηστη φωτιά, ὅπου ἡ τιμωρία δὲν ἔχει τέλος.

Εὐλόγα «τὸ φτυάρι εἶναι στὰ χέρια του» ὑπαινίσσεται τὸ εὐκόλο καὶ ἔτοιμο γιὰ χρῆσι. Γιατί δὲν ξεχωρίζει μὲ σκέψη καὶ ἔρευνα τῶν συλλογισμῶν τοὺς χειρότερους ἀπὸ τοὺς καλύτερους, ἀλλ' ἀμέσως καὶ σὲ μὲ μιά στιγμὴ διαχωρίζει αὐτὸ πὺ τιμωρεῖται ἀπὸ τὴ μερίδα πὺ σώζεται. Θέλησε δηλαδὴ, καὶ ἀμέσως ἀκολούθησε ὁ διαχωρισμὸς, βγῆκε ἡ κρίσι, καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν βγῆκε καὶ ἡ δίκαιη τιμωρία. Γιατί ὅλα εἶναι συγκεντρωμένα μπροστὰ στὸ Θεό. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ ἐνέργεια πὺ τιμωρεῖ καὶ ἡ δίκη στέκεται δίπλα καὶ ὑπηρετεῖ τὶς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως βέβαια καὶ ἡ πλούσια καὶ φιλόανθρωπη καὶ ἀνώτερη ἀπὸ ἀμοιβὴ ἀνταπόδοσι, μὲ τὴν ὁποία μᾶς χορηγοῦνται τὰ καλύτερα. «Σιτᾶρι» λοιπὸν ὀνομάζουν τὰ ἱερὰ λόγια ἐκείνους πὺ ἔχουν διατηρήσει τὴν ἀρχικὴ εὐγένεια τῆς ἀρχέγονης καὶ σωτήριας σπορᾶς πὺ ἔχει σπαρεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ στὴ φύσι μας καὶ τὴ διέσωσαν ἀνόθευτη καὶ καθαρὴ μέχρι καὶ τὴν καρποφορία, ἐνῶ ἄχυρο καὶ παρανάλωμα τῆς φωτιᾶς ἐκείνους πὺ ἡ ἀνάμιξι τῶν ζιζανίων πὺ φύτρωσε ἀνάμεσά τους ἔπνιξε τὴν καλλιέργεια τοῦ Πνεύματος καὶ δὲν τὴν ἄφησε νὰ ὀλοκληρωθεῖ⁴, ρίχνοντας ἔτσι στὰ ἄχρηστα σκύδαλα τοὺς ἐλπίζομενους ὠραίους καρπούς.

Τὸ «θὰ βαπτίσει μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὴ φωτιά» τὸ λέει ὅχι ἐπειδὴ δύο στοιχεῖα μὲ διαφορετικὴ φύσι ἀποτελοῦν τὸ ἓνα τέλειο γεγονὸς τοῦ βαπτίσματος (τί ἄλλο δηλαδὴ χρειάζεται ἐκεῖ ὅπου ἐνεργεῖ τὸ πανάγιο Πνεῦμα; Καὶ τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτὸ πὺ παίρνοντάς το θ' ἀναπληρώσει τὸ χάωρο ἐκείνου πὺ λείπει;). Ἡ ἔκφρασι λοιπὸν ἐδῶ «μὲ τὴ φωτιά» ἔχει συμπεριληφθεῖ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν καθαρτικὴ δύναμι καὶ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι διάφορα καὶ μὲ ἀπὸ τὶς θεοπρεπεῖς ἐνεργειές του εἶναι τὸ νὰ καθαρίζει καὶ ν' ἀφανίζει τὴν χειρότερη ὕλη, καὶ ν' ἀναχωνεύει, σ' ὅποιους συμβεῖ νὰ ἐπιφοιτήσι, ὅλη τὴν φύσι τους, καὶ τίποτε ἀπὸ ὅσα ρυπαίνουσι νὰ μὴν μένει μέσα τους καὶ νὰ μὴ μένει κρυφὸ, γι' αὐτὸ λέγοντας, «μὲ Πνεῦμα ἅγιο», πρόσθεσε, «καὶ μὲ φωτιά», γιὰ νὰ ἐννοήσις τὸ ἅγιο Πνεῦμα πὺ καθαρίζει καὶ ἐξαφανίζει τὰ πάθη τῆς κακίας πὺ ἔχομε μέσα μας, ἀπὸ τὰ ὁποία καθαριζόμενοι μὲ τὴν πύρινη καὶ μαζὶ δραστικὴ καὶ ἀναχωνευτικὴ ἐνέργεια, γινόμαστε ἄξιοι τῆς ἀγιότητος. «Γιατί ὁ Θεὸς μας εἶναι φωτιὰ πὺ κατατρώει»⁵ καὶ ὅλη τὴν ἄλλη φθοροποιὸ κακία, καὶ ὅσα εἰσώρησαν κρυφὰ καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἀπὸ ἀπροσεξία μέσα μας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΓ΄

Πῶς, τῆς θεομηνίας τῆς περὶ τὸν Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀθειρῶν
 γεγενημένης, καὶ δέον τὸ ἄλλο πλῆθος κατεπτηχότας καὶ τὸν
 περὶ τὴν ψυχὴν κίνδυνον δεδιότας, τό τε τοῦ φρονήματος
 5 γαῦρον καὶ ἀπονενοημένον συστέλλειν καὶ ἐπιγνώμονας
 γίνεσθαι τῶν ἡμαρτημένων, οἱ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιδει-
 κνύμενοι κατὰ Μωσέως γογγύζουσιν;

Ἡ διότι πλῆθος ὄντες, ὁρμαῖς ἀλόγοις ἐκδεδιητημένον καὶ λο-
 γισμοῖς ἐνεχόμενον ἰταμωτέροις, ταῖς τοῦ Μωσέως ἐνόμιζον ἐπαρδαῖς
 10 ἢ περιδρομαῖς τὸ Θεῖον θέλγεσθαι καὶ παρέλκεσθαι πρὸς τὸ κεχαρι-
 σμένον ἐκείνῳ παραπείθεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰς τιμωρίας κατὰ τῶν
 λυπούντων ὁμογενῶν ἐπαφίεσθαι. Ἐδόκει γοῦν τοῖς διαβουλίαις
 τούτοις περιπλανώμενον καὶ τῇ θρασύτητι συγκροτούμενον, διὰ τῆς
 σφῶν ἐπαναστάσεως δεδίττεσθαι τε τὸν Μωσέα καὶ ἀπάγειν τοῦ
 15 ἐγχειρήματος, καὶ μήτε τὸ λοιπὸν παροξύνειν τὸν Θεόν, οἷς αὐτὸν
 ἐπὶ τὰς κολάσεις παρεκάλει τῶν ἀδικούντων, καὶ δὴ καὶ τῆς θείας
 ὀργῆς ἀπαλλάττειν τὸ ὁμόφυλον. Οἷς γὰρ αὐτοὶ γνώμης ἀδεκάστου
 καὶ ἀπαθείας καὶ ὀρθότητος ταῖς διανοίαις οὐχ ὑπέβαλλον τὸ στή-
 ριγμα (πρὸς δὲ τὰ πάθη τὴν κρίσιν ἐρρῦθμιζον), τούτοις οὐ τὸν Μω-
 20 σέα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν
 ὑποκειῖσθαι ἐφαντάζοντο.

Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ μέτριον τῆς τιμωρίας κεραννύμενον τῇ μὴ
 λίαν καταπεπληγμένη τῶν ἀνθρώπων γνώμῃ, ἐπιστροφῆς πολλάκις
 καὶ μεταβολῆς παραίτιον γίνεται, φοβούσης μὲν τῆς κολάσεως, τῷ
 25 ὑφειμένῳ δὲ λειανούσης τὴν τραχύτητα καὶ συνορᾶν τὸ δέον χειρα-
 γωγούσης Ἄνυπερβλήτου δὲ ταύτης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡμαρ-
 τημένων φερομένης, ἀντὶ τοῦ πρὸς συγγνώμην ὄρᾶν, ὡς ἐπίπαν τὸ
 ἀνθρώπινον εἰς ἀπόγνωσιν καὶ ἀπόνοιαν, καίτοι μὴ δέον, περιτρέ-
 πεται καὶ πρὸς ἀγνωμοσύνην καὶ δυσφημίαν, ἐπὶ μὴ τοῖς ἔργοις
 30 ἔχῃ τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι, διανίσταται, καίτοι τῷ μᾶλλον φοβοῦντι,
 μᾶλλον ἔδει τῶν οὐ θεμιτῶν ἀπάγεσθαι καὶ πρὸς τὸ νοθετοῦν κα-
 τευθύνεσθαι, καὶ μὴ κατὰ τῆς ἰδίας σωτηρίας παρατάττεσθαι. Καὶ
 γὰρ φησιν, «ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτούς» (ἄλλη τοῦτο τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς

1. Ἄριθμ. κεφ. 16.

ΕΡΩΤΗΣΗ 33η

Πῶς ὅταν ξέσπασε ἡ θεία ὀργή κατά τοῦ Κορέ καί τοῦ Δαθάν καί τοῦ Ἀβειρών¹ καί ἐνῶ ἔπρεπε τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν Ἑβραίων νὰ εἶναι τρομαγμένοι καί γεμάτοι ἀπὸ φόβο γιὰ τὸν κίνδυνο τῆς ψυχῆς καί νὰ περιορίσουν τὸ περήφανο καί ἀνόητο φρόνημά τους καί νὰ συνειδητοποιήσουν τὰ ἁμαρτήματά τους, αὐτοί, χωρὶς νὰ δείχνουν τίποτε παρόμοιο, γογγύζουν ἐναντίον τοῦ Μωυσῆ²;

Ἐπειδὴ ἦταν πλῆθος κυβερνώμενο ἀπὸ ὀρμές ἀλογες καί ἐξουσιαζόμενο ἀπὸ λογισμούς πολὺ αὐθάδεις, νόμιζαν ὅτι θελγόταν καί προσελκυόταν ὁ Θεὸς μὲ τὶς ἐπαγγελίες τοῦ Μωυσῆ καί τὶς περιστροφές καί τοῦ ἔκανε τὴ χάρη νὰ πείθεται σ' αὐτὸν ἐξαπολύοντας τὶς τιμωρίες ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων τους ποὺ τὸν λυποῦσαν. Νόμιζαν δηλαδή, παραπλανώμενοι μὲ τὶς σκέψεις αὐτὲς καί γεμάτοι ἀπὸ θρασύτητα, ὅτι μὲ τὴν ἐξέγερσή τους θὰ φόβιζαν τὸν Μωυσῆ καί θὰ τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸ ἐγχείρημά του, ὥστε στὸ ἔξῃς νὰ μὴ ἐξοργίζει τὸ Θεὸ μὲ τὶς παρακλήσεις του γιὰ τιμωρία ἐκείνων ποὺ ἀδικοῦσαν καί μάλιστα ὅτι θ' ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν θεία ὀργή τοὺς ὁμόφυλους τους. Γιατί, γιὰ ὅποια αὐτοὶ δὲν στήριζαν τὴν ἀδέκαστη γνώμη τους καί τὴν ἀπάθεια καί τὴν ὀρθότητα στὴ λογική, ἀλλὰ ρυθμιζαν τὴν κρίση σύμφωνα μὲ τὰ πάθη τους, σ' αὐτὰ φαντάζονταν ὅτι ὑπὸκειται ὄχι μονάχα ὁ Μωυσῆς, ἀλλὰ καί ὁ ἴδιος ὁ κοινὸς Κύριος καί δημιουργός.

Ἐξάλλου καί ἡ μετριότητα τῆς τιμωρίας ἐνωμένη μὲ τὴ μὴ ὑπερβολικὰ κατάπληκτη γνώμη τῶν ἀνθρώπων, γίνεται πολλὲς φορές αἰτία ἐπιστροφῆς καί μεταβολῆς, καθόσον ἡ τιμωρία προξενεῖ φόβο καί μαλακώνει τὴν τραχύτητα τοῦ κυριευμένου ἀπὸ φόβο καί τὸν ὀδηγεῖ νὰ βλέπει τὸ πρέπον. Ἐνῶ ὅταν ἡ τιμωρία ἐπιβάλλεται πολὺ σκληρῆ ἐξαιτίας τῶν ὑπερβολικῶν ἁμαρτημάτων, ἀντὶ τὸ ἀποβλέπει στὴ συγγνώμη, περιπίπτουν, ὅπως συμβαίνει γενικά, οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀπόγνωση καί τὴν ἀπελπισία, ἂν καί δὲν πρέπει, καί ἐξεγείρονται καί πρὸς τὴν ἀγνωμοσύνη καί τὴν δυσφήμιση, ἂν δὲν μποροῦν νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ὀργή τους μὲ ἔργα, ἂν καί βέβαια ἔπρεπε ἐξαιτίας αὐτοῦ ποὺ φοβίζει περισσότερο νὰ ἀπέχουν περισσότερο ἀπὸ τὰ μὴ ἐπιτρεπτά, νὰ ἀκολουθοῦν τὴ σωστὴ νοθεσία, καί νὰ μὴ μάχονται τὴ σωτήρια τους. Γιατὶ λέει: «Ὅταν τοὺς θανάτωνε» (αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄλλη νόσος τοῦ Ἰσραὴλ ἀνάμεσα στὶς ἄλλες

2. Ἀριθμ. 17,6-15.

ἐν ἐλάττωσιν ἀρρωσθήμασι, νόσος), τότε «ἐξεζήτουν αὐτὸν καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὠρθρίζον πρὸς τὸν Θεόν».

Πῶς δ' οὐ λίαν ἐμπληκτον καὶ ποιναὶς βαρυντέρας ἐκκαλούμενον τὸ μηδὲ τῆ σφοδρότητι τῶν χειρόνων μεθίεσθαι καὶ τὴν μετάνοιαν 5 ἀνταλλάττεσθαι; Καὶ γὰρ ὁ μὲν τῷ μετρίῳ τῆς τιμωρίας μὴ σωφρονισθεὶς, τάχα ἂν τῷ μείζονι πρὸς τὴν διόρθωσιν πολλὰς ἐλπίδας παράσχοι συναλαθήσεσθαι. Ὁ δὲ μηδὲ διὰ τούτου παιδευόμενος, μηδὲ τὸ σωφρονεῖν αἰρετώτερον τοῦ παραφρονεῖν τιθέμενος, ἀνίατον ὁμολογεῖ τὸ πλημμέλημα. Ὁ δὲ μὴ μόνον πρὸς τὸ βέλτιον οὐ μετατιθέμε- 10 νος, ἀλλὰ καὶ τοῦ χειρόνος μᾶλλον γινόμενος, τὸ λείπον τῆς τιμωρίας οὐχ ὑπερβολῆς κόλασιν, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ δικαίου φύσιν προστιθέμενον, κἂν μὴ τῆ γλώσση, τῆ πράξει δὲ τὴν ψῆφον ἐλέγχεται φέρων. «Ἡμαρτες», φησὶν, «ἠσύχασον».

Οἱ δὲ ἁμαρτάνοντες τά τε ἄλλα, καὶ οἷς τῶν δικαίως τὴν δίκην 15 δεδωκότων ὑπερήλγον, οὐ μόνον οὐκ ἐσίγων (οὐδὲ γὰρ εἶα τῶν ἁμαρτημάτων ἢ ὁμοιότης), ἀλλὰ καὶ πρὸς γογγυσμὸν τοῦ παιδαγωγοῦντος ἀντανίσταντο, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ κοινῷ Δεσπότη καὶ εὐεργέτη προσερχήγγυντο, κακῶ μείζονι τὸ ἔλαττον φιλονεικοῦντες ἀποκρύψασθαι. Διὸ καὶ τὸν ὄλεθρον παραπλήσιον τῶν προδεδωκότων ἀνε- 20 δέχοντο, καὶ παγγενεὶ διάλωντο ἂν, εἰ μὴ τοῦ Μωσέως ὁ ἐξίλασμός καὶ ἡ δέησις τὴν θραῦσιν ἔστησεν.

Εἰ δὲ γοητικαῖς μαγγανείαις καὶ θειοδάμοις τὸν τῆς ἀρετῆς καὶ θεογνωσίας νομοθέτην ὁ νομοθετούμενος ἀνακειῖσθαι ὑπελάμβανε, καὶ ταύταις εἰσπράττεσθαι τὰς τιμωρίας τοὺς παραλυποῦντας εἶχε 25 φρόνημα, οὐ τὸν ἐπὶ πάντων δὲ Θεὸν καὶ Δημιουργὸν ἐφορᾶν τὰ δρώμενα καὶ ἐπέχειν τῶν παραπτωμάτων ἐκκαλούμενον, ἢ μὲν ἐξαρχῆς ἀπορία κατὰ τὸ ῥάδιον τὴν λύσιν ἔχει, οὐκ ἐλάττονα δὲ ἢ λύσις ἄλλην ἀτοπίαν ἀποτίκτει, καὶ τὸ πλῆθος, οἱ ταῖς δόξαις ταύταις ἐαλώκεσαν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἀπολωλεκέναι δίκαιοι εἰ- 30 σιν, μάλιστα γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γοήτων καταισχυνθέντων οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεκάκις, καὶ τῆς κακουργίας αὐτῶν τοῦ Μωσέως θαυματουργοῦντος εἰς τὸ λαμπρότατον ἐξεληλεγμένης, καὶ ταῦτα τοὺς οὐκείους ὀφθαλμοὺς μάρτυρας ἔχοντες, παραγραφὴν οὐ δυναμένους ἔχειν. Ἔτι δὲ τερατεία καὶ μαγγανεία τίς ἂν διατέμοι θάλασσαν, καὶ

μικρότερες ἀσθένειες), «τότε τὸν ἀναζητοῦσαν κι ἐπέστρεφαν καὶ προσεύχονταν ἀπὸ τὰ βαθιὰ χαράματα στὸ Θεό»³.

Πῶς δὲν εἶναι πολὺ ἐκπληκτικὸ καὶ δὲν ἐπισύρει βαρύτερες ποινές, τὸ νὰ μὴ μεταβάλλονται οὔτε ἀπὸ τὴ σφοδρότητα τῶν δεινῶν καὶ νὰ ἀποδέχονται τὴ μετάνοια; Γιατὶ αὐτὸς ποὺ δὲν σωφρονίστηκε μὲ τὴ μέτρια τιμωρία, ἴσως μὲ τὴ μεγαλύτερη νὰ δώσει πολλές ἐλπίδες ὅτι θὰ ὀδηγηθεῖ στὴν διόρθωση. Ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ δὲ συνετίζεται μ' αὐτὰ καὶ δὲ θεωρεῖ τὴ σωφροσύνη προτιμότερη ἀπὸ τὴν παραφροσύνη, αὐτὸς ὁμολογεῖ πῶς τὸ ἀμάρτημά του εἶναι ἀθεράπευτο. Κι αὐτὸς πάλι ποὺ ὄχι μόνον δὲν μεταβάλλεται πρὸς τὸ καλύτερο, ἀλλὰ γίνεται ἀκόμα περισσότερο χειρότερος, ὅ,τι λείπει ἀπὸ τὴν τιμωρία, φαίνεται νὰ τὸ θεωρεῖ ὄχι ὡς κόλαση ὑπερβολικὴ, ἀλλὰ ὡς προσθήκη στὴ δικαιοσύνη, ἂν ὄχι μὲ τὰ λόγια, τουλάχιστο μὲ τὴν πράξη. Γιατὶ λέει· «Ἀμάρτησες ἠσύχασε»⁴.

Ἄλλ' αὐτοὶ ἀντίθετα ἀμαρτάνοντας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐξεδήλωναν ὑπερβολικὴ λύπη καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ δίκαια τιμωροῦνταν, καὶ ὄχι μόνον δὲν σώπαιναν (γιατὶ δὲν τοὺς ἄφηνε ἡ ὁμοιότητα τῶν ἀμαρτημάτων), ἀλλὰ ἐξεγείρονταν καὶ σὲ γογγυσμὸ ἐναντίον τοῦ ὁδηγοῦ τους καὶ μέσω αὐτοῦ ξεσποῦσαν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ Κυρίου καὶ εὐεργέτη, ἀγωνιζόμενοι νὰ κρύψουν μὲ μεγαλύτερο κακὸ τὸ μικρότερο. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ τοὺς εὔρισκε ὄλεθρος παραπλήσιος μὲ ἄλλων παλαιότερων καὶ θὰ ἐξολοθρεύονταν ὅλο τὸ γένος τους, ἂν ὁ ἐξιλασμὸς καὶ ἡ παράκληση τοῦ Μωυσῆ δὲν σταματοῦσε τὴ φοβερὴ θραύση⁵.

Ἄν ὅμως νόμιζαν ὅτι ὁ νομοθέτης τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θεογνωσίας στηριζόταν σὲ γητέματα καὶ μαγγανεῖες καὶ ἐνέργειες ποὺ ἀποσκοποῦσαν νὰ κάμψουν τὸ Θεό, καὶ ἐπιδίωκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τιμωροῦνται ὅσοι τὸν ἐνοχλοῦσαν ὑπέρμετρα, καὶ ὄχι ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων⁶ καὶ Δημιουργὸς ἐβλεπε ὅσα γίνονταν καὶ ἐπικαλούμενος σταματοῦσε τὰ ἀμαρτήματα, τότε ἡ ἀρχικὴ ἀπορία ἔχει εὐκόλη τὴ λύση· ἀλλ' ὅμως ἡ λύση ἀπογεννᾷ ἄλλη, ὄχι μικρότερη, ἀντίφαση, καὶ τὸ πλῆθος, ποὺ συλλαμβανόταν ἀπὸ τέτοιες δοξασίες, ὄχι μιὰ φορά, ἀλλὰ δίκαιο θὰ ἦταν νὰ πεθάνουν πολλὲς φορές, ἰδιαίτερα μάλιστα οἱ γόητες τῆς Αἰγύπτου⁷, ποὺ ντροπιᾶστηκαν ὄχι μιὰ φορά, ἀλλὰ δέκα, καὶ ἀποκαλύφθηκε περίτρανα ἡ κακουργία τους μὲ θαυματουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Μωυσῆ, καὶ μάλιστα μὲ μάρτυρες τὰ ἴδια τους τὰ μάτια, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ συγχωρηθοῦν. Καὶ ἀκόμα μὲ τὰ γητέματα καὶ τὶς μαγεῖες ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ διασχί-

5. Ἀριθμ. 17, 11-15.

6. Ρωμ. 9, 5.

7. Ἐξ. κεφ. 7-12.

τοῖς μὲν ὑπηκόοις ὁδὸν μηδὲ νοτίδος ἵχνη φέρουσαν κατασκευάσοι, τοῖς ἐχθροῖς δὲ τάφον αὐτοσχέδιον ἀποδείξειεν; Ἐξ οὐρανοῦ δὲ πῶς ἂν τροφήν παρασκευάσοι καὶ τράπεζαν ἐτοιμάσοι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα θεουργῶν ὁ Μωσῆς εἰς σωτηρίαν τοῦ Ἰσραὴλ τὸ Θεῖον ἐξευμενιζόμενός τε καὶ ἰλεούμενος διεπράττετο;

Ἄλλὰ ἐκεῖνοι μὲν τῆς ἐπαναστάσεως οὐ μεμπτήν τὴν δίκην εἰσπράχθησαν, τῶν δὲ πρὸ ἡμῶν, ὅτι μηδὲ διηπόρηται οὐδὲν τῶν εἰρημένων, οὐδ' εἰς λύσιν ἐπινενόηται. Σὸν δ' ἐστὶ συνορᾶν, εἴτε πραγματικῆς ἐστὶν ἢ λύσις θεωρίας ἔργον, εἴτε λαλιᾶς σιγᾶν αἰσχυνομένης

10

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΔ'.

Ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ ῥητῷ τίνα δεῖ νοεῖν παιδία, ἃ τοῖς Ἰουδαίοις ἠϋλήσαν καὶ οὐκ ὠρχήσαντο, ἐθρήνησαν καὶ οὐκ ἐκόψαντο; Τὸν γὰρ Πρόδρομον καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην παιδία νοεῖν, μὴ τῷ ἀτόπῳ συνδιαλύεται καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔγκλημα; Παιδίοις γὰρ μὴ πειθαρχεῖν οὐχ ὑπεύθυνον.

15

Ἄλλο μὲν ἂν τις τῶν παραβολῶν καὶ ὁμοιώσεων τῆς ιδιότητος τὸν τύπον φυλάττων, οὐ πάντως ἐρεῖ παραδέχεσθαι καθ' ἕκαστον πρᾶγμα τὸν ἐπιμερισμὸν τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ διάζεσθαι τὰ τε πρόσωπα τῶν παραβαλλομένων καὶ οἷς παραβάλλεται κατὰ τὸ ἀπαράληπτον περὶ πόδα ποιεῖν καὶ τὸ τῆς ὁμοιότητος διασκύζειν ἀπαράλλακτον· οὔτε μὴν τὴν ἄλλην τάξιν τῶν ῥημάτων καὶ τῶν πραγμάτων ἑκατέρας διανοίας ζητεῖν ἀδιάφορον, μηδὲν δὲ μήτε τὰ πρὸς τὴν παραβολὴν εἰκαζόμενα, μήτε τῆς παραβολῆς μηδαμῶς ὅλον μέρος παραχωρεῖ προσλαμβάνεσθαι, ὃ μὴ συνδεῖ πρὸς ἄλληλα ταῦτα καὶ πρὸς λεπτολογίαν ἕκαστον ἐκάστῳ ἀνταποδίδοται.

Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἱστορίας λόγος καὶ τοῦ διηγήματος καὶ πρὸς ὃν ἢ ἔκφρασις ἀναφέρεται, οὗτος καὶ τῶν ῥημάτων τὴν θέσιν πρὸς ἕκαστον ὄνομα τῶν ὑποκειμένων ἐναρμόττεσθαι πολυπραγμονεῖ, καὶ οὐδὲν οὔτε συνεπινοούμενον οὔτε παρεντιθέμενον ἄριστα λέγειν ἀνέχεται ὑποβάλλεσθαι. Ὁ δὲ τῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως οὐκ ἐθέ-

30

σει τῆ θάλασσα, καὶ στοὺς ὑπηκόους του βέβαια ν' ἀνοίξει δρόμο πού νὰ μὴ ἔχει οὔτε ἶχνος νεροῦ, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἐχθροὺς νὰ τὸν ἀποδείξει αὐτοσχέδιο τάφο⁸; Ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πῶς θὰ μπορούσε νὰ παρασκευάσει τροφή καὶ νὰ ἐτοιμάσει τράπεζα⁹ καὶ νὰ κάνει ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσα θεϊκὰ ἔργα κατόρθωνε ὁ Μωυσῆς γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ ἐξευμενίζοντας καὶ ἐξιλεώνοντας τὸ Θεό;

Ἄλλ' ἐκεῖνοι βέβαια γιὰ τὴν ἀντίστασή τους ἔλαβαν τιμωρία ἀντάξια, στοὺς προγόνους μας ὅμως, ἐπειδὴ γιὰ τίποτε ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν δὲν προέκυψε ἀπορία, δὲν ὑπονοήθηκε καὶ καμμιά λύση. Σέ σένα λοιπὸν ἀφήνεται νὰ ἐκτιμήσεις ἂν ἡ λύση τῆς ἀπορίας εἶναι ἔργο πραγματικῆς θεωρίας (ἐρμηνείας), ἢ ἔργο ὁμιλίας πού ντρέπεται τὴ σιγή.

ΕΡΩΤΗΣΗ 34η

Ποιὸς πρέπει νὰ ἐννοήσομε στὸ Εὐαγγελικὸ χωρίο ὡς παιδιά, πού ἐπαιζαν αὐτὸ στοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐκεῖνοι δὲν χόρευαν, θρήνησαν, ἀλλ' ἐκεῖνοι δὲν ξέσπασαν σὲ κοπετούς¹; Γιατί, ἂν ἐννοήσομε τὸν Πρόδρομο καὶ τὸν κοινὸ Κύριό μας, μήπως μαζί μὲ τὴν ἀνοησία ἐξαλείφεται καὶ ἡ κατηγορία κατὰ τῶν Ἰουδαίων; Γιατί δὲν εἶναι ἐνοχοὶ ἂν δὲν ὑπακούουν σὲ παιδιά.

Κάποιος βέβαια ἴσως φυλάει τὸν ἰδιαίτερο τύπο τῶν παραβολῶν καὶ τῶν παρομοιώσεων, ὅπως δὴ ποτε ὅμως δὲ θὰ πεῖ ὅτι παραδέχεται τὸν ἐπιμερισμὸ τῶν ὀνομάτων σὲ κάθε πράγμα, οὔτε ὅτι παραβιάζονται τὰ συγκρινόμενα πρόσωπα, καὶ μὲ αὐτὰ πρὸς τὰ ὁποῖα συγκρίνονται προσπαθεῖ νὰ διασώζει τὴν ἀπαράλλαχτη ὁμοιότητά τους μὲ μεγάλη ἀκρίβεια: οὔτε βέβαια εἶναι ἀδιάφορο νὰ ζητεῖ καθεμῆς σκέψης τὴ διαφορετικὴ διάταξη τῶν λόγων καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ κανένα οὔτε ἀπὸ αὐτὰ σὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ παραβολή, οὔτε γενικὰ ἐπιτρέπει καθόλου κάποιο μέρος τῆς παραβολῆς νὰ προσλαμβάνεται, πού δὲν συνδέει αὐτὰ μεταξύ τους καὶ δὲν τὰ κάνει λεπτομερῶς ν' ἀνταποκρίνονται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο.

Ὁ λόγος δηλαδὴ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀφήγησης, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ἔκφραση, φροντίζει λεπτόλογα νὰ ἀρμονίζεται ἡ θέση τῶν ρημάτων μὲ κάθε ἓνα ὄνομα τῶν ὑποκειμένων καὶ δὲν ἀνέχεται νὰ ὑφέρπει κάτι πού νὰ ἐννοεῖται ἢ νὰ τίθεται σὲ παρένθεση γιὰ ἄριστη διατύπωση. Ὁ λόγος ὅμως τῆς παραβολῆς καὶ τῆς παρομοίωσης δὲ θέλει νὰ

8. Ἐξ. 14, 21-29.

9. Ἐξ. 16, 11-18.

1. Ματθ. 11, 16-17. Λουκᾶ 7, 31-32.

λει δουλεύειν ἐξ ἀνάγκης τοῖς αὐτοῖς θεσμοῖς οὐδ' ὑπόκεισθαι τοῖς
 παραγγέλμασιν. Διατί; Διότι ἡ μὲν ἱστορία καὶ τὸ διήγημα καὶ τὰ
 παραπλήσια τῶν ἀγνοουμένων ἐκδιδάσκει τὴν μάθησιν καὶ τὴν ἀρχὴν
 τῆς γνώσεως τοῖς ἀκροαταῖς παρεχόμενα, κατὰ τὸ ἀκριβέστατον
 5 ἀπαιτεῖται τὰς φωνὰς τῶν πραγμάτων περιάπτειν, καὶ οὐδὲν οὔτε
 ῥῆμα μὴ λίαν συνᾶδον, οὔτε πρᾶγμα τῶν ἀσυναρτήτων, οὔτε διαζόμε-
 νον τὴν νόησιν παραδέχεται· ἀναίρεσις γὰρ ταῦτα τῆς προτεθείσης
 ὑποθέσεως καὶ διδασκαλίας, ἀλλ' οὐ κατασκευὴ διαγνώσεως. Ἡ δὲ
 παραβολὴ καὶ ὁμοίωσις πρῶτον μὲν δῆλόν ἐστιν, ὡς ἐκ προεγνωσμέ-
 10 νων πραγμάτων παραλαμβάνεται, καὶ παραβαλεῖν ἀμωσγέπως τὰ
 ἐγνωσμένα τοῖς παρασκευάζουσιν αὐτὰ προαιρεῖται πιθανώτερα· καὶ
 σκοπὸς οὐκ ἔστιν ἄλλος προηγούμενος τοῖς χρωμένοις τῇ μεθόδῳ
 ταύτῃ, ἢ πειθῶ παρασχεῖν ταῖς ψυχαῖς καὶ πρὸς συγκατάθεσιν ἄγειν
 τὸν ἀκροατὴν ὡς σωτηρίας πρόξενον ἀσπάζεσθαι τὴν παραινεσιν, ἢ
 15 τό γε προτεινόμενον ἀπλῶς ὡς συμφέρον ἢ δυνατὸν ἀποδέχεσθαι.
 Ἐπὶ δ' εἰς τοῦτο τῶν παραβολῶν καὶ ὁμοιώσεων ἡ χρεία τῷ λόγῳ
 κατεσκευασθῆ, τὴν λεπτολογίαν καὶ τὸν καθ' ἕκαστον ἑκατέρας δια-
 νοίας ἐπιμερισμὸν καὶ τὰς κατὰ λεπτὸν συναφείας καὶ ἀνταποδόσεις ἢ
 δευτέρᾳ φροντίδι ἢ οὐδεμιᾷ γε παραπέμπεται. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον
 20 κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν λόγους πολλάκις ὁρᾶται καὶ πραττόμενον καὶ
 κατευθυνόμενον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἄβατος ὁ θεῖος καὶ καθαρὸς τῆς εὐσε-
 βείας περίβολος συντηρεῖται, καίτοι περὶ πολλοῦ τῶν λόγων οὔτοι τὴν
 σοφίαν εἰσὶν ἄγοντες. Οὐκοῦν οὐδὲ τὰ παιδία τις ἐπιτάττει νόμος ὠρι-
 σμένων προσώπων καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποκεκορμένην ἐπιζη-
 25 τεῖν ἀνταπόδοσιν· ἵκανᾶ γὰρ καὶ τὴν τῶν ἀορίστων ἀναδεδεγμένα
 τάξιν τῆς παραβολῆς ἀναπληρῶσαι τὸ βούλημα.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῆς Δεσποτικῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως
 σαφὴς τε λίαν καὶ δῆλος, ὡς τό γε Ἰουδαίων ἔθνος ἐπιδεῖξαι βούλεται
 μήτε τοῖς θέλγουσι καὶ εὐφραίνειν, τοῦτ' ἔστι τῇ ἐθίμῳ καὶ ἐπιπο-
 30 λαζούσῃ διαίτῃ (καίτοι δέον τῷ ὁμοίῳ ἐπικλίνεσθαί τε καὶ συνεφέλκε-
 σθαι) τὸ λυσιτελοῦν ἠθέλησε δρέψασθαι, οὔτε διὰ τοῦ ἀνακεχωρηκό-
 τος τῶν πολλῶν καὶ συνεσταλμένου βίου (καίπερ δυσωπεῖν οἶδε καὶ
 εὐλαβεστέρους ἀπεργάζεσθαι τὸ παράδοξον), ἀλλὰ ὅμως ὑπ' οὐδενὸς
 τούτων ἐπεστράφησαν τὸ ἀκόλαστον αὐτῶν καὶ δυσάγωγον πρὸς εὐ-
 35 σέβειαν ἀποθέσθαι καὶ ἀποσεῖσασθαι. Καὶ τὴν πειθῶ δὲ συνυφαίνει

δουλεύει ὑποχρεωτικὰ στοὺς ἴδιους νόμους οὔτε νὰ ὑπακούει σὲ κανόνες. Γιὰ ποιὸ λόγο; Ἐπειδὴ ἡ ἱστορία καὶ τὰ παραπλήσια καὶ ἡ διήγησις διδάσκουν τὴν ἐκμάθησιν ὅσων ἀγνοοῦμε, καὶ παρέχοντας στοὺς ἀκροατὲς τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως, ἀπαιτοῦν ὅσο γίνεται ἀκριδέστερα νὰ συνάπτονται τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, καὶ τίποτε δὲν παραδέχεται, οὔτε ῥῆμα πού δὲν ταιριάζει ἀπόλυτα, οὔτε πρῶγμα ἄταχτα βαλμένο καὶ πού παραβιάζει τὸ νόημα. Γιατὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀναίρεση τοῦ σκοποῦ πού θέσαμε καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ ὄχι οἰκοδόμησις τῆς γνώσεως. Ἡ παραβολὴ ὅμως καὶ ἡ παρομοίωσις εἶναι φανερόν πρῶτον, ὅτι λαμβάνεται ἀπὸ πράγματα γνωστὰ ἀπὸ πρῶτα, καὶ σκοπὸν ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ παρουσιάσῃ πειστικότερα τὰ γνωστὰ ἀπὸ αὐτὰ πού τὰ προκαλοῦν. Καὶ δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸν ὅποιοι χρησιμοποιοῦν αὐτὴ τὴ μέθοδο, παρὰ νὰ πείσουν καὶ νὰ κἀνουν τὸν ἀκροατὴ νὰ συγκατατεθεῖ καὶ ν' ἀποδεχθεῖ τὴν παραίνεσιν πού φέρνει τὴ σωτηρία, ἢ νὰ ἀποδεχθεῖ αὐτὸ πού τοῦ προτείνεται ἀπλῶς ὡς συμφέρον ἢ δυνατό. Κι ἔπειδὴ ἡ χρῆσις τῶν παραβολῶν καὶ τῶν παρομοιώσεων γι' αὐτὸ μπηκε στὸ λόγο, τὴ λεπτὴ κατανόησις καὶ τὸν ἐπιμερισμὸν κάθε μιᾶς ἔννοιαις σὲ καθένα μέρος τῆς καὶ τὶς λεπτὲς συνάφειαι καὶ ἀνταποδόσεις τὶς παραπέμπει ἢ σὲ μιὰ δεύτερην, ἢ σὲ καμμιά φροντίδα. Κι αὐτὸ βλέπομε πολλὰς φορὰς καὶ νὰ γίνεται καὶ νὰ κατευθύνεται ὄχι μόνο σὲ τὶς ἅγιαι Γραφὰς μας, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅσους φυλάγεται ἀπαράβατος ὁ θεῖος καὶ καθαρὸς περίβολος τῆς εὐσέβειας, ἃν καὶ βέβαια αὐτοὶ ἔχουν σὲ μεγαλύτερην τιμὴν ἀπὸ τοὺς λόγους τὴν εὐσέβεια. Ὡστε οὔτε τὰ παιδιὰ ὀρισμένων προσώπων ἐπιτάσσει κανένας νόμος, οὔτε καὶ λέει νὰ ἐπιζητεῖται συγκεκριμένη ἀνταπόδοσις πρὸς τοὺς ἄλλους. Γιατὶ εἶναι ἱκανὰ καὶ μὲ τὴν ἀπροσδιοριστίαν τους νὰ συμπληρώσουν τὸ σκοπὸν καὶ τὴ βούλησιν τῆς παραβολῆς.

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς παραβολῆς τοῦ Κυρίου καὶ τῆς παρομοιώσεως εἶναι πολὺ σαφὴς καὶ φανερός· θέλει δηλαδὴ νὰ δείξῃ, ὅτι τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος δὲν θέλησε νὰ δρέψῃ τὸ ὠφέλιμον οὔτε ἀπὸ ἐκεῖνα πού τοὺς ἔλκυαν καὶ τοὺς εὐχαριστοῦσαν, δηλαδὴ τὴ συνηθισμένη καὶ ἐπικρατοῦσα ζωὴ (ἃν καὶ βέβαια ἔπρεπε λόγῳ ὁμοιότητος ζωῆς νὰ συγκλίνουν καὶ νὰ ἔλκονται μεταξύ τους), οὔτε μὲ ζωὴν ἔξω ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμον καὶ περιορισμένην (ἃν καὶ γνωρίζῃ τὸ παράδοξον νὰ κάμπτεται τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς κἀνει εὐσεδέστερους)· κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δὲν τοὺς παρακίνησε ν' ἀποθέσουν καὶ ν' ἀποτινάξουν τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ἀπειθείαν τους καὶ νὰ στραφοῦν στὴν εὐσέβεια. Μαζὶ συμπλέκει καὶ τὴν πειθὴν πού ἐπι-

τὸν ἔλεγχον ἐπιφέρουσαν, ὡς μὴ μετανοοῦντες τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος πᾶσαν ἀπολογία καὶ συγγνώμην ἐαυτοῖς περικόπτουσι.

Ταῦτα μὲν δὴ πράττουσα ἢ παραβολή, τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων, ὅσα μηδὲν τῶν ἀναγκαίων καὶ πρὸς σωτηρίαν 5 ἐκκαλουμένων προξενεῖ, οὐδὲ σεμνύνεται πολυπραγμονεῖν. Ἐπεὶ τίνες οἱ τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἐπὶ τοῖς θείοις ἔργοις ἐμψύχως διενεγκόντες, τοῖς δὲ μετ' αὐτοὺς ἐλθοῦσι μιμήσασθαι θάσκανον καὶ πονηρὸν ὄφθαλμόν, ἐφ' οἷς μετέσχον τῶν ἴσων, ἐπιβάλλοντες; Τίς δὲ «ὁ τῆς ἀδικίας κριτῆς, ὁ Θεὸν μὴ φοβού- 10 μενος καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος», εἶτα, τῆς χήρας καταβοώσης, εἰς οἰκτιριστοὺς διαλύων τὴν ἀπόνοιαν; Τούτων γὰρ ἐκάτερον μὴ μετὰ πολλῆς τῆς παρεκβολῆς καὶ ἀδολεσχίας, οὐμενοῦν οὐκ ἔστι εἰς πρόσωπον περιορισμένον ἐναρμόσασθαι. Ἀλλὰ «αἱ παρθένοι, ὧν αἱ μὲν πέντε μωραὶ, αἱ δὲ πέντε φρόνιμοι», τίνος πρόσωπον ὠρισμένον 15 εἰκονίσουσιν; Ὁ χρόνος δέ, καθ' ὃν αἱ μὲν εἰσῆλθον, αἱ δὲ τοῦ νυμφῶνος ἀπεκλείσθησαν, τίς ποτ' ἂν εἴη; Ὁ γὰρ τῆς κοινῆς κρίσεως οὕτω ἐφέστηκεν.

Καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὁ ζητῶν ὠρισμένα πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ κατατεμαχίζειν φιλοτιμούμενος τὰς παραβολάς, περινεχθεῖη 20 ἂν τὴν διάνοιαν ἀπορήμασι, οὐ τοσοῦτον τῶν παραβολῶν τοῦτο παρεχομένων, ὅσον τῆς περιεργίας καὶ ἀτόπου λεπτολογίας εἰς ἀμαθίαν μᾶλλον, ἀλλὰ οὐκ εἰς εὐρεσιν ἀποτελετώσης. Τίνες δὲ πάλιν οἱ μὴ διδόντες τῶν κερατίων μετασχεῖν «τῷ εἰς μακρὰν ἀποδημήσαντι πόλιν καὶ τὰ πατρῶα καταναλώσαντι ἀσώτως»; «Οἱ μί- 25 σθιοι» δὲ πάλιν τίνες, εἴπερ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς διαιρούμενον, διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ δύο λαμβανομένων νιῶν παραδηλοῦται; Καὶ πῶς οὗτος ὡς εἰς τῷ πατρὶ τῶν μισθίων» νομισθῆναι ἐξαιτεῖται; Ὁ δὲ νιὸς ὁ πρεσβύτερος, ὁ τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα πληρῶν, εἶτα φθονεροῖς ὄμμασι θεωρῶν τὴν ἐπι- 30 στροφὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ δικαιολογεῖσθαι παροξυνόμενος τῷ πατρὶ, πῶς ἂν ὠρισμένῳ τινὶ προσώπῳ περιτεθείη; Ὡστε φανερόν, ὡς οὐχ ἅπαντα τῆς παραβολῆς τὰ μέρη πολυπραγμονεῖν καὶ λογοθετεῖν προσήκει, πρὸς μόνον δὲ ἀφορᾶν τὸ διὰ τῆς ὀλοκληρίας ταύτης σημαινόμενον.

2. Ἱερ. 43, 30.

5. Λουκᾶ 18, 5.

3. Ματθ. 20, 11-12.

6. Ματθ. 25, 2.

4. Λουκᾶ 18, 2.

7. Ματθ. 25, 6. 10.

φέρει τὸν ἔλεγχο, ὅτι μὲ τὸ νὰ μὴ μετανοεῖ τὸ Ἰουδαϊκὸ πλῆθος, ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους κάθε ἀπολογία καὶ συγγνώμη.

Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἔργο τῆς παραβολῆς· τὰ λοιπὰ ὀνόματα καὶ πράγματα, ὅσα δὲν προξενοῦν κάτι ἀπαραίτητο καὶ δὲν παρακινοῦν πρὸς τὴ σωτηρία, δὲν θεωρεῖ ὅτι πρέπει νὰ πολυασχοληθεῖ μ' αὐτὰ. Ποιοὶ δηλαδή εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἄντεξαν μὲ σθεναρότητα τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὴν παγωνιά τῆς νύχτας² στὴν ἐκτέλεση θείων ἔργων³, καὶ ὅσους ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς γιὰ νὰ τοὺς μιμηθοῦν τοὺς εἶδαν μὲ φθονερὸ καὶ πονηρὸ βλέμμα, ἐπειδὴ ἔλαβαν τὴν ἴδια ἀμοιβή; Καὶ ποιὸς εἶναι «ὁ κριτῆς τῆς ἀδικίας ποὺ οὔτε τὸ Θεὸ φοβάται οὔτε ἀνθρώπο ντρέπεται»⁴, ἀλλ' ἔπειτα, ὅταν ἡ χήρα φώναζε μὲ κραυγές, ἔκανε τὴ σκληροκαρδία του νὰ μετατραπῆ σὲ εὐσπλαχνία⁵; Γιατὶ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, ὅχι μὲ πολλές παρεκβάσεις καὶ πολυλογία, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσαρμοστῆ σὲ ἓνα ὀρισμένο πρόσωπο. Καὶ «οἱ παρθένας, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ πέντε ἦταν μωρὲς καὶ οἱ πέντε φρόνιμες»⁶ τίνος ὀρισμένο πρόσωπο εἰκονίζου; Καὶ ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ δεύτερες μπῆκαν στὸ νυμφῶνα καὶ οἱ ἄλλες ἀποκλείστηκαν⁷, ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἄραγε; Γιατὶ ὁ χρόνος τῆς κοινῆς κρίσης δὲν ἔφτασε ἀκόμα.

Καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ὅποιος ἀναζητεῖ πρόσωπα ὀρισμένα καὶ πράγματα καὶ θέλει νὰ κατατεμαχίσει τίς παραβολές, θὰ δημιουργήσει περιπλοκὴ στὴ διάνοιά του καὶ ἀπορήματα, ὅχι τόσο γιὰ αὐτὰ τὰ προβλήματα τὰ προκαλοῦν οἱ παραβολές, ὅσο ἡ περιέργεια καὶ ἡ ἀκατάλληλη λεπτολογία, ποὺ καταλήγει σὲ ἀμάθεια μᾶλλον, καὶ ὅχι στὴν εὕρεση. Ποιοὶ εἶναι πάλι ἐκεῖνοι ποὺ δὲ δίνουν γιὰ τροφή τὰ ξυλοκέρατα «σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀποδήμησε σὲ πόλη μακρινὴ καὶ δαπάνησε τὰ πατρικὰ χρήματα μὲ ἀσωτία»⁸; Οἱ «μισθωτοὶ» πάλι ποιοὶ εἶναι⁹, ἂν μὲ τοὺς δύο γιούς τῆς παραβολῆς δηλώνεται τὸ ἀνθρώπινο γένος, χωρισμένο σὲ δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς; Καὶ πῶς αὐτὸς ζητᾶ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς μισθωτοὺς τοῦ πατέρα του¹⁰; Ὁ πρεσβύτερος πάλι γιός, ποὺ ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ πατέρα, βλέποντας στὴ συνέχεια μὲ φθονερὸ βλέμμα τὴν ἐπιστροφή καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἀδελφοῦ, ἀγανακτώντας μὲ τὸν πατέρα του¹¹, πῶς θὰ μπορούσε νὰ ταυτιστεῖ μὲ ἓνα συγκεκριμένο πρόσωπο; Ὡστε εἶναι φανερό, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λεπτολογοῦμε καὶ νὰ λογοκρίνομε ὅλα τὰ μέρη τῆς παραβολῆς, ἀλλὰ νὰ ἀποβλέπομε μόνο σ' αὐτὸ ποὺ σημαίνει τὸ σύνολο αὐτῆς.

8. Λουκᾶ 15, 13-15.

9. Ὅπ. π. 17.

10. Ὅπ. π. 19.

11. Ὅπ. π. 28.

Τὸν δὲ πλούσιον ἄνθρωπον, ὡς τὸν διαβεβλημένον οἰκονόμον τῆς οἰκίας προεστήσατο, τίνι ἂν τις προσώπων ἐξιδιώσαιτο; Τίνας δ' ἂν εἴποι τοὺς διαβάλλοντας; Ἡ δὲ ἀνταπόδοσις τῶν μὲν ἀγαθῶν τῷ Λαζάρῳ, τῶν δὲ ἀνιάτων κακῶν τῷ πλουσίῳ, πῶς ἂν εἴη γεγενημένη 5 οὐπω τῆς κοινῆς κρίσεως συνεστῶσης; Καὶ αἱ διαλέξεις δέ, ὡς ὑποβάλλεται ἢ παραβολή, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ κολάσει καταδεδικασμένου, πῶς ἂν γένοιτο, τῷ μὲν σιγῆν τῶν βασάνων ἐπιταπτόντων (καὶ πλὴν τῶν καθ' ἑαυτὸν στεναγμῶν τε καὶ ὀδυρμῶν χαλινὸν τοῖς ἄλλοις ἐπιβαλλόντων), τοῦ δὲ μηκέτι μετὰ τὴν κρίσιν πρὸς τὸν ἐφάπαξ 10 καταδεδικασμένον ἐπιστρεφομένου; Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τύπον καὶ νόμον οὐδὲ τὰ τῆς παραβολῆς παιδία ζητήσῃ περιγεγραμμένων προσώπων ἀπαγγέλλειν ιδιότητος

Ἄλλὰ γὰρ οἷς ἂν τις διὰ τῶν τῆς κοινοτέρας φωνῆς ιδιωμάτων καὶ περὶ τῆς προκειμένης παραβολῆς ἐπέλθοι καὶ ὁμοιώσεως ταῦτα ἂν 15 εἴη· ἐπεὶ τό γε αἰνιγματικὸν εἶδος αὐτῆς, καθ' ὃ καὶ ἡ νῦν ἐταξομένη προενήνεκται, καὶ ἐτέραις περινοίαις τὸν πολὺν ἀκροατὴν οὐ παραδεχομέναις θαλαμεύεσθαι. Καὶ τοῦτο ἄρα καὶ ὁ Σωτήριος λόγος ὑποσημαινόμενος «Ὑμῖν», ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητάς, «δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια, ἐκείνοις δὲ ἐν παραβολαῖς», τῇ ἀκριβεστάτῃ καὶ κατὰ 20 λεπτόν ἐπιγνώσει καὶ ἀνακαλύψει τοῦ μυστηρίου τὴν κατὰ τὰς παραβολὰς ἀντιδιαστέλλειν κατάληψιν Διὸ καὶ «Φράσον ἡμῖν», ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, «τὴν παραβολὴν ταύτην». Ταύτη ἄρα καὶ τῶν ἀπειθεστάτων Ἰουδαίων ἢ συναγωγῇ «οὔτε βλέποντες ἔλθετον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον», ὡς τῶν τοιούτων παραβολῶν καὶ ὁμοιώσεων τοῦτο μὲν 25 «καθορᾶν» καὶ «ἀκούειν» παρεχομένων, τοῦτο δὲ τῷ ἀκαταλήπτῳ καταδύεσθαι μηδὲν ἐναντιουμένων. Εἰ γὰρ καὶ πωρώσει τῆς καρδίας τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φῶς ἐκουσίως καταμύοντες, «Οὐκ ἔβλεπον βλέποντες, οὐδὲ ἀκούοντες ἤκουον», πλὴν ἀλλὰ γε καὶ ἡ παραβολή, μηδὲν πρὸς τὴν αὐτῶν ἀνθισταμένην διάθε- 30 σιν (τῇ γὰρ ἀσαφείᾳ ἐπεσκίαστο), οὐ τῆς ἀγνωμοσύνης ἀφορμὴν τινα παρέχεται, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον αὐτῶν τῆς ἀπαθείας μᾶλλον διελέγχει, ὅτι δέον ζητεῖν, ἐξ ὧν συνίεσαν, ἢ μὴ συνίεσαν, ὥσπερ ἔπραττον οἱ ἀπόστολοι· οἱ δὲ λόγον οὐδένα τῶν ἀγνοουμένων ἐτίθεντο.

12. Λουκᾶ 16, 1.

13. Λουκᾶ 16, 22 ἔ.

14. Λουκᾶ 16, 24 ἔ.

Τὸν πλούσιο ἄνθρωπο, ποὺ ὄρισε ὡς ἐπιστάτη τοῦ σπιτιοῦ του τὸν ὑπάλληλο ποὺ δὲν εἶχε καλὸ ὄνομα¹², μὲ ποιὸ πρόσωπο νὰ τὸν ἐξειδικεύσει κανεῖς; Καὶ ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κατηγορήσαν τὸν ἐπιστάτη; Ἡ ἀνταμοιβὴ πάλι τοῦ Λαζάρου γιὰ τὰ καλὰ του ἔργα καὶ ἡ ἀνταπόδοση τὰ κακὰ ἔργα τοῦ πλουσίου¹³, πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἀφοῦ ἀκόμα δὲν ἔχει στηθεῖ ἡ κοινὴ κρίση; Καὶ ὁ διάλογος ποὺ προβάλλει ἡ παραβολὴ¹⁴ μεταξὺ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ καταδικασμένου στὴν κόλαση, πῶς μπορούσε νὰ γίνῃ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ βασιανισμὸς ἐπέβαλλε στὸν ἕνα σιωπῆ (καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς θρήνους καὶ τοὺς ὄδυρμους τοῦ ἴδιου ἐπέβαλλε στοὺς ἄλλους χαλινό), ἐνῶ ὁ Ἀβραάμ μετὰ τὴν κρίση δὲν μπορούσε πιά νὰ στραφεῖ πρὸς αὐτὸν ποὺ εἶχε καταδικαστεῖ ὀριστικῶς; Κατὰ τὸν ἴδιο λοιπὸν τύπο καὶ νόμο οὔτε τὰ παιδιὰ τῆς παραβολῆς θὰ ζητήσῃ κανένας νὰ δηλώσουν ἰδιότητες συγκεκριμένων προσώπων.

Ἄλλ' ἐκεῖνα βέβαια ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐξετάσει κανεῖς μὲ βάση τις ἰδιότητες τῆς κοινότερης λέξης καὶ τὴν ἐξεταζόμενη παραβολὴ καὶ τὴν παρομοίωση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτὰ. Ἐπειδὴ τὸ αἰνιγματικὸ εἶδος τῆς, μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφέρεται κι αὐτὴ ποὺ ἐξετάζομε, προχωρεῖ καὶ σὲ ἄλλες ἔννοιες, οἱ πολλοὶ ἀκροατῆς δὲν τις καταλαβαίνουν. Αὐτὸ λοιπὸν ὑποδηλώνοντας καὶ ὁ λόγος τοῦ Σωτήρα, ἔλεγε στοὺς μαθητῆς του· «σ' ἐσᾶς δόθηκε νὰ γνωρίσετε τὰ μυστήρια, ἐνῶ σὲ ἐκείνους μίλησε μὲ παραβολές»¹⁵, διαχωρίζοντας ἀπὸ τὴν ἀκριβέστατη καὶ λεπτομερειακὴ ἐπίγνωση καὶ ἀποκάλυψη τοῦ μυστηρίου τὴν κατανόηση αὐτοῦ μὲ τις παραβολές. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἔλεγαν, «πές μας αὐτὴν τὴν παραβολὴν»¹⁶. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ἐπομένως καὶ ἡ Συναγωγὴ τῶν ἀνυπακουότων Ἰουδαίων «οὔτε ἔβλεπαν, ἂν καὶ ἔβλεπαν, οὔτε ἄκουαν, ἂν καὶ ἄκουαν»¹⁷, γιὰ αὐτὸς οἱ παραβολές παρῆσαν αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ δυνατότητα, τὸ νὰ βλέπουν καὶ ν' ἀκοῦν οἱ ἄνθρωποι. Γιατί, ἂν καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐξαιτίας τῆς πώρωσης τῆς συνείδησός τους καὶ ἐκούσια ἔκλειναν τὰ μάτια στὸ φῶς τῆς εὐσέβειας καὶ «ἂν καὶ ἔβλεπαν, δὲν ἔβλεπαν, καὶ οὔτε ἄκουαν, ἂν καὶ ἄκουαν», πλὴν ὅμως καὶ ἡ παραβολὴ δὲν ἀντιτίθεται στὴν ἐχθρική διάθεσή τους (γιατὶ ἦταν καλυμμένη μὲ ἀσάφεια), οὔτε δίνει κάποια ἀφορμὴ ἀγνωμοσύνης, ἀλλὰ μάλλον φανερώνει καὶ τὸν τρόπο τῆς ἀπάθειάς τους· ὅτι δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ ζητοῦν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ καταλάβαιναν, ὅσα δὲν καταλάβαιναν, ὅπως ἔκαναν οἱ ἀπόστολοι. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἔκαναν κανένα λόγο γιὰ ὅσα ἀγνοοῦσαν.

15. Λουκᾶ 8, 10.

16. Ματθ. 13, 36. 15, 15.

17. Ματθ. 13, 13.

Τὸ δὲ τῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως δυσθεώρητον καὶ ὁ Παρομιαστῆς τῇ παραθέσει τῶν παραλλήλων φωνῶν ὑπεσήμηνεν, ἠνίκα τὸν ταῖς παρομίαις τελεσθέντα τὴν διάνοιαν σοφὸν τινα διαγράφων καὶ νοήμονα, «νοήσει τε παραβολήν», φησί, «καὶ σκοτεινῶν 5 ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα».

Ἄλλὰ οὗτος μὲν ὁ λόγος, ὁ ἀπὸ τῶν ιδιωμάτων τῆς παραβολῆς καὶ ὁμοιώσεως ἐπιλυόμενος τὸ ἀπόρημα, τῆς καθολικωτέρας φωνῆς τῶν παραβολῶν καὶ ὁμοιώσεων οὐ παντελῶς κἀθελκόμενος, πολλῶν καὶ ἄλλων, κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, ἐξενμαρίζειν ζητήματα 10 δύναται, ὁ δὲ μέλλον ῥηθήσεσθαι, ὅσον τῆς προτεταγμένης θεωρίας μᾶλλον ἀκριβολογεῖται τὰ τε πράγματα καὶ τὰ ῥήματα, τοσοῦτον ἰδιάζουσαν ἀποφαῖνον ἐφ' ἐνὶ ζητήματι περιγράφει τὴν ἐπίλυσιν.

Διττὸν τοιγαροῦν παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν χρησιμοῖς τὰ παιδία· «Ἄφετε γὰρ τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχεσθαι πρὸς με», καὶ 15 τῆς αὐτῆς ἐννοίας οὐ πόρρω, «ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»· εἶτα, «ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιᾶζετε». Ὡστε διττὸν ἂν εἶη τὸ «παιδίον», μᾶλλον δὲ καὶ τρίτον, εἶπερ ὁ σοφός, εἴ τις ἄλλος, τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, Παῦλος, ἐφαρμόζειν τε 20 εἰδῶς τὰς καταλλήλους φωνὰς ταῖς συγγενεστάταις ἐννοίαις, διακέκραγεν· «Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου». Δῆλον γὰρ ὡς τὸ «παιδίον» ἐνταῦθα, οὔτε τὸ ἀπλοῦν καὶ ἄκακον καὶ πανουργίας ἐλεύθε- 25 ρον ἀπαγγέλλει, οὔτε μὴν τὸ ἀσύνετον καὶ τὴν διάνοιαν εὐπερίφορον, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀπλῶς ἐπισημαίνεται φύσιν.

Διόπερ ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Σωτὴρ παιδία ἂν οὐκ ἀπεικίτως κληθείη, ὅτι τε τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας κεκοινωνηκότες, καὶ προσεχέστερον καὶ οἰκειότερον, διὰ τὴν πολλὴν ἡμερότητα καὶ πρα- 30 ὄτητα τῶν πολυτλήτων παθῶν καὶ ἠθῶν τὴν πρὸς τὰ παιδία ὁμοιότητα. Καὶ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ταῦτα ἐπεδείκνον διαμορφούμενα, οὔτε πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταβιδάζοντες, οὔτε ξίφει τοὺς ἀδικουῦντας κολάζοντες, οὐδὲ χάσμασι τιμωρούμενοι, οὐδὲ καταποντίζοντες ὕδατι τοὺς ἀπειθότας, ἀλλὰ παίδων εἰς ὁμοιότητα διὰ τῆς πραότητος καὶ 35 ἀοργησίας καθιστῶντες ἑαυτούς, παιδικοῖς τέως λόγοις τοὺς μα-

18. Δηλαδή ὁ Σολομών. 19. Παροιμ. 1, 6. 20. Ματθ. 19, 14. Μάρκ. 10, 14. Λουκᾶ 18, 16. 21. Ματθ. 18, 3. 22. Α' Κορ. 14, 20. 23. Ἐβρ. 2, 14.

Τὴ δυσκολία προσέγγισης τῆς παραβολῆς καὶ τῆς παρομοίωσης τὴ δήλωσε καὶ ὁ Παροιμισιαστὴς¹⁸ μὲ τὴν παρὰθεση παρὰλληλων ρήσεων, ὅταν, περιγράφοντας στίς Παροιμίες τὸν τέλειο πνευματικὰ σοφὸ καὶ συνετὸ, γράφει· «Θὰ ἐννοήσῃ τις παραβολές, τὶς σκοτεινές ρήσεις τῶν σοφῶν καὶ τὰ αἰνίγματα»¹⁹.

Ἄλλὰ αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ παρέχει τὴ λύση στὴν ἀπορία ἀπὸ τὶς ιδιότητες τῆς παραβολῆς καὶ τῆς παρομοίωσης καὶ δὲν ἔλκεται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν καθολικότερη ὀνομασία τῶν παραβολῶν καὶ τῶν παρομοιώσεων, μπορεῖ νὰ διευθετήσῃ μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶπαμε πολλὰ καὶ διάφορα ζητήματα, ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ πρόκειται νὰ λεχθεῖ, ὅσο περισσότερο ἀκριβολογεῖ τὰ πράγματα καὶ τὴ διατύπωση σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐξήγηση ποὺ προτάξαμε, τόσο περισσότερο ταιριαστὴ παρουσιάζει τὴ λύση ποὺ δίνεται σὲ κάθε ζήτημα.

Τὸ ὄνομα «παιδιά» στίς ἱερὲς Γραφές μας ἔχει διπλὸ νόημα· γιατί λέει· «ἀφῆστε τὰ παιδιά, καὶ μὴν τὰ ἐμποδίζετε νὰ ρθοῦν κοντὰ μου»²⁰, καὶ τὸ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐννοια αὐτῆ· «ἂν δὲν στραφεῖτε καὶ δὲν γίνετε σὰν τὰ παιδιά, δὲ θὰ μπεῖτε στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»²¹. Κι ἔπειτα· «ἀδελφοί, μὴ γίνεστε παιδιά στὸ μυαλό, ἀλλὰ νὰ εἶστε νήπια ὡς πρὸς τὴν κακία»²². Ὡστε τὸ ὄνομα «παιδι» ἔχει διπλὸ νόημα, ἢ καλύτερα τριπλό, ἀφοῦ ὁ Παῦλος, ὁ σοφότερος ἀπὸ ὅλους στὰ θεῖα καὶ τ' ἀνθρώπινα καὶ ποὺ γνωρίζει νὰ ἐκφράζῃ μὲ τὶς κατάλληλες λέξεις τὰ ἀνάλογα νοήματα, φωνάζει· «ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ παιδιά ἔχουν σὰρκα καὶ αἷμα, εἶχε καὶ ἐκεῖνος μὲ παραπλήσιο τρόπο τὰ ἴδια πράγματα, ὥστε μὲ τὸν θάνατό του νὰ καταργήσῃ αὐτὸν ποὺ εἶχε τὴν ἐξουσία τοῦ θανάτου»²³. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι ἐδῶ τὸ ὄνομα «παιδι» οὔτε τὸ ἀπλό καὶ ἄκακο καὶ ἄπειρο ἀπὸ κακία δηλώνει, οὔτε βέβαια καὶ τὸ ἀσύνητο μὲ τὸν ἀσταθὴ νοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς δηλώνει τὴν ἀνθρώπινη φύση.

Γι' αὐτὸ ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Σωτῆρας δὲ θὰ εἶναι ἀνάρμοστο νὰ ὀνομαστοῦν παιδιά, ἐπειδὴ ἔχουν μετὰσχει τῆς ἴδιας οὐσίας, καὶ μάλιστα μὲ τρόπο πλησιέστερο καὶ οἰκειότερο, ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἡμερότητας καὶ πραότητος τῶν ἐνοχλητικῶν παθῶν καὶ τὴν ὁμοιότητα τοῦ τρόπου ζωῆς τους μὲ τὰ παιδιά. Γιατὶ ἔδειχναν ὅτι αὐτὰ διαμορφώνονταν μέσα τους, οὔτε κατεβάζοντας φωτιὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό, οὔτε τιμωρώντας τοὺς ἄδικους μὲ ξίφη ἢ μὲ χάσματα τοῦ ἐδάφους, οὔτε καταποντίζοντας στὸ νερὸ τοὺς ἀνυπάκουους, ἀλλὰ καθιστώντας τοὺς ἑαυτοὺς τους ὅμοιους μὲ παιδιά μὲ τὴν πραότητα καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὀργῆς, μὲ παιδικὰ λόγια

θητευομένους ἐρύθμιζον κατὰ τό, «γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καί οὐ βρωμα», καί μὴν, «καί ἄλλα πολλὰ ἔχω λέγειν, ἀλλὰ οὐ δύνασθε βαστάζειν ἅρτι».

Ὡστε παῖδες οὐκ ἀπάδοντι οὔτε πρὸ ὕβριν ἐκφερομένῳ λόγῳ 5 καὶ νομισθεῖεν ἂν καὶ ῥηθεῖεν ὅ τε βαπτίζων ἐν ὕδατι καὶ ὁ βαπτίζων ἐν πυρί, κατὰ γε τὸν λόγον τῆς φύσεως καὶ τῶν σημαινομένων τὸ τιμιώτερον καὶ σεμνότερον. Παῖδες δὲ τὴν ἀφροσύνην νηπιάζοντες τὰ τῶν Ἰουδαίων πλήθη, οἳ μῆτε καταυλούμενοι μῆτε θρηνούμενοι, οὐδὲ καθ' ἕτερον τούτων τῆς ἀπροσεξίας μετανέστησαν οὐδὲ τῆς 10 οἰκείας μοχθηρίας τὴν ἀπαλλαγὴν ζητεῖν ἠρετίσαντο.

Σὺ δὲ τὸν Σωτῆρα «λέοντα» πολλάκις ἀκούων καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἐχθρὸν ὠρούμενον ὑπὸ τῆς αὐτῆς δηλούμενον κλήσεως, «σκώληκά τε» πάλιν τὸν Δημιουργὸν τῆς ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου κτίσεως («ἐγὼ γάρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ὄνειδος ἀνθρώπου 15 καὶ ἐξουθένημα λαοῦ»), ἀλλὰ καὶ «ὁ σκώληξ αὐτῶν (τιμωρίας τοῦτο βαρυτάτης εἶδος), «οὐ τελευτήσει», ὡς ἐν ἐκείνοις σοφὸς ἐγένου διαιτῶν, καὶ τὸν μὲν τῶν λεόντων εἰς τὴν εἰκόνα μεθέλκεις τοῦ Δεσπότη, τὸν δὲ τῶ ἀρχεκάκῳ θηρίῳ προσαρμόζεις, καὶ δὴ καὶ τὸν σκώληκα νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀσπόρου καὶ ἀχράντου καὶ ἀγεωργήτου σαρκός τοῦ Σωτῆρος ἐκλαμβάνειν, νῦν δὲ τὸ πικρὸν καὶ ἀπαραίτητον 20 τῆς κολάσεως σημαίνειν οὐκ ἐρυθριᾶς νομίζειν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν «παιδιῶν», τῇ συνήθει χρώμενος θεοσοφία, καὶ ἐκάστω νέμων καὶ ἀπομερίζων, οὐδὲν οὔτε ἀσαφές οὔτε δυσπαρακολούθητον εὐρήσεις.

25 Πολλὴ δὲ καὶ ἄλλη τοῖς ἱεροπρεπέσιν ἡμῶν λογίοις τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐγκατέσπαρται ἢ χρῆσις· καθάπερ «ὁ σκύμνος» ὁ μὲν ὠρούμενος καὶ ζητῶν τροφήν παρὰ Θεοῦ, ὁ δὲ κοιμώμενος καὶ ἐξανιστάμενος καὶ συνεγείρων τὸ γένος τοῦ τε παλαιοῦ πτώματος καὶ τῆς τοῦ θανάτου κατασχέσεως. Καὶ ἑωσφόρος, «ὁ μὲν πρωὶ ἀνατέλλων», καὶ «τὰς τῶν πιστῶν καρδίας» ἔτι μᾶλλον τῶ φωτὶ τῆς θεογνωσίας ἐναυγάζων, ὁ δὲ τῶ σκότῳ προσαρμοζόμενος, καὶ ὄν τὸ ἐκού-

24. Α' Κορ. 3, 2. 25. Ἰω. 16, 12. 26. Ματθ. 3, 11. 27. Α' Κορ. 14, 20. 28. Γεν. 49, 9. Ἀριθμ. 24, 9. Ψαλμ. 103, 21. Ἀποκ. 5, 5. 29. Α' Πέτρ. 5, 8. Ψαλμ. 21, 14.

προσπαθοῦσαν νὰ ρυθμίσουν τὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν τους σύμφωνα μὲ τὸ λόγο· «σᾶς πότισα γάλα, δὲν σᾶς ἔδωσα τροφὴ στερεή»²⁴, καί· «ἔχω νὰ σᾶς πῶ κι ἄλλα πολλά, ἄλλα δὲν μπορεῖτε τώρα νὰ τὰ βαστάξετε»²⁵.

Ὡστε παιδιὰ μὲ λόγο ὄχι ἀκατάλληλο οὔτε ὑβριστικὸ θὰ μποροῦσαν καὶ νὰ θεωρηθοῦν καὶ νὰ ὀνομαστοῦν καὶ αὐτὸς ποὺ βαπτίζει μὲ τὸ νερὸ κι αὐτὸς ποὺ βαπτίζει μὲ τὴ φωτιὰ²⁶, σύμφωνα μὲ τὴν ποιότητα τῆς φύσης τους καὶ τὸ πιὸ τιμημένο καὶ σεβαστὸ ἀπὸ τὰ σημαινόμενα. Καὶ παιδιὰ, ποὺ εἶναι νήπια ὡς πρὸς τὴν ἀφροσύνη²⁷, εἶναι τὰ ἰουδαϊκὰ πλήθη, ποὺ οὔτε θέλγονται ἀπὸ τὰ μελωδικὰ λόγια, οὔτε συγκινοῦνται ἀπὸ τὰ θρηνολογήματα, ἀλλὰ καὶ οὔτε μὲ κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἀπομάκρυναν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὴν ἀπροσεξία, οὔτε προτίμησαν νὰ ζητήσουν τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν κακία τους.

Ἐσὺ ὅμως ἀκούοντας πολλές φορές νὰ λέγεται ὁ Σωτῆρας λιοντάρι²⁸ καὶ τὸν ἔχθρὸ μας ποὺ μουγκρίζει ἐναντίον μας νὰ δηλώνεται μὲ τὸ ἴδιο ἐπίσης ὄνομα²⁹, καὶ πάλι ὁ Δημιουργὸς τῆς ὄρατῆς καὶ τῆς ἀόρατης κτίσης νὰ λέγεται «σκουλήκι» (γιατὶ λέει, «ἐγὼ εἶμαι σκουλήκι καὶ ὄχι ἄνθρωπος, ντροπὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ σκουπίδι τοῦ λαοῦ»³⁰), ἀλλὰ καί, «τὸ σκουλήκι τους δὲ θὰ πεθάνει»³¹ (αὐτὸ εἶναι ἓνα εἶδος βαρύτατης τιμωρίας), ὅπως σ' ἐκεῖνα ἔγινες σοφὸς κριτῆς, καὶ τὸ ἓνα λιοντάρι τὸ ἀποδίδεις στὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου καὶ τὸ ἄλλο τὸ ἐφαρμόζεις στὸ ἀρχέκακο θηρίο, καὶ ποὺ τὴ μιά τὸ σκουλήκι τὸ θέλεις νὰ δηλώνει τὴν ἄσπορη κι ἀγνή κι ἀκαλλιέργητη σάρκα τοῦ Σωτῆρα, κι ἔπειτα δὲν κοκκινίζεις νομίζοντας πῶς εἶναι ἡ ὀδυνηρὴ κι ἀναπόφευκτη κόλαση, ἔτσι χρησιμοποιώντας τὴ συνηθισμένη θεία σοφία καὶ γιὰ τὰ «παιδιὰ», ξεχωρίζοντάς τα καὶ ἀπονέμοντάς στὸ καθένα τὸ δικό του νόημα, δὲ θὰ βρεῖς καμμιά ἀσάφεια, οὔτε καὶ καμμιά ἀσυνέπεια.

Τέτοιου εἴδους χρῆση τῶν ὀνομάτων εἶναι σπαρμένη ἀφθονη στὶς ἱερὲς Γραφές μας, ὅπως γιὰ παράδειγμα· «τὸ λιονταρόπουλο», τὸ ἓνα ποὺ βρυχᾶται καὶ ζητεῖ τροφὴ ἀπὸ τὸ Θεό³², καὶ τὸ ἄλλο ποὺ κοιμᾶται καὶ σηκώνεται³³ καὶ σηκώνει μαζί του τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν παλαιὰ του πτώση καὶ τὴν κατακράτησή του ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἐπίσης ὁ Ἐωσφόρος, αὐτὸς ποὺ ἀνατέλλει τὸ πρωὶ καὶ καταφωτίζει τὶς καρδιές τῶν πιστῶν ἀκόμη περισσότερο μὲ τὸ φῶς τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ³⁴, κι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει καταδικαστεῖ νὰ ζεῖ στὰ σκοτάδια καὶ ποὺ ἡ ἐκούσια μοχθηρία του τὸν

30. Ψαλμ. 21, 7.

31. Ἦσ. 66, 24. Μάρκ. 9, 44, 48.

32. Ψαλμ. 103, 21.

33. Γεν. 49, 9. Ἀριθμ. 24, 9.

34. Β' Πέτρ. 1, 19. Ἦσ. 14, 12.

σιον τῆς μοχθηρίας τῆς νοεραῖς καὶ μακαρίας λαμπρότητος ἀπεγύμνωσεν. Ὁφίς τε ὁ τὴν Εὐαν ἐξαπατήσας, καὶ δὴ καὶ οὐ μμητὰς ἡμᾶς ὁ Σωτήριος λόγος προτρέπεται «γίνεσθε», γὰρ φησι, «φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις».

5 Ἀλλὰ γὰρ καὶ βασιλεύς, ὁ μὲν τῶν ἀπάντων καὶ οὐ σύμπασα κτίσις δακτύλων ἔργον, καὶ μὴν καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ δυσχερῶν τὸ χαλεπώτατόν τε καὶ σκυθρωπότατον, καὶ ὄν, φευκτότατον ὄντα, φυγεῖν τὸ χαλεπώτατόν τε οὐκ ἔστιν, ὁ θάνατος. Ἀστραπή δὲ πάλιν, ὁ διὰ τὴν ἔπαρσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεσών, καὶ δι' ἧς ἡ δευτέρα τοῦ Χριστοῦ
10 φρικτὴ καὶ σεβάσιμος παρουσία ἀπεικάζεται. Ὅρα δὲ καὶ σκότος ἱερόν, ὃ τὸ θεῖον παρασκήνιον τῆς ἀποκρυφῆς αὐτοῦ παρατίθεται, καὶ σκότος ἄλλο, τὸ μὲν τὸ ἐξώτερον, τὸ δὲ δι' ὃν κἀκεῖνο παρεσκευάσθη τε καὶ ἠτοίμασται.

Οὕτω τοιγαροῦν εἰσι πολλαὶ φωναὶ κατὰ τε τὰς ἱερολόγους ἡμῶν
15 πραγματείας, ἀλλὰ γε δὴ καὶ ἐφ' ὧν ἡ Ἀττικὴ γλῶττα σεμνύνεται, ἐπὶ τὰναντία τῶν πραγμάτων μεριζόμενα. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, νόμῳ παρακολουθεῖν εἰδότε διακρίνειν τὰ μηδὲ πρόχειρον ἔχοντα τὴν διάκρισιν. Καὶ γὰρ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ὀνομάτων ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ ἐνεργείας φύσιν ἔχοντα ἀπαγγέλλειν, δίδωσι τοῖς βουλομένοις
20 ἀπαραποδίστως τε καὶ ἀδιάστως ἐπιμερίζειν πρὸς ἑκάτερον τῶν πεφυκότων ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀνάγεσθαι σημασίαν. Δῆλον δὲ ὡς ὁ τρόπος οὗτος τῆς τῶν ὀνομάτων διπλῆς ἐξήρηται τῆς ὁμωνύμων θεωρίας. Ἐκείνων γὰρ τὰ μὲν, ὡς φάναι τὸ ἔπος, αἰτίαν οὐκ οἶδε, καθ' ἣν ὄντα διάφορα τὴν αὐτὴν κλῆσιν ὑπῆλθε, τὰ δὲ δι' ὁμοιώσεώς τινος ἀ-
25 ποτίκτεται. Ἐνταῦθα δὲ οὐδέτερον τούτων ὁ λόγος παραδεχόμενος, μᾶλλον δὲ καὶ διὰ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐναντίων προῖών, τὴν κλῆσιν ὁμῶς ἐπίσης νέμει ὧν ἔστιν ἡ φύσις κατὰ τὸ ἄρρητον παραλλάττουσα.

Ἀλλὰ γὰρ ἡδύσματος χάριν καὶ ἀνέσεως παρεντεθήσθω τῆς καταπυκνούσης καὶ παραδριμυττούσης τὴν διάνοιαν ἱερολόγου φιλο-
30 πονίας.

35. Γεν. 3, 1-6.

36. Ματθ. 10, 16.

37. Ψαλμ. 23, 8. Α' Τιμ. 1, 17. Ψαλμ. 8, 4.

38. Ρωμ. 5, 14, 17.

39. Λουκᾶ 10, 18.

ἀπογύμνωσε ἀπὸ τὴν πνευματικὴ καὶ μακάρια λαμπρότητα. ~~_____~~
 φίδι εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐξαπάτησε τὴν Εὐά³⁵, κι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς προτρέπει
 ὁ λόγος τοῦ Σωτήρα νὰ γίνομε μιμητὲς του· γιατί λέει· «νὰ γίνεστε φρόνι-
 μοι ὅπως τὰ φίδια»³⁶.

Ἄλλὰ βέβαια καὶ ὁ βασιλιάς, ὁ ἕνας ποὺ εἶναι βασιλιάς τῶν ὅλων
 καὶ ποὺ ὅλη ἡ πλάση εἶναι ἔργο τῶν χειρῶν του³⁷, καὶ ἐπίσης ὁ βασι-
 λιᾶς τῶν δυσχερῶν τῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι καὶ τὸ πιὸ φοβερὸ καὶ πιὸ θλι-
 βερὸ πράγμα, τὸν ὁποῖο πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀποφεύγομε καὶ ποὺ
 πιὸ φοβερὸ ἀπὸ αὐτὸν δὲν ὑπάρχει, δηλαδή ὁ θάνατος³⁸. «Ἀστραπή»
 πάλι λέγεται ἐκεῖνος ποὺ ἔπεσε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ³⁹ ἐξαιτίας τῆς ἔπαρσης,
 καὶ ἐκείνη μὲ τὴν ὁποία παρομοιάζεται ἡ δευτέρα φρικτὴ καὶ σεβαστὴ
 παρουσία τοῦ Χριστοῦ⁴⁰. Ἐπίσης πρόσεχε ὅτι ὑπάρχει τὸ σκότος τὸ
 ἱερὸ, ποὺ παρατίθεται σὰν θεία σκηνὴ τῆς ἀπόκρυψης τοῦ Θεοῦ⁴¹, καὶ
 ὑπάρχει καὶ ἄλλο σκότος⁴², τὸ ἕνα τὸ ἐξώτερο⁴³, καὶ τὸ ἄλλο ἐκεῖνο ἀπὸ
 τὸ ὁποῖο παρασκευάστηκε καὶ ἐτοιμάστηκε τὸ ἐξώτερο⁴⁴.

Ἔτσι λοιπὸν στὶς ἱερὲς Γραφές μας ὑπάρχουν πολλὰ ὀνόματα, ἀλλὰ
 πολλὰ καὶ στὴν Ἀπτικὴ γλῶσσα, γιὰ τὰ ὁποῖα αὐτὴ ὑπερηφανεύεται,
 ποὺ ἀπονέμονται στ' ἀντίθετα πράγματα, κι αὐτὸ νομίζω ὅτι ἀκολουθεῖ
 τὸ νόμο ποὺ γνωρίζει νὰ διακρίνει αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν εὐκολὴ τὴ διά-
κριση. Γιατὶ καθένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ εἶπαμε, ἔχοντας δυνάμεις καὶ
 ἐνέργειες ἀντίθετες πρὸς τὴ φύση του, ἐπιτρέπει σ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν
 ἀνεμπόδιστα καὶ ἀβίαστα νὰ τὰ ἀπονέμουν σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ
 ἀπὸ τὴ φύση τους ἀνάγονται στὴν ἴδια σημασία. Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι
 αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς διπλῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων προέρχεται ἀπὸ τὴ
 θεωρία γιὰ τὰ ὁμώνυμα. Γιατὶ ἀπὸ ἐκεῖνα, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, ἄλλα
 δὲν γνωρίζουν τὴν αἰτία, κατὰ τὴν ὁποία ὄντα διάφορα πῆραν τὸ ἴδιο
 ὄνομα, ἐνῶ αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ κάποια ὁμοιότητα. Ἐδῶ ὅμως ἐνῶ ὁ
 λόγος κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν παραδέχεται, ἀλλὰ μᾶλλον προέρχεται καὶ
 ἀπὸ τὰ ἀντίθετα καὶ ἀπὸ τὰ ἐνάντια, τὸ ὄνομα ὅμως σὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀνή-
 κει τὸ ἀπονέμει ἐξίσου ἢ φύση κατὰ τρόπο ποὺ δὲ δηλώνεται.

Ἄλλὰ γιὰ χάρη εὐχαρίστησης καὶ ἀνάπαυσης ἃς παρεμβλήθοῦν
 αὐτὰ στὸ μόχθο τῆς θεολογικῆς πραγματείας ποὺ παραβαραίνει καὶ ἐξε-
 ρεθίζει τὸ νοῦ.

40. Ματθ. 24, 27. Λουκᾶ 17, 24. 41. Ψαλμ. 17, 12. 42. Δευτ. 4, 11. Ἐξ. 19,
 9, 20, 21, 24, 16. Δευτ. 5, 22. Β' Βασ. 22, 10. 43. Ματθ. 8, 12, 22, 13, 25, 30.
 44. Λουκᾶ 22, 53. Κολ. 1, 13. Β' Κορ. 6, 14.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΕ΄

Πῶς οὐ μάχεται ἡ τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν παραίνεσις
 ἢ λέγουσα, «ἔτοιμοι γένεσθε ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ
 αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος», καὶ τὸ Δε-
 5 σποτικὸν πρόσταγμα παρακελευόμενον, μὴ προμελετᾶν
 ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ δήματος βασιλέων καὶ ἡγουμένων
 ἀγομένους, ἐφ' ᾧ λόγον ὑποσχεῖν τῆς πίστεως ἡμῶν;

Διότι, φιλολόγων ἱερῶν ἄριστε, ἑκατέρα χρεῖα, εἰ καὶ διαφορὰν
 ὀνόματος ἀπαγγέλλεται, ἀλλὰ γε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπευθύνε-
 10 ται· οὐκ ἂν δὲ εἶη μαχόμενα, οὐδέ, πολλοῦ δεῖ, ἢ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐνά-
 γει παραίνεσιν, καὶ τοῖς αὐτοῖς ῥυθμίζειν νόμοις τὴν γνώμην παρα-
 κελεύεται. Τὸ γὰρ «ἑτοίμους εἶναι», τὸ μηδὲν ἀναβάλλεσθαι πρὸς
 τὴν ἐρώτησιν βούλεται, μηδὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπιδιστάζειν ἀποκρίνε-
 σθαι πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ὑποτίθεται· καὶ τὸ μὴ προμελετᾶν μηδὲ
 15 τὸν καιρὸν τῆς παρησιᾶς καιρὸν ποιεῖσθαι τῆς διασκέψεως μηδὲ
 τοῦ ἀγῶνος παρόντος θορυβεῖσθαι τῆς προαγωνίσμασιν, εἰς τὴν
 αὐτὴν συντρέχει καὶ συναπαρτίζεται διάνοιαν. Ὁ γοῦν ἔτομος μελέ-
 τῆς καὶ μερίμνης καὶ ἀμφιβολίας ἀπήλλακται, καὶ ὡς ἀπηλλαγμένην
 φέρει τὴν συνείδησιν ταύτης τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐδὲν δεῖται
 20 προμελετᾶν οὐδὲ προαγωνισμάτων οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐνεστηκότας
 ἄθλους καὶ τὰ γυμνάσια καταμερίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ καλῶς προμελε-
 τηθὲν καὶ ἐκβεβηκὸς ταῖς διανοαῖς ἀμετακίνητον, τῷ τε χρόνῳ καὶ
 τῷ ἔθει τὴν κρίσιν ἀδίστακτόν ἐστιν ἐπιφερόμενον. Τοῦτο δὲ προ-
 βαλλόμενον οἴκοθεν ὁ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, τῆς τοῦ παναγίου
 25 Πνεύματος συνεργούσης αὐτῷ χάριτος, ἔτομός ἐστι καὶ τοῖς μαθεῖν
 ἐθέλουσι χορηγεῖν τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν, καὶ τοῖς πει-
 ρωμένοις μωμεῖσθαι καὶ διαχλευάζειν τοῦ δόγματος τὴν ἀκρίβειαν
 ἀνθυποφέρειν μετὰ στεροῦ καὶ ἀκλονήτου φρονήματος τῆς τε πε-
 πλανημένης δόξης τὸν ἔλεγχον καὶ τῆς εὐσεβείας τὸ ἀμώμητον. Βε-
 30 θαίωσις γὰρ καὶ σταθηρότης γνώμης τοὺς τε πρὸς μάθησιν ὀρῶντας
 προσεχεστέρους ποιεῖ, καὶ τῶν ἐπηρεαζόντων ἐπιρραπίζειν οἷδε τὸ
 κακοῦργον καὶ ἐπίμοχθον.

ΕΡΩΤΗΣΗ 35η

Πῶς δὲν ἀλληλομαχοῦν ἀπὸ τῆ μιᾶ ἢ παραίνεση τοῦ κορυφαίου μαθητῆ πού λέει, «νὰ εἶστε πάντοτε ἔτοιμοι ν' ἀπολογηθεῖτε στὸν καθένα πού θὰ σᾶς ζητᾶ λόγο γιὰ τὴν ἐλπίδα πού ἔχετε μέσα σας»¹ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ προσταγὴ τοῦ Κυρίου πού προτρέπει, νὰ μὴν προμελετοῦμε τί θὰ ποῦμε ὁδηγούμενοι στὸ βῆμα βασιλέων καὶ ἀρχόντων, γιὰ νὰ δώσουμε λόγο γιὰ τὴν πίστη μας²;

Κάθε μιὰ χρῆση ἀπὸ τις δύο αὐτές, ἄριστε φίλε τῶν ἱερῶν λόγων, ἂν καὶ προβάλλει διαφορὰ ὀνόματος, ὅμως ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἴδιο σκοπό. Δὲν ἀντιμάχονται λοιπὸν αὐτά, οὔτε, πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ αὐτό, αὐτὰ πού ὁδηγοῦν στὴν ἴδια παραίνεση καὶ προτρέπουν νὰ ρυθμίζουμε τὴ γνώμη μας μὲ τοὺς ἴδιους νόμους. Γιατὶ ἡ προσταγὴ, «νὰ εἶστε ἔτοιμοι», ἐννοεῖ νὰ μὴ διστάζετε ν' ἀπαντήσετε, καὶ συμβουλεύει νὰ μὴ διστάζουμε σκεφτόμενοι τί ν' ἀπαντήσουμε σὲ ἐκείνους πού μᾶς ρωτοῦν. Ἐπίσης τὸ νὰ μὴν προμελετοῦμε, οὔτε τὸν καιρὸ πού πρέπει νὰ δείξουμε τὸ θάρρος μας, νὰ τὸν κάνουμε καιρὸ συλλογισμῶν, καὶ οὔτε, ἐνῶ εἶναι παρῶν ὁ ἀγῶνας, νὰθορυβούμαστε μὲ τὰ προκαταρκτικὰ τῶν ἀγῶνων, ὅλα αὐτὰ ἀποβλέπουν καὶ διακατέχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο νόημα. Γιατί, ὅποιος εἶναι ἔτοιμος, εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ μελέτη καὶ μέριμνα καὶ ἀμφιβολία, κι ὅποιος ἔχει συνείδηση ἀπαλλαγμένη ἀπὸ αὐτὴ τὴν παθητικὴ διάθεση, δὲν χρειάζεται καθόλου προμελέτη, οὔτε προαγωνίσματα, οὔτε νὰ μοιράζεται στοὺς προκείμενους ἄθλους καὶ τὰ γυμνάσια. Ἀλλὰ αὐτὸ πού προμελετήθηκε ὀρθὰ καὶ βγῆκε μὲ τις σκέψεις ἀμετακίνητο, αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸ χρόνο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔθος ἐπιφέρει κρίση ἀταλάντευτη. Αὐτὸ προβάλλοντας ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ὁ ὑπέρμαχος τῆς εὐσέβειας, μὲ τὴ βοήθεια τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος, εἶναι ἔτοιμος νὰ χορηγήσει τὴν ὠφέλεια ἀπὸ τὴ διδασκαλία σὲ ἐκείνους πού θέλουν νὰ μάθουν, καὶ σ' ὅσους ἀποπειρῶνται νὰ κατηγορήσουν καὶ νὰ χλευάσουν τὴν ἀκρίβεια (ὀρθότητα) τοῦ δόγματος, ἀντιπροσφέρει μὲ στερεὸ κι ἀκλόνητο φρόνημα καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς πλανημένης γνώμης καὶ τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως. Γιατὶ ἡ βεβαιότητα καὶ σταθερότητα τῆς γνώμης κάνει προσεκτικότερους ἐκείνους πού ἀποβλέπουν στὴ μάθηση, καὶ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιφέρει πλήγματα στὴν κακία καὶ τὴ μοχθηρία τῶν πολεμίων τῆς.

2. Ματθ. 10, 18-20. Μάρκ. 13, 9-11. Λουκᾶ 21, 14-15.

Διὸ τοσοῦτον ἀποδεῖ τὰ εἰρημένα πρὸς ἄλληλα μᾶχεσθαι (ὡς καὶ σοὶ νῦν ἔξεστι συνορᾶν), ὥστε, εἴπερ τι τῶν συναδόντων καὶ συμφωνούντων, οὐδεμίαν ἄλλοις ὑπερβολὴν ἀπολείπεσθαι, οὐδὲ ἢ προκειμένη τῶν ῥητῶν θεωρία καὶ ἐξέτασις οὐμενοῦν οὐκ ἂν εἶη πρὸς 5 ὁμολογίαν καὶ συμφωνίαν δευτέραν τάξιν ἐπέχουσα. Εἰ δέ, ὡς ἔνιοι, τὸ μὲν τοῖς πρὸ τῶν ἀγῶνων σχολάζουσιν εἴρηται, ἵνα μὴ ὥσιν ἀμελητηταὶ μηδὲ τῆς ἀληθείας ὀλίγον λόγον ἔχοντες, τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐμβεδηκότας τοῖς ἀγῶσιν, ἵνα μὴ τῇ δειλία πρὸς ἀθρόαν κρίσιν καὶ ἐξέτασιν ἀγόμενοι τὸ στερρὸν τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὑποσαλεύωσι πίστεως, καὶ ἡ τοιαύτη τῶν ῥημάτων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ὑποκειμένων διανομὴ καὶ διαίτησις μετὰ τοῦ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι, καὶ τῆς Δεσποτικῆς προνοίας καὶ συνεργείας μέγα μαρτύριον καὶ ἀπαράγραπτον γίνεται.

Ἡρεμοῦσιν οἱ διωγμοί; Σὺ δὲ τῶν ἱερῶν λογίων τῇ μελέτῃ σχολάζε. Ἀναρριπίζονται κατὰ τῆς εὐσεβείας καὶ μαίνονται; Μηδὲν δειλιάσης, μηδὲ θορυβηθῆς, μηδὲ πρὸς τὸ λεῖπον, ἂν οὕτω τύχοι, τῆς παρασκευῆς ἀποβλέπων, τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς τοῖς τυράννοις ἐπιδείξης δειλαινόμενον. Ἔχεις γὰρ τὸν Δεσπότην, ὑπὲρ οὗ τὸν ἀγῶνα φέρεις, οὐ τὸν λεῖπον μόνον ἀναπληροῦντα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν 20 δαψιλέστερον τὴν συνέργειαν καὶ δύναμιν χαριζόμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΣΤ΄.

Κατὰ τί εἴρηται, «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»; Καὶ τί ἐνταῦθα ἡ εἰκὼν, ποῖον δὲ τὸ ἀρχέτυπον; Ἀπάσης γὰρ εἰκόνας ἀνάγκη συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ πρωτότυπον.

25 Τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τὸν λογικὸν καὶ αὐτεξούσιον παρέστη νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἀνηγμένον εἰς κυριότητα. Ἐν ἑκατέρῳ γὰρ τούτων εἰκονίζεσθαι δύναται τὸν Δημιουργὸν τὸ δημιούργημα, καὶ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος λέγεσθαι, εἰ βούλει δέ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ. Ὡστε αὐτόθεν εἰδέναι 30 πάρεστι καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρωτότυπον, τοῦ κατὰ φύσιν ἀρ-

3. Δηλαδή τὸ παράγγελμα τοῦ Πέτρου.

Γι' αὐτὸ ἀπέχουν τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ μάχονται μεταξύ τους (ὅπως καὶ σὺ μπορεῖς νὰ τὸ διαπιστώσεις τώρα), ὥστε, πέρα ἀπὸ τὴ σύμπτωσι καὶ συμφωνία αὐτῶν, νὰ μὴν ἀπομένει σὲ ἄλλους καμμιὰ ὑπερβολή. Οὔτε βέβαια ἡ προκείμενη θεωρητικὴ ἀνάλυσι καὶ ἐξέτασι τῶν ῥήσεων θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει σχετικὰ μὲ τὴν ὁμολογία καὶ τὴ συμφωνία δευτέρη θέσι. " Ἄρα λοιπόν, ὅπως θέλουν μερικοί, τὸ ἕνα³ ἔχει λεχθεῖ γι' αὐτοὺς ποὺ γυμνάζονται πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες γιὰ νὰ μὴ μένουν ἀδιάφοροι καὶ νὰ μὴν ἔχουν λίγα νὰ ποῦν γιὰ τὴν ἀλήθεια, καὶ τὸ ἄλλο⁴ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἤδη κατεβεῖ στοὺς ἀγῶνες, ὥστε, ὅταν ὁδηγοῦνται σὲ αἰφνίδια κρίσι καὶ ἐξέτασι, νὰ μὴν κλονίζονται ἀπὸ δειλία τὴ σταθερότητα τῆς πίστεως τους. Κι αὐτὴ ἡ κατανομή τῶν λόγων ἀνάλογα μὲ τοὺς διάφορους ἀποδέκτες καὶ ἡ ρύθμισι αὐτή, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν βρῖσκεται σὲ καμμιὰ ἀντίθεσι, ἀποτελεῖ καὶ μεγάλη καὶ ἀπαράγραπτη ἀπόδειξι τῆς πρόνοιαι καὶ συνέργειαι τοῦ Κυρίου.

Ἐψυχάζονται οἱ διωγμοί; Σὺ ὅμως νὰ μὴ σταματᾷς τὴ μελέτη τῶν θείων Γρῶν. Ἀναρριπίζεται ἡ ὁρμή τους κατὰ τῆς εὐσέβειαι καὶ δυναμώνει ἡ μανία τους ἐναντίον της; Νὰ μὴ δειλιάσεις καθόλου, οὔτε νὰ ταραχεῖς. Οὔτε, ἀποβλέποντας σ' αὐτὸ ποὺ τυχὸν λείπει ἀπὸ τὴν προετοιμασία σου, νὰ δείξεις τὸ ἀνάστημά σου νὰ δειλιάζει μπροστὰ στοὺς τυράννους. Γιατὶ ἔχεις τὸν Κύριο, γιὰ χάρι τοῦ ὁποίου ἀγωνίζεσαι, ποὺ δὲν ἀναπληρῶνει μόνο ὅτι λείπει, ἀλλὰ σοῦ χαρίζει πολὺ πιὸ ἀφθονότερη τὴ βοήθεια καὶ τὴ δύναμι.

ΕΡΩΤΗΣΗ 36Η

Τί ἐννοεῖ ὁ λόγος «ὡς κάνομε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴ δική μας εἰκόνα»¹; Καὶ ποιά εἶναι ἐδῶ ἡ εἰκόνα, καὶ ποιὸ τὸ ἀρχέτυπο; Γιατὶ μὲ κάθε εἰκόνα εἶναι ἀνάγκη νὰ βλέπομε μαζὶ καὶ τὸ πρωτότυπό της.

Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἄλλοι τὸ ἐρμηνεύουν ὅτι πλάστηκε μὲ λογικὴ ἱκανότητα καὶ ἐλεύθερη βούλησι, καὶ ἄλλοι βλέπουν σ' αὐτὸ τὴν ιδιότητά του νὰ ἄρχει καὶ νὰ κυβεῖ. Γιατὶ μὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο μπορεῖ τὸ δημιουργημά νὰ εἰκονίζει τὸν Δημιουργὸ καὶ νὰ λέγεται ὁ ἄνθρωπος «εἰκόνα» του, καὶ ἂν θέλεις καὶ ὅτι ἔχει γίνεϊ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ὡστε ἀπὸ αὐτὴ τὴ διατύπωσι μποροῦμε νὰ γνωρίσομε καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρωτότυ-

4. Δηλαδή ἡ προτροπή τοῦ Χριστοῦ.

1. Γεν. 1, 26.

χετύπου, μάλλον δ' ὑπὲρ φύσιν καὶ τὴν ὑπὲρ λόγον αἰτίαν πλουτοῦν-
τος τῶν χαρισμάτων, τὴν κατὰ χάριν ὁμοίωσιν παρεχομένου τῷ
φιλανθρώπως παραχθέντι.

Ὁ μὲν οὖν, ἐξ ὧν μάλιστα περὶ τοῦ Πνεύματος θεοπρεπῶς ἐφρό-
5 νει τε καὶ ἐδίδασκε, τὸν Θεολόγον ἐξιδιωσάμενος Γρηγόριος, τὴν ἐπι-
μιᾶ συλλαβῇ τῆς λέξεως παραλλαγὴν ὑπεριδῶν, εἰς ταῦτόν συνάγει
καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ὄνομα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα. Διατί; Διότι οὔτε δό-
γματος ἱεροῦ τινος ἑώρα παρατροπήν, καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀνθρώ-
πων, ὧν ἡ σωτήριος σπουδὴ τῷ ἀνδρὶ ἠδέως εἶχε, παραδεχομένας τὸ
10 αὐτὸ νόημα δι' ἑκατέρας σημαίνεσθαι τῆς φωνῆς Πλήν, ἐπειδήπερ ἡ
λίχνος ἀκοή καὶ τὴν φιλοπραγμοσύνην σοφίαν οἰομένη, τὴν δια-
φορὰν ἐπιζητεῖ τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα, οὐδὲ τοῦτ' ἂν εἶη
πόρρω συγγνώμης καὶ συμπαθείας εἰπεῖν· καὶ εἰρήσεται γε μετὰ
ταῦτα, ἵνα μὴ νῦν διακοπὴν ἢ ἀκολουθία λάβῃ τοῦ λόγου.

15 Καὶ γὰρ ἔστι τις ἐνίων τοῖς προειρημένοις ἀντιλέγουσα γνώμη, ἡ
τὸ μὲν λογικὸν καὶ νοερὸν μετεῖναι τοῖς ἀγγέλοις εὐροῦσα, ἀμαυ-
ροῦν διάζεται τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰπόντων κατὰ γε τὸ λογικὸν καὶ
νοερὸν τὸν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ συμπεραί-
νειν δοκοῦσιν, ὡς οὐκ ἴδιον τῇ ἀνθρωπίνῃ τοῦτο καθεστηκὸς φύσει,
20 οὐδὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» δίδουσι κατευθύνεσθαι, ὥσπερ τινὸς ἀνάγκης
ἐπικειμένης, ὃ μὴ κατὰ τὸ ἴδιον ἐξεικονίζει, κἂν τὴν εἰκόνα περι-
φανῶς ἐντετυπωμένην ἐμφανίζει, μηδ' εἰκονίζεῖν ὅλως ὁμολογεῖν τὸ
εἰκονιζόμενον δύνασθαι.

Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀρχικὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν νομίζουσιν ἀ-
25 ποδοκιμᾶζειν, καίτοι γε καὶ τῶν ἱερῶν λογίων σαφῶς ἐνδεικνυμένων
τῇ συνεχείᾳ τῆς παραθέσεως, ὡς τὸ «κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικὸν ἀ-
ξίωμα σημαίνειν θούλεται. Ἔχει γὰρ τὸ τῆς συνεπειᾶς «ποιήσωμεν
ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν
τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν
30 κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς».

Οἱ δέ, μηδὲ τοῦτο δυσωπηθέντες, οὐ φασι δηλοῦσθαι διὰ τοῦ
«κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικόν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις ἀρχῆς ἐπι-
βέβηκεν ἐπιστατούσης «Ἄρχοντα γὰρ Ἀσσυρίων καὶ ἀρχοντα τῶν

πο, τοῦ κατὰ φύση ἀρχέτυπου, ἢ καλύτερα τὴν πάνω ἀπὸ τὴ φύση καὶ πάνω ἀπὸ τὸ λόγο αἰτία, ἢ ὅποια, ὄντας πλούσια ἀπὸ χαρίσματα, παρέχει τὴν ὁμοίωση κατὰ χάρη στὸ δημιουργημὰ ἀπὸ φιλανθρωπία.

Ὁ Γρηγόριος λοιπὸν, ἀπὸ ὅσα μάλιστα θεοπρεπὴ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα φρονοῦσε καὶ δίδασκε ἀκολουθώντας πιστὰ τὸν Θεολόγο, προσπερνώντας τὴ διαφορὰ τῆς μᾶς συλλαβῆς, ταυτίζει τὴν εἰκόνα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα^{1α}. Γιατί; Ἐπειδὴ οὔτε κανενὸς δόγματος παραποίηση ἔβλεπε, καὶ στὴν ἀκοή τῶν ἀνθρώπων, πὺ εὐχαρίστηση τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς ἦταν ἡ φροντίδα του γιὰ τὴ σωτηρία τους, τὸ ἴδιο νόημα εἶχαν καὶ οἱ δύο ἐκφράσεις (εἰκόνα-κατ' εἰκόνα). Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀχόρταγη ἀκοή, θεωρώντας σοφία ἀκόμα καὶ τὴ λεπτόλογη περιέργεια, ζητεῖ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν εἰκόνα καὶ στὸ κατ' εἰκόνα, οὔτε αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ μὴ εἶναι ἄξιο συγνώμης καὶ συμπάθειας· ἀλλ' αὐτὸ βέβαια θὰ τὸ ποῦμε ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὰ, γιὰ νὰ μὴ διακοπεῖ τώρα ἡ συνέχεια τοῦ λόγου.

Πράγματι λοιπὸν ἔχουν μερικοὶ κάποια ἀντίθετη γνώμη σέ ὅσα εἶπαμε, καὶ ἔχοντας βρεῖ ὅτι οἱ ἄγγελοι μετέχουν τὸ λογικὸ καὶ τὸ νοερὸ, διατυπώνουν τὴ μὴ καλομελετημένη ἄποψη, ὅτι ἀμαυρώνει τὴν ἀλήθεια ἐκείνων πὺ εἶπαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε λογικὸς καὶ νοερὸς σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ φαίνονται νὰ συμπεραίνουν, ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἰδίωμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, καὶ δὲν ἀφήνουν νὰ ἐξηγηθεῖ ὀρθὰ τὸ «κατ' εἰκόνα». Σὰ νὰ πιέζει δηλαδὴ κάποια ἀνάγκη, ὅποιο δὲν ἐξεικονίζει κάτι δικό του, ἀκόμα κι ἂν παρουσιάζει τυπωμένη ἐπάνω του ὀλοφάνερα τὴν εἰκόνα, δὲν μπορεῖ νὰ ὁμολογήσει καθόλου, ὅτι εἰκονίζει αὐτὸ πὺ εἰκονίζεται.

Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία νομίζουν ὅτι πρέπει ν' ἀποδοκιμαστεῖ καὶ τὸ ἐξουσιαστικὸ, ἂν καὶ βέβαια καὶ τὰ ἱερὰ λόγια πὺ παρατίθενται στὴ συνέχεια δείχνουν μὲ σαφήνεια, ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα» θέλει νὰ δηλώσει τὸ ἐξουσιαστικὸ ἀξίωμα. Γιατὶ περιέχει τὸ ἐπακόλουθο αὐτοῦ· «ἄς πλάσομε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴ δική μας εἰκόνα καὶ ὁμοιότητα, κι ἄς ἐξουσιάζουν τὰ ψάρια τῆς θάλασσας καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ ζῶα καὶ ὅλη τὴ γῆ»².

Αὐτοὶ ὅμως δὲ σεβάστηκαν οὔτε αὐτὸ, καὶ λένε ὅτι μὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» δὲν δηλώνεται τὸ ἐξουσιαστικὸ ἀξίωμα τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύση τῶν ἀγγέλων ἔλαβε τὴν ἐξουσία ἐπιστασίας. Γιατὶ ὁ προφήτης Δανιήλ διακηρύττει λαμπρὰ «ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἄρχοντα

1α. Γρηγ. Θεολόγου, *Ὁμιλία ΜΕ'*. 7. ΕΠΕ 5, σελ. 164.

2. Γεν. 1, 26.

Ἰουδαίων ἔθλους» λαμπρῶς ὁ προφήτης Δανιὴλ ἀνακηρύττει. Καί ποῦ καὶ ὁ θεόπτης φησὶν· «ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ». Οὐκοῦν, ὡσπερ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀγγέλοις τε καὶ ἀνθρώποις κοινόν, οὕτω δὴ καὶ τὸ δεσποτικόν τε καὶ βασιλι-
5 κόν.

Ἄλλὰ τί τοῦτο; Εἰ μὲν γὰρ προσῆν τῷ λόγῳ, ὡς μόνος ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα γέγονε Θεοῦ, μαχομένην ἂν ἴσως τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν εἶχε· διότι καὶ παρ' αὐτοῖς ὁράται, δι' ὧνπερ ἦν χαρακτηῖρα τὸ Θεῖον ἐναπομάττεσθαι. Εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἔστιν εὐρεῖν ἐγγεγραμ-
10 μένον, οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται τῶν ἀγγέλων ἢ κοινωνία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κατὰ τὴν πλάσιν ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ παραδειγματικὴν ἱκανὴ πίστιν τῆς ἀληθείας παρέχεσθαι. Οὕτως οὖν οὐδέ, διότι λογικῆς καὶ νοερᾶς ὁ ἄγγελος φύσεως, ταύτης ὁ ἄνθρωπος ἀποστερηθεὶς τῆς δυνάμεως

15 Ἄλλὰ γὰρ οὐς ἔχει σπουδὴ τοῖς ὀρθῶς ἀντιφέρεσθαι δεδογμένοις, οὐκ ἂν, ἔμοιγε κριτῆ, τοσοῦτον ἐκείνων προσάπτεσθαι δοκοῦσιν, ὅσοι καθ' ἑαυτῶν ἀντιστρέφουσι τὴν κατηγορίαν. Ἐνθα γὰρ ὀρθότης διανοίας καὶ ταῖς Γραφαῖς ἀρμόττουσα θεωρία μάλιστα γε τοῖς μακαρίοις ἡμῶν ἐφιλοπονήθη Πατράσιν, ἐπικουρεῖν μὲν, εἴπερ
20 τι καὶ παραλέλειπται ταύταις καὶ ὡς οἷόν τε συγκροτεῖν, εὐγνωμόνων τε καὶ συνέσεως οὐκ ἔστερημένων. Ὅσοις δὲ ἐρεσχηλίας τὰ καλῶς ἔχοντα κατασειέσθαι γνώμη καὶ καινότητα ἐπιζητεῖν φιλοτιμία, οὗτοι λελήθασιν ἑαυτούς, ἐν τῷ θηρᾶν ὑπόληψιν ἐντρεχειίας καὶ αὐτῆς τῆς ἱεροπρεποῦς καὶ ἐμφύτου παρασυρομένοις διανοίας.
25 Ὑβριστικόν τε γὰρ καὶ ἀλόγοις ψυχῆς φαντασίαις ἐνεχομένης πάθος ὑπελθεῖν καὶ ἀναπόδραστον τὸν ἔλεγχον καθ' ἑαυτῶν ὁρῶνται παρεσχημένοι. Ἄλλὰ τούτους μὲν εἴωμεν.

Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη συστοιχείας, ὅσον εἰς ἀντιλογίαν ἤκει τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ τῆς ψυχῆς
30 ἀσώματον· οὐ μόνον διότι, καθάπερ ἐν τοῖς ἀγγέλοις κατὰ μετοχὴν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ὑπερούσιόν τε καὶ ὑπερφυῆς τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ ἀσωμάτου κάλλος ἐνοπριῖζεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ τριαδι-

του Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους»³. Καὶ ὁ θεόπτης Μωυσῆς ἐπίσης κάπου λέει· «ὄρισε τὰ ὅρια τῶν ἐθνῶν σύμφωνα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀγγέλων»⁴. Ἄρα λοιπόν, ὅπως ἀκριβῶς τὸ λογικὸ καὶ ἡ ἐλεύθερη βούληση εἶναι κοινὰ στοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι βέβαια κοινὰ εἶναι καὶ τὸ δεσποτικὸ καὶ βασιλικὸ ἀξίωμα.

Τί ὅμως σημαίνει αὐτό; Ἄν δηλαδή ὁ λόγος ἔλεγε, ὅτι μόνο ὁ ἄνθρωπος ἔγινε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἴσως νὰ εἶχε ἀντιμαχόμενὴ του τὴ φύση τῶν ἀγγέλων. Γιατί καὶ σ' αὐτοὺς διακρίνονται τὰ γνωρίσματα αὐτὰ, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποτυπώνεται σ' αὐτοὺς ὁ χαρακτήρας τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὅμως δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε τίποτε τέτοιο γραμμένο κάπου, ὄχι μόνο δὲν ἀφαιρεῖται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ἡ κοινωνία μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα ποὺ μᾶς δόθηκε κατὰ τὴν δημιουργία μας, ἀλλ' εἶναι ἱκανὴ νὰ παρέχει καὶ παραδειγματικὴ πίστη τῆς ἀλήθειας. Ἔτσι λοιπόν οὔτε, ἐπειδὴ ὁ ἄγγελος ἔχει λογικὴ καὶ νοερὴ φύση, θὰ στερηθεῖ ὁ ἄνθρωπος αὐτὴ τὴ δύναμη.

Ἄλλ' ὅσοι διακατέχονται ἀπὸ τὴ βεβιασμένη ἐπιθυμία νὰ ἀντιτίθενται σ' αὐτὰ ποὺ εἶναι παραδεκτὰ, κατὰ τὴ δική μου κρίση, δὲν φαίνονται νὰ καταφέρονται τόσο ἐναντίον ἐκείνων, ὅσο ἀντιστρέφουν τὴν κατηγορία ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τους. Γιατί, ὅπου μὲ φιλοπονία διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς μακάριους Πατέρες μας ἐξαιρετὴ ὀρθότητα νοήματος καὶ ἐρμηνεία πρέπουσα στὶς Γραφές, τὸ νὰ βοηθήσουμε σέ ὅ,τι ἔχει τυχὸν παραλειφθεῖ ἀπὸ αὐτὲς καὶ νὰ τίς συμπληρώσουμε ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό, εἶναι καθήκον ἀνθρώπων καλοδιάθετων καὶ ποὺ δὲν τοὺς λείπει ἡ συνέση. Ὅσοι ὅμως ἔχουν τὴ γνώμη νὰ κλονίζουν μὲ τίς ἀνοησίες τους ὅσα ἔχουν καλῶς, καὶ φιλοδοξοῦν νὰ ἐπιζητοῦν τὴν καινοτομία, αὐτοὺς τοὺς διαφεύγει, ὅτι, ἐπιδιώκοντας νὰ τιμηθοῦν, ἀπομακρύνονται κι ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἱερό καὶ ἔμφυτο λόγο. Γιατί, κυριευμένοι ἀπὸ ἀλαζονικὸ πάθος ποὺ διακατέχεται ἀπὸ παράλογες φαντασίες τῆς ψυχῆς, βλέπουν ὅτι ἔχουν δώσει λαβὴν γιὰ ἀναπόφευκτο ἔλεγχον ἐναντίον τους. Ἄλλὰ αὐτοὺς ὡς τοὺς ἀφήσομε.

Τῆς ἴδιας σειρᾶς εἶναι καὶ ἡ ἀντιλογία κατὰ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλαστεῖ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀσώματη. Ὅχι μόνο ἐπειδὴ, ὅπως στοὺς ἀγγέλους κατὰ μετοχή, ἔτσι καὶ σ' αὐτὴ κατοπτρίζεται τὸ ὑπερούσιο καὶ ὑπερφυῆς κάλλος τῆς ὑπερούσιας οὐσίας καὶ τοῦ ἀσώματου κάλλους, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ στὴν τριαδική

4. Δευτ. 32, 8.

κῆ ταυτότητι ἢ ἑτερότης ὁραῖται τὸ ἀσύγχυτον διασώζουσα· εἰ βούλει δέ, καὶ διότι λόγος πρόεισιν ἐκ ψυχῆς τῆς προαγούσης αὐτὸν φύσεως, τὸ σύστοιχόν τε καὶ κατάλληλον διαφυλάττων, συμπροϊεμένην ἐπιδεικνύς καὶ τὴν ὁμοταγῆ τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν.

5 Ταύτη δ' ἂν καὶ ἔτι διασώζοιτο τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Πλάσαντος ἀπαρχῆς διαμορφωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Ἔνεστι δέ σοι πολλῶν ἐντεῦθεν ὁρωμένων καὶ ἄλλων παραδειγμάτων ἀφθονία. Τὸ γὰρ σοφὸν καὶ τὸ δημιουργικὸν καὶ τὸ ἀθάνατον καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης καὶ ὑπὲρ νοῦν σοφίας καὶ δημιουργίας καὶ
10 αἰδιότητος ἐντετυπωμένα φέρει τῆς φύσεως τὸ ἀπεικόνισμα. Εἰ δέ τις, ὥσπερ ἐκ διαφόρων χρωμάτων, θεοειδεστάτην οἰκονομίαν διαγράψασθαι θελήσειε καὶ διὰ τούτων ἀπάντων μορφοῦσθαι καὶ διατυποῦσθαι τὴν καλλίστην τε καὶ ὠραιοτάτην μορφήν τοῦ ἀνθρώπου ἀποφήνειε, μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἐπὶ τῆς φύσεως ἡμῶν παρέχειν ὁρᾶν
15 τὴν εἰκόνα γλαφυρωτέραν, οὗ μοι δοκεῖ διαπεσεῖν τῆς κατὰ τὴν αἰτίαν ἀποδόσεως

Οὐκοῦν οὐδὲν ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημένων ἔργων οὔτε τὴν εἰκόνα λαβεῖν, οὔτε τὸ ἀρχέτυπον ἐννοεῖν, οὐδ' ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπέπλασται, καίτοι εἰκὼν μὲν ἂν νοηθεῖη Θεοῦ καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων
20 καλῶν τε καὶ τιμίων, οἷον τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λογικόν, τὸ αὐτοδέεστον, τὸ σοφόν, τὸ δημιουργικόν, καὶ ὅσα ἄλλα προεῖρηται. Καὶ γὰρ εἰκονίζει ταῦτα τὴν ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένην βασιλείαν τε καὶ σοφίαν καὶ δημιουργίαν, καὶ τὸν ἄρρευστόν τε καὶ ἀπαθῆ καὶ ὁμοούσιον Λόγον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος διαπλάττεται κατὰ τὴν
25 δημιουργικὴν καὶ βασιλικὴν καὶ λογικὴν καὶ σοφίας μέτοχον εἰκόνα, οὐκ αὐτὸς ὢν ταῦτα, εἴ τις λεπτολογεῖν καὶ πρὸς ἀκρίβειαν ἀνιχνεύειν τῶν ὀνομάτων τὴν δύναμιν ἀπερίεργον νομίζει, ἀλλὰ κατὰ ταῦτα διεπαπλασμένος, ἵνα καὶ ἡ εἰκὼν καὶ τὸ «κατ' εἰκόνα» σαφέστερον θεωρηθεῖη καὶ μηδὲ τοῦ πρωτοτύπου ἢ ἄγνοια ἡμῖν περιεῖη.

30 Εἰ δέ τις ταῦτα συναγαγεῖν ἐβελήσοι πρὸς τὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρωτότυπον, οὐδὲν οὐδ' οὔτος διαμαρτάνει. Τὰ γὰρ ἐν Θεῷ μόνῳ καθοράμενα, Θεοῦ ἂν εἶη, καὶ ὁ πρὸς ἐκεῖνα τυπούμενος πρὸς Θεὸν ἂν οὐκ ἀλόγως τυποῦσθαι ῥηθεῖη. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς ἐν ὕλῃ τὸ αἶλλον, ὡς παραχθὲν τὸν παράγοντα ἐξεικονί-

ταυτότητα παρατηρεῖται ἢ διαφορὰ ποῦ διασώζει τὸ ἀσύγχυτο. Κι ἂν θέλεις, καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος προέρχεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τὸν παράγει, διατηρώντας τὴν διάκρισίν του ἀπὸ αὐτὴν καὶ τὴν καταλληλότητα, παρουσιάζει νὰ ἐξέρχεται μαζί του καὶ ἡ ὁμοταγῆς ὑπόστασις τοῦ Πνεύματος.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ μπορούσε νὰ διασωθεῖ καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν διαμορφώθηκε ὁ ἄνθρωπος σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Πλάσθη του. Καὶ ὑπάρχουν στὴ διάθεσή σου, προερχόμενα ἀπὸ ἐδῶ, ἄφθονα ἄλλα παραδείγματα. Ἡ σοφία δηλαδή καὶ ἡ δημιουργικότητα καὶ ἡ ἀθανασία καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια, ἐντυπωμένα σ' αὐτὸν ἀπὸ ἐκείνη τὴν πρώτη καὶ πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ σοφία καὶ δημιουργία καὶ ἀιδιότητα, φέρουν ἐπάνω του τὸ ἀπεικόνισμα τῆς φύσης. Κι ἂν κάποιος, σὰν ἀπὸ διάφορα χρώματα, θελήσει νὰ περιγράψει τὴν θεόμορφη οἰκονομία, καὶ διατυπώσει τὴν γνώμη, ὅτι μὲ ὅλα αὐτὰ διαμορφώνεται καὶ διατυπώνεται ἡ κάλλιστη καὶ ὠραιότατη μορφή τοῦ ἀνθρώπου, μαζί μὲ τὸ ξεχωριστὸ γνῶρισμα τῆς δικῆς μας φύσης νὰ μᾶς παρέχει νὰ βλέπομε πιὸ ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα, δὲ μοῦ φαίνεται ὅτι κάνει λάθος στὴν ἀπόδοσις τῆς αἰτίας.

Ἐπομένως δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο ἀπὸ ὅσα εἶπαμε οὔτε τὴν εἰκόνα νὰ λάβομε, οὔτε τὸ ἀρχέτυπο νὰ ἐννοήσομε, οὔτε αὐτὸ ποῦ διαμορφώθηκε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ βέβαια εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ νοηθεῖ καὶ καθένα ἀπὸ ὅσα εἶπαμε καλὰ καὶ τίμια, ὅπως γιὰ παράδειγμα εἶναι τὸ λογικὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ αὐτεξούσιο, τὸ σοφόν, τὸ δημιουργικόν καὶ ὅσα ἄλλα προαναφέραμε. Γιατὶ αὐτὰ εἰκονίζουσι τὴν πάνω ἀπὸ λόγον καὶ ἐννοία μέσα στὸ Θεὸ θεωρούμενη βασιλεία καὶ σοφία καὶ δημιουργία καὶ τὸν ἄρρευστο καὶ ἀπαθὴ καὶ ὁμοούσιον Λόγον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνεται σύμφωνα μὲ τὴν δημιουργικὴ καὶ βασιλικὴ καὶ λογικὴ εἰκόνα τῆς γεμάτης σοφίας, χωρὶς νὰ εἶναι ὁ ἴδιος αὐτὰ, ἂν κάποιος θεωρεῖ φυσιολογικὸ νὰ ἐξετάζει λεπτομερῶς καὶ ν' ἀνιχνεύει τὴν ἀκριβὴ σημασίαν τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ὄντας πλασμένη σύμφωνα μὲ αὐτὴν, μὲ σκοπὸ νὰ θεωρηθεῖ σαφέστερα καὶ ἢ εἰκόνα καὶ τὸ «κατ' εἰκόνα», καὶ νὰ μὴ μᾶς περιβάλλει ἡ ἄγνοια τοῦ πρωτότυπου.

Κι ἂν θελήσει κανεὶς νὰ τὰ συγκεντρώσει αὐτὰ στὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρωτότυπο, κι αὐτὸς δὲν κάνει καθόλου λάθος. Γιατί, ὅσα θεωροῦμε μόνο μέσα στὸ Θεόν, εἶναι τοῦ Θεοῦ, κι αὐτὸς ποῦ σφραγίζεται ἀπὸ αὐτά, εὐλόγα θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ, ὅτι διαμορφώνεται σύμφωνα μὲ τὸ Θεόν. Ἐπίσης, καὶ ἂν τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὸ αὐλο μέσα στὴν ὕλη,

ξειν ἔλαβεν ἰσχὺν (γένετο δὲ ταῦτα χάριτι θεία καὶ δωρεᾷ τοῦ ἀνθρώπου), ἐν τῷ εἰκότι λόγῳ λεχθείη ἂν καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν γεγενῆσθαι Θεοῦ.

Διὸ καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος ἔλεγε· «Παρ' ἑαυτῷ δὲ πνοὴν ἐνθεῖς, 5 ὁ δὴ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος». Συνοπτικῶς γὰρ τύπῳ χαίρων ὁ ἱερός ἐκεῖνος ἄνθρωπος καὶ βραχεῖα ῥημάτων πλοκῆ πολλῶν νοημάτων ἀπαγγέλλειν περιοχὴν, μικροῦ τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν ιδέαν ταύτην συνδιαποικίλλεσθαι ποιεῖ. Διὸ κἀνταῦθα, «πνοὴν», εἰπὼν, «ἐνθεῖς» (ὁ τὴν δημιουργικὴν ἰσχὺν ἐπέιχε τῆς 10 ψυχῆς), ἀντὶ τοῦ ταύτην τῆ ἑρμηνεία τὴν διάνοιαν κατὰ μερισμὸν καὶ διάστασιν ἐξαπλώσαι, συνοπτικῶς ἀπεφῆναι λίαν· «ὁ δὴ καὶ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος». Διαπλούμενος δ' αὐτῷ τῷ νοήματι ἔφη· «ἦτις τὴν νοερὰν ψυχὴν ἐδημιούργησέ τε καὶ προήγαγεν, ἣν εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος».

15 Οὕτως οὖν ἐστὶ καὶ εἰς δύο συναγαγεῖν τοῦ θεωρήματος τὴν ἑρμηνείαν, καὶ εἰς τρία πάλιν ἐξαπλώσαι, μᾶλλον δέ, εἴ τις καθ' ἕκαστον λεπτολογεῖν τε καὶ πολυπραγμονεῖν ἐθελήσει τὴν προκειμένην θεωρίαν, τέσσαρα ἂν εἶη εἰσορᾶν, δι' ὧν ἡ σχέσις τοῦ εἰκονιζομένου πρὸς τὸ σφραγιζόμενον τὴν εἰκόνα διασώζει. Ἔστι μὲν γὰρ τὸ 20 Θεῖον ἐν ᾧ τῶν ὑπὲρ αἰτίαν καὶ κατάληψιν πᾶσαν δυνάμεων ἡ θεοπρεπὴς ἀπαστρέπτει τελειότης. Ἔστι δὲ καὶ τὰ τούτων ἀμαρύγματα τὴν ἐκεῖθεν χάριν ἐκ φιλανθρωπίας ἀποματτόμενα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τῆς εἰκόνας κλησὶν ἐφελκόμενα, ἐφ' οἷς ὁ ἄνθρωπος τέταρτον κατὰ τὴν νῦν εἰρημένην εἰκόνα διαπλαττόμενος ἔχει. Ὡστε, οἱ τὴν 25 εἰκόνα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἐν διαφόροις ἐπιζητοῦντες, οὐ μέχρι τριᾶδος ἰσῳᾶσι τὴν ζήτησιν, ἀλλὰ καὶ τέταρτον, ὁ μὴδ' ἐζήτησαν, συνεπάγονται.

Ταύτη ἄρα καὶ τὸν ἐκπεριώνυμον, οἶμαι, Γρηγόριον, καθυφέντα τῆς πολλῆς ἀκριβολογίας, ἀρκεσθῆναι τῆ εἰκόνι καὶ τῷ παραδείγματι, 30 ἐπέιπερ μὴδὲ πρόθεσις ἦν αὐτῷ τὸ ῥητὸν καταμερίζειν καὶ εἰς ὅσα δύναίτο παρατείνεσθαι συνάξειν, ἀλλ' ἐν πανηγυρικῶ καὶ δημοτελεῖ λόγῳ χρεῖαν πληροῦν παρελήφθη τὸ θεώρημα τῷ πλήθει συμπεριφέρουσαν.

Τινὲς δὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» παρειλήφασιν ἀντὶ τοῦ, «διὰ τῆς εἰκό-

ὡς δημιουργήματα ἔλαβε τὴ δύναμη νὰ ἐξεικονίζει τὸν δημιουργό του (ἔγιναν αὐτὰ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ θεία χάρη καὶ δωρεά), εὐλόγηται νὰ λεχθεῖ, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔγινε εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος ἔλεγε· «τοῦ ἔβαλε πνοὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ του, πράγμα πὺ σημαίνει κατὰ τὴ Γραφὴ ψυχὴ νοερὴ καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ»⁵. Ἀγαπώντας δηλαδὴ ὁ ἱερός ἐκεῖνος Πατέρας νὰ διατυπώνει συνοπτικὰ καὶ μὲ σύντομη πλοκὴ λέξεων μεγάλο πλῆθος νοημάτων, διατυπώνει τοὺς λόγους του σύμφωνα μὲ τὴ σκέψη αὐτῆ, κάνοντάς τους νὰ διαφέρουν ἐλάχιστα μεταξύ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἐδῶ, λέγοντας, «ἔβαλε μέσα του πνοὴ» (πράγμα πὺ εἶχε τὴ θέση τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς), ἀντὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια νὰ καταναίμει καὶ νὰ ἀναπτύξει τὴν ἔρμηνεία του, μίλησε πολὺ συνοπτικὰ καὶ εἶπε· «πράγμα βέβαια πὺ ἡ Γραφὴ τὸ θεωρεῖ ὡς νοερὴ ψυχὴ καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ». Κι ἐπεκτεινόμενος σ' αὐτὸ τὸ νόημα εἶπε· «ἢ ὅποια δημιούργησε καὶ παρήγαγε τὴ νοερὴ ψυχὴ, τὴν ὅποια ἡ Γραφὴ θεωρεῖ ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ»⁵.

Ἔτσι λοιπὸν εἶναι δυνατόν ἢ ἔρμηνεία καὶ σὲ δύο μέρη νὰ περιοριστεῖ, καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ τρία, μᾶλλον ὅμως, ἂν θελήσει κάποιος νὰ λεπτολογήσει τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο καὶ νὰ ἐξετάσει μὲ λεπτομέρεια τὴν προκείμενη ἀνάλυση, μπορεῖ νὰ διακρίνει τέσσερα, μὲ τὰ ὅποια διασώζει τὴν εἰκόνα ἢ σχέση τοῦ εἰκονιζόμενου μὲ τὸ σφραγιζόμενο. Γιατὶ ὑπάρχει τὸ Θεῖο σὺν ὅποιο ἀπαστρέφεται ἢ θεοπρεπῆς τελειότητα τῶν πάντων ἀπὸ αἰτία καὶ κάθε κατανόηση δυνάμεων. Ὑπάρχουν καὶ οἱ μαρμαρυγὲς ἀπὸ αὐτὰ πὺ ἀποτυπώνουν ἀπὸ φιλανθρωπία τὴ θεία χάρη πὺ ἔλαβαν ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ γι' αὐτὸ προσελκύουν τὸ ὄνομα τῆς εἰκόνας, ἀπὸ τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος ἔχει σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα πὺ εἶπαμε τὸ τέταρτο τῆς διάπλασής του. Ὡστε, ὅσοι ἐπιζητοῦν τὴν εἰκόνα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα στὰ διάφορα, δὲ σταματοῦν τὴν ἀναζήτησιν ὡς τὰ τρία, ἀλλὰ προσθέτουν καὶ τέταρτο, τὸ ὅποιο οὔτε κἀν ζήτησαν.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν νομίζω καὶ ὁ περιλάμπρος Γρηγόριος, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴ μεγάλη ἀκριβολογία, ἀρκέστηκε στὴν εἰκόνα καὶ τὸ παράδειγμα. Γιατὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ διαιρέσει τὸ ρητὸ καὶ νὰ τὸ ἐπεκτείνει σὲ ὅσα μποροῦσε μέρη, ἀλλὰ χρησιμοποιήθηκε αὐτὴ ἢ ἔρμηνεία σὲ πανηγυρικὸ δημόσιο λόγο, ἐξυπηρετώντας κάποια ἀνάγκη καὶ πρὸς ὠφέλεια τοῦ λαοῦ.

Μερικοὶ πάλι ἐξέλαβαν τὸ «κατ' εἰκόνα» ἀντὶ τοῦ «διὰ τῆς εἰκόνας».

5. Λόγος ΜΕ' εἰς τὸ "Ἁγιον Πάσχα, 7," Ἀπαντα Γρηγ. Θεολόγου, τόμ. 5, σ. 164.

νος". Τὸ γὰρ πανάγιον Πνεῦμα, φασίν, ὡσπερ καὶ ὁ Υἱός, «ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς», ἐπεὶ διὰ τοῦ πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἐμφυσήματος, προσεχῶς ἢ τοῦ ἀνθρώπου δεδημιουργηται ψυχὴ, εἰκότως διὰ τῆς εἰκόνης λέγοιτ' ἂν εἰς τὸ ὅλο-
5 κληρον ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεσθῆναι καὶ «κατ' εἰκόνα» γεγενῆσθαι Θεοῦ, ἦτοι τῆς θείας εἰκόνης ἔργον καὶ φιλοτέχνημα χρηματίσαι, καὶ τὴν μετάληψιν τῶν ὀνομάτων ἀκώλυτον εἶναι. Διότι καὶ τινες, εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς καταστάντων, ἀντὶ τοῦ «κατ' εἰκόνα» εἶπεῖν, "ἐν εἰκόνι Θεοῦ" διέλαβον τὸν ἄνθρωπον πεποιῆσθαι.
10 Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος καὶ παραδοχῆς ἀξιούμενος, οὐδὲν ἂν τὴν ἀλήθειαν παραλυπήσειε· καὶ τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων ὑπερχόμενος τάξιν οὐκ ἂν ἀγαπήσειεν οὐδ' ἐπιζητήσειεν, οὕμενον, κατὰ γε κρίσιν τὴν ἐμὴν, ταύτης ὑπεραρθῆναι.

Ἔστι δὲ εὐρεῖν οἷς εἴρηται, δι' ὧν καὶ αὐτόθεν εἰς ἴδιον τὸ «κατ' εἰκόνα» συναναφέρεται πρὸ καταλήψεως, εἰρηῆσθαι τῷ Λόγῳ τὸ ῥῆμα, διαβαίνειν δὲ πρὸς τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν καὶ ἐπιδημίαν. Εἰ γὰρ «ὁ Λόγος», φασί, «σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», καὶ ἄνθρωπος ἐχρημάτισε «κατὰ πάντα», πλὴν τῆς ἁμαρτίας, κατ' ἐκείνο τὸ ἱερὸν καὶ ἀναμάρτητον ἄγαλμα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἁμαρτίας καθαιρε-
20 τικόν, καὶ τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ δὲ δημιουργηθῆναι καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν ὁ ὀρθὸς ἂν οὐδὲν ἀποκωλύσειε λόγος

Καὶ ἔχεις τρόπον ἄλλον, ὡς ἐν πορίσματι διὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας προερχόμενον, καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρωτότυπον καὶ καθ' ἣν εἰκόνα ὁ Ἀδὰμ εἰς ἀνθρώπου φύσιν διεμορφώθη. Καὶ γὰρ εἰκὼν μὲν
25 ἀπαράλλακτος καὶ συμφυῆς ὁ Υἱός ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς, γεγονώς δὲ ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς καὶ εἰς μίαν ὑπόστασιν τῷ προσλήμματι συνελθὼν, ὁμοφυῆ τὸν ἄνθρωπον ἔδειξεν ἑαυτῷ, καθ' ἣν μορφήν καὶ ιδέαν καὶ πρὸ τῆς σωτηρίου τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ἢ τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη παρόντα καθορῶσά τε καὶ οἰκονομοῦσα Θεοῦ σοφία τὸν ἀρ-
30 χηγὸν τοῦ γένους ἡμῶν χερσὶν ἀχράντοις καὶ δημιουργικαῖς ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας ὑπηγάγετο πλάττεσθαι.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ σαφέστατον, οἶμαι, καὶ δι' εὐκρινείας τεθεώρηται. Ὁ γὰρ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν λῆρος εἰς τὰς ἐκείνων

6. Ἐβρ. 1, 3.

7. Γεν. 2, 7.

8. Ἰω. 1, 14.

Γιατί λένε, ὅτι τὸ πανάγιο Πνεῦμα, ὅπως καὶ ὁ Υἱός, εἶναι «ἀκτινοβολία καὶ σφραγίδα καὶ ἀπαράλλακτη εἰκόνα τοῦ Πατέρα»⁶, ἐπειδὴ μὲ τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ τὸ ἐμφύσημα⁷, δημιουργήθηκε αὐτοστιγμειῖ ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, εὐλόγα θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε καὶ ὀλοκληρώθηκε «κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ χρημάτισε ἔργο καὶ φιλοτέχνημα τῆς θείας εἰκόνας, καὶ ἡ μετὰθεση τῶν ὀνομάτων δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιο. Γι' αὐτὸ καὶ μερικοί, πού προέβησαν στὴν ἔκδοση τῆς ἀγίας μας Γραφῆς, ἀντὶ νὰ ποῦν «κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ», δίδαξαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε “σὲ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ”. Ἀλλὰ βέβαια αὐτὸς ὁ λόγος, ἀκόμα καὶ νὰ τὸν παραδεχτοῦμε, δὲ θὰ ἐνοχλήσει καθόλου τὴν ἀλήθεια. Ἀλλὰ καὶ τὴ δεύτερη ἐξήγηση ἂν ἀκολουθήσει δὲ θὰ θελήσει, οὔτε ἀσφαλῶς θὰ ἐπιδιώξει, κατὰ τὴ γνώμη μου βέβαια, ν' ἀποσπαστεῖ ἀπὸ αὐτήν.

Μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ αὐτὰ πού ἔχουν λεχθεῖ, μὲ τὰ ὁποῖα κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία τὸ «κατ' εἰκόνα» ἀναφέρεται σὲ ἴδιο γνώρισμα τῆς θεότητος πρὶν ἀπὸ τὴ σάρκωση, ὅτι ἡ ἔκφραση «κατ' εἰκόνα» λέχθηκε γιὰ τὸ Λόγο κι ἀναφέρεται στὴ σάρκωση καὶ τὴν ἐπιδημία τοῦ Λόγου. Ἄν δηλαδὴ, λένε, «ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα κι ἔστησε μέσα μας τὴν κατοικία του»⁸, καὶ ἔγινε ἄνθρωπος «σὲ ὅλα»⁹, «ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία»¹⁰, κανένας λόγος δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει καὶ νὰ σκεφτόμαστε καὶ νὰ εἶναι ὀρθὸ αὐτὸ πού λέμε, ὅτι καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ δημιουργήθηκε σύμφωνα μ' ἐκείνη τὴν ἱερὴ καὶ ἀναμάρτητη εἰκόνα, πού εἶναι καὶ καθαιρετικὴ κάθε ἁμαρτίας.

Κι ἔχεις ἓνα ἄλλο τρόπο, προερχόμενο σὰν πόρισμα ἀπὸ τὴν ἐξήγηση αὐτῆ, καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ πρότυπο, καὶ τὴν εἰκόνα σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀδὰμ διαμορφώθηκε σὲ ἄνθρωπο. Γιατί, ὄντας ὁ Υἱός εἰκόνα ἀπαράλλακτη καὶ σύμφυτη τοῦ Πατέρα, ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος ὅπως ἔμεῖς καὶ ἐνώθηκε σὲ μιὰ ὑπόσταση μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση πού εἶχε προσλάβει, ἀπέδειξε τὸν ἄνθρωπο ὁμοφυῆ μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μὲ τὴν ὁποία μορφὴ καὶ ὄψη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ σωτήρια σάρκωση τοῦ Λόγου ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ, πού βλέπει τὰ μέλλοντα σὰν παρόντα καὶ οἰκονομεῖ αὐτὰ, δέχθηκε, ἀπὸ ὑπερβολὴ φιλανθρωπίας, νὰ πλαστεῖ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀνθρώπινου γένους μὲ χέρια καθαρὰ καὶ δημιουργικὰ.

Ἀλλ' αὐτὰ βέβαια ἔχουν ἀναπτυχθεῖ, νομίζω, ὅσο γινόταν σαφέστερα καὶ μὲ εὐκρίνεια. Ὁ μύθος ὁμῶς τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν ἅς πέσει

9. Ἐβρ. 2, 17.

10. Ἐβρ. 4, 15.

ἀπερρίφθω κεφαλᾶς, οἱ πρὸς τὴν ἀνθρώπου μορφήν καὶ τὸ σχῆμα τὸν ἀσχημάτιστόν τε καὶ ἀπεριόριστον καὶ ἀκατάληπτον συγκαθέλκουσιν ἐκμεμνηότες Θεόν, οὐδὲ τοῦτο ῥᾶον ὄν καὶ πρόχειρον, ἠθέλησαν ἐπὶ νοῦν λαβεῖν, ὡς, εἰ τὸ Θεῖον ἐξ αἰδίου καὶ οὐχὶ λόγῳ συγ-
5 καταβάσεως καὶ φιλανθρωπίας τὴν τοῦ ἀνθρώπου διεμορφουτομορφήν, εἰς μάτην ἂν ἐγεγόνει ἢ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἡμετέρου φυράματος πρόσληψις.

Καὶ οὐδὲ τὸ Θεῖον καθαρεῦον εἶη (ὡ φρενὸς παρακοπτούσης τὰ ἔσχατα!), κατὰ τὸ ἄρρεν τε καὶ θῆλυ μὴ διαστελλέσθαι. Καὶ γὰρ τὸ
10 ἱερὸν ἀποφηνάμενον λόγιον, «κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτούς», εὐθύς ἐπήγαγεν, «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς», ὡς τῆς εἰκόνας ἐπιπρεπούσης οὐχὶ μόνῳ τῷ Ἀδάμ, ἀλλ' ὁμοτίμως καὶ τῇ Εὐᾶ προσαρμοζούσης, καὶ δι' αὐτῶν παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Εἰ γὰρ κατὰ
15 σωματικὴν ἐπιφάνειαν καὶ μορφήν ὁ ἀνθρώπος διεπλάσθη τοῦ Θεοῦ, τὰ τε εἰρημένα συνασεβεῖν τῇ ἀπαρχῆς δυσσεβούσῃ πλάνῃ συνέπεται καὶ ἀνθρωποπαθὲς τὴν ἀνύδριστον ἐνυβρίζειν Θεότητα· τὸ γὰρ ἀνθρωπόμορφον οὐδ' ἀπαλλαγὴν ποθεν παθῶν ἀνθρωπίνων ἐκληρώσατο.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὰ τῆς πλάνης σεβάσματα, καὶ οὐδὲν πεφρόικασιν
20 οἱ παράφρονες τῇ ἑλληνικῇ δεισιδαμονίᾳ τὴν θεοπρεπῆ καὶ σεβάσμιον ἡμῶν θεολογίαν συναναφύροντες καὶ εἰς τοῦτο συνάγειν ἐκδιαιζόμενοι. Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων δυσφημιῶν παρεπομένων, ταῦτα μᾶλλον τῶν ἄλλων προκύπτει καὶ τὴν παράνοιαν λαμπρῶς ἀπελέγχει τῶν εἰς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ἑαυτοῦς ἀθλίως ἐναπορριψάντων

25 Παραπλησίον δὲ παρανοίας ἔλεγχος ἂν εἶη καὶ τῶν πολυπλάνων Ἰουδαίων ὁ μῦθος, ὃς Υἱὸν οὐ παραδεχόμενος ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, οὐδὲ τῷ Πνεύματι συνομολογεῖν ἐθέλων τὸ κατὰ φύσιν ἀξίωμα τῆς Θεότητος, δῆμους ἀσωμάτων δυνάμεων πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἀνάγειν οὐκ αἰσθάνεται διαζόμενος· τὸ γὰρ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» τὸν
30 Θεὸν πρὸς τὰς ἀσωμάτων τάξεις οὐκ ἔσχεν εἰπεῖν οὐδεμίαν αἰδῶ. Εἰκόνα γὰρ διδούς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Θεοῦ τε καὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, εἰς ταῦτόν ἑκατέρου τὴν φύσιν συνάγει, δημιουργοῦ τε καὶ δημιουργήματος, ἅπαν ἀφελὼν τὸ διάφορον. ὧν γὰρ ἢ εἰκῶν ἢ

στο κεφάλι ἐκείνων, πού προσπαθοῦν κυριευμένοι ἀπὸ μανία νὰ σύρουν τὸν ἀσχημάτιστο καὶ ἀπεριόριστο καὶ ἀκατάληπτο Θεὸ πρὸς τὴ μορφή καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἐνῶ οὔτε αὐτὸ εἶναι εὐκόλο καὶ προφανές, θέλησαν νὰ σκεφτοῦν πῶς, ἂν τὸ Θεῖο αἰώνια, καὶ ὄχι γιὰ λόγους συγκατάβασης καὶ φιλανθρωπίας, διαμορφώθηκε παίρνοντας τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἄδικα ἔχει γίνει ἡ πρόσληψη τῆς δικῆς μας σάρκας διαμέσου τοῦ Υἱοῦ στοὺς ἔσχατους αὐτοὺς καιροὺς.

Καὶ οὔτε τὸ Θεῖο θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι καθαρὸ (ἀλήθεια, τί μυαλὰ κυριευμένα ἀπὸ τὴ χειρότερη μορφή παραφροσύνης), ἂν δὲν διακρίνεται ὡς πρὸ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ. Γιατὶ ἡ ἱερὴ Γραφή λέγοντας, «τοὺς ἔπλασε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ», πρόσθεσε ἀμέσως: «τοὺς ἔκανε ἄνδρα καὶ γυναῖκα»¹¹, ἐπειδὴ ἡ θεία εἰκόνα ἄρμοζε ὄχι μόνο στὸν Ἀδὰμ, ἀλλὰ παράλληλα ἄρμοζε ἰσότημα καὶ στὴν Εὐὰ καὶ μέσω αὐτῶν σ' ὄλο τὸ ἀνθρώπινο γένος. Ἄν δηλαδή ὁ ἀνθρώπος διαπλάσθηκε σύμφωνα μὲ τὴ σωματικὴ ἐμφάνιση καὶ μορφή τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσες ἀσεβείες ἔχουν διατυπωθεῖ ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχικὴ ἀσεβὴ πλάνη, καὶ θέλουν μὲ ἀνθρώπινα πάθη νὰ φορτώνουν καὶ νὰ ταπεινώνουν τὴν ἀταπείνωτη Θεότητα. Γιατὶ ὅ,τι ἔχει τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, δὲν κληρώθηκε νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα πάθη.

Παρόμοιο μ' αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ ἀντικείμενα σεβασμοῦ τῆς πλάνης καὶ δὲν φρίττουν καθόλου οἱ παράφρονες ἀναμιγνύοντας μὲ τὴν εἰδωλολατρικὴ δεισιδαιμονία τὴ θεία καὶ σεβάσμα θεολογία μας καὶ προσπαθώντας νὰ τὴν παρουσιάσουν ὅμοια μ' αὐτήν. Κι ἐνῶ ἀκολουθοῦν καὶ πολλὲς ἄλλες δυσφημίες, αὐτὲς ἐκδηλώνονται πιὸ φανερὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες καὶ ἀποδεικνύουν κατὰ τρόπο λαμπρὸ τὸν παραλογισμὸ ἐκείνων πού ἔρριξαν μὲ τρόπο ἄθλιο τὸν ἑαυτό τους σ' αὐτὲς τὶς δοξασιές.

Ἐλεγχος παραπλήσιου παραλογισμοῦ εἶναι καὶ ὁ μῦθος τῶν Ἰουδαίων πού τόσο ἔχουν πλανηθεῖ, κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν παραδέχονται Υἱὸ ὁμοούσιο μὲ τὸν Πατέρα, οὔτε θέλουν ν' ἀναγνωρίσουν στὸ ἅγιο Πνεῦμα τὴν κατὰ φύση τιμὴ τῆς Θεότητας, μὴ αἰσθανόμενοι ὅτι ἔξαναγκάζονται ἔτσι ν' ἀναγάγουν πλήθη ἀσωμάτων δυνάμεων στὴ θεία φύση. Γιατὶ δὲν ντρέπονται καθόλου νὰ ποῦν ὅτι ὁ Θεὸς εἶπε τὸ «σύμφωνα μὲ τὴ δικὴ μας εἰκόνα» πρὸς τὶς ἀσώματες δυνάμεις. Παρέχοντας μία εἰκόνα, ὥστε ἡ ἴδια νὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, ταυτίζουν τὶς δύο φύσεις τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος, ἀφαιρώ-

11. Γεν. 1, 27.

αὐτὴ καὶ ἀπαράλλακτος, τούτων ἢ φύσις οὐδεμίαν ἑτερότητα παραδέχεσθαι δύναται

Ἄλλ' ἐπὶ τοσοῦτον μὲν καὶ ταῦτα, καὶ ὁ λόγος οὐκ ἂν οὐδ' ἤψατο τούτων, ἀλλ' ὡς ἂν μᾶλλον τῇ παραθέσει τῶν ἀτόπων ὑπολήψεων τὸ τῆς ἀληθείας εἶη κάλλος ἀναλάμπων, ὑπέστη διελθεῖν, ἃ πολλῶ βέλτιον ἦν μηδὲ τοῖς ἀπαρχῆς πρὸς ταῦτα κατενεχθεῖσι μηδ' ἐν διανοίᾳ βάλλεσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΖ'.

10 Πῶς δύναται μὴ ἀντικείμενον εἶναι τό, «ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος», πρὸς τό, «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ», τοῦτ' ἔστι μὴ ἐπεξελθεῖν τοῖς ὁμοίοις μηδὲ ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν;

Ἔστι μὲν οὖν εἰπεῖν ἃ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τούτου πεφιλοσόφηται τοῦ ζητήματος ὅτιπερ οὐ διαμάχεται ταῦτα πρὸς ἄλληλα, 15 οὐδ' ἢ θατέρον θέσις ἀναίρεσις τοῦ ἑτέρου καθίσταται, ὀδὸς δὲ μᾶλλον ἔστι καὶ παρασκευὴ διὰ τῆς ἀτελεστερας πολιτείας πρὸς τὸ τέλειον παραπέμπουσα. Ὁ γὰρ ἐθίσας ἑαυτὸν νόμῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέπει, οὗτος ἔτοιμός ἐστι καὶ τῶν κρειττόνων ποιεῖσθαι τὴν αἴρεσιν καὶ πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας τῶν πράξεων ἀνατρέχειν καὶ μεθαρμο- 20 ζεσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν εἶη τῆς ἀντικειμένης διανοίας καὶ πράξεως; Ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος τὴν αὐθάδη καὶ τολμηρὰν χεῖρα κατὰ τοῦ πλησίον τῆς παλαμναίου πράξεως διὰ τῆς ἀπειλῆς ἀναστέλλει καὶ τῷ φόβῳ κωλύει τὸ ἄτοπον, ἢ δὲ χάρις οὐδὲ τῇ πρὸς ἐκείνην μιμήσει ἀντιδραματουργεῖν διὰ τῆς παραινέσεως τὴν ἀμύνου- 25 σαν ἐπιτρέπει, ἀλλὰ τῇ πραότητι διαλύειν παρεγγυᾶται τοῦ θυμουμένου τὸ κινούμενον. Καὶ τί ἂν εἶη τούτου συμφωνίαν μᾶλλον ἀντὶ τῆς διαφωνίας καταπραττόμενον; Καὶ δὴ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸν κατάρξαντα χειρῶν ἀδίκων τῆς ἰσότητος τὴν ἄμυναν ἀπαιτεῖν, καὶ τὸ λίαν ἐπιεικὲς καὶ μακροθυμίας ὄροις περιστέλλειν καὶ κατευ- 30 νάζειν τῆς ψυχῆς τὸ ταραττόμενον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνθρώπινον, τὸ δὲ θειότερον, ὃν τὸ μὲν ἔχει τὸ ἀκατάγνωστον, τὸ δὲ τὸ τῶν ἐπαίων ἐπάξιον.

1. Ἐξ. 21, 24. Λευϊτ. 24, 20.

ντας κάθε διαφορά. Γιατί, ὅποιοι ἔχουν τὴν ἴδια καὶ ἀπαράλλαχτη εἰκόνα, αὐτῶν ἡ φύση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδέχεται καμμιά διαφορά.

Τόσα λοιπὸν καὶ γι' αὐτά, τὰ ὁποῖα βέβαια ὁ λόγος οὔτε κὰν θὰ ἄγγιζε, ἀλλὰ προκειμένου νὰ λάμψει περισσότερο ἢ ὁμορφιά τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν παράθεση αὐτῶν τῶν παράλογων ἀπόψεων, δέχθηκε νὰ τὰ ἀναφέρει, τὰ ὁποῖα πολὺ καλῦτερο θὰ ἦταν οὔτε κὰν νὰ τὰ βάλουν στὸ νοῦ τους αὐτοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μ' αὐτά.

ΕΡΩΤΗΣΗ 37η

Πῶς εἶναι δυνατό νὰ μὴν εἶναι ἀντίθετο τὸ «μάτι γιὰ μάτι καὶ δόντι γιὰ δόντι»¹, μὲ τὸ «ἐγὼ σᾶς λέγω, νὰ μὴν ἀντιστέκεστε στὸ κακό»², δηλαδή νὰ μὴν ἐπιτίθεστε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο οὔτε νὰ προβάλλετε ἀμυνα στὸν ἐχθρὸ σας;

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἀπαντήσουμε μὲ ἐκεῖνα ποὺ οἱ πρὶν ἀπὸ μᾶς ἔχουν φιλοσοφήσει γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα· ὅτι δηλαδή αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα μεταξύ τους, οὔτε ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἑνός, σημαίνει ἄρνηση τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ὁδὸς καὶ προετοιμασία ποὺ παραπέμπει ἀπὸ τὸν ἀτελέστερο τρόπο ζωῆς πρὸς τὸν τέλειο. Γιατί, ὅποιος συνήθισε τὸν ἑαυτό του ν' ἀναθέτει ὅ,τι τὸν ἀφορᾷ στὸ νόμο, αὐτὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ κάνει καὶ τὴν ἐκλογὴ τῶν καλῦτερων, νὰ σπεύδει πρὸς τὶς ὑψηλότερες πράξεις καὶ νὰ προσαρμόζεται πρὸς αὐτές. Αὐτὸ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀντίθετης σκέψης καὶ πράξης; Ἐξάλλου καὶ ὁ νόμος τὸ θρασύ καὶ τολμηρὸ χέρι κατὰ τοῦ πλησίον τὸ συγκρατεῖ μὲ τὴν ἀπειλὴ ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴν πράξη καὶ ἐμποδίζει τὴν παρανομία μὲ τὸ φόβο. Ἡ χάρη ὅμως μὲ τὶς παραινέσεις της οὔτε κατὰ μίμηση τοῦ νόμου ἐπιτρέπει νὰ πράξει τὸ ἴδιο ὅποιος ἀμύνεται, ἀλλὰ παραγγέλλει μὲ τὴν πραότητα νὰ καταστέλλει τὴν ἐξέγερση τοῦ ὀργισμένου. Καὶ τί θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει καλῦτερο ἀπὸ αὐτό, νὰ πετυχαίνει δηλαδή κανεὶς συμφωνία καὶ ὄχι διαφωνία; Ἀλλὰ βέβαια οὔτε καὶ εἶναι ἀντίθετο αὐτὸς ποὺ ἄρχισε τὴν ἀδικία νὰ ἀπαιτεῖ τὴν ἰσότητα στὴν ἀπόκρουση καὶ μεγάλη ἐπιείκεια, καὶ μὲ διάφορους κανόνες μακροθυμίας νὰ καταστέλλει καὶ νὰ κατευνάζει τὴν ταραχὴ τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ τὸ ἓνα εἶναι ἀνθρώπινο, ἐνῶ τὸ ἄλλο θεῖο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο δὲν μπορεῖ νὰ καταδικαστεῖ, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι ἄξιο νὰ ἐπαινεῖται.

2. Ματθ. 5, 38-39.

Ἔστι μὲν οὖν ταῦτα εἰπεῖν καὶ τούτοις τὸ ἄπορον ἐπιλύσασθαι. Οὐδὲν δὲ χεῖρον ἴσως προσθεῖναι, καὶ ὅτι τὸ μὲν πρὸς τὸν κριτὴν ἔχει τὴν ἀναφορὰν, μὴδὲν τοῦ δικαίου παρακελευόμενον ποιεῖν προτιμότερον, ἀλλὰ τῆς ἰσότητος τοῖς δικαζομένοις προκειῖσθαι ζυγὸν καὶ ὀφθαλμὸν ἀδέκαστον δίκης ἐπιγινώσκεισθαι, τὸ δὲ πρὸς τὸν κρινόμενον ἀποδίδοται, μεταρρυθμίζον καὶ καταπραῦνον φιλανθρωπίας πλούτῳ τὸ φλεγμαῖνον τῆς ἀνταποδόσεως, καὶ μὴ ζητεῖν τὸ πάθος συναύξειν, μὴδ' ὁ μισεῖ καὶ κολάζειν νομίζει προσήκειν, τοῦτο τοῖς ὁμοίοις δράμασι πληθύνειν τὸ κακούργημα, μὴδὲ τὸ τῆς φιλονεικίας 10 συγκατασκευάζειν ἀκόρεστον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΗ΄.

Τινὲς διαποροῦσιν, ὡς, εἰ ἀπερίγραπτος ἢ ἐν τῷ Υἱῷ θεότης, ἢ σὰρξ, ἣν ἀνέλαβεν, ἢ πανταχοῦ (ἐνθα γὰρ ἢ θεότης, 15 κἀκείνην παρεῖναι δεῖ), ἢ, περιγραφομένη τόπῳ, τοῦ προσειληφότος διέστηκεν.

Οὐκ ἦν ἀπορεῖν τῶν εὐσεβεῖν ζητούντων καὶ τὸ τῶν Χριστιανῶν μυστήριον εἰδόντων, εἰ ἀπερίγραπτος καὶ πανταχοῦ ἢ θεότης, πότερον, ἢ σὰρξ, ἣν ἀνέλαβεν ὁ Υἱός, πανταχοῦ τῷ προσειληφότι 20 παρεκταθήσεται, ἵνα μὴ κεχωρισμένη νοηθῇ, ἢ, περιγραφομένη τόπῳ, τὴν πρόσληψιν ἀπαρνήσεται. Καὶ γὰρ τούτῳ δὴ τῷ νομισθέντι ἀπορήματι πολλὰ ἂν εἴη, μᾶλλον δὲ τῇ ἀπειρία διαμιλλώμενα τὰ ἀθύρματα· καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν φρικτῶν οὐ φρίττειν δόξωμεν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς μᾶλλον καὶ τοῦ σώματος ὁ λόγος τὴν γυμνασίαν ἀναδε- 25 χέσθω.

Τί γὰρ κωλύει λέγειν τὸν βουλόμενον, Πῶς ἦνωται τῷ σώματι ἢ ψυχῇ μὴ ἐμπεριγραφομένη τόπῳ; Οἷς γὰρ μὴ συμπεριγράφεται, τὴν ἔνωσιν ἀπαρνούμενη (ὡς ἢ τῶν παραληρούντων βούλεται σοφία), διελέγχεται. Καὶ πῶς (ἐγγύτερον καὶ πρὸς αἴσθησιν φάναι) τοῦ ἀν- 30 θρωπίνου περιεχρωσμένου σώματος, ὅτῳ δὴ χρώματι, αὕτη χρωμάτων ἐστὶν ἀνεπίδεκτος; Καὶ τοῦ μὲν ἐκ τεσσάρων χυμῶν συγκριθέντος, τῆς ἀπὸ τῶν χυμῶν αὕτη καθαρεύει διαθέσεως; Καὶ τὸ μὲν πλή-

Αὐτὰ λοιπὸν μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ μ' αὐτὰ νὰ ἐπιλύσομε τὴν ἀπορία. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἴσως χειρότερο νὰ προστεθεῖ, καὶ ὅτι τὸ ἕνα ἀναφέρεται στὸν κριτὴ, ποὺ παραγγέλλει νὰ μὴ θεωρεῖται τίποτε προτιμότερο ἀπὸ τὸ δίκαιο, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχει γιὰ τοὺς δικαζόμενους ἢ ζυγாரιὰ τῆς ἰσότητος καὶ ἀδέκαστος ὀφθαλμὸς τῆς δίκης, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀποδίδεται στὸν κρινόμενο, μεταβάλλοντας καὶ καταπραῦνοντας μὲ τὸν πλοῦτο τῆς φιλανθρωπίας τὴ φλόγα τῆς ἀνταπόδοσης, καὶ νὰ μὴ ζητᾶ ν' αὐξήσῃ τὸ πάθος, οὔτε αὐτὸ ποὺ μισεῖ, νὰ νομίζει ὅτι πρέπει καὶ νὰ τὸ τιμωρήσῃ μὲ τὶς ὅμοιες ἐνέργειες, πολλαπλασιάζοντας ἔτσι τὸ κακούργημα, οὔτε νὰ καθιστᾶ ἀκόρεστη τὴ φιλονεικία.

ΕΡΩΤΗΣΗ 38η

Μερικοὶ θέτουν τὴν ἀπορία, ὅτι, ἂν ἡ θεότητα τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἀπεριγραπτή, τότε ἡ σάρκα ποὺ ἀνέλαβε ἢ ὑπάρχει παντοῦ (γιατὶ ὅπου εἶναι ἡ θεότητα, πρέπει εἶναι παρούσα καὶ ἡ σάρκα), ἢ, περιοριζόμενη σ' ἕνα τόπο, εἶναι χωρισμένη ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ τὴν προσέλαβε.

“Ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὴν εὐσέβεια καὶ γνωρίζουν τὰ μυστήρια τῶν Χριστιανῶν δὲν πρέπει νὰ θέτουν αὐτὴ τὴν ἀπορία. Ἄν ἡ θεότητα εἶναι ἀπεριόριστη καὶ ὑπάρχει παντοῦ, ποῖο ἀπὸ τὰ δύο συμβαίνει· ἡ σάρκα ποὺ ἀνέλαβε ὁ Υἱὸς θὰ ἐπεκταθεῖ παντοῦ μ' αὐτὸν ποὺ τὴν προσέλαβε γιὰ νὰ μὴν τὴ διανοηθοῦμε χωρισμένη, ἢ ἂν περιορίζεται σὲ τόπο θ' ἀρνηθεῖ τὴν πρόσληψη τῆς σάρκας; Γιατὶ βέβαια σ' αὐτὴ τὴ θεωρούμενη ἀπορία θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν, ἀπὸ ἀπειρία μᾶλλον, πολλὰ συναγωνιζόμενα παιγνίδια. Καὶ γιὰ νὰ μὴ φανοῦμε ὅτι δὲν φρίττομε γιὰ τὰ φρικτὰ, ὁ λόγος μας ἄς δεχθεῖ νὰ δοκιμαστῆ ἐπάνω στὴν ψυχὴ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα.

Τὶ ἐμποδίζει δηλαδὴ νὰ λέει ὅποιος θέλει, Πῶς ἢ ψυχὴ, ἐνῶ δὲν περιγράφεται μέσα στὸ χῶρο, ἐνώθηκε μὲ τὸ σῶμα; Γιατὶ, ἀρνούμενη τὴν ἔνωση (ὅπως θέλει ἡ σοφία αὐτῶν ποὺ διατυπώνουν αὐτὲς τὶς φλυαρίες), ἐλέγχεται ἀπὸ ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν συμπεριγράφεται. Καὶ πῶς (γιὰ νὰ μιλήσω πλησιέστερα καὶ αἰσθητότερα), ἐνῶ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι ὀλόγυρα χρωματισμένο, μὲ ὁποιοδήποτε χρῶμα, αὐτὴ εἶναι ἀνεπίδεκτη χρώματος; Κι ἐνῶ τὸ σῶμα ἔχει ἀποτελεσθεῖ ἀπὸ τέσσερες χυμούς, αὐτὴ εἶναι καθαρὴ καὶ ἀμέτοχη ἀπὸ τὴ διάθεση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τοὺς χυμούς; Καὶ τὸ σῶμα βέβαια τὸ συγκροτεῖ μὲ κυκλικὴ διαδοχὴ πλήρωση

ρωσίς τε καὶ κένωσις ἐκ διαδοχῆς κύκλω προιοῦσα συνιστᾶ, ἡ δὲ κρείττων ὁράται τῶν τοιούτων περιστάσεων. Καὶ μυρία ἄλλα.

Καὶ ἀνάπαλιν δ' ἂν τις τὸν λόγον μεταχειρίσαιο. Ἐρεῖ γάρ, ᾧτι-
 νι φίλον περὶ τῶν σπουδαίων μὴ σπουδάξειν, ἀλλὰ ταῖς σοφιστικαῖς
 5 ἐπισεμνύνεσθαι ἐν ἴσῳ τῶν ψηφολόγων περιεργείαις. Εἰ ἦνωται τὸ
 τοῦ σώματος σύγκριμα τῇ λογικῇ ψυχῇ, πῶς οὐκ ἄποσον, τῆς ἐνω-
 θείσης ἐν τούτῳ γνωριζομένης; Πῶς δὲ οὐκ ἀναφές; Ἀλλὰ πῶς οὐχ
 ὑποκείμενον χρώμασι; Βάρους δὲ καὶ ῥοπῆς, κενώσεώς τε καὶ πλη-
 ρώσεως πῶς οὐκ ἐλεύθερον, καὶ μυρίος λῆρος; Καὶ συλλήβδην τὴν
 10 μητρόπολιν τοῦ λήρου φάναι, ἐξ ἧς καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς λόγοις ἐμ-
 πολιτεύεσθαι πάροδον εὗρε νεανιεύματα· εἰ ἦνωται ἡ ψυχὴ τῷ σώμα-
 τι, πῶς οὐχὶ ψυχὴ τὸ σῶμα, ἢ οὐχὶ σῶμα ἡ ψυχὴ;

Εἰ δὲ ταῦτα λέγειν ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος γέλως, καὶ νικᾶ τὴν
 φύσιν τῆς ἀπορίας τῆς ἀλογίας τὸ μέγεθος, ἡ σοφιστικὴ κατάδηλος
 15 μικροῦ καὶ τοῖς ἀγυμνάστοις τὰ τοιαῦτα γίνεται λέσχη, πόσῳ μᾶλλον
 ἐπὶ τοῦ θείου Λόγου καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς προσλήμματος ἀδολεσχεῖν τὰ
 ὅμοια οὐ παντελῶς ἐστὶ καταγέλαστον καὶ μηδὲ διακρίνειν εἰδότεων
 φλυαρίας τε καὶ ἀπορίας προνόμιον; Εἶπω τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δ' ἂ
 τῆς φιλανθρωπίας τοῦ πλάσαντος ἔργα καὶ πάθη καθέστηκε. Πῶς ἡ
 20 θεότης, ἥλοις διαπερονηθέντος τοῦ σώματος, οὐ συντέτρωται, οὐ τῇ
 λόγῃ διατέτρωται, οὐκ ἐσταῦρωται; Πῶς, πάντα παθόντος ταῦτα τοῦ
 ἀληθῶς ἐνωθέντος τῇ Θεότητι συγκρίματος, αὕτη τούτοις, συνοῦσα
 τῷ πεπονθότι, διέμεινεν ἄψαντος; Πῶς δὲ τὸν θάνατον κατὰ τὸν οὐ-
 σιώδη λόγον αὕτη διαπέφενγε; Καίτοι λέγεται δι' ἡμᾶς Χριστὸς ὁ
 25 Θεὸς ἡμῶν ἀποθανεῖν παναληθῶς, ἅτε δὴ τὴν οἰκείαν σάρκα ὑπὲρ
 ἡμῶν εἰς θάνατον δεδωκώς, καὶ τάφον οἰκεῖσαι, καὶ τριημέρῳ ἀνα-
 στάσει τὴν κοινὴν ἐγκαινίσαι καὶ θεμελιῶσαι πάντων ἀνάστασιν.

Ἀλλὰ γάρ τοὺς μὲν παθητὸν ἐνυβρίζοντας τὸ Θεῖον ἐπιστομίσει
 πάντως ἂ προείρηται, τὸν ἀπὸ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώμα-
 30 τος ἔλεγχον προβαλλόμενα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Τοὺς δὲ ἐκείνη
 μὲν τῇ πλάνῃ μὴ συμφερομένους, οὐδὲν δὲ ἐκείνης ἀνεκτότερον ἐχού-
 ση προσανακειμένους καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφὴν κατὰ τῆς θείας

1. Ψηφολόγοι καὶ ψηφοπαῖκτες ἀπατεῶνες ποὺ ἐξαπατοῦσαν τοὺς θεατὲς τους

καὶ κένωση, ἐνῶ ἡ ψυχὴ φαίνεται νὰ μένει ἀπρόσβλητη ἀπὸ αὐτὲς τὶς καταστάσεις. Καὶ μύρια ἄλλα.

Ἄλλὰ καὶ ἀντίθετα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸ λόγο. Γιατὶ θὰ πεῖ ἐκεῖνος πού δὲν ἀγαπᾷ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ σπουδαῖα πράγματα, ἀλλὰ θέλει νὰ ἐπιδεικνύεται μὲ σοφιστικὲς ἀπάτες ὅμοια μὲ ἀγύρτες¹. Ἄν τὸ σύγκραμα τοῦ σώματος ἐνώθηκε μὲ τὴ λογικὴ ψυχὴ, πῶς δὲν εἶναι ἄποσο, ἀφοῦ ἀναγνωρίζεται ὅτι ἐνώθηκε αὐτὴ μαζί του; Καὶ πῶς αὐτὸ δὲν εἶναι ἀνέγγιχτο; Πῶς ἐπίσης δὲν ὑπόκειται αὐτὸ σὲ χρώματα; Πῶς δὲν εἶναι ἐλεύθερο ἀπὸ βᾶρος, κλίση, κένωση καὶ πλήρωση καὶ ἄλλη ἀμέτρητη φλυαρία; Καὶ γιὰ νὰ ἀναφέρω μὲ ἓνα λόγο τὸ κέντρο τῆς φλυαρίας, ἀπὸ ὅπου βρῆκαν εἴσοδο νὰ ἀναμιχθοῦν μὲ τὸ λόγο καὶ οἱ ἐλαφρόνοιες ποὺ ἀναφέραμε· ἂν ἡ ψυχὴ ἐνώθηκε μὲ τὸ σῶμα, πῶς δὲν εἶναι τὸ σῶμα ψυχὴ καὶ ἡ ψυχὴ σῶμα;

Κι ἂν εἶναι γελοῖο νὰ λέμε τέτοια πράγματα γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὸ μέγεθος τῆς παραφροσύνης νικᾷ τὴ φύση τῆς ἀπορίας καὶ ἡ σοφιστικὴ φλυαρία εἶναι ὀλοφάνερη σχεδὸν καὶ γιὰ ὅσους εἶναι ἀγύμναστοι σ' αὐτὰ, πόσο μᾶλλον τὸ νὰ λέμε τὶς ἴδιες φλυαρίες γιὰ τὸν θεῖο Λόγο καὶ τὸ πρόσλημμα ποὺ ἔλαβε ἀπὸ μᾶς δὲν εἶναι τελείως γελοῖο καὶ γι' αὐτοὺς ἀκόμα πού δὲν ξέρουν νὰ διακρίνουν τὴ φλυαρία ἀπὸ τὴ δυσκολία τῆς ἀπορίας; Θὰ πῶ τὰ δικά μας, ἢ καλύτερα αὐτὰ ποὺ ὑπῆρξαν ἔργα καὶ πάθη τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Πλάστη. Πῶς ἡ θεότητα, ἀφοῦ τὸ σῶμα τὸ διαπέρασαν τὰ καρφιά, δὲν πληγώθηκε καὶ αὐτὴ, δὲν τρυπήθηκε ἀπὸ τὴ λόγχη, δὲν σταυρώθηκε; Πῶς, ἐνῶ ἔπαθε ὅλα αὐτὰ τὰ πάθη τὸ σωματικὸ σύγκραμα ποὺ ἐνώθηκε ἀληθινὰ μὲ τὴ Θεότητα, αὐτὴ, ποὺ ἦταν δεμένη μὲ τὸ σῶμα ποὺ ἔπαθε, ἔμεινε ἀθικτὴ; Καὶ πῶς αὐτὴ ἀπέφυγε τὸ θάνατο κατὰ τὴν οὐσίαν της; Ἄν καὶ βέβαια λέγεται ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς μας πέθανε γιὰ χάρη μας ἀληθινὰ πέρα γιὰ πέρα, ἀφοῦ παρέδωσε γιὰ χάρη μας τὴ σάρκα του στὸ θάνατο, καὶ κατοίκησε σὲ τάφο, καὶ μὲ τὴν ἀνάστασή του σὲ τρεῖς ἡμέρες ἐγκαινίασε καὶ θεμελίωσε τὴν κοινὴ ἀνάσταση ὅλων μας.

Ἄλλ' αὐτοὺς ποὺ βλασφημοῦν τὸ Θεῖο ὡς παθητὸ θὰ τοὺς ἀποστομώσουν ὅπωςδὴποτε ὅσα προείπαμε, προβάλλοντας τὸν ἔλεγχο ἀπὸ τὴν ἐνωση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν αὐτὴ τὴν πλάνη, ἀλλ' εἶναι ὀπαδοὶ ἄλλης καθόλου πιὸ ἀνεκτῆς ἀπὸ τὴν παραπάνω, καὶ ποὺ ὡς σκέψη τοὺς ἔχουν ν' μὲ ἀλλαγὴ τῶν ψηφίδων ἓνα εἶδος δηλαδὴ παπατζίδες.

ένώσεως ἀπορρίπτειν διανοουμένους, ἐκεῖνά τε καὶ τὰ νυνὶ ῥηθέντα.
 Ὅμως ἔστι καὶ ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοὺς προαγαγεῖν καὶ ἐπ' εὐθείας ἄγειν τὸν ἔλεγχον.

Ὁ διδούς, ὃ ἀγαθὲ, πανταχοῦ τὸ Θεῖον, πῶς οὐ δώσει καὶ ὅλον
 5 πανταχοῦ παρεῖναι; Οὐ γὰρ ἔλαττον εἰς λόγον τοῦτο θεοπρεποῦς ἀξιώματος. Εἰ δὲ ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ, καὶ τῇ ἐνωμένῃ σαρκὶ ὅλος ἐνυπάρχων ὁ Υἱός, εἰ καὶ πάρεστι μὲν αὐτὸς πανταχοῦ, ἢ δ' ἀνθρωπίνῃ φύσιν περιώριστα τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀρχῇ τε καὶ τελευτῇ, καὶ μυρίοις ἄλλοις, οὐμενοῦν οὐδεμίαν πάροδον τῷ χωρισμῷ συνεπινοηθῆ-
 10 ναι παραχωρήσειε. Ἐκεῖνος δ' ἂν εἴη ὁ τὸ Θεῖον καὶ χωρὶς τῆς προσληφθείσης σαρκὸς περιγεγραμμένον τόπῳ φανταζόμενος, ὃς κατὰ μέρη τερατεύεται πανταχοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ μὴ καθ' ὅλον, οἷς ἂν πάρεστι τὸ Θεῖον. Λέγοι δ' ἂν κατὰ μέρη, κἂν μὴ λέγοι, ὁ φάσκων, εἰ μὴ συμπαρεκτείνοιτο τῇ θεϊκῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, μηδ' ἠνωμένον
 15 αὐτῇ τὸ πρόσλημμα εἶναι. Ἡ γὰρ παράτασις ἢ παρέκτασις ἢ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὸ μὴ καθ' ὅλον τοῖς οὐσι μηδ' οἷς ἐπιλάμπει παρεῖναι, τῶν ἐπιδεχομένων ἐστὶ τὸν μερισμὸν, καὶ τούτοις τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ καὶ ἄτμητον κατατεμνομένων.

Εἰ μεμέρισται τὸ Θεῖον πανταχοῦ φοιτῶν καὶ πάντα κατέχον, καὶ
 20 παράτασιν ἐπ' αὐτοῦ ζητεῖ καὶ τὸ συμπαραινεύμενον, καὶ δὴ καὶ περιγραφὴν καὶ τὸ συμπεριγράφεσθαι. Εἰ δὲ τὸ δύσφημον καὶ ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ φαντάζεσθαι φεύγοις (φεύγοις δ' ἂν, κἂν μὴ φεύγων, ἕως ἂν τῶν νοερῶν κατὰ κίνησιν ἐνεργειῶν, εἰ βούλει δὲ καὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ὁ νοῦς οὐκ εἴη ἀπεληλαμένος), ἐπὶ μεγάλοις ἀτόποις
 25 αἰσχύνῃν ὄφλων ῥᾶον ἂν αἰσθησιν λάβοις, ἀπορημάτων τοιούτων προβολεὺς καθιστάμενος. Ὡστε τὸ οἰκεῖον πάθος καὶ ἀγνόημα προσάπτει τῷ Λόγῳ ὁ μέγα φρονῶν ἐν τῷ λέγειν. Εἰ ἠνωται ἢ σὰρξ τῷ Υἱῷ, ἢ πανταχοῦ καὶ πρὸς τὸ ἀπερίγραπτον μεταδέβληται, ἢ κεχώρι-
 30 σται τῆς Θεότητος, μὴ δυναμένη ταύτῃ συμπαρεκτείνεσθαι.

Καίτοι γε πόσω μᾶλλον ἀκόλουθον ἐννοεῖν, ὡς, εἴπερ τὰ τῆς
 ψυχῆς ιδιώματα τῷ σώματι πάρεστιν, ἢ τοῖς τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ
 χαρακτηρίζεται, οὐκ ἂν αὐτοῖς ποθεν ἢ ἐνωσις περιγένοιτο, ἀλλ'
 οὐδέ, εἴ τις δοίῃ, τῶν ἠνωμένων ἢ σύνοδος διασώζοιτο. Μεταβολὴ

2. Τὰ περὶ ψυχῆς δηλαδή καὶ σώματος.

ἀπορρίπτουν τὴν περιγραφὴν σὲ τόπο κατὰ τῆς θείας ἔνωσης, κι ἐκεῖνα² καὶ αὐτὰ ποὺ τώρα εἶπαμε³. Ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους μποροῦν νὰ καθοδηγηθοῦν καὶ νὰ ἀσκήσουν κατ' εὐθείαν τὸν ἔλεγχο.

Ὅποιος δέχεται, φίλε μου, ὅτι τὸ Θεῖον ὑπάρχει παντοῦ, πῶς δὲ θὰ δεχθεῖ ὅτι ὑπάρχει παντοῦ ὀλόκληρο; Γιατὶ αὐτὸ δὲν εἶναι λιγότερο ταιριαστὸ στὸ θεῖο ἀξίωμα. Κι ἂν ὑπάρχει ὀλόκληρο παντοῦ, καὶ στὴν ἔνωμένη μαζί του σὰρκα ἐνυπάρχει ὅλος ὁ Υἱός, ἂν καὶ βέβαια αὐτὸς εἶναι παρὼν παντοῦ, ἐνῶ ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι περιορισμένη σὲ τόπο καὶ χρόνο, μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, καὶ μὲ μῦρια ἄλλα, τότε δὲ θὰ παραχωρήσει νὰ νοηθεῖ καμμιά εἴσοδος στὸ χωρισμό. Αὐτὸς ποὺ φαντάζεται τὸ Θεῖο περιορισμένο σὲ τόπο καὶ χωρὶς τὴ σὰρκα ποὺ ἔχει προσλάβει, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κάνει τὴν τερατώδη σκέψη, ὅτι ὅπου τὸ Θεῖο εἶναι παρὼν, κατὰ μέρη εἶναι παρὼν παντοῦ κι ὄχι ὀλόκληρο. Καὶ λέγει ὅτι εἶναι κατὰ μέρη, κι ἄς μὴν τὸ ὁμολογεῖ, ὅποιος λέει ὅτι, ἂν δὲν παρεκτείνεται μαζί μὲ τὴ θεϊκὴ ὑπόσταση τοῦ Λόγου, δὲν εἶναι ἔνωμένο μαζί της τὸ πρόσλημμα. Ἡ παράταση δηλαδὴ ἢ παρέκταση ἢ τὰ παρόμοια, καὶ τὸ νὰ μὴν παρίσταται ὀλόκληρη αὐτὴ στὰ ὄντα οὔτε καὶ σ' αὐτὰ ποὺ ὑπάρχει ὀλοφάνερα, εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐπιδέχονται τὸ μερισμό, καὶ σ' αὐτὰ κατατέμνεται τὸ ἑνιαῖο τῆς θεότητος καὶ τὸ ἀκομμάτιστο.

Ἄν τὸ Θεῖο, ἐπειδὴ ἀπλώνεται παντοῦ καὶ κατέχει τὰ πάντα, διαιρεῖται, τότε ζητεῖ παράταση καὶ τὸ συμπαρατεινόμενο, καὶ βέβαια καὶ περιγραφὴ καὶ νὰ περιγράφεται μαζί του. Ἄν ὅμως ἀποφύγεις νὰ δυσφημεῖς τὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν θεωρεῖς ἀνάξιο (καὶ μπορεῖς νὰ τὸ ἀποφύγεις, ἔστω κι ἂν δὲν τὸ ἀποφεύγεις τώρα, ὅσο ὁ νοῦς ἐκτελεῖ τὶς νοερὲς ἐνέργειες καί, ἂν θέλεις, τὶς κοινὲς ἔννοιες), εὐκολότερα θὰ καταλάβεις ὅτι εἶσαι ὑπεύθυνος ντροπῆς γιὰ μεγάλους παραλογισμούς, ἔστω κι ἂν γίνεσαι προβολέας τέτοιων ἀποριῶν. Ὡστε τὸ δικό του πάθος καὶ τὴ δική του ἄγνοια προσάπτει στὸ Λόγο αὐτὸς ποὺ μεγαλοφρονεῖ λέγοντας: Ἄν ἐνώθηκε ἡ σὰρκα μὲ τὸν Υἱό, ἢ βρίσκεται παντοῦ καὶ ἔχει γίνε ἀπερίγραπτη σὲ τόπο, ἢ εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὴ θεότητα, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ παρεκτείνεται μαζί της.

Ἄν καὶ βέβαια πόσο συνεπέστερο λογικὰ εἶναι νὰ κάνομε τὴ σκέψη, ὅτι, ἂν τὰ ἰδιώματα τῆς ψυχῆς ὑπάρχουν στὸ σῶμα, ἢ ἡ ψυχὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἰδιώματα τοῦ σώματος, αὐτὰ δὲ θὰ πετύχαιναν ποτὲ νὰ ἐνωθοῦν, ἀλλ' οὔτε κι ἂν κάποιος ἐπέτρεπε τὴν ἔνωση, θὰ διασωζόταν ἢ

3. Τὰ περὶ παθῶν δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ.

γὰρ ἂν εἶη τοῦτο θατέρου πρὸς θάτερον, μεταβολὴ δὲ πρὸς τὴν κυ-
 ρίως ἔνωσιν, τὸ παροιμιῶδες εἶπειν, οὐδὲν ἔλαττον, ἢ τὰ Μυσῶν καὶ
 Φρυγῶν διέστηκεν ὄρια, καὶ ὁ τὴν ἔνωσιν πολυπραγμονῶν καὶ μορ-
 μολυττόμενος καὶ ἀκολούθους ἐπινοίας ἀποσκευαζόμενος, λέληθεν
 5 ἑαυτὸν μεταβολὴν πρὸς τὴν σάρκα καταψηφιζόμενος καὶ τῆς ἐνύλου
 σαρκὸς πρὸς τὴν ἄυλον καὶ παντὸς πάθους καὶ προσθήκης ἀπαρά-
 δεκτον καὶ Δεσποτικὴν οὐσίαν τερατευόμενος τὴν ἀνάχυσιν.

Καὶ οὕτω εἶπον τὸ παρεῖναι τὴν θεότητα κατὰ τὴν ἔνωσιν τῆ
 σαρκί, καὶ τὸ παρεῖναι πανταχοῦ, εἰ καὶ πρὸς διάφορον ἀναφέρεται
 10 καὶ νοῦν καὶ διάνοιαν. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ πανταχοῦ γινώσκων καὶ
 διορίζων λόγος, οὐδὲ τῆς κοινῆς ἐπιφοιτήσεως τὴν ἐνωθεῖσαν ὑπε-
 ρορίζει φύσιν πάντα γὰρ, ὧν ὁ Θεὸς ἠξίωσε κτίστης γενέσθαι, οὐδὲ
 τῆς κατὰ πρόνοιαν παρουσίας ἀπολαύειν ταῦτα διατειχίζει, ὁ δὲ τὴν
 καθ' ἔνωσιν πρεσβεύων παρουσίαν, τῷ ἐνωθέντι μόνῳ ταύτην ἀφορίζ-
 15 ζει. Ἀλλὰ οὖν, εἰ καὶ κατὰ διάφορον ἔννοιαν ἐκάτερον εἶδος ἀφορίζ-
 ζει τῆς παρουσίας, πλὴν ὁ θατέραν θρασυνόμενος πολυπραγμονεῖν
 καὶ διαβάλλειν, οὐδὲ θατέρας φειδόμενος ἐξελέγχοιτ' ἄν.

Τοῖς γὰρ αὐτοῖς διαβουλίαις χρώμενος, πῶς ἂν, φαίη, παρέσοιτο
 πανταχοῦ τὸ Θεῖον μηδενὸς αὐτῷ τῶν οἷς πάρεστι πεφυκὸτος συμπα-
 20 ρεκτείνεσθαι; Οἷς γὰρ παρόντος ἐκείνου τῶν ὄντων ἐκάστω, μὴ συμ-
 πάρεστιν ἕκαστον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίας περιγραφῆς μένει καὶ φύσεως,
 τῆς πρὸς ἐκεῖνο συναφείας ἀποτέμνεται, καὶ τὸ πανταχοῦ παρεῖναι
 τὸ Θεῖον προπηλακίζεται, ἐπεὶ μὴ πάντα συμπαρεῖναι πᾶσι πέφυκε,
 μηδὲ τὸ δημιουργημάτων δύναται συμπαρεκτείνεσθαι τῷ Δημιουργή-
 25 σαντι. Ἐπιφοιτᾷ τοῖς ἐμψύχοις τὸ Θεῖον; Οὐ σύνεστιν αὐτοῖς καὶ τὰ
 ἄψυχα. Οὐκοῦν ἀφέστηκε τῆς ἐπὶ ταῦτα ἐπιφοιτήσεως Ἀλλὰ γὰρ
 πάρεστι τοῖς ἀψύχοις; οὐδὲ τούτοις πάλιν δυνατὸν συμπαρεῖναι τὰ
 ἔμψυχα. Τὴν αὐτὴν ἄρα κάκεινα ζημίαν ἠνέγκατο, τῆς τοιαύτης πα-
 ρουσίας γεγονότα ὑπερόρια, Δι' ὧν γὰρ οὐ συμπαρεκτείνεται τῷ παν-
 30 ταχοῦ παρόντι, καὶ τὸ μηδ' ὄλως παραπολαύειν αὐτοῦ τῆς ἐλλάμψεως
 ὁ νεανίας λῆρος παρακελεύεται· οὐ γὰρ σοφία γε τῶν σοφιστῶν τὰ
 σπουδάσματα.

σύνδεση τῶν ἐνωμένων. Γιατί αὐτὸ θὰ ἦταν μεταβολὴ τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸ ἄλλο. Καὶ μεταβολὴ βέβαια πρὸς τὴν κυρίως ἔνωση, γιὰ νὰ μνημονεύσω τὴν παροιμία, δὲν εἶναι καθόλου λιγότερο ἀπὸ ὅσο ἀπέχουν τὰ σύνορα τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Φρυγῶν, κι ὅποιος ἐξετάζει μὲ σχολαστικότητα τὴν ἔνωση καὶ τὴν ἐπισημαίνει ὡς σκιαχτὸ καὶ ἀπορρίπτει τὶς ἀκόλουθες λογικὰ ἔννοιες, τοῦ διαφεύγει ὅτι ψηφίζει μεταβολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν σάρκα, καὶ τῆς ὑλικῆς σάρκας πρὸς τὴν αὐλή, πού δὲν ἐπιδέχεται κανένα πάθος καὶ προσθήκη, καὶ τερατολογεῖ ὡς δεσποτικὴ οὐσία τὴν ἔκχυση.

Καὶ δὲν εἶπα ἀκόμη ὅτι εἶναι παρούσα ἡ θεότητα κατὰ τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν σάρκα καὶ ὅτι εἶναι παρούσα παντοῦ, ἂν καὶ ἀναφέρεται σὲ διάφορα καὶ νοῦ καὶ διάνοια. Καθόσον ὁ λόγος πού ξέρει καὶ προσδιορίζει τὸ παντοῦ, οὔτε τὴ φύση πού ἐνώθηκε μαζί δὲν τὴν ἐκδιώκει ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐπιφοίτηση. Γιατί ὅλα, ὅσα ὁ Θεὸς ἔκρινε ἄξια νὰ γίνῃ δημιουργός τους, δὲν τὰ ἐμποδίζει ν' ἀπολαύσουν τὴν σύμφωνα μὲ τὴν πρόνοιάν του παρουσία, ἐνῶ ὅποιος πρεσβεύει τὴν παρουσία κατὰ ἔνωση, τὴν ἀποδίδει μόνο σ' αὐτόν πού ἐνώθηκε. Ἀλλὰ βέβαια, ἂν καὶ κάθε εἶδος παρουσίας τὸ προσδιορίζει μὲ διάφορη ἔννοια, πλὴν ὅποιος ἔχει τὸ θράσος νὰ πολυεξετάζει τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη καὶ νὰ τὴ διαβάλλει, θὰ μπροῦσε νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲ σέβεται οὔτε τὴν μιὰ οὔτε τὴν ἄλλη.

Ἐεκινώντας δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ἴδιες σκέψεις, θὰ ἔλεγε· Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι παρὼν ὁ Θεός, ἀφοῦ κανένα ἀπὸ αὐτὰ στὰ ὁποῖα εἶναι παρὼν δὲν ἔχει στὴ φύση του νὰ παρεκτείνεται μαζί μ' αὐτόν; Γιατί ἀπὸ τὰ ὄντα, σὲ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι παρὼν ἐκεῖνος, δὲν εἶναι μαζί του παρὼν τὸ καθένα, ἀλλὰ παραμένει μέσα στὰ ὅρια τοῦ περιορισμοῦ του καὶ τῆς φύσης του κι ἔχει ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴ συνάφεια πρὸς ἐκεῖνον, καὶ ἀπορρίπτει τὸ νὰ βρῆσκει τὸ Θεῖο παντοῦ παρὼν, ἀφοῦ δὲν εἶναι φυσικὴ ἰδιότητα ὅλων, οὔτε τὸ δημιουργημὰ ἔχει τὴ δύναμη νὰ παρεκτείνεται μαζί μὲ τὸ Δημιουργό του. Ἐπιφοιτᾷ τὸ Θεῖο στὰ ἔμψυχα; Δὲν συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτὰ καὶ τὰ ἄψυχα. Ἀπέχει ἄρα ἀπὸ τὴν ἐπιφοίτηση σ' αὐτὰ. Ἀλλ' εἶναι παρὼν στὰ ἄψυχα; Οὔτε σ' αὐτὰ πάλι εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι συμπαρόντα τὰ ἔμψυχα. Τὴν ἴδια ἐπομένως ζημίᾳ ὑπέστησαν καὶ ἐκεῖνα, ἀφοῦ ἐξορίστηκαν ἀπὸ τὴν παρουσία αὐτῆ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν συμπαρεκτείνονται μαζί μὲ ἐκεῖνον πού εἶναι παντοῦ παρὼν, προστάζει ἡ παιδαριώδης φλυαρία καὶ νὰ μὴν ἀπολαμβάνουν καθόλου τὴ λάμψη ἐκείνου. Γιατί δὲν εἶναι βέβαια σοφία τὰ λεκτικὰ παιγνίδια τῶν σοφιστῶν.

Ἄλλ' ὁ μὲν κεφαλαιώδης τύπος ταῦτα, σὺ δ' ἂν προσθείης ἐκ τῶν εἰρημένων, εἰ θούλει, καὶ τὰ λείποντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΘ'.

Πῶς, τοῦ Ἰακώβ δύο παῖδας ἐκ τῆς Ῥαχὴλ ἐσχηκότος, τὸν Ἰωσήφ
 5 καὶ τὸν Βενιαμίν, εἶτα γενεαλογῶν τοὺς ἀπὸ Ἰακώβ ὁ Μωσῆς,
 «ἐγένοντο δέ», φησὶν, «υἱοὶ Βάλλα, Γηρά, καὶ Νοεμάν καὶ Ἀγχίς
 καὶ Ῥῶς καὶ Μαμφίν καὶ Ὀμφμίν· Γηρὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀ-
 ράδ»· εἶτα ἐπάγει· «οὗτοι οἱ υἱοὶ Ῥαχὴλ, οὓς ἔτεκε τῷ Ἰακώβ»;
 10 Τῆς οὖν Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Βενιαμίν μόνους τεκούσης,
 πῶς τούτους ἡ Γένεσις λέγει ἐκ τῆς Ῥαχὴλ τεχθῆναι τῷ
 Ἰακώβ; Πορίμωσον ἄπορον.

Αὕτη ἐαυτὴν διερμηνεύει τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων ἡ Γραφή. Γε-
 νεαλογήσασα γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰακώβ, καὶ μὴ μέχρι τῶν παιδῶν
 τὴν ἱστορίαν περιγράψασα, παρεκταθεῖσα δὲ καὶ πρὸς γε τὴν τρίτην
 15 γενεάν, καταλέγει μὲν τοὺς ἀπὸ τῶν ἐγγόνων γεγεννημένους παῖδας
 τετάρτην γενεάν, οὐ μὴν εἰς αὐτούς γε τοὺς προσεχῶς γεγεννηκότας
 τοῦ πλήθους ἀναδιβάξει τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον, ἐξ οὗ
 καὶ αὐτοὶ πληθυνόμενοι προῆλθον, καὶ πρὸς ὃν αἱ ἐπαγγελίαι τὴν τοῦ
 γένους εἰς πλήθος ἐχρησμολόγουν ἐπίδοσιν. Ἀπαριθμησόμενος οὖν
 20 τοὺς κατὰ τετάρτην γενεάν ἀπογόνους τοῦ Ἰακώβ ὁ Μωσῆς, οἱ τὸν
 Βενιαμίν προπάτορα εἶχον, καὶ τὸ πλήθος αὐτῶν ἐνδεικνύμενος, πρὸς
 τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὸν τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενον ἀνατρέχει· τὸ πρῶ-
 τον αἴτιον τῆς τοῦ γένους πληθύος ἀντὶ τοῦ κατὰ μετοχὴν δευτέρου
 καὶ τρίτου παραλαβῶν τε καὶ ὀνομάζων αἰτίου, καὶ φησιν· «οὗτοι υἱοὶ
 25 Ῥαχὴλ, οὓς ἔτεκε τῷ Ἰακώβ»· διὰ τῆς κατὰ τὸν Βενιαμίν σειρᾶς καὶ
 τῆς ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Ῥαχὴλ καὶ τὸν Ἰακώβ ἀναδρομῆς καὶ τῶν ἄλλων
 τῶν προγενεαλογηθέντων τὴν αἰτίαν εἰς τὸν Ἰακώβ ἀναφέρει.

Ἐντεῦθεν δέ σοι καὶ ἐν πορίσματος ἀναφαίνεται μοῖρα, ὅτι
 σύνηθες τοῖς ἱεροῖς λογίοις καὶ τοὺς ἀπογόνους υἱοὺς ὀνομάζειν,
 30 ὥσπερ καὶ τοὺς τῶν ἀδελφῶν παῖδας ἀδελφούς, οὐ μόνον τοὺς κατὰ
 σχέσιν τὴν πρὸς ἀλλήλους λαμβανομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκατέρου
 παῖδας πρὸς ἑκάτερον τῶν ἀδελφῶν παραβαλλομένους. Καὶ γὰρ
 ἔστιν εὐρεῖν περιφανῶς, ὥσπερ τοὺς διὰ τῶν αὐτῶν ὀχετῶν τῆς γεν-

1. Γεν. 46, 21-22.

2. Γεν. 46, 22.

Αὐτὰ λοιπὸν κατὰ μία σύντομη διατύπωση. Ἐσὺ ὁμως μπορεῖς νὰ προσθέσεις ὅσα λείπουν ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπαμε.

ΕΡΩΤΗΣΗ 39η

Πῶς, ἀφοῦ ὁ Ἰακώβ ἀπέκτησε ἀπὸ τὴ Ραχήλ δύο παιδιά, τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸ Βενιαμίν, ἔπειτα ὁ Μωυσῆς, γενεαλογώντας τοὺς καταγόμενους ἀπὸ τὸν Ἰακώβ, γράφει, «ἀπέκτησε ὁ Ἰακώβ καὶ ἄλλα παιδιά πού τὰ ὀνόματά τους ἦταν Βάλλα, Γηρὰ καὶ Νοεμὰν καὶ Ἄγχις καὶ Ρῶς καὶ Ναμφὶν καὶ Ὀμφιμίν. Ὁ Γηρὰ γέννησε τὸν Ἀράδ», καὶ ἔπειτα προσθέτει· «αὐτοὶ εἶναι οἱ υἱοὶ πού γέννησε ἡ Ραχήλ γιὰ τὸν Ἰακώβ»¹; Ἄφοῦ ἡ Ραχήλ γέννησε τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Βενιαμίν μόνο, πῶς ἡ Γένεση λέει, ὅτι αὐτοὶ γεννήθηκαν ἀπὸ τὴ Ραχήλ γιὰ τὸν Ἰακώβ; Λύσε τὴν ἀπορία.

Ἡ ἴδια ἡ Γραφή τῶν ἱερῶν λογίων ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενά της. Ἄφοῦ δηλαδή ἀνέφερε τὴ γενεὰ τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰακώβ, χωρὶς νὰ περιορίσει τὴν ἱστορία ὡς τὰ παιδιά, τὴ συνέχισε καὶ ὡς τὴν τρίτη γενεὰ, ὀνομάζοντας τετάρτη γενεὰ τὰ παιδιά πού γεννήθηκαν ἀπὸ τοῦ ἀπογόνους του, ὁμως δὲν ἀνεβάζει τὴν ἀρχὴ τοῦ πλήθους ὡς τοὺς ἀμεσσοὺς γονεῖς τους, ἀλλὰ στὸν πρῶτο αἵτιο ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ οἱ ἴδιοι προῆλθαν αὐξανόμενοι καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο οἱ ἐπαγγελίες προφήτευαν τὴν αὐξηση τοῦ γένους του. Ἄφοῦ λοιπὸν μέτρησε ὁ Μωυσῆς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰακώβ τῆς τέταρτης γενεᾶς, πού εἶχαν προπάτορά τους τὸν Βενιαμίν, καὶ δείχνοντας τὸ πλῆθος τους, ἀνατρέχει στὴν ἐπαγγελία καὶ σὲ ἐκεῖνον πού εἶχε δεχθεῖ τὶς ἐπαγγελίες, καὶ παραλαμβάνοντας καὶ ὀνομάζοντας τὸν πρῶτο αἵτιο τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ γένους ἀντὶ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου στὴ σειρά, λέει· «αὐτοὶ εἶναι οἱ υἱοὶ τῆς Ραχήλ πού γέννησε γιὰ τὸν Ἰακώβ»², καὶ ἀνατρέχοντας ἀπὸ τὸν κλάδο τοῦ Βενιαμίν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Ραχήλ καὶ τὸν Ἰακώβ, ἀναφέρει στὸν Ἰακώβ τὴν αἰτία τῶν ἄλλων πού εἶχε κάνει τὴ γενεαιολογία τους.

Ἄπὸ αὐτὸ μπορεῖς νὰ βγάλεις σὰν συμπέρασμα, ὅτι εἶναι συνηθισμένο στὴν ἁγία Γραφή νὰ ὀνομάζει τοὺς ἀπογόνους υἱοὺς καὶ τὰ παιδιά τῶν ἀδελφῶν ἀδελφούς, ὄχι μόνο αὐτοὺς πού ἐννοοῦνται κατὰ τὴ μεταξὺ τους σχέση, ἀλλὰ ἐννοώντας καὶ τὰ παιδιά χωριστὰ καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς σὲ σχέση μὲ τὰ παιδιά τῶν ἄλλων ἀδελφῶν³. Γιατὶ μπορούμε νὰ βροῦμε ὀλοφάνερα νὰ ὀνομάζονται ἀδελφοὶ ὅπως αὐτοὶ πού

3. Ἀδέλφια δηλαδή καὶ ξαδέλφια τὰ λέει ἀδελφούς.

νήσεως προεληλυθότας ἀδελφούς ὀνομαζομένους, οὕτω καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν μὲν, ἐξ ὁμοφυῶν δὲ πηγῶν προαχθέντας καὶ πρὸς ὑπαρξιν ἀρδευθέντας, τὴν τῶν ἀδελφῶν κλησιν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἐφελκυσσόμενους σχέσει· καὶ οὐκ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ κάπει-
5 δὰν αὐτῶν παραλαμβάνονται τινες πρὸς τοὺς ἐν τῷ μείζονι βαθμῷ παραβαλλόμενοι τεταγμένους, οἷον ὁ νῦν λεγόμενος ἀνεψιὸς πρὸς τὸν θεῖον, τὸν τε προσεχῆ καὶ ὁ πόρρω· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, κατὰ γε τῶν λογίων τὸ ἰδίωμα, τὴν τῆς ἀδελφότητος περιπτύσσονται προσηγορίαν.

10 Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ μετὰ τὸ πάθος τοῦ Ναδάβ καὶ Ἀβιουδ ὑπὸ Μωσέως εἰρημένον ἐν τῷ Λευϊτικῷ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ὁζιήλ, τὸν Ἐλισαφάν καὶ τὸν Μισαήλ ἢ Μισαδάη (διττὴ γὰρ ἡ γραφή)· «προσελθετε, καὶ ἄρατε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίων ἔσω τῆς παρεμβολῆς». Καὶ γὰρ ἀδελφούς νῦν ἐκάλεσεν οὐ τοὺς λύσαντας
15 μὲν τὰς αὐτὰς μητρικὰς ὠδῖνας, οὐκ εἰς ἀλλοφύλους δὲ λαγόνας ὁμως ἀναφερομένην αὐτῶν ἔχοντας σποράν. Καὶ γὰρ ἦσαν οἱ μὲν περὶ Ναδάβ παῖδες Ἀαρών, οἱ δὲ περὶ Ἐλισαφάν υἱοὶ Ὁζιήλ, ὁ δὲ Ὁζιήλ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς Ἀαρών, ὧν τὸ ἐπιπολάζον ἔθος, τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις ὀνομάσαι βουλόμενον, θεῖον τὸν Ὁζιήλ τοῦ
20 Ἀαρών ἐρεῖ, δεῦτερον δὲ τῶν περὶ Ναδάβ καὶ Ἀβιουδ, τὸν δὲ Μισαήλ καὶ Ἐλισαφάν ἑξαδέλφους μὲν τοῦ Ἀαρών, θεῖους δὲ τῶν περὶ Ναδάβ καὶ Ἀβιουδ. Ἀλλὰ γὰρ τούτους ἡ Μωσέως συγγραφή ἀδελφούς ἐθέλει καλεῖν.

Καὶ πολλὰς δὲ συγγενείας ἄλλας σχέσεις παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν
25 λογίοις, τοῖς τε Παλαιοῖς, καὶ δι' ὧν ἡ χάρις ἀπαγγέλλεται, τὴν τῶν ἀδελφῶν ὄραῖν ἔστιν ἐπισπασσάμενας κλησιν, ὡς καὶ τὸ παρὰ τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ καὶ Θεολόγῳ λεγόμενον· «Εἰστήκεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ Μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ». Πρόδηλον γάρ, ὡς ἡ τῆς Παρθένου γέννησις
30 οὐδεμίαν εἶχε κοινωνίαν ἄλλου τόκου εἰς τὸν Ἰωακεὶμ ἀναφερομένην καὶ τὴν Ἄνναν, δι' ἣν τὴν τῶν ἀδελφῶν κλησιν ἡ σχέσις προσάψαιτο.

ἔχουν προέλθει ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀγωγούς γέννησης, ἔτσι καὶ ἐκείνους ποὺ προῆλθαν ὄχι ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἄμεσα, ἀλλ' ἀνάβλυσαν στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ συγγενεῖς πηγές, νὰ ἔχουν ἐπισύρει στὴ μεταξύ τους σχέση τὸ ὄνομα τῶν ἀδελφῶν. Κι ὄχι στὴ μεταξύ τους σχέση μόνο, ἀλλὰ κι ὅταν κάποιιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀναφέρονται δίπλα σ' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ταγμένοι σὲ μεγαλύτερο βαθμό, ὅπως γιὰ παράδειγμα αὐτὸς ποὺ τώρα λέγεται ἀνεψιὸς σὲ σχέση μὲ τὸν θεῖο, τὸν ἄμεσο θεῖο καὶ τὸν παλαιότερο. Γιατὶ κι αὐτοί, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τῆς Γραφῆς, ἀγκαλιάζουν (προσλαμβάνουν) τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀδελφοῦ.

Παρόμοιο εἶναι κι αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Μωυσῆς στὸ Λευϊτικὸ μετὰ τὸ πάθημα τοῦ Ναδάβ καὶ τοῦ Ἀβιούδ στοὺς υἱοὺς τοῦ Ὁζιήλ, τὸν Ἐλισαφάν καὶ Μισαήλ ἢ Μισαδαήλ (γράφεται καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους): «πηγαίνατε καὶ πάρτε τοὺς ἀδελφούς σας ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ἁγίους καὶ θγάλτε τοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο»⁴. Ἀδελφούς βέβαια ἐδῶ κάλεσε ὄχι αὐτοὺς ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ τοὺς πόνους τῆς ἴδιας μάνας, ἀλλὰ ἡ σύλληψή τους δὲν ἔγινε σὲ κοιλιές ἄλλοφύλων γυναικῶν. Ἦταν δηλαδὴ οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Ναδάβ παιδιά τοῦ Ἀαρών, οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Ἐλισαφάν υἱοὶ τοῦ Ὁζιήλ, ἐνῶ ὁ Ὁζιήλ ἦταν ἀδελφὸς τοῦ πατέρα τοῦ Ἀαρών, τοὺς ὁποίους ἂν ἡ συνήθεια ποὺ τώρα ἐπικρατεῖ θελήσει νὰ ὀνομάσει τίς μεταξύ τους σχέσεις, θὰ χαρακτηρίσει τὸν Ναδάβ θεῖο τοῦ Ἀαρών, καὶ μεγάλο θεῖο τῶν υἱῶν τοῦ Ναδάβ καὶ τοῦ Ἀβιούδ, ἐνῶ τὸν Μισαήλ καὶ Ἐλισαφάν ξαδέλφια τοῦ Ἀαρών καὶ θεῖους τῶν γύρω ἀπὸ τὸν Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ. Ἡ συγγραφή ὅμως τοῦ Μωυσῆ αὐτοὺς θέλει νὰ τοὺς ὀνομάζει ἀδελφούς.

Καὶ πολλές βέβαια ἄλλες συγγενικὲς σχέσεις μέσα στὶς ἱερὲς Γραφές μας, τόσο στὴν Παλαιὰ ὅσο καὶ σ' αὐτὴν ποὺ ἀναγγέλλει τὴ χάρη, μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι ἔχουν προσλάβει τὴν ὀνομασία τῶν ἀδελφῶν, ὅπως εἶναι καὶ ἐκεῖνο ποὺ λέγεται ἀπὸ τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ καὶ Θεολόγο· «στέκονταν κοντὰ στὸ σταυρὸ τοῦ Ἰησοῦ ἢ μητέρα του καὶ ἡ ἀδελφή τῆς μητέρας του Μαρία τοῦ Κλωπᾶ»⁵. Εἶναι φανερὸ λοιπόν, ὅτι ἡ γέννηση τῆς Παρθένου δὲν εἶχε σχέση μὲ ἄλλο παιδί τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννας, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας θὰ μποροῦσε νὰ προσαφθεῖ τὸ ὄνομα τῶν ἀδελφῶν.

5. Ἰω. 19, 25.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Μ'.

Τοῦ δεσποτικοῦ προστάγματος ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν Μωσέα παρα-
 κελευομένου, «ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου
 καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰς διώρυχας αὐτῶν καὶ
 5 ἐπὶ τὰ ἔλη αὐτῶν καὶ ἐπὶ πᾶν συνεστηκὸς ὕδωρ, καὶ ἔσται αἷ-
 μα», καὶ τοῦ θαύματος δηλονότι τὸ πέρασ εἰληφότος, πόθεν
 ἕτερον ὕδωρ εὐρέθη, ὅπερ ταῖς τῶν ἐπαιδῶν μαγγανείαις
 ὕλη πρὸς τὴν τοῦ αἵματος φαντασίαν ὑπεβλήθη;

Τινὲς μὲν οὖν τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων φασίν, ὡς γείτονα
 10 τῆς Αἰγύπτου τὴν θάλασσαν ἐχούσης (εἰς αὐτὴν γὰρ ἀπερεύγεται καὶ
 τὰ ἑπτὰ τοῦ Νείλου στόματα), ἐκεῖθεν τὸ ὕδωρ συγκομισάμενοι, οἷς
 ὑπηρετεῖν τοῖς φαρμάκοις ἔργον ἦν, παρέσχοντο τῆς θαλάσσης τὰ νά-
 ματα τῇ τῶν ἐπαιδῶν φαρμακείᾳ, τῇ βαφῇ περιχρῶσαι τοῦ αἵματος.
 Ἴσως δέ τις τῶ προκειμένῳ ῥητῶ, δι' οὗ πρόεισι τὸ ζήτημα, προσ-
 15 ἔχων, καὶ τὰ τε προηγούμενα αὐτοῦ καὶ τὰ ἐπαγόμενα ἐπιμελῶς πο-
 λυπραγμονῶν, εὐρήσει μὲν τὸν ποταμὸν μεταβεβλημένον εἰς αἷμα,
 οὐχὶ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὑδάτων συστήματα, οὐδ' ὅσα πηγαῖα ἢ τρόπον
 ἄλλον περιγραφαῖς ἰδίαις συνέστηκεν. Ἱστοροῦσα γὰρ ἡ Γραφή,
 μετὰ τὸ προελθεῖν τὸ θαῦμα, τὴν κατὰ μέρος τοῦ παραδόξου ἔργου
 20 προαγωγήν, «καὶ μετέβαλλε», φησί, «πᾶν τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα»· οὐχ ἁ-
 πλῶς εἰποῦσα, ἀλλ' εὐθύς ἐπισυνάπτουσα «τὸ ἐν τῷ ποταμῷ». Εἶτα,
 «καὶ οἱ ἰχθύες ἐπώρυσαν», οὐχ ἁπλῶς πάντες· οὐ γὰρ οἱ ἐν τῇ θαλάσ-
 σῃ, ἀλλὰ «οἱ ἐν τῷ ποταμῷ». «Καὶ οὐκ ἐδύναντο πίνειν οἱ Αἰγύπτιοι
 ὕδωρ». Πόθεν; «ἐκ τοῦ ποταμοῦ».

25 Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ κατὰ τὸ θαῦμα διηγήματος,
 οὐπω τῆς πράξεως ἐπιδεδειγμένης, τὸ αὐτὸ νοεῖν ὑποτίθεται. Καὶ
 «στήση γὰρ σύ», φησὶ τῷ Μωσεῖ, «ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ»· καὶ
 μετ' ὀλίγα, τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα ἀπαγγέλλων ὁ Μωσῆς, «τάδε
 λέγει Κύριος», φησὶν· «Ἐν τούτῳ γνώση, ὅτι ἐγὼ Κύριος Ἰδοὺ ἐγὼ
 30 τύπτω τῇ ἐν τῇ χειρὶ μου ῥάβδῳ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ ποταμῷ» (οὐχὶ τὸ
 ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου, ἀλλὰ «τὸ ἐν τῷ ποταμῷ»), «καὶ μεταβαλεῖ εἰς
 αἷμα, καὶ οἱ ἰχθύες»· τίνες; «οἱ ἐν τῷ ποταμῷ τελευτήσουσιν». Εἶτα,
 «καὶ ἐποξέσει ὁ ποταμός». Πρὸς τούτοις, «οὐκ δυνήσονται οἱ Αἰ-
 γύπτιοι πιεῖν ὕδωρ»· ποῖον; «τὸ ἐκ τοῦ ποταμοῦ».

1. Ἐξ. 7, 19.

2. Ἐξ. 7, 22.

ΕΡΩΤΗΣΗ 40η

Τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου στήν Ἔξοδο παραγγέλλει στὸν Μωυσῆ, «ἀπλωσε τὸ χέρι σου στὰ νερὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ στὰ ποτάμια τους καὶ τὶς διώρυγές τους καὶ στὶς λίμνες τους καὶ ὅπου ὑπάρχει μαζεμένο λίγο νερό, καὶ θὰ γίνει ἀμέσως αἷμα»³. Καὶ ὅταν τὸ θαῦμα πραγματοποιήθηκε, ἀπὸ ποῦ βρέθηκε τὸ ἄλλο νερὸ ποὺ μὲ τὶς μαγγανεῖες τῶν μάγων τους ἔγινε ἡ ὕλη ποὺ ἔμοιαζε μὲ αἷμα⁴;

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μακάριους Πατέρες μας λένε, ἐπειδὴ ἡ θάλασσα ἦταν γειτονικὴ τῆς Αἰγύπτου (σ' αὐτὴν χύνονται καὶ τὰ ἑφτά στόματα τοῦ Νείλου) ἀπὸ ἐκεῖ μαζεύοντας νερό, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἔργο τους νὰ ἀσχολοῦνται μὲ φαρμακεῖες, ἔδωσαν τὰ νερὰ τῆς θάλασσας στοὺς γητευτές, ὥστε μὲ τὰ γητέματά τους νὰ χρωματίσουν τὸ νερὸ μὲ τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος. Ἴσως ὅμως κάποιος συγκεντρώνοντας τὴν προσοχή του στὸ ἐξεταζόμενο ρητό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκίνησε τὸ ζήτημα, καὶ ἐξετάζοντας μὲ σχολαστικὴ ἐπιμέλεια τὸ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ καὶ τὰ ἐπόμενα, θὰ βρεῖ τὸν ποταμὸ νὰ ἔχει μεταβληθεῖ σὲ αἷμα, ὄχι ὅμως καὶ οἱ ἄλλες συγκεντρώσεις τοῦ νεροῦ, ὅσα ἦταν πηγαῖα ἢ μαζεύτηκαν μὲ ἄλλο ἰδιαίτερο τρόπο. Ἐξιστορώντας δηλαδὴ ἡ Γραφή, μετὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ θαύματος, τὴν ἐπιμέρους ἐξέλιξιν τοῦ παραδόξου γεγονότος, λέει: «καὶ μετέβαλε ὅλο τὸ νερὸ σὲ αἷμα»³ καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ προσθέτοντας ἀμέσως, «ποῦ ὑπῆρχε στὸ ποτάμι». Κι ἔπειτα λέει, ὅτι «τὰ ψάρια βρώμισαν»· ὄχι γενικὰ ὅλα· ὄχι τῆς θάλασσας, ἀλλὰ «μόνο τοῦ ποταμοῦ». «Καὶ δὲν μπορούσαν οἱ Αἰγύπτιοι νὰ πιοῦνε νερό». Ἀπὸ ποῦ; «Ἀπὸ τὸ ποτάμι».

Ἐπίσης καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διήγησιν τοῦ θαύματος, χωρὶς ἀκόμα νὰ ἔχει φανεῖ ἡ πράξις, προϋποθέτει νὰ ἐννοήσομε τὸ ἴδιο. Γιατὶ λέει στὸ Μωυσῆ· «θὰ σταθεῖς στήν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ»⁴· κι ἔπειτ' ἀπὸ λίγα, ἀνακοινώνοντας ὁ Μωϋσῆς τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, λέει· «αὐτὰ λέει ὁ Κύριος. Μὲ αὐτὸ θὰ μάθεις ὅτι ὁ Κύριος εἶμαι ἐγώ. Κοίταξε, ἐγὼ χτυπῶ μὲ τὸ ραβδί ποὺ κρατῶ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ» (ὄχι ὅλης τῆς γῆς τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ), «καὶ θὰ μεταβληθεῖ σὲ αἷμα, καὶ τὰ ψάρια»· ποιά; «τοῦ ποταμοῦ θὰ πεθάνουν». Ἐπειτα· «Καὶ θὰ βρωμίσει τὸ ποτάμι». Καὶ μαζί μ' αὐτά· «δὲ θὰ μπορέσουν οἱ Αἰγύπτιοι νὰ πιοῦν νερό»· ποιό; «τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι»⁵.

3. Ἐξ. 7, 20.

4. Ἐξ. 7, 15.

5. Ἐξ. 7, 17-18.

Ὡστε καὶ τὸ μεταξὺ χωρίον ἑκατέρου τῶν εἰρημένων ῥητῶν, δευτέρῳ διηγήματι τὸ δεσποτικὸν ἀπαγγέλλον πρόσταγμα (εἶπερ οἰκεῖον τῷ λογίῳ καὶ θεοφιλῆς μὴ διαφθείρειν αὐτοῦ τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς ἑκάτερα) κατὰ τὸν αὐτὸν ἂν νοηθεῖ λόγον καὶ τρόπον καὶ 5 ἔσται λαμβανόμενον τὸ «λάβε τὴν ῥάβδον σου καὶ ἔκτεινον ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου», οὐχ ἀπλῶς ὕδατα πάντα, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ συνεπάγει, «καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν»· καίτοι ἑνὸς ποταμοῦ τὴν Αἴγυπτον διαρρέοντος, ἀλλὰ οὐ πολλῶν αὐτὴν μεριζομένων τοῖς νόμασιν. «Ὑδατα», οὖν, καὶ «ποταμοὺς» διαφόροις ῥήμασι 10 τὸν Νεῖλον ὀνομάζει. Ἀκολουθῶς δὲ καὶ «διώρυχας» τοῦ ποταμοῦ, «καὶ ἔλη» τὰ ἐν αὐτῷ, «καὶ πᾶν συνεστικὸς ὕδωρ ἐν αὐτῷ». Καὶ ταῦτα δὴ πάντα τὰ πότμα ῥεῖθρα εἰς αἵματος φύσιν μετεβλήθησαν· «καὶ ἐγένετο αἷμα ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου», δηλονότι καθ' ἣν ἐπορεύετο ὁ ποταμός· καὶ εἴ τι ἐν αὐτῷ «ξύλον» ἐνῆν, «ἢ λίθος», δυνάμενον ὕδωρ ἀνέ- 15 χεῖν καὶ στέγειν. Οὐ γὰρ τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις ξύλα καὶ οἱ λίθοι, οὐδὲ ὅσα ἐν ὑπαίθρῳ νοτίδος αὐτὰ μὴ περιορῶντιζούσης ἐτύγχανεν, ἀλλ' ὅσα ἐν τῷ ποταμῷ, τούτων οὐδὲν τὸ κοινὸν πάθος τῶν ποταμίων ναμάτων διέφυγεν. Οὐκ ἄγνωσθ' ἀνά τινος «ξύλα» καὶ «λίθους» τὰ ξύλινα σκεύη καὶ λίθινα ἐξεληφότες, οἷς ἱκανὸς ἔλεγχος ἦ τε τῶν ὀστράκων καὶ 20 τοῦ ὑέλου καὶ τῆς ἄλλης ὕλης ἀποσιώπησις, ἐξ ὧν τεχνουργεῖται τὰ παραπλήσια, καὶ τὸ ἐπὶ μέγα διενηνοχέναι ξύλα καὶ λίθους ὀνομάζειν καὶ προαγορεύειν σκεύη, ἃ τῆς ὑγρᾶς φύσεως δοχεῖα τέχνη καὶ σοφία κατασκευάζεται.

Εἰ οὖν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ καὶ τῶν ἐν τῷ ποταμῷ πάντων 25 ναμάτων εἰς αἷμα μετεβλήθη, τὰ δὲ τῆς ἄλλης γῆς Αἰγύπτου νόματα οὐ συμμεταβέβληται, οὐδὲν ἄπορον τοὺς τῶν Αἰγυπτίων γόητας, ὕδωρ ἀλλαχόθεν λαβόντας, τὴν τοῦ αἵματος ὄψιν αὐτῷ καὶ φαντασίαν περιθεῖναι. Καὶ εἴη ἂν πρὸς μίμησιν μᾶλλον οἰκειότερον πότιμον καὶ γλυκάζον ὕδωρ παραλαβεῖν εἰς ἐπίδειξιν τοῦ τέρατος, ἢ τὴν 30 ἄλμυρᾶν οὐσίαν καὶ ἄποτον· ἢ γὰρ τῆς ὕλης παραλλαγή τῆς πράξεως ὑποτέμνεται τὴν ὁμοιότητα.

Εἰ δὲ τὰ πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα τῇ Μωσέως καὶ Ἀαρῶν ῥάβδῳ εἰς αἱμάτων ῥεῖθρα μετέστη, πρῶτον μὲν οὐκ εὐλογον ἦν τῷ

“Ὡστε καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο ρητῶν ποὺ εἶπαμε χωρίο, ποὺ ἀναφέρει τὴ Δεσποτικὴ προσταγὴ στὴ δευτέρη περίπτωσις⁶ (ἀφοῦ εἶναι οἰκειὸν στὴ Γραφή καὶ ἀγαπητὸν στὸ Θεὸ νὰ μὴν καταστρέφει τὴ συμφωνία τοῦ ἑνὸς χωρίου πρὸς τὸ ἄλλο) μπορεῖ μὲ τὸ ἴδιο νόημα καὶ τὸν ἴδιο τρόπο νὰ νοηθεῖ. Καὶ μπορεῖ τό, «πάρε τὴ ράβδο καὶ ἄπλωσε τὰ χέρια σου στὰ νερὰ τῆς Αἰγύπτου», νὰ ἐκληφθεῖ ὄχι γενικὰ σὲ ὅλα τὰ νερὰ, ἀλλὰ τοῦ ποταμοῦ. Γιατὶ προσθέτει· «καὶ τοὺς ποταμοὺς τοὺς»⁷, ἂν καὶ βέβαια ἓνα εἶναι τὸ ποτάμι ποὺ διαρρέει τὴν Αἴγυπτο καὶ δὲν τὴ διαιροῦν πολλὰ ποτάμια μὲ τὰ νερὰ τοὺς. Μὲ τίς διαφορετικὰς λοιπὸν αὐτὲς λέξεις «νερὰ» καὶ «ποταμοὺς» ὀνομάζει τὸν Νεῖλο. Στὴ συνέχεια λέει καὶ «διώρυγες» τοῦ ποταμοῦ καὶ «στάσιμα νερὰ» καὶ «κάθε συγκέντρωση νεροῦ μέσα σ' αὐτόν». “Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν τὰ πόσιμα νερὰ ἄλλαξαν κι ἔγιναν αἷμα· «καὶ ἔγινε αἷμα σὲ ὅλη τὴ χώρα τῆς Αἰγύπτου», δηλαδὴ ἀπὸ ὅπου περνοῦσε τὸ ποτάμι. Καὶ ὅπου μέσα σ' αὐτὸ ὑπῆρχαν «ξύλα ἢ πέτρες», ποὺ μποροῦσαν νὰ κρατήσουν καὶ νὰ περικλείσουν μέσα τοὺς νερό. “Ὁχι βέβαια τὰ ξύλα καὶ οἱ πέτρες ποὺ ὑπῆρχαν στὰ σπίτια, οὔτε ὅσα βρισκόνταν στὸ ὑπαιθρο καὶ δὲν τὰ ἔβρεχε ὑγρασία, ἀλλ' ὅσα ἦταν μέσα στὸ ποτάμι, ἀπὸ αὐτὰ κανένα δὲν ξέφυγε ἐκεῖνο ποὺ εἶχαν πάθει τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ. Ξέρω ὅτι μερικοὶ ἔχουν θεωρήσει ὡς «ξύλα καὶ πέτρες» τὰ ξύλινα καὶ τὰ λίθινα σκεύη. Αὐτῶν ἐπαρκὴς ἔλεγχος ἀπὸ τὴ μιὰ εἶναι ἡ ἀποσιώπηση τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ γυαλιοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑλικῶν ἀπὸ τὰ ὅποια κατασκευάζεται τὰ παρόμοια σκεύη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ μεγάλη διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει στὸ νὰ ὀνομάζονται ξύλα καὶ πέτρες καὶ νὰ καλοῦνται σκεύη, τὰ δοχεῖα τοῦ ὑγροῦ στοιχείου ποὺ κατασκευάζονται μὲ σοφία καὶ τέχνη.

“Ἄν λοιπὸν τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ὄλων τῶν ρευμάτων τοῦ ποταμοῦ μεταβλήθηκε σὲ αἷμα, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβλήθηκαν μαζὶ καὶ τὰ νερὰ τῆς ἄλλης Αἰγυπτιακῆς γῆς, δὲν ἦταν ἐπομένως ἀδύνατο οἱ γητευτὲς τῶν Αἰγυπτίων νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ ἄλλοῦ καὶ νὰ τὸ κάνουν νὰ δείξει καὶ νὰ φαντάζει σὰν αἷμα. Καὶ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι καταλληλότερο πρὸς μίμηση μᾶλλον τὸ πόσιμο καὶ γλυκὸ νερὸ γιὰ νὰ παρουσιαστῇ τὸ θαῦμα, παρὰ τὸ ἀλμυρὸ καὶ ποὺ δὲν πίνεται. Γιατὶ ἡ παραλλαγὴ τῆς ὕλης μειώνει τὴν ὁμοιότητα τῆς ἐνέργειας.

“Ἄν ὅμως ὅλα τὰ νερὰ τῆς Αἰγύπτου εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ ρεῖθρα αἱμάτων μὲ τὸ ραβδί τοῦ Μωυσῆ καὶ τοῦ Ἀαρών, πρῶτα δὲν εἶναι εὐλο-

7. Ἐξ. 7, 19.

πάθει τῶν ἀδικούντων συνυποβάλλειν καὶ τοὺς ἠδικημένους, καὶ δίψει τιμωρεῖσθαι τοὺς ὑπὲρ ὧν τὰ τοιαῦτα ἐθαυματουργεῖτο. Ἐπει-
 τα δὲ οὐδὲ ὁ Φαραὼ φαίνεται διενοχλούμενος ἐπὶ τοσοῦτον τῷ πά-
 θει (ὡς παρὸν πιεῖν ἀλλαχόθεν), οὐδὲ ἐπιταχύνων τὸν Μωσέα τῆς
 5 πληγῆς τοὺς Αἰγυπτίους ἐλευθερῶσαι, ὅπερ ἐπὶ τε τῶν βατράχων
 ἐπεποιήκει καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων, καίτοι γε χαλεπωτέρα ἢ τοῦ
 δίψους ὑπῆρχε μάστιξ τῆς διὰ τῶν βατράχων ποινηλασίας. Καὶ τρί-
 τον ἐπὶ τούτοις, εἰ ἅπαν τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ὕδωρ μεταβεβλημένον εἰς
 αἷμα συνήδεισαν οἱ Αἰγύπτιοι (καὶ γὰρ καταπλήττειν τὴν ἐκείνων
 10 ἀπόνοιαν καὶ μαλάσσειν τὴν σκληροκαρδίαν τὸ θαῦμα ἐπράττετο),
 οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπεχείρουν «διορύττειν τοῦ ποταμοῦ κύκλω, ὥστε πιεῖν
 ὕδωρ· οὐ γὰρ ἐδύναντο πιεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ». Ἡ συμφώνως
 ἐκδεδῶκασιν καὶ ἕτεροι τῆς ἑβραϊδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα φω-
 νὴν τὴν μετάθεσιν φιλοτιμησάμενοι· ὁ μὲν Σύμμαχος λέγων, «καὶ
 15 ὠρυξε πᾶσα ἡ Αἰγυπτος κυκλόθεν τοῦ ρείθρου ὕδωρ τοῦ πιεῖν, ὅτι
 οὐκ ἐδύνατο πιεῖν ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ»· καὶ Ἀκύλας δὲ καὶ
 Θεοδοτίων τὰ παραπλήσια.

Ὡστε τῶν ποταμίων ὑδάτων ἢ πρὸς αἷμα παρὰ Μωσέως καὶ
 Ἀαρῶν ἐγεγόνει μεταβολή. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸ εὐλογον συνεπάγεται,
 20 τὸν ποταμὸν βδελυκτὸν γενέσθαι καὶ λελυμασμένον καὶ ἄχρηστον
 ἐκείνοι, ὃν τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος θεὸν ἐπωνόμαζον, καρποδότην καὶ
 ζωοδότην θειάζοντες, καὶ ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν βρέφη ἐναπέρι-
 πτον ἀποκτίννυσθαι. Ἐβόα γὰρ κάκεινων τὸ αἷμα ἀπὸ τῶν ὑδάτων,
 ὥσπερ καὶ τοῦ Ἄβελ ἀπὸ τῆς γῆς. Ἐδει οὖν τοὺς Αἰγυπτίους ποιναῶς
 25 δοῦναι τῆς τε δυσσεβούσης θεοπλαστίας, δι' ἧς τὸ ὕδωρ καὶ μυρίοις
 πάθεσι καὶ φθοραῖς ὑποκειμένον, τῆς αἰδίου καὶ ἀπαθοῦς καὶ ἀρρεῦ-
 στοῦ φύσεως περιετίθετο τὸ ἀξίωμα, καὶ οἷς δι' αὐτοῦ τῶν ἀνευθύνων
 βρεφῶν ἐπαλαμῶντο τὴν μαιφονίαν ὅτι προῆλθον εἰς φῶς, κατὰ τοῦ
 νόμου τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ φωτός τὴν ἀποστέρησιν εἰσπραπτόμενοι
 30 δίπην. Ἡ δὲ φιλόανθρωπος φύσις τέως μὲν ἀναβάλλεται τὴν εἰς ἀνθρώ-
 πους τιμωρίαν, κολάζει δὲ καὶ παιδεύει τρόπον ἄλλον, λυμαινόμενος
 καὶ μαστιζὼν τὸ ἄψυχον, δι' οὗπερ ἐκείνοις καὶ τὸ τῆς μαιφονίας
 ἄγος καὶ τῆς εἰς Θεὸν δυσσεβείας ἐτολμήθη τὸ ἀνοσιούργημα.

8. Ἐξ. 7, 24.

9. Ἐξ. 1, 22.

γο νὰ περιλάβομε στὸ πάθημα τῶν ἀδικούντων καὶ τοὺς ἀδικημένους καὶ νὰ τιμωρηθοῦν μὲ τὴ δίψα αὐτοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγιναν αὐτὰ τὰ θαυμαστὰ ἔργα. Ἔπειτα οὔτε ὁ Φαραὼ φαίνεται νὰ βασανίζεται τόσο πολὺ ἀπὸ τὴ δίψα (ἀφοῦ μποροῦσε νὰ πιεῖ κι ἀπὸ ἄλλου), οὔτε πίεξε τὸν Μωυσῆ νὰ τοὺς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴν πληγὴ σύντομα, πράγμα ποὺ εἶχε κάνει καὶ στὴν περίπτωσι τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἄλλων πληγῶν, ἂν καὶ βέβαια ἡ μάστιγμα τῆς δίψας ἦταν χειρότερη ἀπὸ τὴ βαρὴ ποινὴ μὲ τὰ βασανιστήρια. Καὶ τρίτο, μαζὶ μ' αὐτά, ἂν οἱ Αἰγύπτιοι ἤξεραν ὅτι ὅλο τὸ νερὸ τῆς Αἰγύπτου εἶχε μεταβληθεῖ σὲ αἷμα (γιατὶ τὸ θαῦμα γινόταν γιὰ νὰ κλονίσει τὸν παραλογισμὸ ἐκείνων καὶ νὰ μαλακώσῃ τὴ σκληροκαρδία τους), δὲν θὰ ἐπιχειροῦσαν «νὰ σκάψουν διώρυγα κοντὰ στὸν ποταμό, γιὰ νὰ πιοῦν νερό· γιατί δὲν μποροῦσαν νὰ πιοῦν νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι»⁸. Σύμφωνα μ' αὐτὰ μίλησαν καὶ ἄλλοι, ἐπιδιώκοντας μὲ ζῆλο νὰ μεταφέρουν τίς σκέψεις τους ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα στὴν ἑλληνικὴ. Ἔτσι ὁ Σύμμαχος λέει: «καὶ ἔσκαψε ὅλη ἡ Αἴγυπτος περιφερειακὰ στὸ ποτάμι νὰ βγάλουν νερὸ γιὰ νὰ πιοῦν, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ πιοῦν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ». Ὁ Ἀκύλας πάλι καὶ ὁ Θεοδοτίων ἐξήγησαν παραπλήσια.

Ἔτσι τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ μεταβλήθηκαν σὲ αἷμα ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἄαρων. Αὐτὸ βέβαια εἶχε καὶ τὸ εὐλόγο ἀποτέλεσμα, νὰ γίνῃ ἀποκρουστικὸς καὶ μολυσμένος καὶ ἄχρηστος ὁ ποταμὸς, τὸν ὁποῖο τὸ Αἰγυπτιακὸ ἔθνος ὀνόμαζε θεό, καὶ τὸν λάτρευαν ὡς καρποδότῃ καὶ ζωοδότῃ, μέσα στὸν ὁποῖο ἔρριχναν τὰ βρέφη τῶν Ἰσραηλιτῶν νὰ πεθάνουν⁹. Βοοῦσε λοιπὸν κι ἐκείνων τὸ αἷμα ἀπὸ τὰ νερά ὅπως καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἄβελ ἀπὸ τὴ γῆ¹⁰. Ἐπομένως ἔπρεπε καὶ οἱ Αἰγύπτιοι νὰ τιμωρηθοῦν γιὰ τὴν δυσσεβὴ θεοπλαστία τους, μὲ τὴν ὁποία τὸ νερό, ὑποκείμενο σὲ μύρια πάθη καὶ φθορᾶς, περιβαλλόταν τὸ ἀξίωμα τῆς ἀπαθοῦς καὶ ἀμετάβλητης φύσης, καὶ ἐπειδὴ μ' αὐτὸ διέπρατταν τὸν βδελυρὸ φόνο τῶν ἀθώων βρεθῶν ἐπειδὴ ἦρθαν στὸ φῶς τῆς ζωῆς, ἐναντία στὸ νόμο τῆς φύσης, ἔλαβαν σὰν τιμωρία τὴν στέρησι τοῦ ἴδιου τοῦ φωτός. Ἡ φιλόανθρωπη ὁμῶς φύσι τοῦ Θεοῦ ἀναβάλλει γιὰ τὴν ὥρα τὴν τιμωρία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τιμωρεῖ καὶ παιδεύει μὲ ἄλλο τρόπο, καταστρέφοντας καὶ τιμωρώντας τὸ ἄψυχο, μὲ τὸ ὁποῖο εἶχαν ἐπιχειρήσει καὶ τὸ στυγερὸ ἔγκλημα τοῦ βδελυροῦ φόνου καὶ τὸ ἀνοσιούργημα τῆς δυσσεβείας πρὸς τὸ Θεό.

10. Γεν. 4, 10.

Εἰ δὲ συγχωροίη τις τὰ ἀνὰ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου ὕδατα εἰς οὐ-
 σίαν αἵματος μεταστοιχειωθῆναι, οὐδ' οὕτω δείκνυται ἄπορον τὸ καὶ
 τοὺς γόητας τῶν Αἰγυπτίων τὴν θεουργίαν ἐκμιμήσασθαι δόξαι διὰ
 τῆς κακουργίας. Ἐπεὶ γὰρ προεῖρητο μὲν τῷ Μωσεῖ τὸ θαῦμα, ἡκη-
 5 κέεισαν δὲ τοῦτο αὐτός ὃ τε Φαραὼ καὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἐπαυδοί,
 ἐκ τῆς κατὰ τὴν ῥάβδον εἰς ὄφιν μεταβολῆς ἤδεισαν, ὡς εἰς ἔργον ἢ
 ἀπειλὴ πάντως προχωρήσει (τὸ γὰρ ἤδη προγεγονός, τοῦ γενησομέ-
 νου μαρτύριον ἦν), ἔσπευδον δὲ κάκεῖνοι μὴ φανῆναι ταῖς μηχανουρ-
 γίαις ἐλάττους, εἰκότως εἰδότες, ὡς τὰ πανταχοῦ ὑπαιθρα τῆς γῆς
 10 ὕδατα εἰς αἷμα μεταβαλεῖ, τοῦ θαύματος μὲν ἤδη λεγομένου, οὕπω δὲ
 τῆς θεουργίας προελθούσης, τῆνικαῦτα ὕδατα ἀρυσάμενοι, ὅσα δυ-
 νατὰ παραδείξαι τὴν φαντασίαν τοῦ σοφίσματος, προπαρασκευάσαν-
 τε καὶ ἐναπέθεντο, ὡς ἂν ἐν τῷ καιρῷ τῆς χρείας εὐποροῦντες ὀφθεῖεν
 ὑδάτων, οἷς τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος περιθέμενοι, τὸ παράδοξον τῆς
 15 θεουργίας τῆ φαντασίᾳ τοῦ ψεύδους ἐλαττώσουσιν.

Τισὶ δὲ εἴρηται, ὡς τοῦ Μωσέως παραδοξοποιούντος τὸ ποτά-
 μιον ὕδωρ εἰς αἷμα, κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν συμπαρήσαν καὶ οἱ τοῦ
 ψεύδους σοφιστὰι ταῖς οἰκείαις χρώμενοι κακοτεχνίας. Καὶ τὸ μὲν
 πλεῖστον τοῦ ὕδατος τοῦ Μωσέως ὑπηρετεῖτο τῷ θαύματι, οὐκ ὀλί-
 20 γον δὲ τοῦτου καὶ τῆ τῶν μάγων χρεία συγκατεμερίζετο. Ἀλλὰ γὰρ
 τοῦτό γε παρ' ἱστορίαν τέ ἐστι λέγειν καὶ τῆς ἐν τῷ Μωσεῖ μεγαλουρ-
 γοῦ καὶ πανσόφου προνοίας ἀνάξιον καὶ δυνάμεως, κοινωνὸν καὶ
 μεσίτην ποιεῖν τὸν πολεμιώτατον, καὶ ὁμόσπονδον παραβάλλειν τὸν
 ἄσπονδον, οἷς τὴν ἀφορισθεῖσαν αὐτῷ ὕλην τοῦ θαύματος ἐκείνῃ
 25 συνδιεκκληροῦτο καὶ συνεμερίζετο. Καὶ ἄλλως, οὐχ ἑκὼν γε ἂν ὁ Αἰ-
 γύπτιος εἰς τοῦτο κατέστη παρανοίας, τὸν αὐτῷ σεβόμενον ποταμόν,
 στήλην τε τῆς μαιφονίας αὐτοῦ λαμπρὰν ἀνεγείρειν καὶ λύθροις μι-
 αίνειν καὶ πρὸς τὸ βδελυρώτερον τὸ τιμώμενον μεταβάλλειν, εἰ καὶ τὸ
 χρῶμα τοῦ φοινίσσοντος τῆς πλανωμένης ἦν ἔργον ὄψεως.

30 Καὶ τὸ λέγειν ἅπαν μὲν τὸ αἰγύπτιον ὕδωρ θαυματουργοῦντος
 Μωσέως ἀπογεννηθῆναι εἰς αἷμα, τοὺς δὲ μάγους ἀποροῦντας ὕ-
 दाτος ἀμεταβλήτου τὸ μεταβεβλημένον εἰς αἷμα λαβεῖν, καὶ κλέψαι

Κι ἂν κάποιος δέχεται τὴν ἄποψη, ὅτι σὲ κάθε μέρος τῆς Αἰγύπτου εἶχαν μεταβληθεῖ τὰ νερὰ στὴ φύση τοῦ αἵματος, οὔτε κι ἔτσι φαίνεται ἄλυτη ἀπορία, τὸ ὅτι θέλησαν οἱ γοητευτὲς τῶν Αἰγυπτίων νὰ μιμηθοῦν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ μὲ ἔργα κακίας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶχε προαγγελθεῖ στὸ Μωυσῆ τὸ θαῦμα, καὶ τὸ εἶχαν ἀκούσει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φαραὼ καὶ οἱ γοητευτὲς τῶν Αἰγυπτίων καὶ γνώριζαν ἀπὸ τὴ μεταβολὴ τοῦ ραβδιοῦ σὲ φίδι¹¹, ὅτι ἡ ἀπειλὴ ὀπωσδήποτε θὰ μεταβληθεῖ σὲ πράξη (ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐκεῖνο ποὺ εἶχε ἤδη γίνει, ἦταν ἀπόδειξη γι' αὐτὸ ποὺ θὰ γινόταν, ἐτοιμάζονταν κι αὐτοὶ μήπως φανοῦν κατώτεροι στὰ τεχνάσματα), εὐλόγα, ἐπειδὴ γνώριζαν, ὅτι θὰ μεταβάλλει σὲ αἷμα τὰ ὑπαίθρια νερὰ ὅλης τῆς χώρας, καὶ τὸ θαῦμα ἤδη ἀναφερόταν, δὲν εἶχε ὅμως ἀκόμα ἐκδηλωθεῖ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό, ἀφοῦ ἀντλησαν τόσα νερὰ, ὅσα ἦταν ἀρκετὰ γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ἐντύπωσης, τὰ προετοίμασαν καὶ τὴ φύλαξαν, ὥστε τὴν ὥρα ποὺ θὰ τὰ χρειάζονταν, νὰ δείξουν ὅτι διέθεταν νερὰ, καὶ προσθέτοντας σ' αὐτὰ τὸ χρώμα τοῦ αἵματος, νὰ ἐλαττώσουν τὸ παράδοξο θαῦμα τῆς θείας ἐνέργειας μὲ τὴν ψεύτικη ἐντύπωση.

Μερικοὶ πάλι εἶπαν, ὅτι ὁ Μωυσῆς, μετατρέποντας μὲ θαυμαστὸ τρόπο τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ σὲ αἷμα, ἦταν ταυτόχρονα παρόντες καὶ οἱ σοφιστὲς τοῦ ψεύδους, ἐπιδεικνύοντας τὶς δικές τους δόλιες τέχνες. Καὶ ἡ μεγαλύτερη ποσότητα τοῦ νεροῦ ὑπηρετοῦσε τὸ θαῦμα τοῦ Μωυσῆ, ἀρκετὸ ὅμως δινόταν καὶ γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν οἱ μάγοι. Ἄλλ' αὐτὸ βέβαια εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ἱερὴ Γραφὴ νὰ τὸ ποῦμε, καὶ ἀνάξιο τῆς μεγαλεπήβολης καὶ πάνσοφης πρόνοιας καὶ δύναμης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωυσῆ, τὸ νὰ κάνει κοινωὸν καὶ μεσίτη του τὸν μεγάλο ἐχθρὸ του, καὶ νὰ τὸν παρουσιάζει νὰ συνθηκολογεῖ μὲ τὸν ἀσυνθηκολόγητο, ἀφοῦ τὴν ὕλη τοῦ θαύματος, ποὺ εἶχε ὀριστεῖ γι' αὐτόν, κληρωνόταν νὰ τὴ μοιρασεῖ μ' ἐκεῖνον. Ἐξάλλου δὲ θὰ ἔφτανε ὁ Αἰγύπτιος μὲ τὴ θέλησή του σὲ τόσο μεγάλο παραλογισμό, νὰ στήσει, τὸν ποταμὸ ποὺ σεβόταν, λαμπρὴ στήλη ποὺ νὰ διαλαλεῖ τὸν βδελυρὸ του φόνο, νὰ τὸν μολύνει μὲ αἷματα βρώμικα, καὶ νὰ περιβάλλει μὲ τόση ἀτιμία ἐκεῖνον ποὺ τόσο τιμοῦσε, ἂν καὶ βέβαια τὸ χρώμα τοῦ ποταμοῦ, ποὺ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἐρυθρό, ἦταν ἔργο τῆς ἀπατημένης ὄψης.

Καὶ τὸ νὰ ποῦμε, ὅτι ὅλο τὸ νερὸ τῆς Αἰγύπτου μὲ τὸ θαῦμα τοῦ Μωυσῆ μεταβλήθηκε σὲ αἷμα, καὶ οἱ μάγοι, μὴ ἔχοντας νερὸ ἀμετάβλητο, πῆραν ἐκεῖνο ποὺ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ αἷμα κι ἐξαπάτησαν τὰ μάτια

11. Ἐξ. 7, 10.

τὴν ὄψιν τῶν ὀρώντων ἀντὶ τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς τὴν ὑδατώδη χροάν φαντάζεσθαι, μετὰ τοῦ μηδὲ τὴν ἱστορίαν μηδὲν τοιοῦτον ἐμφαίνειν, καὶ τοὺς μάγους τέως ἐπισεμνύνεσθαι παρασκευάζει. Τὸ γὰρ φαντασθὲν ὡς ὕδωρ αἷμα, ὅτι καὶ τὴν φύσιν ἀληθῶς τῇ τέχνῃ τῶν μάγων
5 ἔσχε τοῦ αἵματος, μεγαλορρημονεῖν αὐτοὺς περίεστι, καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ τὸ τέρας ἐργάζεται, αἵματος εἰς ὕδωρ ἀλλοίωσιν, καὶ τὸ ὕδωρ πάλιν εἰς φόνον μεταβαλλόμενον.

Εἰσὶ δὲ οἷς ἐπῆλθεν εἰπεῖν μετὰ τὸ ἐπαναγαγεῖν τὸν Μωσέα τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ αἵματος εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, τότε χρήσασθαι τοὺς
10 ἐπαιδοὺς ἐπ' αὐτοῦ τῷ σοφίσματι τῆς γοητείας.

Οἱ δὲ λέγουσι, καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον εὐλογώτερον, ὡς τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα εἰς αἷμα μετεβλήθη τῇ μεγαλοργῶ δυνάμει τοῦ Μωσέως, ὅσα δὲ τοῖς Ἰσραηλίταις προὔκειτο εἰς χρῆσιν τῆς μεταβολῆς διετηρήθησαν κρείττω (οὐδὲ γὰρ ἦν κακοποιεῖν ἀκό-
15 λουθον, ὑπὲρ ὧν ἐνέσκηπτον αἱ πληγαὶ τοῖς κακοποιεῖν αὐτοὺς ἐπαρθεῖσιν, οὐδ' ἅμα μὲν ἐκδικεῖν τοὺς αὐτούς, ἅμα δὲ διὰ τῆς ἐκδικήσεως κολάζειν. Καὶ τὸ τῶν ἀποδείξεων ἐξ ὁμοίων περιούσιον ὑπολοίπων ἐννέα πληγῶν κατὰ διαδοχὴν τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπενεχθεισῶν, οὐδεμιᾶ τούτων ὁ Ἰσραὴλ ἐδείχθη καταστιζόμενος· τοῦ δὲ
20 παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ὕδατος διαμείναντος ἀμεταβλήτου, τοὺς ἐπαιδοὺς ἐκεῖθεν λαβόντας ὕλην χρήσασθαι πρὸς τὴν τοῦ οἰκείου σοφίσματος τερατείαν.

Οὕτως οὖν πολλαχόθεν ἔστι συνορᾶν οὐδὲν ἄπορον καὶ τὸν Μωσέα θαυματουργοῦντα τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἰς αἷμα μεταβα-
25 λεῖν, καὶ τοὺς ἐπαιδοὺς τῶν Αἰγυπτίων ὕδατος μὴ ἀπορῆσαι, δι' οὐπὲρ αὐτοῖς ἢ τοῦ φάσματος ὄψις ὑποδραμεῖται τὴν ὀνομασίαν τοῦ θαύματος

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΑ΄.

Πῶς νοητέον τό, «ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν
Φαραώ»;

30

Τινὲς μὲν φασι σκληρύνειν λέγεσθαι τὸν Θεὸν τὴν καρδίαν Φαραώ, διότι μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπειθείας,

τῶν θεατῶν, κάνοντάς τα νά φαντάζονται ἀντί τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τὸ φυσικὸ χρώμα τοῦ νεροῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι τίποτε τέτοιο δὲ δηλώνει ἢ διήγηση, κάνει καὶ τοὺς μάγους νά ἀλαξονεύονται γιὰ τὴν τέχνη τους. Γιατὶ τὸ αἷμα, ποὺ εἶχε τὴν ὄψη νεροῦ, ὅτι ἀληθινὰ εἶχε πάρει καὶ τὴ φύση τοῦ αἵματος μὲ τὴν τέχνη τῶν μάγων, τοὺς ἔκανε νά μιλοῦν κομπαστικά, καὶ κάνει διπλῆ τὴν ταχυδακτυλουργία τους, ποὺ μεταβάλλει τὸ αἷμα σὲ νερό, καὶ πάλι τὸ νερὸ σὲ αἷμα.

Εἶναι καὶ μερικοὶ ποὺ σκέφτηκαν νά ποῦν, ὅτι μετὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ αἵματος στὴ φύση τοῦ νεροῦ, τότε χρησιμοποίησαν οἱ μάγοι πάνω σ' αὐτὸ τὸ τέχνασμα τῆς ἀπάτης τους.

Ἄλλοι πάλι λένε, καὶ μὲ πολὺ μεγαλύτερη ἀξιοπιστία ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα νερὰ τῆς Αἰγύπτου μεταβλήθηκαν σὲ αἷμα μὲ τὴ μεγάλη δύναμη τοῦ Μωυσῆ, ὅσα ὅμως προοριζόταν νά ἐξυπηρετοῦν τὶς ἀνάγκες τῶν Ἰσραηλιτῶν δὲν τὰ ἐπηρέασε ἢ μεταβολή· γιατί δὲν ἦταν λογικὸ νά κακοποιοῦνται αὐτοί, γιὰ χάρη τῶν ὁποίων εἶχαν ἐξαπολυθεῖ οἱ πληγὲς ἐναντίον ἐκείνων ποὺ εἶχαν ξεσηκωθεῖ νά τοὺς κακοποιήσουν, οὔτε νά παίρνουν ἐκδίκηση γι' αὐτοὺς καὶ ταυτόχρονα μὲ τὴν ἴδια τὴν ἐκδίκηση νά τοὺς τιμωροῦν. Καὶ ἡ ὑπεροχὴ διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ὅμοιες ἀποδείξεις· ὅτι δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἐννέα πληγὲς ποὺ χτύπησαν διαδοχικὰ τοὺς Αἰγύπτιους ἀπὸ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς δὲν ὑπέστησαν βλάβη οἱ Ἰσραηλίτες. Κι ἀφοῦ τὸ νερὸ ἔμεινε ἀμετάβλητο γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες, παίρνοντάς το ἀπὸ ἐκεῖ οἱ θαυματοποιοί, βρῆκαν ὑλικὸ γιὰ τὶς θαυματουργικὲς τερατωδίες τους.

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις μποροῦμε νά δοῦμε, ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ἄξιο ἀπορίας ποὺ καὶ ὁ Μωυσῆς θαυματοουργώντας μετέβαλε τὴ φύση τοῦ νεροῦ σὲ αἷμα, καὶ οἱ θαυματοποιοὶ τῶν Αἰγυπτίων δὲ στερήθηκαν τὸ νερὸ, μὲ τὸ ὁποῖο ἢ ψεύτικη ἐντύπωση θὰ προσπαθήσει νά ὑποσκελίσει τὴν ὀνομασία τοῦ θαύματος.

ΕΡΩΤΗΣΗ 41η

Πῶς πρέπει νά ἐννοήσομε τὴ δήλωση, «ἐγὼ
θὰ σκληρύνω τὴν καρδιά τοῦ Φαραώ»¹;

Μερικοὶ λένε, ὅτι ὁ Θεὸς λέγει θὰ σκληρύνει τὴν καρδιά τοῦ Φαραώ, ἐπειδὴ, δείχνοντας σ' αὐτὸν μακροθυμία κατὰ τὸν καιρὸ τῆς

1. Ἐξ. 7, 3.

καὶ μήτ' αὐτόν, μήτε τὸ ἔθνος συναπειθοῦντας πανωλεθρία παραδιδούς, φιланθρωπότερον δὲ τὰς τιμωρίας ἐπάγων, παρέσχεν αὐτῷ ἄδειαν ὑπεροψίας, ὥστε τῶν προσταττομένων ὀλιγωρεῖν. Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ἀφορμὴν ἐκεῖνος ποιούμενος μείζονος ἀπει-
5 θείας τε καὶ ἀπονοίας, σκληρυνθῆναι λέγεται παρὰ Θεοῦ, οἷα δὴ τῆς θείας φιλανθρωπίας τὸ ἀπειθὲς αὐτῷ καὶ μισάνθρωπον συνενδιδούσης καὶ τρόπον τινὰ συγκατεργαζομένης.

Ἄλλὰ γὰρ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν τοῦ λόγου πολλοὶ μὲν ἀκοῆ ἀλύ-
πω προσδέχονται, καὶ ὡς εὐσεβοῦσαν περιπτύσσονται τὴν τῶν ῥημά-
10 των ἀνάπτυξιν, οὐκ εὐπορον δ' ἂν τις ἴσως ἀνθυποφέρειν παρέχεται λύσιν. Καὶ μὴν ὁ Θεὸς τὰς τιμωρίας ἐπῆγεν, οὐχ ἵνα τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ παραστή, ἀλλ' ἵνα τὴν τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ θραύση μανίαν καὶ τὴν ἄσχετον κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ πικρὰν ἀναστείλη κακουχίαν. Ἡ οὐδὲ προηγούμενον ἦν τῷ Θεῷ τὸ Αἰγύ-
15 πτιον καταναλῶσαι γένος, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῶν τιμωριῶν καὶ κολάσεως συμπαθέστερον καὶ φιλανθρωπότερον παρασκευάσαι διατίθεσθαι πρὸς τὸν Ἰσραήλ, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ καὶ ταλαιπωρίας ἀπαλλαγὴν εὐπειθέστερον αὐτοῖς καὶ φιλανθρωπότερον δέξασθαι. Οὐκοῦν ὁ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀναπτύξεως λόγος τὴν οἰκείαν λαμβάνει
20 τάξιν, καὶ τὸ καλῶς ἐστοχάσθαι τῆς τῶν ῥητῶν διανοίας ἀναπόδλητον ἔχει τὸ ἀπερίτρεπτον.

Οὐκ ἂν δὲ λέγειν εἶη κρίσεως ὀρθῆς ἐνδεέστερον, ὡς τό, «ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ», ἀντὶ τοῦ Σκληρὰν οὖσαν καὶ ἀτε-
ράμονα, μᾶλλον ἐπιδείξω τοῦτο πάσχουσαν, καὶ μήτε θανάτου μήτε
25 τιμωριῶν παρουσία μαλασσομένην. Καὶ γὰρ ἐπίδηλος μᾶλλον ἢ σκληρότης τῆς Φαραωνίτιδος καρδίας, καὶ τῶν ὅσοι πρὸς τὴν αὐτοῦ γνώμην ἀμιλλώμενοι τὸ ἀνθρώπινον ἀπεθηριοῦντο, πᾶσιν ἐπεδείχθη καὶ διηγγέλθη, ἅτε δὴ μήτε τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων θεηλάτων πληγῶν τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀτέραμιον ὑπομαλαξάντων, μήτε τῆς
30 πωρώσεως τὸ ἀκμαῖον ὑπεκλυσαμένων. Εἰ γὰρ καὶ πρὶν τῆ ὁμότητι καὶ μισανθρωπία πεπώρωτο, μεταβολὴν οὐ προσιεμένη πρὸς ἡμερότητα, ἀλλὰ οὖν οὐχ οὕτως ἐγνωρίζετο πᾶσι σκληρὰ καὶ αὐθάδης καὶ ἀμείλικτος ἢ Φαραωνίτις ἐκεῖνη ψυχὴ, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ οὕτω πᾶσι διεδεθόητο καὶ ἀνεστηλοῦτο πρὸς θρίαμβον ἀνεξάλειπτον, ὡς
35 τοῖς παραδόξοις ἔργοις μαστιζομένη καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγριότητος καὶ θηριώδους ὀρμῆς διαμένουσα.

ἀνυπακοῆς, καὶ μὴ παραδίδοντας σὲ γενικὸ ὄλεθρο οὔτε αὐτὸν ἔθνος ποῦ ἦταν ἀνυπάκουο, ἀλλ' ἐπιβάλλοντας τὶς τιμωρίες μὲ φιλανθρωπία, τοῦ ἔδωσε τὴν ἐλευθερία νὰ ἀλαζονεύεται, ὥστε νὰ μὴ δίνει σημασία στὶς ἐντολές. Κάνοντας δηλαδὴ ἐκεῖνος τὴ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ ἀφορμὴ μεγαλύτερης ἀνυπακοῆς καὶ ἀφροσύνης, λέγεται ὅτι τὸν σκληρυνε ὁ Θεός, σὰ νὰ τοῦ ἔδινε ἡ θεία φιλανθρωπία τὴν ἀνυπακοή μαζὶ καὶ τὴ μισανθρωπία καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τὴν προετοίμαζε μαζὶ του.

Ἄλλ' αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ πολλοὶ τὴν ἀποδέχονται ἀβασάνιστα καὶ ἀσπάζονται τὴν ἀνάπτυξη τῶν σκέψεων, ἐπειδὴ εἶναι τάχα εὐσεβῆς καὶ ἴσως δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀντιπροβάλλει κανεὶς εὐκόλη λύση. Ὁ Θεὸς βέβαια ἐπέβαλλε τὶς τιμωρίες, ὄχι γιὰ νὰ δείξει τὴ μακροθυμία του, ἀλλὰ γιὰ νὰ συντρίψει τὴ μανία τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν ὑπηρετῶν του καὶ νὰ σταματήσει τὴν ἀνυπόφορη καὶ ὀδυνηρὴ κακουχία κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἡ ὅτι δὲν εἶχε προτεραιότητα γιὰ τὸ Θεὸ νὰ ἐξολοθρεύσει τὸ γένος τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ μὲ τὸ φόβο τῶν συμφορῶν καὶ τῆς τιμωρίας νὰ τὸ κάνει νὰ διατεθεῖ μὲ περισσότερη συμπάθεια πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτες καὶ νὰ δεχθεῖ μὲ πολλὴ προθυμία καὶ μὲ πῖο πολλὴ φιλανθρωπία τὴν ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία καὶ τὴν κακουχία. Ἄρα λοιπὸν ὁ ἀρχικὸς λόγος τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς βρῖσκει τὴν τάξη του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνατραπεῖ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ νόημα τῶν ρητῶν ἔχει συλληφθεῖ σωστά.

Καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἐλλιπέστερο ὀρθῆς κρίσης, τὸ νὰ πεῖ, «ἐγὼ θὰ σκληρύνω τὴν καρδιὰ τοῦ Φαραῶ»², ἀντὶ τοῦ Ἐπειδὴ εἶναι σκληρὴ καὶ ἀλύγιστη ἡ καρδιὰ του, θὰ δείξω ἀκόμα καλύτερα ὅτι πάσχει αὐτὸ τὸ πάθος καὶ δὲν μαλακώνει οὔτε ἀπὸ τὸ θάνατο οὔτε ἀπὸ τὴν τιμωρία. Γιατὶ ἔγινε περισσότερο φανερὴ καὶ ἀποδείχθηκε καὶ διακηρύχθηκε σὲ ὅλους ἡ σκληρότητα τῆς καρδιᾶς τοῦ Φαραῶ καὶ ἐκείνων ποῦ, συναγωνιζόμενοι τὸ φρόνημά του, μετέτρεψαν τὴν ἀνθρωπιὰ σὲ θηριωδία, ἀφοῦ οὔτε οἱ τόσες πολλὲς καὶ τόσο μεγάλες θεόσταλτες πληγὲς μαλάκωσαν τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ἀκαμψία τους, οὔτε διέλυσαν τὴ μεγάλη τους πώρωση. Γιατί, ἂν καὶ πρὶν, πωρωμένη ἀπὸ ὠμότητα καὶ μισανθρωπία, δὲ δεχόταν νὰ μεταστραφεῖ στὴν ἡμερότητα, ὅμως δὲ φαινόταν σὲ ὅλους τόσο σκληρὴ καὶ αὐταρχικὴ καὶ ἀλύγιστη ἡ ψυχὴ ἐκείνη τοῦ Φαραῶ, οὔτε εἶχε διακηρυχθεῖ τόσο πολὺ σὲ ὅλους γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ εἶχε ὑψώσει στήλη θριάμβου ἀσθηστη, ὅσο ἐπειδὴ, ἂν καὶ μαστιζόταν ἀπὸ παράδοξα χτυπήματα, παρέμενε στὴν ἴδια ἀγριότητα καὶ θηριώδη ὁρμὴ.

Εἰ δέ τις καὶ ἀπλούστερον ἐθέλοι μεταλαβεῖν τὸ λόγιον καὶ τό, «ἐγὼ σκληρυνῶ», ἀντὶ τοῦ, “ἐάσω καὶ παραχωρήσω σκληρὰν γενέσθαι”, νοῆσαι, τῆς μὲν εὐσεβοῦσης δόξης οὐδ’ οὗτος ὁ λόγος διέστηκεν, τῆς μεταβολῆς δὲ τῶν ῥημάτων οὐκ ἰδιάζουσιν ἔχει τὴν μετα-
 5 χείρησιν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινὴν καταφεύγει λύσιν, δι’ ἧς καὶ ἄλλα πλείω τὸ τῆς μεθόδου κοινὸν ἐπιλύεται, ὡς τό, «παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας», καί, «παρέδωκεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς καρδίας αὐτῶν», καί, «καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν», καί, «ἐτύ-
 10 φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ ἀντάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου», καί, «ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὁφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν», καί, «πεπώρωκεν αὐτῶν ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν», καί, «ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου», καὶ μυρία ἄλλα.

15 Εἰ γὰρ καὶ ἑτέροις ἐφόδοις ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἱερῶν λογίων εἰς τὸ σαφέστατόν τε καὶ ἀστασίαστον καταρρυθμίζεται, ἀλλ’ οὖν αὕτη ἡ κοινὴ καὶ κατὰ πάντων τῶν ὁμοίων μεταβολὴ οὐδὲν ἔλαττον καὶ τοῦ ἐπιθολοῦντος τοὺς λογισμοὺς ἐστὶν ἀνακάθαρσις, καὶ οὐ διὰ μακροτέρων τὴν μεταβολὴν ἐπιδείκνυται. Τὸ γὰρ «παρέδωκε» καὶ
 20 «ἔδωκε», καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων, ἀντὶ τοῦ “συνεχώρησεν”, “ἐνέδωκεν”, “εἶασε” λαμβανόμενον, οὐ πρὸς τὸναντίον τῆς ὁρμῆς ἐξεδιάσατο, οὐδὲ τὸ ἀπροαίρετον κατάρχειν τῆς προαιρέσεως ἐπὶ ἡνάγκασε οὐδὲ τοῦ αὐτεξουσίου τοὺς λογισμοὺς ἀπεστέρησεν, ἐν ἴσοις ὅροις συγκλείων τὰ ἐφ’ ἡμῖν καὶ ἃ μὴ ἐφ’ ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς διωρίσατο, οὐδ’
 25 ἀκουσίους πρὸς τὸ καλὸν μεθειλκύσατο οὐδὲ μὴ βουλομένους τῆς προθέσεως ἀνεχαίτισε. Τὸ οὕτω μεταβάλλειν εἰς τὰς ὁμοδυνάμους καὶ ἀμφιβόλους φωνάς, τὰς ὅσαι τοῖς πολλοῖς ἐδόκουν ἀπορίαν παρέχειν τῶ τῆς ὁμωνυμίας ἀμερίστως συνεχόμεναι, τῆς τε ἀσφαλοῦς εἶη ἂν ὑπολήψεως, καὶ τῆ μιᾷ θεωρίᾳ πλείω διαλυομένης ζητήματα.

30 Πῶς οὖν ἀντὶ τοῦ «παρέδωκε» καὶ «πεπώρωκε», καὶ τῶν τοιούτων, τὸ “συνεχώρησεν”, “οὐκ ἐκώλυσεν”, “οὐ κατέσχευεν”, “οὐ πρὸς θίαν μετέστησεν” ἐκληφθήσεται, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ὧ πρόσεστι παρανομίαν ἢ τινὰ ἄλλην πλημμέλειαν ἐκκόπτειν, ὁ δὲ τὸν πλησίον ἀμαρτάνειν οὐκ ἐκώλυσεν, οὗτος τὴν αἰτίαν οὐκ

3. Ρωμ. 1, 26.

4. Ρωμ. 1, 24.

5. Ρωμ. 1, 28.

6. Β' Κορ. 4, 4.

“Αν ὅμως θέλει κανείς νὰ δώσει καὶ ἀπλούστερο νόημα στὸ χωρίο καὶ ἐκλάβει τό, «ἐγὼ θὰ σκληρύνω», μετὰ τὸ νόημα, “θ’ ἀφήσω καὶ θὰ ἐπιτρέψω νὰ γίνει σκληρή”, δὲν διαφέρει βέβαια καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ γνώμη, καὶ δὲν ἔχει ἰδιαίτερη χρῆση τῆς μεταβολῆς τῶν λέξεων, ἀλλὰ καταφεύγει στὴν κοινὴ λύση, μετὰ τὴν ὁποία ἡ συνηθισμένη αὐτῆ μέθοδος ἐπιλύει καὶ ἄλλα περισσότερα, ὅπως· «τοὺς παρέδωσε σὲ πάθη ἀτιμίας»³, ἢ «τοὺς παρέδωσε ὁ Θεὸς στὶς ἐπιθυμίες τῆς καρδιᾶς τους»⁴, καί, «καθὼς δὲν ἔκριναν σωστὸ νὰ ἔχουν ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ, τοὺς παρέδωσε ὁ Θεὸς σὲ ἀνάξιο νοῦ»⁵, καί, «τύφλωσε τὶς σκέψεις τῶν ἀπίστων, ὥστε νὰ μὴ λάβουν τὸ φωτισμὸ τοῦ Εὐαγγελίου»⁶, καί, «τοὺς ἔδωσε ὁ Θεὸς νάρκωση πνευματικὴ, μάτια ποὺ νὰ μὴ βλέπουν καὶ αὐτιά ποὺ νὰ μὴν ἀκοῦν»⁷, καί, «ἔδωσε ὁ Θεὸς πώρωση στὴν καρδιὰ τους»⁸, καί, «ἀπομάκρυνες τὴν πορεία μας ἀπὸ τοὺς δρόμους σου»⁹, καὶ ἄπειρα ἄλλα.

“Αν καὶ βέβαια καθένα ἀπὸ τὰ ἱερὰ αὐτὰ ρητὰ ἐξηγούμενο καὶ μετὰ ἄλλους τρόπους ποὺ ἀναφέραμε ἀποκτᾶ ἐρμηνεῖα σαφέστατη καὶ ἀναμφισβήτητη, ὅμως αὐτῆ ἔδω ἡ κοινὴ καὶ γιὰ ὅλα τὰ ὅμοια ἔκθεση εἶναι ἐξίσου καλὴ ἀνακάθαρση καὶ τῆς σύγχυσης τῶν λογισμῶν καὶ δὲν ἀποδεικνύει τὴ μεταβολὴ μετὰ περισσότερες ἀποδείξεις. Γιατὶ τὰ «παρέδωσε» καὶ «ἔδωσε» καὶ τὸ καθένα ποὺ εἶπαμε, ὅταν τὰ πάρουμε μετὰ τὸ νόημα τῶν “παραχώρησε”, “ἐπέτρεψε”, “ἄφησε”, δὲν ἐκδιάζουν τὴ διάθεση πρὸς τὸ ἀντίθετο οὔτε ἐξαναγκάζουν τὸ ἀπροαίρετο νὰ κυβερνᾷ τὴν προαίρεση, οὔτε στεροῦν τὸ αὐτεξούσιο ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς, περιορίζοντας σὲ ἴσους ὅρους ὅσα ἐξαρθῶνται ἀπὸ μᾶς καὶ αὐτὰ ποὺ δὲν τοποθετήθηκαν μέσα μας ἀπὸ τὴν ἀρχή, οὔτε μᾶς σύρει στὸ καλὸ χωρὶς νὰ θέλομε, οὔτε ἂν δὲ θέλομε μᾶς ἀναχαιτίζει ἀπὸ τὴν πρόθεσή μας. Τὸ νὰ μεταβάλλομε ἔτσι τὶς ὁμοδύναμες καὶ ἀμφίβολες λέξεις ποὺ φαίνονται στοὺς πολλοὺς ὅτι παρέχουν ἀπορίες μετὰ τὴν ἀχώριστη σύνδεσή τους μετὰ τὴν ὁμωνυμία, καὶ ἀσφαλῆς ἐρμηνεῖα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴ μὴ ἐξήγηση ἐπιλύονται περισσότερα ζητήματα.

Πῶς λοιπὸν στὴ θέση τοῦ «παρέδωσε» καὶ «προκάλεσε πώρωση» καὶ τῶν ὁμοίων θὰ ἐννοηθοῦν τὸ “παραχώρησε”, “δὲν ἐμπόδισε”, “δὲν συγκράτησε”, “δὲν μετέβαλε μετὰ τὴ βία” καὶ τὰ παρόμοια; Γιατὶ στὰ ἀνθρώπινα, ὅποιος μπορεῖ νὰ κόψει μιὰ παρανομία ἢ μιὰ ἄλλη παράβαση, καὶ αὐτὸς δὲν ἐμπόδισε τὸν πλησίον του νὰ διαπράττει τὴν ἁμαρτία, αὐτὸς δὲν

7. Ρωμ. 11, 8. Ἦσ. 6, 9. Ματθ. 13, 14.

8. Ἰω. 12, 40.

9. Ψαλμ. 43, 19.

ἐκφεύγει μὴ συνεργάσασθαι τῷ ἡμαρτηκότι τὸ ἀτόπημα, καὶ παραδοῦναι λέγοιτ' ἂν τὸν παραπεσόντα τοῖς πάθεσι; Τί γάρ, ἐξὸν ἀσφαλίζεσθαι τὸν πέλας, σὺ δὲ τοῦτον οὐκ ἀνέχων πρὸς τὰ πάθη συνώθισας; Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα λαβεῖν τὰ ἀλλότρια; Αὐτὸς παρὼν
 5 καὶ ἰσχύων μεθέλκυσον. Τὰ ὄμματα τοῖς τῆς ἀκολασίας προπυλαίοις ἐπιβάλλει; Ἐξόν σοι παύειν, ἀνάστειλον. Ἄν δὲ μὴ ἀναστείλης μηδὲ μεθέλκῃς μηδὲ ἐπέχῃς φερόμενον, οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἔργον σόν, ἢ τοῦ ἐμβεβηκότος τοῖς παραπτώμασι. Οὕτως ὁ δυνάμενος ἐπέχειν τὰ ἄτοπα, μὴ ἐπέχων δέ, λέγοιτ' ἂν αὐτὸς τῷ τῶν ἀτόπων ἐργάτῃ
 10 συγκατεργάζεσθαι.

Ἄπο δὲ τῶν παρ' ἡμῖν συνήθως λεγομένων, καὶ περὶ Θεοῦ τῆ λέξει παραπλησίως κεχρηῆσθαι, οὐκ ἂν εἴη δυσχερὲς οὐδ' ἀνακόλουθον, ἀλλὰ καὶ πολλὴ μὲν ἢ Ἑλλάς οὕτω ταῖς φωναῖς ἀποκέχρηται, πολλὴ δὲ τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων ἢ συνήθεια. Καὶ τὸ μυρίας ὄσας ἐν
 15 τῷ ἀσυγκρίτῳ καὶ ὑπερφυεῖ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα τὰς διαφορὰς τὴν τε θεῖαν βούλησιν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐδοκίαν ἐπιδέχεσθαι καὶ τὰ ὅμοια, οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς τὴν μετάληψιν τῶν εἰρημένων ῥημάτων ἀντιφθέγγεται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συγκατασκευάζει τὴν ἐπιχείρησιν. Ἐν οἷς γὰρ ἡ βούλησις καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ εὐδοκία ἀπαραπό-
 20 διστον παντελῶς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν προβάλλεται, οἷς οὐ προβάλλεται, ἐγγὺς ἱερολογίας εἶναι τὴν εἰρημένην τῶν ὀνομάτων τεκμηριούται μετάθεσιν.

Ἄλλὰ γὰρ ἱκανά σοι καὶ ταῦτα τὴν στοιχειώδη τοῦ ζητήματος παραστήσαι διάγνωσιν.

25

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΒ΄.

Πῶς νοητέον τό, «σὺ ὠργίσθης», εἰρημένον τῷ θεολήπτῳ

Ἡσαΐα, «καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν»;

Ἐνῆν μὲν τὸ «ἡμάρτομεν» ἐκλαβεῖν, οὐχ ὅτι τὰς πράξεις, αἱ τὰς ἀρετὰς λυμαίνονται, προειλόμεθα, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς ὧν ἢ αἴρεσις ἡμῖν
 30 καὶ ἡ σπουδὴ, τούτων ἀπετύχομεν. Καὶ γὰρ διαμαρτάνειν κάκεινος λέγοιτ' ἂν, ὃς ἄλλο μὲν ἐξανύσαι προὔθετο, καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ

ἀποφεύγει τὴν ἐνοχὴ συνεργασίας μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἁμάρτησε, καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅτι παρέδωσε στὰ πάθη αὐτὸν ποὺ ἔσφαλε. Γιατὶ δηλαδή, ἐνῶ μπορούσες ἐσὺ νὰ προστατεύσεις τὸν πλησίον σου, μὴ ἐμποδίζοντας τον, τὸν ὠθήσες στὰ πάθη; "Ἀπλώσε τὸ χέρι του νὰ πάρει τὰ ξένα πράγματα; "Ἐσὺ ἂν εἶσαι παρὼν κι ἔχεις τὴ δύναμη τράβηξέ τον ἀπὸ ἐκεῖ. Ρίχνει τὰ βλέμματά του στὰ πρόθυρα τῆς ἀκολασίας; "Ἄν μπορεῖς νὰ τὸν ἐμποδίσεις, ἐμπόδισέ τον. "Ἄν ὅμως δὲν τὸν ἐμποδίσεις, δὲν τὸν τραβήξεις, δὲν τὸν σταματήσεις, δὲν εἶναι λιγότερο δικό σου τὸ πάτωμα, ἀπὸ ὅ,τι ἐκείνου ποὺ ἔπεσε σ' αὐτό. "Ἐτσι αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνακόψει τὰ ἄτοπα καὶ δὲν τὸ κάνει, μπορεῖ νὰ λέγεται ὅτι εἶναι συνένοχος μὲ ἐκεῖνον ποὺ διαπράττει τὰ ἀτοπήματα.

Ἄπὸ τὸν τρόπο ποὺ συνήθως μιᾶμε ἐμεῖς δὲ εἶναι δύσκολο οὔτε ἀνακόλουθο νὰ ἐφαρμόζομε παραπλήσιο τρόπο καὶ ὅταν μιᾶμε γιὰ τὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο χρησιμοποιοῦν τὶς λέξεις, ἀλλὰ καὶ πολὺ συνηθίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή. Καὶ τὸ νὰ δεχόμεστε ἄπειρες ὅσες διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ ἀσύγκριτο καὶ ὑπερφυσικό καὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τὴ θεία βούληση καὶ τὴ δύναμη καὶ τὴν εὐδοκία καὶ τὰ ὅμοια, ὄχι μόνο δὲν ἀντιτίθεται αὐτὸ καθόλου στὴν χρῆση τῶν λέξεων ποὺ ἀναφέραμε, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνεργεῖ στὸ ἐγχείρημα. Ἄλλοῦ δηλαδή ἢ βούληση καὶ ἢ δύναμη καὶ εὐδοκία προβάλλουν τελείως ἀνεμπόδιστα τὴν ἐνέργειά τους, ὅπου ὅμως δὲν προβάλλεται, ἐκεῖ εἶναι πολὺ κοντὰ στὸ θεολογικὸ λόγο νὰ συνάγομε τὰ συμπεράσματα μεταβάλλοντας τὸ νόημα τῶν λέξεων ποὺ εἶπαμε.

Ἄλλ' εἶναι ἀρκετὰ κι αὐτὰ γιὰ νὰ σοῦ δώσουν μιὰ στοιχειώδη γνώση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος.

ΕΡΩΤΗΣΗ 42η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ θεόπνευστος Ἡσαΐας, «ἐσὺ ὀργίσθηκες, κι ἁμαρτήσαμε ἐμεῖς»¹;

Ἦταν βέβαια δυνατὸ νὰ ἐκλάβομε τὸ «ἁμαρτήσαμε», ὄχι ὅτι προτιμήσαμε τὶς πράξεις ποὺ ἀντιστρατεύονται στίς ἀρετές, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς ἀποτύχαμε σ' αὐτὰ ποὺ ἐκλέξαμε κι ἐπιδιώξαμε. Γιατὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἁμαρτάνει καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἄλλο εἶχε στὴν πρόθεση νὰ ἐκτελέσει, καὶ κατεύθυνε τὶς ἐνέργειές του πρὸς ἐκεῖνο ποὺ ἐπιθυμοῦσε, περι-

1. Ἦσ. 64, 5.

καταθύμιον ἔτεινεν, τοῖς ἐναντίοις δὲ περιπέπτωκε, καὶ ἀντὶ τῶν προ-
κριθέντων, τοῖς ἀνελπίστοις συνέχεται

Τοιοῦτον γὰρ ἔστιν (ἵνα τὴν ἄλλην τέως ἐξέτασιν τῶν ῥηθησομέ-
νων ἐάσω) καὶ τό, «οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ», καί, «ἐὰν μὴ
5 Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες»,
καί, «ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρούπησεν ὁ φυλάσ-
σων», καὶ τό, «οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς
κνήμαις τοῦ ἀνδρός εὐδοκεῖ», καί, «οἱ βουλήν ποιῶντες ἐμβαθυνό-
μενοι τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ οὐ διὰ Κυρίου»· καὶ γὰρ καὶ οὐ-
10 τοι, ἀντὶ τοῦ μὴ διαπεσεῖν τοῦ σπουδάσματος, οὐ μόνον διήμαρτον,
ἀλλὰ καὶ τὸ «οὐαὶ» προεπεσπάσαντο. Παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ εἰρη-
μένον πρὸς τοὺς πεπορθότας ἐπ' Αἴγυπτον· «ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι'
ἐμοῦ· καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας
ἐφ' ἁμαρτίαις, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον», οἷς καὶ ἡ
15 καταφυγὴ καὶ τῆς βοηθείας ἢ ἐλπίς «εἰς αἰσχύνην καὶ ὄνειδος» περι-
τρέπεται. Καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν εἰρημένων καὶ πολλῶν ἄλλων παρα-
πλησίων πράξεων, τῆς ἄνω κεχωρημένη ῥοπῆς, οὐκ ἂν τοῦ προτε-
θέντος τέλους ἐφίκοιτο, οὐδ' ἡ μελέτη πρὸς ἔργον χωρήσει, μὴ τῆς
ἄνωθεν προκαταβαλλομένης εὐμενείας τὸ πλούσιον ἔλεος. Εἰ δέ γε
20 καὶ ὀργίζοιτο, οἷς ἂν τις τοῖς οἰκείοις διαβουλίαις ἐρείδηται, πῶς
οὐκ ἀνάγκη πάντως διαμαρτεῖν τοῦ τέλους καὶ μηδενὸς τυχεῖν ἐκά-
στων τῶν εἰς τοῦτο παρενηνεγμένων, ὧν ἡ γνώμη ἠγωνίζετο;

Ἄλλ' αὕτη μὲν τῆς θεωρίας ἢ ἐπιβολὴ πρὸς μὲν τὰ παρατεθέντα
ῥητά, καὶ εἴ τι τούτοις ἐνάμιλλον, τὸ ἡρμοσμένον καὶ κατάλληλον
25 ἐπιδείκνυται τοῦ νοήματος, οὐ μὴν γε τὴν αὐτὴν ἀποδίδωσι χρεῖαν
καὶ τὴν ἐξαρχῆς ὑπόθεσιν εὐμαρίσασθαι· τά τε γὰρ τοῦ λόγου προη-
γούμενα καὶ ἡ ἄλλη τῶν ῥημάτων διασκευὴ πρὸς ἑτέραν μᾶλλον
προτρέπεται διάνοιαν ἀπευθύνεσθαι. Τί οὖν δεῖ λέγειν, ἢ τό, «σὺ
ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἠμάρομεν», οὐχὶ τοῦτό φησιν, «ὡς τῆς σῆς
30 ὀργῆς προελθούσης, ἡ ἁμαρτία ἡμῶν ἐκυρίευσεν»; Τοῦτο γὰρ οὐδὲ
τὴν θεῖαν εἶη δικαιοκρισίαν διασώζοντος, οὐδ' αἴτιον εἰσάγει τὸν
ἄνθρωπον, οὐδ' ἐν οἷς ἀπὸ γνώμης πονηρεύεται, ἀλλὰ τὸν πάσης κα-

2. Ἱερ. 10, 23.

3. Ψαλμ. 126, 1.

4. Ψαλμ. 126, 1.

έπεσε όμως στα αντίθετα, και αντί από αυτά που είχε εκλέξει, έξουσιάζεται από αυτά που δεν έλπιζε.

Τέτοιο λοιπόν είναι (για να διαχωρήσω όσα μόλις εξετάσαμε από αυτά που θα πῶ) και τὸ χωρίο: «δὲν εἶναι στήν ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου ἡ πορεία του»², καί, «ἂν δὲν οἰκοδομήσει ὁ Κύριος ἕνα σπίτι, μάταια κοπιᾶζουν αὐτοὶ ποὺ τὸ οἰκοδομοῦν»³, καί, «ἂν δὲ φυλάξει μὰ πόλη ὁ Κύριος, μάταια ἀγρυπνᾷ ὁ φύλακὰς της»⁴, καὶ τό, «ὁ Κύριος δὲν δείχνει τὴν εὐαρέσκειά του στή δύναμη τοῦ ἵππικοῦ οὔτε ἐπιδοκιμάζει τὰ γρήγορα πόδια τῶν ἀνδρῶν»⁵, καί, «ὅποιοι παίρνουν ἀπόφαση ἐμβαθύνοντας στίς σκέψεις τους, κι ὄχι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κυρίου»⁶· γιατί κι αὐτοί, ἀντὶ νὰ μὴν ἀστοχήσουν στὸ σκοπὸ τους, ὄχι μόνο ἔκαναν λάθος, ἀλλὰ ἐπέσυραν καὶ τὸ «ἄλλοίμονο». Παραπλήσιο εἶναι καὶ ἐκεῖνο ποὺ εἰπώθηκε στοὺς Ἰουδαίους ποὺ στηρίζονταν στήν Αἴγυπτο: «δὲν ἀποφασίσατε μὲ τὴ βοήθειά μου καὶ κάνετε συμφωνίες ὄχι μὲ τὸ δικὸ μου πνεῦμα· πρόσθεσαν ἁμαρτία στήν ἁμαρτία, ὅσοι βᾶδισαν νὰ πᾶνε στήν Αἴγυπτο· τὸ καταφύγιό τους καὶ ἡ ἐλπίδα τους ὅτι θὰ βροῦν βοήθεια, μετατράπηκε σὲ αἰσχύνη καὶ ντροπή»⁷. Γιατὶ κάθε μὰ ἀπὸ τίς πράξεις ποὺ ἀναφέραμε καὶ ἀπὸ πολλὲς ἄλλες παραπλήσιες, χωρισμένη ἀπὸ τὴν οὐράνια βοήθεια, δὲ θὰ μπορούσε νὰ φτάσει στὸ σκοπὸ ποὺ ἔχει τεθεῖ. Οὔτε ἡ μελέτη γιὰ ἕνα ἔργο θὰ προχωρήσει στήν ἐκτέλεσή του, ἂν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δὲν καταβάλλει ἀπὸ πρὶν τὸ πλοῦσιο ἔλεός της. Ἐάν ὅμως συμβεῖ καὶ θυμώσει ὁ Θεός, τότε ἂν κάποιος στηρίζεται στοὺς δικούς του διαλογισμούς, πῶς δὲν εἶναι ἀναπόφευκτο ν' ἀστοχήσει ὅπωςδήποτε στὸ σκοπὸ του καὶ νὰ μὴν ἐπιτύχει κανένα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν προμελετηθεῖ γι' αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα γινόταν ὁ ἀγώνας;

Ἄλλ' αὐτὴ βέβαια εἶναι ἡ ἔκθεση τῆς ἐρμηνείας γιὰ τὰ ρητὰ ποὺ ἔχουν παρατεθεῖ, κι ἂν κάποιο ἄλλο εἶναι ἐφάμιλλο μ' αὐτὰ, δείχνει τὴ συμφωνία καὶ τὴν καταλληλότητα τοῦ νοήματος, ἀλλὰ βέβαια δὲν προσφέρει τὴν ἴδια ὠφέλεια καὶ δὲν ἐξομαλύνει τὴν ἀρχικὴ δυσκολία. Γιατὶ καὶ ὅσα προηγουμένως εἶπαμε καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι ποὺ προσθέτονται μᾶς προτρέπουν νὰ στραφοῦμε σὲ ἄλλο νόημα. Τί λοιπὸν πρέπει νὰ ποῦμε, παρὰ αὐτὸ, ὅτι δηλαδή τό, «ἐσὺ ὀργίσθηκες, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», δὲ ἐννοεῖ αὐτό, ὅτι, Ἐπειδὴ ἐκδηλώθηκε ἡ ὀργή σου, κυριάρχησε ἡ ἁμαρτία μας. Γιατὶ αὐτὸ οὔτε τὴ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ διασώζει, οὔτε θεωρεῖ ὡς ἔνοχο τὸν ἄνθρωπο ἀκόμα καὶ γιὰ ὅσα ἀπὸ δική του γνώμη κακὰ

5. Ψαλμ. 146, 10.

6. Πρβλ. Ἦσ. 29, 15.

7. Ἦσ. 30, 1-3.

κίας ἀναίτιον, τοῦτον καταδιβάξει τῇ βλασφημίᾳ πρὸς τὸ ὑπαίτιον, καὶ δὴ καὶ τὸ αὐτεξούσιον, παρὰ τὴν ἐξαρχῆς πλάσιν καὶ δωρεάν, εἰς τὸ δοῦλον καὶ ὑπεξούσιον μεταπλάττοντα. Εἰ γάρ, διότι «ὠργίσθη, ἡμάρομεν», ἡ ὀργὴ τὴν ἁμαρτίαν ἔτεκεν· ὀργῆς δ' ἁμάχου συνωθού-
5 σης εἰς παράπτωμα, τίς ἀντιστήσεται;

Διόπερ εἰς τοῦτο μὲν διαλογισμῶν τὰς ἱεράς φωνὰς ἀπενεγκεῖν, οὐδεμία παρείδουσις, μάλιστα πολλῶν ἄλλων διδαγμάτων καὶ πανταχοῦ τῆς ἱεραῖς Γραφῆς, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προφήτῃ, τάναντία καὶ μαρτυρομένων καὶ κρατυνόντων. «Μή», γάρ φησιν, «ἐβάρυνε
10 Κύριος τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; Ἄλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διῖστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι». Ὡστε οὐκ ἐκ τῆς θείας ἀποστροφῆς τὸ ἁμαρτάνειν ἡμᾶς, οὐδὲ ἐκ τοῦ παρορᾶν καὶ μὴ ἀκούειν τῶν ἁμαρτημάτων ἢ ἰσχύς, ἀλλ' ἐξ ὧν ἁμαρ-
15 τάνομεν καὶ πλημμελοῦμεν, καὶ ἡ ἀποστροφή καὶ ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν· «ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία, μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν». Διὰ τί; «Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν· ἠσεβήσαμεν
20 καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὀπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων χρήσεων τὰ τε παλαιὰ μαθήματα καὶ ἐν οἷς ἡ χάρις ἀνακαινίζεται. Ποῦ τοίνυν σοφίας καὶ συνέσεως, τῆς αὐτῆς νῦν μὲν διδασκούσης, ὡς εἶη τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀποστροφῆς αἷτιον ἡ ὀργή, νῦν δὲ τὴν ἀποστροφήν καὶ τὴν ὀργὴν τὴν ἁμαρτίαν
25 ἀποτελεῖν;

Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ συνεξέτασις καὶ μελέτη τῶν λογισμῶν, ὅτι μὲν οὐ δηλοῖ τὸ λόγιον κατάρχειν τῆς ἁμαρτίας τὴν ὀργήν, παρέστησε τηλαυγῶς, τί ποτε δέ ἐστι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, οὐκέτι ὁμοίως ὑπέδειξεν ἐμφανῶς. Οὐκοῦν τῆς ἐτέρας ἐπισκέψεως, τρόπον ἢ χρεῖα
30 παρακαλεῖ, καὶ ἴσως ἂν ἐθέλοι τὰ λόγια δηλοῦν ὡς, τὰς μὲν ἀλλαχόθεν κινουμένας, ὀργὰς ἢ σὴ πολλάκις ἀνέκοψε φιλανθρωπία καὶ συμπάθεια, διὸ καὶ ἁμαρτεῖν ἡμῶν προθεμένων καὶ τὴν ἄμυναν ἐπι-

διαπράττει, ἀλλὰ ἐκεῖνον ποῦ εἶναι τελείως ἀνεύθυνος ἀπὸ κάθε κακία, αὐτὸν μὲ τὴ βλασφημία του τὸν καθιστᾷ ὑπεύθυνο γι' αὐτήν, καὶ μάλιστα καὶ τὸ αὐτεξούσιο, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀρχικὴ δημιουργία του καὶ δωρεὰ, τὸ μεταπλάθει σὲ δοῦλο καὶ ἐξαρτημένο. Γιατὶ ἂν, ἐπειδὴ «ὄργισθηκε, ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», τότε ἡ ὄργη γέννησε τὴν ἁμαρτία. Κι ὅταν μιὰ ἀκαταμάχητη ὄργη ὤθει στὴν ἁμαρτία, τότε ποῖος εἶναι αὐτὸς ποῦ θ' ἀντισταθεῖ;

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲ χρειάζεται καμμιά παρέμβαση νὰ κατευθύνουμε σ' αὐτοὺς τοὺς διαλογισμοὺς τὶς ἱερὲς ἐκφράσεις, ἀφοῦ μάλιστα πολλὰ ἄλλα διδάγματα καὶ σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀκόμα καὶ σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν προφήτη καὶ τὰ ἀντίθετα μαρτυροῦν καὶ κατοχυρώνουν τὴν ἀποψη αὐτή. Γιατὶ λέει· «μήπως ὁ Κύριος βάρενε τὴν ἀκοή του γιὰ νὰ μὴ ἀκούει πλέον; Ἄλλὰ τὰ ἁμαρτήματά σας βάζουν χωρῖσμα ἀνάμεσα σὲ σᾶς καὶ στὸ Θεό, καὶ ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν σας ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπό του ἀπὸ σᾶς γιὰ νὰ μὴ σᾶς ἐλεήσει»⁸. Ὡστε, τὸ ὅτι ἁμαρτάνομε δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ θεία ἀποστροφή, οὔτε ἀπὸ τὸ ὅτι παραβλέπει καὶ δὲν ἀκούει προέρχεται ἢ ἰσχύς τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες καὶ τὰ πλημμελήματά μας προέρχεται καὶ ἡ ἀποστροφή καὶ ἡ ὄργη καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλι λέει· «περιμέναμε δικαιοσύνη, καὶ δὲν ὑπάρχει σωτηρία· ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ ἐμᾶς». Γιατί; «Γιατὶ παρανομήσαμε πολὺ ἐνώπιόν σου καὶ οἱ ἁμαρτίες μας στάθηκαν ἐμπόδιο γιὰ μᾶς καὶ ἀναγνωρίζομε τὶς ἀδικίες μας· δείξαμε ἀσέβεια καὶ εἶπαμε ψέματα καὶ ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὸν Θεό μας»⁹.

Μὲ τέτοιες διατυπώσεις εἶναι γεμάτα τόσο τὰ μαθήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅσο κι αὐτὰ στὰ ὁποῖα ἀνανεώνεται ἡ χάρη. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ σοφία καὶ ἡ γνώση, ὅταν ἡ ἴδια πρὶν ἀπὸ λίγο δίδασκε, ὅτι αἰτία τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἀναστροφῆς εἶναι ἡ ὄργη, ἐνῶ τώρα βλέπομε, ὅτι τὴν ἀποστροφή καὶ τὴν ὄργη τὴν προκαλεῖ ἡ ἁμαρτία;

Ἄλλ' αὐτὴ ἡ παράλληλη ἐξέταση καὶ μελέτη τῶν λογισμῶν μᾶς ἔδειξε ὀλοφάνερα, ὅτι τὸ χωρίο αὐτὸ τῆς Γραφῆς δὲν δηλώνει, ὅτι ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἁμαρτίας, τί ὅμως εἶναι αὐτὸ ποῦ δηλώνει αὐτό, δὲν τὸ ἔδειξε φανερά. Χρειάζεται λοιπὸν τὸν τρόπο τῆς ἄλλης ἐξέταση καὶ ἴσως ἡ Γραφή θέλει νὰ δηλώσει ὅτι, τὴν ὄργη, ποῦ ἀπὸ ἄλλοῦ κατευθύνεται ἐναντίον μας, πολλὰς φορὲς τὴν ἀνέκοψε ἡ δικὴ σου φιλανθρωπία καὶ συμπάθεια. Γι' αὐτὸ κι ὅταν ἐμεῖς ἔχομε τὴν πρόθεση ν'

9. Ἦσ. 59. 11-13.

τρέπειν ἑαυτοῖς, ἐν τῷ τοὺς ἐπανισταμένους καθ' ἡμῶν φέρεσθαι, ἢ
 σὴ προφθάσασα χάρις καὶ εὐμένεια καὶ τὴν ἐκείνων ἐπίνοιαν διε-
 σκέδασε, καὶ ἡμᾶς ἑκατέρας ὀρμῆς καὶ ἁμαρτίας ἐξήρπασε. Νῦν δέ,
 ἐπειδὴ μηδὲν ὄραται τοιοῦτον παρὰ τῆς σῆς προνοίας οἰκονομού-
 5 μενον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς σῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας ἢ ὀργή, καὶ
 τὸ ἁμαρτεῖν ἡμᾶς, ὡς μηδενὸς ἀναστέλλοντος, ἀκωλύτως ἔπεται.
 Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλαὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας αἱ ἀφορμαί, τῆς σῆς
 συμπαθείας καὶ προνοίας συνεχούσης ἡμῶν τὸ εὐόλισθον, ἐνταῦθα
 δὲ τῆς ὀργῆς ἐκ τῆς ἡμῶν πρὸς τὰ πάθη πυρώσεως ἀναρριπισθείσης
 10 καὶ μηδενὸς τὴν φορὰν ἐπέχοντος, αὐτοῖς λογισμοῖς εἰς αὐτὸν τὸν
 τῆς ἁμαρτίας βόθυνον ὠλισθήσαμεν».

Ἄλλως τε δὲ ἐπειδὴν ὁ πάντα προειδὼς καὶ κρεῖττον, ἢ ὡς γεγο-
 νότα, πρὸ γενέσεως τὸ τῆς γνώμης φαῦλον καὶ τῆς μελέτης τῆ ἀ-
 δεκάστω ζυγοστατήσῃ δίκη καὶ τὴν ὀργὴν συνάψῃ τῇ κρίσει, καὶ
 15 τὴν ἀμοιβὴν ὀρίσῃ τοῦ ἁμαρτήματος, οὕτω τῆς φιλανθρωπίας καὶ
 ἀγαθότητος περὶ ἡμᾶς διακειμένης, τίς μὲν ἀναστεῖλαι τὴν ψῆφον,
 τίς δὲ τὴν ἀπόφασιν χρόνῳ πραῦναι δυνήσεται, ὅπερ εἴωθεν ἀ-
 παντῶν ἐφ' ᾧ ἡ ὀργὴ προλαμβάνει τὸν χρόνον τῆς κρίσεως; Οὐκ-
 οῦν τὴν μὲν κίνησιν τῆς ὀργῆς καὶ κατὰ σχολὴν καὶ μελέτην τῶν πο-
 20 νηρῶν ἡμῶν ἐνθυμήσεων παροξύνει πρόοδος, ἢ δὲ ἐκεῖθεν τολμη-
 θεῖσα προᾶξις τὰς ἐκ τῆς ὀργῆς τιμωρητικὰς ψήφους προῦκαλέσατο.
 Καὶ δῆλον, ὡς τὸ ἀδυσώπητον τῆς ὀργῆς καὶ ἀμετάτρεπτον καὶ ἀ-
 κώλυτον ὁ Ἱεροφάντης παραστήσῃ βουλόμενος, ὡς σύνδρομον καὶ
 προφθάνον τῷ λόγῳ διέλαβεν. Ἡ γὰρ τῶν φθασάντων κολάσεων καὶ
 25 τιμωριῶν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν, κρίσις καὶ ὀργή, τῷ ἀκωλύτῳ καὶ
 ἀτρέπτῳ καὶ ἀδυσωπήτῳ συναπαρτίζεται καὶ περαίνεται.

Εἰ βούλει δέ, καὶ διότι τὸ τῆς ὀργῆς πάντως ἐν κρίσει νῦν μὲν
 ὀρίζεται, νῦν δὲ τῶν ψήφων ἐξενεχθέντων εἰς ἔργον προάγεται, τὸ
 μὲν κινουμένης, τὸ δὲ πεπραγμένης τῆς ἁμαρτίας, φησὶν· «ὠργίσθης,
 30 καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν». Ἐπιμεριζομένης γὰρ τῆς ὀργῆς καὶ πρὸς τὸ
 διττὸν διατυπωμένης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κινεῖσθαι τὴν ἁμαρτίαν, τῆς
 δὲ ἐν τῷ τολμᾶσθαι θεωρουμένης, ἢ μὲν προτέρα φανερόν, ὅτι τὴν
 ἔκθεσμον προφθάνει προᾶξιν, ἢ δευτέρα δὲ συνακολουθεῖ καὶ συγκα-

ἁμαρτήσομε καὶ ἀναθέτομε στὸν ἑαυτό μας τὴν ἀπόκρουση ἐκείνων ποὺ μᾶς ἐπιτίθενται, προφταίνοντας ἢ χάρη σου καὶ ἢ καλοσύνη σου, καὶ τὸ σχέδιο ἐκείνων διέλυσε, καὶ ἐμᾶς μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάθε μιὰ ὀρμὴ καὶ ἁμαρτία μας. Τώρα ὅμως, ἐπειδὴ τίποτε τέτοιο δὲ φαίνεται νὰ οἰκονομεῖ ἢ πρόνοιᾶ σου, ἀλλ' ἐξαιτίας τῆς δικῆς σου ἀγαθότητας καὶ φιλανθρωπίας ὀρθώθηκε ἡ ὀργή, ἀκολουθεῖ ἀνεμπόδιση καὶ ἡ δική μας ἁμαρτία, ἀφοῦ δὲν τὴν ἐμποδίζει κανένας. Ἐκεῖ βέβαια ὑπάρχουν πολλὰ καταφύγια τῆς σωτηρίας μας, ἀφοῦ ἡ συμπάθεια καὶ πρόνοιᾶ σου συγκρατεῖ τὸ εὐκολο γλίστρημά μας στὴν παράβαση. Ἐδῶ ὅμως μετὰ τὴν ἀναρρίπιση τῆς θείας ὀργῆς ἐξαιτίας τοῦ βρασμοῦ μας πρὸς τὰ πάθη, κι ἀφοῦ κανένας δὲν μᾶς συγκρατεῖ, μὲ τίς δικές μας σκέψεις γλιστρήσαμε σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸ λάκκο τῆς ἁμαρτίας.

Ἄλλωστε, ὅταν αὐτὸς ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα ἀπὸ πρῖν, καὶ καλύτερα πρῖν γίνουν, παρὰ ἀφοῦ ἔγιναν, ζυγίσει μὲ τὴν ἀδέκαστη κρίση του τὴ φαυλότητα τῆς γνώμης καὶ τῆς μελέτης, καὶ συνάψει τὴν ὀργὴν μὲ τὴν κρίση καὶ ὀρίσει τὴν ποινὴν τοῦ ἁμαρτήματος, ὅταν ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἀγαθότητα ἔχει αὐτὴ τὴ διάθεση γιὰ μᾶς, ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ ἀναστρίψει τὴν ἀπόφαση καὶ νὰ τὴν ἀπαλύνει μὲ τὸ χρόνο, πράγμα ποὺ συνήθως συμβαίνει, ὅταν ἡ ὀργὴ προλαβαίνει τὸ χρόνο τῆς κρίσης; Τὴν κίνηση λοιπὸν τῆς ὀργῆς τὴν παροξύνει καὶ κατὰ τὴν ἀπραξία καὶ τὴ μελέτη ἢ πρόοδος τῶν πονηρῶν σκέψεών μας, καὶ ἡ πράξις ποὺ ἀποτολμήθηκε ξεκινώντας ἀπὸ ἐκεῖ προκάλεσε τίς τιμωρητικὰς ἀποφάσεις ἀπὸ τὴν ὀργήν. Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ ἱεροφάντης προφήτης, θέλοντας νὰ παραστήσει τὴ σκληρότητα τῆς ὀργῆς, τὴν ἀμετάτρεπτη καὶ ἀνεμπόδιση, τὴν ἐνόησε ὡς σύνδρομη καὶ προηγούμενη. Γιατὶ ἡ κρίση καὶ ἡ ὀργὴ τῶν τιμωριῶν ποὺ ἐπιβλήθησαν ἤδη γιὰ τὰ ἁμαρτήματά μας πραγματοποιεῖται καὶ ὀλοκληρῶνεται μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀνεμπόδιση καὶ ἀμετάτρεπτη καὶ ἀδυσώπητη.

Κι ἂν θέλεις καὶ ἐπειδὴ ἡ ὀργὴ ὅπωςδήποτε ὀρίζεται ἄλλοτε ἀπὸ τὴν κρίση, καὶ ἄλλοτε ὀδηγεῖται στὴν πράξις ἀφοῦ βγεῖ ἢ ἀπόφαση, ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ τὴν κίνηση τῆς ὀργῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴ διάπραξις τῆς ἁμαρτίας, λέει· «ἐσὺ ὀργίστηκες, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε»¹⁰. Μὲ τὸν ἐπιμερισμὸ δηλαδή τῆς ὀργῆς καὶ τὴ διπλὴ διατύπωσή της, ἢ μιὰ ἐκδηλούμενη ὅταν κινεῖται ἡ ἁμαρτία καὶ ἢ ἄλλη κατὰ τὴ διάπραξί της, ἢ πρώτη εἶναι φανερὸ ὅτι προφταίνει τὴν παράνομη πράξις, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἀκο-

10. Ἦσ. 64, 5.

ταβάλλεται. Ὡστε τὴν κακουργίαν μὲν ἢ κατὰ τὴν μελέτην ὀργὴ προ-
λαμβάνει, ἣν δ' ἀνῆψεν ἢ τόλμα, συμπαρομαρτεῖ ταύτη καὶ συνεπι-
φύεται. Διὸ καὶ κατὰ μὲν τὴν προτέραν διάνοιαν ἕξεστι λέγειν ἀδι-
στάκτως τε καὶ εὐσεβοφρόνως, ὡς «ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν»·
5 ἢ γὰρ κατὰ μελέτην ὀργὴ προϋπάρχει τοῦ ἁμαρτήματος· ἐπὶ δὲ τῆς
δευτέρας, οὔτε θεοφιλές, οὔτε ἀκόλουθον· οὐ γὰρ ἐκ τῆς ὀργῆς ἁμαρ-
τάνομεν, ἀλλὰ, διότι ἁμαρτάνομεν, τὴν ὀργὴν ἐπισπώμεθα.

Παραπλήσιον δ' ἂν εἶη καὶ εἴ τις, ἐντεῦθεν τὴν ὁρμὴν τῷ λόγῳ
βαλλόμενος, διὰ λειοτέρου καὶ οἰκτιζομένου νοήματος ἐπιδείξει φε-
10 ρόμενον· “Οὐκ ἐπέσχες τὴν ὁρμὴν κινηθείσης ἡμῶν τῆς γνώμης ἐπὶ
τὰς πράξεις τὰς πονηράς, ἀλλὰ προορῶν τὸ ἐκδησόμενον ὡς ἐκβε-
θηκός (καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀκατέργαστον ἡμῶν τὸ σὸν πανεπίσκοπον
ᾄμμα ἐφορᾷ), τῇ μελέτῃ τῶν φαύλων καὶ τὴν ὀργὴν λαβεῖν ἀρχὴν
παρέσχες κινήσεως. Ταύτης δὲ καθ' ἡμῶν ἐν τῷ μετεώρῳ φερομένης,
15 ἢ ἁμαρτία θρασύτερον ἡμῶν ἐπιπηδᾷ καὶ ῥαδίον εὐρίσκει τὴν πά-
ροδον. Τῇ γὰρ μισοπονηρίᾳ τῆς σῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ὑπεν-
διδούσης καὶ τῷ δικαίῳ τῆς συμπαθείας ὑποχωρούσης, εὐάλωτον τῷ
ἐχθρῷ τὸ θήραμα γίνεται. Ἐπεὶ, εἴπερ ἦν ἡμῖν πόθεν τὴν σὴν ὀργὴν
κινουμένην εἰς εὐμένειαν διαλυῖσαι, καὶ ἢ ἁμαρτία ἂν εἰς δειλίαν τὸ
20 θράσος συνέστελλε, καὶ τὸ ἡμέτερον βοηθούμενόν τε καὶ ἀναρρων-
νύμενον, μᾶλλον ἂν αὐτῆς τὴν προσβολὴν ἀπτεσεῖσατο, ἢ τοῖς ταύτης
θηράτροις ἐνέπεσεν”.

Ἴσως δ' ἂν ἐγγύτερον εἶη θεωρούμενον, εἰ καὶ μὴ ταῖς ὑψηλοτέ-
ραις ἐπινοίαις συνεπαίρεται τό, «ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν»,
25 εἰς τό, “ὠργίσθης, διότι ἡμεῖς ἡμάρτομεν” μεταλαμβανόμενον, καί,
διότι ἡμάρτομεν, τὴν καθ' ἡμῶν οὐκ ἐπέσχες ὀργὴν.

Τὸν γὰρ συνδέοντα τὰ ἐν διαφόροις διανοίαις ῥήματά τε καὶ νοή-
ματα, ἥτοι τὸν «καί», τὰ τε ἱερά ἡμῶν Λόγια, καὶ ἢ Ἀττικίζουσα σπου-
δῆ αἰτιλογικῶς πολλάκις παραλαμβάνειν βούλεται, καὶ τὰ παραδεί-
30 γματα πᾶσι γνώριμα. Πλήν γε τὰς μὲν ἑλληνικὰς χρήσεις οὐ μοι σχολὴ
καταλέγειν, δυοῖν δὲ τῶν ἡμετέρων ἐπιμνησθεῖς, τῶν ἄλλων, ἂν ἄρα

λουθεῖ τὴν πράξιν καὶ ἐκδηλώνεται συγχρόνως μὲ αὐτήν. Ὡστε τὴν μελετώμενη κακουργία τὴν προλαβαίνει ἢ ὀργή, ἐνῶ ἡ ὀργὴ ποὺ τὴν ἀναψε ἢ τόλμη ἀκολουθεῖ αὐτήν καὶ ἐκδηλώνεται μαζί της. Γι' αὐτὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο νόημα μπορούμε νὰ λέμε ἀδίστακτα καὶ νὰ εἴμαστε μέσα στὰ πλαίσια τῆς εὐσέβειας, «ἐσὺ ὀργίσθηκες, κι ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», γιατί ἡ ὀργὴ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸ μελετώμενο ἁμάρτημα· ἐνῶ τὸ δεύτερο νόημα δὲν εἶναι οὔτε θεάρεστο οὔτε λογικό. Γιατὶ ἀσφαλῶς δὲν ἁμαρτάνομε ἐξαιτίας τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἁμαρτάνομε, ἐπισύρομε ἐναντίον μας τὴν ὀργή.

Παραπλήσιο μὲ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἂν κάποιος, ξεκινώντας ἀπὸ ἐδῶ τὸ λόγο του, ἀποδείξει ὅτι τὸ χωρίο ἔχει ἓνα νόημα πιὸ μετριοπαθὲς καὶ συμπαθὲς· “Δὲν σταμάτησες τὴν ὀργὴ τῆς ψυχῆς μας ὅταν κινήθηκε πρὸς τὶς πονηρὲς πράξεις, ἀλλὰ προβλέποντας τὴν ἐκβάση, σὰ νὰ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ (γιατὶ καὶ τὸ ἀνεκτέλεστο τῶν πράξεών μας¹¹ τὸ βλέπει τὸ παντεπίσκοπο μάτι σου), μαζί μὲ τὴ μελέτη τῶν φαύλων πράξεών μας μᾶς ἔδωσες καὶ τὴν ὀργὴ νὰ τὴν ἔχομε ὡς ἀρχὴ τῆς πράξης. Ὄταν ὅμως αὐτὴ ἐκδηλώνεται ἐναντίον μας κατὰ τὴν ταλάντευσὴ μας (νὰ πράξομε ἢ ὄχι τὴν ἁμαρτία), τότε ἡ ἁμαρτία μὲ μεγαλύτερη θρασύτητα ὀρμάει ἐναντίον μας καὶ βρίσκει εὐκόλῃ τὴν εἴσοδό της μέσα μας. Γιατὶ, ὅταν ἡ φιλανθρωπία σου πρὸς ἐμᾶς ὑποχωρεῖ στὸ μίσος τῆς κακίας καὶ ἡ συμπάθεια ὑποχωρεῖ στὸ δίκαιο, τὸ θήραμα συλλαμβάνεται εὐκόλῃ ἀπὸ τὸν ἐχθρό. Γιατὶ, ἂν ξέραμε μὲ ποιὸ τρόπο θὰ διαλύσαμε τὴν ὀργὴ σου ποὺ ἔρχεται ἐναντίον μας, ὥστε νὰ μετατραπῆ σὲ ἀγάπη, τότε καὶ ἡ ἁμαρτία θὰ περιορίζε τὸ θράσος καὶ θὰ τὸ μετέτρεπε σὲ δειλία, κι ἐμεῖς, ἀποκτώντας δύναμη ἀπὸ τὴ δικὴ σου βοήθεια, θὰ μπορούσαμε μᾶλλον ν' ἀποκρούσομε τὴν ἐπίθεσή της, παρὰ νὰ πέσομε στὶς παγίδες της”.

Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ πλησιάζει περισσότερο ἢ ἐξήγησι τοῦ «ὀργίσθηκες, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», ἂν καὶ δὲν ὑψώνεται στὶς ὑψηλότερες ἔννοιες, μετατρέποντάς το στὸ, “ὀργίσθηκες, ἐπειδὴ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε”, καὶ ἐπειδὴ ἁμαρτήσαμε, δὲ σταμάτησες τὴν ἐναντίον μας ὀργὴ σου.

Γιατὶ τὸν συμπλεκτικὸ σύνδεσμο «καί», ποὺ συνδέει τὶς λέξεις καὶ τὶς ἔννοιες τοῦ νοῦ μας, καὶ ἡ ἀγία μας Γραφή καὶ ἡ Ἀττικὴ φιλολογία πολ- λές φορές τὸν δέχεται μὲ αἰτιολογικὴ σημασία, καὶ τὰ παραδείγματα εἶναι σ' ὅλους γνωστά. Δὲν ἔχω ὅμως καιρὸ ν' ἀναφέρω τὶς ἑλληνικὲς περιπτώσεις, ἀλλὰ, ἀφοῦ ἀναφέρω δύο ἀπὸ τὶς δικές μας Γραφές, τὶς ἄλλες,

σοι καταθύμιον, τὴν συλλογὴν φιλοτιμεῖσθαι ἀφήμι. Λέγει τοιγαροῦν ὁ Ἱεροψάλτης καὶ θεοπάτωρ Δαβὶδ· «δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου». Ἐνταῦθα γὰρ τὸ «καί», ἀντὶ μυρίων ἄλλων παραδειγμάτων, ἀρκεῖ παραστήσαι, ὡς αἰτιλογικῶς ἀποδί-
 5 δοται· οἷον, «δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως· ματαία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἡσαΐας (οἰκειότερον δ' ἂν εἶη διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους εἰς τὸ αἰτιλογικὸν εἶδος ἐπιδείξει τὸν «καί» σύνδεσμον μεταλαμβάνομενον) φησὶν· «Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βου-
 λῆν ποιῶντες, καὶ ἔσται ἐν σκοτίᾳ τὰ ἔργα αὐτῶν»· τὸ γὰρ «καὶ ἔσται»
 10 οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειεν μὴ οὐχὶ αἰτιλογικῶς εἰρησθαι· διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ τὸ «οὐαὶ» ἐπαφίεται.

Οὕτως οὖν καὶ τό, «ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν», ἀταλαιπώ-
 ρως καὶ χωρὶς τινος ἐπιδρομῆς κατανοηθήσεται, τῆς Γραφικῆς συν-
 ηθείας τὸ ἔτοιμον καὶ δι' ἀκοῆς ἀλύπτου παραδύεσθαι πρὸς τὴν ὀρ-
 15 θὴν διάνοιαν παρεχομένης, καὶ τὸ κοινὸν ὁμολόγημα καὶ θεοφιλὲς ἀντὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀπορίας συνδιασφυσούσης Ἐννοια γὰρ κοινή, καὶ μάλιστα γὰρ τοῖς εὐσεδέσιν, ὡς, ἁμαρτανόντων ἡμῶν, τὸ Θεῖον ὀργί-
 ζεται. Καὶ ὁρᾶν ἔστιν, ὡς ὁ παρὰ λόγος, ὅσον μετριώτερον τοῦ ἀνη-
 γμένου φέρεται, τοσοῦτον τῶν κύκλων περιόντων ῥημάτων καὶ ταῖς
 20 περινοίαις ἀποθλιβόντων τὸ νόημα ἀνευδεῆς ὑπάρχει καὶ κρείττων, ἢ ἀποχρήσασθαι.

Ἐπισκοπεῖν δ' οὐκ ἀποκνητέον καὶ ὧδε· πηγὴ γὰρ ὑπάρχει ψυχωφελῶν καὶ σωτηρίαν ναμάτων τὰ ἱερὰ ἡμῶν Λόγια, καὶ ὅσον ἂν αὐτὰ τοῖς λογισμοῖς ἀνορύττωμεν, τοσοῦτον ἀφθόνους πηγάζει
 25 τῶν νοημάτων τὰς χάριτας. Ἄπορον οὖν ἐδόκει τό, «Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν», ἀπλῶς τε λεγόμενον καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρω-
 πίνης ἐξακουόμενον φύσεως. Ποῦ γὰρ ἐνῆν τινα φυγεῖν τὴν ἁμαρ-
 τίαν, τῆς θείας ὀργῆς ταύτην ἐπαφειείσης; Τίς δὲ δικαία τῶν ἁμαρτη-
 μάτων εἰσπραξις, ἀκόντων ἐλκομένων, εἰς ἃ μὴ θέμις, τῶν ἐπηρεαζο-
 30 μένων; Τὸ δὲ αὐτεξούσιον ποῦ; Καὶ μυρία ἄλλα, ὧν οὐχὶ τὸ ῥητὸν μᾶλλον αἴτιον ὁρᾶται, ἀλλ', εἴ τις αὐτὸ πρὸς τὸ κοινὸν ἀξίωμα ἐπαί-
 ρει καὶ κατὰ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰρησθαι νομίζει· ἐπεὶ, εἴ τις γὰρ αὐτὸ πρὸς τὴν καθολικὴν μὴ ἐκβιάζοιτο ἔννοιαν, ἀλλὰ τοῖς
 35 ἰδίους ὄροις συνέχει περιστελλόμενον, τῶν πλειόνων ἀτοπημάτων ἀνεύθυνον ὁραθήσεται.

12. Ψαλμ. 107, 13.

13. Ἡσ. 29, 15.

ἂν ἔχεις τὴν ἐπιθυμία, θ' ἀφήσω νὰ τὶς συγκεντρώσεις ἐσὺ. Λέει λοιπὸν ὁ Ψαλμωδὸς καὶ θεοπάτωρ Δαβὶδ· «βοήθησέ μας στὴ θλίψη μας, καὶ εἶναι μάταιη ἢ σωτηρία ἀπὸ ἀνθρώπους»¹². Ἐδῶ τὸ «καί», ἀντὶ ν' ἀναφέρω ἄπειρα ἄλλα παραδείγματα, ἀρκεῖ νὰ παραστήσει ὅτι ἔχει αἰτιολογικὴ σημασία. Δηλαδή, «βοήθησέ μας στὴ θλίψη μας, γιατί εἶναι μάταιη ἢ σωτηρία ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους». Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡσαΐας (εἶναι καταλληλότερο μὲ τὴν ἴδια λέξη καὶ τὸ ἴδιο χωρίο νὰ δείξουμε, ὅτι ὁ σύνδεσμος «καί» χρησιμοποιεῖται στὸ αἰτιολογικὸ εἶδος) εἶπε· «ἄλλοίμονο σὲ ἐκείνους ποὺ κάνουν σχέδια στὰ κρυφά, καὶ τὰ ἔργα τους θὰ εἶναι στὸ σκοτάδι»¹³. Γιατὶ τό, «καὶ θὰ εἶναι», δὲν θὰ ἀμφισβητήσῃ κανεὶς, ὅτι ἔχει λεχθεῖ αἰτιολογικά. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται ἐναντίον αὐτῶν τὸ «ἄλλοίμονο».

Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ «ὀργίσθηκες, κι ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», θὰ γίνει κατανοητὸ χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμμιά προσπάθεια, καθόσον ἢ συνήθεια τῆς Γραφῆς μᾶς παρέχει τὴν εὐχέρεια καὶ μὲ ἀβασάνιστη ἀκοή νὰ εἰσδύσομε στὸ ὀρθὸ νόημα, καὶ διασῶζει μαζὶ τὴν κοινὴ καὶ θεάρεστη ὁμολογία ἀντὶ τῆς ἀρχικῆς ἀπορίας. Γιατὶ εἶναι κοινὴ γνώμη ὄλων, καὶ μάλιστα τῶν εὐσεβῶν, ὅτι, ὅταν ἁμαρτάνομε, ὁ Θεὸς ὀργίζεται. Καὶ μπορούμε νὰ δοῦμε, ὅτι ἡ παρούσα ἐρμηνεία, ὅσο μετριοπαθέστερα ἀπὸ τὴν προηγούμενη διατυπώνεται, τόσο πιὸ πολὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὶς παρακείμενες λέξεις, ποὺ παραμορφώνουν μὲ τὶς λεπτόλογες ἐρμηνεῖες τὸ νόημα, καὶ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ κάθε παράχρηση.

Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποφύγομε νὰ τὰ ἐξετάσομε καὶ ὡς ἐξῆς. Γιατὶ ἡ ἱερὴ Γραφή εἶναι πηγὴ ψυχωφελῶν καὶ σωτηρίων ναμάτων, καὶ ὅσο αὐτὰ τ' ἀνασκάπτομε μὲ τοὺς λογισμοὺς μας, τόσο περισσότερο ἀναβρῦζουν ἀφθονες τὶς χάριτες τῶν νοημάτων. Φαινόταν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶχε εὐκόλη λύση τό, «ἐσὺ ὀργίσθηκες, κι ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», εἰπωμένο ἔτσι ἀπλὰ καὶ ἐξυπακουόμενο γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση. Γιατί, πῶς μπορούσε νὰ ἀποφύγει κάποιος τὴν ἁμαρτία, ὅταν τὴν ἐξαπολύει ἐναντίον του ἡ θεία ὀργή; Καὶ ποιά δίκαιη τιμωρία θὰ ἐπιβληθεῖ, τῇ στιγμῇ ποὺ συρόμαστε χωρὶς νὰ θέλομε σὲ αὐτὰ ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται; Καὶ ἡ ἐλεύθερη βούληση ποῦ εἶναι; Καὶ ἄπειρα ἄλλα, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ρητὸ αἶτιό τους. Ἀλλά, ἂν αὐτὸ τὸ ἀνεβάξει κανεὶς στὸ κοινὸ ἀξίωμα, νομίζει πῶς λέγεται γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἐνῶ, ἂν αὐτὸ δὲν τὸ ἀνεβάξει κανεὶς ἀναγκαστικὰ στὴν καθολικὴ ἔννοια, ἀλλὰ τὸ κρατεῖ περιορισμένο στὰ δικά του ὅρια, θὰ ἀποδειχθεῖ πῶς εἶναι ἀνεύθυνο γιὰ τὰ περισσότερα ἀποπήματα.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγω; Ὅτι περ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους προενήνεκται τῷ Προφήτῃ τὸ ῥῆμα, ἀλλ' οὐ περὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων, καὶ ὅτι οὐδενὶ καταλείπει ἀμφισβήτησιν, αὐτὴ γε ἡ τῆς προφητείας ἐπιγραφή μαρτυρεῖ «ὄρασις», γάρ φησιν, «ἦν εἶδεν Ἡσαΐας, υἱὸς 5 Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου». Καὶ γάρ, καὶ ἐν οἷς ἑτέρων ἔθνῶν μνήμην ποιεῖται, καὶ ὄρασις ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ γάρ καὶ τούτων ἡ διήγησις, ὡς ἐπίπαν, εἰς τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἀφορᾷ, νῦν μὲν μάστιγος αὐτοῖς ἀναπληρούντων χρεῖαν τῶν ἀλλοφύλων, παρὰ 10 τὰ τοῦ Κυρίου δικαιώματα πορευομένοις, νῦν δὲ κράτος αὐτῶν τῆς θείας ῥοπῆς ἐγχειριζούσης καὶ νίκην, τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν ἀντιποιουμένοις.

Ναὶ δὴ καὶ πρό γε βραχέως τοῦ προκειμένου ῥητοῦ, ἵνα τὰ ἄλλα ἐάσω, ἀναμφισβήτητον πᾶσι ποιῶν ὁ προφήτης, ὅτι περὶ τοῦ Ἰσραη- 15 λιτικοῦ γένους ἐρρέθη τό, «σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν» οὕτω πῶς φησιν «ποῦ ἐστὶν... ὁ ἀγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωϋσῆν, ὁ βραχίων τῆς δόξης αὐτοῦ... Καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀβύσσου ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν.. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαὸν σου ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης. Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε 20 ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου καὶ δόξης.. Σὺ γὰρ ἡμῶν εἶ πατήρ, ὅτι Ἀβραάμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς». Καὶ ὀκλήρον ἴσως πάντα καταλέγειν.

Ἐπεὶ οὖν περιφανέστατον γέγονεν, ὡς περὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους τὸ «ἰδοὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν» εἴρηται, ἐπιζητεῖν 25 ἐστὶ λοιπόν, καὶ διότι εἴρηται. Πολλῶν ἀπολαύσαντες παραδόξων καὶ ὑπερφυῶν ἔργων, τοῦτο μὲν μαστιζομένην τὴν Αἴγυπτον δι' αὐτοὺς δέκα πληγαῖς ἑώρακότες, τοῦτο δὲ τοὺς πολεμίους ἐπιδιώκοντας ἄνευ χειρὸς καὶ δόρατος πανωλεθρία διαφθαρέντας, τοῦτο δὲ τὴν ὑγρὰν φύσιν ξηρὰ τὰ νῶτα πεξοπορεῖν παρασχομένην, στύλον 30 πυρὸς ἐν νυκτὶ πυρσεύοντα πρὸς ὁδὸν εὐθείαν, καὶ νεφέλην φωτὸς τὰς ἀπὸ τοῦ ἡλίου στέγουσαν ἀκτῖνας, ὡς ἀλυπτότερον γίνεσθαι τὴν ὁδοιπορίαν, ἄρτον οὐρανόθεν Μωσαιᾶ ἢ γλώσση γεωργούμενον, καὶ θάλασσαν καὶ γῆν αὐτοσχεδίων θυμάτων τράπεζαν αὐτοῖς παρα-

14. Ἦσ. 1, 1.

15. Ἦσ. 63, 11έ.

16. Ἐξ. κεφ. 7-15.

Τί σημαίνει αὐτὸ πού λέγω; Ὅτι δηλαδή ὁ Προφήτης εἶπε τὴν προφητία του γιὰ τὸ Ἰσραηλιτικὸ ἔθνος, καὶ ὄχι γιὰ ὅλους γενικά τοὺς ἀνθρώπους. Κι ὅτι δὲν ἐπιτρέπει καμμιά ἀμφισβήτηση σὲ κανέναν, τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἴδια ἡ ἐπιγραφή τῆς προφητείας· γιὰτὶ λέει· «ὄραμα, πού εἶδε ὁ Ἡσαΐας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμώς, γιὰ ὅσα θὰ συμβοῦν ἐναντίον τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν Ὁζία, Ἰωάθαμ, Ἀχαζ καὶ Ἐζεκία»¹⁴. Γιατί, καὶ ἐκεῖ πού ἀναφέρει καὶ ἄλλους λαοὺς καὶ ἀποκαλύπτει καὶ ὄραματα, καὶ αὐτῶν ἀκόμα ἡ διήγηση ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφορᾷ τοὺς Ἰσραηλίτες. Γιατί ἄλλοτε γίνονται γι' αὐτοὺς μάστιγα τῶν ἀλλοφύλων, ἐπειδὴ πορεύονται ἀντίθετα μὲ τὶς δίκαιες κρίσεις τοῦ Κυρίου, καὶ ἄλλοτε ἡ θεία βούληση τοὺς παρέχει ἰσχύ καὶ νίκη, ἐπειδὴ ἐκτελοῦν τὶς θεῖες ἐντολές.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ προκείμενο ρητὸ, γιὰ ν' ἀφήσω τὰ ἄλλα, καθιστώντας ἀναμφισβήτητο γιὰ ὅλους ὁ προφήτης, ὅτι γιὰ τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ εἰπώθηκε τὸ «ἐσὺ ὀργίσθηκες, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», λέει κάπως ἔτσι· «Ποῦ εἶναι ... ἐκεῖνος πού ὀδήγησε μὲ τὸ παντοδύναμο δεξιὸν χεῖρ τὸν Μωυσῆ, ὁ βραχίονας τῆς δόξας του... Καὶ τοὺς πέρασε μέσα ἀπὸ τὴν ἄβυσσο, σὰν ἄλογο μέσ' ἀπὸ τὴν ἔρημο, καὶ δὲν κοπίασαν... Ἔτσι ὀδήγησες τὸ λαὸ σου γιὰ ν' ἀποκτήσεις ὄνομα αἰώνιας δόξας. Στρέψε τὸ βλέμμα σου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, καὶ κοίταξε ἀπὸ τὸν ναὸ τὸν ἅγιόν σου καὶ τῆς δόξας σου... Γιατί σὺ εἶσαι ὁ Πατέρας μας, ἀφοῦ ὁ Ἀβραάμ δὲ μᾶς γνώρισε καὶ ὁ Ἰσραήλ (Ἰακώβ) δὲν μᾶς ἀναγνώρισε»¹⁵. Καὶ ἴσως εἶναι ἐνοχλητικὸ νὰ τὰ ἀναφέρομε ὅλα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐγίνε ὀλοφάνερο, ὅτι εἰπώθηκε γιὰ τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ τὸ, «νά, ὀργίσθηκες ἐσὺ, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε», ἃς ἀναζητήσομε λοιπὸν νὰ βροῦμε καὶ γιὰτὶ εἰπώθηκε. Ἐπειδὴ ἀπόλαυσαν πολλὰ θαυμαστά καὶ ὑπερφυσικά ἔργα, βλέποντας ἀπὸ τὴ μιὰ τὴν Αἴγυπτο νὰ δέχεται γι' αὐτοὺς τὶς δέκα πληγές¹⁶, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς ἐχθροὺς τοὺς πού τοὺς καταδίωκαν νὰ κασταστρέφονται ὀλοκληρωτικὰ χωρὶς ἐνοπλὴ δύναμη, καὶ ἄλλοτε πάλι τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο νὰ παρέχει ξηρὴ ἐπιφάνεια γιὰ πεζοπορία¹⁷, ὁ πύρινος στύλος νὰ φωτίζει τὴ συνέχιση τῆς πορείας τοὺς πρὸς σωστὴ κατεύθυνση, καὶ τὸ φωτεινὸ σύννεφο νὰ τοὺς προφυλάγει ἀπὸ τὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου¹⁸, ὥστε ἡ πορεία τοὺς νὰ γίνε πιὸ ἄνετη· τὸ ψωμί νὰ πέφτει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ζυμωμένο μὲ τοὺς λόγους τοῦ Μωυσῆ¹⁹, καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἡ γῆ νὰ τοὺς ἐτοιμάζουν τραπέζι ἀπὸ ἀπροετοι-

17. Ἐξ. 13, 21-22.

18. Ἐξ. 16, 13.

19. Ἐξ. κεφ. 16.

σκευαζούσας, ὕδωρ ἐξ ἀκροτόμου πέτρας πηγὰς ἀκενώτους ἀναβλύζον, τούτων ἀπάντων τῶν ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοϊαν εὐεργεσιῶν καὶ δωρεῶν ἀπολαύων ὁ Ἰσραήλ, καὶ ὡς πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ εἶη πρὸς τὸ ἐξαίρετον ἀποκεκληρωμένα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἄλλην τῶν
5 ἀνθρώπων πρόνοιάν τε καὶ κηδεμονίαν, ἀφίησι φωνὴν τοιαύτην, ὡς· “Ὁ ταῦτα προῖκα καὶ διὰ μόνην ἀγαθότητα παρασχὼν ἡμῖν, οὐδ’ ἂν ἁμαρτεῖν εἶασεν, εἰ μὴ τὴν πολλὴν αὐτοῦ καὶ ἀνεκδιήγητον περὶ ἡμᾶς φροντίδα καὶ κηδεμονίαν εἰς ὀργὴν ἀφῆκε περιτραπῆ-
ναι”.

10 Καὶ ταῦτα ποτνιῶμενος εἶη ἂν καὶ λέγων καὶ διανοούμενος ὁ Ἰσραήλ, ἀλλ’ οὐκ ἀποφαινόμενος· οὐδὲ δογματίζων, ἀλλ’ ἔλεεινολογούμενος· οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν ἀπολυόμενος, ἀλλὰ θρηνηλογῶν καὶ τὴν ἰδίαν ἐθελοκακίαν καταπιῶμενος. Διὸ καί, ἃ στοργὴν καὶ ἔλεον ἀνακινεῖν οἶδε, τοῖς ἄλλοις διαπλέκει ῥήμασιν·
15 «Πατὴρ ἡμῶν εἶ σύ· Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς... ἀπ’ ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ’ ἡμᾶς», καὶ ὅσα ἄλλα συνείρηται, συμπάθειαν καὶ εὐμένειαν ἔλκειν δυνάμενα· μονονουχὶ λέγων ὡς, Ἄνθ’ οἴου πλοῦτου δωρεῶν, οἴμοι, καὶ δόξης εἰς τὴν οἰκουμένην διαδοθηθείσης, οἷσις ἁμαρτήμασιν ἐαλωκώς, καὶ «ὄνειδος καὶ μυκτηρισμὸς γεγονῶς ἐξελέγχω-
20 μαι».

Εἰ δὲ καὶ πρὸς διπλὴν μοῖραν πανταχοῦ καθορᾶται μεριζόμενος ὁ Ἰσραήλ· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν μοσχοποιουῖσιν ἐγκαταλιμπάνοντες Θεόν, οἱ δὲ φόβῳ καὶ θανάτῳ τὴν τόλμαν δικάζουσι, τῇ Μωσαϊκῇ ψήφῳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίᾳ ὑπηρετούμενοι· καὶ οἱ μὲν
25 ἱερατεύουσι τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ χάσματα γῆς αὐτοσχέδιος τάφος γίνεται· καὶ τοὺς μὲν φλόγες θεήλατοι κατανέμονται τοῦ γογγυσμοῦ δίκας εἰσπραπτόμεναι, οἱ δὲ, πρὸς τὸν ἔλεον καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην καταφεύγοντες, θεαταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ παραδόξου θεάματος γίνονται· καὶ τῶν μὲν τὰ κῶλα ἐν ἐρήμῳ πίπτει καὶ τῆς ἐπηγγελμένης
30 γῆς ἀνάξιοι κρίνονται, οἱ δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν οὐκ ἐκπίπτουσι· καὶ μυρία ἄλλα. Οὕτως οὖν εἰς δύο μοῖρας, εἰς τε τὴν εὐγνώμονα καὶ

20. Ἐξ. 17, 1-7. Δευτ. 8, 15. Ψαλμ. 113, 8. Σοφ. Σολ. 11, 4.

21. Ἦσ. 63, 16.

22. Ψαλμ. 43, 14. καὶ 78, 4.

23. Ἐξ. 32, 1.

μαστα θύματα, καὶ τὸ νερὸ νὰ ἀναβλύζει ἄφθονο ἀπὸ τὸν ἀπόκρημνο βράχο²⁰. Ἐνῶ λοιπὸν ἀπολάμβαναν οἱ Ἰσραηλίτες ὅλες αὐτὲς τὶς πάνω ἀπὸ λόγος καὶ ἔννοια εὐεργεσίες καὶ δωρεές, καὶ ὅλα ὅσα τοὺς ἀφοροῦσαν εἶχαν πραγματοποιηθεῖ μὲ τὸν ἐξαίρετο τρόπο, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν πρόνοια καὶ τὴ φροντίδα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀφήνουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ στόμα τοὺς αὐτὰ περίπου τὰ λόγια· Ἐκεῖνος ποὺ ὡς χάρισμα καὶ ἀπὸ ἀγαθότητα μόνο μᾶς τὰ ἔδωσε αὐτά, δὲ θὰ μᾶς ἀφήνε νὰ ἀμαρτήσομε, ἂν τὴν πολλή του καὶ ἀνείπωτη φροντίδα καὶ κηδεμονία γιὰ μᾶς δὲν τὴν ἀφήνε νὰ μετατραπεῖ σὲ ὀργή.

Κι αὐτὰ θὰ μπορούσε νὰ τὰ πεῖ καὶ νὰ τὰ διανοηθεῖ ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς θρηνολογώντας καὶ ὄχι ἐπιδεικνυόμενος· οὔτε μιλώντας μὲ αὐθαιρεσία, ἀλλὰ ἐλεεινολογώντας τὸν ἑαυτὸ τους· οὔτε προσπαθώντας ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες τους, ἀλλὰ θρηνολογώντας καὶ κατηγορώντας ὡς αἰτία γιὰ τὸ κακὸ τὴ δική τους θέληση. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσα λόγια ἤξερε ὅτι προκαλοῦν στοργὴ καὶ συμπόνια, τὰ συνυφαίνει μὲ τὰ ἄλλα· «σὺ εἶσαι Πατέρας μας· ὁ Ἄβραάμ μᾶς ἀγνόησε... τὸ ὄνομά σου ἀνέκαθεν ἀποτελεῖ προστασία γιὰ μᾶς»²¹, καὶ ὅσα ἄλλα λέγονται μαζὶ, ποὺ μπορούν νὰ ἀποσπᾶσουν συμπάθεια καὶ ἀγάπη· εἶναι δηλαδὴ σὰ νὰ λέει κατὰ κάποιον τρόπο· Ἐπειτ' ἀπὸ τὶς τόσες πλούσιες δωρεές, ἀλλοίμονό μας, καὶ τὴν τόση δόξα ποὺ ἀπλώθηκε καὶ διακηρύττεται ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκουμένη, σὲ πόσα ἀμαρτήματα συλληφθήκαμε, καὶ ἔμαθαν ὅλοι ὅτι «ἔχομε γίνεαι ἄξιοι γιὰ ντροπὴ καὶ χλευασμό»²².

Καὶ βέβαια βλέπομε παντοῦ οἱ Ἰσραηλίτες νὰ εἶναι χωρισμένοι σὲ δύο μέρη, ἀφοῦ ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς λατρεύουν τὸ μοσχάρι ἐγκαταλείποντας τὸ Θεό²³, ἄλλοι μὲ φόνο καὶ θάνατο τιμωροῦν τὸ ἔγκλημα, μὲ τὴν συγκατάθεση τοῦ Μωυσῆ, ἢ καλύτερα ἐκτελώντας τὴ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ²⁴, ἄλλοι προσφέρουν θυσίες στὸ Θεό, σὲ ἄλλους τὰ χάσματα τῆς γῆς γίνονται ξαφνικὸς τάφος²⁵, ἄλλους τοὺς κατατρώγουν φλόγες σταλμένες ἀπὸ τὸ Θεὸ ὡς τιμωρία γιὰ τὸ γογγυσμό τους²⁶. Ἄλλοι πάλι καταφεύγοντας στὴν εὐσπλαχνία καὶ στὴ συμπάθεια γίνονται θεατὲς καὶ μάρτυρες τοῦ παράδοξου θεάματος²⁷. ἄλλοι ἀφήνουν τὰ σώματά τους στὴν ἔρημο καὶ κρίνονται ἀνάξιοι γιὰ τὴ γῆ ποὺ τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ Θεός²⁸, καὶ ἄλλοι ἐξασφαλίζουν τὶς ὑποσχέσεις²⁹ καὶ ἄπειρα ἄλλα. Ἐτσι λοιπὸν διαιρεῖται τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων σὲ δύο μέρη, τοὺς εὐγνώμονες καὶ τοὺς

24. Ἐξ. 32, 25 ἔ.

27. Ἐξ. 11, 10.

25. Ἀριθμ. 16, 6ἔ. 30ἔ.

28. Ἀριθμ. 14, 29-30.

26. Ἀριθμ. 16, 35.

29. Ἀριθμ. 14, 30.

ἀγνώμονα, τῆς Ἰσραηλίτιδος φυλῆς διαιρουμένης, οὐδὲν κωλύει λέγειν τῶν μὲν εὐγνωμόνων διανοήματα καὶ ὁμολογίας εἶναι τό, «πολλή ἢ ἀνομία ἡμῶν ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν», καὶ ὅτι «αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν
5 ἔγνωμεν ἠσεβήσαμεν καὶ ἐψευσάμεθα.. καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὅπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», καὶ ὅσα ἄλλα τῆς αὐτῆς ὁμολογήσεως ὑπάρχει καὶ κατανύξεως, τῶν δὲ γογγυστῶν καὶ ἀχαρίστων καὶ ἀγνωμόνων δυσφημίας εἶναι τό. «ἰδοὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν»· εἰ βούλει δέ, καὶ τό. «τί ἐπλάνησας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου καὶ ἐσκλήρυνας τὰς
10 καρδίας ἡμῶν τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε;», καὶ ὅσα τῆς αὐτῆς ἀπονενοημένης γνώμης ἐστὶ τοιαῦτα βλαστήματα.

Εἰ γὰρ καὶ ἑτέροις λόγοις τὰ ὕστερον εἰρημένα διαιτᾶσθαι καὶ καθίστασθαι δύναται πρὸς τὸν εἰρμόν τῆς ἀκολουθίας, καὶ τὸ τῆς συγκατανεύσεως ἀστασίαστον, ἀλλ' οὖν καὶ ὁ ῥηθεὶς τρόπος ἱκανός
15 ἐστὶ τὴν τῶν λογισμῶν ἀγλὴν ἀποσκεδάσαι καὶ τὸ τῆς ἀμφιβολίας νέφος διαλύσασθαι. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐνδοιαζόμενον τῆς ἀγνώμονος εἶναι διαθέσεως τῆς δυσφημίας τὰ ῥήματα. Εἰωθότων γὰρ κατὰ Θεοῦ καὶ κατὰ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων γογγύζειν καὶ κατεξανίστασθαι τῶν συμπληρούντων τὴν ἀγνώμονα καὶ πεπωρωμένην καὶ ἀθεράπευτον
20 μοῖραν, ἀκόλουθός ἐστιν αὐτοῖς καὶ μελέτη, μάλιστα καὶ τῶν κακῶν ἀπάντων ἀντὶ τοῦ ἑαυτοῦς αἰτίους νομίζειν, εἰς τὴν τῆς σωτηρίας ἀπάσης πηγὴν καὶ τῶν καλῶν αἴτιον τὰς αἰτίας ἀναφέρειν.

Ἄλλ' εἴρηται μὲν, ὅσα εἴρηται· τοῖς δὲ τὴν κριτικὴν ἔξιν τῆ τοῦ παναγίου Πνεύματος δυνάμει χαριτωθεῖσιν ὑπεξίσταμαι διαιτᾶν,
25 καὶ τὰ κρείττω μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀποδέχεσθαι καὶ στέργειν. Ἐπὶ τέλει δέ μοι τοῦ λόγου περιῆλθεν ἡ μνήμη τῆς τοῦ Συμμάχου ἐκδόσεως, ἣτις, εἰ κατ' ἀρχὰς ἐπέστη, οὐκ ἂν τοσοῦτων ἐνθυμημάτων οὐδὲ περινενοημένων θεωρημάτων πρὸς τὴν λύσιν ἐδεήθημεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸ ῥητὸν οὕτως ἐκδέδωκεν, «ὠργίσθης ἡμῶν ἁμαρτόντων»·
30 ὅπερ οὐδὲν ἀμφίβολον, οὐδέ τινα παρέχεται ζήτησιν, φανεράν δέ καὶ κρείττω προτίθησιν, ἢ διαπορεῖσθαι, τὴν διάνοιαν. Ἴσμεν γὰρ, ἴσμεν σαφῶς ἅπαντες τὸ Θεῖον ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν ὀργιζόμενον. Οὐκ ἄδηλον δέ, ὅτι μὴ μόνον αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ τοιαύτη ἐκδοσις διαλύειν ἐστὶν ἱκανὴ τὸ ἀπόρημα, ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ὀλίγας τῶν
35 προειρημένων ἐπιλύσεων βεβαιωτέρας μᾶλλον ἀποφαίνει· οὐδὲ πρὸς

ἀγνώμονες, καὶ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ λέμε ὅτι σκέψεις καὶ ὁμολογίες τῶν εὐγνωμόνων ἐκφράζει τὸ χωρίο· «πολλὰ ἄνομα πράξαμε ἐναντίον σου, καὶ οἱ ἁμαρτίες μας στήθηκαν ἄπέναντί μας· οἱ ἀνομίες μας εἶναι μαζί μας καὶ τὶς ἀδικίες μας τὶς γνωρίζομε· δείξαμε ἀσέβεια καὶ εἶπαμε ψέματα... ἀπομακρυνθήκαμε καὶ δὲν ἀκολουθοῦμε τὸ Θεό μας»³⁰, καὶ ὅσα ἄλλα περιλαμβάνουν τὴ ἴδια ἐξομολόγηση καὶ διάθεση. Τὶς κατηγορίες πάλι ἐκείνων πού γόγγυζαν καὶ ἦταν ἀχάριστοι καὶ ἀγνώμονες τὶς ἐκφράζει τό, «νὰ, σὺ ὀργίσθηκες, καὶ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε»³¹, καὶ ἂν θέλεις καὶ τὸ «γιατί μᾶς ἔκανες νὰ πλανηθοῦμε ἀπὸ τὸ δρόμο σου καὶ σκλήρυνες τὶς καρδιές μας, ὥστε νὰ μὴν σὲ φοβούμεσθε;»³², καὶ ὅσα ἄλλα εἶναι παρόμοια γεννήματα τῆς ἴδιας πώρωσης καὶ τύφλωσης τῆς ψυχῆς.

Ἄν καὶ λοιπὸν ὅσα εἰπώθηκαν ὕστερα μποροῦν καὶ μὲ ἄλλες ἐξηγήσεις νὰ συμβιδιαστοῦν καὶ νὰ μποῦν στὸ λογικὸ εἰρμό τῆς ἀκολουθίας καὶ στὴν εἰρηνικὴ συγκατάνευση, ὅμως ὁ τρόπος πού εἶπαμε εἶναι ἰκανὸς νὰ διασκορπίσει τὴν ἀγλὴ τῶν λογισμῶν καὶ νὰ διαλύσει τὸ νέφος τῆς ἀμφιβολίας. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἐνδοιασμός, ὅτι οἱ λόγοι τῆς κατηγορίας προέρχονται ἀπὸ τὴ διάθεση τῆς ἀχαριστίας. Ἐχοντας δηλαδὴ συνηθίσει νὰ γογγύζουν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὑπηρετῶν του καὶ νὰ ἐξεγείρονται ἐναντίον του ἐκεῖνοι πού συμπλήρωναν τὴν ἀχάριστη καὶ πωρωμένη καὶ ἀθεράπευτη μερίδα, εἶναι σύμφωνο μ' αὐτὰ καὶ ἀποτελεῖ προσπάθειά τους νὰ θεωροῦν αἴτιο, καὶ μάλιστα ὅλων τῶν κακῶν, ὄχι τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ τὴν πηγὴ ὅλης τῆς σωτηρίας καὶ αἴτιο τῶν καλῶν.

Εἶπαμε λοιπὸν ὅσα εἶπαμε. Σ' αὐτοὺς τώρα πού δέχθηκαν τὴν κριτικὴ ἰκανότητα, ἔχοντας τὴ χάρη καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συμβουλεύω νὰ συμβιβάξουν καὶ ν' ἀποδέχονται καὶ νὰ συναινοῦν γιὰ τὰ καλύτερα περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τώρα στὸ τέλος τῆς ἀνάπτυξης μου ἦρθε στὸ νοῦ ἡ ἔκδοση τοῦ Συμμάχου, πού ἂν μοῦ ἐρχόταν στὴν ἀρχή, δὲ θὰ χρειαζόμαστε τόσους συλλογισμοὺς καὶ δύσκολες θεωρίες γιὰ τὴ λύση τῆς ἀπορίας. Γιατὶ ἐκεῖνος ἀπέδωσε τὸ χωρίο ὡς ἑξῆς· «ὀργίσθηκες, ἐπειδὴ ἐμεῖς ἁμαρτήσαμε». Ἡ ἀπόδοση αὐτὴ δὲν ἀφήνει καμμιά ἀμφιβολία οὔτε περιθώριο συζήτησης, καὶ δίνει νόημα φανερό καὶ πέρα ἀπὸ ἀπορία. Γιατὶ βέβαια γνωρίζομε ὅλοι σαφῶς, ὅτι ὁ Θεὸς ὀργίζεται ὅταν ἁμαρτάνομε. Καὶ εἶναι φανερό ὅτι ὄχι μόνο αὐτὴ καθεαυτὴν ἡ ἔκδοση αὐτὴ εἶναι ἰκανὴ νὰ διαλύσει τὴν ἀπορία, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὄχι λίγες ἀπὸ τὶς προηγούμενες λύσεις τῆς δείχνει περισσότερο βέβαιες. Καὶ

31. Ἦσ. 64, 5.

32. Ἦσ. 63, 17.

τάς λοιπὰς διαφορομένη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίας χρείας διαμένειν ἀπολεί-
πουσα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ΄

5 Τί δὴ ποτε τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς
ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζειν
μυσταγωγήσαντος, οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ οὐχ
οὕτως, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐβάπτιζον;

α'. Τινὰς μὲν οὖν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἔστιν ἰδεῖν ἰσταμένους πρὸς
τὸ ἄπορον, οὐ δι' ὧν τὸ ζήτημα διαλύεται, ἀλλὰ δι' ὧν συγγνώμη
10 τοῖς μὴ δυναμένοις φυλάξαι τὰ προστεταγμένα λύει τὸ ἔγκλημα.
Ὁμολογοῦσι μὲν γὰρ τοὺς μαθητάς, μὴ καθ' ὃν ἐδιδάχθησαν τρόπον
βαπτίζειν, βαπτίζειν δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, οἰκονομίας τινὸς καὶ προνοίας λόγῳ χρωμένους, καὶ τῷ καιρῷ
καὶ τῷ κατεπεύγοντι ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην ἀρμόξιν, πρὸς τὸ συμ-
15 φέρον καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς τῷ κηρύγματι προσιοῦσι τὴν μυστι-
κὴν ταύτην καὶ ἱερὰν πράξιν μεθοδεύοντας· ὃ γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλ-
λον ἐώρων τοῖς πλήθεσι προσιστάμενον καὶ θόρυβον τοῖς λογισμοῖς
αὐτῶν παρεχόμενον, τοῦτο δὴ, τοῦτο προθεραπεύειν τε καὶ προκα-
ταρτίζειν ποιεῖσθαι σπούδασμα· προσίστατο δὲ καὶ δυσπαράδεκτον
20 ἐνομιζέτο ὁμολογεῖν τε Σωτῆρα τὸν Χριστὸν καὶ μάλιστα Υἱὸν Θεοῦ
καὶ Θεόν, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχεῖν παραγγέλμασιν. Ὁ τοίνυν ἐώ-
ρων μάλιστα διδασκαλίας δεόμενον, ἐκεῖνο τῶν ἄλλων προὔτιθετο,
καὶ κατ' ἐκεῖνο μυσταγωγεῖν τῶν προσιόντων τὸ πλῆθος ἐδοκίμαζον.
Διὸ καὶ βαπτίζοντες οὐκ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον
25 ἐβάπτιζον, ἀλλὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἐπικαλούμενοι, τῷ λουτρῷ τῆς
παλιγγενεσίας τῶν μολυσμάτων τοὺς λελουμένους ἐκάθαιρον, ἱε-
ρουργοῦντες μὲν τῇ τοῦ Διδασκάλου κλήσει καὶ ὀνομασίᾳ τὸ δῶρον,
δι' αὐτοῦ δὲ εἰς υἰοθεσίαν τοὺς ἀξιουμένους τῆς καθάρσεως διδά-
σκοντες καταλέγεσθαι υἱοὺς δὲ Θεοῦ κατὰ χάριν ἐκεῖνον μόνον
30 δύνασθαι ποιεῖν, ᾧ κατὰ φύσιν τε καὶ ἐξ αἰδίου τὸ τῆς υἰότητος καὶ
θεότητος ἐνυπήρχεν ἀξίωμα, δι' οὗ καὶ τὸ ὁμογενὲς Πατρὶ καὶ Υἱῷ

δέν διαφέρει οὔτε ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες, ἀλλὰ τὶς ἀφήνει καθαρὲς στὴ χρῆση τους.

ΕΡΩΤΗΣΗ 43η

Γιὰ ποιὸ λόγο, ἐνῶ ὁ Κύριος καὶ Σωτήρας μας Ἰησοῦς Χριστὸς δίδαξε νὰ γίνεται τὸ βάπτισμα στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθητὲς του δέν βάπτιζαν ἔτσι, ἀλλὰ στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ;

1. Μποροῦμε νὰ δοῦμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς ἄνδρες ν' ἀντιμετωπίζουν τὴν ἀπορία ὄχι μὲ τὸν τρόπο πὺ τὸ ζήτημα βρῖσκει τὴ λύση του, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ λύνουν τὴν κατηγορία παρέχοντας συγγνώμη σὲ ἐκείνους πὺ δέν μποροῦν νὰ φυλάξουν ὅ,τι ἔχουν διαταχθεῖ. Γιατὶ ὁμολογοῦν βέβαια, ὅτι οἱ μαθητὲς δέν βαπτίζουν μὲ τὸν τρόπο πὺ διδάχθησαν, βαπτίζουν ὅμως στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, χρησιμοποιοῦντας τὸ λόγο κάποιας οἰκονομίας καὶ πρόνοιας, καὶ ἐπὶ πλέον, ὅτι ἡ γνώμη αὐτὴ ταιριάζει μὲ τὴν περίπτωσι καὶ τὸν κατεπείγοντα χαρακτήρα της, μεθοδεύοντας ἔτσι, ὥστε αὐτὴ ἡ μυστικὴ καὶ ἱερὴ πράξι νὰ γίνῃ πρὸς τὸ συμφέρον καὶ νὰ εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ ἐκείνους πὺ προσέρχονται στὸ κήρυγμα. Αὐτὸ δηλαδὴ πὺ ἔβλεπαν νὰ προέχει περισσότερο στὰ πλήθη καὶ νὰ τοὺς δημιουργεῖ πρόβλημα καὶ ταραχὴ, αὐτὸ φρόντιζαν νὰ προλάβουν νὰ θεραπεύσουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ νὰ τὸ λύσουν. Καὶ προεῖχε καὶ θεωροῦσαν ὅτι δέν ἦταν εὐκόλα παραδεκτὸ νὰ ὁμολογήσουν Σωτήρα τὸ Χριστό, καὶ μάλιστα Υἱὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεό, καὶ νὰ πειθαρχήσουν στὰ παραγγέλματά του. Ἐκεῖνο λοιπὸν πὺ ἔβλεπαν νὰ χρειάζεται κυρίως διδασκαλία, αὐτὸ ἔβαζαν πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ προσπαθοῦσαν νὰ διδάξουν τὰ πλήθη πὺ τοὺς πλησίαζαν. Γι' αὐτὸ καὶ βαπτίζοντας δέν βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ, ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ, καθάριζαν ἀπὸ τὰ μολύσματά τους μὲ τὸ λουτρὸ τῆς παλιγγενεσίας ἐκείνους πὺ βαπτίζονταν. Παραχωροῦσαν βέβαια μὲ τὴν ἱερὴ τελετὴ τὸ δῶρο ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Διδασκάλου καὶ μέσω αὐτοῦ δίδασκαν ὅτι ἀποκτοῦσαν τὴν υἰοθεσίᾳ ὅσοι γίνονταν ἄξιοι τῆς κάθαρσης, υἱοὺς ὅμως τοῦ Θεοῦ κατὰ χάρη μόνον Ἐκεῖνος μπορεῖ νὰ κάνει, Ἐκεῖνος πὺ εἶχε ἀπὸ τὴ φύση του καὶ αἰώνια τὴν ιδιότητα τῆς υἰότητος καὶ τῆς θεότητος, μέσω τοῦ ὁποίου νοεῖται καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ κοινὴ

καὶ ἁγίῳ Πνεύματι συνθεωρεῖται καὶ συναναφαίνεται. Οἱ τοίνυν τὴν
 νίοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ πιστεύσαντες δέξασθαι, οὐδ' ὅτι Θεός ἐστιν ὁ
 ταύτην δωρούμενος βραδεῖς ἂν ὀφθεῖεν συγκατατίθεσθαι. Οὕτω μὲν
 οὖν ἐπήλθέ τισι τὴν ἀπορίαν ἐπιλύεσθαι.

5 β'. Ἐγὼ δὲ οὐκ εἶμι δυνατὸς συνορᾶν πῶς ἂν τις μᾶλλον δι' ἑτέ-
 ρων ἢ διὰ τούτων ἀντὶ τοῦ λύειν, δεσμὸν ἐπιβάλλειν πειραθείῃ, οὐκ
 ἀσθενέστερον τοῦ προτέρου συμπλέκειν τὸ ἄπορον. Κατασκευὴ γὰρ
 μᾶλλον ἂν εἴη τοῦτο καὶ αἰτία τῆς τῶν μαθητῶν διαφωνίας πρὸς τὸν
 διδάσκαλον. Ἡ γὰρ αἰτία τοῦ διαφωνεῖν, οὐμενοῦν οὐκ ἔστι τῆς δια-
 10 φωνίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ καὶ κρίσιν ταύτη συνάπτειν, καὶ τοῦ δε-
 σποτικοῦ φρονήματος διὰ μελέτης τὸ οἰκεῖον ἀνθαιρεῖσθαι. Τί δ' ἂν
 καὶ ἕτερον τῶν κατεπειγόντων μᾶλλον εἴη τῆς θεολογούσης ἐκφαι-
 τορίας καὶ τὸ τῆς Τριάδος ὁμοφυῆς καὶ ὁμοδύναμον συνεπτυγμένοις
 ἀνακαλυπτούσης ὀνόμασι; Καὶ τότε μυσταγωγούμενοις οὐκ ἐν ἀρχῇ,
 15 οὐ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ ἀτελεῖ διακειμένων ἔτι, οὐδὲ τῶν ἐκουσίων
 καὶ σωτηρίων παθῶν ἐπιτελεῖσθαι μελλόντων, καὶ συσκιάζεσθαι τῷ
 καιρῷ τῆς ἀκριβείας τῆς ἐν κρίσει διδασκαλίας ἀπαιτούσης, ἀλλὰ
 μετὰ τὸν σταυρόν, μετὰ τὴν ταφήν, μετὰ τὸ σκυλευθῆναι τὰ τοῦ ἁδου
 βασιλεία καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις παραδοθῆναι τὸν πολέμιον τοῦ γένους
 20 ἡμῶν, ἡνίκα τοῦ τάφου ἀνέστη καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν ἐνεκαίνι-
 σε, τότε δὴ, τότε τὴν ἐξουσίαν ἀπάντων τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐπι-
 γείων ὁ φύσει ταύτην ἔχων τῇ θεϊκῇ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀναδε-
 ξάμενος, τότε τὸν βασιλικὸν τοῦτον καὶ σωτήριον νόμον, οὐκ ἐν πλα-
 ξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ κρείττοσιν ἢ μετέχειν ὕλης ἐπιγείου, ταῖς
 25 τῶν ἀποστόλων διανοίαις, ἐνεχάραξεν, οἷονεὶ προθέματά τινα δι'
 αὐτῶν καὶ προγράμματα ἀνὰ πᾶσαν ἀπλώσας τὴν οἰκουμένην, καθ'
 ᾧ καὶ μνεῖσθαι καὶ τελειοῦσθαι τοὺς προσιόντας ἔδει τὴν εὐσέβειαν
 «πορευθέντες», γὰρ φησι, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες
 αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 30 ματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν» (δηλονότι καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὸ
 νῦν εἰσφερόμενον) «πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν».

γ'. Τούτου δὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ σωτηρίου προστάγματος τί ἂν εἴη
 κατεπειγὸν μᾶλλον; τί δαὶ κρίσεως ἀνθρωπίνης δεόμενον, τῆς δε-
 σποτικῆς φωνῆς ἱερολογούσης τὸ δόγμα καὶ σφραγιδος πάσης ἀ-

φύση τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. “Ὅσοι λοιπὸν πίστεψαν ὅτι δέχθηκαν τὴν υἰοθεσία μέσω τοῦ Υἱοῦ, δὲν θ’ ἀργοῦσε νὰ καταλάβουν, ὅτι εἶναι Θεὸς αὐτὸς ποὺ δωρίζει αὐτήν.” Ἐτσι λοιπὸν σκέφτηκαν μερικοὶ ὅτι βρίσκει ἡ ἀπορία τὴ λύση της.

2. Ἐγὼ ὅμως δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω, πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ προσπαθήσει μὲ ἄλλα καὶ ὄχι μ’ αὐτὰ νὰ λύσει τὴν ἀπορία, καὶ ἀντὶ νὰ τὴ λύσει, νὰ μὴ τὴ δέσει περισσότερο καὶ νὰ τὴν κάνει ἰσχυρότερη. Καθὼσον αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀπόδειξη μᾶλλον καὶ αἰτία τῆς διαφωνίας τῶν μαθητῶν μὲ τὸ δάσκαλό τους. Γιατὶ ἡ αἰτία τῆς διαφωνίας, ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀναίρεση τῆς διαφωνίας, ἀλλὰ ἐπιπλέον προσθέτει σ’ αὐτήν καὶ κρίση καὶ στή θέση τοῦ θελήματος τοῦ Κυρίου προβάλλει προμελετημένα τὸ δικὸ της θέλημα. Ποιὸ ἄλλο θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι περισσότερο κατεπιῖγον ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ ποὺ παρουσιάζει τὴν κοινὴ φύση καὶ δύναμη τῆς Τριάδος μὲ τρόπο συνοπτικὸ; Καὶ μάλιστα τότε ποὺ δὲν ἦταν πιά στὴν ἀρχὴ τῆς μαθητείας τους καὶ δὲν ἔξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ἀτελεῖς οἱ μαθητές, οὔτε ἔμελλαν ἀκόμα νὰ τελεστοῦν τὰ ἐκούσια καὶ σωτήρια πάθη καὶ ἡ διδασκαλία ἀπαιτοῦσε νὰ συσκιαστῆ ὁ ἀκριβὴς καιρὸς τῆς κρίσης, ἀλλὰ μετὰ τὸ σταυρὸ, μετὰ τὴν ταφή, ἀφοῦ εἶχαν λεηλατηθεῖ τὰ βασίλεια τοῦ ἅδη καὶ εἶχε παραδοθεῖ ὁ πολέμος τοῦ ἀνθρώπινου γένους στὰ δεσμά, ὅταν εἶχε ἀναστηθεῖ ἐγκαινιάζοντας καὶ τὴν κοινὴ ἀνάσταση, τότε πιά αὐτὸς ποὺ ἔχει ἀπὸ τὴ θεϊκὴ του φύση τὴν ἐξουσία ὅλων τῶν ἐπίγειων καὶ οὐράνιων πραγμάτων, ἀφοῦ τὴ δέχθηκε καὶ σὰν ἄνθρωπος, τότε τὸν βασιλικὸ αὐτὸ καὶ σωτήριο νόμο τὸν χάραξε ὄχι σὲ πλάκες λίθινες, ἀλλὰ ἀνώτερες, ὄχι φτιαγμένες ἀπὸ ἐπίγειο ὕλικό, ἀλλὰ στὶς διάνοιες τῶν μαθητῶν του, ἀπλώνοντας μὲ αὐτὲς κατὰ κάποιον τρόπο κάποιον προεξαγγελτικὰ διατάγματα καὶ προγράμματα σ’ ὅλη τὴν οἰκουμένη, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ διδαχθοῦν καὶ νὰ ὀλοκληρωθοῦν ὅσοι προσχωροῦσαν στὴν εὐσέβεια. Γιατὶ λέει: «πηγαίνετε καὶ διδάξτε ὅλα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντας αὐτοὺς στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ διδάσκοντάς τους νὰ τηροῦν» (ἐννοεῖται καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα αὐτὸ ποὺ τοὺς παραγγέλλει τώρα) «ὅλα ὅσα σᾶς ἔχω παραγγείλει».¹

3. Ποιὸ ἄλλο λοιπὸν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι πῶς κατεπιῖγον ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἱερὸ καὶ σωτήριο παράγγελμα ; Καὶ ποιὸ χρειάζεται τὴν ἀνθρώπινη ἔγκριση, ὅταν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου διδάσκει αὐτὸ τὸ ἱερὸ δόγμα καὶ

1. Ματθ. 28, 19-20.

σφαλέστερον τὴν ψῆφον αὐτῶ περιτιθεμένης; Καί τοί γε, εἰ καὶ ἄμφω τὸ κατεπειγόν ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ διενέμοντο χρεῖα, ὅ τε σωτήριός φημι νόμος καὶ τῶν μαθητῶν ἡ γνώμη, οὐδ' ἕτερον διεφέρετο νόημα, οὐδ' οὕτως ἦν ἀνεκτὸν τῆς δεσποτικῆς μυσταγωγίας τὴν ὑπηρε-
 5 τοῦσαν γλῶσσαν ἔμπροσθεν ποιεῖν. Εἰ δὲ τῇ θέσει τῶν μαθητῶν ἡ τοῦ διδασκάλου ἀναίρεσις ἔπεται, πῶς οὐκ εἰς τόλμαν ἤκει δι' ἧς ὑβρίζεται τῆς συγγνώμης ἡ χάρις, τὴν μὲν δεσποτικὴν κρίσιν μὴ τῶν κατεπειγόντων εἶναι νομίζειν, τὴν δὲ τῶν δούλων ἐπίνοιαν τῶν κατε-
 10 πειγόντων, καὶ παρορᾶν μὲν οὐ μὴ ἔστι χωρὶς ἀπονοίας ὁμολογεῖν τὴν παρόρασιν, στέργειν δὲ καὶ προτιθέναι ἧς ἡ κρίσις δίκη τοῦ κρίναντος; Ἄλλὰ γὰρ αὐτοί γε περιφανῶς οὕτω τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἐντολῆς ἰσχὺν παρορῶντες καὶ παραβαίνοντες, εἰ ὡς ἀληθῶς ἦσαν τῆς παραβάσεως, πῶς ἂν ἠδύναντο τοὺς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀκροατὰς παραινεῖν ταῖς δεσποτικαῖς ἐντολαῖς πειθαρχεῖν καὶ
 15 καταρρυθμίζεσθαι καὶ τῆς οἰκείας πολιτείας κατὰ ταύτας ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν; Ἴσον γὰρ ἔστι διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀθετήσεως πειραῖσθαι φύλακας τῶν προσταγμάτων ποιεῖν καὶ ἀθετεῖν αὐτοὺς ἀπαιτεῖν τὸ ἐν παραβάσει ἀπαράβατον, οὐ τί ἂν ὁ ἐχθρὸς εὐρήσει μᾶλλον, δι' οὗ καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐπαρθήσεται νοθεύειν, καὶ τὴν
 20 ἐσχάτην ὕβριν προσάψασθαι τῷ κηρύγματι;

δ'. Ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα διὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἀδεκάστων προϊόντα λογισμῶν, καὶ τὴν νομισθεῖσαν λύσιν αἰτιώμενα, ἄλλην τινὰ θεωρίαν τοῦ ζητήματος ἀνιχνεύειν ὑποτίθεται, δι' ἧς καὶ τὸ τῆς ἀπορίας δυσπρόσοδον ἐπὶ τὸ λεῖον καὶ ὁμαλὸν τῆς κατα-
 25 λήψεως ἀνευρύνεται καὶ ὁ τῶν διαβουλίῶν ὄχλος διασκεδασθήσεται. Ὅτι μὲν γὰρ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων αἱ παναγεῖς καὶ τελεστικαὶ τῆς εὐσεβείας πράξεις ἱεροουργοῦσαι τὸ βάπτισμα ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγονται τοῦτο τελεσιουργεῖν, οὐδεὶς τῶν ἀκοὴν ὑγιαίνουσιν ἐχόντων ἀντιλέγειν ὑποστήσεται, τίνα δὲ διάνοιαν τὰ τοιαῦτα
 30 ῥήματα καὶ ὀνόματα ἀναπτύσσει καὶ διερμηνεύει, οὐκέτι παντός ἐστι συνιέναι. Λέγει μὲν οὖν ὁ κορυφαῖος Πέτρος εἰς μετάνοιαν τοὺς Ἰουδαίους ἐπαλείφων καὶ συγγνώμην εὐαγγελιζόμενος τῆς μαιφονίας «βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Καὶ πάλιν ἐκ θείας ἐπιπνοίας τὸν ἑκατόνταρ-

ἀσφαλέστερα ἀπὸ κάθε σφραγίδα τὸ περιβάλλει μὲ τὴν ψῆφο του; Ἐὰν καὶ βέβαια μολονότι καὶ οἱ δύο μοιράζονταν τὸ κατεπεῖγον πρὸς ἴση καὶ ὅμοια ὠφέλεια, δηλαδή ὁ σωτήριος νόμος καὶ ἡ γνώμη τῶν μαθητῶν, καὶ δὲν διέφεραν σὲ κανένα νόημα, οὔτε ἔτσι γινόταν ἀνεκτὸ νὰ μπαίνει ἡ γλώσσα τοῦ δούλου μπροστὰ ἀπὸ τὴ δεσποτικὴ διδασκαλία. Κι ἂν τὴν παραδοχὴ τῶν μαθητῶν τὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀναίρεση τοῦ δασκάλου, πῶς δὲν φτάνει σὲ θρασύτητα μὲ τὴν ὁποία ὑβρίζεται ἡ δωρεὰ τῆς συγγνώμης, ὥστε νὰ μὴ θεωρεῖται ἡ κρίση τοῦ Κυρίου πῶς εἶναι ἀπὸ τὰ κατεπεῖγοντα, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἡ σκέψη τῶν δούλων, καὶ νὰ παραβλέπομε ἔτσι αὐτὸ πού δὲν μποροῦμε νὰ ὁμολογήσουμε χωρὶς παραλογισμό ὅτι παραβλέφθηκε, νὰ δεχόμαστε ὅμως καὶ νὰ προτάσσομε ἐκεῖνο πού ἡ ἐκλογή του εἶναι τιμωρία ἐκείνου ποῦ κάνει τὴν ἐκλογή; Ἐὰν βέβαια καὶ οἱ ἴδιοι, παραβλέποντας καὶ παραβαίνοντας φανερὰ τόσο σημαντικὴ καὶ μεγάλη ἐντολή, ἂν ἦταν ἀληθινὰ ἔνοχοι παραβάσεως, πῶς θὰ μποροῦσαν νὰ συμβουλευοῦν τοὺς ἀκροατὲς τῶν ἱερῶν μαθημάτων νὰ πειθαρχοῦν στὴ δεσποτικὴ ἐντολή καὶ νὰ ρυθμίζουν τὴ ζωὴ τους καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴ νὰ φροντίζουν τὴν πολιτεία τους; Γιατὶ εἶναι τὸ ἴδιο νὰ προσπαθεῖ κανεὶς νὰ κάνει φύλακες τῶν ἐντολῶν μὲ τὴν ἀθέτησή τους, καὶ νὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἀθετήσουν αὐτὸ πού δὲν πρέπει νὰ παραβοῦν. Ἐὰν ἀπὸ αὐτὸ τί ἄλλο θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ ὁ ἐχθρὸς, μὲ τὸ ὁποῖο καὶ θὰ ἀλαζονευτεῖ ὅτι νοθεύει τὴ διδασκαλία, καὶ ὅτι ἔχει προσάψει τὴν ἔσχατη ὑβρη στὸ κήρυγμα;

4. Αὐτὰ λοιπὸν καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια ποῦ προέρχονται ἀπὸ εὐσεβεῖς καὶ ἀντικειμενικοὺς συλλογισμοὺς καὶ ποῦ κατηγοροῦν τὴν ὑποτιθέμενη λύση μας, θέλουν νὰ ἐρευνήσομε μιὰ ἄλλη ἐρμηνεῖα τοῦ ζητήματος, μὲ τὴν ὁποία καὶ ἡ δυσκολία τῆς ἀπορίας ἀνοίγεται σὲ μιὰ κατανόηση ἀπρόσκοπτη καὶ ὁμαλή, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀμφιβολιῶν θὰ διασκορπιστεῖ. Ὅτι βέβαια οἱ πανάγιες καὶ τελεστικὲς πράξεις τῆς εὐσεβείας τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τελώντας τὸ ἱερὸ βάπτισμα, λέγονται ὅτι τὸ ἐκτελοῦν στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κανένας ἀπὸ ὅσους ἔχουν ὑγιὴ ἀκοή δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὸ ἀντικρούσει. Ποιὸ ὅμως εἶναι τὸ νόημα ποῦ οἱ λέξεις αὐτὲς καὶ τὰ ὀνόματα ἀναπτύσσουν καὶ ἐρμηνεύουν δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς νὰ τὸ κατανοήσει. Λέει λοιπὸν ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἀσκώντας τοὺς Ἰουδαίους σὲ μετάνοια καὶ εὐαγγελιζόμενος συγγνώμη τοῦ μαροῦ φόνου· «ὡς βαπτιστεῖ ὁ καθένας σας στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιὰ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν»². Καὶ πάλι μὲ θεία ἔμπνευση, ἀφοῦ

χον βαπτίσασθαι προτραπείς, αὐτόν τε Κορνήλιον καὶ τοὺς μετ' αὐ-
 τοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀξιοῖ, τὸ δῶρον αὐτοῖς τῆς ἀφέσεως ἐν τῷ
 ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἱερουργῶν. Καὶ κατὰ τὴν Ἔφεσον δὲ ἦσαν μα-
 θηταί, οἱ μόνον τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματι ἐβαπτίσαντο, οὓς καὶ
 5 ἀκούοντας τοῦ Παύλου διδάσκοντος, ἡ ἱστορία ἀναγράφει, ἐπιθέν-
 τος αὐτοῖς τοῦ Ἀποστόλου τὰς ἰλαστηρίους χεῖρας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
 Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ οὐράνιον τῆς νίθεσις δῶρον δέξασθαι
 καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἀπολαῦσαι τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ
 μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν ὅμοιον τῶν ῥημάτων τύπον τοῦ βα-
 10 πτίσματος ἐξηξηνηγμένα ἀταλαιπώρως ἐστὶ καταλαμβάνειν. Πλήν,
 ὡς εἴρηται, πολλάκις τὸ πρόχειρον τῆς ἐρμηνείας τῷ βάθει καταδύο-
 μενον τῆς ἱερᾶς διανοίας, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν φιλολογοῦσαν βάσα-
 νον καὶ μελέτην, τῆς ἀσαφείας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὑπόληψιν στάσεως
 οὐκ ἐθέλει ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὰς φωνὰς ἀδιάκριτος
 15 συγκατάθεσις καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀπήχησιν τῶν ῥημάτων παραδοχή,
 ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐν πολλοῖς πολλάκις ἀπέτεκε, καὶ νῦν ἂν
 οὐκ εἰς δύο τελετὰς μόνως τὸ φρικτὸν τῆς παλιγγενεσίας διακόψειεν,
 ἀλλὰ καὶ μυρίας ἄλλας τῇ κατατομῇ προβαινούσας ἐπιδείξει, τὴν
 πρώτην προσθήκην ἀφορμὴν εὐροῦσα τῶν μετὰ ταύτην, καὶ εἰς
 20 πλῆθος ἀπολεπτύνουσα τὸ ἐνιαῖον καὶ ἄτμητον τῆς εὐσεθείας καὶ τὸ
 τῆς μυσταγωγίας μονοειδὲς καὶ μονότροπον, ἃς οὐκ ἔστι παραγρα-
 φόμενον, οὐδὲ τὴν πρώτην ἐπεισελθοῦσαν καὶ τὸ προνόμιον τῆς δε-
 σποτικῆς ἐντολῆς νοθεύσασαν, μὴ οὐχὶ συμπαραγράφεσθαι.

ε'. "Ορα δὲ εἰς πόσα κατατέμνει καὶ καταμερίζει τὸ θεῖον καὶ
 25 οὐράνιον χάρισμα τῆς νίθεσις ἢ τῶν ῥημάτων, ὡς πολλάκις ἔφη-
 μεν, ἀδασάνιστος προσοχὴ καὶ τὸ μὴ δοῦλεσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς
 ἀληθείας καταδύεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πρὸς τὰς
 λέξεις κεκηνότων ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίζει, ἄλλη δὲ ἐν
 τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μόνον. Τίνι οὖν τῶν εἰρημένων ἐν τῇ τοῦ
 30 δώρου τελεσιουργία χρῆσόμεθα; Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸ παραλλάττον
 οὐδὲ τὸ προκεκριμένον κεχρηῆσθαι τοῖς βουλομένοις αἱ φωναί, καὶ ὁ
 μίαν τῶν εἰρημένων παραγραφόμενος, ἔδωκεν ὁδὸν δι' ἧς ἔξουσι τὸ
 κράτος καὶ τῶν ἄλλων αἱ παραγραφαί, καὶ οὕτω πάσας κατὰ πασῶν
 παρατάττεσθαι συνελάσουσιν οἱ μὴ κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγω-
 35 γίαν τελοῦντες τὸ βάπτισμα. Καὶ εἰ δέδοται κατὰ τὰς ἐκφωνήσεις τῆς

ἔλαβε τὴν προτροπὴ νὰ βαπτίσει τὸν ἑκατόνταρχο, κρίνει ἄξιους γιὰ τὴν ἀναγέννηση τὸν ἴδιο τὸν Κορνήλιο καὶ τοὺς γύρω ἀπὸ αὐτόν, παρέχοντας τὸ ἱερὸ δῶρο τῆς ἄφεσης στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Καὶ στὴν Ἔφεσο ἐπίσης ὑπῆρχαν μαθητὲς ποὺ εἶχαν βαπτιστεῖ μόνο μὲ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννη, στοὺς ὁποίους, γράφει ἡ ἁγία Γραφή, ἀκούοντας ὅτι ὁ Παῦλος διδάσκει, ἔβαλε ὁ Ἀπόστολος ἐπάνω τους τὰ ἐξιλαστήρια χέρια του στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ δεχθοῦν τὸ οὐράνιο δῶρο τῆς υἰοθεσίας καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ ἁγίου Πνεύματος³. Καὶ ἄπειρα ἄλλα παρόμοια ἐκφρασμένα μὲ τὸν ἴδιο τύπο τῶν λέξεων τοῦ βαπτίσματος μπορούμε νὰ βροῦμε χωρὶς κόπο. Ἀλλά, ὅπως εἴπαμε, πολλές φορές ἡ πρόχειρη ἐρμηνεῖα κατεβαίνοντας στὸ βάθος τοῦ ἱεροῦ νοήματος, ἂν δὲν λάβει ὡς βοηθὸ τὴ φιλοσοφικὴ βᾶσανο καὶ μελέτη, δὲν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἀσάφεια καὶ ἀπὸ τὴ φανερὴ ἀντίφαση τῆς γνώμης. Γιατὶ ἡ ἀδιὰκριτη συγκατάθεση στὶς λέξεις καὶ ἡ παραδοχὴ τῶν λέξεων ἀπὸ τὸν ἦχος τους, καὶ πολλὰ ἄλλα ἀτοπα γένησε πολλές φορές σὲ πολλὰ ζητήματα, καὶ τώρα θὰ μπορούσε νὰ διαιρέσει ὄχι σὲ δύο μόνο τελετὲς τὸ φρικτὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας, ἀλλὰ νὰ παρουσιάσει καὶ μύριες ἄλλες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ διαίρεση, ἂν ἀπὸ τὸ πρῶτο ξεκίνημα βρεῖ ἀφορμὴ νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλες, καὶ ἔτσι νὰ κατατμηθεῖ σὲ πλῆθος τὸ ἐνιαῖο καὶ ἀκατάμητο τῆς εὐσέβειας καὶ τὸ κοινὸ στὴ μορφὴ καὶ στὸν τρόπο τῆς θείας διδασκαλίας, καὶ αὐτὲς οἱ τελετὲς δὲν μπορούν νὰ παραγραφοῦν, ἂν δὲν παραγραφεῖ μαζί τους καὶ ἡ διαφορὰ ποὺ πρώτη ξεκίνησε καὶ νόθευσε τὸ προνόμιον τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου.

5. Καὶ πρόσεχε σὲ πόσα κομμάτια κατατέμνει καὶ χωρίζει τὴ θεία καὶ οὐράνια δωρεὰ τῆς υἰοθεσίας ἢ ἀδασάνιστη, ὅπως εἴπαμε πολλές φορές, προσοχὴ στὶς λέξεις καὶ τὸ νὰ μὴ θέλομε νὰ εἰσδύσομε στὸ βάθος τῆς ἀλήθειας. Ἡ μία δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία ἐκείνων ποὺ μένουν προσηλωμένοι στὶς λέξεις, βαπτίζει στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἄλλη στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μόνο. Ποιὰ λοιπὸν ἀπὸ τὶς δύο ἐκδοχὲς θὰ ἐφαρμόσομε στὴν ἱεροπραξία τῆς δωρεᾶς; Γιατὶ δὲν ἔχουν οἱ λέξεις παραλλαγὴ οὔτε προεπιλογὴ στὴ χρῆση τους ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ θέλουν. Κι ὅποιος διαγράφει μὲν ἀπὸ ὅσες ἀναφέραμε, ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ νὰ ἰσχύσουν καὶ οἱ διαγραφῆς τῶν ἄλλων. Καὶ ἔτσι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν τελοῦν τὸ βάπτισμα σύμφωνα μὲ τὴ Δεσποτικὴ διδασκαλία θὰ ἐξωθήσουν ὅλες νὰ πολεμοῦν ἐναντίον ὅλων. Κι ἂν ἔχει δοθεῖ κατὰ τὶς ἐκφωνήσεις τῆς

3. Πράξ. 19, 5

μυστικῆς υἰοθεσίας τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι, τί κωλύει
 πάλιν τοὺς βουλομένους καὶ παρὰ τὰς εἰρημένας ἐτέρας ἐπινοεῖν
 τελετάς; Πόσω δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῶν οὐκ εἰρημένων, ἦν ἡ τῆς ἀληθεί-
 ας αὐτῆς ἀπεθέσπισε γλῶσσα, ταύτην κρατύνειν, καὶ κατὰ ταύτην
 5 ἐκτελεῖν τὴν παλιγγενεσίαν ὅσιόν τε καὶ αἰτίας πάσης ὑπερανειστη-
 κός;

ζ'. Καὶ οὕτω εἶπον τῶν ἐλέγχων τὸ ἅμαχον, ὅτι δώσουσι, κἂν μὴ
 θέλωσιν, οἱ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν ἀπ' ἀρχῆς λιπόντες, ἀπει-
 ρους τὰς τῆς μιᾶς υἰοθεσίας τελετάς καὶ εἰς χλεύην τὸ χάρισμα περι-
 10 στήσουσι. Βαπτίσουσι δὲ καὶ οὐκέτι τοῦ ἱερέως τὰς θεοπρεπεῖς μυσ-
 σταγωγούντος κλήσεις, ἀλλ' αὐτοῦ γε τοῦ μνουμένου πρὸ τοῦ μνη-
 θῆναι τὴν μυσταγωγὸν προᾶξιν ἀρπάζοντος, καὶ τότε οὐχ ἐτέρους
 ἀλλ' ἑαυτὸν καθαίροντος τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ γὰρ ἐν
 αὐταῖς ἐστὶ τῶν ἀποστόλων εὐρεῖν ταῖς ἀγιοπρεπέσι πράξεσιν, ὡς
 15 τῶν μαθητῶν εἰς ὑπάρχων ὁ Ἀνανίας, καὶ θείας ὄψεως προσταπτού-
 σης εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων συναγαγεῖν τὸν διώκτην καὶ
 δεινὸν πολέμιον τῆς εὐσεβείας, τὸν οὕτω Παῦλον γεγονότα, ἠνίκα
 καὶ τὸ σωματικὸν σκότος τῶν ὄψεων τῆ τῆς χειρὸς ἀφῆ ὁ μυστα-
 γωγὸς τοῦ μνουμένου περιεῖλε, τότε δὴ, τότε ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν ἐκ
 20 σκότους εἰς τὸ φῶς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς ὄψεις μεταβεβλημένον, Καὶ
 νῦν», φησί, «τί μέλλεις; Ἀναστάς, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρ-
 τίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· σὺ ἐπικαλεσάμενος,
 ἀλλ' οὐχὶ τινὸς ἐτέρου μνουῖντος οὐδὲ ἐπάδοντος τὰς θεολόγους κλή-
 σεις Τί λέγεις; ὁ μνούμενος πρὶν ἢ τυχεῖν τῆς μνήσεως ἐμυσταγώγει;
 25 ὁ τῆς παλιγγενεσίας δεόμενος, αὐτὸς ἐνήργει τὴν παλιγγενεσίαν; ὁ
 τοῦ ἱερέως χερσὶ καὶ χεῖλεσι τελειούμενος, αὐτὸς τὸ ἐκείνου ἀρπά-
 ζων ἀξίωμα ἑαυτῷ τὴν τελειότητα περιτίθησι; Τὸ γὰρ τοῦ γράμμα-
 τος ἐπιπόλαιον, ᾧ πεποιθότες τὴν δεσποτικὴν ἐντολὴν παραγράφον-
 ται, τοῦτο νομίζουσιν αὐτοὺς καὶ μὴ βουλομένους ἀπαιτεῖ.

30 Τρόπος οὖν οὗτος ἄλλος μνήσεως μηδενὶ τῶν προειρημένων συμ-
 φερόμενος. Ὅταν δὲ ὁ κορυφαῖος τὰς καθολικὰς παραινέσεις γρά-
 φων τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐν διασπορᾷ, τῷ δρόμῳ τῆς γλώττης καὶ τῷ

μυστικῆς υἰοθεσίας τὸ ἓνα νὰ ἀφαιρεῖται καὶ τὸ ἄλλο νὰ προστίθεται, τί ἐμποδίζει πάλι ὅσους θέλουν νὰ ἐπινοοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἀναφέραμε, καὶ ἄλλες τελετές; Καὶ πόσο πολὺ περισσότερο δίκαιο καὶ ἀναντίρρητο εἶναι στὴν θέση ἐκείνων ποὺ δὲν ἀναφέρθηκαν νὰ τηρεῖται σταθερὰ αὐτὴ ποὺ ἡ γλῶσσα τῆς ἴδιας τῆς ἀλήθειας νομοθέτησε καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴν νὰ τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας;

6. Καὶ δὲν ἀνέφερα ἀκόμα τὸ ἀκαταμάχητο τῶν ἐλέγχων αὐτῆς τῆς γνώμης, ὅτι ὅσοι ἐγκατέλειψαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆ δεσποτικῆ διδασκαλία, ἀκόμα κι ἂν δὲν θέλουν, μὲ τὴν τελετὴ θὰ παραχωρήσουν ἄπειρες τελετές γιὰ τὴ μία υἰοθεσία, καὶ θὰ ὀδηγήσουν ἔτσι τὸ χάρισμα σὲ χλευασμό. Θὰ βαπτίσουν καὶ χωρὶς νὰ λείει ὁ ἱερέας ποὺ ἱερουργεῖ τις θεῖες ἐκφωνήσεις, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ βαπτιζόμενος προτοῦ βαπτιστεῖ θὰ ἀρπάζει τὴν ἱερὴ διαδικασία τῆς μυσταγωγίας, καὶ τότε δὲ θὰ καθαρίζει ἄλλους μὲ τὸ λουτρὸ τῆς παλιγγενεσίας, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Βέβαια μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς σὲ τις ἴδιες τις ἅγιες Πράξεις⁴ τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ Ἀνανίας, ποὺ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς, ὅταν τὸν διέταξε θεῖο ὄραμα νὰ ὀδηγήσει στὸ χορὸ τῶν ἀποστόλων τὸ διώκτη καὶ φοβερὸ πολέμιον τῆς εὐσέβειας, ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε γίνει Παῦλος, ὅταν ὁ μυσταγωγὸς ἀφαίρεσε μὲ τὸ ἄγγιγμα τῶν χειρῶν του τὸ σωματικὸ σκότος τῶν ματιῶν τοῦ μυσταγωγούμενου, τότε ἀκριβῶς ὁ Ἀνανίας πρὸς αὐτόν, ποὺ ἀπὸ τὸ σκοτάδι εἶχε περάσει στὸ φῶς καὶ εἶχαν μεταβληθεῖ ὁ νοῦς καὶ τὰ μάτια του, λέει· Τί ἀργεῖς; Σήκω, βαπτίσου καὶ πλύνε τις ἁμαρτίες σου, ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἐσὺ ὁ ἴδιος νὰ ἐπικαλεσεῖς τὸ ὄνομά του, καὶ κανένας ἄλλος νὰ μὴν τελέσει καὶ νὰ μὴν πει τις θεῖες ἐκφωνήσεις. Μὰ τί εἶναι αὐτὸ ποὺ λέγεις; Ἐκεῖνος ποὺ μοῦνταν καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα γίνει ἡ μύησή του, τελοῦσε τὴ μύησή του; Ἐκεῖνος ποὺ εἶχε ἀνάγκη τὴν παλιγγενεσία, αὐτὸς τελοῦσε ὁ ἴδιος τὴν παλιγγενεσία; Ἐκεῖνος ποὺ δεχόταν τὴν τελείωση ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ χεῖλη τοῦ ἱερέα, αὐτός, ἀρπάζοντας τὸ ἀξίωμα ἐκείνου, ἔδινε στὸν ἑαυτὸ του τὴν τελειότητα; Τὸ γράμμα δηλαδή, στὸ ὁποῖο στηρίζουν τὴν πεποίθησή τους καὶ διαγράφουν τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, μὲ μὴ πρώτη ἀνάγνωση ἀπαιτεῖ νὰ ἔχουν αὐτὴ τὴν ἰδέα ἔστω κι ἂν δὲ θέλουν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ἓνας ἄλλος τρόπος μύησης ποὺ δὲ μοιάζει μὲ κανέναν ἄλλο ἀπὸ ὅσους ἀναφέραμε. Ὅταν ὁ κορυφαῖος, γράφοντας τις καθολικὲς παραινέσεις του στοὺς Ἰουδαίους τῆς διασποράς⁵, καθοδη-

4. Πράξ. 9, 10 ἔ. καὶ 22, 12-16.

5. Α' Πέτρ. 1, 1

τάχει τῆς γραφῆς χερσὶν ἀμφοῖν καθυπάτευεν, τὸ «βάπτισμα συνειδή-
σεως» ἀπεθέσπισεν «ἀγαθῆς», οὐκ ἐκ τρίποδος χρώμενος μαντικοῦ,
ἀλλ' ἐκ θεολήπτου ψυχῆς ἱερολογῶν. Ἄλλ' ἄρα οὐχὶ σὺ πάλιν ἀρπά-
σεις τὴν λέξιν, καὶ μυσταγωγίας ἑτέρας εἰσήγησιν οὐκ ἀνακηρύξεις,
5 καὶ λουτρὸν ἐγκαινίζεις ἁμαρτημάτων καθάριστον οὐκ ἐπ' ὀνόματι τοῦ
Κυρίου Ἰησοῦ τελούμενον, οὐδὲ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων λόγον
μυσταγωγούμενον, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεὸν ὑπάρχον ἐπε-
ρώτημα; Ὁρᾷς ὅσοις ἀτόποις ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, οἷς ἢ τῶν ὀνομάτων
ἀδασάνιστος προφορὰ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας προτετίμηται;
10 Ἄλλὰ τί μὴ φημι καὶ ἕτερόν τι τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἀνεπαχθέστε-
ρον, ἵνα μὴ λέγω πάντων βαρύτερον; Ἡ τοῦ Πνεύματος μεγαλόφωνος
σάλπιγξ, Παῦλος ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος, μέγα καὶ περιφανὲς ἀπεσάλ-
πισεν, ὡς «εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ ἡμεῖς ἐβαπτίσθημεν». Ἀκούεις,
ἄνθρωπε; ἀλλὰ προεῖπεν αὐτός· «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν».
15 Οὐκοῦν ἅμα δύο μυσταγωγίαι κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀδιακρίτως
κεχρησθαι δογματιζόντων τοῖς ὀνόμασι, μία μὲν εἰς τὸν θάνατον
βαπτίζουσα τοῦ Χριστοῦ, ἑτέρα δὲ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οὐκ εἰς
τὸν αὐτοῦ θάνατον.

ζ'. Τί οὖν δεῖ λέγειν; Ἡ γὰρ τῶν ἐλέγχων ἀδέκαστος συνεξέτασις
20 οὐκ ἐκείνους μόνους ἐλέγχειν ἔσχε τὸ ἀπαράγραπτον, οἱ διαφόρους
μυσταγωγίας παρὰ τὴν δεσποτικὴν τερατολογοῦσι τοὺς μαθητὰς
ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ γε δοκεῖ παρενεῖρειν ὄλως, τῆς δεσποτικῆς ἱερο-
λογίας προκεμένης, ἑτέρας φωνάς, αἱ μὴ κατὰ πάντα πρὸς αὐτὴν τὸ
ἀπαράλλακτον διασώζουσιν ἀποφαίνειν οὐκ ἀναίτιον. Τὸ δὲ οὐδὲν
25 τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἀντινομοθετοῦσι πράττειν παρὰ τὸν ἐκείνης
ὄρον καὶ τὸ θέσπισμα, οὐδ' εἰς ἑαυτὰς περιμιστῶσι τὸ ταύτης προνό-
μιον, εἰς αὐτὴν δὲ μόνην ἀναφέρουσι τὸν τῆς παλιγγενεσίας λόγον,
καὶ ταύτην ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ὀνομάτων διασημαίνουσί τε καὶ ἀπαγ-
γέλλουσι. Τί οὖν δεῖ λέγειν; Τί δὲ ἄλλο παρ' ὃ εἴρηται; Καὶ παραδει-
30 γματικῶς εἰπεῖν, ὅτι πάντα ὅσα τὴν παλιγγενεσίαν ἐπισημαίνονται,
οἷον λαμπάδες εἰσὶ τινες φωταυγοῦσαι, καὶ πρὸς τὸ θεῖον καὶ πηγαῖ-
ον ἐκεῖνο καὶ ἀκήρατον καὶ ἀέναον ἀναχεόμενα, οὐ μὴν αὐταὶ γέ
εἰσι τὸ καθάριστον πῦρ, οὐδὲ κατὰ ταύτας τελεσιοῦργεῖται ἢ ἀναγέν-
νησις, ἀλλ' ἐν μὲν ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ τὴν ὑπὲρ λόγον χάριν καὶ υἰοθεσίαν

γοῦσε μὲ τὰ δύο του χέρια τὴν πορεία τοῦ λόγου του καὶ τὴν ταχύτητα τῆς γραφῆς, νομοθέτησε τὸ βάπτισμα τῆς ἀγαθῆς συνείδησης⁶, ὄχι χρησιμοποιώντας τριπόδι μαντικό, ἀλλὰ μιλώντας μὲ ψυχὴ θεοπαρμένη. Δὲ θὰ πιαστεῖς λοιπὸν ἐσὺ πάλι ἀπὸ τὶς λέξεις καὶ δὲ θὰ κηρύξεις τὴν εἰσήγησιν ἄλλης διδασκαλίας, ἐγκαινιάζοντας καὶ λουτρὸ κάθαρσης τῶν ἀμαρτημάτων, τελούμενο ὄχι στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οὔτε διδασκόμενο σύμφωνα μὲ κάποιο λόγο διαφορετικὸ ἀπὸ ὅσους εἶπαμε, ἀλλὰ σὰν ἕναν ἐρώτημα στὸ Θεὸ μᾶς ἀγαθῆς συνείδησης; Βλέπεις σὲ πόσα ἄτοπα παρέδωσαν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα, ποῦ ἢ ἀβασάνιστη προφορὰ τους προτιμήθηκε ἀντὶ τῆς ἀλήθειας τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ γιατί δὲν ἀναφέρω καὶ κάτι ἄλλο, ποῦ δὲν εἶναι ἐλαφρότερο ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα, γιὰ νὰ μὴ πῶ καὶ βαρύτερο ἀπὸ ὅλα; Ἡ μεγαλόφωνη σάλπιγγα τοῦ Πνεύματος, ὁ Παῦλος, ποῦ ὑψώθηκε ὡς τὸν οὐρανὸ, δίνει σάλπισμα μέγα καὶ λαμπρὸ, ὅτι ἐμεῖς βαπτισθήκαμε στὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ⁷. Ἀκοῦς, ἄνθρωπέ μου; Ἀλλὰ τὸ εἶπε πρῶτος αὐτὸς ὁ ἴδιος· «Ὅσοι βαπτισθήκαμε στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ». Ἐπομένως ἔχομε ταυτόχρονα δύο μυσταγωγίες, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία ἐκείνων ποῦ διδάσκουν νὰ χρησιμοποιῶνται χωρὶς διάκριση τὰ ὀνόματα, ἢ μία ποῦ βαπτίζει στὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἢ ἄλλη στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὄχι στὸ θάνατό του.

7. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε; Γιατί ἢ ἴση συνεξέταση αὐτῶν τῶν ἐλέγχων, δὲν ἔχει τὸ ἀπαράγραπτο δικαίωμα νὰ ἐλέγχει ἐκείνους μόνο ποῦ διδάσκουν ψευδῶς, ὅτι οἱ μαθητὲς παρουσίασαν διαφορετικὲς μυσταγωγίες ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Δεσποτική, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι παρεισάγουν, ἐνῶ ὑπάρχει ἡ ἱερὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, ἄλλες ἐκφράσεις, ποῦ δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητο νὰ ποῦμε, ὅτι δὲν διασώζουν σὲ ὅλα τὸ ἀπαράλλακτο πρὸς αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ πράγμα δὲν εἶναι ἔτσι. Γιατί δὲν ἀντινομοθετοῦν νὰ πρᾶττομε ἀντίθετα μὲ τὸν ὄρο καὶ τὸ θέσπισμα ἐκείνης, οὔτε περιορίζουν στὸν ἑαυτό τους τὸ προοίμιό της, ἀλλὰ σ' αὐτήν μονάχα ἀναφέρουν τὸ λόγο τῆς παλιγγενεσίας καὶ αὐτὴν δηλώνουν καὶ κηρύττουν μὲ τὴν ποικιλία τῶν ὀνομάτων. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε; Τί ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποῦ ἤδη εἶπαμε; Καὶ γιὰ νὰ μιλήσω παραβολικά, ὅλα τὰ ἀνόμοια, ὅσα δηλώνουν τὴν παλιγγενεσία, εἶναι σὰν κάποιες λαμπάδες ποῦ σκορπίζουν τὸ φῶς καὶ ἀνεβαίνουν πρὸς ἐκεῖνο τὸ θεῖο καὶ πηγαῖο καὶ ἀφθαρτο καὶ ἀσπῆρευτο φῶς. Ὅμως δὲν εἶναι αὐτὲς τὸ πῦρ τὸ καθάρσιο, οὔτε γίνεται σύμφωνα μ' αὐτὲς ἡ ἀναγέννησις, ἀλλ' εἶναι ἕνα ἐκεῖνο τὸ πῦρ ποῦ χαρίζει τὴν πάνω ἀπὸ κάθε λόγο χάρι καὶ υἰοθεσία, ἐνῶ οἱ

χαριζόμενον, ἐκεῖνα δὲ τοῦτο παραδηλοῦσι, τὰ μὲν σαφέστερον, τὰ δὲ αἰνιγματικώτερον, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν καὶ μίαν μυσταγωγίαν μυστικῶς τε καὶ συνεπτνυμένως ὑποσημαίνονται. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν φιλοθεάμοσι καὶ νοῦν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατανοεῖν χάριν
5 παρὰ τοῦ Πνεύματος εἰληφόσιν, ἕκαστον τῶν ἀνὰ μέρος εἰρημένων τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπαγγέλλουσι βάπτισμα, τοῖς δὲ μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀκοῶν τὸν ἦχον παραδεχομένοις τοῦ ῥήματος, τὸ δ' ἔνδον κωφὸν προιεμένοις κριτήριον, μυρίοις ἂν εἴη περιπταίειν τοῖς παραπτώμασιν.

10 ἦ. Οὐκ ἐπὶ μόνης δὲ τῆς παρούσης ὑποθέσεως ψιλαῖς ταῖς λέξεσι πολλοὶ τῶν πραγμάτων ἀποστάντες περικάθηνται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, δι' ὧν τὰ αἰρετικά τῆς Ἐκκλησίας παραφνέντα ζιζάνια, καρπὸν μὲν οὐδένα τροφίμον γεωργεῖ, δηλητηριώδη δὲ βλαστάνει φάρμακα. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἡ εὐσέβεια, πανταχοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ
15 πνεύματος ἢ τοῦ γράμματος γινομένη, καὶ τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας τρυγᾷ, καὶ τροφῆς ἀπολαύει, οὐδεμιᾶς ἐπιμιγνυμένης αὐτῇ δρακοντείας ἐπισποράς, ἀλλ' οὐδὲ ἴχνος οὐδὲν ὑποφαινούσης τοῦ παλαιοῦ ὄφεως. Ἐπεὶ πῶς ἂν εἴη λέγειν ὡς τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίζειν, ἕτερος νόμος βαπτίσματος; πῶς δ' ἄλλος τὸ εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ βαπτίζειν
20 θάνατον; Εἰ γὰρ τῆς μυσταγωγίας νόμος ἦν τούτων ἐκάτερον, ἀλλήλοισι ἀντενομοθέτουσιν ἂν, καὶ δι' ὧν τις ἀνατρέπειν ἐπεχειρεῖ θάτερον, τὸ λοιπὸν συνανέτρεπεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ νόμων εἰσφορᾶς προνόμιον εἶχον τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ἡ δεσποτική μυσταγωγία εἰς τὸ περιττόν τε καὶ ἄχρηστον παρεδύετο, κάκεινῃ πάλιν τούτων
25 ἀπάντων εἰσηγεῖτο μετὰ λαμπροτέρας τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος τὴν ἀναίρεσιν. Οὐκοῦν καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν πολλάκις εἰρημένων ῥημάτων διαφορᾶς τὸ ἐνιαῖον ἐκεῖνο καὶ μονότροπον καὶ δεσποτικὸν ἰσχὺν λαμβάνει μᾶλλον καὶ ἐπιγινώσκειται βάπτισμα, ἐκείνων δὲ οὐδὲν εἰς τὸ ταύτης τῆς μυσταγωγίας μεταπίπτει οὐδὲ
30 μετατίθεται προνόμιον.

Τί δ' ἂν εἴποις, τῆς τοῦ Πνεύματος λεγούσης πάλιν γλώσσης τῆς τὰ ἄρρητα ῥητὰ ποιούσης καὶ πρὶν ἢ τὸ σαρκίον ἀποθέσθαι πολυπραγμονούσης τὰ οὐράνια; Καὶ γὰρ «εἰς ἓν σῶμα πάντες», φησὶν, «ἐβαπτίσθημεν»· ἄρα καὶ τοῦτο νόμον ἀντινομοθετοῦντα πῶ δεσπο-

λαμπάδες δηλώνουν εκείνο, άλλες καθαρότερα και άλλες πιό αινιγματικά και ὑποσημαίνουν μυστικά και συνοπτικά τὴ μιὰ καὶ τὴν ἴδια μυσταγωγία. Γιατὶ γι' αὐτοὺς ποὺ ἀγαποῦν τὴ θεία θεωρία καὶ ἔχουν λάβει ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὴ χάρη νὰ ἐννοοῦν τὴ σημασία τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων, καθένα ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους λεγόμενα δηλώνουν τὸ βάπτισμα στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. "Ὅσοι ὅμως δέχονται τὸν ἦχο τῆς λέξης ὡς τὴν πύλη τῆς ἀκοῆς τους καὶ εἶναι κουφὸ τὸ ἐσωτερικὸ τους κριτήριον, εἶναι πιθανὸ νὰ πέφτουν σ' ἄπειρα παραπτώματα.

8. Καὶ ὄχι μόνο ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ζήτημα πολλοὶ ἀφήνουν τὰ πράγματα καὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὶς κούφιες λέξεις, ἀλλὰ καὶ σὲ μύρια ἄλλα, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων φύτρωσαν τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων στὴν Ἐκκλησία, ποὺ δὲν παρέχουν κανένα καρπὸ κατάλληλο γιὰ τροφή, ἀλλὰ βλαστᾶνουν φαρμακερὰ δηλητήρια. Ἡ εὐσέβεια ὅμως δὲν εἶναι τέτοια, ἀλλ' ἀκολουθεῖ σὲ κάθε περίπτωση τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι τὸ γράμμα, καὶ τρυγᾷ τοὺς καρποὺς τῆς καὶ ἀπολαμβάνει τὴν τροφή ποὺ δὲ νοθεύεται ἀπὸ καμμιά πρόσθετη σπορὰ τοῦ δράκοντα, ἀλλ' οὔτε καὶ κανένα ἴχνος δείχνει τοῦ παλαιοῦ φιδιοῦ. Γιατὶ πῶς μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ βάπτισμα στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἓνας διάφορος τρόπος βαπτίσματος; Καὶ πῶς εἶναι ἄλλος τρόπος βαπτίσματος ἢ βάπτισμα στὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ; Γιατί, ἂν καθένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τρόπους ἀποτελοῦσε χωριστὸ νόμο τῆς μυσταγωγίας, θὰ ἦταν νόμοι συγκρουόμενοι μεταξύ τους, καὶ μὲ ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσε κάποιος ν' ἀνατρέψει τὸν ἓνα, θ' ἀνέτρεπε μ' αὐτὰ καὶ τὸν ἄλλο. Καὶ ἂν αὐτὰ εἶχαν τὸ δικαίωμα εἰσαγωγῆς νόμων, δὲ θὰ ἦταν παράλογο νὰ περνᾷ στὸ ἀχρηστο καὶ τὸ περιττὸ ἡ μυσταγωγία ποὺ ὄρισε ὁ Κύριος, καὶ ἡ ἴδια πάλι θὰ πρότεινε τὴν ἀναίρεση ὅλων αὐτῶν μὲ λαμπρότερη δύναμη καὶ κύρος, "Ἄρα λοιπὸν τὸ μονότροπο καὶ δεσποτικὸ ἐκεῖνο βάπτισμα ἀποκτᾷ μεγαλύτερη ἰσχὺ καὶ ἀναγνωρίζεται καὶ ἀπὸ τὴ διαφορά ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς λέξεις ποὺ πολλές φορές ἔχουν ἀναφερθεῖ, ἐνῶ ἐκείνων τίποτε δὲν μεταπίπτει οὔτε μετατίθεται στὸ προνόμιο αὐτῆς τῆς μυσταγωγίας.

Τί θὰ μπορούσες ἐπίσης νὰ πεῖς, γι' αὐτὸ ποὺ λέγει πάλι ἡ γλώσσα τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία καθιστᾷ ρητὰ τὰ ἄρρητα καὶ ἐρευνᾷ μὲ ἀκριβεία τὰ σὺρᾶνια προτοῦ ἀποθέσει τὴ σάρκα; Γιατὶ λέει, «ὅλοι βαπτισθήκαμε σὲ ἓνα σῶμα»⁸; "Ἄραγε θὰ νομίσεις ὅτι καὶ αὐτὸ νομοθετεῖ νόμο

8. Β' Κορ. 12, 2-4. Α' Κορ. 12, 13.

τικῶ παραγγέλματι νομίσεις καὶ κατ' αὐτὸ τελέσεις τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτημάτων βάπτισμα· Μὴ σύ γε, ἂν ἐμοὶ πείθῃ, μᾶλλον δέ, καὶ μὴ πείθῃ· οὐδὲν γὰρ διαφέρει τοῦτο τῶν ἐπὶ ψάμμον παιδῶν ἀθυρόντων καὶ ἅμα μὲν οἰκίας καὶ πόλεις ἀγωνιστικῶς οἰκοδομούντων, ἅμα 5 δὲ ἀγωνιστικώτερον καταστρεφόμενων· Καὶ γὰρ καὶ τὸ νῦν μὲν τοῦτο νομίζειν μυσταγωγίαν, νῦν δὲ πάλιν ἄλλο, εἰς ἀπειρίαν ἔστι τὸ ἐνιαῖον τοῦ βαπτίσματος διασκεδαννῖναι καὶ ὑπορρεῖν τε θᾶπτον παρασκευάζειν καὶ πρὸς ὕβριν καταστρέφειν καὶ ἀνυπαρξίαν τὸ μέγα δῶρον καὶ θεοπρεπέστατον.

10 Ἐβάπτισον μὲν οὖν οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν καὶ βαπτίζουσιν ἄλλοις παρεδίδουσαν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸ δόγμα ἠπλωτο πανταχοῦ καὶ τοῖς ἔργοις ὁ νόμος ἐκράτει καὶ τὸ κήρυγμα τὴν οἰκουμένην περιέτρεχεν· ἔλεγοντο δὲ βαπτίζουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι 15 τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐχ ὅτι τὸ τῆς παλιγγενεσίας δῶρον διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως τῶν ὀνομάτων ἱερούργουν, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ ἦν ἐδωρήσατο μυσταγωγίαν, κατ' ἐκείνην τὴν τοῦ βαπτίσματος τοῖς μνουμένοις παρείχοντο χάριν. Εἰς ὄνομα οὖν Χριστοῦ καὶ εἰς Χριστὸν καὶ ἐν 20 τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ βαπτίζουσιν τοὺς ἀποστόλους ὅταν ἀκούσης, τὸν νοῦν ἐφίστη καὶ κατανόει, ὅτι διὰ τοῦτο βαπτίζουσιν οὕτως ἔλεγοντο, διότι πανταχοῦ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον βαπτίζοντες ἐκρατύνοντο, οὐδὲν ἀφαιροῦντες, οὐδὲν προστιθέντες, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν κα- 25 θάρσιον μυσταγωγίαν τοῖς προσιοῦσιν ἱερουργούμενοι. Οἷς οὖν εἰσηγητὴν καὶ μυσταγωγὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν οἱ βαπτίζοντες τῆς ἱερᾶς ταύτης τελεταρχίας ἀνεκήρυττον, τούτους ἀκόλουθον ἦν καὶ εἰδέναι καὶ λέγειν ὅτι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἐβάπτισον, καὶ ὅσα τοιαῦτα κατὰ τὸν ὅμοιον τύ- 30 πον τῆς φωνῆς ἐκφερόμενα σχηματίζεται· τοῦτ' ἔστιν ἐβάπτισον οἱ ἀπόστολοι ὡς παρέλαβον, ὡς ὁ διδάσκαλος παραδέδωκεν, ὡς τὸ τοῦ Κυρίου θεσπίζει πρόσταγμα, ὡς ἡ τοῦ μυσταγωγῆσαντος δόξα ἐκηρύττετο.

ἀντίθετο πρὸς τὸ παρ' ἄγγελμα τοῦ Κυρίου καὶ θὰ τελέσεις τὸ βάπτισμα τῆς ἄφεσης τῶν ἁμαρτημάτων σύμφωνα μ' αὐτό; Μὴ τὸ κάνεις αὐτὸ σύ, ἂν σὲ πείθουν τὰ λόγια μου, ἢ καλύτερα, κι ἂν ἀκόμα δὲν σὲ πείθουν γιατί αὐτὸ δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποὺ παίζουν στὴν ἄμμο, ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ χτίζουν μὲ πολὺ πάθος οἰκίες καὶ πόλεις, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ μεγαλύτερο πάθος τὶς καταστρέφουν. Γιατὶ τὸ νὰ νομίζει κανεὶς ἄλλοτε αὐτὸ μυσταγωγία, καὶ ἄλλοτε πάλι ἄλλο, αὐτὸ διασπᾷ σὲ ἄπειρα τὸ ἐνιαῖο τοῦ βαπτίσματος, συντελεῖ στὴ γρήγορη κατάργησή του, καὶ καταστρέφει μὲ αὐθάδεια καὶ ὁδηγεῖ στὴν ἀνυπαρξία τὸ μεγάλο αὐτὸ καὶ θεοπρεπέστατο δῶρο.

Βάπτιζαν λοιπὸν οἱ ἀπόστολοι σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Σωτήρα καὶ παρέδιδαν τὴν ἐξουσία καὶ σὲ ἄλλους νὰ βαπτίζουν στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸ δόγμα ἀπλωνόταν παντοῦ καὶ ὁ νόμος ἔδειχνε τὴν ἰσχύ του μὲ τὴν ἔμπρακτη ἐφαρμογὴ του καὶ τὸ κήρυγμα διαδιδόταν στὴν οἰκουμένη. Καὶ λεγόταν ὅτι βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ⁹ καὶ στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ στὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅσα παρόμοια, ὅχι ὅτι τὸ δῶρο τῆς παλιγγενεσίας τὸ ἐπιτελοῦσαν κατὰ τὶς ἱερὲς τελετὲς μὲ τὴν ἐπίκληση αὐτῶν τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἐκείνου καὶ τὴ μυσταγωγία ποὺ δωρήθηκε σ' αὐτούς, σύμφωνα μὲ αὐτὴ παρείχαν τὴ χάρη τοῦ βαπτίσματος στοὺς μυσούμενους. Ὅταν λοιπὸν ἀκούσεις, ὅτι οἱ ἀπόστολοι βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς Χριστὸν, καὶ στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, σκέψου καλὰ καὶ κατανόησε, ὅτι γι' αὐτὸ λεγόταν ὅτι βάπτιζαν ἔτσι, ἐπειδὴ παντοῦ βαπτίζοντας ἐφάρμοζαν τὸ νόμο τοῦ Χριστοῦ, χωρὶς νὰ ἀφαιροῦν τίποτε, χωρὶς νὰ προσθέτουν τίποτε, ἀλλὰ τελοῦσαν τὴν καθαρικὴ μυσταγωγία κατὰ τὶς ἱερεὲς τελετὲς σὲ ἐκείνους ποὺ προσέρχονταν στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐκεῖνοι λοιπὸν στοὺς ὁποίους οἱ βαπτίζοντες ἀνακήρυτταν τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστὸ εἰσηγητὴ καὶ μυσταγωγὸ τῆς ἱερᾶς αὐτῆς τελετουργίας, αὐτοὶ ἐπόμενο ἦταν καὶ νὰ γνωρίζουν καὶ λένε ὅτι βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅσα παρόμοια διατυπώνονται σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τύπο διατύπωσης· βάπτιζαν δηλαδή οἱ ἀπόστολοι ἔτσι ὅπως παρέλαβαν τὸ βάπτισμα, ὅπως τοὺς τὸ παρέδωσε ὁ διδάσκαλος, ὅπως παραγγέλλει τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, ὅπως κηρυσσόταν ἢ δόξα ἐκείνου ποὺ τοὺς μυσταγωγοῦσε.

9. Πράξ. 10, 48..

Καὶ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα λέγεται οὐ μόνον ὁ δηλοῖ τὸ κύριον καὶ ἀφωρισμένον τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸν ἔπαινον· πολλὴ γὰρ κατὰ τοῦτό γε τὸ σημαίνονμενον ἢ χρῆσις τῆς φωνῆς, οὐ μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ οἷς τὸ περὶ τὰς
 5 λέξεις φιλότιμον μέγα σοφίας χρῆμα νομίζεται. Ἔστιν οὖν ἀκούειν λεγόντων ὡς “ὄνομα κατέλιπε τῷ θίῳ”, ἀντὶ τοῦ δόξαν περὶ αὐτοῦ καὶ ἔπαινον· καὶ “ἀνά ἀνά παντός ἦν αὐτοῦ στόματος τὸ ὄνομα”, ἀντὶ τοῦ παρὰ πάντων ἐπαίνοις ἐστέφετο καὶ πολλῆς ἀπήλανε τῆς τιμῆς, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ἱερολογεῖται, “ὡς θαυμα-
 10 στὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ”, ἀντὶ τοῦ ἢ δόξα σου καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς τιμῆς. Ναὶ δὴ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, Παῦλον λέγω, τῶν ἀποστόλων τὸ καύχημα, οὕτω τῇ φωνῇ κεχρημένος φαίνεται· λέγει γὰρ, «οὐκ ἐδάπτισα, εἰ μὴ Κρησπον καὶ Γάιον ἐδάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον»· καὶ μετ' ὀλίγον, «ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι
 15 εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐδάπτισα». Οὐ γὰρ τοῦτο λέγει, ἅπαγε, ὅτι “τὴν τελετὴν τοῦ βαπτίσματος οὐκ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ μυσταγωγῶν ὤφθην ὀνόματι”· ἐπεὶ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον καὶ τοὺς ἄλλους οὓς ἐβαπτίσασατο, οὐχὶ Παῦλον ἐπικαλούμενος τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῖς ἐχαρίζετο· οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ τῶν ἀθεωτάτων ταύτην ἀντὶ τὴν συκοφαντίαν τῷ Παύλῳ
 20 προσέρριψεν, ἵνα κἀκεῖνος λόγον ἐποιεῖτο τὴν τοιαύτην τερατείαν ἀποσκευάσασθαι. Ἀλλὰ τί ποτε ἦν ὁ λέγει, ἢ ὅτι, διὰ τοῦτο μὴ προηγούμενον ἔργον ἐθέμην τὸ βάπτισμα, ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν βαπτισομένων δόξαν ἐμαντῶ περιάπτειν τοῖς βασκάνοις λέγειν καὶ τὰ κάλλιστα τῷ φθόνῳ βάλλειν θίον ποιουμένοις πρόφασιν ἐπὶ διαβολῇ παρέ-
 25 ξω καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων κατηλεύειν, ἐπαίνοις ἰδίοις τὸ δῶρον τοῦ Πνεύματος ἐνυβρίζων; Καὶ δι' ἄλλων δὲ μυρίων ἔστι συνιδεῖν, ὡς ἢ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος καὶ ἡ τιμὴ σημαίνεται τῷ ὀνόματι.

θ'. Ναὶ δὴ διὰ τούτων ἢ τοιαύτη θεωρία καὶ ἐπ' αὐτὰ τὰ καθέκαστα τῶν ὀνομάτων διαβαίνει, ἃ δὴ τὸν ἀφορισμὸν καὶ τὴν διαστολὴν
 30 ποιεῖται τῶν προσώπων· καὶ νῦν μὲν μίμησίν τινα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ

10. Ψαλμ. 8, 2. 10.

11. Α' Κορ. 1, 14.

Ἄλλωστε καὶ τὸ ὄνομα λέγεται ὄχι μόνο γιὰ νὰ δηλώσει τὸ κύριο καὶ ξεχωριστὸ τῆς ὑπόστασης, ἀλλὰ καθόλου λιγότερο γιὰ νὰ δηλώσει καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ καὶ τὸν ἔπαινο· γιατί γίνεται μεγάλη χρῆση αὐτῆς τῆς λέξης μὲ αὐτὴ τὴ σημασία, ὄχι μόνον ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνους πού ἡ φιλόδοξη ἀσχολία τους μὲ τὶς λέξεις θεωρεῖται μεγάλο δεῖγμα σοφίας. Ἔτσι λοιπὸν ἀκοῦμε νὰ λένε, ὅτι “ἄφησε ὄνομα στὴ ζωὴ”, ἀντὶ τοῦ “ἄφησε γιὰ τὸν ἑαυτό του δόξα καὶ ἔπαινο”· καὶ “τὸ ὄνομά του βρισκόταν στὸ στόμα ὄλων”, ἀντὶ τοῦ, “ἀπὸ ὄλους στεφανωνόταν ἀπὸ ἐπαίνους καὶ ἀπολάμβανε πολλὴ τιμὴ”, καὶ πολλὰ παρόμοια. Καὶ ἀπὸ ἐμᾶς λέγεται ὁ ἱερός λόγος, «εἶναι θαυμαστὸ τὸ ὄνομά σου σὲ ὅλη τὴ γῆ»¹⁰, ἀντὶ τοῦ, “ἡ δόξα σου καὶ ἡ ἔξαιρετικὴ τιμὴ”. Ἀλλὰ βέβαια καὶ ὁ σοφὸς ὡς πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, ἐννοῶ τὸν Παῦλο, τὸ καύχημα τῶν ἀποστόλων, φαίνεται ἔτσι νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη· γιατί λέει· «δὲν βάπτισα κανένα ἄλλο, παρὰ μόνο τὸν Κρησπο καὶ τὸν Γάιο· βάπτισα ἐπίσης καὶ τὴν οἰκία τοῦ Στεφανᾶ»¹¹· καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο· «γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος, ὅτι βάπτισα στὸ δικό μου ὄνομα»¹². Δὲν λέει βέβαια αὐτό, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη, ὅτι “τὴν τελετὴ τοῦ βαπτίσματος δὲν φάνηκε νὰ τὴ μυσταγωγεῖ στὸ ἴδιο ὄνομα”· γιατί καὶ τὴν οἰκία τοῦ Στεφανᾶ καὶ τοὺς ἄλλους πού βάπτισε, δὲν τοὺς χάριζε τὴν ἀναγέννηση ἐπικαλούμενος τὸν Παῦλο (κανένας καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀθεότερους δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιρρίψει αὐτὴ τὴν συκοφαντία στὸν Παῦλο)· γιατί καὶ ἐκεῖνος φρόντιζε νὰ ἀνατρέψει τὴν τερατεία αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἀλλὰ τί τέλος πάντων ἦταν αὐτὸ πού λέει, παρὰ αὐτό, ὅτι δηλαδή γι’ αὐτὸ δὲν ἔβαλα σὲ πρώτη θέση τὸ βάπτισμα, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ καὶ δώσω, μὲ τὸ πλῆθος ἐκείνων πού βαπτίζω, πρόφαση γιὰ διαβολὴ στοὺς φθονερούς, καὶ ποῦν ὅτι ἐπιδιώκω νὰ δοξαστῶ, καὶ κάνουν ἔργο τῆς ζωῆς τους νὰ τοξεύουν μὲ τὸ φθόνο τὰ ὠραιότατα, καὶ καπηλευθοῦν ἔτσι τὴ σωτηρία ἐκείνων πού ἀναγεννιοῦνται, περιυβρίζοντας τὸ δένδρο τοῦ Πνεύματος μὲ τοὺς αὐτοεπαίνους¹³. Καὶ μὲ ἄπειρα ἄλλα χωρία μπορούμε νὰ δοῦμε ὅτι μὲ τὸ ὄνομα σημαίνεται ἡ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος καὶ ἡ τιμὴ.

9. Καὶ βέβαια μὲ αὐτὰ ἡ ἐρμηνεῖα αὐτὴ πηγαίνει καὶ σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα φυσικὰ κάνουν τὸ διαχωρισμὸ καὶ τὴ διάκριση τῶν προσώπων, καὶ ἄλλοτε δηλώνει κάποια μίμηση καὶ παρομοίωση

12. Α' Κορ. 1, 16.

13. Α' Κορ. 1, 14-15.

κατάρξαντος προσώπου πράξεώς τινος μεγαλοπρεπούς ἀπαγγέλλει, νῦν δὲ φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῶν παραγγελμάτων ὑπογράφει. Ταύτη γὰρ καὶ εἰς τὸν Μωσῆν οἱ Ἰσραηλῖται βαπτίσασθαι λέγονται, οἷον ἐκεῖνον μιμούμενοι τὴν ὑγρὰν φύσιν πεζοποροῦντες ποσὶν 5 ἀβρόχοις διέβησαν, καὶ τῆς πράξεως ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ πρὸς αὐτὸν ὄραν ὅλην τὴν ἐλπίδα ἀναθέμενοι, τῶν Αἰγυπτίων τῆς ἐπιβουλῆς ᾗφθησαν κρείττους, καὶ οἷς αὐτοὶ ῥεῖθροις οὐδὲ τοὺς πόδας ἐνοτίζοντο, τούτοις ὑποβρυχίους γινομένους τοὺς διώκτας ἔβλεπον, καὶ διπλαῖς εὐφροσύναις ἐνετρούφων, τῆς τε τῶν ἐχθρῶν 10 παραδόξου πανωλεθρίας, καὶ τῆς ἰδίας ὑπὲρ λόγον σωτηρίας.

Τοιαύτης τινὸς ἀκολουθίας ἔχεται καὶ ἅπερ τῆς οἰκουμένης ὁ διδάσκαλός φησιν· «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν»· διὰ μὲν γὰρ τοῦ «εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν», τὸ κατὰ τὴν ἐκείνου μυσταγωγίαν καὶ τὴν παραδεδομένην τελετὴν 15 ἀπαγγέλλει καὶ ἡμᾶς τὴν ἀναγέννησιν ἐπιτελεῖν, διὰ δὲ τοῦ «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ», οὐχ ὅτι τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τῆ τοῦ δεσποτικοῦ θανάτου ἐπικλήσει τελεσιουργοῦμεν, μὴ γένοιτο (Εὐνομίῳ γὰρ τὸ ἀνομοίῳ τὸ τοιοῦτον ἐτολμήθη παρανόμημα), ἀλλ' ὅτι οἱ βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐν ἱεροῖς συμβόλοις καὶ κρυφιομύστοις αἰνίγμασι τὸν τοῦ 20 Σωτῆρος ἐκμιμοῦνται θάνατον, καὶ ὑπογράφουσι καὶ διατυποῦσιν ἅπερ ἐκὼν ἐκεῖνος ὑπέμεινε, τὴν μὲν τριήμερον ἐν τῷ ἄδη διατριβὴν ἐξεικονίζοντες τῆ τριπλῇ καταδύσει, τῆ δὲ ἴσῃ πάλιν ἀναδύσει τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, δι' ἣν καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἡμῖν τοῦ παλαιω- 25 θέντος Ἀδάμ καὶ ὁ ἀνακαινισμὸς συνεξεικονίζεται. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίζεσθαι, καὶ τὸ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐν σῶμα, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῷ μὲν σχήματι τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων οὐδὲν ἐπιδείκνυται μέγα παραλλάττοντα, ἐν δὲ τῇ σημασίᾳ τοῦ νοήματος καὶ διακρίσει καὶ ἀπαγγελίᾳ τοῦ 30 πράγματος, μεγίστην ὄσῃ τὴν διαφορὰν ἐμφανίζουσιν.

ι'. Ὅτι μέντοι τὸ ὄνομα καὶ τρόπον ἄλλον τὴν τοῦ κηρύγματος δύναμιν ἀπαγγέλλει, ὁ τοῦ Παύλου μυσταγωγὸς Ἀνανίας, ἠνίκα φόβῳ τοῦ παθεῖν ἅπερ ἦν εἰκὸς ὑπονοεῖν τὸν Σαῦλον ποιεῖν, σαφῶς

μέ τὸ πρόσωπο ποὺ ἔχει κάνει ἀρχὴ σὲ μιὰ πράξη μεγαλοπρεπή, ἄλλοτε πάλι ὑπογραμμίζει τὴ φύλαξη καὶ τὴν τήρηση τῶν παραγγελμάτων. Ἔτσι λοιπὸν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι λέγεται ὅτι βαπτίστηκαν στὸ ὄνομα τοῦ Μωυσῆ¹⁴, ἐπειδὴ κατὰ κάποιον τρόπο μιμήθηκαν ἐκεῖνον καὶ πέρασαν πεζοπορώντας τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο χωρὶς νὰ βραχοῦν τὰ πόδια τους, καὶ κάνοντάς τον ἀρχηγό τους καὶ ἀναθέτοντας ὅλη τους τὴν ἐλπίδα στὸ πρόσωπό του, ἀποδείχθηκαν νικητὲς τῆς αἰγυπτιακῆς ἐπιβολῆς. Καὶ ἔτσι μέσα στὰ κύματα ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα αὐτοὶ δὲν ἔβρεξαν καν τὰ πόδια τους, ἔβλεπαν τοὺς διώκτες τους νὰ βουλιάζουν σ' αὐτὰ, καὶ ἀπολάμβαναν διπλὴ χαρὰ: μιὰ ἀπὸ τὴν παράδοξη πανωλεθρία τῶν ἐθχρῶν τους, καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὴ δική τους πάνω ἀπὸ κάθε λόγο σωτηρία.

Αὐτοῦ περιήτου τοῦ νοήματος εἶναι καὶ αὐτὰ ποὺ λέει ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης: «ὅσοι βαπτισθήκαμε στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, βαπτισθήκαμε στὸ θάνατό του». Γιατὶ μὲ τὴ φράση, «βαπτισθήκαμε στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ», διακηρύττει ὅτι πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ ἐπιτελοῦμε τὴν ἀναγέννησή μας σύμφωνα μὲ τὴ μυσταγωγία ἐκεῖνου καὶ τὴν τελετὴ ποὺ μᾶς ἔχει παραδοθεῖ, ἐνῶ μὲ τὴ φράση, «στὸ θάνατό του», δὲ λέει ἀσφαλῶς ὅτι τελοῦμε τὸ λουτρὸ τῆς παλιγγενεσίας ἐπικαλούμενοι τὸ θάνατο τοῦ Κυρίου μας, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη (γιατὶ αὐτὴ ἢ παρανομία εἶναι τὸ λήμμα τοῦ ἀνόμοιου Εὐνόμου), ἀλλ' ὅτι ὅσοι βαπτίζονται στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μιμοῦνται τὸ θάνατο τοῦ Σωτήρα μὲ ἱερὰ σύμβολα καὶ μυστικά κατὰ κάποιον τρόπο αἰνίγματα, καὶ ὑπογραμμίζουν καὶ διατυπώνουν αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνος θέλοντας ὑπέμεινε τὴν τριήμερη παραμονή του στὸν ἄδη τὴν ἐξεικονίζομε μὲ τὴν τριπλὴ κατάδυση, ἐνῶ μὲ τὶς ἰσάριθμες πάλι ἀναδύσεις ἐξεικονίζεται ἡ τριήμερη ἀνάστασή του, χάρις στὴν ὁποῖα ἐγίνε ἡ ἀποκατάσταση γιὰ μᾶς καὶ ἡ ἀνακαίνιση τοῦ Ἀδάμ ποὺ εἶχε παλαιωθεῖ. Γιατὶ καὶ ἡ βάπτισις στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ στὸ θάνατό του, καὶ σὲ ἓνα σῶμα καὶ στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ὅμοια, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα βέβαια τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν λέξεων δὲ δείχνουν καμμιά μεγάλη παραλλαγή, ὡς πρὸς τὴ σημασία ὁμως τοῦ νοήματος καὶ τὴ διάκριση καὶ τὸ πράγμα ποὺ διακηρύττουν, παρουσιάζουν πάρα πολὺ μεγάλη διαφορὰ.

10. Ὅτι βέβαια τὸ ὄνομα καὶ μὲ ἄλλο τρόπο δείχνει τὴ δύναμη τοῦ κηρύγματος, μᾶς τὸ δείχνει μὲ σαφήνεια ὁ μυσταγωγὸς τοῦ Παύλου Ἀνανίας, ὅταν ἐκδηλώνει τὸ φόβο του μήπως πάθουν ὅσα ἦταν φυσικὸ

14. Α' Κορ. 10, 2.

παριστᾶ. Πρὸς γὰρ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ μυσταγωγῆσαι τὸν διώ-
 κοντα, «Κύριε, ἀκήκοα», φησίν, «ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρός τού-
 του, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ». Εἶτα· «καὶ
 ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικα-
 5 λουμένους τὸ ὄνομά σου», καίτοι τῶν πιστῶν οὐκ ἦν ἔργον οὐδὲ
 σπούδασμα οὐδενὶ ψιλὸν τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἀναβοᾶν, οὐδὲ χω-
 ρὶς τῆς δογματικῆς ὀρθότητος καὶ τῆς πίστεως ἦν ἐκεῖνος ἐμυσταγω-
 γησε τὴν κλησιν ἀπαγγελίαν διὰ τῶν χειλέων ποιεῖν· ἀλλὰ γε νῦν
 ἐπικαλουμένους ἐκείνους τὸ ὄνομα λέγει τοῦ Χριστοῦ, ὅσους ἢ εἰς
 10 αὐτὸν ἐκόσμει πίστις καὶ τῆς κατ' αὐτὸν μυσταγωγίας ἐνήν ὄρᾶν
 ἐραστάς καὶ τῆς εὐσεβείας ἀγὼν αὐτοῖς ἢ ἀκριβεία. Τί δὲ τοῦτο ἄλ-
 λο ἦν, ἢ τὸ φρονεῖν καὶ κηρύττειν Υἱὸν μὲν τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα εἶ-
 ναι καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον («Ἐγώ», γὰρ φησι, «καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐ-
 σμεν»), καὶ μὴν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμε-
 15 νον καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τε καὶ θεότητος οὐκ ἄλλοτριούμενον; Τὸ
 γὰρ κατὰ φύσιν, μᾶλλον δὲ ὑπερφυεστάτῳ καὶ ἀφράστῳ λόγῳ τῆς
 πατρικῆς οὐσίας προϊόν, τοῦ προβαλλομένου τὴν δόξαν καὶ τὴν
 ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἐν ἑαυτῷ φέρειν οἶδε καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς
 ὑπὲρ λόγου οὐσίας ἀπαραχάρακτον συντηρεῖν. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ ὁ
 20 Υἱός, ἀπαύγασμα ὢν τοῦ Πατρὸς, ἅπαντα φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὅσα γεν-
 νῶν ὁ Πατὴρ ταῖς ἀκτίσι τῆς θεότητος τὴν μορφήν ὠραῖζε τοῦ γεν-
 νήματος καὶ τὸ συγγενὲς ἀνεκῆρυττε. Τῇ τοιαύτῃ τοίνυν θεολόγῳ
 μυσταγωγία τῶν πιστευόντων ἐτελεῖτο τὰ πλήθη, καὶ δικαίως ἂν λέ-
 γοιντο τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἐπικαλεῖσθαι, διότι τοῦ δόγματος οὗ
 25 διδάσκαλος ἐχρημάτιζεν, αὐτοὶ διέσωζον τὴν ὀρθότητα.

ια'. Οὐδὲν δὲ ἦττον προϊὼν ὁ λόγος καὶ δι' ἑτέρων παραστήσει
 τῆς τοιαύτης δόξης τὸ ἀκόλουθον. Λέγει γὰρ ὁ χρηματίζων, τῆς πολ-
 λῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ δέους ἀνακαλούμενος τὸν μυσταγωγὸν τοῦ
 Παύλου, ὅτιπερ, ὄν τέθηπας καὶ δέδοικας ὡς πολέμιον τοῦ σωτηρί-
 30 ου κηρύγματος, «οὗτός μοι σκευὸς ἐστὶν ἐκλογῆς, εἰς τὸ βαστάσαι τὸ

νά ὑπονοεῖ ὅτι θὰ κάνει ὁ Σαῦλος. Γιατὶ πρὸς ἐκεῖνον ποὺ τοῦ παραγγεῖλε μέσω ὁράματος νὰ ὀδηγήσει στὴν πίστη τὸ διώκτη, λέει: «Κύριε, ἄκουσα ἀπὸ πολλοὺς γιὰ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν πόσα κακὰ ἔκανε στοὺς πιστοὺς σου στὴν Ἱερουσαλήμ»¹⁵. Κι ἔπειτα πρόσθεσε: «κι ἔδῳ ἔχει ἐξουσία ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ παραδώσει στὰ δεσμὰ ὅλους ὅσοι ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομά σου»¹⁶, ἂν καὶ βέβαια δὲν ἦταν ἔργο οὔτε καὶ ἔγνοια τῶν πιστῶν νὰ ἐκφωνοῦν πρὸς κανένα ἔτσι ἀπλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὔτε χωρὶς τὴ δογματικὴ ὀρθότητα καὶ τὴν πίστη ποὺ ἐκεῖνος δίδαξε νὰ κάνομε μὲ τὰ χεῖλη μας τὴν ἐπίκλησή του. Ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ἐπικαλοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ λέει ἐκεῖνους, ὅσους κοσμοῦσε ἢ πίστη πρὸς αὐτόν, καὶ μποροῦσε κανεὶς νὰ δεῖ στὸ πρόσωπό τους τοὺς ἐραστές τῆς διδασκαλίας του καὶ ποὺ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῆς πίστεως τους. Κι αὐτὸ τί ἄλλο δήλωνε, παρὰ τὸ νὰ πιστεύουν καὶ νὰ κηρύττουν ὅτι ὁ Σωτὴρας μας εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα (γιατὶ λέει, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας μου εἴμαστε ἓνα»¹⁷), καὶ βέβαια καὶ τὸ πανάγιο Πνεῦμα, ἀφοῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ δὲν εἶναι ξένο ἀπὸ τὴ δόξα καὶ τὴ θεότητά του; Γιατὶ αὐτὸ ποὺ προέρχεται κατὰ τὴ φύση ἢ μᾶλλον μὲ ὑπερφυσικότητα καὶ ἀφραστο τρόπο ἀπὸ τὴν πατρικὴ οὐσία, αὐτὸ γνωρίζει ὅτι φέρει μέσα του τὴ δόξα καὶ τὴν ἐξουσία καὶ τὴ δύναμη ἐκεῖνου ἀπὸ τὸν ὁποῖο προσήλθε καὶ ὅτι διατηρεῖ ἀπαράχαρακτη ἐπάνω του τὴ σφραγίδα τῆς πάνω ἀπὸ κάθε λόγο οὐσίας. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι καὶ ὁ Υἱός, ποὺ εἶναι φῶς ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Πατέρα, ἔχει μέσα του ὅλα ὅσα γεννῶντας τὸν ὁ Πατέρας ἐξωράισε μὲ τὶς ἀκτίνες τῆς θεότητος τὴ μορφὴ τοῦ Υἱοῦ του, διακηρύττοντας ἔτσι τὴ συγγενειὰ τους. Μὲ αὐτὴ λοιπὸν τὴ διδασκαλία γιὰ τὴ θεότητα μυσταγωγοῦνταν τὰ πλήθη τῶν πιστῶν, καὶ εὐλογα θὰ μποροῦσε νὰ λεχθεῖ, ὅτι ἐπικαλοῦνταν τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρα, ἐπειδὴ αὐτοὶ διατηροῦσαν τὴν ὀρθότητα. τῆς διδασκαλίας ποὺ διδάσκαλος ἦταν ἐκεῖνος.

11. Τὴ συνέχεια τῆς γνώμης αὐτῆς προχωρώντας ὁ λόγος θὰ παρουσιάσει ὄχι λιγότερο καὶ μὲ ἄλλα ἐπιχειρήματα. Γιατὶ λέει ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε τὴν παραγγελία μέσω τοῦ ὁράματος, θέλοντας νὰ βγάλει ἀπὸ τὴν πολλὴ ἀγωνία καὶ τὸ φόβο τὸν μυσταγωγὸ τοῦ Παύλου, ὅτι αὐτὸς ποὺ σὲ τρώμαξε καὶ φοβᾶσαι ὡς ἐχθρὸ τοῦ σωτήριου κηρύγματος, «αὐτὸς εἶναι ὄργανο τῆς ἐκλογῆς μου, γιὰ νὰ φέρει καὶ νὰ παρουσιάσει τὸ

16. Πράξ. 9, 14.

17. Ἰω. 10, 30.

ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραήλ», ἀντί
 τοῦ· Οὐ μόνον αὐτὸς τῶν ἐχθρῶν τῆς φάλαγγος ἀπεπήδησεν, ἀλλὰ
 καὶ προασπιστὴς τῆς πολεμουμένης εὐσεβείας ἀναδειχθήσεται· καὶ
 γὰρ ὑπὸ τῶν δυσσεβούντων πολιορκούμενόν τε καὶ κατασειόμενον,
 5 αὐτὸς ἀναβαστάσει καὶ ὑποστηρίξει καὶ ἀκρόαδαντον παραστήσει τὸ
 θεοσεβὲς κήρυγμα· Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἢ τοῦ «ὀνόματος» ἀπαγγέλλει
 δύναμις, τὴν ἀληθῆ πίστιν, τὸ τῆς εὐσεβείας φρόνημα, τῆς θεολο-
 γίας τὸ κήρυγμα, τῆς τοῦ λόγου σαρκώσεως τὸ μυστήριον· Ἐπεὶ τί
 χαλεπὸν ἦν, τίνων δὲ στηριγμάτων δεόμενον, ἀπλῶς οὕτω καὶ μιᾷ
 10 φωνῇ προσαγορεύειν τὸν Κύριον, καὶ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν δαμονίων
 ἀναθωαμένων καὶ μετὰ προσθήκης τινὸς τὸ Δεσποτικὸν ὄνομα; Ἄλ-
 λά δῆλον ὡς νῦν «ὄνομα», τὸ διὰ Παύλου καταγγελλόμενον κήρυ-
 γμα λέγει, καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ἀναφερόμενον σέβας, ὑπὲρ οὗ μυρίους
 καθ' ἑκάστην θανάτους ὁ πρὶν διώκτης ἠδέως ἔφερε, διδάσκων, πα-
 15 ραινῶν, μυσταγωγῶν, κηρύσσων τὴν πίστιν καθ' ἣν αὐτῷ μυσταγω-
 γίαν ὁ Σωτὴρ ἀπεκάλυψεν· «ἐγώ», γὰρ φησιν, «ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα
 δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν».

ιβ'. Καὶ ὄρα, συνεχῆς ἦ χρῆσις τοῦ «ὀνόματος». Διὰ τί; Ἴνα ἡ
 ἐπιμονὴ τῆς φωνῆς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλάκις σημαίνουσά τε καὶ
 20 κατάδηλον ποιουμένη, ὥσπερ διὰ τῆς ἀκοῆς ἐντυπώσῃ τοῖς λογι-
 σμοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, καὶ οἷα βασιλικὸν ἐκσφράγισμα
 ταῖς διανοίαις τοῦτο φέροντες καὶ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶντες, μὴ πρὸς
 πολλὰς εἴημεν ὁδοὺς διαφόροις φωναῖς σχηματιζομένους ἐκτρεπό-
 μενοι· Ὑπὲρ τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀκριθείας
 25 ὁ Παῦλος ἔπασχε τὰ ἀνήκεστα· Οὐ γὰρ περὶ ὀνόματος ψιλοῦ οὐδὲ
 συλλαβῶν βραχεῖα συνθέσει τὸ φρικτὸν καὶ μέγα τῆς πίστεως περι-
 γράφοντος· Διὸ καὶ ἀκούειν ἐστὶ τῶν ἱερῶν πάλιν ἐκδιδασκόντων
 ῥημάτων· «Οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλήμ τὸ ὄνομα
 τοῦτο;». Πῶς γὰρ ἐπορθεῖτο λέξις πληγῆ ἀέρος βραχεῖα περιγραφο-
 30 μένη καὶ πρὸς μηδένα νοῦν τό γε ἐπ' αὐτῇ, μηδὲ δόξαν θεολόγων
 ἀναπλουμένη, μηδ' ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνιέναι δογμάτων ἀκρίθειαν
 δυναμένη, καὶ τὴν ὑπαρξιν χρονιωτέραν οὐκ ἔχουσα τῆς γενέσεως;
 Ἄλλὰ γὰρ δῆλον ὡς νῦν «ὄνομα», οὐ τὸ σύνηθες καὶ πᾶσι περιφερό-

ὄνομά μου μπροστά σέ ἔθνη καί βασιλεῖς καί τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ»¹⁸, ἀντὶ νὰ πεῖ· Δέν ἀποσκίρτησε αὐτὸς μόνο ἀπὸ τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ θ' ἀναδειχθεῖ καί σέ ὑπερασπιστὴ τῆς πίστεως πού πολεμεῖται. Γιατὶ τὸ θεῖο κήρυγμα, πού τὸ πολιορκοῦν καί τὸ κλονίζουν οἱ ἀσεβεῖς, θὰ τὸ βαστάξει αὐτὸς καί θὰ τὸ στηρίξει καί θὰ τὸ δείξει ἀκλόνητο. Γιατὶ αὐτὸ διακηρύττει ἐδῶ ἡ δύναμη τοῦ ὀνόματος, τὴν ἀληθινὴ πίστη, τὸ εὐσεβὲς φρόνημα, τὸ κήρυγμα τῆς θείας διδασκαλίας, τὸ μυστήριον τῆς σάρκωσης τοῦ Λόγου. Γιατὶ τί τὸ δύσκολο ἦταν καί ποιά στηρίγματα χρειαζόταν, νὰ προσφωνοῦμε ἔτσι ἀπλὰ καί μὲ μιὰ λέξη τὸν Κύριον¹⁹, τὴ στιγμὴ πού καί αὐτοὶ οἱ δαίμονες μερικὲς φορὲς φωνάζουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μὲ κάποια προσθήκη σ' αὐτό; Ἀλλὰ εἶναι φανερὸ ὅτι τώρα «ὄνομα» ὀνομάζει τὸ λόγο πού κηρύττει ὁ Παῦλος καί τὸ σεβασμὸ πού ἀποδίδομε στὸ Θεό, γιὰ χάρι τῶν ὁποίων ὁ πρὶν διώκτης ὑπέμεινε κάθε μέρα εὐχαρίστως ἀπειρους θανάτους, διδάσκοντας, συμβουλεύοντας, μυσταγωγώντας, κηρύττοντας τὴν πίστη, σύμφωνα μὲ τὴ θεία διδασκαλία πού τοῦ ἀποκάλυψε ὁ Σωτὴρας· γιὰτὶ λέει· «ἐγὼ θὰ τοῦ ὑποδείξω ὅσα αὐτὸς πρέπει νὰ πάθει γιὰ τὸ ὄνομά μου»²⁰.

12. Καί πρόσθετε ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος εἶναι συνεχῆς. Γιὰ ποῖο λόγο; Μὲ σκοπὸ ἡ ἐπιμονὴ στὸ ὄνομα, ἐπισημαίνοντας πολλές φορὲς τὸ ἴδιο πράγμα, νὰ ἐντυπώσει κατὰ κάποιο τρόπο στοὺς λογισμοὺς μέσω τῆς ἀκοῆς τὸ μυστήριον τῆς πίστεως, κι ἔχοντας τὸ σὰν μυστικὸ βασιλικὸ ἐπισφράγισμα πάνω στὸ νοῦ μας κι ἔχοντας στραμμένο τὸ βλέμμα μας σ' αὐτό, νὰ μὴν ἐκτρεπόμεσθε καί βαδίζομε στοὺς πολλοὺς δρόμους πού ἀνοίγουν τὰ διάφορα ὀνόματα. Προσπίζοντας αὐτὸ τὸ μυστήριον καί τὴν ἀκρίβεια τῆς πίστεως ὁ Παῦλος ἔπασχε τὰ ἀνήκουστα πάθη. Γιατὶ δὲν περιορίζε τὸ φρικτὸ καί πελώριον μυστήριον τῆς πίστεως σὲ ἓνα ἀπλὸ ὄνομα, οὔτε σὲ μιὰ μικρὴ σύνθεσις συλλαβῶν. Γι' αὐτὸ μποροῦμε πάλι ν' ἀκούσομε νὰ μᾶς λένε τὰ ἱερὰ λόγια· «Δέν εἶναι αὐτὸς πού καταδίωξε στὴν Ἱερουσαλήμ τὸ ὄνομα αὐτό;»²¹. Πῶς λοιπὸν καταδιωκόταν μιὰ λέξις πού περιορίζεται σ' ἓνα μικρὸ πλῆγμα τοῦ ἀέρα, καί πού δὲν εἶχε καθ' αὐτὴν καμμιά ἔννοια οὔτε γνώμη θεολογικὴ οὔτε μποροῦσε νὰ ἐντυπώσει μέσα στις ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων κάποια ἀκρίβεια δογμάτων καί πού ἡ ὑπαρξὴ τῆς δὲν διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ χρόνον τῆς γέννησός της; Ἀλλ' εἶναι φανερὸ ὅτι τώρα μὲ τὴ λέξις «ὄνομα» δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦμε

20. Πράξ. 9, 16.

21. Πράξ. 9, 21.

μενον ἐννοεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ὅλης ἀπαγγέλλον τε καὶ
 διασημαῖνον μυστήριον καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διὰ πάσης ἡμῶν
 τῆς θεολογίας προϊοῦσαν ἀκρίβειαν. Καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον ὄνομα,
 ἦτοι τῆς πίστεως ἢ τελείωσις, καὶ ταῖς διανοίαις ἡμῶν ἐμβαθύνεται,
 5 καὶ θεμέλιον λαμβάνει ἐδραζόμενον τῇ τῶν πιστευόντων φιλοθέῳ
 γνώμῃ καὶ τῇ στερρότητι τοῦ φρονήματος. Τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ πρὶν μὲν
 Σαῦλος ἐπολιόρκει, ὁ δὲ μετὰ ταῦτα Παῦλος ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασι-
 λέων ἐβάσταξεν, ἀπερίτρεπτον τοῦτο καὶ ἀκαταγώνιστον ἰδίους ἐπι-
 δεικνύμενος ἀγωνίσμασι, καὶ πολλὰ τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας
 10 εἰς ταύτην μεθαρμόσας καὶ μυσταγωγήσας τὴν εὐσέβειαν. Δεῖ τοίνυν,
 ἐπειδὴν τὰ λόγια λέγῃ ὡς ἐβάπτιζον οἱ μαθηταὶ «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ», ἢ κατ' ἄλλην τινὰ συνθήκην παραπλησίου λόγου συμ-
 φερομένην, τῷ προκειμένῳ τῆς ἐκφωνήσεως τύπῳ ἀκολούθως τε καὶ
 θεοπρεπῶς ἐννοεῖν, καὶ τῶν μαθητῶν μηδὲν ἀνάξιον ὑπονοεῖν, ἀλλὰ
 15 κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁμολογεῖν τοὺς
 ἀποστόλους τελεσιουργεῖν τὴν ἀναγέννησιν, καὶ τοὺς ἄλλους πράτ-
 τειν ὁμοίως μυσταγωγοῦντας, μηδὲν ἔξωθεν τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς
 μήτε ἐννοοῦντας, μήτε λέγοντας, μήτε πράττοντας.

ιγ'. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἂν τισιν ἐπέλθοι λογοθετεῖν, ἵνα μὴ λέγω
 20 φιλονεικεῖν, ὡς εἶπερ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος ἐβάπτιζον οἱ μαθηταί, τί δήποτε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
 Χριστοῦ λέγονται βαπτίζεσθαι ἢ εἰς τὰ ὅμοια; καὶ γὰρ τοῦτο μὲν διὰ
 τῶν εἰρημένων ἤδη ἀποχρώντως ἐπιδείκνυται. Ἦρκει γὰρ ἀντὶ πολ-
 λῶν ἄλλων τὴν αἰτίαν ταύτην εἰς τὸ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς ἔθος
 25 ἀνάγειν, καὶ παραστήσαι ταύτην οἰκειούμενον, μηδὲ μᾶλλον τοῦ
 φιλοσοφεῖν τὸ πολυπραγμονεῖν ἀνταλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἄλλα τε
 πολλὰ καθ' ἕκαστον εἶδος λόγου δι' ὧν χαρακτηρίζεται καθορᾶται
 ιδιώματα, καὶ οὐδεὶς ἐπιγνοὺς τὸ ἴδιωμα, πρὸς ἑτέραν ἀποπλανᾶ-
 σθαι τὸν νοῦν ἀφήσει ζήτησιν· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θεοσό-
 30 φων λόγων ἐστὶν ἀναθεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἅ κοσμεῖν φιλοτιμεῖται
 γλῶσσα ἢ ἀπτικίζουσα. Πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ ἴδιωμα πλατύτε-
 ρον συνεκδιδάσκειν, καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο παρεῖδεν ἔμπροσθεν ὁ
 λόγος, ὅτι μὴ ἐστέρηται τοῦ αἰτιολογεῖσθαι. Καὶ γὰρ «εἰς τὸ ὄνομα
 τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ εἰς τὰ παραπλήσια (ὧν ἐν τῷ
 35 διαφόρῳ τῶν φωνῶν ἀδιάφορος ἢ διάνοια καὶ μία), δικαίως ἂν ἀνα-
 φέροιτο ἢ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγηθεῖσα τοῖς μαθηταῖς, καὶ διὰ τῶν

τὸ προφερόμενο συνήθως καὶ ἀπὸ ὅλους, ἀλλὰ αὐτὸ πού κηρύττει καὶ δηλώνει ὅλο τὸ μυστήριον τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀκρίβεια τοῦ κηρύγματος πού περνᾷ διαμέσου ὅλης τῆς θεολογίας μας. Γιατὶ τὸ ὄνομα αὐτό, δηλαδή ἡ τελείωση τῆς πίστεως, καὶ στὸ βάθος τῆς διάνοιάς μας προχωρεῖ καὶ θεμελιώνεται ἐδραῖα στὴ φιλόθεη γνώμη τῶν πιστῶν καὶ στὴ στερεότητα τοῦ φρονήματος. Αὐτὸ τὸ ὄνομα ὁ πρὶν Σαῦλος καταδίωκε, καὶ ὁ μετέπειτα Παῦλος ὑπεράσπιζε μπροστὰ σὲ ἔθνη καὶ βασιλεῖς, ἀποδεικνύοντάς το ἀμετάβλητο καὶ ἀκαταγώνιστο μὲ τοὺς δικοὺς του ἀγῶνες, καὶ μεταθέτοντας πολλὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ἀσέβεια στὴν εὐσέβεια καὶ διδάσκοντάς τα αὐτὴν. Πρέπει λοιπόν, ὅταν ἡ Γραφή λέει, ὅτι οἱ μαθητὲς βάπτιζαν «στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἢ χρησιμοποιοῦσαν κάποια ἄλλη παραπλήσια ἔκφραση, νὰ τὸ ἐννοοῦμε μὲ νόημα θεοπρεπὲς καὶ σύμφωνο μὲ τὸν παραπάνω τύπο τῆς ἐκφώνησης, καὶ νὰ μὴ σκεφτόμαστε τίποτε ἀνάξιο γιὰ τοὺς μαθητὲς, ἀλλὰ νὰ ὁμολογοῦμε ὅτι οἱ ἀπόστολοι τελοῦσαν τὴν ἀναγέννηση σύμφωνα μὲ τὸ κήρυγμα καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Σωτήρα, διδάσκοντας καὶ τοὺς ἄλλους νὰ κάμνουν τὸ ἴδιο, χωρὶς νὰ σκέφτονται οὔτε νὰ λένε οὔτε νὰ πράττουν τίποτε πέρα ἀπὸ τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου.

13. Ἴσως ὅμως σκεφτοῦν μερικοὶ νὰ ζητήσουν τὸ λόγο, γιὰ νὰ μὴν πῶ, ἀρχίσουν νὰ φιλονεικοῦν, ὅτι ἂν οἱ μαθητὲς βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, γιατί τέλος πάντων λέγεται ὅτι βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἢ στὰ παρόμοια; Αὐτὸ βέβαια μὲ ὅσα εἶπαμε ἤδη ἔχει ἀποδειχθεῖ ἱκανοποιητικὰ. Γιατὶ ἔφτανε, ἀντὶ πολλῶν ἄλλων, νὰ ἀποδώσουμε τὴν αἰτία αὐτὴ στὴ συνήθεια τῆς ἀγίας μας Γραφῆς καὶ νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὴν ἀκολουθεῖ αὐτὴ, καὶ νὰ μὴ προτιμοῦμε τὴ σχολαστικὴ πολυλογία ἀπὸ τὴ φιλοσοφία. Γιατὶ σὲ κάθε εἶδος λόγου βρισκομε πολλὰ ἄλλα ἰδιώματα τὰ ὁποῖα τὸ καθορίζουν, καὶ κανένας, πού γνωρίζει τὸ ἰδίωμα, δὲν ἀφήνει τὸ νοῦ του νὰ παραπλανηθεῖ σὲ ἄλλη ἀναζήτηση. Κι αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε ὄχι μόνο στοὺς λόγους τῆς θείας σοφίας, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅσα θεωρεῖ τιμὴ τῆς νὰ στολίζεται ἢ ἀπτικὴ γλώσσα. Ὅμως τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ ἀναλύσουμε πλατύτερα αὐτὸ τὸ ἰδίωμα, ἂν καὶ βέβαια οὔτε αὐτὸ τὸ προσπέρασε προηγουμένως ὁ λόγος, καὶ δὲν ἔχει στερηθεῖ τὴν αἰτιολογία του. Γιατὶ «στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ» καὶ στὰ παραπλήσια (πού μέσα στὴ διαφορετικότητα τῶν λόγων τὸ νόημα εἶναι ἀδιάφορο καὶ ἓνα) δίκαια μπορεῖ ν' ἀναφερθεῖ ἢ πίστις πού ἐκεῖνος δίδαξε στοὺς μαθητὲς του καὶ μέσω

μαθητῶν τῷ κόσμῳ, πίστις, τοῦ ὀνόματος τοῦτο παραδηλοῦντος, διότι αὐτὸς ἀρχηγὸς κατέστη τῆς εἰς τὸ Θεῖον εὐσεβείας, καὶ διότι ἐν τῇ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Κυρίου μνήμῃ διδασκόμεθα συγκεφαλαιουῖσθαι καὶ συνεμφανίζεσθαι τὸ μυστήριον ὅλον τῆς τοῦ Λόγου δι' ἡμᾶς 5 οἰκονομίας. Ἀναπλοῦσθαί τε δύναται τῶν εὐσεβούντων ἕκαστος καὶ ἀπευθύνεσθαι δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ τέλειον τῆς θεογνωσίας, οὐ τῇ βραχύτητι τῆς λέξεως συναποθλίβων καὶ συστενοχωρῶν τὸν νοῦν τῶν δογμάτων (τοῦτο γὰρ ἂν εἶη ψιλὴν τὴν φωνὴν προφέρειν), ἀλλ' ἐμπλατυνόμενος καὶ καταρτιζόμενος τῇ πίστει καὶ τῇ τελειότητι τῆς 10 εὐσεβείας.

Εἰ βούλει δέ, ἀχώριστός ἐστι καὶ ἀδιάστατος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς τῆς αὐτῆς ὑπερουσίου οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ὑπάρχων. Ὡράθη δὲ καὶ ἐψηλαφήθη σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ὁ Υἱός, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὄμμασί τε ληπτός, ἀφῆ τε ψη- 15 λαφητός «Ὁ γὰρ ἐθεασάμεθα», φησί, «καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη». Ἐξ ἐνὸς οὖν τοῦ μᾶλλον ἡμῖν διὰ φιλανθρωπίας ἄφατον πέλαγος ἐν γνώσει καθεστῶτος, καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον μυσταγωγῆσαντος τῆς ὁμοουσίου καὶ παντοκρατορικῆς Τριάδος τὸ ὑπερούσιόν τε καὶ ἐνιαῖον ἐλλαμ- 20 φθέντες, πρὸς τε τὴν ἄλλην τοῦ μυστηρίου θεωρίαν δι' αὐτοῦ χειραγωγηθέντες, εἰκότως ἄρα καὶ ἐπειδὴν τινα πράττωμεν κατὰ τὸ παραδεδομένον δόγμα τελοῦντες, εἰς τὸν παραδεδωκότα ταῦτα δικαι- οῦμεν ἀναφέρεσθαι.

ιδ'. Ὅπως μὲν τοί γε καὶ ὁ Παῦλος κατήγγελλε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰη- 25 σοῦ, καὶ κατὰ ποῖον σημαινόμενον τοῦ ὀνόματος, κἀντεῦθεν δῆλον, μᾶλλον δὲ τῶν ἐκείνου λόγων ἢ χάρις ὧν ἤψατο τῆς καρδίας ἀδελφον οὐδενί. Νῦν μὲν γὰρ τὸ φρικτὸν καὶ φιλάνθρωπον τῆς σαρκώσεως, καὶ μυσταγωγῶν καὶ κηρύττων ἐδείκνυτο, νῦν δὲ θεολογῶν τὴν Τριάδα ἐπαρρησιάζετο, συνανακηρύττων καὶ τὴν ἄλλην τοῦ μυστη- 30 ρίου δυνάμιν τε καὶ θεϊότητα· ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστι οἷον αὐτοῦ ἀκούειν, «ὃς ὧν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ» (δηλονότι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός), «οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῶν». Οὐδὲ γὰρ ἔσχε τὸν κληρὸν τῆς θεότητος ἐκ διαδο- χῆς, οὐδὲ ἐπιθέμενος καὶ ἀρπάσας ἐξ ἑτέρου, περιέθετο τὸ κράτος 35 ἐαυτῷ, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς, ὡς τῆς αὐτῆς ὧν οὐσίας καὶ φύσεως, καὶ μη-

τῶν μαθητῶν στὸν κόσμο, καὶ τὸ ὄνομα «πίστη» αὐτὸ ὑποδηλώνει, ἐπειδὴ αὐτὸς ἔγινε ἀρχηγὸς τῆς πίστεως στὸ Θεό, καὶ ἐπειδὴ στὴν ἀναφορὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Κυρίου μας διδασκόμαστε ὅτι συγκεφαλαιώνεται καὶ συνεμφανίζεται τὸ μυστήριον ὅλης τῆς γιὰ χάρη μας οἰκονομίας τοῦ Λόγου, καὶ μπορεῖ ὁ κάθε πιστὸς νὰ σπεύδει καὶ ν' ἀπευθύνεται μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα πρὸς τὴν τέλεια γνώση τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ πιέζει οὔτε νὰ συνθλίβει μὲ τὴ συντομία τῆς διατύπωσης τὸ νόημα τῶν δογμάτων (γιατὶ αὐτὸ ἴσως εἶναι ἡ ἀπλή προφορὰ τῆς λέξης), ἀλλὰ νὰ πλατύνεται καὶ νὰ καταρτίζεται μὲ τὴν πίστη καὶ τὴν τελειότητα τῆς εὐσέβειας.

Κι ἂν θέλεις, ὁ Υἱὸς εἶναι ἀχώριστος κι ἐνωμένος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ ἔχει τὴν ἴδια ὑπερούσια οὐσία καὶ δύναμη καὶ ἐξουσία. Τὸν εἶδαν καὶ τὸν ψηλάφησαν ὅταν εἶχε λάβει ὁ Υἱὸς τὴ δική μας σὰρκα, καὶ μποροῦσαν νὰ τὸν δοῦν τὰ μάτια μας καὶ νὰ τὸν ψηλαφήσει ἡ ἀφή μας. Γιατὶ λέει· «αὐτὸ πού εἶδαμε καὶ ψηλάφησαν τὰ χέρια μας, γιὰ τὸν Λόγον τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ φανερώθηκε»²³. Ἀπὸ τὸν ἕνα λοιπὸν, πού μὲ τὸ ἀπεριγραπτο πέλαγος τῆς φιλανθρωπίας του ἔγινε γνωστὸς σ' ἡμᾶς περισσότερο καὶ μᾶς δίδαξε κατὰ μυστικὸ τρόπο τὰ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο τῆς ὁμοούσιας καὶ παντοκρατορικῆς Τριάδας, τὸ ὑπερούσιο καὶ τὸ ἐνιαῖο αὐτῆς, καὶ χειραγωγηθήκαμε ἀπὸ αὐτὸν στὴν ἄλλη θεωρία τοῦ μυστηρίου, εὐλόγα ἄρα καὶ ὅταν κάνομε κάτι σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία πού μᾶς ἔχει παραδοθεῖ, κρίνομε σωστὸ νὰ ἀναφερόμαστε σ' ἐκεῖνον πού μᾶς τὰ παρέδωσε αὐτά.

14. Πῶς λοιπὸν καὶ ὁ Παῦλος κήρυττε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ καὶ μὲ ποιὸ νόημα τοῦ ὀνόματός του, γίνεται φανερὸ κι ἀπὸ δῶ, ἢ καλύτερα ἀπὸ ἐκείνους πού ἡ χάρη τῶν λόγων του ἄγγιξε τὴν καρδιά τους δὲν εἶναι ἄγνωστο σὲ κανένα. Γιατὶ ἄλλοτε ἔβλεπαν νὰ διδάσκει καὶ νὰ κηρύττει τὸ φρικτὸ καὶ φιλάνθρωπο μυστήριον τῆς σάρκωσής του, κι ἄλλοτε παρουσιαζόταν νὰ θεολογεῖ γιὰ τὴν Τριάδα, κηρύττοντας μαζὶ καὶ τὴν ἄλλη δύναμη καὶ θεϊκότητα τοῦ μυστηρίου, καὶ πού βέβαια τίποτε ἄλλο δὲν τὸ δηλώνει ἔτσι, ὅπως αὐτὸ πού ἀκοῦς νὰ λέει αὐτὸς ὁ ἴδιος· «ὁ ὁποῖος, ὄντας ἀπαύγασμα τῆς δόξας καὶ σφραγίδα τῆς ὑπόστασής του»²³ (δηλαδή τοῦ Πατέρα ὁ Υἱός), «δὲ θεώρησε πῶς ἦταν ἀρπαγὴ ἢ ἰσότητά του μὲ τὸ Θεό»²⁴. Δὲν ἔλαβε δηλαδή τὸν κλῆρον τῆς θεότητος ἀπὸ διαδοχῆ, οὔτε ἐπιτέθηκε καὶ ἀρπάζοντάς τον ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ἔδωσε τὴν ἐξουσία στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ τὴν εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐπειδὴ ἦταν ἀπὸ

23. Ἐβρ. 1, 3.

24. Φιλιπ. 2, 6.

δεμίαν ταύτης ἀφαίρεσιν μηδαμῶς ὑποστήναι πεφυκώς. Διὰ τοῦτο μηδέν ὄλως δυσχερὲς ὑφορώμενος, «ἐκένωσεν ἑαυτόν, μορφὴν δούλου λαβών»· καὶ πάλιν, «εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ
5 τὰ πάντα». Οὕτω δὴ, οὕτω καὶ τὴν τοῦ Λόγου οἰκονομίαν ἀνεκήρυττε, καὶ τὴν τῆς Τριάδος θεολογίαν ἐκράτνεν, ἕκ τε τοῦ μὴ ἀφελεῖν τὸ ἐνιαῖον ἀπὸ μηδεμιᾶς τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ ταύτας ἀναφέρεσθαι, καὶ ἕκ τοῦ μὴ τὴν μὲν πάντων, τὴν δὲ τινῶν ἄρχειν καὶ προνοεῖν, ἀλλὰ τὰς τρεῖς πάντων τῶν ὄντων καὶ τὴν δημι-
10 ουργίαν ἔχειν ὁμοσθενῶς καὶ ὁμοτίμως, καὶ τὴν κυριότητα καὶ τὴν πρόνοιαν.

ιε'. Ὁρᾷς ὅπως ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐβάσταξε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ; Ἔτι συνόρα· «Παῦλος, δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγ-
15 γείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβίδ»· πάλιν κἀνταῦθα κηρύττεται ἡ Τριάς, Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἡ σάρκωσις συνανακηρυττομένη τοῦ Λόγου. Ἐπεὶ δὲ Υἱὸν Θεοῦ εἶπεν, ἐπάγει δι' ὧν ἀφορίζεται ὁ Υἱὸς τοῦ γὰρ ἐπιγνωσθέντος, φησί,
20 καὶ ἀφορισθέντος ἐξ ἄλλων τε πολλῶν ιδιωμάτων, ἃ μηδενὶ πρόσεστι, καὶ ὅτι, ὃ μηδέποτε γέγονεν, αὐτουργὸς τῆς ἰδίας ἀναστάσεως γέγονεν, οὐχ ἦκιστα δὲ καὶ ἐξ ὧν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπεσκίασέ τε τῷ τόκῳ τὸν ὁμοούσιον Λόγον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ συνεργὸν προελθεῖν, καὶ μάρτυς ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀψευδοῦς υἰότητος καὶ τῆς
25 ὁμοουσίου θεότητος γεγονός. Εἰς κόρον ἄν, οἶμαι, λογισθεῖν τοῖς ἀκροαταῖς προσφέρεσθαι καὶ τὰ περιττὰ φιλότιμος, εἰ πάσας τὰς χρήσεις τοῦ θεσπεσίου Παύλου ἀναγράφοιμι, δι' ὧν ἐθεολόγει τε τὴν Τριάδα καὶ τῆς σαρκώσεως ἐκήρυττε τὸ μυστήριον, βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Διόπερ τοῖς
30 εἰρημένους ἀρκεσθησόμεθα, οὐδὲν ἔργον ὑπολείποντες, οὐδὲ τοῖς ἐθέλουσι κακείνοις ἀναλέγεσθαι.

Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ δηλονότι καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν ὁ θεῖος ἐκήρυττε καὶ ἐδίδασκε χορὸς Ὡς δὲ ἐκήρυττον, οὕτως ἐβάπτιζον· ἐκή-

τὴν ἴδια οὐσία καὶ φύση, καὶ ἀπὸ τῆ φύση του δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑποστῆ καμμιά ἀφαίρεσή της. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ καμμιά ἀπολύτως δυσκολία δὲν ἀρνιόταν, «ἐκένωσε τὸν ἑαυτό του καὶ ἔλαβε μορφή δούλου»²⁵. Καὶ πάλι λέει· «ἓνας Θεὸς ὑπάρχει καὶ Πατέρας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προῆλθαν τὰ πάντα, καὶ ἓνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, μὲ τὸν ὁποῖο ἔγιναν τὰ πάντα, καὶ ἓνα ἅγιο Πνεῦμα, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπάρχουν τὰ πάντα»²⁶. Μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο κήρυττε καὶ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ βεβαίωσε τὴν ἔννοια τῆς Τριάδας· πρῶτα μὲ τὸ νὰ μὴν ἀφαιρῆ τὸν ἐνιαῖο χαρακτήρα ἀπὸ καμμιά ἀπὸ τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, ἀλλὰ ἀναφέροντας σ' αὐτὸν ὁμοτιμα αὐτές, καὶ δεύτερον, ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν κυβερᾷ καὶ φροντίζει ἢ μία ὑπόσταση τὰ πάντα καὶ ἢ ἄλλη μερικᾶ, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς ἔλαβαν μέρος στὴ δημιουργία ὄλων τῶν ὄντων μὲ τὴν ἴδια δύναμη καὶ ἰσοτιμία καὶ τὰ κυβερνοῦν καὶ προνοοῦν γι' αὐτά.

15. Βλέπεις πῶς ὁ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας σήκωνε τὸ βάρος τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ; Κι ἀκόμα πρόσεχε· «Παῦλος, δούλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού κλήθηκε νὰ γίνῃ ἀπόστολος, ξεχωρισμένος νὰ κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ, πού προανήγγειλε μέσω τῶν προφητῶν του στὶς ἅγιες Γραφές, γιὰ τὸν Υἱὸ του πού προῆλθε ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Δαβίδ»²⁷. Πάλι ἐδῶ κηρύσσεται ἡ Τριάδα, ὁ Θεός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ μαζὶ κηρυσσόμενη καὶ ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου. Κι ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, προσθέτει τὰ γνωρίσματα πού διακρίνουν τὸν Υἱό. Αὐτὸς ἀναγνωρίστηκε, λέει, καὶ διακρίθηκε καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα ιδιώματα πού δὲν ὑπάρχουν σὲ κανέναν ἄλλον, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἔγινε αὐτουργὸς τῆς ἀνάστασής του, πράγμα πού δὲν εἶχε ξανασυμβεῖ ποτέ. Ὁχι λιγότερο βέβαια καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ Πανάγιο Πνεῦμα καὶ κατὰ τὴ γέννησή του ἐπισκίασε τὸν ὁμοούσιο Λόγο, συνεργώντας νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Δαβίδ, καὶ μαρτυρώντας κατὰ τὸ βάπτισμα τὴν ἀναμφισβήτητη υἰότητά του καὶ τὴν ὁμοούσια θεότητα. Καὶ νομίζω θὰ ποῦν, ὅτι κουράζω τοὺς ἀκροατὲς καὶ σπαταλῶ τὴν ὅλη προσπάθειά μου στὰ περιττά, ἂν ἀναφέρω ἐδῶ ὅλα τὰ χωρία τοῦ θεσπέσιου Παύλου, μὲ τὰ ὁποῖα θεολογοῦσε γιὰ τὴν Τριάδα καὶ κήρυττε τὸ μυστήριον τῆς σάρκωσης, βαστάζοντας μπροστὰ σὲ ἔθνη καὶ βασιλεῖς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸ θὰ ἀρκεστῶ σὲ ὅσα εἶπα, καὶ δὲν ἀφήνω πολλὴ δουλειὰ γιὰ νὰ συλλέξουν τὰ ὑπόλοιπα ὅποιοι θέλουν.

Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι σύμφωνα μ' αὐτὰ μλοῦσε καὶ ὁ θεῖος χορὸς τῶν ἄλλων μαθητῶν, καὶ ὅπως κήρυτταν, ἔτσι βάπτιζαν καὶ κήρυτταν,

ρουττον δὲ ὡς ἡ ἐνυπόστατος αὐτοὺς σοφία θεολογεῖν καὶ κηρύττειν
 ἔξεπαίδευεν, ὧν ἐν ἧν καὶ οὐδενὸς τῶν ἄλλων δογμάτων ἔλαττον, καὶ
 τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον τὸ λουτρον τῆς παλιγγενε-
 5 ἄγειν εἰς ἀναγέννησιν. Οὕτω τῶν ἀποστόλων ὁ θεόκριτος σύλλογος
 τὸ δῶρον ἐμυσταγάγει τῆς ἀφέσεως, οὕτω Παῦλος ἐβάπτισεν οὓς
 ἐβάπτισεν, οὕτω βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα
 τοῦ Σωτῆρος ἐπαρρησιάζετο, κατὰ ταύτην ἐβόα τὴν ἔννοιαν· «Πα-
 ρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 10 ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε».

15 ἰς. Βούλει δέ σοι καὶ τὸν κορυφαῖον παρέσεσθαι μάρτυρα; εἰ
 γὰρ καὶ μὴ δοκεῖ κατὰ γε τὴν τῶν ῥημάτων προφορὰν τῷ τῆς Ἐκ-
 κλησίας ἔθει καὶ τῇ πράξει συμφθέγγεσθαι, ἀλλὰ γε φιλαλήθως
 αὐτοῦ καὶ ἐπιμελῶς ὁ σκοπὸς ἀνερευνώμενος, οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ
 15 καὶ μᾶλλον, ταύτην ἐπικροτεῖ καὶ συνίστησι. Καὶ γὰρ ταῖς θαυμα-
 τουργίαις οὐκ ἔλαττον τῆς θεοσεβοῦς διδασκαλίας τὴν Ἰουδαίαν πε-
 ριερχόμενος, τὸν πρὸς τῇ ὥραία πύλῃ καθεζόμενον, οὗ αἱ θάσεις τῶν
 ποδῶν καὶ τὰ σφυρὰ διαλέλυτο, τοῦτον ἀρμολογῶν τῷ ῥήματι καὶ
 ὑγιᾶ παραδόξως ἀναδεικνύς, «Ἐν τῷ ὀνόματι», φησίν, «Ἰησοῦ Χρι-
 20 στοῦ ἔγειρε καὶ περιπάτει». Ἄλλ' ὁ μὲν τύπος φωνῆς τῇ ὑπὲρ λόγον
 ἐνεργείᾳ τῆς χάριτος οὕτω συμπροήχθη, αὐτὸς δὲ τοῦ ῥήματος τὴν
 δύναμιν ἀναπτύσσων καὶ τί βούλεται αὐτῷ τὸ «ὄνομα» δηλοῦν ἐφερ-
 μηνεύων, τοὺς μὲν καταπληττομένους τῷ θαύματι ἐδίδασκεν, ὡς ὁ
 ἐξουθενηθεὶς παρ' αὐτῶν καὶ σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικασθεὶς,
 25 αὐτὸς ἐστὶν οὗ ἡ δύναμις τὴν ἀνίατον ἰάσατο νόσον. Ἐδίδασκε δὲ
 ὅτι καὶ τὸ ὄνομα νῦν αὐτῷ τῆς πίστεως τὴν συγκεφαλαίωσιν καὶ τὴν
 ὁμολογίαν ἀπαγγέλλει. Ὅρα γὰρ οἷά φησιν· «Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ
 Ἰσαὰκ ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν» καὶ ἐπιδηλότερον τὸ βού-
 λημα ποιῶν, ἐπάγει· «Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον
 30 ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Πρόσχευς ἀλλὰ
 «καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὀλοκληρίαν ταύτην». Ἀρ-
 χόμενος τοῦ θαύματος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτουργεῖν τὴν

28. Α' Κορ. 1, 10.

29. Πράξ. 3, 2-6.

ὅπως τοὺς δίδαξε ἢ ἐνυπόστατη σοφία νὰ μιλοῦν περὶ Θεοῦ καὶ νὰ κηρύττουν, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα, κι ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα δόγματα μικρότερο, ἦταν τὸ ὅτι τελοῦσαν τὸ λουτρὸ τῆς ἀναγέννησης στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ μὲ τὴν ἐπίκληση καὶ τῶν τριῶν ὀδηγοῦσαν στὴν ἀναγέννηση ἐκείνους ποὺ βαπτίζονταν. Ἔτσι ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων, ὁ ἐκλεγμένος ἀπὸ τὸ Θεὸ, μυσταγωγοῦσε τὸ δῶρο τῆς συγχώρησης, ἔτσι ὁ Παῦλος βάπτισε ὅσους βάπτισε, ἔτσι στεκόταν μὲ παρηγοσία μπροστὰ στὰ ἔθνη καὶ τοὺς βασιλεῖς βαστάζοντας τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρα, καὶ μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα φώναζε· «σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, νὰ λέτε ὅλοι τὸ ἴδιο»²⁸.

16. Θέλεις νὰ σοῦ ἔρθει μάρτυρας καὶ ὁ κορυφαῖος; Κι ἂν ἀκόμα σοῦ φαίνεται ὅτι δὲ συμφωνεῖ ἡ ἔκφραση τοῦ λόγου του μὲ τὴ συνήθεια καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἂν ἐξεταστεῖ μὲ φιλαλήθεια καὶ πολλὴ προσοχὴ ὁ σκοπὸς του, καθόλου λιγότερο, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο, ἐπικροτεῖ καὶ στηρίζει αὐτήν. Πράγματι μὲ τὶς θαυματουργίες του, ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι μὲ τὴν θεοσεβὴ διδασκαλία του, περιοδεύοντας τὴν Ἰουδαία, ἐκεῖνον ποὺ καθόταν μπροστὰ στὴν ὡραία πύλη καὶ τοῦ ὁποῖου τὰ πέλματα τῶν ποδιῶν του καὶ τὰ σφυρὰ ἦταν παραλυμένα, συναρθρώνοντας τὰ πόδια του μὲ τὸ λόγο του καὶ δείχνοντάς τον κατὰ θαυματουργικὸ τρόπο ὑγιή, λέει· «στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σήκω καὶ περπάτησε»²⁹. Ἡ διατύπωση βέβαια τοῦ λόγου του συμπορεύτηκε ἔτσι μὲ τὴν πέρα ἀπὸ τὴ λογικὴ ἐνέργεια τῆς χάριτος, ἐνῶ ἐκεῖνος, ἀναπτύσσοντας τὴ σημασία τῆς λέξης κι ἐρμηνεύοντας τὸ τί θέλει νὰ δηλώσει τὸ ὄνομά του, ἐκείνους ποὺ ἦταν κατάπληκτοι ἀπὸ τὸ θαῦμα τοὺς δίδασκε, ὅτι ἐκεῖνος ποὺ ἐξουθενώθηκε ἀπὸ αὐτοὺς καὶ καταδικάστηκε σὲ σταυρικὸ θάνατο, αὐτὸς εἶναι ποὺ θεράπευσε τὴν ἀθεράπευτη νόσο. Καὶ ἀκόμα δίδασκε, ὅτι καὶ τὸ ὄνομά του τώρα δηλώνει τὴ συγκαφαλαίωση καὶ τὴν ὁμολογία τῆς πίστεως. Γιατὶ πρόσεχε τί λέει· «ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ δόξασε τὸ παιδί του τὸν Ἰησοῦ»³⁰. Καὶ διευκρινίζοντας περισσότερο τὴ σκέψη του προσθέτει· «καὶ μὲ τὴν πίστη στὸ ὄνομά του, αὐτὸν ποὺ βλέπετε καὶ τὸν γνωρίζετε, τὸν στερέωσε στὰ πόδια του τὸ ὄνομά του»³¹. Πρόσεχε· Ἀλλὰ «καὶ ἡ πίστη, ποὺ δόθηκε μέσω τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἔδωσε αὐτὴ τὴν πλήρη σωματικὴ του ἀκεραιότητα»³². Ἀρχίζοντας τὸ θαῦμα, διακηρύττει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ποὺ ἐνεργεῖ

30. Πράξ. 2, 13.

31. Πράξ. 2, 16.

32. Πράξ. 3, 16.

ἴασιν ἀνακηρύττει· εἶτα μεταλαμβάνει τὸ «ὄνομα» πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας. Μετὰ τοῦτο πάλιν «ὄνομα» τὴν εἰς αὐτὸν καλεῖ πίστιν, ὥσπερ δεδιῶς μὴ λήθην λάβωσιν οἱ ἀκροαταὶ ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῷ ἀντὶ τῆς πίστεως παρελήφθη. Εἶτα ἐπάγει
 5 «καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ», τουτέστιν ἡ κηρυχθεῖσα παρ' αὐτοῦ Ὁρᾶς ὅπως τὸ μὲν ὄνομα τὴν πίστιν νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀπαγγέλλει, ἡ δὲ πίστις τὴν ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεῖσαν θεοσέβειαν, τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ χωλοῦ τὰς θάσεις στερεοῖ; Ὡστε, εἰ μὴ τις ἄλλη τῶν μαρτυριῶν προσῆν, ἤρκεσεν ἂν ἡ τοῦ κορυφαίου μόνη προκομιζομένη λαμπρῶς
 10 παραστῆναι τί σημαίνει τὰ ἱερά Λόγια ἐν τῷ λέγειν βαπτίζεσθαι τοὺς προσιόντας «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ τὰ ὅμοια. Ταῦτα μὲν Πέτρος τὴν θεουργίαν ἐμφανίζων ἔλεγεν, ὁ δὲ τῶν μαθητῶν ἡγαπημένος συνεδογματίζε, Λουκᾶς συνέγραφε, Παῦλος ἐδίδασκεν, οἷς καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς (οὐ γὰρ ἦν οὐδαμῶς οὐδ' ἐπὶ νοῦν
 15 λαβεῖν αὐτοὺς περὶ τὰ καίρια διαφέρεσθαι) συνανεκήρυττεν. Οὕτως ὄνομα Χριστοῦ ἢ πίστις ἢ εἰς Χριστόν, πίστις δὲ εἰς Χριστόν ἢ δι' αὐτοῦ παραδεδομένη τοῖς αὐτόπταις τοῦ Λόγου καὶ ὑπηρέταις θεολογία καὶ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον.

ιζ'. Σὺ δὲ εἴ τις ἔρως ἐπήλθε πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εὐπορεῖν
 20 πλείονων ἐπιχειρημάτων, κἀντεῦθεν τῆς προθέσεως οὐκ ἀποτεύξῃ. Πρῶτον μὲν γὰρ τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίας εὐλογωτέρα λύσις οὐκ ἂν εἶη τις ἕτερα παρὰ τὴν εἰρημένην, σαφῶς ἐμφανίζουσα τὴν τοῦ ζητήματος γνώσιν. Δεύτερον δὲ καὶ ἦν τινες ἐπενόησαν λύσιν, τὸ ἀνεπιτίμητον οὐκ ἔσχε· καὶ γὰρ ἤδη μὲν οὐκ ὀλίγας ἔδωκε λαβάς, δοίῃ
 25 δ' ἂν σοι δουλομένῳ καὶ πλείους. Εἰ γὰρ προσίστατο τοῖς κατ' ἀρχὰς προσιοῦσι καὶ μόνον προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἦν τῶν κατεπειγόντων βαπτίζοντας αὐτὸ προκομίζειν; Οὐδὲ γὰρ θεραπείαν τινὰ τοῦ θορυβοῦντος παρεῖχεν ἂν τὸ παραλυποῦν προτεινόμενον, ἀλλ' ἐπὶ πλεον ἔξετραχύνεν ἂν καὶ ἀνεφλέγμασιν αὐτῶν τὴν
 30 γνώμην. Σιγώμενον γὰρ μᾶλλον τὸ ἀνιαρὸν ἢ φθεγγόμενον, τοὺς δυσχεραίνοντας αὐτὸ διαπραῖνει. Καὶ τὸ ἔτι μᾶλλον ἀναφλέγον εἰς ὀργήν, σιωπῆσαι μὲν καὶ ὑπεριδεῖν ἂ τοῖς πολλοῖς τῶν Ἰουδαίων

τῆ θεραπείᾳ. Ἐπειτα χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα δηλώνοντας τὴν πίστη, πού εἶναι τὸ μυστήριον τῆς εὐσέβειας. Κι ἔπειτα πάλι «ὄνομα» καλεῖ τὴν πίστη σ' αὐτόν, σὰ νὰ φοβᾶται μήπως λησμονήσουν οἱ ἀκροατές, ὅτι τὸ ὄνομά του χρησιμοποιήθηκε στὴ θέση τῆς πίστεως. Κι ἔπειτα προσθέτει· «καὶ ἡ πίστη πού δόθηκε μέσω αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ)»³³, δηλαδή πού κηρύχθηκε ἀπὸ αὐτόν. Βλέπεις ὅτι τὸ ὄνομα τώρα δηλώνει τὴν πίστη σ' αὐτόν, ἐνῶ ἡ πίστη τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ Θεὸ πού κήρυξε αὐτός, καὶ τὸ κήρυγμα στερεώνει τὰ πόδια τοῦ χωλοῦ; Ὡστε, ἂν δὲν εἶχαμε καμμιά ἄλλη μαρτυρία, ἔφτανε τοῦ κορυφαίου μόνο νὰ προσκομιστεῖ καὶ νὰ παραστήσει λαμπρὰ τί σημαίνουν τὰ ἱερὰ Λόγια, λέγοντας ὅτι «βαπτίζονταν ὅσοι προσέρχονταν στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ τὰ ὅμοια. Αὐτὰ βέβαια ἔλεγε ὁ Πέτρος ὅταν ἐμφάνιζε τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς δίδασκε τὰ ἴδια μαζί του, ὁ Λουκᾶς ἔγραφε αὐτά, καὶ ὁ Παῦλος δίδασκε, καὶ μαζί μ' αὐτούς καὶ ὁ ὑπόλοιπος χορὸς τῶν ἀποστόλων κήρυττε τὰ ἴδια (γιατὶ οὔτε κὰν μπορούσε νὰ περάσει ἀπὸ τὸ νοῦ τους νὰ ἔχουν διαφορὲς στὰ οὐσιώδη). Ἔτσι «ὄνομα τοῦ Χριστοῦ» εἶναι ἡ πίστη στὸ Χριστὸ, ἐνῶ «πίστη στὸ Χριστὸ» εἶναι ἡ θεολογία πού παραδόθηκε ἀπὸ αὐτόν στοὺς αὐτόπτες καὶ ὑπηρέτες τοῦ Λόγου^{33α}, καὶ τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας.

17. Ἐσὺ ὅμως, ἂν σὲ κυρίευσε κάποια ἐπιθυμία νὰ διαθέτεις περισσότερα ἐπιχειρήματα γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, κι ἀπὸ ἐδῶ δὲ θὰ ἀποτύχεις στὴν προθέσή σου. Πρῶτον βέβαια εὐλογότερη λύση τῆς ἀρχικῆς ἀπορίας δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἄλλη ἀπὸ αὐτὴν πού ἀναφέραμε, πού μὲ σαφήνεια ἐμφανίζει τὴ γνώση τοῦ ζητήματος. Δεύτερον, κι ἂν μερικοὶ ἐπινόησαν λύση, δὲν μπόρεσε νὰ ξεφύγει τὴν κατηγορία· καὶ πράγματι ἤδη ἔδωσε ὄχι λίγες ἀφορμές, κι ἂν θέλεις μπορεῖ νὰ δώσει καὶ περισσότερες. Ἄν δηλαδή ἐμπόδιζε ἐκείνους πού προσέρχονταν στὴν ἀρχὴ στὴν πίστη καὶ μόνη ἡ προφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἦταν τόση ἀνάγκη νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν ὅταν βάπτιζαν; Οὔτε βέβαια θὰ πρόσφερε κάποια θεραπεία σὲ ἐκείνον πού ἔκανε τὸ θόρυβο ἂν προτινόταν αὐτὸ πού προκαλοῦσε λύπη, ἀλλὰ θὰ ἐρέθιζε περισσότερο καὶ θὰ ἀναζωπύρωνε τὸ θυμὸ τους. Γιατὶ αὐτὸ πού στενοχωρεῖ καταπραῖνει τοὺς στενοχωροῦμενους ὅταν ἀποσιωπᾶται μᾶλλον, παρὰ ὅταν λέγεται. Κι αὐτὸ πού ἀκόμα περισσότερο ἀναβε τὴν ὀργή, ἦταν τὸ ὅτι ἀποσιωποῦσαν καὶ παραμέριζαν ἐκεῖνα πού οἱ πολλοὶ Ἰουδαῖοι γνώριζαν,

33. Λουκᾶ 1, 1.

33α. Ὅπ. π.

ἐγνωρίζετο, Πατέρα λέγω καὶ Πνεῦμα, ἀντεπεισάγειν δὲ τὴν κλήσιν τοῦ Ἰησοῦ, οἷς οὐδὲ τὴν φωνὴν ἄλυτον ἦν ταῖς ἀκοαῖς παραδέχεσθαι· καὶ γὰρ μᾶλλον ἂν προαγόμενον οὕτω προσίστατο. Μετὰ μὲν γὰρ τῶν τιμωμένων συνταττομένου, πρὸς ἑκατέραν μοῖραν τὴν τε
 5 παραλυποῦσαν καὶ τὴν εὐφραίνουσαν ὁ ἀκροατὴς ἐμερίζετο, καὶ πρὸς μίαν καινοτομίαν τῆς προσθήκης ἔταράσσετο. Τῶν δὲ γνωρίμων καὶ τιμωμένων σιγῇ παραπεμπομένων, μόνου δὲ τοῦ πλήττοντος ἀντ' ἐκείνων κηρυσσομένου, πῶς οὐκ ἦν εὐλογώτερον ἀποπηδᾶν αὐτίκα καὶ τὰ ὦτα φράττειν, διπλαῖς, μᾶλλον δὲ πολλαπλαῖς βαλλομένους
 10 ταῖς καινοτομίαις, καὶ τὸ θέλος τῆς ἀνίας πικρότερον καὶ δρομύτερον ὑποδεχομένους, ἐξ ὧν μᾶλλον τὸ παντελῶς αὐτοὺς ἐκτραχύνεσθαι καὶ τοῦ προσιέναι ὅλως τῷ κηρύγματι εἰς τὸ ἀδύνατον κατεσκευάζετο;

ιη'. Οὐκ ἠνείχοντο, φησί, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος Θεὸν τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖν· διὰ τοῦτο ἄρα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων ὁ
 15 χορὸς ἐβάπτιζε. Καὶ ποῦ τοῦτο λόγον ἔχοι προῦνεν διὰ τοῦ φλεγμαίνοντος καὶ θεραπεύειν διὰ τοῦ τραύματος; Πῶς δ' οὐχ ὁ ἐναντίος λόγος εἰς τὸ εὐλογώτερον ἂν εἶη καὶ συνετώτερον προτεινόμενος; Οὐκ ἐβάπτιζον οἱ ἀπόστολοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· βαρέως γὰρ οἱ μυσταγωγούμενοι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κλήσιν ἐφέροντο. Ἐρ'
 20 οὐκ εἰς ἀποτροπὴν μᾶλλον ἐπήγον τοῦ βαπτίσματος, εἰ οὕτω βαπτίζουσιν ἐπεχείρουν καὶ πρὸς τὸναντίον ἢ ἐκήρυττον; Ἄλλ' ἐβάπτιζον ὡς ἐβούλοντο, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Δεσπότης ἐδιδάξατο, καὶ κράτος ἔλαβεν ἢ γνώμη, καὶ ἔθει καὶ χρόνω τὸ τοῦ διδασκάλου δόγμα παραγράφεσθαι; Τίς οὖν πάλιν ἢ πόθεν ἐπέστη, ζῆλον καὶ ῥώμην, ὃς τοσαύτην
 25 ἔσχεν ἀναλαβεῖν δι' ὧν τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος λήθη δεδομένον ἀνεσώσατο; Ἄλλ' εἰπεῖν οὐκ ἔχουσιν οὐδ' ἂν εἴπωσι. Τίς γὰρ αὐτῷ καὶ προσέσχε τῆς δεσποτικῆς μὲν ἤδη παρεωραμένης ἐντολῆς, καὶ τότε οὐχ ὑπὸ τῶν τυχόντων, ἀλλ' οἱ τῶν ἄλλων ἦσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κήρυκες καὶ διδάσκαλοι; Τίς οὖν ἕτερος εἰς τὴν οἰκείαν
 30 τάξιν τὸ δεσποτικὸν ἐπανήγαγε πρόσταγμα, καὶ μάλιστα τῆς τῶν μαθητῶν ἐπινοίας, ὡς ὁ διαφιλονεικῶν λόγος βούλεται, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξαπλωθείσης ἤδη καὶ συνήθους ἅπασι τοῖς μυσταγωγου-

ἐννοῶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ στή θέση τους πρόβαλλαν τὴν ἐπίκληση τοῦ Ἰησοῦ, πού τοὺς προκαλοῦσε λύπη ἀκόμα καὶ ὅταν ἄκουαν τὸ ὄνομά του. Καὶ φυσικὰ ὅταν προφερόταν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοὺς ἐνοχλοῦσε ἀκόμα περισσότερο. Ἀντίθετα, ὅταν κατατασσόταν μαζί μὲ τὰ τιμώμενα, ὃ ἀκροατὴς μοιραζόταν πρὸς καθένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη, πρὸς ἐκεῖνο πού προκαλοῦσε τὴ λύπη, καὶ πρὸς τὸ ἄλλο πού χαροποιοῦσε, καὶ ἔνιωθε ταραχὴ σὲ μὰ καινοτομία τῆς προσθήκης. Ἐνῶ ὅταν τὰ γνωστὰ καὶ τιμώμενα ὀνόματα καλύπτονταν μὲ τὴ σιγή καὶ κηρυσσόταν στή θέση τους αὐτὸ πού τοὺς προκαλοῦσε, πῶς δὲν ἦταν εὐλογότερο νὰ ξεσηκωνοῦνται ἀμέσως καὶ νὰ φράζουν τὰ αὐτιά, καθὼς τοὺς χτυποῦσαν διπλές, ἢ καλύτερα πολλαπλές καινοτομίες, καὶ τοὺς τρυποῦσε ὀδυνηρότερο καὶ σκληρότερο τὸ βέλος τῆς λύπης, πράγματα πού συντελοῦσαν στὴν τέλεια ἐκτροχυσή τους καὶ γινόταν ἐντελῶς ἀδύνατο τὸ νὰ πλησιάσουν στὸ κήρυγμα;

18. Δὲν ἀνέχονταν, λέει, οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ὁμολογήσουν Θεὸ τὸν Χριστό. Ἐπομένως γι' αὐτὸ ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων βάπτιζε στὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ποιά λογικὴ ἔχει αὐτὴ ἢ τακτικὴ νὰ καταπραῖνει κανεὶς μὲ τὸν ἀναφλογισμό καὶ νὰ θεραπεύει μὲ τὸ τραῦμα; Πῶς δὲ θὰ ἦταν καλύτερο ὁ ἀντίθετος λόγος νὰ προτείνεται φυσικότερα καὶ συνετότερα; Οἱ ἀπόστολοι δὲν βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἐκεῖνοι πού μυσνοῦνταν στὴν πίστη ἀντιμετώπιζαν μὲ δυσσαρέσκεια καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν ὀνομασία. " Ἄρα δὲν θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν ἀποτροπὴ μᾶλλον τοῦ βαπτίσματος, ἂν προσπαθοῦσαν νὰ βαπτίσουν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ ἀντίθετα μὲ ὅ,τι δίδασκαν; Ἀλλὰ βάπτιζαν ὅπως ἠθελαν, καὶ ὄχι ὅπως δίδαξε ὁ Δεσπότης, καὶ ἐπικράτησε ἡ γνώμη μὲ τὴ συνήθεια καὶ τὸ χρόνο νὰ παραγραφεῖ τὸ δόγμα τοῦ Διδασκάλου; Πῶς λοιπὸν πάλι καὶ ἀπὸ ποῦ κινήθηκε ἀπὸ τόσο ζῆλο καὶ δύναμη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ σώσει τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτήρα πού εἶχε παραδοθεῖ στὴ λησμονιά; Ἀλλὰ καὶ ἂν μλήσουν, δὲν ἔχουν τί νὰ ποῦν. Γιατὶ ποῖος θὰ πρόσεχε σ' αὐτόν, ἂν εἶχε ἤδη παραβλεφθεῖ ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, καὶ μάλιστα ὄχι ἀπὸ τοὺς τυχόντες, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκείνους πού ἦταν τῆς χριστιανικῆς πίστεως κήρυκες καὶ δάσκαλοι τῶν ἄλλων; Ποῖος λοιπὸν ἄλλος ἐπανεφέρε τὸ Δεσποτικὸ πρόσταγμα στὴ θέση του, τὴ στιγμή μάλιστα πού ἡ σκέψη τῶν ἀποστόλων εἶχε ἀπλωθεῖ σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη³⁴, ὅπως θέλει ὁ λόγος τῶν ἀντιπάλων μας, καὶ ἦταν συνηθισμένη πιά σ' ὅλους ὅσους μυσνοῦνταν στὴ χριστιανικὴ πί-

34. Ρωμ. 10, 18. (Ψαλμ. 18, 5).

μένοις καθισταμένης; Καίτοι μήπω μὲν πλατυνθείσης τῆς περὶ τοῦ
 βαπτίσματος καινοτομίας, οὐκ ἦν ἐργῶδες οὕτω τὸ δεσποτικὸν κρα-
 τύνεσθαι νομοθέτημα. Ταύτης δὲ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης κατα-
 λαβούσης, τίς ἂν εἶη ὁ τὴν κατασχοῦσαν μὲν μυσταγωγίαν ἐκβαλεῖν
 5 γεγενημένος δυνατός, τὴν δ' ἐξ ἀρχῆς δοθεῖσαν μὲν, σεσιγημένην δὲ
 παντελῶς, ἀνακαλέσασθαι; Εἰ γὰρ οὐχ εὖρε χώραν διὰ τὸ δυσπαρά-
 δεκτον τῶν ἀκροατῶν ἢ σωτήριος ἐντολή, ὅποτε μηδεμία τις ἑτέρα
 μύησις προκατέλαβε τὰς ἀκοὰς αὐτῶν, μηδὲ ταῖς ψυχαῖς ἐνεγράφη
 καὶ ἐνετυπώθη, ἐπειδὴν κατεσχέθησαν καὶ ἐτελέσθησαν τῇ τῶν ἀπο-
 10 στόλων τελετῇ, πῶς ἂν εὖροι παρείσδυσιν, ἀντιπιπτούσης αὐτῇ καὶ
 ἀντανισταμένης τῆς ἤδη τὸ κράτος ἄμαχον ἐχούσης; Ὁρᾶς ὡς ἀδύ-
 νατον πανταχόθεν ἐπιδείκνυται τοὺς αὐτόπτας τοῦ Λόγου καὶ ὡς ἀ-
 ληθῶς ὑπηρέτας, ὧν ὁ θίος ἦν καὶ ὁ δρόμος θανάτῳ τὸ δεσποτικὸν
 βεβαιῶσαι φίλτρον, μὴ τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων συντηρῆσαι τὸ ἀπα-
 15 ράδατόν τε καὶ ἀπερίτρεπτον;

ιθ. Τί δ' ἂν εἴποις, τίς δ' ἂν σε μὴ λάβῃ φροῖκη καὶ δέος, ἐπειδὴν
 τῶν ἀποστολικῶν θεσμῶν τὰς ἀπειλουμένας ψήφους ἀκούσης, ἃς
 οὐχ εἷς μόνον οὐδὲ δεύτερος, οὐδὲ καθ' ἓνα πλείους, σύμπας δ' ὁ
 χορὸς τῶν μαθητῶν τὴν Δεσποτικὴν ἐντολήν βεβαιῶν, οὐ λύων,
 20 ἄπαγε, ἀπεφήνατο; Καὶ ποῦ λαβεῖν ἔστιν αὐτῶν τὸ φρικτὸν τῆς ἀ-
 ρᾶς; Αὐτῶν χρεῶν ἀκούειν τῶν οὐρανίῳ ψήφῳ κεκυρωμένων φωνῶν
 διαπρύσιον αὐταὶ βοῶσιν «Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος»
 (ἐπίστησον, ἄνθρωπε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιστάσεως ἐνταῦθα δεῖ· περι-
 φανῶς γὰρ ἡ δεσποτικὴ κυροῦται παράδοσις), «εἴ τις οὖν κατὰ τὴν
 25 τοῦ Κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίση εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
 Πνεῦμα, καθαιρείσθω». Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὴν καταδίκην ἰστώ-
 σιν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὀνόματα παραλαβεῖν οἱ βαπτίζοντες ἐπιχειρήσωσι,
 μηδὲν ὄλως τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδος ὑποτεμνόμενοι, οὐδ' οὕτως εὐ-
 ρίσκουσιν ἀποφυγὴν τοῦ μὴ οὐχὶ τὴν ἴσην δοῦναι δίκην· οὐδὲν γὰρ
 30 ἦττον οὐδ' οὕτοι τὸ δεσποτικὸν προπηλακίζουσι δόγμα. Οὐδ' ἂν τὰς
 μὲν κλήσεις φυλάττωσιν ὡς παρέλαβον, τὸ σχῆμα δὲ τῆς ἐν τῷ βαπτί-
 σματι καταδύσεως μὴ συνδυασώσωσιν, ἀλλὰ διὰ μιᾶς ἀντὶ τῶν τριῶν

στη; Ἐάν καὶ βέβαια δὲν εἶχε ἀκόμα διαδοθεῖ ἡ καινοτομία σχετικὰ μὲ τὸ βάπτισμα, ὅμως δὲν ἦταν τόσο δύσκολο νὰ ἐδραιωθεῖ τὸ νομοθέτημα τοῦ Κυρίου. Κι ὅταν αὐτὴ εἶχε καταλάβει τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, ποιὸς θὰ ἦταν ὁ τόσο δυνατὸς ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καταργήσῃ τὴ μυσταγωγία ποὺ εἶχε ἐπικρατήσῃ, ἐνῶ ἐκείνην ποὺ εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀλλὰ εἶχε ἀποσιωπηθεῖ ἐντελῶς, νὰ τὴν ἀνακαλέσῃ; Ἐάν δηλαδὴ δὲν βρῆκε θέση ἢ σωτήρια ἐντολὴ ἐπειδὴ οἱ ἀκροατὲς δύσκολα ἀποδέχονται κάτι, ὅποτε καμμιά ἄλλη διδασκαλία δὲν προκατέλαβε τὴν ἀκοὴν τους οὔτε γράφτηκε καὶ ἐντυπώθηκε στὶς ψυχὰς τους, ὅταν κυριεύθηκαν καὶ ἀγιάστηκαν μὲ τὴν τελετὴ τῶν ἀποστόλων, πῶς θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ τρόπο νὰ διεισδύσῃ, τὴ στιγμὴ ποὺ δεχόταν τὴν ἀντιπαράθεση καὶ ἀντίσταση ἀπὸ ἐκείνην ποὺ εἶχε πιά ἀκαταμάχητη δύναμη; Βλέπεις ὅτι ἀποδεικνύεται ἀπὸ παντοῦ, ὅτι εἶναι ἀδύνατο, ἐκεῖνοι ποὺ ἀκουσαν μὲ τὰ αὐτιά τους τὸν Λόγο καὶ τὸν ὑπηρετοῦσαν ἀληθινὰ³⁵, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ καὶ ἡ πορεία τους ἦταν νὰ ἐπιβεβαιώσουν μὲ τὸ θάνατό τους τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου, νὰ μὴ διατηρήσουν ἀπαράβατα καὶ ἀμετάβλητα τὰ θεσπίσματά του;

19. Τί μπορεῖς νὰ πεῖς, ποιὰ φρίκη καὶ ποιὸ δέος δὲ θὰ σὲ καταλάβουν, ὅταν ἀκούσεις τὶς ἀποφάσεις μὲ τὶς ὁποῖες ἀπειλοῦν οἱ ἀποστολικοὶ θεσμοί, τὶς ὁποῖες ὄχι ἓνας μόνον οὔτε δύο οὔτε περισσότεροι, ἀλλ' ὅλος ὁ χορὸς τῶν μαθητῶν διακήρυξε, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου καὶ ὄχι, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη, καταργώντας τὴν; Καὶ ποῦ μπορούμε νὰ δοῦμε τὴ φρικτὴν τους κατάρα; Εἶναι ἀνάγκη ν' ἀκούσομε τὰ ἴδια τὰ λόγια ποὺ ἔχουν ἐπικυρωθεῖ μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ὁποῖα φωνάζουν πολὺ δυνατὰ: «ἂν εἶναι κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος» (πρόσεξε, ἄνθρωπε, ἢ καλύτερα οὔτε κἀν χρειάζεται ἐδῶ προσοχή· γιὰτὶ ἡ Δεσποτικὴ παράδοση ἐπικυρώνεται ἐδῶ περίλαμπρα), «ἂν λοιπὸν κάποιος δὲν βαπτίσει σύμφωνα μὲ τὴν παραγγελία τοῦ Κυρίου στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νὰ καθαιρεῖται». Καὶ δὲ σταματοῦν μέχρις ἐδῶ μόνον τὴν καταδίκη, ἀλλὰ καὶ ἂν ὅσοι βαπτίζουν ἐπιχειρήσουν τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὀνομάτων, χωρὶς νὰ ἐλαττώσουν τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδας, οὔτε ἔτσι ἀποφεύγουν νὰ λάβουν τὴν ἴδια τιμωρία. Γιὰτὶ οὔτε αὐτοὶ καταχλευάζουν λιγότερον τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου. Οὔτε βέβαια ἂν τηροῦν τὶς ἐπικλήσεις ὅπως τὶς ἔχουν παραλάβει, δὲν διασώζουν ὅμως μαζὶ μ' αὐτὲς τὸν τρόπο κατάδυσης κατὰ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ ἀγιάσουν ἐκεῖνον ποὺ βαπτίζεται μὲ τὴν μία κα-

35. Πράξ. 1, 2.

τὸν βαπτιζόμενον τελειώσωσι, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν οἰκειότερον συντελέσωσιν, οὐδ' ἂν τὰ μὲν ἄλλα τῆς ἐντολῆς ἐκτελέσωσιν, εἰς δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου βαπτίσωσιν, οὐμενοῦν τῆς αἰτίας οὐκ ἀπολύονται, τῷ δ' αὐτῷ περιπίπτουσι καὶ κρῖματι καὶ ἐγκλήματι. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς ὁμοί-
5 οῖς παράδοσις τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν εἰσπράττεται. Καὶ γὰρ ἐπίσης πρὸς τὴν ἀθέτησιν ἀποκλίνουσι τῆς σεβασμίου ἐντολῆς καὶ ὅσοι καθ' ἕτερόν τινα τρόπον βαπτίζουσιν ἐτόλμησαν, καὶ ὅσοις ἔδοξε τῇ ἐπικλήσει τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἱερουργεῖσθαι τὸ βάπτισμα.

κ'. Ἀκούεις, ὦ Παῦλε; Ἀλλ' ἀνάσχου καὶ μετὰ στεφάνους πρὸς
10 ἀγῶνας ἀποδύεσθαι. Πάλιν πορθεῖς τὴν Ἐκκλησίαν, πάλιν ἐπιστολάς παρὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων λαμβάνεις; μετὰ δὲ τὸν Παῦλον εἰς Σαῦλον ἐξέστης; Καὶ πῶς ταῦτα διδάξας, πάλιν λέγεις εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ πάντα βαπτίζεσθαι; Καὶ νῦν μὲν μετὰ τῶν συναποστόλων καὶ συναγωνιστῶν ποινὰς τοὺς καθ' ἓν τι τούτων βαπτί-
15 ζουσιν τολμῶντας ἀπαιτεῖς, νῦν δὲ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, οὐ μόνον λέγεις οὐδ' ἐν γωνία, ἀλλὰ καὶ κηρύττεις καὶ οὐχὶ κηρύττεις μὲν, οὐ γράφεις δέ, ἀλλὰ καὶ γράμματι τὸ κήρυγμα Ῥωμαίοις μάλιστα γράφων, εἰς ἅμαχον ἐπαίρεις ἰσχύϊν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ τοὺς βαπτιζομένους βαπτίζεσθαι; Ἀλλ' ὁ μὲν τῆς ἀληθείας κῆρυξ τῶν
20 εἰσαγόντων τοῦ βαπτίσματος τὴν καινοτομίαν, κἀκεῖνον αὐτὸν ἐπιψηφίζεσθαι τῇ δόξῃ κατηγορούντων, ὥδε ἂν αὐτοὺς ἐπιστομίσειεν.

κα'. Ναί, φησὶν, ὁμολογῶ μὲν τοὺς βαπτισθέντας εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ βαπτίσασθαι, οὐχ ὁμολογῶ δὲ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπικλήσει ἱερουργεῖσθαι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τελεῖσθαι μὲν
25 τοῦτο τὸ δῶρον τῆς ἀφέσεως, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παραδέδωκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σύμβολον δ' εἶναι τοῦτο τοῦ θανάτου αὐτοῦ, διὰ τῆς τριτητῆς καταδύσεώς τε καὶ ἀναδύσεως τὴν τριήμερον αὐτοῦ ταφὴν καὶ ἀνάστασιν εἰκονίζον τε καὶ διατυπούμενον. Διὸ καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπον, «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ
30 ἐβαπτίσθημεν», ἀλλὰ προτάξας τό, «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν», οὕτως ἐπήγαγον τὸ «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν», τῇ κατὰ συνέχειαν παραθέσει τῶν διαφόρων ἐννοιῶν τε καὶ ὀνομάτων, κατὰ μηδεμίαν μὲν ἱερουργεῖσθαι τὸ βάπτισμα διδασκόμενος (ἢ γὰρ ἂν τάναντία καὶ μάλιστα ἅμα φρονῶν τε καὶ λέγων ἑαλωκῶς εἶην), ἀλλὰ
35 διὰ μὲν τοῦ εἰπεῖν, «εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν», τὸ κατὰ τὴν αὐτοῦ

τάδυση και ὄχι με τίς τρεῖς, ἢ καλύτερα, γιὰ νά μιλῆσω καταλληλότερα, ἂν συναγιᾶσουν, καί δέν κάνουν καί τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς ἐντολῆς, ἀλλά βαπτίσουν στοῦ θάνατο τοῦ Κυρίου, δέν ἀπαλλάσσονται οὔτε ἔτσι ἀπό τήν τιμωρία, ἀλλά πέφτουν στοῦ ἴδιο παράπτωμα καί ἔγκλημα. Γιατί ἡ παράβαση τῶν ὁμοίων, δέχεται τήν ἴδια τιμωρία. Γιατί ἐξίσου ἀποκλίνουν στήν ἀθέτηση τῆς σεβαστῆς ἐντολῆς καί ὅσοι τόλμησαν νά βαπτίζουν μέ κά-ποιο διαφορετικό τρόπο, ἀλλά καί ὅσοι πίστεψαν, ὅτι τὸ ἱερό βάπτισμα τελεῖται μέ τήν ἐπίκληση τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ θανάτου.

20. Ἀκοῦς, Παῦλε; Ἐτοιμάσου λοιπόν κι ἔπειτα ἀπό τὰ στεφάνια νά ἀποδυθεῖς σέ ἀγῶνες. Πορθεῖς πάλι τήν Ἐκκλησία, καί πάλι παίρνεις ἐπιστολές ἀπό τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων³⁶; κι ἀφοῦ εἶχες γίνεи Παῦλος, γύρισες πάλι στὸν Σαῦλο; Καί πῶς, ἀφοῦ δίδαξες αὐτὰ τὰ πράγματα, λέγεις πάλι νά βαπτίζονται ὅλοι στοῦ θάνατο τοῦ Χριστοῦ; Καί ἄλλοτε βέβαια μαζί με τοὺς συναγωγιστὲς συναποστολῶν σου ἀπαιτεῖς τήν τιμωρία γιὰ ἐκείνους ποὺ τολμοῦν νά βαπτίζουν μέ ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τύπους, ἄλλοτε πάλι βρῖσκοντας τὸν ἑαυτό σου, ὄχι μόνο μιᾶς, καί οὔτε σέ μιά γωνιὰ μόνο, ἀλλὰ καί κηρύττεις; καί δέν κηρύττεις βέβαια μόνο χωρὶς νά γράφεις, ἀλλὰ καί μ' ἐπιστολή σου ποὺ γράφεις στοὺς Ρωμαίους κυρίως δίνεις ἀμάχητη ἰσχὺν νά βαπτίζονται οἱ βαπτιζόμενοι στοῦ θάνατο τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλ' ὁ κήρυκας τῆς ἀλήθειας, ἐκείνους ποὺ εἰσάγουν τὸν νεωτερισμὸ τοῦ βαπτίσματος καί κατηγοροῦν κι ἐκεῖνον τὸν ἴδιο ἐπειδὴ τάχα συναινεῖ στὴ γνώμη τους, μπορεῖ νά τοὺς ἀποστομώσῃ ὡς ἐξῆς.

21. Ναί, λέει, ὁμολογῶ ὅτι ὅσοι βαπτίσθηκαν, βαπτίσθηκαν στοῦ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, δὲ δέχομαι ὅμως ὅτι τὸ βάπτισμα τελεῖται μέ τήν ἐπίκληση τοῦ θάνατο του, μὴ γένοιτο! ἀλλ' αὐτὸ τὸ δῶρο τῆς ἄφεσης τελεῖται ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας μᾶς παρέδωσε, στοῦ ὄνομα δηλαδή τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καί εἶναι αὐτὸ σύμβολο τοῦ θανάτου του, ποὺ μέ τήν τριπλῆ κατάδυση καί ἀνάδυση εἰκονίζει καί δίνει τὸν τύπο τῆς τριήμερης ταφῆς κι ἀνάστασής του. Γι' αὐτὸ καί δέν εἶπα ἀπλῶς, «βαπτισθήκαμε στοῦ θάνατοῦ του», ἀλλά, ἀφοῦ πρόταξα τό, «ὅσοι βαπτισθήκαμε», τότε πρόσθεσα, «βαπτισθήκαμε στοῦ θάνατοῦ του»³⁷, καί μέ τήν παράθεση στὴ συνέχεια τῶν διαφόρων ἐννοιῶν καί ὀνομάτων δίδαξα ὅτι τὸ βάπτισμα δέν γίνεται σύμφωνα μέ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς τίς διατυπώσεις (γιατί ἀλλιῶς θὰ συλλαμβανόμενοι ὅτι τὰ ἀντίθετα καί μάλιστα καί πιστεύω καί λέγω). Ἀλλὰ μέ τὸ νά πῶ, «βαπτισθήκαμε

36. Πράξ. 9, 1-2.

37. Ρωμ. 6, 3.

μυσταγωγίαν βαπτισθῆναι παρεδήλωσα, διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν», ὅτι τύπον φέρει καὶ εἰκόνα τοῦ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν πηγάσαντος θανάτου αὐτοῦ τὸ σωτήριο βαπτισμα.
 Ἔτερον δὲ παντελῶς ἐστὶ λέγειν ταῦτα ὅπερ καὶ ἡμεῖς τιθέμεθα, καὶ
 5 ἔτερον τὸ λέγειν ὅτι τῇ ἐπικλήσει τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃ καταδικάζομεν, τὸ τῆς παλιγγενεσίας ἱερουργεῖται μυστήριον.

Οὐκ οὖν ἡμεῖς μετέστημεν, οὐδὲ πρὸς τὰς Ἰουδαϊκὰς ἐπιστολάς, ὧν κατέγνωμεν, ἐπεστροφάφημεν, ἅπαξ τὰ οὐράνια δόγματα οὐκ ἐν λιθίναις πλαξίν, ἀλλ' ἐν στεροροτάταις καὶ ἀθραύστοις ἐγγραφέντες τῆς
 10 ψυχῆς πίναξιν Ἐ-κεῖνοι δὲ μεθιστᾶν ἐπιχειροῦσι τὸν Παῦλον εἰς Σαῦλον, καὶ τὰ ἄλλα διασύρουσιν, κἂν ὁμολογεῖν ἐπαισχύνωνται, οἷς παρανοεῖν καὶ συκοφαντεῖν τοὺς ἐμοὺς ἐπῆλθε λόγους ἐπεὶ τὰς γενεὰς τῶν συναποστόλων ψήφους καὶ αὐτὸς ὁμοίως στέργων καὶ κνρῶν, τοὺς καθ' ἕτερόν τινα τρόπον βαπτίζειν ἀποτολμῶντας καὶ μὴ
 15 κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν, κἂν τῆς Τριάδος ἰσάριθμα τὰ ὀνόματα παραλαμβάνωσι, κἂν οὐδὲν μὲν τῶν ἄλλων παραχαράττωσι, διὰ μιᾶς δὲ καταδύσεως τὸ βάπτισμα ἀπαρτίζωσι, κἂν μηδὲ τούτοις ἐνέχωνται, εἰς δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ κλήσιν βαπτίζωσιν ἢ εἰς τὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κἂν ἄλλην τινα ἐπίνοιαν ἐπινοήσωσι καινοτομοῦσαν
 20 τὴν θεῖαν αὐτοῦ καὶ σωτήριον παράδοσιν, οὐδεμιᾶς ἔγωγε φειδοῦς τοὺς τοιούτους ἀξιώσομαι, ἀλλὰ τὸν ἐφ' ἐνὶ τινὶ τῶν εἰρημένων ἀλόντα ἢ τινὶ τῶν τούτοις παραπλησίων, τῆς αὐτῆς καταδίκης οὐχ ἄλοιόν μὴ γραφόμενος ἔνοχον. Οὐ γὰρ ἢ τῆς τῶν ὀνομάτων ποιότητος ἐναλλαγὴ πρὸς τὸ μέτριον ἄγει τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἢ παράβασιν τῆς
 25 αὐτῆς καταδίκης τοῖς ἐνόχοις καθίσταται πρόξενος

Ταῦτα Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας ὁ ῥήτωρ, συνηγορῶν μὲν αὐτῆς τῶ ἔθει καὶ ταῖς πράξεσι, κρατύνων δὲ τὴν σωτήριον ἐντολήν, ἐπιστομίζων δὲ τοὺς ὅσοι πρὸς τὸναντίον ῥέπειν ἐπεχείρησαν, τῶν προλαβόντων αὐτὸν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολήν ἐπισφραγιζόμενος τὰ
 30 ψηφίσματα. Σὺ δὲ τί λέγεις ἔτι; Ἐπειδὴ ἄρα δυνατόν ἐστὶν ἄλλοις μὲν παράβασιν ἐγκαλεῖν, αὐτοὺς δὲ καθίστασθαι διδασκάλους τῆς παραβάσεως, καὶ λαμβάνειν μὲν παρ' ἑτέρων τῆς παραβάσεως ποινάς, ἑαυτοὺς δὲ νομίζειν ἀνευθύνους εἶναι τοῦ τολμήματος; καί τοι καὶ ὧν ἡμάρτανον ἕτεροι, εἴπερ ἡμάρτανον, ἐκείνους ἐχρῆν ὑπέχειν τὴν δίκην, ὡς

στο Χριστό», ὑποδήλωσα ὅτι βαπτισθήκαμε σύμφωνα μὲ τὴ μυστικὴ διδασκαλία αὐτοῦ, ἐνῶ μὲ τὸ νὰ πῶ, «βαπτισθήκαμε στὸ θάνατό του», δήλωσα ὅτι τὸ σωτήριο βάπτισμα δίνει τὸν τύπο καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου του, ποὺ πῆγασε γιὰ χάρη μας τὴν ἀθανασία. Εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ νὰ ὑποστηρίζονται αὐτὰ ποὺ κι ἐμεῖς δεχόμαστε, καὶ ἄλλο νὰ λέμε ὅτι μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ θανάτου του, ποὺ καταδικάζομε, τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἀναγέννησης.

Δὲν μεταστραφήκαμε λοιπὸν ἐμεῖς, οὔτε ἐπιστρέψαμε στὶς Ἰουδαϊκὲς ἐπιστολὲς ποὺ ἀποδοκιμάσαμε, μιά καὶ γράψαμε τὰ δόγματα τοῦ οὐρανοῦ ὄχι σὲ λίθινες πλάκες, ἀλλὰ στοὺς πολὺ στερεοὺς καὶ ἄθραυστους πίνακες τῆς ψυχῆς³⁸. Ἐκεῖνοι ὅμως προσπαθοῦν νὰ μετατρέψουν τὸν Παῦλο σὲ Σαῦλο, καὶ διασύρουν τὰ ἄλλα, ἔστω κι ἂν ντρέπονται νὰ τὸ ὁμολογήσουν, αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἤρθε νὰ παρανοοῦν καὶ νὰ συκοφαντοῦν τοὺς λόγους μου. Γιατὶ τίς κοινὲς ἀποφάσεις τῶν συναποστόλων μου τίς δέχομαι κι ἐγὼ καὶ τίς ἐπιβεβαιώνω, ἐνῶ αὐτοὺς ποὺ μὲ κάποιον ἄλλον τρόπο ἀποτολμοῦν νὰ βαπτίζουν, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, ἀκόμα κι ἂν χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ τρία ὀνόματα τῆς ἁγίας Τριάδας, ἀκόμα κι ἂν δὲν παραχαράττουν κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλὰ πραγματοποιοῦν μὲ μία κατάδυση τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ κι ἂν οὔτε σ' αὐτὰ μετέχουν, βαπτίζουν ὅμως μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ Χριστοῦ ἢ στὴν ἐπίκληση τοῦ θανάτου του, ἢ ἂν ἐπινοήσουν κάποιον ἄλλον νεωτερισμὸ στὴ θεία καὶ σωτήρια παράδοσή του, σ' αὐτοὺς ἐγὼ δὲ θὰ δείξω καμμιά συγκατάβαση, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ συλληφθεῖ σὲ μιά ἀπὸ αὐτὲς τίς παραβάσεις ποὺ εἶπαμε ἢ σὲ κάποια παραπλήσια μ' αὐτές, δὲ θὰ μὲ δεῖτε νὰ μὴ τὸν θεωρήσω ἔνοχο γιὰ τὴν ἴδια τιμωρία. Γιατὶ δὲ μετριάζει τὸ ἔγκλημα ἢ ἐναλλαγὴ τῆς ποιότητος τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ ἢ παράβαση τῆς ἐντολῆς προκαλεῖ στοὺς ἐνόχους τὴν ἴδια τιμωρία.

Αὐτὰ ὁ Παῦλος, ὁ ρήτορας τῆς Ἐκκλησίας, συμφωνώντας μὲ τὴ συνήθεια καὶ τίς πράξεις της, καὶ συνάμα ἐπιβεβαιώνοντας τὴ σωτήρια ἐντολὴ κι ἀποστομώνοντας ἐκείνους ποὺ θέλησαν νὰ κλίνουν στὸ ἀντίθετο, ἐπισφραγίζει τίς ἀποφάσεις ἐκείνων ποὺ προηγηθῆκαν ἀπὸ αὐτὸν στὴν ἐκλογή καὶ τὴν ἀποστολή. Ἐσὺ τί θὰ πεῖς ἀκόμα; Εἶναι δυνατὸ ἄραγε ἄλλους νὰ κατηγοροῦν γιὰ παράβαση, καὶ νὰ γίνονται οἱ ἴδιοι δάσκαλοι τῆς παραβάσεως, καὶ νὰ ζητοῦν βέβαια τὴν τιμωρία τῶν ἄλλων, νὰ νομίζουν ὅμως τὸν ἑαυτὸ τους πῶς εἶναι ἀνεύθυνος γιὰ τὴ θρασύτητά τους; Ἄν καὶ βέβαια γιὰ ὅσα ἀμάρταναν ἄλλοι, ἂν ἀμάρταναν, ἐκεῖνοι

τῆς αἰτίας ἀπ' αὐτῶν εἰς ἐκείνους δοθείσης. Ἄλλὰ γὰρ ἱκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι.

κβ'. Καιρὸς δ' ἂν εἴη συνορᾶν δι' ὅσων τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀπορήματος ἐπιχειρημάτων προελήλυθεν ἡ λύσις. Πρόεισι μὲν γὰρ καθ' ἓνα λόγον 5 διαστελλομένων τῶν σημαινομένων τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συγχύσεως διακρινομένης, ὥστε σαφῶς εἰδέναι πότε μὲν τὸ κύριον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ «ὄνομα» σημαίνει, πότε δὲ δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ ὀνομαζομένου, καὶ ποτὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα. Συνεπικροτεῖ δὲ τὴν λύσιν καὶ τὸ λαβεῖν ἐπιστήμην μὴ διαπαντὸς ἐπεσθαι τῷ τύπῳ 10 τῆς φωνῆς τὴν τῶν νοημάτων ὁμοιότητα. Οὐδὲ γὰρ τὸ «εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ», οὐδὲ τὸ «εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι» λέγεσθαι, οὔμενον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ «εἰς ἓν σῶμα», διὰ τὸ σχῆμα τῆς φωνῆς τὴν αὐτὴν παραστήσουσι διάνοιαν, ἀλλ' ὅσον ταῦτα τῇ προφορᾷ τῶν ῥημάτων καὶ τῶν ὀνομάτων συνεγγίζει τε καὶ συσχηματίζεται, τοσοῦτον ἀπ' 15 ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν νοημάτων διέστηκεν ἑτερότητα, καὶ πρὸς τούτοις ἂ ταῖς ἄλλαις ἐπιδέδεικται τῶν ἀτόπων συνεπομένων ἐπιλύσεσιν. Ἔτι δὲ ὅτι μηδὲ οἷόν τε ἦν τῶν μαθητῶν τὴν τοῦ διδασκάλου νομοθεσίαν καινοτομοῦντων, ἐτέρωθεν ἀνακτήσασθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μέχρι νῦν ἐκράτει τῆς ἐντολῆς ἀθέτησις, οὐκ ἐχούσης πάροδον τῆς νῦν θεια- 20 ζομένης τῇ Ἐκκλησίᾳ καταστάσεως καὶ ὅτι μάρτυρες τῆς τοιαύτης ἐπιλύσεως τῶν μαθητῶν οἱ κορυφαῖοι καθεστήκασιν Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ τὸ φρικτὸν καὶ φεβερὸν, ὅτι συνοδικῆ τῶν ἀποστόλων καὶ ἀδυσώπητος καταλαμβάνει ψῆφος τοὺς καθ' ἕτερόν τινα τρόπον βάπτισμα παρὰ τὸν τοῦ Δεσπότητος νόμον τολμῶντας ἐπιτελεῖν καὶ 25 ἀντινομοθετεῖν τῇ ἐκείνου κυριότητι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεών τε καὶ κηρυγμάτων εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζουσα, μετὰ τὸ καθαρθῆναι τοὺς βαπτισαμένους τῇ ἀναγεννήσει, εὐμελεῖ τε καὶ διαπρυσίῳ εἴωθεν ὑποψάλλειν τῇ φωνῇ, «ὅσοι εἰς 30 Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθαι», οὐδὲν ἦττον ἀνακηρύττουσα, ὅτι, καθάπερ νῦν τοὺς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον βαπτισθέντας, εἰς Χριστὸν λέγομεν βαπτισθῆναι καὶ Χριστὸν ἐνδύσασθαι, οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἱερουργοῦντες τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 35 ἐπικλήσει, βαπτίζειν ἐλέγοντο εἰς Χριστόν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παραπλήσια.

ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ ὑπόδικοι, ἐπειδὴ ἡ κατηγορία δόθηκε ἀπ' αὐτοὺς σ' ἐκείνους. Ἄλλ' ἄρκετὰ, νομίζω, εἶναι κι αὐτά.

22. Εἶναι καιρὸς ὅμως νὰ δοῦμε μὲ πόσα ἐπιχειρήματα πραγματοποιήθηκε ἡ λύση τῆς ἀπορίας. Προχωρεῖ βέβαια κατὰ μία λογικὴ μὲ περιορισμὸ τῶν σημαινομένων τοῦ ὀνόματος καὶ μὲ διάκριση τῆς σύγχυσης, ὥστε νὰ γνωρίζομε μὲ σαφήνεια πότε τὸ ὄνομα σημαίνει αὐτὸ καθ'αυτὸ τὸ κύριο, πότε δόξα καὶ τιμὴ αὐτοῦ ποὺ φέρει τὸ ὄνομα, καὶ πότε σημαίνει τὴ διδασκαλία του καὶ τὸ κήρυγμα. Συνηγορεῖ ὅμως στὴ λύση καὶ τὸ νὰ γνωρίσομε, ὅτι δὲν ἀκολουθεῖ πάντα τὸν τύπο τῆς φωνῆς ἢ ὁμοιότητα τῶν νοημάτων. Οὔτε δηλαδὴ ἡ διατύπωση νὰ βαπτισθοῦμε «στὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ», οὔτε «στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ», ἀλλ' οὔτε βέβαια καὶ ἡ διατύπωση, «σὲ ἓνα σῶμα», θὰ παραστήσουν τὸ ἴδιο νόημα ἐξαιτίας τῆς διαμόρφωσης τῆς φωνῆς, ἀλλ' ὅσον αὐτὰ μὲ τὴν προφορὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν ὀνομάτων συμπαραθέτονται καὶ συμπλέκονται, τόσο καὶ δημιουργοῦν μεταξύ τους μεγάλη διαφορὰ νοημάτων. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ ὅσα δείξαμε μὲ τὶς λύσεις τῶν συνακόλουθων ἀτόπων, κι ἀκόμα, ὅτι δὲν ἦταν δυνατό, ἂν οἱ μαθητὲς νεωτέριζαν στὴ διδασκαλία τοῦ Σωτήρα, νὰ τὴν προσλάβομε ἀπὸ ἄλλη πηγὴ, ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ ἀθέτηση τῆς ἐντολῆς θὰ κρατοῦσε μέχρι σήμερα καὶ δὲ θὰ εἶχε πάροδο ἢ κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα στὴν Ἐκκλησία. Ἐπίσης, ὅτι μάρτυρες αὐτῆς τῆς λύσης εἶναι οἱ κορυφαῖοι μαθητὲς Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ τὸ φρικτὸ καὶ φοβερό, ὅτι συνοδικὴ καὶ ἀμείλικτη ἀπόφαση τῶν ἀποστόλων δένει ὅσους τολμοῦν νὰ τελοῦν τὸ βάπτισμα μὲ τρόπο ἄλλον ἀπὸ αὐτὸν ποὺ θεσμοθέτησε ὁ Κύριος καὶ νὰ ἀντινομοθετοῦν στὴν ἐξουσία ἐκείνου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὀλόκληρης τῆς οἰκουμένης μὲ διαδοχὴ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων καὶ κηρυγμάτων βαπτίζοντας στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ τὴν κάθαρση ἐκείνων ποὺ βαπτίζονταν καὶ ἀναγεννοῦνταν, συνήθισε νὰ ψάλλει μὲ μελωδικὸ τρόπο καὶ μεγαλόφωνα: «ὅσοι βαπτισθήκατε στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ντυθήκατε τὸν Χριστό», ἀνακηρύττοντας ὄχι λιγότερο ἔντονα ὅτι, ὅπως τώρα ὅσοι βαπτίσθηκαν στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέμε ὅτι βαπτίσθηκαν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ντύθηκαν τὸν Χριστό, ἔτσι καὶ ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων, ἱερουργώντας τὸ λουτρὸ τῆς ἀναγέννησης μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔλεγον ὅτι βάπτιζαν στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΔ΄.

Τί δηλοῖ τὸ εἰρημένον, «ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω», καὶ «τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ»;

5 Τὸ λευχεμονεῖν οἷς ἢ κατὰ τὰ παλαιὰ νόμιμα πολιτεία περιοπού-
 δαστον εὐφροσύνης ἱεράς καὶ ἁγιοπρεποῦς καταστάσεως παρελαμ-
 βάνετο σύμβολον, καὶ δὴ καὶ τὸ τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ ἀλείφεσθαι τῆς
 αὐτῆς τεκμήριον ἐποιοῦντο διαθέσεως. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τῆς
 τῶν Φαρισαίων ἀπάγων ἡμᾶς μιμήσεως ἔλεγε· «σὺ δὲ νηστεύων ἄλει-
 10 ψαί σου τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ»· οἷον, μηδὲν σκυθρωπὸν, μηδὲ κατηφές
 τῷ τῆς νηστείας κατορθώματι συνδιαπλέξης. Ἐπεὶ οὖν τὰ λευκὰ ἱμά-
 τια τοῖς ἐν τῷ νόμῳ καὶ τὸ ἔλαιον ἐκόσμηι μὲν τὸ σῶμα, ἐδήλου δὲ τὴν
 ἐν τῇ εὐφροσύνῃ κατάστασιν τῆς ζωῆς, οὕτως ἀπὸ τῶν ἐκτὸς παρα-
 δειγμάτων αὐτὴν ὁ Λόγος παρακελεύεται φαιδρὰν ἔχειν καὶ ἐξωραϊ-
 15 σμένην τὴν ψυχὴν. Φαιδρύνοιτο δ' ἂν καὶ ὠραῖζοιτο καὶ τῶν ταύτης
 περιβολαίων λευκῶν ὑπαρχόντων. Λευκὰ δ' ἂν γίγνοιτο, ἐπειδὴν τὴν
 καθαρότητα καὶ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν ἄνευ τινὸς ἐπιμελαινούσης
 αὐτὰ κακίας ἀποστίλδοντα εἶη καὶ διαφανῆ, ὧν οὐκ ἔστι χωρὶς οὐδ' ἢ
 πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβεια. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἢ καὶ τὰς ἀρετὰς προβαλλομέ-
 20 νη καὶ πηγάζουσα, καὶ τὸν ἐν ἐκείναις χορὸν ἐναρμόνιον τε καὶ σύμ-
 φωνον ἀποφαίνουσα, καὶ τὸν νυμφικὸν χιτῶνα καὶ τῆς ἐπουρανίου
 παστάδος ἐπάξιον ἐξυφαίνουσα τε καὶ περιβάλλεσθαι παρασκευά-
 ζουσα τὴν ψυχὴν καὶ τῆς σωτηρίας ὑπάρχουσα πρόξενος, οἷς καὶ τοῦ
 ἐλαίου χρίσις μάλιστα τε προκαταβάλλεται τε καὶ προκαταρτίζεται·
 25 καὶ γὰρ ὁ Λόγος φησί· «καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησά-
 τω», τὴν εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνην καὶ τὸ τῆς ψυχικῆς λαμπάδος
 ἄσβεστον διὰ τῆς γηγενοῦς τοῦ ἐλαίου λιθάδος ὑπογραφόμενος, ἧς
 μηδέποτε ὑστερεῖσθαι ἡμῶν τὴν κεφαλὴν παρακελεύεται. Οὐ γὰρ εἴ-
 τις ποτε ἠλέησε τὸν ἔλεον κατωρθώσατο, ἀλλ' εἴ τις πολλάκις τὸν δεό-
 30 μενον ὑπερεῖδε, τὸ προλαβὸν τῆς ἀγαθουργίας κατήγορον ἀπειργά-
 σατο, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑπερόπτην ἑαυτὸν οὐκ ἔχων
 ὕδριν διελέγχεσθαι· καὶ τὸ πραχθὲν οὐκ ἀρετῆς, ἀλλὰ τινος διελέγχει
 περιστάσεως.

Καὶ ὅρα τὸ βαθὺ καὶ περινενοημένον τῆς λέξεως «μὴ ὑστερησά-
 35 τω», φησί, «τὸ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου». Εἴ γὰρ καὶ πολλάκις

ΕΡΩΤΗΣΗ 44η

Τί θέλει νά πεῖ ὁ λόγος, «σέ κάθε περίσταση τὰ φορέματά σου νά εἶναι λευκά, καί τὸ λάδι νά μὴ λείψει ἀπὸ τὸ κεφάλι σου»¹, καί «τὰ μάτια τοῦ σοφοῦ νά εἶναι στὸ κεφάλι του»²;

Τὸ νά φοροῦν λευκὰ φορέματα ἐκεῖνοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ πολιτεία, σύμφωνα μὲ τὸν παλαιὸ νόμο, ἦταν περισπούδαστο σύμβολο ἱερῆς χαρᾶς καὶ ἁγιοπρεποῦς κατάστασης, καὶ μάλιστα καί τὸ νά ἀλείφουν μὲ λάδι τὸ κεφάλι, τὸ θεωροῦσαν ἀπόδειξη τῆς ἴδιας διάθεσης. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριός μας, προτρέποντάς μας ν' ἀποφεύγομε τὴ μίμηση τῶν Φαρισαίων, ἔλεγε· «ἐσύ, ὅταν νηστεύεις, ἄλειψε μὲ λάδι τὸ κεφάλι σου»³· δηλαδή, Μὴν ἀναμίξεις στὸ κατόρθωμα τῆς νηστείας καμμιά σκυθρωπότητα οὔτε καὶ κατήφεια. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ λευκὰ φορέματα καὶ τὸ λάδι στὰ χρόνια τοῦ νόμου κοσμοῦσαν τὸ σῶμα καὶ δήλωναν τὴν γεμάτη ἀπὸ εὐφροσύνη κατάσταση τῆς ζωῆς, ἔτσι ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐνδείξεις ὁ Λόγος παραγγέλλει νά δείχνομε φαιδρὴ καὶ ὠραία τὴν ψυχὴ. Καὶ θὰ μπορούσε νά γίνει χαρούμενη κι ὠραία, ἐὰν καὶ τὰ φορέματά της ἦταν λευκά. Καὶ θὰ γίνονταν λευκά, ἂν ἀκτινοβολοῦσαν τὴν καθαρότητα καὶ τὴ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν χωρὶς καμμιά κακία νά τις ἀμαυρώνει καὶ πού χωρὶς αὐτὲς δὲν ὑπάρχει οὔτε πρὸς τὸ Θεὸ εὐσέβεια. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι πού καὶ τὶς ἀρετὲς προβάλλει καὶ πηγάζει, καὶ δείχνει τὸν ἁρμονικὸ καὶ σύμφωνο μ' αὐτὴ χορὸ, καὶ πού ὑφαίνει καὶ κάνει τὴν ψυχὴ νά περιβάλλεται τὸν νυφικὸ χιτῶνα τὸν ἀντάξιο τοῦ οὐράνιου νυφικοῦ θαλάμου^{3α}, καὶ εἶναι πρόξενος τῆς σωτηρίας, στοὺς ὁποίους μάλιστα καὶ ἡ χροίση μὲ τὸ λάδι προκαταβάλλεται καὶ προπαρασκευάζεται. Καὶ ὁ λόγος λέει· «κι ἂς μὴ λείψει τὸ λάδι ἀπὸ τὸ κεφάλι σου», ὑποδηλώνοντας μὲ τὸ ὑγρὸ λάδι, τὸν καρπὸ τῆς γῆς, τὴν ἐλεημοσύνη πρὸς τοὺς πλησίον καὶ τὴν ἄσβεστη φλόγα τῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖο παραγγέλλει νά μὴν λείπει ἀπὸ τὸ κεφάλι. Γιατὶ δὲν κατόρθωσε τὴν ἐλεημοσύνη ὁποῖος ἐλέησε κάποτε, ἀλλὰ ἂν κάποιος πολλὰ φορὲς ἀδιαφόρησε γι' ἐκεῖνον πού εἶχε ἀνάγκη, ἔκανε ὅ,τι προσηγήθηκε κατήγορο τῆς ἐλεημοσύνης του, μὴ θεωρώντας ὕβρη νά ἐλέγξει τὸν ἑαυτό του ὡς περιφρονητὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλεημοσύνης. Κι αὐτὸ πού ἔκανε δείχνει ὅτι δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀρετῆς, ἀλλὰ κάποιας περιστάσεως.

Καὶ προῦσεχε τὸ βάθος καὶ τὴ γεμάτη ἀπὸ περισκευὴ διατύπωση· «νά μὴ λείψει», λέει, «τὸ λάδι ἀπὸ τὸ κεφάλι σου». Γιατί, ἂν καὶ πολλὰς

1. Ἐκκλ. 9, 8.

2. Ἐκκλ. 2, 14.

3. Ματθ. 6, 17.

3α. Ματθ. 22, 11-12.

ἠλείψατο, ἐν ᾧ, φησί, τοῦ λιπαίνεσθαι διέστη, ὑστέρημα τοῦτο τῆς ἔμπροσθεν καθίσταται πράξεως· καὶ ἄλλως δὲ τὸ τῆς λέξεως ἐμφαντικὸν θεωρήματος εὐρεσις γίνεται, ὡς ὁ τῷ ἐλαίῳ χρώμενος οὐ τοσαύτην τοῖς ἐλεουμένοις τὴν εὐεργεσίαν εἰσάγει, ὅσον ἐαυτῷ κατα-
 5 θάλλεται καὶ προξενεῖ τὸ κέρδος. Διὰ τοῦτο τὸ περιορᾶν τὸν εἰς τοὺς ὁμοφυεῖς ἔλεον, ὑστέρησιν τῆς ἰδίας λιπάνσεως καὶ τῆς ὠφελείας ἀποκαλεῖ, καὶ οὐχ ἀπλῶς στέρησιν μέρους τινὸς τῶν τυχόντων ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τοῦ κυριωτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς κεφαλῆς. Ἄλλὰ γάρ, οἷον εἴρηται, τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑστερεῖσθαι δι' ὧν ἡ κεφα-
 10 λὴ ἐπαλείφεται· πολλοὶ γὰρ οὔτε τοῦ ἐλαίου τὴν κτῆσιν οὐδὲ τὴν χρῆσιν θαυμάζοντες, τῆς ἀπ' αὐτοῦ δόξης καὶ ὀνομασίας τὸν ἔρωτα ὑποδύονται· καὶ οἱ μὲν διανέμουσί τινα τῶν προσόντων, καὶ ταῦτα οὐδὲ αὐτοῖς περισπούδαστα, τὴν τοῦ ἐλαίου παρωνυμίαν συνάγειν βουλόμενοι, οἱ δὲ ἵνα τοῖς πολλοῖς δόξωσι χρημάτων κρείττους καὶ
 15 τῶν πολὺ σπουδαζομένων ὑπερόπται, οἱ δὲ δι' ἕτερόν τι τῶν μηδὲν εἰς τὸν τῆς ἀρετῆς ἀναφερομένων λόγον, ὧν κἂν δοκῆ διαρρέειν ὁ ἔλεος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς οὐδ' ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁ τοιοῦτος φέρεται· οὐ γὰρ ἐν κρίσει διανοίας καὶ ὀρθότητι, ἀλλὰ σαλενομένη γνώμη καὶ θεραπείᾳ παθῶν, ὃ συμφερόντως ἂν καὶ σωτηριωδῶς
 20 μάλιστα τῷ κενουῖντι διαχεῖσθαι τε καὶ δαψιλεύεσθαι εὖ μάλα ἡδύνατο, ἐπιζημίως τε καὶ ἐπισφαλῶς ἀποκενοῦται, καὶ μηδὲ σταλαγμὸν ὠφελείας τοῖς κενουῖσιν ἀνταλλαττόμενον. Ὁ δὲ ἐπὶ θεραπείᾳ μόνῃ τῶν πενήτων καὶ τῷ ἰλασμῷ τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς ἔρωτι νέμων τὸν ἔλεον, οὔτος ὡς ἀληθῶς ἀπὸ κεφαλῆς τε τὸ δῶρον προχέει
 25 καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεως, καὶ τὴν ἐαυτοῦ κεφαλὴν οὐκ ἀποστερεῖ τῆς ἀναρρωννούσης τὸ ἡγεμονικὸν καὶ ἰλαρνούσης λιπάνσεως.

Δῆλον δ' ὅτι τῷ τῆς ἐλεημοσύνης κατορθώματι καὶ ἄλλαι συναφύουσι καὶ συνεξανθοῦσιν ἀρεταί. Τίς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀκαπήλευτον φέρων ἐν ἐαυτῷ τοῦ ἐλέους τὸ πολύτιμον χρῆμα θάσκανον ὁ-
 30 φθαλμῷ ἐπιβαλεῖ τῷ πλησίον, ἢ τύραννον ἐπαφήσει χεῖρα, καὶ ταύτην ἣν οὐπω ἔληξε προτείνειν τὸν ἔλεον ἀναβλύζουσαν; Τίς δὲ ληστής ἀλλοτρίων ἔσεται γάμων τῷ ἐλαίῳ περιορῶμένος τε καὶ τὴν γνώμην μαλασσόμενος; Ἄλλὰ γε τόκους πῶς εἰσπράξεται τοὺς ὀφει-

φορὲς ἀλείφτηκε, ὅταν, λέει, ἔπαυσε νὰ λιπαίνεται, αὐτὸ ἔγινε αἰτία στέρησης καὶ τῆς προηγούμενης πράξης. Ἄλλὰ καὶ διαφορετικὰ ἢ σαφήνεια τῆς διατύπωσης γίνεται εὕρεση θεωρίας. “Ὅπως ὅποιος χρησιμοποιοῦ τὸ λάδι δὲν προσφέρει τόσο μεγάλη εὐεργεσία σὲ ἐκείνους ποὺ ἔλειε, ὅσο κέρδος προσφέρει καὶ προξενεῖ στὸ ἑαυτὸ του. Γι’ αὐτὸ τὸ νὰ περιφρονεῖ κανεὶς τοὺς συνανθρώπους του, τὸ ὀνομάζει στέρηση τῆς δικῆς του λίπανσης καὶ ὠφέλειας. Καὶ ὄχι ἀπλῶς στέρηση ἑνὸς τυχαίου μέλους τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ κυριότερου καὶ πιὸ βασικοῦ, τοῦ κεφαλοῦ. Τέτοιο πράγμα δηλαδὴ εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ἡ στέρηση αὐτοῦ μὲ τὸ ὁποῖο ἀλείφεται τὸ κεφάλι. Γιατὶ πολλοί, ποὺ δὲ θαυμάζουν τὴν κατοχὴ οὔτε τὴν χρῆση τοῦ λαδιοῦ, ντύνονται τὸν ἔρωτα τῆς δόξας ποὺ αὐτὸ προκαλεῖ καὶ τῆς ὀνομασίας. Καὶ μερικοὶ βέβαια μοιράζουν κάποια ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουν καὶ μάλιστα χωρὶς μεγάλη ἀξία γι’ αὐτοῦς, θέλοντας ν’ ἀποχτήσουν αὐτὸ τὸ ὁμόηχο μὲ τὸν ἔλεο ἔλαιο, ἄλλοι γιὰ νὰ φανοῦν στὸν κόσμον ὅτι εἶναι ἀνώτεροι χρημάτων καὶ ὅτι ἀδιαφοροῦν γιὰ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἐπιδιώκονται πολὺ, καὶ ἄλλοι γιὰ κάτι ἄλλο ποὺ δὲν ἀναφέρονται καθόλου στὸν κατάλογο τῶν ἀρετῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κι ἂν ἀκόμα φαίνεται ὅτι διέρχεται ὁ ἔλεος (ἐλεημοσύνη), ὅμως αὐτὸς ὁ ἔλεος οὔτε ἀπὸ τὸ κεφάλι διαρρέει οὔτε πάνω στὸ κεφάλι χρησιμοποιεῖται. Γιατὶ δὲν βρῖσκεται στὴν κρίση καὶ στὴν ὀρθότητα τῆς σκέψεως, ἀλλὰ στὴν ταλαντευόμενη γνώμη καὶ στὴν θεραπεία τῶν παθῶν, καὶ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε πάρα πολὺ καλὰ κατὰ τρόπο ὠφέλιμο καὶ σωτήριο νὰ διαχέεται καὶ νὰ χρησιμοποιεῖται πλούσια περισσότερο σ’ αὐτὸν ποὺ τὸ ἀδειάζει, κενώνεται ἐπιζήμια καὶ λανθασμένα, καὶ οὔτε μὲ μιὰ σταγόνα ὠφέλειας ἀνταλλάσσεται γι’ αὐτοῦς ποὺ τὸ ἀδειάζουν. “Ὅποιος ὅμως μόνο γιὰ θεραπεία τῶν πεινασμένων καὶ ἐξιλασμὸ τῆς ἴδιας του τῆς ψυχῆς καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς μοιράζει τὸ ἔλεος, αὐτὸς ἀληθινὰ σκορπίζει τὸ δῶρο ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ ἀπὸ τὴν ὀρθὴ κρίση, καὶ δὲν στερεῖ τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὴν λίπανση ποὺ χαρίζει ζωτικότητα στὴν ψυχὴ καὶ ἰλαρότητα.

Καὶ εἶναι φανερό, ὅτι μαζὶ μὲ τὸ κατόρθωμα τῆς ἐλεημοσύνης ἀναφύονται κι ἐξανθοῦν κι ἄλλες ἀρετές. Γιατὶ ποιὸς, ποὺ φέρει ἀληθινὰ γνήσιο μέσα του τὸ πολύτιμο στοιχεῖο τοῦ ἔλεους, θὰ ρίξει βλέμμα φθόνου στὸν διπλανό του ἢ θὰ τὸν χτυπήσει μὲ βάνανσο χέρι, καὶ μάλιστα αὐτὸ ποὺ δὲν ἔπαυσε ἀκόμα νὰ τὸ ἀπλώνει ἀναβλύζοντας τὸν ἔλεο; Καὶ ποιὸς θὰ γίνῃ ληστής τῶν ξένων γάμων τῆ στιγμῆ ποὺ θὰ λούζεται μὲ λάδι καὶ θὰ μαλακώνει ἢ γνώμη του; Ἄλλὰ καὶ πῶς θὰ εἰσπράξει τόκους ἀπὸ τοὺς

λέτας οὗτος, ὁ καταμερίζων τοῖς ἐνδεεστέροις καὶ ὅσα κληῖρος ὁ πατρῶος εἰς αὐτὸν διεβίβασεν; Οὐκοῦν διὰ μιᾶς ἀρετῆς τῆς ἀναβλυζούσης τὸν ἔλεον καὶ τὰς ἄλλας ὡς συγγενεῖς καὶ συνακολούθους ὁ τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνης προκαταλαβὼν εἰς φάλαγγας ἑαυτῶ καὶ συμ-
5 μάχους διατάξει καὶ ἐξοικειώσεται.

Τοῦ δὲ κατωρθωκότος ἐν σπουδῇ καὶ σοφίᾳ τὸν ἔλεον, τούτου δ' ἂν εἶεν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τουτ' ἔστιν ἡ ἐποπτικὴ τε καὶ διακρίνουσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἕξις καὶ δύναμις. Τοῖς γὰρ ἀποδιῶσταμένοις τῆς κατὰ τὸν ἔλεον πράξεως καὶ συμπαθείας, οἱ
10 ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ διάκρισις οὐκέτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὐδ' ὥστε φαίνεин καὶ ὀδηγεῖν τὸν αὐτοῖς χρώμενον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀσφύος ἢ τῆς γαστρὸς, μᾶλλον δὲ τῶν ποδῶν γεγόνασιν ὑποπόδιον, καταπατούμενοί τε καὶ ἀχρειούμενοι καὶ τυφλὸν καὶ πλανώμενον ἐν βαθεῖ σκότῳ καταλιπόν-
τες τὸν ἄνθρωπον. Εἰ δὲ «κεφαλὴ ἄνδρός ὁ Χριστός», παραινεῖ τὸν
15 λόγιον ἡμᾶς αἰεὶ καὶ διὰ παντός πρὸς αὐτὸν ἀφορᾶν καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσαν ἡμῶν στηρίζειν καὶ ἀνατείνειν τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεωρη-
τικὴν ἡμῶν ἐπιμέλειαν· «προωρώμην γὰρ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἔστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ». Ἀλλὰ γὰρ καὶ
«ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης», φησὶν, «εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὐ-
20 τως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν»· καὶ τὸ κέρδος οἷον; Καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς αἱ φιλότιμοι καὶ πλούσιοι δωρεαί. Καὶ μὴν καὶ διὰ παντός ὄντων τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν πρὸς τὸν Κύριον, αἱ παγίδες ὡς ὁ ἐχθρὸς παρὰ τὰ διαβήματα ἡμῶν ἐκτείνει, ἀργαὶ καὶ ἄπρακτοι καὶ τοὺς πόδας ἡμῶν κατέχειν οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχουσαι.
25 Αὐτὸς γὰρ ὁ πλάστης καὶ προνοητής, καὶ δι' οὗ τὸ ὄραϊν πεποιθήμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, ἀμάχῳ ῥῶμῃ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐκ τῶν τοῦ ἐχθροῦ παγίδων ἀποσπάσει καὶ λείαν καὶ ὁμαλὴν τὴν ὁδὸν ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀπεργάσεται. Τὸ μὲν οὖν «ἔλαιον τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω», τίνα προσῆκε νοεῖσθαι τρόπον, διηγόρευται.

30 Εἰ δ' ἀντὶ τοῦ «μὴ ὑστερησάτω», τὸ λόγιον «οὐ μὴ ὑστερήσῃ» τῷ γράμματι ἀπαγγέλλοιτο (εὐρίσκεται γὰρ καὶ τοιαύτη τῶν ῥημάτων ἢ προφορά), οὐδὲν κωλύει, καὶ οὕτω τὸ μὲν «ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά», ὡς καὶ προεῖρηται, σύμβολον τῶν ἀρετῶν ἐκλαμβάνειν, τὸ δὲ «μὴ ὑστερήσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαιον», ὅτι τῶν κατορθωμάτων

4. Ἐκκλ. 2, 14.

5. Ψαλμ. 109, 1.

6. Ψαλμ. 15, 8. Πράξ. 2, 25.

ὀφειλέτες του αὐτὸς ποὺ μοιράζει στοὺς φτωχοὺς κι αὐτὰ ἀκόμα ποὺ τοῦ μεταβίβασε ἡ πατρικὴ κληρονομία; Μὲ μιὰ λοιπὸν ἀρετὴ, μ' αὐτὴ ποὺ ἀναβλύζει τὸν ἔλεο, θ' ἀποκτήσει καὶ τὶς ἄλλες μαζί ὡς συγγενεῖς καὶ παρεπόμενες ἐκεῖνος ποὺ πρόλαβε νὰ γίνεῖ ἡγεμόνας ἐκείνης, καὶ θὰ τὶς διατάξει σὲ φάλαγγα καὶ θὰ τὶς πάρει συμμάχους του.

Κι ὅποιος μὲ τὸ ζῆλο καὶ τὴ σοφία κατόρθωσε τὸν ἔλεο, αὐτὸς θὰ ἔχει στὸ κεφάλι του καὶ τὰ μάτια του⁴, δηλαδή τὴν ἐποπτικὴ καὶ διακριτικὴ ἰκανότητα καὶ δύναμη τοῦ καλοῦ ἀπὸ τὸ κακό. Γιατί, ὅποιοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πράξη τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τὴ συμπάθεια, δὲν ἔχουν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴ διάκριση στὸ κεφάλι, οὔτε ἔτσι ποὺ νὰ φωτίζουν καὶ νὰ ὀδηγοῦν αὐτὸν ποὺ ἔχει αὐτὰ, ἀλλὰ στὴ μέση καὶ στὴν κοιλιά, ἢ καλύτερα ἔχουν γίνεῖ ὑποπόδιο τῶν ποδιῶν⁵, καὶ καταπατοῦνται καὶ ἀχρηστεύονται κι ἀφήνουν τὸν ἄνθρωπο νὰ πλανιέται τυφλὸς σὲ βαθὺ σκοτάδι. Ἄν ὅμως «κεφαλὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ Χριστός», τότε τὸ ρητὸ μᾶς συμβουλεύει ν' ἀποβλέπομε πάντοτε σ' αὐτὸν καὶ σ' αὐτὸν νὰ στηρίζομε καὶ νὰ κατευθύνομε ὅλην τὴν ἐποπτικὴ καὶ θεωρητικὴ φροντίδα· γιατί λέει· «προέβλεπα τὸν Κύριό μου κοντὰ μου γιὰ πάντα, γιατί εἶναι στὰ δεξιὰ μου, γιὰ νὰ μὴν ταραχθῶ»⁶. Καὶ ἀκόμα λέει, «ὅπως τὰ μάτια τῆς μικρῆς ὑπηρέτριας εἶναι στὰ χέρια τῆς κυρίας της, ἔτσι εἶναι καὶ τὰ δικὰ μας μάτια προσηλωμένα στὸν Κύριο καὶ Θεό μας»⁷. Καὶ τὸ κέρδος μας ποῖο θὰ εἶναι; Μᾶς ἀκολουθοῦν οἱ γενναιοδωρες καὶ πλούσιες δωρεές. Καὶ βέβαια, ἂν εἶναι στραμμένα γιὰ πάντα τὰ μάτια μας πρὸς τὸν Κύριο, οἱ παγίδες ποὺ μᾶς στήνει ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὴν πορεία μας δὲν λειτουργοῦν καὶ δὲν ἔχουν ἀποτελεσμα καὶ δὲν ἔχουν καμμιὰ δύναμη νὰ πιάσουν τὰ πόδια μας. Γιατί ὁ ἴδιος ὁ πλάστης μας καὶ προνοητὴς καὶ ποὺ αὐτὸς μᾶς δίνει τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν πίστη νὰ βλέπομε, μὲ ἀκαταμάχητη δύναμη θὰ ἀποσπάσει τὰ πόδια μας ἀπὸ τὶς παγίδες τοῦ ἐχθροῦ καὶ θὰ καταστήσει λεία καὶ ὁμαλὴ τὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας μας. Τὸ ρητὸ λοιπὸν, «νὰ μὴ λείψει τὸ λάδι ἀπὸ τὸ κεφάλι σου», ἐξηγήσαμε πῶς πρέπει νὰ ἐννοεῖται.

Ἄν ὅμως ἀντὶ τοῦ «νὰ μὴ στερηθεῖ», γραφεῖ καὶ ἀναγνωσθεῖ «νὰ μὴν τὸ στερηθεῖς» (γιατί προφέρεται κι ἔτσι τὸ ρητό), τίποτε δὲν ἐμποδίζει καὶ ἔτσι τό, «ὡς εἶναι τὰ φορέματά σου λευκά», ὅπως ἔχομε πεῖ καὶ στὴν ἀρχή, νὰ τὸ παίρνομε ὡς σύμβολο τῶν ἀρετῶν, ἐνῶ τό, «νὰ μὴ στερηθεῖς τὸ λάδι πάνω στὸ κεφάλι σου», σημαίνει ὅτι, ὅταν τὰ κατορθώμα-

7. Ψαλμ. 122, 2.

περιαυγαζόντων τὴν ψυχὴν καὶ περιβαλλομένης αὐτῆς τὸν νοητὸν κόσμον καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν λαμπρότητα, τὸ πολυτίμητον ἔλαιον καὶ μύρον, ὃ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν καὶ δωρεὰν ὑπογράφεται, οὐ μὴ ὑστερήσῃ καταρδεῦον καὶ καταμυρίζον σου τὸ ἡγεμονικόν, 5 καὶ πάσης ἱεραῆς καὶ μακαρίας ἀναπιμπλῶν θεωρίας τε καὶ τελειότητος. Εἰ δὲ καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτ' ἔστι τῶν πιστῶν, ὁ Χριστὸς λέγεται καὶ πιστεύεται, οἰκειοῦται δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοὺς πένητας καὶ τὴν εἰς ἐκείνους ἐλεημοσύνην εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται («ἐφ' ὅσον» γὰρ «ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε»), διὰ τῶν προκειμένων λόγων ὁ Ἐκκλησιαστικὸς παραινῇ μὴ καταμελεῖν τοῦ ἀλείφειν ἡμῶν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, ὅπερ ἔστιν ἀέναον τὴν ἐλεημοσύνην τοῖς πενομένοις χορηγεῖν. Διὰ γὰρ ἐκείνων εἰς τὴν ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν τὸν ἔλεον (ἔλαιον) ἀναφέρομεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

15 Οἶδα δὲ τινὰς ἀξιόλογον ἐν πολλοῖς ὑπόληψιν παρεχομένους τὴν ἀποκαθαίρουσαν ἡμῶν τοὺς ἀπὸ τῆς γενέσεως μολυσμοὺς καὶ τῆς ἐνύλου προσπαθείας τὸν ῥύπον, ταύτην δὴ τὴν καθάρσιον καὶ σωτήριον ἀναγέννησιν διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος δηλοῦσθαι παραινῇ γὰρ, προσορῶντα Χριστοῦ τὴν ἐπιδη- 20 μίαν καὶ τὰς μυστικὰς δι' αὐτοῦ τελετάς, τὸν ἄνθρωπον τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ διαυγῆ λαμπροφορίαν καὶ μέχρι ψυχῆς ἐμβαθυνομένην λευκότητα τῶν ἄλλων ἀπάντων προαιρεῖσθαι, ἐν ἧ καὶ ἡ κεφαλὴ τῶ ἐλαίῳ ἐπαλείφεται τῷ τετελεσμένῳ μύρῳ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ὧν αἰσθήσεων ἡ κεφαλὴ καθηγεῖται, ἐξ αὐτῆς τὸ ῥεῦμα τῶν ἀν- 25 τιλήψεων χορηγοῦσα. Καὶ τὸ μὲν μικροῦ σύμπαν τῶν λέξεων περὶ πόδα εἶναι τῆ προκειμένη θεωρία καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀναπτύξεων ἐξοικειοῦσθαι τὴν ἐρμηνείαν, οὐδενὶ δισταγμὸν μὴ οὐχὶ καλῶς καὶ εἰς τὸ ἀκριδέστατον τεθεωρηθῆσαι παρέχει. Τὸ δὲ «ἐν παντὶ καιρῷ» περιβεβληθῆσαι τῶν ἱματίων τὰ λευκά, καὶ τὸ μὴ ὑστερεῖσθαι μηδέποτε τῆς 30 ὁδὸς τοῦ μύρου κρίσεως τὴν κεφαλὴν, οὐκ οἶδα πῶς ἂν ῥαδίως συμβιβασθεῖν ἄπαξ ἔχοντα καιρὸν ἐπιτελεῖσθαι. Ἀλλὰ καὶ τὸ παραίνεσιν εἰσάγειν μηδενὶ τῆνικαῦτα μῆτε συνιέναι δυναμένῳ, μῆτε μὴν εἰς ἔργον ἄγειν ἀνεχομένῳ, οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἐκ τοῦ ῥάστου τὸ μάταιον ἀποσκευάσασθαι κατενοδωθεῖν. Τάχα δ' ἂν «ἐν παντὶ καιρῷ φορεῖν 35 λευκά» νοηθεῖν ὁ μετὰ τὸ καθάρσιον βάπτισμα τῆ λαμπρότητι τῶν ἀ-

8. Ἐφ. 4, 23.

9. Ματθ. 25, 40.

τα φωτίζουν τὴν ψυχὴ κι αὐτὴ φορᾶει τὸν νοητὸ διάκοσμο καὶ τὴ λαμπρότητα ποὺ αὐτὰ τῆς δίνουν, τὸ πολύτιμο λάδι καὶ μύρο, ποὺ ὑποδηλώνει τὴ χάρη καὶ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δὲ θὰ λείπει νὰ καταρδεύει καὶ νὰ εὐωδιάζει τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς σου καὶ νὰ σοῦ γεμίζει μὲ κάθε ἱερὴ καὶ μακάρια θεωρία καὶ τελειότητα. Κι ἂν πιστεύομε καὶ λέμε τὸν Χριστὸ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας⁸, δηλαδή τῶν πιστῶν, καὶ κάνει πάλι δικούς του μὲ ἄλλο τρόπο τοὺς φτωχοὺς καὶ ἀναδέχεται στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἐλεημοσύνη πρὸς ἐκείνους (γιατὶ λέει: «ὅσα κάνατε σ' ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐλάχιστους ἀδελφούς μου, τὸ κάνατε σ' ἐμένα»⁹), τότε λοιπὸν μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Ἐκκλησιαστής συμβουλεύει νὰ μὴν ἀμελοῦμε ν' ἀλείφομε μὲ λάδι τὴν κεφαλὴ μας, πράγμα ποὺ σημαίνει νὰ προσφέρομε ἀσταμάτητα τὴν ἐλεημοσύνη σ' αὐτοὺς ποὺ πεινοῦν. Γιατὶ μέσω αὐτῶν μεταφέρομε τὴν εὐσπλαχνία στὴν κεφαλὴ μας, δηλαδή τὸν Χριστό. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ ὡς ἔδω.

Γνωρίζω μερικοὺς ποὺ διατυπώνουν μὰ πάρα πολὺ ἀξιόλογη γνώμη, ποὺ καθαρίζει τοὺς μολυσμούς μας ἀπὸ τότε ποὺ γεννηθήκαμε καὶ μέχρι σήμερα καὶ τὸ ρύπο τῆς προσκόλλησής μας στὰ πάθη. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ καθαρτικὴ καὶ σωτήρια ἀναγέννηση δηλώνεται μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Σολομώντα. Προβλέποντας δηλαδή τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τὶς μυστικὲς τελετὲς μέσω αὐτοῦ, συμβουλεύει τὸν ἄνθρωπο νὰ προτιμᾷ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα αὐτὴν τὴν καθαρὴ καὶ διαυγὴ λαμπρότητα καὶ τὴ λευκότητα ποὺ εἰσχωρεῖ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποία καὶ ἡ κεφαλὴ ἐπαλείφεται μὲ τὸ λάδι, τὸ ἁγιασμένο ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα μῦρο, καὶ στίς αἰσθήσεις ποὺ ἡ κεφαλὴ ἡγεῖται χορηγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της τὸ ρεῦμα τῶν ἀντιλήψεων. Καὶ σχεδὸν τὸ σύνολο βέβαια τῶν λέξεων ἐξισώνεται μὲ τὴ θεωρία ποὺ ἔχει ἐκτεθεῖ καὶ οἰκειώνεται τὴν ἐρμηνεία ὅλων τῶν ἄλλων ἀναπτύξεων, χωρὶς ν' ἀφήνει σὲ κανένα δισταγμὸ ὅτι ἔχει ἀναλυθεῖ μὲ τὸν ἀκριβέστερο τρόπο. Τὸ νὰ φοροῦν ὅμως διαρκῶς τὰ λευκὰ φορέματα καὶ νὰ μὴ στεροῦνται ποτὲ τὴν ἐπάλειψη τῆς κεφαλῆς μὲ μύρο, δὲ γνωρίζω μὲ ποιὸ τρόπο θὰ μπορούσαν νὰ συμβιβαστοῦν εὐκόλα, ἀφοῦ μὰ φορᾶ ἔχουν εὐκαιρία νὰ τελεστοῦν. Ἀλλὰ καὶ ἡ συμβουλὴ σὲ κάποιον ποὺ οὔτε νὰ καταλάβει τώρα μπορεῖ, οὔτε ἀνέχεται νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν πράξη, ἀγνοῶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ εὐοδωθεῖ, ὥστε ἀπὸ τὸ εὐκολότατο ν' ἀπορρίψει τὸ μάταιο. Ἴσως βέβαια μὲ τὴ φράση, «νὰ φορεῖ λευκὰ σὲ κάθε περίπτωση»¹⁰, θὰ μπορούσε νὰ νοηθεῖ ἐκεῖνος ποὺ μετὰ τὸ καθαρτικὸ βάπτι-

10. Ἐκκλ. 9, 8.

ρετῶν περιστέλλων ἑαυτόν, καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας ζόφον παντελῶς ἀπελαύνων πλησιάζειν ἑαυτῷ. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἐν παντὶ καιρῷ λαμπροφορεῖ, καὶ τὸ μῦρον δὲ ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶη ἂν μὴ ὑστερούμενος, ἀεὶ φρονῶν τὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἐκεῖθεν χάριτος
5 καταρδόμενος τοῖς ρείθροις. Εἰ δὲ καὶ τὸ προφητικὸν ὁ Σολομὼν εἶχε χάρισμα συμπληρούμενον, τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα διεξιὼν, τὸν λόγον προεῖπεν οὐ χρόνοις ὑστερον ἔμελλε τὸ ἔργον ἐκβαίνειν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΕ΄

10 Τό, «τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνες οἱ ἀδελφοί μου», πῶς νοητέον; Πολλοὶ γὰρ αὐτὸ προσκόμματος ἔθεντο πρόφασιν.

Οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν ὁ τὴν γνώμην ἀστήρικτος προσκόπτη ἐφ' οἷς ἡ σωτηρία πολλοῖς διαλάμπει καὶ ὠφέλεια· ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν, εἰ καὶ τοὺς ἐκουσίως τυφλώττοντας τὸ φορητὸν φῶς ἀνέχεται
15 περιαιγάζειν τὴν γνώσιν καὶ χειραγωγεῖν οὐκ ἐξουθενεῖ καθορᾶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς ἀπολλυμένοις πρόσκομμα γέγονε καὶ πέτρα σκανδάλου καὶ λίθος ἀποδοκιμασμένος εἰς κεφαλὴν γωνίας ὑποβεβλημένος, οὐκ αὐτὸς ταῦτα γεγονώς, ἀλλὰ τοῖς πεπλανημένοις δόξας γεγονέναι. Κἀνταῦθα τοίνυν
20 οὐκ ἀποσκευαζόμενος τὴν μητέρα, ὡς τὸ ἄθεσμον φρόνημα βούλεται τῶν δυσσεβούντων, τό, «τίς ἐστι», εἶπεν, «ἡ μήτηρ μου;», οὐδὲ παρὰ φαῦλον τὴν τεκοῦσαν τιθέμενος, ταύτην ὁ Σωτὴρ ἀφῆκε τὴν φωνήν. Πῶς γάρ, ὅς γε κατὰ τὸ ἀτελέστερον τῆς ἡλικίας νόμῳ φύσεως ἔτι γινωσκόμενος ὑπετάσσετό τε τῇ Μητρὶ καὶ τὰ προνόμια παντα-
25 χοῦ τῇ τεκούσῃ συνδιέσωζε, πῶς οὗτος πρὸς τὴν τελειότητα τῆς ἡλικίας φθάσας ἀτελέστερον καὶ ἀγνωμονέστερον πρὸς τὴν μητέρα ἂν διετίθετο; Οὐκοῦν οὐκ ἀποσκευαζομένου τὴν μητέρα τὰ ῥήματα, ἄπαγε, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ διάνοιαν ἐρμηνεύοντος ποῦ γὰρ ἀκόλουθον, ποῦ δ' ἀστασίαστον, ἐξ ἧς διὰ φιλανθρωπίαν ἠξίωσε σαρκὶ προ-
30 ελθεῖν καὶ τῶν ἀχράντων αἱμάτων ὁ εὐδοκήσας ἑαυτῷ βροτεῖαν μορφήν συμπτῆξασθαί τε καὶ περιέψεσθαι, ταύτην ἀπαξιῶσαι μητέρα

σμα κοσμεῖ τὸν ἑαυτό του μὲ τὴ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν καὶ ἐμποδίζει τελείως νὰ τὸν πλησιάσει ὁ ζόφος τῆς ἁμαρτίας. Γιατὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φορᾷε κάθε ὥρα λαμπρὰ φορέματα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὸς νὰ στερηθεῖ τὸ μύρο στὸ κεφάλι του, ἀφοῦ θὰ φρονεῖ πάντοτε ὅ,τι τοῦ ὑποβάλλει τὸ Πνεῦμα καὶ θὰ καταρδεύεται μὲ τὰ ρεῖθρα τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Σολομὼν εἶχε καὶ τὸ προφητικὸ χάρισμα πλήρες, ἐκθέτοντας τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, προεῖπε τὴν προφητεία πού ἐμελλε ὑστερα ἀπὸ χρόνια νὰ γίνῃ πραγματικότητα.

ΕΡΩΤΗΣΗ 45η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὸ χωρίο, «ποιὰ εἶναι ἡ μητέρα μου καὶ ποιοὶ οἱ ἀδελφοί μου;»¹. Γιατὶ πολλοὶ αὐτὸ τὸ θεώρησαν ἀφορμὴ σκανδάλου.

Δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστὸ ἂν κάποιος, πού δὲν ἔχει σταθερὴ γνῶμη, σκοντάφτει σὲ πράγματα στὰ ὁποῖα γιὰ τοὺς πολλοὺς διαλάμπει ἡ σωτηρία καὶ ἡ ὠφέλεια. Θαυμαστὸ εἶναι τὸ ὅτι καὶ τοὺς ἠθελημένα τυφλοὺς ἀνέχεται τὸ φορητὸ φῶς νὰ φωτίζει τὸ νοῦ τους καὶ νὰ τοὺς χειραγωγεῖ, καὶ δὲν τοὺς κάνει ἀνίκανους νὰ βλέπουν τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ καὶ ὁ Κύριος καὶ Σωτήρας μας ἔγινε γι' αὐτοὺς πού χάνονται ἐμπόδιο καὶ πέτρα σκανδάλου καὶ πέτρα πού δὲν κρίθηκε κατάλληλη νὰ μπεῖ στὸ θεμέλιο ὡς ἀγκωνάρι², ὄχι ὅτι αὐτὸς ἦταν τέτοιος πραγματικά, ἀλλὰ οἱ πλανημένοι νόμιζαν πῶς ἦταν τέτοιος. Καὶ στὸ χωρίο αὐτὸ λοιπὸν δὲν ἀρνεῖται τὴ μητέρα του, ὅπως θέλουν οἱ ἀσεβεῖς μὲ τὴν ἀσεβὴ γνῶμη τους. Τὸ «ποιὰ εἶναι ἡ μητέρα μου;» πού εἶπε, δὲν τὸν εἶπε τὸν λόγο αὐτὸν ὁ Σωτήρας γιατί περιφρονοῦσε τὴ μητέρα του. Αὐτὸς δηλαδή πού ὅταν ἦταν παιδί ἀνώριμο ἀκόμα κατὰ τὸν φυσικὸ νόμο ὑπάκουε στὴ μητέρα του³ καὶ παντοῦ φύλαγε γιὰ τὴ μητέρα του τὸν πρῶτο λόγο, πῶς αὐτὸς ὅταν ὠρίμασε στὴν ἡλικία θὰ ἦταν δυνατό νὰ δείχνει διαγωγὴ ὄχι σωστὴ καὶ περιφρονητικὴ; Δὲν εἶναι λοιπὸν τὰ λόγια αὐτὰ ἐνὸς πού ἀπορρίπτει τὴ μητέρα του, μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη, ἀλλὰ κάποιου πού βλέπει ἀλλιῶς τὰ πράγματα. Πῶς δηλαδή εἶναι λογικὸ κι ὄχι παράλογο, ἐκείνην πού ἀπὸ φιλανθρωπία ἔκρινε ἄξια νὰ προέλθει ἀπὸ αὐτὴν ὡς πρὸς τὴ σάρκα καὶ ἀπὸ τὰ ἀχραντα αἵματά της, αὐτὸς πού εὐδόκησε νὰ συμπήξει ἀνθρώπινη μορφὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ τὴ φροντίσει, νὰ

1. Ματθ. 12, 48. Μάρκ. 3, 33.

2. Α' Πέτρ. 2, 7-8.

3. Λουκᾶ 2, 51.

συνομολογεῖν καὶ τῆς ἐν ῥήμασιν ἀποστερεῖν οἰκειότητος, προὔπο-
 στάς καὶ προκαταλαβῶν καὶ προδωρησάμενος τὴν ἐν τῷ πράγματι
 σχέσιν καὶ ἀλήθειαν; Καὶ εἰ ἐμελλεν, ὡ τῆς γλωσσαλγίας! ἀπαρνήσα-
 σθαι ταύτην, τί καὶ τὴν ἀρχὴν ὄλως προσήκατο; τί δὲ σχῆμα περιέδν,
 5 οὗ τὴν μορφήν ὑβριν ἐνόμιζε; Καὶ γὰρ καὶ μέχρι τούτου τῆς γλώσσης
 ἤλασε τὰ τολμήματα. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐκείνων ἀπόνοια ταύτη τε καὶ ἐξ
 ἄλλων πλειόνων τὸν ἔλεγχον δίδωσιν.

Ἴσως δ' ἂν τις οὐ πόρρω τῶν εὐαγγελικῶν γνωρισμάτων δια-
 πλαττόμενος φάναι τὸν Σωτῆρα τὸ ῥῆμα ἐρεῖ, οὐχ ὑποτεμνόμενον
 10 μὲν τῇ μητρὶ τὴν τιμὴν, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον ἀπαρονούμενον τὴν ἔμφυ-
 τον σχέσιν καὶ στοργήν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ γέμοντα καὶ πρέποντα τῇ
 γεννησαμένη γέρα, ὅμως τῆς περὶ αὐτὴν θεραπείας τὴν τῶν ἀνθρώ-
 πων προτιμᾶν σωτηρίαν καὶ τὴν εἰς τοῦτο τὸ τέλος φέρουσαν διδα-
 σκαλίαν, δι' οὗς καὶ μήτηρ καὶ τόκος καὶ τῶν πατρῶν κόλπων ἀκέ-
 15 νωτος κένωσις καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀναστροφή καὶ πολιτεία καὶ σταν-
 ρὸς ἐκούσιος καὶ κακούργων θάνατος, εἶτα καὶ ταφή καὶ ἀνάστασις,
 ἐπισχύσαι δ' ἂν πειραθείη τὴν ἐπίνοιαν, καὶ ὅτι περ οὐδ' ἦν ἄλλως
 πράττειν τὸν Ἰησοῦν, εἰ μὴ κατὰ ταύτην τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν εἰρ-
 μὸν τῆς προνοίας διετίθετο. Ἐδίδασκε γὰρ ὁ Σωτῆρ μετὰ τῶν ἄλλων
 20 σωτηρίων μαθημάτων καὶ τὸ μὴ προτιμᾶν πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναι-
 κα τῆς αὐτοῦ ψυχωφελοῦς διδασκαλίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπο-
 νεύσεως «ὅστις», γὰρ φησιν, «οὐκ ἐγκαταλείπει πατέρα ἢ μητέρα»,
 καὶ τὰ ἐξῆς, «οὐκ ἔστι μου ἄξιος», τουτέστιν, ὅς οὐ προτιμήσει τὴν
 ἐμὴν καὶ σώξουσιν παραίνεσιν καὶ νουθεσίαν καὶ τὴν εἰς ἐμὲ στορ-
 25 γήν, οὗτος ἐξέπεσε μὲν τῶν ἀτελευτήτων ἀγαθῶν, ἐξέπεσε δὲ τῆς μα-
 καριότητος, ἧς οἱ προτιμήσαντες τῶν συγγενικῶν θεσμῶν τοὺς ἐμούς
 νόμους καὶ τὸν θεῖον ἔρωτα διὰ παντός ἀπολαύουσι.

Ταύτης δὲ τῆς ἐντολῆς τὸ ῥᾶον καὶ εὐκατόρθωτον καθιστῶν ὁ
 Σωτῆρ, αὐτὸς ταύτην μετέρχεται πρῶτος καὶ εἰς τοὺς ἀκροατὰς διδα-
 30 σκαλίαν τῆς μητρικῆς προκρίνει χρείας καὶ χάριτος, μονονουχὶ λέ-
 γων ὅτι, Καθάπερ ἐγὼ διδάσκων ὑμᾶς καὶ περὶ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν
 ἀσχολούμενος, τὴν μητρικὴν ἐθέμην δευτέραν θεραπείαν, τὴν ὑμετέ-
 ραν σωτηρίαν προελόμενος, οὕτω χρὴ ὑμᾶς ἀπάσης τῆς διὰ τῶν σω-
 ματικῶν δεσμῶν προϊούσης σχέσεώς τε καὶ συμπαθείας τὴν ὑμῶν
 35 αὐτῶν σωτηρίαν ἀνταλλάττεσθαι καὶ τῶν ἐμῶν διδαγμάτων καὶ νό-

μη θεωρήσει ἄξιο νὰ τὴν παραδέχεται μητέρα καὶ νὰ τῆς ἀποστερεῖ μετὰ λόγια τὴ συγγένεια, ἐνῶ εἶχε προηγουμένως λάβει ὑπόστασις ἀπὸ αὐτὴν καὶ εἶχε λάβει καὶ δώσει τὴ σχέση καὶ τὴν ἀλήθεια στὰ πράγματα; Κι ἂν ἦταν νὰ τὴν ἀπαρνηθεῖ, τί βλασφημία μεγάλη, γιατί τὴν εἶχε δεχτεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή; Γιατί ντύθηκε μιὰ μορφή πού τὴ θεωροῦσε ὕβρις; Ὡς αὐτὸ τὸ σημεῖο τοὺς ὠθήσε ἢ τόλμη τῆς γλώσσας τους. Ἀλλὰ ἡ ἀνοησία τους ἐλέγχεται κι ἔτσι καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους τρόπους.

Ἰσως κάποιος, πού διαμορφώνεται ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὰ εὐαγγελικὰ γνωρίσματα, πεῖ ὅτι ὁ Σωτῆρας εἶπε αὐτὸ τὸ λόγο, ὄχι περικόπτοντας τὴν τιμὴ πρὸς τὴ μητέρα του, οὔτε, πολὺ περισσότερο, ἐπειδὴ ἀρνοῦνταν τὴν ἔμφυτη σχέση καὶ στοργή, οὔτε –πολὺ ἀπέχει αὐτὸ– ἐπειδὴ ἀρνοῦνταν τὰ βραβεῖα πού ἔπρεπαν καὶ μὲ τὰ ὅποια ἦταν γεμάτη ἡ μητέρα του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν περιποίηση ἐκείνης ἐκεῖνος προτιμᾷ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ διδασκαλία πού ὀδηγεῖ σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ Μητέρα καὶ γέννησις καὶ ἀκένωτη κένωσις ἀπὸ τοὺς πατρικούς κόλπους⁴ καὶ διαβίωσις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐκούσιος σταυρὸς καὶ θάνατος ἀνάμεσα σὲ κακούργους, κι ἔπειτα ταφή κι ἀνάστασις, καὶ θὰ προσπαθήσει νὰ ἐνισχύσει τὴ σκέψη, καὶ τὸ ὅτι δὲν θὰ μπορούσε νὰ πράξει ἄλλιῶς ὁ Ἰησοῦς, ἂν δὲν εἶχε τὴ διάθεσις νὰ πράξει σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴν ἀκολουθία καὶ τὴ σειρά τῆς πρόνοιαις. Γιατί μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα σωτήρια μαθήματα ὁ Σωτῆρας δίδασκε καὶ τὸ νὰ μὴν προτιμᾷμε πατέρα ἢ μητέρα ἢ σύζυγο ἀπὸ τὴ δική του ψυχωφελῆ διδασκαλία καὶ τὴν κλίση πρὸς αὐτόν· γιατί λέει: «ὅποιος δὲν ἐγκαταλείψει τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα κ.τ.λ. δὲν εἶναι ἄξιός μου»⁵, δηλαδή ὅποιος δὲν προτιμήσει τὴν παραίνεσις καὶ συμβουλή μου πού σώζει καὶ τὴ στοργή πρὸς ἐμένα, αὐτὸς ἔχασε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, ἔχασε καὶ τὴ μακαριότητα, πού ὅποιοι προτίμησαν ἀπὸ τοὺς συγγενικούς δεσμοὺς τοὺς δικούς μου νόμους, θ' ἀπολαύσουν γιὰ πάντα τὸν θεῖο ἔρωτα.

Θέλοντας ὁ Σωτῆρας νὰ δείξει πόσο εὐκόλη καὶ δυνατὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐντολή του, τὴν ἀσκεῖ πρῶτος αὐτὸς καὶ προκρίνει τὴ διδασκαλία τῆς στοὺς ἀκροατὲς ἀπὸ τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη τῆς μητέρας, λέγοντας κατὰ κάποιον τρόπο: Ὅπως ἐγώ, διδάσκοντάς σας καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴ σωτηρία σας, ἔβαλα σὲ δεύτερη μοίρα τὴν ὑπηρεσία τῆς μητέρας, προτιμώντας τὴ σωτηρία τὴ δική σας, ἔτσι πρέπει κι ἐσεῖς στὴ θέσις ὅλης τῆς σχέσις καὶ τῆς συμπάθειαις πού δημιουργοῦν οἱ σωματικοὶ δεσμοὶ νὰ

4. Ἰω. 1, 18. Φιλ. 2, 7.

5. Ματθ. 10, 37. Λουκᾶ 14, 26

μων τὴν φυλακὴν καὶ συντήρησιν. Ταύτη τοι καὶ τὸν αἰτησάμενον ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ θάψαι τὸν πατέρα, οὐκ ἐπέτρεψεν, οὐ καταφρονεῖν μητρός, μή τι γένοιτο, καὶ μάλιστα τῆς ὀσίας, οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἐξαρνεῖσθαι τὴν σχέσιν καὶ τὸν πόθον ἐνυδρίζειν ἀφορμὰς διδοῦς, ἀλλὰ
5 πανταχοῦ παραινῶν τὴν ψυχικὴν προκρίνειν σωτηρίαν τῆς σωματικῆς ἀπάσης καὶ συναφείας καὶ διαθέσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἂν τις, ὡσπερ εἴρηται, δοκῶν τῇ μητρὶ τῶν προνομίων τῆς τιμῆς οὐκ ἀποστερεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ συντηρεῖν διέλθοι πραγματευόμενος, καὶ τὴν
προσῆκουσαν αἰδῶ συνδιασώζων καὶ σεβασμιότητα, καίτοι τὸ τῆς
10 συγκρίσεως τὸν τρόπον μὲν ἐρμηνεύει, καθ' ὃν πρὸς τὴν ἐλάττω τάξιν κατέδη τὸ συγκρινόμενον, οὐκ ἀπαλλάττει δὲ τῆς ἐλαττώσεως.

Οἶδα δὲ τινὰς τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων, οὓς ἐν πολλοῖς πολλάκις θαυμάσας καὶ ἀποδεχόμενος, οὐκ ἂν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ θαυμάσαμι, ἐπ' ἀθετήσει τῆς δυσσεβοῦς δόξης εἰς τοιαύτην καταβε-
15 θηκότας διάνοιαν, ὡς ἐπέιπερ ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, ἀνθρώπινόν τι παθοῦσα, ἐπεσεμνύετο μὲν τῷ παιδί, ἐξήτει δὲ παρηρησιασθῆναι καὶ διαχυθῆναι τῷ ἀγαλλιάματι, ὅτι τηλικούτου παιδὸς ἐχρημάτισε Μήτηρ, καὶ διὰ τοῦτο προσῆει διδάσκοντος τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς εἰκὸς τῇ διδασκαλίᾳ δοξαζομένου συνδοξασθῆναι καὶ τὸν ἔπαινον συμμε-
20 ρίσασθαι. Διὸ καὶ Σωτὴρ καὶ ὁ τοὺς ἄλλους ἀποκαθαίρων τῶν ψυχικῶν παθῶν καὶ τὴν μητέρα τῶν τοιούτων ἀπαλλάττειν θέλων ἐλατωμάτων, τάξιν ἐπιτιμῆσεως ἐπέχουσαν ἀφῆκε τὴν λέγουσαν φωνήν «τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες οἱ ἀδελφοί μου;».

Ἄλλ' οἷς μὲν ἐπῆλθε ταῦτα εἰπεῖν, καί γε εἴρηται, ἡ δὲ τῆς ἀκο-
25 λουθίας συνεξέτασις, πρῶτον μὲν οὐχ ὄρα τὴν μητέρα οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνυμένην οὐδὲ σοβαρὸν φέρουσαν φρόνημα. Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ διδάσκοντος αὐτεπάγγελτος ἐπεχωρίασεν, οὐδ' εἰς τὸ μέσον ἐπῆλθεν τοῦ συλλόγου, οὐδὲ τὸν διδασκαλικὸν λόγον περιέκοψεν, οὐδ' εἶπεν οὐδὲν ὑψηλὸν ἢ μέγαν λαχόν, ἀλλ' ἔξω πανευλαβῶς ἵστα-
30 μένη τὴν παρουσίαν μόνον ἐμήνυσεν, ἢ οὐδὲ τοῦτο λόγῳ ἐμήνυσεν, ἀλλ' ἀπαγγέλλειν ἐφιλοσόφει τὴν θέαν τὸ μήνυμα, ὃ πῶς ἂν φιλοτιμουμένης τὸ δοξάσασθαι, πῶς δὲ ζητούσης σεμνύνεσθαι καὶ τῇ τοῦ υἱοῦ ἐπιγαυροῦσθαι μεγαλειότητι; Τί δ' ἂν ἕτερον καὶ θεράπων

βάζετε τὴ σωτηρία σας καὶ τὴ φύλαξη καὶ τήρηση τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν νόμων μου. Ἔτσι καὶ ἐκεῖνον ποὺ ζήτησε νὰ πάει νὰ θάψει τὸν πατέρα του δὲν τοῦ τὸ ἐπέτρεψε⁶, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ δώσει ἀφορμὴ νὰ περιφρονοῦμε τὴ μητέρα, μὴ γένοιτο, καὶ μάλιστα τὴν εὐσεβή, οὔτε γιὰ νὰ παραμελοῦμε τὴ σχέση μὲ τὸν πατέρα καὶ νὰ περιφρονοῦμε τὸν πόθο του, ἀλλὰ παντοῦ προτρέπει νὰ προκρίνομε τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς ἀπὸ κάθε σωματικὴ συνάφεια καὶ διάθεση. Αὐτὰ λοιπὸν ἴσως, ὅπως εἶπαμε, πιστεύοντας κάποιος ὅτι δὲν ἀποστερεῖ τὸ προβάδισμα τῆς τιμῆς πρὸς τὴ μητέρα, ἀλλὰ τὸ διατηρεῖ ἀμείωτο, θὰ ἐπιχειρήσει νὰ τὸ κάνει πράξι, διατηρώντας τὴν εὐλάβεια ποὺ πρέπει καὶ τὸ σεβασμό, ἂν καὶ βέβαια ἡ σύγκριση ἐρμηνεύει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο αὐτὸ ποὺ συγκρίνεται κατέβηκε στὴ χαμηλότερη τάξη, δὲν τὸ ἀπαλλάσσει ὅμως ἀπὸ τὴν ἐλάττωση.

Γνωρίζω μερικοὺς ἀπὸ τοὺς μακάριους Πατέρες, τοὺς ὁποίους σὲ πολλὰ θαύμασα πολλές φορές καὶ τοὺς ἀποδέχθηκα, δὲν μπορῶ ὅμως νὰ τοὺς θαυμάσω γι' αὐτὴ τὴ γνώμη ποὺ μὲ ἀθέτησε τῆς δυσσεβοῦς δοξασίας κατέβηκαν σὲ τέτοια σκέψη· ὅτι δηλαδή, ἐπειδὴ ἡ Μητέρα τοῦ Χριστοῦ, νιώθοντας κάποιον ἀνθρώπινο συναίσθημα, ὑπερηφανευόταν γιὰ τὸν Υἱὸ τῆς καὶ ἤθελε νὰ ἐπιδειχθεῖ καὶ νὰ δείξει ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς τὰ συναισθήματά της αὐτὰ, ποὺ ἦταν δηλαδή Μητέρα τέτοιου Παιδιοῦ, γι' αὐτὸ πῆγε κοντὰ στὸν Υἱὸ τῆς ποὺ δίδασκε, γιὰ νὰ δοξαστεῖ κι αὐτὴ, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπὸ τὴ διδασκαλία ποὺ δόξαζε τὸν Υἱὸ τῆς καὶ νὰ συμεριστεῖ τὸν ἔπαινο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σωτήρας, ποὺ καὶ τοὺς ἄλλους καθάριζε ἀπὸ τὰ ψυχικὰ πάθη, θέλοντας ν' ἀπαλλάξει ἀπὸ αὐτὰ καὶ τὴ Μητέρα του, εἶπε αὐτὸν τὸ λόγο ποὺ εἶχε θέσει ἐπιτίμησης· «ποιά εἶναι ἡ Μητέρα μου καὶ ποιοὶ οἱ ἀδελφοί μου;»⁷.

Ἄλλὰ ὅποιοι σκέφτηκαν νὰ ποῦν αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ ἔχουν βέβαια πεῖ, ὅμως ἡ συνεξέταση τῆς λογικῆς ἀκολουθίας, πρῶτον δὲν βλέπει τὴ Μητέρα νὰ κάνει μιὰ τέτοια ἐπίδειξη, οὔτε νὰ ἔχει κάποια τέτοιου εἶδους ὑπερηφάνεια. Γιατὶ οὔτε ὅταν δίδασκε ἦρθε αὐτόκλητη, οὔτε κάθησε στὴ μέση τῆς συγκέντρωσης, οὔτε διέκοψε τὸν διδακτικὸ του λόγο, οὔτε εἶπε κάτι μεγαλόφωνα ἢ ἔδειξε νὰ καυχιέται, ἀλλὰ μὲ ὅλη τὴν εὐλάβειά της στάθηκε στὴν πόρτα καὶ μόνο ἔδειξε ὅτι ἦταν ἐκεῖ, καὶ οὔτε κὰν δήλωσε τὴν παρουσία της μὲ κάποιο λόγο, ἀλλὰ σκεφτόταν ἡρεμα ὅτι ἡ θεὰ της θὰ ἔδινε τὸ μήνυμα. Πῶς λοιπὸν αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι φιλοδοξοῦσε νὰ τιμηθεῖ, ἢ ὅτι ἐπιδίωκε νὰ ὑπερηφα-

6. Ματθ. 8, 21-22. Λουκᾶ 9, 59-60.

7. Μάρκ. 3, 33.

ἔπραξε, χρείας αὐτὸν ἐπὶ τὸν κύριον παραγενέσθαι καλούσης; Οὐκοῦν οὐκ ἦν ἐπιτίμησις ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ τῇ μητρὶ, οὐδέ τις τρόπος ἀνακαλούμενος διὰ μέμψεως τὸ ἐλάττωμα. Οὐ γὰρ ἦν ἐλάττωμα οὐδαμοῦ, ἀλλὰ Ἰουδαϊκὸν ἐπεστόμιζε τὸ εἰρημένον χλεύασμα. Τῶν 5 γὰρ κακοχόλων τε καὶ ἀγνωμόνων Ἰουδαίων νῦν λεγόντων ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὕβρει Σωτῆρος, «οὐχ οὗτός ἐστιν τοῦ τέκτονος υἱός;», νῦν δέ, «οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ παρ' ἡμῖν;», καὶ πάλιν, «τοῦτον δὲ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν». Ἐπεὶ καὶ τότε διδάσκοντος καὶ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν εἰσηγουμένου, τῷ πλήθει διεφθόνουν τε καὶ διε- 10 θάσκαινον καὶ πρὸς διαβολὰς ἀνεφλέγοντο, οὐκ ἦν δὲ πόρος ὅλως διαβολῆς, ἐπὶ τὴν συνήθη λαιδορίαν καταφεύγουσι, καὶ τὴν μητέρα πάλιν καὶ τοὺς ἀδελφούς εἰς ψόγον καὶ ἐξουθένημα προκομίζουσι, μονονουχὶ λέγοντες· Τίνα διδάσκεις; τίνα δὲ σαυτὸν νομίζεις; Οὐχὶ γυναικὸς πένητος ὑπάρχεις υἱός καὶ οἱ ἀδελφοὶ σου οὐδὲν διαφέ- 15 ρουσιν, ὧν ὁ θίος διὰ χειρῶν; Ἴδου οὗτοι ἐστήκασιν ἔξω ζητοῦντές σε· ἕα τὸ διδάσκειν καὶ πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἀπότρεχε, τὴν ἐκείνοις ἴσῃν μετιῶν πολιτείαν, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἀναβαίνων ἀξίωμα.

Ταῦτ' οὖν ἐκείνων, ὡς ἔθος, πονηρευομένων, ὁ Σωτὴρ ἀντιτιθεῖς 20 καὶ ἀντεπεξάγων τῇ μακροθυμίᾳ καὶ πραότητι, Τοσοῦτον, φησὶν, ἀπέχω τοῦ ἐπισχύνεσθαι μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι οὐ μόνον ἦν ἡ φύσις ἔδωκεν καὶ οὗς εἰς γένος ἢ ὑπό(σύλ)ληψις ἔθετο οὐκ ἀποστρέφομαι, οὐδὲ αἰσχύνῃν ἠγοῦμαι οὐδὲ ὄνειδος, ἀλλὰ καὶ τούτους ἅπαντας οὗς ὁρᾶτε τῶν ἱερῶν λόγων ὄντας σωτηρίων ἀκροατάς, καὶ πα- 25 τέρας καὶ ἀδελφούς οὐκ ἀπαξιῶ κατονομάζειν, τὸ πατρικὸν μόνον θέλημα ποιῶντας, κἂν μήτε τῇ φύσει, μήτε τῇ ὑπολήψει τὰς εἰρημένας φιλοστόργους σχέσεις ἔχωσι βοηθουμένας. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ ἡ ἀδελφὴ μου; Τί μοι τὰς κλήσεις ταύτας εἰς ὕβριν καὶ ὄνειδος μεταπλάττεις; Ἐγὼ τοσοῦτον ἐπαισχύνεσθαι τούτοις διέστη- 30 κα, ὥστε καὶ τοὺς ἀληθινούς μαθητὰς ταῖς κλήσει ταύταις καὶ σχέσεσιν ἐμαυτῷ συνάπτειν προειλόμην. Καὶ ἔστιν ἐντεῦθεν συνορᾶν, ὡς

νευθεῖ καὶ νὰ καυχηθεῖ μὲ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Υἱοῦ τῆς; Καὶ τί ἄλλο ἔκανε κι ὁ δοῦλος ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ καλοῦσε νὰ πάει στὸν κύριο; Δὲν ἦταν λοιπὸν ἐπιτίμηση ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴ Μητέρα του, οὔτε κάποιος τρόπος ποὺ μὲ τὴ μομφὴ διορθώνει τὸ ἐλάττωμα. Δὲν ἦταν λοιπὸν καθόλου ἐλάττωμα, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ εἰπώθηκε ἀποστόμωνε κάποιον χλευασμὸ τῶν Ἰουδαίων. Γιατὶ οἱ πικρόχολοι καὶ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι, ποὺ ἄλλοτε ἔλεγαν, γιὰ νὰ διαβάσουν καὶ νὰ προσβάλουν τὸν Κύριο, «δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ γιὸς τοῦ μαραγκοῦ;»⁸, καὶ ἄλλοτε, «δὲν ζεῖ κοντὰ μας ἡ μητέρα καὶ οἱ ἀδελφοί του;»⁹, κι ἄλλοῦ πάλι, «αὐτὸν τὸν ξέρομε ἀπὸ ποῦ εἶναι»¹⁰. Ἄργότερα καὶ πάλι ἐνῶ δίδασκε καὶ μιλοῦσε στὸ πλῆθος γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς, κυκλοφοροῦσε μεταξὺ τους ὁ φθόνος καὶ ἡ συκοφαντία καὶ τοὺς ἔκαιγε τὸ πάθος γιὰ κατηγορίες, κι ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ βροῦν εὐκαιρία γιὰ κατηγορία, καταφεύγουν στὴν εἰρωνεία καὶ παίρνουν πάλι στὸ στόμα τους τὴ μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς του γιὰ νὰ τοὺς εἰρωνευτοῦν καὶ νὰ τοὺς ταπεινώσουν, σὰ νὰ τοὺς ἔλεγαν· Ποιὸν διδάσκεις; Ποιὸς νομίζεις πὼς εἶσαι; Δὲν εἶσαι γιὸς μιᾶς φτωχῆς γυναίκα; Σὲ τίποτα δὲ διαφέρουν καὶ τὰ ἀδέλφια σου, ποὺ κερδίζουν τὴ ζωὴ τους μὲ τὰ χέρια τους. Νάτοι, στέκονται ἔξω καὶ σὲ ζητοῦν. Ἄφησε τίς διδασκαλίες, καὶ τρέχα στοὺς συγγενεῖς σου καὶ ζῆσε μὲ τὸν τρόπο ἐκείνων, καὶ μὴν προβιδάζεσαι στὸ ἀξίωμα τοῦ δασκάλου.

Ἐνῶ λοιπὸν αὐτοὶ ἔκαναν αὐτὲς τίς πονηρίες, ὅπως συνήθως, ὁ Σωτῆρας ἀντίθετα ἀντιμετωπίζοντάς τους μὲ μακροθυμία καὶ πραότητα τοὺς λέει· Ἀπέχω τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ντρέπομαι γιὰ τὴ μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς μου, ὥστε ὄχι μόνο τὴ μητέρα ποὺ μοῦ ἔδωσε ἡ φύση κι αὐτοὺς ποὺ σάρκωσέ μου τοὺς ἔκανε γενιὰ μου δὲν τοὺς ἀποστρέφομαι καὶ δὲν αἰσθάνομαι ντροπὴ οὔτε κατηγορία, ἀλλὰ καὶ ὅλους αὐτοὺς ποὺ βλέπετε καὶ ποὺ εἶναι ἀκροατὲς τῶν ἱερῶν καὶ σωτήριων λόγων δὲν θεωρῶ ἀνάξιο νὰ τοὺς ὀνομάζω καὶ πατέρες καὶ ἀδελφούς¹¹, ἂν ἐκτελοῦν μόνο τὸ πατρικὸ θέλημα, ἔστω κι ἂν δὲν βοηθοῦνται αὐτὲς οἱ σχέσεις στοργῆς ποὺ ἔχουν μαζί μου οὔτε ἀπὸ τὴ φύση οὔτε ἀπὸ τὴν ἰδέα ποὺ ἔχετε γιὰ μένα. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι ἡ μητέρα μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου; Γιατί, σὲ παρακαλῶ, μετατρέπεις τίς ὀνομασίες αὐτὲς σὲ προσβολὴ καὶ κατηγορία; Ἐγὼ ἀπέχω τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ντρέπομαι γι' αὐτούς, ὥστε καὶ τοὺς ἀληθινούς μαθητὲς μου προτίμησα νὰ τοὺς συνδέσω μαζί μου μ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα καὶ μ' αὐτὲς τίς σχέσεις. Καὶ ἀπ' αὐτὸ μπορεῖς νὰ δεῖς ὅτι τὰ λό-

10. Ἰω. 7, 27 καὶ 9, 29.

11. Ματθ. 12, 50.

οὐ μόνον οὐδὲν ἀγνωμοσύνης, οὐδὲ παροράσεως μητρικῆς τὰ προε-
 νηνεγμένα ῥήματα ἦν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην αὐτῇ καὶ πρόπευσαν
 συγκατασκευάζει τιμὴν. Τοσοῦτον γὰρ αὐτῇ τὴν σεβασμιότητα καὶ
 τὸ γέρας ἀπονέμει καὶ τὸ δίκαιον τῆς στοργῆς, ὥστε καὶ τοὺς ἔκτε-
 5 λούντας τὸ πατρικὸν θέλημα καὶ πρὸς τοσοῦτον ἐπαρθέοντας ὕψος ἀ-
 ρετῆς, ὡς εἰς μέγα τι δόξης καὶ ἐξαιρέτον ἀξίωμα, εἰς τὴν μητρικὴν
 σχέσιν καὶ κλησιν τούτους ἀνάγειν, δι' ἣν καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν νῦν
 τιμῆς ἀπολαύει προσηγορία. Ποῦ γὰρ ἂν ἦν ἔκριεν, εἴπερ ἔκριεν,
 ἀποσκευάζεσθαι σχέσιν, ποῦ δ' ἂν ἦν ἐδικαίου, εἴπερ ἐδικαίου, παρα-
 10 γράφεσθαι κλησιν, ταύτην ὡς κορωνίδα καὶ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν
 τοῖς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμοις ἐπιφέρειν τε καὶ χαρίζε-
 σθαι χώραν εἶχεν; Ἐμφανεστάτον οὖν, οἶμαι, καθὰ καὶ προεῖρηται,
 γέγονεν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς ὕδριν τῆς μητρικῆς στοργῆς
 καὶ αἰδοῦς τὸ «τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου» κ.τ.λ. εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τὴν
 15 πρόπευσαν αὐτῇ πανταχόθεν συνάγει δόξαν καὶ εὐφημίαν.

Οὕτω δ' ἂν περιτραπείη τοῖς ἀνοήτοις πρὸς τὸνναντίον ἢ ἐφρου-
 άττοντο, πρὸς δὲ τὴν εὐσεβῆ καὶ οἰκείαν ἀπευθύνοιο θεοσοφίαν
 καὶ τό «τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; Οὕτω ἦκει ἡ ὥρα μου». Εἴ τις γὰρ
 ἐπιμελῶς ἐφ' οἷς ἐρρήθη ταῦτα διαμελετώη, τῆς θείας χάριτος συνερ-
 20 γούσης τε καὶ τῇ μελέτῃ συναντιλαμβανομένης, εὐρήσει τῇ μητρὶ
 μᾶλλον δόξαν περιάπτοντα καὶ τιμὴν, ἢ παρόρασιν ὅλως ἀφιέντα.
 Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῖς θαύμασιν οὐδὲν ἦν κοινὸν τῇ μητρὶ καὶ τῷ Υἱῷ·
 ἐπεὶ καὶ θεότητος μὲν ἦν τὸ θαυματουργεῖν καθ' ἑαυτήν, ἀνθρωπί-
 νης δὲ φύσεως οὐκέτι καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν προσειληφότα Λό-
 25 γον. Πλὴν καὶ ἐφ' οἷς κοινὸν οὐδὲν ἦν μητρὶ καὶ Υἱῷ, ὅρα πῶς τὴν
 ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς καὶ ἐν τῇ διαφορᾷ συνιστᾷ. Θαυματουργεῖν γὰρ
 τῆς μητρὸς ἀξιούσης, ἐπισημήνας μὴ εἶναι τοῦτο κοινὸν αὐτῆς τε
 καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τὸν καιρὸν μὴ παρεῖναι προσθεῖς καθ' ὃν ἔδει τὰς
 θεοσημείας ἐνεργεῖν, τὴν πρὸς τὴν μητέρα αἰδῶ καὶ τιμὴν ἔδειξε καὶ
 30 τοῦ καιροῦ καὶ τῆς διαλλαττούσης δυνάμεως ἐπικρατεστέραν. Ὡστε
 τοσοῦτον τὰ εἰρημένα τῆς μητρικῆς δόξης ἔνδειαν ποιεῖν, ὡς καὶ
 πολλαπλασίονα ταύτην ἀποτελεῖν. Τὸ γὰρ καὶ καιροῦ κυριωτέραν
 ἠγεῖσθαι καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ἀκολουθίας ὑπερβαίνουσιν τοὺς νό-
 μους, εἶτα πράττειν τὸ παρ' αὐτῆς προτεινόμενον, πόσῳ πολλαπλα-

για πού ἔχω πεῖ ὄχι μόνο δὲν ἔχουν ἴχνος ἀχαριστίας καὶ παραμέλησης τῆς μητέρας, ἀλλὰ καὶ τῆς παρέχουν παράλληλα τὴ μέγιστη καὶ τὴν πρέπουσα σ' αὐτὴν τιμῆ. Τόσο πολὺ δηλαδὴ τῆς ἀπονέμει τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν τιμῆ καὶ τὸ δίκαιο τῆς στοργῆς, ὥστε κι αὐτοὺς πού ἐκτελοῦν τὸ πατρικὸ θέλημα κι ἔχουν φτάσει σὲ τέτοιο ὕψος ἀρετῆς, σὰν σὲ κάποιον ὕψος δόξας μεγάλο κι ἐξαίρετο ἀξίωμα, νὰ τοὺς συμπεριλαμβάνει στὴ μητρικὴ κλήση καὶ σχέση, πού ἐξαιτίας τῆς τιμᾶται καὶ ἡ ὀνομασία τῶν ἀδελφῶν αὐτὴ τὴν ὥρα. Ποῦ δηλαδὴ βλέπεις τὴ σχέση ἀπὸ τὴν ὁποία ἔκρινε, ἂν βέβαια ἔκρινε, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγεῖ; Καὶ ποῦ βλέπεις ὅτι ἔκρινε δίκαιο, ἂν ἔκρινε δίκαιο, νὰ παραγραφεῖ ἡ ὀνομασία, αὐτὴν πού θὰ εἶχε θέση νὰ μπεῖ καὶ νὰ χαριστεῖ ὡς κορωνίδα καὶ κορυφαῖο τῶν ἀγαθῶν στοὺς κληρονόμους τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν; Ἐγινε λοιπόν, νομίζω, ὀλοφάνερο, ὅπως καὶ ἔχει εἰπωθεῖ, ὅτι ὄχι μόνο δὲν εἰπώθηκε γιὰ προσβολὴ καὶ ντροπὴ τῆς μητρικῆς στοργῆς ἢ φράση, «ποια εἶναι ἡ μητέρα μου» καὶ τὰ ἄλλα πού εἰπώθηκαν, ἀλλὰ ἀπὸ παντοῦ ἀποκομίζει τὴ δόξα καὶ τὸν ἔπαινο πού τῆς πρέπουν.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ στραφεῖ γιὰ τοὺς ἀνόητους στὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι μὲ μανία διακήρυτταν, καὶ νὰ ἀπευθυνθεῖ πρὸς τὴν εὐσεβὴ καὶ τὴν οἰκεία θεία σοφία καὶ τὸ χωρίο· «τί σχέση ἔχομε ἐγὼ καὶ σύ, γυναίκα; Δὲν ἦρθε ἀκόμα ἡ ὥρα μου»¹². Ἄν κανεὶς μελετήσῃ μὲ προσοχὴ αὐτὰ πού εἶπαμε μὲ τὴ βοήθεια τῆς θείας χάριτος καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυσή τῆς στὴ μελέτη, θὰ βρεῖ, ὅτι δόξα μᾶλλον καὶ τιμὴ παρέχει στὴ μητέρα του καὶ καθόλου δὲν τὴν παραμελεῖ. Στὰ θαύματα βέβαια δὲν εἶχαν τίποτε κοινὸ ἡ Μητέρα καὶ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ καὶ ἡ θαυματουργία εἶναι γνώρισμα τῆς θεότητος καθ'ἑαυτὴν καὶ δὲν ἦταν τῆς ἀνθρώπινης φύσης καθ'ἑαυτὴν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὴν προσέλαβε ὁ Λόγος. Ὡστόσο καὶ σὲ ὅποια δὲν ὑπῆρχε κανένα κοινὸ, πρόσεχε πῶς συνιστᾷ τὴν ὑπερβολὴ τῆς τιμῆς καὶ τὴ διαφορὰ. Ὅταν ἡ μητέρα του τοῦ ζητοῦσε νὰ θαυματουργήσῃ, ἐπισημαίνοντας ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι κοινὸ ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ σ' ἐκεῖνον καὶ προσθέτοντας ὅτι δὲν ἦταν ἀκόμα ἡ ὥρα πού ἔπρεπε νὰ δώσει τὸ θεῖο σημάδι, ἔδειξε τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν τιμὴ ἰσχυρότερα κι ἀπὸ τὸν καιρὸ καὶ τὴ δύναμη τῆς μεταβολῆς. Τόση λοιπὸν μείωσις τῆς μητρικῆς δόξας προκαλοῦν τὰ ὅσα λέχθηκαν, ὥστε καὶ νὰ τὴν κάνουν πολλαπλάσια. Γιατὶ τὸ νὰ τὴ θεωρεῖ σημαντικότερη καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸ κι ἀνώτερη ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἀκολουθίας στὰ θαύματα, κι ἔπειτα νὰ κάμνει αὐτὸ πού ἐκείνη πρότεινε,

12. Ἰω. 2, 4.

σίονα τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἰδῶ κατασκευάζει, ἢ εἰ μὴ ταῦτα εἴρητό τε καὶ ἐπεδείκνυτο; Μονονουχὶ γὰρ δι' ὧν ἐφθέγγετό τε καὶ ἔπραττεν ἐπιδείκνυται λέγων· Ἡ κοινωνία μὲν τῆς φύσεως, κοινωνίαν οὐ συνάγει τοῦ θαυματουργεῖν· «Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι;». Οὐδὲ ὁ καιρὸς 5 πάρεστιν ὁ ἐπιτήδειος τῶν θεουργιῶν Πλὴν ἵνα γινῶς σύ τε καὶ ὅσους ὄραῖν καὶ ἀκούειν ἢ χρεία συνήγαγεν, ὅτι καὶ τὰ μητρικὰ σοι δίκαια ἀκαινοτόμητα διασώζω καὶ αὐτὸς ὁ νόμον θέμενός εἰμι μητρὶ τοὺς παῖδας τὴν σεβασμιότητα νέμειν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει θεωρουμένων εἰρημῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ τὴν σὺν 10 αἰδῶ καὶ ὑπακοὴν καὶ δόξαν ἔμπροσθεν ποιοῦμαι, ἰδὸν μεταβάλλω τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, τῆς σῆς ἀξιώσεως ἐκεῖνα δεύτερα ποιησαμένης Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον ἐνταῦθα εἴρηται τὸ «τί ἐμοὶ καὶ σοί», καθ' ὃν εἴρηται πρὸς τὸν ἐπιζητοῦντα διαιτητὴν αὐτῷ τοῦ πατρικοῦ κλήρου χρηματίσαι· Ἐκεῖ γὰρ εἶπεν, «τί ἐμοὶ καὶ σοί; καὶ τίς με κατέ- 15 στησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ὑμᾶς;». Τῇ πράξει τὴν ἐν τῷ λόγῳ παραίτησιν ἐβεβαίωσε, καὶ δικαστῆς ἀμφισβητήσεως χαμαιζήλου καὶ προσύλου κέρδους οὐχ εἴλετο γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀπαγόρευσιν, ἢ διὰ τῶν ἔργων παραγραφήν διεδέξατο.

Ἐνταῦθα δὲ τῷ σχήματι χρησάμενος τῆς φωνῆς, τὴν μητρικὴν 20 οὐκ ἀπεπέμψατο περὶ τῷ θαύματι γνώμην, οὐδὲ τῆς αἰτήσεως εἰσηγήσατο τὴν ἀθέτησιν, ἀλλ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς φύσεως τὴν διαφορὰν διδαξάμενος τῶν θεουργημάτων, τὸ ἔργον σύνδρομον ἔδειξε τῇ ἀξιώσει, σαφῶς ὡς εἴρηται πολλάκις, παριστῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ιδιότητος τὴν μητρικὴν στοργὴν καὶ 25 τὸ κλέος μεῖζον ἰσχύειν παρ' αὐτῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΣΤ'.

Πῶς οὐ μάχεται τό, «ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις· Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν 30 δεξιάν, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην»;

Πρῶτον μὲν διότι ὁ εἰπὼν, «οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον,

13. Ἐξ. 20, 12. Δευτ. 5, 16.

14. Λουκᾶ 12, 14.

πόσο πολλαπλασιάζει την τιμή και τὸ σεβασμό, παρὰ ἂν δὲν εἶχαν λεχθεῖ καὶ ἐπιδειχθεῖ αὐτὰ; Σὰν δηλαδή νὰ παρουσιάζεται κατὰ κάποιον τρόπο νὰ λέει μὲ ὅσα ἔλεγε καὶ ἔπραττε· Ἡ κοινὴ βέβαια φύση μας δὲν ἔχει τὴν κοινὴ ἱκανότητα τῆς θαυματουργίας· «τί σχέση ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ μένα καὶ σὲ σένα, γυναῖκα;». Οὔτε εἶναι ἡ ὥρα ἢ κατάλληλη γιὰ τὶς θαυματουργίες. Πλὴν ὁμως γιὰ νὰ καταλάβεις ἐσὺ καὶ αὐτοὶ ποὺ ἡ ἀνάγκη ν' ἀκούσουν καὶ νὰ δοῦν τοὺς συγκέντρωσε ἐδῶ, ὅτι καὶ τὰ μητρικὰ δικαιώματά σου τὰ διατηρῶ στὸ ἀκέραιο, καὶ εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος ποὺ ἔθεσα νόμο τὰ παιδιὰ νὰ τρέφουν σεβασμὸ πρὸς τὴ μητέρα¹³, καὶ ἀκόμα ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τὴν καταλληλότητα τῆς στιγμῆς δίνω τὴν προτεραιότητα στὸ σεβασμὸ πρὸς ἐσένα καὶ τὴν ὑπακοή καὶ τὴ δόξα σου, νὰ, μεταβάλλω τὸ νερὸ σὲ κρασί, γιὰτὶ ἡ ἀξίωσή σου ἔθεσε ὅλα τὰ προηγούμενα σὲ δεύτερη μοίρα. Οὔτε βέβαια εἰπώθηκε ἐδῶ τό, «τί σχέση ἔχομε ἐγὼ καὶ ἐσὺ», μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ εἰπώθηκαν πρὸς ἐκεῖνον ποὺ τοῦ ζητοῦσε νὰ γίνῃ διαιτητὴς στὴν πατρικὴ κληρονομία του. Γιατὶ ἐκεῖ εἶπε, «τί σχέση ἔχομε ἐγὼ καὶ ἐσὺ; Καὶ ποιὸς μὲ ὄρισε ἄρχοντα καὶ δικαστὴ σ' ἐσᾶς;»¹⁴. Μὲ τὴν πράξη του βεβαίωσε τὴν προφορικὴ ἄρνηση καὶ δὲ θέλησε νὰ γίνῃ δικαστὴς ταπεινοῦ καὶ ὑλικοῦ κέρδους, ἀλλὰ τὴν προφορικὴ ἄρνηση τὴ διαδέχθηκε ἡ διαγραφή μὲ τὴν πράξη.

Ἐδῶ χρησιμοποιοῦντας τὰ λόγια αὐτὰ, δὲν ἀπέκρουσε τὴν πρόταση τῆς μητέρας του γιὰ τὸ θαῦμα, οὔτε εἰσηγήθηκε τὴν ἀπόρριψη τῆς παράκλησής της, ἀλλὰ, ἀφοῦ δίδαξε τὴ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν κοινὴ φύση καὶ τὰ θεῖα ἔργα, ἔδειξε τὴν πράξη σύμφωνη μὲ τὴν παράκληση, δείχνοντας μὲ σαφήνεια, ὅπως ἔχει λεχθεῖ πολλὰ φορὲς, ὅτι αὐτὸς τιμοῦσε περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴν καταλληλότητα τοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τὴ θαυματουργικὴ ἰδιότητα τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ τῆς δόξας.

ΕΡΩΤΗΣΗ 46η

Πῶς δὲν δείχνει ἀντίφαση τὸ χωρίο, «στοὺς παλαιοὺς λέχθηκε· Μάτι ἀντὶ γιὰ μάτι καὶ δόντι ἀντὶ γιὰ δόντι. Ἐγὼ ὁμως σᾶς λέγω, νὰ μὴν ἀντιστέκεστε στὸν πονηρὸ, ἀλλ' ὅποιος σὲ χτυπήσει στὸ δεξιὸ σου σαγόνι, γύρισέ του καὶ τὸ δεξιόν»¹;

Πρῶτα βέβαια, γιὰτὶ αὐτὸς ποὺ εἶπε, « δὲν ἦρθα γιὰ νὰ καταργήσω

1. Ματθ. 5, 39.

ἀλλὰ πληρῶσαι», αὐτός ἐστιν ὁ ψῆφον ἑκατέραν ἐξενεγκῶν· οὐδεὶς δὲ ἄρα οὐδὲ τῶν τυχόντων, μή τι γε νομοθέτης, ἅμα τὰναντία λέγει ἑαυτῷ, οὐδ' ὁ λέγων καταλύειν τὸν νόμον, οὐκ ἂν τὰς καταλυούσας αὐτὸν προεκόμεζε φωνάς, καὶ μάλιστα οὐκ ἐν ἄλλῳ καὶ ἐν ἄλλῳ χρό-
 5 κῳ, οὐδ' ἐν ἑτέρῳ φράσει καὶ ἑτέρῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ῥημάτων καὶ ἐφεξῆς· Οὐκοῦν οὐκ ἀντίκειται ταῦτα, ἀλλὰ πολλοῦ δεῖ, ἀλλ' ἢ μὲν τῶν ἐντολῶν λόγον ἔχουσα νομοθεσίας ῥυθμίζει τε καὶ καταρτίζει τὸν κριτὴν ἀδέκαστον μὲν ἔχειν τὴν γνώμην, ἀδυσώπητον δὲ τὴν ψῆφον, ἰσόρροπον δὲ παρέχειν τοῖς δικαζομένοις τὸν τῆς δίκης
 10 ὀφθαλμόν, ἢ δὲ λέγουσα «μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ», ἐν ἴσῳ ἐστὶ τοῦ μὴ ἐπεξελθεῖν μηδ' ἀμύνασθαι κατὰ τὰ πονηρεύματα αὐτοῦ τὸν ἄρξαντα χειρῶν ἀδίκων, καὶ οὐκέτι αὕτη πρὸς τὸν κριτὴν ἀφορᾷ, ἀλλὰ τὸ ἡδίκημένον πρόσωπον εἰς ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν παρακαλεῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ἡδίκηκότα αἰσχύνει καὶ μετᾶγει τῆς θρα-
 15 σύτητος καὶ ἀπονοίας ἐπὶ τὸ μεταμελούμενον καὶ κατηφές, εἰ μὴ που θηρίον ἢ μορφήν ἀνθρώπου περιβαλλόμενον, καὶ τὸν ἡδίκημένον τῷ τῆς πραότητος καὶ φιλοσοφίας στεφάνῳ κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἐξουσίαν αὐτῷ δίδωσιν ὁ νόμος τὸν λελυπηκότα δίκην εἰσπράττεσθαι, ὁ δὲ τὴν ἐξουσίαν ἂν εἰς φιλανθρωπίαν τρέψῃ καὶ τοῦ ὁμοφύλου λάβῃ
 20 ἔλεον, εἰς μόνον τὸν ἀρχηγὸν τῶν κακῶν καὶ τὸν ἀρχαῖον πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν ἀποτείνων τὸν δίκαιον θυμόν, οὗτός ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξενεγενίζων τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην τὰς ἀνθρωπίνας ὀφειλάς ἔχων διαλύοντα.

Καὶ μὴν καὶ ἐναντίον εἶπερ ἦν, ἢ τοῦ προσώπου διαφορὰ ἱκανὴ
 25 τὴν ἐναντίωσιν διαλύσαι. Οὐ γὰρ πρὸς ἄλλο τοῦ ἐναντίου φύσις συμπλέκεσθαι, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν οἷς ἂν πρόεισιν, ἢ μάχῃ πρόεισιν. Ἐλαβες κράτος τὸν ἡδίκηκότα νόμῳ κολάζειν· εἰ μὲν κολάσεις, ἀδελον εἰ, καὶ μὴ λαβὼν, τῇ τιμωρίᾳ τοῦ πλησίον ἐπεπήδησας, καὶ τὸ φθάσαι παθεῖν τοῦ μὴ ποιῆσαι, ἀλλὰ μὴ φιλανθρώπῳ γνώμῃ καὶ φιλα-
 30 δέλφῳ τὴν πράξιν ἐξήνεγκας. Εἰ δὲ μὴ κολάσεις, στήλην ἔστησας ἀνεξάλειπτον καὶ φιλανθρωπίας καὶ πραότητος, καὶ τῷ θίῳ παράδειγμα καταλέλοιπας φιλανθρώπως τε καὶ πράως τοῖς ὁμογενέσι συναναστρέφεσθαι, μάλιστα δὲ τὸ ἐρασιμώτατον καὶ μακαριώτατον πρὸς τὴν

τὸ νόμο, ἀλλὰ νὰ τὸν συμπληρώσω»², αὐτὸς εἶναι πού ἔβγαλε καὶ τὴ μία καὶ τὴν ἄλλη ἀπόφαση. Ἐπομένως κανένας, οὔτε ἀπὸ τοὺς τυχόντες, οὔτε βέβαια νομοθέτης, λέει συγχρόνως τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα πού εἶπε, οὔτε αὐτὸς πού λέει ὅτι δὲν καταργεῖ τὸ νόμο, δὲ θὰ πρόφερε τὰ λόγια πού τὸν καταργοῦν, καὶ μάλιστα ὄχι σὲ διαφορετικούς χρόνους οὔτε μὲ διαφορετικές φράσεις, ἀλλὰ μὲ τὰ ἴδια λόγια καὶ ἑξῆς. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀντίθετα αὐτά, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχουν. Γιατὶ ἢ μία ἀπὸ τὶς ἐντολές, ἔχοντας λόγο νομοθεσίας, ρυθμίζει καὶ καταρτίζει τὸν κριτὴ νὰ ἔχει ἀδέκαστη τὴ γνώμη καὶ ἀμερόληπτη τὴν ἀπόφαση, καὶ νὰ δείχνει ἰσόρροπο στοὺς δισταζόμενους τὸν ὀφθαλμὸ τῆς δίκης. Ἡ ἄλλη, λέγοντας «νὰ μὴν ἀντιστεκόμαστε στὸν πονηρό»³, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ μὴν ἐπιτεθοῦμε καὶ νὰ μὴν ἀποκρούσομε, ὅπως θέλουν οἱ πονηρίες του, ἐκεῖνον πού ἄρχισε τὴν ἀδικία. Καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν ἀποβλέπει στὸν κριτὴ, ἀλλὰ προτρέπει τὸν ἀδικημένο σὲ ἐπιείκεια καὶ εὐλάβεια. Αὐτὸ καὶ ἐκεῖνον πού ἔκανε τὴν ἀδικία ντροπιάζει καὶ τὸν μεταφέρει, ἀπὸ τὴ θρασύτητα καὶ τὴν ἀνοησία, στὴ μεταμέλεια καὶ τὴν κατῆφεια, ἂν φυσικὰ δὲν εἶναι θηρίο πού πῆρε μορφή ἀνθρώπου, καὶ στολίζει τὸν ἀδικημένο μὲ τὸ στεφάνι τῆς πραότητος καὶ τῆς εὐσέβειας. Γιατὶ ὁ νόμος δίνει σ' αὐτὸν τὴν ἐξουσία νὰ παίρνει ἐκδίκηση ἀπὸ ἐκεῖνον πού τὸν ἔβλαψε, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἂν μεταβάλει τὴν ἐξουσία σὲ φιλανθρωπία καὶ λυπηθεῖ τὸ συνάνθρωπό του καὶ κατευθύνει τὸν δίκαιο θυμὸ του μόνο στὸν ἀρχηγὸ τῶν κακῶν καὶ ἀρχαῖο ἐχθρὸ τοῦ γένους μας, αὐτὸς εἶναι στ' ἀλήθεια πού ἐξευγενίζει καὶ τὸ αὐτεξούσιο τῆς ἀνθρώπινης φύσης, καὶ ἔχει τὸν κοινὸ Δεσπότη πού διαγράφει τὶς ἀνθρώπινες ὀφειλές.

Ἄλλὰ καὶ ἀντίθετος ἂν ἦταν, ἢ διαφορὰ τοῦ προσώπου εἶναι ἱκανὴ νὰ διαλύσει τὴν ἀντίθεση. Γιατὶ ἢ φύση τοῦ ἀντίθετου δὲν συνδέεται μὲ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ἢ μάχη προχωρεῖ μὲ τὰ ἴδια ἐκεῖνα μὲ τὰ ὅποια μπορεῖ νὰ προχωρήσει. Ἔλαβες τὴν ἐξουσία νὰ τιμωρεῖς μὲ τὸ νόμο ἐκεῖνον πού σὲ ἀδίκησε. Ἄν λοιπὸν τὸν τιμωρήσεις, δὲν εἶναι φανερό ἂν ὀρμησες στὴν τιμωρία τοῦ πλησίον σου μὴ ἔχοντας ἐξουσία, ὅπως καὶ τὸ νὰ φθάσεις νὰ πάθεις καὶ νὰ μὴ ἀνταποδώσεις τὴν τιμωρία, δὲν εἶναι φανερό ἂν ἔκανες τὴν πράξη αὐτὴ μὲ φιλάνθρωπη γνώμη καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν ἀδελφὸ σου. Ἄν ὅμως δὲν τὸν τιμωρήσεις, ἔστησες στήλη ἀκατάλυτη καὶ φιλανθρωπίας καὶ πραότητος, καὶ ἄφησες παρὰδειγμα στὴ ζωὴ, οἱ ἄνθρωποι νὰ συναναστρέφονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ φιλανθρωπία καὶ πραότητα, καὶ μάλιστα τὸ πιὸ ποθητὸ καὶ πιὸ μακάριο εἶναι νὰ ὑψωθεῖ κανεὶς μὲ αὐτὴ τὴν πράξη στὴ μίμηση καὶ τὴν ἀγαθότητα, καὶ νὰ γίνει κατὰ χάρη καὶ νὰ

θείαν ἐστὶν ἀναχθῆναι διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως μίμησίν τε καὶ ἀγαθότητα, καὶ υἱὸν Θεοῦ κατὰ χάριν καὶ χρηματίσαι καὶ γνωσθῆναι, ὡς ἡ ἐνυπόστατος ἐβεδαίωσε σοφία καὶ ἀλήθεια· «γίνεσθε γὰρ οἰκτιρίμονες, καθὼς καὶ Πατὴρ ἡμῶν οἰκτιρίμων ἐστί».

- 5 Σὺ δ', εἰ θούλει καὶ ἔτι τοῖς νόμοις ἐμφιλοσοφεῖν, τὴν συμφωνίαν αὐτῶν ἐντεῦθεν ἐπόψει. Ὁ μὲν ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τὸν κριτὴν ἐκκόπτειν ἀξιῶν, φόβῳ δηλονότι τοῦ παθεῖν ἃ μὴ ἐστὶ φυγεῖν, τὴν ἐπ' ἀδίκους τόλμαν ἀναστέλλει, ἡ δὲ τοῦ μὴ ἀμύνασθαι ἀρετὴ τὸν ἡδικο-
 10 καὶ θαναμάζειν ἀνακηρύττουσα ἄξιον δι' ἑκατέρου δὲ τρόπου ἐστὶ τὴν φιλάνθρωπίαν ὁρᾶν προϊοῦσαν καὶ καθαρὸν τὸν ἔλεον ἐπὶ τοῖς ὁμοφύλοις προχεόμενον. Εἰ δὲ δι' ἑκατέρας πράξεως ἡ φιλάνθρωπία καὶ ἡμερότης συνίσταται, δῆλον ὅτι οὐδεμία μάχεται ταῖς ἐντολαῖς, οὐδὲ παρὰ θατέρας ἢ τῆς ἐτέρας ἀναίρεσις. Πῶς γὰρ ἂν παραπλησίως ἄμ-
 15 φω τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν κατεσκευάζον, ἡ μὲν τῶν ἀδίκους χειρὰς ἐπανατεινόντων τὴν ὁρμὴν ἀνακόπτουσα, ἡ δὲ τοὺς ἡδικομένους ὑψηλότερον μικροψυχίας πάσης τιθεῖσα καὶ οὐκ ἀξιοῦσα δουλεύειν πάθεσιν ὑβρεως, καὶ (ἡ μὲν) δεικνύουσα οἷος καθ' οἴου τὴν πληγὴν ἀφήκε, καὶ ὡς ὁ παθεῖν ἄξιος τὸν κρείττω ἐτιμωρήσατο;
 20 Καὶ πολλὰ ἄλλα δι' ἀμφοῖν τῶν ἐντολῶν τῶν σωτηριωδῶν καὶ ὠφελίμων εἰς ἓν συντρέχει καὶ συναπαρτίζεται

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΖ'.

**Τοῦ Κυρίου λέγοντος, «ὕμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ»,
 ζητοῦμεν τίνα λέγει διάβολον, καὶ τίνα τὸν πατέρα αὐτοῦ.**

- 25 Διάφορος δόξα τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τούτου προελήλυθε τοῦ ζητήματος. Οἱ μὲ γὰρ λέγουσι πατέρα τοῦ διαβόλου τὸν εἰς ἄκρον κακίας ἐλάσαντα καὶ τοῦ πονηροῦ ἐν ἑαυτῷ πολλαπλασιάσαντα τὰ γεννήματα, καὶ πολλάκις πολλὰ ἀποτεκόντα τοιαύτας πράξεις, οἷας ἂν ὁ πονηρὸς οὐκ ἐτόλμησε πρότερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὐδὲν κωλύει καὶ
 30 τὸν πατέρα τῶ τόκῳ τῶν ἐξ αὐτοῦ προελθόντων ἐλαττωθέντα, αὐτὸν μὲν τὴν τοῦ υἱοῦ μεταλάβειν τάξιν, τὸν δὲ πλεονεκτήσαντα ἐν τῇ κακία καὶ τρόπον τινὰ τὸν γεννήσαντα γεγεννηκότα εἰς τὴν πατρικὴν

4. Α' Κορ. 1, 24, 30. Ἰω.. 14, 6.

5. Λουκᾶ 6, 36.

ἀναγνωριστεῖ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως βεβαίωσε ἡ ἐνυπόστατη σοφία καὶ ἀλήθεια⁴ «νὰ γίνεστε σπλαχνικοί, ὅπως καὶ ὁ Πατέρας μας εἶναι σπλαχνικός»⁵.

Ἐσὺ ὅμως, ἂν θέλεις ἀκόμα νὰ φιλοσοφεῖς γιὰ τοὺς νόμους, θὰ διαπιστώσεις κι ἀπ' αὐτὸ τὴ συμφωνία τους. "Ὅποιος ἀξιώνει ἀπὸ τὸν δικαστὴ νὰ ἐφαρμόζει τὸ νόμο μᾶτι ἀντὶ γιὰ μᾶτι, ἀπὸ φόβο δηλαδή μήπως πάθει αὐτὰ πού δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγει, ἀναστέλλει τὴν τόλμη γιὰ τὸ ἀδικο, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ νὰ μὴν ἀνταποδίδει ὁ ἀδικημένος τὴν ἀδικία, τὸν ἀνακηρύττει ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἐμπαθὴ διάθεση καὶ ἀνθρώπινη τάση μὲ ἐκδίκηση καὶ ἄξιο νὰ θαυμάζεται. Μὲ καθέναν ὅμως ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους μποροῦμε νὰ δοῦμε τὴ φιλανθρωπία νὰ προχωρεῖ καὶ νὰ διαχέεται καθαρὴ ἢ εὐσπλαχνία γιὰ τοὺς συνανθρώπους. Κι ἂν μὲ κάθε μία ἀπὸ τις δύο πράξεις ἐκδηλώνεται ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἡμερότητα, εἶναι φανερὸ ὅτι καμμιὰ δὲν ἀντιμάχεται τις ἐντολές οὔτε ἡ μὴ ἀναιρεῖται ἀπὸ τὴν ἄλλη. Πῶς δηλαδή καὶ οἱ δύο παράλληλα θὰ παρασκεύαζαν τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ἡ μὴ ἀνακόπτοντας τὴν ὁρμὴ ἐκείνων πού ὑψώνουν ἄδικα χέρια, καὶ ἡ ἄλλη θέτοντας τοὺς ἀδικημένους ψηλότερα ἀπὸ κάθε μικροψυχία καὶ ἀξιώνοντας νὰ μὴ γίνονται δοῦλοι σὲ πάθη ἀτιμωτικά, καὶ ἡ μία δείχνοντας ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος πού πλήγωσε καὶ ποιὸς πού πληγώθηκε, κι ὅτι αὐτὸς πού ἦταν ἄξιος νὰ πάθει, τιμώρησε τὸν ἀνώτερο;

Καὶ πολλὰ ἄλλα μὲ τις δύο σωτήριες καὶ ὠφέλιμες σύμβουλές συντρέχουν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται.

ΕΡΩΤΗΣΗ 47η

Ἐπειδὴ ὁ Κύριος λέει, «ἐσεῖς εἶστε ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ διαδόλου»¹, ζητοῦμε νὰ μάθομε ποιὸν λέει διάβολο καὶ ποιὸν πατέρα του.

Οἱ πρὶν ἀπὸ μᾶς ἔχουν ἐκφράσει γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα διαφορετικὴ γνώμη. "Ἄλλοι δηλαδή πατέρα τοῦ διαδόλου λένε ἐκεῖνον πού προχώρησε στὸ ἄκρο τῆς κακίας, πού πολλαπλασίασε μέσα του τὰ γεννήματα τοῦ κακοῦ καὶ γέννησε πολλές φορὲς πολλὰ τέτοια μὲ τέτοιες πράξεις του, τις ὅποιες ὁ πονηρὸς δὲν τόλμησε προηγουμένως νὰ κάνει. Κι αὐτὰ βέβαια δὲν ἐμποδίζουν καθόλου, καὶ ὁ πατέρας, ἐλαττωμένος μὲ τὴ γέννηση ἐκείνων πού προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν, νὰ πάρει ὁ ἴδιος τὴ θέση τοῦ γιοῦ, κι αὐτὸς πού νίκησε στὴν κακία καὶ κατὰ κάποιον τρόπο γέννησε αὐτόν πού

1. Ἰω. 8, 44

ἀντιμετελθεῖν σχέσιν. Οἶον ὁ Κάϊν, εἰ βούλει· πολλοὺς γὰρ οὗτος ἅμα
 διαδόλους τέτοκε· τουτ' ἔστι τὰς τοῦ διαδόλου πράξεις συλλαβῶν
 ἀπεκύνησεν, οὕτω πρότερον θάρσος ἐχούσας λύειν τὰς ὠδῖνας· ψεύ-
 δει φενακίζειν ἐπιχειρῶν οὐχ ἕτερόν τινα, ἀλλὰ τὸν πάντα καὶ πρὶν
 5 γενέσεως ἐπιστάμενον, ἀπάτη μετερχόμενος ἀδελφόν, καὶ δόλον κα-
 τὰ τῶν φιλτάτων σπλάγχων ἐντείνων τῆς στοργῆς τῷ σχήματι καλυ-
 πτόμενον, φόνον ἀδελφικῆ δεξιᾷ παλαμώμενος, καὶ τὴν γῆν πρῶτος
 ἀνθρωπίνῃ καθυβρίζων αἵματι, πληγὴν ἐπάγων τοῖς γεννησαμένοις
 ἀθεράπευτον καὶ τοῦ τόκου μισθὸν ἀπαιτῶν, τὸ μὴ δευτέροις τόκοις
 10 ἐπαγάλλεσθαι, ἀπονοία καὶ ἀντιλογία χαλεπωτέρα τὰ φθάσαντα
 διελεγχούσῃ, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐστὶν
 ἀναλόγως τὰ ὅμοια συνορᾶν, ὥσπερ ὁ εἰς ἄκρον ἀρετῆς τῆ τοῦ πα-
 ναγίου πάντως ἐπιφοιτήσει καὶ ἐνεργεῖα διήκων καὶ πολυπλασιάζων
 ἐν ἑαυτῷ τὴν χάριν, καὶ πολλοῖς ὠφέλιμος καὶ σωτήριος τῷ τόκῳ γι-
 15 νόμενος, πνεῦμα λέγεται τίπτει Θεοῦ («διὰ γὰρ τὸν φόβον σου, Κύ-
 ριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινῆσαμεν καὶ ἐτέκομεν, πνεῦμα σωτη-
 ρίου σου ἐκνήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς»), οὕτω δὴ, οὕτω καὶ ὁ εἰς ἄκρον
 κακίας ἐλάσας ἄνθρωπος, τὰ τοῦ πονηροῦ σπέρματα ἐν ἑαυτῷ συλ-
 λαβῶν καὶ πολυπλασιάσας τὸν τόκον καὶ τὰ τῆς πονηρίας κήματα,
 20 τίπτει ἂν εἰκότως λέγοιτο τὸν διάβολον καὶ πατὴρ χρηματίζειν αὐ-
 τοῦ

Οἱ δὲ οὐδέτερον μὲν τῶν εἰρημένων ἐγκρίνουσι, τὸν ὄφιν δὲ τοῦ
 διαδόλου πατέρα κληθῆναι νομίζουσι. Διατί; Ὅτι πρῶτον ὁ ὄφιν τὴν
 ἐκείνου διαβολὴν συλλαβῶν, τῆ γλώττῃ ἀπέτεκε· πρὸ γὰρ τῆς ἀνθρώ-
 25 που πλάσεως καὶ τῆς τοῦ ὄφειος ὑποστάσεως οὐκ ἦν ὁ ἀπορροεῖς τῆς
 ἀγγελικῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τάξεως τὰ τοῦ διαδόλου πράττων, καί-
 τοι ζητῶν κακὸς εἶναι καὶ χώραν οὐκ ἔχων παρεισδύσεως. Οὐκοῦν τὸ
 ἔρπετόν ὁ ὄφιν τοὺς διαδόλους ἐγκυμονήσας λογισμοὺς καὶ τῆ γλώσ-
 ση τεκῶν, εἰκότως ἂν τοῦ διαδόλου πατὴρ λέγοιτο.

30 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἕτερα τοιαῦτα εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ ῥήτου, τίς τε
 καλοῖτο διάβολος, καὶ τίς ὁ τούτου πατήρ, ἕτεροις πεφιλοσόφηται·
 ἐμοὶ δὲ τὰς εἰρημένας ἐπιλύσεις οὔτε λίαν ἔπεισι θαυμάζειν, οὔτε μὴ

τὸν εἶχε γεννήσει νὰ τὸν ἀντικαταστήσει στὴν πατρικὴ σχέση. Παράδειγμα, ἂν θέλεις, ὁ Κάιν· γιατί αὐτὸς πολλοὺς διαβόλους μαζί εἶχε γεννήσει· δηλαδή συνέλαβε καὶ γέννησε τὶς πράξεις τοῦ διαβόλου, πού δὲν εἶχαν προηγουμένως τὸ θράσος νὰ γεννηθοῦν· προσπάθησε νὰ ἐξαπατήσει μὲ τὴν ἀπάτη τοῦ ψεύδους ὄχι κάποιον ἄλλο, ἀλλὰ Ἐκεῖνον πού γνωρίζει τὰ πάντα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσή τους, ὑποκρινόμενος τὸν ἀδελφὸ τρέφοντας δόλο ἐναντίον τῶν φίλτατων σπλάχνων, πού τὸν κάλυπτε μὲ τὸ προσωπεῖο τῆς στοργῆς, ἐπιχείρησε φόνο μὲ τὸ ἀδελφικὸ χέρι², καὶ πρῶτος μόλυνε τὴ γῆ μὲ ἀδελφικὸ αἷμα, ἐπιφέροντας σ' ἐκείνους πού τὸν γέννησαν πλήγμα ἀθεράπευτο, καὶ ἀπαιτώντας ἀμοιβὴ γιὰ τὴ γέννησή του, τὸ νὰ μὴ χαροῦν δεύτερη γέννηση, δείχνοντας μὲ ἀνοησία καὶ ἀντιλογία βαρύτερη ὡς μὴ ὀρθὰ τὰ ὅσα προηγήθηκαν. Καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια. Κι ἂν εἶναι δυνατὸ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα νὰ κατανοήσουμε κατ' ἀναλογία τὰ ἀντίθετα, ἄκουσε· "Ὅπως ἐκεῖνος πού φτάνει στὸ ἄκρο τῆς ἀρετῆς μὲ τὴν ἐπιφοίτηση καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ πολλαπλασιάζει μέσα του τὴ χάρη καὶ γίνεται σὲ πολλοὺς ὠφέλιμος καὶ σωτήριος μὲ τὴ γέννησή του, λέγεται ὅτι γεννᾷ πνεῦμα Θεοῦ (γιατὶ λέει· «ἀπὸ τὸ φόβο τὸ δικό σου, Κύριε, συλλάβαμε καὶ νιώσαμε ὠδίνες καὶ γεννήσαμε, τὸ Πνεῦμα τῆς σωτηρίας γεννήσαμε πάνω στὴ γῆ»³), ἔτσι ἀκριβῶς λοιπὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος πού ἔφτασε στὸ ἄκρο τῆς κακίας, ἔχοντας συλλάβει μέσα του τὰ σπέρματα τοῦ πονηροῦ καὶ πολλαπλασιάζοντας τὴ γέννηση καὶ τὰ γεννήματα τῆς πονηρίας, δικαιολογημένα θὰ μποροῦσε νὰ λεχθεῖ ὅτι γεννᾷ τὸ διάβολο καὶ εἶναι πατέρας αὐτοῦ.

"Ἄλλοι δὲν ἐπιδοκιμάζουν τίποτα ἀπὸ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ καὶ νομίζουν ὅτι πατέρας τοῦ διαβόλου ὀνομάστηκε τὸ φίδι. Γιατί; Ἐπειδὴ τὸ φίδι πρῶτο συνέλαβε τὴ διαβολὴ ἐκείνου καὶ τὴ γέννησε μὲ τὴ γλώσσα του⁴. Γιατὶ πρὶν ἀπὸ τὴν πλάση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ φιδιοῦ, δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖνος πού εἶχε διαφύγει ἀπὸ τὴν ἀγγελικὴ ἀγαθότητα καὶ τάξη πράττοντας τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἂν καὶ βέβαια ἐπιδίωκε νὰ εἶναι κακός, ἀλλὰ δὲν εἶχε χῶρο νὰ παρεισδύσει. Ἐπομένως τὸ ἔρπετό φίδι, ἀφοῦ ἐγκυμῶνθησε τοὺς διαβόλους λογισμοὺς καὶ τοὺς γέννησε μὲ τὴ γλώσσα, δίκαια θὰ μποροῦσε νὰ λέγεται πατέρας τοῦ διαβόλου.

Ἄλλ' αὐτὰ εἶναι διαφορετικὲς σκέψεις πρὸς ἐξήγηση τοῦ ρητοῦ· ποιὸς λεγόταν διάβολος καὶ ποιὸς εἶναι ὁ πατέρας του, εἶναι θέματα πού τὰ ἀνέπτυξαν ἄλλοι. Ἐγὼ ὅμως οὔτε μπορῶ νὰ θαυμάσω πολὺ τὶς λύσεις

2. Γεν. 4, 8, 10.

3. Ἦσ. 26, 17-18.

4. Γεν. 3, 1-5.

φιλολόγων εἶναι πόνους ἀνδρῶν· ὅσοις δὲ τὰ τοιαῦτα μᾶλλον εὐτρέπιστα συνοραῖν, δικαιότεροι ἂν εἶεν οὗτοι καὶ τὴν ἀμείνω περὶ αὐτῶν ψῆφον ἐξενεγκεῖν, ἃ δ' ἂν προσταίῃ ἐμοί τε καὶ ἴσως ἑτέρῳ τινὶ τὴν τελειότητα ταύτης μὴ καταλαβεῖν, ἐκεῖνα καὶ δὴ τῷ λόγῳ διέξεμι.

5 Πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς γέγονα δυνατὸς εὐρεῖν, οὔτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς νομοθεσίας, οὔτε ἐν οἷς ἢ χάρις τὸ τῆς εὐσεβείας φῶς λαμπρότερον ἤστραψεν, οὐμενοῦν οὐδαμοῦ πατέρα τινὰ τοῦ διαδόλου λεγόμενον, καίτοιγε πολλαὶ πολλάκις χωρῶν περίοδοι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης καὶ ἀλιτηρίου μνήμην καταβάλλονται προαιρέσεως· ἀλλὰ Σατανᾶν μὲν καὶ διάβολον καὶ ἀποστάτην καὶ νοῦν Ἀσσύριον καὶ τῶν παθῶν ἄρχοντα καὶ τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων ἐξουσιαστήν καὶ τοιαῦτά τινα τὸν ἀρχέκακον ἐχθρὸν τοῦ γένους ἡμῶν ὀνομαζόμενον ἐκδιδάσκουσι, καὶ υἱὸν ἔσθ' ὅτε διαδόλου μᾶλλον τὸν τὰς μοχθηρὰς αὐτοῦ γονὰς ἐν ἑαυτῷ συλλαβόντα καὶ τῷ τῆς πλάνης τόκῳ υἰοθετούμενον, ἐξ οὗ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος υἱὸν διαδόλου τὸν Ἑλύμαν ἐπωνόμασεν· πατέρα τοῦ διαδόλου μέχρι νῦν ἕτερόν τινα οὐκ ἔχω τέως ἀπισχυρίσασθαι τὴν ἱερὰν ἡμῶν ἐπισταμένην ἢ ἐπονομάζουσαν Γραφήν.

Ἄλλ' ἐν μὲν τοῦτο, τὸ μηδαμοῦ πατέρα τοῦ διαδόλου τῶν τοῦ
20 Πνεύματος λογίων τῷ ἰδιώματι μήτε γινώσκεσθαι μήτε ὀνομάζεσθαι. Δεύτερον δὲ οὐδ' ἐνθα δοκοῦσι μνήμην αὐτοῦ γεγενῆσθαι, οὐδ' ἐνταῦθα παρασχεῖν τὴν ὑπόληψιν ἀσφαλῆ δύνανται· καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος οὐκ εἰς πατέρα τοῦ Θεοῦ ἀναφέρειν οὐδαμοῦ διετινέτο ἑαυτόν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν μὲν ἐσπούδαζον τῷ ῥήματι ἐπιγράφεσθαι
25 πατέρα, παῖδας δὲ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ τῷ δημιουργῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν οὐκ ἦν σκοπὸς δεῖξαι τοὺς Ἰουδαίους τοῦ πατρὸς τοῦ διαδόλου τέκνα χρηματίζεῖν (ἕτερον γὰρ ἂν ἐκείνοις ἠλαζονεύετο, καὶ πρὸς ἕτερον, οὐ μήπω μὲν ὄνειδος, μήπω δὲ κατηγορίαν εἶχον, μεθεῖλκεν ἂν καὶ μετέφερεν, ὅπερ οὐκ ἦν συντηροῦντος τὸ ἀκόλουθον), ἀλλ' αὐτοῦ
30 γε δηλονότι τοῦ διαδόλου παῖδας ὠνόμαζεν, οὗ καὶ τὴν ἐν τῇ κλήσει σχέσιν, κἂν τῇ γνώμῃ καὶ τῇ μμῆσει τῶν πράξεων συνεφέροντο, βαρύτερῃ ἦν αὐτοῖς ἀκούειν καὶ ἀποτρόπαιον. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰουδαῖος πατέρα τὸν Θεὸν ἐπέγραφεν ἑαυτοῦ, καὶ ὁ Σωτὴρ ἐσπούδαζε δεικνύειν διὰ τῶν ἔργων τοῦτο μὲν ψευδομένους, τὸν διάβολον δὲ δι' ὧν ἔπραττον
35 πατέρα ποιουμένους, τίς ἂν εἴη λόγος ὁ περαιῖνων τὸν πατέρα τοῦ διαδόλου πατέρα τῶν Ἰουδαίων διὰ τῶν λογίων ὀνομάζεσθαι;

5. Ἰωβ. 26, 13. Ἦσ. 10, 12. Ἐφ. 6, 12. Ματθ. 9, 34. Μάρκ. 3, 22. Λουκᾶ 11, 15.

6. Πράξ. 13, 10.

7. Ἰω. 8, 41.

πού ἀναφέρθηκαν, οὔτε νὰ πῶ ὅτι δὲν εἶναι κόπος λόγιων ἀνδρῶν. “Ὅσοι εἶναι καλύτερα προετοιμασμένοι νὰ τὰ κατανοοῦν αὐτά, θὰ ἦταν δικαιότερο αὐτοὶ νὰ θγάλουν καὶ τὴν καλύτερη ἀπόφαση γι’ αὐτά. “Ὅσα ὅμως δυσκολεύομαι ἐγὼ καὶ ἴσως καὶ κάποιος ἄλλος νὰ κατανοήσομε τὴν τελειότητά τους, αὐτὰ κυρίως θὰ διεξέλθω μὲ τὸ λόγο.

Πρῶτον βέβαια σὲ κανένα σημεῖο τῆς ἁγίας Γραφῆς μας δὲν στάθηκα ἱκανὸς νὰ βρῶ, οὔτε στὴν παλαιὰ νομοθεσία, οὔτε σ’ αὐτὰ πού ἡ χάρις ἀστραψε λαμπρότερο τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, πουθενά ὡστόσο δὲ βρῆκα νὰ λέγεται κάποιος πατέρας τοῦ διαβόλου, ἂν καὶ βέβαια πολλές φορές πολλὰ χωρία μνημονεύουν ἐκείνη τὴν πονηρὴ καὶ πλανεμένη προαίρεση. Ἄλλὰ μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ ἀρχέκακος ἐχθρὸς τοῦ γένους μας ὀνομάζεται Σατανάς καὶ διάβολος καὶ ἀποστάτης καὶ νοῦς Ἀσσύριος καὶ ἀρχοντας τῶν παθῶν καὶ ἐξουσιαστής τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας⁵ καὶ μερικὰ ὅμοια. Μερικὲς φορές υἱὸ τοῦ διαβόλου ὀνομάζουν ἐκεῖνον πού συνέλαβε τὰ πονηρὰ σπέρματα καὶ πού υἰοθετεῖται ἀπὸ τὸ γέννημα τῆς πλάνης, ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος γιὰ τοῦ διαβόλου ὀνόμασε τὸν Ἑλύμα⁶. Ἄλλον ὡς τώρα πατέρα τοῦ διαβόλου δὲν μπορῶ νὰ ἰσχυριστῶ ὅτι γνωρίζει ἢ ὀνομάζει ἡ ἱερὴ μας Γραφή.

Ἐνα λοιπὸν αὐτὸ, ὅτι πουθενά στὴν ἁγία Γραφή οὔτε εἶναι γνωστὸς οὔτε ὀνομάζεται μὲ τὴ γλῶσσα τῶν λόγιων τοῦ Πνεύματος πατέρας τοῦ διαβόλου. Δεύτερον, οὔτε ὅπου νομίζουν ὅτι γίνεται σχετικὴ μνεία, οὔτε ἐδῶ μποροῦν νὰ δώσουν ἀσφαλὴ γνώμη. Γιατὶ ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς πουθενά δὲ διατεινόταν ὅτι ἦταν πατέρας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ φρόντιζαν μὲ τὸ ὄνομα “πατέρας” νὰ χαρακτηρίσουν τὸ Θεὸ, καὶ τοὺς Ἰσραηλίτες παιδιά του⁷. Καὶ ὁ Δημιουργὸς καὶ Σωτήρας μας δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν παιδιά τοῦ πατέρα τοῦ διαβόλου (γιατὶ γιὰ ἄλλο μποροῦσαν ἐκεῖνοι ν’ ἀλαζονευτοῦν, καὶ σὲ ἄλλο, γιὰ τὸ ὁποῖο οὔτε τοὺς ὀνειδίζαν οὔτε τοὺς κατηγοροῦσαν, θὰ τοὺς μετέστρεφε καὶ θὰ τοὺς μετέφερε, πού δὲν ἦταν ἔργο ἐκείνου πού διατηροῦσε τὴ συνέχεια), ἀλλὰ τοὺς ὀνόμαζε, εἶναι φανερό, παιδιά τοῦ ἴδιου τοῦ διαβόλου, πού τὸν ἀκολουθοῦσαν καὶ στὴ σχέση τῆς ὀνομασίας καὶ στὴ γνώμη καὶ στὴ μίμηση τῶν πράξεων, καὶ ἦταν βαρὺ σ’ αὐτοὺς καὶ ἀποτρόπαιο νὰ τὸ ἀκοῦν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ἰουδαῖος θεωροῦσε πατέρα του τὸ Θεό, καὶ ὁ Σωτήρας ἐπιδίωκε ἀπὸ τὰ ἔργα τους νὰ δείχνει, ὅτι σ’ αὐτὸ ἔλεγαν ψέματα, καὶ μὲ ὅσα ἔπρατταν ἔκαναν πατέρα τους τὸ διάβολο, ποιὸς εἶναι ὁ λόγος πού ἐπιτρέπει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πατέρας τοῦ διαβόλου ὀνομάζεται στὴ Γραφή πατέρας τῶν Ἰουδαίων;

Ἡ γάρ τοι δι' ὑποφορᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀποτεينوμένη τοῦ
 Σωτῆρος φωνὴ οὐδὲν αὐτῶν συναντιλήψεται τῇ προθέσει. Τὸ μὲν
 γὰρ πρόχειρον καὶ τὴν διαστολὴν οὐκ εἰδῶς τῆς ἀναγνώσεως καὶ
 πρὸς ἣν μάλιστα τῶν πολλῶν ἡ γλώττα παρασύρεται αὐτοσχεδιά-
 5 ζειν, εὗρεν ἕτομον «πατέρα τοῦ διαβόλου», ὃν οὐδεμία χρῆσις οὐδ'
 ἐν τῇ κλήσει τὴν φύσιν ἔχειν ἐγνώρισε· τὸ δὲ περιεσκεμμένον, τῷ
 τρόπῳ τῆς διαστολῆς ῥυθμιζόμενον καὶ ταῖς προλαβούσαις ἐννοίαις
 συνδιαιρούμενον, αὐτόν τε τὸν διάβολον πατέρα τῶν ἀγνωμόνων
 Ἰουδαίων ἀπαγγέλλει, καὶ ὃν ὁ ἀνεπίσχετος τῆς γλώττης δρόμος τὴν
 10 διαστολὴν ὑπερβαίνων περιαγγέλλει πατέρα τοῦ διαβόλου πλάττων,
 οὐμενοῦν οὐδαμῶς συνεπίσταται. Ἐπιτιμῆσεως δὲ τρόπῳ τὸν λόγον
 ὁ Σωτῆρ προάγων, ἐπεὶπερ ἔλεγεν ὁ Ἰουδαίων δῆμος, «ἓνα πατέρα
 ἔχομεν, τὸν Θεόν», *Τολμᾶτε δέ γε ἄρα, φησί, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτεσθε*
πατέρα κατονομάζειν τὸν Θεόν; ἢ οὐχὶ ὑμεῖς τοῦ διαβόλου ἐστέ, δι'
 15 *ᾧν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ θέλετε ποιεῖν, υἱοὺς αὐτοῦ δεικνύντες ἑαυ-*
τούς; οὐ γάρ τις κατὰ τὰς ἐντολὰς μορφοῦται καὶ διαπλάττεται, τού-
του καὶ υἱὸς κατονομάζεσθαι δίκαιος εἶη ἄν. Τίνας δ' ἂν ἐντολὰς οἱ
Ἰουδαῖοι ἐσπούδαζον, ἢ δι' ᾧν ὁ διάβολος ἐδοξάζετο; «Δόξαν παρ'
ἄλλων λαμβάνοντες», ταῖς συκοφαντίαις τοὺς πλησίον κατεσθίοντες,
 20 *φθόνῳ τὰ κάλλιστα λυμαινόμενοι, φόνον κατὰ τοῦ Σωτῆρος μηχαν-*
ώμενοι, καὶ γλώσση καὶ γνώμῃ τὸν θάνατον συσκευάζοντες, τὸ
ψεῦδος τῆς ἀληθείας ἔμπροσθεν ἄγοντες καὶ δόλον καὶ διαβολὴν
καὶ φιλαργυρίαν τὸν βίον ποιούμενοι, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια,
 δι' ᾧν καὶ τὴν τοῦ διαβόλου συγγένειαν, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ σπορέως
 25 τούτων, περιφανῶς ᾤκειώσαντο.

Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ ἐπαγόμενον καὶ συνηρημένον λόγιον, τὸ
 μὲν οὐκ οἶδεν ὅλως πατέρα λέγειν τινὰ τοῦ διαβόλου κατονομάζε-
 σθαι, τὸ δὲ πάλιν ὑποβάλλει καταγγέλλεσθαι πατέρα τῶν Ἰουδαίων
 τὸν διάβολον καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· φησὶ γάρ, «ἐκεῖνος ἀπ'
 30 ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν», τὸν διάβολον δηλονότι λέγων, ἀλλ' οὐχ
 ἕτερόν τινα πατέρα τοῦ διαβόλου. Τίνι δ' ἂν ἑτέρῳ τό, «ἀνθρωποκτό-
 νος», καὶ τό, «ἀπ' ἀρχῆς», ἐφαρμόσειε, καὶ τό, «μηδαμῶς ἐν τῇ ἀλη-
 θεία ἐστάναι», εἰ μὴ αὐτῷ γε τῷ διαβόλῳ, ὃς τὴν γλῶσσαν μὲν κατὰ
 τοῦ Δημιουργοῦ τῷ ψεύδει παρώξυνε, τῷ δόλῳ δὲ ταύτην γλυκάνας
 35 τῷ πρωτοπλάστῳ προὔτεινε, καὶ λόγοις ἐπικλόποις καταγοητεύσας,

Ὁ λόγος βέβαια τοῦ Σωτήρα, πού ἀπαντᾷ προσποιητὰ στοὺς Ἰουδαίους, δὲ θὰ βοηθήσει καθόλου τὴν πρόθεσή τους. Γιατί, ἀγνοώντας τὴν προχειρότητα καὶ τὴν ἐξήγηση τῆς ἀνάγνωσης, πρὸς τὴν ὁποία πρὸ πάντων καὶ τῶν πολλῶν ἡ γλώσσα παρασύρεται ν' αὐτοσχεδιάζει, βρῆκε πρόχειρο τὸν χαρακτηρισμὸ «πατέρα τοῦ διαβόλου», τὸν ὁποῖο καμμιά χρῆση ἀκόμα καὶ μὲ τὴν κλήση δὲν ἀναγνώρισε τὴν ὑπαρξή του. Ἡ καλὰ μελετημένη σκέψη πού ρυθμίζεται μὲ τὸν τρόπο τῆς διάκρισης καὶ συνδισαίρεται μὲ τὶς προηγούμενες ἐννοιες, δηλώνει πατέρα τῶν ἀχάριστων Ἰουδαίων τὸν ἴδιο τὸ διάβολο, καὶ ἐκεῖνον πού ἀσυγκράτητος ὁ λόγος τῆς γλώσσας ὑπερβαίνοντας τὴ διάκριση τὸν διακηρύττει φανταστικὰ πατέρα τοῦ διαβόλου, αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ δὲν τὸ συμμαρτύνει καὶ ὁ Σωτήρας. Αὐτὸς προχωρώντας τὸ λόγο του μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἐπιτίμησης, ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἔλεγε, «ἔχομε ἓνα πατέρα, τὸ Θεό», τοὺς λέει· Τολμάτε δηλαδή, καὶ δὲν κρύβετε τὸ πρόσωπό σας, νὰ ὀνομάζετε πατέρα σας τὸ Θεό; Ἡ μήπως ἐσεῖς δὲν εἶστε τοῦ διαβόλου, παρουσιάζοντας, μὲ ὅσα θέλετε νὰ ἐφαρμόζετε τὶς ἐντολές του, τοὺς ἑαυτοὺς σας υἱοὺς αὐτοῦ; Γιατί μὲ ὅποιου τὶς ἐντολές διαμορφώνεται καὶ διαπλάθεται κάποιος, αὐτοῦ εἶναι δίκαιο νὰ ὀνομάζεται καὶ υἱὸς του. Ποιῆς ἐντολές δηλαδή ἐφάρμοζαν οἱ Ἰουδαῖοι, παρὰ ἐκεῖνες πού δόξαζαν τὸ διάβολο; «Ἐπιζητοῦσαν νὰ δοξάζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους»⁹, κατέτρωγαν τοὺς ἄλλους μὲ τὶς συκοφαντίες τους, ἀπὸ φθόνον κατέστρεφαν τὰ ὠραιότερα, μηχανεύονταν φόνον ἐναντίον τοῦ Σωτήρα, προετοιμάζαν μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ τὴ γνώμη τὸ θάνατό του, ἔδραζαν τὸ ψεῦδος πρὶν ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἔκαμαν σκοπὸ τῆς ζωῆς τους τὸ δόλο, τὴ διαβολὴ καὶ τὴ φιλαργυρία, καὶ ὅσα εἶναι παρόμοια μ' αὐτά, μὲ τὰ ὁποῖα ὀλοφάνερα οἰκειώθηκαν καὶ τὴ συγγένεια τοῦ διαβόλου, πού εἶναι ἀρχηγὸς αὐτῶν καὶ σπορέας.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ ὁ λόγος πού προστίθεται καὶ συνδέεται μ' αὐτὰ ἀπὸ τὴ μιὰ δὲν ἀναγνωρίζει καθόλου νὰ ὀνομάζει κάποιον πατέρα τοῦ διαβόλου, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προτείνει νὰ κηρύττεται πὼς εἶναι καὶ ὀνομάζεται ὁ διάβολος πατέρας τῶν Ἰουδαίων. Γιατί λέει· «ἐκεῖνος ἦταν ἀνθρωποκτόνος ἀπὸ τὴν ἀρχή»⁹, ἐννοώντας τὸ διάβολο καὶ ὄχι κάποιον ἄλλο πατέρα τοῦ διαβόλου. Σὲ ποιὸν ἄλλον θὰ ταίριαζε τὸ «ἀνθρωποκτόνος» καὶ τὸ «ἀπὸ τὴν ἀρχή» καὶ τὸ «δὲν στέκεται καθόλου στὴν ἀλήθεια», ἂν ὄχι στὸν ἴδιο τὸ διάβολο, πού σήκωσε ὀργισμένη ἀπὸ τὸ ψεῦδος γλώσσα ἐναντίον τοῦ Δημιουργοῦ καὶ γλυκαίνοντάς τὴν μὲ τὸ δόλο τὴν πρότεινε στὸν πρωτόπλαστο, καὶ γοητεύοντάς τὸν μὲ τὰ δόλια λόγια

9. Ἰω. 8, 44.

τῆς ἐν παραδείῳ τρυφῆς καὶ αἰδίου ζωῆς ὑπερώρισεν, ἐργαστήριον θανάτου τῆς ἀθανασίας τὸ χωρίον ἐργασάμενος; Θάνατον γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἢ τοῦ πρωτοπλάστου παράδασιν τὴν συμβουλὴν συλλαβοῦσα τοῦ ὄφews, τὸν θάνατον ἀπεκύησεν. Οὐκοῦν
5 καὶ «ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν», καὶ αὐτοί, ζητοῦντες ἀποκτεῖναι τὸν Κύριον καὶ τὸ ψεῦδος αἰεὶ πρὸ τῆς ἀληθείας ἐλόμενοι, τὴν μορφήν τοῦ γεγεννηκότος ἀπαρχάρακτον διασώζουσι.

Καὶ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι πατὴρ μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ
10 διάβολος ὀνομάζεται, πατρὸς δὲ τοῦ διαδόλου οὔτε λαβεῖν ἔστι φύσιν, οὔτε κλησὶν οὐδαμῶς παραδηλουμένην οὔτε τῷ ῥήματι διὰ τῶν λογίων, οὔτε τῷ νοήματι. Ἡ μέντοι γε τῆς προκειμένης ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως τελευταία περίοδος δόξει μὲν ἴσως τοῖς πρὸς μηδὲν τῶν βαθυτέρων ἐμφιλοχωρεῖν κέρδος ποιουμένοις ὡς εἶη τοῦ διαδόλου
15 πατέρα ὑποσημαίνουσα, τοῦναντίον δὲ ἅπαν κατασκευάζει καὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς συνάδει ἐνθυμήμασιν, πατέρα καὶ αὐτὴ τῶν Ἰουδαίων ἐπιδεικνυμένη τὸν διάβολον. Διπλῆς γὰρ προβολῆς παντός τοῦ προκειμένου λόγου ἐνθυμημάτων γενομένης, καὶ νῦν μὲν ἐκ τῆς τῶν γεγεννημένων κακίας τοῦ γεγεννηκότος τὴν μίμησιν ἐπιδεικνυμένης,
20 νῦν δὲ διὰ τοῦ γεννησαμένου τῶν γεγεννημένων τὴν ὁμοιότητα παριστώσης, ἔτι πάλιν ἀπὸ τῶν γεγεννημένων ἐπὶ τὸν γεγεννηκότα διαβαίνουσα, ἀπαράλλακτον τὴν ὁμοιότητα στηλιτεύει καὶ τὴν συγγένειαν αὐτῶν οὐδὲν ἐπιφερομένην ἐπιδείκνυσι νόθον. Φησὶν οὖν.
Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεῦδος λαλεῖ, ὡσπερ καὶ νῦν πατέρα λέγων
25 ἑαυτοῦ τὸν Θεόν, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ἴδιος γὰρ κληρὸς τῷ παιδί, τοῦ πατρὸς ὁ πλοῦτος. Ἐκ τῶν ἰδίων οὖν ὁ Ἰουδαῖος λαλεῖ τὸν πατῶρον ὑπελθὼν κληρὸν· καὶ αὐτὸς γὰρ ψεύστης ἐστίν, ὡσπερ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Δηλον οὖν ὡς ἢ τοῦ λόγου αὕτη περικοπή οὐ μόνον συμφθέγγεται τοῖς πατέρα πλάττουσι τοῦ διαδόλου, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων
30 πατέρα τὸν διάβολον μόνον ἀφορίζει.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν συγγυμνασίας εἶδος καὶ λόγον ἐχέτω τὴν τοῦ δόγματος τέως προσηγορίαν εὐλαβούμενον, ἕως ἂν ὁ ὑψηλότερος λόγος ἀναφανεί, καὶ δόγμα εἶναι τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ κράτει τὴν κρίσιν λαβών, καὶ τῶν διὰ βίου φιλοσοφούντων τὴν ἱεράν ἐμπλήσας ἐ-
35 πιθυμίαν, δείξῃ μὴ μάτην αἰεὶ πρὸς ζήτησιν ἀνατεινομένην τοῦ ἐξηρημένου νοήματος τῆς τῶν πολλῶν καταλήψεως.

του τὸν ἐξόρισε ἀπὸ τὴν παραδείσια ἀπόλαυση καὶ τὴν αἰώνια ζωή, μεταβάλλοντας τὸ χῶρο τῆς ἀθανασίας σὲ ἐργαστήριο θανάτου; Γιατὶ τὸ θάνατο δὲν τὸν ἔκανε ὁ Θεός¹⁰, ἀλλὰ ἡ παράβαση τοῦ πρωτοπλάστου, συλλαμβάνοντας τὴ συμβουλή τοῦ φιδιοῦ, γέννησε τὸ θάνατο. Ἐπομένως καὶ «ἄνθρωποκτόνος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶναι ὁ διάβολος καὶ στὴ συνέχεια δὲν στάθηκε στὴν ἀλήθεια»¹¹. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ζητώντας νὰ σκοτώσουν τὸν Κύριο καὶ προτιμώντας πάντοτε τὸ ψεῦδος ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, διατηροῦν ἀπαραχάρακτη τὴ μορφή ἐκείνου ποὺ τοὺς γέννησε.

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, ὅτι πατέρας τῶν Ἰουδαίων ὀνομάζεται ὁ διάβολος, ἐνῶ τὴ φύση τοῦ πατέρα τοῦ διαδόλου οὔτε μποροῦμε νὰ βροῦμε, οὔτε τὸ ὄνομά του δηλώνεται πουθενὰ μὲ τὰ λόγια τῆς Γραφῆς οὔτε καὶ νοεῖται. Ἡ τελευταῖα λοιπὸν περίοδος τοῦ ζητήματος ποὺ θέσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ φανεῖ βέβαια ἴσως, σ' ὅσους δὲ θεωροῦν κανένα κέρδος νὰ εἰσέλθουν στὰ βαθύτερα, ὅτι ὑποδηλώνει πατέρα τοῦ διαδόλου, ὅμως δείχνει τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο καὶ συμφωνεῖ μὲ τοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτὴν συλλογισμούς, παρουσιάζοντας καὶ αὐτὴ πατέρα τῶν Ἰουδαίων τὸ διάβολο¹². Κι ἀφοῦ ἔγινε διπλὴ ἐξήγηση τῶν συλλογισμῶν ὅλης αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας, ἄλλοτε ἀποδεικνύοντας ἀπὸ τὴν κακία ὧσων εἶχαν γεννηθεῖ τὴ μίμηση τοῦ γεννήτορά τους, καὶ ἄλλοτε παριστάνοντας τὴν ὁμοιότητα ὧσων εἶχαν γεννηθεῖ ἀπὸ τὸν γεννήτορα, καὶ ἀκόμα μεταδιδαζόμενη ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν γεννηθεῖ στὸ γεννήτορά τους, διακηρύττει ἀπαράλλακτη τὴν ὁμοιότητά τους, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ συγγενεία τους δὲν ἔχει κανένα στοιχεῖο νόθευσης. Λέει λοιπὸν Ὁταν ὁ Ἰουδαῖος λέει ψέματα, ὅπως τώρα λέει πατέρα του τὸ Θεό, μιλᾷ ἀπὸ τὰ δικά του, γιατί κληρονομία τοῦ παιδιοῦ εἶναι ὁ πλοῦτος τοῦ πατέρα. Ὁ Ἰουδαῖος λοιπὸν μιλᾷ ἀπὸ τὰ δικά του, ἀφοῦ ἀπέκτησε τὴν κληρονομία τοῦ πατέρα του. Γιατὶ καὶ αὐτὸς εἶναι ψεύτης, ὅπως ὁ πατέρας του. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι αὐτὴ ἡ περικοπὴ τοῦ λόγου ὄχι μόνον συμφωνεῖ μ' αὐτοὺς ποὺ πλάθουν “πατέρα τοῦ διαδόλου”, ἀλλὰ καὶ ὀρίζει πατέρα τῶν Ἰουδαίων μόνον τὸ διάβολο.

Ἄλλ' αὐτὰ ἃς ἔχουν τὴ μορφή καὶ τὸ λόγο κοινῆς ἀσκήσης ποὺ δείχνει τώρα σεβασμὸ πρὸς τὴν ὀνομασία τοῦ δόγματος, μέχρι πού, ἀφοῦ ἐμφανιστεῖ ὁ ὑψηλότερος λόγος καὶ χαρακτηριστεῖ ὅτι εἶναι δόγμα στὸ νόημα καὶ τὴν ἰσχύ καὶ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἱερὴ ἐπιθυμία ὧσων φιλοσοφοῦν διὰ βίου, νὰ δείξει ὅτι δὲν ἐπιδίδεται μάταια πάντοτε στὴν ἀναζήτηση τοῦ νοήματος ποὺ ὑπερβαίνει τὴν ἀντίληψη τῶν πολλῶν.

10. Σοφ. Σολ. 1, 13.

11. Ἰω. 8, 40.

12. Ἰω. 8, 44.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΗ΄.

Πόσαι εἰσὶν αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρω;

Οὐχὶ τὴν αὐτὴν εὐρίσκω προιοῦσαν δόξαν παρ' οἷς ταῦτα διερευ-
 5 νᾶσθαι γέγονεν ἢ σπουδῇ. Οἱ μὲν γὰρ ἀπλούστερον καὶ ἐπιπολαιότε-
 ρον, ἵνα μὴ ἀμαθέστερον εἶπω, τῇ διαφόρῳ κλήσει τῶν ἀναγραψαμέ-
 νων τὴν ἱστορίαν ταύτην καὶ τὰ τῶν γυναικῶν συνδιαροῦσι πρόσω-
 πα, καὶ τέσσαρας ταύτας εἶναί φασι, πρὸς οὐδέν, οἶμαι, βαθύτερον
 λογισμὸν ἐπιστήσαντες, ἢ πρὸς μόνην τὴν τῶν εὐαγγελισαμένων πο-
 10 σότητα. Τοῖς δὲ εἰς δύο περιεστάλη τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν μὲν φασι
 σεμνὴν εἶναι καὶ σώφρονα καὶ ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου καὶ τῆς Μάρ-
 θας, τὴν δὲ διαφόρου μὲν ἀναγραφῆς τυχεῖν, μίαν δὲ εἶναι καὶ ταύτην
 ἐξ ἀσέμνου καὶ πανδήμου βίου παρθενικούς ἀγῶνας ἐξ ἀκαθαρσίας
 μετελθοῦσαν· περὶ ταύτης δὲ τὸν τε Ματθαῖον καὶ Μάρκον, ἀλλὰ καὶ
 15 τὸν Λουκᾶν διαλαβεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν ἱστορίαν διαφόροις ῥήμασιν
 ἀπηγγελκότας ἀναγράψασθαι. Οἱ δὲ καὶ πρὸς μίαν πάσας συνάγου-
 σιν, οὐδεμίαν τῇ δόξῃ ἀσφάλειαν περιθέμενοι, ἀλλ' οὐδ' ἀπὸ τῆς τῶν
 προσώπων ποιότητος τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως ἐπιφερομένης τὸ αἰδέ-
 σμον. Ἀπολινάριος γὰρ καὶ ὁ Μοψουεστίας Θεόδωρος ταύτης εἰσὶν
 20 οἱ γεννήτορες. Ἐμὲ δὲ οὐδὲ δύο ταύτας ἐπιτρέπουσι λέγειν οὔτε τοῦ
 Σωτῆρος οἱ λόγοι οὔτε τῶν φιλοθέων γυναικῶν αἱ πράξεις οὔτε τὸ
 διάφορον τοῦ καιροῦ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν θεατῶν καὶ ἀκροατῶν ἢ ἐπὶ τῷ
 πραχθέντι γνώμη καὶ ἄλλα δὲ τούτων οὐκ ἐλάττονα, τρεῖς εἶναι ταύ-
 τας, ἀλλ' οὔτε πλείους τῶν τριῶν οὔτε ἐλάττους ἐκδιδάσκει.

25 Πρώτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἀναγεγραμμένη, ἣτις καὶ
 πρὸ πολλῶν πράξεων καὶ διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ εἰς ἱστορίαν μνή-
 μης παρελήφθη· μετὰ ταῦτα γὰρ εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς μαθητὰς ὁ
 Ἰησοῦς ἀποστέλλει, καὶ τὸ τῶν πέντε ἄρτων θαυματουργεῖται πλήθος,
 καὶ ἡ περὶ τοῦ διδασκάλου τῶν μαθητῶν ὑπόληψις λογοθετεῖται, καὶ
 30 ἡ τῆς μεταμορφώσεως ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον πράξις θεουργεῖται. «Ἐ-
 γένητο», γὰρ φησι, «μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτώ, καὶ
 παραλαβὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος
 προσεύξασθαι καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ
 προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἕξαστρά-
 30 πτων», καὶ ἐξῆς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταὶ μετὰ ταῦτα
 ἀναδείκνυται, καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τερατουργεῖται, καὶ σωτηριῶδεις δι-

1. Ματθ. 26, 6-13. Μάρκ. 14, 3-9. Λουκᾶ 7, 36-50. Ἰω. 12, 2-8. 2. Λουκᾶ 7, 36-50.

ΕΡΩΤΗΣΗ 48η

Πόσες είναι οί γυναῖκες ποῦ ἄλειψαν τὸν Κύριο μὲ μύρο.

Δὲ βρίσκω νὰ διατυπώνεται ἡ ἴδια γνώμη ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐπιδίδονται μὲ αὐτὴ τὴν ἔρευνα. Ἄλλοι δηλαδὴ ἀπλοῦστερα καὶ πιὸ ἐπιφανειακά, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἀμαθέστερα, ἀνάλογα μὲ τὴ διαφορετικὴ ὀνομασία ἐκείνων ποὺ ἔγραψαν αὐτὴν τὴν ἱστορία, διαιροῦν καὶ τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν, καὶ λένε πὼς αὐτὲς εἶναι τέσσερες, χωρὶς, νομίζω, νὰ προσέχουν καθόλου σὲ κάποιον βαθύτερον λόγο, παρὰ μόνον στὸν ἀριθμὸ τῶν εὐαγγελιστῶν. Ἄλλοι πάλι περιορίζουν τὰ πρόσωπα σὲ δύο· ἢ μία λένε πὼς εἶναι σεμνὴ καὶ φρόνιμη, ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας, ἐνῶ ἡ ἄλλη περιγράφεται διαφορετικὰ, καὶ εἶναι κι αὐτὴ μία, ποὺ ἀπὸ τὸν ἄσεμνο καὶ βίον κοινῆς γυναίκας ρίχθηκε ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσίαν στὸς παρθενικοὺς ἀγῶνες. Γι’ αὐτὴν μιλοῦν καὶ ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος, ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς¹, καὶ τὴν ἴδια ἱστορία τὴν γράφουν ἱστορώντας τὴν μὲ διαφορετικὰ λόγια. Ἄλλοι πάλι τὶς συγκεντρώνουν ὅλες σὲ μία, χωρὶς νὰ κατοχυρώνουν καθόλου τὴ γνώμη τους, ἀλλ’ οὔτε ἀπὸ τὸ ποιοὶ τῶν προσώπων ἢ ἀποψη αὐτὴ ἀποσπᾷ τὸν σεβασμὸ. Γεννήτορες αὐτῆς εἶναι ὁ Ἀπολινάριος καὶ ὁ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας. Ἐμένα ὅμως δὲ μοῦ ἐπιτρέπουν οὔτε δύο νὰ τὶς πῶ, οὔτε τὰ λόγια τοῦ Σωτήρα οὔτε οἱ πράξεις τῶν φιλόθεων γυναικῶν οὔτε ἡ διαφορὰ τοῦ χρόνου, ἀλλ’ οὔτε τῶν θεατῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν ἡ γνώμη γιὰ τὸ γεγονὸς, καθὼς καὶ ἄλλα στοιχεῖα ὄχι μικρότερης σημασίας ἀπὸ αὐτὰ, ὅτι αὐτὲς εἶναι τρεῖς, οὔτε ὅμως περισσότερες οὔτε λιγότερες ἀπὸ τρεῖς μᾶς διδάσκει.

Πρώτη λοιπὸν εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς², ἡ ὁποία καὶ πρὶν ἀπὸ πολλὰς πράξεις καὶ διδασκαλίαις τοῦ Ἰησοῦ ἔχει παραδοθεῖ στὴ μνήμη μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία. Γιατὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ καὶ τοὺς μαθητὲς ἀποστέλλει στὸ κήρυγμα, καὶ τὸ πλῆθος τρέφεται κατὰ θαυματουργικὸν τρόπο μὲ τὰ πέντε ψωμιά, καὶ ζητεῖται ἡ γνώμη τῶν μαθητῶν γιὰ τὸν διδάσκαλον³, καὶ πραγματοποιεῖται τὸ πάνω ἀπὸ νοῦ καὶ λόγο γεγονὸς τῆς μεταμόρφωσης. Γιατὶ λέει: «μετὰ ἀπὸ ὀχτῶ περιίπου μέρες ἀπὸ τότε ποὺ εἶπε αὐτοὺς τοὺς λόγους, παίρνοντας μαζί του τὸν Πέτρο, τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννη, ἀνέβηκε στὸ ὄρος γιὰ νὰ προσευχηθεῖ· καὶ τὴν ὥραν ποὺ προσευχόταν ἐγένετο τὸ πρόσωπό του διαφορετικὸ καὶ τὰ ἐνδύματά του ἐγένιναν λευκὰ ποὺ ἄστραφταν»⁴ κ.τ.λ. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἑβδομήντα μαθητὲς μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐκλέγονται⁵, καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα γίνονται, καὶ σω-

3. Λουκᾶ 9, 16. 9, 10-17. 9, 18-22. 4. Λουκᾶ 9, 28-36. 5. Λουκᾶ 10, 1-12.

δασκαλῖαι καὶ παραινέσεις καταβάλλονται καὶ παραβολαὶ ταῖς νοουθεσίαις συνυφαίνονται· δῆλον δὲ ὡς οὐδὲ τὸ πάθος οὐπω ἐνεστήκει, οὐδ' ἢ τῶν μαιφόνων Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ διὰ βουλῆς καὶ μελέτης τὸ κῦρος ἐλάμβανεν.

5 Ἀπὸ μὲν τοῦ καιροῦ τὸ διάφορον τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς πρὸς τὰς ἄλλας οὕτω φανερῶς καὶ ἀναμφιβόλως ἕξεστιν ἐννοεῖν τοῖς βουλομένοις· καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἑκατέρας ἤδη τοῦ δεσποτικοῦ πάθους ταῖς τῶν Ἰουδαίων μελέταις ἐνεργουμένοι, αἱ ἱστορίαι τὴν μνήμην εἰσάγουσι, τὴν μὲν πρὸ ἕξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, τὴν δὲ πρὸ δύο
10 τοῦ πάθους. Καὶ τῆς μὲν τὴν προᾶξιν ὁ ἠγαπημένος καὶ παρθένος μαθητῆς ἀναγράφει, ἣτις καὶ ἀδελφὴ τοῦ τε Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας ἐχρημάτιζε, καὶ τῶν ἀγαπωμένων ἐγνωρίζετο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν θαυμαζομένων, ὅσα γε ἐπὶ τῇ τοῦ βίου σεμνότητι, ἣτις καὶ πρὸ ἕξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἱερουργήσασα
15 τελετὴν, τὸν οἶκον αὐτῆς ἱερὸν ἀνάκτορον ἀπειργάσατο. Ἐπὶ ταύταις ἢ τρίτῃ καὶ ἢ τελευταίᾳ, ἢ πρὸ δύο ἡμερῶν ἀλείψασα τοῦ πάθους τὸν Σωτῆρα, περὶ ἧς Ματθαῖός τε καὶ Μάρκος τὴν διήγησιν ἀνετάξαντο. Οὐκοῦν ὁ λόγος εὐλόγως αὐτὰς τρεῖς ἀνακηρύττει.

Καὶ ὄρα κἀντεῦθεν καὶ ἢ μὲν ἀπλῶς τῷ τῆς κακίας ὀνόματι
20 ἁμαρτωλὸς ὀνομάζεται, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, οὐχὶ δὲ τοῦ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, τὸν Ἰησοῦν ὄρα, τῇ παρακλήσει τοῦ ἐστιῶντος ἁλῶν καὶ τραπέζης κοινωνῆσαι κατακεκλιμένον· αὕτη καὶ τοῦ μύρου προχέει τὰ δάκρυα, καὶ τοὺς πόδας βρέχει τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς ἐκμάσσει καὶ καταφιλεῖν λαμβάνει θάρσος, κἀκεῖθεν
25 παρρησιάζεται καὶ τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλείφει· καὶ σιωπῶσι μὲν ἐπὶ τῇ πράξει πάντες οἱ παρόντες, καὶ οὐδεὶς οὐδεμίαν ἐπιτίμησιν ἐπάγει τῷ γυναικί· ὁ δὲ Φαρισαῖος μόνος καὶ τότε ἐν ἑαυτῷ τῇ πράξει δυσχεραίνων ἐγνώσθη· φησὶ γάρ· «οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνὴ ἣτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν». Εἶτα ὁ
30 Ἰησοῦς ἐκεῖνον μὲν ἐκ τῶν οἰκειῶν λόγων συμποδίζει τε καὶ ἐπιστομίζει, τῆς δὲ γυναικὸς τὴν προᾶξιν ἐπαίρει τε καὶ τοῖς πρέπουσιν ἐγκωμίους ἀποσεμνύνει, καὶ μισθὸν αὐτῇ τῆς πράξεως ἀντιδίδωσιν τὸ μέγα δῶρον, τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἄφεσιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς σωτηρίαν εἰς τὴν αὐτῆς ἀνάγει γνώμην, «ἢ

6. Ἰω. 12, 1-12. Ματθ. 26, 2. 6-13. Μάρκ. 14, 1. 3-9.

τηριώδεις διδασκαλίες γίνονται και συμβουλές δίνονται, και συνυφαίνονται παραβολές με τις νουθεσίες. Και είναι φανερό, ότι ούτε το πάθος είχε ακόμα φτάσει, ούτε η φονική επιβουλή των μαρῶν Ἰουδαίων είχε επικυρωθεῖ με τὴ θέληση και τὴ μελέτη.

Ἀπὸ τὸ χρόνον λοιπὸν μποροῦν ὅσοι θέλουν νὰ ἀντιληφθοῦν κατὰ τρόπο πολὺ φανερὸ και ἀναμφίβολο τὴ διαφορὰ τῆς γυναίκας ποὺ ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς πρὸς τις ἄλλες· γιατί γίνεται ἀναφορὰ σὲς ἱστορίες κάθε μᾶς ἀπὸ τις ἄλλες δύο, ἐνῶ ἤδη οἱ Ἰουδαῖοι μελετοῦσαν νὰ ἐκτελέσουν τὸ Δεσποτικὸ πάθος, τῆς μᾶς ἕξι μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα, και τῆς ἄλλης δύο πρὶν ἀπὸ τὸ πάθος. Και τῆς μᾶς τὴν ἐνέργεια τὴν ἀναγράφει ὁ ἀγαπημένος και παρθένος μαθητής, ποὺ ἦταν και ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου και τῆς Μάρθας, και θεωροῦνταν ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ πρόσωπα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐπίσης και ἀπὸ τὰ θαυμαζόμενα γιὰ τὴ σεμνότητα τῆς ζωῆς τους, και ἡ ὁποία ἕξι μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα ἔκανε ἐκείνη τὴν ἱερὴ τελετὴ, κάνοντας τὸ σπίτι τῆς ἱερὸ ἀνάκτορο. Μαζὶ μ’ αὐτὲς ἡ τρίτη και τελευταία, αὐτὴ ποὺ δύο ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα ἄλειψε με μύρον τὸν Σωτῆρα, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Ματθαῖος και ὁ Μάρκος ἔχουν συντάξει τὴ διήγηση. Εὐλόγη λοιπὸν ὁ λόγος προβάλλει αὐτὲς τις τρεῖς⁶.

Και πρόσεχε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ· ἡ μία ἀπλῶς με τὸ ὄνομα τῆς κακίας ὀνομάζεται ἁμαρτωλὴ και βλέπει τὸν Ἰησοῦ στὸ σπίτι τοῦ Φαρισαίου, κι ὄχι στοῦ Σίμωνα τοῦ λεπροῦ, ὅπου με τὴν πρόσκληση τοῦ οἰκοδεσπότη εἶχε παρακαθίσει στὸ τραπέζι. Αὐτὴ και πρὶν ἀπὸ τὸ μύρον χύνει τὰ δάκρυά της και βρέχει τὰ πόδια τοῦ Ἰησοῦ και τὰ σφουγγίζει με τὰ μαλλιά της και παίρνει τὸ θάρος νὰ τὰ φιλήσει, και μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ προχωρεῖ κι ἀλείφει με τὸ μύρον τὰ πόδια του⁷. Και σωπαίνουν βέβαια ὅλοι οἱ παρόντες γιὰ τὴν πράξη της και κανένας δὲν κάνει καμμιά παρατήρηση στὴ γυναίκα, και μόνος ὁ Φαρισαῖος ἔδειξε και τότε τὴ δυσαρέσκεία του γιὰ τὴν πράξη αὐτή· γιατί λέει· «ἂν αὐτὸς ἦταν προφήτης, θὰ γνώριζε τὸ ποιὸν τῆς γυναίκας αὐτῆς ποὺ τὸν ἀγγίζει, ὅτι εἶναι ἁμαρτωλὴ»⁸. Ἐπειτα ὁ Ἰησοῦς ἐκείνον βέβαια τὸν συλλαμβάνει και τὸν ἀποστομώνει ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ λόγια, ἐξαίρει ὅμως τὴν πράξη τῆς γυναίκας και τὴν τιμᾶ με τὰ ἐγκώμια ποὺ τῆς πρέπουν, και τῆς ἀντιπροσφέρει τὴν ἀμοιβὴ τῆς πράξης της, τὸ μεγάλο δῶρο τῆς ἀφεσης τῶν ἁμαρτιῶν της. Και οὔτε σ’ αὐτὸ μόνον σταματᾶ, ἀλλὰ και τὴ σωτηρία τῆς γυναίκας τὴν ἀποδίδει στὴ δική της γνώμη· γιατί λέει· «ἡ πίστη σου σε ἔχει

7. Λουκᾶ 7, 38.

8. Λουκᾶ 7, 39.

πίστις σου», γὰρ φησι, «σέσωκέ σε». Αὕτη μὲν οὖν ἢ παρὰ τῷ Λουκᾶ καὶ τοσαύταις πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀφορίζεται διαφοραῖς

Ἡ δὲ παρὰ τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ ἐμφανεστάτην μὲν ἔχει τὴν διαφορὰν, ὅτι καὶ γένους λαμπροῦ καὶ οἰκίας ἐπισήμου καὶ θαυμαζο-
5 μένου βίου, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀπέλαβεν ἄρτι τῶν πνλῶν ἀναδεδυκότα τοῦ ἄδου, ὃς καὶ συνανέκειτο ἐν τῷ δείπνῳ τῷ Ἰησοῦ, τῆς Μαρίας αὐτῆς διακονούσης, ἥνικα καὶ προσάγει τὸ μῦρον καὶ ἐκμάσσει καὶ αὐτὴ ταῖς θριξίν, οὐ πρὸς ἀντάμειψίν τινα τὸ θεοπρεπὲς ἔργον κατα-
βαλλομένη, ἀλλ' εὐχαριστίας μᾶλλον τῆς γεγενημένης περὶ τὸν ἀδελ-
10 φὸν θεουργίας ἀφοσίωσίν τινα ἐπινοοῦσα. Κάνταῦθα μὲν οἱ μαθηταὶ πάντες σιγῇ τὴν προᾶξιν ἠσπάζοντο, καὶ τοῦ περὶ τὸν Λάζαρον θαύματος ἴσως τὴν ὑπερβολὴν ἐννοοῦμενοι καὶ τῆς γυναικὸς τὴν εὐλάβειαν δι' αἰδοῦς φέροντες μόνος δὲ τῆς φιλαργυρίας τὸ ἀνδράποδον, τῆς προδοσίας ὁ κάπηλος, καταγογγύζει τῆς πράξεως καὶ ὁ Ἰησοῦς, τὴν
15 νόσον ὑφ' ἧς κεκρατημένος ταῦτα ἔπραττεν εἰς μέσον ἄγων, εἶπεν αὐτῷ· «ἄφες αὐτήν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό», ἀντὶ τοῦ· Σὺ μὲν τὸν ἐμὸν σπουδάξεις θάνατον, διὰ τοῦτό σοι καὶ ἡ τοῦ μύρου τιμὴ περισπούδαστον· αὕτη δέ σου τὴν ἐκθεσμον προᾶξιν καὶ δι' ὧν εἰργάσατο στηλιτεύει, καὶ διδάσκει, κἂν μὴ μαθεῖν
20 ἐπωρώθης, ὅτι, ὄνπερ σὺ προδοῦναι σπουδάξεις, αὕτη Θεῷ ἴσα θυσιάζει καὶ σέβεται. Ἀλλὰ τοιαύτη μὲν καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφῆ.

Ἡ δὲ λωιτῆ τρίτῃ τῶν ἐπιχεαμένων τῷ Δεσπότη τὸ μῦρον, περὶ ἧς Μάρκος καὶ Ματθαῖος ἱστορήκασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ τῆς πορνείας ἄγους ἐπονομάζεται, ἐν τῇ οἰκίᾳ μὲν παραγίνεται Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, οὐ
25 τότε λεπρῶντος, ἀλλὰ πάλαι μὲν τῷ πάθει κατεχομένου, τότε δὲ τῇ τοῦ Ἰησοῦ φιλανθρωπία κεκαθαρμένου, ὃν καὶ ἡ πόρνη συνεπισταμένη καὶ ἐξ οἴου βδελύγματος εἰς οἶαν ὄψιν ἀποκατέστη τὸν χρωῖτα, ἐλπίδας τε ἀνελάμβανε χρηστάς ἀπαλλαγῆναι τοῦ ψυχικοῦ μύσου, καὶ παρησίας ἐγένετο προσελθεῖν τῷ Ἰησοῦ, καὶ δὴ προσελθοῦσα οὐχ
30 ἄπτεται μὲν τῇ χειρὶ οὐδὲ ταῖς θριξίν ἐκμάσσει (οὐδὲ γὰρ οὐδενὶ μέλει τοῦ σώματος ψαῦσαι τοῦ Σωτῆρος ἀτόλμητον ἐποιεῖτο), ἀλλ', ἄψαντον αὐτὸ τοῦ ἐρρυπωμένου χρωτὸς συντηροῦσα, κλέπτει τὴν διὰ τοῦ μύρου τιμὴν καὶ θυσίαν, καὶ τὸ ἀλάβαστρον συντρίψασα, ἀθρόον τὸ

9. Λουκᾶ 7, 50.

10. Ἰω. 12, 2 ἐ.

σώσει»⁹. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ γυναῖκα ἡ ἀναφερόμενη ἀπὸ τὸν Λουκᾶ καὶ μὲ τόσες διαφορὲς ξεχωρίζεται ἀπὸ τὶς ἄλλες.

Ἡ γυναῖκα πάλι ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἀγαπημένον μαθητὴ ἔχει ἐμφανέστατη τὴ διαφορὰ, γιατί καὶ ἀπὸ λαμπρὸ γένος ἦταν, καὶ ἀπὸ σπίτι ἐπίσημο, καὶ ὁ βίος τῆς ἦταν ζηλευτός, καὶ τὸν ἀδελφὸ τῆς μόλις εἶχε δεχθεῖ καὶ πάλι, ποὺ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχε παραδιάσει τὶς πύλες τοῦ ἄδου, καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν ἐκεῖ στὸ δεῖπνο ὁμοτράπεζος τοῦ Ἰησοῦ. Ἐνῶ λοιπὸν αὐτὴ ἡ Μαρία διακονοῦσε ἐκεῖ, φέρνει καὶ χύνει τὸ μύρον στὰ πόδια τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ σκουπίζει μὲ τὰ μαλλιά τῆς¹⁰, ἐκτελώνοντας αὐτὸ τὸ θεοπρεπὲς ἔργο ὄχι γιὰ ἀνταμοιβή, ἀλλὰ ἐφευρίσκοντας αὐτὴ τὴν εὐσεβὴ πράξη τῆς εὐχαριστίας ἐξαιτίας τοῦ θαύματος ποὺ εἶχε γίνῃ στὸν ἀδελφὸ τῆς. Καὶ ἐδῶ βέβαια ὅλοι οἱ μαθητὲς ἀποδέχθηκαν σιωπηλὰ τὴν πράξη, καὶ σκεφτόμενοι ἴσως τὸ ὑπερβολικὸ θαῦμα σχετικὰ μὲ τὸν Λάζαρο, καὶ νιώθοντας σεβασμὸ πρὸς τὴν εὐλάβεια τῆς γυναῖκας, καὶ μόνο ὁ σκλάβος τῆς φιλαργυρίας, ποὺ κατηλευόταν τὴν προδοσίαν, κατηγορεῖ τὴν πράξη. Καὶ ὁ Ἰησοῦς, φανερώνοντας τὴ νόσον ποὺ εἶχε καὶ τὸν ἔσπρωχνε στὴ διαμαρτυρία, τοῦ εἶπε· «ἄφησέ την, γιατί αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐντφιασμοῦ μου»¹¹. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ τοῦ πεῖ· Ἐσὺ βέβαια διάζεσαι νὰ ἐπιτύχεις τὸ θάνατό μου, καὶ γι’ αὐτὸ δίνεις μεγάλη σημασίαν στὴν ἀξία τοῦ μύρου, αὐτὴ ὅμως ἀκόμα καὶ μὲ τὴν πράξη τῆς στηλιτεύει τὴν παράνομη διαμαρτυρία σου. Καὶ τοῦ διδάσκει, καὶ ἐσὺ βέβαια πωρώθηκες καὶ δὲν καταλαβαίνεις, ὅτι αὐτὸν ποὺ ἐσὺ ἐπιδιώκεις νὰ προδώσεις, αὐτὴ τὸν σέβεται καὶ τοῦ προσφέρει θυσίαν ἐξίσου μὲ τὸν Θεό. Τέτοια λοιπὸν ἦταν καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου.

Ἡ τρίτη ποὺ ἀπομένει ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἔχυσαν τὸ μύρον στὸν Κύριον, γιὰ τὴν ὁποία γράφουν ὁ Μάρκος καὶ ὁ Ματθαῖος¹², καὶ ποὺ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τῆς ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς πορνείας, μεταβαίνει στὸ σπίτι τοῦ Σίμωννα τοῦ λεπροῦ¹³, ποὺ τότε βέβαια δὲν ἦταν λεπρός, ἀλλ’ εἶχε παλαιότερα αὐτὴ τὴν ἀρρώστια, καὶ τότε εἶχε καθαριστεῖ μὲ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ πόρνη γνωρίζοντάς τον, καὶ γνωρίζοντας καὶ ἀπὸ τί ἀπαίσιον θεῶμα εἶχε ἀποκατασταθεῖ ἡ θωριά του, ἔτρεφε καλὰς ἐλπίδας ὅτι θ’ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ ψυχικὸ μόλυσμα. Γι’ αὐτὸ πῆρε τὸ θάρρος νὰ πλησιάσει τὸν Ἰησοῦ, καὶ πλησιάζοντάς τον δὲν τὸν ἀγγίζει μὲ τὸ χέρι τῆς, οὔτε τὸν σκουπίζει μὲ τὰ μαλλιά τῆς (δὲν τολμᾷ ν’ ἀγγίξει κανένα μέλος τοῦ σώματος τοῦ Σωτήρα), ἀλλὰ, φυλάγοντας μακριὰ τὸ μολυσμένον χέρι τῆς

11. Ἰω. 12, 7.

12. Μάρκ. 14, 3-9. Ματθ. 26, 6-13.

13. Λουκᾶ 7, 40.

μύρον τῆς κεφαλῆς ἐπιχέει. Καὶ ἀγανακτοῦσι τῆνικαῦτα οὐχ ὁ Φα-
 ρισαῖος, οὐδὲ μόνος ὁ προδότης, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν οὐκ ολίγοι. Ἡ δὲ
 γεγενημένη διαφόρως ἀγανάκτησις οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνερωπιζέτο
 γνώμης, ἀλλὰ τοῦ μὲν Σίμωνος ὡς οὐδὲν ὑψηλὸν περὶ τὸν θερα-
 5 πευτὴν καὶ Σωτῆρα φανταζομένου, τοῦ δὲ Ἰούδα ὡς τῷ τῆς φιλαργυ-
 ρίας πάθει κεκρατημένου, τῶν δὲ μαθητῶν ὡς ἐλέω τῶν πενομένων
 ἐκνευκισμένων, οὐχ ὥστε τὸ δεσποτικὸν φίλτρον καὶ σέβας ἐν δευτέ-
 ρῳ θεῖναι, ἀλλ' ὅτι κάκεῖνον ἤδεισαν τὸν ἔλεον καὶ αὐτῆς προκρίνον-
 τα τῆς θυσίας «ἔλεον», γὰρ φησι, «θέλω, καὶ οὐ θυσίαν». Ἄλλως τε δὲ
 10 καὶ τῷ περὶ τὸν διδάσκαλον σεβάσματι φρικτὸν ἠγοῦντο τὴν γυ-
 ναῖκα τολμῆσαι κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέαι. Ἐνθεν καὶ ὁ
 Ἰησοῦς διὰ τῆς κατ' αὐτὴν ἀγανακτήσεως ἀπάγων τοὺς μαθητάς,
 «οὐδὲν τολμηρόν», φησὶν, «ἔπραξεν, ἀλλ' ἔργον ἀγαθὸν εἰργάσατο».
 Καὶ πρὸς μὲν τῶν μαθητῶν τοὺς εὐγνώμονας ταῦτα, πρὸς δὲ τὸν
 15 Ἰούδαν πάλιν εἰς μέσον ἄγων τῷ αἰνίγματι τὴν μεμελετημένην προδο-
 σίαν, φησὶ: «βαλοῦσα τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ
 ἐνταφιάσαι με πεποίηκεν». Ἀγανακτεῖς, φησὶ, τοῦ μύρου κενου-
 μένου· πόσης ἀγανακτήσεως ἄξιον ταυτὸν προσῆκεν ἠγεῖσθαι κατὰ
 τοῦ Δεσπότου καὶ διδασκάλου προδοσίαν καὶ θάνατον καὶ τάφον
 20 διαμελετῶντα; Πτωχῶν ἔστι σοι φροντίς; Καὶ πῶς τοῦ ἀστέγου, μηδὲ
 τὴν κεφαλὴν ἔχοντος ἔνθα κλίνειν, τὴν σφαγὴν σπουδάξεις, ἐφ' ᾧ,
 μηδὲν τῶν ἰδίων ἀποκενοῖς, τούτου βαρὺ καὶ ἀφόρητον τὴν συνου-
 σίαν νομίζεις; Ἐν οἷς σε δεῖ καὶ τῶν οἰκειῶν πολλὰ καταβάλλειν, ἐλέω
 τὴν ἔνδειαν τῶν πενομένων ἀναπληροῦντα, πῶς ἀνεπαχθῶς καὶ φι-
 25 λανθρώπως τούτων τὴν συνδιατριβὴν οἴσεις;

Ἄναλαβόντες οὖν χωρὶς τινος προλήψεως καὶ προσπαθείας ἐνε-
 σι συνιδεῖν καὶ φιλαλήθως εἰπεῖν, ὡς ἡ μὲν τῶν ἀλειψαμένων μύρω
 τὸν Κύριον πολλῶ τῶν ἄλλων τῷ μέσῳ προέλαβεν, αἱ δὲ περὶ τὸ πάθος
 τὴν ἱερουργίαν ταύτην ἐπὶ νοῦν θάλλονται καὶ τούτων ἡ μὲν πρὸ ἐξ
 30 ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ἡ δὲ πρὸ δύο τοῦ πάθους. Καὶ ἡ μὲν ἁμαρτωλός, ἡ
 δὲ πόρνη, ἀπὸ τῶν παθῶν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν κυρίων τῆς κλήσεως
 γινωσκόμεναι, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ φέρει τὸ ἐπώνυμον. Καὶ ἡ μὲν ἐν
 τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου τοὺς δεσποτικοὺς πόδας ἀλείφει τῷ μύρω καὶ
 τοῖς δακρυοῖς προαποπλύνει, ἡ δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἰδίᾳ καὶ δακρῶν

ἀπὸ αὐτὸν, κλέβει κυριολεκτικὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ θυσία μὲ τὸ μύρο, καὶ σπάζοντας τὸ μυροδοχεῖο, χύνει στὸ κεφάλι του ὅλο τὸ μύρο. Καὶ τότε δὲν ἀγανακτεῖ ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ προδότης μόνο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς ὄχι λίγοι. Τὴ διαφορὰ τῆς ἀγανάκτησης τὴν ἀναρρίπιζαν διαφορετικὲς προθέσεις καὶ ὄχι ἢ ἴδια σ' ὅλους· ὁ Σίμων δὲ εἶχε καμμιὰ ὑψηλὴ ἰδέα γιὰ τὸν θεραπευτὴ καὶ Σωτήρα, ὁ Ἰούδας ἦταν αἰχμάλωτος τοῦ πάθους τῆς φιλαργυρίας, ἐνῶ οἱ μαθητὲς ἐνιωθὰν λύπη γιὰ τοὺς φτωχοὺς. Ὅχι ὅτι ἔβαζαν σὲ δεύτερη μοῖρα τὴν ἀγάπη καὶ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸν διδάσκαλο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤξεραν ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἔθετε ψηλότερα τὴν εὐσπλαχνία καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ θυσία· γιὰτὶ λέει· «εὐσπλαχνία θέλω, καὶ ὄχι θυσία»¹⁴. Ἐξάλλου καὶ ἀπὸ τὸ σεβασμὸ τους στὸν διδάσκαλο θεωροῦσαν φοβερὸ νὰ τολμήσει νὰ χύσει ἢ γυναικά τὸ μύρο στὸ κεφάλι του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰησοῦς, συγκρατώντας τοὺς μαθητὲς τους ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησή τους ἐναντίον της, εἶπε· Δὲν ἔκαμε τίποτε τὸ ἄπρεπο· ἔκανε πράξη καλὴ. Καὶ αὐτὸ βέβαια λέει πρὸς τοὺς μαθητὲς ποὺ εἶχαν καλὴ πρόθεση, ἐνῶ στὸν Ἰούδα, ἀποκαλύπτοντας πάλι μὲ ὑπαινιγμὸ τὴν προδοσίαν ποὺ μελετοῦσε, λέει· «χύνοντας τὸ μύρο στὸ σῶμα μου, τὸ ἔκανε γιὰ τὸν ἐνταφιασμὸ μου»¹⁵. Ἀγανακτεῖς, λέει, γιὰ τὸ μύρο ποὺ χύνεται· πόση ἀγανάκτηση ὅμοια ἔπρεπε νὰ νιώθεις μελετώντας τὴν προδοσίαν ἐναντίον τοῦ Κυρίου καὶ διδασκάλου σου; Ἐνδιαφέρεσαι γιὰ τοὺς φτωχοὺς; Καὶ πῶς αὐτοῦ τοῦ ἄστεγου, ποὺ δὲν ἔχει ποῦ νὰ κλίνει τὸ κεφάλι του¹⁶, ἐπιδιώκεις τὴ σφαγὴ του, καὶ χωρὶς νὰ τοῦ προσφέρεις τίποτε ἀπὸ τὰ δικά σου, θεωρεῖς ἀνυπόφορη τὴ συντροφιὰ του; Γι' αὐτοὺς ποὺ πρέπει πολλὰ νὰ δώσεις καὶ ἀπὸ τὰ δικά σου, θεραπεύοντας τὶς ἐλλείψεις τῶν φτωχῶν μὲ τὴν εὐσπλαχνία, πῶς θὰ ἀνεχθεῖς πρόθυμα καὶ φιλόφροντα τὴ συναναστροφὴ τους;

Ἐξετάζοντας λοιπὸν τὸ θέμα χωρὶς καμμιὰ προκατάληψη καὶ ἐμπάθεια μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε καὶ νὰ ποῦμε στ' ἀλήθεια, ὅτι ἢ μία ἀπὸ ὅσες ἄλειψαν τὸν Κύριο μὲ μύρο προσηγήθηκε πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες, ἐνῶ οἱ ἄλλες συλλαμβάνουν μὲ τὸ νοῦ τους νὰ τελέσουν τὴν ἱερὴ αὐτὴν πράξη κοντὰ σὶς μέρες τοῦ πάθους· καὶ ἀπὸ αὐτὲς ἢ μία ἕξι ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα, ἐνῶ ἢ ἄλλη δύο ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ πάθος. Καὶ ἢ μία εἶναι ἀμαρτωλὴ, ἢ ἄλλη πόρνη, ὄντας γνωστὲς ἀπὸ τὰ πάθη τους μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ Κυρίου, ἐνῶ ἢ ἄλλη ἔχει τὸ ἐπώνυμό της ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ της. Καὶ ἢ μία ἀλείφει τὰ πόδια τοῦ Κυρίου μὲ μύρο καὶ τὰ πλύνει μὲ τὰ δάκρυά της στὸ σπίτι τοῦ Φαρισαίου, ἢ ἄλλη στὸ

15. Ἰω. 12, 7.

16. Ματθ. 8, 20. Λουκᾶ 9, 59.

καιρόν οὐ γινώσκει, δεξιούται δὲ μᾶλλον τραπέζῃ καὶ εὐφροσύνη αὐτόν τε τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐ τὸν τάφον ἢ σωτήριος φωνὴ γενέσεως ἔδειξεν ἐργαστήριον καὶ χωρίον ἀναδιώσεως κενοὶ δὲ καὶ αὕτη κατὰ τῶν ἀχράντων ποδῶν τὸ μύρον καὶ ταῖς θριξίν ἀπομάσσει· ἢ δὲ λουπῆ
 5 τρίτῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ μετὰ τοῦ λεπροῦ παραγίνεται, πολύτιμον καὶ αὕτη μύρον φέρουσα, οὐδαμῶς δὲ τοῖς μέλεσι τοῦ Σωτήρος ψαύει, ἀλλ' ἄφνω τὸ ἀλάβαστρον συντριψάσα, κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέει, τέχνη προφθάνουσα καὶ σπουδῇ τοὺς εἴτινες ἐπιχειρεῖν μελετήσαιαν τὴν προᾶξιν κωλύειν. Καὶ ἢ μὲν τὴν πόλιν φέρει μάρτυρα τῆς ἀκο-
 10 λασίας (ἐν τῇ πόλει γὰρ ἁμαρτωλὸς ὠνομάζετο), ἢ δὲ τὴν κώμην, ἢ δὲ τοῖς τῆς σωφροσύνης καὶ καθαρότητος ἀνακτόροις ἐθαλαμεύετο. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ὁ Φαρισαῖος μόνος ἀγανακτεῖ, ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Λαζάρου μόνος ὁ Ἰούδας, ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας ἄλλοι τε τῶν μαθητῶν, καὶ τὸ τῆς φίλαργυρίας λάφυρον πάλιν, ὁ προδότης

15 Καὶ τῇ μὲν τοῦ Λαζάρου ἀδελφῇ οὐδεὶς μισθὸς τῆς τοῦ μύρου κενώσεως ἐπαγγέλλεται (προκαταβληθείσης γὰρ ὑπὲρ λόγον εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, τὸ παρ' αὐτῆς τελεούμενον ὑπῆρχε χαριστήριον), μόνῃ δὲ κἀνταῦθα ἢ τοῦ Ἰούδα προδοσία καὶ προπέτεια γνωρίζεται τε καὶ διελέγχεται. Καὶ ἢ μὲν παρὰ τῷ Λουκᾷ ἄφεισιν ἁμαρτιῶν εὐρί-
 20 σκει, τὴν μισθαποδοσίαν καὶ τοῦ μύρου καὶ τῆς πίστεως, τῇ δὲ παρὰ Ματθαίῳ καὶ Μάρκῳ τὸ μνημόσυνον ἐπαγγέλλεται δι' αἰῶνος εἰς τὴν οἰκουμένην κηρύττεσθαι. Διάφορος μὲν ἢ μισθαποδοσία ἑκατέρω τῶν γυναιῶν ἐπαγγέλλεται, οὐ μέντοι θατέρας ὁ μισθὸς τὴν ἑτέραν ἀγέραστον καταλείπει. Καὶ γὰρ ἄμφω μὲν τῶν ἁμαρτημάτων
 25 τὴν ἄφεισιν εὗραντο, ἄμφω δὲ διὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης πράξεως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κηρύσσονται, καὶ δι' αἰῶνος ἐκκληρώσαντο τὸ μνημόσυνον φέρειν τοῖς ἐπαίνοις στεφανούμενον. Ἄλλ' ὁ μᾶλλον ἤρμοζεν ἑκατέρω πρὸς παραμυθίαν καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας ἐπαγγέλλεσθαι, τοῦτο εἴρηται· καὶ γὰρ τὴν μὲν ἐπετίμων οἱ ἀπόστολοι ὡς παραχρω-
 30 μένην τῷ μύρῳ καὶ μάτην ἐκδαπανῶσαν αὐτὸ καὶ καταναλίσκουσαν, περὶ δὲ τῆς λουπῆς ὁ Φαρισαῖος διεγόγγυζεν, ὅτι, ἁμαρτωλὸς οὖσα καὶ κατεγνωσμένη, τοιαῦτα πράττειν ἐπὶ νοῦν ὅμως ἐπεβάλλετο, καὶ λανθάνειν ἐνόμιζε τὸν διδάσκαλον ἐξ οἴου βίου καὶ πολιτείας τὸ γύναιον ἐγνωρίζετο. Διὸ ταύτῃ μὲν ὁ μισθὸς ἀνερρήθη τῶν ἁμαρτημά-

11. Ἰω. 12, 1-8.

12. Λουκᾶ 7, 38-39.

ἴδιο της τὸ σπίτι καὶ δὲν ἔχει καιρὸ γιὰ δάκρυα, ἀλλὰ μᾶλλον φιλοξενεῖ μὲ τραπέζι καὶ μὲ χαρὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ, τοῦ ὁποίου τὸν τάφο ἢ φωνὴ τοῦ Σωτήρα τὸν ἔδειξε ἐργαστήριο γένεσης καὶ χῶρο ἀναβίωσης. Ἄδει-
 ἄζει κι αὐτὴ τὸ μύρο στὰ ἄχραντα πόδια καὶ τὰ σκουπίζει μὲ τὰ μαλλιά
 της. Ἡ τρίτη φτάνει στὸ σπίτι τοῦ λεπροῦ κρατώντας κι αὐτὴ πολύτιμο
 μύρο, ὅμως δὲν ἀγγίζει καθόλου τὰ μέλη τοῦ Σωτήρα, ἀλλὰ σπάζει ξαφ-
 νικὰ τὸ ἀλαβάστρινο δοχεῖο καὶ χύνει τὸ μύρο στὸ κεφάλι του, προφταί-
 νοντας μὲ μεθοδικότητα καὶ βιασύνη ἐκείνους ποὺ τυχὸν μελετοῦσαν νὰ
 ἐμποδίσουν τὴν πράξη της. Καὶ ἡ μία φέρνει μάρτυρα τῆς ἀκολοιᾶς της
 τὴν πόλη (γιατὶ στὴν πόλη τὴν ἔλεγαν ἁμαρτωλή), ἡ ἄλλη τὸ χωριό, ἐνῶ
 ἡ τρίτη ὑπηρετοῦσε στ' ἀνάκτορα τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀγνότητος.
 Καὶ ἐναντίον τῆς πρώτης μόνο ὁ Φαρισαῖος ἀγανακτεῖ, ἐναντίον τῆς ἀ-
 δελφῆς τοῦ Λαζάρου μόνο ὁ Ἰούδας, ἐνῶ ἐναντίον τῆς τελευταίας κι ἄλ-
 λοι μαθητές, καὶ ὁ αἰχμάλωτος πάλι τῆς φιλαργυρίας, ὁ προδότης.

Καὶ στὴν ἀδελφὴ βέβαια τοῦ Λαζάρου καμμιὰ ὑπόσχεση ἀμοιβῆς
 δὲν δίνει γιὰ τὸ ἄδειασμα τοῦ μύρου (γιατὶ τὸ εὐχαριστήριο δεῖπνο ἀπὸ
 μέρος της ἦταν γιὰ τὴν πάνω ἀπὸ κάθε λόγο εὐεργεσία ποὺ τῆς εἶχε γίνει
 προηγουμένως). Ἐδῶ γίνεται γνωστὴ κι ἐλέγχεται μόνο ἡ προδοσία καὶ
 ἡ προπέτεια τοῦ Ἰούδα¹⁷. Καὶ ἐκείνη βέβαια ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Λου-
 κᾶ¹⁸ βρίσκει τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν της ὡς ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸ ἄδειασμα
 τοῦ μύρου καὶ τὴν πίστη της, ἐνῶ σ' αὐτὴν ποὺ συναντοῦμε στὸν Ματ-
 θαῖο καὶ τὸν Μάρκο¹⁹ ὑπόσχεται νὰ διαλαλεῖται ἡ μνήμη της στὴν οἰκου-
 μένη αἰώνια. Καὶ δίνεται βέβαια ὑπόσχεση γιὰ ἀπόδοση τῆς ἀμοιβῆς σὲ
 κάθε μιὰ ἀπὸ τίς γυναῖκες, ὅμως ὁ μισθὸς τῆς μιᾶς δὲν ἀφήνει χωρὶς ἀ-
 μοιβὴ τὴν ἄλλη. Γιατὶ καὶ οἱ δύο βρῆκαν τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ οἱ
 δύο γιὰ τὴν ἱερὴ πράξη τους κηρύσσονται σ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ τοὺς
 ἔπεσε ὁ κλῆρος νὰ γίνονται τὸ μνημόσυνό τους στεφανωμένο μὲ ἐπαίνους.
 Ἄλλὰ αὐτὸ ποὺ ἦταν κατάλληλο γιὰ νὰ δοθεῖ στὴν κάθε μιὰ γιὰ παρη-
 γοριὰ καὶ ἀποδοχὴ τοῦ ἔργου τους, αὐτὸ τὸ εἶπαμε. Τὴ μιὰ δηλαδὴ τὴν
 ἐπιτιμοῦσαν οἱ ἀπόστολοι γιατί ἔκανε κατάχρηση τοῦ μύρου καὶ τὸ
 ξόδεψε καὶ τὸ σπαταλοῦσε χωρὶς λόγο. Γιὰ τὴν ἄλλη ὁ Φαρισαῖος δια-
 μαρτυρόταν, γιατί, ἐνῶ ἦταν ἁμαρτωλή καὶ ὡς τέτοια γνωστὴ, ὅμως
 ἔβαλε στὸ νοῦ της νὰ πράξει αὐτὰ ποὺ ἔπραξε, καὶ νόμιζε ὅτι θὰ διαφύ-
 γει τὴν προσοχὴ τοῦ Διδασκάλου ἀπὸ ποιὸ βίον καὶ ποιὰ πολιτεία ἦταν
 γνωστὴ ἢ γυναῖκα. Γι' αὐτὸ μισθὸς γι' αὐτὴν δηλώθηκε ἡ ἄφεση τῶν

19. Ματθ. 26, 6-13. Μάρκ. 14, 3-9.

των ἢ ἄφεις, ἐκείνη δὲ τὸ εἰς πάντας περιηγηθῆναι τὴν προᾶξιν ἀνεκηρύχθη καὶ παρὰ πάντων μακαρίζεσθαι.

Τῇ μέντοι γε ἀδελφῇ τοῦ Λαζάρου οὐδέτερον τούτων ἀνταποδίδοται, ἐπειδὴ οὐδὲ ἐκείνη προσδοκωμένης εὐεργεσίας καὶ χάριτος 5 ἀρραβῶνα κατεβάλλετο, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἀπήλαυσε ὑπὲρ λόγον τὸν ἀδελφὸν ἀντι νεκροῦ, καινότερα ζωῇ τὴν τοῦ θανάτου νέκρωσιν προομιασάμενον ἀπολαβοῦσα, τὸν εὐεργέτην δι' εὐχαριστίας ἤγε καὶ κατὰ γε γνώμην καὶ δύναμιν τὸ γέρας ἀπένεμεν. Ἄλλως τε δὲ αἱ μὲν ἀτελεῖς ἦσαν, καὶ δὴ καὶ τῷ φορτίῳ τῶν ἁμαρτημάτων ἐβαρύνοντο. 10 ἐδέοντο τοίνυν παρακλήσεώς τινος καὶ πληροφορίας ὡς ἡ προᾶξις αὐτῶν ἀπεδέχθη καὶ τῶν ἐλπίδων οὐ ψευσθήσονται· διὸ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν ὁ Σωτὴρ καταλλήλως αὐταῖς καὶ οἰκείως τὰς ἐπαγγελίας διενείματο. Ἡ δὲ τελειότερα τε ὑπῆρχε, καὶ τοῦ παραδόξου θεάματος ἔτι διὰ τῶν ὀμμάτων ἀπήλαυε, καὶ οὐκ ἐδεῖτο τέως ὑποσχέσεων 15 μειζόνων, ἠρκεῖτο δὲ τῷ τε παραδόξῳ θεάματι καὶ τῇ κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς πεπιστευκότας ἐπαγγελία τοῦ Δεσπότη, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸν κληρὸν ἀναφαίρετον ἔξει.

Διὰ τί δὲ ἐπὶ μὲν τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς οὐδεὶς τῶν μαθητῶν οὐδὲ ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἐπὶ τῆς τοῦ Λαζάρου μόνος ὁ προ- 20 δότης, ἐπὶ δὲ τῆς πόρνης τῶν μαθητῶν οὐκ ὀλίγοι; Ἡ δὲ διὰ τοῦτο τῶν μαθητῶν οὐδεὶς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, οὐδὲ ὁ προδότης ἀγανακτεῖ, διότι ὁ μὲν Ἰούδας οὕτω ἦν κατὰ κράτος ἀλοῦς τῷ τῆς φιλαργυρίας νοσήματι, οὐδὲ τῆς προδοσίας ὁ Σατανᾶς οὕτω ἦν αὐτοῦ τὴν καρδίαν κατασκευασάμενος ἐπιτήδειον ὄργανον, οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ διὰ 25 τοῦτο πρὸς τὴν ἀγανάκτησιν οὐχ ὑπήγοντο, διότι τοὺς τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ Διδασκάλου λόγους οὕτω ἦσαν σφόδρα ἐμπεπηγότας φέροντες τῇ ψυχῇ, οὐδ' οὕτως αὐτοὺς ἢ τῶν πενήτων ἠρήκει φροντίς. Ἐτι δὲ καὶ τὴν γυναῖκα κλαίουσαν ἐώρων, καὶ οὐδὲ τῆς κεφαλῆς καταχέουσαν τὸ μῦρον, ἀλλὰ τοὺς πόδας ἀλείφουσαν, καὶ τὸ πάθος 30 ἐφεστάναι παρὰ τοῦ Σωτῆρος οὕτω ἐδιδάσκοντο, ἃ πάντα ἱκανὰ ἦν τῆς ἀγανακτήσεως ἀπάγειν αὐτούς. Ἄλλως τε δὲ καὶ μηδενὸς τῶν εἰρημένων παρόντος, εἴ τι τῶν μαθητῶν ἀγανάκτησις ὑπεφύετο, εἰς τὸ φανερὸν ἂν ἐπεσχέθη προελθεῖν. Προλαβὼν γὰρ ὁ Φαρισαῖος, τῆς ἐπιτιμήσεως ὑπέσχετο τὸν ἔλεγχον, καὶ τῆς σιωπῆς τῶν ἄλλων σω-

20. Ἰω. 11, 25-26.

21. Λουκᾷ 22, 3. Ἰω. 13, 27.

ἁμαρτημάτων, γιὰ τὴν ἄλλη ἀνακηρύχθηκε νὰ ἀκουσθεῖ ἡ πράξις τῆς σὲ ὅλους καὶ νὰ μακαρίζεται ἀπὸ ὅλους.

Γιὰ τὴν ἀδελφὴ ὅμως τοῦ Λαζάρου ὡς ἀνταμοιβὴ δὲ δίνεται οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἐπειδὴ καὶ ἐκείνη δὲν κατέβαλε προκαταβολὴ γιὰ προσδοκώμενη εὐεργεσία καὶ χάρις, ἀλλ’ ἐπειδὴ εἶχε ἀπολαῦσει τὸν ἀδελφὸ τῆς πάνω ἀπὸ κάθε λόγο ὄχι νεκρό, ἀλλὰ μὲ καινούργια ζωὴ γιὰ νὰ κάνει τὴν ἀρχὴ τῆς νέκρωσης τοῦ θανάτου, γι’ αὐτὸ ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν εὐεργέτη, καὶ τοῦ πρόσφερε τὴν τιμὴ σύμφωνα μὲ τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμή της. Ἐξάλλου οἱ δύο ἦταν ἀτελεῖς καὶ τίς βάρενε τὸ φορτίο τῶν ἁμαρτημάτων τους. Χρειάζονταν λοιπὸν κάποια στήριξη καὶ διαβεβαίωση, ὅτι ἡ πράξις τους ἔγινε ἀποδεκτὴ, κι ὅτι οἱ ἐλπίδες τους δὲ θὰ διαψευστοῦν. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Σωτῆρας τοῦ γένους μας τίς μοίρασε ἀναλόγως τίς κατάλληλες ὑποσχέσεις. Ἡ τρίτη ἦταν τελειότερη καὶ ἀπολάμβανε ἀκόμα μὲ τὰ μάτια τῆς τὸ παράδοξο θέαμα καὶ δὲν χρειαζόταν τὴ στιγμή ἐκείνη μεγαλύτερες ὑποσχέσεις. Τῆς ἦταν ἀρκετὸ τὸ ἀνέλπιστο θέαμα καὶ ἡ κοινὴ ἐπαγγελία τοῦ Κυρίου πρὸς ὅλους ὅσοι εἶχαν πιστέψει, ὅτι ὅποιος πιστεύει σ’ αὐτόν, θ’ ἀποκτήσῃ ἀναφαίρετη τὴν κληρονομία τῆς αἰωνίας ζωῆς²⁰.

Γιατί ὅμως γιὰ τὴ γυναῖκα ποὺ ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς δὲν ἀγανακτεῖ κανένας μαθητῆς, οὔτε καὶ ὁ Ἰούδας, ἐναντίον τῆς ἀδελφῆς τοῦ Λαζάρου μόνο ὁ προδότης, ἐνῶ ἐναντίον τῆς πόρνης ὄχι λίγοι μαθητές; Γιὰ τὴν πρώτη γυναῖκα δὲν ἀγανακτεῖ κανένας μαθητῆς, οὔτε καὶ ὁ προδότης, ἢ ἐπειδὴ ὁ Ἰούδας δὲν εἶχε κυριευθεῖ ἀκόμα ἐξολοκλήρου ἀπὸ τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας, ἢ ἐπειδὴ ὁ Σατανᾶς δὲν εἶχε καταστήσει ἀκόμα τὴν καρδιᾶ του κατάλληλο ὄργανο τῆς προδοσίας²¹. Οἱ ἄλλοι μαθητῆς πάλι δὲν ἔφτασαν ν’ ἀγανακτήσουν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ἀκόμα βαθιὰ ριζωμένους τοὺς λόγους τοῦ Διδασκάλου γιὰ τὴν ἐλεημοσύνη στὴν ψυχὴ τους, οὔτε τοὺς εἶχε κυριέψει τόσο ἡ φροντίδα τῶν φτωχῶν. Ἐπιπλέον ἔβλεπαν καὶ τὴ γυναῖκα νὰ κλαίει καὶ νὰ μὴ χύνει τὸ μύρο στὸ κεφάλι του, ἀλλὰ ν’ ἀλείφει τὰ πόδια του, καὶ δὲν εἶχαν ἀκόμα διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο ὅτι τὸ πάθος πλησιάζει, πράγματα ποὺ ἦταν ἱκανὰ νὰ τοὺς κρατήσουν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀγανάκτηση. Ἐξάλλου κι ἂν τίποτε δὲν ὑπῆρχε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπαμε, ἂν ὑπῆρχε σὲ κάποιον ἢ διάθεση νὰ ἐκδηλωθεῖ κάποια ἀγανάκτηση, θὰ ἐμποδιζόταν αὐτὴ νὰ φανερωθεῖ. Γιατί, προφτάνοντας ὁ Φαρισαῖος νὰ διαμαρτυρηθεῖ, δέχεται αὐτὸς τὸν ἔλεγχο τῆς ἐκτίμησής, πράγμα ποὺ ἔγινε αἰτία νὰ σιωπήσουν οἱ ἄλλοι καὶ νὰ δεῖ-

φρονισμός ὤφθη καὶ παραίτιος. Ἐπὶ δὲ τῆς Λαζάρου ἀδελφῆς οὐκ ἀγανακτοῦσι μὲν οἱ εὐγνώμονες τῶν μαθητῶν, τῆς τε γυναικὸς τῆς εὐλαβείας ἐπεχόμενοι καὶ τῷ ἐνεστηκότι θαύματι συσσελλόμενοι, καὶ ὅτι οὐδ' αὐτὴ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἐκένου τὸ μύρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πό-
5 δας πανευλαδῶς ἤλειψε. Μόνος μέντοι γε ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἀρχόμενος ἤδη τῆς φιλαργυρίας φλεγμαίνειν καὶ τοῖς τῆς προδοσίας πολιορκεῖσθαι λογισμοῖς

Ἐπὶ μέντοι τῆς τρίτης, ὡς εἴρηται, κἂν ἐν διαφόρου γνώμης οἱ τε ἄλλοι μαθηταὶ καὶ ὁ Ἰούδας μάλιστα διαγογγύζει, ὁ μὲν ὡς ἤδη
10 κατὰ κράτος ἀλοῦς τῆς προδοσίας καὶ φέρειν οὐχ οἴός τε ὦν ἔτι τῆς φιλαργυρίας τὴν φλόγα τὰ ἔνδον ἅπαντα πυρπολοῦσαν καὶ διὰ σεβάσματος ὄραῖν καὶ τιμῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀγόμενον τὸν Διδάσκαλον, οἱ δ' ἄλλοι μαθηταὶ ἐλεημοσύνης τε, ὡς πολλάκις εἴρηται, πολὺν ἤδη λόγον ἔχοντες καὶ φιλοπτωχίας καὶ πρὸς τὴν Διδασκάλου γνώ-
15 μιν οὐδὲν οἰόμενοι διαφέρεσθαι, οὐ γὰρ ἀπεικὸς ἐνόμιζον μὴ δεῖν ἀνέχεσθαι γυναῖκα πόρνην κατὰ τῆς ἀχράντου κεφαλῆς ἐκείνης τὸ μύρον ἐκχέειν. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸν Διδάσκαλον ὄραῶντες πάντων μὲν ὀλιγωροῦντα, πρὸς δὲ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον ἐπειγόμενον (καὶ γὰρ συνεχῶς τὸ πάθος αὐτοῖς ἤδη προέλεγεν), Εἰ τοίνυν ὁ
20 Διδάσκαλος ἡμῶν, εἰκὸς ἦν αὐτοῖς λογίζεσθαι, πρὸς τὸν θάνατον εὐτρεπίζεται, τί τὸ κέρδος τῆς τοῦ μύρου κενώσεως; τίνος δ' ἐξ αὐτοῦ τῆς ὠφελείας μεθέξει, ὃν κακούργων μετὰ βραχὺ θάνατος ἐκδέχεται; Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν αὐτῶν διὰ τῶν ἐναντίων διορθούμενος διάνοιαν, «εἰς τὸν ἐνταφιασμόν μου», φησί, «τοῦτο πεποίηκε», μονονουχί
25 λέγων· Δι' ὧν ὑμεῖς τὸ μύρον μὴ δεῖν κενωθῆναι διαλογίζεσθε, ἅτε δὴ πάντων ὀλιγωροῦντος ἐμοῦ καὶ παρασκευαζομένου πρὸς τὸν θάνατον, διὰ τούτων μᾶλλον τῆς γυναικὸς τὸ ἔργον ἀξιολόγως φαίνεται προελθόν· «εἰς γὰρ τὸν ἐνταφιασμόν μου τοῦτο πεποίηκε». Καὶ πρὸς μὲν τοὺς εὐγνώμονας τῶν μαθητῶν κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν
30 ὁ δεσποτικὸς λόγος ἀρμόσειεν ἄν, πρὸς δὲ τὸν Ἰούδαν ὡς προεῖρηται· καὶ γὰρ πρὸς τὴν τῶν λογισμῶν διαφορᾶν οἷς ἐμερίζετο τῶν ἀγανακτούντων τὸ σύνταγμα, εἰκὸς ἦν καὶ τὸν Δεσπότην ἑκατέραις γνώμαις προενεγκεῖν τὸν λόγον ἀρμόζοντα καὶ τοὺς ἀκροατὰς πρὸς τὸ οἰκειὸν ἕκαστον συνειδὸς τὴν ἀπόφασιν οἰκειώσασθαι.

35 Ἄλλὰ γὰρ περὶ τῶν γυναικῶν αἶ τῷ μύρῳ τὸν Δεσπότην ἀλεῖ-

ξουν σωφροσύνη. Μὲ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου πάλι δὲν ἀγανακτοῦν οἱ μαθητὲς ποὺ εἶχαν καλὴ διάθεση, καὶ ἐπειδὴ συγκρατοῦνταν ἀπὸ τὴν εὐλάβεια τῆς γυναίκα καὶ συστελλόνταν ἀπὸ τὸ θαῦμα ποὺ ἔβλεπαν, καὶ ἐπειδὴ οὔτε αὐτὴ ἀδίασε στὸ κεφάλι του τὸ μύρο, ἀλλὰ ἄλειψε τὰ πόδια του μὲ ἐξαιρετικὴ εὐλάβεια. Μόνος λοιπὸν ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἀρχίζοντας ἤδη νὰ φουντώνει μέσα του τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας καὶ νὰ πολιορκεῖται ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς τῆς προδοσίας.

Γιὰ τὴν τρίτη γυναίκα, ὅπως ἔχει λεχθεῖ, ἔστω καὶ γιὰ διαφορετικὸ λόγο, καὶ οἱ ἄλλοι μαθητὲς καὶ κυρίως ὁ Ἰούδας γογγύζει· αὐτὸς ἐπειδὴ πιά εἶχε κυριευθεῖ ἐξολοκλήρου ἀπὸ τὴν προδοσία καὶ δὲν ἦταν πιά ἱκανὸς νὰ ἐξουσιάσει τὴ φλόγα τῆς φιλαργυρίας, ποὺ ἔκαιγε ὅλα τὰ σωθικά του, καὶ ἐπειδὴ ἐπίσης ἔβλεπε οἱ ἄλλοι νὰ τιμοῦν καὶ νὰ σέβονται τὸν Διδάσκαλο. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι μαθητὲς, ὅπως πολλὰς φορὲς εἶπαμε, ἐπειδὴ εἶχαν ἀκούσει πολλὰ γιὰ ἐλεημοσύνη καὶ φιλοπρωχία καὶ νόμιζαν ὅτι οἱ γνῶμες τους δὲν διέφεραν σὲ τίποτα ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ Διδασκάλου. Γιατὶ δὲ θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἄπρεπο τὸ νὰ μὴν ἀνέχονται γυναίκα πόρνη νὰ χύνει τὸ μύρο στὸ ἄχραντο ἐκεῖνο κεφάλι. Ἐβλεπαν ἐξάλλου καὶ τὸν Διδάσκαλο ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅλα, νὰ βιάζεται ὅμως γιὰ τὸ σταυρὸ καὶ τὸ θάνατο, ἀφοῦ συνεχῶς ἤδη τοὺς μιλοῦσε γιὰ τὸ πάθος. Ἄν λοιπὸν ὁ Διδάσκαλός μας, ἦταν εὐλογο νὰ σκέφτονται αὐτοί, ἐτοιμάζεται γιὰ τὸ θάνατο, ποιὸ εἶναι, γυναίκα, τὸ κέρδος ἀπὸ τὸ ἀδίασμα τοῦ μύρου; Ποιὰ ὠφέλεια θὰ ἔχει ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τὸν περιμένει σὲ λίγο θάνατος κακούργων; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σωτὴρας, διορθώνοντας μὲ τὰ ἀντίθετα τὴ σκέψη τους, τοὺς λέει· «αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ τὸν ἐνταφιασμό μου»²². Σὰν νὰ τοὺς λέει δηλαδή· Μὲ ὅσα ἐσεῖς σκέπτεσθε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ χυθεῖ τὸ μύρο, ἐπειδὴ ἐγὼ ἀδιαφορῶ γιὰ ὅλα καὶ ἐτοιμάζομαι γιὰ τὸ θάνατο, μὲ αὐτὰ φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο ἀξιόλογο αὐτὸ ποὺ ἔκανε ἡ γυναίκα. Γιατὶ «αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ τὸν ἐνταφιασμό μου». Καὶ στοὺς μαθητὲς βέβαια μὲ τίς καλὲς προθέσεις ὁ λόγος τοῦ Διδασκάλου θὰ ταίριαζε κατ' αὐτὸ τὸ νόημα, ἐνῶ στὸν Ἰούδα σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ εἶπαμε προηγουμένως. Γιατί, ἀνάλογα μὲ τὴ διαφορὰ τῶν σκέψεων ποὺ διαιροῦσαν τὴν τάξη τῶν ἀγανακτημένων, ἦταν φυσικὸ καὶ ὁ Κύριος στὴν κάθε μιὰ ἀπὸ τίς δύο γνῶμες ν' ἀπευθύνει τὸν κατάλληλο λόγο, καὶ οἱ ἀκροατὲς νὰ οἰκτιωθοῦν ὁ καθένας τὴν ἀπόφαση σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησή του.

Γιὰ τίς γυναῖκες ποὺ ἀξιώθηκαν ν' ἀλείψουν μὲ τὸ μύρο τὸν Κύριο,

22. Ἰω. 12, 7.

ψαι κατηξιώθησαν, ὅτι μήτε πλείους ἦσαν τῶν τριῶν, μήτε ἐλάττους, ἱκανὰ οἶμαι παρασχεῖν τὰ ῥηθέντα τὸ βέβαιον καὶ ἀδίστακτον τοῖς μὴ τὸ φιλονεικεῖν τοὺς μαθεῖν σπουδαιότερον καὶ τιμιώτερον ἄγουσιν.

5

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΘ΄.

Πῶς νοητέον τό, «πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι»;

Εἴρηται μὲν τοῖς μακαρίοις Πατράσιν ἡμῶν ἅ τε δὴ ῥηθῆναι
 10 κατὰ τοὺς αὐτῶν ἤρμοττε καιρούς, καὶ οὐδεμία κηλὶς αἰρετιζούσης
 δόξης τὰ εἰρημένα καταστίξιν οὐδεμίαν πρόφασιν ἔλαβεν· εἰρήσεται
 δὲ καὶ νῦν ἅ τῆς μὲν προτέρας αἰτίας οὐκ ἐλάττονα προβάλλεται τὴν
 ἰσχύν, τὴν δὲ δευτέραν μᾶλλον ἐστὶ πεφευγότα. Οὐκ ἀφίεται τοι-
 γαροῦν τοῖς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσασιν ἢ ἁμαρτία, διότι
 15 μὴδ' ὑπελείποντο ἑαυτοῖς δι' οὗ τῆς ἀφέσεως ἀξιωθήσονται· καὶ γὰρ
 ἢ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφεις διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται, ὡς πού καὶ ὁ
 Σωτὴρ ἑμαρτύρησεν εἰπών· «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινων ἀφῆτε
 τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται· ὧν δ' ἂν κρατῆτε, κεκράτηνται»· τὴν ἀφειν
 τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατάκρισιν δηλονότι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας
 20 καὶ δυνάμεως εἶναι διδάσκει. Διὰ τοῦ Πνεύματος οὖν ἱερουργεῖται
 τῶν ἁμαρτημάτων ἢ κάθαρσις καὶ ἀθάωσις, ὁ δὲ βλασφημῶν ἐκεῖνο
 καὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀποσκευαζόμενος, πῶς ἂν εἴη δι' αὐτοῦ κα-
 θαιρόμενος, ἢ τῆς χρεωστομένης αὐτῷ τιμωρίας καὶ τῶν εἰσπράξεων
 ἀθωούμενος; Καὶ οὐδεμίαν, οἶμαι, ζήτησιν ἔτι παρέχειν τοῖς ἀκριδῶς
 25 ἐπισκοποῦσιν, ὅπως τῶν ἁμαρτημάτων ὁ κατὰ τοῦ Πνεύματος βλα-
 σφημῶν οὐχ εὐρήσει τὴν ἀφειν. Εἰ δὲ καὶ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενε-
 σίας διὰ τοῦ Πνεύματος ἱερουργεῖται καὶ τὸ δῶρον ἐκεῖθεν βρῦει καὶ
 τῆς ἐκεῖθεν πηγάζει χάριτος, οἱ δὲ τοῦτο διασύρουσι καὶ βλασφη-
 μοῦσιν ὡς οὐδὲν παρασχεῖν ὄφελος οὐδὲ κέρδος δυνάμενον (τί γὰρ
 30 ὕδωρ καὶ ἔλαιον ἐπιψαῦον τοῦ σαρκίου τῶν διὰ θάθους ἐντακέντων
 τῆς ἁμαρτίας στιγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν παθημάτων ἀπαλλαγὴν
 ἐργάσασθαι δύνανται;), ὁ οὖν ταύτην τὴν βλασφημίαν κατὰ τῆς

ὅτι δὲν ἦταν οὔτε περισσότερες ἀπὸ τρεῖς οὔτε λιγότερες, νομίζω εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμε νὰ δώσουν τὴ βεβαιότητα καὶ τὴ σιγουριὰ σ' ἐκείνους ποὺ πιστεύουν ὅτι δὲν εἶναι σπουδαιότερο καὶ προτιμότερο τὸ νὰ φιλονεικοῦν ἀπὸ τὸ νὰ μάθουν.

ΕΡΩΤΗΣΗ 49η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ τὸ, «κάθε ἁμαρτία καὶ βλασφημία θὰ συγχωρηθεῖ στοὺς ἀνθρώπους, σὲ ὅποιον ὅμως βλασφήμησε τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲ θ' ἀφεθεῖ οὔτε στὴν ἐδῶ ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα»¹;

Ἔχουν λεχθεῖ βέβαια ἀπὸ τοὺς μακάριους πατέρες μας ὅσα ἄρμοζε νὰ εἰπωθοῦν στοὺς καιροὺς τους καὶ κανένα στίγμα κάποιας αἰρετικῆς γνώμης δὲν ἔλαβε καμμιά ἀφορμὴ νὰ στιγματίσει ὅσα εἶπαμε. Τώρα θὰ λεχθοῦν ὅσα δὲν δείχνουν μικρότερη τὴν ἰσχὺ τῆς προηγούμενης αἰτίας, ἐνῶ τὴ δεύτερη τὴν ἔχουν μᾶλλον ἀποφύγει. Δὲν συγχωρεῖται λοιπὸν ἡ ἁμαρτία σ' αὐτοὺς ποὺ βλασφήμησαν τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐπειδὴ δὲν ἀπέμεινε σ' αὐτοὺς κάτι γιὰ τὸ ὅποιο θ' ἀξιῶνονταν τὴν ἄφεση. Γιατὶ ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτημάτων δίνεται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως κάποιου μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σωτῆρας λέγοντας· «λάβετε Πνεῦμα ἅγιο· ἂν κάποιων συγχωρεῖτε τὶς ἁμαρτίες, θὰ συγχωροῦνται· ὅποιων ὅμως δὲν τὶς συγχωρεῖτε, θὰ μένουν γιὰ πάντα ἀσυγχώρητες»². Εἶναι φανερὸ πῶς διδάσκει, ὅτι ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἡ κατακράτηση βρῖσκεται στὴν ἐξουσία καὶ στὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος. Μέσω τοῦ Πνεύματος λοιπὸν τελεῖται ἡ ἱερὴ κάθαρση καὶ ἡ ἀθώωση, ἐνῶ ὅποιος βλασφημεῖ ἐκεῖνο καὶ ἀποκρούει τὴ σωτηρία ἀπὸ αὐτό, πῶς θὰ καθαρθεῖ ἀπὸ αὐτὸ ἢ θὰ ἀθωωθεῖ ἀπὸ τὴν τιμωρία ποὺ χρεωστεῖ καὶ τὶς ποινές; Καὶ νομίζω ὅτι δὲν δημιουργεῖ κανένα πιά ζήτημα σὲ ὅσους ἐξετάζουν μὲ προσοχὴ τὸ θέμα, πῶς ὅποιος βλασφημεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, δὲ θὰ ἐπιτύχει τὴν ἄφεση. Κι ἂν καὶ τὸ λουτρὸ τῆς ἀναγέννησης³ ἱερουργεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀναβλύζει τὸ δῶρο καὶ ἀπὸ τὴν ἐκεῖ χάρη πηγάζει, ἐνῶ αὐτοὶ τὸ διασύρουν καὶ τὸ βλασφημοῦν ἐπειδὴ τάχα δὲν μπορεῖ νὰ παρέχει κανένα ὄφελος ἢ κέρδος (πῶς δηλαδὴ μποροῦν τὸ νερὸ καὶ τὸ λάδι ποὺ ἀγγίζουσιν τὴ σάρκα μας νὰ συντελέσουν στὴν ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὰ στίγματα τῆς ἁμαρτίας ποὺ εἶναι λειωμένα βαθιὰ μέσα μας καὶ ἀπὸ τὰ ψυχικά μας πάθη;), ὅποιος λοιπὸν διατυπώνει αὐτὴ τὴ βλασφημία κατὰ τῆς ἀναγέννησης

2. Ἰω. 20, 22-23.

3. Τίτ. 3, 5.

πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ μηδενὸς τῶν καλλίστων δώρων ἐνδεεστεροῦ κατασκεδάζειν ἐπαρθεὶς εἰς ἀπόνοιαν, καὶ διὰ τοῦτο τελειοῦσθαι τῷ πνευματικῷ χαρίσματι μὴ ἀνεχόμενος, ἀλλὰ διασύρων αὐτὸ καὶ γλεύην ποιούμενος, οὗτος δὴ, οὗτος καὶ δι' ὅσων ἄλλων 5 ἔρπει τὸ βλάσφημον, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, τὴν τῆς βλασφημίας εὐρήσει ἄφεσιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διαβεβαιούμενος ἔλεγεν· «ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῆ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Εἰ δὲ καὶ Πνεῦμα οὐ μόνον ἰδιαίτερον τὸ πανάγιον Πνεῦμα λέγεται, ἀλλὰ 10 καὶ κοινότερον ἢ ὑπεραγία Τριάς («Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»), δηλονότι ὅτι ὁ εἰς Πνεῦμα βλασφημῶν, τουτέστιν ὁ κατὰ μιᾶς τινος τῶν ὑπερφυῶν καὶ ὁμοουσιῶν ὑποστάσεων τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὑπερουσίου θεότητος βλάσφημον γλῶσσαν ἀφιεῖς, καὶν δοκῆ τῆς περὶ τὰς 15 ἀρετὰς καὶ τὸν δῖον ὕδρευς καὶ δυσφημίας ἀνεύθυνος εἶναι, ἀλλ' οὖν τῷ πολλῷ μείζονι συνεχόμενός τε καὶ ἐταζόμενος ἁμαρτήματι, οὐδαμῶς εὐρήσει τὴν ἄφεσιν, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν· Υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται ὁ Σωτὴρ, ἐπεὶπερ ἀληθῶς ἐχρημάτισεν ἄνθρωπος, καὶ ἀνθρωπίνοις ἐκὼν ὑποκύψαι 20 λέγεται πάθεσιν, ἐν οἷς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὀρωμένη τὸ ἀδιάβλητον καὶ ἀνεπιτίμητον ἐκκληρώσατο. Λέγει τοίνυν διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τουτ' ἔστιν ἀπὸ τῶν ἀδιαβλήτων παθῶν βλασφημῶν αὐτὸν καὶ διασύρων, οἷον ὅτι ἐπέινασεν, ἐδίψησεν, ὅτι τὸ πάθος ἡ- 25 γωνίασεν, ὅτι ἰδρωῶτες αὐτὸν περιέσταζον, ὅτι περίλυπον ἑαυτὸν ἔλεγε τῷ τοῦ θανάτου φόβῳ διοχλούμενος, ὅτι προσηύχετο, ὅτι παρητεῖτο τὸ ποτήριον· ἐκ τούτων οὖν ὁ σκανδαλιζόμενος τῶν ἀνθρωπίνων καὶ δι' ὧν ὁ Σωτὴρ Υἱὸς ἀληθῶς ἀνθρώπου παρεῖχεν ἐπιγινώσκεισθαι, οὗτος ῥᾶον δύναται ρίψαι τὸ σκάνδαλον καὶ τὴν βλασφη- 30 μίαν διαφυγεῖν καὶ τῆς ἁμαρτίας λαβεῖν ἄφεσιν, τυφλοὺς ὁρῶν λόγῳ δημιουργουμένους τὰ ὄμματα, χωλοὺς δὲ τῷ δρόμῳ τὸ πάθος ἐλέγχοντας, τὸν ἐν νεκροῖς τεταρταῖον τοῦ θανάτου καταγελῶντα τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ἄλλα θεουργῶν ὁ Σωτὴρ ἐδείκνυτο. Καὶ τούτων μὲν γὰρ ἕκαστον ἁμαχὸν ἔχει τὴν ἰσχὺν τὸν σκανδαλιζόμενον, ἂν ἄρα μὴ

4. Ἰω. 3, 5.

5. Ἰω. 4, 24.

6. Ματθ. 12, 32.

7. Ματθ. 4, 2. Λουκᾶ 4, 2.

ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ δῶρο αὐτὸ ποῦ δὲν εἶναι ἀπὸ κανένα κατώτερο, κυριευμένος ἀπὸ ἀλλαξονεία, τὸ κατασκορπίσει καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀνέχεται νὰ τελειωθεῖ μὲ τὸ πνευματικὸ χάρισμα, ἀλλὰ τὸ διασύρει καὶ τὸ χλευάζει, αὐτὸς πλέον, καὶ ὅσα ἄλλα συμπληρώνουν τὴ βλασφημία του, οὔτε στὴ ζωὴ αὐτὴ οὔτε στὴ μελλοντικὴ θὰ βρεῖ τὴ συγχώρηση τῆς ἁμαρτίας του. Γιατὶ καὶ ὁ Σωτῆρας μᾶς διαβεβαιώνει· «ναί, σᾶς διαβεβαιώνω, ἂν κάποιος δὲν ἀναγεννηθεῖ μὲ νερὸ καὶ Πνεῦμα, δὲ θὰ μπεῖ στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁴. Καὶ ἂν Πνεῦμα δὲ λέγεται μόνο χωριστὰ τὸ πανάγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ γενικότερα καὶ ἡ ἁγία Τριάδα (γιατὶ λέει, «ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα, καὶ ὅσοι τὸν προσκυνοῦν, πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικὰ καὶ ἀληθινὰ»⁵), ὅποιος λοιπὸν βλασφημεῖ τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ ὅποιος στρέφει τὴ γλῶσσα του βλάσφημη ἐναντίον μᾶς ἀπὸ τὶς ὑπερφυσικὲς καὶ ὁμοούσιες ὑποστάσεις τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὑπερούσιας θεότητος, ἀκόμα κι ἂν φαίνεται πὼς εἶναι ἀνεύθυνα ἀπὸ τὴ σχετικὴ μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ τὴ ζωὴ ἀλλαξονεία καὶ δυσφημία, ἀλλ' ὅμως κυριευμένος καὶ κρατημένος ἀπὸ τὸ πολὺ μεγαλύτερο ἁμάρτημα, δὲ θὰ βρεῖ καθόλου τὴν ἄφεση, οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα.

Καὶ πρόσεχε ἀπὸ αὐτὸ· ὁ Σωτῆρας λέγεται Υἱὸς ἀνθρώπου⁶, ἐπειδὴ χρημάτισε ἀληθινὰ ἄνθρωπος καὶ λέγεται ὅτι ὑποβλήθηκε μὲ τὴ θέλησή του στὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἀντιμετωπίζοντάς τα ἡ ἀνθρώπινη φύση του κληρώθηκε νὰ εἶναι ἀδιὰβλητη καὶ ἀνεπιτίμητη. Λέει λοιπὸν μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ὁ Σωτῆρας, ὅτι ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες πράξεις τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ βλασφημώντας καὶ διασύροντάς τον γιὰ τὰ ἀδιὰβλητα πάθη του, γιὰ παράδειγμα ὅτι πείνασε⁷, δίψασε, ὅτι ἐνίωσε ἀγωνία γιὰ τὸ πάθος, ὅτι τὸν περιέλουσε ὁ ἰδρώτας, ὅτι ἔλεγε πὼς εἶναι περίλυπος καταπιεζόμενος ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου, ὅτι προσευχόταν, ὅτι ζητοῦσε ν' ἀποφύγει τὸ ποτήριον⁸. Ὅποιος λοιπὸν σκανδαλίζεται ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Σωτῆρας ἄφηνε νὰ θεωρηθεῖ ἀληθινὰ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς μπορεῖ πιὸ εὐκόλα νὰ ἀπορρίψει τὸ σκάνδαλο καὶ νὰ ἀποφύγει τὴ βλασφημία καὶ νὰ λάβει ἄφεση γιὰ τὶς ἁμαρτίες του. Βλέποντας τυφλοὺς μὲ τὸ λόγο νὰ ξαναβρίσκουν τὸ φῶς τους, χωλοὺς νὰ δείχουν μὲ τὸ τρέξιμό τους τὴ θεραπεία του ἀπὸ τὴν ἀναπηρία τους, ἐκεῖνον ποῦ ἦταν τέσσερες μέρες στὸν τάφο νὰ περιγελαῖ τὴ δύναμη τοῦ θανάτου⁹, καὶ ὅσα ἄλλα θαύματα ἔδειχνε μὲ τὴ θεϊκὴ του δύναμη ὁ Σωτῆρας, καὶ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ἀκαταμάχητη τὴν ἰσχὺ ν'

8. Ἰω. 19, 28. Λουκᾶ 22, 44. Ματθ. 26, 38-39. Μάρκ. 14, 34-36.

9. Ἰω. 11, 39.

ἐκῶν κακουργῆ, ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης καὶ τῆς βλασφημοῦσης δια-
 θέσεως· ὁμοῦ δὲ πάντα ταῖς διανοίαις ἐπιμελῶς μελετώμενα, πῶς οὐ
 θᾶπτον μεταστήσει πρὸς θεολογίαν τὸν ἀπὸ τῶν ταπεινῶν καὶ ἀν-
 θρωπίνων εἰς βλασφημίαν ὑποσυρόμενον; Ὁ δὲ ἀπὸ τούτων τῶν θεο-
 5 πρεπῶν τε καὶ ὑπερφυῶν ἔργων εἰς βλασφημίαν κακουργῶν καὶ
 σπουδάξων ὅπως διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ φαῦλον δημιουργήσειεν, καὶ νῦν
 μὲν λέγων, δαίμονας ὄρα ἰδὼν διώκοντα, «δαμόνιον ἔχει», νῦν δέ, ὅτι «ἐν
 τῷ ἄρχοντι τῶν δαμονίων ἐκβάλλει τὰ δαμόνια», νῦν δὲ οὐ τὰς ὄψεις
 ἢ γένεσις ἀπεστέρησε, τούτου πληρῶ καὶ λόγῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλα-
 10 στούργησαντα, προπηλακίζων τε καὶ τὸ θαῦμα εἰς ὕβριν ἔλκων, καὶ
 λέγων, ὡς «οὐκ ἔστιν οὗτος παρὰ τοῦ Θεοῦ». Ὁ τοίνυν διὰ τῶν θειο-
 τέρων τε καὶ ὑπερφυῶν ἔργων οὐδὲν βελτιούμενος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ
 τὸ χεῖρον φερόμενος καὶ πρὸς ἀπόνοιαν ἀνοιστρούμενος, καὶ δι' ὧν
 ἔδει θαυμάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην, δι' ἐκείνων ἐνυβρίζων τε
 15 καὶ βλασφημῶν, διὰ τίνων ἄλλων ἂν ἐπιστραφῆ καὶ παλινωδίαν ἄσῃ
 καὶ πρὸς τὴν μετάνοιαν καταφεύξεται καὶ τῆς δυσσεβείας τε καὶ θεο-
 μαχίας τὴν ἄφεσιν λήψεται, ἢ δηλονότι δι' ἑτέρου οὐδενός;

Τὸν βλασφημήσαντα τοίνυν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτ' ἔστιν
 εἰς τὰς θεοσημείας, καὶ μηδὲ δι' αὐτῶν τὴν προτέραν δυσφημίαν
 20 ἀποσκευασάμενον, τοῦτον οὐδὲν ἕτερον διορθώσεται· μὴ διορθουμέ-
 νου δέ, πόθεν ἢ ἄφεσις ἀκολουθήσει τοῦ ἁμαρτήματος; Διόπερ εὐλό-
 γως τε καὶ θεοπρεπῶς ὁ σωτήριος λόγος τὸν τὰς θεουργίας εἰς βλα-
 σφημίαν μεταστρέψαι φιλονεικήσαντα, πάσης συγγνώμης ἀνάξιον ἢ
 πηγὴ τῆς ἀφέσεως ἀπεφῆνατο· οὐδεμίαν γὰρ ἑαυτῷ πρόφασιν ὑπε-
 25 λελουπῶς οὔτε μεταμελείας οὔτε διορθώσεως τῶν κατὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος ὑβρεων καὶ βλασφημιῶν, οὐδέ, πολλοῦ δεῖ, τῆς ἀφέσεως ἀξιωθή-
 σεται. Ἐσθίοντα καὶ πίνοντα εἶδες, καὶ διὰ τοῦτο φάγον καλεῖς καὶ
 οἰνοπότην; Ἀμαρτωλοὺς καὶ τελώνας προσδεχόμενον, καὶ τοῦτό σε
 τελωνῶν ἐπικαλεῖν φιλίαν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐπήρεν; Ἀλλ' ὑπολείπεται
 30 σοι τὰ ὑψηλά, δι' ὧν καὶ τούτων τῶν ὑβρεων ἀποστάς καὶ πρὸς μετάνοιαν
 καταφυγῶν, τὴν ἄφεσιν εὐρήσεις Ὅτι μετὰ γυναικὸς καὶ τότε
 Σαμαρεΐτιδος ἐλάλει καὶ πιεῖν παρ' αὐτῆς ὕδωρ ἐπεξήτει, τὰ ταπεινὰ
 συνηλάθης διὰ τοῦτο λογιζέσθαι περὶ αὐτοῦ; Καὶ πῶς, ὥσπερ ἔλαβες
 τὴν Σαμαρεΐτιν πρόφασιν ταπεινοτέρας ὑπολήψεως καὶ δόξης, οὐ-
 35 τως οὐ παρέλαβες αὐτὴν διδάσκαλον καὶ τῆς ὑψηλοτέρας; «Δεῦτε»,

ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ τὴ βλάσφημη διάθεση ὅποιον σκανδαλίζεται, ἂν βέβαια δὲν διαπράττει ἐκούσια τὸ κακό. Ὅλα μαζί ἂν τὰ σκεφτοῦμε καὶ τὰ μελετήσομε μὲ προσοχή, πῶς δὲ θὰ μεταβάλλουν σὲ θεολόγο αὐτὸν ποὺ παρασύρεται στὴ βλασφημία ἀπὸ τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρώπινα; Ὅποιος ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυσικά διαπράττει τὴν κακουργία τῆς βλασφημίας καὶ προσπαθεῖ πῶς μὲ τὸ ἀγαθὸ νὰ δημιουργήσει τὸ φαῦλο, καὶ ἄλλοτε λέει, βλέποντάς τον νὰ διώχνει δαίμονες, «ἔχει δαιμόνιο»¹⁰, ἄλλοτε πάλι, «μὲ τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων βγάζει τὰ δαιμόνια»¹¹, καὶ ἄλλοτε ἐκείνου ποὺ ἡ γέννησή του τοῦ στέρησε τὴν ὄραση καὶ τοῦ πλαστούργησε μὲ πηλὸ καὶ τὸ λόγο του τὰ μάτια του¹², αὐτὸν νὰ τὸν καταχλευάζει καὶ νὰ μετατρέπει τὸ θαῦμα σὲ ὕβρεις λέγοντας, «Αὐτὸς δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό»¹³, αὐτὸς λοιπὸν ποὺ μὲ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυσικά ἔργα δὲν βελτιώνεται, ἀλλὰ μᾶλλον βαδίζει στὸ χειρότερο καὶ ὀδηγεῖται μὲ μεγάλη μανία πρὸς τὴν ἀνοησία, καὶ μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἔπρεπε νὰ θαυμάζει καὶ νὰ ὑμνεῖ τὸν εὐεργέτη του, μὲ αὐτὰ τὸν βρίζει καὶ τὸν βλασφημεῖ, μὲ ποιὰ ἄλλα θὰ μπορούσε ν' ἀλλάξει καὶ νὰ ψάλλει τὴν παλινωδία καὶ νὰ καταφύγει στὴ μετάνοια καὶ νὰ λάβει τὴν ἄφεση γιὰ τὴν ἀσέβεια καὶ θεομαχία του, παρὰ ὀλοφάνερα μὲ τίποτε ἄλλο;

Αὐτὸν λοιπὸν ποὺ βλασφήμησε στὸ ἅγιο Πνεῦμα, δηλαδή στὰ θεῖα θαύματα, καὶ οὔτε καὶ μ' αὐτὰ ἀποτίναξε τὴν προηγούμενη βλασφημία, αὐτὸν δὲν θὰ τὸ διορθώσει τίποτε ἄλλο. Κι ἂν δὲν διορθωθεῖ, πῶς θὰ ἐπακολουθήσει στὸ ἀμάρτημα ἢ ἄφεση; Γι' αὐτὸ εὐλόγα καὶ ὅπως ἀρμόζει στὸ Θεὸ ὁ σωτήριος λόγος, ἡ πηγὴ τῆς ἄφεσης, αὐτὸν ποὺ πάσχισε νὰ διαστρέψει τὰ θεῖα ἔργα σὲ βλασφημία τὸν κήρυξε ἀνάξιο γιὰ κάθε συγχώρηση. Γιατί, ἀφοῦ δὲν ἄφησε καμμιά προϋπόθεση γιὰ μεταμέλεια καὶ διόρθωση τῶν προσβολῶν καὶ τῶν βλασφημιῶν κατὰ τοῦ Πνεύματος, πολὺ περισσότερο δέ θ' ἀξιωθεῖ οὔτε τὴν ἄφεση. Τὸν εἶδες νὰ τρώει καὶ νὰ πίνει, καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἀποκαλεῖς φαγὰ καὶ κρασοπότη; Νὰ δέχεται ἁμαρτωλοὺς καὶ τελῶνες, καὶ αὐτὸ σὲ ἔσπρωξε νὰ τὸν ἀποκαλεῖς φίλο τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν; Ἀλλὰ σοῦ ἀπομένουν τὰ ὑψηλά, μὲ τὰ ὅποια καὶ ἀπορρίπτοντας τις ὕβρεις αὐτὲς καὶ καταφεύγοντας στὴ μετάνοια, θὰ βρεῖς τὴν ἄφεση¹⁴. Ἐπειδὴ καὶ μὲ γυναῖκα Σαμαρείτιδα μιλοῦσε τότε καὶ ζητοῦσε ἀπὸ αὐτὴν νὰ πιεῖ νερὸ, ἔφτασες γι' αὐτὸ νὰ σκέπτεσαι τὰ ταπεινὰ γι' αὐτόν; Καὶ πῶς, ὅπως ἔλαβες τὴ Σαμαρείτιδα ἀφορμὴ γιὰ πιά ταπεινὴ ἰδέα καὶ γνώμη¹⁵, δὲν τὴ δέχτηκες καὶ γιὰ τὴν

13. Ἰω. 9, 16.

14. Ματθ. 11, 19. Λουκᾶ 7, 34.

15. Ἰω. 4, 7, 27.

γάρ φησιν, «ἴδετε ἄνθρωπον» (πόλιν ὄλην ἐπιστρέφουσα ἐκάλει), «ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα». Οὐδὲ ταῦτά σε θεωρὸν ἐργάζεται τῶν θειοτέρων τε καὶ ὑψηλοτέρων, ἀλλ' ὅτι πυνθάνεται τῶν μαθητῶν, «τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;», ἀνοίας ἄρπαγμα τὴν ἐρώτησιν
 5 ποιησάμενος, ἓνα τῶν πολλῶν νομίζεις; Καὶ πῶς οὐ πρὸς θεοπρεπῆ δόξαν ἀναθαίνεις, ἀκούων λέγοντος τῷ τὴν ἀπόκρισιν παρεσημένῳ, «σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», «ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», καὶ «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι
 10 ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς»; Ἀνθρώπινα ταῦτα, ἢ μόνης τῆς παντοδυνάμου θεότητος καὶ φιλανθρώπου; Ἀλλὰ ῥήματα ταῦτά ἐστι καὶ τὴν ὄψιν οὐπω προσέλαβε μάρτυρα, οὐδὲ τῶν πραγμάτων εὐθύς ἐνέστηκεν ἢ ἐνέργεια; Τυφλοὺς ὄρων μετὰ γέννησιν τὴν τῶν ὀμμάτων ἐορτάζοντας ἀναγέννησιν, καὶ τῇ ἐναργείᾳ τῶν ὄψεων τὸ ἐκ γενέσε-
 15 ως πάθος ἀπελάσαντας, κωφοὺς ἀκούοντας, καὶ χωλῶν τὰς θάσεις ὀρθομένας ῥήματι, καὶ νεκροὺς ἀνισταμένους, καὶ πέτρας τῷ πάθει τῷ δεσποτικῷ ῥηγνυμένας, καὶ ἥλιον σκυθρωπάζοντα, καὶ σκότος ἀντὶ τῶν ἀκτίνων καὶ τῆς πολλῆς λαμπρότητος περιβαλλόμενον, καὶ τάφους κενουμένους καὶ νεκροὺς μετὰ τῶν ζώντων τὴν κοινὴν ἀνά-
 20 στασιν προδιατυπῶντας καὶ συνεορτάζοντας

Ταῦτα ὄρων, πῶς οὐ πάντων ἀπέστης δι' ὧν σεαυτῷ συνῆγες τὰ σκάνδαλα καὶ τὸν γνώμονα ἐτραυμάτιζες, καὶ πολλῇ σπουδῇ καὶ δρόμῳ καταφυγὼν πρὸς μετάνοιαν ἐπεδείξω τὴν διόρθωσιν, ἵνα δι' αὐτῆς καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐκέρδησας; ἀλλ' οὐδὲ τούτοις κατα-
 25 μαλάττεσθαι τὴν τῆς καρδίας πύρωσιν ἀνέχη, ἔτι δὲ μᾶλλον φιλονεικεῖς τὴν ἀπόνοιαν καὶ τὸ θεομάχον κρατύνειν, καὶ νῦν μὲν ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου περιεργοτέρα καὶ καιρὸν οὐκ ἐχούση φιλοτιμία τὰς ὑπὲρ τὸ Σάββατον θεοσημείας φαυλίζεις, νῦν δὲ τὸ Σάββατον οὐκ ἔχων ἀναχώρησιν τῆς βλασφημίας, ὄρων δαμονίας πληγῆς ἀπαλ-
 30 λαττόμενον τὸ γένος, ἐπὶ τὸν Βεελζεβοῦλ καταφεύγεις, νῦν δὲ καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν ἀναπλάττειν παντελῶς ἀφηρημένος, τὸν θάνατον ἔγνωσ καὶ τὴν μισαιφονίαν βουθὸν καὶ σύμμαχον ποιειῖσθαι, καὶ ὃν ἐκεῖνος τεταρταῖον οὐκ ἴσχυσεν ἔτι κατέχειν νεκρόν, τοῦτον πάλιν ὑποστρέφειν πρὸς αὐτὸν τὰς παλαμναίας γνώμας καὶ χειρας ἐκτεί-

16. Ἰω. 4, 29. 9. 17. 17. Ματθ. 16, 13. Μάρκ. 8, 27. 18. Ματθ. 16, 14-18.
 19. Ματθ. 27, 51. 27, 45. Μάρκ. 15, 33. Λουκᾶ 23, 44-45. Ματθ. 27, 51-53.

ὑψηλότερη; Γιατί λέει· «ἐλάτε νὰ δεῖτε ἕναν ἄνθρωπο» (ἐπιστρέφοντας καλεῖ ὅλη τὴν πόλη), «ποῦ μοῦ εἶπε ὅλα ὅσα ἔκανα»¹⁶. Οὔτε αὐτὰ σὲ κάνουν νὰ δεῖς τὰ θεϊκότερα καὶ ὑψηλότερα; Ἐπειδὴ ἐπίσης ζητεῖ τὴ γνώμη τῶν μαθητῶν του, λέγοντας, «ποιὸς λένε οἱ ἄνθρωποι πὺς εἶμαι;»¹⁷, θεωρώντας τὴν ἐρώτηση σημεῖο ἀνοησίας, τὸν θεωρεῖς ἕνα ἀπὸ τοὺς πολλούς; Καὶ πὺς δὲν ὑψώνεσαι στὴ θεία του δόξα, ἀκούγοντας ἐκεῖνον ποῦ ἐρωτήθηκε ν' ἀπαντᾷ, «ἐσὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος... Γιατί δὲν σοῦ τὸ ἀποκάλυψε αὐτὸ σὰρκα καὶ αἷμα (δηλαδὴ ἄνθρωπος), ἀλλ' ὁ Πατέρας μου ὁ οὐράνιος», καὶ «ἐσὺ εἶσαι Πέτρος, καὶ πᾶνω σ' αὐτὴν τὴν πέτρα θὰ οἰκοδομήσω τὴν Ἐκκλησία μου, καὶ οἱ πύλες τοῦ ἅδη δέ θὰ σταθοῦν δυνατότερές της»¹⁸; Αὐτὰ εἶναι ἀνθρώπινα ἢ σημεῖα ἀποκλειστικά τῆς παντοδυναμίας καὶ φιλόανθρωπης θεότητας; Μήπως αὐτὰ εἶναι λόγια ποῦ δὲν ἔχουν τὴ μαρτυρία τῆς ὕψης; Ἄλλ' εἶναι λόγια αὐτὰ καὶ δὲν ἔλαβαν ἀκόμη ὡς μάρτυρα τὴν πραγματοποίηση τῶν ἔργων, Βλέπεις τυφλοὺς ἀπὸ τὴ γέννησή τους νὰ ἑορτάζουν τὴν ἀναγέννηση τῶν ματιῶν τους καὶ νὰ ἔχουν ἀπαλλαγῆ μετὰ τὴ καθαρότητα τῶν ματιῶν ἀπὸ τὸ ἐκ γενετῆς πάθημά τους, τοὺς κουφοὺς ν' ἀκοῦν, τὰ πόδια τῶν χωλῶν νὰ στέκονται μετὰ τὸ λόγο του, νεκροὺς νὰ ἀναστένονται, πέτρες νὰ σχίζονται κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, τὸν ἥλιο νὰ σκοτεινιάζει καὶ νὰ ντύνεται τὸ σκότος ἀντὶ τὶς ἀκτίνες καὶ τὴν πολλὴ λαμπρότητα, τοὺς τάφους νὰ ἀδειάζουν καὶ τοὺς νεκροὺς νὰ εἶναι μαζί μετὰ τὶς ζωντανούς, προεικονίζοντας καὶ συνεορτάζοντας τὴν κοινὴ ἀνάστασι¹⁹.

Αὐτὰ βλέποντας, πὺς δὲν ἐγκατέλειπες ὅλα ὅσα σ' ἔκαναν νὰ σωριάζεις στὸ κεφάλι σου σκάνδαλα καὶ νὰ τραυματίζεις τὸν δικαστὴ, καὶ καταφεύγοντας μετὰ πολλὴ προθυμία καὶ διαστικὰ στὴ μετάνοια, δὲν ἔδειξες τὴ διόρθωσή σου, γιὰ νὰ κερδίσεις μ' αὐτὴν τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν; Οὔτε μ' αὐτὰ ὅμως δέχθηκες νὰ μαλακώσει ἢ φωτιά τῆς καρδιᾶς σου, ἀλλ' αὐξάνεις ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀφροσύνη σου καὶ τὴ θεομαχία, καὶ ἄλλοτε μετὰ τὴν περιεργη καὶ ἄκαιρη σπουδὴ γιὰ τὸ Σάββατο προσπαθεῖς νὰ ἐξευτελίσεις τὰ θεῖα πᾶνω ἀπὸ τὸ Σάββατο ἔργα, ἄλλοτε πάλι χωρὶς νὰ ξεκινᾷς ἀπὸ τὸ Σάββατο τὴ βλασφημία σου²⁰, βλέποντας ν' ἀπαλλάσσεται τὸ γένος ἀπὸ τὸ δαιμονικὸ χτύπημα, καταφεύγεις στὸν Βεελζεβούλ²¹, καὶ ἄλλοτε ἄρνούμενος τελείως καὶ αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ, ἀποφάσισης νὰ κάνεις βοηθὸ καὶ σύμμαχο τὸ θάνατο καὶ τὸν μαρὸ φόνο, καὶ ἐκεῖνον ποῦ αὐτὸς δὲν μπόρεσε νὰ τὸν κρατήσῃ νεκρὸ τετραήμερο²²,

20. Ματθ. 12, 9. Μάρκ. 3, 1-6. Λουκᾶ 6, 6-11. Ἰω. 5, 2-16.

21. Ματθ. 12, 22-24. Μάρκ. 3, 22. Λουκᾶ 11, 14-15.

22. Ἰω. 11, 39-44.

νεις («ἐζήτουν», γάρ φησιν, «οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀπο-
 κτείνωσι»), καὶ τὸ τελευταῖον, τὸν ταῦτα θαυματουργήσαντα, σταυρῶ
 καὶ θανάτῳ καταδικάζεις, καὶ κουστωδίαν ζητεῖς, καὶ σφραγίδας
 ἐπιβάλλεις τῷ νεκρῷ καὶ τῷ τάφῳ, καὶ (τὸ ἀναισχυντότατον καὶ πᾶ-
 5 σαν ὑπερβάλλον ἀθεότητα καὶ συγγνώμην οὐδεμίαν οὐδαμῶς ὑπο-
 λειπόμενον) τῆς κλοπῆς τῷ πλάσματι τὴν ἀνάστασιν κλέπτεις, μηδὲ
 τῷ τῶν ἐξ αἰῶνος ἀπάντων ὑπερκεμένῳ παραδόξῳ καὶ ὑπερφυῶν
 ἔργῳ δυσωπηθεῖς τε καὶ μεταβληθεῖς θαύματι, ἀλλὰ κατ' ἐκείνου
 μᾶλλον τὸ κακοῦργον μελετήσας, ὅσῳ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τῶν ἄλλων
 10 διέφερον; Ὁ γοῦν ἐκ μηδενὸς τῶν λαμπρῶς ἀπαστραπτόντων τὸ ἀ-
 ξιώμα τε καὶ τὴν ἄμαχον ἰσχὺν τῆς θεότητος, ἥτοι τῶν πνευματικῶν
 τε ἐνεργειῶν καὶ πράξεων, μηδεμίαν μεταβολὴν μηδὲ μετάνοιαν ἐπι-
 δειξάμενος, αἷς ἑαυτὸν διὰ τῶν ἀνθρωπίνων φαύλοις καὶ ψυχοφθό-
 ροις κατηκίσατό τε καὶ κατέστιξεν ὑπολήψεσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα
 15 προσθήκην ἀπονοίας καὶ θεομαχίας μείζονος τοῖς τετολμημένοις
 ποιησάμενος, κατάδηλόν τε καὶ ἐμφανέστατον ὡς ὁ τοιοῦτος μηδὲν
 ἑαυτῷ ὑπολειπόμενος, δι' οὗ τὸ κρεῖττον τοῦ φαύλου προέλοιτο καὶ
 θερμῇ καὶ ὀξείᾳ μετανοίᾳ διαλύσει τῶν φθασάντων τὰ ὀφλήματα,
 οὐδὲ τῆς ἀνέσεως ὅλως ἀξιωθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ
 20 μέλλοντι.

Εἰσὶ δέ, οἷς τὸ «οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι» τρόπον
 ἕτερον ἐκλαμβάνεται, καὶ τῆς ἀπορίας ἢ λύσις ἀπλούστερόν τε καὶ
 ἐτομότερον προάγεται. Ὁ Μωσαϊκός, φασί, νόμος τὸν εἰς τὸ Θεῖον
 βλασφημήσαντα θανάτῳ ζημιοῖ, οὐ μεταδιδούς αὐτῷ συγγνώμης
 25 οὐδεμιᾶς οὐδ' ἀφέσεως καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ «μὴ ἀφίεσθαι τὸν βλα-
 σφημήσαντα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι». διό φασιν εὐλογον διανοεῖσθαι
 ὡς ὁ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεόθεν καὶ κατὰ τὸν μέλ-
 λοντα αἰῶνα δώσει τὴν δίκην καὶ τὰς τῆς βλασφημίας ποινὰς εἰσ-
 πραχθήσεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα τιμωρίας ἐσχάταις ὑπο-
 30 βάλλεται, τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν καταρωμένην γλῶσσαν ἐπαφιέν-
 τα κατὰ τοῦ Θεοῦ, τουτ' ἔστι τὸν βλασφημίας ἐνυβρίζοντα τὸ Θεῖον,
 οὗ τῆς οὐσίας καὶ τῆς κυριότητος ὑπάρχει καὶ τὸ Πνεῦμα, λίθοις
 νομοθετήσαντος λιθοβολεῖσθαι καὶ τῆς ζωῆς ἀπελαύνεσθαι. Ὡστε
 Θεὸς τὸ Πνεῦμα, κἂν τοῖς θεομαχοῦσιν οὐ δοκῇ, περιφανῶς ἀνακη-

23. Ἰω. 12, 10.

24. Ματθ. 27, 64-66.

25. Ματθ. 28, 11-15.

ὑψώνεις τὶς ἐγκληματικὰς γνῶμες καὶ τὰ χέρια νὰ ἐπιστρέψει σ' αὐτὸν (γιατὶ λέει· «ζητοῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ σκοτώσουν καὶ τὸ Λάζαρο»²³). Καὶ τὸ τελευταῖο, Ἐκεῖνον ποὺ ἔκανε αὐτὰ τὰ θαύματα, τὸν καταδικάζεις στὸ σταυρὸ καὶ στὸν τάφο, καὶ ζητεῖς καὶ φρουρὰ καὶ βάζεις σφραγίδες στὸ νεκρὸ καὶ στὸν τάφο²⁴, καὶ (τὸ μεγαλύτερο αἶσχος, ποὺ ξεπερνᾷ κάθε ἀθεΐα καὶ ποὺ δὲν ἀφήνει καμμιά ἀπολύτως δυνατότητα συγγνώμης), μὲ τὸ μῦθο τῆς κλοπῆς κλέβεις τὴν ἀνάστασι²⁵. Δὲν ἐνίωσες ντροπὴ οὔτε μεταστράφηκες μπροστὰ στὸ μεγαλύτερο θαῦμα ἀπὸ ὅλα τὰ παράδοξα καὶ ὑπερφυσικὰ ἔργα ποὺ ἔγιναν διαμέσου τῶν αἰώνων, ἀλλὰ μελέτησες τὴν κακουργία σου ἐναντίον ἐκείνου τόσο περισσότερο, ὅσο ἀνώτερο ἦταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἀπὸ κανένα ἀπὸ ὅσα ἀκτινοβολοῦν λαμπρὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀκαταμάχητη δύναμη τῆς θεότητος, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς πνευματικὰς ἐνέργειες καὶ πράξεις, δὲν ἔδειξε καμμιά μεταβολὴ οὔτε μετάνοια, μὲ ὅσες φαῦλες καὶ ψυχοφθόρες γνῶμες κατὰ τὰ ἀνθρώπινα κακοποίησε καὶ κατασπίλωσε τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα, κἀνοντὰς τα προσθήκη μεγαλύτερης ἀφροσύνης καὶ θεομαχίας μὲ ὅσα τόλμησε, εἶναι ὀλοφάνερο καὶ ἐμφανέστατο, ὅτι αὐτὸς, μὴν ἀφήνοντας τίποτε στὸν ἑαυτὸ του, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ προτιμοῦσε τὸ καλύτερο ἀπὸ τὸ χειρότερο καὶ μὲ θερμὴ καὶ ἔντονη μετάνοια θὰ διέλυε τὰ προηγούμενα ὀφειλήματα, δὲν θὰ ἀξιωθεῖ κάποιας ἄνεσης οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα.

Ἐπάρχουν κι αὐτοὶ ποὺ δέχονται τὴ δήλωση, «οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα», μὲ διάφορο τρόπο καὶ ἡ λύση τῆς ἀπορίας προχωρεῖ ἀπλούστερα κι εὐκολότερα. Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, λένε, αὐτὸν ποὺ βλασφημεῖ στὸ Θεὸ τὸν τιμωρεῖ μὲ θάνατο καὶ δὲν τοῦ δίνει οὔτε συγγνώμη οὔτε ἄφεση²⁶. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁποῖος βλασφήμησε δὲ συγχωρεῖται στὸν παρόντα αἰῶνα. Γι' αὐτὸ εἶναι εὐλογο, λένε, νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ὁποῖος βλασφημεῖ στὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, θὰ τιμωρηθεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ στὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ θὰ λάβει τὴν ποινὴ τῆς βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ στὸν παρόντα αἰῶνα ὑποβάλλεται σὲ βαρύτερες τιμωρίες, γιατί ὁ Μωσαϊκὸς νόμος νομοθέτησε νὰ λιθοβολεῖται ὁποῖος βγάξει βλάσφημη γλῶσσα κατὰ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ προσβάλλει μὲ τὶς βλασφημίες του τὸ Θεῖο, μὲ τὸ ὁποῖο τὴν ἴδια οὐσία καὶ κυριότητα ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ νὰ ἐκδιώκεται ἀπὸ τὴ ζωὴ²⁷. Ὡστε τὸ Πνεῦμα ἀνακηρύσσεται λαμπρὰ Θεός, κι ἂς μὴ θέλουν οἱ πολέμοι τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ ὁποῖ-

26. Λευϊτ. 24, 10-16.

27. Ὁπ. π.

ρύττεται, ἐν ᾧ καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ὁ Δημιουργὸς τῆς φύσεως ἐθε-
 ούργει, «ἐν δακτύλῳ Θεοῦ», λέγων, «ἐγὼ δαμόνια ἐκβάλλω», δάκτυ-
 λον Θεοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀδιάφορον καὶ τῆς ἐνεργείας τὸ αὐτοδέ-
 σποτον ἐπονομάζων τὸ Πνεῦμα· «ἐν» μέντοι «τῷ ἁγίῳ Πνεύματι»,
 5 φησί, «ἐκβάλλει τὰ δαμόνια», οὐχ ὅτι αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ μὴ ἠδύνατο,
 ἀλλ' ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς θεοπρεπέσιν ἔργοις τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ
 Πνεύματος ἐνέργειαν ὡς ὁμοουσίῳν καὶ ὁμοφυῶν καὶ πρὸς ἓν καὶ τὸ
 αὐτὸ θέλημα νευόντων συμπαρεῖναι διδάσκων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ
 ἔλεγεν, «ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι», καί, «ἄφ'
 10 ἑαυτοῦ οὐ λαλῶ», καὶ τό, «ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαι-
 μόνια», καὶ ὅσα ἄλλα τὸ ὁμοφυὲς καὶ ὁμοδύναμον καὶ τῆς ἐνεργείας
 καὶ τοῦ θελήματος τὸ ἐνιαῖον ἱερολογουῦσι καὶ ἐκδιδάσκουσιν

Οἶδα δέ τινας εἰπόντας, ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃν ἡ δεσπο-
 τικὴ ἀπόφασις προήχθη, καὶ τὸ κράτος εἶχε περιγραφόμενον· καὶ
 15 γὰρ τηνικαῦτα οὕτω τῆς ἀναστάσεως ἐπιστάσης οὐδὲ τῆς εἰς οὐρα-
 νοὺς ἀναλήψεως ἐπιδεδειγμένης, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος αὐτοσχεδίου
 καὶ κοινού τῆς οἰκουμένης ῥήτορας τοὺς μαθητὰς τελεσαμένου,
 οὕτω τούτων τῶν ὑπερφυεστάτων ἐπιστάντων, ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀν-
 θρώπου βλασφημῶν καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσπταίων, εὐρήσει ἄφε-
 20 σιν· ἐπεσκιάζετο γὰρ αὐτοῖς ἔτι τότε τῷ σαρκίῳ τὸ ἀξίωμα· τῷ δὲ εἰς
 τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντι, οὔτε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, οὔτε ἐν τῷ
 μέλλοντι αἰῶνι ἢ τῆς βλασφημίας δοθήσεται ἄφεσις· οὐδὲν γὰρ ἐπι-
 προσθοῦν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸ μὴ καθορᾶν αὐτοὺς τὴν ὑπὲρ λόγον
 ἐνέργειαν καὶ τὰς δι' αὐτῆς ἀπαστραπτούσας τῆς θεότητος ἀκτῖνας

25 Ἄλλοι δὲ πρὸς τοιαύτην διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἔλκον-
 ται ῥημάτων. Ποίαν ταύτην; Τοῦ λουτροῦ, φασί, τῆς ἀφέσεως τοῦ
 ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ τελεσιουργουμένου μήπω παρησιαζο-
 μένου, οὐκ ἦν εὐρεῖν τῷ εἰς τὸ θεῖον Πνεῦμα βλασφημήσαντι τὴν
 ἄφεσιν, ὅτι μηδὲ τὸ μετασχεῖν ἐνήν τῆς παλιγγενεσίας καὶ τῆς ἐκεῖ-
 30 θεν καθάρσεως. Διὸ εἰκότως ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημή-
 σας, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδα-
 μῶς τυγχάνει τῆς ἀφέσεως.

ου ὁ Δημιουργὸς τῆς φύσης ἐπιτελοῦσε κατὰ τρόπο θεϊκὸ τὰ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο ἔργα. Γιατὶ λέει· «μὲ τὸ δάχτυλο τοῦ Θεοῦ ἐγὼ θγάζω τὰ δαιμόνια»²⁸, ὀνομάζοντας δάχτυλο τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν διαφορὰ στὴν οὐσία καὶ τὴν αὐτοδύναμη ἐνέργεια. «Στὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος», λέει, «θγάζει τὰ δαιμόνια», ὅχι ἐπειδὴ αὐτὸς ἀπὸ μόνος του δὲν μποροῦσε, ἀλλὰ σὲ ὅλα τὰ θεῖα του ἔργα ἤθελε νὰ διδάξει, ὅτι ἦταν παρούσα καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ ἦταν τῆς ἴδιας οὐσίας καὶ φύσης καὶ συνέκλιναν σ' ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «ὁ Πατέρας μου μέχρι τώρα ἐργάζεται, ὅπως καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι»²⁹, καί, «δὲν μιλῶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου»³⁰, καὶ μαζὶ καὶ τὸ, «μὲ τὸ δάχτυλο τοῦ Θεοῦ ἐγὼ θγάζω τὰ δαιμόνια»³¹, καὶ ὅσα ἄλλα χωρὶα ἐκφράζουν καὶ διδάσκουν τὸν ἱερὸ λόγον, ὅτι καὶ ἡ ἐνέργειά τους εἶναι τῆς ἴδιας φύσης καὶ δύναμης καὶ τὸ θέλημά τους εἶναι ἓναίον.

Γνωρίζω ὅτι μερικοὶ εἶπαν, ὅτι τὸν καιρὸ κατὰ τὸν ὁποῖο βγῆκε ἡ ἀπόφαση τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ ἐξουσία του ἦταν περιορισμένη· γιατί τότε, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἀκόμα λάβει χώρα ἡ ἀνάσταση οὔτε εἶχε γίνει ἡ ἀνάληψη τοὺς οὐρανούς, οὔτε τὸ Πνεῦμα εἶχε μεταβάλει τοὺς μαθητὲς σὲ αὐτοσχέδιους καὶ κοινούς ρήτορες τῆς οἰκουμένης, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ ὑπερφυσικά δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμα, αὐτὸς ποὺ βλασφημοῦσε τὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διέπραττε πταίσματα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, αὐτὸς εὔρισκε συγχώρηση, γιατί τότε σκιαζόταν ἀκόμα τὸ ἀξιῶμα ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἄλλ' αὐτὸς ποὺ βλασφημεῖ τὸ Πνεῦμα οὔτε τότε οὔτε στὸν μέλλοντα αἰῶνα θὰ τοῦ δοθεῖ ἡ ἄφεση γιὰ τὴ βλασφημία. Γιατὶ δὲν ὑπῆρχε τίποτε μπροστὰ στὰ μάτια ἐκείνων, ποὺ νὰ τοὺς ἐμπόδιζε νὰ μὴ βλέπουν τὴν πάνω ἀπὸ κάθε λόγο ἐνέργεια καὶ τὶς ἀκτίνες τῆς θεότητος ποὺ αὐτὴ ἀκτινοβολοῦσε.

Ἄλλοι πάλι ὀδηγοῦνταν μὲ τὶς λέξεις αὐτὲς σ' ἓνα τέτοιο νόημα. Ποιὸ εἶναι αὐτό; Ἐπειδὴ, λέει, δὲν εἶχε φανεῖ ἀκόμα τὸ βάπτισμα τῆς συγχώρησης ποὺ τελεσιουργεῖται μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ μὲ τὴ φωτιά³², δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιτύχει τὴ συγχώρηση ἐκεῖνος ποὺ προσέβαλε τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἐπειδὴ δὲν ἦταν δυνατὸ οὔτε τὴν ἀναγέννηση νὰ ἐπιτύχει, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν καθάρση ποὺ πῆγαζε ἀπὸ αὐτὴν. Γι' αὐτὸ πολὺ δικαιολογημένα ἐκεῖνος ποὺ βλασφήμησε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ, καὶ γι' αὐτὸ οὔτε καὶ στὴ μέλλουσα πετυχαίνει καθόλου τὴ συγχώρησή του.

30. Ἰω. 14, 10.

31. Λουκᾶ 11, 20.

32. Ματθ. 3, 11. Λουκᾶ 3, 16.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ν΄.

Τοῦ μακαρίου Μάρκου καὶ εὐαγγελιστοῦ γεγραφότος, «ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη»· ποία
 5 διανοία τὴν τῶν ῥημάτων συνθήκην ἀρμόζοντες, οὐκ ἂν εἶη-
 μεν πόρρω τοῦ εὐαγγελικοῦ διηγήματος παρενηνεγμένοι;

Διαφόροις κατελάδομεν τὸ ῥητὸν ὑποβαλλόμενον ἐρμηνείαις. Καὶ γὰρ ἔνεστι λαβεῖν τό, «ἔλεγον ὅτι ἐξέστη», τὸν εὐαγγελιστὴν εἰ-
 πεῖν ἀντὶ τοῦ, Ἔλεγον ὅτι ἀποστῆναι αὐτῶν θούλεται, καταλιπεῖν
 αὐτοὺς διανοεῖται, πρὸς ἑτέρους μεταχωρῆσαι. Καὶ ταύτης συνήγορον
 10 τῆς ἐννοίας οἱ ταύτης προεστηκότες τὸν ἱερὸν παράγουσι Λουκᾶν·
 τὴν γὰρ αὐτὴν φασιν ἱστορίαν παραδιδόντα λέγειν· «καὶ οἱ ὄχλοι ἐπε-
 ζήτησαν αὐτόν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ, καὶ κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύ-
 εσθαι ἀπ' αὐτῶν»· οἱ δέ, διάφορον ἀποφαίνοντες τὴν ἱστορίαν ἣν ὁ
 θεοπέσιος Μάρκος, εἰς ἑτέρας σαφηνείας ζήτησιν μετῆλθον· καὶ γὰρ
 15 φασιν· Ἐνταῦθα μὲν ἐν οἰκίᾳ τε ἦν ὁ Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὁ μανθάνων τὰ
 θεῖα καὶ θεραπευόμενος ὄχλος, καὶ οὐδὲ φαγεῖν ἄρτον τῇ συνεχείᾳ τῆς
 ὀχλήσεως παρείχοντο καιρόν, καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι
 αὐτόν· ἐκεῖ δὲ ἔρημός τε ἦν ἐν ἧ ἔξελθόντες ὁ ὄχλος ἐπεζήτησαν αὐτόν,
 καὶ ἐλθόντες ἕως αὐτοῦ, κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν.
 20 Τῆς οὖν ἱστορίας, φασί, τὸ διάφορον ἐχούσης, πῶς ἂν εἶη λέγειν περὶ
 τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐκότερον διαλαμβάνειν;

Ἄλλ' ἔστιν εἰπεῖν πρὸς αὐτούς, ὡς, εἰ καὶ διάφορος ἡ ἱστορία,
 ἀλλ' ἐκκαλύπτεται καὶ ἀνακαθαίρεται πρὸς εὐκρίνειαν διὰ τῆς ὁμο-
 λογουμένης ἢ ἀμφίδολος, δηλούσης ἐκείνης τὸ κατέχεσθαι καὶ κρα-
 25 τεῖσθαι ἐφ' ᾧ τε ἐγίνετο, καὶ τὸ μὴ ἀφίστασθαι αὐτῶν καὶ ἀποχωρεῖν,
 καὶ ὅτι ποθοῦντες αὐτοῦ τὴν διδασκαλὸν ὁμιλίαν καὶ τῇ τῶν θαυμα-
 σίων ἔργων ἐντροφῶντες ἀπολαύσει, ἐπενόουν τὴν κατάσχεσιν. Καὶ
 γὰρ πολλάκις κατελίμπανε τόνδε τὸν χώρον ὁ φιλόανθρωπος Ἰησοῦς,
 καὶ τοὺς διοχλοῦντας ἐν αὐτῷ τῶν ὄχλων εἰς ἑτέρους τὴν ἀπὸ διδα-
 30 σκαλίας καὶ θεουργίας μετάγων σωτηρίαν. Πλὴν οὗτοι τὸ μὲν «κρα-
 τῆσαι αὐτόν», εἰς τὸ «ἐπισχεῖν αὐτόν τοῦ λέγειν καὶ διδάσκειν» μετα-
 λαμβάνουσι, τὸ δέ, «ἐξέστη», πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ
 τῆς καθεστῶσης διαθέσεως, ἣν οἱ κόποι προξενεῖν εἰώθασιν ἔκστα-
 σιν, τοιαύτην ἐρμηνείαν προσάγουσι. Τῷ χρόνῳ, φασίν, καὶ τῇ συνε-

1. Μάρκ. 3, 21.

2. Λουκᾶ 4, 42.

ΕΡΩΤΗΣΗ 50η

Ἔχοντας γράψει ὁ μακάριος Μάρκος καὶ εὐαγγελιστῆς, «βγῆκαν οἱ δικοὶ του γιὰ νὰ τὸν κρατήσουν· γιὰτὶ ἔλεγαν, ὅτι εἶχε χάσει τὰ λογικά του»¹. Μὲ ποιὸ νόημα συνδυάζοντας τὴ σύνταξη τῶν λέξεων δὲ θὰ παρασυρθοῦμε μακριὰ ἀπὸ τὴν εὐαγγελικὴ διήγηση;

Εἶδαμε τὸ ρητὸ νὰ ὑποβάλλεται σὲ διάφορες ἐρμηνεῖες. Καὶ πραγματι μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσει τὸ «ἔλεγαν ὅτι ἐξέστη», ὅτι ὁ Εὐαγγελιστῆς τὸ εἶπε ἀντὶ τοῦ Ἔλεγαν ὅτι θέλει νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ νὰ πάει σὲ ἄλλους· συνήγορο αὐτοῦ τοῦ νόηματος ἐπικαλοῦνται οἱ ἐρμηνευτὲς του τὸν ἱερὸ Λουκᾶ· γιὰτὶ λένε, παραδίδοντας τὴν ἴδια ἱστορία, γράφει· «καὶ οἱ ὄχλοι τὸν ἀναζητοῦσαν, καὶ ὅταν πῆγαν ἐκεῖ πού ἦταν αὐτός, τὸν κρατοῦσαν νὰ μὴ φύγει ἀπὸ κοντὰ τους»². Ἄλλοι πάλι, διατυπώνοντας τὴ γνώμη ὅτι εἶναι διαφορετικὴ ἢ ἱστορία πού διηγεῖται ὁ θεῖος Λουκᾶς ἀπὸ αὐτὴν πού ἀναγράφει ὁ ἱερὸς Μάρκος, θέλησαν νὰ ἐξηγήσουν διαφορετικὰ τὸ χωρίο· γιὰτὶ λένε· Στὸ σπίτι ἐκεῖνο ἦταν καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ τὰ πλήθη πού ἄκουγαν τὸ κήρυγμα γιὰ τὰ θεῖα καὶ ζητοῦσαν νὰ θεραπευθοῦν, καὶ δὲν τοῦ ἔδιναν τὴν εὐκαιρία οὔτε ψωμί νὰ φάει, ἐνοχλώντας τον συνεχῶς· οἱ δικοὶ του τότε βγῆκαν νὰ τὸν κρατήσουν· ὑπῆρχε ἐκεῖ ἔρημος καὶ πῆγαν τὰ πλήθη νὰ τὸν ἀναζητήσουν, καὶ ἀφοῦ ἔφτασαν ἐκεῖ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ φύγει ἀπὸ αὐτούς. Ἀφοῦ λοιπόν, λένε, ἢ ἱστορία εἶναι διαφορετικὴ, πῶς μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι καὶ οἱ δύο μλοῦν γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα;

Μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε σ' αὐτούς, ὅτι, ἂν καὶ εἶναι διαφορετικὴ ἢ ἱστορία, ὅμως ἀποσαφηνίζεται καὶ διαλευκαίνεται ἢ ἀσαφὴς ἀπὸ τὴ ρητὴ καὶ σαφῆ. Ἐκείνη δηλαδὴ δηλώνει, ὅτι τὸν ἐμπόδιζαν καὶ τὸν κρατοῦσαν ἐκεῖ ὅπου βρισκόταν, γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ αὐτούς καὶ νὰ μὴ φύγει, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ποθοῦσαν ν' ἀκούσουν τὴ διδασκαλία του καὶ χαίρονταν ἀπολαμβάνοντας τὶς θεῖες ἐνέργειες, γι' αὐτὸ ἐπινοοῦσαν τὸ κράτημά του. Πράγματι πολλὰ φορὲς ἄφηνε αὐτὸν τὸ χωρὸ ὁ φιλάνθρωπος Ἰησοῦς καὶ τοὺς ὄχλους πού τὸν ἐνοχλοῦσαν ἐκεῖ, μεταφέροντας σὲ ἄλλους τὴ σωτηρία ἀπὸ τὴ διδασκαλία καὶ τὰ θαύματά του. Αὐτοὶ ὡστόσο τὸ ρῆμα, «κράτησαν» τὸ παίρνουν μὲ τὴν ἔννοια, «τὸν σταμάτησαν νὰ ὁμιλεῖ καὶ νὰ διδάσκει», ἐνῶ τὸ «ἐξέστη», συνδέοντάς το μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῆς διάθεσης τοῦ ἀνθρώπου, πού προκαλοῦν συνήθως οἱ κόποι, δίνουν τὴν ἐρμηνεία αὐτή. Ἐξ-

χειά τῆς διδασκαλίας ἐνόμιζον οἱ παρ' αὐτοῦ εἰς ἄμετρον κατανήσαντα κόπον, τοῦ ζωτικοῦ τόνου καὶ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως εἰς ἔκστασίν τε καὶ ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖνοι πεπονθότες ἴσως ἐτύγχανον τῇ ἐπιμονῇ καὶ τῷ ἀενάῳ τῆς ἀκροάσεως καὶ τῇ τοῦ
 5 πλήθους συνωθήσει καὶ τῷ θορύβῳ, τοῦτο παθεῖν καὶ τὸν Διδάσκαλον ὑπετόπαζον· διὸ καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ φασιν, τουτ' ἔστιν οἱ πρὸς αὐτὸν οἰκειότερον διακεείμενοι· «Ἐξῆλθον κατασχεῖν αὐτόν», ὡς πολλὴν αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν ἔχοντες καὶ πρόνοιαν τῆς ἀνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν κόπων διαλύσεως, ὡς ἂν, τοῦ πλήθους τὸν διδάσκαλον
 10 διαστήσαντες, τροφῆς τε καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας, δι' ὧν τὸ σῶμα καμιάτων ἀπαλλάττεται, μεταδώσουσιν. Ἐξῆλθον δὲ ἴσως ἀπὸ τινος ἐπιτηδείου πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν τόπου, ἐν ᾧ ἀπῆλθον ἑαυτοὺς ἀνακτήσασθαι. Ὁ μὲν οὖν δεύτερος λόγος τῷ προτέρῳ μὴ τιθέμενος, οὕτω βούλεται διευκρινεῖν τὸ εὐαγγελικὸν λόγιον.

15 Εἰσὶ δὲ οἱ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μοχθηρίαν καὶ τὸ βλάσφημόν τε καὶ κακόσχολον ἀποβλέψαντες τὸ «ἐξέστη» κατὰ τὸ πρόχειρον ἐξακούουσι, τουτ' ἔστι, τῶν φρενῶν ἔκστασιν ἔσχε καὶ παράφορος τοῦ καθεστῶτος ἐγένετο. Καὶ γὰρ τοιοῦτον τῶν Ἰουδαίων τὸ μισόχριστον, πάσας ὑβρεῖς καὶ διαβολὰς ἀναπλάττειν κατὰ τοῦ Σωτῆρος
 20 οὐ φρίττοντες· τῷ γὰρ φθόνῳ διὰ παντὸς καὶ τῇ βασκανίᾳ ἀνοιστρούμενοι καὶ μεμηνότων οὐδὲν διαφέροντες καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ ἐμφύτου κριτηρίου τὴν ἐσχάτην ὑποστάντες ἔκστασιν, τὸ οἰκεῖον πάθος εἰς τὸν πολλοὺς τῶν τοιούτων νοσημάτων ἀπαλλάξαντα ἐναπέριπτον. Οἱ γὰρ θεουργοῦντι τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν τὸ ἀντί-
 25 θεον ἐπιφημίζοντες, διότι τὸ Σάββατον ἡμέραν σωτηρίας καὶ θαυμάτων ἑορτὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ δαιμόνων λόγῳ τὸ πλάσμα βλέποντες ἀπαλλάττοντα, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων βλασφημοῦντες αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, οὐδὲ τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἣν διδάσκων καὶ θεραπεύων τοὺς ὄχλους οὐμενοῦν οὐχ ἡγοῦντο
 30 τολμηρὸν φρενῶν ἔκστασιν κατηγορεῖν καὶ τῶν βλασφημῶν ῥημάτων μάρτυρας ποιεῖν, τὰς ὑβριστικὰς αὐτῷ καὶ θρασεῖας ἐπανατεινόμενοι χειρᾶς. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὕτοί φασι μηδὲν τῇ δόξῃ αὐτῶν διαμάχεσθαι μηδὲ τό, «ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν»· καὶ γὰρ οὐδ' οἱ νομιζόμενοι ἀδελφοὶ οὐδ' αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν οἰκειῶς καὶ

3. Μάρκ. 3, 21.

4. Ματθ. 12, 9-14. Μάρκ. 3, 1-6. Λουκᾶ 6, 6-11. Ἰω. 5, 2-16.

αιτίας, λένε, τοῦ πολλοῦ χρόνου καὶ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας νόμιζαν οἱ δικοὶ του ὅτι εἶχε κατακουραστεῖ ἀπὸ ὑπέρμετρο κόπο καὶ εἶχε ἐξασθενήσει καὶ μειωθεῖ ὁ ζωτικὸς τόνος καὶ ἡ ἔμφυτη δύναμή του, πράγμα βέβαια ποὺ εἶχαν πάθει οἱ ἴδιοι ἴσως ἀπὸ τὴν παραμονή τους ἐκεῖ καὶ τὴν πολύωρη ἀκρόαση, ἀπὸ τὸ στρίμωγμα τοῦ πλήθους καὶ τὸ θόρυβο, ὑπέθεταν ὅτι εἶχε πάθει τὸ ἴδιο καὶ ὁ Διδάσκαλος. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δικοὶ του λένε, δηληδὴ ὅσοι ἦταν περισσότερο οἰκεῖοι μαζί του· «βγῆκαν νὰ τὸν κρατήσουν»³, ἐπειδὴ τὸν πρόσεχαν πολὺ καὶ φροντιζαν γιὰ τὴν ἄνεση καὶ τὴν ἀνακούφισή του ἀπὸ τοὺς κόπους, ὥστε, ἀπαλλάσσοντας τὸν Διδάσκαλο ἀπὸ τὸ πλῆθος, νὰ τοῦ προσφέρουν τὴν τροφή καὶ τὴν ἄλλη περιποίηση ποὺ ἀναπαύουν τὸ σῶμα ἀπὸ τοὺς κόπους. Καὶ ἴσως βγῆκαν ἀπὸ κάποιο μέρος κατάλληλο γιὰ ἡσυχία καὶ ἀνάπαυση, ὅπου εἶχαν ἀποσυρθεῖ γιὰ νὰ ἀναλάβουν δύναμη. Ὁ δεύτερος λοιπὸν λόγος, ποὺ δὲν ἀναφέρεται στὸν πρῶτο, ἔτσι θέλει νὰ διευκρινίζει τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικοὶ ποὺ, ἔχοντας ὑπόψη τὴ μοχθηρία τῶν Ἰουδαίων, τὴν τάση γιὰ βλασφημία καὶ τὴν κακὴ διάθεση τοῦ χρόνου τους, στὸ «ἐξέστη» δίνουν μὴ πρόχειρη ἐρμηνεία, ὅτι δηλαδή ἔχασε τὸ μυαλό του καὶ βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τέτοιο πρᾶγμα εἶναι τὸ μίσος τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ· δὲν φρίπτουν νὰ πλάθουν κάθε εἶδους ὑβρη καὶ διαβολὴ ἐναντίον τοῦ Σωτήρα. Διεγερμένοι δηλαδή ἀπὸ τὸ λυσσαλαῖο μίσος καὶ τὸ φθόνο τους, χωρὶς νὰ διαφέρουν καθόλου ἀπὸ μανιακοὺς καὶ ἀληθινὰ πάσχοντες ἀπὸ τὴ χειρότερη μορφή παραφροσύνης τοῦ ἔμφυτου κριτηρίου, ἐπέρριπταν τὸ δικό τους πάθος σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀπάλλαξε πολλοὺς ἀπὸ τὸ δικό τους νόσημα. Ἀποδίδοντας δηλαδή σὲ ἐκεῖνον, ποὺ μὲ θεϊκὸ τρόπο ἔπραττε τὰ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο καὶ ἔννοια, αὐτὸ ποὺ ἦταν ἀντίθετο στὸ Θεό, ἐπειδὴ ἀποδείκνυε τὸ Σάββατο ἡμέρα σωτηρίας καὶ ἑορτὴ θαυμάτων,⁴ καὶ βλέποντας τὸν ν' ἀπαλλάσσει τὸ πλάσμα του ἀπὸ τοὺς δαίμονες μὲ τὸ λόγο καὶ λέγοντας μὲ τρόπο βλάσφημο, ὅτι ἔβγαζε τὰ δαιμόνια στὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντα τῶν δαιμονίων⁵, δὲν θεωροῦσαν καθόλου τολμηρό, ἐκεῖνον ποὺ δίδασκε τὴν καρτερία καὶ τὴν ὑπομονὴ καὶ θεράπευε τοὺς ὄχλους, νὰ τὸν κατηγοροῦν γιὰ χάσιμο τοῦ λογικοῦ του καὶ νὰ κάνουν μάρτυρες τῶν βλάσφημων λόγων, ὑψώνοντας ἐναντίον του τὰ ὑβριστικὰ καὶ ὄλο θράσος χέρια τους. Ἀλλὰ ἔτσι αὐτοὶ λένε, ὅτι δὲν ἀντιμάχονται καθόλου στὴ γνώμη τους οὔτε τὸ «βγῆκαν οἱ δικοὶ του γιὰ νὰ τὸν κρατήσουν».

3. Μάρκ. 3, 21.

4. Ματθ. 12, 9-14. Μάρκ. 3, 1-6. Λουκᾶ 6, 6-11. Ἰω. 5, 2-16.

5. Ματθ. 9, 32-34. 12, 22-24. Μάρκ. 3, 22. Λουκᾶ 11, 14-15.

εὐσεβοφρόνως διέκειντο, ἀλλὰ κάκεινοι ἐσκανδαλίζοντο, ἰουδαϊκῆς ἀγνωμοσύνης ἐκ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀναστροφῆς καὶ διαίτης οὐ καθαρεύοντες, πολλὰς πολλάκις κατ' ἀρχὰς παρασχόντες λαβὰς τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας καὶ μηδὲν τῶν ἄλλων Ἰουδαίων ἄμεινον τὴν διάθε-
 5 σιν ἐπιδείκνυσθαι, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μαρτυρικοῖς ἄθλοις ἑαυτοὺς ἀνεκαλέσαντο καὶ τὴν Ἰησοῦ θεότητα, ἣν πρότερον οὐδὲ γλώσση παρεδέχοντο, αἵματι καὶ σφαγαῖς πᾶσιν ἀνεκήρυξαν. Ἐγὼ δὲ σκανδαλίζεσθαι μὲν τοὺς νομισθέντας ἀδελφούς παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ μὴ θεοπρεπῆ τὴν ὑπόληψιν κατ' ἀρχὰς ἔχειν περὶ αὐτοῦ, διὰ τε τὸ
 10 πρόβλημα τῆς σαρκὸς καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν συγκαταβάσεως τοῦ Λόγου τῷ παραδόξῳ καὶ μεγέθει μὴ δύνασθαι συνεπαίρειν καὶ συνανυψοῦν τὴν διάνοιαν, τῶν σεβασμίων με τοῦτο Λογίων διδασκόντων, οὐκ ἀμαθῆς εἰμι· ὅτι δὲ μέχρι τούτου προῆλθον μοχθηρίας, ὡς καὶ δαιμονῶν καὶ ἐξεστᾶναι καὶ φρενῶν ἀρρωστίαν αὐτοῦ κατηγο-
 15 ρεῖν, οὐχ ὁμοίως τίθεσθαι οὐδὲ συγχωρεῖν οἷός τέ εἰμι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΑ΄.

Διατί τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεός, μέλλων εὐθύς ἐκβάλλειν τὸν Ἀδὰμ ἐξ αὐτοῦ;

Τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ κρειττόνων ἢ ζητεῖσθαι καὶ καταλαμ-
 20 βάνεσθαι, Παύλῳ μὲν καὶ τοῖς κατὰ Παῦλον πρὸς τὴν θεωρίαν ἀνατείνεσθαι οὔτε ἀδύνατον γέγονεν οὔτε σφαλερόν, ὅσοι δὲ τῷ σαρκίῳ καὶ τῶν αὐτοῦ θελημάτων τῷ βάρει συγκαθελκόμεθα, οὐδ' ἄλλων ἡμῖν χεῖρα φιλόανθρωπον καὶ χειραγωγὸν προτεινόντων, ἀσφαλῆ
 δυνάμεθα τὴν ἄγουσαν τρίβον πρὸς τι ὑψηλότερον καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς
 25 ποιήσασθαι. Ταύτη τοι καὶ ἡ παραίνεσις, «χαλεπώτερά σου μὴ ζήτηι», φησί, «καὶ ἰσχυρώτερά σου μὴ ἐξέταζε». Πλὴν ἐπειτέρ ἡ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος φιλανθρώποις ἡμᾶς ὑποσχέσεσι δεξιουμένη, «αἰτεῖτε», παρεκελεύσατο, «καὶ δοθήσεται ὑμῖν, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται», ταύτη τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς ἐνυποστάτου ἀληθείας
 30 πεποιθότες καὶ κρούσαντες καὶ αἰτήσαντες (εἰ δὲ δέδοται καὶ ἡνέω-

1. Γεν. 2, 8. 3, 22-24.

2. Β'. Κορ. 12, 2-4.

3. Σοφία Σειράχ 3, 21.

Γιατί οὔτε οἱ θεωρούμενοι ἀδελφοί του δὲν εἶχαν τόση σχέση οἰκειότη-
 τας καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ σκανδαλίζονταν καὶ ἐκεῖνοι, γιατί
 δὲν ἦταν καθαροὶ ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ ἀγνωμοσύνη, ἐξαιτίας τῆς συνα-
 ναστροφῆς καὶ τῆς ζωῆς μαζί μ' αὐτούς, καὶ στὴν ἀρχὴ πολλές φορές
 εἶχαν δώσει δείγματα τῆς ἀπιστίας τους πρὸς αὐτόν, καὶ δὲν ἔδειχναν
 καθόλου καλύτερη διάθεση ἀπὸ τὴ διάθεση τῶν ἄλλων Ἰουδαίων, ἂν
 καὶ ἔπειτα μὲ ἄθλους μαρτυριῶν ἔδειξαν διαφορετικὸ τὸν ἑαυτό τους,
 καὶ διαλάλησαν μὲ αἷμα καὶ σφαγὴ τὴ θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποία
 προηγουμένως οὔτε μὲ τὴ γλώσσα παραδέχονταν. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἀγνοῶ,
 ὅτι ὅποιοι θεωρήθηκαν ἀδελφοί του σκανδαλίστηκαν ἀπὸ τὸ Σωτήρα
 καὶ δὲν εἶχαν στὴν ἀρχὴ γι' αὐτόν ἀντίληψη πρέπουσα σὲ Θεὸ, καὶ ἐξαι-
 τίας τῆς σάρκας πού εἶχε περιβληθεῖ καὶ ἐξαιτίας τῆς συγκατάβασης τοῦ
 Λόγου, ἣ ὁποία ξεπερνοῦσε τὸ νοῦ, τὸ παράδοξο καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὁ-
 ποίας δὲν μπορούσαν νὰ παρακολουθήσουν καὶ νὰ ὑψώσουν σ' αὐτὴ τὴ
 σκέψη τους, πράγμα πού μοῦ τὸ ἔχουν διδάξει τὰ σεβάσματα Λόγια. Τὸ
 ὅτι ὅμως ἔφτασαν σὲ τέτοιο βαθμὸ μοχθηρίας, ὥστε νὰ τὸν κατηγοροῦν
 ὅτι δαιμονίζεται, ὅτι ἔχασε τὰ λογικά του, κι ὅτι εἶχε παρὰ κρουση
 φρενῶν, δὲν μπορῶ νὰ τὸ θέσω στὴν ἴδια μοίρα, οὔτε νὰ τὸ συγχωρήσω.

ΕΡΩΤΗΣΗ 51η

**Γιατί φύτεψε τὸν Παράδεισο ὁ Θεός, ἀφοῦ ἐπρόκειτο
 νὰ διώξει ἀπὸ αὐτόν ἀμέσως τὸν Ἀδάμ¹;**

Ἡ ἀνύψωση στὴν θεωρία τῶν ἀπορρήτων καὶ τῶν ἀνωτέρων μετὰ
 ἀπὸ ἔρευνα καὶ κατανόηση γιὰ τὸν Παῦλο² βέβαια καὶ τοὺς ὁμοίους του
 οὔτε ἀδύνατο ἦταν οὔτε ἐπισηφάλης, ὅσοι ὅμως συρόμαστε πρὸς τὰ κάτω
 ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ σαρκίου καὶ τῶν θελημάτων του, οὔτε κι ἂν μᾶς προ-
 τείνουν ἄλλοι φιλόανθρωπο καὶ χειραγωγὸ χέρι μπορούμε νὰ κάνουμε μὲ
 ἀσφάλεια τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ σὲ κάτι ὑψηλότερο καὶ πάνω ἀπὸ ἑμᾶς.
 Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ παραίνεση λέει· «μὴ ζητᾶς βαρύτερα γιὰ σένα καὶ
 ἰσχυρότερα ἀπὸ τὴ δύναμή σου»³. Πλὴν ὅμως, ἐπειδὴ ἡ πηγὴ τῆς σοφίας
 καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἐκδηλώνοντας τὴ φροντίδα της γιὰ μᾶς μὲ φιλόαν-
 θρωπες ὑποσχέσεις, μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντολή, «ζητᾶτε, καὶ θὰ λάβετε, χτυ-
 πᾶτε τὴν πόρτα, καὶ θὰ ἀνοίξει»⁴, ἔχοντας πεποίθηση σ' αὐτὴν τὴν ὑπό-
 σχεση τῆς ἐνυπόστατης ἀλήθειας⁵, ἀφοῦ χτυπήσομε καὶ ζητήσομε (ἂν

4. Ματθ. 7, 7.

5. Ἰω. 14, 6.

κται, δηλώσει ὁ λόγος), φαμέν ὡς ὁ Θεὸς ἐφύτευσε τὸν παράδεισον, οὐ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖθεν εὐθύς μέλλων ἐλαύνειν (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἔμελλεν οὐδ' ἔθετο σκοπὸν χερσὶ διαπλάττων τὸν Ἀδὰμ καὶ παράδεισον φυτουργῶν, ὑπερόριον εὐθύς ἐκεῖθεν ποιεῖν καὶ τῆς ἀφορισθείσης 5 αὐτῷ μακαρίας διαγωγῆς), ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν νόμον τῆς ἐντολῆς εἰς ἀθέτησιν λύσας καὶ τὴν ἄλλην εὐφροσύνην εἰς λύπην μετήνεγκεν καὶ τοῦ παραδείσου τὴν ἐκβολὴν συνεισήνεγκεν· ἐπεὶ ὡσπερ «θάνατον ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησεν», ἀλλ' ἐν ἀρραβῶνι τῆς ἀθανασίας τὸν ἄνθρωπον ἐπλαστούργησεν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἱεροῦ χωρίου οὐδὲ τῆς 10 μακαρίας αὐτὸν τρυφῆς ὑπερώρισεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ παραδείσου πρῶτος πολίτης τῇ συμβουλῇ τοῦ ὄφεως, τῆς ἐντολῆς προτιμήσας τὴν παράδασιν, ἑαυτῷ καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ παραδείσου κατειργάσατο.

Δεύτερον δὲ οὐδ' εἴωθε τὸ Θεῖον τὰ τῶν ἀνθρώπων προορῶν 15 πλημμελήματα, τὸν εἰς αὐτοὺς τῆς εὐεργεσίας πλοῦτον καὶ τὰς δωρεὰς ἀναστέλλειν, οὐδ' ἐθέλει τῶν πλημμελημάτων λαμβάνειν τὴν δίκην οὐπω τοῦ τολμήματος εἰς ἔργον προεληλυθότος. Οὕτω καὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων τὸν ἀποστάντα τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ ἀγαθότητος εἰδῶς καὶ τὴν συναποσταῖσαν αὐτῷ μερίδα, ὅμως προήνεγκεν ἀγαθότητι, καὶ δημιουργεῖ μὲν ὡς ἑωσφόρον τὸν ἀποστάτην, 20 μηδαμῶς μὲν ἐξ ὧν ὑστερον τὸν τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπέδου ζόφον μήτε τῆς δημιουργίας ἀποστερήσας μήτε τῆς λαμπρότητος, ἀποστάντα δὲ καὶ «ὡς ἀστραπὴν τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα ἰδῶν», τὴν δίκην ἀφήκεν εἰσπράττεσθαι τῆς ἐπάρασεως. Τοιαύτη τοῦ Δημιουργοῦ ἢ περὶ τὰ 25 δημιουργήματα οἰκονομία καὶ διάκροσις. Διὸ κἂν ἔμελλεν ὁ Ἀδὰμ ἁμαρτάνειν καὶ ἐκβάλλεσθαι τοῦ παραδείσου, οὐδὲν ἦττον ἔπρεπε τῇ τοῦ Δημιουργοῦ ἀγαθότητι καὶ τὸ λογικὸν ζῶον ὑποστῆσαι, τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν παράδεισον ἐν ᾧ διαιτώμενος ἔμακαρίζετο, ἀλλὰ μὴ τὸ κάλλιστον τῶν ἐπιγείων ἔργων ἐπισχεῖν διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ 30 παράδασίν τε καὶ τῆς παραβάσεως εἰσπραξίν. Καὶ γὰρ αἰεὶ τὸ Θεῖον τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ ἀενάως μὲν βρῦειν τὰ νόματα τῆς γρηγορότητος καὶ τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἁμαρτίας δὲ τολμωμένης τὴν τιμωρίαν ἐπάγει ἀνίατον τὴν ἀπὸ τοῦ πλημμελήματος πληγὴν καὶ τὰ τραύματα διαμέγειν καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἀνεχόμενον κατανέμεσθαι. Καὶ νῦν 35 προεωρᾶτο μὲν ἡ παράδασις, προεωρᾶτο δὲ ἡ ἐκβολή, τὸ δὲ κάλλι-

μᾶς ἔχει δοθεῖ καὶ μᾶς ἔχει ἀνοιχτεῖ θᾶ τὸ δείξει ὁ λόγος), λέμε ὅτι ὁ Θεὸς φύτεψε τὸν παράδεισο ὄχι μὲ πρόθεση νὰ διώξει ἀμέσως τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ αὐτόν. Γιατὶ οὔτε ἤθελε οὔτε εἶχε σκοπὸ, διαπλάθοντας μὲ τὰ χέρια του τὸν Ἀδὰμ καὶ φυτεύοντας τὸν παράδεισο, νὰ τὸν ἐξορίσει ἀμέσως ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἀπὸ τὴ μακάρια ζωὴ πού τοῦ ὄρισε. Ἀλλὰ ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἀθέτησε καὶ κατάργησε τὸν περιορισμὸ τῆς ἐντολῆς, μετέτρεψε σὲ λύπη καὶ τὴν ἄλλη εὐφροσύνη, καὶ ἐπέφερε μαζὶ καὶ τὴν ἐκδίωξη ἀπὸ τὸν παράδεισο. Γιατὶ, «ὅπως ὁ Θεὸς δὲν ἔκανε τὸ θάνατο»⁶, ἀλλὰ δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ὑπόσχεση τῆς ἀθανασίας, ἔτσι δὲν τὸν ἐξόρισε καὶ ἀπὸ τὸν ἱερὸ χῶρο οὔτε ἀπὸ τὴ μακάρια τρυφή, ἀλλ' ὁ ἴδιος ὁ πρῶτος πολίτης τοῦ παραδείσου μὲ τὴ συμβουλὴ τοῦ φιδιοῦ, ἀντὶ τῆς ἐντολῆς, προτίμησε τὴν παράβαση καὶ ἐτοίμασε μὲ τὸν ἑαυτό του τὸ θάνατο καὶ τὴν ἐκδίωξή του ἀπὸ τὸν παράδεισο.

Δεύτερον, ἡ θεότητα δὲν συνηθίζει, προβλέποντας τὶς παραβάσεις τῶν ἀνθρώπων, νὰ ἀναστέλλει τὸν πλοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ τὶς δωρεές της, οὔτε θέλει νὰ τιμωρεῖ τὶς παραβάσεις χωρὶς νὰ ἔχει πραγματοποιηθεῖ ἀκόμα τὸ τόλμημα. Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὶς ἀσώματες δυνάμεις, ἂν καὶ γνώριζε τὸν ἀποστάτη ἀπὸ τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἀγαθότητά του καὶ τὴ μερίδα πού θ' ἀποστατοῦσε μαζὶ του, ὅμως τὸν ἔφερε στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ ἀγαθότητα, καὶ δημιουργεῖ βέβαια τὸν ἀποστάτη ὡς ἑωσφόρο, χωρὶς νὰ τοῦ στερῆσει οὔτε τὴ δημιουργία οὔτε τὴ λαμπρότητα, ἐπειδὴ ἀργότερα θὰ καταδυθίζόταν στὸ σκότος τῆς ἀγνωμοσύνης. Ὅταν ὅμως ἀποστάτησε καὶ τὸν εἶδε νὰ πέφτει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ σάν ἀστραπή⁷, τότε ἄφησε νὰ λάβει τὴν τιμωρία τῆς ἔπαρσής του. Τέτοια εἶναι ἡ οἰκονομία καὶ ἡ διακρίση τοῦ Δημιουργοῦ γύρω ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του. Γι' αὐτό, ἔστω καὶ ἂν ἐπρόκειτο ὁ Ἀδὰμ νὰ ἁμαρτήσῃ καὶ νὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸν παράδεισο, ἔπρεπε τὸ ἴδιο πάλι ἡ ἀγαθότητα τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τὸν ἄνθρωπο νὰ δημιουργήσῃ ὡς ζῶο λογικόν, καὶ τὸν παράδεισο, μέσα στὸν ὁποῖο ζοῦσε μακάριος, καὶ νὰ μὴν σταματήσῃ τὸ ὠραιότερο ἀπὸ τὰ ἐπίγεια ἔργα του ἐξαιτίας τῆς παράβασης τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς ποινῆς τῆς παράβασης. Γιατὶ ἡ θεότητα πάντοτε κάνει τὸ ἔργο της, ἀναβρύζοντας ἀδιάκοπα τὰ νάματα τῆς χρηστότητας καὶ τῆς ἀγαθότητάς της, ὅταν ὅμως ἀποτολμηθεῖ ἡ ἁμαρτία ἐπιβάλλει τὴν τιμωρία, μὴ ἀνεχόμενη νὰ παραμείνει ἀνίατη ἡ πληγὴ ἀπὸ τὰ τραύματα καὶ νὰ κατατρώγει τὸν ἄνθρωπο. Κι ἐδῶ προβλεπόταν βέβαια ἡ παράβαση, ὅπως προβλεπόταν καὶ ἡ

6. Σοφ. Σολ. 1, 13.

7. Ἦσ. 14, 12. Λουκᾶ 10, 18.

στον φιλοτέχνημα τῶν ἐπιγείων ἔργων, ὁ παράδεισος, πρὸς ἀνυπαρξίαν διὰ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἀνεστέλλετο. Διὸ καὶ προάγει τοῦτον ὁ Θεός, καὶ τὸν Ἀδὰμ εἰς τερπνὴν ἀποκαθίστησι δίαιταν, παραβεβηκότα δὲ μένειν ἔτι καὶ τρυφῆς ἀπολαύειν ἧς ἀπήλαυεν ἂν νομοφυλακῶν τῆς
5 δικαιοσύνης οὐκ ἐπέτρεπε τὸ ἀδέκαστον.

Τρίτον δέ, εἰ καὶ πλαστουργήσας τὸν Ἀδὰμ τῷ παραδείσῳ κατώκισεν, ἀλλ' οὐ δ' ἐκεῖνον μὲν μόνον τὸ τοιοῦτον καὶ τηλικούτον ὑπεστήσατο φιλοτέχνημα, διὰ πάντας δὲ οὐδὲ ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τοὺς ἐξ Ἀδὰμ, ὅσοι τὴν ὑπερκαλλῆ καὶ ὠραίαν διάπλασιν
10 τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς θείας εἰκόνας τὸ ἀνύδριστόν τε καὶ ἀπαραχάρικτον διεσώσαντο. Ποῦ τοίνυν ἦν καλόν, ποῦ δὲ σοφόν, δι' ἓνα παραβεβηκότα, καὶ τότε μὴδ' αὐτὸν ὑστέροις χρόνοις τῆς κοινῆς ἀποστερούμενον ἀπολαύσεως, τοσοῦτον πλῆθος ἀποστερεῖν τοῦ παραδείσου, τὸ ἱερόν ἐκεῖνο χωρίον μὴ δημιουργοῦντα μὴδὲ προάγοντα;

15 Πρὸς τούτοις δὲ μὴδὲ τοῦτο παροπτέον· ἔδει τὸν Ἀδὰμ πράξεώς τινος καὶ ἐνεργείας τὸν πρωτόπλαστον οὐχ ὑβριζούσης ἐπιμέλειαν ἔχειν, ἵνα μὴ ἀργὸν εἶη καὶ ἀδιανόητον τὸ λογικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ταύτην δὲ κατορθοῦντι, στεφάνους καὶ δόξαν, καταμελοῦντι δέ, τιμωρίαν καὶ ἀδοξίαν ἔπεσθαι. Ῥέψαντι δὲ πρὸς τὸ ῥᾶστον, ἡ κόλασις ἠ-
20 κολούθησεν. Οὐκοῦν τοὺς αὐτοὺς ἂν τις προβάλλοιτο λόγους, οὓς καὶ περὶ τοῦ παραδείσου καὶ περὶ τῆς ἐκβολῆς, καὶ τίνος χάριν, ἐπιζητήσῃ καὶ ζυγομαχήσῃ, οἱ στέφανοι ἐπλέκοντό τε καὶ ἠὔτρεπιζοντο· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔτι παράδεισος καὶ Ἀδὰμ καὶ ὑπερορία λογοθετεῖται, ἀλλὰ κατὰ παντός, οὐπερ ἂν τὴν προαγωγὴν ἢ φιλάνθρωπος καὶ δη-
25 μιουργικὴ ἀγαθότης προεῖλετο ὑποστήσασθαι, ταῖς αὐταῖς, κἂν μὴ ὁμολογῶσιν, οἱ ἐκεῖνα λογοθετοῦντες ὑπέβαλον ἂν πολυπραγμοσύναις, τῇ τοῦ δημιουργήσαντος μὴ συναρεσκόμενοι σοφία.

Ἐπισκοπεῖν δ' ἔξεστι καὶ τοῦτο. Τίνος γὰρ ἂν ὁ Ἀδὰμ ἔγνω μετὰ τὴν ἁμαρτίαν αἰσθήσῃ κρινομένης ἀπολαύσεως ἐστερημένος, μὴ τῆς
30 τοῦ παραδείσου διαγωγῆς ὑπερόριος γεγεννημένος; Ταύτην δὲ τὴν ἐπίγνωσιν ἐστερημένος, πῶς ἂν αὐτὸν συνέσχον λύπαι καὶ ὀδύνας; Μηδενὸς δὲ πλήττοντος καὶ συνθλίβοντος τῶν παραλυπούντων, πόθεν ἂν ἐπέγνω τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτηθέντος; Πῶς δ' ἂν τῆς μετα-

ἐκδίωξη, ἀλλ' ὅμως στὸ ὠραιότερο φιλοτέχνημα ἀπὸ τὰ ἐπίγεια ἔργα τὸν παράδεισο δὲν δινόταν ἀναστολή, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξει ἐξαιτίας τοῦ Ἀδάμ. Γι' αὐτὸ τὸν δημιουργεῖ ὁ Θεὸς κι ἐγκαθιστᾷ τὸν Ἀδὰμ σὲ εὐχάριστη διαμονή, ὅταν ὅμως ἔκανε τὴν παράβαση δὲν ἐπιτρέπει ἢ ἀδέκαστη δικαιοσύνη νὰ παραμένει καὶ ν' ἀπολαμβάνει τὴν τρυφή πού θ' ἀπολάμβανε ἂν τηροῦσε τὴν ἐντολή⁸.

Τρίτον, ἂν καὶ πλαστούργησε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἐγκατέστησε στὸν παράδεισο, δὲν ἔβαλε αὐτὸν μόνο μέσα σ' ἓνα τέτοιο καὶ τόσο ὠραῖο φιλοτέχνημα, ἀλλ' ἐξίσου γιὰ ὅλους, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ, ὅσοι διατήρησαν τὴν πάνω ἀπὸ κάθε κάλλος καὶ ὠραιότητα μορφή τοῦ Ἀδάμ καὶ ἀταπεινωτὴ καὶ ἀπαραχάρακτη τῆ θεία εἰκόνα. Ποῦ λοιπὸν ἦταν τὸ ὠραῖο, ποῦ τὸ σοφό, ἐξαιτίας ἑνὸς παραβάτη καὶ τότε καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια νὰ μὴ στερεῖται αὐτὸς τὴν κοινὴ ἀπόλαυση, νὰ στερεῖ ὅμως ἀπὸ τόσο μεγάλο πλῆθος τὴν ἀπόλαυση τοῦ παραδείσου, μὴ δημιουργώντας οὔτε φέροντας στὴν ὑπαρξη ἐκεῖνο τὸ ἱερὸ μέρος;

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε οὔτε κι αὐτό. Ἐπρεπε ὁ Ἀδὰμ νὰ ἔχει νὰ ἐκτελεῖ ἓνα ἔργο πού νὰ μὴν προσβάλλει τὸν πρωτόπλαστο, γιὰ νὰ μὴ μένει ἀργὸ καὶ χωρὶς νὰ σκέπτεται τὸ λογικὸ ζῶο, ὁ ἄνθρωπος. Κι ἂν αὐτὸ τὸν κατορθώνει, ν' ἀκολουθοῦν στεφάνια καὶ δόξα, ἂν πάλι τὸ παραμελεῖ, τιμωρία καὶ ταπείνωση. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔκλινε πρὸς τὸ εὐκόλο, ἀκολούθησε ἡ ποιηὴ. Ἐπομένως θὰ μπορούσε νὰ προβάλλει κανεὶς τοὺς ἴδιους λόγους πού προβλήθηκαν καὶ γιὰ τὸν παράδεισο καὶ γιὰ τὴν ἐκδίωξη ἀπὸ αὐτόν, καὶ νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ φιλονεικήσῃ γιὰ ποιὸ λόγο πλέκονταν καὶ ἐτοιμάζονταν τὰ στεφάνια. Ἄν ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκόμα παράδεισος, τότε καὶ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ ἐξορία ὑποβάλλονται σὲ ἐξέταση. Ἀλλὰ καὶ τὸ καθένα πού ἡ φιλάνθρωπη καὶ δημιουργικὴ ἀγαθότητα ἐξέλεξε νὰ τοῦ δώσει ὑπόσταση, κι ἂν δὲν τὸ ὁμολογοῦν ὅσοι θέτουν τέτοια ζητήματα, θὰ τὸ ὑπέβαλλαν στὴν ἴδια λεπτόλογη ἐξέταση, ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἀρέσει ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ τους.

Μποροῦμε ὅμως νὰ ἐξετάσουμε κι αὐτό. Ποιὰ δηλαδὴ ἀπόλαυση τῶν αἰσθήσεων θὰ διαπίστωνε ὁ Ἀδὰμ πῶς εἶχε στερηθεῖ μετὰ τὴν ἁμαρτία, ἂν δὲν εἶχε ἐξοριστεῖ ἀπὸ τὴν παραδείσια ζωὴ; Καὶ ἐφόσον θὰ στεροῦνταν αὐτὴ τῆ γνώση, πῶς θὰ μπορούσαν νὰ τὸν καταπνίξουν λύπες καὶ ὀδύνες; Κι ἂν δὲν εἶχε τίποτε νὰ τὸν πληγώνει καὶ νὰ τὸν συνθλί-

8. Γεν. 3, 23-24.

νοίας ἐγένετο καὶ τὴν θεϊαν εὐμένειαν ἐδυσώπησεν, ὥστε μὴ τῆς συγγνώμης αὐτῷ καὶ τῆς ἀφέσεως εἰς τὸ παντελὲς καὶ δι' αἰῶνος ἀποστερηθῆναι;

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο τις ἐπιλογίσασθαι θούλοιο, ὡς διὰ τοῦτο τὸν
 5 παράδεισον ὑπέστησε, καίπερ μέλλοντος τοῦ Ἀδάμ καὶ ἁμαρτάνειν
 καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπελαύνεσθαι, ἵνα μὴ δόξη θνητὸν ἀπ' ἀρχῆς πλα-
 στουργῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπιτήδειον πρὸς ἀθανασίαν χωρίον καὶ
 λύπης καὶ κόπων καὶ ἀκανθῶν καὶ ἰδρώτων ἐλεύθερον, μηδὲ ὅλως
 ὑποστησάμενος, ἀλλ' ἵνα πάντα καὶ τὰ πραττόμενα καὶ τὰ οἰκονο-
 10 μούμενα δείξη πρόποντα αὐτῷ καὶ τῆς ἀπορρήτου προνοίας τὴν
 σοφίαν ἀνακηρύττοντα. Καὶ μὴν καὶ δι' ἐνὸς τῶν ὑλικῶν κτισμάτων
 ἔργῳ προδιατυπῶν τε καὶ προαγγέλων ὡς ἅπαντα ἢ κτίσις κατὰ τὴν
 δευτέραν αὐτοῦ καὶ φρικτὴν παρουσίαν εἰς ἀμείνω μεταλλάξει λη-
 ξιν, οὐδὲν τῆς ἐνύλου ἀνεπιτηδειότητος ἐναντιουμένης τῷ δημιουρ-
 15 γικῷ καὶ θείῳ βουλήματι (καὶ γὰρ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνακαινισθήσε-
 σθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ἡμᾶς ἐξε-
 δίδαξε, τῇ τοῦ Διδασκάλου ἐπαγγελίᾳ τὸ ἀψευδὲς τῆς διδασκαλίας
 διαβεβαιούμενος), οὐδὲ ταῦτα ἂν εἶη πόρρω θεοφιλοῦς ὑπολήψεως
 Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ τὸ κάλλιστον ἔδει τῶν ἐπιγείων ἔργων πάντων
 20 ἔσχατον δημιουργηθῆναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ κατ' ἀρχὰς τῇ ὀλοκληρίᾳ
 τῆς κτίσεως συγκαταβληθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ εἰς δημιουργίαν προελ-
 θεῖν ἀναγκαῖον ἦν, ἐπεὶπερ ἔδει τοῖς κατὰ δαιμόνων καὶ παθῶν ἀρι-
 στεύσασι δίαιταν καὶ κληρὸν ἐξαίρετον ἀπονεμηθῆναι, τὸ δὲ Θεῖον
 εἴωθεν αἰεὶ τὰς ἀντιμισθίας προτίθεσθαι καὶ προκαταβάλλειν. «Δεῦ-
 25 τε», γὰρ φησιν, «οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε
 τὴν ἠτοκμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου». Οὐκοῦν
 ἔδει καὶ τὸν παράδεισον εἴτε θᾶπτον ἔμελλεν ὁ προπάτωρ ἡμῶν ἐκ-
 βάλλεσθαι αὐτοῦ εἴτε μὴ, προκαταβληθῆναι μὲν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ
 τῶν ἀγωνισμάτων ὧν καὶ ἔπαθλον ὤφθη, συγκαταβληθῆναι δὲ τῇ
 30 κοσμογενείᾳ, ἵνα μὴ νομισθῇ ἔργον ὑστεροβουλίας καὶ μεταμελείας
 γεγονέναι, ἀλλὰ τῆς ἀπ' ἀρχῆς πάντα σοφῶς ὑποστησαμένης κρίσε-
 ὡς τε καὶ ἀγαθότητος.

βει, πῶς θὰ συνειδητοποιοῦσε τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματός του; Καὶ πῶς θὰ μετανουῶσε καὶ θὰ ζητοῦσε τὴ θεία εὐσπλαχνία, ὥστε νὰ μὴ στερηθεῖ ἐντελῶς καὶ στὸν αἰῶνα τὴ συγγνώμη καὶ τὴ συγχώρηση;

Κι ἂν θέλει κάποιος μπορεῖ νὰ προσθέσει κι αὐτό, ὅτι γι' αὐτὸ δημιουργήσει τὸν παρὰδεισο, παρόλο βέβαια ποὺ ἐπρόκειτο καὶ ν' ἁμαρτήσει ὁ Ἀδὰμ καὶ νὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ αὐτόν, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι εἶχε δημιουργήσει τὸν ἄνθρωπο θνητὸ ἀπὸ τὴν ἀρχή, μὴ ἔχοντας δημιουργήσει ἕνα μέρος κατὰλληλο γιὰ τὴν ἀθανασία, ἐλεύθερο ἀπὸ λύπη καὶ κόπους καὶ ἀγκάθια καὶ ἰδρωῆτες⁹, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὅλα, καὶ ὅσα πράττονταν καὶ ὅσα οἰκονομοῦνταν, ἦταν πρέποντα σ' αὐτόν καὶ ἀνακίηρυνταν τὴ σοφία τῆς ἀπόρρητης πρόνοιας. Ἀλλὰ καὶ μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ὑλικά κτίσματα προδιατυπώνοντας ἔμπρακτα καὶ προαναγγέλλοντας ὅτι ὅλη ἡ κτίσις κατὰ τὴ δεύτερη καὶ φρικτὴ παρουσία του θὰ μεταβληθεῖ σὲ καλύτερη μοῖρα¹⁰, χωρὶς νὰ ἐναντιώνεται καθόλου ἢ ἐνυλη ἀκαταλληλότητα στὸ δημιουργικὸ θεῖο θέλημα (γιατὶ πράγματι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ θὰ ἀνακαινισθοῦν πρὸς τὸ καλύτερο, ὅπως μᾶς τὸ δίδαξε ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἀδιάψευστη ἀλήθεια τῆς διδασκαλίας του μὲ τὴν ἐπαγγελία τοῦ Διδασκάλου¹¹). Οὔτε αὐτὰ ποὺ εἶπαμε θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη ποὺ ἀρέσει στὸ Θεό. Ἐξάλλου οὔτε τὸ ὠραιότατο ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπίγεια ἔργα του ἔπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ τελευταῖο ἀπὸ ὅλα, ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ καταβολὴ ἔπρεπε νὰ γίνεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα στὸ σύνολο τῆς δημιουργίας. Τὸ νὰ δημιουργηθεῖ δηλαδὴ ἦταν ἀνάγκη, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθεῖ ζωὴ καὶ κληρονομία ἐξαιρετικὴ σὲ ἐκείνους ποὺ ἀρίστευσαν κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν. Καὶ φυσικά ὁ Θεὸς συνηθίζει πάντοτε νὰ προτείνει καὶ νὰ προκαταβάλλει τὶς ἀντιμισθίες· γιατί λέει· «ἐλᾶτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατέρα μου, κληρονομηστε τὴ βασιλεία ποὺ ἔχει ἐτοιμαστῆ γιὰ σᾶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου»¹². Ἐπρεπε λοιπὸν καὶ ὁ Παρὰδεισος, εἴτε ἐπρόκειτο γρηγορότερα νὰ ἐκδιωχθεῖ ὁ προπάτοράς μας εἴτε ὄχι, νὰ δημιουργηθεῖ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὲς καὶ τὰ ἀγωνίσματα, τῶν ὁποίων ἦταν ἔπαθλο, καὶ νὰ ἔρθει στὴν ὑπαρξὴ μαζὶ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ ἔργο ὑστεροβουλίας καὶ μεταμέλειας, ἀλλὰ ἔργο τῆς κρίσης καὶ τῆς ἀγαθότητος ποὺ ἔδωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ σοφία ὑπόστασις σὲ ὅλα τὰ ὄντα.

9. Γεν. 3, 17-19.

10. Ρωμ. 8, 21.

11. Β' Πέτρο. 3, 13.

12. Ματθ. 25, 34.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΒ΄

Τοῦ θεσπεσίου Παύλου παραινούντος, «ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ, ποτίζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»· πῶς νοήσομεν
5 τό, «ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»;

Ἄνθρακας μὲν ὁ τῆς ἀναγωγῆς λόγος τοὺς ἀποστόλους Κυρίου καὶ μάρτυρας ὀνομάζει, τοῦ θείου δηλονότι καθαρτηρίου καὶ πᾶσαν κακίαν φλέγοντός τε καὶ καταναλίσκοντος πυρὸς ἀναφθέντας· «Πῦρ 10 γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πῦρ καταναλίσκον» τὴν μοχθηρίαν. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ Μελωδὸς «ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ, κλίμαντος οὐρανούς καὶ καταβάντος», καὶ οἷα γνόφον τινὰ τὰς ἀστραπὰς τῆς θεότητος περιστέλλουσαν τὴν ἡμετέραν περιβαλλομένου σάρκα. Ἄνθρακας δὲ πάλιν καλεῖ καὶ τὰς φλογιζούσας τε καὶ δαπανώσας κολαστι- 15 κὰς καὶ πικρὰς βασάνους, κατὰ τὸ εἰρημένον «τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκονημένα σὺν τοῖς ἄνθραξι τοῖς ἐρημικοῖς», τοῦτ' ἔστι ταῖς ἀφανιστικαῖς τε καὶ ἐρημοποιοῖς τιμωρίαις, αἱ καταναλίσκουν τὸν ὑπεύθυνον ἀμήχανον ἔχουσι τὴν ἰσχύν. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἔστιν εὐρεῖν τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις καλουμένας ἄνθρακας. Κατὰ τὸ δεύ- 20 τερον οὖν σημαινόμενον ἄνθρακας τὰς τιμωρητικὰς πληγὰς καὶ εἰσπράξεις προσαγορεύει, ἀπὸ τῶν ἀνθράκων, οἱ τῆς αἰσθητῆς εἰσι καὶ δαπανώσης τὴν περιγέειον ὕλην φλογὸς ὑπεκκαύματα μεταφέρων τε καὶ μεταδιβάζων τὴν κλῆσιν. Παραινεῖ τοίνυν πεινῶντα μὲν τὸν ἐχθρὸν ψωμίζειν, διψῶντα δὲ ποτίζειν, τοῦτ' ἔστι πολυτρόπως εὐεργε- 25 γετεῖν τε καὶ ἀγαθύνειν· τὸ γὰρ ψωμίζειν καὶ ποτίζειν, τὸ τῆς εὐεργεσίας ὀλόκληρον ἀπὸ τοῦ μέρους ὑπογράφει· εἶτα, εὐεργετῶν, φησὶ τὸν ἐχθρὸν καὶ φιλανθρώπως πρὸς αὐτὸν διακείμενος, ἄνθρακας σωρεύσεις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Εἰς διπλῆν οὖν σημασίαν τὸ «σωρεύσεις» μεριζόμενον, διπλῆν 30 προάγειν καὶ τὴν διάνοιαν ὑποτίθεται. Ἐν μὲν τὸ «σωρεύσεις» δηλώσειεν ἂν τὸ «ἐπισυνάξεις» καὶ «συναθροίσεις», δι' οὗ καὶ τὸ ἐπαγόμενον τῆς ἐρμηνείας κατευθύνεται· τὰ κατὰ μέρος γὰρ φησι καὶ χρόνῳ μέλλοντα καταλαμβάνειν τῆς ἀπεχθείας ἐπίχειρα τὸν ἐχθρὸν, σὺ δὲ ὦν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀνταποδοῦναι μὴ διενέστης, ἀλλὰ καὶ εὐεργε- 35 σίας, αἱ πρὸς τὸ Θεῖον ἡμᾶς ἀφομοιοῦσι, δεξιωσάμενος τὸν λελυπη-

1. Ρωμ. 12, 20.

2. Δευτ. 4, 24.

ΕΡΩΤΗΣΗ 52η

‘Ο θεῖος Παῦλος μᾶς προτρέπει· «άν πεινᾶ ὁ ἐχθρός σου, νά τοῦ δίνεις ψωμί· άν διψᾶ, νά τοῦ δίνεις νερό. Ἐάν τὸ κάνεις αὐτό, ἀναμμένα κάρβουνα θά σωρεύσεις πάνω στό κεφάλι του»¹. Πῶς θά ἐννοήσομε τό, «θά σωρεύσεις ἀναμμένα κάρβουνα στό κεφάλι του»;

‘Ο ἀληγορικός λόγος ἀνθρακες ὀνομάζει τοὺς ἀποστόλους τοῦ Κυρίου καί τοὺς μάρτυρες, πού τοὺς ἀναψε δηλαδή τὸ θεῖο καθαρτήριο πῦρ, πού φλέγει καί κατατρώει κάθε κακία. Γιατί λέει· «εἶναι φωτιά ὁ Θεός μας, φωτιά πού κατακαίει»² τὴν κακία. Καί ὁ Ψαλμωδὸς ἐπίσης ψάλλει· «Ἐάν ἀναψαν κάρβουνα ἀπὸ αὐτόν, πού ἐκλινε τοὺς οὐρανοὺς καί κατέβηκε»³, καί ντύθηκε τὴ σάρκα μας σάν κάποιον ὀμίχλῳδες σκότος πού περιορίζει τὴν ἀστραπὴς τῆς θεότητος. Ἐάνθρακες πάλι καλεῖ καί τὴν ὀδυνηρὴς τιμωρίας, πού φλογίζουν καί κατατρώγουν τὸν ἀνθρώπο, σύμφωνα μ’ αὐτό πού ἔχει λεχθεῖ· «εἶναι αἰχμηρὰ τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ μαζί μὲ τὰ κάρβουνα τὰ ἐρημικά»⁴, δηλαδή τὴν τιμωρίας πού ἀφανίζουν καί ἐρημώνουν, πού ἔχουν ἀκαταμάχητη τὴ δύναμη νά κατατρώγουν τὸν ὑπεύθυνο. Καί σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα μποροῦμε νά βροῦμε τὴν τιμωρητικές δυνάμεις νά καλοῦνται ἀνθρακες. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ δεύτερο σημαίνονομο ἀνθρακες ὀνομάζει τὴν ποινὴς καί τὴν τιμωρίας, μεταφέροντας καί μεταδιβάζοντας τὴν ὀνομασία ἀπὸ τοὺς ἀνθρακες, πού εἶναι τὰ προσανάμματα τῆς αἰσθητῆς φλόγας πού κατατρώγει τὰ γῆινα ξύλα. Προτρέπει λοιπὸν νά δίνουμε ψωμί στὸν ἐχθρὸ ὅταν πεινᾶ καί νερὸ ὅταν διψᾶ, δηλαδή νά τὸν εὐεργετοῦμε καί νά τοῦ κάνουμε καλὸ μὲ πολλοὺς τρόπους. Γιατί τὸ νά δίνουμε ψωμί καί νερὸ ὑπογραμμίζει ἀπὸ τὸ μέρος τὸ σύνολο τῆς εὐεργεσίας. Κι ἔπειτα, Ἐάν εὐεργετεῖς, λέει, τὸν ἐχθρὸ σου καί τοῦ δείχνεις φιλόθροπα αἰσθήματα, συσσωρεύεις κάρβουνα ἀναμμένα πάνω στό κεφάλι του.

Τὸ «συσσωρεύεις» λοιπὸν, περιλαμβάνοντας διπλὴ σημασία, μᾶς κάνει νά διατυπώσομε καί διπλὸ νόημα. Τὸ ἓνα πού θά μποροῦσε νά δηλώσει τὸ «θά συσσωρεύεις» εἶναι, τὸ θά μαζέψεις καί θά συγκεντρώσεις, πού ὀδηγεῖ καί στό συμπέρασμα τῆς ἐρμηνείας· ἐννοεῖ δηλαδή τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του, πού πρόκειται νά βροῦν τὸν ἐχθρὸ μας καθένα μὲ τὸν καιρὸ. Ἐσὺ ἔπειδὴ δὲν ἀνταπέδωσες πάνω στό θυμὸ σου κακὸ στό κακὸ, ἀλλὰ ἀντιμετώπισες μὲ εὐεργεσία ἐκεῖνον πού σὲ ὀδίκησε, πράγμα

3. Ψαλμ. 17, 9-10. καί 12, 15.

4. Ψαλμ. 119, 4.

κότα, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ ἀλάθητον παρασκευάζεις ἅμα πάσας ἐπισωρεῦσαι τὰς τιμωρίας καὶ ποινὰς κατὰ τῆς ἀλαζόνης ἐκείνης καὶ ἀγνώμονος κεφαλῆς «ἐμοὶ» γὰρ «ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος». Πῶς οὖν φιλόανθρωπος, πῶς δὲ συμπαθής, πῶς δὲ 5 εὐεργέτης ὁ ταῦτα περὶ τῶν ἐχθρῶν μεθοδεύων καὶ πραγματευόμενος καὶ τὴν ἐκείνου φιλανθρωπευόμενος τιμωρίαν καὶ κόλασιν, ἢ ὅτι οὐκ αὐτὸς ταῦτα ἤτήσατο, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ταῦτα ἔπραττεν, ὥστε συντηρῆσαι τὴν θεϊὰν ἐντολὴν καὶ τὸν ἐχθρὸν εὐεργεσίαις ἀμείψασθαι; Εἰ δὲ τὸ ὑβριζόμενον δίκαιον παρώξυνεν εἰς ἐκδίκησιν τὸν κριτὴν, 10 οὐκ ἔτι ἂν εἶη ἀποδεχομένου τῆς προνοίας τὰ κρίματα τοῦ πρὸς τὴν ἐκδίκησιν ἀκκιζομένου καὶ μὴ τεθηπότος τε καὶ ἀνυμνοῦντος τοῦ κριτοῦ τὸ ἀδέκαστον. Τὸ μὲν εὐεργετεῖν καὶ ζητεῖν ἅμα τιμωρίαν λαβεῖν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀσύμβατόν τε καὶ φρενὸς συγκεχυμένης καὶ πρὸς ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἐπιρροεπῶς ἐχούσης, καὶ πρὸς μα- 15 ταιότητα διαλυούσης τὸ κέρδος τοῦ κατορθώματος· τὸ δὲ τὴν εὐεργεσίαν ποιεῖν τῷ ἀμνησικακῷ τῆς γνώμης καὶ τῇ συμπαθείᾳ τοῦ ὁμοφυοῦς, καὶ διὰ τὴν ἐντολὴν καὶ διὰ τὸ ὁμοιωθῆναι τῷ Πατρὶ ἡμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ φθάσαντός ἐστιν εἰς τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς καὶ οὐκ ἂν οὗτος ἠδέως τιμωρίαν θεάσαιτο τοῦ ἐχθροῦ, μή τί γε 20 λαβεῖν ἐπιζητήσει· Θεοῦ δὲ κρίνοντος καὶ τὰς εὐθύναις ἀπαιτοῦντος τὸν ἠδικηκότα, τῆς αὐτῆς ἂν εἶη φρενὸς καὶ θεοσεβείας μὴ λογοθετεῖν τὸν κριτὴν, μηδὲ πρὸς τὴν κρίσιν δυσχεραίνειν.

Τὸ μὲν οὖν ἕτερον τοῦ «σωρεύσεις» σημαινόμενον πρὸς τοιαύτην ἡμᾶς θεωρίαν παραπέμπει· τὸ δὲ λοιπόν, ὃ σημαίνει τὸ “ἐπι- 25 συνάξεις καὶ περιέλοις καὶ ἀπαλλάξεις τῶν ἀνθρώκων τὴν τοῦ μισοῦντος κεφαλὴν”, τοιαύτην ἂν τὴν τῶν ῥημάτων δύναμιν ὑποδηλώσῃ· Εὐεργετῶν, φησί, καὶ ἀγαθύνων τὸν ἐχθρὸν, τοὺς κατανεμομένους ἄνθρακας καὶ θᾶπτον ἂν διαφθεροῦντας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἂν μὴ τις αὐτοῦ ἀφαιρήσῃται καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν μεθοδεύσῃ, μέγα 30 τὸ κέρδος καὶ ψυχικῆς σωτηρίας πρόξενον εὐρήσει. Ἀνακαλούμενος γὰρ τὸν πλησίον τῆς σωματικῆς καὶ μᾶλλον διαβαινούσης εἰς τὴν ψυχὴν βλάβης καὶ ἀπωλείας, πρὸς τὴν τοῦ Δεσπότου μίμησίν τε καὶ ὁμοίωσιν ἀνατρέχει· «ψυχὴν γὰρ ὁ σῶζων», φησὶν, «ὡς ὁ κτίσας αὐτήν». Πῶς δὲ διὰ τῆς εὐεργεσίας συνάγονται καὶ ἀποσύρονται

πού μᾶς ἔξομοιώνει μὲ τὸ Θεό, κάνεις τὸν δίκαιο καὶ ἀλάθητο κριτὴ νὰ συσσωρεύσει ὅλες μαζί τὶς τιμωρίες καὶ ποινὲς ἐναντίον τῆς ἀλαζονικῆς καὶ ἀχάριστης ἐκείνης κεφαλῆς· γιατί λέει· «ἢ ἐκδίκηση εἶναι δική μου, ἐγὼ θὰ ἀνταποδώσω, λέει ὁ Κύριος»⁵. Πῶς λοιπὸν εἶναι φιλάνθρωπος, πῶς εἶναι συμπονετικός, πῶς εἶναι εὐεργέτης αὐτὸς πού μεθοδεύει καὶ μελετᾷ τέτοια πράγματα γιὰ τοὺς ἐχθροὺς καὶ δείχνει τὴ φιλάνθρωπία του πρὸς αὐτὸν ἐπιδιώκοντας τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν τιμωρία του, παρὰ ἐπειδὴ αὐτὰ δὲν τὰ ζήτησε ὁ ἴδιος, ἀλλὰ τὰ ἔπραττε αὐτὸς, ὥστε νὰ τηρήσει τὴ θεία ἐντολή καὶ νὰ ἀνταμείψει τὸν ἐχθρὸ μὲ εὐεργεσίες; Καὶ ἂν ἡ καταπάτηση τοῦ δικαίου ἐρέθισε τὸν κριτὴ νὰ ἐκδικηθεῖ, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πλέον κάποιου πού ἀποδέχεται τὶς ἀποφάσεις τῆς πρόνοιας, πού προσποιεῖται ὅτι θέλει ἐκδίκηση καὶ δὲ θαυμάζει οὔτε ἀνυμνεῖ τὸ ἀδέκαστο τοῦ κριτῆ. Τὸ νὰ εὐεργετῆ κανεὶς καὶ ταυτόχρονα νὰ ζητεῖ νὰ λάβει τιμωρία ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ, εἶναι πράγμα ἀσυμβίβαστο καὶ δεῖγμα διάνοιας συγκεχυμένης, πού κλίνει καὶ στὰ δύο ἀντίθετα καὶ ἐξαλείφει τὸ κέρδος τοῦ κατορθώματός της στὸ μάταιο. Ἡ εὐεργεσία ὅμως μὲ ἀμνησίκακη γνώμη καὶ μὲ συμπάθεια πρὸς τοὺς συνανθρώπους καὶ ἐξαιτίας τῆς ἐντολῆς καὶ πρὸς ὁμοίωση μὲ τὸν Πατέρα μας στοὺς οὐρανοὺς⁶ εἶναι γνώρισμα ἐκείνου πού ἔφτασε στὴν τελειότητα τῆς ἀρετῆς⁷, κι αὐτὸς δὲ θὰ ἔβλεπε μ' εὐχαρίστηση τὴν τιμωρία τοῦ ἐχθροῦ, οὔτε θὰ ζητήσῃ νὰ λάβῃ τίποτε ἀπὸ αὐτόν. Ὅταν ὅμως ὁ Θεὸς κρίνει καὶ ζητεῖ εὐθύνες ἀπὸ αὐτὸν πού ἀδίκησε, τότε εἶναι τοῦ ἴδιου φρονήματος καὶ τῆς ἴδιας θεοσέβειας νὰ μὴ ζητεῖς τὸ λόγο ἀπὸ τὸν κριτὴ οὔτε νὰ δυσανασχετεῖς γιὰ τὴν κρίση.

Ἡ πρώτη λοιπὸν σημασία τοῦ «θὰ συσσωρεύσεις» μᾶς παραπέμπει σ' αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία. Κατὰ τὴ δεύτερη σημασία, τὸ “θὰ ἐπισυνάξεις καὶ θ' ἀποσπάσεις καὶ θ' ἀπαλλάξεις ἀπὸ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα τὸ κεφάλι ἐκείνου πού σὲ μισεῖ”, μπορεῖ νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν ἐξῆς ἐρμηνεία. Εὐεργετώντας, λέει, καὶ κάνοντας καλὸ στὸν ἐχθρὸ σου, ἂν κάποιος τὰ κάρβουνα πού ἔχουν πέσει ἐπάνω του καὶ γρήγορα θὰ τοῦ καταστρέψουν τὸ κεφάλι, δὲν τὰ ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτόν καὶ δὲν μεθοδεύσει τὴν ἀπαλλαγὴ του, θὰ βρεῖ μεγάλο κέρδος καὶ πρόξενο ψυχικῆς σωτηρίας. Γιατί, ἀνακαλώντας τὸν πλησίον ἀπὸ τὴ σωματικὴ βλάβη καὶ ἀπώλεια, πού μάλλον διαβαίνει στὴν ψυχὴ, σπεύδει στὴ μίμηση καὶ ὁμοίωση τοῦ Κυρίου. Γιατί λέει, «ὅποιος σώζει μὴ ψυχὴ, εἶναι σὰν ἐκεῖνον πού τὴ δημιούργησε». Καὶ πῶς μὲ τὴν εὐεργεσία συνάγονται καὶ ἀπομακρύνονται τὰ

5. Ρωμ. 12, 19.

6. Ματθ. 5, 44-45.

7. Ματθ. 5, 48.

τῆς φιλαπεχθήμονος οἱ ἄνθρακες κεφαλῆς; Διότι τροφῇ καὶ ποτῶ
 δεξιούμενος καὶ ἀπλῶς εὐεργετούμενος ὁ ἐχθρός, εἰ καὶ μὴ δι' αὐτὸ
 τὸ καλόν, ἀλλά γε διὰ τὴν οἰκείαν εὐπάθειαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν ἀγα-
 θῶν, παύεται μὲν οὗτος τῆς ἔχθρας, ἐξίσταται δὲ τῆς ἐπιβουλῆς, καὶ
 5 κατὰ μικρὸν ἀνανήφων τοῦ πάθους, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς διὰ
 τῆς ἔχθρας πύρωσίν τε καὶ φλεγμονὴν ἀποτιθέμενος, ἐπὶ τὸ φιλεῖν
 καὶ στέργειν καὶ εἰδέναί τὸν εὐεργέτην ἐλεύσεται, κάκειθεν κατὰ μι-
 κρὸν ἐνεθισθεὶς γλῶσσαν φεύγειν διαῖβολον καὶ οἷς ὁ πλησίον ἔρ-
 γοις βλάβην ὑφίσταται, τῆς ἀρετῆς ἐραστῆς ἀποκαθίσταται. Καὶ τίς
 10 ἂν ἐπιζητήσῃε τοῦ ψωμίσειν καὶ ποτίζειν τὸν ἐχθρὸν ἀντιμισθίαν
 ταύτης μείζονα; τί δὲ ταύτης ἐπικερδέστερον ἢ μακαριώτερον; Εἰ δὲ
 μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν, τῆς μοχθηρίας καὶ φανλότητος ὁ εὐεργε-
 τούμενος οὐκ ἐθέλει μεθίστασθαι, θηρίον μὲν ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος, ἀντι-
 τοῦ μετέχειν ἀνθρωπίνης φύσεως. Σὺ δὲ οὐδὲν ὅμως ἔλαττον τοῦς
 15 καταβοσκομένους αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἄνθρακας τῇ τε γνώμῃ καὶ τῇ
 σπουδῇ ἀπεσώρευσας, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν οὐδὲν ἔλαττον ἔσχες οὐδὲ
 τὸν χαρακτῆρα παρ' οὐδὲν παρεχάραξας, ὅς τὴν πρὸς τὸ Θεῖόν σε
 συνῆπτεν ὁμοίωσιν· ἐκεῖνος δὲ φέρων ὅλον ἑαυτόν, τῷ κολαστηρίῳ
 καὶ ἀσβέστῳ πυρὶ ἐναπέριψε.

20 Ἄνθρακες μέντοι γέ τισι παρελήφθησαν αἱ ζωπυροῦσαι καὶ
 ἀναθάλλουσαι τὸ ἡγεμονικὸν ἐργασίαι τε καὶ παραινέσεις καὶ τὸν
 πολὺν τῆς ἔχθρας χεμιῶνα εἰς εἰρηνικὴν γαλήνην μεταβάλλουσαί τε
 καὶ διαλύουσαι, οὓς, φασίν, ἐπισωρεύων ὁ εὐεργετῶν τῇ τοῦ δυσμε-
 νοῦς κεφαλῇ καὶ τὴν νεκροποιὸν δι' αὐτὸν ἐλαύνων ἔχθραν καὶ ἀναρ-
 25 ρωννύς εἰς ἀγάπην τὸν πάσχοντα, ἐκεῖνον τε μεγάλης καὶ ὀλεθρίας
 νόσου ἀπήλλαξεν, ἑαυτῷ τε τὴν ἐκεῖθεν μακαριότητα προεξένησεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ΄.

**Πῶς νοητέον τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεῖ,
 «Ἴδου δέδωκά σε θεὸν Φαραώ»;**

30 Ἐκ τῶν κατὰ πόδας ῥημάτων ἢ τοῦ ζητουμένου ἐρμηνεία· ἐπά-
 γει γάρ· «καὶ Ἄαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης· σὺ δὲ λα-

ἀναμμένα κάρβουνα ἀπὸ τὸ κεφάλι πού ἀγαπᾶ τις ἔριδες; Γιατὶ ὁ ἐχθρὸς πού τοῦ προσφέρεται τροφή καὶ ποτὸ καὶ γενικὰ πού εὐεργετεῖται, ἀκόμα κι ἂν ὄχι γιὰ τὸ ἴδιο τὸ καλὸ, ἀλλὰ γιὰ τὴ δική του εὐεργεσία καὶ τὴν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν, σταματᾶ τὴν ἔχθρα καὶ ἀφήνει τὶς ἐπιβουλές, καὶ συνερχόμενος σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸ πάθος καὶ ἀποβάλλοντας τὴν ἔξαψη καὶ τὸν ἐρεθισμό τῶν λογισμῶν πού ἔφερε ἢ ἔχθρα, θὰ ὀδηγηθεῖ στὴν φιλία καὶ στὴν ἀγάπη καὶ στὴν ἀναγνώριση τοῦ εὐεργέτη, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ σταδιακὰ, ἀφοῦ συνηθίσει ν' ἀποφεύγει τὴ γλώσσα τῆς διαβολῆς καὶ τὰ ἔργα πού προξενοῦν βλάβη στὸν πλησίον μας, γίνεται ἐραστής τῆς ἀρετῆς. Καὶ ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ ζητήσῃ μὲ τὸ ἀπλὸ ψώμισμα καὶ πότισμα τοῦ ἐχθροῦ ἀνταμοιβὴ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτή; Καὶ τί ἄλλο εἶναι ὠφελιμότερο ἀπὸ αὐτὴ ἢ μακαριότερο; Ἄν ὅμως ἔπειτα ἀπὸ τόσο μεγάλη εὐεργεσία ὁ εὐεργετούμενος δὲ θέλει ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν τόση κακία καὶ φαυλότητα, αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ θηρίο, μὴ δικαιούμενος νὰ μετέχει τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἐσὺ ὅμως καθόλου λιγότερο μὲ τὴ διάθεση καὶ τὴν ὄλη προσπάθειά σου σκόρπισες τὰ συσσωρευμένα κάρβουνα πού κατέτρωγαν τὴν κεφαλὴ του κι ἔλαβες ἀνταμοιβὴ ὄχι μικρότερη, χωρὶς βέβαια νὰ παραχάραξες καθόλου τὴ σφραγίδα πού σὲ συνέδεε μὲ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ. Ἀντίθετα ἐκεῖνος ὅλο τὸν ἑαυτὸ του τὸν πῆγε καὶ τὸν ἔριξε μέσα στὴν τιμωρητικὴ ἄσθησι φωτιά⁸.

Ἄνθρακες λοιπὸν θεωρήθηκαν ἀπὸ μερικὸς οἱ ἐνέργειες καὶ παραινέσεις πού ἀναρριπίζουν καὶ ἀναθερμαίνουν τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, καὶ μεταβάλλουν καὶ διαλύουν τὸν βαρὺ χειμῶνα τῆς ἔχθρας σὲ γαλήνη καὶ εἰρήνη. Αὐτούς, λένε, ἐπισωρεύοντάς τους ἐπάνω στὸ κεφάλι τοῦ ἐχθροῦ αὐτὸς πού εὐεργετεῖ, καὶ ἀπομακρύνοντας τὴ θανάσιμη ἔχθρα καὶ δυναμώνοντας ἐκεῖνον πού πάσχει ἀπὸ αὐτὴν στὴν ἀγάπη, κι ἐκεῖνον τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴ μεγάλη κι ὀλέθρια νόσο, καὶ στὸν ἑαυτὸ του προξενεῖ τὴ μακαριότητα πού προέρχεται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐνέργεια.

ΕΡΩΤΗΣΗ 53η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσομε αὐτὸ πού λέχθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸ Μωυσῆ, «νά, σὲ κατέστησα σὰν θεὸ στὸ Φαραώ»¹;

Ἡ λύση τῆς ἀπορίας βρῖσκεται στὰ λόγια πού ἀκολουθοῦν· γιατί προσθέτει· «καὶ ὁ Ἄαρών, ὁ ἀδελφός σου, θὰ ὀμλεῖ ἀντὶ σοῦ· ἐσὺ θὰ λέ-

8. Ματθ. 3, 12. Μάρκ. 9, 43. Λουκᾶ 3, 17.

1. Ἐξ. 7, 1.

λήσεις πάντα ὅσα ἐντέλλομαί σοι, ὁ δὲ Ἄαρὼν ἀδελφός σου λαλήσει πρὸς Φαραώ». Ὡς οὖν ἐχρήσατο τῷ Μωσεῖ ὁ Θεὸς ὑπηρετῆσαι ταῖς κατὰ Φαραώ καὶ Αἰγυπτίων πληγαῖς, οὕτως ἐχρήσατο Μωσῆς τῷ Ἄαρὼν αὐτὸς μὲν προστάσων ὁ παρὰ Θεοῦ προστασσόμενος, 5 ὑπρέτη δὲ χρώμενος πρὸς τὸν Φαραώ τῷ ἀδελφῷ. Καὶ διέσωζεν ἡ πράξις ἐν τῷ ἀναλόγῳ τὸ ἀπαράλλακτον ὡς γὰρ Θεὸς πρὸς Φαραώ διὰ μέσου Μωσέως, οὕτως Μωσῆς πρὸς Φαραώ διὰ μέσου Ἄαρὼν τὰς θεοσημείας ἐπετέλει. Ἐπέτασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ Χωρηῖβ τῷ Μωσεῖ ρίψαι τὴν ῥάβδον ὁ Θεός, καὶ μετεβάλλετο εἰς ὄφιν· ἐπέτασσε πάλιν 10 κατὰ πρόσωπον Φαραώ τῷ Ἄαρὼν ὁ Μωσῆς ρίψαι τὴν ῥάβδον, καὶ εἰς δράκοντα τὸ ξύλον ἐξωπλαστεῖτο. Καὶ ἀπλῶς ὅσα Μωσεῖ κατεπιστεύετο τερατουργεῖν, πάντα Μωσῆς παραθέμενος καὶ ἐγχειρίσας τῷ ἀδελφῷ, δι' ἐκείνου τὰ προστεταγμένα θαυματουργῶν διεπέρανεν. Ὡστε φανερὸν γέγονε, τί ποτε δούλεται δηλοῦν τό, «ἰδοὺ δέδω- 15 κά σε θεὸν Φαραώ».

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΔ΄.

Πῶς νοητέον τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν, «εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε», καὶ τὰ τούτῳ συνημμένα;

20 Εἰσὶν ἄνδρες ἱεροὶ τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων τὴν ἐν τῷ βάθει τεθησαυρισμένην διάνοιαν, χάριν ἔχοντες ἀνακαλύπτειν, οἷς τὸ προκείμενον ἀναπτύσσεται ῥητόν, ὧν τὴν θεωρίαν ἀποδεχόμενοι καὶ σὲ συνειῖναι τὸ περὶ ταῦτά σου φιλόπονον ἡμᾶς ἀναπεΐθει· οὐδ' εἴ τι ἄλλο πηγάζει τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων ὑπεροψόμεθα ἀπορρῦσα- 25 σθαι. Εἰπὼν γάρ, οὗ ἡ γλῶσσα τοῦ παναγίου Πνεύματος ὄργανον, «ὕμεῖς ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί», καὶ διδάξας ὡς οὐχ ὑπόκειται δουλεία περιτομῆς τὰ τῆς χάριτος τέκνα οὐδὲ τῷ πολυμόχθῳ καὶ δυσεξανύστῳ ζυγῷ τοῦ νόμου συνέχεσθαι καὶ ταλαιπωρεῖσθαι κεχρεώστηκεν, ἵνα μὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς καὶ τῶν ἄλλων ὅσα μὴ δεῖ 30 πράττειν χαρίζεσθαι νομιοῦσι καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐλευθερίας ὑβριν ποιήσωνται τῆς ἐλευθερίας ὑποκίπτοντες σαρκὶ καὶ πάθεσιν ὅσα τῆς σαρκὸς ἀποβλαστάνει καὶ φύεται, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· «ἀλλὰ

2. Ἐξ. 7, 1-2.

3. Ἐξ. 3, 1. 4, 2-4.

4. Ἐξ. 7, 8-10.

γεις σ' αὐτὸν ὅσα ἐγὼ σέ διατάζω, καὶ ὁ Ἄαρὼν ὁ ἀδελφός σου θὰ τὰ λέει στὸν Φαραώ»². Ὅπως λοιπὸν ὁ Θεὸς χρησιμοποίησε τὸν Μωυσῆ γιὰ νὰ καταφέρει τὶς πληγὲς ἐναντίον τοῦ Φαραώ καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἔτσι καὶ ὁ Μωυσῆς χρησιμοποίησε τὸν Ἄαρὼν. Ὁ ἴδιος ἔδινε διαταγὲς ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ Θεό, χρησιμοποιώντας ὡς ὑπηρέτη τὸν ἀδελφὸ του. Ἡ ἀναλογία τῆς πράξης ἦταν ἀπαράλλαχτη. Ὅπως δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶχε ἐνδιάμεσο πρὸς τὸν Φαραώ τὸν Μωυσῆ, ἔτσι καὶ ὁ Μωυσῆς ἐπιτελοῦσε τὰ θεῖα σημεῖα πρὸς τὸν Φαραώ μ' ἐνδιάμεσο τὸν Ἄαρὼν. Πρόσταξε τὸν Μωυσῆ στὴν ἔρημο Χωρηῖβ νὰ ρίξει τὸ ραβδί του, καὶ αὐτὸ ἔγινε φίδι³. Πρόσταξε ἐπίσης μπροστὰ στὸν Φαραώ ὁ Μωυσῆς τὸ ραβδί του καὶ τὸ ξύλο πῆρε τὴ μορφή δράκοντα⁴. Καὶ γενικὰ ὅσα θαύματα ἐμπιστευόταν ὁ Θεὸς στὸν Μωυσῆ νὰ ἐπιτελέσει, ὅλα ὁ Μωυσῆς τὰ ἀνέθετε καὶ τ' ἀφηνευστὰ χέρια τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ μ' ἐνδιάμεσον ἐκείνον διεκπεραίωνε θαυματουργικὰ τὶς προσταγὰς. Ὡστε ἔγινε φανερό, νομίζω, τί θέλει νὰ πεῖ ἡ δῆλωση· «Νά, σέ κατέστησα σὰν θεὸ στὸν Φαραώ».

ΕΡΩΤΗΣΗ 54η

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὴν ἀποστολικὴ ρῆση, «ἂν δαγκώνετε καὶ τρώτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, προσέξτε μήπως ἐξοντωθεῖτε μεταξύ σας»¹, καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν σ' αὐτή;

Ὑπάρχουν ἄνδρες ἅγιοι, ποὺ ἔχουν τὴ χάρη ν' ἀποκαλύπτουν τὸ νόημα τῶν ἀποστολικῶν λόγων ποὺ εἶναι θησαυρισμένο στὸ βάθος τους. Ἀπὸ αὐτοὺς λοιπὸν ἀναπτύσσεται καὶ τὸ παραπάνω ρητὸ, τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ὁποίων ἀποδεχόμαστε, καὶ ὅτι τὴν ἀποδέχεσαι καὶ ἐσὺ μᾶς πείθει ἡ φιλοπονία σου στὰ θέματα αὐτὰ. Οὔτε βέβαια θὰ περιφρονήσουμε καὶ θ' ἀπορρίψουμε ὅ,τι ἄλλο πηγάζει ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Παύλου. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε αὐτός, ἡ γλῶσσα τοῦ ὁποίου εἶναι ὄργανο τοῦ παναγίου Πνεύματος, «ἐσεῖς, ἀδελφοί μου, ἔχετε κληθεῖ γιὰ νὰ εἴστε ἐλεύθεροι»², καὶ δίδαξε ὅτι δὲν ὑπόκεινται στὴ δουλεία τῆς περιτομῆς τὰ παιδιὰ τῆς χάριτος, οὔτε ὀφείλουν νὰ πιέζονται καὶ νὰ ταλαιπωροῦνται ἀπὸ τὸν βαρύτατο καὶ ἀφόρητο ζυγὸ τοῦ νόμου, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν ὅτι τοὺς χαρίζεται ἡ ἐλευθερία νὰ πράττουν καὶ ἐκεῖνα ποὺ δὲν πρέπει, καὶ μεταβάλλουν τὴν ἀφορμὴ τῆς ἐλευθερίας σὲ ὕβρη τῆς ἐλευθερίας, ὑποκύντοντας στὴ σάρκα καὶ τὰ πάθη ἐκεῖνα ποὺ βλαστάνουν καὶ φύονται ἀπὸ τὴ σάρκα, γι'

1. Γαλ. 5, 15.

2. Γαλ. 5, 13.

διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις» οἷον, ἀνεκλήθητε δουλείας χα-
 λεπῆς εἰς ἀπροσδόκητον καὶ μακαρίαν ἐλευθερίαν· φεύγετε τῆς σαρ-
 κὸς τὴν ἐπικράτειαν, δι' ἧς ὑμῖν βαρύνεται ἡ δουλεία, μηδὲ τοῖς ἐκεί-
 νης κατακλίνεσθε νόμοις. Ἡ δὲ τῆς σαρκὸς δουλεία δῆλον ὡς πολ-
 5 λῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐστὶ παθῶν καὶ κακίας δημιουργὸς καὶ τεχνίτις,
 καὶ διαμηχανᾶται λυμαίνεσθαι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ
 κάλλος, ἀτὰρ δὴ καὶ τὴν ἀγάπην ἐπιχειρεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν
 ἀπελαύνειν. Ἴνα τοίνυν, φησί, τὰς ἄλλας τέως τῆς κακίας ἐπαναστά-
 σεις εἰσῶ, αἱ γεννήματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ σαρκικοῦ καθεστήκασι
 10 φρονήματος, πρὸς ταύτην τὴν ἐκεῖθεν ἐρχομένην ἐπιβουλήν καὶ
 πληγὴν καθ' ὑμῶν, τὴν νεκροποιοῦσαν λέγω τὴν ἀγάπην, γενναίως
 ἀνταγωνίσασθε μηδὲ πάροδον εὐρεῖν ἐν ὑμῖν τῷ ψυχοφθόρῳ τούτῳ
 τῆς ἁμαρτίας θέλει πρόφασίν τινα παράσχητε. Τοῦτο δὲ ἔσται πῶς;
 Οὐκ ἐργῶδες οὐδὲ χαλεπὸν ἀνύσαι, ἀλλὰ καὶ ῥάδιον καὶ σωτήριον.
 15 Εἰ γὰρ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις, ἅπαν ὄπλον πονηρίας
 καθ' ὑμῶν θαλόμενον ἀπρακτῆσει· τῷ θυρεῷ γὰρ ἐμπίπτον τῆς ἐν
 ἀλλήλοις ὁμονοίας τε καὶ φιλίας, καὶ θᾶπτον περιθραύεται, καὶ ἀπο-
 κρουόμενον εἰς κωφὴν διαπίπτει βολίδα, μετὰ τοῦ καὶ τὸν βάλλοντα
 τῆς προσηκούσης αἰσχύνῃς ἀναπληῆσαι· ἐπεὶπερ ἡ πρὸς ἀλλήλους
 20 διὰ τῆς ἀγάπης δουλεία τὴν ἄνωθεν ἀρραβωνίζεται συμμαχίαν καὶ
 τὴν καθαρὰν καὶ μακαρίαν καταπράττεται ἐλευθερίαν διὰ τῆς ἐν ἀλ-
 λήλοις εἰρήνης καὶ τὴν ἐνυπόστατον εἰρήνην, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰη-
 σοῦν Χριστόν, ταῖς ὑμῶν ἐγκατοικίζουσα καρδίαις.

Εἶτα προστίθουσιν ὅτι καὶ νόμου κεφάλαιόν ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν ὡς
 25 ἑαυτὸν τὸν πλησίον, καὶ ταύτης τῆς ἀγάπης τὸ ὑψηλὸν καὶ ὠφέλι-
 μον ἱεροῖς τε ἐνθυμήμασι κατασκευάζων καὶ ἐπιδεικνύων, καὶ διὰ
 τῶν παρεπομένων δὲ ἀνθρωπίνων τῷ βίῳ παραστήσας, ἐπισφίγγει
 καὶ συγκροτεῖ τὴν διδασκαλίαν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πολὺς ἄνθρωπος οὐ το-
 σοῦτον τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀπειλαῖς αἱ τῷ μακρῷ χρόνῳ τὰς κολά-
 30 σεις ἐπιφέρουσι σωφρονίζεσθαι θέλει, ὅσον ἀπὸ τῶν ὀρωμένων τε
 καὶ ἐπικήρων καὶ τὴν τιμωρίαν δεικνύντων ἐγγίζουσας, οὐδὲ τὴν
 ἀπὸ τούτων παραΐνεσιν ἀποτρέχει. Διὸ μονονουχί φησιν· Εἰ μήτε ὁ
 τῆς ἐλευθερίας ὑμᾶς δυσωπεῖ πόθος μήτε τὸ ἀπὸ τῆς εἰς ἀλλήλους

αὐτὸ πρόσθεσε· «ἀλλὰ μὲ τὴν ἀγάπη νὰ εἶστε ὁ ἓνας δοῦλος τοῦ ἄλλου»³. Τί θέλει νὰ πεῖ; Ἔχετε ἀνακληθεῖ ἀπὸ βαριὰ βουλεία σὲ ἀπροσδόκητη καὶ μακάρια ἐλευθερία· ν' ἀποφεύγετε λοιπὸν τὴ δύναμη τῆς σάρκας, μὲ τὴν ὁποία ἐπιφορτίζεται ἡ δουλεία σας, καὶ μὴν ὑποκῦπτετε στοὺς νόμους ἐκείνης. Ἡ δουλεία τῆς σάρκας εἶναι φανερὸ πὼς εἶναι καὶ πολλῶν ἄλλων παθῶν καὶ κακίας δημιουργὸς καὶ χαλκεύτρια καὶ βρῖσκει τρόπους νὰ καταστρέφει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ βέβαια ἐπιχειρεῖ ἐξίσου καὶ τὴν ἀγάπη νὰ διώξει ἀπὸ τὶς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων. Γιὰ ν' ἀφήσω λοιπὸν, λέει, τώρα τὶς ἄλλες ἐπαναστάσεις τῆς κακίας, ποὺ εἶναι γεννήματα τῆς σάρκας καὶ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, ἀγωνιστεῖτε γενναῖα ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἐπιβουλῆς καὶ τοῦ πλήγματος ποῦ προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖ, ἐννοῶ ἐκείνην ποῦ θανατώνει τὴν ἀγάπη, καὶ μὴ δίνετε ἀφορμὴ σ' αὐτὸ τὸ ψυχικὸ βέλος τῆς ἁμαρτίας νὰ βρεῖ εἴσοδο σ' ἐσᾶς. Κι αὐτὸ πῶς θὰ γίνῃ; Δὲν εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο οὔτε βαρὺ νὰ τὸ κατορθώσετε, ἀλλὰ καὶ εὐκόλο καὶ σωτήριο. Ἄν δηλαδὴ μὲ τὴν ἀγάπη εἶστε δοῦλοι ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, θὰ ἀδρανήσει κάθε ὄπλο τῆς κακίας ποὺ βάλλει ἐναντίον σας. Γιατί, χτυπώντας στὴν ἀσπίδα τῆς μεταξύ σας ἀγάπης καὶ φιλίας, καὶ σπάζει εὐκόλα, κι ἂν ἀποκρουστῆ καταλήγει σὲ βολὴ κούφια, περιλούοντας καὶ ἐκεῖνον ποὺ τὴ ρίχνει μὲ τὴν ντροπὴ ποὺ τοῦ ἀρμόζει. Καὶ αὐτὸ, ἐπειδὴ ἡ δουλεία τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλο γιὰ τὸ σύνδεσμο τῆς ἀγάπης γίνεται προμήνυμα τῆς οὐράνιας συμμαχίας καὶ πραγματοποιεῖ τὴν καθαρὴ καὶ μακάρια ἐλευθερία μέσω τῆς μεταξύ τους εἰρήνης καὶ ἐγκαθιστᾶ μέσα στὶς καρδιές σας τὴν ἐνυπόστατη εἰρήνη, τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό⁴.

Ἔπειτα προσθέτει, ὅτι καὶ κορωνίδα τοῦ νόμου εἶναι ν' ἀγαπᾶς τὸ πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου, καὶ τὸ ὕψος καὶ τὴν ὠφέλεια αὐτῆς τῆς ἀγάπης νὰ τὴν πραγματοποιεῖς καὶ νὰ τὴν παρουσιάζεις μὲ ἱερὰ ἐνθυμήματα. Καὶ παρουσιάζοντάς τὴν μὲ ὅλα τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, συσφίγγει καὶ συγκροτεῖ τὴ διδασκαλία. Ἐπειδὴ δηλαδὴ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι συνήθως δὲ σωφρονίζονται τόσο μὲ τοὺς νόμους καὶ τὶς ἀπειλές ποὺ τοποθετοῦν τὶς τιμωρίες στὸ ἀπώτερο μέλλον, ὅσο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπουν καὶ ἔχουν ἄμεσο τὸν κίνδυνο καὶ δείχνουν ὅτι ἡ τιμωρία εἶναι κοντά, οὔτε τὴ συμβουλή ἀπὸ αὐτὰ περιφρονεῖ. Γι' αὐτὸ κατὰ κάποιον τρόπο τοὺς λέει· Ἄν δὲ σᾶς παρακινεῖ οὔτε ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας, οὔτε σᾶς κεντρίζει τὸ κέρδος ἀπὸ τὴ μεταξύ σας δουλεία,

3. Γαλ. 5, 13

4. Ἐφ. 2, 14.

δουλείας παρακαλεῖ κέρδος, μηδ' ὅτι τοῦτο μὲν ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος, τὸ δ' ἐναντίον ἐπιθυμία τῆς σακρός, μηδ' ὅτι πλήρωμα νόμου τὸ τῆς ἀγάπης κατόρθωμα, ἀλλὰ κἂν γοῦν τὴν κατ' ἀλλήλων φθορὰν καὶ ἀπώλειαν εὐλαβήθητε· τὸ γὰρ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατε-
 5 σθίειν φθόνῳ τε καὶ διαβολαῖς καὶ ταῖς συκοφαντίαις ἐξ ὧν καὶ ὁ φθόνος παρρησιάζεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη βδελυκτόν, πῶς δ' οὐ φευκτόν, πῶς δ' οὐχὶ καὶ χωρὶς παραινέσεως ἀποτρόπαιον; Διὸ δεῖ φυλάττεσθαι μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης τὸ γὰρ ταύτης ἀπορροῦνηναι, εἰς μάχας ἐστὶ καὶ στάσεις καὶ ἔριδας καταποθῆναι καὶ κατ' ἀλλή-
 10 λων ὀπλίζεσθαι παρασκευάζει, τὰ δὲ τὴν φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Καὶ σκόπει ὅπως τὴν ἀγάπην ἐνταῦθα παρέβαλε, καίτοι τὴν τῆς περιτομῆς ἀποθέτησιν ὁ λόγος αὐτῷ προηγουμένως εἰσηγεῖτο. Καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης, τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθὸν ὅμως τῇ προθέσει συνδιαπλέκεται. Διὰ τί; Ἴνα μὴ
 15 πρὸς ἀλλήλους διισταμένων τῶν περιτομῆν συμνολόγημα ποιουμένων, καὶ οἷς ἡ τοῦ Παύλου παραίνεσις ἐγεγόνει κρείττων στάσεις καὶ φιλονεικίας καὶ ἔρισι συγκαταμερίσωσιν ἑαυτούς, δι' ὧν τὸ ὑπ' ἀλλήλων δάκνεσθαι καὶ κατεσθίεσθαι θάπτον συνεπόμενον ὁράται.

Ἐν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτὸς ἄριστα φιλοσοφῶν παρὰ γε ἐμοὶ
 20 κριτῆ, εἴης καὶ τοὺς πλησιάζοντας συμφιλοσοφεῖν, ὥσπερ τῇ πράξει, οὕτω καὶ τοῖς λόγοις ἐκδιδάσκων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΕ΄.

Πῶς ὁ ἱερός χρησμός, ὥσπερ ἐστὶ κρείττων αἰτίας ἀπάσης, οὕτω καὶ δειχθεῖη ταύτης ἀπροσπέλαστος, ὡς, «ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν»,
 25 φησὶν, «ὅπου ἂν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς»; Εἰ μὲν γὰρ τις Εὐαγγέλιον αὐτὴν τὴν πράξιν θείῃ τῆς γυναικός, ἀδολεσχίας οὐ δοκεῖ φεύγειν αἰτίαν· ἂν δὲ τὴν ὅλην Γραφὴν τῶν συνταξαμένων μαθητῶν τοῦ διδασκάλου καὶ κοινου Σωτῆρος ὑπερφυῆ ἔργα καὶ
 30 πολιτεύματα, οὐδὲ τοῦτο νομίζεται σφῆζειν τὸ ἀκόλουθον· οὕτω γὰρ ταῦτα τοῖς γράμμασι παρατέθειτο.

Τὸ μὲν οὖν σὸν διαπόρημα δριμύτερον ἐπελθεῖν τοιοῦτο· οὐδὲν δ' ἐργῶδες οὐδὲ πολλῆς προσοχῆς δεόμενον τό τε ἀκόλουθον ἐν τοῖς

οὔτε ὅτι αὐτό εἶναι ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος, ἐνῶ τὸ ἀντίθετο ἐπιθυμία τῆς σάρκας, οὔτε ὅτι ἡ κατόρθωση τῆς ἀγάπης εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου, φοβηθεῖτε τουλάχιστο τὴ μεταξὺ σας φθορὰ καὶ ἀπώλεια. Γιατί πῶς δὲν εἶναι ἀποκρουστικὸ νὰ δαγκώνετε καὶ νὰ κατατρῶτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ ζήλεια καὶ διαβολὴ καὶ συκοφαντίες, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐκδηλώνεται καὶ ὁ φθόνος; Καὶ πῶς δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀποφεύγομε αὐτό, πῶς δὲν εἶναι ἀποτρόπαιο καὶ χωρὶς τῆ συμβουλῆ κανενός; Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προσέχομε μὴ χάσομε τὴ ἀγάπη. Γιατί τὸ ν' ἀποκοποῦμε ἀπὸ αὐτήν, σημαίνει νὰ θυθιστοῦμε σὲ μάχες καὶ στάσεις καὶ φιλονεικίες, κι μᾶς ἐτοιμάζει νὰ ὀπλιζόμαστε ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, κι αὐτὰ ὅλα μαζὶ μᾶς προξενοῦν τὴ φθορὰ καὶ τὴν ἀπώλεια. Καὶ πρόσεχε πῶς ἐδῶ παρενέβαλε τὴν ἀγάπη, παρόλο πὺν προηγουμένως ὁ λόγος τοῦ δίδασκε τὴν ἀθέτηση τῆς περιτομῆς. Κι ἐνῶ ἡ ἐπιδίωξή του ἦταν αὐτή, ὅμως τὸ ἀγαθὸ τῆς ἀγάπης συνδιαπλέκεται μὲ τὴν πρόθεση. Γιὰ ποιὸ λόγο; Γιὰ νὰ μὴ χωρίζονται μεταξὺ τους ἐκεῖνοι πὺν εἶχαν καύχημά τους τὴν περιτομὴ καὶ νὰ μὴ χωριστοῦν σὲ ὁμάδες μὲ στάσεις καὶ φιλονεικίες καὶ ἔριδες ὅποιοι θεωροῦσαν καλύτερη τὴν προτροπὴ τοῦ Παύλου, ἀπὸ τὰ ὅποια ἄμεσο ἐπακόλουθο ἐμφανίζεται τὸ ἀλληλοδαγκωμὰ καὶ ἀλληλοφάγωμα.

Φιλοσοφώντας ἄριστα ἐσὺ τὴν ἀπαλλαγὴ σου ἀπὸ αὐτὰ μὲ ἐμένα κριτὴ, θὰ διδάξεις νὰ φιλοσοφοῦν μαζὶ σου καὶ ὅσοι σὲ πλησιάζουν, τόσο μὲ τὰ ἔργα σου ὅσο καὶ μὲ τὰ λόγια σου.

ΕΡΩΤΗΣΗ 55η

Πῶς ἡ ἱερὴ προφητεία, πὺν λέει, «ἀλήθεια σᾶς λέγω, ὅπου κηρυχθεῖ αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιο, θὰ διαλαληθεῖ κι αὐτὸ πὺν ἔκανε αὐτή, γιὰ νὰ τὴ θυμοῦνται οἱ ἄνθρωποι»¹, ὄντας ἀνώτερη ἀπὸ κάθε κατηγορία, θ' ἀποδειχθεῖ ἐπίσης καὶ ἄθικτη ἀπὸ αὐτήν; Γιατί, ἂν θεωρήσει κανεὶς τὴν πράξη αὐτὴ τῆς γυναίκας Εὐαγγέλιο, δὲ φαίνεται νὰ διαφεύγει τὴν κατηγορία τῆς φλυαρίας· ἂν πάλι ὅλη τὴ Γραφὴ τῶν μαθητῶν πὺν συνέταξαν τὰ ὑπερφυσικὰ ἔργα καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Διδασκάλου καὶ κοινοῦ Σωτήρα, οὔτε αὐτὸ φαίνεται νὰ διασώζει τὴν ἀκολουθία· γιὰ τὸ τὰ γραπτὰ δὲν περιέχουν τέτοια πράγματα.

Αὐτὴ ἡ ἀπορία σου δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθεῖ ἐκτενέστερα, οὔτε θέλει πολλὴ προσοχὴ καὶ τὸ νὰ συνειδητοποιήσομε τὴ λογικὴ ἀκο-

5. Γαλ. 5, 17.

1. Ματθ. 26, 13. Μάρκ. 14, 9

προκειμένοις θείοις συνιδεῖν λογίοις, καὶ τὸ πολλῶ καθεστᾶναι μεῖ-
 ζον ἢ ἀδολεσχίας εἰσπράττεσθαι πρόφασιν. Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ καὶ
 μήπω τὰ Εὐαγγέλια συνεγγράπτο, ἀλλ' οὖν ἀγράφῳ λόγῳ αἱ θεουργίαι τοῦ Ἰησοῦ πᾶσι περιηγγέλλοντο. Εἰ δὲ καὶ πρὸ γενέσεως ἔκα-
 5 στον αὐτός ἐστιν ὁ σαφῶς εἰδώς, τί κωλύει καλεῖν αὐτὸν Εὐαγγέλια, ἃ
 μετ' οὐ πολὺν χρόνον καὶ τὴν Γραφὴν ἔμελλεν ἀναδέξασθαι; Ὡστε
 ποῦ ἂν εὗροι χώραν τὸ ἀσυνάρτητον ἐν οἷς εἴρηται, «ὅπου ἐὰν κηρυ-
 χθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὕτη»; Εἰ δὲ
 τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὴν τὴν εὐσεβοῦσαν προᾶξίν τις ἐννοήσῃ τῆς γυναι-
 10 κός, οὐδ' οὕτως αὐτοῖς οὐδαμῶς ὁ τῆς ἀδολεσχίας προσάψαιτο μῶ-
 μος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔφη, «ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ, λαληθήσεται», ἀλλ'
 «ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς λαληθήσεται», τοῦτ' ἔστι
 δόξαν αὐτῆς ἀείμνηστον ἀναστήσει καὶ πανταχοῦ θαυμαζόμενον
 περιηγήσῃ τὸ φιλόθεον. Τὸ γὰρ μνημόσυνον τὰ ἱερὰ Λόγια εἶωθε
 15 παραλαμβάνειν ἐπὶ ἐγκωμίων λαμπρῶν, καὶ δόξαν ὑποδηλοῦν ἀν-
 θοῦσαν καὶ τῷ τοῦ χρόνου δρόμῳ συνακμάζουσαν, ὡς τό, «εἰς μνημό-
 συνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος», καί, «ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ
 μετ' ἧχου», καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Εἰκότως δὲ δόξαν ἐπάγει, τὴν τῆς γυναικὸς ἱερουργίαν προαγο-
 20 ρεῦει. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ψόγον καὶ μῶμον ἐπέτριβον τῇ φιλοθέῳ πρά-
 ξει τῆς σόφρονος πόρνης καὶ δι' ἐπιτιμήσεως αὐτὴν ἧγον, τούτου χά-
 ριν ὁ Σωτὴρ τὰ ἄλλα παρεῖς, ἃ τῇ προκειμένη συνείπετο πράξει, τὸν
 ἔπαινον ἀντέθηκε καὶ τὴν δόξαν καὶ τὸ περιώνυμον τῆς ἐργασίας παν-
 ταχοῦ διαπλωθῆναι. Ἔδει γὰρ οἷς ἐκεῖνοι τὸ σκυθρωπὸν αὐτῇ κατε-
 25 σκέδαζον ἐπιτιμῶντες καὶ τὴν ψυχὴν συνέχεον, τούτων τοῖς ἐναντίοις
 παρακαλεῖν καὶ ἀνακτᾶσθαι καὶ τὸ φρόνημα χαῖρον αὐτῇ καὶ ἀγαλ-
 λιώμενον ἀποκαθιστάνειν. Ἄμα δὲ καὶ τὴν προπέτειαν τῶν αἰτιασα-
 μένων ἀναχαιτίζει, μονονουχὶ τὸ παρ' ὑμῶν αἰτίαις ὑποβαλλόμενον
 ἔργον ἀναθοῶν ὁ σωτήριος λόγος, ὡς οὐ μόνον ἐστὶν ἀπολελυμένος
 30 πάσης αἰτίας, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ κηρυχθήσεται τῆς ἐκ πορνικῶν βλα-
 στημάτων ἄνθος σωφροσύνης ἀνασχούσης ὠραῖόν τε καὶ ἀμάραντον,
 καὶ θαυμασίαν τὴν γνώμην ἐπιδείξει, καὶ ὑψηλότερον ἢ κατὰ γυναικα
 φρόνημα λαβεῖν, Θεὸν ἐπιγνώναι καὶ θυσίαις θειάσαι, ὃν ἢ ἀνθρωπί-

λουθία σ' αὐτὰ τὰ θεῖα λόγια, καὶ τὸ ὅτι εἶναι πολὺ σοβαρότερη, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πρόφαση φλυαρίας. Πρῶτον, κι ἂν ἀκόμα δὲν εἶχαν συγγραφῆ τὰ Εὐαγγέλια, ὡστόσο τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ διαδίδονταν μὲ τὸν προφορικὸ λόγον σὲ ὅλους. Κι ἂν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ γέννηση τοῦ κάθετι αὐτὸς εἶναι πού τὸ γνωρίζει μὲ σαφήνεια, τί τὸν ἐμποδίζει νὰ ὀνομάζει Εὐαγγέλια, αὐτὰ πού σὲ σύντομο χρόνο θὰ τὰ δεχόταν καὶ ὡς Γραφή; Ὡστε ποῦ θὰ μπορούσε νὰ διαπιστώσει κανεὶς ἀσυναρτησία σ' αὐτὰ πού εἰπώθηκαν, «ὅπου κηρυχθεῖ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτό, θὰ διαλαληθεῖ καὶ ὅ,τι ἔκανε αὐτή»; Κι ἂν ἐννοήσῃ κανεὶς ὡς Εὐαγγέλιον αὐτὴ τὴν εὐσεβῆ πράξιν τῆς γυναίκας, οὔτε ἔτσι θὰ μπορούσε καθόλου νὰ τοὺς προσαφθεῖ ἢ μομφὴ τῆς φλυαρίας. Γιατί δὲν εἶπε ἀπλῶς, «ὅπου κηρυχθεῖ, θὰ διαλαληθεῖ», ἀλλὰ «ὅπου κηρυχθεῖ, θὰ διαλαληθεῖ, γιὰ νὰ τὴ θυμᾶται ὁ κόσμος», δηλαδή θὰ τῆς δώσει δόξα πού νὰ τὴ θυμοῦνται γιὰ πάντα, καὶ θὰ διαδοθεῖ παντοῦ μὲ θαυμασμὸ ἢ ἀγάπην τῆς πρὸς τὸ Θεό. Γιατί τὰ ἱερὰ Λόγια συνηθίζουν νὰ δέχονται τὸ μνημόσυνο μὲ λαμπρὰ ἐγκώμια καὶ νὰ δηλώνουν δόξα πού ἀνθεῖ καὶ πού παραμένει ἀκμαία στὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου, ὅπως γιὰ παράδειγμα, «τὸ μνημόσυνο τοῦ δικαίου θὰ εἶναι αἰῶνιον»³, καὶ τὸ «χάθηκε τὸ μνημόσυνόν του μὲ πάταγον»⁴, καὶ ἄλλα πολλὰ ὅμοια.

Καὶ εὐλόγα μιλάει γιὰ δόξα, διακηρύσσοντας τὴν ἱερὴν πράξιν τῆς γυναίκας. Ἐπειδὴ δηλαδή ἐκεῖνοι ἔψεγαν καὶ κατηγοροῦσαν τὴν εὐσεβῆ πράξιν τῆς φρόνιμης πόρνης καὶ τὴν ἐπιτιμοῦσαν, γι' αὐτὸ τὸ λόγον ὁ Σωτήρας, ἀφήνοντας τὰ ἄλλα ἐπακόλουθα αὐτῆς τῆς πράξης, ἀντέταξε τὸν ἔπαινον καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν περίφημην ἐνέργειαν πού θ' ἀπλωθοῦν παντοῦ. Γιατί ἔπρεπε, ἀντίθετα πρὸς τὶς ἐπιτιμήσεις μὲ τὶς ὁποῖες ἐκεῖνοι τὴν ἔκαναν νὰ σκυθρωπάξῃ καὶ τῆς προκαλοῦσαν σύγχυσιν, νὰ τὴν ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ τὴν ἀναζωογονήσῃ καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ σ' αὐτὴ τὸ συναίσθημα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀγαλλίασης⁵, καὶ συνάμα ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν προπέτεια ἐκείνων πού τὴν κατηγόρησαν, ἀνακηρύττοντας κατὰ κάποιον τρόπο ὁ σωτήριος λόγος τὴν ἐνέργειαν πού ἐσεῖς κατηγορεῖτε· ὅτι δηλαδή δὲν εἶναι μόνον ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε κατηγορία, ἀλλὰ καὶ παντοῦ θὰ κηρυχθεῖ γιὰ τὴν γυναῖκα, πού ἀπὸ πορνικὰ βλαστήματα ἔκοψε ὠραῖο κι ἀμάραντο ἄνθος σωφροσύνης, καὶ θὰ παρουσιάσῃ θαυμάσια τὴν γνώμην τῆς καὶ ὑψηλότερον τὸ φρόνημά της ἀπὸ κάθε γυναίκας, μὲ τὸ νὰ γνωρίσῃ τὸ Θεὸ καὶ νὰ λατρεύσῃ ὡς Θεὸ ἐκεῖνον πού τὸν περιορίζε ἢ ἀνθρώπινη μορφή.

4. Ψαλμ. 9, 7.

5. Πρβλ. Ματθ. 5, 12.

νη μορφή περιέστελλε· διὸ καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ὀφθήσεται τὸν μακαρισμὸν αὐτῆ ὄρωφοροῦντα καὶ τὰ ἐγκώμια

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΣΤ΄

Τίνα νοῦν ἐστὶν ἀκόλουθον καὶ ἀδυσφήμητον ἀνιχνεύσαι καὶ
5 κατανοῆσαι διὰ τῶν Δαβιτικῶν ῥημάτων λεγόντων, «σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε»;

Ἰδιάζουσα μὲν τοῦ διαπορήματος ἐπίλυσις καὶ πρὸς τὴν Δαβι-
τικὴν σοφίαν καταρρυθμίζουσα τὸ δοκοῦν ἀπεμφαίνειν τῶν ῥημά-
10 των καὶ πρὸς διαφωνίαν ἐπιρρεπέστερον τοιαύτη· οὐκ ἔστιν ἀνταπό-
δοσις τοῦ, «σοὶ μόνῳ ἤμαρτον», τό, «ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λό-
γοις σου», εἰ καὶ τὴν τάξιν τοῦ προηγουμένου ἐγγυτέραν ἔλαχεν, ἀ-
ποδοθεῖη δ' ἂν οἰκειότερόν τε καὶ σοφώτερον εἴ γε τῷ ἀπ' ἀρχῆς
προηγουμένῳ τὴν ἀναφορὰν παραληφθεῖη παρεχόμενον, οἷον, «ἐλέ-
15 ησόν με, ὁ Θεός, κατὰ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰ-
κτιρῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς
λόγοις σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε»· τὰ δὲ ἄλλα μεταξυλογί-
ας ἔχοντα, οὐ περικόψει τὸν εἰρμὸν οὔτε τῆς διανοίας οὔτε τῆς συν-
τάξεως Ποῖοι δ' ἂν εἶεν λόγοι δι' ὧν ὁ Θεὸς ἐλεῶν δικαιοῦται, ἢ «λέ-
20 γε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ὅπως δικαιωθῆς», καί, ὅτι «μὴ θε-
λήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφειν αὐτὸν
ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν», καὶ πάλιν, «οὐ θέλω τὸν
τοῦ ἀποθνήσκοντος θάνατον, ἀλλ' ἐπιστρέψατε, καὶ ζήσεσθε»; Οὗτοι
γὰρ οἱ λόγοι δικαιοῦσι τὸν Θεόν, ἔργοις φιλανθρώποις βεβαιοῦντος
25 καὶ συμπαθείας οἰκτιρμοῖς ἐκπληροῦντος αὐτούς.

Εἰ γὰρ τῆς Δαβιτικῆς ἁμαρτίας καὶ μεταμελείας τῷ χρόνῳ δευ-
τερεύουσιν, ἀλλ' οὖν τῆς ἐν τῷ Δαβὶδ προφητικῆς οὐ δευτερεύουσιν
γνώσεως. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ψαλμὸς οὐκ ἔλαττον τὴν τοῦ Δαβὶδ στη-
λογραφεῖ μετάνοιαν καὶ ἐξομολόγησιν, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς παραπτώμα-
30 σιν ἔλεον ἢ τὴν ὑστέροις χρόνοις αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἰσραὴλ προαγ-
γέλλει, καὶ ἐλέους ἀξιωθῆναι τούτους καὶ φιλανθρωπίας ἐν διατυ-
πώσει τε καὶ σχηματισμῶ δεομένους προθεσπίζει, ἀκουτισθήσεσθαί
τε ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην προφητικῆ χρησιμολογεῖ διαγνώσει,
ἀγαλλιάσεσθαί τε ὅστέα τεταπεινωμένα καὶ πνεύματι ἠγεμονικῶ

1. Ψαλμ. 50, 6.

2. Ψαλμ. 50, 1-2.

3. Ἦσ. 43, 26.

Γι' αὐτὸ καὶ θὰ δοῦν ὅλοι τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης νὰ τῆς προσφέρουν τὰ δῶρα τους, τὸν μακαρισμὸ καὶ τὰ ἐγκώμια.

ΕΡΩΤΗΣΗ 56η

Ποιὸ λογικὸ καὶ ἄμεμπτο νόημα μπορούμε ν' ἀνιχνεύσουμε καὶ νὰ ἐννοήσουμε μὲ τὰ λόγια τοῦ Δαβὶδ ποῦ λένε, «μόνο σ' ἐσένα ἀμάρτησα κι ἔκανα τὸ κακὸ μπροστὰ σου, γιὰ νὰ δικαιωθεῖς στοὺς λόγους σου καὶ νὰ νικήσεις ὅταν κρίνουν τὶς ἀποφάσεις σου»¹;

Ἐπίλυση ποῦ ταιριάζει στὴν ἀπορία καὶ συμβιδιάζει μὲ τὴ σοφία τοῦ Δαβὶδ τῆ φαινομενικῆ ἀντίθεση καὶ τῆ ροπῆ στὴν διαφωνία τῶν λόγων εἶναι ἡ ἐξῆς· δὲν εἶναι ἀνταπόδοση στοῦ, «σ' ἐσένα μόνο ἀμάρτησα», τὸ, «γιὰ νὰ δικαιωθεῖς γιὰ τοὺς λόγους σου», ἀν καὶ εἶναι πολὺ πλησιέστερο στοῦ προηγούμενου. Θ' ἀποδοθεῖ πρὸ κατάλληλα καὶ μὲ πρὸ μεγάλη σύνεση, ἀν θεωρηθεῖ ὅτι ἀναφέρεται στοῦ ἀρχικὸ προηγούμενο, δηλαδή στοῦ, «ἐλέησέ με, Θεέ μου, μὲ τὸ μέγα σου ἔλεος καὶ μὲ τὸ πλῆθος τῆς εὐσπλαχνίας σου σβῆσε τὴν ἀνομία μου, γιὰ νὰ δικαιωθεῖς γιὰ τοὺς λόγους σου καὶ νὰ νικήσεις ὅταν σὲ κρίνουν»². Τὰ ἄλλα ποῦ παρεμβάλλονται δὲ θὰ διακόψουν τὸν εἰρμὸ οὔτε τοῦ νοήματος οὔτε τῆς σύνταξης. Ποιοὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι οἱ λόγοι ποῦ κρίνουν δίκαιο νὰ ἐλεεῖ ὁ Θεός, παρὰ, «λέγε ἐσὺ πρῶτος τὶς ἀμαρτίες σου γιὰ νὰ δικαιωθεῖς»³, καί, «σᾶς βεβαιώνω, ὅτι δὲ θέλω τὸ θάνατο τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὅσο τὸ νὰ ἐπιστρέψει ἀπὸ τὸν κακὸ δρόμο του καὶ νὰ ζήσει»⁴, καὶ ἐπίσης, «δὲ θέλω τὸ θάνατο ἐκείνου ποῦ πεθαίνει· ἐπιστρέψετε καὶ θὰ ζήσετε»⁵; Γιατὶ αὐτοὶ οἱ λόγοι δικαιώνουν τὸ Θεό, αὐτοὶ ποῦ τοὺς βεβαιώνει μὲ τὰ φιλόστοιχα ἔργα του καὶ τοὺς ἐκπληρώνει μὲ εὐσπλαχνία καὶ συμπάθεια.

Ἄν ὡς πρὸς τὸ χρόνον ἔρχονται ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀμαρτία καὶ τὴ μεταμέλεια τοῦ Δαβὶδ, δὲν εἶναι ὅμως δεύτεροι ἀπὸ τὴν προφητικὴ γνώση τοῦ Δαβὶδ. Γιατὶ κι ὁ ἴδιος ὁ ψαλμὸς δὲ δίνει λιγότερο ἀνάγλυφη τὴ μετάνοια τοῦ Δαβὶδ καὶ τὴν ἐξομολόγησή του, καὶ προαναγγέλλει τὴν εὐσπλαχνία του γιὰ τὰ παραπτώματά τους, παρὰ τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Ἰσραὴλ σὲ μεταγενέστερους χρόνους⁶. Καὶ θεσπίζει ἀπὸ πρὶν τυπικὰ καὶ εἰκονικὰ, ὅτι ἂν παρακαλέσουν, θὰ γίνουν ἄξιοι γιὰ ἔλεος καὶ φιλανθρωπία, καὶ μὲ τὴν προφητικὴ ὄρασή του προφητεύει, ὅτι θ' ἀκούσουν ἤχους ἀγαλλίας καὶ χαρᾶς, θὰ χαροῦν τὰ ταπεινωμένα ὄστά τους⁷, θὰ

4. Ἰεζ. 18, 23, 32.

5. Ἰεζ. 33, 11.

6. Ψαλμ. 50, 3.

7. Ψαλμ. 50, 10.

στηριχθῆναι, καὶ ἀγαθυνθῆναι θεία εὐδοκία τὴν Σιών, ἀνοικοδομη-
 θῆναί τε τὰ πεπορθημένα τείχη καὶ κατηρειπωμένα τῆς Ἱερουσαλήμ.
 Τῶν Δαβιδικῶν τοίνυν ῥημάτων ἀντὶ τοῦ σχηματίζεσθαι τῷ ὑπερβε-
 θηκότι τῶν τρόπων ἐπ' εὐθείας ἀλλήλοις συναπτομένων, οὐδέν, ὡς
 5 εἴρηται, στασιάζον πρὸς τὴν ὀρθότητα καὶ σύνεσιν τῶν προφητικῶν
 λόγων ἀπαντᾶ· ἐκκαλοῦνται γὰρ τὸ ἄνωθεν ἔλεος καὶ τὴν εὐμένειαν,
 δι' ἧν μᾶλλον ἢ δικαιοσύνη διαλάμπει τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια. Οὕτω
 μὲν οὖν ῥᾶόν ἐστι καὶ ἀταλαίπωρον συνορᾶν, ὅπως τε τὸ ἀμφισθητού-
 μενον διὰ τῆς συγγενοῦς ἱερολογίας ἀνεκαθάρθη καὶ τὴν προφητικὴν
 10 θεοσοφίαν καὶ ἀρετὴν οὐκ ἐνόθευσεν, οὐδέ τινα λογισμοῖς ἐμβάλλει
 δισταγμὸν καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἀλλότριον ὑπολήψεως

Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν Δαβιδικὸν ῥητὸν ἰδιάζοντα τὸν καταρτισμὸν εὐ-
 ρίσκει καὶ τὴν εὐμάρειαν, εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν λογίων τὴν
 αὐτὴν μὲν ζήτησιν ἀναδεχόμενα, οὐ διὰ τῆς αὐτῆς δὲ μεθόδου ἐπι-
 15 λυόμενα, ἅμεινον ἐπὶ τὴν καθολικώτερον ταῦτα θεουργοῦσαν καὶ
 διευθετίζουσαν ἀναδραμεῖν θεωρίαν, κάκειθεν ἀπὸ τῆς κοινῆς πάν-
 των διακρίσεως τὴν ἀκόλουθον καὶ ἱεροπρεπῆ διάνοιαν ὡς οἶόν τέ
 ἐστὶν ἐμφανῆ καταστήσαι. Ἔστι δ' οὖν ἃ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν
 ὑποβάλλεται τῆς συνθέσεως καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου δεῖται
 20 φυσικὴν ἀναπλωθῆναι καὶ ἀσχημάτιστον ιδιότητα, ὡς ἐκ πολλῶν ὀ-
 λίγα παραθεῖναι, ταῦτα· «ἀποστελῶ τὴν χειρὰ μου πατάξαι σὲ καὶ
 τὸν λαόν σου, καὶ ἐκτριβήσῃ ἀπὸ τῆς γῆς», πρὸς τὸν Φαραὼ λέγει
 διὰ Μωσέως Κύριος· καί, «ἐνεκεν τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδείξω-
 μαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ
 25 τῇ γῇ»· καὶ πάλιν, «ἐγὼ ἐδάρινα τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τῶν θεραπόν-
 των αὐτοῦ, ἵνα ἐπέλθῃ τὰ σημεῖά μου ἐπ' αὐτούς, ὅπως διηγήσῃται
 τὰ σημεῖά μου εἰς τὰ ὦτα τῶν τέκνων ὑμῶν»· εἶτα, «καὶ οὐκ εἰσακού-
 σεται ὑμῶν Φαραὼ, ἵνα πληθύνω τὰ σημεῖά μου καὶ τὰ τέρατά μου
 ἐν τῇ γῇ αὐτῶν». Τούτων γὰρ ἕκαστον καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τῶν ὁμοίων
 30 προάγεται φωνῶν κατὰ τὸν αἰτιολογικὸν ἀποδιδόμενα τῆς φράσεως
 σχηματισμὸν, ἰδιώματι μὲν ἀπαγγέλλεται τῆς ἱεραῆς ἡμῶν Γραφῆς,
 πρὸς τὸ φυσικὸν δὲ τοῦ λόγου μεταλαμβάνόμενα εἶδος, τὸ εὐσεβές
 ἀναπτύσσει καὶ πρὸς τὸ τῆς θεοσοφίας ἡμῶν συγγενές καταρτίζει τὸ
 φρόνημα. Καὶ γὰρ ἔθει κρατύνεται παλαιῶ τὰ πάντως ἀποθησόμενα

8. Ψαλμ. 50, 14.

9. Ψαλμ. 50, 20.

10. Ἐξ. 9, 15.

στηριχθούν με πνεῦμα ἡγεμονικό⁸, θὰ δεχθεῖ ἡ Σιών τὴν εὐεργεσία τῆς θείας ἀγάπης, καὶ θ' ἀνοικοδομηθούν τὰ γκρεμισμένα καὶ ἐρειπωμένα τείχης τῆς Ἱερουσαλήμ⁹. "Αν λοιπὸν συναφθούν μεταξύ τους οἱ τρόποι τῶν λόγων τοῦ Δαβίδ, ἀντὶ νὰ πάρουν τὴ μορφή τῶν προηγουμένων, τίποτε, ὅπως εἶπαμε, δὲν βρίσκεται νὰ εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὴν ὀρθότητα καὶ τὴ σοφία τῶν προφητικῶν λόγων. Γιατὶ ἐπικαλοῦνται τὴν εὐσπλαχνία καὶ τὴν εὐμένεια τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ τὰ ὁποῖα διαλάμπει περισσότερο ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ." Ἐτσι λοιπὸν εἶναι εὐκόλο καὶ δὲν μᾶς ταλαιπωρεῖ στὸ νὰ διαπιστώσομε ὅτι τὸ ἀμφισβητούμενο μετὰ τὴν ἐξέταση τῶν συγγενῶν ἱερῶν λόγων διευκρινίστηκε καὶ δὲ νόθευσε τὴν προφητικὴ θεοσοφία καὶ ἀρετή, οὔτε προξενεῖ κάποιον δισταγμὸ στους λογισμοὺς ξένο στὴν ἀντίληψη ποὺ ἀρμόζει στὸ Θεό.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Δαβίδ βρίσκει τὴν πρέπουσα ἐπανόρθωση καὶ τὴν ἐξομάλυνση καὶ ὑπάρχουν κι ἄλλα πολλὰ χωρία ποὺ ἐπιδέχονται βέβαια τὴν ἴδια διερεύνηση, δὲν ἐπιλύονται ὅμως μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο, εἶναι καλύτερο ν' ἀνατρέξομε στὴ θεωρία ποὺ τὰ θεολογεῖ καὶ τὰ ἀποκαθιστᾷ καθολικότερα, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν κοινὴ διάκριση ὅλων νὰ καταστήσομε ἐμφανῆ ὅσο εἶναι δυνατὸ τὸ λογικὰ ἀκόλουθο καὶ ἱερὸ νόημα. Εἶναι λοιπὸν αὐτὰ ποὺ ὑποβάλλουν τὸν ἴδιο σχηματισμὸ τῆς σύνταξης καὶ χρειάζονται ν' ἀναχθούν στὴν ἴδια ἀπλή, φυσικὴ καὶ ἀσχημάτιστη ἰδιότητα τοῦ λόγου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσομε ἐδῶ λίγα ἀπὸ τὰ πολλά: «θ' ἀπλώσω τὸ χέρι μου νὰ χτυπήσει ἐσένα καὶ τὸ λαό σου, καὶ θ' ἀφανιστεῖς ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς»¹⁰, λέει ὁ Κύριος στὸ Φαραῶ μετὰ τὸ στόμα τοῦ Μωυσῆ. Ἐπίσης: «γι' αὐτὸ διατηρήθηκες, γιὰ νὰ δείξω πάνω σ' ἐσένα τὴν ἰσχύ μου καὶ νὰ ἀκουστεῖ τὸ ὄνομά μου σὲ ὅλη τὴ γῆ»¹¹. Καὶ ἄλλου: «Ἐγὼ σκλήρυνα τὴν καρδιά ἐκείνου καὶ τῶν ὑπηρετῶν του, γιὰ νὰ ἐκδηλωθούν σ' αὐτοὺς τὰ θαύματά μου, ὥστε νὰ γίνουν τὰ θαύματά μου διήγηση γιὰ τὰ παιδιά σας»¹². Ἐπειτα: «δὲ θὰ σᾶς ἀκούσει ὁ Φαραῶ, γιὰ νὰ πληθύνω τὰ θαύματα καὶ τὰ καταπληκτικὰ ἔργα μου στὴ γῆ τους»¹³. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα διατυπώνονται μετὰ παρόμοια λόγια καὶ ἐκφράζονται μετὰ τὴν αἰτιολογικὴ σύνταξη τῆς φράσης, λέγονται μετὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἀγίας μας Γραφῆς. "Αν ὅμως τὰ μεταφέρομε στὴ φυσικὴ διατύπωση τῶν λόγων, ξεδιπλώνουν τὴν εὐσέβεια καὶ παρασκευάζουν τὸ φρόνημά μας συγγενῆς πρὸς τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ παλαιὸ ἔθος στηρίζει αὐτὰ ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν ὅπως

11. Ἐξ. 9, 16.

12. Ἐξ. 10, 1-2.

13. Ἐξ. 11, 9.

καὶ μὴ οἶά τε ὄντα τῷ ἀτελεῖ τῆς ἐκβάσεως περικόπτεσθαι πολλάκις ἐν τούτῳ περιαγγέλλειν τῷ σχίσματι· ἐπεὶ καὶ ὅσα τὴν φράσιν αἰτιολογουμένην ἔλαχε, τὴν τάξιν ἐπέχει τῶν ὁμολογουμένην ἐχόντων τὴν ὑπαρξιν.

5 Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν ἰδίωμα τοιοῦτον τῆς Γραφῆς, οἷον, «ἠπειθεί Φαραὼ καὶ ἐσκληρύνετο», αἱ παράδοξοι πληγαὶ καὶ μάστιγες εἰσπραπτόμεναι τῆς ἀπειθείας αὐτὸν καὶ σκληρότητος εἶποντο. Ταῦτα δὲ τὸ περιβόητον εἶχε, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐφοῖτα, τὴν τοῦ Θεοῦ δυναστείαν περιηχομένα καὶ θαυμάζειν καὶ ὑπερεκπλήττεσθαι τὴν
10 κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ παρασκευάζοντα. Τοῦτο οὖν τὸ πάντως ἐκ τῆς ἐκείνου σκληρότητος ἐκδησόμενον εἰς αἰτιολογικὸν εἶδος ἡ Γραφή σχηματίσασα, προενήνοχε προκηρύττουσα τῷ τρόπῳ τὸ τῆς ἐκβάσεως ἀμετάθετον καὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν καὶ τὰ αἰτιολογούμενα τῷ ἀπαραβάτῳ τῆς προόδου εἰδοποιεῖσθαι θέλει καὶ ἐρμηνεύεσθαι. Κο-
15 λάζεται τοίνυν Φαραὼ, οὐχ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεός, εἰ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς συνθέσεως τὸ σχῆμα τοιαύτην φαντασίαν ὑπέρχεται, ἀλλ' ὅτι ἠπειθεί, καὶ τῆς ἀπειθείας αὐτὸν ἔδει τὰς δίκας εἰσπράττεσθαι. Εἰ δὲ κἂν μὴ πρὸς τοῦτο ἑώρων αἱ τιμωρίαι, μηδὲ πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτὸν τῆς ἀπειθείας ἀνδράποδον, ἀλλ' οὖν, ἐπεὶ περὶ κατὰ πόδας ἠκολούθησαν τὸν ἀλιτήριον τιμωρούμεναι, ταύταις δὲ ταῖς τῶν μαστίγων καὶ
20 πληγῶν παραδόξοις θεοσημείαις, ὡς εἴρηται, ἡ ἰσχύς καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ συνηυξήθη καὶ συνανεβλάστανεν, οὐκ ἀπεικόντως ἢ κατὰ τὴν αἰτιολογίαν τῷ διηγήματι μορφὴ καὶ ἰδέα περιτίθεται, τὸ ἐκδησόμενον πάντως καὶ πρὸ τοῦ ἐκβεβηκέναι διαμαρτυρομένης καὶ ἀπαγγελ-
25 λούσης τῆς τῶν Λογίων προγνώσεως

Διὰ τῆς αὐτῆς δ' ἂν ἐφόδου καὶ τῶν Δαβιτικῶν ῥημάτων, ἃ πρότερον ἰδιαζούσης ἔτυχε σαφηνείας καὶ καταστάσεως, εἰς τὴν ἴσην καὶ ὁμοίαν τοῖς εἰρημένοις ἀπαρτισθείη τελειότητα. Ἡμαρτεν ὁ Δαβὶδ, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων τὰ μέγιστα, οὐχ ἵνα Θεὸς δικαιωθῇ (οὐ γὰρ
30 ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδενὸς ἁμαρτία Θεῷ δικαιοσύνην περιάπτουσα), ἀλλ' ἐπεὶ περὶ ἡμαρτε μὲν, οὐκ ἠὔξησε δὲ οὔτε τῇ πωρώσει οὔτε τῇ προγνώσει τὴν ἁμαρτίαν, καταφεύγει δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ δάκρυα, ἑαυτὸν σπουδάζων ἀποπλύνειν τοῦ ἁμαρτήματος, δίδωσι δὲ Θεὸς συγγνώμην ἐν τῇ φιλανθρωπία, τὸ οἰκεῖον δίκαιον καὶ μεῖζον,
35 ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην διάνοιαν λαμπρὸν ἅπασιν ἐπίδεικνύς καὶ περι-

δήποτε, καὶ αὐτὰ πού δέν μποροῦν ἔξαιτίας τῆς μὴ τέλειας ἔκδοσῆς τους ν' ἀνακόπτονται, τὰ στηρίζει νὰ διαδίδονται συχνὰ μὲ αὐτὸ τὸ σχίσμα. Γιατὶ καὶ ὅσα ἔχουν τὴ διατύπωσή τους αἰτιολογημένη, ἔχουν τὴ θέση ἐκείνων πού ἔχουν ὁμολογούμενη τὴν ὑπαρξή τους.

Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς Γραφῆς, λόγου χάρη, «Ἐδειχνε ὁ Φαραὼ ἀνυπακοή καὶ σκληρότητα»¹⁴, καὶ ἀκολουθοῦσαν στὴν ἀπειθεία καὶ τὴ σκληρότητά του οἱ παράδοξες πληγές καὶ οἱ μάστιγες πού στέλνονταν ἐναντίον του. Αὐτὰ εἶχαν γίνει περιβόητα καὶ κυκλοφοροῦσαν σὲ ὅλη τὴ γῆ, κάνοντας ν' ἀντηχεῖ παντοῦ ἡ πανίσχυρη δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ θαυμάζουν καὶ νὰ καταπλήσσονται ἀπὸ τὸ κραταιὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ λοιπὸν πού ὀπωσδήποτε θὰ συνέβαινε ἔξαιτίας τῆς σκληρότητας ἐκείνου, δίνοντας τὸ ἡ Γραφή αἰτιολογικὴ μορφή, τὸ προανήγγειλε, προκηρῦττοντας μὲ τὴ σύνταξη αὐτὴ τὸ ἀμετάκλητο τῆς ἔκδοσης. Καὶ γενικὰ καὶ ὅσα αἰτιολογοῦνται, μὲ τὴν ἀπαράβατη πραγματοποίησή τους θέλουν νὰ καθορίζονται καὶ νὰ ἐρμηνεύονται. Τιμωρεῖται λοιπὸν ὁ Φαραὼ, ὄχι γιὰ νὰ δοξαστεῖ ὁ Θεός, ἀν καὶ τὰ λόγια καὶ ἡ σύνταξή τους μᾶς κάνει αὐτὸ νὰ φανταστοῦμε, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔδειχνε ἀπειθεία, ἔπρεπε νὰ πληρώσει τὴν ποινὴ τῆς ἀπειθείας του. Ἀλλὰ κι ἂν οἱ τιμωρίες δὲν ἀπέβλεπαν σ' αὐτὸ, οὔτε στὸ νὰ γίνει δοῦλος τῆς ἀνυπακοῆς του, ὡστόσο, ἐπειδὴ ἀκολούθησαν καταπόδας τιμωρώντας τὸν ἀλιτήριο, καὶ μὲ αὐτὰ τὰ παράδοξα θεῖα θαύματα τῶν μαστίγων καὶ τῶν πληγῶν αὐξήθηκε, ὅπως εἶπαμε, μαζί τους καὶ ἄνθισε ἡ δύναμη καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, δίνεται στὴ διήγηση ὄχι ἀδικαιολόγητα ἡ αἰτιολογικὴ μορφή κι ἐμφάνιση, ἐνῶ ἡ πρόγνωση τῆς Γραφῆς μαρτυρεῖ καὶ ἀπαγγέλλει καὶ πρὶν ἀκόμα συμβεῖ ἐκεῖνο πού θὰ συμβεῖ ὀπωσδήποτε.

Μὲ τὴν ἴδια μέθοδο καὶ ὅσα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Δαβὶδ πού διασαφηνίστηκαν προηγουμένως καὶ ἐξομαλύνθηκαν μὲ τὸν πρόποντα τρόπο, θ' ἀποκατασταθοῦν σὲ ἴση καὶ ὅμοια μὲ ὅσα εἶπαμε τελειότητα. Ἀμάρτησε ὁ Δαβὶδ, καὶ μάλιστα μὲ τὶς μεγαλύτερες ἁμαρτίες, ὄχι γιὰ νὰ φανεῖ δίκαιος ὁ Θεός (γιατὶ δὲν ὑπάρχει, πραγματικὰ δὲν ὑπάρχει καμμιά ἁμαρτία κανενός, πού ν' ἀποδίδει δικαιοσύνη στὸ Θεό), ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμάρτησε, δὲν αὐξήσε ὁμως τὴν ἁμαρτία οὔτε μὲ τὴν πώρωση οὔτε μὲ τὴν πρόγνωση, ἀλλὰ μάλλον καταφεύγει στὴ μετάνοια καὶ τὰ δάκρυα, φροντίζοντας ν' ἀποπλύνει τὸ ἁμάρτημα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὁ Θεός δίνει συγγνώμη μὲ τὴ φιλανθρωπία του, παρουσιάζοντας σὲ ὅλους λαμπρὴ καὶ περιβλεπτή

14. Ἐξ. 7, 13.

βλεπτον. Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, «σοὶ ἤμαρτον, ὅπως ἂν δικαιωθῆς», ἐπισυνῆψεν, «ἐν τοῖς λόγοις σου», τὴν μὲν ἀνομίαν τῆς μετανοίας διαδεξαμένης, τὴν μετάνοιαν δὲ τῆς ὑπὲρ λόγον φιλανθρωπίας, ἐν δὲ τῇ φιλανθρωπία τοῦ ἐν τοῖς λόγοις ἐξαστραπτόντος δικαίου καὶ πάσης
5 συμπαθείας καὶ ἀγαθότητος ἀφιέντος ἀκτῖνας. Καὶ λόγοι ἂν ἐνταῦθα νοηθεῖεν τοῦ Θεοῦ, τῇ ἀνθρωπίνῃ συγκαταβαίνοντος ἀσθενείᾳ καὶ εἰς λόγους καὶ κρίσιν καθισταμένον· καὶ γὰρ φησι· «δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος».

Ἄντεξετάσεως δὲ συνισταμένης ὧν δωρεῶν ἀπήλαυσε καὶ εὐεργεσιῶν ὁ Δαβὶδ πρὸς ἃς καταλίσθησεν ἀθέσμους πράξεις (ἀπὸ γλώττης καλαμίνης καὶ αὐλεῖν ἀλόγως τέχνην ποιουμένης, γλῶσσα τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον σοφίας καὶ γνώσεως ὄργανον· ἐκ μειρακίου μυκτηριζομένου, στρατηγὸς αὐτοσχέδιος τοῦ πολέμου καὶ τῆς ὅλης παρατάξεως καὶ μόνος καὶ χωρὶς βελῶν καὶ ὄπλων καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ ἐμπειρίας τοῦ ἀγωνίσματος, τροπαιοφορῶν τὴν νίκην καὶ τὴν ἐχθρῶν ἀναδούμενος ἐπικράτειαν. Ἐξ ὑπαίθρου ταλαιπωρίας, διωρόφων καὶ τριωρόφων οἴκων λαμπρότητες καὶ λαμπρότεροι διαγωγαὶ καὶ ὑπωρόφιος καὶ τρυφῶσα δίαιτα καὶ πολλῶν πόλεων ὁ κωμήτης κύριος· ἀντὶ ποιμενικοῦ καδίσκου καὶ πῆρας, σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν στροφίον βασιλείας· ἐξ ἀγέλης βοσκημάτων καὶ σύριγγος καὶ τῷ ἤχῳ κατακηλοῦντος αὐτῶν τὰ ὦτα, χρησολόγος τῶν ὑπὲρ λόγον ἔργων καὶ προφητείας βρῦων χαρίσματα· ἐξ αὐλῶν νομάδων καὶ θεραπείας θρεμμάτων καὶ σκυτάλης ἀνεχούσης τὸ σωματίον κόπῳ βαρυνόμενον, θρόνος βασιλείου καὶ
25 προφύρα καὶ δορυφόροι καὶ στέφανος συνελόντι φάναι, ἐξ ιδιώτου προφήτης, καὶ βασιλεὺς ἐκ φυγάδος, καὶ τὸ κατ' ἐχθρῶν κράτος συγκληρωσάμενος ἄμαχον).

Τὰ μὲν οὖν θεῖα περὶ τὸν Δαβὶδ ταῦτα, καὶ πολλῶν πλείονα τὰ λειπόμενα. Τὰ δὲ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ Δαβὶδ· γυναικὸς ἠττάτο, 30 τοῦ πολέμου λαβὼν ἐπίκουρον ἔρωτα· μοιχεία καὶ φόνος κατὰ τοῦ μεγέθους ἐχόρευον τῶν εὐεργεσιῶν· ὑβρίζεν ἢ σὰρξ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπι-

τῆ δικαιοσύνη του, καὶ μάλιστα μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νά συλλάβει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Γι' αὐτὸ λέγοντας ὁ Δαβίδ, «σ' ἐσένα ἀμάρτησα, γιὰ νά δικαιωθεῖς», πρόσθεσε, «στοὺς λόγους σου»¹⁵. Τὴν ἀνομία τῆ διαδέχθηκε ἡ μετάνοια, τῆ μετάνοια ἡ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο φιλανθρωπία, καὶ μέσα στῆ φιλανθρωπία ἡ δικαιοσύνη, ποὺ ἀστράφτει στοὺς λόγους του καὶ ἐξαπολύει τὶς ἀκτίνες τῆς συμπάθειας καὶ τῆς ἀγαθότητάς του. Ἐδῶ θὰ μπορούσαν νά ἐννοηθοῦν καὶ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, ποὺ δείχνει συγκατάβαση στὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια καὶ ὑποβάλλεται σὲ ἀπολογία καὶ κρίση. Γιατὶ λέει: «ἐλάτε νά συνομιλήσομε, λέει ὁ Κύριος»¹⁶.

Ἄν ἐξεταστοῦν οἱ δωρεές καὶ οἱ εὐεργεσίες ποὺ ἀπόλαυσε ὁ Δαβίδ σὲ ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὶς παράνομες πράξεις στὶς ὁποῖες εἶχε ὀλισθήσει (ἀπὸ γλώσσα καλάμινη, ποὺ ἡ τέχνη τῆς ἦταν ἡ ἄτεχνη αὐλήση, γίνεται γλώσσα τοῦ Πνεύματος καὶ ὄργανο τῆς πάνω ἀπὸ κάθε λόγο σοφίας καὶ γνώσης ἀπὸ παλληκαράκι ποὺ τὸ περιέπαιζαν, γίνεται στρατηγὸς αὐτοδίδακτος τοῦ πολέμου καὶ ὅλης τῆς παράταξης, καὶ νικητὴς τροπαιοφόρος μόνος καὶ χωρὶς βέλη καὶ ὅπλα καὶ ὅλη τὴν ἄλλη προπαρασκευὴ καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς μάχης, καὶ στεφανώνεται γιὰ τὴν ἐπικράτησή του πάνω στοὺς ἐχθρούς του¹⁷. Ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τοῦ βοσκοῦ στὸ ὕπαιθρο, βρίσκεται μέσα σὲ λαμπρὰ διώροφα καὶ τριώροφα σπίτια καὶ ἀκόμα λαμπρότερους τρόπους ζωῆς, καὶ ζεῖ μέσα σὲ ἀνάκτορα γεμάτα πολυτέλεια· ἀπὸ χωρικός, γίνεται ἐξουσιαστὴς πολλῶν πόλεων· ἀντὶ γιὰ καρδιάρα καὶ σακκοῦλι τοῦ βοσκοῦ, κρατάει σκῆπτρο στὸ χέρι καὶ στέμμα βασιλικὸ στὸ κεφάλι· ἀπὸ τὰ κοπάδια τῶν ζώων καὶ τὴ φλογέρα καὶ τὸ τραγούδι ποὺ γοήτευε τὴν ἀκοή τῶν προβάτων, νά, γίνεται χρησιμοδότης ποὺ ἀναβλύζει χαρίσματα προφητείας· ἀπὸ τὰ μαντριά τῶν ποιμένων καὶ τὴ φροντίδα τοῦ κοπαδιοῦ καὶ τὴ γλίτσα ποὺ στήριζε τὸ ἀνώριμο καὶ κατάκοπο ἀπὸ τὸ τρέξιμο σῶμα, τὸν ὑποδέχεται ὁ θρόνος ὁ βασιλικὸς καὶ ἡ πορφύρα, οἱ σωματοφύλακες καὶ τὸ βασιλικὸ στέμμα. Καὶ γιὰ νά μιλῆσω μὲ συντομία, ὁ ἀγράμματος, γίνεται προφήτης, ὁ φυγὰς, βασιλιάς, περιβεβλημένος μὲ τὴν ἀκαταμάχητη δύναμη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ).

Οἱ δωρεές λοιπὸν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβίδ εἶναι αὐτές, καὶ ὅσες παραλείπονται εἶναι πολὺ περισσότερες. Ἡ δική μου ὅμως ἀσθενὴς ἀποψη εἶναι ὅτι καὶ ὁ Δαβίδ εἶχε νικηθεῖ ἀπὸ γυναίκα, ἀφοῦ ἔλαβε σύμμαχο τοῦ πολέμου τὸν ἔρωτα¹⁸. Ἡ μοιχεία καὶ ὁ φόνος χόρευαν ἐναντίον τοῦ μεγέθους τῶν εὐεργεσιῶν. Ἡ σάρκα ταπείνωνε τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ παράνο-

16. Ἦσ. 1, 18.

17. Α' Βασ. 17, 32-54.

18. Β' Βασ. κεφ. 11.

θυμία ἄθεσμος τοῖς τῶν δωρεῶν χαρίσμασιν ἐπεκώμαξε· καὶ πόσα
 τοιαῦτα! Ὁ προφήτης καὶ βασιλεύς, κάπηλος, οὐκ οἶνον ὕδατι κεραν-
 νύς, ἀλλὰ τὰς ὑπὲρ λόγον δωρεὰς καταμιγνύς καὶ κιβδηλεύων τοῖς
 τῆς σαρκὸς πάθεισι καὶ σκιρτήμασιν. Ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις
 5 λόγοις ὁ Θεὸς κρινόμενός τε καὶ δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Δαβὶδ,
 ἄρ' ἔστιν εἰπεῖν εἰς ὅσον τῷ δικαίῳ ὑπερέβαλε καὶ τῆς αὐτοῦ παρέστη-
 σεν ἀγαθότητος τὸ ἀνυπέροβλητον, μάλιστα δὲ μηδὲ τιμωρίαις ὑπά-
 γων τὸν ἀντὶ τοσούτων ἀγαθῶν κακοῖς ἀμειψόμενον; ὑπετέμνετο γὰρ
 ἂν οὕτω τὸ ἄφατον ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῷ λαμπρὸν καὶ οὐκ
 10 ἔχον ἀπαγγέλλειν λόγον τὸ μέγεθος τιμωρία γὰρ καὶ κολάσει ὁ ἡδι-
 κημένος ζημιούμενος τὰ πολλὰ τῶν ὀφλημάτων ἄγει πρὸς διάλυσιν.

Τὰ τοίνυν Δαδιτικὰ τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ῥήματα
 καὶ τῶν παραπλησίον ἕκαστον ἢ τῶν ἱερῶν λογίων συνήθεια τὸ
 πάντως ἀποθησόμενον προμηνύουσα, αἰτιολογικῶς ἀπαγγέλλει, καὶ
 15 διατυποῦσα τῷ σχήματι τὸ συγγενὲς τοῦ ἀκωλύτως ἐκθησομένου
 παρίστησιν. Ὁ τοίνυν τῷ τῶν Λογίων ἔθει καὶ τῷ κανόνι τῆς διανοί-
 ας εὐθυνόμενος, ἐπειδὴν εἰς ὁμιλίαν καταστῆ τῇ αἰτιολόγῳ τροπολο-
 γία κατεσχηματισμένου τινὸς προβλήματος, δῆλον ὡς οὐδένα θόρυ-
 βον οὐδὲ ταραχὴν οὐδ' ἀπορίαν τινὰ τοὺς λογισμοὺς συνέχουσαν
 20 ὑποστήσεται, ἀλλὰ τῷ λόγῳ περιελὼν τοῦ σχήματος τὴν ἐπίνοιαν,
 καθαρῶς τὸ ἐκθησόμενον ὄψεται, οὐπὲρ καὶ εἰς δῆλωσιν ὁ σχηματι-
 σμὸς παραλαμβάνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΖ΄

Διὰ τί, τῶν τοῦ Σωτῆρος βαπτιζόντων μαθητῶν,
 25 ἔτι ἐβάπτιζεν ὁ Ἰωάννης;

Διότι τὴν αὐτὴν γνώμην μέχρι τῆς σφαγῆς ἀπαράτρεπτον συνε-
 τήρει, δι' ἣν καὶ κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτης ὤφθη τοῦ βαπτίσματος. Καὶ
 τότε μὲν γὰρ ἐβάπτιζεν ἵνα κηρύττῃ τῶν προσιόντων τῷ πλήθει τὸν
 κοινὸν Σωτῆρα τοῦ γένους, καὶ ὕστερον δὲ ἵνα μὴ τὸν τόνον ὑποχα-
 30 λῶν ἐλεγχθεῖ τῆς τοιαύτης θεοφιλοῦς μαρτυρίας καὶ ἀγιοπρεποῦς
 προαιρέσεως. Ἐβάπτιζον οὖν οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος τὸν Λυτρωτὴν
 τοῦ γένους κηρύττοντες, ἐβάπτιζε δὲ καὶ Ἰωάννης, ἀπαρχὴ μὲν καὶ
 παράδειγμα τῆς ἐκείνων ἱεραῶς ἐργασίας γενόμενος, συνεφαπτόμενος

1. Ἰω. 3, 22-4, 3.

μη ἐπιθυμία συνευθυμοῦσε μὲ τὰ χαρίσματα τῶν δωρεῶν, καὶ πόσα παρόμοια. Ὁ προφήτης καὶ βασιλιάς γινόταν κάπηλος· καὶ δὲν ἀναμίγνυε τὸ κρασί μὲ τὸ νερὸ, ἀλλ' ἔσμιγε τὶς ὑπέρολογες δωρεές καὶ τὶς νόθευε μὲ τὰ πάθη καὶ τὶς ὁρμές τῆς σάρκας. Μ' αὐτοὺς καὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς λόγους κρινόμενος καὶ ἀπολογούμενος ὁ Θεὸς πρὸς τὸ Δαβίδ, μπορούμε ἄραγε νὰ ποῦμε σὲ πόσο βαθμὸ ξεπέρασε στὸ δίκαιο καὶ πόσο ἀνυπέροβλητη παρουσίασε τὴν ἀγαθότητά του, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ ἐπιβάλλει τιμωρίες σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀντάλλαξε τὰ τόσα ἀγαθὰ μὲ κακὰ; Γιατὶ θὰ περιοριζόταν ἔτσι τὸ ἀπερίγραπτο ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ λαμπρότητα τῆς μεγαλοσύνης του, ποὺ δὲν μπορούν τὰ λόγια νὰ τὴν ἐκφράσουν. Γιατὶ ὅποιος τιμωρηθεῖ καὶ κολαστεῖ ἄδικα, σθῆνει τὶς περισσότερες ὀφειλές του.

Τὰ Δαβιδικὰ λοιπὸν λόγια τῆς μετάνοιας καὶ ἐξομολόγησης καὶ ὅποια ἄλλα παρόμοια, προμηνύοντας ἡ ἁγία Γραφή σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά της αὐτὸ ποὺ ἐξάπαντος θὰ συμβεῖ, τὰ διατυπώνει μὲ αἰτιολογικὸ τρόπο καὶ δίνοντάς τα μ' αὐτὴ τὴ μορφή, παριστάνει τὴ συγγένεια αὐτοῦ ποὺ θὰ συμβεῖ χωρὶς ἐμπόδια. Ὅποιος λοιπὸν εὐθυγραμμίζεται στὴ συνήθεια τῆς Γραφῆς καὶ στὸν κανόνα τῆς διάνοιας, ὅταν ἔρθει σ' ἐπαφή μὲ κάποιο πρόβλημα ποὺ ἔχει πάρει αἰτιολογικὴ μορφή, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲ θὰ θορυβηθεῖ καθόλου, οὔτε θὰ ταραχθεῖ οὔτε καὶ θὰ δημιουργηθεῖ καμμιά ἀπορία στοὺς συλλογισμοὺς του, ἀλλά, ἀφαιρώντας μὲ τὴ λογικὴ τὴν ἐπινόηση τοῦ αἰτιολογικοῦ σχήματος, θὰ δεῖ καθαρὰ ἐκεῖνο ποὺ θὰ συμβεῖ, γιὰ τὴ δήλωση τοῦ ὁποίου ἐξἄλλου χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ σχῆμα αὐτὸ τοῦ λόγου.

ΕΡΩΤΗΣΗ 57η

Γιατί, ἐνῶ βάπτιζαν οἱ μαθητὲς τοῦ Σωτήρα, ἐξακολουθοῦσε νὰ βαπτίζει ὁ Ἰωάννης¹;

Ἐπειδὴ μέχρι τὴ σφαγὴ του διατηροῦσε ἀμετάβλητη τὴν ἴδια γνώμη, χάρη στὴν ὁποία εἶχε ἀναδειχθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὑπηρετῆς τοῦ βαπτίσματος. Καὶ τότε βέβαια βάπτιζε, γιὰ νὰ κηρύττει στὰ πλήθη ποὺ πηγαιναν σ' αὐτὸν τὸν κοινὸ Σωτήρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἐνῶ ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ἐγκατέλειπε αὐτὴ τὴ θεοφιλή μαρτυρία καὶ τὴν ἁγιοπρεπῆ διάθεση. Βάπτιζαν λοιπὸν οἱ μαθητὲς τοῦ Σωτήρα κηρύττοντας τὸν λυτρωτὴ τοῦ γένους μας, βάπτιζε καὶ ὁ Ἰωάννης ἔχοντας γίνεαι ἀρχὴ καὶ παρᾶδειγμα γιὰ τὸ ἱερὸ ἔργο ἐκείνων, δίνοντας χέρι βοήθειας

δὲ τούτοις συναγωνιζομένοις καὶ συνεργὸς τῆς σωτηρίου ταύτης καὶ προκαθαροῦ καθιστάμενος πράξεως. Καὶ γὰρ ἀνακέκραγε βαπτίζων, τὴν Ἰησοῦ πᾶσι θεότητα διαμαρτυρούμενος. Τοῦτο γὰρ ὁ ἔπου-
 5 ῥάνιος αὐτῷ νυμφίος ἐβουλετο καὶ κατασκευάζειν ἐσπουδάζετο, καὶ ὁ καθ' ὑπερβολὴν μείζων ἀπάντων, καὶ ὁ ἀπὸ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, καὶ ὁ Θεοῦ ῥήματα λαλῶν, καὶ ὁ λαβὼν καὶ ἔχων τὸ Πνεῦμα οὐ μέτρῳ δωρεᾶς καὶ ἐνεργείας μεθέξει, ὥσπερ ἅπαντες οἱ προφήται, ἀλλὰ συγγενείας δικαίῳ καὶ ὑπερουσίου ὁμοουσιότητος ἀξιώματι.

Τὸ μέντοι βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆ-
 10 ρος οὐδενὶ διαφόρῳ, πλήν τῆς τῶν προσώπων ἐναλλαγῆς διεστέλλετο· καὶ γὰρ παρεσκευάζε μὲν ἑκάτερον αὐτῶν τοὺς βαπτιζομένους ἐπιτηδεῖους ἔσσεσθαι, τὸ διὰ πυρὸς καὶ Πνεύματος τελεσθησόμενον δέξασθαι βάπτισμα, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν παρεῖχε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ ἐνέργειαν, οὐδὲ τὴν παντελῆ τῶν ἁμαρτημάτων ἄ-
 15 φεσιν. Ἡ τοιαύτη γὰρ ὑπὲρ λόγον δωρεὰ μετὰ τὴν διανομὴν τῶν πυρίνων γλωσσῶν καὶ τὴν δι' αὐτῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίαν τοῖς βαπτιζομένοις ἐχαρίζετο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΗ΄

Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσῆς κατὰ τὴν Γένεσιν γενεαλογῶν τὰς ἡγεμονίας Ἡσαῦ, τῶν μὲν ἄλλων ἀπλῶς ψιλὰ διέρχεται τὰ ὀνόματα, ἐπὶ δὲ τὸν Αἰνᾶν ἐλθὼν, φησὶν, «οὗτός ἐστιν ὃς εὗρε τὸν Ἰαμείν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτε ἔνεμε τὰ ὑποζύγια Σεβεγῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ»; Τί οὖν ἐστιν ὁ εὗρε, καὶ τίνος ἔνεκα μνήμης ἀξιοῦται;

Ἡ Σύρα φωνὴ τὸν Ἰαμείν, ἣ ὡς ἔνιοι τὸν Ἐλμείν, πηγὴν ἐθέλει
 25 καλεῖν, αἱ πηγαὶ δὲ καὶ τὰ φρέατα περισπούδαστον ὑπῆρχε χρῆμα τοῖς ἐξ Ἀβραάμ. Ποιμένες γὰρ ὄντες καὶ τὸν βίον ὅλον ποιούμενοι ἐκ τῆς τῶν προβάτων πολυπληθείας τε καὶ εὐθηνίας, πολλὴν λόγον εἶχον τῶν πηγῶν καὶ φρεάτων, ἅτε δὴ τῆς τροφῆς οὐ πολὺ ἔλαττον οὐδὲ τοῦ πόματος καταπαιίνοντος καὶ διατιθέντος ἐπὶ τὸ ἄμεινον τὰ βο-
 30 σκήματα. Οὕτω δὴ φαίνεται καὶ ὁ Ἀβραάμ τῆς ἄλλης ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Ἀθιμέλεχ θεραπείας, οὐκ ἀγνωμοσύνην ἡγούμενος διελέγγειν αὐτὸν περὶ τῆς ἀφαιρέσεως ὧν αὐτὸς ἀνωρύξατο φρεάτων, οὐδ' ἐκεῖνος τὸν ἔλεγχον μυκτηρίζει, ἀγνοεῖν δὲ τὴν προᾶξιν παρὰ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων τολμηθεῖσαν ὑποκρίνεται, καὶ σπουδάζει ὁ

2. Ἰω. 1, 32-34.

3. Ἰω. 3, 29.

4. Ἰω. 3, 31.

5. Ἰω. 3, 34-35.

σ' αὐτοὺς πού συναγωνίζονταν μαζί του καὶ ὄντας συνεργός τους σ' αὐτὸ τὸ σωτήριο καὶ προκαθαρικὸ ἔργο. Γιατὶ βαπτίζοντας φώναζε, δίνοντας μαρτυρία τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ². Αὐτὸ βέβαια ἤθελε ὁ ἐπουράνιος νυμφίος του³, καὶ ἐπιδίωκε νὰ ἀποδείξει καὶ ὁ ὑπερβολικὰ μεγαλύτερος ὄλων⁴, καὶ ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ ὁ ὁποῖος κήρυττε λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ πού ἔλαβε καὶ εἶχε τὸ Πνεῦμα ὄχι μὲ τὸ μέτρο τῆς δωρεᾶς καὶ μὲ μετοχὴ τῆς ἐνέργειας, ὅπως ὅλοι οἱ προφῆτες⁵, ἀλλὰ μὲ τὸ δίκαιο τῆς συγγένειας καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ὑπερούσιας ὁμοουσιότητος.

Τὸ βάπτισμα λοιπὸν τοῦ Ἰωάννη καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτήρα δὲν τὰ διέκρινε καμμιά διαφορά, παρὰ μόνο ἡ ἐναλλαγὴ τῶν προσώπων. Γιατὶ προετοίμαζαν καὶ τὰ δύο ὅσους βαπτίζονταν νὰ γίνουν κατάλληλοι νὰ δεχθοῦν τὸ βάπτισμα πού θὰ γινόταν μὲ πῦρ καὶ Πνεῦμα⁶, κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔδινε τὴ χάρη καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος οὔτε τὴν πλήρη ἄφεση τῶν ἁμαρτημάτων. Γιατὶ αὐτὴ ἡ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο δωρεὰ χαρίσθηκε μετὰ τὴ διανομὴ τῶν πύρινων γλωσσῶν καὶ τὴν παρουσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέσω αὐτῶν σὲ ἐκείνους πού βαπτίζονταν⁷.

ΕΡΩΤΗΣΗ 58η

Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Μωυσῆς γενεαλογώντας στὴ Γένεση τοὺς ἡγεμόνες τοῦ Ἡσαῦ, ὄλων τῶν ἄλλων μνημονεύει ἀπλῶς τὰ ὀνόματα, ἐνῶ φτάνοντας στὸν Αἰνὰν λέει, «αὐτὸς εἶναι πού βρῆκε στὴν ἔρημο τὸν Ἰαμεῖν, ὅταν βοσκοῦσε τὰ ὑποζύγια τοῦ πατέρα του Σεβεγών»; Ποιὸ ἦταν αὐτὸ πού βρῆκε καὶ γιατί εἶναι ἄξιο ν' ἀναφερθεῖ;

Ἡ συριακὴ γλῶσσα τὸν Ἰαμεῖν ἢ τὸν Ἐλμεῖν, ὅπως μερικοὶ τὸν λένε, θέλει νὰ τὸν ὀνομάζει πηγῆ. Οἱ πηγές καὶ τὰ πηγάδια ἦταν περιζήτητα στοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ· ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦταν ποιμένες καὶ κέρδιζαν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἀφθονία τῶν προβάτων τους, ὑπολόγιζαν πολὺ τὶς πηγές καὶ τὰ πηγάδια, καθόσον μὲ τὸ νερό, ὄχι λιγότερο ἀπὸ τὴν τροφή, παχαίνουν τὰ πρόβατα καὶ δημιουργεῖται στὰ πρόβατα καλύτερη φυσικὴ κατάσταση. Ἔτσι λοιπὸν φαίνεται κι ὁ Ἀβραάμ, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἀβιμέλεχ δέχθηκε τὴν ἄλλη ὑπηρεσία, δὲν τὸ θεωροῦσε ἀγνωμοσύνη νὰ τὸν ἐλέγχει γιὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν πηγαδιῶν πού εἶχε αὐτὸς ἀνοίξει, ἀλλ' οὔτε αὐτὸς εἰρωνεύεται τὸν ἔλεγχο. Ἀπαντᾷ ὅτι οἱ ὑπηρέτες του ἀγνοοῦσαν τὴν ἐνέργεια πού εἶχε τολμηθεῖ καὶ ὁ Ἀ-

6. Ματθ. 3, 11. Λουκᾶ 3, 16.

7. Πράξ. 2, 3-4, 38.

1. Γεν. 36, 24.

Ἀβραάμ διὰ τῶν ἑπτὰ ἀμνάδων τὴν τοῦ Ἀβιμέλεχ ὁμολογίαν ὡς εἶη τὸ φρέαρ ἔργον καὶ πόνος τοῦ Ἀβραάμ βεβαιώσασθαι, καὶ ὄρκος καὶ συνθήκαι προβαίνουσι, καὶ ἡ πηγὴ λαμβάνει τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τῆς πράξεως, «φρέαρ ὄρκισμοῦ» ἐπονομασθεῖσα. Καὶ οἱ Φυ-
 5 λιστιεῖμι δὲ χρόνῳ ὕστερον τῆς ἰδίας χώρας ἐν ἧ παρῶκει ὁ Ἰσαὰκ φεύγων τὸν ἐν τῇ πατρίδι λιμόν, ἀπελάσαι φθόνῳ μελετήσαντες, ἐμφράττουσι τὰ φρέατα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοὺς ποιμένας εἰδότες μὴ δύνασθαι ζῆν τῆς τῶν φρεάτων ἀποστερουμένους χρήσεως. Καὶ Μωσῆς, ὅτι τοὺς χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντας ποιμένας ἀπώσάμενος,
 10 παρέσχε ταῖς θυγατράσι τοῦ Ἰοθὸρ θᾶπτον ἢ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας ποτίσαι τὰ θρέμματα, τῷ πατρὶ κηδεύει καὶ κύριος οἰκίας ἀντὶ προσηλύτου γίνεται. Καὶ μυρία ἄλλα ἔστι λαβεῖν δι' ὧν περισπούδαστον καὶ μέγα κτῆμα τοῖς ἐξ Ἀβραάμ τὰ φρέατα ἐνομίζετο, ὃ δὴ καὶ ἀταλαιπώρως εὐρῶν ὁ Αἰνᾶν ἢ ὁ Ὠνᾶν (ἐκατέρας γὰρ τῆς φωνῆς ὀνο-
 15 μάζεται), ἱστορίας παρέσχεν ὑπόθεσιν τῷ θεόπτη Μωσεῖ κατὰ γε τὴν κοσμογένειαν καὶ τὴν τοῦ Ἡσαῦ φυλὴν γενεαλογήσαντι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΘ΄.

Τί δηλοῖ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένον, «ἐὰν δὲ οἰκοδομήσης οἰκίαν καινὴν καὶ ποιήσης στεφάνην τῷ δωματίῳ σου,
 20 καὶ οὐ ποιήσεις φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου»;

Εἴρηται μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ ταύτης τοῦ ῥήσεως οὔτε τῆς σαφηνείας οὐδὲν οὔτε τῆς ὀρθότητος ἐνδεέστερον. Πλὴν ἐπειτέρ σοι φίλον καὶ ἂ ῥάδιόν ἐστι παρ' ἑτέρων μαθεῖν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκούειν, συνάδοντες καὶ ἡμεῖς ἐκείνοις, καὶ μάλιστα οἷς τι τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ
 25 ἄμεινον τεθεώρηται, καὶ σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἀνάπτυξιν, πρῶτον μὲν εἰδέναί φαμεν δεῖν, ὡς ὁ “καὶ” πολλάκις σύνδεσμος, ὥσπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ τῶν λέξεων, παρὰ τοῖς Μωσαϊκοῖς διατάγμασι παρέλκοντος ἐπέχει χώραν διὸ καὶ πρὸς τὸ εὐθύτερον ἀναγνωσθεῖη ἂν τὸ ῥητόν, τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν συνδέσμου περιαιρεθέντος.

30 Διπλαῖς δὲ διανοίαις ἡ ἑρμηνεία μερίζεται. Ἡ μὲν γὰρ πρὸς τὸ γράμμα διαβαίνει καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀπευθύνεται, ἡ δὲ πρὸς θεω-

βραάμ ἐπιδιώκει μὲ τὶς ἑπτὰ ἀμνάδες τὴν ὁμολογία τοῦ Ἄβιμέλεχ, γιὰ νὰ βεβαιώσει ὅτι τὸ πηγάδι ἦταν ἔργο καὶ κόπος τοῦ Ἄβραάμ. Ὁ ὄρκος καὶ οἱ συμφωνίες προχωροῦν, καὶ ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν πράξη αὐτὴ παίρνει τὴν ἐπωνυμία καὶ ὀνομάζεται, «πηγάδι τοῦ ὀρκισμοῦ»². Καὶ οἱ Φυλισταῖοι ἀργότερα, ἀφοῦ μελέτησαν ἀπὸ φθόνο νὰ τὸν ἀπελάσουν ἀπὸ τὴ χώρα τους, ὅπου παροικοῦσε ὁ Ἰσαὰκ θέλοντας νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὸ λιμὸ τῆς πατρίδας του, φράζουν τὰ πηγάδια τοῦ πατέρα του, ἐπειδὴ ἤξεραν ὅτι οἱ ποιμένες δὲν μποροῦσαν νὰ ζήσουν ἐὰν στεροῦνταν τὴ χρήση τῶν πηγαδιῶν³. Καὶ ὁ Μωυσῆς ἐπειδὴ, διώχνοντας τοὺς βοσκούς ποὺ εἶχαν ἀρχίσει τὴν ἀδικία, βοήθησε τὶς θυγατέρες τοῦ Ἰοθὼρ νὰ ποτίσουν γρηγορότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες μέρες τὰ πρόβατα τοῦ πατέρα τους, αὐτὸ ἄρεσε στὸν πατέρα τους καὶ ἕξαιτίας αὐτοῦ γίνεται ἰδιοκτήτης σπιτιοῦ, ἐνῶ ἦταν ξενοφερμένος⁴. Καὶ ἅπειρα ἄλλα πράγματα μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε, γιὰ τὰ ὁποῖα θεωροῦνταν περιζήτητο καὶ μεγάλο ἀπόκτημα τὰ πηγάδια γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἄβραάμ, πράγμα βέβαια ποὺ καὶ βρῆκε χωρὶς κόπο ὁ Αἰνᾶν ἢ Ὠνᾶν (ἀναφέρεται καὶ μὲ τὶς δύο μορφές), καὶ ἔδωσε στὸν θεόπτη Μωυσῆ ὕλη γιὰ τὴν ἱστορία ποὺ γενεαλόγησε κατὰ τὴ γένεση τοῦ κόσμου καὶ τὴ φυλὴ τοῦ Ἡσαῦ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 59η

Τί δηλώνει αὐτὸ ποὺ γράφει τὸ Δευτερονόμιο, «ἂν οἰκοδομήσεις σπίτι καινούργιο, νὰ κάνεις στὸ δωμάτιό σου καὶ στηθαῖο, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ φόνος στὸ σπίτι σου»¹;

“Ὅσα ἔχουν πεῖ γιὰ τὴ ρῆση αὐτὴ οἱ πρὶν ἀπὸ μᾶς δὲν ὑστεροῦν καθόλου οὔτε σὲ σαφήνεια οὔτε σὲ ὀρθότητα. Ὅμως, ἐπειδὴ ἐσὺ ἀγαπᾶς, καὶ αὐτὰ ποὺ εἶναι εὐκόλο νὰ τὰ μάθεις ἀπὸ ἄλλους, νὰ τ’ ἀκοῦς ἀπὸ ἐμένα, θὰ συμφωνήσουμε καὶ ἐμεῖς μ’ ἐκείνους, καὶ μάλιστα μὲ ὅσους ἀπὸ αὐτοὺς ἐρμήνευσαν κάτι καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ ἡ ἀνάπτυξή μας θὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ δική τους. Πρῶτον λοιπὸν λέμε ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι πολλὲς φορές ὁ σύνδεσμος “καὶ”, ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες λέξεις, στὶς Μωσαϊκὲς διατάξεις ἔχει θέση πλεονασμοῦ. Γι’ αὐτὸ θὰ διαβαστεῖ τὸ ρητὸ ὀρθότερα, ἂν ἀφαιρεθεῖ ὁ σύνδεσμος “καὶ” ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἡ ἐρμηνεία διαιρεῖται σὲ δύο ἔννοιες. Ἡ μία ἀναφέρεται στὸ γράμμα καὶ ἀπευθύνεται στὰ αἰσθητὰ, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀνάγεται μᾶλλον πρὸς τὴ

2. Γε, 21, 22-32.

3. Γεν. 26, 14-15.

4. Ἐξ. 2, 15-21.

1. Δευτ. 22, 8.

ρίαν ἐθέλει μᾶλλον ἀνάγεσθαι. Ἡ μὲν οὖν τὴν πρόοδον δι' ὧν ἡ λέξις
 μᾶλλον καὶ ἡ αἰσθησις ἐπικρατεῖ ποιουμένη, ὧδέ τῃ τὸ δηλούμενον
 ἀναπτύσσει. Οἰκίαν γὰρ σοι, φησὶν, προθεμένῳ σκοπὸν ἀνοικοδομη-
 σαι καὶ τάφρον, ὡς εἰκός, κρηπιδῶσαι καὶ καταβαλεῖν τὰ θεμέλια
 5 ἀνορυξαμένῳ, οὐ χρὴ καταλιπεῖν τὰ βοθρεύματα πρὶν εἰς τέλος ἀγα-
 γεῖν τὸ ἔργον χωρὶς τῆς ἀρμοξοσύνης περιβολῆς καὶ ἀσφαλείας, ἵνα μὴ,
 τῷ τὴν σὴν ἀγνοήσαντι προᾶξιν, αἴτιος ἀναφανήσῃ φόνου, τοῦ μὲν ἐμ-
 πεσόντος τῷ βοθύνῳ ἄτε μηδὲν τῶν καινουργηθέντων προειδότης, σοῦ
 δὲ μηδεμίαν ἐπιμέλειαν περὶ τοῦ μηδὲν συμβῆναι τοιοῦτον εἰσηγησα-
 10 μένου. Καὶ γὰρ καὶ πολλὰ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἀπεικὸς παρεμπίπτειν
 τῷ βοθύνῳ καὶ ἀπόλλυσθαι, ἀλλὰ γε τῶν ἀνθρώπων ἐνίους, οὓς ἡ προ-
 τέρα τῶν χωρίων θέσις καὶ τὸ ἔθος τῆς διόδου καὶ ὁ βραχὺς μετὰ τὴν
 καινοτομίαν χρόνος, ἐπισκιάζοντα τὰ νεοχρωθέντα καὶ μηδὲν καινὸν
 μηδὲ πρόσφατον βλάβην ὑφοραῖσθαι συνεξαπατώντα, ὄλεθρον εὐρεῖν
 15 ἀντὶ τῆς προκειμένης χρείας συνώθησεν. Δεῖ δ' οὖν διὰ ταῦτα πάντα
 μηδεμίαν παραλμπάνειν, ἐφ' οἷς πράττομεν, ἀσφάλειαν, δι' ἧς τὸ ὁμο-
 γενὲς καὶ ὁμόφυλον πάσης βλάβης καὶ ζημίας ἀπείρατον συντηρή-
 σομεν ἔκθεσμον γὰρ καὶ ὠμότητος, ἐφ' οἷς ἡμεῖς τὰς ὠφελείας δρεπό-
 μεθα, τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοφύλους περιορᾶν τὰ τῶν παθημάτων καὶ
 20 ἀγλειῶν ὑφίστασθαι ἔσχατα. Τῆς μέντοι χρεωστομένης προνοίας
 κἀνταῦθα καὶ μηδὲν τῶν παραπορευομένων τοῖς βοθύνοις ὑποφερο-
 μένων, οὐκ ἔσται φόνος οὐδεὶς ἐν τῇ νεουργουμενῇ οἰκίᾳ, καὶ ἡ περὶ
 τὸν βόθρον περινηθειῖσα περιβολὴ καὶ στεφάνη καὶ φόνου καθαρὰν
 τὴν οἰκίαν ἀπέφηνεν καὶ τὴν τοῦ πλησίον πρόνοιαν λαμπρῶς πᾶσιν
 25 ἐμφανίζουσα, πολλῶν καὶ καλῶν ἐπαίνων πρόσξενος τῷ προνοησαμέ-
 νῳ γίνεται καὶ τῆς τοιαύτης κηδεμονίας τὴν ἀπόλαυσιν ἐν ὁμοίοις ἔρ-
 γοις καὶ συγκυρήμασι τῷ προκαταβαλόντι ταύτην ἀπεθησαύρισε καὶ
 τό γε θεοφιλέστατον τῆς νομοθεσίας ἐβεδαίωσε, τό τε δυνατὸν καὶ
 σωτήριον καὶ αἰδέσιμον. Ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν τοιαύτην ἔστι
 30 λαβεῖν καὶ τὴν τοῦ προκειμένου λόγου εὐκρίνειαν.

Ἡ δὲ πρὸς θεωρίαν μᾶλλον τὸν νοῦν ἀναφέρουσα, τοιαύτη ἂν
 εἶη καὶ βουλομένη καὶ τῇ παραινέσει τὴν προᾶξιν συσφίγγουσα. Οἱ
 φιλοσοφία καινοτέρα καὶ τῶν πολλῶν ὑπεράνω κειμένη χρώμενοι
 καὶ τὸν βίον ἐξηρημένον τῆς δημώδους πολιτείας ἐπιτηδεύοντες, οὐκ
 35 ὀφείλουσιν οὗτοι καινὸν μὲν τὸν θεμέλιον πηγνύναι, καινὴν δὲ κατα-

θεωρία. Ἡ μία λοιπὸν προχωρώντας ἀπὸ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα ἐπικρατεῖ μᾶλλον ἢ λέξις καὶ ἢ αἴσθησις, κάπως ἔτσι ἀναπτύσσει αὐτὸ πού θέλει νὰ πεῖ. Ὅταν, λέει, βάλεις σκοπὸ νὰ χτίσεις σπίτι καὶ φυσικὰ νὰ ἀνοίξεις λάκκο καὶ νὰ θέσεις τὰ θεμέλια, δὲν πρέπει ν' ἀφήσεις τὰ ὀρύγματα πρὶν ὀλοκληρώσεις τὸ ἔργο χωρὶς τὴν περίφραξιν πού πρέπει καὶ τὴν ἀσφάλεια, γιὰ νὰ μὴ γίνεις ἔνοχος φόνου σὲ κάποιον πού δὲν ἤξερε τί εἶχες κάνει, ἀφοῦ ἐκεῖνος πού ἔπεσε στὸ ὄρυγμα δὲν εἶχε ἰδέα γιὰ τὸ νέο ἔργο πού ἔγινε, κι ἐσύ δὲν ἔλαβες καμμιά φροντίδα γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ κάτι τέτοιο. Καὶ πράγματι δὲν εἶναι ἀπίθανο καὶ πολλὰ ζῶα νὰ πέσουν στὸ λάκκο καὶ νὰ σκοτωθοῦν, ἀλλὰ καὶ μερικοὺς ἀνθρώπους, πού ἢ προηγούμενη κατάστασις τοῦ τόπου καὶ ὁ δρόμος πού εἶχαν συνηθίσει καὶ ὁ λίγος χρόνος μετὰ τὴ μεταβολὴ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ ἀντιληφθοῦν τὰ νέα σκάμματα πού ὅλα μαζί τοὺς ἐξαπατοῦσαν, ὥστε νὰ μὴν ὑποψιάζονται κάτι νέο ἢ μὴ πρόσφατη ἀλλαγὴ, τοὺς ἔσπρωξαν στὸ νὰ βροῦν τὸν ὄλεθρόν τους, ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης ἐξυπηρέτησις. Πρέπει λοιπὸν γιὰ ὅλα αὐτὰ πού πράττομε νὰ μὴν παραλείπομε κανένα μέτρο ἀσφάλειας, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἐξασφαλίσουμε τοὺς συγγενεῖς καὶ ὁμοφύλους, ὥστε νὰ μὴ πάθουν καμμιά βλάβη καὶ ζημιὰ. Γιατὶ εἶναι παράνομο καὶ μαρτυρεῖ σκληρότητα ν' ἀδιαφοροῦμε γιὰ τοὺς συναθρώπους μας πού ὑποφέρουν τὰ ἔσχατα παθήματα καὶ δεινὰ ἀπὸ αὐτὰ πού ἐμεῖς ἀπολαμβάνομε ὠφέλεια. Ὅταν ὁμως καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ληφθοῦν τὰ μέτρα πρόνοιας καὶ δὲν πέσει κανένας ἀπὸ τοὺς περαστικοὺς στὰ ὀρύγματα, δὲ θὰ γίνῃ κανένας φόνος στὸ νεοχιζόμενον σπίτι, καὶ ἡ περίφραξις καὶ τὸ περίζωμα πού προνοήθηκε γιὰ τὸ ὄρυγμα παρουσιάζει καθαρὸ ἀπὸ φόνου τὸ σπίτι, προβάλλοντας σὲ ὅλους λαμπρὴ τὴν πρόνοια γιὰ τὸν πλησίον, καὶ γίνεται πρόξενος πολλῶν καὶ καλῶν ἐπαίνων σὲ ἐκεῖνον πού ἔδειξε τὴν πρόνοια αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ἀποθησαυρίζει καὶ τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς τῆς φροντίδας σὲ ὅμοια καὶ συγκυριακὰ ἔργα. Καὶ μαζί μὲ ὅλα αὐτὰ ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἡ νομοθεσία εἶναι θεάρεστη, πραγματοποιήσιμη, σωτήρια καὶ σεβαστὴ. Ὡς πρὸς τὴν αἰσθητὴ λοιπὸν ἄποψιν τόση εὐκρίνεια μποροῦμε νὰ ἔχομε στὸ ζήτημα αὐτό.

Ἡ ἄποψιν τώρα πού ἀνάγει μᾶλλον τὸ νοῦ πρὸς τὴ θεωρίαν, αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι, ἢ ὁποῖα καὶ θέλει καὶ δένει σφιχτὰ τὴ συμβουλή μὲ τὴν πράξιν. Ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ μὴ φιλοσοφία νεότερη, πού ξεπερνᾷ τὴς δυνάμεις τῶν πολλῶν, καὶ ἀσκοῦν τὴ ζωὴν τους μακριὰ ἀπὸ τὴν κοινὴν καὶ δημώδη πολιτείαν, αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ βάζουν νέο θεμέλιον, ἀλλὰ νὰ

σκευάζειν ἐπιχειρεῖν τὴν οἰκίαν καὶ μηδὲν πρὸς τὸ πλῆθος συμ-
 φερομένην, μήτε τῆς ἐθίμου διαγωγῆς πρὸς τὰ ἴχνη καταπίπτουσαν,
 ἐν αὐτοῖς δὲ μέσοις τοῖς ἔργοις γενόμενοι, τὸν τόνον τῶν ἀγωνισμά-
 των ὑποχαλᾶν καὶ τῇ ῥαστώνῃ τῶν ὁμοίων πόνων σαθρὸν καὶ εὐ-
 5 διάπτωτον τὸ καλῶς ἀρξάμενον οἰκοδομεῖσθαι φιλοτέχνημα, καὶ
 τὴν οἰκίαν, δι' ἧς ἐνῆν καὶ καταρρηγνυμένους ὄμβρους τὰς τῶν πει-
 ρασμῶν νιφάδας στεροῶς ἀποκρούεσθαι, καὶ φλογίζουσαν ἀκτίνα,
 ἥτοι τῶν παθῶν ἀποστέγειν τε καὶ ἀναστέλλειν τὴν πύρωσιν. Ταύ-
 την δὲ τὴν οἰκίαν οὕτω μὲν λαμπρῶς ἀρξαμένην οἰκοδομεῖσθαι, οὐ-
 10 τω δὲ πρὸς θαῦμα γλυκὺ προϊοῦσαν, οὐ χρὴ ῥαθυμία γνώμης ὕστε-
 ρον εἶν εἰς γέλωτα καταπίπτειν καὶ τὸ σκυθρωπὸν καὶ περιυδρισμέ-
 νον τῆς πρὶν εὐκλείας ἀνταλλάττεσθαι, ἀλλὰ δεῖ ταύτην καινῶς ἀρ-
 ξαμένην οἰκοδομεῖσθαι, ἐν τοῖς ὁμοίοις συντηρεῖν κατορθώμασι, καὶ
 στεφάνῃ τῷ τερπνῷ τούτῳ καὶ περικαλλεῖ δωματίῳ περιθεῖναι,
 15 τουτ' ἔστι μέχρι τέλους τὴν πρὸς τοὺς στεφάνους ἄγουσαν ἀκριβειάν
 τε καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιτηδεύειν. Τῶν γὰρ νομίμως καὶ τῶν μέχρι τέ-
 λους ἀθλούντων οἱ στέφανοι «οὐδεῖς», γὰρ, φησὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ
 κῆρυξ, «στεφανοῦται, εἰ μὴ νομίμως ἀθλήσῃ». Οἶδε δὲ καὶ καινὴν
 κτίσιν τὴν κατὰ Χριστὸν προκοπὴν καὶ τελείωσιν ὁ τοῖς αὐτοῖς και-
 20 νοῖς πολιτεύμασιν τὴν Καινὴν Διαθήκην καινοτέραν ἀεὶ συντηρή-
 σασ «εἴ τις», γὰρ φησιν, «ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις».

Ἀνακαινίζεσθε, τουτ' ἔστι διὰ πάντων ἐν τῇ σοφῶς τε καὶ ὑπὲρ
 λόγον οἰκονομηθείσῃ καινότητι διατηρεῖσθε καινιζόμενοι, μηδὲν
 παλαιὸν μηδὲ σαθρότητος νόσον ἐπιφέροντες. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιτεθείῃ
 25 στεφάνῃ τῷ καινιζομένῳ δωματίῳ, τοῖς κατορθώμασι, τουτ' ἔστιν, εἰ
 μὴ μέχρι τέλους τοὺς νεανικοὺς καὶ καινοὺς καὶ καλοὺς ἀγῶνας τοὺς
 προξένους ἡμῶν τῶν στεφάνων συντηρήσομεν, φόνος καὶ φόνων ὁ
 χαλεπώτατος ἐν τῇ ἡμῶν οἰκίᾳ γενήσεται, περιοραγέντος μὲ τῇ
 σαθρότητι τοῦ οἰκοδομήματος, συγκατενεγκόντος δὲ καὶ συγκατο-
 30 ρύξαντος καὶ τὸν ἀπ' ἀρχῆς τὴν καινότητα τῆς οἰκοδομῆς, ὡς, εἴθε
 μὴ ὄφελεν, εἰς μάτην φιλοτιμησάμενον. Τῷ γὰρ οὕτως ἀθλίως περιε-
 νεχθέντι καὶ μετὰ τοσοῦτους πόνους καὶ ἰδρωῶτας ὥσπερ ἐκ μεταμε-
 λείας ἐνυδρίσαι τὰ φθάσαντα καὶ παθῶν ἀνδράποδον γενέσθαι καὶ

προσπαθοῦν νὰ ἀνακαινίζουν τὸ σπίτι, καὶ νὰ μὴ μοιάζουν καθόλου μὲ τὸ πλῆθος, οὔτε νὰ πέφτουν στοὺς δρόμους τῆς συνηθισμένης συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ φτάνοντας στὴ μέση τῶν ἔργων, νὰ χαλαρώνουν τὴν ἔνταση τῶν ἀγωνισμάτων καὶ νὰ οἰκοδομοῦν ὀρθὰ τὸ φιλοτέχνημα ποὺ ἄρχισε νὰ χτίζεται ἔξαιτίας τῆς εὐκολίας τῶν ὁμοίων κόπων σαθρὸ καὶ κλονιζόμενο, καὶ τὸ σπίτι ποὺ μᾶς βοηθᾶ νὰ ἀντιμετωπίζομε μὲ δύναμη τὶς σὰν καταρράχτες τῆς βροχῆς νιφάδες τῶν πειρασμῶν καὶ νὰ προφυλαγώμαστε καὶ νὰ ἐμποδίζομε τὴν καυτὴ ἐκείνη ἀκτίνα, δηλ. τὴ πύρωση τῶν παθῶν. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ σπίτι ποὺ ἄρχισε νὰ χτίζεται τόσο λαμπρὰ καὶ νὰ προχωρεῖ μὲ τόσο εὐχάριστο καὶ ἀξιοθαύμαστο τρόπο, δὲν πρέπει ἀπὸ ἀδιαφορία τῆς γνώμης νὰ τ' ἀφήνομε ἔπειτα νὰ ξεπέφτει σὲ γέλιο καὶ νὰ παίρνει ὡς ἀντάλλαγμα τῆς προηγούμενης δόξας τὴ σκυθρωπότητα καὶ τὸν χλευασμὸ, ἀλλὰ πρέπει αὐτὸ ποὺ ἄρχισε νὰ χτίζεται καινούργιο, νὰ διατηρεῖται μὲ τὰ ὅμοια κατόρθωμα. Καὶ κρηπίδα νὰ ἐπιθέτομε στὸ τερπνὸ αὐτὸ καὶ πανέμορφο οἰκοδόμημα, δηλαδή νὰ ἀσκοῦμε ὡς τὸ τέλος τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἐπιμέλεια ποὺ ὀδηγεῖ στὰ στεφάνια· καθόσον τὰ στεφάνια εἶναι γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀγωνίζονται νόμιμα καὶ ὡς τὸ τέλος. Γιατὶ λέει ὁ κήρυκας τῆς Ἐκκλησίας· «κανένας δὲ στεφανώνεται ἂν δὲν ἀγωνιστεῖ νόμιμα»². Ἐκεῖνος ποὺ μὲ τοὺς καινούργιους τρόπους διατήρησε ὅλο καὶ πιὸ καινούργια τὴν Καινὴ Διαθήκη συνηθίζει νὰ χαρακτηρίζει ὡς καινὴ κτίση τὴν προκοπὴ καὶ τὴν τελείωση τῆ σύμφωνη μὲ τὸ Χριστὸ. Γιατὶ λέει· «ἂν εἶναι κάποιος μὲ τὸ Χριστὸ, εἶναι καινὴ κτίση»³.

Νὰ ἀνακαινίζεστε, δηλαδή νὰ διατηρεῖστε ἀνακαινιζόμενοι πάντοτε μὲ τὴν καινότητα ποὺ οἰκονομήθηκε κατὰ τρόπο σοφὸ καὶ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο, χωρὶς νὰ ἐπιβαρύνεστε μὲ τίποτε παλιὸ οὔτε μὲ τὴ νόσο τῆς σαθρότητας. Ἄν δηλαδή δὲν τεθεῖ κρηπίδα στὸ σπίτι, ποὺ ἀνακαινίζεται μὲ τὰ κατορθώματα τῆς ἀρετῆς, δηλαδή ἂν δὲν διατηρήσομε τοὺς γενναίους καὶ καινοὺς καὶ καλοὺς ἀγῶνες ποὺ μᾶς προξενοῦν τὰ στεφάνια, θὰ γίνῃ φόνος καὶ ἀπὸ τοὺς χειρότερους φόνους στὸ σπίτι μας, ἀφοῦ θὰ γκρεμισθεῖ ἀπὸ τὴ σαθρότητα τὸ οἰκοδόμημα, καὶ μαζί θὰ ρίξει καὶ θὰ θάψει μέσα στὸ ὄρυγμα καὶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς καινότητας τῆς οἰκοδομῆς, ποὺ φιλοδόξησε, ὅπως δὲν ἔπρεπε, μάταια. Γιατὶ σ' αὐτὸν ποὺ τόσο ἄθλια συμπεριφέρθηκε καὶ ἔπειτ' ἀπὸ τόσοις πόνους καὶ ἰδρωῖτες, σὰν ἀπὸ μεταμέλεια, ἔφτασε νὰ περιφρονῆσει τὰ προηγούμενα καὶ νὰ γίνῃ ἀνδράποδο τῶν παθῶν καὶ θήραμα τοῦ ἐχθροῦ, δὲ θὰ ἦταν καθόλου χειρότερο,

3. Β' Κορ. 5, 17.

τοῦ ἐχθροῦ θήραμα οὐδὲν ἂν εἶη χειρὸν, μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλέσθαι τὴν καινότητα τοῦ πολιτεύματος ἢ προελομένου, μὴ διενεγκεῖν μέχρι τέλους, ἀλλ' ἀνθελέσθαι τῶν σπουδαζομένων τὰ ἀπενκταῖα, καὶ οἷς ἂν ἔξουσιν οἱ μισοῦντες ἐντροφᾶν τῇ γλεύη καὶ τοῖς ὄνειδίσμασιν.

5 Οὐδὲ τὸν θεσπέσιον δὲ παρασιωπῆσαι Κύριλλον ὄσιον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε΄

Τί δήποτε, τοῦ νόμου κωλύοντος ἄπτεσθαι λεπροῦ, εἰ δὲ μή, ἀκάθαρτον εἶναι ἕως ἑσπέρας, ἐν τῷ θεραπεύειν τὸν λεπρὸν ὁ Σωτὴρ ἄπτεται αὐτοῦ, καίτοι λόγῳ θεραπεύειν
10 δυνατὸς ὢν;

Πρῶτον μὲν ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναί, ὡς ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ νῦν μὲν τὸν νόμον ἔκρινε φυλάττειν, νῦν δὲ τῶν κρειπτόνων καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἔργων ἀπέφαινεν ἥττονα, οὐδ' ὅτε νομοφυλακεῖν ἐδοκίμαζεν, ὡς ὑποκείμενος τοῖς νόμοις ἐφύλαττεν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν οἰκονομίαν
15 πληρῶν καὶ δεικνύς, οἷα δὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μὴ ἀπαξιώσας ἀναλαβεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀτιμάζει τὰ δι' ὧν ἤδη ῥυθμίζεται τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ μετέρχεται ταῦτα, ὅταν μηδὲν ἄλλο τῶν κρειπτόνων εἰς ἑαυτὸν μεθέλκη καὶ μεταδιδάξῃ τὴν πρόνοιαν, τοῦτο δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἅμα ἐμφράττων τὰ βλάσφημα καὶ ἀπύλωτα στό-
20 ματα καὶ τὸ ἀντίθεον καὶ παράνομον, ἅπερ εἰς τὸν Δεσπότην ἐναπορρίπτειν οὐκ ἔφριπτεν ἢ θεομάχος αὐτῶν ἀπόνοια, εἰς τὰς ἐκείνων περιτρέπων κεφαλὰς Ἐπεὶ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐγκαλουμένους, ὅτι κατὰ τὸ Σάββατον πορευόμενοι τοὺς στάχεις ἔτιλλον καὶ ψύχοντες λιμοῦ τὴν αὐτοσχέδιον τράπεζαν ἐποιουῦντο ἴαμα, ἱεραῖς τε ἄλλαις
25 ἐφόδοις καὶ δὴ καὶ παραδειγμάτων ἐπιφορᾶ, κράτει καὶ ἀξιώματι τὸ ἀπαράγραπτον προβαλλομένων, ἀνευθύνους ἐδείκνυ καὶ πάσης ἀνεπάφους μέμψεως ναὶ μὴν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου Κύριον εἶναι τοῦ Σαββάτου, οὐχὶ δὲ τῇ ἐκείνου παρατηρήσει δουλεύοντα περιφανῶς ἀνεκήρυττε. Διὸ καὶ παρόντος αὐτοῦ, τὸ προνόμιον τοῦ Σαβ-
30 βάτου συνεστέλλετο, ὡςπερ ἐπιστάντος δεσπότητος ἢ τοῦ δούλου παρηρησία ἤρεμεῖ, τῷ δεσποτικῷ δὲ περιιάγεται νεύματι.

οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν νὰ διαλέξει τὴν ἀνακαίνιση τοῦ πολιτεύματος, ἢ, διαλέγοντάς τιν, νὰ μὴν τὴ συνεχίσει ὡς τὸ τέλος, ἀλλὰ νὰ προτιμήσει στὴ θέση τῶν ἐπιδιωκόμενων ὅσα εἶναι ἀπενικταῖα, καὶ ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα ὅσοι μισοῦν χαίρονται νὰ ἐπιδίδονται στὸ χλευασμὸ καὶ τὶς κατηγορίες.

Δὲν πρέπει ἐπίσης ν' ἀποσιωπήσομε καὶ τὸν θεσπέσιο Κύριλλο.

ΕΡΩΤΗΣΗ 60η

Γιατί ἀραγε, ἐνῶ ὁ νόμος ἐμποδίζει ν' ἀγγίζει κάποιος ἓνα λεπρὸ¹, ἀλλιῶς νὰ εἶναι ἀκάθαρτος ὡς τὸ βράδυ, ὁ Σωτῆρας θεραπεύοντας τὸν λεπρὸ τὸν ἀγγίζει², ἂν καὶ βέβαια εἶχε τὴ δύναμη νὰ θεραπεύει μὲ τὸ λόγος;

Πρῶτα βέβαια ἔπρεπε νὰ γνωρίζομε ἐκεῖνο, ὅτι ἀπὸ ὅσα ὁ Σωτῆρας ἔκρινε καλὸ ἄλλοτε νὰ φυλάει τὸ νόμο σ' αὐτά, καὶ ἄλλοτε τὸν ἔδειχνε κατώτερο ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα καὶ ὑπεράνθρωπα ἔργα, ἀκόμα καὶ ὅταν ἔκρινε καλὸ νὰ φυλάει τὸ νόμο, οὔτε τότε τὸν φύλαγε σὺν ὑποκείμενος ἀναγκαστικὰ σ' αὐτόν, ἀλλ' ἄλλοτε ἐκπληρώνοντας κάποια οἰκονομία καὶ δείχνοντας ὅτι, ὅπως δὲν ἔκρινε ἀνάξιο ν' ἀναλάβει τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔτσι καὶ αὐτὸς δὲν περιφρονοῦσε ὅσα ρυθμίζουν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀκολουθοῦσε καὶ παρεῖχε σ' αὐτὰ τὴν πρόνοιάν του, ὅταν δὲν τὸν προσεῖλκυε κανένα ἄλλο ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὰ, καὶ ἄλλοτε πάλι φράζοντας ταυτόχρονα τὰ βλάσφημα καὶ ἀπύλωτα στόματα τῶν Ἰουδαίων καὶ ρίχνοντας στὰ κεφάλια τους τὸ ἀντίθεο καὶ παράνομο, τὰ ὁποῖα ἡ θεομάχος παραφροσύνη τους δὲν ἔφριττε νὰ τὰ ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Κυρίου. Ἐλλωστε καὶ τοὺς μαθητές, ὅταν τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι ὁδοιπορώντας τὸ Σάββατο ἔκοβαν στάχυα καὶ ταλαιπωρημένοι ἀπὸ τὴν πείνα ἱκανοποιοῦσαν αὐτὴν μὲ τὸ αὐτοσχέδιο αὐτὸ τραπέζι, καὶ μὲ ἄλλους ἱεροὺς τρόπους, καὶ μάλιστα καὶ μὲ ἀναφορὰ παραδειγμάτων, πού μὲ τὴ δύναμη καὶ τὸ κύρος τους πρόβαλλαν τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ νόμου, ἐκεῖνος ἔδειχνε τοὺς μαθητές του ὅτι δὲν εἶχαν καμμιὰ ἐνοχὴ καὶ δὲν τοὺς ἀγγίζε καμμιὰ μομφή. Ἀλλὰ βέβαια καὶ τὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἀνακήρυττε περίλαμπρα Κύριο τοῦ Σαββάτου καὶ ὄχι δούλο στὴν τήρησή του. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν αὐτὸς ἦταν παρών, ὁ νόμος τοῦ Σαββάτου ἔχανε τὴν ἰσχὺ του, ὅπως ὅταν ἔρθει ὁ κύριος ἡ ἐλευθερία τοῦ δούλου καταργεῖται καὶ ἄγεται καὶ φέρεται μὲ τὸ νεῦμα τοῦ κυρίου του.

2. Ματθ. 8, 3. Μάρκ. 1, 41. Λουκᾶ 5, 13.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἐν οἷς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐθεούργει σωτηρίαν, οἱ τοὺς ἀνθρώπους παιδαγωγοῦντες νόμοι ἡσύχαζον (κρεῖσσον γὰρ εἶναι πολλῶ τῆς ἰδίας παιδαγωγίας αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας συνίεσαν), ἐν οἷς δ' οὐκ ἦν τῶν νόμων ἡ φυλακὴ τὴν θαυματουργίαν
 5 ὑπερτιθεμένη, οὐδὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κατολιγωροῦσα, τηνικαῦτα καὶ αὐτοὶ τὸ οἰκεῖον δικαίωμα ἐπεγίνωσκον, μᾶλλον δ' αὐτοῖς ἀεὶ συνδιασφζόμενον ὑπῆρχεν ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ διεπράττετο. Καὶ γὰρ ἡ τῶν νόμων εἰσφορὰ, καὶ ὅτε καὶ μᾶλλον ἀνθοῦντες ἐφαίνοντο, τὸ ξυλοκοπεῖν καὶ πῦρ ἀνάπτειν καὶ κρεανομεῖν τοὺς ἱερεῖς
 10 οὐκ ὕβριν ἠγοῦντο οὐδὲ τῆς αὐτῶν ἰσχύος καθαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ κόσμον ἐποιοῦντο καὶ σεμνολόγημα φέρειν ἐκείνων τὰ δεύτερα· καὶ βοῦν δὲ καὶ ὄνον λύειν τῆς φάτνης καὶ ἀπάγειν ποτοῦ μετασχεῖν τῆς ἰδίας ἐπικρατείας ἀσθένειαν οὐκ ἐτίθεντο, οὐδὲ λύσις αὐτοῖς ἐνομιζέτο τὸ μὴ καὶ ταῦτα δουλεύειν τῷ παραγγέλματι. Τί δὲ δεῖ λέγειν
 15 πρόβατον βοθίνου ἀνασπώμενον καὶ βοῦν καὶ υἷον ἀνθρώπου τῶν φρεάτων ἀνμώμενον, καὶ πόσα τοιαῦτα ἕτερα, ὧν οἱ τοῦ Σαββάτου νόμοι τὸ κράτος διευλαδοῦμενοι, ἤρκοῦντο μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνοντο οἷς ἀπ' ἀρχῆς εἰσφερόμενοι πολλῶν ἄλλων ἔργων περιωπῆ καὶ τῆ διατυπώσει τῶν ἐν αὐτοῖς ἀφωρίζοντο πράξεων;

20 Ταῦτα τοιγαροῦν καὶ τὰ τοιαῦτα παράδασιν τοῦ Σαββάτου τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων τὰς θαυματουργίας τε καὶ τὴν τῶν ἀνιάτων νόσων θεραπείαν ἐπιδοωμένων, ὁ Σωτὴρ εἰς μέσον προήνεγκεν ἀντιπαρατιθεῖς τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ταῖς χειροκμήτοις πράξεσι, καὶ δεικνὺς ὅσον ἑκατέρων τὸ μέσον. Καὶ οὐκ ἦν οὐδὲ τοῖς ἀναισχύντοις ἐξ-
 25 αρνεῖσθαι Ἰουδαίοις μὴ οὐχὶ πολλῶ τμιωτέρας εἶναι καὶ θαυμασιωτέρας τὰς σωτηρίους πράξεις ξυλοκοπίας τε καὶ κρεανομίας καὶ βόθρου καὶ φρέατος πρόβατον καὶ βοῦν ἀνασπῶν, καὶ ὅσα τούτοις ἐνάμιλλα, καὶ τῆς ἀσεδούσης γνώμης καὶ θεομαχούσης οὐ μεθίσταντο.

Ἦρα δὲ σὺ τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ ἀπόρητον
 30 πρόνοιαν, ὅπως, ὅπερ ἠμελλεν ὑστέροις χρόνοις εἰς τὸ παντελῶς λελύσθαι τῷ τῆς χάριτος ὑπεξιστάμενον (ὁ νόμος λέγω) κράτει καὶ δόγματι, τοῦτο κατ' ἀρχὰς εἰσαγόμενον καὶ κρατυνόμενον λύσει συνεσφίγγετο, ὡς ἂν ἡ παντελής ἐπιστάσα λύσις, τὴν ἐπὶ μέρος καὶ μεθ' ἧς προῆλθεν ὁ νόμος προβαλλομένη, οὐδὲν καινὸν οὐδὲ παράδοξον

3. Ματθ. 12, 9-14. Μάρκ. 3, 1-6. Λουκᾶ 6, 6-11. Ἰω. 5, 2-16. 4. Ἀριθμ. 28, 9-10. Ματθ. 12, 5. 5. Λουκᾶ 13, 15. 6. Ματθ. 12, 11. 7. Λουκᾶ 14, 5.

Ἄλλὰ καὶ σὲ ἐκεῖνα μὲ τὰ ὅποια αὐτὸς ὡς Θεὸς πραγματοποιοῦσε τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, οἱ νόμοι ποὺ παιδαγωγοῦσαν τοὺς ἀνθρώπους ἀδρανοῦσαν³. Γιατὶ κατανοοῦσαν ὅτι τὸ τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας ἦταν πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τῆ δικῆ τους παιδαγωγία. Ὅπου ὅμως ἡ τήρηση τῶν νόμων δὲν τοποθετοῦνταν πάνω ἀπὸ τῆ θαυματουργία οὔτε ἀδιαφοροῦσε γιὰ τῆ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, τότε καὶ ἐκεῖνοι συνειδητοποιοῦσαν τὸ δικαίωμά τους, ἢ καλύτερα, ἦταν γι' αὐτοὺς μόνιμα ἐξασφαλισμένο ἀπὸ ὅσα ἔπραττε ὁ Σωτήρας⁴. Γιατὶ ἡ εἰσαγωγή τῶν νόμων, ὅταν μάλιστα φαίνονταν στὴν ἀκμὴ τους, ὅπως τὴν κοπὴ τῶν ξύλων καὶ τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς καὶ τῆ διανομὴ τῶν κρεάτων ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, δὲν τὰ θεωροῦσαν ταπεινώσῃ τους οὔτε καθαίρεση τῆς δυνάμεώς τους, ἀλλὰ θεωροῦσαν στολίδι καὶ καύχημά τους νὰ εἶναι δεῦτεροι ἀπὸ αὐτοὺς. Καὶ τὸ νὰ λύνουν τὸ βόδι καὶ τὸν ὄνο ἀπὸ τὸ παχνὶ καὶ νὰ τὰ πηγαίνουν γιὰ πόσιμα⁵ δὲν τὸ θεωροῦσαν μείωση τῆς δυνάμεώς τους οὔτε θεωροῦσαν κατάργησή τους τὸ ὅτι δὲν ὑπηρετοῦσαν κι αὐτὰ τὴν ἐντολή. Καὶ τί χρειάζεται ν' ἀναφέρω τὸ πρόβατο ποὺ τὰ βγάζουν ἀπὸ τὸ λάκκο, καὶ τὸ βόδι, καὶ τὸ γιὸ κάποιου ἀνθρώπου ποὺ τὸν ἀνεβάζουν ἀπὸ τὸ πηγᾶδι⁶, καὶ πόσα ἄλλα παρόμοια, τὴν ἰσχὺ τῶν ὁποίων σεβόμενοι οἱ νόμοι τοῦ Σαββάτου⁷, κατοχυρώνονταν περισσότερο καὶ τιμοῦνταν, στοὺς ὁποίους εἰσαγόμενοι ἀπὸ τὴν ἀρχή, μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τῆ διατύπωση πολλῶν ἄλλων ἔργων διαχωρίζονταν ἀπὸ τὶς πράξεις ποὺ περιεῖχαν;

Αὐτὰ λοιπὸν καὶ τὰ ὅμοια, ὅταν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι κατήγγελλαν ὡς παράβαση τοῦ Σαββάτου τὶς θαυματουργίες καὶ τὴ θεραπεία τῶν ἀνίατων ἀσθενειῶν, ὁ Σωτήρας ἔφερε στὴ μέση ἀντιπαραθέτοντας τὰ ὑπέρολογα ἔργα σὶς χειροποίητες πράξεις καὶ δείχνοντας πόση εἶναι ἡ ἀπόσταση αὐτῶν ἀπὸ ἐκεῖνες. Καὶ δὲν μπορούσαν οὔτε οἱ ἀδιάντροποι Ἰουδαῖοι ν' ἀρνηθοῦν ὅτι εἶναι πολὺ περισσότερης τιμῆς καὶ θαυμασιότερες οἱ σωτήριες πράξεις ἀπὸ τὴν κοπὴ ξύλων καὶ τῆ διανομὴ κρεάτων καὶ τὴν ἀνάσυρση ἀπὸ τὸ λάκκο καὶ τὸ πηγᾶδι προβάτου καὶ βοδιοῦ καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια μ' αὐτὰ, ἔστω κι ἂν δὲν μετατοπίζονταν ἀπὸ τὴν ἀσεβὴ καὶ θεομάχο γνώμη τους.

Πρόσεχε ὅμως ἐσὺ τὴν ἀκατανόητη σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀπόρητη πρόνοια· πῶς δηλαδή, ἐκεῖνό ποὺ ἐπρόκειτο στὰ ἐπόμενα χρόνια νὰ βρεῖ τὴν πλήρη κατάργησή του καὶ νὰ ἐξαφανιστεῖ (ἐννοῶ ὁ νόμος) ἀπὸ τὴ δύναμη καὶ τὴ διδασκαλία τῆς χάριτος, αὐτὸ περιοριζόταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐπικράτησής του, ὥστε, ὅταν θὰ ἔφτανε ἡ πλήρης κατάργησή του, δείχνοντας ὅτι εἶχε προηγηθεῖ ἡ μερικὴ ποὺ

τὸ συνενεχθὲν ἐπιδείξειεν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατασχύνῃ καὶ ἐπιστομίῃ τὸ ἀπειθὲς καὶ περὶ τὸν νόμον οὐκ ἐν καιρῷ περισπούδα-
 στον, ὡς οὐ νῦν τοῦ νόμου πρὸς λύσιν χωροῦντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μετὰ
 λύσεως προεληλυθότος, καὶ λύσει μὲν συνισταμένου, τῷ ἀλύτῳ δὲ
 5 μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὑφισταμένου. Καὶ οὐκ ἐπὶ μόνων τῶν Σαββάτων τὴν
 νομοθεσίαν ἢ λύσεις ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις περιέσφζεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς
 τελετῆς τοῦ Πάσχα τὸν ὠρισμένον καιρὸν ἐπιμερίζουσα καὶ ἐν τῇ
 κατὰ μέρος ὑπερθέσει τὴν τῆς πράξεως ὀλοκληρίαν συνάγουσα. Ναι
 δὴ καὶ ναὸς εἷς ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἀφοριζόμενος τοῖς πανταχόσε γῆς
 10 διεσπαρμένοις Ἰουδαίοις τὴν θυσίαν ἄθυτον καὶ ἀκαλλιέργητον παν-
 τὶ τρόπῳ προεθέσπιζεν ἔσεσθαι, τοῦτο μὲν μὴ δυναμένων πανταχόθεν
 πάντων εἰς τὸν αὐτὸν νεῶν δι' ἔτους συναθροίζεσθαι, τοῦτο δὲ καὶ
 τοῦ ναοῦ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον πολεμίαις χερσὶν ἀνατρέπεσθαι μέλ-
 λοντος. Καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, ὡς πανταχόθεν τὴν παλαιὰν νομοθε-
 15 σίαν εἶναι συνιδεῖν εἰς τέλος παλαιωθήσεσθαι, ἅτε δὴ τῶν συνιστών-
 των αὐτὴν συμβόλων τοῦτο προανακηρυττόντων καὶ προκαταγγελ-
 λόντων, οὐ λόγοις μᾶλλον, ἀλλ' αὐταῖς ἐργασίαις καὶ πράξεσι, καὶ δὴ
 καὶ ἑτέρας πολιτείας ὑψηλοτέρας τε καὶ θειοτέρας καὶ λύσιν οὐκ ἐπι-
 δεχομένης, προσοίμιον ἀπ' ἀρχῆς καὶ προγύμνασμα γεγενῆσθαι ταύ-
 20 την, δι' ἣν ὅλως καὶ τῆς ἐπικαίρου μετέσχε γενέσεως

Ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν διὰ τε ταῦτα ἀφῆ θεραπεύει τὸν λεπρὸν καὶ
 ἵνα δείξῃ, ὅτι Κύριος αὐτὸς ἦν, ὥσπερ τοῦ εἰσενεγκεῖν τὸν νόμον,
 οὕτω καὶ μὴ εἰσενεγκεῖν ὥσπερ δὲ μὴ εἰσενεγκεῖν, οὕτω καὶ εἰσε-
 νεγκεῖν ἑτέροις, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ εἰσενεγκεῖν μηδὲ γὰρ μηδ' ὑποκει-
 25 σθαι τὸν νομοθέτην νομοφυλακεῖν, ὧν ἡ φυλακὴ τοῖς νομοθετουμέ-
 νοις ἀρμόζει μόνοις ὥσπερ γὰρ νομοθετῶν βασιλεὺς πόλει καὶ
 πολίταις, οὐχ οἷς ἀρμόζεται καὶ καθιστᾷ τὴν πολιτείαν, τούτοις ἑαυ-
 τὸν ὑπάγει καὶ τῶν ἀρχομένων ἕνεκα καταγγέλλει καὶ παραπλησίως
 ἐκείνοις τεθηπέναι τὸν ὅρον τοῦ ψηφίσματος παρασκευάζει, ἀλλ'
 30 αὐτὸς μὲν ἄνω κάθηται τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ ὑπηρεσίας, τὸ δὲ
 πολίτευμα τοῖς αὐτοῦ συνέχει καὶ συνδιασώζει παραγγέλμασιν, οὐ-

παρακολουθοῦσε τὸ νόμο ἀπὸ τὸ ξεκίνημά του, ν' ἀποδείξει ὅτι αὐτὴ ἢ πλήρης πού θὰ ἐρχόταν δὲν ἦταν καθόλου νέα οὔτε παράδοξη. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων νὰ καταντροπιάσει καὶ νὰ ἀποστομώσει τὴν ἀπειθεία, πού ἀντίθετα μὲ τὸ νόμο δὲν ἐκδηλωνόταν σὲ χρόνο ἀκατάλληλο, ἐπειδὴ ὁ νόμος δὲν προχωροῦσε τώρα στὴν κατάργησή του, ἀλλ' εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ξεκινήσει μὲ τὴν κατάργησή του, καὶ πορευόταν μαζὶ μὲ τὴν κατάργησή του καὶ χωρὶς κατάργηση δὲν ὑπῆρξε οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Καὶ δὲ διατηροῦσε μέσα στὰ ὅριά της ἡ κατάργηση μόνο τὴ νομοθεσία γιὰ τὰ Σάββατα, ἀλλὰ προσδιορίζοντας τὸν χρόνο καὶ γιὰ τὴν τελετὴ τοῦ Πάσχα καὶ συνάγοντας τὴν ὁλοκλήρωση τῆς πράξης μὲ τὴ μετὰθεση στὸ ἐπὶ μέρους⁸. Βέβαια εἶναι καὶ ὁ ἓνας ναὸς ὁ προορισμένος γιὰ τὶς θυσίες γιὰ τοὺς ἐγκατεσπαρμένους σ' ὅλη τὴ γῆ Ἰουδαίους, πού θέσπιζε ἀπὸ πρὶν μὲ κάθε τρόπο ὅτι ἡ θυσία θὰ ἦταν ἀτέλεστη καὶ μὴ εὐάρεστη στὸ Θεό· ἀπὸ τὴ μιά, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη νὰ συνάγονται κάθε χρόνο ὅλοι τους στὸν ἴδιο ναὸ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπειδὴ κι ὁ ναὸς ὄχι μετὰ ἀπὸ πολὺ χρόνο ἐπρόκειτο νὰ κατεδαφιστεῖ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις μπορούμε νὰ δοῦμε ὅτι ὁλοκλήρη ἢ παλαιὰ νομοθεσία στὸ τέλος θὰ ἀκυρωνόταν, ἀφοῦ τὰ σύμβολα πού τὴ συνιστοῦν, αὐτὸ ἀνακηρύττουν καὶ προαναγγέλλουν, καὶ ὄχι μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ τὰ ἴδια τὰ ἔργα καὶ τὶς πράξεις. Καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἡ παλαιὰ νομοθεσία εἶχε γίνει προοίμιο καὶ προοῦμινασμα ἄλλης πολιτείας ἀνώτερης καὶ θεϊκότερης, πού δὲν ἐπιδέχεται κατάργηση καὶ πού ἀποκλειστικὰ γι' αὐτὴν εἶχε λάβει καὶ τὴν προσωρινὴ ὑπαρξή της.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Σωτὴρας μας θεραπεύει μὲ τὸ ἄγγιγμα τὸν λεπρό, γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτὸς ἦταν Κύριος, ὅπως γιὰ νὰ εἰσαγάγει τὸ νόμο, ἔτσι καὶ γιὰ νὰ μὴν τὸν εἰσαγάγει· κι ὅπως μπορούσε νὰ μὴν τὸν εἰσαγάγει, ἔτσι μπορούσε νὰ τὸν εἰσαγάγει καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, ὄχι ὅμως νὰ τὸν εἰσαγάγει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Οὔτε βέβαια εἶναι δυνατὸν ὁ νομοθέτης νὰ ὑπὸκειται στὴ φύλαξη τῶν νόμων, ἢ φύλαξη τῶν ὁποίων ἀρμόζει μόνο σ' αὐτοὺς πού ἀφορᾷ ἡ νομοθεσία. Ὅπως δηλαδὴ ὁ βασιλιάς θεσπίζοντας νόμους γιὰ μιὰ πόλη καὶ γιὰ τοὺς πολίτες της, δὲν ὑποτάσσει τὸν ἑαυτὸ του στὶς διατάξεις μὲ τὶς ὁποῖες συγκροτεῖ καὶ θεμελιώνει τὴν πολιτεία, καὶ ἐξαιτίας τῶν ὑπηκόων του διακηρύττει καὶ προετοιμάζει τὸν ἑαυτὸ του παραπλήσια μ' αὐτοὺς νὰ σέβεται τὸν ὄρο τοῦ ψηφίσματος, ἀλλ' ὁ ἴδιος βέβαια παραμένει ψηλότερα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τάξη καὶ τὴν διοίκηση, ἐνῶ τὸ πολίτευμα τὸ συγκρατεῖ καὶ τὸ διαφυλάσ-

8. Ἐξ. 12, 16.

τω καὶ ὁ τοῦ κόσμου Δημιουργός τε καὶ Παμβασιλεύς νόμους παρέ-
 σχε κατὰ καιροῦς τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ, δι' ὧν ἦν αὐτῶν μὲν τὴν γνώμην
 ἐπὶ τὸ ἄμεινον μετακοσμεῖν τε καὶ μεταρρυθμίζειν, αὐτὸς δὲ τῆς τοι-
 αύτης προνοίας ἀπροσδεής ἦν καὶ κρείττων, οἷς φιλοτιμούμενος
 5 ἐπλούτιζε τὸ ὑπήκοον, τούτων ἀνδέχεσθαι τὴν χρεῖαν. Οὐδὲ γάρ,
 οὐδ' ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων νομοθετῶν, οἱ πολλῶν ἐτέρων συνεπικρι-
 νόντων τε καὶ συμψήφων τῇ γνώμῃ καθισταμένων τοὺς νόμους τιθέ-
 ασιν, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν νομοθεσίαν εἰσέφερεν, ἀλλ' ὡς Θε-
 ὸς καὶ Κύριος πάντων καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας αὐτὸς ἐπανηρημένος
 10 τὸ κράτος Διόπερ ἀνάγκη τοὺς μὲν τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑποτετά-
 χθαι, τὸν δὲ λόγος ἅπας ἐξαιρεῖ μὴ οὐχὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων καθ'
 ὑπερβολὴν ὑπερανεστηκέναι.

Ἄλλά μοι δεῦρο καὶ τόδε συνεπισκόπει. Ὁ νόμος τὸν ἀπτόμενον
 λεπροῦ ἀκάθαρτον ὀνομάζει, οὐχ ὄν ἐκ τῆς ἀφῆς ἦδει τῆς λέπρας
 15 ἀποκαθαίροντα τὸν συνεχόμενον τῷ πάθει (οὐ γὰρ ἦσαν ἐλπίδες,
 οὐπω τῆς χάριτος ἐπιστάσης, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ταύτης προομιῶν, αἱ τὸν
 ἄνθρωπον ὑπέφαινον θεουργοῦντα καὶ κρείττω πάθους, μάλιστα γὰρ
 τοῦ τὴν θεραπείαν ζητοῦντος, ἐμφανῆ καθιστῶσαι), ἀλλ' ὅς οὐδὲν τῷ
 λεπρωθέντι πρὸς κάθαρσιν συνεισάγει καὶ ὄν μετασχεῖν μᾶλλον τοῦ
 20 πάθους ἢ τῆς ἀκαθαρσίας ἀπαλλάξαι τὸν πασχόντα συνεῶρα. Ὁ δὲ
 τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἰατρός, Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, αὐτίκα
 μὲν τῆς λέπρας διὰ τῆς ἀφῆς ἀποκαθαίρει, αὐτίκα δὲ τὴν νόσον
 λόγου κρείττον φηγαδεύει. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον διευλαβεῖσθαι τὴν
 ἀφῆν ὡς ἀκαθαρσίας πρόξενον, τὸν εἰδότα διὰ ταύτης κεκαθαρμέ-
 25 νον ἀναδειξαι τὸν τῇ λέπρᾳ πιεζόμενον; Πῶς δ' οὐ παράλογον τὸν
 μὲν λεπρὸν οὐκέτι λεπρὸν οὐδ' ἀκάθαρτον εἶναι, κεκαθαρμένον δὲ
 καὶ ὑγιᾶ διὰ τῆς Δεσποτικῆς ἀφῆς καὶ νομίζεσθαι πᾶσι καὶ ἐπιδεί-
 κνυσθαι, τὸν δὲ τὴν κάθαρσιν αὐτῷ φιλανθρώπως καὶ ὑπερφυῶς
 δωρούμενον ἀκαθαρσίας μετασχεῖν νομίζειν, ἦν οὐδ' ἐν ἐτέρῳ σώμα-
 30 τι συνεχώρησεν μένειν; Οὐκοῦν οὐχὶ τὸν διὰ τῆς ἀφῆς τὸ πάθος τοῦ
 χρωτὸς ἀποξύνοντα, τοῦτον μὴ ἄπτεσθαι ὁ νόμος ἐκώλυε (μισανθρω-
 πίας γὰρ οὐκ ἂν ἔφυγε δίκην), ἀλλὰ τοὺς ἐν τῷ ἄπτεσθαι μηδὲν μὲν
 τῆς ἀκαθαρσίας ἀφαιρουμένους, ἀπτομένους δ' ὅμως τῶν ἔτι τῇ δια-
 φθορᾷ συνεχομένων καὶ λυμαίνεσθαι τῇ μεταδόσει μᾶλλον δυναμέ-

σει μὲ τίς δικές του διαταγές. Ἔτσι καὶ ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ παμβασιλεὺς ἔδωσε νόμους κατὰ καιροὺς σὲ ὅσους ζοῦν μέσα στὸν κόσμον, μὲ τοὺς ὁποίους νόμους μποροῦσε νὰ μεταβάλλει καὶ νὰ μεταρρυθμίζει τὴ γνώμη τους στὸ καλύτερο, ὁ ἴδιος ὅμως δὲ χρειαζόταν αὐτὴν τὴν πρόνοια καὶ ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ αὐτὰ πού ἀπὸ ἀγάπη φιλοδώριζε στοὺς ὑπηκόους του, γιὰ νὰ δεχθοῦν τὴν ὠφέλειά τους. Γιατὶ ὁ Σωτὴρας μας δὲν νομοθετοῦσε ὅπως ἄλλοι νομοθέτες, πού θέτουν τοὺς νόμους μὲ τὴν κοινὴ κρίση καὶ γνώμη πολλῶν ἄλλων πού συσκέπτονται μαζί τους, ἀλλὰ ὡς Θεὸς καὶ Κύριος ὄλων καὶ ὑπεύθυνος γιὰ τὸ κύρος ὅλης τῆς νομοθεσίας. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη αὐτοὶ νὰ ὑποτάσσονται στὰ νομοθετημένα, ἐνῶ ἐκεῖνον κάθε λόγος τὸν ἐξαιρεῖ, ἐπειδὴ ἡ ἀπόστασή του ἀπὸ τοὺς ἄλλους εἶναι ὑπερβολικὰ τεράστια.

Ἄλλὰ σὲ παρακαλῶ ἄς ἐξετάσομε μαζί καὶ τὸ ἐξῆς. Ὁ νόμος ὀνομάζει ἀκάθαρτο ὅποιον ἀγγίζει λεπρὸ, ὅχι ἐκεῖνον πού γνώριζε μὲ τὴν ἀφή νὰ καθαρίζει ἀπὸ τὴ λέπρα τὸν ἀσθενή (γιατὶ δὲν ὑπῆρχαν τέτοιες ἐλπίδες, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἔρθει ἀκόμα ἡ χάρη, οὔτε εἶχαν φανεῖ τὰ προοίμια της, πού παρουσίαζαν τὸν ἄνθρωπο νὰ κάνει πράξεις Θεοῦ, δείχνοντάς τον ὀλοφάνερα ἀνώτερο ἀπὸ τὸ κακὸ, καὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ πού ζητεῖ θεραπεία), ἀλλ' ὀνομάζει λεπρὸ ἐκεῖνον πού δὲν προσφέρει σ' ὅποιον ἔχει προσβληθεῖ ἀπὸ λέπρα καμμιά καθαρτικὴ θεραπεία καὶ ἐκεῖνον πού ἤξερε ὅτι μᾶλλον θὰ προσβληθεῖ ἀπὸ τὴ νόσο, παρὰ θ' ἀπαλλάξει τὸν ἀσθενή ἀπὸ αὐτὴν. Ὁ ἰατρὸς ὅμως τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὁ Χριστὸς ὁ Κύριός μας, καθαρίζει ἀμέσως τὴ λέπρα μὲ τὴν ἀφή κι ἀμέσως φυγαδεύει τὴ νόσο καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νὰ λεχθεῖ. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράλογο νὰ φοβεῖται τὴν ἀφή, ἐπειδὴ τάχα προξενεῖ τὴν ἀκαθαρσία, αὐτὸς πού γνωρίζει νὰ παρουσιάζει μὲ αὐτὴν καθαρισμένο τὸν ταλαιπωρούμενο ἀπὸ τὴ λέπρα; Καὶ πῶς δὲν εἶναι παράλογο, ὁ λεπρὸς νὰ μὴν εἶναι πιά λεπρὸς οὔτε ἀκάθαρτος, ἀλλὰ νὰ θεωρεῖται ἀπὸ ὅλους καὶ νὰ ἐπιδεικνύεται ὡς καθαρισμένος καὶ ὑγιής, ἐνῶ αὐτὸς πού μὲ τρόπο ὑπερφυσικὸ τοῦ πρόσφερε φιλάνθρωπα τὴν κάθαρση νὰ νομίζουν ὅτι θὰ μολυνθεῖ μὲ τὴν ἀκαθαρσία, αὐτὸς πού δὲν ἐπέτρεψε οὔτε σὲ ἄλλο σῶμα νὰ μείνει αὐτῆ; Ἐπομένως δὲν ἀπαγόρευε ὁ νόμος ν' ἀγγίζει τὸν λεπρὸ ἐκεῖνος πού ἀφαιροῦσε μὲ τὴν ἀφή τὰ λέπια τῆς νόσου τοῦ δέρματος⁹ (γιατὶ δὲν θὰ ἀπέφευγε νὰ καταδικαστεῖ γιὰ μισανθρωπία), ἀλλὰ αὐτοὶ πού κατὰ τὸν ἄγγιγμα δὲν ἀφαιροῦσαν τίποτε ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία, καὶ πού, ἀγγίζοντας ἐκεῖνους πού τοὺς ἔφθειρε ἀκόμα ἡ νόσος, μποροῦσαν

9. Ματθ. 12, 8. Μάρκ. 2, 28. Λουκᾶ 6, 5.

νων, ἢ τὴν θεραπείαν διὰ τῆς ἐκείνων χειρὸς ἀποκερδαινόντων. Ὡστε, διότι τε Κύριος ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεῖναι καὶ μὴ θεῖναι τὸν νόμον (οὐ γὰρ ἢ τῆς σαρκὸς πρόσληψις τὴν ἐξουσίαν περιεῖλε τῆς θεότητος, ἀλλ' ὁ προσληφθεὶς ἄνθρωπος τὸ κράτος τοῦ προσλα-
 5 θόντος ὑπεικίωσατο), καὶ διότι ὁ Κύριος καὶ οἴκοθεν νομοθέτης τοὺς ὑπὸ χεῖρα μὲν ὑποτάττει τῇ νομοθεσίᾳ, οὐ συννυπάγεται δὲ οὐδὲ συμπεριιάγεται τοῖς νομοθετομένοις, καὶ ὅτι διὰ λύσεως ὁ παλαιὸς νόμος τὴν γένεσιν ἔσχεν καὶ σύνδρομον τῇ λύσει τὴν ἀσφάλειαν ὑπέστη, οὐ θατέρου τὸ ἕτερον ἀναιροῦντος, δι' ἀμφοῖν δὲ τὴν σύστασιν τῆς νομο-
 10 θεσίας λαμβανούσης καὶ ὅτι οὐχὶ τοὺς δι' ἀφῆς ὁ νόμος καθαίροντας τῆς ἀκαθαρσίας τὸν ἄνθρωπον ἄπτεισθαι κωλύει, ἀλλὰ τοὺς μηδὲν ἄμεινον διαθεῖναι δυναμένους τὸν ἐξυβρισμένον τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ ὅτι δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ἔπραττεν, τὴν νομοθεσίαν μᾶλλον ἐτίμα, οὐκ ἀντισταμένην ταῖς θεοσημεΐαις διελέγχων, σύνδρομον δὲ μᾶλλον ἐπιδει-
 15 κνὺς παραλαμβανομένην. Διὰ τοίνυν ταῦτα πάντα, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς τὸν λεπρὸν θεραπεύων καὶ λόγῳ τὴν ἀφῆν συνάπτων, ὑπὲρ λόγον ἔδειξε κεκαθαρμένον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΑ΄

20 **Τί δηλοῖ τό, «ἔστιν ἐλπίς, ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν, αὐτὸς ἀγαθός ἐστιν ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνηκότα»;**

Κατὰ μὲν τὸ γράμμα, τὸ πρόχειρον ἢ διάνοια ἔχει, πρὸς οὐδὲν δὲ δοκεῖ τῶν λυσιτελούντων οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων συντείνειν καὶ γὰρ πᾶσιν ἐστὶν ἐγνωσμένον, ὡς οὐ μόνον ὁ κύων ὁ ζῶν τοῦ τεθνηκότος λέοντος ἀμείνων, ἀλλὰ καὶ πᾶν ᾧ μέτεστι ζωῆς ἴχνος, τοῦ ταύτην ἀποβε-
 25 βληκότος, κἂν λέων ἦ, κἂν τῆς τῶν λεόντων φύσεως καὶ ῥήμης καθ' ὑπερβολὴν ἐκληρώσατο τὸ ὑπερέχον, πολλῶ κρείττονος λήξεως τὸ ζῶν τοῦ τεθνηκότος ἀξιοῦται. Οὐκοῦν ἄμεινον ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπὶ τὸ πνεῦμα χωρεῖν καὶ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν ἀναφέρεσθαι θεωρίαν.

Ἐμάθομεν τοίνυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν λογίων κύνas μὲν τοὺς ἐξ ἑ-
 30 θνῶν καλουμένους, βασιλικὸν δὲ καὶ περιούσιον ὃν ἂν εἰκονίσειεν ὁ λέων, τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐπονομαζόμενον λαόν. Λέγει γοῦν ὁ Ἐκκλησιαστής (καὶ γὰρ αὐτῷ τὸ τῆς σοφίας χάρισμα πρὸς τὰ παρόντα καὶ δὴ τὰ φθάσαντα καὶ πρὸς γε τὰ μέλλοντα πλατύνεσθαι καὶ συμπαρα-

1. Ἐκκλ. 9,4. 2. Ματθ. 15,26-27. Μάρκ. 7,27-28. 3. Ἐξ. 19,5-6. 23,22. Α' Πέτρο. 2,9. Τίτ. 2,14.

μᾶλλον νὰ μολυνθοῦν μὲ τὴ μετὰδοση τῆς νόσου, παρὰ νὰ κερδίσουν τὴ θεραπεία ἀπὸ τὸ χέρι ἐκείνων. Ὡστε, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶχε τὴν ἐξουσία νὰ θέσει ἢ νὰ μὴ θέσει τὸ νόμο (γιατὶ ἢ πρόσληψη τῆς σάρκας δὲν ἀφαίρεσε τὴν ἐξουσία τῆς θεότητος, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶχε προσληφθεῖ οἰκειώθηκε τὴ δύναμη ἐκείνου ποὺ τὸν εἶχε προσλάβει) κι ἐπειδὴ ὁ Κύριος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ νομοθέτης ὑποτάσσει τοὺς ὑποχείριους του στὴ νομοθεσία, ἀλλὰ δὲν ὑποτάσσεται μαζὶ μὲ τοὺς νομοθετούμενους κι αὐτὸς οὔτε καθοδηγεῖται ἀπὸ αὐτή, κι ἐπειδὴ ὁ παλαιὸς νόμος γεννήθηκε μὲ τὴν κατάργησή του καὶ παράλληλα μὲ τὴν κατάργηση εἶχε τὴν ἀσφάλεια, ὄχι τὸ ἓνα ἀναιρούμενο ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλ' ἐκδηλώνοντας ἢ νομοθεσία τὴ σύστασή της καὶ μὲ τὰ δύο αὐτὰ, κι ἐπειδὴ δὲν ἐμποδίζει ὁ νόμος αὐτοὺς ποὺ καθαίρουν μὲ τὴν ἀφή τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία νὰ τὸν ἀγγίζουν, ἀλλὰ ἐκείνους ποὺ δὲν μποροῦν νὰ φέρουν σὲ καλύτερη κατάσταση τὸν ταλαιπωρημένο ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία, καὶ ἐπειδὴ μὲ ὅσα ἔπραττε ὁ Σωτῆρας τιμοῦσε περισσότερο τὴ νομοθεσία, δείχνοντας ὅτι δὲν ἀντιστεκόταν στὰ θεῖα σημεῖα, καὶ μᾶλλον παρουσιάζοντάς τὴν ὅτι τὴ χρησιμοποιοῦσε ὡς βοηθό, γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν, ὅσα ἐγὼ γνωρίζω, ὁ Σωτῆρας μας καὶ Θεός, θεραπεύοντας τὸν λεπρὸ καὶ συνάπτοντας μὲ τὸ λόγο τὴν ἀφή, τὸν ἀνέδειξε καθαρμένο πέρα ἀπὸ κάθε λόγο.

ΕΡΩΤΗΣΗ 61η

Τί σημαίνει ὁ λόγος, «εἶναι βέβαιο, ὅτι τὸ ζωντανὸ σκυλι εἶναι πολὺ καλύτερο ἀπὸ τὸ νεκρὸ λιοντάρι»¹;

Πρόχειρα, σύμφωνα μὲ τὸ γράμμα, τὸ νόημα εἶναι τὸ ἑξῆς, καὶ φαίνεται ὅτι δὲν συντελεῖ σὲ τίποτε ἀπὸ τὰ ὠφέλιμα ἢ ἀναγκαῖα. Γιατὶ ὅλοι γνωρίζουν, πὼς ὄχι μόνο τὸ ζωντανὸ σκυλι εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ νεκρὸ λιοντάρι, ἀλλὰ καὶ καθένα ποὺ ἔχει ἴχνος ζωῆς, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τὴν ἔχει ἀποβάλλει, κι ἂν ἀκόμα εἶναι λιοντάρι, κι ἂν τοῦ ἔχει λάχει σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ ἢ ἐξαίρετη φύση καὶ δύναμη τῶν λιονταριῶν, θεωρεῖται ἄξιο νὰ τοποθετηθεῖ τὸ ζωντανὸ σὲ πολὺ πλεονέκτημα ἀπὸ τὸ νεκρὸ. Εἶναι ἐπομένως καλύτερο νὰ προχωρήσουμε ἀπὸ τὸ γράμμα στὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἐξέταση τῶν νοητῶν.

Μάθαμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή, ὅτι σκυλιὰ καλοῦνται ὅσοι προέρχονται ἀπὸ τὰ ἔθνη, ἐνῶ τὸ λιοντάρι μπορεῖ νὰ εἰκονίσει ἓνα ὄν βασιλικὸ καὶ ἐξαίρετο², τὸν ἐπονομαζόμενον Ἰουδαϊκὸ λαό³. Λέει λοιπὸν ὁ Ἐκκλησιαστής (γιατὶ τοῦ δωρήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ τὸ χάρισμα τῆς σοφίας

τείνεσθαι θεόθεν ἐδωρήθη). Λέγει τοίνυν, ὡς ὁ κύων, τοῦτ' ἔστιν ὁ ἐξ
 ἐθνῶν ἄνθρωπος (τοῦτο γὰρ αὐτὸν καλεῖσθαι διὰ τῆς Χανααναίας
 διδασκόμεθα), ἐὰν αὐτὸν ἢ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωὴ μὴ παντελῶς καταλί-
 ποι, οὗτος ἂν ἐλπίδας εἶη παρέχων μᾶλλον ὡς τῆς ἀγαθότητος οὐκ
 5 ἐκπεσεῖται, ἢ ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ μὲν καὶ γαύρου γένους τῶν Ἰουδαί-
 ων, νεκρὸς δὲ τοῖς κατορθώμασι κείμενος. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμείνονος
 μετέχων ζωῆς ἐλπίδας ὑποτείνει καὶ πρὸς τὴν τελειότητα τῶν κατορ-
 θωμάτων ἀναδραμεῖν, ὁ δὲ νεκρὰν φέρων ἐν ἑαυτῷ τῶν ἀρετῶν τὴν
 ἐνέργειαν, καὶ διὰ τοῦτο νεκροῖς ὢν ἐναριθμῶς, μάτην τὸν λέοντα με-
 10 γαλανχεῖ, τῆς ἀληθινῆς ζωῆς ἵχνος οὐδὲν ἐπιφερόμενος. Ναὶ μὴν καὶ
 ὁ νομιζόμενος ἀκάθαρτος ἄνθρωπος, ἅτε δὴ ταῖς ἁμαρτίαις ῥυπῶν
 καὶ τῆς διὰ τῶν ἀρετῶν ἀπεστερημένος καθαρότητος, οὗτος δὴ δά-
 κρουσι καὶ μεταμελεία τῶν παθῶν τὸν δόρυβορον ἀποπλυνάμενος, τοῦ
 φαινομένου μεγάλου καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐπηρμένου φρονεῖν ὑπέρογκον
 15 καὶ βασιλικὸν πολλάκις εὐρέθη κρείττων, καὶ αὐτὸς τὰς οὐλάς τῶν
 ἁμαρτημάτων τῇ συνεχείᾳ τῆς θεραπείας ἀπαλειψάμενος. Ὁ δὲ γε τῷ
 χρώματι τῶν ἀρετῶν εἰς λέοντα ζωγραφούμενος, πολλάκις χαννωθεὶς
 τῷ φυσημάτι τοῦ φρονήματος, κατερράγη τε τοῦ φρυάγματος καὶ νε-
 κρὸς ἐγένετο, τῆς ἁμαρτίας αὐτὸν ὑποδεξαμένης τοῖς νεκροποιοῖς
 20 αὐτῆς καὶ νεκροφόροις σκηνώμασιν. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὁ διὰ τοῦ βα-
 πτίσματος εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν ἀναγεγεννημένος, κἂν κινὸς
 διεμόρφου πρότερον αὐτὸν ἀναΐδεια, κἂν πρὸς ἄλλο τι τῶν ἀλόγων
 διετυποῦτο ἰδίωμα, ἐλπίδας οὗτος ὅμως παρέχεται πρὸς ἀγαθότητα
 μεταμορφωθῆναι καὶ ἀγαθὸς χρηματίσαι· ὁ δὲ ταύτης τῆς ἀναγεννή-
 25 σεως ἐκπεσὼν καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀπεστερημένος ζωῆς, εἰ καὶ τισι τῶν ἀ-
 ρετῶν ἐπισεμνύνεσθαι δόξει καὶ ἐπιγαυριοῦν ἐπηρμένῳ τοῦ πολιτεύμα-
 τος, λεόντειόν τε φρονεῖν καὶ βασιλικόν, ὅμως τῆς ἀληθινῆς ζωῆς ἀπε-
 ληλαμένος, οὐδὲν ἦττον διαμένει νεκρὸς, καὶ πολλῶ χειρὸν τοῦ κινὸς
 μὲν πάλαι γεγονότος, τῆς ζωηφόρου δὲ μὴ ἀμοιρήσαντος χάριτος.

30

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΒ΄

**Τί βούλεται δηλοῦν τὸ παρὰ τῷ Ἐκκλησιαστικῷ ῥηθέν, «ἀπό-
 στείλον τὸν ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐν
 πλήθει τῶν ἡμερῶν εὐρήσεις αὐτόν»;**

Τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χρῆμα διὰ πολλῶν εἴωθε παραδηλοῦν ἢ

4. Ματθ. 15, 22.

1. Ἐκκλ. 11, 1.

νά ἐξηγεῖ καὶ νά παρακολουθεῖ τὰ παρόντα, τὰ περασμένα κι ἐπιπλέον τὰ μέλλοντικά). Λέει λοιπόν, ὅπως τὸ σκυλί, δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ἔθνη (γιατὶ ἔτσι μᾶς διδάσκει ἡ Χαναναία⁴ ὅτι καλεῖται αὐτός), ἂν αὐτὸν δὲν τὸν ἐγκατέλειψε τελείως ἡ ἐνάρετη ζωὴ, αὐτὸς παρέχει περισσότερες ἐλπίδες ὅτι δὲν θὰ στερηθεῖ τὴν ἀγαθότητα, παρὰ ἐκεῖνος ποὺ κατὰγεται βέβαια ἀπὸ τὸ βασιλικὸ καὶ ἀλαζονικὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, παραμένει ὅμως νεκρὸς ἀπὸ ἀρετῆς. Γιατὶ ὁ ἓνας μετέχοντας τὴν ἀνώτερη ζωὴ δίνει ἐλπίδες, ὅτι θὰ φτάσει στὴν τελειότητα τῶν κατορθωμάτων, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἔχοντας μέσα του νεκρὴ τὴν ἐνέργεια τῶν ἀρετῶν, καὶ συναριθμοῦμενος γι' αὐτὸ μὲ τοὺς νεκροὺς, μάταια ἀλαζονεύεται σὰν λιοντάρι, ἀφοῦ δὲν ἔχει κανένα ἶχνος ἀληθινῆς ζωῆς. Βέβαια κι αὐτὸς ποὺ θεωρεῖται ἀκάθαρτος ἄνθρωπος, γεμάτος ἀπὸ τοὺς ρύπους τῶν ἁμαρτιῶν καὶ στερημένος ἀπὸ τὴ καθαρότητα τῶν ἀρετῶν, αὐτὸς, ἀφοῦ ἀπέπλυνε μὲ τὰ δάκρυα τῆς μεταμέλειας τὸν βόρβορο τῶν παθῶν, πολλές φορές ἀποδείχθηκε καλύτερος σὲ φρόνημα ὑψηλὸ καὶ βασιλικὸ ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ φαίνεται μεγάλος καὶ ἐπηρμένος ἀπὸ τὶς ἀρετῆς, καὶ μὲ τὴ συνεχὴ θεραπεία ἀπόλειψε αὐτὸς τὶς οὐλές τῶν ἁμαρτημάτων. Ἐνῶ ὁ ἄλλος ζωγραφισμένος ὡς λιοντάρι μὲ τὰ χρώματα τῶν ἀρετῶν, θολωμένος πολλές φορές ἀπὸ τὸ ἐπηρμένο φρόνημά του, καταστράφηκε ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία του κι ἔγινε νεκρὸς, καὶ ἡ ἁμαρτία τὸν ὑποδέχθηκε σὶς σκηνές ποὺ προκαλοῦν καὶ φέρνουν τὸ θάνατο. Κι ἂν θέλεις κι ὁ ἀναγεννημένος στὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴ, ἔστω κι ἂν πρῶτα χαρακτηρίζοταν ἀπὸ ἀναίδεια, ἔστω κι ἂν διαμορφωνόταν σὲ κάποιο ἄλλο ἰδίωμα τῶν ἀλόγων ζώων, ὅμως αὐτὸς παρέχει ἐλπίδες νά μεταμορφωθεῖ καὶ νά γίνει ἀγαθός. Ὅποιος ὅμως ξέπεσε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀναγέννηση καὶ στερήθηκε τὴν προερχόμενη ἀπὸ αὐτὴ ζωὴ, κι ἂν ἀκόμα φανεῖ νά ὑπερηφανεύεται γιὰ κάποιες ἀρετῆς καὶ νά καυχίεται γιὰ τὴν ὑψηλὴ ζωὴ του καὶ νά ἔχει φρόνημα λεονταρίσιο καὶ βασιλικό, ἀλλὰ ξέπεσε ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, ἐξακολουθεῖ καθόλου λιγότερο νά παραμένει νεκρὸς, καὶ πολὺ χειρότερος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ὑπῆρξε βέβαια παλαιὰ σκυλί, ἀλλὰ δὲν ἔχασε τὴ ζωηφόρο χάρη.

ΕΡΩΤΗΣΗ 62η

Τί θέλει νά πεῖ αὐτὸ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἐκκλησιαστής, «σκόρπισε τὸ ψωμί σου πάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, γιατί θὰ τὸ βρεῖς ἔπειτ' ἀπὸ πολλές ἡμέρες»¹;

Ἡ Γραφὴ συνηθίζει νά δηλώνει τὴν ἀρετὴ τῆς ἐλεημοσύνης μὲ πολ-

Γραφή, μάλιστα δὲ τῇ χορηγία καὶ μεταδόσει τοῦ ἄρτου· καὶ γὰρ καὶ ἡ τούτου χρεία τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν μᾶλλον συνέχει. Διόπερ ἀπὸ τοῦ συνεκτικωτέρου μέρους τοῦ ἄρτου, ὅλον τὸ τῆς ἐλεημοσύνης κατόρθωμα διαλαμβάνει. Γέγραπται οὖν· «διάθρυπτε πεινώσι τὸν ἄρτον σου»· καὶ νῦν δὲ ὁ Σολομών, «ἀπόστειλον», λέγων, «τὸν ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος», τὴν ἐλεημοσύνην ἐδήλωσεν, ἧς δεῖ χορηγὸν εἶναι τοῖς ἐν ἐνδείᾳ καθεστῶσι καὶ πρὸς χεῖρα μόνον φιάνθρωπον ἀφορᾶν τὴν ἐλπίδα τοῦ βίου κεκτημένοις. Ταύτην δὲ φησι τὴν ἐλεημοσύνην ἐκ διαθέσεως προσῆκε φέρειν συμπαθοῦς καὶ διὰ 10 δακρύων προιούσης, μὴ μέντοι γε τὴν τοῦ πλησίον συμφορὰν ἐπιδείξῃ καὶ μεγαλαυχίας ἀρπάζειν ὑπόθεσιν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐκ ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος τὸν ἄρτον ἀφήκεν, ἀλλ' ἐξυδρισμένον τῇ μεγαλαυχία καὶ λελυμασμένον τῇ δοξοκοπία προσέρριψεν. Ἐλεος γὰρ δι' ὄγκου καὶ φιλαυτίας καὶ ἐπιδείξεως προχεόμενον, εἰς ὕδριν μᾶλλον, ἢ παραψυχὴν τῷ δεομένῳ περιῖσταται. Τὸ γὰρ μὴ παριδεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐνδείᾳ τηκόμενον καὶ ἀπορία συνδιολλύμενον, χρέος μὲν καὶ χρεῶν τὸ ἀπαραίτητον ὁ εὐγνώμων ἠγήσεται, καὶ σπουδάσει καταβαλεῖν καὶ μὴ γενέσθαι μηδαμῶς ὑπερήμερος· δόξαν δὲ θηρᾶσαι καὶ εὐεργέτου διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως περιβαλέσθαι ἀξίωμα, 20 τῶν ἀγνωμόνων ἂν εἴη, καὶ τὸ καλὸν κακῶς εἰδότην μετέρχεσθαι. Διόπερ ὁ μὲν ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὸν ἄρτον εὐρήσει τῆς ἐλεημοσύνης, ἀντιλαμβάνων τὸν ἔλεον, ὁ δὲ οὐχ εὐρήσει· δοξοκοπία γὰρ καὶ τῇ τῆς ἐπιδείξεως ἐμπορία προκατηγάλωται.

25 Δύναιο δ' ἂν διὰ τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ πρὸς ἑτέραν μετελθεῖν διάνοιαν. Ποίαν ταύτην; Τὸ τῶν ἀνθρώπων πλήθος φίλον τῇ Γραφῇ κατονομάζειν ὕδατα· «ῥῆσαι γὰρ με», φησὶν ὁ ἐν τῷ Πνεύματι ψάλλον, «ἐξ ὑδάτων πολλῶν, ἐκ χειρὸς υἱῶν ἄλλοτριῶν». Ὁ τοίνυν τῶν ἱερῶν μαθημάτων διδάσκαλος τὸν τρέφοντα τὴν ψυχὴν ἄρτον, ὃν θεόθεν κατεπιστεύθη, τοῦτον ὀφείλει τῷ τῶν ἀκροατῶν 30 πλήθει χωρὶς ἀναβολῆς πάσης καὶ ὑπερθέσεως διανέμειν, καὶ μηδέποτε τῆς χορηγίας ἀποστρεφῆν τοὺς ἐν χρείᾳ ταύτης καθισταμένους. Καὶ τίς ὁ μισθὸς τῆς φιλανθρώπου ταύτης ἐργασίας, ἢ δῆλον ὁ ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν ἀνταποδιδόμενος;

35 Ἐπεὶ δὲ τὸ ὕδωρ διαφόρους πραγμάτων ὑποθέσεις αἰνιγματί-

2. Ἦσ. 58, 7.

3. Ἐκκλ. 11, 1.

4. Ψαλμ. 143, 7. Α' Κορ. 14, 15.

λά και μάλιστα με τή χορηγία και τή μετάδοση τοῦ ψωμοῦ. Γιατί ἡ χρήση τοῦ ψωμοῦ εἶναι αὐτὴ πού κατεξοχὴν συγκρατεῖ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ πιὸ συνεκτικὸ μέρος τοῦ ψωμοῦ παραλαμβάνει ὄλο τὸ κατόρθωμα τῆς ἐλεημοσύνης. Ἔχει λοιπὸν γραφεῖ: «μοίρασε τὸ ψωμί σου σ' ὄσους πεινοῦν»². Κι ὁ Σολομών τώρα λέγοντας, «σκόρπισε τὸ ψωμί σου πάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ»³, δήλωσε τὴν ἐλεημοσύνη, τὴν ὁποία πρέπει νὰ χορηγεῖ κανεὶς σὲ ἐκείνους πού βρίσκονται σὲ ἔνδεια καὶ πού ἔχουν τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς ν' ἀποβλέπουν μόνο σὲ χέρι φιλάνθρωπο. Αὐτὴ τὴν ἐλεημοσύνη, λέει, πρέπει νὰ τὴ δίνεις με διάθεση συμπάθειας καὶ νὰ βγαίνει μέσα ἀπὸ δάκρυα, ἀλλὰ νὰ μὴν ἀρπάξεις τὴ συμφορὰ τοῦ συνανθρώπου ὡς ἀφορμὴ γιὰ ἐπίδειξη καὶ μεγάλα λόγια. Γιατί ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἀφήσε τὸ ψωμί του πάνω στὸ νερό, ἀλλὰ τὸ πέταξε περιφρονώντας τὸ ἀπὸ μεγαλαυχία καὶ κατεστραμμένο ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῆς δόξας. Γιατί τὸ ἔλεος πού δίνεται ἀπὸ ἔπαρση καὶ φιλαυτία καὶ ἐπίδειξη, καταλήγει σὲ περιφρόνηση μᾶλλον, παρὰ σὲ ἀνακούφιση τῆς ψυχῆς ἐκείνου πού τὸ χρειάζεται. Τὸ νὰ μὴν ἀδιαφορήσουμε δηλαδὴ γιὰ τὸν ἀδελφὸ μας πού λειώνει ἀπὸ τὴ φτώχεια καὶ πεθαίνει ἀπὸ τὴν ἀνέχεια, ὁ εὐγνώμων θὰ τὸ θεωρήσει χρέος καὶ μάλιστα τὸ πιὸ ἀπαραίτητο ἀπὸ τὰ χρέη καὶ θὰ βιαστεῖ νὰ τὸ καταβάλει καὶ νὰ μὴ βρεθεῖ ἐκπρόθεσμος. Ἐνῶ τὸ νὰ ἐπιδιώξει δόξα καὶ νὰ λάβει τὴν τιμὴ τοῦ εὐεργέτη εἶναι γνώρισμα ἀχάριστων ἀνθρώπων καὶ πού ξέρουν νὰ ἐπιδιώκουν τὸ καλὸ με ἀσχημο τρόπο. Γι' αὐτὸ ὁ ἕνας θὰ βρεῖ τὸ ψωμί τῆς ἐλεημοσύνης στὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν, δηλαδὴ στὴ μέλλουσα ζωὴ, παίρνοντας τὸ ἔλεος ὡς ἀνταμοιβή, ἐνῶ ὁ ἄλλος δὲ θὰ τὸ βρεῖ: γιατί ἔχει προδαπανηθεῖ ἀπὸ τὸ κυνηγητὸ τῆς δόξας καὶ τὸ ἐμπόριο τῆς ἐπίδειξης.

Θὰ μπορούσες με τοὺς λόγους πού προαναφέραμε νὰ φτάσεις καὶ σὲ ἄλλο νόημα. Ποιὸ εἶναι αὐτό; Ἡ Γραφὴ ἀγαπᾷ νὰ ὀνομάζει τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ὕδατα: γιατί λέει ἐκεῖνος πού ψάλλει με τὴν ἔμπνευση τοῦ Πνεύματος: «σῶσε με ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά, ἀπὸ τὸ χέρι τῶν ἀλλοφύλων»⁴. Ὁ δάσκαλος λοιπὸν τῶν ἱερῶν μαθημάτων, τὸ ψωμί πού τρέφει τὴν ψυχὴ καὶ πού ἔχει ἀπὸ τὸ Θεό, πρέπει νὰ τὸ μοιράσει χωρὶς ἀναβολὴ καὶ καθυστέρηση στὸ πλῆθος τῶν ἀκροατῶν καὶ νὰ μὴ στερήσει ποτὲ ἀπὸ τὴ χορηγία του ἐκείνους πού τὸ χρειάζονται. Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ μισθὸς αὐτῆς τῆς φιλάνθρωπης ἐνέργειας, παρὰ προφανῶς αὐτὸς πού ἀποδίδεται στὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν (στὴ μέλλουσα ζωὴ);

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ νερὸ μπορεῖ νὰ ὑποδηλώσει διάφορες ὑποθέσεις

τίζειν δύναται, εἴη ἂν οὐκ ἀλόγως τὸν προκείμενον λόγον θεωρῶν ὁ τὴν ἐλεημοσύνην λέγων προσήκειν ἐργάζεσθαι διὰ παντός πρὸς τὰς ἀενάους τῶν ὑδάτων ἐνατενίζων πηγὰς, καὶ τὴν ἐκείνων ἐνέργειαν ἐπὶ τὸν ἔλεον τῇ μιμῆσει μεταφέρειν, καὶ μὴ ποτὲ μὲν προχέειν τὸν ἔλεον, 5 ποτὲ δὲ ἀναστελλεῖν, ἀλλὰ διηνεκῆ τὰ ρεῖθρα καὶ ἀδιάδοχα τοῖς χρήζουσιν ἀναβλύζειν. «Ὁλην γὰρ τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανείζει ὁ Κύριος», τοῦ Δαβὶδ ἔστιν ἀκούειν ψάλλοντος καὶ εἰ «ὁ ἐλεῶν πτωχόν, δανείζει Θεῶ», πῶς ἂν τις, φιλόθεος ὢν καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα σφύζων τὸ εὐγενές, ἀνεκτὸν ἠγήσασαιτο μὴ διὰ παντός ἑαυτῷ παρασκευάζειν χρε- 10 ὡστην τὸν Θεόν, ἀλλὰ περικόπτειν καὶ ἀποστερεῖν ἑαυτὸν τοῦ τηλικούτου καὶ τοσοῦτου κέρδους τὴν συνεισφορὰν; Δῆλον δὲ ὡς ὁ τοιοῦτος αἰεὶ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν πλήθει τῶν ἡμερῶν εὐρήσει, ἦν ἡ τοῦ ἄρτου μετάδοσις διηνεκῆ μισθαποδοσίαν ἀπεθῆσαύρισεν αὐτῷ.

Ἄποστέλλει μέντοι γε τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον καὶ μυστικὸν καὶ 15 ὁ μυσταγωγὸς ἐπὶ πρόσωπον τοῦ τῆς παλιγγενεσίας ὕδατος τοῖς μυσταγωγουμένοις καὶ δεομένοις οὐρανίου καὶ ψυχὴν στηριζούσης τροφῆς παρέχων αὐτόν. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ὕδατος θεῖαν ἀναγέννησιν ὁ οὐράνιος καὶ ζωοποιὸς ἄρτος τοῖς ἀναγεννηθεῖσι προσφέρεται καὶ ὁ γε τοῦτον ἐν σοφίᾳ διανέμων καὶ κατ' ἀξίαν οἰκονομῶν, εὐ- 20 ρε τὸν ἄρτον ὡς ἀληθῶς τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκότα καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ διδόντα, αἰεὶ μὲν ζωοποιοῦντα αὐτόν καὶ στηρίζοντα καὶ τρέφοντα, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ τῆς τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσεως.

Εἰσὶ μέντοι γέ τινες, οἳ καὶ τοιαύτην ἔννοιαν τὸ ῥητὸν ὑποβάλλειν νομίζουσιν· οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν τὸν τρεφόμενον ἢ ἐλεούμε- 25 νον (καὶ τούτοις δὲ δῆλον ὅτι τὸ ὕδωρ τὸ τῶν ἀνθρώπων σύστημα σημαίνειν παραλαμβάνεται). Οὐ δεῖ οὖν, φασί, τὸν τῆς ἐλεημοσύνης δεόμενον λογοθετεῖν, πότερον, ἀξίός ἐστι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς εὐεργεσίας ἢ οὐ, ἀλλὰ τὸν φιλανθρωπίας ἀξιοῦντα τυχεῖν, ταύτην χωρὶς λογισμῶν δισταζόντων παρέχειν. Ὡσπερ γὰρ ὁ κατὰ πελάγους ἀφι- 30 εἰς τὸν ἄρτον ἐπ' ἀδήλω μὲν ἔβαλε, καὶ οὐκ οἶδεν ἐν ᾧ τὸ ρεῦμα τοῦτον ὑποσύρει, τῷ δὲ πάντων ἔχοντι τὴν γνῶσιν καθαρῶς ὁράται καὶ τῇ αὐτοῦ περιέχεται παντοκρατορικῆ καταλήψει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τὸν ἔλεον οὐ διακρινομένη γνώμη καὶ ἀμφιβαλλούσῃ τοῖς ἐπιζητοῦσι παρεχόμενος, νῦν μὲν οὐκ ἐπιγινώσκει τίς ἐστὶν ὁ λαθῶν, ἐν

πραγμάτων, μπορεῖ, θεωρώντας ὄχι παράλογα τὸν προκείμενο λόγο, ὅποιος λέει, ὅτι πρέπει ἢ ἐλεημοσύνη νὰ γίνεται ἀτενίζοντας πάντοτε πρὸς τὶς ἀδιάκοπες πηγές τῶν ὑδάτων καὶ μὲ τὴ μίμηση νὰ μεταφέρει τὴν ἐνέργεια τῶν ὑδάτων στὸ ἔλεος, καὶ νὰ μὴ φτάνει ἄλλοτε νὰ σκορπᾷ τὸ ἔλεος κι ἄλλοτε νὰ τὸ ἀναστέλλει, ἀλλὰ νὰ ἀναβλύζει συνεχῶς καὶ ἀδιάκοπα τὰ ρεῖθρα σὲ ὅσους τὰ χρειάζονται. Γιατί «ὅλη τὴ μέρα ἐλεεῖ καὶ δανείζει ὁ Κύριος (δίκαιος)»⁵, μποροῦμε ν' ἀκούσομε τὸν Δαβὶδ νὰ ψάλλει. Καὶ ἂν ὅποιος ἐλεεῖ δανίζει στὸ Θεό⁶, πῶς κάποιος, πού εἶναι φιλόθεος καὶ διατηρεῖ τὴν εὐγένεια τοῦ κατ' εἰκόνα⁷, θὰ θεωροῦσε ἀνεκτὸ νὰ μὴν κάνει τὸ Θεὸ χρεώστη του γιὰ πάντοτε, ἀλλὰ νὰ περικόπτει καὶ ν' ἀποστερεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸ νὰ λάβει ἓνα τέτοιο καὶ τόσο μεγάλο κέρδος; Εἶναι φανερό ὅτι αὐτὸς πάντοτε βέβαια, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο στὴ μέλλουσα ζωῇ, θὰ βρεῖ τὴν αἰώνια μισθαποδοσίαν πού τοῦ ἀποθησαύρισε ἢ μετάδοσιν τοῦ ψωμοῦ.

Ἀποστέλλει βέβαια καὶ τὸν ἄρτο τὸν ἐπιούσιον καὶ μυστικὸ⁸ καὶ ὁ μυσταγωγὸς μπροστὰ στὸ νερὸ τῆς παλιγγενεσίας σὲ ἐκείνους πού μυσταγωγοῦνται καὶ χρειάζονται οὐράνια τροφή πού στηρίζει τὴν ψυχὴ καὶ τὸν παρέχει σ' αὐτούς. Γιατί μετὰ τὴ θείαν ἀναγέννησιν τοῦ βαπτίσματος προσφέρεται τοῖς ἀναγεννημένους ὁ οὐράνιος καὶ ζωοποιὸς ἄρτος. Κι αὐτὸς πού μοιράζει αὐτὸν τὸν ἄρτο μὲ σοφία καὶ τὸν οἰκονομεῖ κατ' ἀξίαν, βρῆκε ἀληθινὰ τὸν ἄρτο πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ δίνει ζωὴν στὸν κόσμον, ζωοποιώντας καὶ στηρίζοντας καὶ τρέφοντας τὸν πάντοτε καὶ μάλιστα στὸν καιρὸ τῆς ἀνταπόδοσιν τῶν πράξεών μας.

Ὑπάρχουν ὅμως μερικοὶ πού νομίζουν ὅτι τὸ ρητὸ αὐτὸ ὑπαγορεύει καὶ μιὰ τέτοια ἔννοια: ὅτι δηλαδή δὲν πρέπει νὰ πολυεξετάζει τὸ πρᾶγμα ὅποιος παρέχει τροφή καὶ ἐλεημοσύνη (εἶναι φανερό ὅτι τὸ νερὸ ἐκλαμβάνεται καὶ ἀπὸ αὐτούς γιὰ νὰ δηλώσει τὸ σύστημα τῶν ἀνθρώπων). Δὲν πρέπει λοιπόν, λένε, ὅποιος χρειάζεται ἐλεημοσύνη, νὰ ἐξετάζει κανεὶς ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο· τοῦ ἀξίζει ἢ ἐλεημοσύνη καὶ ἢ εὐεργεσία ἢ ὄχι· ἀλλὰ ὅποιος ἐπιθυμεῖ νὰ ἀσκήσει φιλανθρωπία, νὰ τὴν παρέχει αὐτὴν χωρὶς δισταγμούς. Ὅπως δηλαδή ὅποιος πέταξε τὸ ψωμὶ στὸ πέλαγος, τὸ πέταξε γιὰ κάτι ἄγνωστο καὶ δὲν γνωρίζει πού θὰ τὸ παρασύρει τὸ ρεῦμα, ἐνῶ αὐτὸς πού κατέχει τὴν γνώσιν ὅλων τὸ βλέπει καθαρὰ καὶ τὸ περικλείει μέσα τὴν παντοδύναμη ἀντίληψίν του, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο κι αὐτὸς πού παρέχει τὴν ἐλεημοσύνην χωρὶς διάκρισιν καὶ χωρὶς δισταγμούς σ' αὐτούς πού τὴν ζητοῦν, τώρα βέβαια δὲν γνωρίζει ποιὸς εἶναι αὐτὸς πού

δὲ τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τουτέστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ἐπιγνώσεται, καὶ τὸν ἄρτον ἐκεῖνον ἐπὶ τῆς χειρὸς εὐρίσκων τοῦ Δεσπότη ἐπιδεικνύντος καὶ λέγοντος, «ἐπέινασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν», δῆλον ὅτι πάσης εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιᾶσεως πλησθήσεται, οὐ μόνον ὃν ἀπέστειλεν ἄρτον ἐπὶ προσώπου τοῦ ὕδατος ἀνευρών, ἀλλὰ καὶ πολλῶ γεγονότα τιμιώτερόν τε αὐτῷ καὶ λυσιτελέστερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΓ΄.

Τί δηλοῖ, «ὁ θρύσων θόθρον, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται»;

Βόθρον ἐνταῦθα τὴν κατὰ τοῦ πλησίον μελέτην καὶ τὸν βαθὺν ὄλεθρον ὀνομάζει, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον «λάκκον ὄρυξεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτῷ, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς θόθρον ὃν εἰργάσατο», καί: «ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός». Ὁ τοίνυν τὸν τοιοῦτον θόθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἐτέρω διορύσων, αὐτὸς πρῶτος ἐμπίπτει ἐν αὐτῷ· ἐν γὰρ τῷ ταῦτα διαμηχανᾶσθαι πρὸ τῆς 15 τοῦ πλησίον κακώσεως τὴν ἑαυτοῦ διόλλυσι ψυχὴν. Ἄν μὲν γὰρ τῷ σώματι τὴν βλάβην ὑποτείνῃ τοῦ ὁμογενοῦς, πολλάκις ἐκεῖνον μὲν ὠφέλησε μᾶλλον ἢ διώλεσεν, ἑαυτὸν δὲ τῆς ψυχικῆς ἀπωλείας τῷ θόθρῳ συνώθησεν, ὃ δὲ τῆς τοῦ πλησίον ψυχῆς μηχανησάμενος τὴν ἀπώλειαν, οὗτος ἂν τε εἶλεν ἂν τε μὴ εἶλε τὸν ἐπηρεαζόμενον, οὐδὲν 20 ἔλαττον τὴν ἑαυτοῦ προαπάλεσεν. Ἡ γὰρ ἀδέκαστος κρίσις πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν γνώμην λογοθετοῦσα τὸ ἀδίκημα, εἰ καὶ πολλάκις τὸν βλάπτειν ὠρημένον ὃ ἐπιβουλεύόμενος διαπέφευγε, τὴν τιμωρίαν οὐδὲν ἔλαττον εἰσπράττεται. Παραίνει τοίνυν διὰ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής, ἀφίστασθαι πάσης κακουργίας τὸν ἀπείρατον ζητοῦντα 25 τα βλάβης καὶ κακώσεως συντηρηθῆναι. Καὶ μὴν ὁ διαμηχανώμενος κακὸν τῷ πλησίον οὐ διαφεύξεται τὴν ἐκ τοῦ νόμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμὸν ἐκκόψας εἶη, τὸν οἰκεῖον ἐξορυχθήσεται· ἂν τε ὀδόντα ἐξελάν, προσαπολέσει τὸν ἴδιον καὶ οὐκ ἔστιν ἀδίκημα τὸν πλησίον λυμαινόμενον, ὃ μὴ τὸν ἀδικήσαντα τῇ τιμωρίᾳ παραδίδωσιν.

30 Ὡστε ὁ τὸν θόθρον ἐτέρω διορύσων, τουτ' ἔστιν ἀπολέσαι ζητῶν, οὐ διαφεύξεται τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸν τιμωρίας θόθρον, ὃν ἑαυτῷ κατὰ τοῦ πέλας τὸν θόθρον διορύττων ἐδαθύνατο.

9. Ματθ. 25, 35.

10. Ψαλμ. 44, 16.

1. Ἐκκλ. 10, 8.

2. Ψαλμ. 7, 16.

τὴν ἔλαβε, ἀλλὰ στὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν, δηλαδή στὴ μέλλουσα ζωὴ, θὰ τὸ μάθει, καὶ βρίσκοντας ἐκεῖνο τὸν ἄρτο στὸ χέρι τοῦ Κυρίου νὰ τὸν δείχνει καὶ νὰ λέει, «πείνασα, καὶ μοῦ δώσατε νὰ φάω»⁹, εἶναι φανερὸ πὼς θὰ ξεχειλίσει ἀπὸ κάθε εὐφροσύνη καὶ χαρὰ¹⁰. Καὶ ὄχι μόνο γιατί βρῆκε τὸ ψωμί πού εἶχε σκορπίσει πάνω στὸ νερὸ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἔχει γίνει πολὺ πιὸ πολύτιμο γι' αὐτὸν καὶ πολὺ πιὸ ὠφέλιμο.

ΕΡΩΤΗΣΗ 63η

Τί σημαίνει «ὅποιος σκάβει λάκκο, θὰ πέσει μέσα σ' αὐτόν»¹;

Λάκκο ἐδῶ ὀνομάζει τὴ μελέτη κατὰ τοῦ πλησίον καὶ τὸν μεγάλο ὄλεθρο, σύμφωνα μ' αὐτὸ πού ἔχει γραφεῖ: «ἄνοιξε κι ἔσκαψε λάκκο γιὰ τὸν πλησίον του, καὶ θὰ πέσει στὸ λάκκο πού ἔσκαψε»². καί, «ὁ ἀμαρτωλὸς πιάστηκε στὰ ἴδια τὰ ἔργα τῶν χειρῶν του»³. Αὐτὸς λοιπὸν πού σκάβει καὶ ἀνοίγει ἓνα τέτοιο λάκκο γιὰ κάποιον ἄλλο, αὐτὸς πρῶτος πέφτει μέσα σ' αὐτόν. Γιατί, ἐνῶ μηχανεύεται ὅλα αὐτὰ, πρὶν τὸ κακὸ πού ἐπιδιώκει νὰ πάθει ὁ πλησίον, καταστρέφει ὁ ἴδιος τὴν ψυχὴ του. Ἐὰν προξενήσει βλάβη στὸ σῶμα τοῦ συνανθρώπου του, πολλές φορές τὸν ὠφελεῖ μᾶλλον παρὰ τὸν καταστρέφει, ἐνῶ τὸν ἑαυτό του τὸν ἔσπρωξε στὸ βόθρο τῆς ψυχικῆς καταστροφῆς. Ὅποιος ὅμως μηχανεύτηκε τὴν ἀπώλεια τοῦ πλησίον του, αὐτὸς εἴτε συνέλαβε εἴτε δὲν συνέλαβε ἐκεῖνον πού ἐπιδιώκει νὰ βλάψει, προηγουμένως καθόλου λιγότερο ἔβλαψε τὴ δική του ψυχὴ. Γιατί ἡ ἀδέκαστη κρίση κρίνοντας τὸ ἀδίκημα σὲ σχέση μὲ τὸ ζῆλο καὶ τὴ γνώμη, ἂν καὶ πολλές φορές αὐτὸς πού δέχεται τὴν ἐπιβουλή ξεφεύγει ἐκεῖνον πού θέλει νὰ τὸν βλάψει, ἀλλ' ὅμως τὴν τιμωρία τὴ δέχεται ὅπωςδήποτε. Μ' αὐτὰ λοιπὸν ὁ Ἐκκλησιαστής συμβουλεύει, ν' ἀπέχει ἀπὸ κάθε κακὴ πράξη ὅποιος θέλει νὰ παραμείνει ἀνεπηρέαστος ἀπὸ ὅποιαδήποτε βλάβη καὶ κακοποίηση. Ὅμως ὅποιος μηχανεύεται κακὸ γιὰ τὸν πλησίον του, δὲ θ' ἀποφύγει τὴν τιμωρία τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἂν ἔχει βγάλει μάτι, θὰ χάσει καὶ τὸ δικό του, κι ἂν βγάλει τὸ δόντι κάποιου, θὰ χάσει καὶ τὸ δικό του⁴. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀδίκημα πού βλάπτει τὸν πλησίον, χωρὶς νὰ παραδίνει αὐτόν πού ἀδίκησε στὴν τιμωρία.

Ὡστε, ὅποιος σκάβει τὸ λάκκο τοῦ ἄλλου, δηλαδή ἐπιζητεῖ νὰ καταστρέψει κάποιον, δὲ θ' ἀποφύγει νὰ πέσει στὸ λάκκο τῆς τιμωρίας, πού ἔσκαψε βαθιὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του σκάδοντας τὸ λάκκο τοῦ πλησίον του.

3. Ψαλμ. 9, 17.

4. Ἐξ. 21, 24. Λευϊτ. 24, 20. Δευτ. 19, 21.

7	1-2	468	11	-	158
	3	76. 324. 326	13	45-46	494
	8-10	468	19	19	256
	10	322		19	260
	13	480	24	10-16	446
	15	326		20	302
	17-18	316		20	510
	19	316. 318			
	20	316			
	22	316	14	29-30	344
	24	320		30	344
7-12	-	270	16	-	268
7-15	-	342		6 ἔ.	344
9	12	76		30 ἔ.	344
	15	478		35	344
	16	478	17	6-15	268
10	1-2	478		11-15	270
11	9	478	19	9	244
	10	344	24	9	282
12	16	498	28	9-10	496
13	21-22	342			
14	21-29	272			
15	4	226	4	11	284
16	11-18	272		24	462
	13	342	5	16	410
17	1-7	344		22	284
19	5-6	502	8	15	344
	9	284	14	21	256
20	12	410	16	16	156
	15	40. 42	19	21	510
	21	284	22	6	256
21	24	302. 510		8	488
22	31	154		9	256
23	15	156		11	256
	19	258	25	4	256
	22	502	32	8	292
24	16	284			
32	-	44			
	1	344	15	10-35	42
	25 ἔ.	344	17	32-54	482
	27	40			
34	10	156			
	25	256	7	18	80
			11	-	482
				21	80
10	1-4	314	22	10	284

Ἀριθμοὶ

Δευτερονόμιον

Βασιλειῶν Α΄

Βασιλειῶν Β΄

Λευϊτικὸν

		᾽Ωσηέ	43	30		276
1	2		42		Ἰεζεκιήλ	
6	6		430	18	23	476
		᾽Αμώς			32	476
3	6		74	33	11	476
		Ἰωήλ				Δαυιδ
1	4		74	10	13	292
2	25		74		20	292
3	9		82		21	292
	10		48			Ματθαῖος
		Ἰωνᾶς		1	19-20	186
					20	188
3	4-10		42		21	188
		Ἡσοῖας			22	218
					22-23	220. 226
1	1		342	2	16-18	220
	8		482	3	3	244
6	8		82		6	244
	9		328		7-8	248
7	14		220.226		9	260
10	14		282		11	246. 264. 282. 448. 486
	12		418		12	134. 264. 466
14	12		282. 456	4	2	440
26	10		156		5	214
	17-18		416		24	124
29	15		332. 340	5	12	474
30	1-3		332		17	412
43	26		476		30	66
45	7		74		38-39	302
53	1		80		39	412
58	7		504		44-45	464
59	1-2		334		48	464
	11-13		334	6	11	508
	12-13		346		13	426
63	1		80		17	392
	11		342		20	264
	16		344		28-30	254
	17		346	7	7	158. 454
64	5		330. 336. 346	8	3	494
65	2		132		12	284
66	24		282		20	430
		Ἰερεμίας			21-22	404
					29	370
9	1		82	9	2-8	100
10	23		332		13	430

9	32-34	452	16	23	200
	34	418.432		28	80
10	8	176	17	2-4	176
	9-10	38.44		15	124
	16	284		20	182
	18-20	286	18	3	280
	29	254		6	108.166
	34-35	134		7	104
	37	402		21-22	68
	40	176	19	14	280
	88	208		28-29	48
11	11	66.244	20	28	204
	16-17	272	21	21	182
	19	442		32	252
	25	176	22	1-14	104
12	3-4	64		11-12	104.392
	5	496		13	284
	7	430		32	88
	8	500	23	35	206
	9	444	24	27	284
	9-14	452.496	25	2	276
	11	496		6	276
	22-24	444.452		10	276
	28	448		30	285
	31-32	438		34	108.460
	32	440		35	146.510
	39	74		40	398
	48	400		41	140
	50	400	26	2	426
13	4	116		6-13	424.432
	7	266		13	472.474
	13	278		24	134
	14	328		33	178
	25	118.266		38-39	440
	36	278		39	198
	55-56	406		45	66
14	27-28	178		46	66
15	15	178.278		63	176
	22	504	27	21	180
	22-27	176		45	444
	26-27	502		51	444
	28	176		51-53	262.444
16	4	74		64-66	446
	13	444	28	11-15	446
	14-18	444		19-20	350
	15	174			
	16	174			
	17	176	1	3	244

Μᾶρκος

1	4	244. 246	3	3	242. 248
	8	248		4	244
	41	494		11	174
2	3-12	100		16	246. 248. 264. 448. 486
	28	500		17	134. 466
	55	64	4	2	440
3	1-6	444. 452. 496		9	214
	21	450. 452		32	184
	22	418. 442. 444. 452		42	450
	33	400. 404	5	1	184
4	3	116		3	184
	41	80		4	184
5	36	178		13	494
6	3	406		18-26	100
	8	38		39	410
7	27-28	502	6	5	500
8	27	444		6-11	444. 452. 496
9	1	80		36	414
	3-5	176	7	28	244
	37	176		31-32	272
	38	176		34	442
	42	166		36	184
	43	466		36-50	424
	44	282		38	426
	48	282		39	426
10	14	280		38-39	432
	45	204		39-43	180
11	21-23	182		40	428
12	26	88		50	428
	29-34	178	8	5	116
	41-44	48		10	278
13	9	208	9	3	38
	9-11	286		10-17	424
14	1	426		16	424
	3-9	424. 426. 428. 432		18-22	424
	9	472		27	80
	29	178		28-36	424
	34-36	440		48	176
	41	66		59	430
	42	66		59-60	404
15	12	180	10	1-2	424
	33	444		4	38
20	11-12	276		18	284. 456
				30	80
			11	3	508
1	1	380		14-15	444. 452
2	51	400		15	418. 442
3	2	244		20	448

Λουκᾶς

11	51	206	3	22-24	484
12	14	410		29	486
	27-28	254		31	486
13	14	176. 180		34-35	486
	15	496	4	7	442
14	2-3	182		24	440
	5	496		27	444
	18	184		29	442
	26	402		31	184
15	13-15	276	5	2-16	444. 452. 496
16	1	278		5-9	100.
	22	278		9-19	100
	24	278		17	98. 100. 448
17	2	166		31	64
	24	284		44	420
18	2	276	6	7	442
	5	276		70	180
	16	280		71	64
20	37	88	7	27	406
21	1-4	48	8	14	64
	12-13	208		40	62. 422
	14-15	286		41	418
22	3	434		44	74. 146. 414. 420. 422
	35-36	38. 44	9	1	442
	42	198		6-7	102
	43	60		16	442
	44	440		29	406
	53	284		39	130
23	20	180	10	8	96
	34	72. 202		18	60
	42-43	110. 148		20	442
	44-45	444		30	62. 368
			11	17-44	100
				25-26	434
1	3	96		39	440
	3-4	90		39-44	444
	14	298	12	1-8	432
	18	402		1-12	426
	22	78		2	428
	26	174		2-8	424
	29	218. 222		6	48
	32-34	486		7	428. 430. 436
	33	244		10	446
2	4	400		38	80
	18	180		47	130. 132
3	3	484	13	29	48
	5	250. 440.	14	6	208. 454
	9	116		10	448

Ἰωάννης

14	28	62			Ρωμαίους	
	31	66				376
15	16	64	1	1-2		328
16	12	282		24		74. 328
18	23	66		26		328
19	25	314	3	28		96
	28	440	5	12		216. 284
20	22-23	438		14		284
				17		358. 386
				6	3	82
				7	24	460
1	1	150	8	11		460
	2	384		21		270
2	3-4	486	9	5		242
	13	378		21		382
	16	378	10	18		132
	25	396		21		76. 328
	38	352. 486	11	8		130
3	2-6	378		33		78
	3	184		34		78
	16	378		35		70
5	5	68	12	14		464
	7-8	180		19		462
6	3-5	74		20		80
	8	74	14	4		88
7	2-50	72	15	5		66. 88
	42	74		33		
	51-53	74				
	60	72				
8	16	352			Κορινθίους Α'	378
9	1-2	386	1	10		364
	10ε.	356		14		364
	13	368		14-15		364
	14	368		16		414
	15	370		24		414
	16	370		30		114
	21	370	2	7		108. 148
10	48	352. 362		9		260
13	8	68		13		156
	10	70. 418		14		282
19	5	352	3	2		376
	5	354	8	6		254. 256
22	1-21	68	9	9		366
	3	256.	10	2		114
	12-16	356		11		360
	25-29	68	12	13		506
23	3	70	14	15		280
24	10-12	68		20		116
26	1-23	68	15	53-54		

Κορινθίους Β'			Τιμόθεον Β'		
1	3	88	2	5	492
3	3	388	4	14	70
4	4	86.328		15	72
5	17	492	Τίτον		
6	14	284			
7ε	-	36	2	14	502
12	2-4	360.454	3	5	438
	4	226	Έβραίους		
13	3	254			
	11	88	1	3	298.374
Γαλάτας			2	14	280
				17	298
5	13	468.470	4	15	298
	15	468	12	29	266
	17	104.472	13	20	66
Έφεσίους			Ίακώβου		
2	7	114	1	13	74
	14	470		17	118
4	23	398	4	3	156
6	12	418	Πέτρου Α'		
Φιλιππησίους			1	1	356
			2	7-8	400
2	6	374		9	502
	7	376.402	3	15	286
	10-11	88		21	358
4	9	66.	5	8	282
	9	88	Πέτρου Β'		
Κολοσσαείς			1	19	282
			3	12	460
1	13	284		13	460
	26	150	Ίωάννου Α'		
Θεσσαλονικείς Α'					
5	23	66.	1	1-2	374
	23	88	Ίούδα		
Τιμόθεον Α'				23	104
1	17	262	Άποκάλυψις		
2	4	262	5	5	282

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Α

ἸΑαρών 42. 314. 318. 320. 466. 468.

ἸΑβειρών 268.

ἸΑβελ 130. 206. 208. 224. 240. 320.

ἸΑβιμέλεχ 80. 486. 488.

ἸΑβιουδ 314.

ἸΑβραάμ 88. 208. 210. 260. 262. 264.
278. 342. 344. 378. 486. 488.

ἀγαθοεργία 140.

ἀγαθότης 336. 344. 414. 454. 456. 460.
482. 484. 504.

ἀγαθουργία 392.

ἀγαλλίασις 476. 510.

ἀγανάκτησις 70. 80. 202. 430. 434.

ἀγάπη 466. 470. 472.

ἀγιότης 266.

ἀγνοία 44. 52. 80. 84. 90. 294.

ἀγνωμοσύνη 268. 278. 408. 454. 456.
486.

ἀγριότης 326.

ἸΑγγίς 312.

ἸΑδάμ 128. 144. 148. 190. 192. 194. 196.
198. 240. 298. 300. 366. 454. 456.
458. 460.

ἀδελφοκτονία 130.

ἀδικία 276.

ἀδολεσχία 276. 472. 474.

ἀδοξία 458.

ἀθανασία 140. 198. 388. 422. 456. 460.

ἸΑἰγύπιος 76. 160. 226. 316. 318. 320.
322. 366. 468.

ἸΑἰγυπτος 224. 226. 270. 316. 318. 320.
322. 324. 326. 332. 342.

ἀἰδιότης 294.

αἷμα καθάρσιον 218.

αἷμα μαρτυρικόν 224.

αἷμα σωτήριον 204.

ἸΑἰνάν 486. 488.

αἰρεσις 86.

αἰσχύνη 84. 196. 212. 308. 332. 406.
470.

αἰχμαλωσία 204. 226. 476.

ἀκαθαρσία 154. 424. 500. 502.

ἀκολασία 330. 432.

ἀκτημοσύνη 44. 48. 50. 52. 54. 56. 58.

ἸΑκύλας 320.

ἸΑλέξανδρος ὁ χαλκεύς 70.

ἀλήθεια 38. 62. 82. 90. 92. 94. 98. 130.

146. 148. 152. 156. 188. 208. 216.

244. 260. 262. 264. 288. 290. 292.

302. 354. 356. 358. 400. 402. 420.

422. 454. 478.

ἀλλοίωσις 136. 324.

ἀμαθία 238. 276.

ἀμάρτημα 74. 76. 104. 120. 128. 138.

144. 146. 166. 216. 244. 246. 250.

252. 270. 334. 336. 338. 340. 344.

358. 362. 426. 432. 434. 438. 440.

442. 480. 486.

ἀμαρτία 72. 74. 88. 100. 104. 116. 118.

134. 136. 138. 144. 146. 202. 218.

222. 242. 244. 246. 248. 252. 298.

332. 334. 336. 338. 340. 436. 356.

400. 438. 440. 456. 458. 470. 476.

480. 504.

ἀμαρτωλὸς 156. 180. 276. 426. 430.

432. 442. 476. 510.

ἀμηχανία 82.

ἀμφιβολία 174. 286. 346.

ἸΑμφιλόχιος 38.

ἀμφισβήτησις 52. 242.

ἸΑμὼς 342.

ἀναγέννησις 358. 364. 366. 372. 378.

390. 398. 440. 444. 504. 508.

ἀναγέννησις πνευματικὴ 440.

ἀνάδυσις 386.

ἀναισχυντία 212.

ἀνακαίνισις 84.

ἀνάθημα 70.

ἀνάνηψις 144. 146.

ἸΑνανίας 68. 180. 356. 366.

ἀνάστασις 218. 262. 306. 350. 366. 376.

386. 402. 444. 446. 448.
 ἀνδραγαθία 202.
 ἀνθρωποκτόνος (ὁ διάβολος) 420.
 422.
 Ἀνθρωπομορφिताὶ 94. 298.
 ἀνθρωπότης 230. 232. 234. 236. 238.
 Ἄννα 314.
 ἀνόμημα 476.
 ἀνομία 156. 334. 482.
 ἀνοσιούργημα 320.
 ἀνταπόδοσις 110-112. 150. 274. 278.
 304. 476. 508.
 ἀντιλογία 416.
 ἀντιμισθία 264. 460. 466.
 ἀνυπαρξία 362.
 ἀξιοπιστία 168.
 ἄοργησία 280.
 ἀπάθεια 268. 278.
 ἀπάτη 90. 206. 212. 214. 264.
 ἀπαύγασμα 298. 368. 374.
 ἀπείθεια 76. 78. 324. 326.
 ἀπέχθεια 462.
 ἀπιστία 454. ἀπληστία 258. 260.
 ἀπόγνωσις 144. 268.
 Ἄπολινάριος 92. 424.
 ἀπολύτρωσις 224. 248. 264.
 ἀπόνοια 72. 96. 136. 268. 276. 416. 440.
 442. 444. 446. 494.
 ἀποστασία 66. 90.
 ἀπροσεξία 266. 282.
 ἀπώλεια 464. 472. 510.
 ἄρα 72. 106. 112.
 Ἄραδ 312.
 Ἄρειος 84.
 ἄρετή 68. 70. 104. 106. 108. 118. 148.
 156. 164. 172. 248. 256. 270. 330.
 392. 394. 396. 398-400. 408. 414.
 416. 440. 464. 466. 470. 478. 504.
 ἄρτος προθέσεως 62.
 ἄρχιερωσύνη 70.
 ἀσέβεια 68. 76. 92.
 ἀσπλαχνία 258.

ἀσυμπάθεια 258.
 ἀτιμία 104.
 αὐθάδεια 246.
 αὐτάρκεια 260.
 αὐτεξούσιον 76. 194. 288. 292. 328.
 334. 340. 412.
 ἄφεις ἁμαρτιῶν 242. 244. 246. 248.
 352. 354. 386. 432. 438. 442. 444.
 444. 448.
 ἀφθαρσία 116.
 ἀφιλάρουν γνώμη 48.
 ἀφροδίσια 146.
 ἄφροσύνη 282.
 Ἄχαδ 82.
 Ἄχας 342.

B

Βάλλα 312.
 βάπτισμα 116. 242. 244. 246. 248. 250.
 266. 352. 354. 358. 360. 362. 364.
 376. 382. 384. 386. 388. 390. 398.
 484. 486. 504.
 βάπτισμα Ἰωάννου 244. 246. 250. 252.
 354. 486.
 βάπτισμα μετανοίας 244. 246.
 βάπτισμα συνειδήσεως ἀγαθῆς 358.
 βασιλεία Θεοῦ 80.
 βασιλεία οὐρανῶν 48. 66. 108. 110.
 112. 114. 146. 148. 150. 250. 254.
 408. 440.
 βασκανία 224. 452.
 βδέλυγμα 428.
 βδελυρία 154.
 βεδήλωσις 162.
 Βεελζεβούλ 444.
 Βενιαμὴν 312.
 βλάβη 464.
 βλασφημία 334. 438. 440. 442. 444.
 446. 448.
 βουλή 84.
 βούλησις θεία 330.

Γ

Γάιος 366.
 γαυρίαμα 196.
 γέννησις (Χριστοῦ) 238.
 γλωσσαλγία 402.
 Γηρά 312.
 γογγυσμός 270. 344.
 Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 290. 296.
 γνῶσις 274. 328. 476. 482.

Δ

Δαβὶδ 62. 64. 120. 340. 376. 476. 480.
 482. 484. 508.
 Δαθάν 268.
 δαιμονᾶν 126.
 δαιμονιζόμενος 126.
 δαιμόνιον 176. 442. 448. 452.
 δαίμων 96. 122. 126. 442. 452. 460.
 Δανιήλ 292.
 δειλία 288. 338.
 δεισιδαιμονία 300.
 δημιουργία 84.
 διαβολή 406. 416. 420. 452. 472.
 διάβολος 140. 152. 414. 416. 418. 420.
 διάθεσις ἔμπαθῆς 284.
 διάκρισις 68.
 δικαιοκρισία 136. 332. 344.
 δικαιοσύνη 70. 76. 118. 138. 252. 458.
 478. 480.
 δικαίωμα 156.
 διωγμός 46. 70.
 δόλος 70.
 δόξα 408. 410.
 δόξα (Θεοῦ-Χριστοῦ) 78. 86. 102.
 156. 158. 342. 364. 458. 474. 480.
 δοξοκοπία 506.
 δουλεία 190. 226. 468. 470. 472.
 δύναμις Θεοῦ 80. 246. 262. 330. 374.
 δύναμις καθαρτικῆ τοῦ Πνεύματος
 266.

δυσσέβεια 86. 92. 94. 96. 138. 320. 372.
 442.
 δυσφημία 108. 268. 346. 440. 442.
 δωρεά 264. 398.

Ε

Ἐβραῖοι 146. 226.
 ἐγκράτεια 154.
 Ἐδῶμ 80.
 Ἐζεκίας 342.
 ἐθελοκακία 344.
 εἰκονομάχοι 94.
 εἰκὼν (κατ' εἰκόνα Θεοῦ) 100. 106.
 288. 290. 292. 294. 296. 298. 300.
 458.
 εἰρήνη 66. 88. 134. 470.
 εἰρωνεία 194.
 ἐκδίκησις 464.
 ἐκπόρευσις 238.
 ἐλεημοσύνη 184. 392. 398. 434. 436.
 504. 506. 508.
 ἐλευθερία 64. 124. 226. 254. 468. 470.
 Ἐλισαφάν 314.
 Ἐλμεῖν 486.
 ἐλπίς 188. 218. 286. 332.
 Ἐλύμας 68. 70. 418.
 Ἐμμανουήλ 220.
 ἐνανθρώπησις 60.
 ἐνέργεια δραστικῆ καὶ ἀναχωνευτι-
 κῆ τοῦ Πνεύματος 266.
 ἐνέργεια Θεοῦ 138. 186.
 ἐνέργεια Πνεύματος 266.
 ἐνέργεια τιμωρὸς Θεοῦ 266.
 ἐνταφιασμός 436.
 ἐντρέχεια 292.
 ἔνωσις 304. 308. 310.
 ἐξιλασμός 270.
 ἐξομολόγησις 244. 476. 484.
 ἐξουσία 84.
 ἐξουσία θεϊκῆ 60. 350. 502.
 ἔπαινος 464.

ἔπαρσις 284. 456.
 ἐπήρεια 130.
 ἐπιβουλή 66. 130. 366. 426. 466. 470.
 ἐπίγνωσις 144. 166. 262. 278. 458.
 ἐπίγνωσις ἀληθείας 262.
 ἐπιείκεια 412.
 ἐπιθυμία 328. 422. 482-484.
 ἐπιθυμία πνεύματος 472.
 ἐπιθυμία σαρκῶς 472.
 ἐπίνοια 484.
 ἐπιτίμησις 70. 72. 78. 80. 82. 404. 406.
 420. 426. 434.
 ἐπιφοίτησις 310. 354.
 ἐρεσχελία 292.
 ἔρως 482.
 Εὐα 128. 190. 240. 284. 300.
 εὐγένεια 266.
 εὐγνωμοσύνη 176. 344. 416.
 εὐδαιμονία 122.
 εὐδοκία 200. 204. 330.
 εὐεργεσία 76. 80. 100. 156. 220. 224.
 264. 344. 394. 432. 434. 456. 462.
 464. 482. 508.
 εὐλάβεια 156. 412. 428. 436.
 εὐλογία 72. 112.
 εὐμάρεια 222.
 εὐμένεια 198. 220. 244. 332. 336. 344.
 460. 478.
 Εὐνόμος 366.
 εὐπάθεια 466.
 εὐσέβεια 66. 68. 70. 96. 124. 156. 164.
 208. 242. 262. 274. 278. 286. 288.
 350. 352. 354. 356. 360. 368. 370.
 372. 374. 380. 392. 418.
 εὐταξία 100.
 εὐτέλεια 78. 80. 82.
 εὐφημία 224.
 εὐφροσύνη 202. 224. 226. 366. 392.
 432. 456. 476. 510.
 εὐχαριστία 80. 82. 222. 428. 434.
 Ἐφεσος 354.
 ἔχθρα 466.

Ζ

ζημία 66. 68. 206. 252.
 ζωὴ αἰδίου 422.
 ζωὴ αἰώνιος 106. 434.
 Ζωή (Χριστός) 374.
 ζωογονεῖν 152.

Η

ἡδονή 124. 148. 164. 192.
 ἡθος 42. 280.
 Ἡλίας 176.
 ἡμερότης 154. 326. 414.
 Ἡρώδης 220.
 Ἡσαίας 330. 340. 342.
 Ἡσαῦ 486. 488.

Θ

θάνατος 58. 60. 82. 198. 200. 202. 204.
 218. 222. 280. 282. 284. 358. 362.
 366. 378. 386. 388. 420. 422. 428.
 436. 446.
 θάνατος διὰ σταυροῦ 74.
 θάνατος μαρτυρικὸς 72.
 θαυματουργία 378. 496.
 θέλημα Θεοῦ 198. 276. 448.
 θέλημα πατρικὸν 406. 408.
 θεογνωσία 282. 374.
 Θεοδοτίων 320.
 Θεόδωρος Μοψουεστίας 424.
 θεομαχία 442. 446.
 θεομηνία 268.
 θεοπλαστία 320.
 θεοπτία 112. 198.
 θεορημοσύνη 66.
 θεοσέβεια 464.
 θεοσημεία 408. 442. 444. 468. 480. 502.
 θεοσοφία 282. 408. 478.
 θεότης 84. 228. 230. 232. 236. 348. 502.
 θεοῦργημα 410.

θεουργία 322. 380. 410. 428. 442. 450.
474.

θεοφάνεια 176.

θλίψις 46. 342.

θρασύτης 196. 412.

θυμηδία 188.

θυμὸς 72. 200. 412.

θυσία 160. 252. 430. 474. 498.

θυσία νομική 244.

I

Ἰακώβ 88. 190. 312.

Ἰάκωβος 424.

Ἰεριχώ 80.

Ἰεροδοάμ 80.

ἱερολογία 174. 330. 358.

ἱερουργία 244. 246. 250. 430. 474.

Ἱερουσαλήμ 50. 80. 342. 370. 368. 478.

ἱερωσύνη 162. 164.

ἱερεσία 176. 178. 180.

Ἰοθὸρ 488.

Ἰουδαία 50. 378.

Ἰουδαῖοι 50. 52. 64. 72. 74. 100. 148.

178. 200. 216. 222. 262. 272. 274. 276.

278. 282. 292. 300. 342. 352. 356.

380. 382. 406. 418. 420. 422. 446.

452. 454. 494. 496. 498. 504.

Ἰούδας (ὁ προδότης) 134. 430. 432.
434. 436.

Ἰσαάκ 88. 378. 488.

Ἰορδάνης 248.

ἰσότης 62.

Ἰσραήλ 268. 272. 324. 326. 342. 344.
370. 418. 476.

Ἰσραηλίται 160. 162. 324. 326.

Ἰωάθαμ 342.

Ἰωακείμ 314.

Ἰωάννης Βαπτιστῆς 66. 116. 174. 242.
244. 246. 248. 250. 354. 484. 486.

Ἰωάννης (Εὐαγγελιστῆς) 176. 424.

Ἰωσήφ (μνηστήρ Θεοτόκου) 184.

186. 190.

Ἰωσήφ 224. 226. 312.

K

καθαρότης 188. 504.

κάθαρσις 244. 246. 248. 250. 252. 348.
438. 448.

Κάιν 130. 416.

καινοτομία 92. 382. 384. 386.

κακία 120. 122. 130. 140. 266. 280. 332-
334. 392. 414. 416. 422. 426. 470.

κακομηχανία 96.

κάκωσις 510.

καρτερία 452.

κοσμογένεια 460.

κατάγνωσις 244.

καταδίκη 388.

κατάδυσις 386.

κατάνυξις 346.

κατήφεια 196.

κακουργία 44. 52. 66. 96. 216. 242.
270. 322. 338. 510.

καταλαλιά 106.

κατάνυξις 76. 328.

κατάρρα 106.

κηδεμονία 98. 186. 192. 254. 344. 490.

κῆρυγμα 46. 368. 370. 372. 380. 386.
390.

κληρουχία 254.

κλοπή 106. 446.

Κλωπᾶς 314.

κοινωνία 84.

Κορὲ 268.

Κορνήλιος 354.

κοσμογένεια 84. 112. 146. 488.

Κρησπος 364.

κρίσις θεία 138. 334.

Κριτόβουλος 168.

Κύριλλος (Ἀλεξανδρείας) 92.

κυριότης 102.

Λ

Λάβαν 190.
 Λάζαρος 278. 424. 426. 428. 432. 434.
 436. 446.
 λέπρα 500.
 λογισμοί εὐσεβεῖς 260.
 λοιδορία 406.
 Λουκᾶς 178. 242. 244. 246. 248. 250.
 380. 424. 426. 428. 432. 434. 450.
 λουτρὸν ἀναγεννήσεως 390.
 λουτρὸν παλιγγενεσίας 116. 348. 356.
 366. 378. 438.
 λύπη 456. 458.
 λύτρον 206.
 Λὼτ 262.

Μ

μαγγανεία 270. 316.
 μακαριότης 122. 148. 150. 402. 466.
 μακαρισμὸς 176.
 μακροθυμία 68. 302. 326. 406.
 Μαμφὶν 312.
 Μᾶνης 86.
 μανία 326.
 Μάρθα 424. 426.
 Μαρία (ἀδελφὴ Λαζάρου) 428.
 Μαριᾶμ (Θεοτόκος) 184. 188.
 Μαρία τοῦ Κλωπᾶ 314.
 Μαρκίων 86. 96.
 Μάρκος 178. 182. 244. 246. 248. 250.
 424. 426. 428. 432. 450.
 ματαιότης 96. 122. 464.
 Ματθαῖος 178. 244. 424. 426. 428. 432.
 μεγαλαυχία 506.
 Μελχισεδὲκ 210.
 μέριμνα 46. 58. 286.
 μεταμέλεια 166. 442. 460. 504.
 μεταμόρφωσις 176. 424.
 μετάνοια 128. 164. 202. 248. 250. 270.
 352. 442. 444. 446. 458-460. 476.

480. 482. 484.
 μηχανουργία 322.
 μαιφονία 72. 178. 200. 220. 222. 226.
 320. 322. 352. 444.
 μίασμα 74.
 μικροψυχία 414.
 μίμησις 68.
 Μισαδάη 314.
 μισαδελφία 226.
 Μισαήλ 314.
 μισανθρωπία 326.
 μισθαποδοσία 432. 508.
 μισοπονηρία 338.
 μνημόσυνον 474.
 μοιχεία 482.
 μοιχεύειν 42.
 μόλυσμα 248. 252. 348.
 μοσχοποιία 344.
 μοχθηρία 76. 266. 282. 284. 452. 454.
 462. 466.
 μυκτηρισμὸς 344.
 μύσος 40.
 μυσταγωγία 352. 354. 356. 358. 360.
 362. 366. 368. 370. 384. 388.
 μυστήριον 112. 278. 304. 370. 372. 374.
 376. 380. 388.
 μυστήριον εὐσεβείας 370.
 Μωσῆς 40. 96. 108. 112. 114. 146. 148.
 150. 152. 154. 160. 162. 216. 226.
 268. 270. 272. 312. 314. 316. 318.
 320. 322. 324. 366. 468. 478. 486.

Ν

Ναδάβ 314.
 Νεῖλος 316. 318.
 νέκρωσις 434.
 νηστεία 392.
 νῆψις 140.
 Νικόδημος 250.
 Νινευὴ 42.
 Νοεμᾶν 312.

νομοθεσία 112. 150. 162. 256. 258. 390.
412. 418. 498. 500. 502.
νόμος μωσαϊκός 446.
νουθεσία 426.
Νῶε 162.

Ε

ξύλον τῆς ζωῆς 196.

Ο

ὀδύνη 458.
Ὄζιας 342.
Ὄζιηλ 314.
οἰκείωσις 84.
οἰκονομία 60. 62. 130. 134. 204. 254.
294. 348. 374. 376. 380. 494.
ὕιοθεσία 120.
ὀλιγωρία 54. 68.
ὀμοίωσις 120. 272. 274. 278. 280. 290.
466.
ὀμοσύσιον 84. 300. 376.
ὀμοουσιότης 486.
Ὄμφιμίν 312.
ὄνειδισμός 194.
ὄνειδος 332. 344. 406. 418.
ὄργη 68. 200. 248. 268. 332. 334. 336.
338. 340. 344. 380.
ὄρκος 488.
Ὀυεσπεσιανός 50.
οὐσία Θεοῦ 94. 102. 292. 374.
οὐσίωσις 98.

Π

πάθος 48. 58. 74. 76. 88. 96. 118. 124.
140. 154. 194. 198. 200. 218. 222.
262. 266. 268. 280. 300. 304. 306.
310. 320. 330. 336. 350. 394. 404.
418. 426. 430. 436. 468. 470. 484.
492. 504.
πάθος δεσποτικόν 218.

πάθος ἀτιμίας 74. 78. 328.
πάθος σωτήριον 46.
πάθος φιλοχρηματίας 46.
παιδαγωγία 46. 154. 192. 258. 496.
παλιγγενεσία 116. 250. 262. 348. 354.
356. 358. 362. 366. 378. 388. 438.
508.
πανουργία 280.
πανωλεθρία 326. 342. 366.
παράβασις 122. 142. 144. 146. 190.
216. 352. 386. 388. 422. 456.
παραβολή 272. 274. 276. 278. 280.
παράδεισος 110. 112. 114. 148. 150.
194. 196. 422. 454. 456. 458. 460.
παραίνεσις 72. 356. 454. 472.
παραμυθία 256. 432.
παράνοια 300.
παρανομία 186. 328.
παραψυχή 506.
παρθενία 188. 190.
παρηρησία 196. 212. 226. 250. 286. 428.
494.
Πάσχα 426. 330. 498.
Παῦλος 66. 70. 88. 90. 150. 216. 228.
228. 254. 256. 260. 280. 354. 356.
358. 364. 366. 368. 370. 372. 374.
376. 378. 380. 386. 388. 390. 418.
454. 462. 468. 472.
πειθῶ 76. 78. 274.
πειρασμός 492.
περίνοια 66. 214. 278.
περιπάθεια 48.
περιτομή 468. 472.
Πέτρος 174. 176. 178. 180. 182. 198.
200. 352. 380. 424. 444.
Πιλᾶτος 178.
πίστις 176. 182. 186. 220. 244. 262. 286.
288. 292. 368. 370. 372. 374. 378.
380. 382. 432.
πλάνη 76. 78. 94. 96. 112. 124. 262. 300.
306. 418. 442.
πλάνη ἑλληνική 264.

Πλάτων 166. 168.
 πλημμέλεια 328.
 πλημμέλημα 144. 162. 222. 270. 456.
 πνεῦμα κατανύξεως 76.
 Πνευματομάχοι 92. 96.
 πολυπραγμοσύνη 458.
 πονηρία 100. 138. 416. 470.
 πορνεία 42. 106. 252. 428.
 πραότης 280. 302. 406.
 προαίρεσις 138. 328.
 πρόγνωσις 138. 480.
 προδοσία 428. 430. 432. 434. 436.
 Πρόδρομος 244. 246. 248. 252. 262.
 264.
 προκοπή 140.
 πρόνοια 48. 74. 76. 80. 84. 98. 130. 152.
 156. 192. 194. 198. 200. 206. 220.
 226. 254. 258. 288. 310. 336. 344.
 348. 376. 402. 452. 456. 460. 464.
 490. 494. 496. 500.
 προπέτεια 432. 474.
 προσευχή 202.
 προσπάθεια 398.
 πρόσλημμα 298. 306. 308.
 προφητεία 342.
 πρωτόπλαστοι 458.
 πρωτότυπον 294.
 πώρωσις 264. 278. 326.

Ρ

ραδιουργία 70.
 ραθυμία 106. 120. 492.
 ραστώνη 106. 492.
 Ῥαχήλ 190. 312.
 Ῥώς 312.

Σ

Σαδδουκαῖοι 248.
 Σαούλ 42.

Σάπφειρα 68. 180.
 σάρκωσις 298. 370. 374.
 Σαῦλος 366. 372. 386. 388.
 Σεβεγῶν 486.
 σεληνιάζεσθαι 126.
 σεληνιαζόμενος 124. 126.
 σεμνότης 186.
 Σίμων ὁ λεπρὸς 426. 428. 430.
 Σίμων (Πέτρος) 176. 180. 184.
 Σιών 478.
 σκάνδαλον 104. 106. 108.
 σκληροκαρδία 78. 252. 320.
 σκληρότης 326. 480.
 Σολομών 120. 254. 398. 400. 506.
 σοφία 74. 96. 100. 122. 126. 136. 186.
 224. 260. 294. 298. 304. 334. 364.
 378. 414. 454. 460. 476. 496. 502.
 σταυρὸς 74. 140. 198. 200. 204. 214.
 216. 218. 222. 350. 378. 402. 436.
 446.
 Στεφανᾶς 364.
 Στέφανος (πρωτομάρτυς) 72.
 στοργή 64. 344. 402. 408. 410. 416.
 συγγνώμη 268. 276. 290. 348. 352. 442.
 446. 460. 480.
 συγκατάβασις 300. 454.
 συγκατάνευσις 346.
 συγχώρησις 68.
 συκοφαντία 78. 364. 420. 472.
 Σύμμαχος 194. 320. 346.
 συμπάθεια 104. 134. 290. 334. 336.
 338. 344. 396. 402. 464. 482.
 συναίσθησις 144. 146.
 συνανάκρασις 242.
 συνήθεια 40.
 σφαγή 56. 58.
 σωτηρία 72. 84. 128. 130. 174. 200.
 206. 216. 246. 262. 268. 272. 274.
 276. 334. 336. 340. 346. 364. 366.
 396. 400. 402. 406. 414. 426. 438.

452. 464. 496.
σωφρονισμὸς 436.
σωφροσύνη 118. 146. 224. 432. 474.

Τ

ταλαιπωρία 326.
ταφή 350. 402.
τελειότης 252. 266. 296. 356. 374. 398.
400. 418. 504.
τελείωσις 372.
τελεσιουργία 354.
τερατεία 270.
τερπνότης 148.
τελωνεία 252.
τιμὴ 364. 408. 410.
τιμωρία 138. 226. 264. 266. 268. 270.
282. 320. 326. 336. 386. 412. 438.
446. 456. 458. 462. 464. 470. 480.
484. 510.
Τίτος (αὐτοκράτωρ Ρωμαῖος) 50.
τραχύτης 268.
τρόπαιον 214. 216.
τρυφή 140. 194. 422. 456.
τυραννίς 200.

Υ

ὑβρις 40. 42. 66. 68. 194. 352. 392. 402.
406. 408. 414. 440. 442. 452. 468.
496. 506.
υἱοθεσία 254. 264. 348. 350. 354. 356.
358.
υἱότης 240. 348. 376.
ὑπακοή 410.
ὑπομονή 452.
ὑπεροψία 62. 64. 326.
ὑπόστασις 228. 230. 234. 236. 294. 298.
308. 376.
ὑστεροβουλία 460.

Φ

Φαραὼ 76. 78. 226. 320. 322. 324. 326.
468. 478. 480.
Φαρισαῖοι 252. 426. 430. 432. 434.
φαυλότης 158. 166. 466.
φθόνος 130. 198. 364. 420. 472. 488.
φθορὰ 44. 116. 130. 206. 262. 320. 472.
φιλανθρωπία 72. 76. 106. 154. 180.
184. 192. 246. 262. 296. 298. 300.
304. 306. 326. 334. 338. 374. 400.
412. 414. 428. 476. 480. 482. 508.
φιλαργυρία 68. 106. 420. 428. 430.
432. 434. 436.
φιλαυτεία 506.
φιλονεικία 90. 304. 472.
φιλοπονία 52. 284.
φιλοπτωχία 436.
φιλοσοφία 40. 50. 56. 412. 490.
φιλοστοργία 200.
φιλοτιμία 116. 168. 264. 444.
φιλοχρηματία 46.
φλυαρία 306.
φονεύειν 40.
φόνος 40. 106. 324. 344. 482. 490. 492.
φρόνημα 94. 270.
φθόνος 100. 222. 224. 226.
φιλανθρωπία 100.
φόνος 106. 420.
φρόνημα 196. 198. 470.
φρόνημα αἵρετικὸν 84.
Φυλεστιεῖμ 488.
φύσις 84.
φῶς τῆς ἀληθείας 130.
φωτισμὸς 88.

Χ

χαρὰ 226.
χάρις 246. 398. 400.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

χάρισμα 246. 266. 290. 400.
χάρισμα σοφίας 502.
χλευασμός 194.
χρηστότης 116. 456.
χριστοκτονία 216.
Χωρήβ 468.

Ψ

ψευδολογία 180.

ψεῦδος 146. 322. 418. 420. 422.

Ω

ώμότης 326.

ᾠνᾶν 488.

ᾠρα (θανάτου τοῦ Χριστοῦ) 408.

ᾠριγένης 92.

ᾠφέλεια 286. 394. 436.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΒΙΒΛΙΟΓΑΦΙΑ	33
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	36
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	38-511
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'. Πρὸς Ἀμφιλόχιον, μητροπολίτην Κυζίκου, Λόγων ἱερῶν συλλογή, ἐν ἣ ζήτηματα τῆς θείας Γραφῆς διαλύεται, ὧν προδιευκρινεῖται τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο παρ' ἁγγελημα τὸ λέγον· «Μὴ ἔχετε ζώνην μήτε ὑποδήματα μήτε πήραν, ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν», καὶ τὰ ἕξης.	38
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Β'. Εἰ τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, πῶς ὁ σωτήριος τοῦ Πατρὸς Λόγος φησὶν, «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι»;	98
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'. Διὰ τί, χρησάμενος πηλῷ ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ μὴ ἄλλῳ τρόπῳ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξίασατο τοῦ τυφλοῦ;	102
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Δ'. Τί ἐστὶ, «μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπιλωμένον χιτῶνα»;	104
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε'. Εἰ πᾶν τὸ ὑποκείμενον ἀνάγκῃ καὶ μὴ βουλόμενον ποιεῖ τὰ τῆς βίας, «ἀνάγκῃ δὲ ἔλθειν τὰ σκάνδαλα» ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δίκαιον ἀραῖς ὑποβάλλειν τὸν βιασθέντα, οὐδὲ μὴν δίκας ἀπαιτεῖσθαι τοῦ ἀμαρτήματος.	104
ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΤ'. Τί δὴ ποτε Μωσῆς τῶν οὐρανῶν οὐ μέμνηται βασιλείας, καίτοι τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρῶς εἰπόντος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς δικαίοις ταύτην ἐτοιμασθῆναι;	108
ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ'. Εἰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων εἰς ἡμᾶς κατήνησεν, ἐν ποίοις αἰῶσιν ὁ τοῦ Χριστοῦ πλοῦτος εἰς ἡμᾶς ἐπιδειχθήσεται;	114

- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Η'. Πῶς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ λέγεται ἁμαρτίαν μὴ ποιεῖν, εἶναι δὲ ταῦτα ἢ αὐτὴ λέγει Γραφή τὰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθέντα, καὶ πάλιν πολλοὺς ὁρῶμεν τοὺς διὰ βαπτίσματος υἰοποιηθέντας τὴν ἁμαρτίαν διαπραπτομένους; 116
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'. Πῶς τοῦ θεοπάτορος Δαβὶδ εἰπόντος, «ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ», καὶ ἔξῃς, ὁ τούτου παῖς Σολομῶν ἀποφαινεται, μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμον ἀνήρ»; 120
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ι'. Τί δὴ ποτε τοὺς δαιμονία νόσῳ κακουμένους, σεληνιαζομένους ὁ εὐαγγελιστὴς ὀνομάζει; 124
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ'. Διὰ τί, τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκός καὶ τὸ τοῦ θανάτου δεξαμένου ἐπίτιμον, ὁ τούτου παῖς μηδὲ ἡμαρτηκῶς προτελευτᾷ; 128
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ'. Περὶ τοῦ ὅτι οὐ μάχεται, κἄν πσι δοκῇ, τό, «εἰς κριμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα», καὶ τό, «οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον». 130
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΓ'. Εἰ τό ἐν κολάσει διηνεκεῖ εἶναι πολλῶ χαλεπώτερον, τοῦ γὰρ ἀλγηδόσι καὶ ὀδύναις κατατείνεσθαι, τὸ μηδὲν τοιοῦτον πάσχειν πολλῶ ἄμεινον, πῶς ὁ Θεὸς τοὺς ἐν ἁμαρτίαις, φασί, μέλλοντας τὸν βίον κατατρίβειν παρήγαγε; τὸ χειρόν ἢ τό ἄμεινον προελόμενος; 134
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΔ'. Τί ἐστὶ τό, «διηνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί», καὶ πῶς ἢ παράβαισι ἰσχὺν ἔσχε διανοίγειν ὀφθαλμούς; 142
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΕ'. Τί δὴποτε Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μνήμην οὐ πεποίηται, καίτοι τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἐτοιμασθῆναι τοῖς δικαίοις; 146
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΣΤ'. Διὰ τί ἀόρατον τὴν γῆν ὁ Μωσῆς ὠνόμασεν; 148
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ'. Διὰ τί θηριάλωτα κρέα τοὺς ἀνθρώπους ἐσθίειν ἀποκωλύει; 154
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ'. Πῶς νοητέον τό, «οὐκ ὀφθήσῃ κενὸς ἐναντίον μου»; 156
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΘ'. Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λέγον, «ἰδοὺ πάντα καλὰ λίαν», καὶ τό μετὰ ταῦτα ἐπιδιελεῖν, καὶ τὰ μὲν τῶν ζώων καθαρὰ λέγειν, τὰ δὲ ἀκάθαρτα; 158
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Κ'. Διὰ τί τῆς αἰρέσεως ἀφιστάμενος ὁ ἄνθρωπος τὸν βίον οὐκ ἔχων ἐπίμωμον πρὸς ἱερωσύνην ἀνέρχεται, ὁ δὲ κηλίδων σωματικῶν γεγονὼς ὑπεύθυνος, κἄν τῶν ἀθεμίτων ἀποστῆ πρόξεων. 162
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΑ'. Ἐπὶ τίνος παραλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἢ τοῦ «ἀπεκρίθη» φωνή, αὐτὴ τε καὶ τὰ παρὰ ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς σχηματιζόμενα λέξεως; 166

- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΒ'. Τί δήποτε πρὶν διανοηθῆναι τὸν Ἰωσήφ ἀπολύσαι τὴν Μαριάμ, μὴ ἐπέστη ὁ ἄγγελος αὐτὴν προανασιτέλλον τὴν μελέτην, ἀλλ' ὅτε πρὸς τὴν προῆξιν ἀπὸ τῆς μελέτης κατέβη, τότε κωλύσων ἐφίσταται; Καὶ διὰ τί τὴν Παρθένον γυναῖκα λέγει τοῦ Ἰωσήφ; 184
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'. Τί σημαίνει τό, «ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἕξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν»; 192
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΔ'. Πῶς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ὄν εἶναι τοῦ Χριστοῦ, καὶ πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ πονηρῷ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος; 198
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΕ'. Τίνος ἢ φωνὴ ἢ λέγουσα, «Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε»; Πότερον, τοῦ συγγραφέως, ἢ τοῦ Ἀρχαγγέλου; 218
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΣΤ'. Τίνος ἕνεκεν γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς συνεχώρησε δι' αὐτὸν τὴν ἀναίρεσιν προελθεῖν τῶν νηπίων; 220
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΖ'. Πῶς, λέγοντες Θεὸν μὲν ἓνα, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τὸν Πατέρα λέγομεν Θεόν, καὶ τὸν Υἱὸν κατ' αὐτὸν Θεόν, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως Θεότητα δὲ λέγοντες μίαν, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ ἐπιδυνάμεθα λέγειν οὔτε τὸν Πατέρα Θεότητα, οὔτε τὸν Υἱόν, οὔτε τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἅμα τὰ τρία; 228
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΗ'. Εἰ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου πρόεισιν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐχὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀναδέξονται κλησὶν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ὑπέλθοι τὸ Πνεῦμα; 238
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΘ'. Εἰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὡς ὁ ἱερός Λουκᾶς ἀναγράφει, παρεῖχε, τίς ἢ πρὸς αὐτὸ τοῦ Δεσποτικοῦ διαφορὰ; 242
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Λ'. Πῶς, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος, «Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἕξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς», Παῦλος, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων λαλοῦντα ἐν ἑαυτῷ, φησί· «Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;». Ἀντιφθέγγεσθαι γὰρ ἢ τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον φαντασίαν παρέχεται φωνή. 254
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΑ'. Πῶς νοητέον τό, «δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἰθὺν τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ»; 260
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΒ'. Τί δηλοῖ, «οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», καὶ τὰ ἐξῆς; 264
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΓ'. Πῶς, τῆς θεομηνίας τῆς περὶ τὸν Κορὲ καὶ Δαθᾶν καὶ Ἀβειρῶν γεγενημένης, καὶ δέον τὸ ἄλλο πλῆθος κατεπτηχότας καὶ τὸν περὶ τὴν ψυχὴν κίνδυνον δεδιότας, τό τε τοῦ φρονήματος γαῦρον καὶ ἀπονενουμένον συστέλλειν καὶ ἐπαγνώμονας γίνεσθαι

- τῶν ἡμαρτημένων, οἱ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνύμενοι κατὰ 268
Μωσέως γογγύζουσιν;
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΔ'. Ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ ῥητῷ τίνα δεῖ νοεῖν παιδιά, ἃ τοῖς
Ἰουδαίοις ἠϋλῆσαν καὶ οὐκ ὠρχήσαντο, ἐθρήνησαν καὶ οὐκ ἐκόψα-
ντο; Τὸν γὰρ Πρόδρομον καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην παιδιά νοεῖν, μὴ
τῷ ἀτόπῳ συνδιαλύεται καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔγκλημα; Παιδίοις
γὰρ μὴ πειθαρχεῖν οὐχ ὑπεύθυνον. 272
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΕ'. Πῶς οὐ μάχεται ἡ τοῦ κορυφαίου τῶν φοιτητῶν
παραίνεσις ἢ λέγουσα, «ἔτοιμοι γένησθε ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαὶν παντὶ
τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος», καὶ τὸ Δεσποτικὸν
πρόσταγμα παρακελυόμενον, μὴ προμελετᾶν πολογεῖσθαι ἐπὶ θή-
ματος βασιλέων καὶ ἡγουμένων ἀγομένους, ἐφ' ᾧ λόγον ὑποσχεῖν
τῆς πίστεως ἡμῶν, 286
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΣΤ'. Κατὰ τί εἴρηται, «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
ἡμετέραν»; Καὶ τί ἐνταῦθα ἢ εἰκόν, ποῖον δὲ τὸ ἀρχέτυπον, Ἀλά-
σης γὰρ εἰκόνας ἀνάγκη συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ πρωτότυπον. 288
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΖ'. Πῶς δύναται μὴ ἀντικείμενον εἶναι τό, ὀφθαλμὸν ἀντὶ
ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος», πρὸς τό, «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ
ἀνπιστῆναι τῷ πονηρῷ», τοῦτ' ἔστι μὴ ἐπεξελθεῖν τοῖς ὁμοίοις μηδὲ
ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν, 302
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΗ'. Τινὲς διαποροῦσιν, ὡς, εἰ ἀπερίγραπτος ἢ ἐν τῷ Υἱῷ θε-
ότης, ἢ σὰρξ, ἦν ἀνέλαβεν, ἢ πανταχοῦ (ἐνθα γὰρ ἡ θεότης, κἀκείνην
παρεῖναι δεῖ), ἢ, περιγραφομένη τόπῳ, τοῦ προσειληφότος διέστηκεν. 304
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΘ'. Πῶς, τοῦ Ἰακώβ δύο παῖδας ἐκ τῆς Ραχὴλ ἐσχηκότος,
τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Βενιαμίν, εἶτα γενεαλογῶν τοὺς ἀπὸ Ἰακώβ ὁ
Μωσῆς, «ἐγένοντο δέ», φησὶν, «υἱοὶ Βάλλα, Γηρά, καὶ Νοεμᾶν καὶ
Ἀγγίς καὶ Ρῶς καὶ Μαμφὶν καὶ Ὀμφίμιν· Γηρὰ δὲ ἐγέννησε τὸν
Ἀράδ»· εἶτα ἐπάγει· «οὗτοι οἱ υἱοὶ Ραχὴλ, οὓς ἔτεκε τῷ Ἰακώβ»; Τῆς
οὖν Ραχὴλ τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Βενιαμίν μόνους τεκούσης, πῶς τού-
τους ἢ Γένεσις λέγει ἐκ τῆς Ραχὴλ τεχθῆναι τῷ Ἰακώβ; Πορίμωσον
ἄπορον. 312
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Μ'. Τοῦ δεσποτικοῦ προστάγματος ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν
Μωσέα παρακελυόμενου, «ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰ-
γύπτου καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰς διώρυχας αὐτῶν
καὶ ἐπὶ τὰ ἔλη αὐτῶν καὶ ἐπὶ πᾶν συνεστηκὸς ὕδωρ, καὶ ἔσται αἷμα»,
καὶ τοῦ θαύματος δηλονότι τὸ πέρας εἰληφότος, πόθεν ἕτερον ὕδωρ

- εύρέθη, ὅπερ ταῖς τῶν ἐπαιοιδῶν μαγγανείαις ὕλη πρὸς τὴν τοῦ αἵματος φαντασίαν ὑπεβλήθη; 316
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΑ'. Πῶς νοητέον τό, «ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ»; 324
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΒ'. Πῶς νοητέον τό, «σὺ ὠργίσθης», εἰρημένον τῷ θεολήπῳ Ἡσαΐα, «καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν»; 330
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ'. Τί δὴ ποτε τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζειν μυσταγωγήσαντος, οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐβάπτιζον, 348
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΔ'. Τί δηλοῖ τὸ εἰρημένον, «ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω», καὶ «τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ»; 392
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΕ'. Τό, «τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνες οἱ ἀδελφοί μου», πῶς νοητέον, Πολλοὶ γὰρ αὐτὸ προσκόμματος ἔθεντο πρόφασιν. 400
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΣΤ'. Πῶς οὐ μάχεται τό, «ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις· Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντισητῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν ἐξιάν, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην»; 410
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΖ'. Τοῦ Κυρίου λέγοντος, «Ἑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ», ζητοῦμεν τίνα λέγει διάβολον, καὶ τίνα τὸν πατέρα αὐτοῦ. 414
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΗ. Πόσαι εἰσὶν αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρω; 424
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΘ'. Πῶς νοητέον τό, «πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι»; 438
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ν'. Τοῦ μακαρίου Μάρκου καὶ εὐαγγελιστοῦ γεγραφότος, «ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη»· ποία διανοία τὴν τῶν ῥημάτων συνθήκην ἀρμόζοντες, οὐκ ἂν εἶημεν πόρρω τοῦ εὐαγγελικοῦ διηγήματος παρενηνεγμένοι; 450
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΑ'. Διατί τὸν παρὰδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεός, μέλλων εὐθύς ἐκβάλλειν τὸν Ἀδὰμ ἐξ αὐτοῦ; 454
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΒ'. Τοῦ θεσπεσίου Παύλου παραινοῦντος, «ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»· πῶς νοήσομεν

- τό, «ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»; 462
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ'. Πῶς νοητέον τό εἰρημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεῖ,
«Ἴδου δέδωκά σε θεὸν Φαραώ»; 466
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΔ'. Πῶς νοητέον τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν, «εἰ δὲ ἀλλήλους
δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε», καὶ
τὰ τούτῳ συνημμένα; 468
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΕ'. Πῶς ὁ ἱερός χρησμός, ὥσπερ ἐστὶ κρείττων αἰτίας
ἀπάσης, οὕτω καὶ δειχθεῖν ταύτης ἀπροσπέλαστος, ὡς, ἀμὴν, ἀμὴν
λέγω ὑμῖν», φησὶν, «ὅπου ἂν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαλη-
θήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς»; Εἰ μὲν γὰρ τις
Εὐαγγέλιον αὐτὴν τὴν προᾶξιν θείῃ τῆς γυναικός, ἀδολεσχίας οὐ
δοκεῖ φεύγειν αἰτίαν ἂν δὲ τὴν ὅλην Γραφὴν τῶν συνταξαμένων
μαθητῶν τοῦ διδασκάλου καὶ κοινου Σωτῆρος ὑπερφυῆ ἔργα καὶ
πολιτεύματα, οὐδὲ τοῦτο νομίζεται σῶζειν τὸ ἀκόλουθον οὕτω γὰρ
ταῦτα τοῖς γράμμασι παρατίθειτο. 472
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΣΤ'. Τίνα νοῦν ἐστὶν ἀκόλουθον καὶ ἀδυσφήμητον
ἀνιχνεῦσαι καὶ κατανοῆσαι διὰ τῶν Δαβιτικῶν ῥημάτων λεγόντων,
«σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τό πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν
δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε»; 476
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΖ'. Διὰ τί, τῶν τοῦ Σωτῆρος βαπτιζόντων μαθητῶν, ἔτι
ἐδάπτισεν ὁ Ἰωάννης; 484
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΗ'. Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσῆς κατὰ τὴν Γένεσιν γενεαλογῶν
τὰς ἡγεμονίας Ἡσαῦ, τῶν μὲν ἄλλων ἀπλῶς ψιλὰ διέρχεται τὰ ὀνό-
ματα, ἐπὶ δὲ τὸν Αἰνᾶν ἐλθὼν, φησὶν, «οὗτός ἐστιν ὃς εὔρε τὸν
Ἰαμείν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτε ἔνεμε τὰ ὑποζύγια Σεβεγῶν τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ»; Τί οὖν ἐστὶν ὁ εὔρε, καὶ τίνος ἔνεκα μνήμης ἀξιούται; 486
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΘ'. Τί δηλοῖ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένον, «ἐὰν δὲ
οἰκοδομήσῃς οἰκίαν καινὴν καὶ ποιήσῃς στεφάνην τῷ δωματίῳ σου,
καὶ οὐ ποιήσῃς φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου»; 488
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ξ'. Τί δήποτε, τοῦ νόμου κωλύοντος ἄπτεισθαι λεπροῦ, εἰ δὲ
μὴ, ἀκάθαρτον εἶναι ἕως ἑσπέρας, ἐν τῷ θεραπεύειν τὸν λεπρὸν ὁ
Σωτὴρ ἄπτειται αὐτοῦ, καίτοι λόγῳ θεραπεύειν δυνατὸς ὢν; 494
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΑ'. Τί δηλοῖ τό, «Ἔστιν ἐλπίς, ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν, αὐτὸς
ἀγαθός ἐστιν ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνηκότα»; 502
- ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΒ'. Τί βούλεται δηλοῦν τὸ παρὰ τῷ Ἐκκλησιαστικῷ ῥηθέν,
«ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐν πλήθει

τῶν ἡμερῶν εὐρήσεις αὐτόν»;	504
ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΓ΄. Τί δηλοῖ, «ὁ ὀρύσσων βόθρον, εἰς αὐτόν ἐμπεσεῖται»;	510
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ :	
1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	513
2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	522

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΩΝ ΦΩΤΙΟΥ

- Τόμος 1ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Α'.** *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόγια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι, ἧτοι Πρὸς Ἀμφιλόχιον Μητροπολίτην Κυζίκου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, ζητημάτων διαφόρων εἰς ἀριθμὸν τριακοσίων εἴκοσι δύο ἐρωτήσεων καὶ ἐπιλύσεων (Ἐρωταποκρίσεις Α'-ΞΓ).*
- » 2ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Β'.** *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόγια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν (Ἐρωταποκρίσεις ΞΔ'-ΡΜΑ').*
  - » 3ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Γ'.** *Ἐξηγητικά: Τὰ Ἀμφιλόγια ἢ Λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν (Ἐρωταποκρίσεις ΡΜΒ' - ΤΚΒ). Ὑπὸ ἔκδοσιν.*
  - » 4ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Δογματικά:** *Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως εἰς Λόγους Δ'.- Περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας.- Κατὰ τῶν τῆς Παλαιᾶς Ρώμης περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ὑπὸ ἔκδοσιν.*
  - » 5ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Α'.** *Ἱστορικά: Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια Α'-ΡΝΘ). Ὑπὸ ἔκδοσιν.*
  - » 6ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Β'.** *Ἱστορικά: Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΡΞ'-ΣΚΒ'). Ὑπὸ ἔκδοσιν.*
  - » 7ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Γ'.** *Ἱστορικά: Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΣΚΓ'-ΣΜΑ'). Ὑπὸ ἔκδοσιν.*
  - » 8ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Δ'.** *Ἱστορικά: Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ'. (Κεφάλαια ΣΜΒ'-ΣΝ'). Ὑπὸ ἔκδοσιν.*

- Τόμος 9ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Ε'.** **Ίστορικά:** Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη. Ἀπογραφή καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ὑπὸ Φωτίου βιβλίων, εἰς κεφάλαια ΣΠ. (Κεφάλαια ΣΝΑ'-ΣΠ.).- Διάφορα: Τί ἐστὶν ὁ ἄδης καὶ ποῦ κεῖται.- Εἰ ὁρῶνται οἱ δίκαιοι ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν.- Μεταξοσκώληκες καὶ μέταξα.- Περί Κροκόπτων ζῶων.- Εἴ ἐστὶν ὄρνις ὁ Φοῖνιξ. Ὑπὸ ἔκδοση.
- » 10ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Α'.** **Κανονικά:** Σύνταγμα κανόνων διηρημένον εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφόρων (Τίτλοι Α'-Γ κεφάλαιον Η). Ὑπὸ ἔκδοση.
- » 11ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Β'.** **Κανονικά:** 1. Σύνταγμα κανόνων διηρημένον εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφόρων (Τίτλοι ΙΑ'. ΙΔ'). 2. Νομοκάνων, ἧτοι Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων εἰς τίτλους ΙΔ' ἐκ κεφαλαίων διαφόρων.- Ἐρωτήματα δέκα σὺν ἴσαις ταῖς ἀποκρίσεσιν. Ὑπὸ ἔκδοση.
- » 12ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Ὁμιλίας:** α) **Περιστατικές:** Ὁμιλία Γ, Εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ρώσων, Ὁμιλία Ι, Εἰς τὰ ἐγκαίνια αὐτοκρατορικοῦ ναοῦ, Ὁμιλία ΙΖ, Εἰς τὴν καθιέρωσιν εἰκόνοσ τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, Ὁμιλία ΙΗ, ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου τοῦ 867, Ὁμιλία ΙΘ, ἐκφωνηθεῖσα πιθανῶς κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ γάμου μεταξὺ Βασιλείου καὶ Θέκλας.
- β) **Ὁμιλίαι ἀναφερόμεναι σὲ ἐκκλησιαστικὰς ἑορτὰς:** Ὁμιλία Δ, Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, Ὁμιλία Ε, Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, Ὁμιλία Η, Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Βαίων καὶ εἰς τὸν Λάζαρον, Ὁμιλία Θ, Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, Ὁμιλία ΙΑ, Εἰς τὴν σταύρωσιν α', ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, Ὁμιλία ΙΒ, Εἰς τὴν σταύρωσιν β', ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, Ὁμιλία ΙΓ, ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὴν Πρώτην Ἑβδομάδα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἡμέραν Τετάρτην, ΙΔ, ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὴν Πρώτην Ἑβδομάδα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἡμέραν Παρασκευὴν.
- γ) **Ὁμιλίαι ἰδιομόρφου χαρακτήρος.** Ὁμιλίας Α', Β', καὶ ΣΤ, λεχθεῖσαι μετὰ τὴν ἐκφώνησιν κατηχήσεων πρὸς πιστοὺς μόλις εἰσελθόντας εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ὁμιλία ΙΕ, καὶ ΙΣΤ, Περὶ τῆς ἔριδος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἀφορμὴν τὴν ὑποκινηθεῖσαν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου. Ὑπὸ ἔκδοση.
- » 14ος Φωτίου Κων/πόλεως: **Ἐπιστολαί :** Ἐπιστολαί ΡΖΓ' ἐν βίβλοις τρισίν. Βιβλίον Α' Ἐπιστολαί Α' - ΚΔ, Βιβλίον Β' Ἐπιστολαί Α' - ΡΒ, Βιβλίον Γ' Ἐπιστολαί Α' - ΕΖ. Ὑπὸ ἔκδοση.

*Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Μενελάου 3 – Τηλ. 283 880 – Θεσσαλονίκη*

Έκτύπωση Ήφσεντ: GRAFO – Τηλ. 281 188. Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ, Λαχανᾶ 17, Τηλ. 839 414 – Θεσ/νίκη

Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλείο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Μενελάου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 031/283 880 – (Οικίας 031/696 653)